T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

İHYÂ DÎVÂNI ve TAHLÎLİ
(İNCELEME- TAHLÎL-TENKİTLİ METİN)

I. CİLT

DOKTORA TEZİ

Mehmet Halil ERZEN

VAN-2012

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

İHYÂ DÎVÂNI ve TAHLÎLİ
(İNCELEME- TAHLÎL-TENKİTLİ METİN)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Mehmet Halil ERZEN

Danışman
Prof.Dr. Muhsin MACİT

Bu çalışma, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı* tarafından 2010-SOB-D018 numarasıyla desteklenmiştir.

VAN–2012

T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

…… danışmanlığında, ……. tarafından hazırlanan bu çalışma ….. / …… / ……. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. …….. Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: ……..……..	İmza: ……..
Jüri Üyesi	: …..…….	İmza: ……..
Jüri Üyesi	: ……..……..	İmza: ……..
Jüri Üyesi	: ……..……..	İmza: ……..
Jüri Üyesi	: ……..……..	İmza: ……..

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. …… / …….. / ……..

Doç. Dr. Zeki TAŞTAN

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ……..XIII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ…….XVI
KISALTMALAR……..XVII

GİRİŞ……..1
XVIII. YÜZYILA GENEL BİR BAKIŞ……1
1. Tarihi, Siyasi ve Sosyal Görünüm……..1
2. XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri……...3

BİRİNCİ BÖLÜM
1. İHYÂ'NIN HAYATI…… 8
1.1. Adı, Doğum Tarihi, Mahlası, Ailesi…….....8
1.2. Çocukluğu-Gençliği-Eğitimi……..12
1.3. Mezhebi-Meşrebi……14
1.4. Pâdişahlarla İlişkileri……..16
1.5. Devlet Adamları ve İlmiye Sınıfıyla İlişkileri……...20
1.6. Ölümü ve Mezarı……24
2. ŞAHSİYETİ……..25
2.1. Şahsiyeti……25
2.2. Edebî Şahsiyeti……..28
2.2.1. Şiir ve şâir hakkındaki görüşleri……...28
2.2.2. Divândaki Atasözleri ve Deyimler……..38
2.2.3. İhyâ'da Dil ve Üslûp……45
2.2.4. İhyâ'nın Edebî Kişiliğine Katkısı Olan Şâirler……58
3. ESERLERİ……..……...77

İKİNCİ BÖLÜM
DÎVÂNIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ……..……78
1. NÂZIM ŞEKİLLERİ……..……...78
1.1. Kaside……..……..78

1.2. Kıt‘a ve Kıt‘a-ı Kebîreler……...80
1.3. Mesnevî……..80
1.4. Murabba……..81
1.5. Muhammes……....81
1.6. Tahmis……81
1.7. Müseddes……81
1.8. Tesdis……..82
1.9. Tercî‘-i Bend……..82
1.10. Gazel……83
1.11. Müstezad……..84
1.12. Rübâ‘î……..84
1.13. Nazm……...84
1.14. Matla‘ ve Müfredler……85
1.15. Takrîz……..85
2. KÂFİYE VE REDİF……....85
3. VEZİN……..87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN’IN MUHTEVÂSINDA DİKKAT ÇEKEN ÖZELLİKLER……..89

1. DİN ve TASAVVUF……89
1.1. Din……89
1.1.1. Allah……89
1.1.2. Melekler ve Cennet Varlıkları……..91
1.1.2.1. Rıdvan……93
1.1.2.2. Cibrîl……94
1.1.2.3. Hârût……94
1.1.3. Sûre, Âyet ve Hadisler……95
1.1.4. Peygamberler……96
1.1.4.1. Hz. Muhammed……96
1.1.4.2. Hz. İsâ (Mesîh) ve Meryem……99
1.1.4.3. Hz. Yûsuf……102

1.1.4.4. Hz. Loḳmân……103
1.1.4.5. Hz. İbrâhim……104
1.1.4.6. Hızır……105
1.1.4.7. Hz. Süleymân……105
1.1.4.8. Hz. Ya‘ḳûb……106
1.1.4.9. Hz. Dâvûd……106
1.1.5. Halifeler, Peygamber Ailesi ve Ashâb-ı Kiram……107
1.1.5.1. Dört Halife (Çâr yâr)……107
1.1.5.2. Peygamber Efendimiz'in Ailesi……108
1.1.5.3. Sahâbîler……109
1.1.6. Ahiretle ilgili mefhûmlar ……110
1.1.6.1. Âhiret……110
1.1.6.2. Kıyâmet (Mahşer, Haşr)……110
1.1.6.3. Âhır Zamân……111
1.1.6.4. Cennet ve İlgili Mefhûmlar……111
1.1.6.4.1. Kevser……113
1.1.6.4.2. Tûbâ……114
1.1.6.5. Cehennem……115
1.1.7. İbâdet ve İlgili Mefhûmlar……116
1.1.7.1. Namâz……116
1.1.7.2. Secde, Kıble, Miḥrâb……118
1.1.7.3. Câmi, Ma‘bet, Minâre, İmâm……120
1.1.7.4. Oruç ve İlgili Unsurlar……121
1.1.7.5. Hac, İhrâm……123
1.1.7.6. Günâh, Cürm, Tevbe, Afv……123
1.1.8. Mübârek aylar, günler ve geceler……125
1.1.8.1. Ramazân……125
1.1.8.2. Bayram……127
1.1.8.3. Şa‘bân……128
1.2. Tasavvuf……129

2. CEMİYET……130
2.1. Şahıslar……130

2.1.1. Târihî ve Efsânevî Şahsiyetler……130
2.1.1.1. İran Kaynaklı Şahsiyetler……..……130
2.1.1.1.1 Cem (Cemşîd)……....130
2.1.1.1.2. Ferîdun……..…….……133
2.1.1.1.3. Kahramân……..…..133
2.1.1.1.4. Dârâ……...…134
2.1.1.1.5. Keykâvus……..…..…135
2.1.1.1.6. Âsaf, Ḫâtem……...…135
2.1.1.1.7. İskender, Faġfûr, Tîmûr……...…136
2.1.1.1.8. Hüsrev (Pervîz)……..…139
2.1.1.1.9. Behrâm, Ḳubâd……..…140
2.1.1.1.10. Nerîman, Sâm, Zâl, Rüstem, Sührab……..…..…141
2.1.1.1.11. Nemrûd, Fir‘avn, Şeddâd……...…143
2.1.2. Masâl ve Hikâye Kahramanları……..….144
2.1.2.1. Mecnûn (Kays), Leylî……..…144
2.1.2.2. Ferhâd (Kûh-ken), Şîrîn, Hüsrev, Bîsütûn……...…146
2.1.2.3.Vâmık, Azra……147
2.1.3. Osmanlı Sultanları ve Aileleri……148
2.1.4. Devlet ve İlim Adamları……150
2.1.5. Şâirler, Sanatkârlar, İslâm Âlimleri ve Filozoflar……...…153
2.1.5.1. Sâmî, Nâbî, Sâbit, Kânî, İlhâmî, Nedim, Nâşid, Enderunlu Fâzıl, Sabrî, Haşmet……..…….……..153
2.1.5.2. Osmanlı Sahası Dışında Kalan Şâirler……...……...…153
2.1.5.2.1. Sâdî (Gülistân)……...……..…..153
2.1.5.2.2. Firdevsî……...……..154
2.1.5.2.3. Şems-i Tebrîzî……..……155
2.1.5.2.4. Nizâmî……...……155
2.1.5.2.5. ‘Aṭṭâr……..……..……155
2.1.5.2.6. Câmî (Bahâristân)……...……..……156
2.1.5.3. Sanâtkârlar……...…….……156
2.1.5.3.1. Mânî……...…….……..…156
2.1.5.3.2. Behzâd……...…….……..…157
2.1.5.3.3. Sinimmâr……...……159

2.1.5.3.4. Mi‘mâr Sinân……159
2.1.5.4. İslâm Âlimleri……..…160
2.1.5.4.1. Buḫarî……160
2.1.5.4.2. Ġazâlî……160
2.1.5.4.3. Emîr Sultan……...……161
2.1.5.5. Eflatûn (Felâtûn), Aristô, İbn-i Sînâ……...……161
2.1.6. Harfler……..……162
2.2. Ülkeler ve Şehirler……..……165
2.2.1. İstanbul……165
2.2.2. Diğer Anadolu Kentleri……..……166
2.2.3. Diğer Ülke ve Şehirler……166
2.2.3.1. Çîn (Hıṭâ, Huten)……166
2.2.3.2. Bedaḫşan Aden, Kandehâr, Bâbil, Yemen……..……169
2.2.3.3. Isfahan, Irak, Hindistan, Hicâz, Necef……..……170
2.2.3.4. Mısr, Kurfe, İskenderiyye, Kâhire, ‘Akkâ……...……172
2.2.3.5. Mekke, Hayber, Şâm……...……172
2.2.3.6. İrân, Tûs Şehri……173
2.2.3.7. Françe (Freng, Efrenc), Rûs (Moskov), Nemçe (Avusturya), Şebeş…173
2.3. Dağlar, Nehirler……...…174
2.3.1.Tûr, Vâdî-i Eymen, Bîsütûn, Kâf……174
2.3.2. Nil, Furat, Ceyḫûn, Göksu……175
2.4. İçtimâî Hayât……..……176
2.4.1. Eğlence Hayatı……..……176
2.4.1.1. Bezm (Ayş, Meclis), Meyhâne……...……176
2.4.1.2. Bayram (‘Îd)……179
2.4.2. Oyunlar……..…..……182
2.4.2.1. Gûy ü çevgân……...……182
2.4.2.2. Nerd (Tavla)……..……183
2.4.3. İnşâî Unsurlar……..……184
2.4.4. Yiyecek, İçecek……..…..……186
2.4.4.1. Tatlılar……..…..……186
2.4.4.1.1. Şeker (sükker, kand,‘akîde, gül şekeri)……186
2.4.4.1.2. Bal (şehd, ‘asel)……188

2.4.4.1.3. Bâdâm ezmesi, Gülbeşeker, Katâyıf, Keşkûl, Gülâc, Helvâ, Helvâ-yı ketânî…….....189
2.4.4.2. Diğer Yiyecekler……..……190
2.4.4.2.1. Bâdem, Fıstık, Kestâne…….……190
2.4.4.2.2. Biryân, Kebâb……...……191
2.4.4.2.3.Tolma, Gözleme……..……191
2.4.4.2.4. Piyâz, Nukl, Turşî, Raġîf (Yufka)……192
2.4.4.3. İçecekler……...……192
2.4.4.3.1. Şîr (Süt)……192
2.4.4.3.2. Şerbet, Gül Şerbeti, Cüllâb, Vişn-âb (Vişne Şerbeti), Boza……193
2.4.4.3.3. Şarap (Mey, Duhter-i rez, Bintü'l-ineb, Şîr-i engûr), Arak, Bâde (Mül, Kümeyt, Tolu, Cür'â)……...……194
2.4.4.4. Diğer Maddeler……194
2.4.4.4.1.'İlâc (Devâ, Dermân), Merhem, Tiryâḳ……194
2.4.4.4.2. Zehr (Helâhil, Dârû, Semm)……..…195
2.4.4.4.3. Esrâr, Beng, Aġız otu, Ma'cûn……..……196
2.4.5. Süs Eşyaları……197
2.4.5.1. Kıymetli Mâdenler ve Taşlar……...…197
2.4.5.1.1. Altın (Zer, Zeheb)……..……197
2.4.5.1.2.Gümüş (Nukre, Sîm)……...…198
2.4.5.1.3. La'l……199
2.4.5.1.4. Yâkut, Zümrüd, Pîrûze , Mercan, Elmas…….……199
2.4.5.1.5. Sadef (Sedef), İnci (Dürr, Lü'lü')……..……202
2.4.5.1.6. Demir (Âhen)……203
2.4.5.1.7. Kehribâr (Keh-rübâ)……..……203
2.4.5.2. Güzel Kokular……..……203
2.4.5.3. Diğer süs unsurları……...……204
2.4.5.3.1. Sürme (Kuhl, Tûtiyâ), Kına (Hınnâ)……204
2.4.5.3.2. Süs Eşyası……..…205
2.4.6. Giyim-Kuşam……...…206
2.4.7. Tıp-Hastalık……208
2.4.8. Taşıma Araçları……..…209
2.4.9. Mûsikî Âletleri……...…211

2.4.10. Silâhlar ve İlgili Malzemeler……213
2.4.10.1. Ok (tîr, hadeng, nâvek, sihâm), Yay (kemân, kavs)……213
2.4.10.2. Kılıç (Şemşîr, Tîğ, Seyf), Hançer……214
2.4.10.3. Sinân (Mızrak), Harbe, Nîze (Süngü), Miğfer, Gürz……215
2.4.10.4. Top, Gülle, Tüfeng, Tabanca, Fişeng, Barût, Barût-ı hevâyî……215

3. İNSAN……216
3.1. Umûmî Olarak İnsan……216
3.2. Güzellik……218
3.3. Umûmî Olarak Sevgili……220
3.4. Sevgilide Güzellik Unsurları……224
3.4.1. Saç (Zülüf, Gîsû, Mû, Mûy)……224
3.4.2. Kâkül, Perçem, Turra……226
3.4.3. Alın (Cebîn, Pîşânî, Nâsıye)……228
3.4.4. Kaş (Ebrû)……229
3.4.5. Göz (Çeşm, Dîde, ‘Ayn)……233
3.4.6. Gamze……237
3.4.7. Yüz (Cemâl, Rûy, Çihre, Dîdâr, Likâ), Yanak (‘Ârız, ‘İzâr, Ruh, Ruhsâr, Hadd) ……239
3.4.8. Kirpik (Müjgân, Müje)……243
3.4.9. Ben (Hâl)……245
3.4.10. Ağız (Fem, Dehân)……248
3.4.11. Dudak (Leb, La‘l)……249
3.4.12. Ayva Tüyleri (Hatt)……252
3.4.13. Çene (Zekan, Zenahdân)……254
3.4.14. Diş (Dendân)……256
3.4.15. Boy (Kadd, Kâmet, Endâm)……256
3.4.16. Sîne (Göğüs, Ber)……259
3.4.17. Bel (Miyân)……261
3.4.18. Kulak (Gûş)……262
3.4.19. Ġabġab……264
3.5. Âşık……264
3.5.1. Umûmî Olarak Âşık……264

3.5.2. Gönül……267
3.6. Maddî ve Mânevî Haller……271
3.6.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle……271
3.6.2. Yara (Dâġ, Zahm)……273
3.6.3. Gam, Gussa, Keder, Dert, Belâ……275
3.6.4. Cevr ü Cefâ, Mihnet……276
3.6.5. Hasret, Firkat, Hicr, Hicrân……278
3.6.6. Vuslat (Vasl, Visâl)……280
3.6.7. Aşk, Muhâbbet, Sevdâ, Mihr……281
3.7. Rakîb……284

4. TABİAT ve EŞYA……287
4.1. Kozmik Âlem……287
4.1.1. Felek……287
4.1.2. Umûmî Olarak Yıldız ……290
4.1.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri……292
4.1.3.1. Süreyyâ (Pervîn, Ülker)……292
4.1.3.2. Kehkeşân (Samanyolu)……293
4.1.3.3. Şihâb……293
4.1.4. Seyyâreler……295
4.1.4.1. Zühal (Keyvân)……295
4.1.4.2. Müşteri (Bercis)……296
4.1.4.3. Zühre (Venüs)……297
4.1.4.4. Utarit (Merkür)……298
4.1.4.5. Mirrih (Mars)……298
4.1.4.6. Güneş (Mihr, Hûrşîd, Şems, Âfitâb)……299
4.1.4.7. Ay (Meh, Kamer, Hilâl, Bedr, Dolunay, Mehtâb)……301
4.2. Zaman ve Zamanla İlgili Mefhûmlar……305
4.2.1. Zamân……305
4.2.2. Yıl, Ay……306
4.2.3. Mevsimler……308
4.2.3.1. Bahâr (Nev-bahâr, Nev-rûz)……308
4.2.3.2. Hazân……310

4.2.3.3. Kış (Şitâ, Sermâ, Zemherîr)……311
4.2.4. Gün ve Gün İle İlgili Unsurlar……312
4.2.4.1. Umûmi Olarak Gün (Gündüz, Rûz, Eyyâm, Nehâr, Yevm)……312
4.2.4.2. Gün ile İlgili Unsurlar……313
4.2.4.2.1. Sabah (Subh, Seher)……313
4.2.4.2.2. Şafak……314
4.2.5. Akşam ve Gece (Şâm, Mesâ, Şeb, Leyl)……316
4.3. Hayvânât……318
4.3.1. Umûmî Olarak Kuşlar……318
4.3.2. Kuş Türleri……320
4.3.2.1. Karga (Zâġ, Gurâb)……320
4.3.2.2. Bûm (Baykuş)……321
4.3.2.3. Bülbül (Andelîb, Hezâr)……321
4.3.2.4. Tûtî (Papağan)……323
4.3.2.5. Tâvûs……323
4.3.2.6. Kumrî, Kebk, Kebûter……324
4.3.2.7. Şahbâz (Doğan)……326
4.3.2.8. Huffâş (Yarasa)……327
4.3.2.9. Hümâ, ‘Ankâ (Sîmurg)……327
4.3.2.10. Mûsîḳâr……329
4.3.3. Dört Ayaklı Hayvanlar……330
4.3.3.1. Esb (At, Semend, Kümeyt)……330
4.3.3.2. Ahû (Ceylan, Gazâl)……332
4.3.3.3. Seg (İt, Köpek, Kelb)……333
4.3.3.4. Şîr (Esed), Peleng (Kaplan)……334
4.3.3.5. Gürg (Kurt), Rûbeh (Tilki)……334
4.3.3.6. Gûsfend (Koyun), Kebş (Koç), Naḫcîr (Keçi)……335
4.3.3.7. Har (Eşek)……335
4.3.3.8. Meymûn, Hûk (Domuz)……336
4.3.4. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler……336
4.3.4.1. Umûmi Olarak Balık (Mâhî, Semek)……336
4.3.4.2. Pervâne……337
4.3.4.3. Meges (Sinek), ‘Ankebût (Örümcek), Zenbûr (Arı)……339

4.3.4.4. Mûr (Karınca)……340
4.3.4.5. Mâr (Yılan, Ef'â, Ejder, Ejderhâ), Neheng (Timsah)……341
4.3.4.6. Şeb-tâb (Ateşböceği)……343
4.3.4.7. Semender, Bukalemûn……344
4.4. Nebâtât……346
4.4.1. Umûmî Olarak Ağaç (Şecer, Dıraht, Nihâl……346
4.4.2. Ağaç Türleri……348
4.4.2.1. Serv……348
4.4.2.2.Çınâr……349
4.4.2.3. Sanevber, Tûbâ, Bîd, Nahl……350
4.4.3. Çiçekler……352
4.4.3.1. Umûmî Olarak Çiçek (Ezhâr, Şükûfe, Üşkûfe)……352
4.4.3.2. Çiçek Türleri……353
4.4.3.2.1. Gül (Verd)……353
4.4.3.2.2. Gonca……357
4.4.3.2.3. Lâle (Zer-i mahbûb)……358
4.4.3.2.4. Nergis (Zerrîn Kadeh)……360
4.4.3.2.5. Reyhan (Fesleğen)……361
4.4.3.2.6. Sünbül……361
4.4.3.2.7. Benefşe……363
4.4.3.2.8. Erguvân……363
4.4.3.2.9. Karanfil……364
4.4.3.2.10. Semen (Yâsemin)……364
4.4.3.2.11. Şebbû (Şebboy)……366
4.4.3.2.12. Leylâk……366
4.4.3.2.13. Sûsen……366
4.4.3.2.14. Gül-nâr, Rümmânî……367
4.4.3.2.15. Buhûr-ı Meryem……368
4.4.3.2.16. Za'ferân (Safran)……368
4.4.4. Meyveler……369
4.4.4.1. Umûmî Olarak Meyve……369
4.4.4.2. Şeftâlû, İncir……369
4.4.4.3. Kirâs……370

4.4.4.4. Üzüm (Engûr, ‘İneb)……370
4.4.4.5. Nâr (Enâr, Rümmân)……...……371
4.4.4.6. Elma (Sîb), Armut (Emrûd), Ayvâ……..…..…371
4.4.4.7. Bâdâm, Fıstık (Piste)……...…372
4.4.4.8. Turunc, Hanzal……373

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN-I İHYÂ ŞERÎF YAHYÂ……..……..……374

1. İHYÂ DÎVÂNI'NIN YAZMA NÜSHALARI VE TAVSİFLERİ……..……374
2. METİN TESPİTİ VE HAZIRLANIŞI İLE İLGİLİ HUSUSLAR ……..……378
3. METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN YOL……..……379
4. METİN……....……383
4.1. Kasideler……...……384
4.2. Kıt‘a ve Kıt‘a-ı Kebîreler……..……548
4.3. Mesnevîler……710
4.4. Musammatlar……732
4.5. Gazeller……760
4.6. Rubâ‘iler ve Nazmlar……...……967
4.7. Mensur Târihler……977

SONUÇ.....982
KAYNAKÇA…….....985
ÖZET……...……995
SUMMARY……996
EKLER……997

ÖNSÖZ

Yedi asırlık bir zaman dilimini kapsayan Divân şiiri, bu süre zarfında verilmiş eserleriyle kültür tarihimizin çok önemli bir dönemini meydana getirir. Bu dönem içerisinde teşekkül etmiş eserlerin değerlendirilmesi, edebiyat tarihimiz ve kültürümüzün tanınması açısından önemlidir.

Divân şiiriyle ilgili incelemeler genellikle metin neşri, metin tahlili ve edebiyat tarihi çalışmalarından oluşur. Yapılacak bu çalışmaların sağlam bir zemine oturtulması ancak metin tenkidiyle mümkün görünmektedir. Son dönemlerde şâirin edebiyat tarihi içindeki gerçek yerini tespit etmek amacıyla mukayeseli edebiyat çalışmaları ivme kazanmıştır. Metin tahlili ve metin neşri, mukayeseli edebiyat çalışmalarına malzeme sağlaması açısından da değer arz etmektedir.

Divân'ını ele aldığımız İhyâ Şerif Yahyâ, XVIII. yüzyıl şâirlerindendir. Dönem tezkirelerinin hemen hepsinde zikrediliyor olması, kendi döneminde tanınan ve şiirleri önemsenen bir kişilik olduğunu gösterir. Şâirin âlim, müderris ve hattat kişiliği, tezkirelerin üslûbu hakkındaki değerlendirmeleri kadar dikkat çeken diğer yönleridir. Ancak tezkirelerdeki bilgilerin hemen hepsi birbirinin tekrarı niteliğindedir. Bundan dolayı şâirin hayatı, edebî kişiliği ve sanatı hakkındaki bilgilerin birçoğunu şiirlerinden hareketle ortaya koymaya gayret ettik.

XVIII. yüzyıl, edebiyatta yeni hayal iklimleri ve özgün üslup arayışlarının yoğunluklu olduğu bir dönemdir. Bir taraftan Nâbî'nin öncülüğünü yaptığı Hikemî Tarz etkisini sürdürürken diğer taraftan özellikle Şeyh Gâlib ve Arpa-emînî-zâde Samî gibi şâirlerin Sebk-i Hindî akımının etkisiyle eserler ortaya koydukları görülür. Anlam ve söyleyişte yenilik peşinde olan şâirler, bunu özellikle mahallîleşme ve yerlilik yoluyla yakalama gayretine girmişlerdir. Bu temayül Nedim gibi bir usta şâirin yetişmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak aynı kaygılarla hareket eden şâirlerin birçoğu, peşinde oldukları yeni sesin sadece yankısıyla yetinmişlerdir. Yerli motif ve çizgilerle desteklediklerı şiir, bir yerden sonra yavan bir çehreye bürünmüş hatta sanatsallık kimi şâirlerde argo ve mahalle ağzının baskısı altında cılız bir hal almıştır. Bikr-i mânâ arayışlarının ve nev-zemîn vadide şiirler yaratma kaygılarının

egemen olduğu bu dönemde yaşayan İhyâ da bu arayışların dışında değildir. *Divân*'ı incelendiğinde İhyâ'da hikemî tarz ve Sebk-i Hindî akımlarının etkileri yanında özellikle yerlileşme çabalarının yoğunluklu olduğu görülmektedir. Onun şiiri, bu yönüyle, farklı tür çiçeklerden müteşekkil bir bahçe sûretindedir.

İhyâ Divânı üzerine yapılacak bir neşir ve tahlil çalışmasının XVIII. yüzyıl Divân şiirinde meydana gelen gelişmeleri görme konusunda katkı sağlayacağını düşündük. Bu amaç doğrultusunda yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde yaptığımız araştırmalar sonucu müellif nüshasına ulaşamadığımız *İhyâ Divânı*'nın, 9'u yurt içinde, 1'i İngiltere'de olmak üzere toplam 10 nüshasını elde ettik. Toplamda 582 manzume, 1 süslü nesir örneği, 1 de mensur tarih içeren *Divân*'ın hem tenkitli metnini hem de tahlîlini yaptık. Çalışmamızı toplamda 4 bölümden oluşturduk.

I. Bölümü, İhyâ'nın hayatı ve sanatına ayırdık. Hayatı ve sanatı hakkındaki çıkarımlarımızı hem dönem tezkirelerinden hem de kendi şiirlerinden hareketle elde ettik. İhyâ'nın şiirlerini, edebî şahsiyetinin oluşmasında etkisi olduğuna inandığımız sanatçıların şiirleriyle karşılaştırdık.

II. Bölümde *İhyâ Divânı*'nın şekil özelliklerini ele aldık. Şekil özelliklerinde nazım şekilleri, vezin, kafiye ve redifi inceledik. Yaptığımız çalışmaları ayrıca tablolarla destekledik.

III. Bölümde *Divân*'ın muhtevâsında dikkat çeken, şâirin fikir ve hayâl dünyasını meydana getiren unsurları değerlendirdik. Bu unsurların nerelerde, ne şekilde ve hangi anlamları ihtivâ edecek biçimde kullanıldıklarını açıkladık. Bu amaca yönelik olarak öncelikle *Divân*'ın tamamını, öne çıkan unsurlar açısından fişledik. Yaptığımız fişleme çalışması sonucunda Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat ve Eşya olmak üzere 4 bölüm elde ettik. Bu ana bölümleri alt başlıklar halinde değerlendirmeye aldık. Şâirin şiir dünyasını meydana getiren mefhûmların mahiyeti ve şâirin hayâl dünyasının yarattığı bu unsurların benzetmeye dair özelliklerini, sanatsal değerini inceledik. Her unsuru, kullanıldığı yere göre değerlendirdik. Öne çıkan mefhûmların değerlendirilmesinde tahlil üzerine yapılan birtakım çalışmalardan faydalandık. Öne çıkmayan unsurları, sözü uzatmamak adına

değerlendirmeye almadık. İşlediğimiz başlıkların *Divân*'da yer aldığı beyitleri ilgili maddelerin sonuna ekledik.

IV. bölüm, *Divân*'ın tenkitli metninden oluşmuştur. Evvelâ elde ettiğimiz yazma nüshâların tanıtımını ve şecere tespitini yaptık. Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinden temin ettiğimiz 10 nüshânın karşılaştırılması sonucu müellif nüshâsına yakı, sağlam ve doğru bir metin elde etmeye çalıştık. Şiirleri kaside, kıt'a ve kıt'a-ı kebîre, mesnevî, musammat, gazel, rübaî, nazm, matla', müfred, takrîz ve nesir şeklinde sıraladık. Her nazım biçimini kendi içinde numaralandırdık. Nüshâ farklarını ve şiirlerin varak numaralarını dipnotlara taşıdık. Ayrıca her manzumenin üzerine, yazıldığı aruz kalıbını ekledik. Metinde karşılığını bulamadığımız veya okuyamadığımız yerleri, (…?) şeklinde gösterdik. Nüshâlardaki tahribat dolayısıyla okunamayan şiirleri dipnotta belirttik. *Divân*'da geçen âyet ve hadisleri italik yazıp karşılığını yine dipnotta verdik.

İyi bir çalışma ortaya koyma kaygısıyla hareket etmemize rağmen göremediğimiz, eksik kalan ve düzeltilmesi gereken yerler muhakkak olmuştur. Hatalarımızın ve eksiklerimizin eleştirisi, yapılacak başka çalışmalarda kuşkusuz fayda sağlayacaktır.

Bu çalışmayı destekleyen Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tez konusunu belirlememi sağlayarak bu çalışmanın gerçekleşmesine yol açan ve çalışmanın her aşamasında bilgisine başvurduğum danışman hocam sayın Prof. Dr. Muhsin MACİT'e şükranlarımı sunarım. Nüshâların okunması esnasında karşılaştığım zorlukları aşmada yardımlarını gördüğüm hocam Yrd. Doç. Dr. Ömer DEMİRBAĞ'a, Farsça şiirlerin okunmasında büyük katkı sağlayan saygıdeğer ağabeyim Amir RAHİMÎ'ye, Arapça şiirlerin okunmasında birikim ve tecrübesiyle bana yol gösteren sevgili babam Seyit Nimetullah ERZEN'e ve ayrıca tez metninin elektronik ortama aktarılmasında emek harcayan sevgili kardeşim Mehmet Selim ERZEN'e teşekkürü borç bilirim.

Mehmet Halil ERZEN

2012 / VAN

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء : ’

ا : A, a; E, e, Ā, ā

آ : Ā, ā, A, a

ب : B, b

پ : P, p

ت : T, t

ث : S̲, s̲

ج : C, c

چ : Ç, ç

ح : Ḥ, ḥ

خ : Ḫ, ḫ

د : D, d

ذ : Z̲, z̲

ر : R, r

ز : Z, z

ژ : J, j

س : S, s

ش : Ş, ş

ص: Ṣ, ṣ

ض: Ż, ż, Ḍ, ḍ

ط : Ṭ, ṭ

ظ : Ẓ, ẓ

ع : ‘

غ : Ġ, ġ

ف : F, f

ق : Ḳ, ḳ

ك : K, k, G, g, ñ

ل : L, l

م : M, m

ن : N, n

ه : H, h, a, e

و : V, v, O, o, ō, Ö, ö, U, u, Ū, ū, Ü, ü

ى : Y, y, I, ı, İ, i, ī

KISALTMALAR

Age: Adı geçen eser

Agy: Adı geçen yayın

Bkz: Bakınız

C.: Cilt

G: Gazel

H.: Hicrî

Haz: Hazırlayan

İÜ: İstanbul Üniversitesi

K: Kaside

KT: Kıt‘a

M.: Milâdî

MC: Münâcat

MD: Müseddes

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MH: Muhammes

MR: Murabba‘

MS: Mesnevi

MT: Matla‘

MZ: Müstezâd

N: Nazm

p.: Page

R: Rübâî

s.: Sayfa

S.: Sayı

T: Tahmis

TB: Terci‘-i Bend

TDK: Türk Dil Kurumu

TS: Tesdis

Vol.: Volume

GİRİŞ

XVIII. YÜZYILA GENEL BİR BAKIŞ

1. Tarihi, Siyasi ve Sosyal Görünüm

XVI. yüzyılın ortalarına kadar ciddi bir yükseliş gösteren Osmanlı İmparatorluğu, XVII. yüzyıl ve sonrasında kendisini kötü bir gidişatın içerisinde bulmuştur. İmparatorluğun Gerileme Dönemi olarak kabul edilen XVIII. yüzyılda da siyasi ve askeri başarısızlıklar ile birtakım huzursuzluklar artarak devam eder. Yüzyılın başında cereyan eden Edirne Vak'ası (1703) sonucu tahttan indirilen Sultan II. Mustafa'nın yerine III. Ahmed padişahlığa getirilir. Bu yıllarda imparatorluğun savaş yanlısı bir siyasetten uzak kaldığı görülmekle birlikte dış güçlerin müdahalelerine karşı zaman zaman savaşlara girişildiği de olmuştur. 1710–1711 yıllarında yapılan Prut Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı'na üstünlüğünü kabul ettirmiş; ancak ardından Avusturya ile yapılan savaşta yenilgiye uğrayınca Pasarofça Antlaşması (1718)'nı imzalamak durumunda kalmıştır. Bu antlaşmanın ardından, siyasi ve askeri anlamda Avrupa'dan geride kaldığını daha net bir şekilde gören Osmanlı yönetimi, uzun bir süre savaşların dışında durmaya çalışmış; barışçı bir politika izlemiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreği boyunca *"gerek moral, gerekse insan gücü ve toprak bakımından büyük kayıplara uğrayan ve Batı'nın askerî-teknik üstünlüğünü istemeye istemeye kabullenmeye mecbur kalan Osmanlılar için, bu tarihten sonra çözümü 'kanun-ı kadim'de değil Batı'da aramaya başlayacakları bir süreç başlamış; başta savunma alanında olmak üzere bilim, kültür ve hayat tarzında yüzler Batı'ya yönelmiştir."*[1] Böylelikle Osmanlı tarihinde Lâle Devri (1718–1730) olarak adlandırılan dönemin başlaması için uygun bir zemin oluşmuştur.

Tahta getirilen Sultan III. Ahmed'in saltanatı boyunca ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın etkisiyle, siyasi gelişmelerden ziyade kültürel ve sanatsal faaliyetlerin ön plana çıktığı, yaşanan tüm olumsuzlukların unutularak imparatorluğun ihtişamının sergilenmeye çalışıldığı zevk ve safa yıllarına Lâle Devri adı verilir. İsmini bu yıllarda İstanbul'da yetiştirilen ve ciddi bir rağbet gören lâle çiçeklerinden alan devirde saray, süs ve ihtişama önem vermiş; bazı Batılı zevkler ilgiyle takip edilmiştir. 1720'de Fransa'yı büyükelçi olarak ziyaret eden Yirmisekiz Mehmed Çelebi, *Sefâretnâme*'sinde, Avrupalı insanların yaşayışına ve şahit olduğu ilgi çekici yeniliklere ilişkin izlenimlerine yer vermiş; padişah ve sadrazama sunulan bu eser, yürütülen yenilik hareketlerine esin kaynağı olmuştur. *"Bu sefâretnâmenin, Osmanlı'nın Batı'yı tanıma ve Batılılaşma tarihinde çok önemli bir yeri vardır.*

[1] Osman Horata, "Son Klasik Dönem (1700-1800) Tarihî, Sosyo-Kültürel Bağlam", *Türk Edebiyatı Tarihi C.2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.438

Osmanlı'nın Avrupa ile temasında dikkate değer yazılı ürünlerin öncülerinden biri olması, Osmanlı Devleti'nde ve toplumda bazı hızlı değişmelere yol açmış bulunması bu sefâretnâmenin önemini daha da artırır."[2] Nitekim *"Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Paris dönüşünde yanında pek çok plân getirmiş, lâle bahçeleri arasında bu plânlara uygun olarak köşkler yapılmıştır. Osmanlı zadegânına ait binaların tefrişinde yavaş yavaş Avrupaî stiller ve hayatlarında da Batılı davranış biçimleri görülmeye başlamıştır."*[3] Lâle Devri'nde, başta Kâğıthane olmak üzere birçok semtte yenilikler yapılmış; burada kurulan Sadabad, devrin önemli isim ve sanatçılarının bir araya geldiği en gözde eğlence mekânı halini almıştır. Bununla birlikte kültür ve sanata hizmet eden birtakım olumlu gelişmeler de cereyan etmiştir. İbrahim Müteferrika tarafından matbaanın kurulması ve böylece ilk defa Türkçe matbu eserlerin basılması, Yalova'da bir kâğıt fabrikasının açılması, Topkapı Sarayı ve Yeni Cami içerisinde kütüphanelerin kurulması, İstanbul'da bir çini imalathanesi ve kumaş fabrikasının açılması, çıkan yaygınları daha rahat kontrol altına alabilmek için bir itfaiye örgütü oluşturulması, şehrin birçok yerinde cami, medrese, külliye, çeşme ve sebiller inşa edilmesi bu devirde meydana gelen gelişmelerdir. Ancak yönetimin umursamazlığından, zevk ve israf düşkünlüğünden rahatsız olan halkın, Patrona Halil isimli bir yeniçeri önderliğinde, ayaklanmasıyla (1730) Sadrazam İbrahim Paşa da dahil olmak üzere birçok devlet adamı infaz edilir, Sadabad Köşkü yakılır ve Sultan III. Ahmed tahttan indirilerek Lâle Devri'ne son verilmiş olur.

I. Mahmut döneminde Rusya ve Avusturya karşısında başarılar kazanan Osmanlı İmparatorluğu, imzalanan Belgrad Antlaşması'yla (1739) XVIII. yüzyılda elde ettiği kayda değer son başarıya ulaşır ve uzun bir süre savaşlardan uzak kalır. Lâle Devrinde yapılan yenilikler makul ölçüde devam ettirilir; İstanbul'un çeşitli bölgelerinde kütüphaneler ve dikkate değer mimari yapılar kurulur. Humbaracıbaşı Ahmed Paşa adını alan Fransız komutan Comte de Bonneval'in Humbaracı Ocağı'nı kurmasıyla (1734) orduda ıslahata gidilir. III. Mustafa'nın hükümdarlığında Ruslarla yapılan savaşların getirdiği yıkım I. Abdülhamid döneminde de devam etmiş ve imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) Osmanlı İmparatorluğu büyük bir güç kaybına uğramıştır. Bu dönemde yine ordu eğitiminde bazı yeniliklerin yapıldığı görülmektedir.[4]

III. Selim'in saltanatında, askeri alanda elde edilen başarısızlıklar dolayısıyla, Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) adı verilen yeniliklere girişilmiştir. Bunun sonucunda ordu, Batılı tarza uygun şekilde yeniden düzenlenmiş ve askeri birimlerin eğitimi denetim altına alınmıştır. Önemli Avrupa şehirlerinde ilk defa kalıcı elçilikler

---

[2] Bâki Asiltürk, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyâhatnâmeler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*), Volume 4 /1-I, Winter 2009, p.926

[3] Belkıs Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefâretnâmelerin Rolü", *Bilig*, Kış 2006, S.36, s.154

[4] Horata, agy, s.439-440

açılmış; bilimsel ve sanatsal yönden Avrupa takip edilmiştir.[5] Toplumsal yaşamı düzenlemeye yönelik olarak lüks ve israfın engellenmesi, alkolün yasaklanması gibi kararlar da alınmıştır. Ancak hedeflenen yenilikler, tam anlamıyla kabul görmemiş ve Kabakçı Mustafa İsyanı (1807) sonucunda III. Selim, Nizam-ı Cedid ordusunu dağıtmak zorunda kalmıştır. *"Nizam-ı Cedit her ne kadar yeni düzen anlamına geliyorsa da, Osmanlı İmparatorluğu'na köklü, yeni bir düzen getirmemiştir. (…) Fakat yenileşme zihniyeti ve zarureti devlet adamlarının gündeminden çıkmamış, daha sonraki dönemlerde devam ettirilmiştir."*[6] Tahta getirilen IV. Mustafa, ülkeyi çok kısa bir süre yönetmiş; Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelerek yaşanan karmaşaya müdahale etmesi sonucu yerini II. Mahmut'a bırakmıştır. Avrupaî yenilik hareketini benimseyen II. Mahmut, Vaka-i Hayriye (1826) olarak adlandırılan tarihi olay sonucunda -sürekli ayaklanmalar çıkararak otoriteye müdahale eden- Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış ve yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye isimli yeni bir ordu kurmuştur. Ancak imparatorluğun olumsuz gidişatı devam etmiş; Ruslara karşı yapılan savaşlarda alınan yenilgiler, Sırp ve Yunan isyanları ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı karşısında gözlemlenen iktidar zayıflığı yaşanan çözülme sürecini daha da hızlandırmıştır.

Genel olarak XVIII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na bakıldığında, siyasi anlamda ciddi bir başarısızlığın ve dış güçler karşısında verilen büyük kayıpların söz konusu olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bunun yanı sıra imparatorluğun içerisinde meydana gelen ayaklanmalar ve diğer huzursuzlukların, yaşanan süreci daha sıkıntılı hale getirdiği aşikârdır. Ancak XVIII. yüzyıl boyunca, özellikle Lâle Devri'nde, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde büyük bir canlanma dikkat çeker. Bilhassa III. Ahmed ve III. Selim gibi padişahlar bu yöndeki gelişmelere ilgi gösterir. Klasik Türk Edebiyatının özünü teşkil eden Divân şiiri de, bu dönemde gördüğü büyük ilgiyle, ilerleyişini devam ettirir. Divân şiiri geleneğini sürdüren şâir sayısı bakımından önceki asırlara büyük bir üstünlük sağlayan XVIII. yüzyıl, kaleme alınan şiirlerin tarz ve niteliği bakımından da büyük bir renkliliği barındırmaktadır.

2. XVIII. Yüzyıl Dîvân Şiiri

Yetişen şâir sayısı itibariyle önceki asırlara ciddi bir üstünlüğü olan XVIII. yüzyılda, Divân şiiri geleneğinin büyük bir ilgiyle devam ettiği görülmektedir. Elbette ki asrın başında III. Ahmed, sonunda ise III. Selim gibi sanat ve edebiyata meraklı padişahların devleti yönetiyor olması, şâirler üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Üstelik askeri ilişkilerde daha çok diplomasinin etkin şekilde kullanıldığı

---

[5] Daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, S.6, Ankara, 1995, s.173-194

[6] Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, S.16, s.19

ve barışçı bir politikanın tercih edildiği düşünülecek olursa, edebi üretim açısından verimliliğin artmasına uygun bir ortamın söz konusu olduğu daha net bir şekilde görülebilir. Yaşanan tüm olumsuzluklar unutulmaya çalışılarak imparatorluğun ihtişamını sergilemeye yönelik düzenlemelerin yapıldığı ve göz alıcı güzelliklerin ön plana çıkarıldığı kaygısızlık yıllarını ifade eden Lâle Devri de XVIII. yüzyıl Divân şiirini şekillendiren önemli bir süreçtir.

XVIII. yüzyıl şiirinde imge ağırlıklı, kapalı ve süslü bir dile dayanan *Sebk-i Hindî*, düşünceyi ön planda tutan *hikemî tarz*, titiz, sağlam ve incelikli söyleyişin amaçlandığı *klasik tarz* ve özellikle bu dönemde gelişim gösteren, konuşma diline ait özelliklerin, atasözü ve deyimlerin sıklıkla kullanıldığı *mahallî tarz* gibi üslûp tercihleri bir arada bulunmaktadır. Bu dönemde şâirlerin Bâki, Şeyhülislâm Yahyâ, Nef'î ve Nâbî gibi üstad kabul edilen şâirlerden etkilenerek onların çizgisinde yazmaya çalıştığı, bu yolda nazireler kaleme aldığı görülür. Ayrıca vasat şâirlerin şiirlerine de abartılı sayılarda nazire yazılması ve bunun yanı sıra "müşterek gazel"lere fazlasıyla rağbet gösterilmesi, genel anlamda bu asır şâirlerinin nitelik bakımından, nicelik açısından olduğu gibi, üstün olmadığını göstermektedir. Fakat Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi bazı isimler, üstün şâirlik yetenekleriyle isimlerini kalıcı kılmayı başarmışlardır.[7]

"Dilde sade bir Türkçe söyleyişi esas alan Türkî-i Basit hareketi, daha sonraki dönemlerde kimlik değiştirerek şiirde yerli ve mahalli unsurlara fazlaca yer verme anlayışı çerçevesinde şekillenen "Mahallileşme" hareketine dönüşmüştür. Özellikle XVI. yüzyılda Bâkî'nin şiirlerinde görülen İstanbul Türkçesiyle mahallî unsurlar, Taşlıcalı Yahya'nın mesnevilerinde islenen konular ve kahramanlar bu tarz söyleyişin en dikkat çekici örneklerindendir. Bu süreç XVII. yüzyılda Nev'i-zâde Atâyî ve Sabit gibi sairlerin özellikle mesnevilerinde gerek yerli konuların işlenmesi ve yerli malzeme tercihleri bakımından, gerekse kullandıkları dil ve söyleyişteki tasarrufları sayesinde daha rasyonel bir karakter kazanmıştır."[8] Sonraki asırda da etkisini devam ettiren mahallîleşme cereyanı "Nedîmâne üslûp" olarak adlandırılan tarzı doğurmuştur. *"Bu tarzın en önemli özelliklerinden biri yerlilik merakıdır. Nedîm, Necâtî'yle belirginleşen, Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ gibi şâirlerin elinde mükemmelleşen mahallîleşme cereyânının, 18. yüzyıldaki en büyük temsilcisidir. O, şiirlerinde İstanbul halkının konuşma kalıplarından, günlük dildeki kullanımlarından yararlanarak yaptığı tasvirlerle yeni bir atmosfer oluşturur."*[9]

---

[7] Bkz: Osman Horata, "Son Klasik Dönem (1700-1800) Şiir", *Türk Edebiyatı Tarihi C.2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.448-456

[8] Şener Demirel, "XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslûp Hareketleri: Klasik Üslûp - Sebk-i Hindî - Hikemî Tarz - Mahallîleşme", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic),* Volume 4/2 Winter 2009, p.295

[9] Muhsin Macit, "Mahalîleşme Cereyanı ve Nedîm", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, C.9, s.713

Lâle Devri şâiri olarak bilinen Nedîm dönemin canlılığını, zevk ve sefa âlemlerini tasvir ettiği gazel, kaside ve şarkılarıyla ünlenmiştir. Şiirinde soyut kavramlara ve mevzulara yer vermeyen; dünyevi aşk ve güzellikleri çok canlı ve renkli bir üslûpla, ince hayaller eşliğinde yansıtan Nedîm böylelikle kendisinden önceki şâirlerden farklı bir yer edinir. Onun şiirlerini okuyarak Lâle Devri'nin renkli mekânlarını, Sadabad'ı ve mesire yerlerini bir tablo seyreder gibi izlemek mümkündür. Nedîm, konuşma dilinin birtakım özelliklerini ve mahalli söyleyişleri şiire taşımasına rağmen sıradanlığa ve bayağılığa düşmeyerek kendine özgü bir ekol meydana getirmiş; böylece mahallî tarzı benimseyen diğer şâirlerden farklı ve üstün bir noktaya ulaşmıştır. *"Nedîm'in Divânı'na baktığımızda onun yerlilik arzunu gösteren faaliyetleri arasında; Halk edebiyatına yakınlaşması, İstanbul hayatından sahneler sunması, gerçek hayattan alınan unsurları kullanması, günlük dilden gelen konuşma kalıplarına ve deyimlere yer vermesi üzerinde durulması gereken hususlar olarak belirginleşmektedir."*[10] İsmi yaşadığı devirle bütünlük arz eden bir diğer şâir olan İzzet Ali Paşa, dönemin canlı mekânlarını ve yaşayışını Nedîm'den sonra en iyi aksettiren isimdir. Nedim'e yazdığı nazirelerle onun çizgisini takip ettiğini gösteren şâir, akıcı ve sade bir dil tercih etmiştir. Yine bu asırda mahallî tarzın önemli temsilcilerinden biri olarak Beliğ Mehmed Emin'den söz etmek mümkündür. Nazire yazmaya tenezzül etmeyen Beliğ, daha çok musammat ve müseddesleriyle tanınmıştır. Konuşma diline ait kimi ifadelere özellikle yer veren şâir, folklorik öğelerin ağır bastığı bir şiir anlayışı ortaya koymuştur. Bu dönemde benzer çizgide eser veren diğer şâirlere örnek olarak Vahit Mahtumî ve Hatem gösterilebilir. Yine mahallî tarz içerisinde kabul edilen Kâni, Sürurî, Kuburizâde Hevâyî gibi kimi isimlerin hiciv ve hezeliyâtları, argo ve hakarete varan ifadelerin yoğun olduğu şiirlere örnek teşkil ederek mahalli dil kullanımının başka bir boyutunu gözler önüne sermiştir. Enderunlu Fâzıl ise sıradışı kişiliğini ve aykırı yönlerini yansıtan *Hûban-nâme*, *Zenan-nâme*, *Defter-i Aşk* gibi eserleriyle müstehcen içeriği Divân şiirine taşımıştır.

Mahallî tarzdan sonra en çok rağbet gören şiir anlayışlarından biri de bir önceki asırda Nâbî'yle doruğa ulaşan hikemî tarz olmuştur. Düşüncenin baskın olduğu, toplumsal yaşamda göze çarpan aksaklıklara birtakım göndermeler yapmaya dayalı şiir, bu asırda da birçok şâir tarafından tercih edilmiştir. Tabii ki bunda devletin kötü gidişatının ve artan huzursuzlukların da rolü olduğu düşünülebilir. Bu asırda hikemî tarza itibar eden şâirlerden en önemlisi Sadrazam Koca Ragıp Paşa'dır. O, dönemin Nâbî takipçisi birçok şâirden farklı olarak taklide düşmemiştir. Hayat deneyimini açık bir dille şiirleştirerek özgün bir isim olmayı başarmıştır. Ayrıca önemli bir devlet adamı olarak hem şiire büyük ilgi göstermiş hem de dönemin diğer şâirleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Evinde düzenlediği şiir sohbetleri, bu ilgi ve alakayı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.[11] Ragıp Paşa'dan

[10] Macit, agy, s.713
[11] Horata, agy, s.496

sonra hikemi tarzın bu asırdaki önemli bir temsilcisi olarak Seyyid Vehbî'den söz edilebilir. Şiirlerinde ondaki kadar açık ve rahat bir söyleyişe ulaşamadığı görülmekle birlikte Nâbî'yi üstad kabul etmiştir. Yazdığı kasidelerin birçoğunda saraya yaklaşma arzusunu hissettiren Seyyid Vehbî, III. Ahmed'in çocukları için düzenlenen sünnet düğününü anlattığı *Sur-name*'de Lâle Devri'nin renkli ve canlı İstanbul'unu başarılı bir şekilde yansıtır. Devrin tanınmış şâirlerinden biri olan Sünbül-zâde Vehbi'nin de hikemî tarzda şiirler yazdığı görülmektedir. Sünbül-zâde Vehbî, Nedîm gibi rind şahsiyetli olmasına, mahallî unsur ve ifadelere yer vermesine rağmen onun şiirlerindeki akıcılığa ve coşkunluğa ulaşamamış; ama niteliksiz şâirlerin arttığı bir devirde şâirlik tecrübesi ve yeteneğiyle önemli isimler arasına girmeyi başarmıştır. Onun Nâbî çizgisinde yazdığı şiirler olduğu gibi Nedîm'e yaklaştığı şiirler de bulunmaktadır. XVIII. yüzyılın Hikemî tarzı benimseyen diğer şâirleri arasında Yek-çeşm Dürrî, Nâşid, Münif, Râşid, Âtıf Efendi, Çelebizâde Âsım, Hâzık, Sâlim, Haşmet ve Fıtnat Hanım'ın ismi anılabilir.

XVIII. yüzyılda *"Önceki asır kadar olmasa da bazı şâirler gerek 'klasik tarz' gerekse 'mahallî tarz'da içine düşülen tekrarcılıktan kurtulmak için Sebk-i Hindî'nin sanatlı ve külfetli üslûbuna meyletmişlerdir. Bunda özellikle asrın ikinci yarısında Şeyh Gâlib'in de içerisinde bulunduğu bazı genç şâirlere Hoca Neş'et'in Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerinden Sâ'ib-i Tebrîzî ile Şevket-i Buhârî'nin şiirlerini okutması ve sevdirmesi de etkili olmuştur."*[12] Divân şiirine imgeye dayalı, süslü ve kapalı bir söyleyiş getiren Sebk-i Hindî'nin bu asırdaki en önemli temsilcisi olarak dikkat çeken Şeyh Gâlib, aynı zamanda Divân şiiri geleneğinin son güçlü halkasını teşkil etmektedir. Gâlib, tasavvufî derinlikli ve çarpıcı imgeleriyle kendine has bir üslûp yakalamış; sembollere dayalı, sanatlı bir dil kullanmıştır. *"Öteki Sebk-i Hindî şâirlerinde olduğu gibi Gâlib'in şiirlerinde de anlam güçlüdür. Söz güzelliği ve âhenge daha az önem verilmiştir. Beytin bu güçlü anlamı kolay anlaşılmaz, derinlere gizlenmiştir. Gâlib söylemek istediklerini çok girift bir mazmun örgüsü içinde verir. Her kelimenin beyitte bir yeri, anlamı ve öteki kelimelerle ilişkisi vardır."*[13] *Divânı*'ndaki başarılı gazellerle dikkat çeken şâir, alegorik bir anlatımla tasavvufî aşk yolculuğunu hikâye ettiği *Hüsn ü Aşk* mesnevisiyle zirveye ulaşır. Bu asrın, Şeyh Galib'ten başka, Sebk-i Hindî çizgisinde şiirler kaleme alan diğer önemli isimleri Arpa-emînî-zâde Samî ve Halepli Edip'tir. Samî, mazmunları kullanımındaki ustalığıyla orijinal hayaller yakalamış ve gösterişli bir şiir dili vücuda getirmiştir. Yaşadığı dönemde olduğu gibi sonraki yıllarda da değerli bir şâir olarak anılmış ve kendisine verilen değerin göstergesi olarak şiirlerine birçok nazire yazılmıştır. Halepli Edip ise daha çok şiirlerinde cinas kullanımına ağırlık vermesiyle akıllarda kalmış üretken bir şâirdir.

---

[12] Ahmet Atillâ Şentürk – Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, 4.baskı, s.492

[13] Halûk İpekten, *Şeyh Gâlib (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s.25-26

Mahallî tarzda yazılan şiirleri basit, Sebk-i Hindî etkisindeki şiirleri ise anlamsal açıdan fazla girift bulan kimi şâirlerse özellikle Bâki ve Şeyhülislâm Yahyâ ile en başarılı örneklerini vermiş bulunan klasik tarzdan yana olmuşlardır. Şiirde zarif ve sağlam ifadeyi ön plana çıkaran, sesi anlamdan daha mühim kabul eden bu anlayışın XVIII. yüzyıldaki temsilcileri arasında Esrar Dede, Hoca Neş'et, Beylikçi İzzet, Vak'anüvis Pertev, İlhâmî, Kâmî ve Şeyhülislâm İshak gibi şâirler bulunmaktadır.

Çalışmamızın konusu olan İhyâ Şerif Yahyâ, her alanda olduğu gibi edebiyatta da yeniliklerin arandığı ve nev-zemin vadide şiir söylemenin asıl amaç halini kazandığı XVIII. yüzyılda yaşamıştır. İhyâ'nın divânı üzerine yaptığımız tenkitli metin ve tahlil odaklı bu çalışma, dönemin genel özelliklerini ve edebiyat atmosferini de yansıtmakla birlikte onun şâirliğini ve edebî şahsiyetini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İHYÂ'NIN HAYATI

1.1. Adı, Doğum Tarihi, Mahlası, Ailesi

Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız İhyâ hakkındaki bildiklerimiz, kendisiyle ilgili kısa ve hemen hemen hepsi birbirinin tekrarı niteliğinde olan beş tezkire ve İstanbul nüshasının giriş kısmında müstensih tarafından verilen bilgilere dayanmaktadır. Tezkireler onun ismini Seyyid Şerif Yahya İhyâ olarak vermektedirler: *"Nâzım-i nümâ-ileyh Şerif Yahyâ İhyâ Efendi"*[14]

Şâirin mahlasıyla ilgili de herhangi bir bilgi mevcut olmayıp onun, ilgili tezkirelerin tamamında "İhyâ" diye anıldığı ve gerçek isminden ziyâde mahlasıya meşhur olduğunu görürüz. Şâirin doğum tarihi konusunda eldeki kaynaklarda hiçbir bilgi mevcut değildir. Ancak *Bağçe-i Sefa Enduz*'da geçen; *"Hadâyık-ı eyyâm-ı zindegânîde Senâbül-i sinn seb'în vâhiden ba'de vahid dirmiş iken menzûlen vefat…*[15]*"* şeklindeki ifâde, şâirin yaklaşık olarak 71 yaşındayken vefat ettğine işaret eder. Yine Arif Hikmet Bey'in *Tezkiretü'ş-Şuârasında* geçen *"Mavṣile-i Süleymâniye medreselerinden destini yetmişe karib iken Allah'a intikal eyledi"*[16] ifâdeleri şairin 70 ya da 71 yaşında vefat ettğini gösterir. Tezkirelerin tamamında ölüm tarihi 1228/1812 olarak verilen İhyâ'nın, bu bilgiler ışığında 1742 ya da 1743'te doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Dönem tezkirelerinin şâirin ailesi ile ilgili verdiği tek bilgi, onun Arap Câmii imâmı Mehmed Efendi'nin oğlu olduğudur:

" Arap Camii imamı Mehmed Efendi'nin oğlıdır."[17]

"Nâzım-ı mûma-ileyh Şerif Yahya İḥyâ Efendi Galata'da vâki Arap Camii şerîfi imâmı müteveffâ Mehmed Efendinin maḥdumu..."[18]

---

[14] *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, Haz: Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219117/h/metin.pdf , (Erişim Tarihi: 29.11.2011), s.50

[15] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, Haz: Rıza Oğraş, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf , (Erişim Tarihi: 07.11.2011), Burdur, 2001, s.26

[16] M. Nuri Çınarcı, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü'ş-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, 2007, s. 25

[17] Harun Gündüz, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2009, s.109

[18] *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, s.50

"Galata'da kâin Arab Camii şerîfi imâmı Mehmed Efendi nâm bir merd-i sâlihin oğlu…"[19]

"Arab Câmii İmâmı Mehmed Efendizâde Yahyâ İhya…"[20]

"Efendî-i müşâru'n-ileyh Ġalaṭada 'Arab Câmi'i İmâmı Muḥammed Efendi merḥûmuñ ṣemere-i şecere-i vücûdı olub…"[21]

Babasıyla ilgili verilen bu bilgilerin hâricinde, şâirin ailesiyle ilgili başka bir bilgi mevcut değildir. Şâirin bir kaside (K13) ve iki mesnevîde (MS1/44-61, 87-99, MS2/52-75, 90-116) ciddi bir geçim sıkıntısından şikâyet etmesi, onun evlendiği ve kalabalık bir aileye sahip olduğu düşüncesini güçlendirse de İhyâ'nın evliliği, çocuklarının olup olmadığı konuları karanlıktır. Şâirin şiirleri incelendiğinde de ailesiyle ilgili herhangi bir somut bilgi veya ipucu bulunmamaktadır. Sadece *Divân*'ın sonunda yer alan mensûr bir târihte söz konusu edilen Emine Dürriye Hânım'ın, İhyâ'nın kızı olması muhtemel görünmektedir.

Geçim düşüncesine zebûn olmuş şâir, imdâdını kerem sahibi padişâha ulaştırmaktadır. Sesini duymasını, feryâdlarına karşılık merhamet çırasını yakmasını temennî etmektedir. Bir kasidesinde (K13) kullandığı "meded" redifi, şâirin içinde bulunduğu sıkıntıyı her beyitte hatırlatması açısından da önem arz etmektedir:

Çâk çâk itmekdedir ser-pençe-i fikr-i maʿâş
Ḳurtar ey şâh-ı kerem-perver girîbânım meded
K13/26

Bir maʿîşetle çerâġ olmak niyâz eyler ḳuluñ
Merḥamet ḳıl bendeñi redd itme sulṭânım meded
K13/29

Geçim sıkıntısının tazyîki altında ezilen İhyâ, 'âlem içre gam ve kedere gark olmuş bir şekilde hayatını sürdürmektedir:

Beni tażyîḳe ġam idüb âheng
İtdi ḳalbim maʿîşetim gibi teng
MS1/94

[19] Çınarcı, age, s.25
[20] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26
[21] Bkz. İÜ Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, Demirbaş No. TY 02788, Yer No.002726. v.1b.

Öyle ḥâl ile gezmek ʻâlemde
Guṣṣadan gâyrı ḳor mı âdemde
MS1/95

Geçim bağına bend olan İhyâ gibi bir şâʻirin hak ettiği yer, unutulmuşluk köşesi değildir. Cihân sultânının onun gussa ve kedere bulanmış imdadına ses vermesidir dâ'iresine refah getirecek el:

Beni ḳayd-ı maʻâşa bend itdi
Hem-çü ʻıyyâr-ı der-kemend itdi
MS2/57

Ḥayfdır böyle şâʻiriñ el'ân
Ola me'vâsı gûşe-i nisyân
MS2/90

Ḳıla emr-i maʻâşıma imdâd
İtsün Allah devletin müzdâd
MS2/109

Vireli cânıma bu ġuṣṣa taʻb
Ġayrı maṭlabları unutdum heb
MS2/110

Geçdim anlardan istemezem âh
Rû-nümâ olsa dâ'iremde refâh
MS2/111

Şâirin yaşamıyla ilgili olarak şiirlerinde elde ettiğimiz başka bir nokta, onun unutulmuş olmaktan dem vurmasıdır. İstanbul'da kıymetinin bilinmediğinden yakınan şâir, belki de hayatının bir bölümünde taşrada yaşamıştır :

İḥyâ bilinmez oldı Sitânbul'da ḳıymetiñ
Var ise ṭaşralardadır ʻizzet zamânede
G238/10

İhyâ'nın İstanbul dışında birçok şehri gezdiği ve belki bu şehirlerde belli bir süre yaşadığı ihtimâl dâhilindedir. Hem yukarıdaki beyitte hem de yazmış olduğu târih manzumelerinde adı geçen şehirler, bu olasılığı güçlendiren örneklerdir. Dönemin bozukluğundan, kıymet bilinmemesinden yakınması da yine bu istikamette bir sonucun nedenlerinden olabilir :

Düşme çeh-i melâlete sevdâ-yı câh ile
Derd-i ser oldı âdeme devlet zamânede

Kâfîdir istirâḥat-i ʿanḳâ ṭabîʿata
Mânend-i Ḳâf gûşe-i ʿuzlet zamânede

Zişt öyle kim ruḫ-ı zen-i dünyâ baḳılmıyub
Yüz buldı şöyle ehl-i ḫabâṯet zamânede

Herkes dikişdi ẕâtına şâyeste câmesin
Girdi ḳabâ-yı ḥüsne ḳabâḥat zamânede

Efsürde vaż̇ʿ-ı bârid-i ḫulḳ ile kâmımız
Serd ol ḳadar hevâ-yı muḥabbet zamânede

Olmış derûn-ı ekṣer nâs ile iḫtirâz
Tenevvür pür-şerâre-i şirret zamânede

Ẓannım ṣabâḥ-ı ḥaşr yaḳındır ki şimdicek
Berçîde oldı pister-i râḥat zamânede
G238/3-9

Yine divânda geçen "vatan" redifli gazel (G171) şâirin memleketinden belli bir süre uzakta kaldığına delâlet eder. Vatanından ayrı olmanın ızdırâbıyla leb-rîz olan İhyâ'nın içinde memleket hasreti cûşa gelmiştir. Kadehi vatan arzusuyla dolup taşmıştır:

Ḫurûşa geldi derûnumda yâd-ı sûy-ı vaṭan
Pür itdi câmımı ṣahbâ-yı ârzû-yı vaṭan
G219/1

Vatan arzusuyla kadehi dolmuş şâirin kendinden geçmesi çâre olmamıştır. Firkât ateşiyle kebâb olan ciğerinden her dem tâze vatan kokusu gelmektedir:

Ciger o rütbe kebâb oldı nâr-ı firḳat ile
Ki dem-be-dem gelür andan meşâmm u bûy-ı vaṭan
G219/4

İhyâ Divânı'nda şâirin hayatıyla ilgili elde edebildiğimiz bir bilgi de hayatının bir döneminde onu yatağa mahkûm eden bir hastalıkla mücadelesidir. Şâir sıkıntılıdır, ayağındaki hastalıktan dolayı yatağa mahkûm kalmıştır. Bu hastalık, duygusal bir yapıya sahip olan şâiri derinden etkilemiş; şâir, sabaha kadar Allah'a yalvarıp bu hâli teskin için gözyaşları akıtmıştır:

Başbayâġı başamaz oldum ayaġı yire ben
Eyledim derdim eṭibbâya tez elden iẓhâr

‘İlletiñ ‘âraḳu’n-nesâ diyü ayaġa başdı ṭabîb
Gâliba bildi ḳıyâm itmedigimden ‘ayyâr

Merkez itdi bir ayaġımı felek-i dâ’irede
Başladım dönmege bir pâyla hemçün pergâr

Giderek ḳaldıramaz oldum ayaġım âḫır
Ḳaldırub ellerim itdüm da‘avât bisyâr

Ḫaste-gân içre benim pâyıma düşdi bu derd
Pây-dâr eyleme yâ Rabb beni tâ itmeye zâr

Dest-gîrim ol İlâhî baña dermân eyle
Bir ḳadem aḳdem ayaḳlandır amân ey Ġaffâr

Eyledim tâ-be-seḥer girye idüb böyle du‘â
Ṣubḥ-dem gördüm icâbet eṣerin bu dil-i zâr
K23/4-10

Ancak ayağındaki rahatsızlığın, hayatının diğer dönemlerinde onda ne gibi sıkıntılar yarattığını bilemiyoruz. Kaynaklarda bu konuyla ilgili herhangi bir mâlûmâta rastlanmamaktadır.

1.2. Çocukluğu-Gençliği-Eğitimi

Şâirin doğumuyla ilgili olarak somut bilgiler olmadığı gibi kaynaklarda onun çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili de bilgiler bulunmamaktadır. Şâirin, Esad Efendi’nin mektupçusu olana kadar kimlerden nasıl bir eğitim aldığı, nerelerde bulunduğu ve öncesinde hangi görevlerde kaldığı meçhûldür. Ancak şâirin şiirlerindeki ifâde gücü, kelime zenginliği ve başka dilde şiir yazabilme yetisi, onun, gençlik yıllarını iyi değerlendirdiğine işarettir. Ayrıca babasının da imâm olması, şâirin iyi bir ilmi eğitimden geçmiş olduğu düşüncesini güçlendirir. Zaten dîvanında Arapça kelimelerin yoğunluğu da bu düşünceyi destekler niteliktedir. İhyâ’nın mektupçuluk yapması ve sonrasında Süleymâniye müderrisliğine atanması, onun ilmî yönünün çok güçlü olduğuna işaret eden diğer somut verilerdir. Ayrıca, divânında yer alan dört Arapça kaside (K34, K35, K36, K61) onun âlim yönünü yansıtmaktadır.

Şâirin eğitimiyle ilgili olarak değinebileceğimiz diğer önemli bir husus da tıpkı Arapça gibi Farsça eğitim almış olmasıdır. *Divânı*'nda yer alan Farsça kıta (KT45), gazel (G5, G23, G24, G25, G34, G35, G41, G42, G67, G208, G229,), tesdis (TD2, TD3), mesnevi (MS3) ve nazm (N7, N11) gibi şiir örnekleri onun bu dile vâkıf olduğuna işârettir. Ayrıca İstanbul nüshasında müstensihin İhyâ ile ilgili verdiği şu bilgiler de onun üç dile hâkimiyetini ve iyi bir âlim olduğunu destekler özelliktedir:

"Muḳtażâ-yı ḳâbiliyet ü isti'dâd-ı 'ulemâ-i 'aṣrdan taḥṣîl-i 'ilm u 'irfân u elsine-i ṣelâṣede ṣi'r u inşâ ile memdûḥ-ı süḥandân u nefâset ḥüsn-i ḫaṭṭ-ı kitâbetle daḫî maġbûṭu'l-aḳrân…"[22]

İhyâ'nın mahâretlerinden bir diğeri ise hat sanatı olarak görünmektedir. Ondan bahseden dönem tezkirelerinden *Bağçe-i Sefa-Endûz,* onun ta'lîk yazı ustası olduğunu şu şekilde belirtir:

"Hoş-nüvîs-i ḫaṭṭ-ı ta'lîk ve ressâm-ı fenn-i tabî'at-ı elvâḥ-ı taḥkîk ü tedkîk…"[23]

Yine Milli kütüphane nüshasının ilk sayfasında, nüshânın sahibi olan Fahri Bilge, şâirin divânını bizzat gördüğünü ve onun ta'lîk yazı yazmada usta olduğunu söyler:

"İhyâ Efendi değerli bir şairdir. Aynı zamanda ta'lîk yazı üstâdıdır. Şâirin bizzat yazdığı nüshayı gördüm…"[24]

İhyâ'nın talik yazı yazmada üstâd olduğunu destekleyen en önemli kanıt, onun kimi eserlerin müstensihi olmasıdır. Nâşid Beg'in Divânçesi[25] ve Mekkî Divânı'nın[26] müstensihi İhyâ'dır. Şâirin de ilim, şâirlik ve yetenek konusunda kendine güveni en üst düzeydedir. Bir müseddesinde (MD1) yetenekli olduğundan dem vurup, kân-ı ma'ârif olduğunu, manevî feyz sahibi olduğunu söyler. Meydan okurcasına bir tavırla söylenen bu dizeler, bize İhyâ'nın hem ilim hem de nâzımda kendisine ne kadar güvendiğini gösterir. Bu da onun birikim açısından dolu bir şahsiyet olduğuna dâir kanaatlerimizle aynı doğrultudadır.

Esad Efendi'nin *Bağçe-i Sefâ-Endûz* adlı tezkiresinde zikredilen:

---

[22] Bkz. İÜ Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, Demirbaş No. TY 02788, Yer No.002726. v.1b.
[23] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26
[24] *İhyâ Divanı*, Milli Kütüphane Nüshası, FB-524, varak no: 1a
[25] Bkz. *Divânçe-i Nâşid*, Milli Kütüphane, Mikrofilm bölümü, Kayıt: 3/5.
[26] Bkz. *Divân-ı Mekkî,* Milli Kütüphane, Mikrofilm bölümü, Kayıt: 4/5.

"Hayy-i 'âlem vücûdı bûstân-sarây-ı mahmiye-i Galata'da nabit ve fünûn-ı edebbiyyede mahâret iktisâb…."[27] ifâdeleri, şâirin İstanbul'da büyümüş olduğuna işâret eder. Böylece şâirin eğitimini İstanbul'da aldığı, çocukluk ve gençlik yıllarını orada geçirdiği düşüncesi güçlenmiş olur.

Şâirin şiirlerinden anladığımız kadarıyla o İstanbul'un her tarafını bilen, gezen bir kişidir. Şiirlerinde Beşiktâş, Aksaray, Bâb-ı Cedîd (Yeni Kapı), Galata, Vezneciler, Boğaziçi, Tophâne, Eyyûb, Levend, Üsküdar, Taksim, Çamlıca, Göksu, Sa'dabâd, Şişhâne, Kağıdhâne, Mercan, Öriciler, Vefâ, Beyḳoz, Zincirlikuyu, Süleymâniye, Şehzâdebaşı, Haliç gibi İstanbul'un çeşitli semt ve mekânlarından sıklıkla söz edilmesi bu fikirle paralellik arz etmektedir. Şairin ayrıca İstanbul'la ilgili çok sayıda tarih yazmış olması da yine bu görüşle aynı istikâmettedir.

İhyâ'nın evinin nerede bulunduğu ya da nerelerde yaşamış olduğuyla ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Bu konuyla ilgili başvuru kaynağımız yine onun şiirleri olacaktır. Yazmış olduğu bir şiiri, onun evinin Mercân'a yakın olabileceği konusunda ipucu vermektedir. Nitekim aşk köşesinde sevgilinin kirpiklerine rast gelen âşık, onun kirpiklerini sîneye davet ederken aynı zamanda sevgliyi gönül hânesine de çağırmaktadır. Sonraki beyitte ise şâir önceleri sevgilinin zülüflerinin gamıyla Öriciler'de gezerken şimdi ise onun dudaklarının şevkine Mercan'a yakın oturduğunu söylemektedir. Bu beyitler şâirin Mercan'da veya oraya yakın bir yerde ikâmet ettiği ihtimâlini güçlendirmektedir:

Kûçe-i 'aşḳda geldim ġam-ı müjgânına rast
Gösterüb sînemi didim buyuruñ ḫâna yaḳîn

Öricilerde gezerdi ġam-ı zülfüñle göñül
Oturur şimdi lebüñ şevḳıne Mercân'a yaḳîn
G217/2,3

1.3. Mezhebi-Meşrebi

İhyâ'nın tasavvufî yönü ve meşrebi ile ilgili bilgilerden mahrumuz. Bu konuda şiirlerinden hareketle çeşitli tahminlerde bulunmak yerinde olacaktır. *Şefkat Tezkiresi*nde geçen *"Erbâb-ı ma'ârifden…"* ifâdesi ilk bakışta onun tasavvuf ehli bir zât olduğu kanaatini uyandırır; ancak divânı incelendiğinde derûnî mânâda bir tasavvuf anlayışından bahsedilemez. *Divânı*'nda tasavvufî çizgide beyit ve dizeler bulunmakla birlikte derinliği olmayan bu örnekler bize İhyâ'nın mutasavvıf bir kişilik olmadığını, sadece tasavvufla ilgilenen bir şahsiyet olduğunu gösterir

[27] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26

niteliktedir. Bu durumda denilebilir ki; İhyâ tasavvufa sempati duyan, ancak kendisine nüfûz edememiş[28], tasavvufu şiirinde sadece çeşni olarak kullanmış bir şâirdir.

Şiirlerinde ibâdetle ilgili kullanımlar şâirin sünnî olduğunu doğrular yöndedir. Yine, daha çok Âlevi-Bektaşî şâirlerin işlediği konular ve terimlerin onun *Divânı*'nda yer bulmamış olması da İhyâ'nın sünnîliğini destekler. Mesela şâirin *Divânı*'nda Ehl-i Beyt ve On İki İmâm hiç yer almaz. Hz. Ali için yazılmış bir gazel (G285) ve onun zikredildiği birkaç beyit her müslümanın Hz. Ali'ye duyduğu sevgi ve saygıyla yoğrulmuş bir özellik taşımaktadır. Bu şiir ve beyitlerde ayrıca O'nun mert ve yiğitliği vurgulanmaktadır.

İhyâ Divânı'nda Mevlevîlik, Nakşîlik ve Rüfâîlik gibi tarîkâtlerin isimleri çeşitli vesilelerle anılmıştır. Bu tarîkâtlerin söz konusu edildiği şiirler incelendiğinde şâirin bu tarîkâtlerden herhangi birine mensûp olduğunu güçlendiren bir emâre görünmemektedir. Mevlevîlik ve onunla ilgili terimlerin geçtiği şiirler ya bu tarîkâtin başına geçen kişileri tebrik veya bu şahsiyetlerin becerisini, ilmini ve güzel ahlâkını vurgulama gâyesi taşımaktadır[29]. Bu şiirlerde Mevleviliğin âdâb ve öğretilerine dâir bir iz bulunmamaktadır. Mevleviliğin İhyâ'nın şiirinde geçmesi, şâirin bu tarikatle ilgili ortamlarda bulunduğunu ve bu konuda bilgi sahibi olduğunu gösterir. İhyâ'nın III. Selim'e bağlılığı ve pâdişâhın Mevlevî olması da bu sempatinin oluşmasında etken gösterilebilir. Mevlevîlikle ilgili kullanımlar, daha çok benzetme unsuru olarak şiirlerde yer bulmaktadır. Örneğin aşağıdaki "sâ'at" redifli beyitte, sâ'ati dönüş özelliğinden dolayı Mevlevî sâliki olarak görürüz:

Mevlevî sâlikine dönmişdi çarḫa girüb
ʿAşḳ-ı Mevlâya velî bulmadı meslek sâʿat
G40/3

Şu beyitte ise "şems" sözcüğüyle şâirin güzel bir tevriye örneği yaptığını görürüz. Bu defa İhyâ, Şems'in (1-Şems-i Tebrizî 2-Güneş) coşkusuyla Mevlevî gibi her dâ'im dönmektedir:

Âl-i tennûre idüb çarḫ-ı şafaḳdan İḥyâ
Mevlevî-veş ṭarab-ı Şems ile hem-vâre döner
G87/5

Divân'da adı geçen bir diğer târikat Nakşibendîyye'dir. *İḥyâ Divânı*'ndaki bir târihin Nakşibendîyye tarikatıyla ilgili olması dikkat çekicidir. Her ne kadar şâirin

[28] Ali İpek, *İhyâ Dîvânı (Transkribe Edilmiş Metin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 1990, s.V
[29] Bkz. (K27/6), (KT 147), (KT 153)

Nakşî olduğuyla ilgili somut bir bilgiye rastlamıyorsak da İhya'nın, bu tarikatın "tekke"sinin tamir ve yapımıyla ilgili yazdığı bir târih (KT139) ve Nakşîbendiye'ye olumlu bakan bir beyiti (KT22/11) onun Nakşî olabileceği ihtimâlini güçlendirir.

Divân'da adı geçen bir başka tarikat Rufâîlik'tir. Ancak bu tarikatın da zikredilme nedeni benzetme amaçlıdır. Beyitte bu tarikat kendi ritüeliyle birlikte kullanılmıştır:

Çün rüfâʿî pîr-i çarḫ iṭfâ ider olsa nedem
Nâr-ı hicrânıñla sîḫ-i âh-ı âṭeş-tâb sürḫ
G57/9

Sonuç olarak denilebilir ki İhyâ, Mevlevîlik ve Nakşîbendîlik tarikatlarına yaklaşımı olumlu bir kişiliktir. Bunlardan herhangi birine ya da başka bir tarikate intisâbıyla ilgili elimizde bir belge ya da bilgi mevcut değildir.

1.4. Pâdişahlarla İlişkileri

Patrimonyal devlette yüksek kültür sadece seçkin saray kültürü olarak vardır. Hükümdar sarayları ve ekâbir sarayları, toplum içerisinde şöhret ve itibar elde etmenin, ilerlemenin tek merkezidir. Bilim ve sanatın koruyucusu ve destekleyicisi olan padişahın da görevini hakkıyla yerine getirebilmesi, kendisini sanat ve ilim açısından yüksek bir doygunluğa ulaştırmasına bağlıdır.[30] "*Beatrice Gruendler'in önemle vurguladığı nokta, patronun şiirin objesi değil, aktif bir katılımcısı olmasıdır. Mükemmel bir patron olabilmenin gereği, sanatın içinde olmaktır.*"[31] Bu da Osmanlı'da hâmi rolünü üstlenen padişah ya da devlet adamlarının bir çoğunun şâir, müzisyen, hattat olmalarıyla sonuçlanmıştır. Patron statüsündeki hâmisinin şiirine nazireler yazmak da onun inâyetine ve lutfuna mazhar olabilmenin en iyi yollarından biri olarak görünmektedir. İhyâ'nın III. Selim'in şiirlerine tahmis yazması, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın şiirlerine tesdisler yazması da bu durumu örnekler.

Osmanlı'da yönetici zümrenin sanata ve sanatçıya destek vermesi dışında kendilerinin de sanatçı kimliğine sahip olmaları, bu doğrultuda üretken olmaları, koruyuculuk geleneğinin Osmanlı'nın son dönemlerine kadar gündemde olmasının en önemli nedenlerinden biridir. Osmanlı'da sanatın herhangi bir branşına ilgi duymayan bir yönetici de sanata tepkisiz kalmamış, belli bir oranda destek vermiştir.

---

[30] Halil İnalcık, *Şâir ve Patron (Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme)*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s.10

[31] Tûbâ Işınsu-Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakîrin (Osmanlı Edebiyatında Hâmîlik Geleneği)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, 1.baskı, s.80

Bu durum da sanatı ve sanatçıyı koruma ve desteklemenin Osmanlı'da bir gelenek olduğu sonucuna götürür bizi.[32]

Kendisini yeterince donatan bir şâir, şân ve şöhret elde edebilmek için büyük padişahların sarayında ihsan arardı. Böylece patronaj ve himâye hem saray hem de şâir için şöhret ve ün kazanmanın tek yolu haline gelirdi. Belli bir sanat zevki anlayışına sahip ve bazen de şâir kimliğiyle karşımıza çıkan patrona intisap etmiş sanatçı, patronun zevkini ve sanat anlayışını göz önünde tutarak eser vermek durumundaydı. Çünkü eserin anlam kazanması ve itibar görmesi ancak patronun iltifâtına mazhar olmakla mümkün olabilirdi.[33] Divân şiirinde lirizmin egemen olduğu şiirlerden ziyâde edebi sanatların beceriyle uygulandığı zarif ve ince hayâllerle zenginleştirilmiş nev-zemin şiirler değer arz etmekteydi.[34]

Eseri patronun iltifâtına ve beğenisine mazhar olan sanatçı, bu sâyede hem şöhret yakalamış olurdu hem de iyi mevkiler elde ederdi. Patron için mevkiini ve şöhretini yüceltmek, kul içinse hayatta kalmak ve sanatını geliştirmek için bu ilişki esastı.[35]

Eserini sunup isteklerini Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, sonsuz inâyet ve kerem sahibi patrondan karşılanmasını bekleyen şâir, bu çabasının karşılığı olarak ya terfi alır ya da patronun maddi desteğine kavuşurdu. Zaten sanatçı için ün kazanmanın yanında bu çabayı göstermedeki en büyük etkenler, terfi ve maddî beklentilerdi. Şâir, sunacağı eserde genellikle durumundan dem vurup beklentisini patrona hissettirirdi:

Çâk çâk itmekdedir ser-pençe-i fikr-i maʿâş
Ḳurtar ey Şâh-ı kerem-perver girîbânım meded
K13/26

Kerem sâhibi padişah da "meded" tekrarlarıyla derd-i derûnunu terennüm eden kulunun bu feryâdlarına, büyüklüğünün bir gereği olarak inâyet elini uzatacaktır:

Çâre-sâz oldı bu dil-ḫasteye bir himmet kim
Anı tedbîrde hem-ṣanʿat-ı Loḳmân gördüm
K14/11

Bu gelenek içerisinde yetişen her divân şairi gibi İhyâ'nın da devlet kademesinin en üstünden başlayarak birçok hâmi'ye intisab etmesi kaçınılmaz

[32] Işınsu-Durmuş, age, s.77
[33] İnalcık, age, s.13-15
[34] İnalcık, age, s.36,37
[35] İnalcık, age, s.13-15

olmuştur. İhya'nın doğum tarihini yaklaşık olarak 1743 kabul edersek onun I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerinde yaşadığını söyleyebiliriz. İhyâ'nın şiirleri incelendiğinde şâirin III. Selim ve II. Mahmud ile yakınlık kurduğu anlaşılır.

Divânı'nda şâirin en fazla III. Selim'e kaside sunduğu, III Selim'in yaptığı yenilikleri, imâr faaliyetlerini ve siyasi gelişmeleri yakından takip ettiği görülür. İhyâ hemen hemen III. Selim'in yaptığı bütün yenilik ve imâr faaliyetlerine, fetihlere tarihler düşürmüştür. III. Selim'in şâir ve müzisyen olması, sanat camiasına değer vermesi de bunda etkilidir elbette. İhyâ'nın III. Selim'in şiirlerine yapmış olduğu tahmisler de onu ne kadar yakından takip ettiğinin başka bir göstergesidir.

Şâirin bir kasidesinde kendisinin unutulmuşluğundan dem vurup sitemde bulunması padişâhla yakınlığına işâret gösterilebilir:

Ḥayfdır böyle şâʿiriñ el'ân
Ola me'vâsı gûşe-i nisyân
MS2/90

Yine şâirin III. Selim'e yazmış olduğu bir kasidede maaş talebinde bulunması ve ardından talebin yerine getirilmesi ile ilgili teşekkür mektubu niteliğinde ikinci bir kaside yazması, onun beklentisinin karşılandığını gösterir. Bu durum, şâirin III. Selim nezdinde dikkate değer bir yerinin olduğuna işaret eder. Bu, İhyâ'nın padişahın yakınına girebilen ona yakın olan bir kişilik olduğu ihtimâlini kuvvetlendirir. İhyâ'nın III. Selim ile yakınlığını güçlendiren diğer bir gösterge de şâirin terfi talebinde bulunmak üzere padişaha sunduğu kasidenin hemen ardından Süleymâniye müderrisliğine atanmasıdır:

Kerem-kârâ ḳuluñ İḥyâyı hem luṭfuñla İḥyâ ḳıl
Nigâh-ı re'fetiñ olsun anıñ daḫî nigeh-bânı

Yapışdı dâmen-i iḥsânıña bu çâkeriñ luṭf it
Yazıḳdır ḳalmasun ser-pençe-i ġamda girîbânı

Ser-i Mecnûndeki jülîde mûlar-veş şuʿûrunda
Görindi şimdi sevdâ-yı rü'ûs ile perîşânı

Çerâġ-ı ḫâṣıñ olsun dergehiñde bir de bu kemter
Sezâ efzûn olursa Şâh-ı ẕî-şânıñ ṣenâ-ḫânı
K11/60-63

Yukarıdaki beyitlerde İhyâ'nın padişâha terfi talebinde bulunduğunu görürüz. Bu isteğinin yerine gelmiş olduğu, teşekkür mahiyetinde yazdığı K11'de izlenmektedir:

Ḥamdü'llah kim mülûk-ı ʿâlemiñ ser-defteri
Ḳıldı iḥsân-ı rü'ûs ile ḳulun ġamdan beri

Ṣafḥa-i tedrîsi ber-ser eyledim taʿẓîm ile
Sâye ṣaldı üstüme güyâ hümânıñ şeh-peri
K12/1, 2

Sîmâ rütbem görüb bâlâ-ter oldı şevḳ-ı dil
Nûrdan bir serve döndi çekdi ḳadd-i dilberi
K12/42

Dâverâ me'mûlum oldur kim bu iḥsânuñ olur
Devletiñde bendeñe luṭf-ı keşîriñ rehberi
K12/44

Şâirin, III. Selim'in vefâtının ardından tahta geçen IV. Mustafa'ya iki cülûsiye yazması, Arab Camii'nin inşâsına tarih düşürmesi, İhyânın tahta yeni çıkan padişahla yakınlık kurma çabası olarak gösterilebilir. Ancak şairin IV. Mustafa'yla yakınlık kurup kurmadığı konusunda net bir bilgiye ulaşamıyoruz. IV. Mustafa için sadece üç şiir yazması, böyle bir yakınlığın olmadığı, sadece yakınlık için bir arayış olduğu düşüncesini güçlendirse de padişâhın tahtta sadece bir sene kalması, böyle bir çıkarıma imkân tanımamaktadır.

Şâirin III. Selim'den sonra kendisine en fazla şiir yazdığı, kendisiyle yakınlık kurduğu padişah II. Mahmut'tur. II. Mahmud'un yapmış olduğu yeniliklere, imâr faaliyetlerine, kılıç kuşanmasına tarihler düşürmesi, onun tahta çıkışına cülûsiye yazması, şâirin padişaha yakın olduğu fikrini güçlendirir. İhyâ, sadece padişahlara kasideler sunup yaptıklarına tarih düşürmemiştir. O, III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan'ın yaptırdığı sebillere, II. Mahmud'un kızı Mihrimâh Sultan'ın doğumu ve Aişe'nin ölümüne, II. Mahmud'un şehzâdeleri Beyâzıd ve Murad'ın doğumlarına da şiirler yazmıştır.

Şâirin sarayı bu kadar yakından takip etmesi ve padişah ailesinde meydana gelen gelişmelere şiirler yazması, onun sarayla ilişkilerinin samimi olduğunun bir göstergesidir. Şâirin sarayla ilişkilerinin bu derece iyi olması elbette onun ilmiye sınıfından olmasıyla, bu sınıftan şahsiyetlerle ve diğer devlet erkânıyla ilişkilerinin yakınlığıyla alakalıdır. Şâir padişahların dışında devlet büyüklerinden ve ilmiye sınıfından bir çok şahsiyete şiirler yazmış, birçok hâmi edinmiştir.

1.5. Devlet Adamları ve İlmiye Sınıfıyla İlişkileri

Yahya Bey'in Galata'da Arap Camii imamı Mehmed Bey'in oğlu olduğu konusunda tezkireler hem-fikirdirler. Şefkat Bağdâdî her ne kadar onun için *"Galata'da Arab Camii imâmıdır."*[36] ifadesini kullanırsa da diğer kaynakların hiçbiri bundan bahsetmemektedir. Şiirlerinde de imam olduğuna dair hiçbir işaret yoktur. Sadece birkaç şiirde imam ifadesi geçmektedir. Ancak bu ifadelerin kullanımı, onun imam olduğuna dair bir iz taşımamaktadır. Şâirin imam çocuğu olması, babasıyla aynı ortamlarda bulunmuş olması bu ifadeleri kullanımı için yeterli bir neden olarak görünmektedir.

Yahyâ Efendi'nin devlet erkanına ilk intisabı olarak Esad Efendi şu bilgiyi verir:

"Hayy-i 'âlem vücûdı bûstân-sarây-ı mahmiye-i Galatada nâbit ve fünûn-ı edebiyyede mahâret-iktisâb ve tahrîr-i tercemeleri bi-mennihî te'âlâ muhavvel-i 'uhde-i ḳalem-i fakîr olan Re'îsü'l-küttâb Râtib Efendi ile kurenâ-yı Selîm Hânîden Râtib Paşa-zâde Nâşid İbrâhim Bege intisâb birle…"[37]

Bu ifâde bize şârin ilk olarak bu şahıslara intisab ettiği ihtimalini güçlendirir. Bunun öncesiyle ilgili somut bir bilgi mevcut değildir. Tezkirelerin hemen hepsinin üzerinde hem-fikir olduğu diğer bir konu Yahya Efendi'nin Şeyhü'l-islâm Es'ad Efendi'nin mektupçusu olmasıdır:

"…evvelin pâye-i tarîk-i 'ülemâya 'âric ve 'abd-i .... fâm-ı ta'ayyüşini Şeyhü'l-İslâm-ı zarâfet-irtisâm Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi merhûmun dâ'iresinde kutr-ı Anatolı Sadâretinden intikâline kadar kayd-ı kitâbete gitmiş…[38]*"*
"Şeyhü'l-islâm Sâlih-zâde Es'ad Efendi merhûmuñ müddet-i mektupçusu Yahya Efendi'dir"[39]

"Şeyhü'l-islâm esbak Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi merhûmuñ mektubcısı olup…[40]*"*

"İstanbullı Şeyhü'l-islâm Sâlih-zâde Es'ad Efendi'nin mektubcısı…[41]*"*

---

[36] *Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, Haz: Filiz Kılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219126/h/giris.pdf , (Erişim Tarihi: 13.11.2011), Ankara, s.7
[37] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26
[38] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26
[39] Çınarcı, age, s.25
[40] *Esad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidü'l-Müverrihîn Adlı Eserinin Metni*, Haz: Rıza Oğraş, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219131/h/emgvm.pdf , (Erişim Tarihi: 07.11.2011), Edirne, 1995, s.221
[41] Gündüz, age, s.109

"Şeyḫü'l-islâm esbaḳ Ṣâliḥ-zâde Aḥmed Es'ad Efendi merḥûmuñ mektûbcılıḳ ḫidmetiyle dâ'irelerine intisâb u ekâbir-i ṭarîḳ-i 'ilmiyeye 'arż-ı tevârîḫ ü ḳaṣâyıd 'arżıyla iltifât u himmetlerine maẓhariyetle kâm-yâb…"[42]

Yahya Efendi'nin müderris oluncaya kadar bu arada başka görev üstlenmemişse, uzunca bir süre bu görevi sürdürdüğü sanılmaktadır. Yahya Efendi'nin Reisü'l-küttâba intisâbının ardından Şeyhü'l-islâm Sâlih-zâde Es'ad Efendi'nin mektupçuluğunu yapması, devlet erkânıyla ve ilmiye sınıfıyla iyi ilişkiler kurmasını sağlamıştır şüphesiz. *Divânı*'nda bu sınıftan birçok isim bulunması buna delâlet eder. Bu kadar geniş bir çevreye sahip olmasına katkı sunan diğer önemli etkenler, elbette şâirin iyi bir birikime sahip olması ve iletişim yönünün güçlü olmasıdır. Daha önce padişâhlarla olan ilişkisinde kısa bir süre görev yapan IV. Mustafa'ya cülûsiyeler ve tarihler yazması da iletişime çabuk giren, girişken bir kişiliğe sahip olduğunu kanıtlar.

Şeyhü'l-islâm Sâlih-zâde Es'ad Efendi'ye mektupçuluk görevinden sonra İhyâ III. Selim'e terfi beklentisiyle yazdığı kasidenin ardından Süleymâniye medresesi müderrisliğine atanır. Bu göreve atanma tarihi 1207 ya da 1208'dir. Göreve atanma tarihini Es'ad Efendi 1207 olarak verirken;

"…ol nakkâdânın ta'rîf ve terbiyet ve hüsn-i şehâdeti ve nazm etdigi kasîde-i nefîdenin belâgati ile huzûr-ı hâkim-i hâsim-i sultânîde da'vâ-yı istihkâkı sâbit olarak bin iki yüz yedide ru'ûs-ı hâricle evvelin pâye-i tarîk-i 'ülemâya 'âric ve 'abd-i .... fâm-ı ta'ayyüşini Şeyhü'l-İslâm-ı zarâfet-irtisâm Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi merhûmun dâ'iresinde kutr-ı Anatolı Sadâretinden intikâline kadar kayd-ı kitâbete gitmiş ve bîşe-zâr-ı şi'r ü inşâda tîşe-i sa'yile ihyâ-yı arz- ı mevât u vâdî mahsûs etmiş olup hareket-i mu'tâde ile mûsıla-i Süleymâniye rütbesine irmiş…"[43]

*Fatîn Tezkiresi*nde 1208 tarihini görürüz:

"…bin iki yüz sekiz senesi hilâlinde "'inâyet eyledi Sulṭan Selîm İḥyâ rü'ûs oldu" tarihi müfâdınca bir kıt'a müderrislik rüûs-ı hümâyûnuna nâil olarak usûl-ı tarîk-i vech ile vâsıl-ı muvassile-i Süleymâniye olmuş iken …"[44]

İhyâ'nın bu görevde kalması ölümüne kadar devam edecektir:

"…ḫuld-ı âşiyân-ı Sulṭân Selîm Ḫân-ı ṣâliṣ Ḥażretleriniñ âṣâr-ı ḫayriye vü ebniye-i şâhânelerine taḳdîm-i tevârîḫ ü ḳaṣâyıd taḳdîmiyle nâ'il-i rü'ûs u ma'îşet ü 1227 târîḫinde 'âzim-i sûy-ı cennet olmuşdır. Raḥmetu'llah…"[45]

---

[42] Bkz. İÜ Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, Demirbaş No. TY 02788, Yer No.002726. v.1b.
[43] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26
[44] *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, s.50

İhyâ'nın yukarıda bahsi geçen görevlerden ötürü intisâb ettiği devlet adamları ve âlimler, bu isimlerle sınırlı değildir elbette. Hâmilik geleneği içerisinde padişâha ulaşmada kendisine yardımcı olacağını düşündüğü ve hayatının bir çok döneminde inâyet ve yardımlarını gördüğü başka bir çok şahsiyet vardır.

Sultânın yüklendiği hâmilik rolü daha alt konumdaki kişilerin bu hususta ki desteklerinden farklıdır. Sultâna yakın olmanın yollarından biri onun uğraşlarına destek vermek olarak düşünülürse, takdir ve saygınlık kazanma padişah çevresinde bulunanların böyle bir rol üstlenmelerinde en önemli neden olarak görünmektedir. Hâmilik geleneği içerisinde devlet adamları da iyi sanatçıları koruyarak sanatın aktif olduğu ortamda rol üstlenmekte hem sanatçılar tarafından tercih edilmeyi hem de iyi sanatçıları padişaha takdim ederek onun takdirini kazanmayı hedeflemektedirler. Bunun yanında saygınlık kazanma ve kültürel anlamda kendini tatmin etme amacı da göz ardı edilmemelidir. Hâmi açısından ulaşılan bu bakış açısı sanatçı gözünden düşünüldüğünde de benzer amaçlar ortaya çıkmaktadır. Sanatçının hâmi arayışı da kendisini en üstte bulunan sultâna ulaştıracak bir yol bulma amacından kaynaklanmaktadır. Meselâ Latîfî, Hadîdî'nin *"Osmanoğulları Tarihi"* adlı eserini padaşaha sunduktan sonra hakkettiği inâyet ve iltifatları alamama nedenini, eserini sunmasına yardımcı olabilecek ve onu koruyup kollayabilecek bir hâmi bulamamasına bağlamaktadır.[46]

Yahyâ Efendi'nin *Divânı*'nda yer alan şiirlere bakıldığında devlet erkânı ve ilmiye sınıfından şahsiyetlere yazılanların geniş bir yelpazede toplandığını görürüz. Bu topluluktan yer alan kişilerden kimisinin aile efradı için de şiir yazıldığı görülmektedir. *Divân*'da kendisine şiir yazılan veya bir sebepten adı geçen şahıslar şunlardır:

Vezîr-i A'ẓam Yûsuf Żiyâ Paşa, Kapudân-ı Deryâ Ḥüseyin Paşa, Şeyhü'l-İslâm Dürrî-zâde 'Ârif Efendi, Şeyhü'l-İslâm Muhammed Ṣâliḥ Efendi, Şeyhü'l-İslâm Es'ad Efendi (Salih Efendi'nin Oğlu), Sadrazam Tevfîḳ Efendi, Defterdâr Şerîf Efendi, Şeyhü'l-İslâm Seyyid Muḥammed 'Ataullah (Es'ad Efendi'nin oğlu), Re'is Râşid Efendi, Ġalata Kadısı Seyyid Ahmed Efendi, Hazret-i Ḫalîl Efendi, Kapudân-ı Deryâ Ġâzi Hasan Paşa, Tâcirzâde Hüseyn Paşa, Sıddîḳ Efendi (Tevfik Efendi'nin torunu, Kâmil Efendi'nin damadı), 'Abdü'l-kerîm Efendi, Mahmûd Efendi(Abdülkerim Efendi'nin oğlu), Osman Molla, Yahya Beg (Osman Molla'nın oğlu), Muḥammed Paşa (İbrahim Beg'in babası), İbrâhim Beg (Sadr-ı Anatolu), Kâmile Hanım (Muhammed Paşa'nın kızı), Muḥammed Şeref Mollâ Efendi(Ahmed Es'ad Efendi'nin oğlu), Sadrazam Ahmed Es'ad Efendi (Salih Efendi'nin oğlu), Osman Beg, Şeyhü'l-İslâm Sâlih Mollâ Efendi, Anadolu Kazaskeri 'Ömer Beg

[45] Bkz. İÜ Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, Demirbaş No. TY 02788, Yer No.002726. v.1b.
[46] Işınsu-Durmuş, age, s.43

Efendi, Nâ'ile Kalfa, Asmâ Hanım (Naile Kalfa'nın annesi), Ahmed Şâkir Efendi, Muhammed Sa'dullah (Ahmed Şâkir Efendi'nin oğlu), Sâlim Molla, Seyyid Muhammed 'Ataullah Efendi (Müfti) , Ḫace Fâzıl Münîb Efendi, Sâbire Hanım, Süleyman Efendi ('Arif Ahmed Efendi'nin Oğlu), Ka'imakam Bekir Paşa, Vezir Hüsam Paşa, Mustafa Ağa (Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa'nın Kethüdası), Tüfenkçi Başı 'Arif Efendi, Muḥammed Sa'îd Beg, Sâmiha Hanım (Esad Efendi'nin kızı), Emin Beg (Kudüs Mollası, Anadolu Kazaskeri), Fâtıma Hanım (İbrahim Beg'in kızı), Yahya Beg (İbrahim Paşa'nın oğlu), Çeşmî-zâde Mes'ûd Molla, Râşid Efendi, Rızâ Efendi, Muhammaed İzzet Molla (Rıza Efendi'nin oğlu), Dümdar Paşa, Hüssam Efendi (Esad Efendi'nin oğlu), Besîme Hanım (Hüssam Efendi'nin kızı), Kâmil Efendi (Sıddîk Efendi'nin Kayınpederi), Muhammed Efendi (Başkâtib), 'Aişe Hanım, Hüsne Hanım (Tevfik Efendi'nin kızı), Lutfullah (Feyzullah Efendi'nin oğlu), Feyzullah Efendi, Kapudân-ı Deryâ Girîdi Hüseyin Paşa, Ahmed Aziz Efendi, Yusuf Aġa, Ahmed Beg, Câvîd Beg, Bahâr Efendi, Mîr Nâsır, Muhammed Zâhid Molla, Sâlim Efendi (Zâhid Molla'nın babası), Dürrî-zâde Seyyid Abdullah Efendi (Arif Efendi'nin oğlu), Ahmed Şâkir (Kaymakam), Sadrazam Muhammed İzzet Paşa, Rüşdî Efendi, İsmâ'il Efendi, Yan Molla, 'Ubeyde Hanım (İzzet Paşa'nın kızı), Refî'a Hazreti, Sa'id Molla Efendi, Ârif Muhammed Monla, Zekiyye Hanım, Râ'if Hüseyin Bey, Râ'if Muhammed Bey, Emîn Muhammed, Seyyid Ahmed Efendi, Gâlib Muhammed, Hazret-i Ağa, Habîbe Hanım, Fâtıma Hâtun, Nefes-zâde Efendi, Haci Nu'mân Beg Efendi, İsma'il Efendi, İbrâhim Edhem, Hazret-i Ya'kûb Efendi, Hamîde Hâtun, Muhammed Tâhir, Mustafa Monla Efendi, Hazret-i 'Âkif Efendi, Haci İbrâhim Efendi, Haci Ahmed Efendi, Hoş-nâz Kadın, 'Âkif Lutfullah Efendi, Hazret-i Ağa.

İhyâ'nın yazdığı bu şiirler mercek altına alındığında bazı şahısların aile efrâdına, kişinin yaptığı imâr faaliyetlerine hatta mülk almasına dahi tarihler düşürdüğünü görürüz. Bu durum İhyâ'nın bu şahıslarla daha sıkı ilişkiler içerisinde olduğunu gösterir. Hatta söz konusu kimselerle aile dostluğu ve akrabalıklarının olabileceği ihtimalini güçlendirir. Yukarıda adı geçen devlet adamları veya ilmiye sınıfından kimi zatların Sinan Paşa Külliyesi'ndeki mezar taşlarında İhyâ'nın düşürdüğü tarihler bulunmaktadır. Hem İhyâ'nın düşürdüğü târihlerden hem de adı geçen kişilerden bazılarının mezar taşlarından fotoğraf örnekleri tezin sonunda yer alan Ekler-1 bölümünde yer almaktadır.

Denilebilir ki; Divân şiirinde bir gelenek olarak görülen "hâmiye şiir yazma" *İhyâ Divânı*'nda da ziyâdesiyle yer almaktadır. Divâna ve geldiği görevlere bakıldığında İhyâ'nın bu hususta sıkıntı çekmediği âşikârdır. Şiir yazma yeteneği olan şâir, bu yeteneğinin de yardımıyla iyi bir ivme yakalamış, önemli bir çevre edinmiştir.

1.6. Ölümü ve Mezarı

Süleymâniye medresesinde müderrislik görevindeyken H.1228/1812 tarihinde İhyâ'nın âlem-i fânîden göç ettiği konusunda biri dışında kaynaklar itikât birliği içerisindedirler. İstanbul nüshasının girişinde İhyâ ile ilgili bilgi veren müstensih, onun ölüm tarihini H.1227/1811 vermektedir. Dönem tezkirelerinde yer alan, onun ölümüne düşürülmüş tarihler H.1228 tarihini göstermektedir. Dönem tezkirelerinden verilen aşağıdaki alıntılar, bu konuyla ilgili ortak kanaatleri yansıtmaktadırlar.

Şefkât-ı Bağdâdî, onun ölüm tarihini; *"Ve müderrisîn kirâmdan olup bin iki yüz yigirmi sekiz senesi murg-ı rûhı kafes-i tenden cihâna pervâz eylemişdir"*[47] ifâdesiyle vermektedir.

Nâil Tuman ve Esad Mehmed Efendi, şâirin ölümüne aynı tarih manzûmelerini örnek verdikleri için sadece Esad Efendi'den alıntı yapmak yeterli olacaktır. Esad Efendi tezkiresinde verildiği üzere Sürûrî'nin onun ölümüne düştüğü tarih en bilinenidir:

"Kâle's-Sürûrî fî-mersiye:
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Hat-ı ta'lîk ile şi'ri hayât-efzâ iken halka
Müderris saffının dâniş-pesendi gitdi dünyâdan
Sühan-gûyân Sürûrî-veş dedi gam-nâk olup târîh
Ma'ârif-mend idi İhyâ Efendi gitdi 'âlemden (1228/1812)
معارفمند ایدی احیا افندی آیتدی عالمدن
târîhi el-fakîr:
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
İntikâl eyledi şâ'ir İhyâ (1228)
Ana Hayy-i Vâhid itsin rahmet (1228/1812)
انتقال ایلدی شاعر احیا
اآا حی واحد ایتسون رحمت
Târîh-i evvele 'İzzet Mollâ merhûm tevârüd birle şöyle nazm etmişdir."[48]

'Ârif Hikmet Bey'in *Tezkiret'ş-Şu'arâ*'sında İhyâ'nın ölüm tarihiyle ilgili şu iki târih mevcuttur:

"Diger târîh-i fakîr: 'Eyvâh şâ'ir İhyâ, eyvâh şâ'ir İhyâ.' Târih-i diger Farisü'l-hikmet: Ez-cihân reft hüner-ver İhyâ."[49]

---

[47] *Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, s.7
[48] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26,27
[49] Çınarcı, age, s.25

Fatîn Tezkiresinde de; *"bin iki yüz yirmi sekiz sâlinde 'intikâl eyledi şâir İhyâ' tarihi mantukunca dâr-ı 'ukbâya müntakil olmuşdur."*[50] şeklinde ölümü 1228 olarak teyid edilmiştir.

İhyâ'nın mezarıyla ilgili olarak iki kaynakta bigi yer almaktadır. Her iki kaynağın da bilgileri aynı yöndedir. Arif Hikmet Bey; *"…ol metînü'l-kul Kasım Paşa'da Çöreklik nâm makberede defn olunmuştur."*[51] ifâdesiyle, Esad Mehmed Efendi de; *"vücûd-ı metînü'l-kavli Çörüklük makberesinde medfûn"*[52] ifâdesiyle onun mezarının Kasımpaşa Çörüklük Kabristanı'nda bulunduğunu teyit etmişlerdir.

2. ŞAHSİYETİ

2.1. Şahsiyeti

İhyâ, çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra ömrünün sonuna kadar hayatını müderris olarak devam ettirmiş âlim bir şahsiyettir. Onun müderris olması, şiirlerinin genel çerçevesini ve üslûbunu da belirleyen en önemli etken olarak görünmektedir.

Şiirleri bize İhyâ'nın yaşamının hangi çizgiler arasında olduğu konusunda, net olmasa da, çeşitli ipuçları vermektedir. Uzun bir süre Şeyhülislâm Esad Efendi'nin mektupçuluğu görevini yürüten şâirin şiirlerinden anladığımız kadarıyla refâh düzeyi yüksek bir hayat sürdürememiştir. Divân şiiri geleneği içerisinde şâirin patrona şiir sunup çeşitli ihsanlar beklemesi doğal olan bir davranıştır. Bir divân şairi olarak İhyâ'nın da bu doğrultuda çeşitli destekler beklemesi geleneğin sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak bu çizgide yazmış olduğu şiirlere bakıldığında İhyâ'nın duygu yüklü serzenişlerde bulunduğunu, maişet illetinin boğazını iyice sıktığından dem vurduğunu görürüz. İhyâ'nın ifâdeleri, içinde bulunduğu olumsuz hâli hissettirmektedir.(K13), (MS2/56-73)

Kaynaklar İhyâ'nın sahip olduğu mal-mülke dair mâlumat vermemektedirler. Divânı incelendiğinde bu hususla ilgili somut bilgiler mevcut değildir. İntisab etmiş olduğu devlet adamları ve yakın çevresi olarak tahmin edebildiğimiz şahsiyetlerin mal-mülk edinmelerine çok sayıda tarih yazan şâir, kendisinin sahip olduğu herhangi bir mülkten bahsetmemektedir.

İhyâ kanaatkârdır dünya malına tama' etmez. Onun gönlü kanaat denizinin süsüdür:

---

[50] *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, s.50
[51] Çınarcı, age, s.25
[52] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26

Fülk-i sâḥil zîb-i deryâ-yı ḳanâʿatdir göñül
Gerdiş-i çeşm-i ṭamaʿ girdâb-ı vaḥşetdir bana
G3/5

Kimi şiirlerde hâmilerinden yardım talep etmesi, içinde bulunduğu maddi sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Âlim bir şahsiyet olan ve dünya malında gözü olmadığını söyleyen şâirin gerçekten hayatının kimi safhalarında maddî zorluklar çektiğine dâir ipuçları bulunmaktadır. Şâirin *Divânı*'nda yer alan tarih manzumelerinin çokluğunu her ne kadar iyi bir çevre oluşturma, iyi ilişkiler içerisinde bulunma gayreti olarak değerlendirsek de maddî sıkıntıyı bertaraf etme amacını da göz ardı etmemek gerek.

Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla şâirin duygusal ve haksızlığa gelmeyen bir yapısı vardır. Bir köşede unutulmuş olmak ona ıstırap verir. Birçok şâir, sultânın kereminden nasibini almışken onun unutulmuş olması şâiri derinden etkiler. Hak etmediği bir noktada olduğunu düşünen şâir, karşısındaki padişah olsa bile ince bir sitem ve serzenişte bulunmaktan çekinmez. İhyâ, kalemine ve ilmine güvenen bir şahsiyettir. Yeri geldiğinde padişahtan ya da devlet adamlarından makam-mevki talebinde bulunur. Birçok kişiye himmet gösterildiği gibi kendisinin de bu doğrultuda bir inâyeti hak ettiği düşüncesindedir:

Çoġı emṣâlimiñ olub dil-şâd
Her biri dergehiñde buldı murâd

Kimi tedrîs ile olundı bekâm
Kimi mesned-nişîn-i manṣıb-ı kâm
MS2/104,105

Eğer sultân ona inâyette bulunursa sultâna övgüsünü İstanbul'daki bütün eş'âr görecektir:

Sâye-i devletiñde bendeñ eger
ʿAvn-i Ḥaḳḳla iderse defʿ-i keder

Nice olurmuş medâyiḥ-i sulṭân
Göre İslâmbul içre heb yârân

Çünki yoḳ çâḳeriñde şevḳ ü sürûr
Ṭut ḳuluñ ey Şâh-ı cihân maʿẕûr
MS2/42,43,44

Kalbini bahr-ı ma‘ârif olarak gören şâir, yetenekli olduğundan emin olarak konuşur. (MD1) Padişahın gösterdiği lutuflardan hak ettiği halde nasip almamış olmak, zillet köşesinde unutulmuşluğa terk edilmek, onun gibi güzel hayâllerin üstâdı bir şâirin hakkı olmamalıdır:

Gülşen-i fikretimde cilve-künân
Bikr-i maʿnâ miṣâl-i ḥûr-ı cinân

Ḥayfdır böyle şâʿiriñ el’ân
Ola me’vâsı gûşe-i nisyân
MS2/84,90

Onun diğer önemli bir özelliği özgüvendir. İhyâ, kendine güveni o kadar yüksek bir şâirdir ki kendisi gibi söz söyleyecek bir ustanın bir daha dünyaya gelmeyeceğini söyleyecek kadar zirvededir bu duygu:

İḥyâ miṣâl-i şâʿir-i siḥr-âver-i beyân
Ẓannım budur ki gelmeye devrâna bir daḫî
G283/8

İhyâ, hem molla oğlu olması hem de yetişmiş olduğu çevrenin etkisiyle İslâmî değerlere bağlı, inançlı, içten bir şahsiyet olarak görünür. Yazdığı münâcâtlarda Allah’a yakarışı içtendir. Tam bir teslimiyet gösteren şâir, bu dünyanın kirinden nasibini almış günahkâr bir kul olarak Allah’a yalvarır. (K3/6) İhyâ’nın dindar görünen kişiliğinin diğer bir yönü de Peygamber sevgisidir. Peygamber Efendimiz için yazmış olduğu naatlerde onun temiz yaradılışına ve nûruna hayran bir şahsiyet görürüz. Onun ümmetinden olmak şâir için büyük bir mutluluktur. Bazen bu mutluluk yerini günâhkâr olma düşüncesinin getirdiği üzüntüye bırakır. Ancak peygamberin şefaati onu umutlandırır; bu dünya denizinde günâha bulanmış bir kul olan İhyâ’yı günahkârların kervânından kurtaracak olan onun şefaatidir. (K1/6, K2/98)

Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla inancına bağlı bir şahsiyet olan İhyâ, aşka da değer veren bir kişidir. Uçarı, çapkın bir kişiliğe sahip olmadığını düşündüğümüz İhyâ’nın gazellerinin birçoğunun Nedimâne çizgide olduğu görülür. Zaten Nedim’e olan naziresinde şâirin bu yöndeki eğilimini hissederiz. (G264/7) İhyâ’nın şiirindeki coşkunluk, lirizm ve Nedimâne söyleyişi şâirin tabiatından ayrı tutmamakla beraber bunu yaşamış olduğu yüzyıl şiirinin ilgi gören tarzıyla açıklayabiliriz.

Tamamen çapkın bir kişilikle karşı karşıya kaldığımız kimi beyitler ise onunla ilgili yukarıda bahsettiğimiz düşünceler konusunda bizleri çelişkiye düşürmektedir:

Bir ʿArab şûḫı görüb didim ayâ rûḥ-ı taʿâl
Ḳırdı fındıḳcı imiş keyfimi gitdi eyvâh
G234/2

İşte cânâ nuḳl-i bezm ister mey iç ister boza
Pek ḳatı fındıḳçısın gitmem seniñle Beyḳoza
G254/1

Yoḳ yol derûn-ı mektebe taʿlîm-i ʿaşḳ içün
Bekler o ṭıfl-ı nev-sebaḳıñ mâderi deri
G269/5

Ḥarâretlendirüb germî-i ġamze ol âfeti İḥyâ
Beni kûpâlle serdi girüb ḥammâme bî-pervâ
G20/5

2.2. Edebî Şahsiyeti

İhyâ'nın edebi kişiliğine dâir yorum ve mâlumatlar, onunla ilgili bilgi veren tezkirelerin "nâzımda güçlü ve etkileyici olduğu"nu belirtmelerinden müteşekkildir. İhyâ ve sanatı ile ilgili elde bulunan kaynaklar geniş bir profil oluşturamadıklarından onun edebi kişiliği ile ilgili söyleyeceklerimiz daha çok şiirlerinden hareketle olacaktır. Şâirin edebi kişiliğini şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

* Şiir ve şâir hakkındaki görüşleri
* Divandaki atasözleri ve deyimler
* İhyâ'da dil ve üslûp
* İhyâ'nın etkilendiği şâirler

2.2.1. Şiir ve Şâir Hakkındaki Görüşleri

Belli estetik ölçüler üzerine kurulan Divân şiirinde bu ölçüler, geleneği meydana getirir. Gelenek içinde eser veren Divân şâiri de şâirlik yeteneğiyle kendi yerini belirlemiş olur. Şâirin edinmiş olduğu bu yer, onu diğer şâirlerden ayıran noktadır.[53] Gelenek içerisinde eser veren şâirin şiirleri bu estetik ölçülere göre değer kazanır. Değerlendirmeler çoğunlukla tezkireciler tarafından yapıldığı gibi şâirin kendi değerlendirmeleri de söz konusudur. Bu değerlendirmeler daha çok kendi şiirini övme, kendisini diğer şâirlerle karşılaştırma ve büyük ustaların seviyesine çıkarma şeklindedir. Bazen onları eleştirmeye kadar varan ifâdeler, dönenmin şiir anlayışı ve hedeflenen noktayı göstermesi açısından dikkate değerdir. Şâirin

[53] Yaşar Aydemir, *Ravzî Divanı*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, s.18

değerlendirmeleri gazellerde daha çok son beyittedir. Kaside ve mesnevilerde ise değerlendirmeler, son bölüm dışındaki birkaç beyitte toplanabilir. Bazı şâirler mesnevilerde bunun için ayrı bir bölüm bile oluştururlar.[54] (MS2/80-90)

İhyâ da her Divân şâiri gibi şiirlerinde şiir ve şâirliğiyle ilgili görüşler ortaya koyar. Onun *Divânı*'nda şiir ve şâirlik hakkında birçok değerlendirme söz konusudur. Bu değerlendirmeler sayesinde İhyâ'nın şiir ve şâir anlayışını analiz etmek mümkündür.

İhyâ, öncelikle şiirin etkileyiciliğine ve ifâde gücünün güzelliğine dikkat eder. İhyâ'ya göre şiir, kişiyi mest eden bir acayib esrâr olmalıdır:

Eyler İḥyâ dilleri keyfiyyet-i terkîbi mest
Bir ʿaceb esrârdır bu naẓm-ı siḥr-âṣârımız
G111/10

Şiirin tatlılığı sözü süsleyen kalemin dudağını her ân çatlatacak cinsten olmalıdır:

Dem-âdem lezzet-i nev-bâde-i mażmûn-ı şîrinim
ʿAceb İḥyâ leb-i kilk-i süḫan-pîrâyı çatlatdı
G270/10

Şiir mânânın rûhunu tasvir ettiği zaman Behzad'ı hayran etmelidir kendisine:

Elimde ḫâme taṣvîr eyledikce rûḥ-ı maʿnâyı
Miṣâl-i ṣûret-i bî-cân aña Bih-zâdı ḥayrân it
K4/8

Şâirin şiirde önemsediği şeylerin başında neşe ve coşkunluk vardır. Onun şiiri bu vasıflara doymuştur:

Ḳalem nâdire-senc itdi bu şevḳı göricek
Böyle bir nev-ġazel neş'e-fezâ-yı taṭayyur
K9/70

Teşekkür etmede onun nazmı dalgalarla yüklü bir ummân gibi coşkun ve derindir:

Żımn-ı îfâ-yı teşekkürde suṭûr-ı naẓmım
Bâd-ı iḥsân ile pür-mevc bir ʿummân gördüm

[54] Yaşar Aydemir, *Behîşti Divanı*, MEB Yayınları, Ankara, 2000, 1.baskı, s.24-25

K14/41

Şiir, okuyanı neşe içkisiyle mutluluğa gark etmeli; İhyâ'nın şiiri gibi gönül açıcı olmalıdır:

Şu naẓm-ı dil-geş-i İḥyâyı ḥarf-i bâde gören
Mey-i neşâṭ ile olmaz mı neşve-yâb-ı ṭarab
G31/7

Diğer bir özellik hayâldir. Şiir, insanı hayalden hayale taşımalıdır:

ʿAleme evṣâf-ı memdûḥuñ yine eşʿârdır
Maḳṣaduñ ey dil ḫayâl-engîzî-i eşʿârdır
G222/1

Mânâ, şiirde en önemli unsurdur belki de. İhyâ'nın her dizesi mânâ yüklüdür, gönül ehli olana dîde-i ibrette bir tâze fidandır:

Bâr-ı maʿna ile her mıṣraʿ-ı naẓmım İḥyâ
Görinür ehl-i dile dîde-i ʿibretde nihâl
G183/7

Söz, şâirde olduğu üzere İsâ'nın rûh bağışlayan nefesi gibi anlam kalıplarıyla yüklü olmalıdır:

Naṭıḳam oldı çün dem-i ʿÎsâ
Rûḥ-baḫş-ı ḳavâlib-i maʿnâ
MS2/89

Mânâyla yüklenmiş şiir, İhyâ'da olduğu gibi sanat ve hünerle yoğrulmalıdır:

Nîze-bâz ḳılmam ʿarṣa-i maʿnâda yeter
Ḳıldı İḥyâ hüner ü ṣanʿat bî-ḥadd icrâ
K16/72

Anlamın girift olması gerekmez. Yeter ki sağlam ve mamûr olsun:

Beyt-i naẓmım gibi maʿmûr u metin olsun tek
İstemez olmasa da cüft u revâḳı ḥal-kâr
K8/86

Şâirin arzu ettiği diğer bir özellik de şiirin gönül açıcı ve hoş-edâ olmasıdır:

Ḥüsn-i taʿbir dil-fürûz ü edâ-yı ḫôşdur
Ḫilʿat-ı zîb-dih-i ḳâmet-i bâlâ-yı süḫan
G209/6

İhyâ, nâzımda olması gerekenleri söylerken aslında kendi şiirini tasvir etmektedir. Onun kalemi gibi güzel nağmeler söyleyen bir bülbül, hiçbir yerde yoktur:

Ṣanma İḥyâ ḳalemim gibi ḫôş-elḥân bülbül
ʿArṣa-i bâġda yâ gûşe-i gülşende olur
G121/5

Onun nâzmı esrar ve sihir yüklüdür ki gönüllere mest edici bir keyfiyet verir:

Eyler İḥyâ dilleri keyfiyyet-i terkîbi mest
Bir ʿaceb esrârdır bu naẓm-ı siḥr-âṣârımız
G146/10

Şiiri, mânâ âhûsunu tuzağa düşürür ancak âhû, av olduğunun farkına bile varmaz:

İder âhû-yı maʿnâyı der-ḳayd
Ḫaberi olmaz oldığından ṣayd
MS2/86

Onun sözünün yakıcılığına ulaşabilecek başka söz yoktur:

Teʾṯîr-i sûz-ı nuṭḳıma İḥyâ olur mı söz
Kim eşk-i ḫâmemi bu dem-i feyż eṯer döker
G76/6

İhyâ'nın şiir ve şâire dâir değerlendirme ve tasavvurları daha çok kendi şiiri için yapmış olduğu yorumlara dayanır. Kendisini iyi bir söz ustası olarak yorumlayan şâirin bu yöndeki tasavvurlarını şiirleri üzerinde incelemek yerinde olacaktır. İhyâ'nın öncelikle kendisiyle ilgili değerlendirmeleri "tabʿ " çerçevesindedir. İhyâ bu terimi doğuştan sahip olduğu Allah vergisi yetenek için kullanır. Şiirin doğduğu yer de budur işte.[55]

İnciler nasıl ki düz iplikten güzellik buluyorsa, İhyâ'nın düzgün tabiatı ve yeteneği de nazma süs ve renk vermiştir:

[55] Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlîli*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s.38

Virdi İḫyâ naẓma ṭabʿ-ı müstaḳîmüñ zîb ü fer
Ḥüsn alur lü'lü'ler elbet rişte-i hem-vârdan
G221/8

İhyâ'nın her beytinin ve mısrâının mânâsı, hayallerle yüklüdür. Onun şiir yeteneği, mânâ sünbülünü katmer gösterir:

Maʿnî-i mıṣrâʿ-ı her beyti ḫayâl-ender-ḫayâl
Bâġ-ı ṭabʿı sünbül-i maẓmûnı ḳatmer gösterir
K28/46

Sevinç rüzgârı onun engin bir deryâ olan şiir yeteneğini cûşa getirince şâirin söz sâhiline güzel söz söyleme dalgaları vurmaya başlar:

Lücce-i ṭabʿımı cûş-âver idüb bâd-ı neşâṭ
Sâḥil-i nuṭḳıma emvâc-ı belâġât geldi
K27/2

Bir üstâdın izinden gitmenin hayrı çok olmakla birlikte İhyâ'da şiir söyleme, doğuştan gelen bir özelliktir. O kimsenin takipçisi değildir:

Ḫayrı çoḳdur hele peyrevligiñ üstâdlara
Gerçi İḫyâ saña vehbî imiş ʿirfân dirler
G110/8

Şiirde anlama değer veren İhyâ, nükteli şiirler söyler. Onun şiirinin ne kadar değerli, anlamlı olduğunu zamanında yaşayan söz ustaları bilir:

Kâle-i naẓmı uzatma bilür ey ḫâme anuñ
Ne ḳumâş oldığını nükte-şinâsân-ı zamân
K5/55

Onun kendisini ifade etmek için çok şey söylemesine gerek yoktur. Nükteli nazmı, anlatmaya yeter onu:

Serbezânû-yı te'eddüb ol yeter İḫyâ seni
Gerçi naẓm-ı dil-pesendiñ nükte-perver gösterir
K28/76

İhyâ'nın şiiri, İsâ'nın nefesi gibidir. Gönüllere cân verse bunda şaşılacak bir durum yoktur:

Dem-i ʿÎsî gibi iʿcâz-ı nuṭḳuñ
ʿAceb mi diller İḥyâ itse İḥyâ
G19/6

Onun şiiri, hâlis altın gibi hayâl darbhânesinde parçalanıp rûh ve şekil bulmuştur:

Ḍarbḫâne-i ḫayâlde taḳṭîʿ olındı heb
İḥyâ kelâmımız çü zer-i ḫâliṣü'l-ʿayâr
G71/6

Şâirin kaleme başvurmasında etkileyici sebepler vardır. O, geçerli bir sebep olmadan şiir yazmaz. İhyâ'da etkileyici olan neden sevgilidir. Hayâl denizinden mânâ incisini çıkaracak bir sevgilidir bu. Şiire hayat veren onun varlığıdır. Onun şâir olmasında da bu etken ön plandadır. Bu âhû gözlü bir sevgilidir ki şâirin gönül teline dokunup ona gazel ve rubâiler söyletir:

Geh ġazel-ḫân iden İḥyâ geh rübâʿî-ḫân seni
Bir gül endâmuñ ġazâl-i çeşm ü çâr-ebrûsıdır
G59/6

Taze gazel söylemeğe vakti olmayan âşığın karşı koyamayacağı tek nedendir bu şûh-ı zarif:

Vaḳti yoḳ tâze ġazel söylemege İḥyânuñ
Bunı bir şûḫ-ı ẓarîfüñ ṭalebinden söyler
G72/5

İhyâ'nın dilini açan bu gonca dudaklı sevgilinin aşkından şâirin kalemi bülbül gibi şakımaya başlar:

Şimdi bir ġonçe-lebiñ şevḳıne İḥyâ ḳalemim
Başladı naġmeye bülbül gibi ẓann itme ṣarîr
K9/77

İhyâ, kalemine o kadar güvenir ki isminin bâkî olarak geleceğe taşınacağından emindir. Şiirini yokluğun mülkünden bile giydirse ondan geleceğe ölümsüz eserler kalacaktır. Beyitte "divâne" sözcüğü tevriyeli kullanılarak şâirin hem divâna isminin kaydedilmesi hem de dîvâne olarak kaydedilmesi vurgulanmıştır:

Gel İḥyâ ṭurma nâmıñ deftere dîvâne ḳayd eyle
Giydirsen mülk-i fânîden ḳalur bâḳî eṣer senden
G182/5

Onun gibi bir şâir dünyaya bir daha gelmez, söz meydanında beyit inşâ etmede hüner sahibidir:

İḥyâ miṣâl-i şâʿir-i siḥr-âver-i beyân
Ẓannım budur ki gelmeye devrâna bir daḫî
G230/8

Biz de İḥyâ gibi meydân-ı belâġatde biraz
Beyitler yapmaġa ṭarḥ-efgen-i bünyâd olalım
G152/9

İhyâ'ya emîr-i mülk-i nazm olduğunu müjdeleyen şâirlik ilhâmı, söz ustalığıdır:

Beşâret-ḫân olub ilhâm-ı ġaybı didi İḥyâ
Emîr-i mülk-i naẓm olduñ bugün şevketle dîvân it
K4/10

İhyâ söylenmeyen sözün peşindedir her şâir gibi. Şiiri için "nev gazel, nâdire-gû, zemîn-i tâze, bikr-i fikr, nev-zemîn, nazm-ı ter, ḫoş-âyende" gibi sıfatlar kullanır:

Âzmâyiş-gâh-ı vâdî-i süḫânde şaʿirân
Meşḳ-i târîḫe ararken her biri bir nev-zemîn
KT3/16

Onun nazmı, hasret çekenleri kıskançılığın kemendine bağlamaz; özgün hayalleri, zülfün halkasını anber kokulu gösterir:

Ṣanma naẓmı der-kemend-i reşk ider ḥussârını
Bikr-i fikri ḥalḳa-i zülf-i muʿanber gösterir
K28/45

İhyâ öyle bir söz ustasıdır ki elinde nükteli sözler söyleyen kalem sanki mutluluk bahçesinin güzel terâneler söyleyen kuşudur:

O süḫan-ver ki elinde ḳalem-i nâdire-gû
Murġ-ı ḫôş-naġme-i gülzâr-ı ṣafâdır gûyâ
G15/12

Şâire söz söyletenin sevgili olduğundan daha önce bahsetmiştik. Burada ise şâir, bir zâtın emriyle dürr gibi taze mısralar terennüm etmiştir:

Bir ẕâtıñ emri ile bu dürr gibi naẓm-ı ter
Virdi ṣadefce-i dil-i bî-tâbdan fürûġ
G124/10

Şaşılacak derecede güzel sanatların mimârı, kalemin nakış ustası olarak kendini takdim eden şâir, zemîn-i tâzede ince beyitler inşâ eder:

Miʿmâr-ı ṭurfe-sanʿat-ı kilk-i bedîʿ-i naḳş
İḥyâ zemîn-i tâzede beyt-i beyân ḳurar
G73/6

El değmemiş hâyaller, onun düşünce bahçesinden cennetteki hûrî misâli cilve ederek çıkar her an:

Gülşen-i fikretimde cilve-künân
Bikr-i maʿnâ miṣâl-i ḥûr-ı cinân
MS2/84

Bâkir mânâ gelinine kalbini gelin odası yapan şâir, sevgilinin vücûdunu yeni söyleyişlerinin güzel elbisesiyle örtmektedir:

ʿArûs-ı maʿnî-i bikre derûnım ḫacle-gâh eyle
Vücûdın nev-perend-i ḥüsn-i taʿbiriyle pûşân it
K4/4

İhyâ'nın daha çok kendi şiirinden hareketle, şiir ve şâirin nasıl olması gerektiğiyle ilgili düşünceler ortaya koymuştur. Onun şiir ve şâir hakkındaki görüşlerinin yanında nazirecilik ve peyrevlik üzerine de yorumları vardır. Özgünlüğün derdindeki şâir, peyrevliğin hayrının çokluğundan da söz eder. Ona göre şâirlik ve şiir yazma, kendisinde olduğu üzere Allah vergisidir:

Ḫayrı çoḳdur hele peyrevligiñ üstâdlara
Gerçi İḥyâ saña vehbî imiş ʿirfân dirler
G81/8

İhyâ güzel şiirler söyleyen ârif bir şahsın şiirlerini tanzir etme yoluna düşmektense suskunluk köşesine çekilip tek mısra bile söylememeyi tercih eder. Şiirini "nev-zemin" olarak tanımlayan şâirin bu tavrı, şiir anlayışıyla örtüşmektedir:

Reh-i tanẓîr-i naẓm-ı ʿârif-i ḫôş-gûya düşmekden
Çekilmek künc-i ḫâmûşiye İḥyâ baña ehvendir
G87/7

Divânında nâzire örneklerine rastladığımız İhyâ'ya göre tanzîr etmek çekilmez bir çiledir; fakat aynı zamanda tecrübe kazanmanın bir yoludur. Asıl hedef kendi sesini, üslûbunu yeni söyleyişlerle ortaya koyabilmektir. Söz ihyâ etmenin tecrübeyle ilişkili olduğuna imâ eden şâir, daha önce gevşek olan gönül bileğine bu sâyede kuvvet geldiğini belirtir:

Çekilmez çilledir tanẓîr ammâ âzmâyîşle İḥyâ
Gel İḥyâ baḳ ne ḳuvvet geldi bâẕû-yı dil-i süste
G195/6

İhyânın şiiri için en çok kullandığı teşbih ve mecazlar şunlardır: "Ejderha, bülbül, nağme, semend, bağ, su, Şîrin, bâde, sihir, mürġ-ı ḫoş-nağme, pür-mevc ʿummân, inci, bir ʿaceb esrâr, nihâl, kumâş-ı dil, dem-i ʿİsî, hûr-ı cinân, neş'e-fezâ, zer-i ḫâliṣü'l-ʿayâr…" Aşağıya şiiri için kulandığı bu benzetmelerden beyit örnekleri seçtik.

İhyâ şiiri "bülbül"e benzetir ve şiirin sesinin gür çıkmasıyla bülbülün bakımı arasında bir alaka kurar:

Baḳılub ṣuyına vaḳtinde virildikçe yemi
Bülbülüñ mevce-i feryâdı olur ṭûfân-zâr
K7/80

Kalemin güzel atı, rakamların çölde dolaşanı olsa da sevgiliyi vasf etmede sıkıntılar içerisinde ve hayrettedir:

Olsa da raḫş-ı ḳalem bâdiye-peymâ-yı raḳam
Seni vaṣf itmede pâ-der-gil-i ḥayret gördüm
K37/29

Kendisine seslenen şâir, kalemi nazm sahasını dolaşması için rahat bırakmasını tavsiye eder. Ata benzettiği kaleminin dizginlerini bırakıp meydana salma vakti gelmiştir:

Ḫâmeñ İḥyâ ḳo biraz sâḥa-i naẓmı gezsün
Eyle irḫâ-i ʿinân raḫşıña meydân göster
G74/8

Yukarıdaki örneklerde ata teşbih olunan şiir, aşağıdaki beyitte "deniz" benzetmesiyle karşımıza çıkar. Paha biçilemez gazelinin saf bağlamış satırlarından şiirinin mutluluk taşıyan denizi dalgalar dökmektedir:

Ṣaff-beste suṭûr-ı ġazel-i bî-bedelimden
Bu baḥr-ı ṣafâ-âver-i naẓmım döker emvâç
G39/5

Nazmı bir ummân olan İhyâ'nın şiir denizinden imge incilerinin çıkması doğaldır. Çünkü o, mazmun incilerini ihrâc eden hüner ve erdem denizinin dalgıcıdır:

Ammâ ki anuñ her dürr-i mażmûnını İḥyâ
Ġavvâṣ-ı yemm-i fażl ü hünerdir iden iḫrâç
G39/6

Şiiri için kullandığı diğer bir teşbih "kumaş" tır. Hüner çarşısında ma'rifet kumaşının zümresi, onun şiir atlasına gönül kumaşı demektedirler:

Sûḳ-ı hünerde zümre-i zer-bâf-ı ma'rifet
Dirler perend-i naẓmımâ İḥyâ ḳumâş-ı dil
G142/5

Onun şiir kumaşı her akılsızın kulağına asılacak kadar ucuz değildir; yokluk çarşısının süsü olmayacak kadar değerlidir:

İdüb âvîḫte-i dükkân-ı gûş her sebük-maġze
Ḳumâş-ı naẓmım İḥyâ zîver-i sûḳ-ı kesâd itmem
G160/5

Nazmı için "bağ" benzetmesinde bulunan İhyâ'nın şiir bahçesi yemyeşil olursa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü kamıştan müteşekkil kaleminin oyuğundan saf su akmaktadır:

Degil cây-ı ʿaceb ser-sebz olursa bâġ-ı eşʿârım
Zülâl aḳmaḳda İḥyâ nây-ı ḫâmem nâv-dânından
G178/8

Şâirin kendisi hakkında kullandığı teşbih ve tavsifler şunlardır: "kuḥl, kân-ı gevher-hüner, vird-i ter, Emîr-i mülk-i naẓm, bülbül, miʿmâr-ı ṭurfe-sanʿat, ṭarḥ-efgen-i bünyâd". Aşağıya bu kullanımları örnekleyen birkaç beyit verilmiştir:

Baḳılub ṣuyına vaḳtinde virildikçe yemi
Bülbülüñ mevce-i feryâdı olur ṭûfân-zâr
K7/80

Miʿmâr-ı ṭurfe-sanʿat-ı kilk-i bedîʿ-i naḳş
İḥyâ zemîn-i tâzede beyt-i beyân ḳurar
G73/6

Biz de İḥyâ gibi meydân-ı belâġatde biraz
Beyitler yapmaġa ṭarḥ-efgen-i bünyâd olalım
G152/9

2.2.2. Divândaki Atasözleri ve Deyimler

Divân şiiri atasözleri, deyimler, "kelâm-ı kibâr" şeklinde ifade bulan seçilmiş sözler, hikemiyât adı altında değerlendirilebilecek öğüt ve yapıtlar açısından zengin bir kaynaktır. Divânlar, mesneviler ve mensur eserler sözü edilen içerik açısından oldukça doludur.[56]

Divân edebiyatı geleneği içerisinde verilen eserler incelendiğinde ilk şâirlerin eserlerinden başlamak üzere bu türden ifâdelerin her zaman önemli yer tuttuğu görülür. Hatta bazen kimi şâirler, yazmış oldukları bir mesneviyi baştan sona bu unsurlardan biriyle oluşturur. "Meselâ Giveli sipahi Güvahî'nin (Ö. H. 926/ M. 1519) I. Selim'e sunduğu *Kenzü'l-Bedâyî* adlı manzûm pend-nâmesi, baştan aşağı atasözü ve deyimlerle doludur."[57]

Divân şiirinin ilk şâirlerinden itibaren şiirde atasözü-deyim ve mahallî unsur kullanımı görülmektedir. Ancak bu çizgide kullanımlarıyla gelecek yüzyıllar için örnek teşkil edebilecek ve önemli etkiler yaratacak kişi Necati Beg'dir. XV. yüzyılda Necâtî Beg'in önderliğinde başlayan dilde sadeleşme, mahallî söyleyişlerin şiire girmesi ve atasözü-deyimlerle şiire renk getirme çabaları Divân şiirinin sesinin artık iyice gür çıktığı XVI. yüzyılda da sürmüştür. Bu yüzyılda Nâbî'nin önderliğindeki hikemî tarzın etkisiyle ön plana çıkan öğütlerle yüklü şiirler, içerdikleri atasözleri ve deyimlerle yüksek bir ses yakalamıştır. XVI. yüzyılda şiirde vazgeçilmez bir çeşni olarak yerini alan atasözü ve deyim kullanma alışkanlığı, XVII. yüzyılda da artarak devam etmiştir. Bu yüzyılda yetişen Sâbit, şiirlerinde çeşitli mazmûn ve halk söyleyişleriyle birlikte deyim ve atasözlerine yer vererek sadeleşme çizgisinde önemli bir yol gösterici olmuştur. XVIII. yüzyılda ise daha önceki yüzyıllarda şiire egemen olan hikemi tarz ve sebk-i hindî tarzına alternatifler aranmaya başlanmştır.

[56] Agâh Sırrı Levend, "Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler", *Türk Dil Kurumu Belleten Dergisi,* Ankara, 1988, TDAY-B 1961, s.137
[57] Levend, age, s.137

Bu yüzyılda şairler söylenmemiş sözün peşine düşmüşlerdir. Yelken açtıkları yeni hayal denizlerinden alacakları söz incilerine, yeni bir ses eklemenin uğraşındadırlar. Bu durum, şiire çoğunlukla gündelik söyleyişin girmesiyle sonuçlanmıştır. Yeni keşfetmeye çıktıkları mecâz vadisinde yankılananın yine kendi sesleri olduğu fark eden birçok şâir, bu durumu şiirine yerel söyleyişlerle beraber atasözü ve deyimleri yüklemekle ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ancak bu şâirlerin çoğu, nev-zemin şiir vadisini ararken mahallî söyleyişlerin girdâbına düşmüştür. Özgün bir ses ararken sokak ağzıyla basitleşmiş, sıradan bir nazma dönüşmüştür çabaları. Nedim gibi halk muhayyilesi ve tecrübelerinden alınmış zenginlikleri ince söyleyişlerle ve güzel hayallerle canlandıran çok fazla şâir yetişmemiştir. Ancak konuya atasözü ve deyim açısından yaklaştığımızda XVIII. yüzyıl eserlerinin oldukça zengin bir içeriği vardır.

XVIII. yüzyılda yaşamış bir şâir olarak İhyâ'nın *Divânı*'nda atasözü ve deyim örnekleri görmek, tahmin edilecek bir durumdur. *İhyâ Divân*'ını bu açıdan incelediğimizde divânın atasözü ve deyimden çok yerel söyleyişler açısından zengin olduğunu görürüz. *İhyâ Divânı*'nda yer alan atasözü sayısı çok değildir. Bu türden kimi ifâdelerin de atasözü olup olmadığı noktasında kesin bir kanaate ulaşamadık. Bu ifâdeler kelâm-ı kibârdan veciz söyleyişler olabileceği gibi bunların eskiden kullanılmış olup günümüzde kullanılmayan sözler olabileceğini de düşündük. Bu konuda kesin tespitlerin yapılması ancak bu hususta yapılacak geniş kapsamlı çalışmalarla mümkün olacaktır.

Divân'da tespit ettiğimiz atasözlerinin bazılarının kullanımında çeşitli özelliklerin yer aldığını gördük. İhyâ, vezne uydurabilmek amacıyla sözcüklerin yerini değiştirebilmiş, bazen de bir ifâdenin orijinalinin yerine anlamı karşılayacak yabancı bir sözcük kullanmıştır. Ayrıca atasözlerinin kullanımlarda hem gerçek hem de mecaz anlamlara iktibâs gayesiyle çeşitli söz sanatlarına da yer verdiği olmuştur.

Divân'da atasözü ve kelâm-ı kibâr olarak değerlendirebileceğimiz birçok örnek mevcuttur. Aşağıya şâirin kullandığı atasözü ve kelâm-ı kibâr cinsinden birkaç örnek aldık. Bu örneklerin, İhyâ'nın nazmında bu türden söylemlerin kullanımı ve yeri hakkında bir fikir vereceği kanaatindeyiz. Bu örneklerin tamamında kelâm-ı kibar veya atasözü türünden söylem ikinci mısrada geçmektedir. İkinci mısra, ilk mısrada söylenen düşünceyi kanıtlama, destekleme amacıyla kullanılmıştır.

Şâir, şiirde bahsi geçen kişinin kabrinden nûrun çıkmasıyla ilgili durumun şaşılacak bir hâl olmadığını ikinci mısrada yer verdiği kelâm-ı kibârla desteklemektedir. Burada, halk arasında definenin çıktığı yerin ışıklı olduğuyla ilgili inanışa telmih vardır:

Giceler nûr itse ḳabrinden ẓuhûr olmaz 'aceb
Çünki dirler şu'le-verdir mevżi'-i künc-i defîn
KT14/10

Felek kadrini bilmeyip de hüner ehlini taşa çalsa onun kıymeti artar. Nitekim altının ayarı mihenk taşında ortaya çıkar:

Ṭaşa çalsa hüner ehlin felek artar ḳadri
Ki ʿayâr-ı zer olur seng-i miḥekkde peydâ
G12/2

Yaradılışı tuzlu olana tatlı söz eser etmez. Çünkü her ne kadar içine sular aksa da deniz tuzludur:

Şûr-ı ṭabʿâna eṣer ide mi şîrîn-güftâr
Telḫdir her ne ḳadar cûylar aḳarsa deryâ
G12/3

Güzel isme gönüldeki karmaşıklıktan zarar gelmez. Çünkü nakşında eğrilik olsa da yüzüğün adı kötü çıkmaz:

Nîk-nâme ne żarar dildeki teşvîşinden
Naḳşı kec olsa da ḫâtem yine bed-nâm olmaz
G114/4

İkiyüzlü insanları sırdaş etmemeyi kendisine öğütleyen şâir, bu öğüdünü ikinci mısrayla pekiştirir:

İtme esrârıña ġammâz dü-rûyı maḥrem
Sen sen ol varma ṣaḳın çifteli ḥayvâna yaḳîn
G169/6

Sevgilinin saçlarının her bir kılı ayrı ayrı âşığı ağlatıp inletmektedir. Gönül sazının nağmeleri bir olsa da tellerin her birinden ayrı ses çıkar:

Eyleyen nâlende her bir mû-yı zülfüñdür beni
Naġme-i sâz-ı derûn bir târ ammâ bir degül
G144/2

Belli bir anlama gelmek üzere iki veya daha fazla kelimeden oluşan söz öbekleri şeklindeki deyimler, kısa olduklarından edebi eserlerde atasözlerine göre daha fazla tercih edilmişlerdir. Bu söz öbekleri de tıpkı atasözleri gibi ifâdeye renk,

âhenk ve canlılık katmak gibi bir görev üstlenmişlerdir.[58] *İhyâ Divânı* deyim açısından zengin sayılabilecek özelliktedir. Deyimlerin yer aldığı beyitler çoğunlukla daha sade ve mahallî unsurlarla desteklenecek söyleyişe sahiptir. İhyâ da bir çok usta şâir gibi deyim kullanırken onun çağrışım gücünü göz ardı etmez. Daha güçlü bir ifade peşinde olan şâir, yer verdiği deyimleri teşbih, tenâsüb, ihâm-ı tenâsüb, iham-ı tezad ve kinâye gibi anlam sanatlarını içinde barındıracak şekilde kullanır.

"Ağzının suyu akmak", çok beğenip isteyecek duruma gelmek, imrenmek anlamında bir deyimdir. Beyitte tas ve zincir ile suyun akması arasında bir tenasüp ilişkisi mevcuttur. Ayrıca tas ve zincir sözcükleri bize deyimin gerçek anlamını da çağrıştırmaktadır. Bu durumda deyim kinayeli kullanılmıştır denilebilir:

Görse Mecnûn ṭâs-ı zencirini zülf-i Leylîye
Olmaz idi aġzı ṣûyın aḳıdub âşüfte-ḥâl
KT13/12

"Diken üstünde durmak" deyiminin mânâsı bir yerde tedirginlik duymak, huzursuz olmaktır. Beyitte gülbahçesinin meclisine gelen bülbül huzursuzdur. Çünkü gülen goncanın dikenleri her an onu ağlatabilir. Şâir, beyitte diken ile paralellik arz eden gülşen, gonce-dehen ve bülbül ifâdelerini kullanarak ihâm-ı tenâsüb yapar. Ayrıca bezme gelen ve güle âşık olan bülbül, onun dikenine konar. Bu durumda söyleyiş kinayeli bir özellik taşımaktadır:

Diken üzre ṭurur geldikce bezm-i gülşen-i dehre
Olur giryân şitâb-ı ġonçe-i ḫandâne bülbüller
G69/5

Yorgunluk duymak, zihni yorulmak anlamlarına gelen "kafası şişmek" deyiminin sözcükleri birçok kullanımında olduğu gibi yer değiştirmiştir. Beyitte ayrıca "başını alıp gitmek" deyimini de kullanmıştır şâir. Beyitte kişileştirilen dalga ve rüzgarın münasebetini görürüz. Rüzgarın sillesiyle kafası şişen dalga, başını alıp uzaklara kaçmıştır. Beyite başka bir açıdan yaklaşırsak, rüzgar yelkeni şişirip gemiye yol aldırdığı gibi suyu da şişirererek kafa görünümüne sokmuştur. Bu durumda, bir başa sahip olan dalga da başını alıp sahile gitmiştir. Aslında şâir, deyim anlamının yanında bu ifâdeleri gerçek anlamını da verecek şekilde dizelere yerleştirmiştir. Her iki deyim de kinâyeli kullanılmıştır:

[58] Yunus Kaplan, "Sâbit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleşileri", *Turkish Studies, (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/4, Summer 2009, p.605

Şişdi ḳafası sille-i bâd ile ʿâḳıbet
Başın alub sevâḥile itdi firâr mevc
G35/7

"Başdan çıkarmak" deyimi aklını, zihnini çelmek, kötü yola sürüklemek, doğru yoldan saptırmak anlamlarındadır. Kavuşma gemisi, istek sahiline yan yatmış halde gelirse o şûh sevgili hem ilk önce o kulunu kurtaracak hem de onun zihnini çelerek onu doğru yoldan saptıracaktır. Bu durumda şâirin deyim kullanımında yine kinayeli söyleyişi tercih ettiğini söyleyebiliriz:

Sâḥil-i ḫâhişe yan gelse eger fülk-i viṣâl
Evvelâ başdan o şûḫum bu gedâsın çıḳarır
G62/3

"Yüreği tıp tıp etmek" korkmak, heyecanlanmak anlamında bir deyimdir. İhyâ bu deyimi güzel bir hüsn-i tâlille süslemiştir. Gerçekte saatin yelkovanı döndükçe tıp tıp diye ses çıkarır. İhyâ bunu, saatin göğsünün üstünde duran akrepten dolayı korkmasına bağlar; saatin kalbi korkudan tıp tıp eder:

Yüregi ṭıb ṭıb ider sînesi üstinde meger
Gördi bir ʿaḳrebi ḫavf eyledi bî-şekk sâʿat
G31/4

Çok alıngan olmak, en küçük şeylerden bile alınmak anlamında bir deyim olan "bulttan nem kapmak", kinâyeli kullanılmıştır. Âşığın âhından dolayı sevgilinin yüzünü ter kaplar. Gülün yaprağından daha nâzik olan sevgilinin yanakları, en küçük şeyden bile etkilenir. Şâir, sevgilinin ne kadar nahif ve nârin olduğunu gösterme gayreti içerisindedir. Aynı zamanda hôy-ı haclet, berg-i gül, nâzik ruhlar, bulut ve nem ifâdelerini birlikte kullanarak hem tenasüp yapmış olur hem de deyimin gerçek anlamını okuyucuya hissettirir:

Rûy-ı cânânı ḫôy-ı ḫaclet bir âh itsem ḳapar
Berg-i gülden nâzik ol ruḫlar buluṭdan nem ḳapar
G78/1

"Feleğin çenberinden geçmek", hayatta çok günler görmüş, acı tatlı olaylar yaşayıp tecrübe kazanmış, olgunlaşmış olmak anlamlarına gelir. Feleğin çemberinden geçmiş tecrübe sahibi bir âfetle karşı karşıya olan âşık da ondan daha geride değildir. O, feleğin çemberinden geçmişse âşık da onun kıvrım kıvrım kâkülünün halkasından geçmiştir; yani ondan daha tecrübelidir. Ayrıca İhyâ,

“geçdik” ifâdesini tevriyeli kullanarak vermek istediği mesajı daha güçlü iletmiş görünmektedir. Âşık o sevgiliden vazgeçmiştir:

Çenberinden felegiñ geçmiş ol âfet biz de
Ḥalḳa-i kâkül-i pür-pîç ü ḫamından geçdik
G132/3

“Dolab etmek” deyimi kandırmak iş çevirmek anlamındadır. “Döndikce” ve “devrân” ifâdeleriyle “dolab” arasında bir tenasüp ilişkisi göze çarpar:

İtme dôlâb aña ey dil saña döndikce döner
Ki o meh-pâreyi pek âfet-i devrân dirler
G81/3

Her kim ki kına gibi renk verirse insanlar ona değer vermezler. Beyitte “el üzre tutmak” deyimi, hına benzetmesiyle kullanıldığından gerçek anlamını da veren kinâyeli bir söyleyiş söz konusudur:

Ṭutmaz el üzre ḫalḳ-ı cihân ṭard ider anı
Manende-i ḫınâ ile her kim ki reng ider
G85/4

İhyâ’nın, deyimleri şiir içinde nasıl kullandığını göstermesi açısından çeşitli beyit örnekleri inceledik. *Divân*’da, incelediğimiz örneklerle paralellik arz eden birçok kullanım mevcuttur. Çeşitli söz sanatları ve oyunlarıyla desteklenerek işlenmiş diğer bazı beyit örneklerini aşağıya alıyoruz:

Ṭurub ḳandiller pîşiñde ʿuşşaḳ ey lebi beste
Raḳîb ammâ müdâhendir **çıḳar revġan gibi üste**
G195/1

Ḳalbe uzatma beyt-i Ḫudâdır ayaġuñı
Ey ṣâḳî-i keder hele **el çek günâhdan**
G180/6

Ṭaşa çalsa hüner ehlin felek artar ḳadri
Ki ʿayâr-ı zer olur seng-i miḥekkde peydâ
G12/2

Ḳulaḳ misâfiri oldum ṣarîr-i bâbına ben
Lisân-ı ḥâlle dir ḳal gitme mihmâne
K47/16

Beñzemez ḫâline bir vechle İḥyâ o mehiñ
Ne virir yüz o ḳadar kevkeb-i pür-tâbe ṣabâḥ
G41/7

Yine bî-revnaḳ idüb şemʿi o ḥüsn-i dil-sûz
Yandı âteşlere pervâneleriñ cânı bu şeb
G27/6

Herze-tâzân-ı feżâ-yı neşve çoḳ sürmüş meger
Ayaġına indi ṣu gül-gûn-ı câm-ı ʿişretiñ
G133/4

Temâşâ-yı lebüñden maḳṣadım **aġzın aramaḳ**dır
Ser-engüşt-i nigâhım yoḳ yere cânâ ḫalâl itmem
G154/2

Sâḳîyâ **ḳânına gir**miş lebiñ ol şîfteniñ
Yine duḫt-ı reziñ endâmını pür-ḫûn gördüm
G161/6

Ḫâtem iden o çeşmi benân-ı nigâhına
Parmaḳla gösterirler anı rûzgârda
G190/3

Yüzüme parlamazdı böyle yâr ammâ ki aġyârıñ
Fitîl-i ġamzı âh ol şemʿ-i ḥüsn ü ânı parlatdı
G226/3

Füsûn ile ḳîli tîġ eylemiş degil ebrû
Bir iş keser dile ẓannım o dîde-i câdû
G184/2

Ehl-i keyfiñ **bıçaḳ açmaz dehenin** bu demde
Mâh-ı nev ḫançer-i ser tîzi ʿabeṣ itdi ʿiyân
K5/2

2.2.3. İhyâ'da Dil ve Üslûp

İhyâ'nın sanatçı yönü ve üslûbu ile ilgili olarak ondan söz eden tezkirelerden bazılarında kısa yorumlar mevcuttur. Şâirin şiirlerinden hareketle dil ve üslûbuyla ilgili analizlere geçmeden önce bu kaynaklarda yer alan kanaatleri görmek yerinde olacaktır.

Şefkat-ı Bağdâdî, onun bilgi sahibi hünerli bir şâir olduğunu şu şekilde belirtir:

"Hadd-i zâtında erbâb-ı ma'ârifden nüktedân şâ'ir-i mâhir ve te'lîf-i kelâma kâdir bir zât-ı şerâfet-me'âbdır"[59]

Esad Efendi, şu ifadelerle onun sanatçılığını ve yeteneğini vurgular:

"…bîşe-zâr-ı şi'r ü inşâda tîşe-i sa'yile ihyâ-yı arz-ı mevât u vâdî mahsûs etmiş olup…"

"…sâhib-dîvân-ı cezâlet-meşhûn hoş-nüvîs-i hatt-ı ta'lîk ve ressâm-ı fenn-i tabî'at-ı elvâh-ı tahkîk ü tedkîk…"[60]

Arif Hikmet Bey de "*sâhib-i divân ve münşi'-i rakîkedendir.*"[61] şeklinde yorum getirir İhyâ'nın sanatçılığına.

İhyâ Divânı'nı incelediğimizde şâirin ağır, yabancı kelimelerle yüklü, bol terkipli ifâdeler ile mahallî söyleyişlerin yoğunlukta olduğu hatta bazen Türkî Basit çizgisinde tamamen sade bir Türkçe'yi bir arada kullandığını görürüz. Kaside ve kıtalarda İhyâ'nın oldukça ağır, terkiplerle yüklü bir dil kullandığı görülür. Terkiplerin egemen olduğu türler sadece kaside ve kıtalar değildir tabii ki. Kimi gazellerin söyleyiş biçimi ve kuruluş ögeleri de bu durumla paralellik arz eder. Divânın sonunda yer alan ve süslü nesirle kaleme alınmış manzûme de İhyâ'nın dilinin ağırlığını gösterir önemli bir örnektir. İhyâ'nın Arapça kelimelerin yoğunluklu olduğu terkipli bir dili çoğunlukla tercih etmesinin altında elbette çeşitli nedenler yatmaktadır. Öncelikli nedenlerin başında şâirin müderris kimliği gelir. İlmiye sınıfına mensup şâir, çok iyi bir eğitim almıştır. Zaten bazen baştan sona uzun terkiplerden oluşan âhenkli mısralar oluşturabilmek, diğer dillere egemen olmayı gerektirir. Diğer bir neden ise şâirin ilmiye sınıfına mensup bir çevrede bulunmasıdır. İlmî bir kişiliğe ve bunun getirdiği bir çevreye sahip olmak çoğu zaman kapalı ve ağır bir dil kullanmayı gerekterir. *Divânı*'nda dönemin padişahlarına, onların ailelerine olduğu kadar devlet erkânı ve kendi çevresinden de bir çok kişiye yazdığı kaside ve kıtalar görürüz. Kaleme aldığı kaside ve tarihlerin bu çevreye hitap etmesi, zengin ve yabancı sözcüklerle yüklü bir dil kullanmayı

[59] *Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, s.7
[60] *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, s.26
[61] Çınarcı, age, s.5

beraberinde getirir. Yönetici kesime ve âlimlere hitap edecek dilin de bu kesimlerin bulunduğu mevkiye ve birikime yaraşır olması gerekir. Tahmin edileceği üzere İhyâ, devletin başındaki padişaha ya da şeyhülislama mahallî söyleyişlerin galebe çaldığı bir dille seslenemez. Dildeki yabancı sözcük ve terkip yoğunluğunun diğer bir nedeni olarak da yüzyılın genel temâyülünü gösterebiliriz. XVIII. yüzyıl şâirlerinde yeni bir ses yakalama gayreti genellikle mahallileşme ve dilde sadeleşme istikametinde olmuştur. Fakat kimi zaman bu gayret dolayısıyla şâirlerin yoğun terkipli ve ağır bir söyleyişe başvurduğu görülür. Bu durumun da onda etkili olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak, İhyâ'daki nedenleri daha çok eğitim düzeyi, çevresi ve hitap ettiği kitleyle açıklayabiliriz.

İhyâ'nın kaside, kıta, musammat ve gazellerinden seçtiğimiz şu örnekler, dildeki terkip ve yabancı sözcük yoğunluğuna işârettir. Bazı beyitlerin hemen hemen baştan sona terkip olduğunu ya da Arapça ve Farsça sözcüklerin yoğunlukta olduğunu rahatlıkla görebiliriz:

Ser-i çevgân-ı merdüm-efgen-i gîsû-yı pür-ḫamdan
Ḫaber vir şehsüvârım gör bây-ı nükhetiñ kimdir
G63/6

Ne ey dil meşreb-i dûnâne ḥarf-endâz-ı tekdîr ol
Ne de zehr-âbe nûş-ı ṭaʿne-i telḫ-i gülû-gîr ol
G140/1

ʿAlâyıḳ-ı câmesiyle seyr olunmaz enfüs ü âfâḳ
Çıḳar tecrîd ile ẕevḳ-i feżâ-yı ḫurrem-i ʻâlem
G158/2

Ne ḥâṣıl geşt-zâr-ı dilde toḫm-ı dâġdan ġayrı
Olurken ġamze-i ter-i ḫışmı berḳ-i ḫırmen-i vuṣlat
G33/5

Eger cûyende-i semt-i ferâġ-ı bâl iseñ ey dil
Şitâb it sû-yı maḳṣûda reh-i ṭûl-ı emelden geç
G38/6

Kemâl-endûz-ı envâʻ-ı hüner kim sûḳ-ı ʻirfânda
Derûnı kâle-i nev-bâf-ı ʻilm ü fażla maḥzendir
G88/2

Ḫıred-i hem-râh-ı dilken bî-kerân ol deşt-i hevl-engîz
Naḫûstîn-i ḫaṭvede pâ-der-gil ʻacz eyledi anı
K2/19

İder âzürde ol naḳş-ı ṣafâ-baḫş-ı dem-i taḥrîr
Ne gûne nerm-i reftâr olsa pây-ı ḫâme-i Mânî
K11/46

Luṭf-ı Sulṭân itdi evc-ârâ-yı rif ʿat ṭâliʿim
Şâhid-i kâmıñ göründi ṭalʿat-ı meh-peykeri
K12/4

Cebîn-i nûr-pâşı maṭlaʿ-ı mihr-i saʿâdetdir
Dehân-ı dürr-feşânı menbaʿ-ı luṭf-ı firâvândır
K26/7

Ruḫâm-ı şâfı hem-reng-i ṣabâḥ-ı ʿîd-i ekberdir
Firâz-ı bâmı hem-dûş-ı sipihr ü hem-ser-i keyvân
KT8/5

Zebân-ı lüle'-i zerrîni ḥarf-endâz-ı kevṣerdir
Dehân-ı ṭâsı ammâ bûse-câ-yı zümre'-i ʿaṭşân
KT8/6

Pençe-i zer-pâşı ḫûrşîd-i cihân-efrûz-ı cûd
Lemʿa-i şemşîri berḳ-i ḫırmen-i ʿömr-i ḫaşîm
KT16/6

Ẓuhûr-ı ṭavr-ı küstâḫîye bâdî-i bendlerden heb
Efendilerdeki luṭf-ı şiyem ḥüsn-i şemâ'ildir
Leṭâfet gördigiçün ṭabʿ-ı cûda bîd-i nâ-hemvâr
Zebân-ı berg-i ḫuşkiyle anı tekdîre mâ'ildir
MR1/6

İhyâ'nın çok terkipli, ağır bir dile ve oldukça sade halk söyleyişlerine bir arada yer verdiğini belirtmiştik. Necati'den başlayarak gelen ve 17. yüzyılda Sâbit'te yoğunluklu olarak izlenen halk söyleyişi, sade bir dil ve mahallî ifâde kullanma merakı, 18. yüzyıl şâirlerinin en çok rağbet ettikleri üslûptur. Bu yüzyılda kimi şâirler, şiirlerini tamamen mahallî söyleyişlere boğarak, sanat yönü yoksun eserler oluşturmuşlarsa da bu çaba Nedim'de yeni söyleyişler ve sanatkârane, ince bir zevkle sentezlenerek zirve olmuştur. Hatta bu yüzyılda "bikr-i maʿna" hedefiyle hareket eden birçok şâir, yeni bir ses yakalayamadığı gibi mahallileşmede aşırıya kaçarak argo tuzağına batıp kalmıştır.

XVIII. yüzyılda yetişmiş olan İhyâ, şiirlerinin nev-zemin, kendisinin de özgün bir sanatçı olduğunu vurgulamıştır. Onun şiiri de çağdaşları gibi yeni bir ses

arama çabasının ürünüdür. İhyâ'nın şiir dilindeki farklılıkların bu çabayla doğru orantılı olduğunu düşünüyoruz. Kendisini özgün bir sanatçı olarak tanıtan şâir, şiirlerinde sade bir dille halk söyleyişlerini ustalıkla işleyebilmiştir. İhyâ, bu istikamette verdiği örneklerde söyleyiş açısından rahat, halk söyleyişlerine çokça müdahale etmeyen, çoğunlukla bu tip söyleyişleri olduğu gibi işleyen bir yol çizer. Şâir kaside, kıt'a, musammat ve mesnevi gibi türlerde yerel bir çok ifade kullanmıştır. Ancak gazeller diğer türlere oranla mahallî çizgiler açısından çok daha zengindir. Aşağıdaki örnekler İhyâ'nın halk söyleyişlerini kullanmadaki becerisini göstermek açısından önemli olacaktır.

İhyâ, dostlara sevgilinin kendisinde akşamladığını söylerken onların tepkisi "ay!" diyerek şaşırmak olmuştur. Beyit, dost meclisinde oldukça sade bir dille yapılan bir muhabbet atmosferini canlandırmaktadır:

Cümlesi reşkle ay didiler İḫyâ o mehiñ
Bizde aḫşamladığın söyledim eḥibbâya ṣabâḥ
G42/7

Hemen hemen tamamı Türkçe sözcüklerden örülü bir beyittir bu. Yalnız şâir, bu kadar sade bir söyleyiş yakalarken olayın sanatsal boyutunu göz ardı etmemiştir. İlk mısradaki soruyla istifham yaparken, "el altından haber almak" ifadesiyle de tevriye sanatına başvurmuştur. Böylece beyit, yorumu zengin bir çehreye bürünmüştür:

Bilmem ki neden destini rû-pûş ider ol şûḫ
Bir kerre el altından amân bir ḫaber alsaḳ
G128/3

Sevgilinin gamzelerinin kılıcıyla âşığın imanı sökülürken âşık, gayet içten bir tepkiyle saçlarının halkasından kendisine göz dikmemesi konusunda onu uyarmaktadır. Şâir, "imanı sökülürken, sen de, dikme göz ve bana bak" gibi gündelik söyleyiş ve reflekslerle beyite hareket kazandırmaktadır:

Tîġ-i ġamzeyle imâñı sökilürken sen de
Dikme göz ʿâşıḳa ey ḥalḳa-i gîsû baña baḳ
G131/3

Aşağıdaki örnekte ise şâirin beğenisini oldukça doğal bir söyleyişle pekişmiş buluruz:

Piste-leb bâdâm çeşm ey dil civân lâzım saña
Ḥâşılı fistıḳ gibi bir dil-sitân lâzım saña
G9/1

Sevgilinin yanağının gamını anlamayan zülf ü hattı, bir halk söyleyişi olan kara cahillikle suçlayan şâir, aynı zamanda bu unsurların rengini de dikkate alır:

Bilmez ġam-ı ruḫıñ ḳara câḥildir añlamaz
Yüz kere göre ḥikmetü'l-işrâḳı zülf ü ḫaṭṭ
G122/6

Rakîbi başına püsküllü bir belâ ettiği için sevgiliye sitemde bulunan âşık, tamamen gündelik söyleyişlere başvurur:

İtdüñ raḳîbi bâşıma püsküllü bir belâ
Cânâ ġaraż ne bendeki böyle külâhdan
G180/4

Aşağıdaki bentte ise şâir, sevgilinin güzellik unsurlarını günlük söyleyişlerle tasvir etmektedir. Bunu yaparken bizi birçok meyvanın yetiştiği bir gül bahçesinde dolaştırır:

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaşfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti **ni şekerdir**
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi **ayvâ diyecek yerlerdir**
T6/1

Aşağıda verilen örnekler de yine şâirin halk söyleyişleri ve sade dil kullanımına ilişkin özellikler taşımaktadır:

Naḳd-ı eşkim reh-i cânâneye **dökdüm dirse**
İ'timâd eylemeñ aġyâre cebinden söyler
G72/3

İtme esrârıña ġammâz dü-rûyı maḥrem
Sen sen ol varma şaḳın çifteli ḥayvâna yaḳîn
G169/6

Yârim bütün gün olmada hem-dem raḳîble
Ḥayfâ beni ayırdı felek baḳ şu ḳısmete
G209/6

Bağrına ṭaşlar başub gözlerdi kim şâyed gele
ʿÂleme luṭfıyla pür-ḫâṭır yapar Şâh-ı kerîm

KT20/5

Eyle maṣrûf-ı duʿâ ʿömrüñi İḥyâ şâha
Nuṭḳıñı itme telef söyleme gel yâbâne
KT4/25

Ḫaṭṭıñ sevdâsı çâk-i ceyb-i cân **ister mi ister yâ**
Muḥabbet nüsḫası şerḥ u beyân **ister mi ister yâ**
G11/1

Ḳazıḳ gibi dikilüb ḳaldılar taḥayyürde
Görüb bu ṭarḥı dile geldi işte merdâne
K47/13

Tîr-i müjgânını her ḳaşı kemânuñ göreli
İki kez geldigine yılda peşîmândırʿîd
K10/4

Sade bir dille mahallî söyleyişlere yer vermek halk inanışlarından, gelenek ve göreneklerden ayrı düşünülemez. İhyâ da şiirlerinde halk söyleyişleriyle konuşurken bu tip inanış ve âdetlere iktibâsta bulunur. İçinde rakîbe karşı inanılmaz bir nefret taşıyan âşık, onu sövgülerle donatmıştır. Bunu da halk içinde yaygın bir âdete bağlayarak haklı göstermededir. Nitekim bayramda düşkün olanları giydirmek, onlara yardımcı olmak sevaptır:

Aġyârı şimdi ben de ṭonatdım şütûm ile
Ednâları ṭonatmaḳ imiş çün sezâ-yı ʿîd
K29/17

Aynı şekilde aşağıdaki beyitte de verilen mesaj ikinci mısrada geçen halk inanışıyla pekiştirilmiştir. Mazlûm olanın âhı yerde kalmaz:

Sûzân idüb ʿâlemleri ḫakister iderdi
Maẓlûm olanıñ yerde ḳalaydı eger âhı
G224/6

Mâh-ı münevver ve şahs-ı hesâbîyi ilişkilendiren şâir, ikinci mısrada yer alan halk arasındaki yaygın kanaatle ilk mısradaki düşüncesini desteklemiş oluyor:

Ne ġam mâh-ı münevver ketm-i naḳd-i encüm eylerse
Kerem görmiş felekde var mıdır şaḫṣ-ı ḥesâbîden
G164/7

“Şâhlardan dileyen kimse dilenci sayılmaz” şeklinde bir halk söyleyişi mevcuttur bu beyitte. Şâir bu ifâdeyi, eyleminin yanlış yorumlanmasının önüne geçmek için yapmaktadır:

Beni ‘add eyleme cerrârdan ey kân-ı kerem
Şâhlardan dileyen kimse ṣayılmaz cerrâr
K8/92

Aşağıdaki beyitte bu kez halk muhâyyilesinin zenginliklerinden olan bir bedduayla karşılaşırız. Şâir, yârin gözlerini görmesi için nergise “gözün açık kala” diye bedduada bulunuyor. Nergis, Divân şâirlerince devamlı gözle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Burada da nergis; göz, görmek, bakmak ve dîde sözcükleriyle bir arada yer verilerek tenasüp yapılmıştır:

Gözüñ açıḳ ḳala şâyed bu fenâ gülşende
Dîde-i yâri gör ey nergis-i ḫôş-bû baña baḳ
G131/4

Ölenin ardından helvâsının yapılıp yenmesi bir âdettir. Hatta bu âdet “helvasını yemek” şeklinde bir deyim de doğurmuştur. Günümüzde yaygın olan bu âdet aşağıdaki beyitte, mahallî söyleyişin bir parçası olarak vardır:

Vefât itdi dimiş aʿdâ benimçün
Yemişler bunda ey şûḫ işte ḥelvâ
G13/4

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere yeni söyleyişler yakalamaya çalışan ve bunu daha çok mahallîlik çizgisinde arayan şâirler, bazen mahalle ağzı diyebileceğimiz bir üslûp benimsemişlerdir. Hatta kimi şâirlerde bu merak saplantı haline gelmiş, bu şâirler daha ileri giderek argo tuzağına batıp kalmışlardır. İhyâ’da gördüğümüz kadarıyla argo sayılabilecek kimi ifadeler söz konusu ise de bu onun üslûbuna ve çizgisine etki edecek yoğunlukta değildir. Onun şiirlerinde daha çok mahalle ağzı diyebileceğimiz bazı söyleyişler yakalarız.. Aşağıya İhyâ’nın şiirlerinde kullandığı mahalle ağzını örnekleyen bazı beyitler alınmıştır:

Pek düdüksün efendim âh saña
Hiç değildir çalub çaġırman revâ
MS1/54

Oldı dil âh ü nâle me’vâsı
Ḳopdı güyâ maḥalle ġavġası
MS2/64

Bir ʿArab şûḫı görüb didim ayâ rûḫ-ı taʿâl
Ḳırdı fındıḳcı imiş keyfimi gitdi eyvâh
G185/2

İşte cânâ nuḳl-i bezm ister mey iç ister boza
Pek ḳatı fındıḳçısın gitmem seniñle Beyḳoza
G204/1

Firâşe girse ol âfet fıḳır fıḳır ḳaynar
Virir mi ʿâşıḳa ruḫṣat fıḳır fıḳır ḳaynar
G79/1

Niyâzım eyledim efzûn utandırıncaya dek
O şûḫı bezme ne çekdim dadandırıncaya dek
G134/1

İhyâ'nın üslûbunda dikkatimizi çeken bir husus da Türkî-i Basit sayılabilecek söyleyişlerin *Divân*'da dikkate değer konumda olmasıdır. Türkî-i Basit, terkipsiz ve sade bir Türkçeyle yazılmış şiirler için kullanılmış bir terimdir. Bununla birlikte "*Osmanlı şâirlerince Farsça ve Arapça şiir söylemek âdettir ama Çağatayca veya Türkî-i Basit tarzında gazel söylemek bir arayışa işaret eder.*"[62]

"Divân şiirinin gelişme çizgisinde mahallîleşmenin önemli bir yansıması, ayrı bir görüntüsü"[63]olan Türkî Basit çizgisinde söylenmiş beyitlerden bir seçki aldık aşağıya. Bu örneklerde İhyâ'nın çeşitli kelime ve ses tekrarlarıyla âhenkli bir hava yakalamayı önemsediği dikkati çeker. Terkipsiz ve sade bir dille söylenmiş bu dizelerde öne çıkan özellik rediflerdir. İhyâ, Türkçe söz tekrarlarından kurduğu rediflerle şiirde bir armoni yakalamıştır:

Meclisde yer su'âle hem olsun hem olmasun
Ṣordum lebüñ maḳâle hem olsun hem olmasun
G167/1

Râżı olur mı diyü ne ġam yersin ey göñül
Ṣal mîve-i viṣâle hem olsun hem olmasun
G167/5

[62] Muhsin Macit, *Kırklar Divanı (Divan Şiiri Üzerine İncelemeler)*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009, 1.basım, s.25
[63] Ahmet Mermer, "Türkî-i Basît'e Yeni Bir Bakış", *Turkish Studies, (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/5, Summer 2009, p.276

Terkipsiz ve sade bir dille söylenmiş şu mısralarda ise şâir, aliterasyon ve asonans yaparak âhengi ön planda tutmaktadır:

Elden ele her dala ḳonan bülbüle döndi
Bir itmedigi ḳaldı hemân nâle piyâle
G196/4

Sözcük ve ses tekrarlarının ağırlık kazandığı şu beyitte, ayrıca şâirin mahalle arsında bir berber dükkanının havasını da hissettirdiği dikkati çeker:

Çekdim tırâş içün o civân berberi berî
Açdım ġamıyla olmışiken serseri seri
G219/1

İhyâ, Türkî Basit çizgisinde söylemiş olduğu şiirlerde âhengi öne çıkarmaya önem verdiği gibi çeşitli kelime oyunlarıyla söz sanatları da yapmıştır. Böylece sade bir Türkçeyle ses ve sanat yönü olan bir söyleyiş yakalamıştır. Aşağıdaki beyitte "belki bir şey çala saymalı" ve "koynına girmek" ifâdeleri iki anlam verecek şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla mısralara tevriye sanatı hâkimdir:

Belki bir şey çala ṣaymalı degül mi İḥyâ
Hiç yaḳışmaz o mehüñ ḳoynına girmek sâʿat
G31/6

Aşağıdaki beyitte de "geçmek" fiilinin ve buna bağlı olarak "g" sesinin şiire hâkimiyetini görürüz. Ayrıca "geçmek" eylemleri tevriyeli kullanılarak anlam zenginliği yaratılmıştır:

Geçürme bunı göñliñden ki bu göñlüm geçer senden
Geçerse ġamze benden geçmez ey ʿişve-ger senden
G182/1

Yukarıda belirttiğimiz kaygılar gözetilerek verilen örneklerle benzerlik arz eden birkaç örnek beyiti aşağıya alıyoruz:

Göñülde kendine yer yapdı ammâ ḫâṭırım yıḳdı
Ne yapsam ben de bilmem kim yıḳılsa gitse ol cânı
K11/10

Bir de bir ḥamâm kim insâna her bir lûlesi
Oldı ṭatlı dilli germ-ülfet mülâyim bir nedîm
KT22/13

Sözi artıḳ uzatmıyam ey dil
Gel benimle çemenistâna çekil
MS1/29

Virirse bûse dilber gerdeninden
Bu z̲evḳ olmaz Bôġâziçinde aṣla
G13/2

Dillendigi ḳadar var imiş baḳ o sâde-rû
Gül bûselerle gerdeni olmış benek benek
G135/5

Uçurur âl ile bir yardan ol ġonçe anı
Öte ṭursun hele bir pâre ḳayâdan bülbül
G138/2

Parladı birden o mâh oldı şerer-pâş ġażab
ʿAşıḳa döndükçe döndi neydi bilmem ḥikmeti
K15/6

Ayaġa urmak ister muḥtesib kâlâ-yı ṣahbâyı
Ayaḳ baṣ sâḳîyâ di kim şarâbın ben murâd itmem
G160/3

İhyâ'nın şiirinin önemli bir özelliği de sade bir söyleyişle ince ve yeni hayâller yakalayabilmesidir. Bu söyleyişler bize Nedim'i hatırlatır. Nedim'e bir naziresi olan İhyâ'nın şiirleri, onun Nedim'i çok iyi okuduğunu ve örnek aldığını gösterir niteliktedir. Kimi şiirlerinde yakaladığımız Nedimâne ses, bize kendisini Lâle Devri eğlence ve mesire mekânlarının kokusuyla hissettirir:

Gerçi dillerde söylenür Gökṣu
Ṣulanur aġzım itmege tek ü pû

Çıḳalım seyre herçih bâd âbâd
Serde şimdi hevâ-yı Saʿdâbâd

Ṣalalım cemʿ olub leb-i cûya
Fülk-i medd-i nigâhı her sûya

Basṭ-ı aḥrâm ʿayş u nûş idelim
Neşve-i mey gibi ḫurûş idelim

Zîb-i meclis bir iki sâzende
Ola bir serv-i ḳadd-i ḫırâmanda

Döne bezm içre sâġar-ı gül-reng
Anda ʿaks ide rûy-ı sâḳî-i şeniñ
MS1/33-38

Ġamıñla oldı eşk-i dîde bir cûy-ı ḫurûşanda
İki cânibde müjgânlar iki ṣaf naḫl-i zîbende
Nazîrin görmege ma'ilsiñ ey serv-i ḫırâmanda
Revân ol sûy-ı Saʿdâbâde ey dil-cû-yı nâzende
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çaġlayanlardır
MH1/2

Aḳar seyl-i sirişk-i çeşm-i İḥyâ farṭ-ı sürʿatle
Bahâr-ı ʿâlem-i ʿaşḳıñ revândır cûyı şiddetle
Şeref vir ṣaḥn-ı Kaġıdḫâne'ye gel ʿizz ü rifʿatle
Buyur şu ḳaṣr-ı zerrîne hezârân nâz u naḫvetle
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çaġlayânlardır
MH1/5

Zarif hayallerle yüklü şu örneklerde de yine şâir, Nedim'in sesiyle konuşur gibidir. Sevgilinin yanağını görmek için gülün gölgesini gözlerine sürme yapmaktadır nergis. Bu beyitte yer alan gölgenin sürme yapılması Nedîmâne bir söyleyiş olarak belirmektedir:

Ruḫsâr-ı yâri görmek içün sâye-i güli
Nergis çemende sürme ider çeşm-i ḥasrete
G209/5

Sevgilinin zülüflerinin gölgesinin, Mecnûn'un mezar toprağına düşmesi bile onu yokluk uykusundan uyandırmaya yetecektir, derken de zarif ve Nedîmâne bir tarz yakalamıştır:

Ḫâk-i Mecnûna eger sâye-i zülfüñ düşse
Âh Leylî diyerek ḫâb-ı ʿademden uyanur
G70/3

Yine şâirin, yerin sinesinde yarıklar olmasını sıcağa değil de sevgilinin ayak öpüşlerine bağlaması ince bir söyleyiştir. Beyit, hem hüsn-i tâlil sanatıyla hem de "çatlattı" ifâdesindeki tevriyeli kullanımla zengin bir özellik kazanmıştır:

Şikâf-ı sînesi ḫâkiñ degildir tâb-ı germâdan
Zemîni reşk-i pâbûsıyla ol hercâyî çatlatdı
G220/7

Kirpikler, gece sevgiliyi seyr için hançer çekip birbirine girmiştir. İhyâ, gözler kapanırken kirpiklerin doğal durumunu güzel bir sebeple ortaya koymuştur:

Girdi ḫançer-keş olub birbirine müjgânlar
Seyr içün ḫâbda ol âfet-i devrânı bu şeb
G27/4

Aşağıdaki beyitleri de bu tarz söyleyişlere örnek olarak verebiliriz:

Virür aġyâr-ı siyeh-rûya beşâşet ḥüsnüñ
Ey meh envâruñ ile gökyüzi tâbende olur
G90/2

Mâ'iler giymiş amân bir meh-i tâbân gördüm
Gökde ḫûrşîdi anuñ şevḳına gerdân gördüm
K14/29

Mey midir yâḳût-ı ter mi yoḳ gören laʿl-i lebüñ
Anı cânâ sâġar-ı ser-şâra ṣor ṣorma baña
G5/2

Yoḳ yol derûn-ı mektebe taʿlîm-i ʿaşḳ içün
Bekler o ṭıfl-ı nev-sebaḳıñ mâderi deri
G219/5

Bizde bir tâb-ı muḥabbet var ki elbet ṣoldurur
Âfitâbı eyleseñ gül-ġonçe-i destârımız
G111/3

Yukarıda şâirin sade bir dille yazmış olduğu şiirlerde âhengi ve bunun yanında söz sanatlarını kullanmayı önemsediğinden söz etmiştik. Bu hassâsiyetleri sadece sade bir Türkçe'yle yazdığı mısralarda değil şiirlerinin genelinde görürüz. İhyâ, çeşitli kelime oyunlarıyla tumturaklı coşkun, canlı bir söyleyiş yakalar çoğu kez. Bu söyleyişlerde ses ve sözcük tekrarlarıyla kuvvetli bir armoni de vardır. Okuyana hayal iklimlerinden can-fezâ rayihalar taşıyan, ince hayaller yüklü bu söyleyişler tevriye, tenasüp, tezad ve cinas gibi söz sanatlarıyla da desteklenir. Aşağıdaki örnekler özellikle seslerin klavuzluğunda ritmin ön plana çıktığı dizelerdir:

Şâir, şu mısralarda sözcük ve ses tekrarlarıyla canlı bir hava yakalamanın yanında, "bende" sözcüklerindeki kelime oyunlarıyla bu havaya zengin bir içerik kazandırmaktadır:

Dilberâ her gören âzâde seni bende olur
ʿÂlemi bende çeken cezbe vü ân sende olur
G90/1

Süzülmüş, berrak bir muma teşbih olunan sevgilinin gerdeninin yanında; zülf, hatt ve ruh onun etrafında duran birer pervânedir. Ayrıca bu unsurlar, kıvrım kıvrım yükselen duman ve ışıktır da. İhyâ, oluşturmuş olduğu bu güzel hayâl atmosferini sözcük ve ses tekrarlarıyla beslemiştir:

Şemʿ-i kâfûrîdir ol gerden aña pervânedir
Şuʿledir hem dûd-ı pîçândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
G43/5

Aynı kaygılarla oluşturulmuş söyleyişlere aşağıda beyitleri örnek verebiliriz:

Gitdim âlden mey-i laʿlüñ görüb âl oldı baña
Kendime gelmek ayâġ ile muḥâl oldı baña
G7/1

Ol mâhrûya ḳande naẓar itme ḳande ben
Çeksem de mihri medd-i nigâḥımla bende ben
G166/1

Dil-bend-i ṭurra olma kitâb-ı cemâle baḳ
Şîrâze-i risâle hem olsun hem olmasun
G167/4

ʿİllet-i hicrânı ʿâşıḳ yâre ṣor ṣorma baña
Ol ṭabîb-i nâza var bir çâre ṣor ṣorma baña
G5/1

Görmek isterseñ ayaġın cûybâr-ı bâdenüñ
Serv-ḳadd sâḳî-i hôş-reftâre ṣor ṣorma baña
G5/4

Bilmem aṣlın ḫâmem olmış ḫam-süvâr-ı maḥbere
Sırrını İḥyâ sen ol ṣeḥḥâre ṣor ṣorma baña
G5/5

Seniñ sitemiñ başa bir ebr bilürüz biz
Derd-i ser ise âḫere efser bilürüz biz
G113/1

Şâʿirân teşbîh idelden ġamze vü ebrûsına
Ṭutdı nâs el üzre buldı iʿtilâ seyf ü ḳalem
G155/3

Ġamzeñ ḫayâl ider ġamı defʿ içün ehl-i ʿaşḳ
İʿmâl ider berây-ı ʿadû ḫançeri çerî
G219/4

Âl-i tennûre idüb çarḫ-ı şafaḳdan İḥyâ
Mevlevî-veş ṭarab-ı Şems ile hem-vâre döner
G65/5

Gâh kebş ile gehi tuḥfe-i sükkerle gelür
Şâhîd-i ʻahdine ʻîd olmağiçün ḳul ḳurbân
K5/40

Her şeb degil fütâde olan encüm-i felek
Çıḳdıḳça evce meşʿal-i âhım şerer döker
G61/4

İhyâ'nın üslûbunu belirlemede bahsi geçen özelliklerin yanında, şiirlerinde seçmiş olduğu kelimeler ve redifler de etkili olmuştur. *Divân*'ına genel olarak bakıldığında Türkçe kelimelerin ağırlıkta olduğunu görürüz. Şâir, *Divânı*'nda daha önce bahsettiğimiz sebeplerin tesiriyle yabancı sözcük kullanımını önemsemiştir. Ancak onun dil ve üslûbunda belirleyici olan Türkçe sözcüklerdir. Kullanılan redifler dikkate alındığında çoğunlukla Türkçe sözcük ve sözcük tekrarları olduğunu görürüz. Ayrıca Türkçe eylemlerin redif olarak kullanımı ağırlıkta görünmektedir. Seçilen rediflerin özellikleri, onun üslûbunu belirleyen başka bir unsurdur.

2.2.4. İhyâ'nın Edebî Kişiliğine Katkısı Olan Şâirler

İhyâ'nın tesirinde kalmış olduğu şâirler ve bunların etkileriyle ilgili dönem tezkirelerinde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu sebepten dolayı tek başvuru kaynağımız İhyâ'nın kendi şiirleri olacaktır. Bazı şâirlerin isimleri doğrudan *Divân*'da yer almakla beraber kimi etkilenmeleri de redif ortaklığı ve söyleyiş benzerliğinden hareketle elde etmeye çalışılabilir.

İhyâ Divânı'nda ismi doğrudan geçen Anadolu sahasında yetişmiş şâirler şunlardır: Sâmî, Nâbî, Sâbit, Kânî, İlhâmî, Nedim, Nâşid, Haşmet, Sabrî, Vehbî, Enderunlu Fâzıl. *Divân* incelendiğinde İhyâ'nın bu şâirlerden kiminin şiirine nazire veya tahmisler yazdığı, kiminin bir beyitini alarak farklı nâzım şekilleriyle işlediği görülür. İhyâ, bu şâirlerden Sâbit, Sabrî ve Vehbî gibi bazısının sadece ismini anar.[64] Bir şekilde *Divânı*'nda ismi geçen kimi şâirlerin onun üzerindeki etkisi, yaşadığı dönemin kabul gören genel bakışıyla doğru orantılıdır.

İhyâ Divânı'nda Anadolu sahası dışında yetişmiş şâirlerden Sa'dî, Hâkânî ve 'Attâr'ın da ismi birkaç yerde anılır. Hemen hemen Anadolu'da yetişmiş olan bütün şâirler üzerinde etkisi olan sanatçılardır bunlar. Bu şâir adlarının *İhyâ Divânı*'nda geçmesi, şiirlerinden izlendiği kadarıyla daha çok şâirlerin bu şahsiyetler hakkındaki genel kabullerinden ileri gelmektedir. Ayrıca yazmış olduğu Farsça şiirler, İhyâ'nın bu dili iyi bildiğini ve muhtemelen İran edebiyatının önde gelen bu sanatçıların eserlerini okuduğunu gösterir.

Divân'dan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda şâirin sanatı üzerinde etkili şahsiyetlerin başında İlhâmî mahlasıyla şiirler söyleyen III. Selim gelmektedir denilebilir. *İhyâ Divânı*'nda yer alan I, II, IV, V ve VII numaralı tahmisler İlhâmî'nin gazellerine yapılmıştır. İhyâ üzerinde etkili diğer bir şahsiyet dönemin sadrazamı kimliğiyle de karşımıza çıkan Yusuf Ziya Paşa'dır. *İhyâ Divânı*'nda yer alan tesdis I ve II, tercî-i bend I ve II'de onun mısralarının alınıp işlendiğini görürüz. İhyâ'nın III Selim ve Yusuf Ziya Paşa'dan etkilenmesinin altında bu şahısların padişah ve sadrazam kimlikleri de çok önemli rol oynamıştır. Çünkü gelenek içerisinde intisab edilmiş hâmî konumundaki şahsın sanatçı kimliği söz konusu ise, onun şiirlerine nazireler yazmak ya da başka biçimler içerisinde onun şiirlerini işlemek kaçınılmazdır.

III. Selim ve Yusuf Ziyâ Paşa dışında İhyâ'nın sanatı üzerinde etkili olan diğer şâirler devlet erkânından değildir. Bunlardan biri de Enderunlu Fâzıl'dır. Şâirin, onun *Hubânnâme* adlı eserine takriz yazması, bir gazeline yapmış olduğu tahmis (Tahmis III) ve bir gazeline yazdığı aşağıdaki nazire bu etkiyi örnekler:

Gazel 155

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Daḫî bir ṭıfl idi on dörde girmiş mâhtâb olmış
Sipihr-i ḫüsne çıḳmış şöyle reşk-i âfitâb olmış

[64] Bkz. İhyâ Divânı: G66/7, G210/8, G144/5, MS2/99, MS3/10.

2 Saña âhım yetişdi ey hümâ-yı evc-i istiġnâ
Meger kim hem-per-i mürġ-i duʿâ-yı müstecâb olmış

3 Ḫam-ı zülfüñle girmiş birbirine çîn-i gîsûlar
Yine deryâ-yı fitne mevc-ḫîz-i penç ü tâb olmış

4 Degüldir ṣıfr-ı zâ'id yüzde ḫâl-i ʿanber-efşânuñ
Anuñla ḥüsnüñ efzûn oldıġı biñ kez ḥisâb olmış

5 Sirişk-i dîdeler şevḳ-i derûn-ı diller ey âfet
Senüñ gül-berg-i ruhsâruñda varmış âb u tâb olmış

6 Yine İḥyâ dil atmış bülbül-i kilk-i süḫan-pîrâ
Naẓîre-gû-yı şiʿr-i Fâżıl-ı ʿâlîcenâb olmış

İhyâ üzerinde etkili olan diğer üç şahsiyet ise Kâni, Nâşid, ve Haşmet'tir. *Divân*'da yer alan VI numaralı tahmis Kânî'nin[65], IX numaralı tahmis ise Nâşid'in[66] şiirine yapılmıştır. Divânda yer alan G112, Nâşid'in bir gazeline nazîredir.[67] I numaralı müseddes Nâşid'in;

Ne taʿlîm ü teʿallümden ne ḫôd üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm[68]

beyiti üzerine inşâ edilmiştir. Divândaki G86 Haşmet'in bir gazeline naziredir.[69] Ayrıca MS3 Haşmet Efendi Divânı'nın tahrîrine istinâden kaleme alınmıştır.

Onun sanatı üzerinde en fazla etkili olan şâirlerin başında gelir Nedim. Nedim'in gazeli ve İhyâ'nın ona naziresi şu şekildedir:

Nedim'in Gazeli

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 *"Sînede evvel ne muhrık ârzûlar var idi*
Lebde ser-keş âhlar âteşli hûlar var idi

---

[65] Bkz. *Kânî Divânı*, s.410, G36.
[66] Bkz. *Nâşid Divânı,* s.39, G32.
[67] Bkz. *Nâşid Divânı,* s.33, G21.
[68] *Nâşid Dîvânı* (Haz: Ömer Zülfe), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.57
[69] *Haşmet Divanı*, (Haz: Mehmet Arslan - İ. Hakkı Aksoyak), Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213630/h/girisvemetin.pdf, (Erişim Tarihi: 27.12.2011), s.134, G.50

2 *Böyle bî-hâlet değildi gördüğüm sahrâ-yı ‘aşk*
Anda Mecnûn bîdler dîvâne cûlar var idi

3 *Ben bu gün bir nev-bahâr-ı hüsn ü ân seyreyledim*
Tarf-ı destârında sünbül gibi mûlar var idi

4 *Sen yine bir nev-niyâz ‘âşık mı peydâ eyledin*
Kûyuna yer yer dökülmüş âb-ı rûlar var idi

5 *Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ niçin hâmûşsun*
Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi”[70]

İhyâ’nın Naziresi

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

1 Ey dil evvel sende şevḳ-i mâh-rûlar var idi
Şu‘le-efşân âhlar sûzişli hûlar var idi

2 Nice dem mecrâ-yı eşk olmışdı mîzâb-ı müjem
Çeşme-i çeşmimde Ceyḥûn gibi şular var idi

3 Dil degildi sâde levḥ evvel ʿiẕâr-i yâr-veş
Anda sünbül gibi naḳş-ı ârzûlar var idi

4 Ben bugün bir mâh-rû gördüm felekde yoḳ eşi
Hâle-âsâ gird-i ruḥsârında mûlar var idi

5 Ḫâke dökmişdi ser-i ʿuşşâḳı tîġ-i ġamzesi
ʿArṣâ-i ʿaşḳında çok demler kedûlar var idi

6 Şûre-zâr olmış feżâ-yı ʿaşḳ ḥayfâ âhdan
Servlerle anda cârî âb-rûlar var idi

7 Ḫaylî dem İḥyâ Nedîme olmadıñ peyrev niçün
Ṭûtî ḫâmeñde çün kim güft-gû-lar var idi

Divân’da Nedim’in şiirine naziresi olan İhyâ’nın, Nedim’den etkilenmesi sadece bununla sınırlı görünmemektedir. *İhyâ Divânı* incelendiğinde şâirin bir çok mısrada Nedim’in sesine yaklaştığını görürüz. Bu durum, onun Nedim Divânı’nı çok

[70] *Nedîm Dîvânı* (Haz: Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.352

iyi okuduğunu ve Nedim'in şiirlerini iyi özümsediğini gösterir. Nazirede her ne kadar Nedim'e peyrev olamadığını belirtse de şâir, ona peyrev olma yolunda ince hayaller ve zarif söyleyişler yakalamıştır. İhyâ'nın Nedim çizgisinde yazmış olduğu şiirlerden ve yakalamış olduğu bu söyleyişlerden bazılarını Nedim'in şiir ve söyleyişleriyle birlikte incelemek bu etkiyi gözler önüne serecektir:

İhyâ'nın Gazeli

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 Piste-leb bâdâm çeşm ey dil civân lâzım saña
Ḥâṣılı fıstıḳ gibi bir dil-sitân lâzım saña

2 Dâġ-ı ʿaşḳuñ tâzeler bir yâre ṣar sevdâyı sen
Merhem-i behbûd-ı zaḫm-ı ḫûn-çegân lâzım saña

3 Mihr-i rûyuñ göster ʿuşşâḳı ṣoġutma ʿaşḳdan
Lemʿa-pâşî-i fürûġ-ı ḥüsn ü ân lâzım saña

4 Ġamze-i pür-kûyı ḳıl ḥarf-âşinâ-yı ehl-i dil
Sen ḫamûş-ı nâzsın bir tercemân lâzım saña

5 Reng-i gülden perde-keş oldı ḥayâ ruḫsârına
Bulmaduñ yüz ey hezâr dil-fiġân lâzım saña

6 Çâre-i sevdâ-yı ebrûsın gör ʿâşıḳ girye it
Ḳıl kemerler seyrini âb-ı revân lâzım saña

7 Ol perî-rûyı gözüñ ṭutmışken İḥyâʿ aksini
Şîşe-i çeşmüñde ḥıfẓ itmek amân lâzım saña

İhyâ'nın "sana" redifiyle yazdığı bu şiir, yalnızca redif olarak Nedim'in aşağıdaki şiiriyle benzerlik göstermez. Seçilmiş kelimeler ve söyleyiş benzerlikleri, İhyâ'nın şiirini yazmadan önce Nedim'in bu gazelini okuduğuna ve yazarken bu şiirden etkilendiğine delâlet eder:

Nedim'in Gazeli

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 *"Çünki bülbülsün gönül bir gül-sitân lâzım sana*
Çünki dil koymuşlar adın dil-sitân lâzım sana

2 Nev-cüvanlık ‘âlemin ta kim getirsen yâdına
Dahı pek pîr olmadan bir nev-cüvân lâzım sana

3 Çünki şâ‘irsin hayâl-i tâzedir senden murâd
Pes yeni bir dil-rübâ-yı mû-miyân lâzım sana

4 Bir güzel sev skın ammâ duymasın zâl-ı felek
Genc ola ammâ nihân-ender-nihân lâzım sana

5 Çünkü ta‘mîr etdi tali‘ hâne-i vîrâneni
Gayri zâhir bir münâsib mihman lâzım sana

6 Âhûvân-ı ma‘ni-i nev saydına heb cümleden
Şimdi bir gîsû-kemend ebrû-kemân lâzım sana

7 Çünki tîr-i hecr ile oldun zahmnâk ey gönül
Çek çevir kendin ki bir kaşı keman lâzım sana

8 Vasf-ı la‘l-i dil-ber ise kasdın ey kilk-i beyân
Tercemân olmaklığa şîrin-zebân lâzım sana

9 Kıl metâ‘-ı nazmını ârâyiş-i sûk-ı kemâl
Ey Nedîm-i pür-hüner zîb-i dükan lâzım sana”[71]

Aşağıda karşılıklı olarak verdiğimiz beyitler de redif, söyleyiş ve imajlar açısından İhyâ’nın şiiri üzerinde Nedim tesirini gösterir örneklerdir:

(İhyâ)

Zeyn itdi âteşîn ruḫ-ı berrâḳı zülf ü ḫaṭṭ
Gülşende açdı sünbül ü leylâḳı zülf ü ḫaṭṭ
G122/1

Żabṭ itdi Aḳḥiṣâr ʿiẕârıñ Fireng-veş
Dikdi firâz-ı naḫvete bayraḳı zülf ü ḫaṭṭ
G122/5

Ḳıldı nigâr-ḫâne-i Çîn o bütüñ ruḫun
Pür naḳş-ı ḥayret eyledi aḥdâḳı zülf ü ḫaṭṭ
G122/8

[71] *Nedîm Dîvânı*, s.276

(Nedim)

"Bir bağdır cemâli ki gül-berg-i rûy-ı âl
Şeb-bûyu hâl sünbül ü leylâkı zülf ü hat

Çokdan giderdi Çîne yahud Zengibâra dek
Zabt etmeseydi hâtır-ı müştâkı zülf ü hat

Âgûş-ı pençede hat-ı fermânın andırup
Leb-rîz-i hayret eyledi ahdâkı zülf ü hat"[72]

(İhyâ)

Âteş-i 'aşḳa ṣalub dün beni Mecnûn itdi
Şunda bir cân yaḳıcı 'aḳl alıcı âfet var
K7/39

(Nedim)

"Unutturdu bana serv-i revânı dün gülistânda
Efendim bir uzun boylu yeşil atlaslı âfet var"[73]

(İhyâ)

Ne bezmüñ şem'isin şevḳ-âşinâ-yı ṭal'atüñ kimdir
'Aceb pervâne-veş per-sûz-ı nâr-ı ḥasretüñ kimdir
G63/2

(Nedim)

"Sen ne câmın mestisin bi'llah kimin hayrânısın
Kendin aldırdın gönül n'oldun ne hâl olmuş sana"[74]

İhyâ'nın daha kapalı bir dille nev-zemin imajlar ve renkli hayal âlemleri inşâ eden çağdaşı Şeyh Gâlib'in şiirlerinden habersiz olması mümkün değildir. *İhyâ Divânı*'nda her ne kadar doğrudan ismi zikr edilmese de Gâlib'in şâirimiz üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Gâlib Divânı'nın taranması sonucunda İhyâ'nın hem Gâlib'e naziresinin hem de aynı istikâmette, Gâlib izinde şiirlerinin olduğunu tespit ettik. Bu tespitlerimiz gösterdi ki İhyâ üzerinde Nedim kadar etkisi olan bir şâirdir Gâlib. Aşağıya İhyâ'nın edebî kişiliğine katkısı olan Gâlib'in ve onunla aynı çizgide İhyâ'nın söylediği kimi şiirlerinden örnekler aldık. İlk örneğimiz İhyâ'nın Gâlib'in şiirine naziresidir:

---

[72] *Nedîm Dîvânı*, s.302,303
[73] *Nedîm Dîvânı*, s.194
[74] *Nedîm Dîvânı*, s.273

İhyâ'nın Naziresi

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 Ḥüsni mir'âtında ʿaks-i âha gîsû ḳoymış ad
Kâse-i mehde müẕâb itmiş güli rû ḳoymış ad

2 İki şemşîr-i siyeh-tâbı fürûġ-ı ḥüsn-i yâr
İtmiş iki ġurre-i raḫşende ebrû ḳoymış ad

3 Dâr-çîn-i ḥiddeti kâfûr-ı vaż'-ı bâridi
Hâven-i sengîn-dilde mezc idüb ḫô ḳoymış ad

4 Eşk-i terden fitne-i ḥaşrı ḳażâ sîrâb idüb
Eylemiş naḫl-i mücessem ḳadd-i dil-cû ḳoymış ad

5 Ḫaṭ çeküb remmâl-i ḥüsn ismin dimiş çîn-i cebîn
Dökdigi her noḳṭaya bir ḫâl-i hindû ḳoymış ad

6 Penbeyi ol şûḫ idüb siḥr ile şâḫ-ı yâsemen
Ḳol atınca bâġ-ı ḥüsne sîm-bâzû ḳoymış ad

7 Eyle İḥyâ şîve-i iʿcâz-ı ḥüsne bir naẕar
Nergisi gûyâ idüb çeşm-i süḫan-gû ḳoymış ad

Şeyh Gâlib'in Gazeli

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 "Cânlar üzmüş zulmet-i hicrâna gîsû koymuş ad
Âhlar almış gam-ı aşkında ebrû koymuş ad

2 Gösterüp mir-ât-ı hüsnün Îsî-i mu'ciz-deme
Haste-i nevmîd edip çeşm-i suhan-gû koymuş ad

3 Nûrdan tasvîr kılmış bir belâ feyyâz-ı kül
Ol belâya cân verip yâr-ı sitem-hû koymuş ad

4 Tohm-ı firdevs ekmiş ol ruhsâra Rıdvân-ı rızâ
Her şikenc-i turraya bir bâg-ı dil-cû koymuş ad

5 *Dâm kılmış Gâlib-i mecnûn derûn-ı tengini*
Salmış ol sahrâya çok Leylâyı âhû koymuş ad'[75]

Gâlib Divânı'ndaki iki şiirde "sefîd ü siyâh ü sürh" redifinin kullanıldığını tespit ettik. Bu redifin *İhyâ Divânı*'ndaki iki şiirde de tercih edildiği görülmektedir. Bu dört şiiri karşılaştırıldığında şiirlerin sadece redif yönünden değil söyleyiş, ses, konu ve hayâl açısından da benzerlik taşıdığı meydana çıkar. Bu benzerlikler, İhyâ'nın bu şiirleri yazmadan önce Gâlib'in şiirlerinden haberdâr olduğunu fikrini güçlendirir:

İhyâ'nın Gazeli

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Zülf ü ruḫ u ʿizâr sefîd ü siyah ü sürḫ
Kâlâ-yı ḥüsn-i yâr sefîd ü siyah ü sürḫ

2 Gösterdi heb çiçekleriñ nev ẓuhûrını
Nessâc-ı nev-bahâr sefîd ü siyah ü sürḫ

3 Ruḫ gül o ṭurra sünbül ü ʿârıż semen açub
Olmış sükûfe-ẕâr sefîd ü siyah ü sürḫ

4 Penbeyle ḫûn dâġ ile ʿaşḳ itdi cismimi
Bir ḳaṣr-ı pür nigâr sefîd ü siyah ü sürḫ

5 Evrâḳıdır şu nüsḫa-i rengîn ʿâlemiñ
Leyl ü şafaḳ ü nehâr sefîd ü siyah ü sürḫ

6 ʿAks-i çemenle âyîne-i cûy gösterir
Her mevci ḫâre-vâr sefîd ü siyah ü sürḫ

7 İḥyâ görindi ṣafḥada rengîn-ḫayâl ile
Bu naẓm-ı müşg-bâr sefîd ü siyah ü sürḫ

[75] *Şeyh Gâlib Dîvânı* (Haz: Naci Okçu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128450/h/giris.pdf , (Erişim Tarihi: 04.11.2011), s.226

Gâlib'in Gazeli

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 *"Açdı bir özge kâr sefîd ü siyâh u sürh*
Nakkâş-ı rüzgâr sefîd ü siyâh u sürh

2 *Elmâs ü lâ'l ü gevher seyelân eder zuhûr*
Çeşm olsa eşk-bâr sefîd ü siyâh u sürh

3 *Geldikde bâga ol meh eder ebr-i nev-bahâr*
Envâ-ı i'tizâr sefîd ü siyâh u sürh

4 *Kan aglamakda bir gül-i ebrîye benzedi*
Çeşm-i pür-intizâr sefîd ü siyâh u sürh

5 *Bu dûd u şu'le vü ten-i kâfûr-fâm ile*
Hem eyler âh ü zâr sefîd ü siyâh u sürh

6 *Feyz-i midâd hâme-i yâkûtum eyledi*
Evrâk-ı pür-nigâr sefîd ü siyâh u sürh

7 *Gâlib gül-i mezâmin ü elfâz-ı sâdeden*
Kâgıd siyeh bahâr-ı sefîd ü siyâh u sürh"[76]

İhyâ'nın Gazeli

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Gösterdi rûy-ı yâr sefîd ü siyah ü sürḫ
Ḥüsn açdı nev-bahâr sefîd ü siyah ü sürḫ

2 Ḫûrşîddir bu ḫaymede eşḫâṣı gösteren
Çün şem'-i şu'le-bâr sefîd ü siyah ü sürḫ

3 Ṣarmış rıżâyı başına ḳavs-ı ḳuzaḥ degil
Bu çarḫ-ı bî-ḳarâr sefîd ü siyah ü sürḫ

4 Ârâyiş-i cihâna göñül virme yoḳ feraḥ
Ger olsa naḳş-ı mâr sefîd ü siyah ü sürḫ

[76] *Şeyh Gâlib Dîvânı*, s.223

5 Rûy-ı ʿarûs-ı naẓmımı meşâṭa-i ḳalem
İḥyâ ider nigâr sefîd ü siyah ü sürḫ

Gâlib'in Gazeli

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 *"Fecr oldu âşikâr sefîd ü siyâh ü sürh*
Çarh oldu pür nigâr sefîd ü siyâh ü sürh

2 *Seyr et şarâb u sâgar-ı sîmîn ü çeşm-i yâr*
Hep dâfi-i humâr sefîd ü siyâh ü sürh

3 *Gülgûn u vesme sürdü sefîd âb ile ruhun*
Kıldı o fitnekâr sefîd ü siyâh ü sürh

4 *Bir gûne nakş bend-i firîb olma rengine*
Dehrin çü cism-i mâr sefîd ü siyâh ü sürh

5 *Rûy-ı zemîn bukalemûndan nişân verir*
Zeyn etdi nev-bahâr sefîd ü siyâh u sürh

6 *Geh âb u geh şerer çıkarır seng-i hâreden*
Mahkûm-ı Kirdigâr sefîd ü siyâh u sürh

7 *Gâlib Kızıldır açma suhan âg u karadan*
Söylenmedik ne var sefîd ü siyâh u sürh"[77]

Aşağıdaki iki gazel de aynı muhâyyilenin ortak ürünü gibi görünmektedir:

İhyâ'nın Gazeli

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḫaṭṭıñ sevdâsı çâk-i ceyb-i cân ister mi ister yâ
Muḥabbet nüsḫası şerḥ u beyân ister mi ister yâ

[77] *Şeyh Gâlib Dîvânı*, s.222,223

2 Ṭarîḳ-i ‘aşḳa dil bî-fikr-i ebrû vü müjeñ gitmez
O râh-ı pür-ḫater tîr ü kemân ister mi ister yâ

3 Ruḫunda ṣûretâ bir lekedir ḫâl-i siyeh ammâ
O ṭamġâyı ḳumâş-ı ḥüsn ü ân ister mi ister yâ

4 Göñül virmek diler ol dilber-i sengîn-dile zâhir
Muḥabbetiñ naḳd-ı ḳalbi imtiḥân ister mi ister yâ

5 Düşürdü ḫaṭṭını gül-berg-i ruḫun naḫl-i nigâhımdan
Bahârı ‘âlem-i ḥüsniñ ḫazân ister mi ister yâ

6 Ḫamûşân-ı edebdir mu‘teber dergâh-ı ‘izzetde
Mülûkuñ bezm-i ḫâṣı bî-zebân ister mi ister yâ

7 Metâ‘-ı ‘aybın İḥyâ tâcir-i tüfeng nihân eyler
Başîretden anıñçün dîde-bân ister mi ister yâ

Gâlib’in Gazeli

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 “Gönülde aşk-ı bî-pervâ mekân ister mi ister yâ
Hümâ-yı evc-i himmet âşiyân ister mi ister yâ

2 Lisân-ı haldir minkâr-ı murğ-ı şem’e pervâne
Suhân-sâz-ı hamûşi hem-zebân ister mi ister yâ

3 Eder gülgûn beyâz çeşmini mestânelik âhir
O hûnîden dil-i hûn geşte kân ister mi ster yâ

4 Suhan-gû vü suhan-mebhûtdur esrâr-ı vahdetde
Bu sözde rûh-ı kudsi tercemân ister mi ister yâ

5 Nigâh-ı kahrıdır tasvîr olan ser-levha-i cânda
Gönül şehnâmesi yâ kahramân ister mi ister yâ

6 Hayât ümmîdin etmem gamze-i cellâddan ammâ
Fedâ olmak o la’l-i nâbe cân ister mi ister yâ

7 *Dehân-ı yârdır hep güft ü-gû-yı ehl-i dil Gâlib*
Aceb ankâ-yı mânâ nâm ü şân ister mi ister yâ"[78]

İhyâ ve Şeyh Gâlib Divânı'nda redif, muhteva ve söyleyiş bakımından benzerlik arz eden şiirler bunlarla sınırlı değildir. Her iki şâirde de ortaklık içeren bir çok benzer mısrâ ve söyleyiş mevcuttur.[79] İhyâ'nın edebî kişiliğine katkısı olduğunu göstermesi açısından bu örnekleri yeterli bulduk.

İhyâ Divânı'nda yaptığımız tarama sonucu etkisi tespit edilen diğer bir şâir de Arpa-emini-zâde Sâmî'dir. Gâlib gibi sebk-i hindî üslûbunu benimsemiş olan Sâmî'ye, İhyâ'nın nazire yazması, onun bu ekole ilgisini de gösterir niteliktedir. Hem mahallî söyleyişlerin şiirinde can bulduğu Nedim'in, hem de Gâlib ve Sâmî gibi Sebk-i Hindî tesirinde şiir yazan şâirlerin etkisini görürüz İhyâ'da.

Aşağıdaki şiir, Sâmî'nin *"nigâh"* redifli şiirine nazire niteliğindedir:

İhyâ'nın Naziresi

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Olalı bir ṣanemiñ peykeri mücellâ-yı nigâh
Ṣûret-i ḥayreti kesb itdi heyûlâ-yı nigâh

2 Gören ol şûḫı gözin ayırmaz rûyından
Ḫalḳa-i zülfi olur silsile-i pây-ı nigâḥ

3 Nüsḫa-i ḥüsne iki cedvel-i sürḫ oldı meger
Rengi la'linden alub rişte-i yek-tâ-yı nigâh

4 Kâkülin çâh-ı zeneḫdânda görüb ḳaldı naẓar
Oldı Zincirliḳuyu semti yine cây-ı nigâh

5 Pîş-i nev-ḳaṣr-ı cemâlinde o şâh-ı ḥüsniñ
İki fevvâre-i nûr oldı temâşâ-yı nigâh

6 Ṭoḳınub âteş-i ruḫsârına yâriñ nâgeh
Oldı sözinde ser-şem'-i dil-ârâ-yı nigâh

[78] *Şeyh Gâlib Dîvânı*, s.206
[79] *İhyâ Dîvânı* Gazel 6 / *Şeyh Gâlib Dîvânı* s. 208 - *İhyâ Dîvânı* Gazel 117/ *Şeyh Gâlib Dîvânı* s.282,283

7 Şehriyâr-ı dile câsûs-ı peyâm-âver olur
Mülk-i ḥüsni gezüb ʿayyâr-ı sebük-pâ-yı nigâh

8 Zîr-i ḫâk raḳam-ı lafẓda âyîne-miṣâl
Âb-ı maʿnâyı görür hüdhüd-i bînâ-yı nigâh

9 Noḳṭa-i merdümiñ dîdeden oldı memdûḥ
Levḥ-i çarḫa elif-ḳâmet-i bâlâ-yı nigâh

10 Gülşen-i naẓmını İḥyâ göricek Sâmînüñ
Oldı gül-reng-i eṣer şerm ile sîmâ-yı nigâh

Sâmî'nin Gazeli

Fâʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün

1 "Reng-i rûyunla olup müttehid eczâ-yi nigâh
Sûret-i şu'le-pezîr oldı heyûlâ-yi nigâh

2 Alma göz habsine ol Yûsuf-i hüsni ey dil
Ana zindân olur âgûş-i Züleyhâ-yi nigâh

3 Kuvvet-i câzibe-i hüsn-i gelû-sûzundan
Düşdi sîm-âb gibi ra'şeye a'zâ-yi nigâh

4 Hat degül eyledi mir'ât-i ruhun gerd-âlûd
Fart-i âmed-şud-i sad-fevc-i temâşâ-yi nigâh

5 Âb-i yâkût ile yazdı rakam-i şermi şikest
Safha-i ʿârızuna kilk-i güher-zâ-yi nigâh

6 Olsa her mûy-i ten âbisten-i sad-nezzâre
Gelmez ey şûh bana yine tesellâ-yi nigâh

7 Kâle-i kesmehir-i (?) çâr-sûy-i nahvetdür
Ferş-i pây-i şeh-i hüsn olsa da dîbâ-yi nigâh

8 Yâd-i ruhsâre-i rengîn-i ʿarak-rîzün ider
Eşkümi revgan-i gül zarfını mînâ-yi nigâh

9 *Sanma kim ber-zede-ruhsârdur ol meh Sâmî*
Câ-be-câ zâhir olur nakş-i teh-i pây-i nigâh'[80]

Ayrıca *Divân*'da Nâbî, Sâbit ve Vehbî isimleri zikredilmekte olup hikemî tarz çizgisinde şiir ve dizeler de yer almaktadır. Şâirin Nâbîye bir nazire yazması ve hikemî çizgide birçok beyit söylemesi mahallî çizginin ve sebk-i hindî çizgisinin yanında hikemî şiire de merak sardığını ve Nâbî gibi üstâd bir şâirin dizelerinden ilhâm aldığını gösterir. Bu durum İhyâ'nın sanatının sadece bir akımın etkisinde olmadığını gösterir. Onun şiiri birçok bahçeden koparılmış çeşit çeşit meyvelerin toplandığı bir sepet gibidir. Bu meyvelerin kiminde Nedim'in, kiminde Gâlib'in kiminde de Nâbî'nin şiirlerinin tadı vardır:

İhyâ'nın Naziresi

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Ezel taḳvîm-i ḥüsnüñde müjeñ maḥẕûr göstermiş
Ruḫuñla kâkülüñ rûz u şeb deycûr göstermiş

2 Mücessem gibi kevni kilk-i ḳudret naḳş idüb dilde
Ġam iḳlîmin yaḳîn şehr-i neşâṭı dûr göstermiş

3 Raḳîb-i kec-reviş yolsuzluḳ itmiş varmış ol yâre
Ṭarîḳ-i fitneyi ey ʿâşıḳ-ı mehcûr göstermiş

4 Ne ḫôş çekmiş muṣavver ḳıl ḳalemle yâ gibi ebrûñ
Gözüñ 'aynıyla taṣvîr eylemiş maḫmûr göstermiş

5 Ḫadeng-i ḫâmeyi İḥyâ idüb menzil-res-i maʿnâ
Kemân-ı maʿrifetden toz ḳoparmış zûr göstermiş
G153

Nâbî'nin Gazeli

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 *"Derûn-ı dilde çâkin 'âşıḳ-ı bî-tâb göstermiş*
'İbâdet-ḫâne-i endîşede miḥrâb göstermiş

[80] *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvânı* (Haz: Fatma Sabiha Kutlar), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.365

2 *Olup dil ıżṭırâbın yâre tefhîm itmeden ʻâciz*
Hemân icmâl idüp bir ḳaṭre-i sîm-âb göstermiş

3 *İden eczâ-yı kevni ser-te-ser ser-geşte-iḥayret*
Feżâda gird-bâd ü baḥrde girdâb göstermiş

4 *ʻArûs-âsâ çemende gûşvârıdır ḳulaġında*
Şikâf-ı perdeden rûyın gül-i sîr-âb göstermiş

5 *Felekde ḫaste-i hicrâna taḳlîd eyleyüb Nâbî*
Gice tâ ṣubḥ olınca dîde-i bî-ḫâb göstermiş'[81]

İhyâ'nın da birçok şâir gibi Divân şiiri geleneği içinde yetişmiş üstad şâirleri okumuş olması kaçınılmazdır. Her ne kadar *İhyâ Divânı*'nda adına rastlamasak da Bâkî Divânı'nın taranması neticesinde İhyâ'nın bazı şiirlerinin onun şiir bahçesinden kokular taşıdığını belirledik. Benzerlik taşıyan bu şiirlerin, Bâkî gibi büyük bir söz ustasının hayal ve imaj dünyasından feyiz alarak renkli bir sese dönüştüğü düşünülebilir. Aşağıdaki şiir örnekleri bu fikri destekler mâhiyettedir:

İhyâ'nın Gazeli

Mefʻûlü / Fâʻilâtü / Mefâʻîlü / Fâʻilün

1 Pertev-gedâ-yı ḥüsni isek mâh-ı enveriz
Şevḳ-âver olsaḳ ol mehe mihr-i münevveriz

2 Pür bâde-i ḫayâl-i lebüñdür derûn-ı ṣâf
Gerdişle şimdi meclis-i ʿaşḳıñda sâġarız

3 Sevdâmızı gidermedi ṣûrî bu şevḳimiz
Gûyâ ki levḥ-i dehrde şemʻ-i muṣavveriz

4 Ol şehsüvâr-ı ʿişveye oldıḳca pây-mâl
Çün ḫâk-râh-ı çifte-i derd ü ġamın yeriz

5 Ser-tîşe-i ġamı bizi eylerse dil-ḫırâş
İḥyâ ʿaceb mi kân-ı maḥabbetde gevheriz

[81] *Nâbî Dîvânı* (Haz: Ali Fuat BİLKAN), MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s.721

Bâkî'nin Gazeli

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 *"Biz ki tab'-ı pâk ü kalb-i pür-safâya mâliküz*
Gûyiyâ âyîne-i 'âlem-nümâya mâliküz

2 *Hânmânı n'eylerüz bu günbed-i mînâda biz*
'Âlemüñ sultânıyuz sırça sarâya mâliküz

3 *Cismümüz şekl-i murakka'dur ser-â-ser dâgdan*
Şimdilik 'âlemde bir kühne kabâya mâliküz

4 *Yaşumuz deryâlara döndürdi cevr-i rüzgâr*
Hâliyâ ey mâh-rû bahr-i belâya mâliküz

5 *Yakdı yandurdı gamuñda dûstum düşmen beni*
Didi kim biz dûzah-ı cevr ü cefâya mâliküz

6 *Tîre-dildür lâle-i Nu'mânı 'arz itmeñ bize*
Gül gibi câm-ı şarâb-ı dil-güşâya mâliküz

7 *Ser-firâz olsak bu devr içre 'aceb mi Bâkiyâ*
Biz sürâhîveş bu gün rengin edâya mâliküz'[82]

İhyâ'nın Gazeli

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Dôlâb-ı çarḫı gerdişe ḳor eşk-i nâbımız
Lîkin çü delv odır sebeb-i inḳılâbımız

2 Geçdiñ yem-i alâyıḳ-ı 'âlemden ey gönül
İtdikce der-baġal şu gedû-yı şarâbımız

3 Hemçün serâb o lücce-i maḥviyyetimiz ki hiç
Yoḳdur hevâ-yı nefs ile memlû ḥabâbımız

[82] *Bâkî Dîvânı* (Haz: Sabahattin Küçük), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128335/h/bakidivanisabahattinkucuk.pdf , (Erişim Tarihi: 17.11.2011), s.160

4 Ḫâmûş-ı nâz iken reg-i gülden midir ʿaceb
Cânânı bülbül eyledi târ-ı rebâbımız

5 Ṭayy olmaz ʿarṣa-i şeb-i sevdâ-yı kâkülü
Berḳ olsa raḫş ü mâh-ı nev olsa rikâbımız

6 Düşnâm-ı yâre ḥavṣaladârız o rütbe kim
Vardır ḳalanı yemege daḫî ḳabımız

7 İḥyâ helâk iden leb-i ḫâmûşıdır bizi
Virsün yârin o ġonçe-i raʿnâ cevâbımız

Bâkî'nin Gazeli

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 "Fermân-ı 'aşka cân ile var inkıyâdumuz
Hükm-i kazâya zerre kadar yok 'inâdumuz

2 Baş egmezüz edânîye dünyâ-yı dûn içün
Allâhadur tevekkülümüz i'timâdumuz

3 Biz müttekâ-yi zer-keş-i câha tayanmazuz
Hakkuñ kemâl-i lutfinadur istinâdumuz

4 Zühd u salâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdı egerçi 'âlem-i kevni fesâdumuz

5 Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân
Erbâb-ı zahir añlayamazlar murâdumuz

6 Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i 'âlemde adumuz"[83]

İhyâ'da etkilerini az da olsa gördüğümüz diğer bir usta şâir de Nef'î'dir. Aşağıda verdiğimiz beyitler Nef'î'nin IV Murat'a sunduğu, "Esdi nesîm-i nev-bahâr…" şeklinde başlayan meşhur kasidesine söyleyiş ve ses bakımından benzemektedir. İhyâ belki de bu mısraları yazarken onun bu kasidesini mırıldanmıştır:

[83] *Bâkî Dîvânı*, s.161

İhyâ

Gözden geçürdi ʻâlemi her şûḫ u her ʻÎsî-demi
Hiç görmedi bir gül-femi kendi gibi nûr-ı cesîm

İhyâ yeter eyle duʻâ ol dâvere ṣubḥ u mesâ
Efzûn idüb ʻömrin Ḫudâ ḳılsun serîrinde muḳîm

K42/8,9

Nef'î

"Erdi yine ürd-i behişt oldu hevâ anber-sirişt
Âlem behişt-ender-behişt her kûşe bir bâğ-ı İrem

Nef'î yeter da'vâyı ko dünyâ ile gavgâyı ko
Eflâke istiğnâyı ko hâke yüzün sür lâ-cerem'[84]

Birçok şâir tarafından sevilip işlenmiş kimi redifler vardır. Bunlardan bazısı kafiye ve redif bulma zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Bazılarıysa sevildiği için kullanılan ve farklı imgeleri işleme kolaylığı sağlayan rediflerdir. Bunlardan biri olan "bu gice" redifi, daha önce Hayretî, Ravzî, Zâtî, Necâtî, Kadı Burhaneddin ve Figânî gibi şâirler tarafından da kullanılmıştır. Ortak redifler, beraberinde ortak söyleyiş ve imajların tekrarını getirmiştir. Bu ortak kullanım, şâirin bu redifle şiir yazan diğer şâirlerden etkilendiği anlamını taşımaz; ama benzer ifâde biçimi ve ortak imgeler bu ihtimali güçlendirir.[85] *İhyâ Divânı*'nda da bu istikamette yazılmış olan "bu gice" redifli bir gazel vardır. Bu gazel, ortak söyleyiş ve imajların tekrar ettiği bir şiir niteliği taşır:

Gazel

Fâʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün

1 Geldi ol meh didiler bezme inândım bu gice
Şuʻle-i âhımı tâb-ı ruḫı ṣandım bu gice

2 Fikr-i ṣayd ile bir âhû-nigehiñ tâ-be-ṣabâḥ
Deşt-i pehnâver-i ḫûlyâyı ṭolandım bu gice

3 Yoġiken pister-i ʻaşḳıñda mecâlim nâza
Bâliş-i cevriñe ey şûḫ ṭayandım bu gice

[84] *Nef'î Dîvânı* (Haz: Metin Akkuş), Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s.94,97
[85] Yaşar Aydemir, *Ravzî Divanı*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, s.47,48

4 Mebḥaṣ-ı Leylî-i zülf-i siyehiñ rü'yâda
Ḳaysa zencîr iderek naḳle boşandım bu gice

5 Ṣubḥa dek gelmedi ben ḫânede ḳandîlledim
Ḥayf ol şemʿ-i ruḫuñ nâzına yandım bu gice

6 Gördüm aġyârı baş egmez o ḳaşı miḥrâba
Abdest virdim o nâ-pâke ṣıġândım bu gice

7 Dehşet-i ejder-i târ-ı ser-i gîsûsıyla
Çeşme âmed-şüd-i ḫâbımdan uṣândım bu gice

8 Ḳıldı İḥyâ beni ṭûṭî-ṣıfat âyîne-i câm
Açdım esrârımı sâḳîye utandım bu gice

G250

3. ESERLERİ

İhyâ'nın bilinen tek eseri *Divânı*'dır. Müellif nüshâsının bulunamadığı *Divân*'ın toplam 10 nüshası vardır. İhyâ'dan bahseden kaynaklar da onu sâhib-i divân olarak tanıtıp *Divân* dışında başka bir eserinden söz etmezler.

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN'IN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1. NÂZIM ŞEKİLLERİ

İhyâ Divânı'nda dördü Arapça olmak üzere altmış yedi kaside, çoğu tarih manzumesi olan yüz yetmiş yedi kıt'a ve kıt'a-i kebîre, biri Farsça olan üç mesnevî, bir murabba, bir muhammes, dokuz tahmis, iki müseddes, üç tesdis, beş tercî'-i bend, bir gazel nazım şekliyle yazılmış münâcât, iki yüz seksen beş gazel, bir müstezad, üç rübâ'î, on bir adet nazm, dokuz matla', üç müfred, bir takriz olmak üzere toplam 582 şiir yer almaktadır. Ayrıca süslü nesirle yazılmış bir manzûme ve bir de mensûr târih mevcuttur.

1.1. Kaside

İhyâ Divânı'nda dördü Arapça olmak üzere kaside nâzım şekliyle yazılmış toplam altmış yedi kaside yer almaktadır. Bu kasidelerden üçü münâcat, biri na't, biri Ramazâniye, beşi 'îdiyye, ikisi bahâriyye, biri şitâiyye, biri hicviye türündedir. Yirmi yedisi ise târih manzumesi şeklindedir. Geriye kalan yirmi altı kasideden bazıları medhiyye, bazıları medhiyye-fahriyye şeklinde olup kimisi de ma'îşet, mevki talebi, teşekkür içerikli ve yoğunluklu olarak medhiyye şeklindedir. Kasidelerden biri fişeng üzerine olup III. Selim'in icraatlarını konu edinirken, biri İzzet Paşa'nın sadâretini, bir diğeri ise Kaptân-ı Deryâ Hüseyin Paşa'nın sarâyını ve sarayın yapılışını konu edinen kaside-tarih karışımı bir manzûme niteliğindedir. Altmış yedi numaralı kaside ise dört başlıktan müteşekkil soru cevap niteliğindedir.

İhyâ Divânı'nda yer alan kasideler, kafiye-redif açısından değerlendirilirse yirmi sekiz tanesinde redif, geriye kalan otuz dokuz tanesinde kafiye tercih edildiği görülür. Tarih manzumesi niteliğinde olanlarda kafiye, diğerlerinde redif kullanımı ağırlıktadır. Rediflerden dokuzu Türkçe, dokuzu Arapça'dır.

Kasidelerin beyit sayısı en fazla olanı 104, en az olanı 2 beyittir. Az beyitli olan kasideler genellikle tarih manzûmesi özelliği taşıyanlardır. Kasidelerin beyit dağılımını bir tablo üzerinde göstermek yerinde olur:

Beyit sayısı	Kaside sayısı
2	1
3	3

4	1
5	3
6	3
7	4
8	4
9	1
10	3
11	1
12	1
13	2
15	3
17	3
19	2
20	1
21	2
22	1
23	1
25	3
27	2
30	1
31	1
34	2
35	1
36	2
37	1
43	1
46	1
51	1
52	1
55	1
64	1
70	1
75	1
81	2
86	1
91	1
99	1
104	1
Toplam	**67**

1.2. Kıt‘a ve Kıt‘a-ı Kebîreler

İhyâ Divânı’nda çoğu târih manzûmelerinden müteşekkil toplam 177 kıt‘a mevcuttur. Kafiye, redif ve vezin açısından ilgili başlıklarda değerlendireceğimiz bu manzûmelerin beyit sayısı açısından dağılımını şu şekilde gösterebiliriz:

Beyit Sayısı	Kıt‘a veya Kıt‘a-ı Kebîre Sayısı
1	4
2	26
3	13
4	6
5	18
6	12
7	15
8	7
9	7
10	8
11	10
12	2
13	7
14	6
15	5
16	2
17	7
18	3
19	2
20	3
21	5
22	2
23	1
25	2
26	1
29	2
30	1
Toplam	**177**

1.3. Mesnevî

İhyâ Divânı’nda biri 110, biri 128, diğeri ise 31 beyitten müteşekkil üç mesnevî yer almaktadır. Mesnevîlerin ilk ikisi Sultan III. Selim’e hitâben yazılmış

arz-ı hâl niteliğindedir. Üçüncü mesnevi Haşmet Efendi Divânının tahririne istinâden Farsça yazılmıştır. İlk iki mesnevî, şâirin geçim sıkıntısı ve beklentileri üzerine kurulmuştur. Mesnevîlerden ilki "Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün", ikincisi "Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün", üçüncüsü ise "Fâ'ilâtün / Mefâ'ilün / Fâ'lün" kalıbıyla söylenmiştir.

1.4. Murabba

İhyâ Divânı'nda altı bentten oluşan bir murabba örneği vardır. Bu murabba, aruzun "Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır.

1.5. Muhammes

Divân'da bir örneği mevcut diğer nazım şekli muhammestir. *Divân*'da yer alan bu muhammes toplam beş bentten oluşan mütekerrir muhammestir. Bu örnek, aruzun "Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır.

1.6. Tahmis

İhyâ Divânı'nda beşi III. Selim'in gazellerine, biri Kânî'nin gazeline, biri Enderunlu Fâzıl'ın gazeline, biri Nâşid'in gazeline, biri de müstakil olmak üzere dokuz adet tahmis yer almaktadır. Bu tahmislerden üçü beş, üçü altı, ikisi yedi bir tanesi de dokuz bentten oluşmaktadır. Sekiz numaralı şiirin kimin şiirine tahmis olduğunu tespit edemedik. Tahmislerde kullanılan vezinler şu şekildedir:

Tahmis 1: Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün
Tahmis 2: Fâ'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
Tahmis 3: Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün
Tahmis 4: Fâ'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
Tahmis 5: Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün
Tahmis 6: Fâ'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
Tahmis 7: Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün
Tahmis 8: Fâ'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fa'lün
Tahmis 9: Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1.7. Müseddes

İhyâ Divânı'nda müseddes nazım şekliyle oluşturulmuş iki şiir mevcuttur. Her iki müseddes de mütekerrirdir. İlk müseddes, yedi bentten müteşekkil olup

Nâşid'in bir beyiti üzerine kurulmuştur. Diğer müseddes ise müstakildir ve beş bentten meydana gelmektedir. İlk müseddesin vezni; "Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün", diğerinin vezni ise "Fâ'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fâ'lün" dür.

1.8. Tesdis

İhyâ Divânı'nda tesdis şekline üç örnek mevcuttur. Bunlardan bir ve ikincisi Yusuf Ziyâ Paşa'nın birer beyitine yapılan tedislerdir. İkinci beyit Yusuf Ziyâ Paşa'nın bir şiirinin matlâ beyitine yapılmıştır. Üçüncü tesdisin üzerine kurulmuş olduğu beyitin kime ait olduğunu tespit edemedik. Ayrıca ikinci ve üçüncü tesdisler Farsça yazılmıştır. İlk iki tesdis beş, üçüncü tesdis dört bentten oluşmuştur.

Tesdislerin vezinleri ise şöyledir:

Tesdis 1: Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün
Tesdis 2: Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün
Tesdis 3: Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

1.9. Tercî'-i Bend

İhyâ Divânı'nda biri şarkı şeklinde olmak üzere toplam beş tercî'-i bend mevcuttur. İlk iki tercî'-i bendin vasıta beyiti Yusuf Ziyâ Paşa'nın birer beyitinden oluşturulmuştur. Üç ve dört numaralı tercî'-i bend müzdevic, diğerleri mütekerrirdir. *Divân*'da yer alan ilk tercî münâcat şeklinde, ikincisi dünyanın sıkıntılarına sabrı öğütleyen bir manzume niteliğinde, üçüncüsü sevgili ve âşık konulu bir şarkı, diğer ikisi de yine sevgilinin güzelliği ve âşığın durumunu anlatan şiirlerdir. Ayrıca beş numaralı tercî'in vasıta beyiti Arapça'dır.

Tercî'-i bentlerin bent ve beyit sayılarını şu şekilde tabloya dökebiliriz:

Nazım şekli	Bent sayısı	Her bendin beyit sayısı
Tercî'-i bent 1	5	10
Tercî'-i bent 2	5	8
Tercî'-i bent 3	3	8
Tercî'-i bent 4	3	8
Tercî'-i bent 5	16	6

İhyâ'nın tercî'-i bentlerde tercih ettiği aruz kalıpları şöyledir:

Tercî‘-i bent 1	Fâ‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
Tercî‘-i bent 2	Fâ‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
Tercî‘-i bent 3	Fâ‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
Tercî‘-i bent 4	Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün
Tercî‘-i bent 5	Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1.10. Gazel

Divân’da gazel nazım şekliyle yazılmış 286 manzûme yer almaktadır. İlk manzûme gazel nazım biçimiyle oluşturulmuş 7 beyitten müteşekkil bir münâcâttır. Geriye kalan 285 gazelin sekiz tanesi Farsça’dır. İhyâ en çok yedi, beş ve altı beyitlik gazeller yazmayı tercih etmiştir. *Divân*’da yer alan gazellerin beyit sayısına göre dağılımı şu şekildedir:

Beyit Sayısı	Gazel Sayısı
5	69
6	63
7	83
8	28
9	20
10	11
11	7
12	1
13	2
15	1

Divân’da yer alan 286 gazelin 251’inde redif, 35’inde ise kafiye tercih edilmiştir. Rediflerin elli üçü ek rediftir. Geriye kalan 198 redifin içerisinde Farsça+Türkçe ya da Arapça+Türkçe şeklinde kelime gruplarından oluşmuş redifler de mevcuttur. Bu durum göz önüne alındığında redif olarak kullanılan kelimelerin menşei şöyle gösterilebilir:

Türkçe	118
Farsça	43
Arapça	42

Divân'da redif olarak kullanılan kelimelerin çoğunluğu Türkçe kelimelerden meydana gelmektedir. Kullanılan bu Türkçe kelimelerin genellikle fiil kökünden oluşturulmuş redif ve zamir yoğunluklu olduğu görülür. Arapça ve Farsça rediflerin yoğunluğu, toplamdaki Türkçe redif oranına yaklaşır. Bu durum, şâirin sade bir dil kullanmanın yanında Arapça ve Farsça kelimelere de yoğunluklu olarak yer verdiğini gösterir.

İhyâ'nın gazellerde tercih etmiş olduğu aruz kalıpları, vezin başlığı altında inceleneceğinden ayrıca burada işlemeye gerek duymadık.

1.11. Müstezad

Divânda 7 bentten müteşekkil bir müstezad yer almaktadır. Müstezadda redif kullanılmıştır.

1.12. Rübâ'î

İhyâ Divânı'nda toplamda üç rübâ'î yer almaktadır. Birinci ve üçüncü sıradaki rübâ'îlerde uyak, ikinci rübâ'îde ise redif kullanılmıştır. Üçüncü rübâ'î tasavvuf konuludur.

1.13. Nazm

Divânda nazm şekliyle oluşturulmuş toplam on bir adet manzûme bulunmaktadır. Bunlardan 7 numaralı nazm Farsça yazılmıştır. On bir nazmın dokuzunda kafiye, ikisinde redif tercih edilmiştir. *Divân*'da yer alan nazmların beyit dağılımı ise şu şekildedir:

Nazm 1	Beyit sayısı 7
Nazm 2	Beyit sayısı 2
Nazm 3	Beyit sayısı 2
Nazm 4	Beyit sayısı 3
Nazm 5	Beyit sayısı 2
Nazm 6	Beyit sayısı 2
Nazm 7	Beyit sayısı 3
Nazm 8	Beyit sayısı 2
Nazm 9	Beyit sayısı 2
Nazm 10	Beyit sayısı 2
Nazm 11	Beyit sayısı 4

1.14. Matla‘ ve Müfredler

İhyâ Divânı’nda dokuz matla‘, üç müfred mevcuttur. Bu matla‘ların beşincisinde redif, diğerlerinde kafiye kullanılmıştır.

1.15. Takrîz

İhyâ Divânı’nda “Takrîz-i Hubânnâme” başlıklı bir de takriz yer almaktadır. Bu takriz, Enderunlu Fâzıl’ın Hubannâme adlı eserine yapılmıştır. Mesnevi biçimiyle yazıldığı için kafiye-redif açısından değerlendirilememiştir.

2. KÂFİYE VE REDİF

Kafiye ses, redif ise söz tekrarlarının mısra sonlarındaki simetrik kullanımıdır. Kafiye, şiirde yer alan sözcüklerin ses va anlam değerleriyle bir kompozisyon oluşturunca etkileyici bir özellik kazanır. Şiirde dizelerin ritmik düzenine ön ayak olan yine kafiyedir. Redif, Divân şiirinde kafiyenin bütünleyicisi ve zenginleştiricisi konumundadır. Ses ve anlamın odak noktası olan redif, şiirin varlık bütünlüğünü sağlar. Kafiye ve redifin şiirin sadece yapısı üzerinde etkileyici rolü yoktur. Şiirin anlam dünyası üzerinde de önemli etkiye sahiptirler. Kafiye ve redif sadece şekil değil muhteva üzerinde de belirleyici bir etkiye sahiptir. Şâirin fikir ve hayallerinin birçoğunda kafiye ve redifin rolü söz konusudur.[86]

Divân şâirleri genellikle redif olarak Türkçe kelimeleri tercih etmişlerdir. *Divân*’ını incelediğimiz İhyâ da bu çizgide bir yol izlemiştir. Özellikle gazellerde Türkçe rediflerin belirleyiciliği söz konusudur. *Divân*’da yer alan mütekerrir musammatlar, tercî‘-i bendler, mesneviler ve müfredlerde şekilden dolayı kafiye ve rediflerin tespiti söz konusu değildir. *İhyâ Divânı*’nda toplam 67 kaside, 178 kıt‘a ve kıt‘a-ı kebîre, 3 mesnevi, 1 murabbâ, 1 muhammes, 9 tahmis, 2 müseddes, 3 tesdis, 5 tercî‘-i bend, biri münacat olmak üzere 286 gazel, 1 müstezad, 3 rübâ‘î, 11 nazm, 9 matla‘, 3 müfred ve 1 takrîz olmak üzere toplam 583 manzume yer almaktadır. Bu manzumelerden 24 tanesi dışında kalan 559 şiirden 330’unda redif, 178’inde kafiye kullanılmıştır. Geriye kalan manzumelerde şekilden dolayı kafiye-redif tespiti söz konusu değildir.

Nazım şekillerine göre kafiye ve rediflerin kullanım sıklığı ve rediflerin özelliklerine göre dağılımı ayrı ayrı şu şekilde tablo haline getirilebilir:

---

[86] Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005, 2.basım, s.78-84

KASİDE	KULLANIM SIKLIĞI
Ek+Kelime Şeklinde Redif	12
Ek Şeklinde Redif	11
Kelime grubu Şeklinde Redif	1
Tek Kelime Şeklinde Redif	5
Kafiye	50
TOPLAM	**79**

Ayrıca kasidelerde yer alan rediflerin, biri Türkçe-Arapça söz grubu olmak üzere, 9'u Türkçe, 9'u Arapça'dır.

KIT'A-KIT'A-I KEBÎRE	KULLANIM SIKLIĞI
Ek+Kelime Şeklinde Redif	3
Ek Şeklinde Redif	31
Kelime grubu Şeklinde Redif	5
Tek Kelime Şeklinde Redif	18
Kafiye	120
TOPLAM	**177**

Kıt'â ve kıt'â-ı kebîrelerde tek kelime şeklindeki rediflerden biri Arapça, geriye kalan 17 redif Türkçe fiillerden oluşmaktadır. Ek+kelime şeklindeki rediflerden ikisi Arapça, biri Türkçe'dir. Kelime grubu içinde yer alan redifler söz grubu şeklinde olduğundan 2 Arapça, 2 Türkçe bir de özel ad şeklinde redif kullanılmıştır. Bu nazım şekli içerisinde yer alan tarih manzumelerinden üç tanesi müfred olduğu için kafiye-redif tespiti yapılamamışır.

GAZEL	KULLANIM SIKLIĞI
Ek+Kelime Şeklinde Redif	91
Ek Şeklinde Redif	52
Kelime grubu Şeklinde Redif	37
Tek Kelime Şeklinde Redif	67
Kafiye	39
TOPLAM	**286**

Gazelde yer alan rediflerin 118'i Türkçe, 43'ü Farsça, 42'si Arapça'dır. Kelime grubu içerisinde yer alan rediflerin bazıları Türkçe+Arapça veya Türkçe+Farsça şeklinde oluşmuştur. Toplamda meydana gelen fark bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Kafiye ve rediflerin rübâ‘î ve nazm biçimlerindeki dağılımı ise şu şekildedir:

RÜBÂ‘Î	KULLANIM SIKLIĞI
Ek+Kelime Şeklinde Redif	1
Ek Şeklinde Redif	-
Kelime grubu Şeklinde Redif	-
Tek Kelime Şeklinde Redif	-
Kafiye	2
TOPLAM	**3**

NAZM	KULLANIM SIKLIĞI
Ek+Kelime Şeklinde Redif	1
Ek Şeklinde Redif	1
Kelime grubu Şeklinde Redif	-
Tek Kelime Şeklinde Redif	-
Kafiye	9
TOPLAM	**11**

3. VEZİN

582 manzûmenin yer aldığı *İhyâ Divânı*'nda rübâ‘î, takrîz ve müstezad da dahil olmak üzere toplam 20 farklı veznin uygulandığı görülür. Divândaki rübâ‘îlerde şu beş vezin kullanılmıştır:

1- Mef‘ûlü / Mefâ‘ilün / Mefâ‘îlü / Fa‘ûl
2- Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fa‘ûl
3- Mef‘ûlü / Mefâ‘ilün / Mefâ‘îlün / Fâ
4- Mef‘ûlün / Fâ‘ilün / Mefa‘îlün / Fâ‘
5- Mef‘ûlü / Mefâ‘ilün / Mefâ‘îlün / Fâ

Takrîz, "Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘lün" kalıbıyla, müstezâd ise şu iki vezinle yazılmıştır:

1- Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün
2- Mef‘ûlü / Fe‘ûlün

Rübâ‘î, müstezad ve takrîz dışında kalan nâzım şekillerinde tercih edilen vezinler ve bu vezinlerin kullanım sıklığı, aşağıda tablo halinde verilmiştir:

VEZİN	K	KT	MS	MR	MH	T	MD	TD	TB	G	N	MT/ MF	Top.
Mefâ‘îlün/Mefâ‘îlün/ Mefâ‘îlün/Mefâ‘îlün	17	62	-	1	1	4	1	1		65	1	4	157
Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün	11	44	-	-	-	1	-	1	1	46	-	4	108
Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / (Fâ‘ilâtün) Fe‘ilâtün / Fe‘ilün (Fâ‘lün)	18	29	-	-	-	4	1	-	3	59	1	1	116
Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün	6	14	-	-	-	-	-	-	-	25	-	2	47
Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtün / Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtün	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün	5	6	-	-	-	-	-	-	-	66	1	1	79
Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün	-	3	-	-	-	-	-	1	-	22	2	-	28
Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün/ Fâ‘lün	3	2	1	-	-	-	-	-	1	-	3	-	10
Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	4
Fe‘ûlün / Fe‘ûlün / Fe‘ûlün / Fe‘ûl	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fe‘ûlün	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	5
Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün	3	6	1	-	-	-	-	-	-	2	2	-	14
Müstef‘ilün / Müstef‘ilün / Müstef‘ilün / Müstef‘ilün	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Toplam	67	177	3	1	1	9	2	3	5	286	11	12	577

Tabloya dikkat edildiğinde İhyâ'nın vezin seçiminin, Divân şiirinde en sık kullanılan vezinlerle paralellik arz ettiği görülür. *Divân*, genel olarak göz önüne alınınca şâirin vezin kullanmada çok başarılı olduğundan bahsedilemez. Şiirlerin büyük çoğunluğunda aruz hatalarına rastlarız. Her ne kadar bazı yanlışlar müstensih hatası şeklinde değerlendirilebilecekse de özellikle Türkçe kelimelerde imâlelerle, Arapça-Farsça sözcüklerde ise azımsanmayacak düzeyde zihâfla karşılaşırız. İhyâ'nın med yaparken de kimi zaman çok alışık olunmayan kelimelerde kural dışı davrandığı hatta bazen Türkçe sözcüklerde med yaptığı görülür. Denilebilir ki; İhyâ, sesleri kullanmada ve ince söyleyişler yakalamada gösterdiği başarıyı vezin konusunda gösterememiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN'IN MUHTEVÂSINDA DİKKAT ÇEKEN ÖZELLİKLER

1. DİN ve TASAVVUF

1.1. Din

1.1.1. Allah

Devrinin önemli ilim adamlarından olan İhyâ'nın *Divânı*'nda müstakil olarak Allah'ı konu edinen iki münâcâta rastlarız. Aslında *Divân*'da münâcât başlıklı 4 manzume vardır. Bunlar 1, 3 ve 4 numaralı kasideler ile gazellerin başında yer alan münâcât başlıklı bir manzumedir. *Divân*'da yer alan münâcât başlıklı 1 ve 3 numaralı kasideler, Peygamber Efendimiz'den şefâat dileme üzerine kurulmuştur.

İhyâ Divânı'nda yukarıda belirttiğimiz dört münâcât dışında Allah'ın isim ve sıfatlarına bir vesileyle rastlarız. Allah'ın isim ve sıfatlarına rastladığımız bu kullanımlar, müstakil bir özellik taşımamaktadır. Şöyle ki; bu kullanımların büyük bir kısmı kasidelerin nesip ve dua bölümleridir. Ona hayranlık duyma, büyüklüğü yanında insanın acizliği, sığınma, verdiği nimetlere şükür, içinde bulunduğu durumdan şikâyet, şifâ isteme, dünyadan ve zamandan şikayet, günahlarından dolayı af dileme, dönemin sultanını veya hâmî konumundaki kişiyi övme, onu yüceltme ve hâmisi veya sevgili için özellikle cemâl ve celâl vasıfları noktasından bir timsal gösterme, ömrüne ve devletine duada bulunma durumlarında Allah'ın isim ve sıfatları çokça zikredilir.[87] Bunların yanında Allah'ın isim ve sıfatlarının kullanım vesilelerinden biri de sultânın O'nun bu dünyadaki gölgesi olduğunu belirtmek içindir.

Divân'da Allah'ın şu isim ve sıfatları geçmektedir: Allah, Hudâ, Rabb, Hakk, Yezdân, İlâh, Kird-gâr, Rahmân, Rahîm, Kadîr, Zü'l-minen, Ġaffâr, Mevlâ, Yed-i Kudret, Dest-i Kudret, Vedûd, Hayy, Mennân, Vehhâb, Hudâvend, Mecîd, 'Allâmü'l-ġuyûb, 'Alîm, Ġaffûr, Îzid, Hallâk-ı 'Alîm, Deyyân, Hudâ-yı Vâhid, Bârî, Hudâ-yı Lâ-yenâm, Hallâk-ı Kerîmü'ş-şân, Hudâ-yı 'Allâm.

Allah'ın isim ve sıfatlarının *İhyâ Divânı*'ndaki kullanımı tamamen İslâmî esaslara uygundur. Sünnî bir Müslüman olan İhyâ, bu kullanımlarda şeriâtın öngördüğü kuralların dışına çıkmamıştır. Bir müderris olarak onun bu konudaki bilgisinin üst düzeyde olması muhtemeldir. Fakat *Divân*'daki isim ve sıfatların kullanımında bir derinlik olmadığı görülür.

---

[87] Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 2.baskı, s.27

İhyâ Divânı'nda İslâmî esaslara uygun olarak zikredilen Allah, birdir ve tek yaratıcıdır. O, bütün âlemlerin mutlak sahibi ve yaratıcısıdır. Yoktan var edendir. Her yerde hazır, her şeyi görendir. Ezelî ve ebedîdir. Sonsuz merhamet ve kudret sahibidir. Bütün canlıların rızkını veren Rezzâk'tır. Yücedir, yaratılan bütün mahlukat Onun lutfunun eseridir. Hayır ve şer O'ndan gelir. O, her şeye hâkimdir. O'nun izni dışında hiçbir olay vukû bulmaz. Her şeye muktedirdir, her şeyi bilendir. Derdi veren de ona şifâ eden de O'dur:

Ḫarâbe virmiş iken böyle reşk-i Firdevsi
Yetişdi ʿavn-ı Ḫudâ geldi bağbân-ı şifâ
KT106/7

İhyâ Divânı'nda Allah'ın ad ve sıfatları, daha çok kendisi ve hâmisi olan kişi için dualarda bulunulduğunda kullanılır. İhyâ, dualar ederken melekler de âmin demek için hazırdırlar:

Ḫudâ ṣadrında dâ'im eylesün İḥyâ duʻâlar ḳıl
Ki heb âmîn içün kerrübiyân âmâdedir şimdi
K22/14

Âlemi mutlu eden cihân sultanına ismini da'im eylemesi için Allah'a yakarır şâir:

Ḫudâ Şâh-ı Cihân Maḥmûd Ḫânı eylesün dâ'im
Anıñ nesliyle şimdi cümle ʿâlem ḫurrem u şâdân
KT88/1

Padişah da bu dünyada günahları örten ve bağışlayan Allah'ın gölgesi durumundadır:

Menbâʻ-ı cûd-ı kerem melce'-i ḫulḳ-ı ʻâlem
Maẓhar-ı luṭf-ı şiyem ẓıll-ı Ḫudâ-yı Settâr
K8/33

İhyâ Divânı'nda Allah'ın isim ve sıfatlarının geçtiği beyitler şunlardır:
K2/23,34,36,37,96,99,104, K4/1, K5/72, K6/23, K7/46,75, K8/33, K9/35, K10/33, 60,65, K11/13,24,25,30,51,67, K13/10,33,34, K14/1,17,46, K15/50, K16/1,32,49,51,52, K17/41,42, K18/1,11, K20/24,32, K21/20, K22/14, K23/8,9,15, K25/1, K26/1,12, K28/26, K30/9,22, K31/15, K33/6, K37/8, K38/14, K39/1,14, K42/3, K54/4.
KT1/1,4,15,19,20, KT3/1,13,14,15, KT4/3,26, KT5/1,10, KT6/8, KT7/7, KT8/3,8 KT10/2,1719, KT11/6,7,8, KT12/2, KT9/3,8 KT13/5,13, KT14/6,11, KT15/18, KT16/20, KT17/1,10,14, KT18/18, KT20/2, KT21/4, KT22/11,14, KT23/4,

KT24/2,8,14,15, KT27/6, KT28/6, KT30/6,11, KT31/1,13,6, KT32/15,16, KT33/5, KT34/13, KT36/6, KT37/14,16, KT39/1,5,6,12,14, KT40/6,8, KT41/1,5, KT43/4, KT44/1,2,3,7, KT45/7, KT46/12, KT47/20, KT49/4, KT50/10, KT51/5, KT53/4, KT54/4,5, KT55/2,6, KT61/6, KT64/1,11, KT65/6, KT68/5,6, KT69/7, KT72/8, KT73/3, KT74/5, KT75/2,3,4, KT76/4, KT77/3, KT78/9, KT80/10, KT81/1,3,12, KT82/11,13, KT83/4, KT84/1,2,4, KT85/8,10, KT87/2,9, KT88/1,8, KT89/3,13, KT90/1,7, KT91/4, KT92/3, KT93/10, KT94/2,16,17, KT95/2,3,4, KT97/1,3,4,9, KT98/1,3,15, KT99/1,4, KT100/1,9, KT101/3,4,5, KT103/3,15, KT104/1,2,4,6,7, KT106/7,10,12,13, KT107/6, KT108/3, KT109/8, KT137/1, KT138/1, KT170/2. MS1/1,68,109, MS2/46,48,61,109,119,125, T7/6, TS1/4, TS2/1,3, MD1/4,5, TB1/1-5, TB2/1,2, 5, TB4/3, R6, R7, N7/3, N9/1.

1.1.2. Melekler ve Cennet Varlıkları

İhyâ Divânı'nda genel olarak melek mefhûmu ve cennet varlıkları kapsamında "melek, melâik, kerrûbiyân, firişte, kudsiyan, hûr, hûrî, ġılmân" zikredilir. Çoğunlukla "melek" terimi memdûh, sevgili veya şâirle ilgilidir. Hûr, hûri ve gılman her ne kadar meleklerle beraber anılmışsa da aralarında farklar mevcuttur. Melekler nurdan yaratılmış varlıklar olarak yeme, içme gibi insânî ihtiyaçlara sahip değildirler. Onlar, Allah'a devamlı ibâdet için vardır ve belli bir görevle yükümlüdürler. Cinsiyetleri yoktur. Halbuki hûri ve gılmanda cinsiyet, yeme-içme ve zevk olayı vardır. Onlar cennette müminlerin hizmetine verilmişlerdir. Sevgili için güzelliğinden dolayı genellikle "hûrî" teşbihi yapılır. Aslında sevgilinin meleğe benzetilmesinde de kast edilen genellikle "hûrî"dir.

Şu beyitte melek mefhûmu onların ibâdet etme yönüyle ele alınmıştır. Ramazan ayının mânevî havası anlatılırken câmilere ibadet için akın eden müminlerle melekler arasında ilişki kurulmuştur. Meleklerin önemli özelliklerinden biri devamlı olarak Allah için tesbih ve tilâvette bulunmalarıdır:

> Kimi tesbîḥ u tilâvetde kimi ẕikrinde
> Cem' olur anda melâ'ik ṣıfat-ı ehl-i îmân
> K5/12

İhyâ Divânı'nda melek mefhûmunun kullanımı şu münasebetlerledir:

Melek-memdûh

İhyâ özellikle kaside ve tarih manzumelerinde memdûhunu överken onu, günahsız ve temiz olmaları hasebiyle meleklerle ilişkilendirir. O, melek gibi temizdir ya da melek huyludur. Melekler onun sarayının eşiğinde bendedirler. Yüceliği

dolayısıyla memduhun bulunduğu yeri tavaf ederler. Bazen de melekler ona övgü yaparlar, devletinin ve saltanatının devamı için duacı olurlar.[88]

Padişahın huyunun güzelliğini ve temizliğini pekiştirmek için "melek-huylu" ifadesine yer verilmiştir. Pâdişah öyle güzel bir yaradılışa sahiptir ki bütün halk içinde melek huylu Sultâna benzeyen başka bir kimse bulunamaz. Olsa olsa aynadaki aksine teşbih olunabilir:

Bu ḳadar efrâd-ı beşerde o melek-hûya miṣâl
Var ise âyinede ʻaksi ola aña naẓîr
K9/46

Aşağıdaki beyitte, Allah'a en yakın olan meleklerin, memdûha duâcı olduğunu görürüz:

Bir duʻâ eyle kim kerrûbiyyân
Diyeler ḥavl-i ʻarşda âmîn
KT44/24

Memdûhun doğumunu anlatan şâir, ona bez olarak sarınanın cennet hûrîlerinin kâkülleri olmasını layık görmektedir:

Ferş olundı mehdine gül pister u nâz u naʻim
Olsa lâyıḳdır ḳımâṭı kâkül-i ḥûr-ı cinân
KT89/6

Vefât eden ay parçası memdûh, cennette hûrilerle hem-demdir:

Ḳıldı hem-sâye-i Ṣıddîḳ'a ânı Rabb-ı Raḥîm
Hem-dem-i ḥûr-ı behişt oldı hem ol meh-peyker
KT101/3

Melek-sevgili

Divân'da melek, sevgiliyle alakalı olarak hûrî bağlamında işlenmektedir. Sevgili, saf bir güzelliğe sahip olmasından dolayı hûrîye teşbih edilir. Hatta bazen sevgili, hûrîlerden bile daha güzeldir. Onun bu güzelliğini gören periler, kıskançlıktan kanatlarını dökerler bütün:

Görse gözümde uçdıġın ol ḥûr-ı ʻaynımıñ
Rîzân iderdi reşkle bâl u peri perî
G219/8

[88] Tolasa, age, s.30

Melek-şâir

Şâir, sevgili ve memdûh için kullandığı melek ve hûr mefhumlarını kendi şiirini övmek için de kullanmaktadır. İhyâ, mısralarının renginden cennetteki sünbüllere ödünç verecek olsa onlar hûrîlerin kaküllerinin sünbülü olurlar:

Sünbül-i kâkül-i ḥûr olur İḥyâ alsa
Reng-i mıṣrâʿımı cennetdeki her sünbüle ḳarż
G120/7

Şâirin düşüncesinin gül bahçesinde el değmemiş bâkir mânâlar, cennet hûrîleri gibi teferrüc etmektedirler:

Gülşen-i fikretimde cilve-künân
Bikr-i maʿnâ miṯâl-i ḥûr-ı cinân
MS2/84

İhyâ, memdûhlarının imâr faaliyetleriyle ilgili düşürdüğü târih manzûmelerinde de bu mefhumları kullanmaktadır. Memdûhun sarayının her bir penceresi, hûrîlerin güleç gözleri gibi gönül açıcı ve mutluluk bağışlayıcıdır:

Ḫâṭır-ı maḥzûna her bir dil-güşâ revzenleri
Şevḳ-baḫşâdır miṯâl-i dîde-i ḥûr-ı besîm
KT22/18

Bu bir sahil-serâ değil, güzel ve şûh bir sevgilidir. Onun saçakları, sanki baştan ayağa hûrîleri hayrette bırakan saç lûleleridir:

Degül sâḥil-serâ bir şûḫ-ı raʿnâdır baña gûyâ
Saçaḳlardır ser-â-pâ ṭurre'-i ḥayret-fezâ-yı ḥûr
KT52/11

Divân'da melek mefhûmunun genel kullanımı dışında özel olarak bazı melek isimleri de geçmektedir. Rıdvan, Cibrîl ve Hârût isimlerine rastlarız:

1.1.2.1. Rıdvan

Cennet'in kapıcısı görevinde olan Rıdvan, beyitlerde bu görevine paralel olarak memdûhun sarayı ve yaptığı çalışmaları yüceltmek gayesiyle kullanılmıştır.:

'Adni tercîḥde Rıḍvân bu ṣerâyı daḫî bu
Lecc idüb anuñ ile dest-i girîbândır 'îd
K10/49

Zîver olmuşıdı vücûdı sırr-ı bevvâbîne
Buldı Rıḍvân varub şimdi serîr-i ʿAdne
KT65/3

Didi târîḫini İḥyâya Rıḍvân
Bihîn bu çeşmeden iç âb-ı kevs̱er
KT77/4

1.1.2.2. Cibrîl

Dört büyük melekten biri olan Cebrâil'in görevi, peygamberlere vahiy getirmektir. *İhyâ Divânı*'nda Cebrâ'il ismine, bir naat olan iki numaralı kasidede tesadüf olunur. Cebrâil adının geçtiği iki beyitte, Hz. Muhammed'e okumayı öğretmesi ve ilk âyet *"Rabb'inin adıyla oku!"* vesilesiyle söz edilir:

O sulṭân-ı risâlet nüktedân-ı sırr-ı "mâ evḥâ"
Ki Cibrîl-i Emîn Ḥażret-i Ḥaḳḳdır zebân-dânı
K2/42

Diliñ bir nüsḫa-i mu'ciz-ṭırâz-ı vaḥydir ki'ânuñ
Olur Cibrîl "iḳre' bismi Rabbike"-ḫân-ı 'ünvânı
K2/84

1.1.2.3. Hârût

Kuran'da adı geçen iki melektir bunlar.[89] Hârût ve arkadaşı Mârût, sihirle uğraştıkları ve İsm-i A'zam'ı elden çıkardıkları için Allah tarafından Bâbil'de bir kuyuya hapsedildiklerine inanılan iki melektir. Divân şâirlerinin, onların isminden bahsetmeleri bu minval üzredir. *İhyâ Divânı*'nda Hârût ismi iki beyitte geçer. Bu beyitler, onun sihir yapmadaki hüneri üzerine kuruludur. Bu beyitte şâir, sevgilinin

[89] **Bakara suresi 102. Âyet:** *"(…) Süleymân(ın) mülküne dâir şeytanların uydurup tâkip ettikleri şeylerin ardına düştüler. Halbuki Süleymân küfretmedi, velâkin o şeytanlar küfrettiler; nâsa [insanlara] sihir tâlim edi(p öğreti)yorlar ve Bâbil'de Hârût (ve) Mârût (adındaki) iki melek üzerine indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki o ikisi 'Biz ancak bir imtihân için gönderildik, sakın sihir yapmayı tecvîz [câiz kabul] edip de kâfir olma!' demedikçe (hiç) bir kimseye öğretmezlerdi. İşte bunlardan, kişi ile zevcesinin arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı, fakat Allah'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilir değillerdi. (Yalnızca) kendilerine zarar verecek, menfaati olmayacak bir şey öğreniyorlardı. Kasem olsun onu her kim satın alsa her halde [elbette] onun ahrette bir nasîbi yok, bunu muhakkak bilmişlerdi, ama canlarını sattıkları o şey ne çirkin bir şeydi, (keşke) onu bilselerdi."* Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi*, İşaret Yayınları, İstanbul 2000, 1. Baskı, s.17

gözlerinin sihir ve fitnede Hârût'tan üstün olduğundan bahsederken çenesini de alçaklık konusunda Babil kuyusundan üstün görmektedir:

Çeşmiñi fitnede Hârût'dan efzûn gördüm
Bâbiliñ çâḫ-ı zeḳândan çehini dûn gördüm
G161/1

İkinci beyitte yine göz ve Hârût karşılaştırmasını görürüz. Sevgilinin gamzeleri ejdere dönüşüp hışm ile baksa Hârût'a korku gelir. Çünkü sihir yapmada asıl üstâd sevgilinin gözleridir:

Her ġamze birer ejder olur ḫışm ile baḳsa
Hârût'a gelür bîm
Siḥr itmede ol çeşm-i füsûn-kâre ne dirsin
Üstâd degül mi?
MZ2/2

İhyâ Divânı'nda melekler ve cennet varlıklarının geçtiği beyitler şunlardır:
K2/42,84, K5/12, K9/46, K10/49, K11/47, K15/42, K21/8, K28/80,22, K29/14,21, K40/31, KT1/3,8,21, KT5/7, KT16/8, KT22/18, KT31/9, KT40/6, KT52/11,12, KT64/4, KT65/3. KT67/7, KT69/7, KT77/4, KT89/6, KT101/3, G157/7, G176/1,2, G207/1, G222/2, G229/4, G258/9, G269/8. MS2/84, TB1/4, N2/2.

1.1.3. Sûre, Âyet ve Hadisler

İhyâ Divânı'nda 4 yerde âyet ve sûreye iktibas edilir. Bunlardan ilki, âyetten birkaç kelime alma yoluyladır. Diğer beyitlerde ise çeşitli nedenlerle âyet isimlerinin telaffuz edildiğini görürüz. Aşağıdaki beyitte *Alak Sûresi*'nin ilk âyeti[90] iktibas edilmiştir. *Na't*ten alınan bu beyitte şâir; Hz. Muhammed'in kalbini, vahyin mucizelerle süslenmiş nüshası olarak gösterirken Cebrâil'in de inen ilk âyetin okuyucusu olarak unvân aldığını belirtmektedir:

Diliñ bir nüsḫa-i mu'ciz-ṭırâz-ı vaḥydir ki'ânuñ
Olur Cibrîl "iḳre' bismi Rabbike"-ḫân-ı 'ünvânı
K2/84

[90] **Alak Sûresi âyet 1-5**: *" Oku ismiyle o Rabb'inin ki yarattı, insanı bir alaktan yarattı. Oku, O keremine nihâyet olmayan Rabb'indir, kalemle öğreten de (O'dur); O, insana bilmediği şeyleri öğretti."* Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi*, İşaret Yayınları, İstanbul 2000, 1. Baskı, s.599

Aşağıdaki dizelerde ise yâ sevgilinin güzellik unsurları ya da memdûhun övülmesi esnasında çeşitli vesilelerle sûre isimleri geçtiğini görmekteyiz:

Levḥa-i ḥüsnini ḫaṭṭ-ı ḳîl ile itmiş meşḥûn
Çeşm-i âfet nigehi nüṣha-i nîreng ü füsûn
Muṣḥaf-ı cebhede ebrûsı velî **Sûre-i Nûn**
Ṣafḥa-i çehre-i pâkîzesi tefsîr-i ʿuyûn
ʿAks-i müjgânım o tefsîre ʿaceb masṭardır
T6/3

Târ idi ḫâne-i diller şeb-i endûhla heb
Oldı bu fetḥiñ ile ḫande-zen-i **Şems Ḍuḥâ**
K16/61

Yâ İlâhî be-Ḥaḳḳ **Âyet-i Nûr**
Bih bülendî-i **Sûre-i Ve'ṭ-Ṭûr**
MS2/119

Neyyir-i şa'şa'a-pâş ḫıred-i derrâki
İtdi Keşşâf gibi **Âyet-i Nûr**ı tefsîr
K9/44

Divân'da iki beyitte hadis-i şeriflerden alıntı yapılmıştır. Peygamberimizin "***Men 'Arefe nefsehu kad 'arefe Rabbehu" (Kendini bilen Rabb'ini bilir.)*** *şeklindeki hadis-i şerifine ve* ***"Levlake Levlak Lema Halaktü'l-Eflâk"*** **(Sen olmasaydın bu âlemleri yaratmazdım)** şeklindeki, hadis-i kudsî olarak kabul edilen sözüne telmih söz konusudur:

Dürr-i deryâ-yı kerem dürrî-i eflâk-ı himem
Ẕât-ı kerrûbî-şiyem derrâk-i remz-i "men 'aref"
K21/8

Ḫaṭîb-i 'arş-ı minber muḳtedâ-yı cümle peyġamber
Şeh-i levlâk-ı efser maẓhar-ı te'yîd-i Rabbânî
K2/37

1.1.4. Peygamberler

1.1.4.1. Hz. Muhammed

İhyâ Divânı'nda adı geçen peygamberler içerisinde en fazla yer verilen isim Hz. Muhammed'dir. *Divân*'daki ikinci kaside Peygamberimiz için yazılmış bir

naattir. Bu naat, 102 beyitten müteşekkil olup Divân'daki en hacimli kaside olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca *Divân*'da münâcât başlığıyla yer alan 1 ve 3 numaralı kasidelerin redifi "Resûlullah"tır ve bu şiirlerde şâir, günahkâr bir kul olarak Peygamber'den şefaat diler. Bu şiirler dışında yine birçok beyitte çeşitli vesilelerle O'nun isim ve sıfatları iktibas edilir. *Divân*'da Peygamber'in ele alınışı, içinde peygamber aşkı taşıyan bir Müslümânın bakış açısıyladır. *İhyâ Divân*'ında Hz. Muhammed, şu isim ve sıfatlarla zikredilir: Ahmed, Emîn, Resûl-ı Ekrem, Resûl-ı Muḥterem, Resûl-ı Kibriyâ, Resûl-ı Lâ-mekân, Resûlullâh, Resûl-ı Emîn, Muḥammed, Muṣṭafâ, Resûlu'llâh, Nebîyyu'llâh, Faḫr-ı Kâinat, Fahr-ı Âlem, Kân-ı Şefaat, Meh-i Burc-i Fezâyil, Mâh-ı Münîr, Mir'ât-ı Huda, Dürr-i Yetîm, Dürr-i Ṣâf, Dürr-i Şefḳat, Ḥabîbullah, Faḫr-ı Ümem, Ṣâḥib-i kevṣer, Faḫr-ı Dü Cihân, Habîb-i Rabb-i Mu'în.

Hz. Muhammed; Allah'ın Habîbi, Fahr-ı Kâinat, Son Peygamber, Allah'ın aynası, bütün peygamberlerin serveri, ins ü cinin övüncü, insanların efendisi ve en üstünüdür. Kâ'inât, O'nun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Mahşer günü ümmetinin şefaatçisidir. Temiz soylu, pâk yaradılışlı ve temiz ahlâklıdır. O'nun cemâli öyle güzeldir ki gören nâz sahipleri, hayranlık içinde parmaklarını ısırırlar. Âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir O. Ulûhiyet hazinesinin ışığını artıran yegâne gevherdir. Adnan neslinin[91] denizinin sadefini süsleyen saf incidir:

Ya'ni ki mefḫarü'ṣ-ṣaḳaleyn efḍal-ı rüsûl
Maḥbûb-ı Ḥaḳ Muḥammed o sulṭâna cân fedâ
G1/2

Ḫaṭîb-i 'arş-ı minber muḳtedâ-yı cümle peyġamber
Şeh-i levlâk-ı efser maẓhar-ı te'yîd-i Rabbânî
K2/37

Resûl-ı Kibriyâ Aḥmed Muḥammed Muṣṭafa emced
O maḥbûb-ı Ṣamed evc-i sa'âdet mihr-i raḫşânî
K2/39

Muḥaṣṣıl öyle bir ḥüsn ü cemâl itdi nümâyân kim
Ser-engüşt-i taḥayyür-ber-leb itdi 'işve-bâzânı
K2/72

---

[91] "*İsmail Peygamber soyundan, Adnaniler kavminden, Kureyş kabilesinin Haşimoğulları sülalesinden gelir. Nesep silsilesi şöyledir: Muhammed, Abdullah, Abdulmuttalib, Haşim, Abd-i Menaf, Kusay, Kilab, Mürre, Kâb, Lüeyy, Galib, Fihr, Mâlik, Nadr, Kinane, Huzeyme, Müdrike, İlyas, Mudar, Nizar, Maad, Adnan.*" (Bkz: http://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_bin_Abdullah#cite_note-8 , Erişim Tarihi: 25.01.2012)

Ruḫuñ pertevde şems ü ḳamerdir yâ Resûlallâh
Cemâliñ nûrı ‘arşa zîb u ferdir yâ Resûlallâh
K3/1

Yegâne gevher-i revnâḳ fürûz-ı kenz-i lâhûtî
Dürr-i ṣâf ṣadef-pîrâ-yı baḥr-ı nesl-i ‘Adnânî
K2/40

Ehl-i aşk, O’nun şevkinden fitîl aldıkça gönlünde imân nurunun çırası alevlenir:

Fetîl aldıḳca ehl-i ‘aşḳ şevḳ-i Faḫr-ı ‘Âlemden
Dilinde şu‘le-dâr eyler çerâġ-ı nûr-ı îmânı
K2/53

Her kırılan bâde, âşıkların gönlünün aynası olurken aşk semâsı O’nun parlak bir yıldızıdır:

Olur her bâde-i işkeste mir’ât-i dil-i ‘uşşâḳ
Sipihr-i ‘aşḳ Faḫr-ı ‘Âlemüñ bir necm-i raḫşânı
K2/58

İhyâ, Hz. Muhammed’i konu edindiği şiirlerde yoğunluklu olarak O’ndan şefaat diler. Günahkâr bir kul olan İhyâ’nın arınması ateşledir. Ancak Mahşer günü livâ-yı Muhammedî altında Peygamber Efendimiz ona şefaat ederse, rahmetinin suyu şâirin günhlarını pâk edecektir:

Anıñ taṭhîri sûz-ı âteş-i dûzaḫladır ammâ
Şefâ‘at eyler iseñ âb-ı raḥmet pâk ider anı
K2/98

Şâir, Peygamber’den kendisi için Allah’tan af dilemesini talep eder. Çünkü nefsin en düşük mertebesi olan nefs-i emmâre yedi başlı bir ejderha misali şâirin sînesinde yatmaktadır. Tek kurtuluşu Peygamber’in şefaatidir:

Ḫalâṣın iste Ḥaḳdan ben ḳuluñ kim nefs-i emmâre
Yatur sînemde mâr-ı heft-serdir yâ Resûlallâh
K3/6

Peygamber Efendimiz’e yazılmış olan naatin şu beyitinde, Hendek Savaşı esnasında susuzluktan kavrulan sahâbîlere parmağından su vermesi mucizesine iktibas yapmaktadır:

Revân itdikce engüşt-i şerîfi âb-ı i‘câzı
İderdi dest-şûy çirk-i şirk erbâb-ı ṭuġyânî
K2/60

Peygamber Efendimiz’in isim ve sıfatlarının zikredildiği beyitler şunlardır:
K1/1-6, K2/7,39,53,58,61,63,73,79,82,86,96,99, K3/1-7, K30/8, KT1/2, KT36/2,5, KT39/13, KT44/29, KT113/1, KT141/9, KT153/8, KT157/5, G1/2, TS2/4, MS2/120.

1.1.4.2. Hz. İsâ (Mesîh) ve Meryem

Dört büyük kitaptan İncil’in indirilmiş olduğu peygamberdir Hz. İsâ. Annesi Meryem, Allah’ın izniyle Cebrâil’in üfürmesi sonucu gebe kaldığından, babasız olarak dünyaya gelmiştir. İsâ, nefesiyle ölüleri diriltir; körlerin gözlerini iyileştirir ve çeşitli hastalıkları iyi ederdi.[92] *İhyâ Divânı*’nda İsâ, bu özellikleriyle işlenmiştir. *Divân*’da onun için “İsî-nefes, İsî-dem, Nutk-ı Mesîha ve Tıfl-ı Meryem” gibi ifâdeler kullanılmıştır. Meryem’in kullanımı da İsâ’yla bağlantılıdır. Bir beyitte ise İsâ, Hristiyanlık inancıyla beraber ele alınmıştır.

İhyâ Divânı’nda İsâ’nın geçtiği beyitler, O’nun ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme özellikleri üzerine kurulmuştur. İhyâ bu kullanımlarda söz konusu özellikleri sevgili, memdûh ve kendi şiiri-şâirliğiyle ilişkilendirmiştir.

O İsâ nefesli sevgilinin zülfünün gölgesi bağa düşünce buhur-ı Meryem (siklamen,tavşankulağı) baş eğip koku almaya perde çekti. Şâir, sevgilinin İsâ gibi can-fezâ nefesinden bahsederken, buhûr-ı Meryem ifâdesini kullanıyor. Bu ifâde, hem günlük anlamında koku yönüyle sevgilinin saçı ile ilgili olarak, hem de Meryem’in doğum ânına telmih amacıyla kullanılımıştır. Şöyle ki; *“Meryem Îsâ’yı doğuracağı zaman, insanlardan uzaklaşmış ve kendisine ilham edildiği gibi bir hurma dalı veya bir çiçekten güç almıştır. Bu çiçeğe buhûr-ı Meryem denir. Meryemanaeli denen bu çiçek rivayete göre sonradan el şeklini almıştır. Ebeler doğumun kolay olması için bu çiçeğin kurusunu yanlarında taşır, sancı başladığında suya atarlarmış. Çiçek suda açıldıkça rahim açılıp, çocuğun kolay doğacağına inanılırmış.*”[93]

Sâye-i zülfi düşüb bâġa o ʿÎsî-nefesüñ
Ser-fürû perde-i şemm oldı buḫûr-i Meryem
G153/6

[92] Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, 1.baskı s.259
[93] Semra Tunç, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler”, *The Journal of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi),* Volume: 3, Issue: 15, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-, s.241

Kirpikler, sevgilinin kıldan kalemiyle âşığın gözlerinin kilisesine İsâ nefesli sevgilinin sûretini tasvîr eder. Şâir, sevgiliden İsâ nefesli diye bahsederken Hristiyanlığ'a ait inanç ve kimi eylemleri de göz ardı etmez. Kiliselerin duvarlarına İsâ'nın sûreti resmedilir; âşığın gözünden İsâ nefesli sevgilinin hayali gitmeyeceğinden gözler kilisedir. Şâir beyitte İsâ, tasvîr, kilk, sûret ve deyr kelimeleriyle tenasüp yapar:

Kilk-i mûyın müjem dîvâr-ı deyr-i çeşmime
Şekliñ ol ʿÎsî-demüñ taṣvîre bir ṣûret virir
G58/3

Divân'da İsâ Peygamber'in zikredilmesi bazen memdûhla ilişkilendirilerek olmuştur. Memdûh da İsâ nefeslidir, yardım ve inâyetiyle gönüller ihyâ eder:

Evvelâ başdan rü'ûs ile Mesîḥ-i reʿfetiñ
Ḳıldı İḥyâ lafẓen vü maʿnen bu ʿabd-ı kemteri
K12/41

Kûh-ı gülzârı o ʻÎsî-demiñ enfâsı eger
Feyż-yâb eylese bâẕen ḫudâvend-i Ḳadîr
K9/51

Şâir, memdûhunun nutkunun, cehâlet illetini iyileştirmede güç ve derman özelliği taşıdığını söyler. Çünkü o İsâ nefeslidir ve onun gibi kalbi hastalıklardan arındırıp iyileştirecek başka bir tabib yoktur:

ʿİllet-i cehle devâ-yı nuṭḳı bür' ü sâʿadır
Hiç bu ʿÎsî-dem gibi emrâż-ı ḳalbe yoḳ ṭabîb
KT82/7

III. Selim'in meth edildiği bir kasideden alınan şu beyitte sultân, âleme göz gezdirir; fakat gül ağızlı, şûh ve İsâ nefesliler içerisinde kendisi gibi büyük bir nûr görmez. İhyâ, İsâ nefesliler içerisinde onun gibi bir zâtın olmadığını vurgulayarak onu yüceltmek istemiştir:

Gözden geçürdi 'âlemi her şûḫ u her ʿÎsî-demi
Hiç görmedi bir gül-femi kendi gibi nûr-ı cesîm
K42/8

Şâirin İsâ'yla alaka kurduğu diğer bir nokta şâirliğidir. İhyâ'nın şiirleri İsâ'nın nefesi gibidir. Onların gönüller ihyâ etmesinde şaşılacak bir durum yoktur:

Dem-i ʿÎsî gibi iʿcâz-ı nuṭḳuñ
ʿAceb mi diller İḥyâ itse İḥyâ
G13/6

İhyâ'nın sözleri İsâ'nın nefesi gibi ruh bağışlayan anlam kalıpları olmuştur:

Naṭıḳam oldı çün dem-i ʿÎsâ
Rûḥ-baḫş-ı ḳavâlib-i maʿnâ
MS2/89

Şâirin göğsünün beşiğinde, Meryem'in bebeği gibi mucizeler söyleyen gönüle dil açıklığı, güzel sözler söyleme yetisi gelmiştir. Şâir, İsâ yerine beyitte bilinçli olarak tıfl-ı Meryem ifadesini kullanıyor. Çünkü Hazret-i İsâ'nın bir mucizesi de doğar doğmaz konuşmasıdır. Böylelikle bu mucizeye de telmih yapmış olur:

Ṭıfl-ı Meryem gibi gehvâre-i sînemde benim
Bu dil-i muʿcize-gûyâya ṭalâḳat geldi
K27/3

Şâir, benzerini oluşturmada acze düşürecek kadar güzel söz söyleme kâbiliyetine sahiptir. Onun Mesih-nefesli nutkunun faziletleriyle, şûh yaradılışının şaşırtıcılığını Meryem beğenir.

İḥyâ füyûż-ı nuṭḳ-ı Mesîḥâ-demim ile
İʿcâz-ı ṭabʿ-ı şûḫuma Meryem pesend ider
G57/7

Sadece Meryem'in kullanılmış olduğu şu beyitte, eylemler Hristiyanlık inancı üzerine kurulmuştur. Put kadar güzel olan sevgilinin hayalini rakip sinesinde gizler. Onun bu eylemi kilisede Meryem'in sûretini kapayan râhiple özdeşleştirilir. Sanem-Meryem, rakîb-rahib sözcükleri birbiriyle ilişkilendirildiği için leff ü neşr-i müşevveş sanatına başvurulmuştur. Ayrıca şâir, sevgili için "sanem" tabirini de bilinçli kullanmıştır. Çünkü beyitte ibâdet ve tapınmayı çağrıştıracak husûsiyetler mevcuttur:

Ey ṣanem ṣaḳlar ḫayâlüñ sînede bizden raḳîb
Gûyîyâ deyr içre râḥib ṣûret-i Meryem ḳapar
G79/4

Hz. İsa ve Meryem isimlerinin geçtiği beyitler şunlardır:
K9/51, K12/41, K27/3, KT42/8, KT82/7, G19/6, G72/7, G73/3, G107/4, G197/4,6 MS2/89.

1.1.4.3. Hz. Yûsuf

Divân şâirlerinin Yusuf'u kullanımları onun dillere destan güzelliği, acıklı hikâyesi ve Züleyhâ'yla ilişkisi bağlamındadır. Kuran-ı Kerim'de Yûsuf Sûresi'nin yer alması ve kıssaların en güzeli olarak nitelenmesi de bu konunun dikkateleri celb etmesinde önemli bir etkendir. Yûsuf kıssası, bir imaj olarak hemen her Divân şâirinde telmih edilen bir konu olmuştur.

İhyâ Divânı'nda Yûsuf, en çok güzelliğine işâret etme yoluyla ele alınmıştır. Gazellerinde Yûsuf imajına yer vermeyen şâir, kaside ve tarih manzumelerinde memduhlarını överken onları özellikle Yûsuf'la ilişkilendirerek vermiştir. Bu kullanımlarda şâir, Yûsuf'la alakalı olarak "Züleyhâ, güzellik, azîz ve Mısır" mefhumlarını kullanmayı da göz ardı etmemiştir. Aşağıdaki kullanımlarda memdûhu Yusuf Ziya Paşa'dan bahseden şâir, aynı ismi taşımalarını göz önünde bulundurarak Hz.Yûsuf'u da hatırlatmayı amaçlar:

Yûsuf-istân-ı ḫayâlimde Züleyḫâ-yı neşâṭ
Oldı ṣûret-ger-i envâʿı nüḳûş-ı maʿnâ

Ey dil ol Yûsuf-ı ḥüsn ile biri ṭartılamaz
Gerçi ḫûbâna kerândır bu saḫn-ı seng-âsâ
K16/3,69

Müjdeler dest-i Züleyḫâ-yı emel irdi yine
Dâmen-i Yûsuf inʻâm-ı Ḫudâya ḥamdâ
KT103/3

Miṣâl-i Ḥażret-i Yûsuf ṣadâḳati meşhûr
'Azîz-i Mıṣr gibi 'aṣrımızda bî-hem-tâ
KT47/5

Semiyy-i Ḥażret-i Yûsuf Emîn-i Millet-i beyżâ
Olub Rûs İslâm ile me'nûs ṣulḥ oldı
KT2/3

Şu kullanımlarda da Yûsuf imajını memduhla ilişkili olarak ele almıştır şâir. Memdûhu III. Selim'i överken ondaki câzibenin ancak Yûsuf'ta bulunduğunu belirtir. Bu câzibenin çiğ damlasını güçlü pençeleriyle parlak güneş bile çekemez:

Ḥüsn-i Yûsufda var ol câzibe kim jâlesini
Çekemez pençe-i tâbıyle dâḫî mihr-i münîr

K9/15

Gönül, şanlı padişahın iltifatının ışığını Yûsuf Peygamber'in meclisinin mumu olarak hayal etmektedir:

Meger kim şem'-i bezm-i Yûsuf-sitân ḫayâl itmiş
Gönül nûr-ı nigâh-ı ilṭifât-ı Şâh-ı ẕî-şânî
K11/23

III. Selim'in Nemçe Barışı'nın övüldüğü manzûmeden alınan şu beyitlerde yapılan barış, güzelliği sebebiyle Yûsuf'un hüsnüne teşbih olunur. Diğer beyitte, Yûsuf kullanımıyla ilintili olarak Züleyhâ imajına yer verilir. Padişâhın gül yüzü, ümit Züleyhâ'sını görmüştür:

Vâḳı'a görmez iken düşmen-i dîn vâḳı'ada
Ḥüsni Yûsuf ṣulḥuñ ki olunmaz ta'bîr

Gül ruḫun gördi Züleyḫâ-yı ümîdi şimdi
Ḫâr-veş oldı hezâr 'işve ile dâmen-gîr
K40/35,36

Memdûhunun doğumuna manzûme yazan şâir onu Yusuf-hüsn olarak niteler ve Züleyhâ imajıyla bu teşbihi destekler:

Bu Yûsuf-ḥüsn içün hem çâk idüb ceyb-i ṣabâḥı hem
'Amûd-ı ṣubḥdan çekdi Züleyḫâ-yı cihân bir âh
KT41/3

Hz. Yusuf'un zikredildiği beyitler şunlardır:
K9/15, K11/23, K16/3,51,69, KT40/35, KT41/3, KT47/5, KT62/3, KT103/3, KT150/7, KT156/1.

1.1.4.4. Hz. Lokmân

"Hikmetle meşhûr bir zât olup Kurân-ı Kerim'de mezkûr olmakla nübüvvetine kâil olanlar varsa da hâkim-i rabbânî ve muvahhid bir zat olması ihtimâli kavîdir."[94] Lokman, hekim olması özelliğiyle Divân şiiri geleneğinde yer etmiş bir şahsiyettir. Biçâre âşığın derdinin dermanı Lokman olan sevgilidir. *İhyâ Divânı*'nda da Lokman, hekimliği işâret edilerek kullanılmıştır. Şâirin övdüğü memdûhu, onun çâresizliğinin Lokmanı'dır:

[94] Onay, age, s.314

Çâre-sâz oldı bu dil-ḫasteye bir himmet kim
Anı tedbîrde hem-ṣanʿat-ı Loḳmân gördüm
K14/11

Söyledim derd-i dil-i zârımı zîrâ bilürem
Böyle ‘illetlere tedbîrde Loḳmandır ‘îd
K10/52

Ayrılığın pençesinde hasta olan âşık, Lokman olan sevgiliden himmet bekler:

Yaz bütün müşkilimi yârimle muṣavver ammâ
Beni dil-ḫaste-i hicrân anı Loḳmân göster
G74/5

Hz. Lokman'ın zikredildiği beyitler K10/52, K14/11, G103/5'tir.

1.1.4.5. Hz. İbrâhim

Divân şiiri geleneği içerisinde Hazret-i İbrâhim; oğlu İsmail'i Allah'a kurban etme girişimi, putları baltayla parçalaması ve Nemrud'la mücadelesi sonucu ateşe atılması yönüyle işlenir. *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte İbrahim kullanımına rastlarız. İlk beyitte memduhunun yaptırdığı çeşme ile zemzemin Hazret-i İbrâhim'in makamında akması arasında benzerlik kurulmuştur. Diğer bir benzerlik ilgisi de memdûhun isminin de İbrâhim olmasıdır:

Ḳıldı kilk-i ter-zebân İḥyâ bu târîḫi revân
Zemzem aḳdı şu maḳâma bir İbrâhimden
KT71/5

Şu beyitte ise şâir, Nemrud'a teşbih olunan geçim sıkıntısının İbrâhim misali kendisini fakirlik ve zelilliğin ateşine attığından dem vurur:

Âteş-i faḳra atdı ol Nemrûd
Beni hem-çün Ḫalîl-i Rabb-ı Vedûd
MS2/61

Hz.İbrâhim'ın zikredildiği beyitler KT54/16, KT71/5, MS2/61'dir.

1.1.4.6. Hızır

Divân şiiri geleneği içerisinde Hızır, İlyas ve İskender'le zulûmata girmesi, hayat suyunu arayıp bulması ve ebedî hayata ulaşması, âb-ı hayâtın sırrına vâkıf olması, seccâdesini su üzerine sererek gezebilmesi, denizde zor durumda kalanlara yardım etmesi, elbisesinin yeşil olması, kelime anlamı olarak da yeşil anlamına gelmesi yönleriyle kullanılmaktadır.[95]

İhyâ Divânı'nda Hızır motifi kasidelerde memdûh ile ilişkili kullanılmıştır. Bu beyitlerde Hızır'ın memduha kılavuz olduğu ve memduhun Hızır gibi himmette nâgeh-res olduğu vurgulanmıştır:

Öñünce pîş-revî Ḫıżrdır o Sulṭânuñ
ʿAceb mi olsa anuñçün ṭarîḳ-i Ḥaḳ şeh-râh
KT1/4

Ḳuṭb-ı devrân-ı ḫilâfet kim cemiʿ-i kârda
Ḫıżrı eyler pîşrev ol dâver-i ṣâḥib-yaḳîn
KT3/2

O sulṭân-ı hüner-ver pâdişâh-ı mekrümet-güster
Muʿaẓẓam şehriyâr-ı Ḫıżr rehber-i ẓıll-ı Yezdânî
K11/25

Gönül çün himmet-i nâgeh-res-i Ḫıżr-ı hidâyetle
Be-dest-âverde-i ümîd idüb 'ummân-ı pâyânı
K2/22

Hızır adının zikredildiği beyitler şunlardır:
K2/22, K11/25, KT1/4, KT3/2.

1.1.4.7. Hz. Süleymân

Süleymân Peygamber'in gelenek içerisinde kullanımı saltanat, taht, mühr, yüzük, kuş dilini bilme, cin-perî gibi mahlukatlara hükm etme, karınca ve hüdhüdle münasebetiyledir. *İhyâ Divânı*'nda iki yerde zikredilen Süleymân, memdûhun saltanatını ve hükümdarlığını yüceltme amacıyla kullanılmıştır:

Görenler ol Süleymân-ı zamânıñ rüzgâr içre
Helâk diyü ḫaşma saʿyını dirler mübârek bâd

[95] Tolasa, age, s.40

KT87/3

Şehinşâh-ı perî-rûyân-ı iḳlîm-i melâḥatdir
Şeh-i fermân revâ-yı kişver-i ḥüsn ü leṭâfetdir
Dehân-ı tengi gûyâ mühr-i genc-i vaʿd-i vuṣlatdır
Ne dilber oldıġına ḫâtem-i rengîn işâretdir
Güzellik taḫtına hâlâ Süleymân-ı zamândır bu

T5/2

Hz. Süleyman adının zikredildiği beyitler şunlardır:
KT57/8, KT64/5, KT87/3, KT166/1, TS/2.

1.1.4.8. Hz. Yaʿḳûb

Yaʿkûb Peygamber, oğlu Yûsuf'un hasretiyle ağlaya ağlaya gözlerini kaybetmiştir. Divân şâirleri de O'nu bu durumundan dolayı hüzün ve keder sembolü olarak işlemişlerdir. Sadece bir beyitte ismine tesadüf ettiğimiz Yaʿkûb, memdûhuyla ilişkili olarak zikredilmiştir:

Yâʿḳûb tâb-ı nedâmet şemʿ-i cânın sürḫî-i ḫaclet
Olınca cismine pîrâhen-i fânûs ṣulḥ oldı

KT2/7

Hz. Yaʿkûb adının geçtiği beyitler şunlardır:
KT2/7, KT62/3, KT156/1.

1.1.4.9. Hz. Dâvûd

Hz. Dâvûd gelenek içerisinde, demiri mum gibi eritme ve sesinin güzelliği münâsebetiyle ele alınmıştır. *İhyâ Divânı*'nda bir beyitte söz konusu edilen Davud'un bu iki özelliğine de değinilmiştir. Övgüye mazhar olan memdûhun kaleminden çıkan güzel melodilerin sesi Dâvûdîdir. Bu sesle demir gibi sert olan gönüller bile mum gibi yumuşamaktadır:

Ne muḥriḳdür ṣadâ-yı kilk-i Dâvûdîyyü'l-elḥânı
Her âhen-dil anuñla şöyle nerm oldı ki mûm oldı

KT34/11

1.1.5. Halifeler, Peygamber Ailesi ve Ashâb-ı Kiram

1.1.5.1. Dört Halife (Çâr yâr)

İhyâ Divânı'nda Hz.Ebubekir, Hz. Osman ve Hz.Ali isimleri çeşitli vesilelerle zikredilir. İki beyitte ise "çar-yâr" ifâdesiyle dört halifeye işârette bulunulur. Halife adlarının iktibas edildiği beyitlerde derinlemesine bir bakış açısı yoktur. İhyâ, genelde memdûhlarıyla ilişkili olarak bu isimlere atıfta bulunur. "Çihar yâr" ifadesinin geçtiği şu iki beyitte bu ifade Hz. Muhammed'e atıf yapılırken kullanılmıştır. Her Müslümân gibi Peygamber sevgisi taşıyan İhyâ'nın dört halifeye bakışı da saf bir Müslümân gibi son derece saygılıdır:

Olur ser-ḥalḳâ-i bezm-i şerîfi çâr yâr ile
Żiyâfetgâh-ı diniñ çar gül-i fincân-ı raḫşânı
K2/54

Be-ser efrâzî-i Resûl-ı Emîn
Be-cenâb-ı Çihâr Yâr-ı Güzîn
MS2/120

Peygamber Efendimiz'in ailesinden kimselere işâret edilen bazı beyitlerde Hazret-i Ebûbekir, "Sıddîk" lakabıyla geçer. İlgili başlık altında değinileceğinden buraya almadık.

Hazret-i Osman'a, Kurân okumaya olan düşkünlüğü ve Peygamber Efendimiz'in iltifatlarına mazhar olan hayâ etme yönüyle değinilir. Ayrıca ikinci beyitte memdûhun isminin de Osman olması, Hz.Osman'a işâret edilmesinde etkendir:

Ḥarekât u sekenâtı ile her nev ḫaṭṭıñ
Bunu cezm eyle ki bir muṣḥaf-ı 'Oṣmândır 'îd
K10/7

Gülistân-ı ḥayâ gül-ġoncesi ya'ni ki 'Oṣmân Beg
Ruḫ-ı gül-gûnı şerm-efzâ iderdi verd-i ḫandânı
K53/2

Hz. Ali *Divân*'da isim olarak sadece bir manzumede telaffuz edilir.[96] Ali, bu gazelin redifi durumundadır. Bunun dışında *İhyâ Divânı*'nda Hz. Ali, sıfatı olan "Haydar, Hayder-i Kerrâr" olarak geçer. Yine memdûhla ilintili olarak, O'nun kahraman yönüne ve Hayber zaferindeki başarısına iktibasta bulunulur:

[96] Bkz. *İhyâ Divânı*, G 285.

Leyṣ-i miḳdâm-ı veġâ Ḥaydâr-ı kerrâr-ı ġazâ
Rüstem ki maʻreke-ârâ-yı ṣufûf-ı heycâ
K16/9

Ol ki feṯḥ-i bâb-ı ḥıṣn-ı Ḫayber ḫayr itmeden
Pençe-i saṭvet-nümâsı zôr Ḥaydar gösterir
K28/21

Âṣafâ Cem-sipehâ ṣafder-i Ḥayder-i rezmâ
Ey dilîr-i ʿilm-efser ez-feżâ-yı heycâ
K16/59

Dört halifenin *Divân*'da yer aldığı beyitler şunlardır:
K8/34, K10/7, KT38/6, KT57/7, KT83/4, KT101/3, KT147/18, KT163/3, G285/1-9

1.1.5.2. Peygamber Efendimiz'in Ailesi

Divân'da Peygamber Efendimiz'in ailesinden adı geçen kişiler Hz. Aişe ve Fatımatü'z-Zehrâ'dır. İhyâ, bu isimleri kullanırken memdûhun ismiyle de alaka kurmaktadır. Şu beyitte şâir, vefât eden Ayşe Hanım'ın cennette Hz. Ebûbekir'in kızı Hz. Aişe'ye ve Hz. Muhammed'in kızı Fatımatü'z-Zehrâ'ya komşu olması yönünde duâda bulunur:

Târîḫ-i vefâtı bu duʻâdır oḳı İḥyâ
Cennetde ola ʿAyşe-i Ṣıddîḳaya hem-dem
KT38/6

Hem-civâr-ı Ḥażret-i Ṣıddîḳ'a vü Zehrâ ola
İde Ḥaḳ cennât-ı Firdevsi aña ḥüsn-i me'âb
KT83/4

II. Mahmud'un kızı Ayşe'nin vefâtına yazılan tarih manzumesinden alınan şu beyitte ise İhyâ, Ayşe isminden hareketle Allah'ın, o ay parçasını Hz. Ebûbekr'in (Sıddîk) gölgesinde cennete aldığını ifade ertmektedir:

Ḳıldı hem-sâye-i Ṣıddîḳ'a ânı Rabb-ı Raḥîm
Hem-dem-i ḥûr-ı behişt oldı hem ol meh-peyker
KT101/3

1.1.5.3. Sahâbîler

Divân'da Ebû Eyyûb el- Ensârî, Halid bin Velid ve Sa'd bin Ebi Vaḳḳâṣ isimleri telaffuz edilmiştir. Ebû Eyyûb, Medine'ye hicret esnasında Fahr-ı Âlem'e ev sahipliği yapmış bir sahâbîdir. İstanbul'da onun ismiyle anılan Eyyûb semtinde medfûndur. III. Selim Hân'ın O'nun adına yaptırdığı câmiye düşürülen târih manzumesinde zikredilmektedir:

Ser ü şân birbirine didiler müjdeyle târîḫin
Ebâ Eyyûbe yapdı Ḫân-ı Selîm bir Câmi'i dil-cû
KT113/2

Sa'd bin Ebi Vakkas, İslâm'ı ilk kabul eden ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Birçok savaşta yer almış ve uzun süre İslâm ordularının başkumandanı olarak görev yapmıştır. Beyitte (Sa'd gibi) din düşmanlarını hüzne boğan sultânın bu kahramanlığının Sa'd bin Ebi Vakkâs'ın rûhunu şâd ettiği vurgulanarak, sultânın kahramanlığı yüceltilmiştir:

Rûḥ-ı Sa'd bin Ebi Vaḳḳâṣı ḳıldı şâd-mân
Düşmenân-ı dîni ammâ itdi ser-tâ-ser ḥazîn
KT3/12

"Allah'ın kılıcı" lakâbıyla ünlü Halid bin Velid, hiç savaş kaybetmemiş önemli İslam komutanlarındandır. İsminin zikredilmesi, padişahın Hazret-i Halid Camii ve türbesini tecdîd faaliyetine yazılan bir manzûmeden dolayıdır:

Ḳıldı tevsî'-i derûnıyla birûn-ı ḥırmen
Ḥażret-i Ḫâlide ḥürmetle o sulṭân-ı vaḥîd
KT10/11

İşte aṣâr-ı ḫalel olmışıdı ez cümle
Merḳâd-ı Ḥażret-i Ḫâlidle bu ma'bedde bedîd
KT10/7

Peygamber Efendimiz'in ailesi ve Sahâbilerin isimlerinin yer aldığı beyitler şunlardır:
KT3/12, KT10/7,11,21, KT38/6, KT83/4, KT113/2, KT136/1,

1.1.6. Âhiretle ilgili mefhûmlar

1.1.6.1. Âhiret

Divân'da "ukbâ" olarak yer alan ahiret, İslâm inancına göre insanların ölümden sonra gidecekleri âlemdir. İhyâ, ahiret ifâdesini İslâm inanç çerçevesinde işler. Bu sözcüğü derinlemesine incelemesi söz konusu değildir; genellikle "dünyâ vü ukbâ" şeklinde ikileme olarak yer alır. *Divân*'da şu 3 beyitte bu mefhûma tesadüf edilir:

Ayaġın çekdi bu bezm-i fenâdan gitdi ʿuḳbâya
O dem kim sâġar-ı ṣaḥbâyı mevtiñ oldı şükrânı
K53/4

O kerîmü'ş-şîyemüñ Fâṭıma gibi ḥayf
Oldı bir duḫter-i ferḫundesi ʿuḳbâya revân
KT53/2

Yaz İḥyâ fevtine târîḫ içün bu beyt-i cân-sûzı
Çün itdi ʿazm-i ʿuḳbâ ʿâlemi hiçe ṣayân mollâ
KT126/2

1.1.6.2. Kıyâmet (Mahşer, Haşr)

İhyâ Divânı'nda rûz-ı kıyâmet, haşr, sabâh-ı haşr, dâmen-i haşr, rûz-ı haşr, fitne-i haşr, bîm-i haşr, mahşer, subh-ı mahşer, rûz-ı mahşer gibi ifâdelerle yer alan kıyâmet, dünyânın sonu yani âhiret hayatının başlangıcıdır. *İhyâ Divânı*'nda kıyâmet, bu anlamda kullanılmış olmakla birlikte "tâ-be-mahşer, tâ mahşer, mahşere dek" şeklinde zaman genişliğini ifâde etmek için de kulanılmıştır. Aşağıdaki beyitler, bu anlamlar ışığında incelenebilir:

Sermedin dûd-ı âhım bâd-ı iḥsânın ṭaġıtmazsa
İşim rûz-ı ḳıyâmetde dumandır yâ Resûlallah
K1/3

Bir çerâġ it ki ḳuluñ rûz-ı ḳıyâmetde daḫi
Yanaraḳ yaḳılaraḳ medḥiñi itsün tekrâr
K8/91

Eylesün eyyâm-ı ʿömr ü devletin memdûḥ-ı Ḥaḳ
Müntehâ ḳılsun aña ferdâ-yı ṣubḥ-ı maḥşeri
K12/50

Tâ-be-maḥşer sâye-i bâl-i hümâ-yı devleti
Sâyebân itsün felekde Ḥaḳḳ ser-i iclâline
K25/26

Necl-i pâkîzesi Yaḥyâ Beg Efendi yâ Rabb
Ola bir şemʿ-i fürûzânı anuñ maḥşere dek
KT54/5

Ẓannım ṣabâḥ-ı ḥaşr yaḳındır ki şimdicek
Berçîde oldı pister-i râḥat zamânede
G189/9

Kıyâmet kopmadan önce meydana gelen alâmetleri de içine alarak, kıyâmetin kopmasındaki büyük yıkım ve mûsibet mânâları etrafında sevgilinin boyu için kıyâmet benzetmesi yapılır. Bu, Divân şiiri geleneği içerisinde yaygın bir kullanımdır. Böylece şâir, sevgilinin boyunun âşıkta ne kadar etki ve tahribât yaptığını vurgulamaya çalışır. Bu benzetmeye "sevgilinin güzellik unsurları" başlığı altında da değinileceğinden buraya sadece bir örnek alıyoruz. Bu beyitte sevgilinin boyu, kıyâmete yakın vukû bulacak alâmetlerden "fitne" ile beraber işlenmiştir:

Eşk-i terden fitne-i ḥaşrı ḳażâ sîrâb idüb
Eylemiş naḫl-i mücessem ḳadd-i dil-cû ḳoymış ad
G51/4

1.1.6.3. Âhır Zamân

Divân'da sadece bir beyitte karşılaştığımız bu kavram dünyânın son demleri, fitnenin dolduğu zaman olarak kabul edilir. Sevgilinin yanağı, ayın dönüşünden bir işârettir; ama dudağındaki anber saçan ben, âhır zaman fitnesi olmuştur. Beyitte geçen "devr-i kamer" hem sevgilinin yüzü hem de âhır zamanı karşılamaktadır:

Ruḫı devr-i ḳamerden bir nişân ammâ ki laʿlinde
O ḫâl-ı ʿanber-efşân fitne-i âḫır zamân oldı
K17/34

1.1.6.4. Cennet ve İlgili Mefhûmlar

Divân'da "mînû, ḫuld-ı berin, firdevs, cinân, behişt, berin, me'vâ, 'Adn" gibi isimlerle yer alan cennet, öncelikle övgüye mazhar olanın lâyık olduğu mekân olarak geçer. "*Cennet, içinde bulunan Kevser, hûrî, gılman, tavus gibi unsurlar ve etrafında*

teşekkül eden birtakım telakki ve inanışlar dolayısıyla da mevzubahis edilir ve ekseriyetle aşağıda belirtilen teşbih münasebetleri için bunlardan istifade edilir.'[97] Memdûhun öldükten sonra gideceği yerdir cennet. Övülenin devleti, saltanatı, dünyadaki çeşitli mekânlar ve yapılar, memdûhlarının mülkleri de cennet ve cennetteki bahçelere benzetilir veya onlarla karşılaştırılır. Sevilen kişinin rûhu, öldükten sonra cennet kuşlarına döner. Sevgilinin ayva tüyleri ise cennetin çimenliğidir. Manzumenin dua bölümünden alınan şu beyitlerde şâir, söz konusu şahısların mekânının cennet olması için yakarışta bulunmaktadır:

Târîḫ-i vefâtı bu duʿâdır oḳı İḥyâ
Cennetde ola ʿAyşe-i Ṣıddîḳaya hem-dem
KT38/6

İşte duʿâ-yı ḫayrımız İḥyâ budur bizim
Ḫuld-ı berîn Muḥammed Efendiye cây ola
KT37/17

Padişâhın yaptırdığı mekân ve bu mekânda seyrân eyleyen insanlar, cennet ve cennetin içindeki varlıklar olarak tasavvur edilmiştir:

Ser-be-ser ġılmân u ḥûr itdikce seyrân anları
Ḫulḳ olunmuş ʿâlem-i dünyâda ṣandım cenneti
K15/42

Övülenin devletinin meclisi, cennet bahçesine teşbih olunurken Kevser benzetmesinden de faydalanılmıştır.

Nefḥa-i ḫulḳı ile kevṣer nuṭḳıyle tamâm
Meclis-i devletini ravża-i cennet gördüm
K37/19

Bahsi geçen saray, cennete benzetilirken güneş ışık saçtıkça sarayın billûrdan avizesi tavus kuşunun açılmış kanatlarına döner:

Aña cennet dir âdem âfitâb olduḳca pertev-pâş
Olur âvîze-i billûrı ṭâvûs-ı muraṣṣaʿ-bâl
K51/8

Bu öyle gönül açıcı, güzel bir sahilsarâydır ki insan, cenneti vasfetmeyi işitmekle ondan geçemez:

[97] Tolasa, age, s.49

Zihî sâḥil-serâ bünyân-ı dil-geş naḳş kim âdem
Ne ḳâbil geçmek andan istimaʿ-i vaṣf-ı cennetle
KT57/6

Memduhun rûhu, cennet kuşları gibi devamlı olarak Allah'ın rahmetinin yüceliğine kanat açacaktır:

Rûḥ-ı revânı ṭâ'îr-i cennet gibi müdâm
Bâlâ-yı evc-i raḥmetiñe pür-güşây ola
KT37/15

Dudağının çevresinde çıkan ayva tüyleri mi yoksa cennetteki Kevserin kenarında yeşeren çimenlik midir, şeklinde sevgiliye soru soran şâir, benzetmeyi istifham sanatıyla da pekiştirmiş oluyor. Ayrıca dudak-kevser benzetmesine de işâret ediliyor:

Demîde gird-i lebiñde ḫaṭṭın mıdır yâḫûd
Kenâr-ı kevṯer-i cennetdeki çemenlik mi
G218/3

İhyâ, kendi şiirini överken de cennet mefhûmundan faydalanıyor. Cennetteki her bir sünbüle şâirin şiirinin renginden ödünç verilse, hûrîlerin kakülünün sünbüllerine dönüşürler:

Sünbül-i kâkül-i ḥûr olur İḥyâ alsa
Reng-i mışrâʿımı cennetdeki her sünbüle ḳarż
G120/7

Cennet varlıkları olan "hûri" ve "gılman" melekler bahsinde işlendiği için burada tekrar işlemeye gerek duymadık.

1.1.6.4.1. Kevser

Cennette bulunan ve müminlere dağıtılması için Hz. Muhammed'in (Sâhib-i Kevser) emrine verilen bir su veya su kaynağıdır. *İhyâ Divânı*'nda Kevser en çok, yapılan çeşme ve sebillere yazılan tarih manzumeleinde karşılaştırma veya benzetme amacıyla kullanılmıştır.

Binâ ḳıldı bu dil-cû çeşme-sârı
Aḳıtdı kevṯer oldı ḫayra maẓhar
KT77/2

Zebân-ı lüle'-i zerrîni ḥarf-endâz-ı kevṣerdir
Dehân-ı ṭâsı ammâ bûse-câ-yı zümre'-i ʿaṭşân
KT8/6

Bunun yanında şâir, memdûhunun ölümü dolayısıyla yazdığı manzumelerde, cennette leb-i kevserde ikâmet etmesi için ona duada bulunurken Kevser'e yer verir:

Ḥüsne Ḫânım o ẕât-ı ḥasenât iʿmâl
ʿAzm-ı Firdevs idüb oldı leb-i kevṣerde muḳîm
KT40/5

Demâdem eyleye yâ Rabb şarâb-ı kevṣeri nûş
Müdâm ola naʿim-i cenneti tenâvülde
KT68/6

İhyâ, bir beyitte de bu kavramı, sevgilinin dudağı için benzetme unsuru şeklinde kullanır:

Demîde gird-i lebiñde ḫaṭṭın mıdır yâḫûd
Kenâr-ı kevṣer-i cennetdeki çemenlik mi
G218/3

1.1.6.4.2. Tûbâ

Sidre makamında yer alan ve köklerinin yukarıda, dallarının ise aşağıda bulunduğuna inanılan bir ağaçtır. Divân şiiri geleneğinde genellikle sevgilinin boyu için benzetilen olarak kullanılır. *İhyâ Divânı*'nda bu yönde kullanımı olan Tûbâ, övülenin himmetiyle beraber pâye ve rütbe olarak da kullanılmıştır:

Devḥa-i himmetini didi gören ṭûbâyla
Öyle bâlâ vü bülend ol ḳadar aʿlâ vü ʿaẓîm
K20/14

Bağ ve bahçelerde nûr meyvesiyle pür olan her taze fidan, boyu bakımından tûbâya teşbih olunmuştur:

Baḥr olub bir anda peydâ oldı bâġ u bâġçeler
Mîve-i nûr ile pür her naḫl-i ṭûbâ ḳâmeti
K15/40

Sevgilinin boyunun tûbâya benzetidiği bu beyitte, onun kıyâmet kametini aynada gören boyu yüksek servi heyecan ve korkunun tesiri sonucu ani bir refleksle tûbâ demiştir:

Görüb âyînede ol serv-i bâlâ
Ḳıyâmet ḳâmetini didi ṭûbâ
G13/1

1.1.6.5. Cehennem

Cehennem terimi, *İhyâ Divânı*'nda nîrân, tamû, caḥîm, dûzaḫ, 'azab kelimeleriyle karşılanmıştır. Cehennem, İslâm inancına göre küfre girmişlerin cezalandırılacağı mekândır. *İhyâ Divânı*'nda bu mefhûm yakıcılık, yönüyle ele alınmıştır.

İçinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlatırken cehennem mefhumuyla güzel bir mübalağa örneği sunmuştur şâir. İhyâ'nın vücûdunu yakan maişet ateşini, cehennem ateşi görse merhamete gelir:

Şöyle ḳıldı vücûdımı sûzân
Ki beni görse raḥm ider nîrân
MS2/60

Bir fethi konu edinen manzûmeden alınma şu beyitte düşmanın saldırısı, cehennem ateşi benzetmesiyle tasvir edilmiştir:

Miṣâl-ı sâḥirân gösterdi âteş-bâzlıḳ ḫalḳa
Zemîni ṣanki tâb-ı dûzeḫ ü nâr-ı caḥîm aldı
KT6/8

Bir savaş sahnesinin canlandırıldığı aşağıdaki beyitte Osmanlı ordusu, ateş döken top ve tüfekleriyle düşman kalesinin içini külhan gibi cehennem ateşiyle doldurmuştur:

Tüfeng ü ṭôb-ı âteş-bârdan sûzân olub yekser
Derûn-ı ḳal'asın külḫan gibi nâr-ı caḥîm aldı
KT64/10

Bir münâcâttan alınan şu beyitte ise şâir, kendisini cehennem azabından koruması için Allah'a yakarışta bulunmaktadır:

Yâḳ sîneme dâġ-ı ġam-ı ʿaşḳuñ meded eyle
Yandırma caḥîm içre amân nâra Ḫudâyâ
MC1/5

İhyâ Divânı'nda âhiret ve onunla ilgili mefhumların geçtiği beyitler şunlardır:
K1/3, K2/1,90,98,100,101, K3/7,34, K5/13, K7/48,49,74, K8/50,91, K10/49, K11/13,47, K12/15,50, K15/40,42,50, K16/17,71, K17/22, K19/27, K20/14, K25/26, K26/11, K28/18, K29/14, K33/10, K37/19, K40/31, K44/8, K51/8, K52/5, K53/4,7, K54/2.
KT5/1-13, KT8/6, KT10/9, KT13/14, KT14/11,14, KT16/8,13, KT17/4,8,17, KT22/18,23, KT24/8, KT31/7,9,12, KT33/3, KT34/8, KT36/6, KT37/11,14,15, KT38/5,6, KT39/13, KT40/5,7, KT47/15, KT50/3,11, KT51/5, KT52/8,11,12, KT53/2,5, KT54/5,6, KT56/3,5, KT57/6, KT59/1,4, KT62/4,6, KT63/6, KT64/10, KT65/1-7, KT67/7,12, KT68/6, KT69/2,5,6, 7,8, KT70/7,11, KT75/4, KT76/3, KT77/2,3,4, KT83/4, KT88/9, KT89/6, KT90/3 KT99/4, KT101/1,3,4, KT103/1, KT106/7, KT107/6, KT126/2,3, KT174/1.
G1/5, G19/1, G10/5, G64/4, G157/7, G164/12, G166/9, G229/4, G238/9, G268/3, G269/8, G282/9.
MS1/2, MS2/50, MS2/64,81,84,90, MC1/5, T5/4, TS1/4, TS2/1-5, TS3/4, TB1/5, N1/5, N2/2, N3/1, R5, R7, TK/8.

1.1.7. İbâdet ve İlgili Mefhûmlar

1.1.7.1. Namâz

İhyâ Divânı'nda namazla ilgili olarak "salât, kâmet, tesbîh, tilâvet, seccâde, zikr" mefhûmları geçmektedir. Namâz, İslâm'ın şartlarından olup müminlerin yapmakla yükümlü olduğu dinî bir vecîbedir. Memdûhunu öven şâir, onu yüceltmek için "bayramın namaza saf durması" gibi bir imaj yaratıyor. Bayram, sabah vakti o sultânın katında namaza çıkacak şân ve şerefin ateşidir:

O şehiñ pîş-i rikâbında ṣalâte çıḳıcaḳ
Ṣubḥ-dem meş'âle-i sûz-ı şeref ü şândır 'îd
K10/25

Câmi veya mescitlerde cemaatle namaz kılmadan evvel müezzin tarafından "kad-kametissalat" kelimelerinin eklenmesiyle ancak yavaş bir modda tekrarlanan ezan cümleleri olarak tanımlayabileceğimiz kâmetin, *Divân*'da bu tanım çerçevesinde birkaç kullanımı mevcuttur. Örnek olarak aldığımız şu rübâî, bu kelimenin eşseslisi olan ve sevgilinin boyunu ifâde eden kâmet sözcüğüyle beraber bir oyun ve anlam zenginliği uyandıracak biçimde kullanılmıştır. Müezzinlere ayrılmış olan mahfilde o ay yüzlü kâmet edince, güzelliğin ve edâ'nın ibâdet-hânesi âşığı mest eder. Doğrusu onun uzun boyundan dolayı cemâat tekbîri şaşırıp kazaya

gelir. Şiirde "kâmet-i bülend" terkibi hem uzun boy hem de kâmeti uzun tutma anlamına gelecek şekilde kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır. Ayrıca mahfîl, câmi, kâmet, tekbîr, cemâat ve kazâ ifâdeleri bir arada kullanılarak tenasüp sanatına başvurulmuştur:

Maḥfilde idince ḳâmet ol mâh-liḳâ
Mest itdi beni o câmiʿ-i ḥüsn ü edâ
Ṭoġrısı o ḳâmet-i bülendiyle anuñ
Tekbîri şaşub cemâʿate geldi ḳażâ
R1

İhyâ Divânı'nda namâzla alakalı olarak kullanılan mefhûmlardan biri de "tesbîh"tir. Tesbîhin hem namazdan sonra sübhanallah kelimesini tekrarla Allah'a ta'zim hem de tesbîhatta söylenen sayıyı hesaplamak için kullanılan araç olarak işlendiği görülür. *Divân*'da 40 numaralı gazelin redifi olarak da "tesbih" kelimesi seçilmiştir. Bu gazelde tesbîh mefhûmunun yaşlı hizmetçi, güher, ṭılsım ejder-i pîçân, s̱üreyyâ, lü'lü', sirişk ve şâirin dürr-i sü̱hanı için benzetme unsuru olarak kullanıldığı görülür.

Aşağıdaki beyitte, Ramazan ayında ibâdet eden insanların doldurmuş olduğu bir câmi manzarası söz konusudur. Bu ayın feyiz ve bereketinden faydalanmak isteyen insanların kimisi tesbihatta, kimisi Kur'ân okumada kimisi de zikirle meşgul olmakdadır. Bu meşguliyetleriyle imân sahibi müminler, meleklere benzemektedirler:

Kimi tesbîḥ u tilâvetde kimi z̤ikrinde
Cemʿ olur anda melâ'ik ṣıfat-ı ehl-i îmân
K5/12

Şu beyitte ise "tesbih" ifâdesinin, sevgilinin benleri ve saçlarının düğümüyle benzerlik ilgisi içinde işlendiği görülmektedir. Sevgilinin kâkülünün her düğümü ve beninin her tânesi, gam orucunda olan âşığın gönlünde tesbîhe dönüşmüştür. Tesbîh sözcüğü, yukarıda bahsettiğimiz her iki anlamını ihâtâ edecek şekilde kullanılmıştır:

Rûze-dârân-ı ġamıñ oldı dilinde tesbîḥ
ʿUḳde-i kâkül ü her dâne-i ḫâl-ı dil-dâr
G100/5

Namâz mefhumu etrafında kullanılmış olan başka bir unsur seccâdedir. Terfi ile ser-firâz olan İhyâ, sultan için seccadeye alnını bırakıp niyâzda bulunur:

Rü'ûs ile ser-firâz eyleyüb bu bendesin luṭfen
Cebîn-i ibtihâlim zîver-i seccâdedir şimdi
K22/13

"Kaşlarının vasfında renkli sözler yaysam bunda şaşılacak ne var?", "Mihrâbın seccâdesinin kırmızı olmasında olumsuz bir durum yoktur." diyen şâir, "seccâde-mihrâb" sözcükleriyle "rengîn ve makal-ebrû" arasında benzerlik ilgisi kuruyor. Zaten Divân şiirinde sevgilinin kaşının mihrâba teşbihi oldukça yaygındır:

Vaṣf-ı ebrûsında basṭ itsem nola rengîn maḳâl
Yoḳ kerâhet olsa ger seccâde-i miḥrâb sürḫ
G44/3

1.1.7.2. Secde, Kıble, Miḥrâb

İhyâ Divânı'nda bu mefhûmlar, hem temel mânâlaryla hem de gelenekten gelen bazı güzellik unsurlaruyla teşbih oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte secde, namazdaki ibâdet vaziyeti olarak kullanılmıştır:

Sâye-endâz-ı zemîn olduḳca bunlar remz ider
Nâs içün farż oldıġını secde-i Ḥayy-ı ʿAlîm
K22/24

Şu beyitte ise secde etmek eylemini, sevgilinin güzellik unsurları ve kilise mefhûmuyla birlikte görürüz. Sevgilinin yanağının beni, fitne kilisesinin oturanı ve fitnenin başı yerde olanı olup sûretine secde etmektedir. Sevgilinin yüzü kilisedir; ben, orada bulunur ve fitne çıkarıcıdır. Kilise duvarlarında sûretler olur, kilisede oturan sevgilinin beni de hem o sûretlere hem de tevriyeli bir kullanımla sevgilinin yüzüne secde etmektedir:

Ḫâl-i ruḫsârı olub deyr-nişîn-i fitne
Ṣûrete secde ider ser-be-zemîn-i fitne
G208/1

Namâzla ilgili unsurlardan olan "kıble", Müslümanların namâza başlarken yöneldikleri taraftır. *Divân*'da bu anlamda kullanımının yanında kıble-gâh şeklinde ibâdet edilen yer, câmi anlamlarını ihtivâ ederek kullanıldığı da olmuştur. Diğer bir kullanım ise Divân şiiri geleneğinde yaygın olan sevgilinin semti, köyü, kaldığı mahalle olarak işlenmesidir.

Aşağıdaki beyitte ibâdet için yönelinmesi gereken yön ve mescit mânâlarında bir kullanım görmekteyiz:

Câmiʿ-i faż̧l u ḫükm-i ḥâmî-i şerʿ-i aḳvem
Mecmu-ʿı luṭf u kerem ḳıble-i aṣḥâb-ı ümîd
KT10/3

Kıble-gâh şeklinde bir kullanımla ibâdet edilen yer işâret edilir:

Tâ ki pür nûr-ı ʿibâdet ola bu nev ḳıble-gâh
Salṭanatla ola şâhenşâh taḫtında muḳîm
K22/26

Burada ise sevgilinin avlusu, haremi olarak kullanılmıştır kıble. Korkunun yarattığı yüzlerce titreyişle gönül, kıble gibi sevgilinin haremine doğrulmuştur:

Ṣad lerziş-i bîm ile göñül ḳıble-nümâ-veş
Ṭoġrıldı ḥarîm-i şeh-i ḫubânıma döndi
G221/3

Câmilerde ve mescitlerde cemâatin yöneldiği duvarda yer alan ve imama ayrılmış olan oyuk yer anlamındaki "mihrâb", *İhyâ Divânı*'nda bu anlam ışığında çeşitli benzerlik ilgileri içinde de kullanılmıştır. Divân şiirinde genellikle memdûhun veya sevgilinin kaşı olarak karşımıza çıkar. İhtiyaç sahiplerinin duâsı olan mihrâb, o kerem sahibinin kaşlarının köşesidir diyen şâir mihrâb-ebrû ilişkisini işlemiş olur:

O kerem-ver ki anuñ gûşe-i ebrûsıdur
Ṭâḳ-ı miḥrâb niyâz-ı dil-i ḥacetmendân
K5/34

Eskiden mihrâbın olduğu yere ışıklandırmak için çerâğ bırakılırdı. Şâir, bu gözlemden faydalanarak memdûhun övgü mihrâbında mum gibi çerâğ olmayı arzu etmektedir:

Bir çerâġ eyle efendim ḳulını şemʿ miṣâl
Olayım gûşe-i miḥrâb-ı medîḥiñde muḳîm
K20/30

Şu beyitte ise sultan, "mihrâb-dîn" benzetmesiyle kullanılmıştır:

Olmışıdı Muṣṭafa Ḫânuñ ikinci ḳadını
Anı şem'-i bezm-i ḫâṣ itmişdi ol miḥrâb-ı dîn
KT14/4

Sevgilinin kaşlarının mihrâba teşbih edildiği şu beyitte şâir, kaşların mihrâbında naz ve işve kalabalığından tapınma için seccadelik kadar yer kalmadığından bahseder:

Miḥrâb-ı ebrûvânda ziḥâm-ı girişmeden
Yer yoḳ perestiş-i dile seccâdelik ḳadar
G95/3

Aşağıdaki beyitlerde de yine kaş-mihrâb ilişkisi işlenmiştir:

Yaḳdım çeraġ-ı âhımı ebrûlarıñ görüb
Çıḳdı sipihre şemʿa-i miḥrâbdan fürûġ
G125/2

Vaṣf-ı ebrûsında basṭ itsem nola rengîn maḳâl
Yoḳ kerâhet olsa ger seccâde-i miḥrâb sürḫ
G44/3

1.1.7.3. Câmi, Maʻbet, Minâre, İmâm

Divân'da bu mefhûmların kullanımı, kapsadıkları anlam istikametinde çeşitli benzerlik ilgileri kurularak yapılmıştır. Câmi ve mâbet, Müslümanların ibadet ettikleri mekânlardır:

Pürdür envâʻ-ı ʻibâdetle velî câmiler
Ḳurṣ-ı ḫûrşîd gibi ḳubbeleri nûr-efşân
K5/11

Şeh-i İslâm Emîr Sulṭân içün câmiʿ binâ ḳıldı
Şu zîbâ maʿbedi yapdı Selîm Şâh-ı ʿaṭâ-perdâz
KT23/6

Ḥamd ol Allaha bu maʻbed oldı
Bin iki yüz ikide ey taʻmîr
KT33/5

Minârenin benzerlik ilgisi içinde verildiği bu kullanımda, hüsn-i tâlil sanatıyla bu ilgi güçlü ve sanakârâne bir şekilde hissettirilmiştir. Minârelerin kandilleri değildir yanan; sultânın şevkinin zuhûrudur:

Eyledi şâha derûnundaki şevḳin iẓhâr
Ṣanma ḳandilleri oldu menârıñ sûzân
K5/27

Şitâiyyeden alıntı yaptığımız beyitte, karın yağışının tabiatta meydana getirdiği değişiklikler şâirin bakış süzgecinden geçerek resmedilmiştir. Minâreler, tepelerine biriken kardan dolayı külah üzerine sarık kuşanmış canlı bir varlığa teşbih edilmiştir:

Zî-İslâmdan olmaḳla deġil berf-i sefîd
Her menâr işte külâh üzre sarındı destâr
K8/10

Bu beyitte yine farklı bir teşbih içinde görüyoruz minâre unsurunu. Daha önce bir yangın atlatan Arap Camii tütsü kabı, câminin minâreleri ise tütsü şeklinde tahayyül edilmiştir:

Kendi dönmişdi micmer-i ʿûda
Yanmışdı menârı hem-çû buḫûr
KT31/4

Namâzla ilgili unsurlardan imâm, İslâm dininde dinin vecibelerini insanlara anlatmada ve uygulamada görevli din adamıdır. *Divân*'daki kullanımlar genellikle bu anlam çizgisindedir:

Ḫâbı hiç muʻtekif perde-i çeşmî itmez
Bir imâm-ı sebük-eṭvâr-ı ḫôş-elḥâne uyan
K5/14

Maişet sıkıntısından dolayı günlerin gamının kendisini imamın fenerine çevirdiği şeklindeki ifâde ilginçtir:

Beni sûzân idüb ġam-ı eyyâm
Çevirir elde çün fenâr-ı imâm
MS2/65

1.1.7.4. Oruç ve İlgili Unsurlar

Oruçla igili olarak "ṣavm, rûze, rûze-dâr, iftâr" ifâdeleri kullanılmıştır. Bu kullanımların çoğu bir Ramazâniye olan 5. kasidede yer almaktadır. Bu kasidede, dönemin Ramazan ayı tüm yönleriyle yer bulurken, özellikle insanların bu ayda yaptıkları ibâdetler ve orucun insanlar üzerindeki etkileri konu edinilmiştir. Ramazâniyyeden bu yönlere dikkat çeken birkaç beyit alıntıladık:

Görinen ḫalḳasıdır ṣanma hilâl-i raḫşân
Ḫâtem-i ṣavm ile mihr urdı dehâna Ramażân
Ehl-i keyfiñ bıçaḳ açmaz dehenin bu demde
Mâh-ı nev ḫançer-i ser tîzi ʻabeṣ itdi ʻiyân
K5/1,2

Rûzeden çehre ṣararmış zer-i maḥbûb gibi
Çekilüb Veznecilerden geçiyor sîm-tenân

Rind kâğıd uçurur bulsa eger maḫfî yer
Ḳafes-i tenden ider ṭâ'ir-i ṣavmı perrân
K5/7,8

Pürdür envâ'-ı 'ibâdetle velî câmiler
Ḳurṣ-ı ḫûrşîd gibi ḳubbeleri nûr-efşân
K5/11

Rûze-dâr-ı ġamnıñ çehre-i ṣavmı bozılur
Mâr-veş görse çöreklenmiş o zülf-i pî-çân
K5/49

Ḳulıña dâḫi bu ṣavm öyle ḥarâret virdi
K'ânı żikr îtse döner şem'-i fürûzâne zebân
K5/63

İstifham sanatıyla pekiştirlmiş şu beyitte şâir, Ramazan ayının bitişine ilginç bir şekilde dikkat çekiyor. Eskiler, ay hilâl şekline gelince oruç tutar, tekrar o şekle gelince oruç bozarlardı. Ramazan ayının kendisi ve insanlar üzerindeki etkilerini iyi bir şekilde hissettirmek isteyen İhyâ, hilâlin şekliyle bayram arasında benzerlik kuruyor. Artık bayram olmuştur. Ancak o bile zayıflamıştır; kemikleri görünmektedir, şekli ise hilâle dönmüştür:

Bilmem ki rûzeden mi ża'îf oldı ol dâḫi
Şekl-i hilâlde görinür üstüḫân-ı 'îd
K6/5

Oruç ve ilgili mefhûmlar sevgili ve âşığın durumunu anlatmak için de kullanılmıştır. Âşık ile oruçlu arasında ilgi kuran şâir, hicrân çeken gönüllere kavuşma zamanının hoş gelmesini, oruçluya iftâr vaktinden bahsetmenin verdiği lezzete benzetir:

Dil-i hicrân-keşe İḥyâ ḫôş olur vaʿd-i viṣâl
Rûze-dâr-âne gelür ṣoḫbet-i iftâr leẕîẕ
G54/5

Sevgilinin vuslatına oruçlu olan âşığın hicrân hararetini, sevgilinin yakut gibi olan dudakları söndürür:

Yâḳût-ı la'liñ aġzına vir tâ ki def' ide
Anuñla rûze-dâr-ı firâḳuñ ḥarâretin
G176/2

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağına dikkat çekilmektedir. Âşık, sevgilinin dudağıyla iftâr açan rakîbi kıskanmaktadır:

Ḳadrini bilmedi yerdi Ramażânım aġyâr
Bûs-ı laʿliyle meger eylemişdir iftâr
G100/1

1.1.7.5. Hac, İhrâm

İslâm'ın beş şartından biri olan hac, *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte söz konusu edilmiştir. İslâmiyet'te ihtiyâç sahiplerine yardımın sevâbı büyüktür. Memdûhundan inâyet bekleyen şâir, bir ihtiyaç sahibibinin gönül evini tamir etmenin İslâmiyet'te bin hac sevâbına eşit olduğu inancını buna örnek verir:

Tâ bir ehl-i ḥâcetiñ beyt-i dilin taʿmîr ide
Yazıla biñ ḥac ṣevâbı defter-i aʿmâline
K25/7

Hacıların Kâbe'yi tavâf için Mekke dışında örtünmeğe mecbûr oldukları dikişsiz elbise olan ihrâm, bu anlamının dışında, benzetilen olarak kullanılmıştır. Bahârın gelişiyle çimenliğin yeşil bir örtüyle bezenmesi, ihrâm teşbihiyle verilmiştir:

Çemeni bir yeşil iḥrâm ṣafâ-baḫş itdi
Döndi nessâc-ı felek ḳıldı anı ferş-i serîr
K9/5

1.1.7.6. Günâh, Cürm, Tevbe, Afv

Bu mefhûmların *Divân*'daki kullanımı bir derinlik arz etmez. Şâir, Allah'a yakarıp tevbe ister ya da sevgiliden tevbe ve af diler. Aşağıdaki bentte dünyayı bir camekana benzeten şâir, amacının günah elbisesinden soyunmak olduğunu söyler. Günahın kirinden tevbe sabunuyla temizlenecektir. Allah'tan tevbesini kabul etmesini ona rahmette bulunmasını istemektedir:

Dûş-ı dilden öleyim şevḳle bâr-efgen-i ġam
Sînemi eylemesün kül-ḫan-ı pür-sûz-ı elem
Çıḳmalı elbise-i ḥırṣ u ṭamaʿdan âdem
Câmekândır bu cihân bunda ṣoyınmaḳdır âhım
Dest-şûy u şaḫ-ı cürm olayım dir her dem
Tevbe ṣâbûnını yâ Rabb baña sensin erḥam

Ṣıḳmasun cânımı germ-âbe-i şuġl-ı ʿâlem
Olmaya târiḫ-i endîşe ʿaraḳ-rîz-i nedem
Ḳıl beni câme-i ġafletden İlâhî tecrîd
Rûz u şeb eyleyeyim Ḥażret-i ẕâtıñ tevḥîd
TB1/3

İhyâ günahkârdır ve gözyaşları dökmektedir. Çünkü günâhın kirini, pişmanlık gözyaşları gibi akan su temizler ancak:

Revân olsa nola eşk-i nedâmet çeşm-i İḥyâdan
İden çirk-i günâhı şüst ü şû ol mâ'-ı cârídir
G103/6

Sevgiliye karşı olmadık tavırlarda bulunmuşsa eğer, bu günahlarından dolayı tevbe etmekte ve ondan af dilemektedir. Şâir, sevgilinin bu tavırlardan bahsederken sevgilinin mükemmelliğini de vurgulamış oluyor:

Beni ʿavf eyle görüb gün yüziñ âh itdim ise
Âhımı perde-keş-i çehre-i mâh itdim ise
Baña ḫışm itme amân pekçe nigâh itdim ise
Tevbeler tevbeler ey şûḫ günâh itdim ise
ʿÖmrimi râh-ı muḥabbetde tebâh itdim ise
Ḳâmetim bâr-ı melâmetle dü tâh itdim ise
Hem-ser-i çarḫ ider ʿaşḳıñ ʿalem-i şânımız
Artırır leşker-i ġam şevket ü ʿünvânımız
TB3/3

Tevbe mefhumuyla ilgili dikkat çeken bir kullanım da içki iledir. Mesela, memdûhun o neşe veren sözlerinde öyle bir hal vardır ki insan saf içkiye tevbe eder. Çünkü onun nutku en güzel neşeyi sunar insana:

O düstûr-ı hüner-pîrâ ki nuṭḳ-ı neşve-dârında
Var ol ḥâlet ki âdem tevbe eyler bâde-i nâbe
G187/9

Sakî, güzelliğinin heybetiyle meclise teşrif edince içkiye yapılmış olan tevbe işkenceyi artırır:

Sâḳî gelince şevket-i ḥüsn ile meclîse
İḥyâ ayaġa tevbemiz ibrâmı ḳaldırır
G82/5

İhyâ Divânı'nda ibâdet ve ilgili kavramların geçtiği beyitler şunlardır:
K5/1,3,7,8,9,11,12,13,14,16,17,26,34,43,49,62,63, K6/4,5,6, K6/37, K7/77, K8/22, K10/25, K20/3, K20/30, K22/13, K25/27, K29/11, K29/16, K30/16, K32/16, K40/31, K40/53, K49/1, K52/7.
KT4/21, KT10/3,7,8,9,16,19,21, KT17/10, KT22/3,11,14,23,24,25,26,30, KT23/1,6, KT24/14, KT30/15, KT31/15,16, KT33/1,5, KT37/13, KT43/3,6, KT45/7, KT51/5, KT63/6, KT65/3, KT66/13, KT71/5, KT74/5, KT92/2,8, KT99/7, KT113/1,2, KT124/2.
G1/5, G30/7, G47/4, G52/1-8, G53/2, G57/3, G68/5, G70/2, G75/1, G83/5, G85/5, G100/4, G113/5, G119/4, G123/2, G126/3, G131/5, G135/6, G146/8, G166/2, G173/6, G175/2, G200/3, G209/6, G228/6, G236/1,9, G248/7, G250/6, G258/1, G268/6, G271/3, G274/5, G280/5.
MS2/112,65, T6/6, T8/6, TB1/2,3, TB3/3, R1, TK1/16.

1.1.8. Mübârek aylar, günler ve geceler

1.1.8.1. Ramazân

İhyâ Divânı'nda Ramazân ayı, tüm yönleriyle 5 numaralı Ramazâniyyede işlenmektedir. Kasidede bu ayın faziletlerine dikkat çekilirken insanlar üzerindeki etkileri, ibâdet yerlerinin canlılığı, gelenek haline gelmiş sayılabilecek iftâr sofrası lezzetleri çeşitli benzerlik ilgileri de kurularak işlenmiştir. Ramazan ayının atmosferine ve orucun bu etkilerine örnek birkaç beyit vermek yerinde olacaktır.

Ramazan ayı, hayır ve fazilet menba'ının gür aktığı bir demdir. Bu ayda eğlencenin ağzına kilit vurulur, keyif ehli insanlar suskunluğa gark olurlar:

Ehl-i keyfiñ bıçaḳ açmaz dehenin bu demde
Mâh-ı nev ḫançer-i ser tîzi 'abeş itdi 'iyân
K5/2

Eğlence mekânlarına kilit vurulan bu zamanda câmiler ibâdet eden insanlarla dolup taşmakta ve ibâdetin nuruyla ışıldamaktadırlar:

Pürdür envâr-ı 'ibâdetle velî câmiler
Ḳurş-ı ḫûrşîd gibi ḳubbeleri nûr-efşân
K5/11

Oruç tutan insanların yüzlerinin ak olması, orucun yarattığı güçsüzlükten değildir. Bu duruma sebep, günâhtan kararmış yüzlerin merhamet suyuyla yıkanmış olmasıdır:

Ṣâ'imiñ ṣanma ki ża'fından ağarmış beñzi
Oldı hep rû-siyehi şüste-i âb-ı ġufrân
K5/15

İhyâ bu ayın insanlar ve onların psikolojileri üzerindeki etkilerini de yaşattırır. Aşğıdaki beyitte günün ilerlememesini, değirmeni çeken atın yavaşlığına benzeten şâir, oruçlu olan insanların psikolojisini güzel bir ifâdeyle harekete ekler. Zaman bir türlü geçmek bilmeyince gözleri saate mühürlenmiş insanlar, bu anda saati iftâr zamanına değil yere çalmaya kurarlar:

Esb-i ṭâḥûna döner hiç yürimez şâma yaḳın
Yire çalmaġı ḳurar sâ'ati âdem bu zamân
K5/20

Şu beyitte ise insanın psikolojisinin eşyaya yüklediği görüntü mevcuttur. Görünen mahyâların mı yoksa ezanın şevkıne bekleyenlerin bakışının ipi midir. Beyitte istifham sanatıyla bu ruh hali güçlü kılınmaya çalışılır:

Resen-i mâhiyeler mi görinen rişte miṣâl
Yâ ezân şevḳıne târ-ı nigeh muntaẓırân
K5/26

Ramazân ayının en önemli özelliklerinden biri de Ramazan sofralarıdır. Bu ayın bereketiyle sofralar çeşitli lezzetlerle dolup taşar. İhyâ da Ramazân'ın bu özelliğini işlemeyi göz ardı etmez. Aşağıdaki beyitlerde, özellikle dönemin Ramazan'la bütünleşmiş kimi tatlıları ve lezzetleri çeşitli benzetme ilgileri ışığında işlenir:

İtdiler sâde-i güllâcı ḳapub biñ loḳma
Cû'-ı kelbîye meger uġradı bî-destârân
K5/25

Ezdi gül şerbetin aḫşama şafaḳdan gerdûn
Ḳalmadı câm-ı mehe ḳoymaġa ammâ meydân
K5/37

Tel ḳaṭâyıf mı ṣanur usta şekerli 'acabâ
Leb ü ḫaṭṭın müzellef güzeliñ suḫtegân
Çâre yoḳ gözlemeden ġayrı raḳîbi zîra
Ṣoḳılur ḥân-ı viṣâle aralıḳ bulsa hemân
K5/50,51

1.1.8.2. Bayram

İhyâ Divânı'nda İdîyye tarzında biri Arapça olmak üzere beş manzûme[98] mevcuttur. İhyâ, memdûhunu övüp inâyet almada aracı olarak kullandığı bayramı, bu doğrultuda çeşitli anlam ilgileri içinde vermeyi de göz ardı etmez. Bayram, o sultânın yaşadığı asra benzediği için övünür, onun aşkıyla sarhoştur, dergehine yılda iki kez şitâbândır, kulunun derdine ilaç olmada da Lokman'dır bayram. Şâirin memdûha derdini iletmede aracı olan bayramın, o dönem İstanbul'undaki gerçek çehresinden çeşitli kesitler de verilir:

Ḳandillerle oldı müzeyyen minâreler
Sürḫ açdı heb nihâl-i gül gülistân-ı 'îd

Gül-gûn u sebz şalların zîb-dûş eyler
Râ'yet-firâz-ı 'işve gibi dilberân-ı 'îd

Şehr-i Sitânbulı yine âyinedân ider
Mir'at-ı ḥüsn-ṣûret meh-peykerân-ı 'îd
K6/7,8,9

Bayram o dönemde kapsadığı etkinliklerle, eğlenceden ve neşeden sarhoş olmuş insanların meclisine dönmüştür:

Na'ralar 'ayş u ṭarablar oḳınur şarḳılar
Bu şaṭâretle hemân meclis-i mestândır 'îd
K10/15

Aşağıdaki beyitte memdûhun övgüsü için bir arac olarak görürüz bayramı. Hem kurban hem de Ramazan ayını kast eden şâir, bu bayramların özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Birinde kurban kesilirken, diğeri halk arasında şeker bayramı olarak isimlendirilir. Ancak bayramların bu özellikleriyle gelmelerinin tek nedeni sultânın asrına tanık olmak, O'na kul kurban olmaktır. Beyitte "şâhid" sözcüğünün sevgili anlamı, "kurbân" sözcüğünün de Kurbân Bayramı anlamı verilerek tevriye sanatına başvurmuş oluyor. Ayrıca bayramların gelişi gerçek nedeni dışında başka nedenlere bağlandığından hüsn-i talil sanatı da yapılmıştır:

Gâh kebş ile gehi tuḫfe-i sükkerle gelür
Şâhîd-i 'ahdine 'îd olmağiçün ḳul ḳurbân
K5/40

[98] Bkz. K6, K10, K24, K29, K36

Canlı bir varlık gibi addedilen bayram, şehrin her kaşı kemanının ok gibi kirpiklerini görünce yılda sadece iki kez geldiğine pişmandır:

Tîr-i müjgânını her ḳaşı kemânuñ göreli
İki kez geldigine yılda peşîmândır ‘îd
K10/4

Bayram bazen sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilişkili verilir. Sevgilinin omuzuna düşen büklüm büklüm kâküllerin oluşturduğu bir reyhan ve sünbül cenneti olur mesela:

Dûş-ı ḫûbâne düşen kâkül-i pür ḫamlardan
Ṣanki bir ravża-i sünbül-i reyḫândır ‘îd
K10/8

Bayramların, dinî gün ve gecelerin en önemli özelliklerinden biri de ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesidir. Hem dinin gereği olan hem de Türk toplumunda bir âdet hâline gelen bu eyleme telmih yapılmıştır. Bayrama yakışan düşkünleri donatmaktır; bu yüzden şâir de rakîbi sövgü ile donatmıştır:

Aġyârı şimdi ben de ṭonatdım şütûm ile
Ednâları ṭonatmaḳ imiş çün sezâ-yı ‘îd
K29/17

1.1.8.3. Şa‘bân

Üç hayırlı aydan ikincisi olan Şa‘bân, *İhyâ Divânı*’nda iki beyitte geçer. İlk beyitte memdûhun övgüsü için araç niteliğinde kullanılır:

Sür‘at-i seyr-i ḫadengine şihâb üftâde
Lem‘â-i ḥançerine ġurre-i ġarrâ Ṣa‘bân
K5/43

Şu beyitte ise sevgili ve onun güzellik unsurlarından biri olan saçıyla kompozisyon oluşturmuştur:

Ṣa‘bânı her mehiñ ġam-ı zülfiyle ḳılsa âh
Olmaz mı sünbüli eṣeriyle hevâ-yı ‘îd
K29/16

Divân’da mübârek ay, gün ve gecelerin geçtiği beyitler şunlardır:

K5-Ramazâniyye, K2/57,65, K6, K10, K24, K29, K36-Îdiyye, K21/1,19, K36/1,3,4,16, KT54/3, G131/1, G66/1.

1.2. Tasavvuf

Tezkirelerde "erbâb-ı ma'ârif" olarak bahsi geçen İhyâ, daha önce de belirttiğimiz gibi mutasavvıf bir kişilik değildir. Onda tasavvûfa dâir mefhûmların kullanılması neredeyse mutasavvıf olmayan her divân şâirinde görüldüğü üzere yüzeyseldir. Şâir, bu mefhûmlardan yararlanarak şiirine bir renk ve farklı bir hava katmaya çalışmıştır. Bu unsurların kullanımı tasavvufî derinlik taşımaz. *İhyâ Divânı*'nda mevcut, tasavvufla ilgili veya onu çağrıştıracak mefhûmlar ehl-i 'aşk, tarîk, sülûk, mezheb, , semâ', 'abdal, derviş, sâlik, mürîd, mürşîd, dergâh, tecellî, ḫalvet, fenâ, beḳâ, faḳr, fânî, bekâ, ârif, ṣôfî, vaḥdet, tevḥîd, hestî, varlıḳ, ġayb, esrâr, râz, ma'rifet, ḳutb, vâ'iz, zâhid, ihvân-ı ṣafâ, Fânî-fillâh, 'ârif-i billâh, bekâbillah, şehâdet, zikrullah, Rüfâ'î, Hallâc-ı Mansûr, İbrâhim Edhem, Mevlevî, Naḳşîbendî'dir.

Tasavvûfî terimlerin ağırlıkta olduğu tek kullanım bir rübâ'îdir. Bu şiirde İhyâ, Allah'a yakarmakta ve beklentisini tasavvûfî terimlerden yararlanarak ortaya koymaktadır. Alemi yoktan var eden Yaratıcı'ya sesini duyurmaya çalışan şâir, O'nda yok olarak (Fânî-fillâh) bekâ-billâha (Allah'ta bâki olma[99]) erişmeyi istemektedir.

Ḳıl maẓhar tevfîḳ-i ḳuluñ ey ma'bûd
Fânî-fillâh olub ide maḥv u cevr
Tâ kim ire menzil-i beḳâ-billâha
Ey yoḳdan iden bu kâ'inâtı mevcûd
R1

İhyâ Divânı'nda tasavvuf ve ilgili kavramların geçtiği beyitler şunlardır:
K2/11,17,18,25,31,53,64,86, K4/1,10, K5/12,17,34,42,48,58, K6/23, K7/9, K8/43,45,52,74,96, K9/22,69, K10/14,21,28,35,44,47, K11/34,47,48,56,65, K13/16,22,29, K15/47, K16/25, K17/42, K20/11, K21/17, K23/15,35, K23/17,20, K24/24, K27/6,27, K28/5,6,37, K30/7,10, K37/9,25, K40/29, K42/3, K46/7, K48/5, K51/3, K53/1,4.
KT1/4,15,19, KT3/13, KT9/2, KT14/11, KT16/7,11, KT17/10, KT24/5,6, KT27/6, KT29/2, KT31/5, KT35/2, KT37/5, KT43/2, KT47/4, KT49/2, KT52/19, KT56/2, KT65/5, KT66/2, KT74/4, KT76/6, KT78/4, KT81/7, KT106/6,8, KT108/3, KT139/3.
G4/5, G10/5, G14/6, G21/2, G30/3,4, G34/4, G40/3, G42/7, G50/5, G51/2, G57/9, G69/3, G75/2, G82/7, G83/4,5, G84/3, G85/1, G87/5, G90/4, G96/3, G115/5,

[99] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995, 2.baskı, s.92

G118/7, G118/1, G122/7, G124/3, G146/10, G147/6, G149/7, G159/3, G164/3, G167/2, G173/4, G172/7, G182/10, G185/2, G186/1, G200/12, G202/3,8,9, G206/1, G217/6, G230/4, G231/5, G234/3, G249/2, G250/8, G253/4,6, G257/6, G270/1, G284/2,4,6.
MS1/65,75,85,100, MS2/13,33,54,61,75,80,79,93, T5/6, TB1/1, R4, R7.

2. CEMİYET

2.1. Şahıslar

2.1.1. Târihî ve Efsânevî Şahsiyetler

2.1.1.1. İran Kaynaklı Şahsiyetler

Sasâniler döneminde güçlü ve eski bir medeniyet olan İran, İslâm baskısına rağmen eski kültür ve geleneklerinin çoğunu koruyabilmişti. Firdevsî'ye gelene kadar halk arasında çeşitli destân parçaları bilinip korunmasına rağmen, ilk olarak Firdevsî millî İran destânı olan Şehnâme'yi yazarak yüzyıllardır süregelen millî ihtiyaca cevap veriyordu. İslâm dininin kabulünde İranlılar'ın katkısını gören Türkler, İslâm'ın da etkisiyle İran millî geleneğinden esinlenmiş oldular. İncelendiği takdirde bugün elimize ulaşmış halk hikâye ve masallarında İrân milli destânına ait bol miktarda motif bulunduğu görürlür. Türk gelenek ve kültür ürünleri üzerinde görülen bu Acem etkisi, Divân şiiri geleneği içerisinde İslâmî öğelerle birleşerek Eski Türk geleneklerini unutturacak kadar büyük bir tesir yaratmıştır. Divân şiiri geleneği içinde yetişen Türk şâirleri, özellikle mesnevî ve kasidelerde dikkat çekici motifler aradıklarında veya memdûhu olan kişinin güç ve iyiye dâir özelliklerini ön plana almaya çalışırken hep bu Şehnâme kahramanlarından alıntı yapmışlardır. Bu kullanımların yaygınlaşması, Acem millî destânlarının önde gelen bu isimlerinin belli mazmunlar halinde yerleşip kalmasını sağlamıştır.[100] İncelediğimiz *İhyâ Divânı*'nda bu isimlerin kullanımıyla oluşturulmuş mazmunları şu şekilde değerlendirebiliriz:

2.1.1.1.1. Cem (Cemşîd)

İran mitoloji tarihinde Pişdâdiyan sülalesinden dördüncü padişah olan Cem'le ilgili bilgileri Şehnâme'den öğreniyoruz. Cem, zekâsı sayesinde demiri eritip savaş aletleri yapar. Keten ve ibrişimden değerli kumaşlar üretir. Kerpiç ve tuğlalar yaptırarak güzel yapılar inşâ eder. Kıymetli taşları işlemeyi öğrenir. Hastalıklara ilaçlar yapıp hastaları iyileştirir. Kısacası aklın tahayyül edebileceği bütün sırları

[100] Halit Tanyeli, "Divan Şiirimizde İrân'lı Kahramanlar-I: Cemşid", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara, Mayıs 1952, C: I, S:8, s.467

öğrenir. Bu onu o kadar kendinden geçirir ki kendisine yüksek bir taht yaptırır. Bu tahtın üzerinde güneş gibi oturur. İnsanlar o tahtı süsleyip ona değerli eşyalar sunarlar. Bugüne nevrûz ismi verilir. Daha sonra da eğlencelerin düzenlendiği bir gün olarak o gün bayram kabul edilir. Üç yüz yıl boyunca tüm insanlar hastalık ve sıkıntı görmeden yaşarlar. Her tarafta içki ve eğlence meclisleri kurulur. Derken şeytan, melek sûretine girip Cem'in aklını çeler. Daha sonra Tanrılık iddiasında bulunan Cem, insanlara ona tapmaları konusunda zulmeder. Devamlı olarak Tanrı'nın inâyetine mazhar olan Cem, bundan sonra Tanrı'dan yüz bulamaz. Pişman olur; ancak bu fayda etmez. Yirmi bir yıl içerisinde ordusu ve bütün devleti dağılır. Çin'e kaçar. Yüz yıl sonra Dahhak tarafından yakalanıp testereyle ikiye bölünerek öldürülür.[101]

Cem motifinin Avesta, Çin, Hint, Aryan, Japon ve İran kaynaklarında yer almasından dolayı kökeni konusunda net bilgiler söz konusu değildir. Ancak edebiyatımıza Acem edebiyatının etkisiyle geçmiştir. Yukarıda hakkında bilgi verdiğimiz Cem'in Divân şiirinde kullanımı, memdûhun veya sevgilinin büyüklüğünü, kudretini övme aracı olması ya da içkiyi bulması münâsebetiyledir. Cem'in içkiyi bulmasıyla ilgili hikâye, ana hatlarıyla şu şekildedir:

Cem bir gün bir yılanın bir kuşu öldürmek üzere olduğunu görmüş ve yılanı öldürerek kuşu kurtarmıştır. Kuş uçup bir süre sonra bir tohum tanesiyle geri gelmiş. Cem, tohumu alıp ekmiş. Tohum bir süre sonra büyüyüp asma olmuş. Suyunu çıkarıp bir yerde biriktirmişler. Cem bir süre sonra suyun tadına bakmış, acı bulup suyu beğenmemiş. O halde uzun müddet kalan su, şarap hâlini almış. Bir süre sonra hastalığından dolayı ölmeye karar veren bir câriye bu amaçla suyu içip kendinden geçmiş. Uzun müddet uyumuş, uyanınca hiçbir derdi tasası kalmamış. Durum Cem'e bildirilmiş, böylece şarap bulunmuş.[102]

İhyâ Divânı'nda en fazla kullanılan motiflerden biri olarak görürüz Cem'i. Cem ile ilgili olarak Cemşid, Cem-haşem, Cem-ğulâm, Cem-hadem, Cem-kevkebe, Cem-haşmet, Cem-çâker, Cemşid-fer, Cem-câh, Cem-cenâb, Cem-mesned, Cem-ünvân, Cem-'azamet, Cem-edâ, Cem-i bahâr ve câm-ı Cem ifâdeleri kullanılır. *Divân*'da Cem ve ilgili kullanımlar iki şekildedir. En çok kullanılanı memdûhu ve dönemini övme, yüceltme amacıyladır. Diğeri ise "câm-ı Cem" şeklinde, çeşitli teşbih ve mecazlarla birlikte olan kullanımdır. Her iki kullanıma birkaç örnek vermek açıklayıcı olcaktır.

Örnek beyitlerin ilkinde memdûhu, Cem'in büyüklüğünde göstererek yüceltmeye çalışan şâir;

---

[101] Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, 1.baskı, s.125,126
[102] Tökel, age, s.133

Ḳıl du‘â-yı devletüñ ol dâver-i Cem-ḥaşmetiñ
Ḳalmadı vaṣfında İḥyâ ġayrı dermânım meded
K13/31

diğer iki örnekte ise Cem'i övülenin en düşük kulu, kölesi şeklinde göstererek aynı amacı gütmüştür:

Taḫtında müstedâm ola ol şâh-ı Cem-ġulâm
Tâ ḫalḳ-ı ‘âlemi ide Ḥaḳḳ şâd-mân-ı ‘îd
K6/36

Şeh-i ‘âlî-güher Sulṭân Maḥmûd-ı hüner-perver
Ki edna çâkeridir gâhî Cemşîd ü Ḳubâd oldı
KT98/2

Aşağıdaki beyitte ise Cem'in sihirli kadehine telmih vardır. Bülbül, çimenlikte gezip dolaşmakta, çılgınca figân edip inlemektedir. Bu sahneye eklenebilecek başka bir kesit vardır. Onun bu durumuna karşılık gül-ğonçeler ise Cem'in sihirli kadehinden içmektedirler. Beyit söz sanatları açısından zengin bir içerik taşıyor. "Gül-ğonçeler" ifâdesiyle açık istiâreye yer verilirken, "dem" sözcüğüyle de ihâm-ı tenâsüp sanatı yapılmıştır. "Dem" ifâdesinin şiirde öne çıkan gezip dolaşma, nefes almak anlamları dışında "kan" anlamı da vardır. Beyitte "gül-ğonçeler" ve "câm-ı Cem" ifâdeleri rengi dolayısıyla "kan" anlamını da çağrıştırmaktadır:

Ṣaḫn-ı çemende bülbül aşüfte dem çeker
Gül-ġonçeler anuñ demine câm-ı Cem çeker
G68/1

Bulmuş olduğu mazmunları taze gonca şeklinde niteleyen İhyâ, yazdıklarının kalitesini ve etkisini "câm-ı Cem" mefhûmuyla pekiştirmektedir. Şâir, gonca biçimindeki her tâze mazmunuyla gam halkasında oturan âşığa aşkın sihirli Cem kadehini sunmaktadır. Beyitte yer alan câm-ı Cem, sunmak ve ğonçe ifâdeleri birbiriyle ilişkili kullanıldığı için tenâsüp sanatından faydalanılmıştır:

Her ġonçe-i mażmûn-terim ṣunmada İḥyâ
Ser-ḥalḳa-i nişînân-ı ġama câm-ı Cem-i ʿaşḳ
G130/9

Sihirli kadehin gözünün Cem zamânından beri aslında sevgilinin güzel yüzünü görmek için boş olduğunu vurgulayan şâir, bu düşünceyi ikinci mısradaki soruyla pekiştirerek istifhâm yapmış oluyor. Kadehin boş olmasını da kendince güzel bir nedene bağlayarak anlatıyor:

Meger her ʿaṣrda rûy-ı nigârı görmedir ḳaṣdı
Tehî mi çeşm-i câmuñ gerdişi tâ Cem zamânından
G178/4

2.1.1.1.2. Ferîdun

Pişdâdiyan sülalesinden altıncı hükümdar olan Feridun, Dahhâk'ı öldürüp İran tahtına geçmiş bir padişahtır.[103] Ferîdun, Divân şiirinde adâlet, iyilik ve uzun ömrün timsâli olarak kullanılmıştır. İncelediğimiz *Divân*'da şâir bu mazmunu, padişâhın şânını ve adâletini övmek, Allah'tan onun devletini ve ömrünü uzun tutmasını dilemek için kullanmıştır. İhyâ, bu mazmuna "Ferîdun-fer" şeklinde yer vermiştir.

Övüleni yüceltme gayretinde olan şâir, Ferîdûn ve İskender isimlerinden faydalanıyor. O Ferîdûn gibi şanlı pâdişâhın doğuşuna şâhit olarak güneş ve ay ayna tutmaktadır:

O cihânbân-ı Ferîdûn-fer ü İskender-eṣer
Şâhid-i ṭâliʿine şems ü ḳamer âyine-dâr
K8/31

Aşağıdaki beyitlerde yine Ferîdûn isminden faydalanılarak memdûhun üstün özellikleri vurgulanmıştır:

Râʾiż-i ʿarṣa-gâh-ı feṯḥ ü ẓafer
Ḳahramân-ı ṣavlet ü Ferîdûn-fer
MS2/22

Ḥıdîvv-i âfitâb-efser ḫudâvend-i Ferîdûn-fer
Cihân-bân-ı hüner-ver Şeh Selîm-i mekrümet-muʿtâd
KT87/1

2.1.1.1.3. Kahramân

Pişdâdiyan sülâlesinden Tahmurs'un oğlu olarak belirtilen Kahramân, mitolojik bir şahsiyettir. Şehnâme'de kendisiyle ilgili bilgi yoktur. Kaynaklarda Kahramân-ı Kâtil olarak da geçer. Divân şiirinde kahramanlık ve yiğitliğin sembolü olarak kullanılır.[104] *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte rastladığımız bu mazmûn, memdûhun gücünün tesirini göstermek amacıyla "nigâh" ifâdesiyle beraber

[103] İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s.169
[104] Tökel, age, s.208

kullanılmıştır. Divân şâirleri, âşık ve rakîbin mücâdelesini anlatırken etkisi ve öldürücülüğünden dolayı âşığın gözlerini çoğunlukla bu mazmûnla anlatmışlardır. Kahramân gösterişli padişâhın gazâb yüklü bakışının vasfı, çeliğin yüzüne yazılsa çelik suya döner:

Ḳaḥramân kevkebe kim vaṣf-ı nigâh-ı ġażabı
Âb ider ṣafḥa-i fûlâde olunsa taḥrîr
K40/17

2.1.1.1.4. Dârâ

Keyâniyân sülâlesinin ikinci hükümdârı olan Dârâ, İskender'le yapmış olduğu savaş sonunda yenilmiş ve öldürülmüştür. Bu münâsebet nedeniyle genellikle İskender'le birlikte kullanılır.[105] Büyük bir saltanat ve şa'şaya sâhip olması, tac ve tahtının dillere destân olması nedeniyle İran ve Türk şâirleri tarafından çokça kullanılmıştır. Divân şiirinde ululuk, gösteriş ve büyüklüğü nedeniyle memduh için benzetilen olmuştur.[106] Ancak kıyas yoluyla padişâhı yüceltmeyi amaçlayan şâir, bazen övülenin özelliklerini vurgulamak için Dârâ'yı küçümseyerek verir. *İhyâ Divânı*'nda Dârâ, hem padişâhın adâlet ve ululuğunu anlatmak için benzetilen, hem de memdûhu yüceltmek için onun hizmetçisi şeklinde gösterilerek kullanılmıştır:

Nice şeh dâver-i dâd-âver-i Dârâ-dergeh
Her seḥer nâṣıye-sâ-yı deridir mihr-i münîr
K40/10

Şâhenşeh-i Dârâ-ḥaşem Dârâ-yı İskender ḫadem
Sulṭân-ı memdûḥü'l-şiyem dârende-i mülk-i 'âẓîm
K42/1

Şeh-i Dârâ-ḥaşem ṣâḥib-ḳırân-ı ʿarṣa-i ʿâlem
Ḫıdîvv-i yemm-i himem kim Ḥaḳdan ol feyż-i ʿâmîm aldı
KT64/1

Zîver-i taḫt-ı ḫilâfet Şeh-i Dârâ-ḥaşmet
Ḫüsrev-i Cem-ʿaẓamet sâye-i Rabb-ı maʿbûd
KT99/1

[105] Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s.132
[106] Tökel, age, s.155

2.1.1.1.5. Keykâvus

Şehnâme'de ismi geçen ünlü bir İran hükümdârı olan Keykâvus, *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte zikrediliyor. Sevgilinin yüceltilmesi amacıyla yer verilen bu kullanımda Keykâvus, sevgilinin sevdâ pişirilen mutfağında gündelikçi olarak çalışmaktadır:

Ḫâm sevdâ pişürür maṭbaḫ-ı ḫülyâsında
Geçinen maṣraf-ı yek-rûze ile Keykâvus
G116/3

2.1.1.1.6. Âsaf, Ḫâtem

Vezîrin eş anlamlısı olarak kullanılan bu ünvân, aslında Hazret-i Süleymân'ın vezîrinin de adıdır. Divân şiiri geleneği içinde Âsaf, vezirlere yapılan övgüde benzetilen olarak kullanılır. Vezîrler ileri görüşlülükte, adâlette ve idâre etmedeki kabiliyetleri dolayısıyla Âsaf'a teşbih olunur. Zamanla yaygın bir kullanıma kavuşan bu ünvân, vezîr anlamında kabul görmüştür. Şiirlerin birçoğunda vezir yerine âsaf ifadesinin tercih edilmesi bundandır. *İhyâ Divânı*'nda "Âsaf-ı devrân" olarak da geçen ifâdenin ele alınışı, övülen vezîrin Âsaf gibi fazîlet, güç ve tedbîr sahibi olması yönüyledir. Ayrıca birçok kullanımda âsafı, doğrudan vezîr kelimesinin eşanlamlısı olarak görürüz:

Döneminin Âsaf'ı olan o nükte sâhibi veziri övmede şâirin, incilerin revân olduğu bir kutu olan, ağzı mühürlenmiş olup acizlik ve şaşkınlık içerisindedir. Bu kullanımda döneminin vezirini Hazret-i Süleymân'ın veziri gibi gören şâir, "mühr" ifâdesini de Hazret-i Süleymân ve Âsaf'a telmih amacıyla kullanmıştır:

Ḫıdîvv-i nükte-dân ol Âṣaf-ı devrân ki medḥinde
Benim dürc-i dehânım ser-be-mühr ʿacz ü ḥayretdir
K18/3

Aşağıdaki beyitte de övgüye mazhar olan vezir, Âsaf-ı devrân ifâdesiyle anlatılmaktadır:

Yaʿni bir ḳaṣr-ı neşât-âver-i nuṣret yapılub
Eyledi baḫş anı ol Âṣaf-ı devrâna Ḫudâ
K16/32

Şu beyitlerde ise Âsaf, başlı başına vezir kavramını ifâde etmektedir:

Âṣaf-ı ṣaff-şiken ol ṣaff-der-i ceyş-i düşmen
Ṣâḥib-i ḫulḳ-ı ḥasen dâver-i iḳlîm-güşâ

K16/10

Maḳdem-i âṣaf içün şu iki nev târîḫim
Naḳş-ı levḥ ile bu üslûb ile olsun ammâ
K16/80

Araplar'ın Tayy kabilesinden Hâtem-i Tâî, cömertlik ve yiğitliğiyle ün salmış bir şahsiyettir. Henüz sağlığında cömertliği dillere destân olmuş bir kişiliktir. Hâtem, Doğu edebiyatlarında neredeyse bütün şâirlerin cömertlik timsâli olmuştur. Divân şiirinde memdûhun cömertliğini yüceltmek için bir kıyas olarak kullanılmıştır. Medûhun cömertliğini üstün kılmak için Hatem'in cömertliği basite alınırdı.[107] *İhyâ Divânı*'nda kullanım da padişâhtan beklentisi olan şâirin, onu Hâtem-i Tayy ile kıyaslamasına dayanmaktadır. O, eşi benzeri olmayan, ucu bucağı bulunmayan kerem sâhibi bir pâdişahtır ki Hatem-i Tayy bile kerem göstermeyi ondan öğrenmiştir:

Raḫşan-dân-ı feżâyî-i yek-tâ'î
Kerem-âmûz-ı **Ḥâtem-i Ṭâ'î**
MS1/73

Kullarının yardımcısı olan padişâhtan yardım talep eden şâir, Hâtem'i ona kul göstererek kerem ve cömertlikte onun benzersizliğini ifşâ etmiş oluyor:

Dâverâ iḥsân-penâhâ Şâh-ı Ḥâtem-çâkerâ
Dest-gîr-i bendeñ ol ey merḥamet-kânım meded
K13/23

Aşağıdaki beyitte övülenin cömertliği "sarık bozmak" deyimiyle pekiştirilmiştir. Cömertlik meydanında onun itibâr ve meziyetinin menzilini gören Hatem, bu durum karşısındaki saygısını sarık bozarak göstermiştir:

Göreydi ʿarṣa-i cûd içre menzil-i ḳadrin
Ṣarıḳ bozardı aña Ḥâtem-i kerem-girdâr
K56/5

2.1.1.1.7. İskender, Faġfûr, Tîmûr

Tarihte büyük İskender ve Makedonya kralı olan İskender olmak üzere iki şahsiyet vardır. Zamanla bunların özellikleri birbirine karışmış, her ikisi de Zü'lkarneyn olarak anılmıştır. Kur'ân'da adı geçen ve Hızır ile hayat suyunu

[107] Tökel, age, s.454-456

aramaya çıkan, peygamber ve padişâh olan İskender, Büyük İskender'dir. Sedd-i İskender, Ye'cüc kavmi ve âb-ı hayât ile birlikte şiirlerde yer alan bu İskender'dir. Makedonyalı İskender ise Aristo tarafından yapılan ve gemilerin bir aylık yoldan gelişini gösteren âyîne-i İskender sebebiyle şiirlerde işlenir.[108] Divân şâirleri tarafından özellikle övüleni yüceltmek için kullanılan bu isim etrâfında memdûh, İskender-i sânî veya İskender-i zamân olarak övüldüğü gibi İskender, memdûhun nezdinde zavallı bir kişilik olarak işlenir. Şâirler, aşk maceralarını anlatırken de bu isim ve etrafında teşekkül eden târihî ve efsânevî olaylara başvurmuşlardır. Hızır ve İskender'in yolculuğu, zulûmâtta âb-ı hayatı arama macerası, sedd-i İskender ve âyîne-i İskender bunların başlıcalarıdır.[109] *İhyâ Divânı*'nda, bahsettiğimiz bu kullanımların çoğuna örnek mevcuttur. İhyâ, İskender imajını kullanırken onu, bu isim etrafında teşekkül etmiş olayları hatırlatacak biçimde ele alır.

Aşağıdaki beyitte sultânın yapmış olduğu yapı, sedd-i İskender kıyasıyla övülmüştür:

Âṣâr-ı cûd-ı lâ-yuʿadd yapdı bu bâbı çekdi sed
İskendere bildirdi ḥadd ol maẓhar-ı feyż-i ʻâmîm
K42/5

İskenderiye'nin fethine yazılmış manzûmeden alınan bu beyitte şâir, sultânın başarısını ve savaşın resmini İskender ve onun yaptırdığı seddle tasvir etmiştir. O padişâhın askerleri, kalenin önünde İskender'in seddi gibi durunca yecüc gibi olan Fransızlar seddin arkasında mahsur kalmışlardır. Beyitte askerler İskender'in seddi, düşman askeri ise yecüc kavmine benzetilmiştir:

Vardı pîş-i ḳalʿaya çün sedd-i İskender sipâh
Ṭurdı ol ye'cûc-sîret ḳavmi maḥsûr itdi hem
KT18/11

Şu beyitte de memdûhun yaptığı kahramanlık, İskender-Sedd ve Yecüc ilişkisi içerisinde resmedilmiştir. Onun kılıcı yecüc gibi olan düşmana sedd çektiğinden dolayı İskender-i sânî onun lakâbı olmuştur:

Ḳavm-i Yeʿcûc-ı ʿadûya ḳılıcı çekdi sed
Oldı İskender-i ṣânî bu ḫidîvv-i vâlâ
K16/53

Memdûhunun yaptırdığı sebîl için tarih manzûmesi yazan İhyâ, bu sebîlin suyunu İskender/âb-ı hayât/âyîne unsurlarıyla birlikte tasvîr eder. Hayat suyunu

[108] Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 2.baskı, s.66
[109] Tökel, age, s.204-206

aradığı halde amacına ulaşamamış olan İskender, parlak ayna gibi olan bu sebîlin suyunu seyretseydi âb-ı hayâtın sûretini görmüş olurdu:

Görürdi ṣûret-i âb-ı ḥayâtı rûḥ-ı İskender
Bu âb-ı ṣâfı seyr itseydi çün âyîne-i raḫşân
KT8/7

Aşağıdaki beyitlerde ise mir'ât-ı İskender imajı, memdûhun ve onun güzel sözlerinin yüceltilmesi için bir araç niteliğindedir:

Ḫande-i pür-tâb kim ṣad sâl evvel kendini
İtdi reşkiyle anuñ mir'ât-ı İskender telef
K21/6

Rû-be-rû ṭûṭî-i maḳâlân belâġat naġmeye
İnkişâf-ı tâb'ı mir'ât-ı Sikender gösterir
K28/24

Fağfûr, eskiden Çin padişahları için kullanılan bir ünvândı. Ayrıca Fağfûr adında yaşamış bir hükümdârın da var olduğu kabul edilir. Fağfurun bir diğer anlamı ise porselen kâsedir. Divân şâirleri çoğunlukla memdûhu yüceltmek için bu unsûru kullanmışlardır. *İhyâ Divânı*'nda hem memdûhu ve sevgiliyi övme, hem de porselen kâse manasında kullanımlar görürüz. Sevgilinin cihândaki tesirini Şâh-ı Fağfûr mefhumuyla pekiştiren şâir, dünyânın onun sitemine sonuna kadar tahammülle dolduğunu belirtmektedir. Bu, o derece yüksektir ki onun sitemi, Şâh-ı Fağfur'un başını kırsa tepki vermez:

Öyle lebrîz-i taḥammül sitem-i yâre cihân
Ki şikest itse serin ṭınmaya Şâh-ı Faġfûr
G84/3

Aşağıdaki beyitte "kâse" ifâdesiyle birlikte kullanılan Şâh-ı Fağfûr, övülenin büyüklüğünü ortaya koymak için işlenmiştir. Bu amaç ortaya konulurken Fağfûr kelimesinin kâse anlamı göz ardı edilmemiştir. O öyle haşmetli bir sultandır ki onun mutfağındaki nimetlerin çanak yalayıcısı Şâh-ı Fağfûr'dur:

Kâse-lîs-i ni'me-i maṭbaḫı şâh-ı Faġfûr
Rîze-çîn-i keremi ser-be-ser ehl-i aḳṭâr
K8/38

Aşağıdaki beyitlerde ise fağfurun porselen kâse anlamıyla kullanıldığını görürüz:

Olur seng-i cefâdan pür-ṭanîn ammâ şikest olmaz
Ḫamîr-i kâse-i faġfûr-ı dil ṭıyn-ı taḥammüldür
G66/3

Ḫâṭırım itdiñ şikest ammâ ne sırdır ey ṣanem
Kâse-i faġfûr-veş lebrîz-i efġânım henüz

G112/3

Tîmûr (1336-1405), Aksak Timûr (Tîmûr-leng) lakabıyla da anılan Türk-Moğol soyundan bir hükümdârdır. Altınordu Devleti'ni yıkıp Tîmûr Devleti'ni kurmuştur. 1402 tarihinde Ankara Çubuk Savaşı'nda Yıldırım Bâyezid'i bozguna uğratmıştır.[110] *İhyâ Divânı*'nda bir beyitte tesâdüf ettiğimiz kullanım, sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte verilmiştir. Bu kullanımda şâir, Anadolu (Rûm) kelimesine yer vererek Ankara Savaşı'na da telmih amacı gütmüştür:

Ḫaṭṭ geldi ṣanma rûyına eṭrâf-ı mülk-i Rûm
Oldı sipâh-ı fitne-i Tîmûrâ pâ-zede
K50/5

2.1.1.1.8. Hüsrev (Pervîz)

İran padişâhlarından, Nûşirevân'ın torunu, Hürmüz'ün oğlu, Hüsrev ü Şîrin adlı mesnevinin erkek kahramanıdır. Pervîz lakabıyla da anılan Hüsrev, Şîrin'e olan aşkı nedeniyle dillere destan olmuştur. Divân şiiri geleneğinde bu aşkın kahramanlarından olan efsânevî kişiliğiyle ele alınır. Hüsrev ü Şîrîn veya Ferhâd ü Şîrîn mesnevîlerinde sevgiliye kavuşan âşığı temsil eder. Bu rolü, padişâh yönünün önüne geçmiştir. Hüsrev'in ele alındığı şiirlerde konu edinilen diğer bir unsur, sevgilisi Şîrin için yaptırdığına inanılan Kasr-ı Şîrîn'dir. Ayrıca Hüsrev kelimesinin şâirler tarafından doğrudan sevgili veya padişâh anlamıyla işlenmesi, bu kişilere Hüsrevâ diye hitâp edilmesi yaygın kullanımlardır.[111] *İhyâ Divânı*'nda Hüsrev mefhûmu, memdûhun saltanatını, azâmetini yüceltmek için benzetme veya kıyaslama amacıyla doğrudan padişâh anlamında kullanılmıştır. Ayrıca bu isim, etrâfında şekillenmiş olan hikâye dolayısıyla Kasr-ı Şîrin ve Ferhâd ü Şîrîn mefhûmlarıyla birlikte de ele alınmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde Hüsrev'in doğrudan Padişâhın yerine veya onun yüceliğini göstermek için kıyas gâyesiyle kullanıldığını görürüz:

[110] Pala, age, s.497
[111] Tökel, age, s.176-180

Ḫüsrev-i Cem-ḥadem ârâyîş-i bâġ-ı ‘âlem
Şeh Selîm Ḫân mekârim-şiyem-i feyż-i âṣâr
K7/44

Ḫüsrev-i rûy-ı zemîn dâver-dâra temkîn
Ḥażret-i Şah Selîm Ḫân şecâ‘at-girdâr
K8/29

Ḫüsrevâ dâd-penâha şeh-i ‘âlî-ḳadra
Ey sipihr-i şeref ü ‘izzet meh-i lem‘a-niṣâr
K8/57

Ḫüsrevâ Cem-ḥademâ şâh-ı bahâr-âṣâra
Ey ṭarâvet-dih-i ezhâr-ı ‘aṭayâ-yı keṣîr
K9/62

Şu beyitlerde ise bu mefhûmu, Ferhad ve Şîrîn hikâyesinin çeşitli unsurlarıyla kompozisyon hâlinde teşekkül etmiş görürüz:

Ferhâdıñ aṣdı çarḫa gül-nigûn degil hilâl
Ta‘ẓîmlerle Ḫüsrev-i Şîrîn-liḳâ-yı ‘îd
K29/6

Fiġânı yıḳdı bütün Bîsütûnı Ferhâduñ
Yapınca Ḫüsrev-i Pervîz Ḳaṣr-ı Şîrîni
G223/3

2.1.1.1.9. Behrâm, Ḳubâd

Cesâret, adâlet ve kahramanlığıyla meşhûr bir padişâh olan Behrâm, bir çukura düşüp ölmesi nedeniyle “Behrâm-ı Gûr” olarak da adlandırılır. Şiirlerde “gûr” kelimesiyle mezâr kastedilerek çeşitli oyunlar içerisinde işlenmiştir. Behrâm kelimesinin İran padişâhı dışında, onunla alakalı eylemler kastedilerek kullanıldığı durumlar vardır. Behrâm, yolcu ve misâfirleri koruyan bir meleğin adı, güneş ayının yirminci günü ve Mirrîh yıldızının karşılığı olarak da görülür.[112] İncelediğimiz divânda İran padişâhı olarak memdûhun övülmesinde araç olarak ele alınmanın dışında bir beyitte yıldız anlamıyla verilmiştir:

Mâh Behrâm-ı ġulâmı fülk-i salṭanatıñ
Serv-i zîbinde ḫırâm-ı çemen feyż-i Ḳadîr
K9/40

[112] Tökel, age, s.117-120

Ṣâḥîl-i raḫş-ı sipeh tâ sipihre itdi ʿurûc
İrişdi velvele-i kûs gûş-ı Behrâme
K39/6

Atdı Behrâm ü ʿUṭârîd tîġ ü kilkin bîmden
Gösterüb ebrû vü ġamzeñden ḳażâ seyf ü ḳalem
G155/4

Ḳubâd, İran'ın Pişdâdiyan sülâlesinden gelen Keyâniyân'ın ilk hükümdârı olup adâletiyle ün salmıştır.[113] Divân şiirinde büyüklüğü, şa'şa'ası, debdebesi ve adâleti yönünden, övülen için bir kıyâs unsuru olmuştur. Şâirler, memduhu yüceltmeye çalışırken Kubâd'ı onun nezdinde ezik ve sönük bir şahsiyet olarak gösterirler. *İhyâ Divânı*'nda bir beyitte tesadüf ettiğimiz Kubad'ın kullanımı bu doğrultuda olmuştur:

Şeh-i 'âlî-güher Sulṭân Maḥmûd-ı hüner-perver
Ki edna çâkeridir gâhî Cemşîd ü Ḳubâd oldı
KT98/2

2.1.1.1.10. Nerîman, Sâm, Zâl, Rüstem, Sührab

İran tarih ve efsânelerine ait bu isimler sıra ile baba ve oğuldurlar. Şehnâme'de kahramanlık ve pehlivanlık yönleriyle işlenmişlerdir. Divân geleneği içerisinde memdûh için benzetilen olarak kullanılırlar. Zâl, doğuştan saçı, kaşı ve kirpikleri beyaz olduğundan ihtiyârlığı çağrıştırır. Bu nedenden dolayı şiirlerde felek ve dünyâ ile berâber kullanılır.[114] *İhyâ Divânı*'nda tesâdüf ettiğimiz bu isimler, memdûhun pehlivanlığına, gücüne ve kahramanlıklarına işâret etmek için vardır.

O sultânın kocaman pençesinin ve yumruğunun darbesinin korkusu, Sâm'ı sersem ederken Nerîmân'ın o katı vücudunu yumuşatır:

Hiras-pençe-i kübrâsı bîm-i ḍarbet-i müşti
İder ser-sâm Sâmı nerm ider cism-i Nerîmânı
K11/37

Ne yazık ki o Şâhın dilâverliklerini görmeden göçüp gitmiştir Sâm ve Nerîmân:

[113] Pala, age, s.292
[114] Sefercioğlu, age, s.64

Dir bu devrân görmedin şâhıñ dilâverliklerin
Gitdiñiz ḥasretle ey Sâm u Nerîmânım meded
K13/21

Şâhın ulu heybetini tahayyül ederek uyuyan şâir, rüyâda Sâm'ı korku içinde görmüştür. Sâm'ın bu korkusunun sebebi, padişâhın heybetidir:

Heybetin itmiş idim ḫâbe varırken ḫulyâ
Gice ben vakʿada Sâmı hirâsân gördüm
K14/25

İnsanların duâsı, Rüstem'in kuvvetinde olan Şâh'ın her ân düşmanlarını kahretmesi içindir:

Besdir İḥyâ ol şeh-i Rüstem-ṣalâbet dem-be-dem
Ḳahr ide aʿdâsını budur duʿâ-yı ins ü cân
KT44/13

Sevgiliyi Rüstem imgesiyle yüceltmeye çalışan şâir, bu amacı istifhâm sanatıyla pekiştirmektedir: Rüstem'in kemânının sertliği midir nedir ondaki hâlet, bu dünyâ sahnesinde beğenip ona ulaşabilen gönül çok azdır:

Kemân-ı saḫt-ı Rüstem mi nedir yâ andaki ḥâlet
Resîd-i dil-pesendin ṣaḥn-ı ʿâlemde çeken pek az
KT58/6

Aşağıdaki beyitte yine sevgilinin Rüstem imgesi eşliğinde çeşitli özellikleriyle güçlü kılındığını görürüz. Güneşi kendisine gürz edip feleğin yıldızlarını serper o sevgili. Âlemin Rüstem'i varlık sâhâsının dolaşanı olur:

Şihâb-ı nâvek ü çarḫı seper gürz eyleyüb mihri
Olur cevlân-nümâ-yı ṣaḥn-ı hestî Rüstem-i ʿâlem
G158/8

Rüstem'in babası olan Zâl, doğuştan saçları, kaş ve kirpikleri beyâz olduğundan felekle berâber kullanılır. *İhyâ Divânı*'nda tesâdüf ettiğimiz tek kullanım da bu cihettedir:

Şihâb-ı ḳavs u ḳuzaḫden müdâm Zâl-ı felek
Kemân ü tîrîn irâ'et ide geh ü bî-gâh
KT1/18

Şehnâme'de Rüstem'in oğlu olarak bahsi geçen Sührâb, İhyâ tarafından çâresizliğini anlatmak için kendisiyle onun hâli arasında benzerlik kurularak işlenmiştir:

Virse de hem virir o ḫâne-i ḫarâb
Bî-maḥall hem-çü ḥâlet-i Sohrâb
MS2/68

2.1.1.1.11. Nemrûd, Fir'avn, Şeddâd

Bâbil hükümdârı olan Nemrûd'un Divân şiirinde kullanımı Hazret-i İbrâhim'i ateşe atması dolayısıyladır. *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte zikredilen Nemrûd ismi, mâişet sıkıntısını ifâde için kullanılmıştır. Geçim sıkıntısı çeken şâir, padişâhtan yardım isterken bu maişet sıkıntısının, İbrâhim Peygâmber misali kendisini fakirlik ateşine attığından dem vurur:

Âteş-i faḳra atdı ol Nemrûd
Beni hem-çün Ḫalîl-i Rabb-ı Vedûd
MS2/61

Yaptırmış olduğu İrem Bahçeleri ve zulmüyle meşhur bir şahsiyettir Şeddâd. Divân şâirleri sevgiliyi, aşığa verdiği cevr ü cefâ dolayısıyla ona benzetmişlerdir. Ancak Şeddâd, Divân şiirinde en çok Bâğ-ı İrem ve bu bahçedeki yapılarıyla mevzûbahis olmuştur. Tanrılık iddiasında bulunup yaptırmış olduğu bu görkemli bahçelere giremeden helâk olması nedeniyle, dünyânın ve zenginliğin geçiciliğini vurgulamak için de ele alınmıştır.[115] Şeddâd, *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte zikredilmiştir:

Atıldı ṭôb-ı ejder dem çalındı kûs-ı devlet hem
Ṣadâ-yı şâd-mânı vâṣıl-ı seb'-i Şeddâd oldı
KT98/6

Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarlarının kullandığı bir lâkap olan Fir'avn, daha çok Hazret-i Musa'ya zulüm eden ve Tanrılık iddiasında bulunan hükümdârın sıfatıdır. Divân şâirleri genellikle rakipleri, kahrolması ve boğulması yönüyle; sevgiliyi ise acımasızlığı ve zulmü dolayısıyla Fir'avn ismiyle birlikte ele almışlardır.[116] İncelediğimiz *Divân*'da bir beyitte telaffuz edilen Fir'avn, Kahire'in fethi dolayısıyla yazılmış tarih manzûmesinde padişâhın ordusunun Nil'e benzetilmesi ve savaşın Mısır üzerine olması münasebetiyle düşman yerini alır:

[115] Tökel, age, s.394-396
[116] Pala, age, s.173

Cünûd-ı Şâh-ı İslâm oldı Nîl-âsâ-revân her sû
O Firʿavni hirâs-ı ġarḳ-ı miḥnet ʿan-ṣamîm aldı
KT16/6

İncelemiş olduğumuz *Divân*'da târihî ve efsânevî şahsiyetlerin geçtiği beyitler şöyledir:
K2/61, K4/8, K5/33, K6/14,36, K7/44,73, K7/17, K8/31,38, K8/13, K9/37,39,40,62,76, K10/17, K11/24,37,46,58, K12/27, K13/21,31, K14/15,25, K15/45,50, K16/9,10,24,32,51,53,59,76, K17/8, K18/3, K19/7,27, K20/19, K21/6, K23/11, K27/1, K28/24, K32/17, K39/6, K40/10,19,25, K42/1,5, K46/1,2, K50/5.
KT1/6,18, KT2/4, KT6/1, KT8/7, KT12/1, KT14/9, KT15/17,19, KT16/8, KT17/6,13, KT18/1,9,11,14,18,21, KT19/2, KT20/2,6, KT22/5, KT24/1,9, KT26/1, KT30/7,13, KT31/8, KT32/11, KT47/2,5, KT58/6, KT61/2, KT64/1, KT67/1, KT73/1,2, KT88/10, KT89/1, KT94/5, KT95/6, KT98/1,2,6, KT99/1, KT103/5,8,10, KT104/1, KT107/4, KT111/1, KT115/3, KT119/2,6,13, KT138/1.
G17/3, G41/2, G72/5, G93/1, G106/3, G115/3, G151/3, G154/1, G166/7, G167/3, G172/9, G174/1, G202/4,8, G226/4, G273/3.
MS1/69,83,100, MS2/14,18,22,68, T2/5, TB5/10.

2.1.2. Masâl ve Hikâye Kahramanları

2.1.2.1. Mecnûn (Kays), Leylî

Arap kökenli bir aşk hikâyesinin kahramanları olan Mecnûn ve Leylâ çeşitli özellikleri vesilesiyle Divân şiiri geleneği içerisinde yer edinmiş mazmunlardır. "*Leylâ, kelimenin lûgat mânâsı itibâriyle gece ve saç unsurlarıyla birlikte ihâm-ı tenâsüb içinde zikredilir. Deli mânâsına gelen Mecnûn da şeydâ, cünûn, silsile, zincir vb. kelimelerle birlikte kullanılır.*"[117] Leylâ isminin beraber kullanıldığı diğer unsurlar da "çöl ve âhû" dur.[118]

Gece ve saç kelimeleri eşliğinde kullanılan "Leylî", mâşuğun özellikleri olan cevr ü cefâ ve nâz sahibi olarak görülür. Âşık konumundaki "Mecnûn" ise ıstırâba, aşkın verdiği acıya tahammül etmesi, çöllerde vahşî hayvanlarla dostluk kurması ve perişanlığı ile şiirlerde yer alır.[119] Bu hikâye, her ne kadar şâirler tarafından kahramanların özelliklerinden hareketle âşık ve mâşuğu anlatmak için araç olarak kullanılmışsa da genellikle mutasavvıf şâirler tarafından mesnevî biçiminde mecâzî aşk atmosferinde şekil bulmuştur.

İhyâ Divânı'nda yer alan 227 numaralı gazel, "Mecnûn" redifli olup yukarıda bahsettiğimiz hususların hemen hepsine ait mecâz ve hayaller ışığında kullanımlar

[117] Kurnaz, age, s.139
[118] Sefercioğlu, age, s.67
[119] Tolasa, age, s.86

içermektedir. Bu gazel dışında, yine bu hikâye ve kahramanlarının çeşitli mecazlar eşliğinde başka beyitlerde de kullanıldığını görürüz. *İhyâ Divânı*'nda bu kullanımların yer aldığı bazı beyitler şunlardır:

Âşık, Leylâ'nın zülüflerinin düşüncesiyle gönülden öyle bir âh çekmiştir ki rüzgâr gibi o âh Mecnûn'un mezârının toprağına vurmuştur kendisini:

Be-fikr-i Leylî-i zulfet ger ez dil ber-keşem âhî
Nesîm-âsa be-ḫâk-i turbet-i Mecnûn zened ḫod-râ
G18/5

Beyitte aşkın ihtişâmının pâdişahı olmaya istekli âşığa, bunun için Mecnûn örneği verilmiştir. Çünkü o makâma gelmek, Mecnûn misâli başında kuş yuvasından bir tâcın olmasını gerektirir. Şâir, böylece Mecnûn'un başında kuşların yuva yapması olayına telmih yapmış olur:

Mecnûn gibi ser-i tâcıñ ola lâne-i mürġân
Olmaḳsa ġaraż pâdişeh-i muḥteşem-i ʿaşḳ
G130/6

Aşağıdaki beyit de yine aynı olay üzerine kurulmuştur. Âşığı, başında âhının siyah telinin dumanını bükülmüş bir yıldız gibi görenler, Mecnûn'un başında kuşların yuva yaptığını zannederler:

Gören târ-ı siyâh-ı dûd-ı âhın ḫam-ı necm serde
Ṣanur mürġân yapmış başı üzre âşiyân Mecnûn
G179/2

Ayrılığın âşıktaki etkileri üzerinde duran İhyâ, bu durumu en iyi şekilde Mecnûn mazmûnuyla anlatmaktadır. Kays'ın gözleri, Leylâ'nın hasretiyle o kadar ağarmıştır ki sütün üzerine düşen kabarcıklardan hiçbir farkı kalmamıştır. Gözün, sütün kabarcıklarına benzetilmesi alışılmış bir teşbih değildir:

Ḳaysuñ aġardı ḥasret-i Leylîyle dîdesi
Yoḳ farḳı cû-yı şîrdeki her ḥabâbdan
G168/6

Kendisini gerçek bir âşık olarak gören şâir, bunu Mecnûn teşbihiyle dile getirmektedir. Hakîkat ülkesine mecâz köprüsünden geçerek gelmiş nice divâneler vardır; ancak gönüllerdeki Mecnûn'un destânıdır.

Ḥaḳîḳat semtine cisr-i mecâzîden güẕer itmiş
Niçe dîvâneler var dillerde ammâ dâsitân-ı Mecnûn

G179/3

"Mecnûn"u redif yapan şâir, kendi şiirini de onun ismi etrafında övmüştür. Şâirin rüzgârının tozunu gökyüzünde dolaşır halde görenler, derler ki İhyâ, Mecnûn'u yâd etmekle onun rüzgârının esicisi olmuştur:

Görenler gerd-i bâdıñ gerdiş İḫyâ feżâlarda
Didiler oldı yâd-ı Ḳaysla bâd-vez̲ân-ı Mecnûn
G179/7

2.1.2.2. Ferhâd (Kûh-ken), Şîrîn, Hüsrev, Bîsütûn

Hüsrev ü Şîrîn olarak da bilinen hikâyenin kahramanları Ferhâd, Şîrîn ve Hüsrev'dir. Hüsrev, hikâyede sevgiliye kavuşan kişi ve Ferhâd'ın rakîbi olarak geçer. Ferhâd ve Şîrin hikâyesinin şiirlerde en fazla işlenen yönü, Ferhâd'ın Şîrîn için Bîsütûn denilen dağı delmesidir. Ferhâd da tıpkı Mecnûn gibi sevgili uğrunda acı ve ıstıraplar çekmiş gerçek bir âşıktır. Onun için şâirler âşığın sembolü olarak Ferhâd'ı kullanırlar. Ferhâd'ın işlendiği beyitlerde genellikle "Bîsütûn, kûh, külüng, tîşe" gibi unsurlar geçer. Sevgili'nin sembolü olan Şîrîn ise şiirlerde tenâsüp ve tevriye sanatları içerisinde kullanılmıştır. Bundan dolayı kullanıldığı şiirler, genellikle dudak, söz ve cân unsurlarını barındırır. Ayrıca Hüsrev'in ona yaptırdığı saraydan dolayı "Kasr-ı Şîrîn" ifâdesi de sıklıkla yer alır.

İhyâ Divânı'nda çokça yer alan bu isimler, yukarıda belirtilen anlam ilgileri içerisinde işlenmiştir. Âşık ve sevgili, bu kahramanların özelliklerinden faydalanılarak anlamlandırılmıştır. Ferhâd'ın aşk hânesi Bîsütûn dağıyken, şâirin gamının Kasr-ı Şîrîn'i âhtan müteşekkil Bîsütûn'dur:

Bîsütûn ise eger ḫâne-i ʿaşḳ-ı Ferhâd
Ḳaṣr-ı Şîrîn-i ġamım âh-ı sütûn oldı baña
G6/4

Ferhâd'ın dağı delmesine işâret eden şâir, sevgilinin dudağının ırmağının bu şekilde akmaya başladığını belirtmektedir. Böylece onun Şîrîn'e olan aşkı, 'âleme işrâb olmuştur. Beyitte Ferhâd, "Kûhken" olarak adlandırılmış Şîrîn ise tevriyeli kullanılmıştır. Çünkü ilk mısrada geçen "leb" ifâdesi "Şîrîn" kelimesinin tatlı anlamını çağrıştırır:

Cûy-bâr-ı lebini Kûh-ken itdikde revâñ
Eyledi ʿâlemi Şîrînî-i ʿaşḳı işrâb
G24/2

Şîrîn kelimesini, “dehân” ifâdesiyle tatlı anlamını çağrıştıracak şekilde kullanmıştır şâir. O Şîrîn ağızlı sevgilinin taştan kalbini, âşığın âhının baltası yumuşatır. Bu şekilde hüner gösteren âvâre âşık Ferhâd’dır. “Şîrîn” sözcüğü tevriyeli kullanılmışken, soru sorularak mesajın pekiştirilmesinde istifhâm yapılmıştır:

Nerm itdi dil-i sengîn o Şîrîn dehânuñ
Ser-tîşe-i âhı
Gösterdi hüner ʿâşıḳ-ı âvâre ne dirsin
Ferhâd degül mi?
MZ1/3

Aşkın yakıcılığından ve feleğin âşığa ettiklerinden dem vuran şâir, kendisiyle Ferhâd arasında benzerlik bulmaktadır. Belâ dağı olan bu köhne dünyâ, gönül Ferhâd’ına Bîsütûn olmuştur. Baş testisini kan ile lebrîz ederken aşkın baltasını lâlenin rengine bulamıştır:

Kûh-ı belâdır bilürem çarḫ-ı dûn
Oldı bu Ferhâd-ı dile bî-sütûn
Ḳıldı sifâl-i seri lebrîz-i ḫûn
Tîşe-i ʿaşḳ oldı yine lâle-gûn
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete
TB5/13

Âşığın çektiğini ancak aynı derde müstağrak olan bilir. Aşkın gam baltasını, âşık olmayan ne bilsin, başına gelmese Ferhâd bile bilemezdi onu:

Tîşe-i miḥnet-i ʿaşḳı ne bilür bî-ḫaberân
Gelmese başına bilmez anı Ferhâd bile
G193/2

Sevgili âşığa itibâr etmez, o mehametsizdir. Taş kalpli Şîrîn dudağının şekerinden ona sunmazken Ferhâd gam kadehinin zehrinden içip ölür:

Dirîġâ ṣunmadı ḳand-i lebin Şîrîn-i sengîn-dil
Ölürken zehr-i ṣahbâ-yı ġamı Ferhâde içdikce
G198/4

2.1.2.3.Vâmık, Azra

Adı geçen diğer hikâyeler gibi bir aşk hikâyesi olan Vâmık u Azrâ hikâyesinin ana kahramanları da âşık ve sevgiliyi sembolize edecek şekildedir.

Vâmık u Azrâ şâirler tarafında Leylâ-Mecnûn ve Ferhâd-Şîrîn kadar kullanılmamıştır. *İhyâ Divânı*'nda isimleri sadece bir kez zikredilir. Bu kullanımda Azra sevgiliyi, Vâmık ise âşığı temsil etmektedir:

Ehli olsa her ne dem bir dâver-i fâ'iḳ anuñ
Pek muḥabbet itmektedir şânına lâyıḳ anuñ
Öyle ʿAẕrâdır ki rûyın görmedi Vâmıḳ anuñ
Kesb ider mi vuṣlatın biñ yılda bir ʿâşıḳ anuñ
Meyl ider kim görse ammâ bî-vefâdır salṭanat
T1/3

İhyâ Divânı'nda masal ve hikâye kahramanlarının geçtiği beyitler şunlardır:
K2/66, K5/19, K7/26,39, K8/29, K16/3, K19/24, K11/62, K29/6, K40/36, KT13/12, KT18/2, KT41/3, KT52/8.
G8/4, G9/3, G24/3,5, G30/2, G62/3, G63/4, G99/3, G123/5, G130/1, G133/1, G172/6, G183/2, G196/2, G198/4, G216/6, G220/2, G227/1-7, G243/2, G248/4, G250/4, G260/4, G273/3, G276/7.
MS1/80, MS2/40, T1/3, TS2/3, TB5/13,14.

2.1.3. Osmanlı Sultanları ve Aileleri

İhyâ Divânı'nda Osmanlı padişâhlarından Süleymân Hân, I. Abülhamid, III Mustafa, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud'un isimleri zikredilir. Bu padişâhlar içerisinde kendisine en fazla şiir yazılan ve övgüye mazhar olan III. Selim'dir. Ondan sonra en fazla bahsi geçen padişâh ise II. Mahmûd'dur. *Divân*'da Süleymân Hân'ın ismi bir[120] yerde, I. Abdülhamid'in ismi iki[121] yerde, III. Mustafa'nın ismi ise üç[122] yerde geçer.

İhyâ'yı en çok himâye eden, ona alaka gösteren padişâh III. Selim'dir. *Divân*'da III Selim adına yazılmış toplam on bir[123] kaside, iki[124] de mesnevî yer almaktadır. Ayrıca III.Selim'in yaptığı imâr faaliyetlerine, yeniliklere, gerçekleştirdiği savaş ve fetihlerin hemen hepsine târih manzûmeleri yazmıştır. İhyâ'nın her sıkıntısında imdat çığlığını hemen duyan ve yardım elini uzatan III. Selim'dir.

[120] Bkz. KT4/12
[121] Bkz. K38/3, KT150/2.
[122] K5/Başlık, KT14/2,4
[123] Bkz. K5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15.
[124] Bkz. MS1,2

Divân'da kendisine şiir yazılan diğer bir padişâh IV. Mustafa'dır. *İhyâ Divânı*'nda Sultan Mustafa'ya yazılmış iki[125] cülûsiyye, üç[126] de târih manzûmesi mevcuttur.

III. Selim'den sonra *Divân*'da ismi en çok geçen ve yürüttüğü faaliyetlere şiir yazılan padişâh, II. Mahmûd'dur. II. Mahmûd'un tahta çıkışına iki[127] cülûsiye niteliğinde târih manzumesi ve kendisine övgü amaçlı bir[128] de murabba yazılmıştır. Ayrıca yaptığı yenilik ve imâr faaliyetlerinin hemen hepsine târihler düşürülmüştür.

Padişah ailelerinden ismi geçen şahıslar ve kendilerine yazılan târih manzûmeleri şöyledir:

Mihrişâh Sulṭân (III. Selim'in annesi): KT6,8,9,13,111,112 (Târîh-i Çeşme veya Sebîl), KT14 (Târîh-i Türbe)
'Afife Vâlide Sulṭân (II. Selim'in eşi): KT47/6
'Afife Şâh Sultân (III. Selim'in kızkardeşi): KT14, KT140
Mihrimâh Sultan (II Mahmud'un kızı): KT88,89,92 (Târîh-i Velâdet)
Âyşe Sultân (II. Mahmûd'un kızı): KT101 (Târih-i Vefât)
Şehzâde Bâyezid (II.Mahmûd'un oğlu): KT94,96 (Târîh-i Velâdet)
Şehzade Murad (II.Mahmûd'un oğlu): KT98,102 (Târîh-i Velâdet)

Osmanlı Sultanları ve Ailelerinin adı geçtiği beyitler:
K5/28, K6/15, K7/44, K8/29, K38/3, K39/2, K40/13,55, K41/3, K42/2,10, K43/1,2,3,4, K44/2,15, K52/3, K54/1.
KT1/2, KT3/1,18, KT4/3,12, KT5/1, KT6/1,2,8,10, KT7/2,8, KT8/1,2,8,9, KT9/1,9, KT10/4,21, KT11/1,9, KT12/1,6, KT13/15,3,4, KT14/2,3,4,14,6, KT15/1,20, KT16/2,17, KT17/13,17, KT18/2,21, KT19/2,10, KT20/1,8, KT21/1,5, KT22/3,30, KT23/2,6, KT24/3,19, KT25/1,6, KT26/1,6, KT27/1, KT28/1, KT29/1,8, KT30/8,17, KT31/2,15,16, KT64/2,20, KT67/1, KT85/1,10, KT86/1,9, KT87/1,11, KT88/1,3,11, KT89/1,15, KT90/1,9, KT94/5,17, KT95/7,15, KT96/1-4, KT98/2,5,17, KT99/2,6, KT101/1,5, KT102/1,2,4,6, KT103/5, KT104/1, KT110/3, KT112/1,2, KT113/2, KT114/1, KT115/1,3, KT117/1, KT118/3, KT121/1,3, KT122/2, KT123/1, KT129/2, KT136/1,3, KT139/1, KT143/5, KT170/1. MS1/70,71, MS2/19,47,76, MR1/2,3,4,5, T1/5, T4/4, T5/6.

[125] Bkz. K29,30
[126] Bkz. KT31,121,122
[127] Bkz. KT95, KT134
[128] Bkz. MR1

2.1.4. Devlet ve İlim Adamları

İhyâ Divânı'nda bu sınıftan adı zikredilen veya kendisine şiir yazılan kalabalık bir isim topluluğu mevcuttur. *Divân*'da kendisine kaside sunulan veya bir sebepten dolayı târih manzûmesi yazılan devlet ve ilim adamlarının yanında, onların ailesinden de kimi şahsiyetlerin isimleri geçmektedir. Bu isimlerden bir kısmı bir sebepten dolayı sadece zikredilmiş, kimisi ise kendisine yazılmış târîh manzûmesi nedeniyle yer almıştır. İncelediğimiz *Divân*'da bu sınıftan veya onların ailelerinden olup adı geçen kimseler şunlardır:

Vezîr-i A'ẓam Yûsuf Żiyâ Paşa, Kapudân-ı Deryâ Ḥüseyin Paşa, Şeyhü'l-İslâm Dürrî-zâde 'Ârif Efendi, Şeyhü'l-İslâm Muhammed Ṣâliḥ Efendi, Şeyhü'l-İslâm Es'ad Efendi(Salih Efendi'nin oğlu), Sadrazam Tevfîḳ Efendi, Defterdâr Şerîf Efendi, Şeyhü'l-islâm Seyyid Muḥammed 'Ataullah (Es'ad Efendi'nin oğlu), Re'is Râşid Efendi, Ġalata Kadısı Seyyid Ahmed Efendi, Hazret-i Halil Efendi, Kapudân-ı Deryâ Ġâzi Hasan Paşa, Tâcirzâde Hüseyn Paşa, Sıddîḳ Efendi (Tevfik Efendi'nin torunu, Kâmil Efendi'nin damadı), 'Abdü'l-kerîm Efendi, Mahmûd Efendi (Abdülkerim Efendi'nin Oğlu), Osman Molla, Yahya Beg (Osman Molla'nın oğlu), Muḥammed Paşa (İbrahim Beg'in Babası), İbrâhim Beg (Sadr-ı Anatolu), Kâmile Hanım (Muhammed Paşa'nın kızı), Muhammed Şeref Mollâ Efendi (Ahmed Esad Efendi'nin Oğlu), Sadrazam Ahmed Es'ad Efendi (Salih Efendi'nin Oğlu), Osman Beg, Şeyhü'l-İslâm Sâlih Mollâ Efendi, Anadolu Kazaskeri 'Ömer Beg Efendi, Nâ'ile Kalfa, Asmâ Hanım (Naile Kalfa'nın Annesi), Ahmed Şâkir Efendi (Kaymakam), Muhammed Sa'dullah (Ahmed Şâkir Efendi'nin oğlu), Sâlim Molla, Seyyid Muhammed 'Ataullah Efendi (Müfti) , Hace Fâzıl Münîb Efendi, Sâbire Hanım, Süleyman Efendi ('Arif Ahmed Efendi'nin oğlu), Ka'imakam Bekir Paşa, Vezir Hüsam Paşa, Mustafa Ağa (Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa'nın Kethüdası), Tüfenkçi Başı 'Arif Efendi, Muḥammed Sa'îd Beg, Sâmiha Hanım (Esad Efendi'nin kızı), Emin Beg (Kudüs Mollası, Anadolu Kazaskeri), Fâtıma Hanım (İbrahim Beg'in kızı), Yahya Beg (İbrahim Paşa'nın oğlu), Çeşmî-zâde Mes'ûd Molla, Râşid Efendi, Rızâ Efendi, Muhammaed İzzet Molla (Rıza Efendi'nin oğlu), Dümdar Paşa, Hüssam Efendi (Esad Efendi'nin oğlu), Besîme Hanım (Hüssam Efendi'nin kızı), Kâmil Efendi (Sıddîk Efendi'nin kayınpederi), Muhammed Efendi (Başkâtib), 'Aişe Hanım, Hüsne Hanım (Tevfik Efendi'nin Kızı), Lutfullah (Feyzullah Efendi'nin Oğlu), Feyzullah Efendi, Kapudân-ı Deryâ Girîdi Hüseyin Paşa, Ahmed Aziz Efendi, Yusuf Aġa, Ahmed Beg, Câvîd Beg, Bahâr Efendi, Mîr Nâsır, Muhammed Zâhid Molla, Sâlim Efendi (Zâhid Molla'nın Babası), Dürrî-zâde Seyyid Abdullah Efendi (Arif Efendi'nin Oğlu), Sadrazam İzzet Paşa, Rüşdî Efendi, İsmâ'il Efendi, Yan Molla, 'Ubeyde Hanım (İzzet Paşa'nın kızı), Refî'a Hazreti, Sa'id Molla Efendi, Ârif Muhammed Monla, Zekiyye Hanım, Râ'if Hüseyin Bey, Râ'if Muhammed Bey, Emîn Muhammed, Seyyid Ahmed Efendi, Gâlib Muhammed, Hazret-i Ağa, Habîbe Hanım, Fâtıma Hâtun, Nefes-zâde Efendi, Haci Nu'mân Beg Efendi, İbrâhim Edhem, Hazret-i Ya'kûb Efendi, Hamîde Hâtun, Muhammed Tâhir,

Mustafa Monla Efendi, Hazret-i ‘Âkif Efendi, Haci İbrâhim Efendi, Haci Ahmed Efendi, Hoş-nâz Kadın, ‘Âkif Lutfullah Efendi, Hazret-i Ağa.

İhyâ’nın kendisine kaside veya târih manzûmesi yazdığı, şiirini tanzîr veya tazmîn ettiği devlet veya ilim adamları ve ilgili şiirleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Sadrazam Yusuf Ziyâ Paşa:K16, K17, K18, KT103, KT137, KT138, KT163, TD1, TD2, TB1, TB2.
Şeyhü’l-İslâm Muhammed Sâlih Efendi-zâde Es‘ad Efendi: K23, K24, K25, K26, K51, KT52, KT77, KT120, KT131, KT132, KT133.
Şeyhü’l-İslâm Dürri-zâde Ârif Efendi: K20, K21, K22, K56, KT93, KT109, KT129, KT130.
Kapudân-ı Deryâ Hüseyin Paşa: K19, K46, KT42, KT73.
Tevfîk Efendi: K28, K29, K30, KT32, KT34, KT39.
Emin Beg: KT44, KT46, KT46, KT50, KT66, KT75, KT80, KT97.
Sadrazam İzzet Paşa: KT107, KT125, KT140, K57.
Sâlih Molla (Es‘ad Efendi’nin Oğlu): K27, K52, KT78.
Defterdâr Şerîf Efendi: K31.
Re’is Râşid Efendi: K33, KT58.
Galata Kadısı Seyyid Ahmed Efendi: K34
Hazret-i Halil Efendi: K35.
Şeyhü’l-İslâm Seyyîd Muhammed (Es‘ad Efendi’nin oğlu): K37.
Şeref Molla (Sâlih Efendi’nin Oğlu): KT50, KT55.
Osman Beg: K53.
Hüssâm Efendi (Es‘ad Efendi’nin oğlu): KT35, KT62.
Çeşmi-zâde Mes‘ud Molla: KT56.
İzzet Molla (Rızâ Efendi’nin Oğlu): KT59.
Semihâ Hanım (Es‘ad Efendi’nin Kızı): KT70.
Sâlim Molla: KT79.
Ahmed Şâkir Efendi: KT104.
Rüşdî Efendi: KT108.
Yân Molla: KT126.
‘Ubeyde Hanım (İzzet Efendi’in Kızı): KT127.
Münib Efendi: KT134.
Gâzi Hasan Paşa: K45.
Sıddîk Efendi (Tevfîk Efendi’nin Oğlu): K47, KT36, KT60.
Mahmud Efendi: K48.
Abdullah Beg: KT69, KT100.
Yahya Beg: K49.
Başkâtip Muhammed Efendi: KT37.
Aişe Hanım: KT38.
Hüsne Hanım (Tevfik Efendi’nin Kızı):KT40.
Lutfullah Efendi (Feyzullah Efendi’nin oğlu): KT41.

Ahmed Azîz Efendi: KT43.
Yusuf Ağa: KT47.
Câvid Beg: KT48.
Bahâr Efendi: KT49.
İbrâhim Beg: KT54, KT71.
Kâmile Hanım (İbrâhim Beg'in hemşîresi): KT51.
Fâtıma Hanım (İbrâhim Beg'in Kızı): KT53, KT 152.
Kâmil Efendi: KT57, KT151.
Bekir Paşa: KT61.
Mustafa Ağa (Hüseyin Paşa Kethüdâsı): KT65.
Tüfenkçibaşı Ârif Efendi: KT67.
Muhammed Sa'id Beg: KT68.
Ömer Beg (Anadolu Kazaskeri): KT72, KT128.
Nâile Kalfa: KT74.
Muhammed Sa'dullah (Ahmed Şâkir Efendi'nin Oğlu): KT76.
Seyyid Muhammed Ataullah: KT81.
Hace Münîb: KT82.
Sabire Hanım: KT83.
Ârif Ahmed (Süleyman Efendi'nin Oğlu): KT84.
Zâhid Molla (Sâlim Efendi'nin Oğlu): KT91.
Muhammed Tâhir Efendi: K65, KT105, KT157
Ârif Muhammed Monla: KT141,
Zekiyye Hanım: KT143
Râ'if Hüseyin Bey: KT144
Râ'if Muhammed Bey: KT145
Emîn Muhammed: KT146
Seyyid Ahmed Efendi: KT147
Gâlib Muhammed: KT148
Hazret-i Ağa: KT149
Nefes-zâde Efendi: KT153
İsma'il Efendi: KT159
İbrâhim Edhem: KT156, K62
Mustafa Monla Efendi: KT158
Haci Ahmed Efendi: KT164.
Hoş-nâz Kadın: KT 165
'Âkif Lutfullah Efendi: KT167
Hamide Hâtun: KT63

2.1.5. Şâirler, Sanatkârlar, İslâm Âlimleri ve Filozoflar

2.1.5.1. Sâmî, Nâbî, Sâbit, Kânî, İlhâmî, Nedim, Nâşid, Enderunlu Fâzıl, Sabrî, Haşmet

Her Divân şâiri gibi İhyâ'nın da etkilendiği veya örnek aldığı şâirler vardır. *Divân*'ı incelediğimizde onun Arpa-eminizâde Sâmî[129] ve Nedim'in[130] şiirlerine birer nazire yazdığını görürüz. Sâbît ve Nâbî[131] isimlerini bir beyitte birlikte zikreden şâir, Nâbî'nin bir gazeline nazire[132], Enderunlu Fâzıl'ın bir gazeline tahmis[133], Hubannâme adlı eserine takrîz[134], Kânî'nin de bir gazeline tahmis[135] yazmıştır. Nâşid'in bir beyitini tazmin eden İhyâ, onun bir gazeline nazire, bir gazeline de tahmis yapmıştır.[136] Döneminin önemli sanatçılarından Haşmet'in bir şiirine nazire ve divânının tahriri dolayısıyla bir de mesnevi kaleme almıştır şâir.[137] İhyâ'nın en fazla itibâr ettiği şâir, İlhâmî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim'dir. İlhâmî'nin beş gazeline tahmis[138] yazmıştır. Ayrıca dönemin sadrazamı olan Yusuf Ziyâ Paşa'nın birer beyitini tazmin yoluyla iki tesdis[139] ve iki tercî'-i bent[140] oluşturmuştur. Ayrıca *Divân*'da Sâbit, Sabri ve Vehbi gibi şâirlerin adları çeşitli vesilelerle anılmıştır.[141]

2.1.5.2. Osmanlı Sahası Dışında Kalan Şâirler

2.1.5.2.1. Sâdî (Gülistân)

İrân'ın büyük mutasavvıf ve mütefekkir şâirlerinden olan Sa'dî-i Şirâzî ismine *İhyâ Divânı*'nda rastlamayız. İhyâ'nın ondan bahsetmesi birkaç yerde ünlü mesnevisi "Gülistân"ı tevriye yoluyla telmih etmesinden kaynaklanmaktadır.

Tabiâtın oluşturduğu kış manzaralarını gözlemleyen şâir, mevsimi gülbahçesine (bahar) çevirecek olanın, dünyanın dönüşü olduğunu söyler. Çünkü dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesi mevsimleri oluşturur. Ayrıca şâir, "gülistân" sözcüğünü tevriyeli kullanır. Mısrada geçen "yazar" ifadesinin gülistân

---

[129] Bkz. G211
[130] Bkz. G214
[131] Bkz. *İhyâ Divânı*: G164/8
[132] Bkz. *İhyâ Divânı*: G153.
[133] Bkz. *İhyâ Divânı*: T3
[134] Bkz. *İhyâ Divânı*: TK1
[135] Bkz. *İhyâ Divânı*: T6
[136] Bkz. *İhyâ Divânı*: MD1, T9, G112.
[137] Bkz. *İhyâ Divânı*: MS3, G86.
[138] Bkz. *İhyâ Divânı*: T1,2,4,5,7.
[139] Bkz. *İhyâ Divânı*: TS1,2
[140] Bkz *İhyâ Divânı*:. TB1,2.
[141] Bkz. *İhyâ Divânı*: G66/7, G210/8, G144/5, MS2/99, MS3/10.

mefhhûmuyla kullanılması bize aynı zamanda Sâ‘dî-i Şirâzî’nin meşhûr mesnevisini anımsatır:

Ḳıldı ṣaḥrâları hem-çün varâḳ-âbâdî
Bir Gülistân yazacaḳ var ise çarḫ-ı devvâr
K8/13

Sevgilinin âşıkta açmış olduğu tahribâtı göstermek derdinde olan şâir, âşığa tavsiyelerde bulunur. Vücûdunda aşkın kederinden, gamından kanlı yaralar oluşan âşık, elbisesini çâk edip gam bağının güllerini sevgiliye ifşâ etmelidir. Böylece aşk gamının sayfalarını keşf eden âşık, onu sevgiliye açmış olacaktır. O merhametsiz sevgili, âşığın vücûdunun gülbahçesinin yeni şerhini görecektir. Şiirde âşığın teninin kanlı yaraları güle benzetirilrken, yaralarla dolu sinesi ise güllerin henüz açtığı tâze bir gülbahçesi olarak tasvir edilmiştir. Ancak İhyâ, bentte “gülistân” ibâresini kullanırken “şerh, açmak ve varâk” ifâdelerine de bilinçli yer veriyor. Amaç, bir taraftan Sa‘dî-i Şirâzî’nin “Gülistân” adlı eserine atıfta bulunmaktır. Öyleyse “şerh, açmak ve varak” kelimelerinin kullanımından dolayı “Gülistân” ifâdesinde ihâm-ı tenâsüp sanatına yer verilmiştir. Ayrıca sevgilinin yaralarla bezenmiş sînesi de Gülistân mesnevisine teşbih olunmuştur:

Zaḫm-ı ḫûnîn-i teniñ eyleme pinhân göster
Bâġ-ı ġam güllerini görsün o cânân göster
Keşf it evrâḳ-ı ġam-ı ʿaşḳı nümâyân göster
Yâre aç daġlarıñ çâk-i girîbân göster
Ey dil ol şâhide nev-şerḥ-i gülistân göster
T8/1

Aşağıdaki beyitte yine “gülistân” ifâdesinin tevriyeli kullanımından dolayı Sa‘dî-i Şirâzî’nin mesnevisini hatırlarız:

Bülbüllere ʿAṭṭâr ṣabâ itmek içün pend
Bir bir ider evrâḳ-ı gülistânı güşâde
G191/5

2.1.5.2.2. Firdevsî

İrân’ın millî destânı “Şehnâme”nin yazarıdır. *Divân*’da sadece bir beyitte tesâdüf edilen Firdevsî, memdûhu övmek, onu yüceltmek için kullanılmıştır:

Görse sen ḫüsrev-i ẕî-şânı eger Firdevsî
Ḫâk-i İrânde idüb rûḥ-ı revânı ilġâz
K8/64

2.1.5.2.3. Şems-i Tebrîzî

Mevlânâ'nın şeyhi olan Şems-i Tebrîzi *Divân*'da sadece bir beyitte geçer. Beyitte "Şems" ifâdesi hem "güneş" hem de "Mevlevî-veş" ve "döner" ifâdelerinden dolayı Şems-i Tebrîzî'yi hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Böylece ihâm-ı tenâsüp sanatına yer verilmiştir:

Âl-i tennûre idüb çarḫ-ı şafaḳdan İḥyâ
Mevlevî-veş ṭarab-ı Şems ile hem-vâre döner
G65/5

2.1.5.2.4. Nizâmî

Ünlü İrânlı şâir Nizâmî sadece bir beyitte hamsesiyle beraber zikredilir. Bir ilkbahâr bahçesi tasvîr eden şâir, Nizâmî hamsesini bu ilkbahâr resmine çınar yapraklarıyla beraber yerleştirir:

Niẓâmî ḫamsesidir gerçi her berg-i çenâr ammâ
Nigâh-endâzdır ders-i bahâristâne bülbüller
G69/3

2.1.5.2.5. 'Aṭṭâr

İhyâ Divânı'nda 'Attâr, lûgât anlamını da hatırlatacak şekilde yer alır. İlk beyitte 'Attâr mefhûmunun memdûhu övmek maksadıyla kullanıldığını görürüz. Semânın levhasına o mübârek şâhın övgüsünü yazan da onun hikâye okuyucusu da 'Attâr'dır:

Yazar levḥ-i sipihre ol şehiñ vaṣf-ı hümâyunuñ
Bu resm üzre ʿAṭṭâr düşmedi oldur menḳabet-ḫânı
K11/31

Aşağıdaki beyitte ise 'Attâr, hem lugât anlamıyla, hem de Ferîdüddîn 'Attâr anlamına gelecek şekilde işlenmiştir. İhyâ, beyitte "pend" ve "varak" ifâdelerine yer vererek Ferîdüddîn 'Attâr'ı anımsatır. 'Attâr'ın Pendnâme adlı bir eseri vardır. Böylelikle şâir, ihâm-ı tenâsüp sanatına başvurur:

Bülbüllere ʿAṭṭâr ṣabâ itmek içün pend
Bir bir ider evrâḳ-ı gülistânı güşâde
G191/5

2.1.5.2.6. Câmî (Bahâristân)

İrân'ın mutasavvıf, mütefekkir ve âlim şâiri olan Câmî, *İhyâ Divânı*'nda ünlü eseri Bahâristân'ın imâ edilmesi dolayısıyla yer almaktadır. Câmî, isim olarak zikredilmez. Aşağıdaki beyitlerde "bahâristân" ifâdesi hem bahar mevsimi, hem de Câmî'nin eserini içerecek biçimde ihâm-ı tenâsüp yapılarak kullanılmıştır.

Niẓâmî ḫamsesidir gerçi her berg-i çenâr ammâ
Nigâh-endâzdır ders-i bahâristâne bülbüller
G69/3

Zamân-ı devletinde ġonçe-veş diller güşâyişde
Cihânı eyledi baḫt-ı hümâyûnı bahâristân
KT88/2

2.1.5.3. Sanatkârlar

2.1.5.3.1. Mânî

Mânî, Zerdüşt dini ve Hıristiyanlığı birleştirip Mânîheizm dinini kurmuş, yaptığı resimleri mucize diye gösterip peygamber olduğuna insanları inandırmıştır. İran hükümdârı Behrâm tarafından derisi yüzülmek sûretiyle öldürülmiştür.[142] Çin'de onun resim ve minyatür sahasındaki etkileri nedeniyle Çinli nakkaş olarak da bilinir.

Divân şiirinde Mânî, resim sanatındaki ustalığı yönüyle konu edinilir. Özellikle sevgilinin güzelliğinin ele alındığı beyitlerde ona yer verilir. Bu beyitlerde genellikle "Çin, büt-i Çinî, nakş, nakkâş" gibi unsurlarla birlikte kullanılır. Şâir, sevgilinin güzelliğinden bahsederken Mânî'nin onu tasvir etmede yetersiz kalacağını söyler. Mânî'nin hiçbir eserinin sevgilinin güzellik tablosuyla boy ölçüşemeyeceğini belirtir. Böylelikle Divân şâiri sevgiliyi yüceltmede Mânî ve sanatını araç olarak kullanmış olur. Sevgiliyi yüceltme maksadıyla kullanımının yanında kendi şiirlerini övme maksadıyla da şâirler bu mefhûma yer verirler. Mânî, onların şiirleriyle tasvîr ettiği sevgilinin portresini çizmede aciz ve suskun kalmaktadır.[143]

Bir yapı için yazılmış târih manzûmesinden alınma şu beyitte yapı, çeşitli özellikleriyle resmedilirken şâirin onun güzelliğini pekiştirmek için Mânî ve Behzâd

[142] Onay, age, s.319
[143] Tökel, age, s.232-237

isimlerinden faydalandığını görürüz. Mânî, o güzel yapının üç boyutlu damını görse süst-endâm olur:

Mücessem naḳş-ı saḳfuñ görse süst endâm olur Mânî
Uçar reng-i hevâyîsin göreydi şevḳden Behzâd
KT32/11

Kaptân-ı Deryâ Hüseyin Paşâ'nın sarayını öven İhyâ, bu sarâyın güzelliklerini şu beyitte Mânî imajıyla kuvvetlendirir. Bu sarâyın nakşını gören Mânî, onun ihtişâmından dolayı öyle renkten renge girer ki bu renk cümbüşüyle sarây, gâh cehenneme gâh cennete döner:

Görse naḳşın bulur ol gûne televvün Mânî
Ki döner ḥaşrdeki dûzaḫa ki me'vâya
K19/27

Yine, resmedilen bir yapının Mânî imajıyla yüceltilmesi söz konusudur. Bu yapının üzerine nakş olunmuş gül tasvirini Mânî görecek olsa, âhı kıskançlıktan sünbül gibi kabri üzerindeki topraktan gökyüzüne yükselirdi:

Gül taṣvîrini Mânî göreydi reşkle âhı
Çıḳardı ḳabri üzre ḫâkden sünbül gibi derḥâl
K51/13

Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzellik sayfasının, Mânî unsuru vasıtasıyla pekiştirilerek resmedildiğini görürüz. Sevgilinin güzeliğinin tasvir olunduğu levhâda yer yer serpilmiş olanlar sarı noktalar değildir. Bu güzel tablonun karşısında Mânî'nin çekmiş olduğu âhın kıvılcımlarıdır onlar:

Degil zer noḳṭa yer yer ṣafḥa-i taṣvîr-i ḥüsniñde
Dökülmiş aña Mânî çekdigi âhıñ şerârıdır
G103/4

2.1.5.3.2. Behzâd

Divân şiirinde yaptığı resimler nedeniyle övülen bir ressâmdır. O da Mânî gibi sanatı eşsiz olan bir sanatkârdır. Şâirler tarafından bir kıyas malzemesi olarak işlenir. Özellikle memdûhun ortaya koyduğu bir eser veya sevgilinin güzelliğinden söz edilirken, Behzâd'ın sanatıyla kıyas yapılır ve Behzâd bunlar karşısında âciz

gösterilir. Bazen de Behzâd'ın eserlerinin mükemmeliyeti sevgilinin güzelliğine bağlanarak işlenir.[144]

İhyâ Divânı'nda çokça tesâdüf ettiğimiz Behzâd ismi, bir yapıyı veya sevgilinin güzelliğini ön plana çıkarmak, vurgulamak için kıyas olarak kullanılmıştır. Yeni yapılmış bir yapıya övgüler dizen İhyâ, o yüksek köşkün yücesinde çakılı duran sarı çivileri Behzâd mazmûnuyla anlatmaktadır. Behzâd'ın gözleri hayretten tavana asılı kalmıştır aslında. Böylece "zer mîhler" ile "dîde-i Behzâd" arasında ilginç bir benzetme kurulmuştur:

Degül zer mîḫler bâlâ-yı eyvân-ı bülendinde
Kemâl-i ḥayretinden ḳaldı anda dîde-i Behzâd
KT32/12

Yine bir yapıya dâir övgü içerisinde buluruz Behzâd'ı. Behzâd eğer canlanıp onun nakşı ve resmini görse utancından herkesten yüzünü gizlerdi:

Görse ger zinde olub naḳş u nigârın Behzâd
Ṣûretin şermle herkesden iderdi pinhân
KT25/12

Aşağıdaki beyitte Behzâd mefhûmu şâirin sanatını övmede kıyas aracı olmuştur:

Bu beyte virdi bir ḥüsn iki târîḫ ile İḥyâ kim
O ḥüsni ṣûret-i Behzâda ancaḳ kilk-i mû virdi
KT15/19

Burada ise Behzad'ı, sevgilinin güzelliğini ifşâ etmede kıyas olarak görürüz. O şûh sevgiliye âşıklar cân atar. Behzâd'ın nakş ettiği sûretin o sevgiliye benzemeye cânı yok. Beyitte ayrıca "cân atar" ifâdesi deyim anlamını da çağrıştıracak şekilde kullanılarak kinâye yapılmıştır:

Cân atar üstine ʿuşşâḳ hemân sen şûḫa
Cânı yoḳ beñzemege ṣûret-i naḳş-ı Behzâd
G50/5

Sevgilinin güzelliğinin en küçük zerresini bile kimse tasvîr edemez. Bu öyle bir sevgilidir ki onun kaşlarını kimsenin sûrete dökmeye cânı yoktur. Yeni parlak ay bir tarafa, Behzâd'ın kalemi bile bunu yapamaz:

[144] Tökel, age, s.121,122

Cânı yoḳ virmege ṣûret ser-mû ebrûña
Şöyle ṭursun meh-i nev ḫâme-i Behzâd bile
G193/4

2.1.5.3.3. Sinimmâr

"Numân ibn. Münzîr tarafından yaptırılan eşsiz güzellikteki Havernâk sarâyını yapan mîmârın adı. Bir eşini daha yapmasın diye yaptığı sarâyın damından atılarak öldürülmüştür."[145] Divân şâirleri tarafından haksızlığa uğramış olması ve mimârlıktaki mahâreti dolayısıyla kıyas aracı olarak şiirlerde yer alır. *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte tesâdüf ettiğimiz bu isim, bahsi geçen yapıları yüceltmede karşılaştırma görevi üstlenmiştir:

Bâm-ı ḫâṭırdan ider nâm-ı Sinimmârı bunuñ
Ṭarḥ-ı zîbendesi üftâde-i ṣaḥn-ı nisyân
KT24/9

Ger Sinimmâra mümkün olsa naẓar
Ṭarḥı andan iderdi selb-i ṣuʿûr
KT31/8

2.1.5.3.4. Miʿmâr Sinân

16. yüzyılda yaşamış, ünlü Osmanlı mimârı Sinân, *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte geçer. İlk beyitte bahsi geçen yapıyı yüceltmek, diğer beyitte ise şâirin sanatını övmek amacıyla kullanılmıştır:

Yapdı bir ḳaṣr-ı muṣâfât ki bîm-i şemşîr
Ṭarḥ-ı Miʿmâr Sinân'a görinür emr-i ʿasîr
K40/44

Açdı Miʿmâr Sinân müjesini revzen-i dâġ
Virdi beyt-i dil-i İḥyâya güşâyiş ne güzel
G141/7

[145] Pala, age, s.442

2.1.5.4. İslâm Âlimleri

2.1.5.4.1. Buḫarî

Hz. Peygamber'in Hadis-i Şeriflerini toplamış olduğu *Sahih-i Buhârî* adlı kitabıyla ünlü İslâm âlimidir. Yazmış olduğu bu kitap hadis alanında hazırlanmış en güvenilir ve en doğru kaynak olarak kabul edilmektedir. *"Sahih-i Buhari (Arapça: صحيح البخاري), asıl adı el-Câmiu's-Sahih olan ancak müellifinin adına (İmam Buhari) nisbetle 'Buhari', 'Buhari-i Şerif' gibi isimlerle anılan hadis kitabının en meşhur ismidir. İmam Buhari bu kitabı için: "Sahih olandan başkasını yazmadım. Kitâb uzamasın diye terkedip yazmadığım Sahîh'ler de yazdıklarımdan çoktur." dediği gibi : "Bunların altıyüz bin hadîs içinden tahrîc ve intihâb eyledim. Ve tasnifini on altı senede ikmâl edebildim. Onu kendim ile Allah arasında huccet ittihaz ederim."* [146] demiştir.

İhyâ Divânı'nda Buhârî ismi sadece bir beyitte geçer. Şâir bu isme, örneğine çok da rastlanılmayacak bir durum için benzetilen olarak yer verir. Buhârî'nin yazmış olduğu eser, İslâm âleminde en güvenilir, en sağlam eser olarak kabul edilmektedir. İhyâ da âşığın hasret âhının kılıcıyla yüz parçaya bölünmüş vücûdunu sağlam bir şerh-i Buhârî olarak tanımlamaktadır. Böylelikle âşığın sevgiliye hasretinin delili olan cismi, çok sağlam bir örnek hâlini almıştır:

Görüb şemşîr-i âḫ-ı ḥasret ile sînemi ṣad çâk
Dimez mi yâr aña ṣıḥḥatli bir şerḥ-i Buḫârîdir
G103/3

2.1.5.4.2. Ġazâlî

Ünlü İslâm âlimi ve mutasavvıfı olan Gazâlî, *İhyâ Divânı*'nda bir beyitte çeşitli kelime oyunları içerisinde hissettirilecek şekilde işlenir. Beyitte geçen "Gazâlî" ifâdesi, hem "ceylan" hem de "İmâm-ı Gazâli"yi düşündürecek şekilde kullanılmıştır. "Çeşm" sözcüğü ceylânı, "İhyâ ve 'ulûm" ifâdeleri ise İmâm Gazâlî'yi işâret etmektedir. Gazâlî'nin önemli bir eserinin adı *İhyâ-ı 'Ulûmü'd-dîn*'dir. Memdûhunu öven şâir, hem onun gözlerini ceylân benzetmesiyle anlatmakta hem de onu, ilimlerini ihyâ etmede (Burada Gazâlînin "İhyâ-ı 'Ulûmü'd-dîn" adlı eseri hatırlatılmış oluyor.) gözlerini kapamaması, devamlı çalışması yönünden eserlerini böyle meşakkatli bir şekilde oluşturan İmâm Gazâlî'ye teşbih etmektedir. Beyitte ihâm-ı tenâsüp sanatı yapılmıştır:

---

[146] http://tr.wikipedia.org/wiki/Sahih-i_Buhari , Erişim Tarihi: 01.02.2012

O nûr-ı çeşm-i Ġazâlî ʿulûmı İḥyâda
Çerâġın itmez idi küşte ṣubḥa dek bir ân
KT50/8

2.1.5.4.3. Emîr Sultan

Osmanlıların kuruluş döneminde Bursa'da yaşamış olan Emîr Sultân, adına yapılmış Emîr Sultân Câmii'nin inşâsına yazılmış tarih manzûmesi[147] vesilesiyle anılmaktadır.

2.1.5.5. Eflatûn (Felâtûn), Aristô, İbn-i Sînâ

Ünlü İslâm filozofu İbn-i Sînâ ve Yunan filozofları Eflatûn ile Aristo, Divân şâirleri tarafından akıl ve hikmet sembolü olarak ele alınır. *İhyâ Divânı*'ndaki kullanımlar da akıl ve hikmetten hareketle memdûhu övme, onu bu yönleriyle İbn-i Sînâ, Eflatûn ve Aristo'ya teşbih etme amacına yöneliktir. Bazen memdûhu yüceltmek için kıyas amacıyla da işlenmişlerdir. Aşağıdaki beyitlerde verilen kullanımlar belirtilen durumlara örnek teşkil etmektedir:

Sebḳ-âmûz-ı Felâṭûn disem ol ẕâta sezâ
Ki işârâtını heb menbaʿ-ı ḥikmet gördüm
K37/16

Yegâne fâżl-ı devrân Felâṭûn-ı ḥikem-perver
ʿUlüvv-i rütbede seyyîdle hem-ser hem-çü saʿd üstâd
KT32/2

Müşîr-i kâmil ü dânâ Felâṭûn-ı ḥikem-pîrâ
Göreydi İbn-i Sînâ ḥayy olaydı fażlını bârî
G217/8

Ḳıldı devletlü ʿinâyetlü efendim irsâl
Bir ṭabîb-i ḥikem-endûz-ı Arisṭô-girdâr
K23/11

Şâirler, Sanatkârlar, İslâm Âlimleri ve Filozof adlarının geçtiği beyitler şunlardır: K8/13,64, K9/37,40, K10/18,42, K11/12,13,27,31, K12/17, K13/11, K14/16, K15/17, K16/12,50, K17/24,10, K18/1,2, K19/3,4,36, K20/13, K21/9, K22/5,7, K23/14, K24/12, K25/9, K26/3, K27/9, K28/18,29, K29/20, K31/8, K32/21, K33/5,

[147] Bkz. KT23

K34/6, K35/5, K37/13, K38/5, K39/6, K40/44, K45/1, K46/1,3,7, K47/5,22, K48/1,5, K49/1,2,3, K50/1,2, K51/3,19, K52/2,7, K53/2,3,8, K55/2,5.
KT2/3,12, KT15/19, KT23/1,6, KT24/12, KT32/2,3,5,11,12,16, KT34/2,14, KT35/1,3,4, KT36/1,5, KT37/6,17, KT38/6, KT39/1,4,14, KT40/4,5,9, KT41/2,5, KT42/1,6, KT43/1,6, KT44/8,29, KT45/8, KT46/1, KT47/6,22, KT48/1,5, KT50/2,8,11, KT51/1,2,3,5, KT52/4, KT53/1,2,5, KT54/1,2,5,6, KT55/2,7, KT56/1,5, KT57/3,18, KT58/1,11, KT59/1,4, KT60/1,10,11, KT61/7, KT62/6, KT63/2,7, KT65/2,7, KT66/3,15, KT67/1,13, KT68/7, KT69/1,8, KT70/1,12, KT71/2,5, KT72/3,9, KT73/3,8, KT74/2,5, KT75/1,5, KT76/2,11, KT77/1, KT78/2,5, KT79/1,5, KT80/2,13, KT81/6,13, KT82/13, KT83/1,5, KT84/1,5, KT87/5, KT91/2,5, KT93/4,11,12, KT97/1,10, KT100/3,11, KT103/8,17, KT104/7, KT105/4, KT107/4,7, KT108/2,4, KT109/1,8, KT126/1,3, KT128/1,2, KT130/1, KT131/1, KT132/1, KT134/3, KT137/2, KT138/2, KT140/3.
G10/8, G63/5, G66/7, G86/7, G87/5, G98/3, G112/2, G135/4, G138/6, G144/5, G155/6, G177/6, G185/7, G196/3, G210/8, G241/4, G242/9, G243/4, G261/10, G264/7, G267/8.
MS2/40,99,101, T3/6, T8/5, TS2/5, MD1/7, TB1/5.

2.1.6. Harfler

Divân şâirlerinin niyetlerini ve amaçlarını ortaya koyma ve buna bağlı olarak şiirlerini kurma aşamasında yararlandıkları unsurlardan biri de harflerdir. Harflerin ele alınışında şeklî özellikler önemli rol oynar. Arap harflerinin şekil yönünden özellikle sevgilinin güzellik unsurları için yüzyıllar boyunca teşbih oluşturması, zamanla benzerlik ilgisi kurulan varlığın simgesi durumunu almıştır. Meselâ "elif" denince boy, "dal" ve "lam" harflerinin sevgili için saç olarak anlaşılması bu durumu örnekler mahiyettedir. Harflerin kullanımı her zaman tek olmamıştır. Çoğu zaman Divân şâiri, bikaç harfi bir arada kullanmak sûretiyle değişik kompozisyonlar oluşturmuş bazen de harflerin ifâde ettiği durum ve nesneler çok daha karmaşık bir kompozisyon içinde verilerek olay bir bulmaca karmaşıklığına bürünmüştür. Harfleri benzetme aracı olarak kullanmayan şâir yok gibidir. Bu nedenle Divân şiirini çözümleyebilmenin bir gerekliliği de harflerin kapsadığı anlam ve teşbihleri bilmektir.[148]

Divân'ını incelediğimiz İhyâ'nın da gelenek içerisinde yüklenmiş olduğu anlamlar dâhilinde çeşitli harfleri kullandığını tespit ettik. *Divân*'da tespit ettiğimiz bu harflerden bazıları benzetmeye dâir bir unsur olarak yer alırken kimisinde ise böyle bir amaç güdülmemiştir. *Divân*'da "elif, dal, mîm, râ, nûn ve sin" harfleri gelenek çerçevesinde alışılagelmiş benzetmeler oluşturulurken kullanılmıştır. "Lâ ve

[148] Dursun Ali Tökel, *Dîvân Şiirinde Harf Simgeciliği*, Hece Yayınları, Ankara, 2003, 1.basım, s.25,26

bâ" harfleri ise herhangi bir benzetme unsuru olarak değil, müstakil bir kullanım biçiminde karşımıza çıkar.

"Elif", sevgilinin boyu olarak kullanılır, onun endâmı da düz olması hasebiyle "elif" olarak tasvir edilir. Bazen âşığın boyu için de "elif" benzetmesi yapılır. Dimdik olan âşığın boyu sevgilinin verdiği cevr ü cefa ve ıstıraplar neticesinde iki büklüm halinde "lam" veya "dâl"a döner. Bu yaygın kullanımların yanında "elif" harfi, vahdeti temsilen de kullanılır. Harfsiz ve düz bir çizgi şeklinde olan elif, kendisinden sonraki harfle birleşmediğinden kesrete bulaşmamış olarak kabul edilir.[149]

İhyâ Divânı'nda "elif", sevgilinin boyunu ifâde etmek için kullanılmıştır. Sevgilinin boyuna elif denmesi, yerinde bir teşbihtir. Onun elif-kâmeti şehre nâm salmıştır:

Şehr içre şöhret-i elif-ḳâmetüñ tamâm
Bâlâ-ter oldı çekdigimiz medd-i âhdan
G180/5

Disem o ḳadde elif rastdır velî zülfe
Dinse sünbül-i bâġ-ı Ḫuten ḫaṭâ bunda
G199/4

Sevgilinin boyu için benzetilen konumundaki "elif", övgüye mazhar olan bir yapının kemerleri için benzetilen durumundadır. "Nûn" harfi ise şekli itibâriyle kâse için benzetilen olmuştur. Ayrıca ikinci mısrâda yer alan "bâde" ifâdesi ihâm-ı tenâsüp yoluyla "bâ" harfini de işâret edecek biçimde yer almıştır:

Elifler tâk-i zer her kâse-i nûn oldı bir sâġar
Midâd-ı nevk-i ḫâmem neş'e-baḫş-ı bâdedir şimdi
K22/4

"Dâl" harfi, eğri olması yönüyle hançere benzer. Sevgili uğrunda ölmenin yolları vardır; buna delil arayan âşığa hançere dönen dâl yeterdir:

Yolında ölmege yârûn ṭarîḳ var ʿâşıḳ
Delîl ararsañ eger saña dâl olur ḫançer
G55/3

[149] Ömer Savran, "Klâsik Türk Şiirinde Bedenin Harflere Yansıması", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/2, Winter 2009, p.929

Aşağıdaki beyitte hançer kesilen “dâl” harfiyle birlikte “râ” harfine de tesâdüf ederiz. Sevgili, zulüm dersinin harf bilmeyeni olsa da dâl hançere döner. İkinci dizedeki “bu râsın” ifâdesi hem “burasın” hem de sevgilinin beliyle alakalı olarak “râ” harfini hissettirecek şekilde kullanılmıştır:

Ne ḳâdar ḥarf-nedân-ı sebaḳ-ı cevr ise yâr
Dâl ḫançer olur âh işte bu râsın çıḳarır
G62/2

Bu beyitte ise harflerin bir oyuna dönüştüğünü görürüz. İki dâl harfinin arasına elif gibi bir âsâ konursa adâlet anlamındaki dâd elde edilmiş olur. Zâten sevgilinin çektirdiği cevr ü cefâdan nâle vü figân eyleyen âşık, ondan adâlet temenni ederken bu eziyetlere karşılık dâd demektedir

Bir ʿaṣâ urdı iki dâlımuñ ortasına yâr
Çıḳdı püşt-i felege dâd diyü âvâzem
G147/4

İhyâ’nın şiirde faydalandığı diğer bir harf “mîm”dir. Mîm, geleneğe uygun olarak sevgilinin ağzı için kullanılmıştır. Sevgilinin sûreti bir resme teşbih olunurken mîm gibi olan ağzının altındaki ben ise resmin tamamlandığını belirtmek için Yaratıcı’nın koyduğu noktadır:

Zîr-i mîm-i dehenüñde ḳodı bir noḳṭa-i ḫâl
Resmini eyledi taʿlîm anuñ üstâd-ı ezel
G141/6

Sadece bir beyitte tesâdüf ettiğimiz “sin” harfi, yazılışındaki dişe benzer görünümü dolayısıyla konu edinilmiştir. Âşık, sevgilinin sözlerine o kadar düşkündür ki onun sessizliğindeki (sükûn) “sin” harfinin dişleri âşığın gönlünü tırmalar:

Güftâr-ı yâre mâ’ilim ol rütbe kim olur
Dendân-ı ḥarf-ı sîn-i sükûnı ḫırâş-ı dil
G142/3

Aşağıdaki beyitlerde “lâ” genellikle olumsuzluk anlamıyla kullanılmıştır. Ancak üçüncü beyitte “lâ” harfinin şekil yönüyle bıçkıya teşbihi farklı bir yaklaşım olarak görünmektedir::

Niyâz-ı bûseye lâ dirken öpdüm laʿl-i nâbından
O ceyb-i lâyı çâk itdikce ben gûyâ rüfû virdim
G156/4

Ben leb-i maḥbûb-ı cûdım bûse-dâdımdır neʿam
Harf-ı lâ dâ'im girîbân-çâk-i ḥasretdir bana
G2/3

Kesme ümîdiñ erre-i lâ ile kimsenüñ
Dâmân-ı ye'si olmaya tâ pür-telâş-ı dil
G142/2

Burada "bâ" harfini bir kelime oyunu içerisinde görürüz. "Bâde" ifâdesi, "bâ" harfini işâret eder görünse de ikinci mısrâda yer alan "mey" ve "tarab" ifâdelerinden dolayı kadeh anlamındaki bâde sözcüğüne dikkat etmek gerekmektedir:

Şu naẓm-ı dil-geş-i İḥyâyı ḥarf-i bâde gören
Mey-i neşâṭ ile olmaz mı neşve-yâb-ı ṭarab
G25/7

Divân'da harflerin yer aldığı beyitler şunlardır:
K20/1,3, K2/28, K22/4, K/31/2, KT46/7, G2/4, G3/3, G69/3, G77/2, G150/3, G166/9, G185/6, G186/2,3, G191/4, G200/4, G228/5, G243/6, G249/4, G254/4, G261/9.
MS1/19, T6/3.

2.2. Ülkeler ve Şehirler

2.2.1. İstanbul

İstanbullu olduğunu düşündüğümüz İhyâ, *Divân*'nda İstanbul'un bir çok semtine, bazı sokak ve caddelerine yer vermiştir. İstanbul'la ilgili bu yerler, genellikle târih manzûmelerinde zikredilmektedir. Bunun yanında şâirin gezdiği veya Lâle dönemi mekânları gibi atıfta bulunduğu yerler de vardır. *Divân*'da geçen semtler, cadde-sokaklar ve kimi meşhûr yapılar Beşiktâş, Çırağan, Bâb-ı Cedîd (Yeni Kapı), Toğancılar, Galata, Vezneciler, Boğaziçi, Tophâne, Eyyûb, Levend, Üsküdar, Aksaray, Taksim, Şişhâne, Çamlıca, Vefâ, Beyḳoz, Sa'dabâd, Kağıdhâne, Göksu, Mercan, Öriciler, Zincirlikuyu, Süleymâniye, Şehzâdebaşı, Sultâniye, Üsküdar Selimiye Mahallesi, Üsküdar Selimiye Kışlası, Üsküdar Selimiye Camisi, Tobciyân Dergâhı ve Arap Câmisi'dir.

İstanbul'la ilgili semt, cadde, sokak ve bazı yapı adlarının geçtiği beyitler şunlardır:
K2/15,48, K5/7, K6/6,9, K7/32, K9/23, K10/40, K16/25, K29/15, K30/12, K53/6, KT4/29,14, KT7/2, KT11/3, KT12/3,6, KT22/8,9,11,30, KT25/2,6, KT28/2,

KT44/20, KT45/1-8, KT57/12, KT60/8, KT66/15, KT69/3, KT78/3, KT176/2, G25/2, G217/3, G225/1, G254/1, G261/4, G262/4,6, G298/10.
MS1/33, MS2/43, MR1/5, MH1/2,5, MD2/3, TK1/6.

2.2.2. Diğer Anadolu Kentleri

İhyâ, yazdığı çeşitli târih manzûmeleri ve şehirlere ait bazı özellikler vasıtasıyla çeşitli Anadolu kentlerinden bahseder. *Divân*'da adı geçen kentler Muğla, Seydişehri, Ankara, Bolu, Kastamonu, Gemilik, Aydın, Akhisâr, Balıkesir, Gümüşhane ve Bandırma'dır.

Divân'da adı geçen diğer Anadolu kentlerinin geçtiği beyitler şu şekildedir:
K54/5, KT26/4, KT42/2, KT85/6,10, KT86/9, KT90/3,9, G53/3.

2.2.3. Diğer Ülke ve Şehirler

2.2.3.1. Çîn (Hıṭâ, Huten)

Çin, Divân şâirlerince daha çok resim sanatının merkezi olarak işlenmektedir. Bundan dolayı resimle alakalı olan nigâr, nakş, sûret, büt, nakkâş gibi terimlerle birlikte kullanılır. Çin'in bu çizgideki kullanımında resim sanatıyla ün kazanmış Mânî'nin hayatının büyük bir bölümünü Çin'de geçirmesinin payı vardır. Çin ismiyle birlikte en çok rastlanılan unsur "misk"tir. Çünkü misk denilen kokunun elde edildiği ceylanlar Çin'in bir bölgesinde bulunmaktalar. Bütün bu özellikleriyle Çin, şâirler tarafından sevgilinin yüzü olarak tasavvur edilmekte ve yüzün üzerindeki hatt ve zülf unsurlarıyla birlikte işlenmektedir. Sevgili, resim olarak addedilen güzelliğiyle, sevgilinin güzelliğinin önemli parçaları olan zülüf ve hatt ise hem bu resim üzerinde oluşturdukları şekiller hem de barındırdıkları koku nedeniyle Çin'e bağlanmaktadır. Çîn sözcüğünün kıvrım, büklüm anlamıyla kullanılması bu münasebete dayanmaktadır. Çin ifâdesi Hıta, Huten ve Tatar gibi kelimelerle beraber ihâm-ı tenâsüp oluşturacak şekilde kullanılmıştır.[150]

İhyâ Divânı'nda tespit ettiğimiz kadarıyla Çîn, Huten, Hıta gibi isimler yukarıda bahsettiğimiz doğrultuda yer bulmaktadır. Çîn, resim sanatıyla birlikte sevgilinin saçını ifâde eder. Çin'in Doğu Türkistan bölgesi için kullanılan Hıtâ, Huten ifâdeleri ise orada yetişen ve göbeğinden misk elde edilen ceylân dolayısıyla, sevgilinin saçı ve ayva tüyleri için benzetilen olmuştur. Ayrıca sevgilinin gözleriyle Huten âhûlarının gözleri arasında benzerlik ilgisi kurmuştur İhyâ.

[150] Tolasa, age, s.92,93

Memdûhunun sarayını öven şâir, onun güzelliklerini yüceltirken Çîn'den faydalanıyor. Bu renkli sarây, nakşıyla Çîn'i kıskandırmaktadır. Tavanında asılı altın renkli kazıklar, çarhı süsleyen yıldızlara dönmüştür:

Ḳaṣr-ı rengîni olur naḳş ile reşk-âver-i Çîn
Saḳf-ı zer-mîḫi döner çarḫ-ı nücûm-ârâya
K19/19

Aşağıdaki beyitte ise Çîn nigârhânesi, Enderûnlu Fâzıl'ın Hubannâmesi için benzetilen olmuştur:

Böyle ṣûret virüb itdi tezyîn
Oldı gûyâ ki nigâr-ḫâne-i Çîn
TK1/5

Yukarıda yapı için ele alınan Çîn, aynı doğrultuda bu defa sevgilinin güzellik unsurlarını anlatmak için kulanılmıştır. Sevgilinin zülüf ve ayva tüyleri, oluşturdukları şekiller nedeniyle yanağı Çîn'in resim atölyesine çevirmiştir. Gözbebekleri ise bu nakşın güzelliğinden hayret içerisinde kalmıştır. Şâir, gözbebeklerinin açılmasını bu tablo karşısındaki hayrete bağlayarak hüsn-i tâlil sanatı yapar:

Ḳıldı nigâr-ḫâne-i Çîn o bütüñ ruḫun
Pür naḳş-ı ḥayret eyledi aḥdâḳı zülf ü ḫaṭṭ
G122/8

Sevgilinin saçlarının esîri olan âşığı, Çin ülkesinin karanlığına salmıştır sevdâ. Çin sözcüğü, beyitte sevgilinin saçını da ifâde edecek şekildedir. Yâni âşık hem Çin ülkesinin karanlığına hem de sevgilinin siyah saçlarının karanlığına itilmiştir. Böylece şâir, bu mefhûmu tevriyeli kullanmıştır diyebiliriz:

Esîr-i zülfüñi sevdâ sevâd-ı Çîne ṣalar
Ḥarîṣ-i ḳand-i lebüñ semt-i Ḳandehârı ṭutar
G80/4

Âhûları ve onlardan elde edilen miskle şöhret bulmuş Huten diyârının bu özelliği, sevgilinin saçları için benzetilen durumundadır. Kokusu dünyayı tutan o ay yüzlü sevgilinin kâküli Huten miskidir:

Ḥüsni ʿâlem-gîr o mâhıñ kâküli müşg-i Ḫuten
Rûyı verd-i ʿAdn u dendânı ʿAden lü'lü'sidir
G59/3

Huten, aşağıdaki beyitte yine âhu mefhumuyla birlikte söz konusu edilmiştir. Âhû bakışlı güzellerin teferrücüyle Huten Ovası'na dönen Bayram, güzellerin al dudaklarıyla da Bedahşan olmuştur:

Geşt-i âhû-nigehân ile olur deşt-i Ḫuten
La'l-i ḫûbân ile ammâ ki Bedaḫşândır 'îd
K10/10

Sevgilinin saçlarından yayılan kokunun etkisini çarpıcı bir şekilde ortaya koymak isteyen şâir, istifhâm sanatıyla örmüştür beyiti. Gelen kokuya anlam vermeye gayret eden şâir, kokuyu önce sevgilinin saçlarını taramış olan rüzgâra bağlarken ikinci mısrada bu kokunun ancak Hûten âhûsunun misk dolu nâfesinin yırtılmasıyla açıklanabileceğini belirtmiştir. Beyitte benzeyen durumundaki zülüf söylenmemiş, benzetilen konumdaki müşg-i Huten telaffuz edilerek açık istiâre yapılmıştır:

Nesîm-i şâne-zen-i ṭurra mı nedir bu bû
Yâ ceyb-i nâfe-i müşg-i Ḫuten derîde midir
G101/2

Huten âhûsunun taşıdığı misk dolayısıyla sevgilinin saçları için benzetilen olmasındaki yaygınlık, sevgilinin gözlerinin âhûnun gözlerine benzetilmesinde de geçerlidir. Burada farklı olan tek şey özellikle Huten âhûsunun gözlerine benzetilmedir. Bu durumun nedeni ikinci mısrada ortaya çıkmaktadır. Hıtâ ülkesinde yaşayan bir çeşit erkek ceylanın göbeğinde oluşan ur (nâfe) onu rahatsız ettiği için, ceylan onu bir yerlere sürterek kurtulabilirmiş. Çok güzel bir koku yayan bu nâfeyi elde etmek için insanlar yerlere kazıklar çakarlarmış. Böylece hayvan gelip bunlara sürtünerek miski düşürürmüş. İkinci mısrâdaki tîr ve mekr ü âl bu olayı hatırlatmaktadır. Sevgili de gamzelerindeki oklarla misk avcıları misâlî hileler yapmaktadır:

ʿAyn-ı âhû-yı Ḫuten çeşm-i ġazâluñdur senüñ
Ġamze-i dil-dûz-ı tîr mekr ü âlüñdür senüñ
G136/1

Bu beyitte şâir, Huten âhûlarının göbeklerinin kan ile dolmasının sebebi olarak sevgilinin saçlarını göstermektedir. Onun saçlarının kıvrımları, ceylân için hileli bir tuzaktır. Bu tuzaktan dolayı nâfe, kan (misk) ile dolmaktadır. Miskin doğal oluşumu sevgilinin saçlarındaki tuzağa bağlanarak hüsn-i tâlil sanatı yapılmıştır. Ayrıca tüm beyit boyunca kokuyla alakalı unsurlar bir arada verilerek tenâsüp sanatına başvurulmuştur:

Bîm ile dil-ḫûn olur nâf-ı ġazâlâñ-ı Ḫuten
Çîn-i zülfiñ gibi dâm-ı mekr ü âliñden seniñ
G137/2

Aşağıdaki beyitte Huten mefhûmunu bu kez "misk" unsuruyla beraber değil, Huten bağının sünbülleriyle kullanmış görürüz. Sevgilinin zülüflerinin güzelliğini ve kokusunu yüceltmek için bir kıyastır bu unsur. Onun boyu eliftir, ancak zülüflerine Huten bağının sünbülü benzetmesi yapılsa bu hatalı bir teşbih olur. Ayrıca şâirlerin sıkça yaptığı üzere İhyâ da Huten sözcüğüyle beraber "hatâ" ifâdesine de yer vererek kelime oyunu yapar:

Disem o ḳadde elif rastdır velî zülfe
Dinse sünbül-i bâġ-ı Ḫuten ḫaṭâ bunda
G199/4

2.2.3.2. Bedaḫşan Aden, Kandehâr, Bâbil, Yemen

Divân şâirlerinin birçoğunda tesâdüf ettiğimiz bu şehirlerin kullanımı genellikle aynı anlam çizgisindedir. Bedahşân, bu bölgede elde edilen "la'l" taşı, Aden ise "dürr, lü'lü'" dolayısıyla ve genellikle sevgilinin dudak ve dişi için benzetilen olarak kullanılmışlardır. *İhyâ Dîvânı*'nda iki beyitte rastladığımız Bedahşân'ın ilk beyitteki kullanımı (G76/9) ve iki beyitte zikredilen Aden'in dördüncü beyitteki kullanımı (G59/3) bu doğrultudadır. Ancak ikinci beyitte (KT57/7) Bedahşan'ı tasvir edilen yapı için benzetme unsuru olarak; üçüncü beyitte (K11/44) ise Aden sözcüğünü memdûhun cömertliğini yüceltmek için dürr unsuruyla bir arada görürüz:

İder kûh-ı Bedaḫşân laʿlini pinhân derûnında
Lebi rengiyle olur şîrîn-maḳâle dâġ-ı ber-dildir
G76/9

Sepîde-i cidârından derûnı ḳıṭʿa-i elmâs
Velî kân-ı Bedaḫşân oldı bîrûnı o ḫumretle
KT57/7

Olub ḫûy-gerde tâb-ı ḫaclet cûd u ʿaṭâsından
Teni çün sâḥil-i baḥr-ı ʿAden eyler dürr-efşânı
K11/44

Ḥüsni ʿâlem-gîr o mâhıñ kâküli müşg-i Ḫuten
Rûyı verd-i ʿAdn u dendânı ʿAden lü'lü'sidir
G59/3

Günümüzde Afganistan sınırları içerisinde yer alan Kandehar, sevgilinin dudağıyla ilgili tasavvurlarda "kand" sözcüğüyle iştikâk halinde verilir. *Divân*'da Kandehar'ın, belirtilen kullanıma paralel olarak geçtiği bir beyit vardır. Sevgili, zülfüne esîr olmuş âşığı Çin'in karanlığına salarken dudağının şekerine giriftâr olanlar, Kandehâr semtini tutarlar. Şâir, "kand-Kandehar", "sevâd-sevdâ" sözcüklerinde iştikâk sanatına başvurmuştur:

Esîr-i zülfüñi sevdâ sevâd-ı Çîne şalar
Ḥarîṣ-i ḳand-i lebüñ semt-i Ḳandehârı ṭutar
G80/4

İlkçağlarda önemli bir merkez olan Bâbil, Divân şiirinde en çok içinde bulunan kuyu ve kuyuda asılı olan Hârût ile Mârût isimli melekleri açısından konu edinilir. Sevgilinin güzelliği bu unsurlar etrafında pekiştirilir:

Çeşmiñi fitnede Hârût'dan efzûn gördüm
Bâbiliñ çâḥ-ı ẕeḳândan çehini dûn gördüm
G161/1

Divân şâirleri tarafından daha çok "Süheyl" yıldızı ve "akîk" taşı dolayısıyla konu edinilen Yemen, *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte Yemenli bir güzelden bahsedilirken telaffuz edilir:

Baḫş itdi ʿaşḳı bir Yemenî âfetüñ baña
Dülbend-i lerziş-i ġamı dil-dâdelik ḳadar
G95/2

2.2.3.3. Isfahan, Irak, Hindistan, Hicâz, Necef

İhyâ Divânı'nda, Divân şiirinin devamlı kullanılan imajlarından olan bu ülke ve şehirlerden Hind, Isfahan, Irak bir beyitte; Hicâz, Irak ve Isfahan başka bir beyitte bir arada yer almıştır. Bu beyitlerdeki yerlerin birlikteliği, memdûhun gücünü ve azâmetini göstermek içindir:

Sindi düşmen her ṭaraf Hind u ʿIraḳ u Iṣfahân
Oldı pür âvâze şân-ı bülend-i devleti
K15/24

İdemez bülbül-i ḫoş-naġme dâḫî ḫavfından
Ne Ḥicâz u ne ʿIraḳ u ne Ṣıfâhanda ḳarar
K8/46

Hind ülkesi ilk beyitte doğrudan ülke olarak verilmesinin yanında orada yaşayan halk yani "hindû" şeklinde de karşımıza çıkar. Hindû, sevgilinin benleri için benzetilendir:

Ḫaṭ çeküb remmâl-i ḥüsn ismin dimiş çîn-i cebîn
Dökdigi her noḳṭaya bir ḫâl-i hindû ḳoymış ad
G51/5

Oldı yâriñ ḫâl-i hindû-yı cebîn-ârâsı bir
Asmân-ı ḥüsnünüñ keyvân-ı müsteşnâsı bir
G97/1

Isfahân'ın Divân şâirleri tarafından ele alınışı genellikle kuhl-ı Sıfâhân biçimindedir. Çünkü bu şehir, sürmenin imâl edildiği yerdir. Sevgilinin gözlerine çekilen sürme Isfâhân'dan getirilir. Naatten alınan şu beyitte, Peygamber Efendimiz'in güzel özelliklerini anlatan şâir, İrân'ın sürmesiyle meşhûr kenti Isfahân'dan faydalanıyor:

Geçürdi saḥḳ idüb pervîzin çarḫ-ı felekden hem
Sevâd-ı leylî ḳıldı çeşmine kuḥl-ı Ṣıfâhânı
K2/66

"Ney"in gönül açan sesi, dürbin misâli gönül gözüne Irak ve Hicâzı yakın eder:

Çeşm-i dile Iraḳ u Ḥicâzı çü dûr-bîn
Taḳrîb ider o kâmet-i dil-geş-nümâ-yı ney
G215/4

Irak'ta Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu yer olan Necef kenti, çoğunlukla bu vesileyle ele alınmıştır. *Divân*'da bir beyitte tesâdüf ettiğimiz bu kent, memdûhun övülmesi vesilesiyle vardır:

Girye-i şâdıyle her bir ḳaṭre-i eşk-i terim
Oldı ṣafvetden bu dem reşk-âverdir Necef
K21/3

2.2.3.4. Mısr, Kurfe, İskenderiyye, Kâhire, ‘Akkâ

Bu ülke ve şehirler, buraların fethi için düzenlenen seferler sebebiyle zikredilmiştir. Şâir Mısır[151], Kâhire[152], İskenderiyye[153] ve Kurfe Adası[154]’nın fetihleri için târih manzûmeleri yazmıştır. Akkâ[155] ise Mısır’ın fethi esnasında müslümânların düşmanla karşı karşıya geldikleri yer olarak bir beyitte zikredilmiştir. Şâir, Mısır’ı anarken bir beyitte “Mısr-ı hüsn” ifâdesine yer vermektedir. Böylece sevgilinin veya memdûhun yüzü Hazret-i Yûsuf’un güzelliğine telmih yapılarak Mısır ülkesi şeklinde tasavvur edilmiştir. Önceki beyitte ise Mısır’ın fethini gerçekleştiren Yûsuf Ziyâ Paşa övülürken Hazret-i Yûsuf’la olan isim ortaklıkları da “Yûsuf-ı hüsn” tabiriyle hissettirilmiştir:

Ey dil ol Yûsuf-ı ḥüsn ile biri ṭartılamaz
Gerçi ḫûbâna kerândır bu saḫn-ı seng-âsâ
Virme yüz ey büt-i şûrîde Fireng-i ḫâle
Mıṣr-ı ḥüsnüñde seniñ fitneler eyler peydâ
K16/69,70

2.2.3.5. Mekke, Hayber, Şâm

Müslümânlar için kutsal sayılan Mekke şehri, *İhyâ Divânı*’nda Sâlih Mollâ’nın Mekke pâyesi[156] almasına istinâden yazılan târih manzûmesinde zikredilmiştir. Hayber, Şâm yakınlarında bir kent olup *Divân*’da sadece bir beyitte memdûhu övme gâyesiyle işlenmiştir. Bu beyit Hz.Ali’nin kahramanlığıyla bütünleşmiş Hayber kalesinin fethini anımsatacak şekildedir:

Ol ki feṯḥ-i bâb-ı ḥıṣn-ı Ḫayber ḫayr itmeden
Pençe-i saṭvet-nümâsı zôr Ḥaydar gösterir
K28/21

Günümüzde Sûriye’nin başkenti olan Şâm, bir beyitte sevgilinin güzelliğini yüceltmek için benzetilen konumundadır. Sevgilinin güzellik uzûvlarıyla ilgili çok alışık olmadığımız benzetmelerle oluşturulmuş bir beyittir bu. Beyâz yanağı atlastan bir keseye teşbih olunan sevgilinin ayva tüyleri, o kesenin içindeki Şâm vâlisinin mektupları olarak tahayyül edilir:

[151] Bkz. KT15, KT16
[152] Bkz. KT17
[153] Bkz. KT18
[154] Bkz. KT64
[155] Bkz. KT15/5
[156] Bkz. KT52

Ṣanki aṭlas kîsedir cânâ beyâż ʿârıżuñ
Anda ḫaṭṭ mektûb-ı vâlî-i diyâr-ı Şâmdır
G91/3

2.2.3.6. İrân, Tûs Şehri

İhyâ Divânı'nda sadece birer beyitte sözü edilen İrân ve orada yer alan Tûs şehri, memdûhun nâmını, şöhretini yüceltmek amacıyla yer alır:

Görse sen ḫüsrev-i zî-şânı eger Firdevsî
Ḫâk-i İrânde idüb rûḥ-ı revânı ilġâz
K8/64

Ṭâs-ı çarḫa ʻaks iden ṣît-i şehi gûş itse ger
Kimseyi vaṣf eylemezdi bülbül-i gülzâr-ı Ṭûṣ
KT29/6

2.2.3.7. Françe (Freng, Efrenc), Rûs (Moskov), Nemçe (Avusturya), Şebeş (Günümüzde Romanya sınırları içinde kalan bir şehir)

Divân'da Fransa, Mısır'ın fethi dolayısıyla yapılan savaşlar ve barış antlaşmasından dolayı zikredilmiştir. Rûs veya Moskôv olarak bahsi geçen Rusyâ, barış antlaşması[157] dolayısıyla, eski adı Nemçe'yle anılan Avusturya ise Şebeş[158] şehrinin fethini konu edinen târih manzûmesi sebebiyle yer bulmuştur.

Divânda Anadolu dışında kalan şehir ve ülke isimlerinin geçtiği beyitler şu şekildedir:
K5/3,21,52, K6/17, K8/46,64,77, K10/10, K11/44, K15/24, K16/6,37,43,64,65,70, K21/3, K28/21, K39/10,11,7,15, K40/33,55,40, K50/1,5.
KT2/1,2,3,17, KT6/9,18,21,22, KT15/4,5,14,16,20, KT16/9,18,21,22 KT17/4,5,13,14,17, KT18/3,10,21, KT29/6, KT34/5,6,14, KT36/1, KT47/5, KT64/8,16, KT94/10, KT97/6,10, KT115/2,3, KT116/1, KT117/1, KT173/2, G37/1, G74/3, G103/3, G105/9, G109/4, G120/4, G122/3, G126/2, G132/2, G135/1, G159/5,8, G169/1, G174/3, G180/1, G181/2, G207/1, G249/4, G265/4.
MS2/88, MD2/2, TS2/3, TB3/2.

[157] Bkz. KT2
[158] Bkz. K39

2.3. Dağlar, Nehirler

2.3.1.Tûr, Vâdî-i Eymen, Bîsütûn, Kâf

Tâğ ve kûh şeklindeki genel tâbirin dışında, *İhyâ Divânı*'nda başlıkta belirtilen dağların isimleri geçer. Tûr Dağı, Hazret-i Musâ'nın tecellîye mazhar olduğu dağdır. Divân şâirleri bu vesileyle konu edindikleri bu dağı, Eymen vâdisi, tecellî ve nûr gibi ifâdelerle birlikte kullanırlar. İncelediğimiz *Divân*'da şâir, bu dağa üç beyitte telmih yapmıştır. Tûr Dağı, ilk beyitte Hz. Muhammed'in yüceliğini, ikinci beyitte memdûhun himmetini anlatma gâyesiyle, diğer beyitte ise muhabbet ve vuslat vesilesiyle konu edinilmiştir. Bu dağ, beyitlerde nûr, pertev, tecellî, Vâdî-i Eymen unsurlarıyla birlikte yer almıştır:

Görindi dûrdan bir nûrdan ḥışn-ı felek hem-ser
Ki'ânıñ her sengi bir Ṭûr-ı tecelliyât-ı Raḥmânî
K2/23

Himmet-i ser-bülendi devḥa-i Ṭûr
Pertev-i şânı anda şuʿle-i nûr
MS1/76

Vâdî-i Eymen vaşlı görir envârıyle
Âteşîn âhen iden Ṭûr-ı muḥabbetde nihâl
G139/3

Şîrîn'in isteğiyle Ferhâd'ın deldiği dağ olan Bîsütûn, Divân şiiri geleneği içerisinde her zaman Ferhâd ve Şîrîn hikâyesine ait bir unsûr olarak "Ferhâd, külüng, tîşe" gibi unsûrlarla beraber görülür. Bazen de dayanaksız bir dağ olması sebebiyle aşılması güç durumlar için başvurulan bir mazmûndur. İhyâ'daki kullanımı hikâye ve ona ait unsurlarla birliktedir:

Bîsütûn ise eger ḫâne-i ʿaşḳ-ı Ferhâd
Ḳaṣr-ı Şîrîn-i ġamım âh-ı sütûn oldı baña
G6/4

Fiġânı yıḳdı bütün Bîsütûnı Ferhâduñ
Yapınca Ḫüsrev-i Pervîz Ḳaṣr-ı Şîrîni
G223/3

Külüng-i âhı ʿaşḳ itdim ṭurur mı bî-sütûn-ı çarḫ
Çü Ferhâd itdi kim şu himmet-i merdâneden ṣoñra
G210/4

Kâf dağı, *yüksekliğin, uzaklığın, ihtişâmın ve kanâatin sembolü olarak şiirlerde Anka ile birlikte anılır.*[159] *İhyâ Divânı*'nda belirtilen istikâmette olmakla birlikte, aşağıdaki beyitte tasvir edilen bir kasr için Anka'yla beraber benzetilen konumundadır:

Cenâḥ-ı revzeni perdir iki mermer sütûnı pâ
ʿAceb bu Ḳâf-ı devletde muṣannaʿ murġ-ı ʿanḳâ mı
K38/9

2.3.2. Nil, Furat, Ceyḥûn, Göksu

İhyâ Divânı'nda yer verilen bu nehirlerden Nîl, Mısır'ın fethiyle ilgili târih manzûmelerinde benzetme unsurudur. Mısır'a yapılan seferden bir kesitin resmedildiği şu beyitte Nil benzetmesinden faydalanmıştır şâir. Memdûhun, savaş esnasında düşmânı Mısır'a doğru sürüklemesi ve düşmânın akışı Nil'e teşbih edilmiştir:

Cüst-cû eyleyerek düşmeni sûy-ı Mışra
Bî-kerân leşker ile oldı revân Nîl-âsâ
K16/23

İskender'e nisbet, Mısır'ın alınmasıyla dînin hükmü Nil gibi akmıştır:

Aldı İskendere nisbet olınan ḥaṣna yine
Ḥükm-i dîn oldı revân Nîl-veş ol mecrâya
K19/7

Aşağıdaki beyitte yine Mısır'ın fethi dolayısıyla Nil'i görürüz. İslâm padişâhının askerleri Nil gibi her tarafa akmıştır:

Cünûd-ı Şâh-ı İslâm oldı Nîl-âsâ-revân her sû
O Firʿavni hirâs-ı ġarḳ-ı miḥnet ʿan-ṣamîm aldı
KT17/6

Fırat nehrinin kullanımına sadece bir beyitte rastlıyoruz. Bu beyitte, memdûhun ilminin kalbe akışı Fırat benzetmesiyle verilmiştir:

Yusḳâ bimâ'i'l-'ilmi ravḍatu ḳalbunâ
Min taḥtihâ yecrîhi miṣlu'l-Furât
K34/9

[159] Pala, age, s.273

Ceyhûn nehri, kökünde bulunan "hûn" ifâdesinin yüklendiği anlam doğrultusunda kullanılmıştır. Savaş meydânında akan düşmanın kanının fazla olması, Ceyhûn benzetmesiyle verilmiştir:

Leb-i Ceyḫûn ḫûn-ı rezm-gehde şâḫ-ı bîd-âsâ
Olur fehm itdi âḫir râ'yeti maʿkûs ṣulḥ oldı
KT2/9

Aḳıtdı cû-yı ḫûn-ı düşmeni Ceyḫûn-veş el-ḥâṣıl
ʿAdûya gûş-mâl-ı ṣadr-ı aʿẓam sû-be-sû virdi
KT15/13

Aşağıdaki beyitte ise âşığın bir zamanlar çektiği gamın sonucu olan gözyaşlarının çokluğu Ceyhûn'a teşbih olunmuştur:

Nice dem mecrâ-yı eşk olmışdı mîzâb-ı müjem
Çeşme-i çeşmimde Ceyḫûn gibi ṣular var idi
G214/2

Lâle Devri gezi mekânlarının başında gelen Göksû Deresi, bir beyitte o dönemden dem vurulurken zikredilmiştir:

Gerçi dillerde söylenür Gökṣu
Ṣulanur aġzım itmege tek ü pû
MS1/33

Divân'da nehir ve dağ adlarının geçtiği beyitler şunlardır:
K16/23, KT17/6, K19/7,10, K2/23, K34/9, KT2/9, KT15/13, KT17/6, G8/4, G112/1, G118/1, G183/3, G273/3, G238/4, G264/2.
MS1/33, 81, TB5/13.

2.4. İçtimâî Hayât

2.4.1. Eğlence Hayatı

2.4.1.1. Bezm (Ayş, Meclis), Meyhâne

"Bezm toplanılan, sohbet edilen, içki içilen ve çalınıp oynanılan bir toplantı yeridir. Bezmin devamlı unsurları arasında şarap, kadeh, meze, şem' ve sâkî yer alır. Sevgili, bezmin devamlı beklenilen ve arzulanan bir unsurudur. Onun gelişiyle meclisler aydınlanır, neşe kazanır. Bu sebeple meclislerin mumu ve çerâğıdır.

Sevgilinin yüzündeki güzellik unsurları ile bezmdeki unsurlar arasında kurulan ilgi, yüzün bezm olarak tasavvuruna sebep olur. Gökyüzü ve tabiat da, aynı sebeple bezm olarak düşünülür."[160] Bir eğlence meclisinde bahsedilen unsurların yanında mûsikî de olur. Onun için mutrib, rakkâse, çeşitli müzik enstrümanları ve buhurlardan oluşan çeşitli kokularla kompozisyon tamamlanır.

Bezm, sadece sevgilinin beklendiği bir eğlence mekânı değildir. Padişâhın bezmi de resmedilen en önemli mekânlardandır. Hatta bezm unsuruyla birlikte "rezm" unsuru da şâirler tarafından işlenmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi "bezm" her zaman kastedilen, eğlence ve safânın egemen olduğu mekân değildir. İhyâ'da gördüğümüz üzere bazen her türlü topluluk veya bir mekânda toplanma anlamında da söz konusu edilmiştir. Eğlenceye tezât oluşturacak şekilde keder, gam ve endîşe de meclis mefhûmuyla bütünlük oluşturularak sunulmuştur bazen. İhyâ'da gördüğümüz diğer bir kullanım, dünyanın geçiciliğinden dem vurulurken "bezm-i devrân" veya "bezm-i cihân" şeklinde terkîp oluşturmaktır. Bu mefhûmun işlenmesindeki çeşitlilik, onun genel özelliklerini değiştirecek biçimde olmaz. Bezm mazmûnunun yukarıda bahsettiğimiz çizgilerdeki bazı kullanımlarını örneklemek açısından aşağıya incelediğimiz *Divân*'dan beyitler aldık:

Padişâhın meclisinden bir kesitin yer aldığı ilk beyitte meclisi süsleyen Mısırlı güzel, âşıkları kendinden geçirmiştir. Diğer beyitte ise padişâhın meclisi cennetten bir bahçe gibi addedilmiştir:

Bir Mışırlı güzeli oldı bugün bezm-ârâ
Ḳopdı yâ leyl diyüb eyledi ʿuşşâḳ nevâ
K16/64

Nefḥa ḫulḳı ile kevṯer nuṭḳıyle tamâm
Meclis-i devletini ravżа-i cennet gördüm
K37/19

Meclis ile alakalı unsurlardan müzik enstrümanlarının eklenmiş olduğu bu meclis manzarasında rebâbın âhengi meclise ışık saçtıkça gönül kânûnunda gamdan eser kalmamaktadır:

Ḳor mı ḫâşak-ı ġamı kânûn-ı dilde maḥv ider
Şuʿle-pâş oldıḳca bezm-i meyde âheng-i rebâb
G22/2

[160] Sefercioğlu, age, s.82

Meclis tablosuna renk katan, mutribin nağmeleridir. Bu nağmeler, kulağın kapısını aralayınca mutluluk ve neşe hazretleri gönül meclisini şereflendirmiş olacaktır. Meclise ait unsurların kullanımıyla tenâsüp sanatına başvurulmuştur:

Güşâd idince der-i gûşı naġme-i muṭrib
Müşerref eyledi bezm-i dili cenâb-ı ṭarab
G25/6

Âşığın hayal ettiği en câzip manzara, mecliste sevgilinin bakışlarına asılı kalmaktır. Ancak dünyâ tersine dönmüş, o ay yüzlü sevgili mecliste âşığı görünce yüzünü rakîbe çevirmiştir:

Seyr idiñ ʿaksinedir devr-i felek kim ol mâh
Beni meclisde görince yüzin aġyâre döner
G65/3

Görse İḥyâ birini meclis-i meyde ġam-nâk
Laḳlaḳayla anı tenşîṭe ṣurâḥî boşanur
G69/9

Ḥalḳa-i meclisde başı döndi câm-ı bâdeniñ
Mest olub bûs-ı leb-i sahbâ miṣâliñden seniñ
G137/5

Meclisin en önemli unsurlarının başında içki ve onunla ilgili vasıtalar gelir. Meclisteki hareketliliği sözcüklere döken şâir, kadehin dönüşünde bir ahenk yakalamıştır. Gece meclisinde kadeh kırmızı güle dönmüş, şûʻle gibi her tarafa devr eylemiştir:

Meclisde bu şeb döndi gül-i âle piyâle
Devr eyledi çün şuʻle-i cevvâle piyâle
G196/1

Meclis, yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi şarap, musûki, şemʻ gibi unsurların eklendiği bir zevk ve neşe mekânıdır. Ancak her zaman bu unsurlarla var olması gerekmez. Aşağıdaki beyitte bir gösteriyi izleyen insan topluluğunun oluşturduğu sevinç tablosu meclis şeklinde tasavvur edilmiştir. Havâyî fişek gösterisinin yapıldığı deniz kıyısında insanların oluşturduğu mutluluk ve bu gösterinin yarattığı eğlence havası, meclisi anımsatmaktadır. Havâyî fişeklerin gökyüzüne atılmasıyla sevgilinin meclise atılması arasında benzerlik kuran şâir, havâyî fişekleri "büt-i âteş-mizâc" olarak tahayyül etmiştir. Fırlatılan bu fişeklerin sonraki hareketi de yine sevgilinin bezme teşrifinde takındığı tavırla anlatılmıştır. Kibir gösteren sevgili, meclistekilere yüzünü döner:

Ṭurdığı yerden atıldı ol büt-i âteş-mizâc
Ehl-i bezme tâb-ı naḫvetle çevirdi ṣûreti
K15/5

Bezm, dünyâ için de bir benzetilendir. Memdûhun bu dünyâdan göç etmesi "fenâ meclisinden ayak çekmek" deyimiyle anlatılmıştır. Dünyâ için bezm sözcüğünü kullanan şâir, onunla ilgili unsurlarla (ayağ, sagar, sahba) örmüştür beyiti. "Ayağın çekdi" ifâdesi, "bu meclisi terk etti" anlamını ihtivâ edecek şekilde, ihâm-ı tenâsüp sanatı meydana getirir:

Ayaġın çekdi bu bezm-i fenâdan gitdi ʿuḳbâya
O dem kim sâġar-ı ṣaḥbâyı mevtiñ oldı şükrânı
K53/4

Aşağıdaki beyitte ise dünyâ denilen meclisin sâkîsi olarak feleği görürüz. Ay ve güneş bu meclisin parlak kadehleridirler:

Felekdir sâḳî-i gerdânı şimdi bezm-i devrânıñ
Meh ü ḫûrşîdi dönderdi birer câm-ı diraḫşâne
KT30/2

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde övüleni yüceltmek gâyesiyle "bezm-i rezm" şeklinde yer alan ifâde, diğer beyitte meclisin eğlence havasına ters düşen kederle birliktedir. Şâir, hayata dâir yüklenmiş olduğu olumsuz duygular için "bezm-i keder" ifâdesini vasıta eder:

ʿAdûlar şîr-i mestân-ı ġazâya bezm-i rezm içre
Ser-i ḫûn-geşte-i ġalṭîde senden bir ṭolû virdi
KT15/8

Biz bu işret-gedeniñ ʿayş ü deminden geçdik
Böyle bezm-i kederiñ câm-ı Ceminden geçdik
G132/1

2.4.1.2. Bayram (ʿÎd)

Hilâlin gelişiyle beraber teferrüc eden bayram, uzun bir oruç maratonundan sonra insanların neşeyle karşıladıkları bir sevgili gibidir. Âşığın sevgiliyi görmeyi umut etmesinde, sevgilinin kaşlarının hilâl şeklinde olmasının etkisi vardır. Bir sevgili ya da bahar mevsimi gibi gelen bayram, gelişiyle gönüllere neşe ve safâ bağışlar. O gün herkes güzel elbiseler giyerek seyrâna çıkar. Sokaklar güzellerin

renklendirdiği bir cennet sahnesi gibidir. Eğlence meclislerine şarkılar eşliğinde akın eden insanların gönlü mutlulukla doludur. *İhyâ Divânı*'nda beş îdiyye bulunması, bayramı bütün özellikleriyle görmemizi sağlar.

Çarhın hilâli göstermesiyle üzüntü ve kederi dağıtan bayram kemânının nağmeleri, her tarafı sarmıştır:

Def '-i melâl içün yine ṣundı hilâl-i çarḫ
Bâzû-yı ḳahramân-ı neşâṭa kemân-ı 'îd
K6/2

Bayramın gelişiyle minâreler kandillerle süslenir, güzeller al renkli giysileriyle bir gülbahçesini andıran mekanlarda kırmızı güller gibi açar:

Ḳandillerle oldı müzeyyen minâreler
Sürḫ açdı heb nihâl-i gül gülistân-ı 'îd
K6/7

Aşağıdaki iki beyitte dönem İstanbul'unda bayram gününden bir kesit yakalarız. Bayramın güzelleri omuzlarında al ve yeşil renkte şallarla, işve ve nâzın bayrak taşıyıcısı misâlî seyrân etmektedirler. Bayramın ay sûretinde olan güzel yüzlü güzelleri için İstanbul bir aynadır:

Gül-gûn u sebz şalların zîb-dûş eyler
Râ'yet-firâz-ı 'işve gibi dilberân-ı 'îd

Şehr-i Sitânbulı yine âyinedân ider
Mir'at-ı ḥüsn-ṣûret meh-peykerân-ı 'îd
K6/8,9

Güzellerin nâz ile revân etmesidir bayramın süsü. Bayrama anlam katan güzellerin seyrânı, farklı tablolar oluşturur şâirin muhayyilesinde. Güzellerin omuzlarına dökülen büklüm büklüm kâküllerle bayram sanki bir sünbül ve reyhân cennetine dönmüştür:

Dûş-ı ḫûbâne düşen kâkül-i pür ḫamlardan
Ṣanki bir ravża-i sünbül-i reyḫândır'îd
K10/8

Bayramın gelişi, çeşitli etkinliklerin yapılmasına sebebiyet verir. Bu beyit o dönemde bayramlarda yaşanan renkli sahneleri anlatır gibidir:

Na‘ralar ‘ayş u ṭarablar oḳınur şarḳılar
Bu şaṭâretle hemân meclis-i mestândır‘îd
K10/15

Bayramdan önce tutulan bir aylık oruç, gönülden ümitsizlik kasvetini sökmüştür. Artık bayram, gönül hareminin genişlik ve ferahlık gösterenidir:

Geçdi rûzeyle göñüllerdeki tengî-i fütûr
Şimdi tevsî‘-nümâ-yı ḥarem-i cândır ‘îd
K10/13

İhyâ, daha çok Ramazân bayramını konu edinmekle beraber, Kurban bayramını da işler. Kurbân Bayramı’nın gelişi âleme şeref vermekte, gönüllerden günlerin gamını alıp götürmektedir:

ʿÂleme geldi ḳudûm-ı ‘îd-i aḍḥâdan şeref
Gitdi dillerden ġam-ı eyyâm oldı ber-ṭaraf
K21/1

Bayram memdûhun övgüsü için bir vasıta konumundadır kimi zaman. Şâir, ya onun eşiğine yüz sürmeye meyl eder ya da o sultânın yaşadığı asra benzediği için tesellî bulur:

Elbette rû-mâle gelür astânıña
Şâhâ verâ-yı Ḳâfda olsa mekân-ı ‘îd
K6/29

Niye ‘aṣr-ı Şeh-i z̲î-şâne şebîhim diyerek
Bu tesellîyle meh-i digere nâzândır ‘îd
K10/39

Eğlence hayatıyla ilgili unsurların zikredildiği beyitler şunlardır:
K2/54,65, K4/11, K5/1,33,40, K6/1-37, K7/18,27,29,35,52,68,83, K8/16,44,46, K9/7,9,77,78,79, K9/7,22, K10/1-64, K11/14, K12/26, K13/5, K14/7,24, K10/14,15, K11/23, K12/7,25, K15/5,10,24, K16/63,64, K19/31, K20/23, K21/1-25, K23/24,26, K24/1,14, K26/13, K27/11, K28/28,32,44,60,62, K29/1-25, K31/10,13, K32/12, K33/2,3,4,5,8, K37/4,19, K39/15, K40/47, K47/18, K50/8, K53/4, MS1/12,13,23,8,36,37,38, MS2/1,107,
KT5/12, KT15/8, KT30/2,12, KT39/3,9, KT63/4, KT66/4, KT69/6, KT72/6, KT76/6, KT82/6, KT88/6, KT98/7, KT105/2.
G6/5, G7/2,4, G9/1, G10/9, G14/6, G16/4, G17/3,7, G18/3, G20/1, G21/5, G22/1, G23/2, G24/2, G25/2, G26/9, G28/1,2,3, G29/7, G30/5,7, G31/6,7, G33/1, G35/1, G36/2, G37/7, G38/5, G39/3, G41/4, G43/3, G44/1, G53/5, G54/1, G62/4,5,7,8,

G66/1,3, G67/6,7, G68/2, G70/6, G75/3, G76/1,2, G78/1,2,3,5, G80/5, G83/2,5, G85/2, G86/1,3, G87/3, G89/4, G90/2, G91/1, G93/1, G94/1,5, G96/3, G97/1, G98/4,5, G99/1,9, G102/2,5, G105/11, G106/3, G108/7, G109/6, G110/5, G113/4, G114/1, G122/7, G124/2,3, G125/1, G127/5, G128/7, G129/3, G133/5, G137/3,5, G138/1, G138/3,6, G139/5, G140/2, G141/2, G146/2, G149/3, G151/1, G152/3, G154/1, G156/1-7, G157/2,5, G162/2, G163/1, G164/3, G165/7, G166/4,7, G167/2,3, G168/6, G170/4, G172/9, G174/1,4, G175/1,2,3, G177/4, G178/3, G179/1,3, G180/6, G181/5, G182/3, G184/3, G190/4, G192/3, G193/1, G194/3,4, G195/4, G200/9, G202/4, G205/1,2, G206/3,4, G207/3,6, G208/1, G209/4, G210/1,2,3, G211/5, G212/2, G215/1, G216/5, G219/1,3, G221/4, G225/6, G226/4,5, G229/4, G230/1, G231/3, G232/2, G235/3, G236/7,9, G239/6,7, G241/1, G242/4, G244/3, G246/1-7, G248/1,2,3,5,6, G249/2, G250/1,8, G252/1,3, G254/1, G255/9, G260/1,3,6, G262/5, G266/5, G267/9, G268/4, G270/3,10, G271/1,4,6,7, G272/1-7, G276/5, G277/4, G278/2, G279/2, G282/3, G284/2.
T3/4, T6/5,9, T7/1, N1/3, N5/2, N6/2.

2.4.2. Oyunlar

Divân şâirleri eserlerinde birçok oyun ve unsurunu çeşitli hayaller etrafında işlemişlerdir. Bazen genel anlamda oyun ifâdesi çeşitli hayallerle birlikte bir kompozisyon oluşturur. Pamuk, yumuşak ve çabuk alev alan bir nesnedir; bahsi geçen sevgili de yumuşak tabiatlıdır. Gönül bu konuda uyarılmaktadır. Pamukla âteş oyunu olmaz:

Ey göñül âteşle olmaz penbeniñ bâzîçesi
El-ḥaẕer tâb-ı ġażabdan maḥv olur nermiyyetiñ
G133/3

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin saçlarıyla gönül arasında bir oyun söz konusudur:

Yine menzil-rev-i ser-rişte-i zülfüñdür dil
Oldı bâzîçe ki ‘aşḳ-ı resen-bâzından
G172/3

2.4.2.1. Gûy ü çevgân

Geniş bir meydanda at üstünde gûy denilen topa çevgan adı verilen sopayla vurmaya dayanan bir oyundur. Divân şâirleri, bu oyunu ve unsurlarını çeşitli tasavvurlar dahilinde işlerler. Genellikle gûy, sevgilinin yüzü, çenesi, güzelliği; âşığın başı, canı ve gönlünü sembolize eder. Ayrıca güneş, ay ve gökyüzünü

temsîlen de gûy kullanılır. Çevgân ise genellikle sevgilinin saçı, kâkülü ve kaşı için benzetilendir. Bundan dolayı misk, anber gibi unsurlarla birlikte işlenir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından müteşekkil bir oyun oynanmaktadır. Nâz meydânına giren sevgili, turrasından çıkardığı çevgânıyla âşığın gûy kesilen başına vurmaktadır. Sevgilinin kaşları çevgân, saçlarının kıvrımları çevgânın konulduğu kılıf, âşığın başı da gûy konumundadır:

ʿArṣa-i nâza gir ebrûñı çıḳar ṭurrañdan
Ben seri gûy ideyim sen ḫam-ı çevgân göster
G74/2

Bu beyitte de yine ebrû-çevgân teşbihini görürüz. Âşığın inleyen gönlünün mahallesi, gamın yuvarlandığı bir meydana dönmüşken sevglinin kaşları, büyük bir arzûyla çevgân olmuştur:

Ġalṭân-ı feżâ-yı ġam olub kûy-ı dil-i zâr
Ḫâhişle o ebrûları çevgânıma döndi
G221/2

Sevgilinin saçlarının çevgân olarak görüldüğü bu beyitte saçlarının adam yıkmaktaki özelliği vurgulanır. İhyâ böylece saçların âşıklar üzerindeki yıkıcı etkisini somutlaştırmış olur:

Ser-i çevgân-ı merdüm-efgen-i gîsû-yı pür-ḫamdan
Ḫaber vir şehsüvârım gör bây-ı nükhetiñ kimdir
G63/6

Aşağıdaki beyitte ise çevgân, "mâh-ı nev" ile birlikte kullanılarak onunla "gûy" kastedilmek istenmiştir:

Tevfîḳ Efendi kim der-i faẓlında olmadır
Çevgân-ı mâh-ı nev ile derbân-recâ-yı ʿîd
K29/20

2.4.2.2. Nerd (Tavla)

Nerd, tavla oyunudur. Şiirlerde oyunun diğer unsurları olan "nerrâd, pul, zâr"la birlikte işlenir. İhyâ'nın da çeşitli hayâlleri kalıba dökerken bu oyun ve unsurlarından istifâde ettiği açıktır. Tavla oyununa dâir unsurların ihâm-ı tenâsüp oluşturacak şekilde verildiği beyitte "zâr, şeşder, pulluk" ifâdeleri hem oyunun birer unsuru olarak, hem de "inleyiş, kapı ve para" anlamlarına gelecek şekilde

işlenmiştir. Aslında şâir, âşığın bu dünyadaki durumunu verirken bunu oyuna dâir özelliklerle pekiştirmiş, somutlaştırmıştır. İnleyiş içinde olan kalbin bahtı açık olsa da altı kapılı olan bu dünyâda hüküm oyuncusu onu bir paralık eyler:

Olsa da baḫtı güşâde dil-i zârı eyler
Şeşder-i dehrde nerrâd-ı ḳażâ bir pulluḳ
G127/4

İhâm-ı tenâsüplerle kurulan aşağıdaki beyitte "pul, nerd, zâr, nerrâd" ifâdeleri hem oyunla ilgilidir; hem de insanın bu dünyadaki durumunu ve dünyâyı temsil etmektedir. Büyük bir oyun meydanı olan bu dünyada, inleyiş ve üzüntüyle tanışmayacak tek bir insân yoktur:

Kimse İḥyâ göremez bir pûlı zâr olmayıcaḳ
Nerd-i luʿbet-gede-i dehrde nerrâd bile
G193/7

İhyâ'nın, şiirinde konu edindiği diğer bir oyun ise "cirîd"dir. Cirîd oyunu, at üzerinde oynanır. İki takımla oynanan bu oyunda hedef, attan düşmeden önce belirlenmiş karşı takım oyuncusunu vurmaktır. Osmanlıda ata binme ve bu oyunu oynama konusunda acemileri eğiten "cündî" ismiyle bir süvârî birliği yer alırdı.[161]

Şehzâdenin doğumunu kutlayan şâir, onun doğduğu geceyi cirîd oyunuyla süsleyerek anlatmıştır. Şehzâdenin doğumunun şevkiyle gece sahnesinde yıldızlar, cündîler gibi cirîd oynamaktadır:

Şevḳ-i mîlâdıyla ṣaḥn-ı şebde cündîler gibi
Ḥâşılı gördüm şihâb eylerdi bâzî-i cirîd
KT94/14

Oyunlar ve ilgili mefhûmların kullanıldığı beyitler şu şekildedir:
K2/15,48, K29/20, KT4/27, KT15/9, KT/94/14.
G65/3, G78/6, G97/3, G103/2, G112/4, G169/14, G177/3, G220/3, G243/7, G244/7, G271/2, TB4/1.

2.4.3. İnşâî Unsurlar

İhyâ Divânı'nda inşâî unsurların yer almasının en önemli nedeni *Divân*'daki târîh manzûmeleridir. *Divân*'da câmi, çeşme, tekke, kışla, tersâne, sâhil-serâ, çiftlik, anbâr ve ev gibi birçok imâr faaliyetine târih manzûmeleri yazılmıştır. Çoğunlukla

[161] Pala, age, s.107

umûmî mânâda kullanılan bu yapılar, bazen çeşitli teşbih ve mecâzlar içerisinde de yer almıştır. *Dîvân*'da bahsi geçen inşâî unsurlar câmi, ḳubbe, hâne, ḳonaḳ, ḳaṣr, kâşâne, dolab, âsiyâb, hammâm, şifâhâne, mahzen, zindan, tennûr, sebîl, deyr, kenîsâ, ḥavrâ, menâr, ḳıbâb, ḳışla, sâḥil-serâ, sâḥil-hâne, tersâne, çiftlik, türbe, ḫankâh (tekke), cübbe-hâne, bend, 'anbar, cisr, pül (köprü)'dür. Bu yapılarla ilgili birkaç farklı kullanımı şu şekilde örneklendirebiliriz:

İnşâî unsurlar, şâirlerin çeşitli duyguları benzerlik ilgileri kurarak somutlaştırıp anlatmasında önem arzeder. Gördüğümüz üzre merdiven, bu doğrultuda bir kullanımı örneklendirmektedir. Benzerlik ilgisinden hareketle, içinde bulunulan mânevî yoğunluk aktarılmıştır. Sevgilinin aşkının derdinden âşık o kadar zayıf ve bîtâb düşmüştür ki göğsündeki kemikler, âhının gökyüzüne ulaşmasında merdiven görevi görmektedir:

Nizâr-ı derd-i 'aşḳım şöyle kim cânâ derûnumdan
'Urûc-ı âha sînem üstüḫânı nerdübân oldı
K17/37

Câmi müslümânların ibâdet yeridir. Bu beyitte övülen ibâdethâne, cennetten bir gülbahçesi; minâreler de iki servi olarak tasvîr olunmuştur:

Câmi'-i vâlâ mıdır yâ gülşen-i me'vâ mıdır
Anda zîrâ nûrdan bu iki serv olmuş muḳîm
KT22/23

Aşağıdaki beyitte ise mecâzî aşkın anlatılmasında cisr (köprü) unsurundan faydalanılmıştır:

Ḥaḳîḳat semtine cisr-i mecâzîden güẕer itmiş
Niçe dîvâneler var dillerde ammâ dâsitân-ı Mecnûn
G179/3

Pül (köprü), bu kez ise âşığın boyu için benzetilen olarak karşımıza çıkmaktadır. Felek, âşığın boyunu köprüye çevirmiştir:

Eger ḫam itmeseydi ḳaddümi mânend-i pül devrân
Geçilmezdi ṣafâ-yı 'ömrimüñ âb-ı revâñından
G178/7

Aşağıdaki beyitte Hristiyânlar'ın ibâdethânesi olan deyrin (kilise) çeşitli teşbih ve mecazlar içerisinde işlendiğini görürüz. Sevgilinin hayâlini sînesinde taşıyan rakîbin göğsü, bu nedenle kilise olarak tasavvur edilmiştir. Kiliselerin

duvarlarında Meryem resimleri olur; rakîb onu sînesinde saklayarak sanki Meryem'in sûretini gizlemektedir:

Ey ṣanem ṣaḳlar ḫayâlüñ sînede bizden raḳîb
Gûyîyâ deyr içre râḥib ṣûret-i Meryem ḳapar
G78/4

İhyâ Divânı'nda inşâî unsurların yer aldığı beyitler şu şekildedir:
K4/1, K5/11,27, K7/33,55, K8/10,81, K10/12,32,42, K11/8,20,49, K13/18, K14/3, K15/17, K16/32,33, K17/31,37, K18/4, K19/21,36, K20/3, K21/12,19, K23/35, K24/5,15, K25/27, K28/55,56, K29/10,21,22, K32/4,13, K38/6,7,8,11,12,17, K39/1, K40/44, K45/3,4,6, K47/7,10, K49/23, K51/6, K54/3, K75/3.
KT2/8, KT4/21, KT6/4,5,10, KT8/4,9, KT9/4,5,9, KT10/3,7,8,9,16,19,21, KT10/14, KT12/2, KT13/5,7,9,15, KT14/7,8,14, KT17/2, KT19/4,7,8,10, KT22/3,8,11,12,13,14,16,19,23,30, KT23/1,3,6, KT24/8,19, KT27/1, KT28/2, KT31/3,4,11,15,16, KT42/4,6,10, KT43/1,3,6, K47/6,7,8,9,13,15,20,22, KT52/1,6,7,8,11,20, KT57/6,8,12,13,15,17, KT67/4,13, KT71/4, KT73/4,6, KT75/4, KT77/2,4, KT80/2, KT105/1,4, KT106/6, KT107/1,3,7, KT112/1,2, KT113/1,2, KT118/2, KT119/6,8,15, KT124/2, KT131/2, KT133/1,2, KT140/1,3.
G19/3, G20/5, G25/3, G32/6, G37/2, G43/2, G50/3, G53/3, G54/4, G58/4, G61/3, G73/3, G82/5, G86/2, G87/5, G107/4, G119/2, G125/4, G131/3, G133/1, G139/1, G141/1, G149/1, G160/5, G168/4, G177/1, G178/6, G193/5, G202/7, G213/2, G215/3, G225/2, G226/7, G227/3, G229/6, G234/5, G258/1, G261/5, G284/2.
MS2/34,94, T1/4, T7/4,5, MH1/5, TB5/8, R1, N1/1,2,7, N2/1.

2.4.4. Yiyecek, İçecek

2.4.4.1. Tatlılar

2.4.4.1.1. Şeker (sükker, kand,'akîde, gül şekeri)

Divân'da "kand, gül şekeri, akîde" gibi çeşitleriyle birlikte en çok işlenen yiyecektir şeker. Temel anlamıyla kullanımının yanında en çok sevgilinin dudağı için benzetilen konumundadır. *İhyâ Divânı*'na baktığımızda sevgilinin sözleri, ağzı, parmağı ve dişleri için şeker benzetmesinden faydalanılır. Şeker ve onunla alakalı unsurların kullanıldığı beyitlerde "leb, la'l, dehen, dendân ve şîrîn" gibi ifâdeler sık işlenir. Kendi şiiri için de şeker benzetmesine yer veren şâir, memdûhunun adâletini şeker mefhûmuyla pekiştirir. Konuşmaya alıştırılırken şekerle beslenmesinden dolayı tûtî ifâdesiyle birlikte ve bir hikâye kahramânı olan Şîrîn'in tevriyeli kullanımında yine şeker teşbihine başvurulur.

Güzelliğin bahçesi olan sevgiliyi çeşitli uzûvlarıyla resmeden şâir, parmağı için şeker benzetmesi yapmıştır:

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir
T6/1

Aşağıdaki beyitte şekeri, yine sevgiliyle ilgili bir tasavvurun içinde görürüz. Sevgilinin şekerle yüklü dudağının lezzeti gibi bir şeker yoktur:

Ḳande sükker ola çün laʿl-i şeker-bâr lezîz
Yoḳ degül lezzeti ammâ dehen-i yâr lezîz
G54/1

Şekerin yer aldığı hayâllere eklenen diğer bir unsur, şekere üşüşen karıncalardır. Sevgilinin dudağı nâzın şeker satıcısıysa yüzündekiler ayva tüyleri olarak vasıflandırılamaz. Onlar bakışların karanlık karıncalarıdır ki ona üşüşmeye gelmişlerdir:

Ḫaṭṭ şanma mûr-ı târ-ı nigâh erişdi laʻline
Sükker-fürûş-ı ḫande-i nâz oldıġın görüb
G26/4

Sevgilinin şeker olan yerleri sadece ağzı ve dudağı değildir. O güldüğünde tekrar eden dudağının şekeri diş diş şekerlenmektedir. Yani dudağın şekerinden, onun ardında görünen dişler de nasiplenmiş; yan yana dizilmiş şekerlere dönmüştür:

Şîrînim itse ḫande-i dendân-nümâ bize
Ḳand-i leb-i mükerreri diş diş şekerlenür
G64/4

Şeker dudaklı sevgilinin elbette sözleri de şekerdir:

İḥyâ o şeker-leb idicek meşḳ-i nezâket
Yoḳdan neler eyler
Ol vażʿ-ı nev-âmûz ile güftâre ne dirsin
Îcâd degül mi?
MZ1/7

Bu beyit, yukarıda bahsettiğimiz gibi "Şîrîn" ifâdesinin tevriyeli kullanımına örnektir. Hikâyenin kadın karhamânı olan Şîrîn'den bahsedilirken kelimenin tatlı, şeker anlamları göz ardı edilmemiştir. Zaten "leb" ifâdesiyle kullanılmasının nedeni budur:

Tîşe-i âhımızı eyleyelim zîver-i ser
Biz de ol âfet-i Şîrîn-lebe Ferhâd olalım
G152/2

Memdûhunu överken de "şeker" mefhûmundan yararlanır şâir. Sultânın adâleti gül-şekeri lezzetindedir:

Şâh-ı zî-şânıñ unutdursun dimâġ-ı ʿâleme
Çaşnî-i ʿadl ü dâdı lezzet-i gül-şekeri
K12/48

Bir şeker çeşidi olan akide şekerine sadece bir beyitte rastlarız. Kelime hem şeker, hem de hûy, tabiât anlamını aksettirecek şekilde kullanılarak tevriye sanatından faydalanılmıştır.

Aḳçe bozdurmaġa varma o şekerci-beççenüñ
Yanına belki ʿaḳîdeñ bozar ey ʿâşıḳ-ı zâr
G100/6

Bazen şâir, şeker mefhûmundan kendi şiiri anlatmak için istifâde eder. Söyleyeceği gazeli "şeker çiğnemek" olarak görür:

Ḫân-ı elvân-ı medîḥinde taġazzül iderek
Bir şeker çiğnese bâri ḳalem-i nâdire-dân
K5/47

2.4.4.1.2. Bal (şehd, 'asel)

İhyâ Divânı'nda "bal"ın kullanımı tadıyla ilgilidir. Memdûh veya sevgiliyi öven şâir, bal teşbihinden istifâde eder. Memdûhun lutfu, sevgilininse dudağı baldır:

Şehd-i luṭfıyle bende-gânî-i müdâm
Olalar devletinde şîrîn-kâm
MS2/127

Kendüyi nîş-ḫûrde-i zenbûr-ı ʿaşḳ idüb
İḳbâl-i ḥüsni gitdi lebi şehd-i nâb iken
G165/3

2.4.4.1.3. Bâdâm ezmesi, Gülbeşeker, Katâyıf, Keşkûl, Gülâc, Helvâ, Helvâ-yı ketânî

İhyâ Divânı yiyecekler açısından oldukça geniş bir yelpâzeye sahiptir. Yiyecek isimlerinin telaffuzu, ya Ramazân sofraları ya da bayram etkinlikleri anlatılırken görülür. Ayrıca sevgiliyle ilgili çeşitli hususları yüceltmede vasıta görevi üstlenir.

Bâdem, sevgilinin gözü için benzetilendir. Ancak şâir, bâdem benzetmesini biraz daha farklı bir noktaya taşıyarak içki masasına meze yapmıştır. Tatlı bir uykuyla mahmûr olan sevgilinin gözlerini tamamen açmayıp süzmesine neden olarak işret meclisinin yokluğunu gösterir. Çünkü sevgili o bâdem ezmesi gözleri gül renkli şarâba meze için saklamaktadır:

Süzer çeşmüñ şeker ḫâbıyla açmaz ʿişret olmazsa
O bâdâm ezmesi nuḳli mey-i gül-fâm içün ṣaḳlar
G93/2

Bir çeşit gül tatlısı olan gülbeşeker, tatlı olması hasebiyle sevgilinin dudağı için benzetilen konumundadır:

Ḫande-rîz-i nâz ider gâhî leb-i gül-fâmını
Telḫ-kâm-ı cevre gûyâ gülbeşeker gösterir
K28/3

İhyâ Divânı'nda en fazla zikredilen tatlılardan biri de "keten helva" veya "helva"dır. Şâir ya dönemin sohbet meclislerinde yer edinmesi ya da sevgiliye dâir istekler için kullanır helvayı. Ayrıca helvayla ilgili olarak "ölünün ardından helva pişirilip yenmesi" geleneğine de gönderme yapılır:

Târ-ı ḥelvâ-yı ketânî gice ehl-i ṣoḥbet
Nesḫ-i ḳâlâ-yı neşâṭ içün pûd ile târ
K8/19

Rişte-i âmâle yer oldıḳça artar ârzûm
Ânı hemçün târ-ı ḥelvâ-yı ketân cânım çeker
G92/4

Vefât itdi dimiş aʿdâ benimçün
Yemişler bunda ey şûḫ işte ḥelvâ
G13/4

Divân'da Ramazân ve Bayram vesilesiyle yer alan tatlılar tel kadayıf, gülac ve keşküldür. Bu tatlılar, çeşitli hayallerle birlikte yer bulmuştur:

Tel ḳaṭâyıf mı ṣanur usta şekerli ʻacabâ
Leb ü ḫaṭṭın müzellef güzeliñ suḫtegân
K5/50

İtdiler sâde-i güllâcı ḳoyub biñ loḳma
Cûʻ-ı kelbîye meger uġradı bî-destârân
K5/25

Geldi dergâhına keşkûl-ı meh-i nevdir kef
Yine deryûze-ger-i luṭf-ı firâvândır ʻîd
K10/21

2.4.4.2. Diğer Yiyecekler

2.4.4.2.1. Bâdem, Fıstık, Kestâne

Bâdem, sevgilinin gözleriyle ilgili tasavvurlarda; kestâne, soğuk günlerde âteşle birlikte; fıstık ise sevgili için dudak ve klişeleşmiş bir ifâde olarak yer almaktadır. Her üç yiyeceğin kullanımını göstermek açısından aşağıya şiir örnekleri alınmıştır:

Pür-şerer kestâneler çatlar bu vażʿ-ı bârda
Âba tâb-âver degilken âteş eyler ṣavleti
K15/34

Piste-leb bâdâm çeşm ey dil civân lâzım saña
Ḫâṣılı fıstıḳ gibi bir dil-sitân lâzım saña
G11/1

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir
T6/1

2.4.4.2.2. Biryân, Kebâb

Ateşte pişirilen bu yemekler, genellikle Divân şâirleri tarafından ayrılığın ve aşk acısının âşıkta yarattığı tesiri göstermek açısından ele alınmıştır. *İhyâ Divânı*'ndaki kullanımlar bu çizgide olup bir beyitte memdûhu anlatmaya yöneliktir:

Olsa bâlâ-rev eger tâb-ı lehîb-i ġażabı
Ḥamel-i çarḫ döner sîḫdeki büryâne
KT4/11

Aşk ateşi âşığın içini kebâb ederken gözlerindeki kanlı yaşı şaraba çevirir:

Âteş-i ʿaşḳ itdi derûnım kebâb
Dîde-i pür-ḫûnımı câm-ı şarâb
Gitdi bedenden mey-i ʿaşḳ ile tâb
İtdi bu ṣahbâ beni mest ü ḫarâb
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḫreḳe ḳalbi biḥarârete
TB5/5

Gönlü kebâba çeviren sadece sevgilinin hasreti değildir. Vatandan ayrı kalan şâirin ciğeri ayrılık ateşinde kebâb olmuştur:

Ciger o rütbe kebâb oldı nâr-ı firḳat ile
Ki dem-be-dem gelür andan meşâmm-ı bûy-ı vaṭan
G171/4

2.4.4.2.3.Tolma, Gözleme

İhyâ Divânı'nda bu iki yemeğin anılması Ramazân dolayısıyladır. Tevriyeli olan bu ifâdelerin geçtiği beyitler şunlardır:

Nâfe-i müşg-i Ḫutenden ḳatı çoḳ ʻanberdir
Dem-i iftarda bir lûle kübüñ ṭolma duḫân
K5/21

Çâre yoḳ gözlemeden ġayrı raḳîbi zîra
Ṣoḳılur ḥân-ı viṣâle aralıḳ bulsa hemân
K5/51

2.4.4.2.4. Piyâz, Nukl, Turşî, Raġîf (Yufka)

Piyâz, kebâbın vazgeçilmezi bir yiyecek olup kebapla beraber yer alır. Tek beyitte rastladığımız piyâz, sevgili için ferâgatte bulunmayan âşığın, onun için gönlünü kebâb etmeye yanaşmaması dolayısıyla söz konusu edilmiştir:

Piyâz ile yüze cânâ dili kebâb idemem
Şu çeşm-i mestiñ içün eşkimi şarâb idemem
G159/1

İçkiyle beraber yenilen çerez tarzı yiyecekler için kullanılan "nukl", *İhyâ Divânı*'nda çeşitli hayallerle birlikte yer edinir. Gül yapraklarında biriken çiy tanelerinin nukl olarak tasavvur edildiği beyitte, bahârın Cem'i gül kâsesini jaleyle (nukl) doldurup altın renkli kadehle sefâ ve eğlenceye düşer:

Nuḳl-i jâleyle pür itdi ṭabaḳ-ı gülleri heb
Ṣundı sâḳî gibi zerrîn ḳadeḥi çarḫ-ı es̱îr
K9/8

2.4.4.3. İçecekler

2.4.4.3.1. Şîr (Süt)

İhyâ Divânı'nda süt, umûmî anlamının yanında yüz, göz ve gökyüzü için benzetilen olarak yer alır. Memdûhun kahrının bakışı ile damla yakûtunun benzi, süt gibi bembeyaz kesilir:

Ṭamla yâḳûtı ider bir nigeh-i ḳahrı müẕâb
Âġarub beñzi olur 'aynî ile ḳaṭre-i şîr
K9/57

Mehtâbın tabiat üzerinde oynadığı etkilerden bahseden şâir, onu, laciverdî semâyı -beyâz ışığıyla- sütle dolu bir kâseye çevirir şekilde görür:

Leb-â-leb eyleyüb tâb-ı sefîd ẕevḳ-i baḫşiyle
Sipihr-i nilgûnı kâse-i pür-şîr ider mehtâb
G21/4

Mecnûn'un Leylâ hasretiyle ağaran gözleri, sütün kabarcıklarına teşbih olunur:

Ḳaysuñ aġardı ḥasret-i Leylîyle dîdesi
Yoḳ farḳı cû-yı şîrdeki her ḥabâbdan
G168/6

2.4.4.3.2. Şerbet, Gül Şerbeti, Cüllâb, Vişn-âb (Vişne Şerbeti), Boza

Şeker ve baldan yapılan şerbet, tatlı özelliği dolayısıyla şâirler tarafından genellikle dudak, ağız, söz ve devâ olarak tasavvur edilir. *İhyâ Divânı*'nda, Nemçe[162] barışı için yapılan şerbet benzetmesi, bir başka beyitte Ramazan ayı vesilesiyle gül şerbeti olarak yer alır:

Ezdi gül şerbetin aḫşama şafaḳdan gerdûn
Ḳalmadı câm-ı mehe ḳoymaġa ammâ meydân
K5/37

Şerbetin *Divân*'daki diğer iki kullanımdan birincisi söz için benzetilen olması, diğeri ise âşığın gözyaşlarıyla dolu gözlerinin şerbet dolu kâseye teşbihi şeklindedir:

Gâh zehrâbe olur gâhîce nûş-ı dârû
Meşreb-i nâsa göre şerbet-i mînâ-yı süḫân
G163/5

Gösterdi vażʿ-ı bâridi çeşm-i pür-eşkime
Gûyâ o şûḫ buz ḳodı bir kâse-i şerbete
G209/3

Darı irmiği, su ve şekerden yapılan boza içeceği sadece bir beyitte zikredilmiştir:

İşte cânâ nuḳl-i bezm ister mey iç ister boza
Pek ḳatı fındıḳçısın gitmem seniñle Beyḳoza
G204/1

"Cüllâb" olarak kullanılan gülsuyu ve "vişn-âb" şeklinde yer alan vişne suyu sadece birer beyitte söz konusu edilir. Cüllâb, şerbet anlamında yine Nemçe Barışı için kullanılırken vişn-âb ise sabah vakti güneşin doğuşuyla ilgili bir hayâlde benzetilen unsurdur:

[162] Bkz. K40

Öyle âzâdedir ammâ ki bu cüllâbı içen
Ḫam-ı gîsû-yı ġam olmaz aña dâm-ı teshḫîr
K40/32

Ḳıldı zîver şafaḳı mihr-i cihân-tâbe ṣabâḥ
Câm-ı zerrînini ẓarf eyledi vişn-âbe ṣabâḥ
G42/1

2.4.4.3.3. Şarap (Mey, Duhter-i rez, Bintü'l-ineb, Şîr-i engûr), Arak, Bâde (Mül, Kümeyt, Tolu, Cür'â)

Şarap, *Divân*'da en fazla zikredilen içecektir. Genellikle kadehle beraber geçer. *Divân*'da şarap ve onunla ilgili unsurların varlığı Divân şiiri geleneği çizgisindedir. "İçki" anlamının yanında genellikle sevgili ile ilgili hayal ve mecazların bir parçası olarak vardır. Sevgilinin güzellik unsurlarının anlatımında ya benzetilen ya da sevgiliyi yüceltmek adına kıyastır. Bu kullanımları hatırlamak amacıyla *Divân*'dan birkaç örnek incelemek yerinde olacaktır.

Sevgilinin dudağı için en yaygın kullanımlardan biridir şarap. Sevgilinin dudağının şarabını gören âşığın kadehle kendisine gelmesine imkân yoktur. "Âl" ifâdesiyle yapılan kelime oyunu, beyite canlılık kazandırmıştır:

Gitdim âlden mey-i laʿlüñ görüb âl oldı baña
Kendime gelmek ayâġ ile muḥâl oldı baña
G7/1

Bu beyitte ise şarabın kırmızılığı, hüsn-i talil sanatıyla işlenmiştir. Sevgilinin dudağını gördüğü için al rengine bürünen şarâp, mecliste kadehe örtü çekerek dolaşır:

Ḳızarır duḫter-i rez laʿl-i lebüñden utanur
Câmı rû-pûş ider ol vechile bezmi ṭolanur
G70/1

2.4.4.4. Diğer Maddeler

2.4.4.4.1.'İlâc (Devâ, Dermân), Merhem, Tiryâḳ

Beyitlerde hasta olan âşıkla beraber bahsedilen dermân ya sevgilinin dudağı ya da bakışıdır. Dermân eylemek sadece sevgiliye has bir özellik değildir;

memdûhun övüldüğü şiirlerde onun kerem ve inâyeti, sözleri de bu kâbildendir. Onun güzel nutku, cehâlet hastalığına sıhhat ve devâdır.

ʿİllet-i cehle devâ-yı nuṭḳı bür' ü sâʿadır
Hiç bu ʿÎsî-dem gibi emrâż-ı ḳalbe yoḳ ṭabîb
KT82/7

Gönüldeki yaralara devâ olan, sevgilinin hokka gibi ağzının etrâfındaki ayva tüyleridir:

Ḫaṭṭıñ ki yâfte-i ḥokḳa-i dehânuñdır
Budur mâ'ili ki zaḫm-ı dile devâ bunda
G199/3

Âşığın gönlündeki yaralara merhem olan diğer bir unsur, sevgilinin nazarıdır:

Nigehiñ zaḫme reşk-i merhem
Ḳıl naẓar raḥm it efendim zârım
N5/1

2.4.4.4.2. Zehr (Helâhil, Dârû, Semm)

Öldürücü bir madde olan "zehir" ayrılık, gam, acı sözler ve fitne olarak tasavvur edilmiştir. Söz kadehinin şerbeti bazen zehir suyuna döner; fitne denilen zehir, vatan kokusunu acıya çevirir. Sevgili, âşığa sunacağı kadehi gam denilen zehirle lebrîz eder:

Gâh zehrâbe olur gâhîce nûş-ı dârû
Meşreb-i nâsa göre şerbet-i mînâ-yı süḫân
G163/5

Virilse râḥat-i ḥulḳûm ʿadl-i dâd seẕâ
Ki zehr-i fitne ile telḫdir gelû-yı vaṭan
G171/5

Dirîġâ şundı ḳand-i lebin Şîrîn-i sengîn-dil
Ölürken zehr-i ṣahbâ-yı ġamı Ferhâde içdikce
G198/4

2.4.4.4.3. Esrâr, Beng, Ağız otu, Ma‘cûn

Birer keyif maddesi olan bu içecekler ya ilaç mahiyetinde ya da sevgilinin aşkıyla dolan âşığın derdini teskîn etmeye yarar bir unsur olarak işlenir:

Ġam-ı ḫaṭṭ u lebiñle ḳaldırub ağız otun ʿâşıḳ
Tüfeng-i sîneden bir âh-ı âteş-zâyı çatlatdı
G220/5

Hem uyuşturucu maddelerden süzme afyon olan hem de çeşitli dertler için yapılan şekerli bir karışım özelliği taşıyan ma‘cûn, âşığın ayrılıktan meydana gelen hastalığı ve yaraları için vuslat olarak anlam kazanır:

Ṣabr ile eyleme tedbîr ṭabîbim zârım
Yine maʿcûn-ı viṣâlüñle olur tîmârım
Ḥoḳḳa-i laʿlüñ açub âh âşîr-i nigârım
Ne olur sorsañ eger ḥâl-i dil-i bîmârım
Diseñ âyâ nice bîtâb ü tüvânım nicedir
T4/2

Yiyecek içeceklerin geçtiği beyitler şunlardır:
K2/11,102, K5/10,21,25,47,50,51, K6/21, K7/42,69, K8/19, K9/8,14,57, K10/19,21,45, K12/7,48, K14/2, K15/13,34, K16/44,76, KT17/10, KT18/1, K21/19, K24/5,8, K25/15, K28/73, K29/11, K37/20, K39/15, K40/1,2,3,4,5,6,7,20,28,32,42.
KT4/11, KT15/8, KT18/7, KT35/2, KT52/14, KT66/10, KT68/2, KT76/4, KT89/11, KT92/1, KT106/11, KT118/2.
G6/6, G7/2,4, G9/1, G11/1,2, G16/4, G18/3, G19/4, G21/5, G22/1, G24/2, G25/2, G27/4, G28/1,2,5, G29/7, G30/5, G31/2,7, G32/4, G35/1, G36/6, G37/1, G39/3, G41/2,4, G44/1,3, G53/5, G54/1, G55/6, G62/8, G66/3, G67/6,9, G68/1,2, G70/3, G75/3, G76/1, G78/5, G80/7, G81/4, G82/1, G85/2, G86/1,3, G89/4, G92/4, G94/3,5, G96/2, G99/1, G102/2,5, G105/11, G106/3, G108/5,7, G109/4,6, G110/5, G111/1, G114/1, G122/4, G124/2, G127/5, G129/3, G130/4, G131/6, G137/3, G138/1, G140/2, G141/2, G151/1, G154/1,3, G157/2,5, G160/1, G161/2, G164/3, G168/1, G179/1,3, G181/5, G184/1,5, G193/1, G194/3, G197/3, G200/9, G205/1,2,5, G206/4, G207/3, G208/1, G209/5, G211/5, G212/2, G213/2,3, G216/5,6, G219/3,4,5, G221/4, G226/5, G229/4, G230/1, G231/3, G235/3, G236/9, G239/6,7, G241/1,6, G242/4, G244/3, G246/2,5, G248/1,3,4,6, G249/3, G252/1, G254/1,5, G257/1, G259/3, G270/3,5,10, G271/7, G272/1-7, G277/4, G279/2, G283/5, G284/4.
MS1/20,36, MS2/37,67,77,127, T1/4, T3/6, T5/1, T6/1,2,8, TS1/3, MZ1/7, M1/90, TB1/3, TB5/5,6,10,16, N1/4, N5/1,2.

2.4.5. Süs Eşyaları

2.4.5.1. Kıymetli Mâdenler ve Taşlar

2.4.5.1.1. Altın (Zer, Zeheb)

Hem para hem de kıymetli bir süs eşyası olan altın, şâirlerin memduh, sevgili ve tabiatle ilgili çeşitli tasavvurlarda başvurdukları bir madendir. Değeriyle birlikte renginin sarılığı da kullanım alanını belirlemede etkilidir. Altın, şiirlerde bu madenden yapılan taht, taç, kâse, hançer, tabak, levha, yüzük gibi araçlarla birliktedir. Sevgilinin yüzü, saçları, elbisesi, güneş, günışığı gibi unsurlar da altına benzetilerek verilir. *İhyâ Divânı*'nda umumî kullanımının yanında memdûh ve onunla alakalı taç, taht, kasr, hançer gibi unsurlar, onun elbiseleri, sözleri, sevgilinin saçları, giysileri, âşığın tenindeki yaralar ve şâirin kendi şiiri yine altın mâdeniyle birlikte işlenir. İhyâ, genellikle çeşitli teşbih ve istiâreler içerisinde yer verdiği altının yapılışı ve değeriyle ilgili olarak beyitler söyler. Altının kullanıldığı beyitlerde onunla ilgili olarak zer-ger, pûte, zer-kâr, sebîke ve mihenk gibi mefhûmlara da yer verilmiştir.

Âşığın vücûdu (fezâ-yı aşk) o kadar verimlidir ki sayısız şekilde sarı renkli yara vücût bulmuştur. Bu yaralar, altın olarak tahayyül edilir:

Bî-şümâr oldı ten-i ʿâşıḳda dâġ-ı zerd-fâm
Öyle münbitdir feżâ-yı ʿaşḳ kim altun biter
G56/2

Şâir, kendi kelâmından söz ederken onu altına benzetir. Onun şiiri, saf altın gibi hayal darbhânesinde parçalara bölünmüştür:

Ḍarbḫâne-i ḫayâlde taḳṭîʿ olındı heb
İḥyâ kelâmımız çü zer-i ḫâliṣü'l-ʿayâr
G100/5

Övülenin sözleri de altın unsuruyla beraber anılır. Her kim ki kulağının pûtesini (altın tavası) onun sözlerinin cevheriyle doldurursa, o mânevî iksir onun kalbini altın gibi hikmetlerle lebrîz edecektir:

Kimiñ kim pûte-i gûş pür itse cevher-i nuṭḳuñ
İder pür zer ḥikmet-i ḳalbin ol iksir-i rûḥânî
K2/89

Aşkın gönülde yarattığı etki, saf altının elde edilişiyle benzerlik ilgisi içinde anlatılır. Nasıl ki altın, "pûte" denilen kabda ısıtılıp kalıba dökülüyorsa ve ayrıştırılıp

saf altın elde ediliyorsa, aşkın ateşinde yanan gönül de altın misâlî pis olandan arınıp saf bir hâle gelir. Beyitte dil-zer ve nâr-ı aşk-pûte-i pür-sûz arasında temsîlî teşbih yapılmıştır:

Dilin kim ḳorsa nâr-ı ʿaşḳa İḥyâ pâk olur ġılldan
Gider çirki ḳalur zer-pûte-i pür-sûz-ı zer-gerde
G244/6

2.4.5.1.2.Gümüş (Nukre, Sîm)

Gümüş, değeri ve rengi dolayısıyla şiirlere konu olmuş bir madendir. Çeşitli takıların hammadesi olduğundan dolayı sıklıkla sözü edilir. Şiirlerde "ay, ayışığı, serv, çarh, jâle, şükûfe, âyîne, su, habâb, ırmak"; sevgiliyle alakalı olarak "ten, gözyaşı, parmak, sîne ve endam" ile ilgili hayallerde benzetme unsuru olarak görülür. Sevgiliyle ilgili ifâdelerde rastladığımız gümüş, değerli olması yanında saf ve berraklığı yönüyle de önem arz etmektedir. *İhyâ Divânı*'nda yapılarla ilgili yazılmış târih manzûmelerinde çeşme, kasr, sarây ve ev gibi yapıların çeşitli unsurları için de gümüş teşbihinden faydalanılmıştır.

Çınar ağacının suya aks edişi farklı bir hayalle örülmüştür. Çınar ağacının yapraklarıyla birlikte suya yansıması, gümüş bir aynada el sunan sevgili olarak tahayyül edilmiştir. Bu durumda su, gümüş aynaya teşbih olunmuş; sevgili çınar; el ise berg olarak düşünülmüştür:

Gördüm 'aks itdigini berg-i çenârıñ âba
Ṣundı el bir gümüş âyineye ṣandım dildâr
K7/24

Övgüye mazhar olan yapılarda sebîl gümüş endâmlı bir sevgili şeklinde yer bulur:

Sebîl ammâ ki bir maḥbûb-ı sîm-endâmdır gûyâ
Ki ṭavrı ḫoş gelür her meşrebe ol rütbe zînet-yâb
KT9/5

Beyitte, sözü edilen yapı ve sevgili arasında benzerlik ilgisi vardır. Yapının mermerlerinin rengini böyle berrâk ve bembeyaz gören herkes, onu endâmı gümüş renginde taş kalpli bir sevgili olarak tanımlar:

Her gören reng-i ruḫâmıñ böyle berrâḳ u sefîd
Ẓann ider bir seng-dil maḥbûbdur endâmı sîm
KT22/17

Aşağıdaki beyitlerden ilkinde âşığın gümüş suyundan (cıva) gözyaşları, ayrılık gecesini ayna etmişken ikinci beyitte ise sim tenli bir sevgili teferrüc etmektedir. Birinci beyitte gözyaşı için kullanılan mefhûm, ikinci beyitte sevgilinin teni için yer bulmuştur.

Ḳıldı sîm-âb-ı sirişkim şeb-i hicri mir'ât
Cilve-gâh-ı ruḫ-ı Leylâ viṣâl oldı bana
G9/3

Sîm-ten bir şûḫ geçer fenâre meyl itmiş gibi
Geşt ider ṣaḥrâ vü deşti sû-be-sû enhâr kec
G48/2

2.4.5.1.3. La'l

Yakuta benzeyen kırmızı renkte değerli bir taştır. La'l, beyaz olarak elde edildiği halde ciğer kanıyla boyanıp güneş altında kırmızı rengini alırmış. En makbul olanı Bedahşan dağlarından çıkarıldığı için Bedahşan ve la'l sıklıkla bir arada olur. Edebiyattaki en yaygın işlenişi, renginden dolayı sevgilinin dudağı için benzetilen olmasıdır. Hatta bu o kadar yaygındır ki sevgilinin dudağı için doğrudan la'l ifâdesi tercih edilir. Ayrıca âşığın gözü, gözyaşları, şarap ve gül için de benzetilen konumundadır.

İhyâ Divânı'nda la'l ile ilgili tasavvurların hemen hepsi dudak ile bağlantılıdır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzellik unsurlarıyla oluşturuşmuş bir hayâl tablosunun içinde dudak, la'l olarak çizilmiştir:

Ḫaṭṭ ṣanma mûr-ı târ-ı nigâh erişdi la'line
Sükker-fürûş-ı ḫande-i nâz oldıġın görüb
G32/4

2.4.5.1.4. Yâkut, Zümrüd, Pîrûze , Mercan, Elmas

Yâkût kırmızı, sarı ve mavi gibi renkleri olan değerli bir taştır. Kırmızı olanı makbuldür. La'l ile aynı tasavvurlar içerisinde bulunur. Nâr, gözyaşı, dudak ve kadeh için benzetilendir. Ayrıca birçok süs eşyâsının yapımı ve süsünde faydalanıldığı için de konu edinilir. Yüzük, küpe, gerdanlık bir arada anıldığı en yaygın takılardır. Yâkût da tıpkı la'l gibi en kıymetlisinin bulunduğu yer olan

Bedahşan'la beraber verilir çoğu kez. *İhyâ Divânı*'nda bir gazelin redifi[163] olarak yer alan yâkût ile ilgili kullanımlar genellikle yukarıda bahsettiğimiz çizgidedir.

Gönüllerdeki yaralar baştan başa yakût renkli lâlelere dönmüşken onlara su veren, sultânın lütûf bulutudur:

Ser-â-ser dâġ-ı diller lâle-i yâḳût-reng oldı
Seḥâb-ı luṭf-ı Sulṭân anlara ser-cümle ṣu virdi
KT15/3

Aşağıdaki beyitte ise hem dudak hem de kadeh olarak düşünülmüştür:

La'lini ḫande dü nîm itse de çıḳmaz bir ḥarf
Ḳaṭre ṭamlar mı şikest olsa ayâġ-ı yâḳût
G39/5

Yeşil renkli bir taş olan zümrüd, incelediğimiz *Divân*'da bir gazelin redifi[164] olarak yer alır. Genellikle yeşil renginden dolayı teşbih unsuru olarak göze çarpan zümrüd, süs eşyalarından en çok yüzükle (hâtem) beraberdir. Çünkü eskiden taşı zümürüdden müteşekkil yüzükler, yaygınmış. *İhyâ Divânı*'nda zümrüd, yeşil rengi dolayısıyla benzetilen konumundadır:

Bir rif'ati var kim naẓar-ı raġbetimizde
Hem-ser görinür ḳubbe-i ḥaḍrâya zümürrüd
G61/3

Açık mavi renkli bir taş olan pîrûze, rengi nedeniyle hem gökyüzüyle ilişkilidir hem de sevgilinin ayva tüyleri için benzetilen olur. Ağaç yapraklarıyla birlikte renk açısından benzerlik yoluyla söz edildiği olur. Süs eşyası yapımında da rol alan bu taş, genellikle yüzük taşı olarak işlenir.

İhyâ Divânı'nda sadece bir beyitte tesâdüf ettiğimiz pîrûze taşı, yüzüğün üzerindeki hâliyle memdûhun yeşil çadırı için benzetilendir.

Faṣṣ-ı pîrûze gibi ḫayme-i sebziyle anuñ
Sâḥa-i ḳalbimi manend-i nigîn-dân gördüm
K14/10

Kırmızı renkli olan mercan taşı genellikle âşığın kanlı gözyaşları, sevgilinin dudağı, şarap ve bazen de şâirin şiiri için benzetilen olur. Süs olarak işlendiği eşyayla birlikte de görürüz. *İhyâ Divânı*'nda âşığın gözyaşları ve tesbîhin taneleriyle ilgili olarak vardır:

[163] Bkz. G30
[164] Bkz. G48

Bu deme ḥürmeten el üzre ṭutar ‘uşşâḳıñ
Eşk-i ḫûnîn idüb sübḥa-i mercân-ı ḫûbân
K5/16

Dizdi her ḳaṭre-i ḥûnîn-i sirişki çeşmim
Virdi ser-pençe-i müjgânıma mercân tesbîḥ
G52/7

Değeri ve rengi dolayısıyla şâirlerin itibâr ettiği diğer bir taş elmastır. Kesme ve delme özeliğine sahip sert bir taş olduğu için memdûhun övgüsünde veya şâirin kendi şiirine dâir yorumlarında bu taştan faydalanılmıştır. Genellikle gamze ve gözyaşları için benzetilen konumundaki elmas, *İḥyâ Divânı*’nda bir gazelin redifi olup yıldız, süreyyâ, kadeh ve müjgân ile ilgli çeşitli hayallerde yer bulur. Süs eşyalarının etrafına işlenmesinden dolayı dudağın etrafındaki uçuklar için de benzetilen olmuştur. Aşağıdaki beyitler bu kullanımları örneklendirir mahiyettedir:

Başın elmâs ile ṭonatmış heb
Giceler ṣanma gördüğüñ kevkeb
MS1/16

Virdikde o tersâ-beçenüñ laʿl-i lebi reng
Döndi ḳızıl elmaya o dem sâġar-ı elmâs
G152/3

Tebḫâl-i lebi ṣanmañ ider zerger-i ḥüsni
Ol ḫâtemüñ eṭrâfını pür-zîver-i elmâs
G152/4

Ṣâf öyle ki ṭabʿım reg-i endîşeme girse
Müjgân-ı siyâhuñ görinür neşter-i elmâs
G152/12

İncelediğimiz *Divân*’da övgüye mazhar olan memdûhla birlikte ona ait eşyâ ve yapıların yüceltilmesi için değerli taşlardan istifâde edilmiştir. Kapdân-ı Deryâ Hüseyin Paşa’nın sarâyı için yazılan tarih manzûmesinde, yüksek bir dağ üzerine kurulan beyaz sarây, üzerinde elmas taş olan müstesna bir yüzüğe benzetilir:

Beñzer ol kûh-ı bülend üzre beyâż öyle sarây
Faṣṣ-ı elmâs ile bir ḫâtem-i müsteṣnâya
K19/18

2.4.5.1.5. Sadef (Sedef), İnci (Dürr, Lü'lü')

İncinin içerisinde oluştuğu sert ve beyaz kabuk olan sadef, istiridye veya midye olarak da bilinir. Divân şâirleri tarafından çeşitli tasavvurlar içinde yer verilen sadef, *inci-gözyaşı münasebetinde göz, inci-söz ve diş münâsebetinde ağız, inci-şiir münâsebetinde şâirin yaradılışı, inci-çocuk münâsebetinde insan ve dünyâ*[165] şeklinde işlenir. İhyâ, memdûhun lutfu, kendi şiiri, dünyâ, yıldız, sîne, bir inci olan memdûhun beşiği ve mezarı için de sadef teşbihinden faydalanmıştır. Sadefin ele alındığı beyitlerde onunla alakalı olan inci, deniz ve gavvâs mefhumları sık geçer.

Gonca, sadef olarak tahayyül edilir. Çünkü içinde bulunan çiy taneleri inciye benzemektedir. Nasıl ki inci avcısı olan dalgıç, onları denizin dibinden alıyorsa güneşin ışınları da goncanın içindeki inciye benzeyen jâleleri dalgıç misali alıp çıkarmaktadır:

Jâle dürreyn-i ṣadef ġonceden iḫrâca müdâm
Tâb-ı mihr olmada ġavvaṣ-ı yemm-âsâ der-kâr
K7/17

İnci, nisan yağmurunun istiridyenin içerisine düşmesi sonucu oluştuğuna inanılan değerli bir taştır. Rengi, şekli ve parlak olması sebebiyle şâirler tarafından gözyaşı, diş, söz, jâle, yağmur, habâb, güneş, ay, sevgili, âşık ve şâirin nazmı için sıklıkla kullanılan bir benzetmedir. Ayrıca incinin en çok elde edildiği kent Aden olduğu için bu taşın bulunduğu beyitlerde çoğunlukla bu şehrin ismi geçer:

Ḥüsni ʿâlem-gîr o mâhıñ kâküli müşg-i Ḫuten
Rûyı verd-i ʿAdn u dendânı ʿAden lü'lü'sidir
G74/3

İnci, süs eşyası haline getirilirken bağrında delik açılır. Şiir için inci benzetmesinden faydalanan şâirler, bu durumu göz önüne alarak ipilğe inci dizdiklerinden dem vururlar. Böylece hem incilerin ipliğe geçirilip kolye veya tesbih haline getirilmeleri hem de şiirin güzel, düzgün ve çekici olması vurgulanır:

Rişte-i nâẓma çekersem nola dürr-i süḫanım
Budır İḥyâ hüner erbâbına şâyân tesbîḥ
G52/8

Gözyaşı, inciyle en fazla kullanılan unsurdur. Âşığın deliksiz incisi, sevgilinin gamzesinin fikriyle delinmiştir. Artık gözyaşı katreleri bakış telinden geçebilecek şekildedir:

[165] Sefercioğlu, age, s.98

Ḳaṭre-i eşkim geçer târ-ı nigehden şimdicek
Fikr-i ġamzeñle delindi ol dürr-i nâ-süftemiz
G139/2

2.4.5.1.6. Demir (Âhen)

Gündelik eşya ve savaşla ilgili birçok nesnenin ana maddesi olan sert mâdendir. Gönül için benzetilen olarak kullanılmıştır. Memdûhtan bahseden şâir, onun Dâvûdî sesinin demir gibi katı olan her gönlü yumuşatıp mum gibi yaptığını söyler:

Ne muḥriḳdür ṣadâ-yı kilk-i Dâvûdîyyü'l-elḥânı
Her âhen-dil anuñla şöyle nerm oldı ki mûm oldı
KT34/11

2.4.5.1.7. Kehribâr (Keh-rübâ)

Sarı renkte olup saman gibi maddeleri kendisine çekme özelliğine sâhip bir taştır kehribâr. İncelediğimiz *Divân*'da bu yönleri esas alınarak söz konusu edilmiştir. İlk beyitte sevgili ve kehribâr arasında, kehribârın samanı kendisine çekme özelliğinden hareketle ilgi kurulurken diğer beyitte aşkın tesiriyle neyin sûretinin kehribâr gibi sararmasından bahsedilerek renk yönünden teşbih oluşturulmuştur:

Ceẕb iden gâh dil-i İḥyâyı hem-çün kehribâ
Cünbiş-i sâmân-rübâ-yı nev-hilâlüñdür senüñ
G180/7

Sevdâ-yı ʿaşḳ olınca serinde belâ-yı ney
Zerd oldı kehribâ gibi ferruḫ-liḳâ-yı ney
G266/1

2.4.5.2. Güzel Kokular

Divân şiiri geleneğinde özellikle sevgili ile ilgili tahayyüllerde sıklıkla başvurulan ve kimi zaman çeşitli uzuvlarla bütünleşen bir unsurdur koku. Misk, nâfe, anber ve kâfûr en sık kullanılan kokulardır. Kokusu ve rengi dolayısıyla genellikle sevgilinin saçı, kaşı, ayva tüyleri ve benleri için müşebbehünbihtir. Misk ve nâfe, ele alındıkları beyitlerde elde edildikleri ceylanların vatanı olan Huten veya Çin'le birlikte işlenir. Anber, Hint Denizi'nde yaşayan bir balıktan elde edilen siyah renkli, hoş kokulu bir maddedir. Kâfûr ise Uzakdoğu'da bir ağaçtan elde edilen

yapışkan ve beyaz renkli bir maddedir, renk ve kokusundan ötürü sevgilinin gerden ve bedeni için benzetilen olur.

İhyâ Divânı'nda bu kokuların kullanımı yukarıda bahsettiğimiz genel çizgiye uymaktadır. Ancak anber ve kâfûrun bunlara ek olarak başka anlam ilgileri içerisinde verildiğini görürüz. Övülenin sakalını ve kendi kalemini anber kokulu olarak vasıflandırır şâir:

Yazdı İḥyâ aña bu vechle bir nev târîḫ
ʿAnberîn liḥye ile buldı Muḥammed şerefi
K50/10

Tam iki mıṣrâʿ-ı târîḫi uçurdı şevḳile
Nâvek-âsâ menzil-i iʿcâze kilk-i ʿanberîn
KT3/17

Kâfûr, sevgilinin gerdeniyle ilgili benzetmeler dışında tasvir edilen yapının çeşitli unsurlarını anlatmada da faydalanılan bir unsurdur:

Meger kim gördi dîvâr-ı sepîd-i yâsemen kevnin
İder reşkinden iẓhâr-ı bürûdet maʿden-i kâfûr
KT52/15

2.4.5.3. Diğer süs unsurları

2.4.5.3.1. Sürme (Kuhl, Tûtiyâ), Kına (Hınnâ)

Süslenme unsurlarından sürme, siyah renkte olup hem göz tedavisinde hem de süslenmede kullanılır. En meşhûr olanı Isfahân sürmesidir ve beyitlerde sıklıkla yer alır. Sevgilinin ayağının, eşiğinin veya yolunun tozu, âşığın gözüne sürmedir. Memdûhun eşiği ve ayağının tozu da sürme niteliğindedir. *Divân*'da, yukarıda belirtilen şekillerin dışında şâirin, kendisi ve kalemi için de kuhl benzetmesinden faydalandığını görürüz:

Ben gibi ḫâk-i pây-ı ehl-i kemâl
Nola olsa naẓarda kuḥl miṣâl
MS2/80

Çeşm-i dile çün mîl-keş-i kuḥl-ı celâdır
Elden ḳoma İḥyâ kerem it kilk-i siyâhı
G274/7

Yeşil toz halindeki kına, yakıldıktan sonra kırmızı rengini alan bir maddedir. Genelde düğünlerde gelinin eline sürülür. Şâirler tarafından âşığın gözyaşları, şafağın rengi ve kırmızı renkteki çiçekler için benzetilendir. *İhyâ Divânı*'nda bir beyitte tesâdüf ettiğimiz hınâ, gelinlerin eline kına yakılması âdeti de hatırlatılarak âşığın gözyaşı olarak tasavvur edilir:

'Arûs-ı ḥacle zîb-i ḥasret olmuş dîde lâyıḳdır
Şu ḫûn-ı giryem engüşt-i nigâhiçün ḥınâ itsem
G194/5

2.4.5.3.2. Süs Eşyası

İhyâ Divânı'nda süs eşyası olarak mücevher, yüzük, hatem, nigîn, gûş-vâr, tavk, ıkd, âvîze, halhal, ayna ve şâne yer almaktadır. Genellikle süs eşyası olarak faydalanılan bu takılar, sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte işlenir. *İhyâ Divânı*'ndaki genel kullanımının yanında mücevheri, şâirin şiiri ve memdûhun yıldızlarla süslü meclisi; yüzüğü, sevgili veya memdûhun kendisi; gerdanlığı (tavk, ıkd) deniz ve ay hâlesi; âvîzeyi ise Süreyya yıldızı, öğüt ve tâvûs teşbihiyle görürüz.

Divân'da en fazla kullanılan süs eşyası aynadır. Ayna görüntüleri aksettirmesi, cilalanması, parlaklığı, sevgiliye armağan edilmesi, keçe mahfazalarda korunması ve kırılma özelliğiyle şiirlerde işlenir. Papağanların konuşmaya alıştırılırken aynanın kullanılması ve İskender'in yaptırdığı ayna da çeşitli hayallerle birlikte ele alınır. Ayna, şâirler tarafından çeşitli unsurlarla birlikte teşbihler oluşturur. Şiirlerde cihân, semâ, gönül, sevgilinin güzelliği, yanağı, yüzü, sîne, âşık, güneş, ay, kadeh, su gibi unsurlarla benzerlik ilgisi içindedir.

İncelediğimiz *Divân*'da söz konusu edilen süs eşyaları şu beyitlerde geçmektedir:
K1/5, K2/6,9,16,20,28,32,40,43,56,69,82,89,102, K3/4, K4/5, K5/1,7,16,21,35,38,53,75, K6/17, K7/17,20,24,26,43,45,50,54,64,71,84, K8/18,21,25,30,34,35,39,50,51,54,55,68, K9/8,17,48,57,63,80, K10/3,10, K11/4,6,41,44,66, K12/6,18,22,23,26,38, K14/6,10, K15/36,37,44, K16/33,74,77, K17/1-6, K17/4,17,34,39, K18, K19/18, K20/19,20,28,33,34, K21/7,8,12, K22/4,15, K23/16,30, K25/10,12,19, K26/7, K27/17, K28/4,6,79,12,44,27,69, K29/11,23, K30/20, K37/32, K38/5,6,12, K40/18,21,49, K42/4, K47/12,21,22, K50/10, K53/8.
KT2/5, KT3/3,7,17, KT5/2,4, KT6/7,10, KT8/6, KT9/2,3,5, KT10/13,14, KT13/2,8,10, KT14/1,9,13, KT14/5,9, KT15/3, KT16/3,6,21, KT17/12, KT18/2, KT19/6, KT20/6, KT22/4,17,19,20, KT30/13,14,17, KT31/14, KT32/12, KT34/4,5,11,14, KT35/4, KT36/3,4, 7, KT40/3,4, KT44/10,18, KT45/2, KT46/2, KT47/21,22, KT48/4, KT52/10,12,14, KT55/3, KT56/1, KT57/7,13, KT64/5,8,17, KT65/7, KT66/2, KT69/3, KT70/2, KT71/2, KT72/3, KT76/7,8, KT81/7, KT88/5, KT90/4,8, KT94/6,11, KT95/7,9,14, KT96/4, KT98/2,10,11,12, KT99/5,8, KT100/2,3,10, KT103/6,12, KT106/13, KT134/1,2, KT136/1, KT138/1.

G1/3, G3/6,7, G5/2,4, G6/1, G7/2, G9/3, G10/9, G13/7, G15/2,5, G16/5, G18/4, G19/1, G21/1, G24/3, G26/7, G27/2,6, G28/1, G32/2, G34/3, G36/2,5, G37/4, G39/1-7, G42/4,6, G45/2,5, G46/2,5, G48/2, G51/6, G52/6,7,8, G53/4,5, G54/5, G55/4,6, G56/3,4,5,6, G57/5,6,8, G58/6,7, G60/3, G61/1-8, G62/1,2,3,5, G63/6, G64/1,3,6, G71/2, G72/1, G73/8, G74/3, G76/1, G79/3, G80/2, G82/3, G83/1,3, G84/4, G88/5, G91/3, G92/5, G93/3, G98/10, G99/5,7, G101/5, G103/6, G105/1, G106/2,5, G109/5, G111/5, G112/1,7, G113/1, G115/2, G116/2, G117/8, G120/5, G121/3, G122/1, G123/7, G125/1, G126/5, G130/2, G132/2, G133/1, G134/2,6, G135/1, G136/6, G138/2, G139/2,3,4, G145/5, G146/1, G149/5, G152/1-13, G154/4,6, G155/4, G159/4, G160/2,5, G162/4, G164/1,10, G165/1,3,7, G166/7, G168/3, G180/3, G183/3,4, G184/4,6, G187/2,3,4,5,6,7,8,9,10, G191/3, G194/2, G195/1,3, G196/5, G202/1, G204/3, G208/3, G213/4, G214/3, G214/2, G215/6, G216/2,4, G217/5, G221/8, G222/5,6, G224/2,3,5, G225/7, G229/5, G233/1, G235/2, G236/1,4,8, G238/1, G242/1, G244/6, G248/3,8, G249/1, G250/8, G251/4, G253/5,6, G258/3, G259/5, G261/8, G266/2, G267/10, G269/3, G270/8, G273/1,5, G274/5,7, G276/1,6, G279/1,2, G280/1, G281/2.
MS1/16,42,92, MS2/3,8,9,30,32,71,81, T3/1,3,4,5, T6/1,2,4,5,9, T8/3,6, MR1/3, MH1/5, MD1/2, MD2/3, TS1/4, TB1/5, TB3/2, R6, TK1/13.

2.4.6. Giyim-Kuşam

İhyâ Divânı'nda giyim-kuşamla ilgili unsurlar aṭlâs, dîbâ, perniyân, harîr, keçe, nemed, semmûr, kabâ, cübbe, 'abâ, hırka, pirâhen, dâmen, libâs, ḳaftan, şâl, destâr, peçe, bürka', nikâb, girîban, yaka, zünnâr, hil'at, yemenî, dülbend, câme, külâh, fistân, dest-mâl, cibinlik, ḥulle, pûd u ṭâr, istebrak, fermene (işlemeli, yeleğe benzer giysi), şerveta (bir tür başlık, siyah pamuk), kâle, bınış (eskiden erkekler tarafından giyilen uzun pelerin bornoz), külâh, ser-pûş ve hulle'dir. Giyim-kuşamla ilgili bu unsurlar, memdûh ve sevgilinin övgüsünde yer almakla birlikte, şâirin şiiri için de kumaş tabiri sıklıkla telaffuz edilmiştir. Yine söz konusu unsurlar, çoğunlukla umûmî anlamlarıyla verilmelerine rağmen sevgili ve memdûhun yüceltilmesinde çeşitli teşbih ve mecazların içinde yer almışlardır. Giyim-kuşamla ilgili farklı bazı kullanımları şu şekilde örneklendirebiliriz:

Gördüm o mâhı ʿâlem-i âb içre bendeñiz
Dûşında mâ'î fermene başında şervete
G259/4

Sevgiliyi üzerindeki giysilerle tasvir eden şâir, o döneme ait fermene isminde yelek ve şervete adında bir çeşit külahtan bahseder.

Ṣanki aṭlas kîsedir cânâ beyâż ʿârıżuñ
Anda ḫaṭṭ mektûb-ı vâlî-i diyâr-ı Şâmdır
G122/3

İpek ve pamuktan müteşekkil bir kumaş olan atlas, sevgilinin yanağı için benzetilen olmuştur. Giysilerle ilgili tasavvurlar sadece sevgiliyle alakalı değildir. Bahsi geçen sarây, gül renkli elbiseler bezenmiş bir güzele teşbih olunmuştur:

Degül sâḥil-serâ bir dilber-i gül-gûn ḳabâdır kim
Ḳızardı rû-yı deryâ ʿaks-ı ḥüsnüñden ḫacâletle
KT53/8

Ayın etrafında oluşan beyaz huzme şeklindeki hâle rengi ve şekli dolayısıyla destâra teşbih edilir. Şâir bu durumu, mehtâbın sevgiliye benzemek adına göstermiş olduğu bir gayret şeklinde yorumlayarak hüsn-i tâlil yapmıştır:

Teşehhübdür o şûḫa ḳaṣdı İḥyâ başına şimdi
Ṣarub destâr-ı hâle hey'etin taġyîr ider mehtâb
G27/7

Zamânın nükte ustalarının hepsi İhyâ'nın şiirinin iyi kumaş olduğu konusunda hem-fikirdirler:

Kâle-i naẓmı uzatma bilür ey ḫâme anuñ
Ne ḳumâş oldığını nükte-şinâsân-ı zamân
K5/55

Giyim kuşamla ilgili *Divân*'da geçen unsurlar şu beyitlerde yer almaktadır:
K2/12,25,26,47,59,63,68,83,97,100, K3/7, K4/4,7, K5/25,31,45,55,66,73, K6/8,19, K7/16,38,58,61,87, K8/1,10,17,19,28,39,40,75,K9/4,42,75,85, K10/49, K11/6,18,43,48,61,66, K13/4,20,26, K14/26,31,34, K15/3,22,38, K16/45, K17/25,40, K18/7, K20/1,10, K22/12, K23/3,5,28, K24/7,19,21, K25/11, K27/11, K28/3,7, K29/11, K39/12, K40/6,16,36,
KT2/15, KT21/5, KT27/5, K28/60, KT36/6, KT37/4,30, KT39/8,10, KT45/6, KT47/10, KT50/6, KT56/3, KT57/8, KT61/5, KT63/4, KT64/18, KT65/5, KT70/9, KT80/9, KT83/2, KT88/7, KT89/8,9, KT90/5, KT94/13, KT103/3, KT105/1, KT106/6, KT109/5, KT118/2.
G2/3, G3/3, G13/3, G18/5, G20/1,4, G27/7, G28/1, G31/2, G33/7, G42/3, G43/6, G47/1, G50/5, G53/4, G57/5, G66/4, G77/1, G78/5,7, G80/1, G92/3, G98/6,10, G99/5, G103/7, G105/3, G109/1, G110/4, G112/8, G115/6, G117/7, G119/2, G122/3, G123/1, G126/2,6, G128/5, G130/3, G135/5, G136/1, G146/3, G158/6, G162/1, G169/3, G177/5, G191/3, G192/2, G194/4, G195/6, G202/2, G204/2, G216/5,7, G217/5, G218/4, G221/2, G225/4, G227/5, G228/4, G232/3, G234/4,

G238/2,6, G239/2, G248/7, G254/3,4, G255/1,2, 3, G259/4, G268/5,6, G272/5,7, G281/1.
MS1/4,53,44,49,59, MS2/8,77, T5/5, T7/2,3, T8/1, MD2/4,5, TB1/1-5, TB5/12.

2.4.7. Tıp-Hastalık

Temele insanı alan Divân şâirinin, insana doğrudan tesir eden hastalıklara ilgisiz kalması düşünülemez. Her şey bir tarafa Divân şâiri de insan olarak hayatının belirli bölümlerinde çeşitli hastalıklarla mücadele etmiş ve hastalık bazen onun veya sevdiklerinin hayatına yön verecek bir tesir yaratmıştır. "*Her ne kadar bu şiir, şairin beninden çok öte mutlak bir sübjektif evrene sahip olsa da içinde yaşanılan hâl, sanat eserinde kendisine yer bulacaktır. Öte yandan sağlık, bireyi ve toplumu alâkadar eden bir sorundur. Bu sorunu çözümlemeye matuf gelişen tıp, sadece bir ilmî aktivite değil, aynı zamanda bir sanattır. Tabip, tababeti tedris ederek bilimsel metotlarla hastaları tedavi edecek yetkinliğe gelirken bu sanatçı yönünü de geliştirir. Onun bu özelliği hasta ve hasta yakınlarıyla kurduğu iletişimden başlayarak, teşhis ve tedavi süreci içerisinde varlığını hissettirir. Doktorların diğer sanat dallarında temayüz etmesinde bu fikrî ve zihnî alt yapının payı büyüktür.*"[166]

Bîmâr, genel olarak âşık için kullanılan bir sıfattır. Delilik de âşıkla ilgili olup "mecnûn" sözcüğüyle kelime oyunlarına sahne olur. Sevgilinin aşkıyla deliye dönen âşığın tedavi yeri sevgilinin evi (dârü'ş-şifâ) dir. *İhyâ Divânı*'nda fakirlik için de hastalık ibâresi tercih edilmiş olup (maraż-ı fâḳaya) *Divân*'da bahsi geçen hastalıklar "yılancık marazı, teb (sıtma), 'âraḳu'n-nesâ, hummâ ve zukyâm"dır.

Ateş ve titremelerle seyreden bulaşıcı bir deri hastalığıdır yılancık marazı. Şâir, memdûhun sevdâsından kaynaklanan sıkıntısı olduğunu, durumunun bu hastalıkla alakalı olmadığını belirtirken zikreder yılancık marazını:

Ḳıldı sevdâ-yı ser-i kâkülü dil-ḫaste beni
Degilim yoḫsa yılancıḳ marażından bî-mâr
K23/3

Bir sinekten bulaşan ve titreme şeklinde nöbetlerle teşekkül eden sıtma, farklı tasavvurlar içinde yer bulur. Sevgilinin ayrılığıyla sıtmaya tutulana, semenderin (ateşle beslenen mitolojik bir varlık) kanadı yatak olsa bile o kişi ısınmaz:

Pisteri olsa da şah-bâl-ı semender cânâ
Işınur mı teb-i hecriñle olanlar bîmâr
K8/27

[166] Bilal Kemikli, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2007, C.XVI, S.1, s.20

Şâirin maişet sıkıntısını anlatmada yine sıtma benzetmesine başvurulur:

Teb gibi nevbeti var maṣraf-ı gunâ-gûnuñ
Ṭutdığı demde düşer lerzeye bu cism-i nizâr
K8/71

Sıtma nöbetiyle rakîp arasında bir benzerlik yakalayan şâir, rakîbin iki günde bir sohbeti bahane ederek sevgiliyi tutmasını iki günde bir tutan sıtma nöbetiyle özdeşleştirir:

Miṣâl-i nevbet-i teb iki günde bir İḥyâ
İdüb bahâne-i ṣoḥbet raḳîb yâri ṭutar
G109/7

Ateşli hastalık veya sıtma anlamına gelen humma, bir beyitte geçer. İhyâ, memdûhunun sıtma hastalığına yakalanmasıyla müteessirdir:

Dirîġ girmişidi baġteten Efendimizüñ
Ḥümâ-yı cismine çün derd-i ʿillet-i ḥummâ
KT106/1

Sinirlerden kaynaklı siyatik olarak da bilinen ʿâraḳu'n-nesâ hastalığı, bir beyitte şâirin çektiği bir sıkıntı olarak zikredilmektedir:

ʿİlletiñ ʿâraḳu'n-nesâ diyü ayaġa başdı ṭabîb
Gâliba bildi ḳıyâm itmedigimden ʿayyâr
K23/5

Divân'da bahsi geçen diğer bir hastalık ise zukyâm, yani nezledir. Sadece bir yerde rakîplere beddûâ etmek gâyesiyle kullanılmıştır:

Olursun mâ'il âh ey nihâl-i ḫoş-ḫırâm
İdersin bâr-ı cevrim çek diyü teklîf-i ḫâm olsun
Dimâġ-ı câna olmazsın eger bu baḫş-ı kâm olsun
Beni itmezsin ey gül-ğonçe taʿṭîr-i meşâm olsun
Seni benden izinsiz ḳoḳlıyanlar heb zuḳyâm olsun
T3/2

2.4.8. Taşıma Araçları

Divân şâirinin çeşitli hayâller içerisinde ele aldığı taşıma araçlarının en önemlileri denizcilikle ilgili olanlardır. Denizciliğe ait taşıma araçları içinde en çok

yer verileni zevraktır. Kayık ve gemi anlamlarıyla öne çıkan zevrak, "*şekil benzerliği sebebiyle şişe, testi, kadeh, külah, hacılara zemzem suyu dağıtan görevlilerin elindeki zemzem dolu testi, ayağın üst kısmı, kayığın çapasının bağlandığı burun, çiçek kadehi*"[167] gibi mânâları da ihtivâ eder.

İhyâ Divânı'nda taşıma aracı olarak yer alan gemi (keştî, fülk, sefîne), kayık (zevrak) ve donanma, aynı zamanda çeşitli tasavvurların inşâsında benzetme unsuru rolündedir. *Divân*'da bu unsurlar gönül, heves, kadeh, akıl, saltanat, ay, âşığın bedeni, gözü, şâirin kendisi ve şiiri için benzetilen konumundadır. Bu taşıtların birer unsuru olarak yelken (bâd-bân) ve çapa (lenger) da beyitlerde geçer.

Şâirin gönlü deniz, tarih düşürdüğü beyit ise zevraktır:

Beyt-i târîḫi yanaşdırdı nesîm-i ilhâm
Zevraḳ-âsâ ṭarâf-ı baḥr-ı dil-i İḥyâ'ya
KT42/5

Kadehin zevrak olarak tahayyül edildiği beyit, safâdan geçmek deyiminin anlam zenginliğinden faydalanılarak duygular güçlü hissettirilmiştir:

Kendinden geçmek ise ʿâlem-i âb içre ṣafâ
Zevraḳ-ı sâġar ile ben o ṣafâdan geçdim
G192/3

Hayret denizinde oltasına kadeh takılan âşığın bedeni, gemiye döner:

Baḥr-ı ḥayretde ayaḳ oltasına çıḳdı yine
Döndi keştîye bu eyyâmda cism-i rindân
K5/4

Sevgilinin alnının kıvrımlarıyla titremeye kapılan, alınganlık denizinin dalgaları arasında kalan, âşığın gönül gemisidir. Sevgilinin alnı deniz, kırılganlıktan dolayı orada oluşan çîn (kıvrımlar) ise dalgalardır. Bu alınganlık denizinde dalgalarla boğuşan âşığın gönlüdür (keştî):

Dil çîn-i cebinüñle düşer lerzeye cânâ
Keştîdir o mevc-i yem-i âzâr arasında
G252/2

Yelkeni aşk hevâsıyla dolan şâir, hayret denizinin gemisidir:

---

[167] Selami Turan, "Divan Şairlerinin 'Zevrâk' Etrafında Oluşturdukları Benzetme Dünyası", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/2, Winter 2009, p.1042

Keştî-i baḥr-ı ḥayretim olmaḳdayım revân
İḥyâ hevâ-yı ʿaşḳ ṭolub bâd-bânıma
G257/8

Divân'da taşıma araçlarının geçtiği beyitler şunlardır:
K5/4,75, K6/11, K7/41,63, K9/40, K10/58, K11/66, K15/8, K19/2,3,4, K28/20, K32/14, K38/8,13, K41/3, K47/17, K50/7, KT5/13, KT18/3, KT41/1, KT42/5, KT58/1, KT64/9, KT175/1.
G3/5, G13/6, G77/3, G79/4, G82/4, G93/3, G94/4,6, G103/3, G109/1, G134/1, G150/1, G166/1, G168/2,7, G172/4, G176/8, G178/2, G192/3, G236/2, G252/2, G257/8, G262/6, G267/3.
MS1/35,77, MS2/31, MH1/1, TB1/1, MR1/1, R3.

2.4.9. Mûsikî Âletleri

İhyâ Divânı'nda vurmalı çalgı olarak davul (tabl), kûs, çârpâre, def; nefesli çalgı olarak ney; telli çalgı olarak çeng, kânûn, rübâb, şeştâr, târ, sâz, 'ûd, kemân, ṭanbûr ve sazın bir unsuru olarak mıżrâb yer alır. Vurmalı çalgılar şekil dolayısıyla genellikle güneş, ay ve sevgilinin yüzü için benzetilen olarak kullanılır. Telli çalgılar âşığın bedeni, boyu, kadeh, bülbül, sevgilinin kaşı için benzetme unsuruyken telleri ise sevgilinin saçı veya inceliğinden dolayı miyânı olarak tahayyül edilir:

Menzil-i vaṣlına İḥyâ o kemân-ebrûnuñ
İrememolsa da şehbâl-i per tîr baña
G6/7

Mû-miyânânı yazub velveleli
Didi heb ṭanbûranıñ orta teli
TK1/17

Eyleyen nâlende her bir mû-yı zülfüñdür beni
Naġme-i sâz-ı derûn bir târ ammâ bir degül
G188/2

Şarâb-ı şevḳ ile ser-mest olur dil-i mehcûr
Olunca pür mey naġmeyle kâse-i ṭanbûr
MT6

"Âşık, ateş, bülbül, câm-ı musaffâ, cân, ciğer, gönül, haldaş, ilaç, imam, kalem, kalp, kemik (âşık), kıl, kuş, öğrenci, mektup, sîne, ten, vücût gibi benzetmelere konu olan ney, kamıştan yapılmış olması, içinin hava ile dolu olması, deliklerinin kızdırılmış demirle yakılarak açılması, rengi ve şekli, sesinin özelliği ile divân şiirinin en önemli tiplerinden biri olan âşık için vazgeçilmez bir benzetilen

durumundadır. Tasavvuf mûsikîsindeki, bilhassa mevlevîlikteki önemi de bu ilginin bir başka sebebidir. Sevgilinin hasreti, cevr ü cefâsı ile zayıflamış, sararmış bedeni, gönlünün aşk (hevâ) ile dolu olması, hiç tükenmeyen âh u feryâdı ve inlemesi ile âşık, divân şâirlerinin nazarında aynı özelliklere sahip bir neydir."[168] Nefesli bir çalgı olan ney, *İhyâ Divânı*'nda birçok beyitte müstakil şekilde yer aldığı gibi iki gazelin redifini[169] de oluşturmaktadır. Hem bir enstrüman hem de çeşitli tasavvurlar içerisinde benzetme unsuru olarak yer almıştır. Ney şâirin kalemi, bülbülün gagası, âsa, ejder, kehribâr, şem' ve âşıkla ilgili benzetmelerde rol almaktadır.

Pervâne, kanatlarını mumun ışığıyla doldururken bülbül ney gibi gagasını, aşkın nağmeleriyle lebrîz eder:

Pervâne idüb def-i perin şem'le pür-tâb
Bülbül ney-i minḳârın ider pür naġam-ı 'aşḳ
G172/2

Neyin asâsı eğer ejder gibi bir soluk çekse, hayâl sahnesinden gamı kovar:

Ṣaḥn-ı ḫayâlden ġamı heb târ-u-mâr ider
Ejder miṣâlî çekse eger dem 'aṣâ-yı ney
G265/3

Aşık olanın benzi bu dertten dolayı sapsarı olur. Neyin de başına bu aşk illeti yapıştığından onun kutlu yüzü kehribâr gibi sarı olmuştur:

Sevdâ-yı 'aşḳ olınca serinde belâ-yı ney
Zerd oldı kehribâ gibi ferruḫ-liḳâ-yı ney
G266/1

Bir mum olan neyin sesinin parıltısından, bu gece âşığın gamla dolu içi ışıkla aydınlanmıştır:

Bir şem'dir ki şu'le-i âvâzdan bu şeb
Ġam-ḫâne-i derûnı pür itdi żiyâ-yı ney
G266/3

Ney, kamıştan yapılır ve enstrüman haline gelene kadar çeşitli aşamalardan geçer. İçi yakılıp bağrında delikler açılır. Bu yönüyle şiirlerde yer alan neyden yayılan hazîn ses, bezm ehline neyin inleyen, bağrı delik bir âşık olduğunu anlatmaktadır:

---

[168] Mustafa Nejat Sefercioğlu, "Dîvan Şiirinde Mûsikî ile İlgili Unsurların Kullanılışı", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, C.9, s.654
[169] Bkz. G215, G216

Bağrı delik bir ʿâşıḳ-ı nâlende oldığın
Bildirdi ehl-i bezme ḥazîn ol ṣadâ-yı ney
G266/5

İncelediğimiz *Divân*'da mûsikîyle ilgili yer bulan unsurlar şu beyitlerde geçer:
K2/45, K5/6, K6/2,28, K7/27, K8/45, K9/11, K12/22, K16/2,38, K23/24, K39/6, K40/46,47, K28/60,62, K40/48, KT1/12,15,18, KT2/6, KT3/15, KT5/12, KT17/9, KT27/4, KT29/3, KT55/4,5, KT58/6, KT98/6,7.
G17/7, G28/2, G30/6, G35/4, G36/2, G38/4, G44/7, G96/3, G97/4, G111/4, G141/4, G153/5, G165/5, G172/2, G174/4, G200/8, G202/9, G216/7, G226/1, G233/5, G235/4, G245/4, G255/9, G257/4,7, G265/1-7, G266/1-7.
MS1/8, MS2/38, TS/1, M6, TB5/12, TB3/2, TB4/1, TK1/16, TK1/17.

2.4.10. Silâhlar ve İlgili Malzemeler

2.4.10.1. Ok (tîr, hadeng, nâvek, sihâm), Yay (kemân, kavs)

Ok; uzağa hızlı bir şekilde gidebilmesi, deliciliği ve öldürücülüğü özelliklerinden hareketle divân şâirleri tarafından çeşitli benzetme ilgileri içerisinde işlenen savaş silahıdır. Yayla beraber bir bütünlük içinde ele alınır genellikle. Ok sevgilinin kirpiği, bakışı, gamzesi; âşığın âhı, cevr, cefâ, şâirin kalemi, şiiri ve duâ gibi unsurlarla birlikte tasavvurlarda rol alır. Yay ise çoğunlukla âşığın boyu, beli, sevgilinin kaşı ve hilâl için benzetilen olarak kullanılır.
Okla birlikte en çok kullanılan öğelerden biri gamzedir. Bu durum, okun delicilik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Sevgilinin ok gibi gamzeleri her zaman âşığın cânını hedef alır:

Bir perî-ʿişveyi gördüm yine insâna yaḳîn
Nâvek-i ġamzeleri ṭoġrusı bu câna yaḳîn
G217/1

Sevgilinin kaşları yay, âşık ise ondan geçen oktur. "Geçmek" eylemi tevriyeli bir şekilde, hem ok gibi sevgilinin kaşından geçmek hem de ondan vazgeçmek, onu umursamamak anlamındadır:

Çille-i cevrini yoḳ çekmege ṭâḳat İḥyâ
Tîr-veş ṭoġrusı ben ol ḳâşı yâdan geçdim
G192/6

Aşağıdaki beyitte ise divâne sözcüğündeki ihâm-ı tenâsüb ile beyitte anlam zenginliği sağlanmıştır. Sevgilinin ok gibi kirpikleri, âşıkları dergâhına dizmiştir.

Aşkın kalemiyse onları deli şeklinde kaydetmiştir. “Divâne” sözcüğü âşıkları divâna yazmak anlamını da hatırlatacak biçimdedir:

Dergâhıña tîr-i müjeñ ʿuşşâḳı dizer heb
Dîvâne yazar anları gûyâ ḳalem-i ʿaşḳ
G172/7

Hilâl, şekli dolayısıyla yaya teşbih olunur. Bu durumda yıldızlar birer oktur:

Hilâlin ḳavs idüb gâhî şihâbı tîr ider mehtâb
Meger ṭard itmege ceyş-i ġamı tedbîr ider mehtâb
G27/1

Mekânların tasvîrinde de başvurulan bir teşbih unsurudur ok. Sözkonusu menzilin şeffâf bir mum olan sütununun üstüne oklar pevâne gibi kanat açmışlardır:

Ol sütûn bir şemʿ-i kâfûrîdir açmış üstine
Tîrler pervâne-veş cevlân idüp bâl u perin
KT3/10

Övülenin oku, gökyüzünde bir yıldız gibi parlar:

Tîriñi çarḫâ eyleseñ pür-tâb
Görinür âsmânda hem-çü şihâb
MS2/27

2.4.10.2. Kılıç (Şemşîr, Tîğ, Seyf), Hançer

Kılıç keskin, yaralayıcı ve öldürücü olması dolayısıyla en fazla başvurulan silahlardan biridir. Şekil olarak ilgi kurulan sevgilinin kaş, kirpik ve gamzesi için kılıç, benzetilen durumunda olur. *İhyâ Divânı*’nda bu kulanımlara ve savaş manzûmelerindeki umûmî mânâsıyla ele alınmasına ek olarak başka hayallerde de bu mefhûma başvurulmuştur. *Divân*’da nigâh, dîde, şuʿle, âh, adâlet, kalem, söz, ayna, firkat, hilâl, sitem, zebân, cellâd, sarsar, cefâ ve âb gibi unsurlarla ilgili tasavvurlarda yer alır.

Memdûhun ölümüyle ayrılığın kılıcı, göğsü parçalamıştır. Firkat kılıcının açtığı yaraya tahammül merhemi çare olmamaktadır:

Derûnı pâreledi tîġ-ı firḳati ḥayfâ
Bu zaḫma fâ’ide yoḳ merhem-i taḥammülde
KT68/2

Kılıca göre kısa olan hançer, sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte telaffuz edilmenin dışında, medûhun övgüsünde rol alır. Bayramın başlaması hilâlin görünmesiyle olur. Her yıl bayram hilâlden yeni ve taşlarla bezeli bir hançeri sultâna armağân eder:

Her sâl mâh-ı nevden olur şâh-ı ‘âleme
Bir ẖançer-i muraṣṣa‘-ı nev armaġân-ı ‘îd
K6/13

2.4.10.3. Sinân (Mızrak), Harbe, Nîze (Süngü), Miğfer, Gürz

Yakın mücadele silahları olarak *Divân*’da genellikle savaşla ilgili manzûmelerde umûmî mânâlarıyla söz konusu edilmişlerdir. Ayrıca çeşitli benzerlik ilgileri sonucu bazı tasavvurlarda da yer alırlar. *İhyâ Divânı*’nda “fişeng” üzerine bir de kaside (K15) bulunmaktadır.

Savaş sahnesinden bir kesitin aktarıldığı beyitte, kaleyi ele geçiren askerler arı, kale ise kovan olarak düşünülmüştür. Askerlerin taşıdığı tüfenklerin ucundaki süngü ise zehirli iğneye teşbih olunmuştur:

Hemçü zenbûr itdiler ḥışnı ḳovan kendülere
Nîş-i zehr-âlûd-ı ḥarbeyle virüb nâsa elem
KT18/12

Uzun saplı büyük demir topuz olan gürz, Rüstem’in elindeki güneş olarak düşünülür:

Şihâbı nâvek ü çarẖı seper gürz eyleyüb mihri
Olur cevlân-nümâ-yı ṣaḫn-ı hestî Rüstem-i ʿâlem
G202/8

2.4.10.4. Top, Gülle, Tüfeng, Tabanca, Fişeng, Barût, Barût-ı hevâyî

Barutlu olan bu silahlar ve ilgili malzeme, memdûhun yaptığı savaşlar ve yeniliklerin konu edinildiği manzûmelerde verilirler. Genellikle bir savaş aracı olarak var olmalarının yanında, bazen çeşitli tasavvurlarda da bunlardan faydalanılmıştır.

Savaş meydanında düşmanı silip ortadan kaldırması yönüyle top ve tüfek ejderhaya benzer:

Ṣaḫn-ı peygârde ḫaşmı yaladı yutdı tamâm
Oldı her ṭôb u tüfeng aġız açub ejderhâ
K16/34

Silahlar ve ilgili malzemenin yer aldığı beyitler şunlardır:
K5/2,41,65, K6/13, K9/32,54, K15(fişek üzerine) K16/27,34, K28/79, K39/8,10, K40/46, KT4/14,23, KT7/4,5, KT11/4, KT12/4, KT17/9, KT18/12,13, KT25/4,5, KT26/2,3,4, KT27/4, KT28/3,4,5, KT64/10, KT85/7, KT86/5,6, KT87/7, KT90/4,6, KT98/6, KT119/6,11,15, KT121/1,3.
G2/2, G4/7, G5/1, G6/4,7, G12/4, G14/2,7, G15/6, G18/1, G23/3, G27/1, G28/3, G31/5, G48/4, G49/2, G50/3,7, G63/2, G64/2, G66/2, G67/1,5,7, G72/5, G88/6,14, G90/7, G93/6, G102/2, G110/7, G118/4, G123/7, G124/1, G127/7, G133/4, G135/3, G142/1,2, G146/5, G153/5, G161/6, G164/6,7, G168/6, G172/7, G173/3, G179/4, G180/1, G181/4, G187/1, G191/1, G192/6, G196/6, G198/3,5, G199/1-9, G200/15, G202/7,8, G207/2, G211/1, G217/1, G229/4, G233/2,6, G236/6, G240/6, G243/3,5, G247/4, G260/6, G264/5, G267/6, G268/2, G269/6, G270/5, G282/4, G285/2,5.
M5, MR1/1-5.

3. İNSAN

3.1. Umûmî Olarak İnsan

İhyâ'nın insân üzerine müstakil olarak yazdığı bir manzûme yoktur. O, özellikle insan mefhûmunu irdelemez. Ancak şiirlerinde insanın geçtiği beyitlere bakıldığında insanla ilgili düşüncelerinin daha çok onun âcizliği ve fâniliği üzerine olduğu görülür. "*Topraktan yaratılmış olan insan, tasavvuf telâkîlerine muvâzî bir kanâatle, belâ zindânı olan bu âleme gelmiştir.*"[170] Dünya denilen bu zindânda geçici bir mahkûmdur isan. Birçok belâ denizinde dert ve üzüntü dalgalarıyla mücâdele eden insanın, bu dünyanın geçici nimetlerine aldanmaması ve ona bel bağlamaması gerekir. Her insan gibi kendisini günâha bulanmış bir kul olarak gören şâir, Allah'a afv için yakarır; Peygamber'den şefâat diler:

Ḫalâṣın iste Ḥaḳdan ben ḳuluñ kim nefs-i emmâre
Yatur sînemde mâr-ı heft-serdir yâ Resûlallâh
K3/6

ʿAfv eyle bu bî-çâre günehkârı baġışla
Faḫr-ı Dü Cihân Aḥmed-i Muḫtâre Ḫudâyâ
MC1/5

[170] Çavuşoğlu, age, s.95

Bir camekâna benzeyen bu dünyada, insanın hırs u tama‘dan arınması, gaflet elbisesinden soyunması gerekir. Bunu destekleyip pekiştirecek olan, tevbe sabunuyla arınmaktır:

Dûş-ı dilden öleyim şevḳle bâr-efgen-i ġam
Sînemi eylemesün kül-ḫan-ı pür-sûz-ı elem
Çıḳmalı elbise-i ḥırṣ u ṭama‘dan âdem
Câmekândır bu cihân bunda ṣoyınmaḳdır âhım
Dest-şûy u şaḫ-ı cürm olayım dir her dem
Tevbe ṣâbûnını yâ Rabb baña sensin erḥam
Ṣıḳmasun cânımı germ-âbe-i şuġl-ı ‘âlem
Olmaya târiḫ-i endîşe ‘araḳ-rîz-i nedem
Ḳıl beni câme-i ġafletden İlâhî tecrîd
Rûz u şeb eyleyeyim Ḥażret-i ẕâtıñ tevḥîd
TB1/3

Toprağa basarken dikkatle, terbiye gözeterek basmak gerekteğini söyleyen şâir, insânın aslının toprak olduğuna vurgu yapar:

Ḳıldı ‘aẓm-i ḳadrini ḫâkiñ meger idrâk
Ta‘ẓîmle ḫum-geşte olur ser-be-ser eflâk
İtmekde anıñ şevḳine ceyb-i seḥeri çâk
Zîrâ ki odur ḫâver-i mihr-i Şeh-i levlâk
Çün aṣlıdır eczâ-yı ten bu el-beşeriñ ḫâk
Âdâbla baṣ üstine pâyıñ bu türâbıñ
TS1/1

Şâir, bedenin geçiciliği ve insanın ten denilen kalıba dökülmüş ruhtan müteşekkil olduğu gerçeğini, sâkîyle ilgili bir hayâlde ele almakta ve bu durumun oluşmasını sâkînin aşk şarabından içmeye bağlamaktadır:

Nûş eyleyenler ‘aşḳuña sâḳî müṣelleṣi
Ten ḳâlıbına rûḥ-ı revân-ı beşer döker
G76/2

Kişiyi diğer insanlardan ayıran onun irfânıdır; insanları dış görüntüleriyle değerlendirmek doğru değildir:

Ẓâhir-i ḥâledir ekṣer naẓar-ı ḫalḳ-ı cihân
Ne bilür bâṭın-ı ‘irfânımızı bî-ḥizzân
Nâmımız bizim şehâdetle egerçi insân
‘Âlemü’l-ġaybı taḫallüṣ idinürsek şâyân

Dilimiz vâḳıf-ı ser-i dehen-i dil-berdir
T6/6

Bu dünyanın bir eğlence mekânı olduğuna âdemin varlığı delildir:

Cây-endûh-ı neşâṭ oldıġını bu ʿâlem
Gösterir nüsḫa-i kübrâ-yı vücûd-ı âdem
G197/1

3.2. Güzellik

İhyâ Divânı'nda en çok tesâdüf ettiğimiz mefhumların başında güzellik gelir. *Divân*'a egemen olan güzellik, insan güzelliği olmakla birlikte çeşitli târih manzûmelerinde bahsi geçen yapılar ve memdûhun yaşadığı dönem için de bu unsurdan faydalanılmıştır:

Ġâliba kendi daḫî ḥüsnine ḥayrândır kim
Naẓar eyler şeb u rûz âyîne-i deryâya
K19/22

Degildir sâyesi düşdi ḫayâl-i ḫâṭır-ı ḫâke
Meger kim ḥüsnine ol daḫî olmış ʿâşıḳ-ı meyyâl
K51/12

İnsan güzelliğinin hayâle nakş olunduğu beyitlerde, bu unsur sevgilinin baş kısımı ve özellikle de yüzünde rûh bulur. Güzelliğin odak noktasını yüz ve yanak oluşturur. Onları güzelliğin tablosu haline getiren diğer güzellik unsurlarının başında zülüf, ben, hatt, göz, gamze, zekân, leb, dehân ve ebrûlar gelir. Sevgilinin endâmı ve beli güzelliği tamamlayan diğer parçalardır. Güzellik mefhûmunun doğrudan işlendiği beyitler yer almakla birlikte, hâkim işleyiş çeşitli teşbih ve mecazlar eşliğinde olandır. İhyâ, güzelliğin resmini çizerken hayâl boyasını teşbih ve mecazlarla yoğurur. Beyitlerde yer alan Mısr-ı hüsn, Yûsuf-ı hüsn, şem'-i ḥüsn, mîve-i hüsn, mir'ât-ı hüsn, binâ-yı hüsn, mihr-i hüsn, hûrşîd-i hüsn, bâġ-ı hüsn, deryâ-yı hüsn, kabâ-yı hüsn, kâlâ-yı hüsn, atlâs-ı hüsn, kumâş-ı hüsn, kasr-ı hüsn, eyvân-ı hüsn, asmân-ı hüsn, riyâz-ı hüsn, pertev-i hüsn, fürûğ-ı hüsn, Mushaf-ı hüsn, nüsha-i hüsn, şâh-ı hüsn, deşt-i hüsn, mülk-i hüsn, arsa-i hüsn, gülşen-i hüsn terkipleri sevgilinin veya memdûhun güzelliğinin anlatılması için oluşturulmuştur.

Güzelliğin verdiği mutluluk, gönül aynasının cilasıdır:

Şevḳ-i ḥüsn âyîne-i ḳalbe cilâdır gûyâ
Lîk fikr-i ḫaṭṭ nev-gerd-i cefâdır gûyâ

G21/1

Sevgilinin her uzvu ayrı bir vezne sahiptir. Onun güzelliği bir divândır ki boyu bu divânın mısrâları, ebrûlarının doğacağı yer de divânın tamamlandığı noktadır:

Görenler ḳıṭ‘a-i mevzûn-ı yâri şâd-kâm olsun
Rümûz-ı mıṣra‘-ı ḳaddin bilen rinde selâm olsun
Bütün dîvân-ı ḥüsni ḫatm olunsun ihtimâm
O şûḫuñ meṭâli‘-i ebrûlarında söz tamâm olsun
Ḫayâl-i ḫaṭṭ-ı ‘anber-bârî miski intiḥâm olsun
T3/1

Sevgilinin güzelliği semenderdir, onu tamamlayan diğer unsurlardan zülüf, ayva tüyleri ve yanak, hem ona ateş ve kıvılcım olmakta hem de kanat sallayarak güzellik ateşini parlatmaktadır:

Bir semenderdir ki ḥüsni aña âteş hem-şerer
Hem daḫî şehbâl-i cünbândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
G56/2

Sevgilinin yüzünün bütün güzellik unsurlarıyla mushafa teşbîhi yaygındır. Ayva tüyleri yüzün üstünde artık belirgin hâle gelmiştir, güzelliğin mushafını bitirmiştir yani. Bu durum artık vaktin geldiğine işârettir ve âşığın sabrı tükenmiştir:

Muṣḥaf-ı ḥüsnini ḫatm itdi yüzinden ḫaṭṭ-ı nev
Mekteb-i ṣabrı yeter bekleḍiñ âzâd olalım
G196/7

O sevgilinin güzelliğini yorumlamak imkansızdır. Yazılacak olsa yanağı bile bir kitâb olur:

Evṣâf-ı ḥüsn-i dilberi bir bir beyân muḥâl
İḥyâ olur yazılsa hemân bir kitâb-ı ruḫ
G60/5

Sevgili bütün güzellik unsurlarıyla bir kitap gibidir. Aşık, imlâ bilmese bile bu güzelliği gönül levhasına yazmak için gayret gösterir. Güzellik için kullanılan kitap ve ilgili sözcüklerle tenâsüp yapılmıştır:

ʿÂşıḳuñ bilmezse de imlâ kitâb-ı ḥüsnüñi
Levḥ-i dilde saʿy ider taḥrîre bir ṣûret virir
G73/7

Bahsi geçen sevgili, bağ ve sâkî mefhûmlarıyla bir bütünlük oluşturuyorsa, güzelliğiyle ilgili unsurlar da bunu tamamlamak durumundadır. Güzellik bağının fidânı olan sâkînin elinde nar çiçeği renginde şarap ve armud biçiminde kadeh vardır:

Çünki sâḳî ol nihâl-i bâġ-ı ḥüsn almalıdır
Deste rümmânî mey emrûdî ḳadeḥ almalıdır
G114/1

Sevgilinin yüzü, güzelliğin güneşidir. Bu güzellik güneşinden dışarı doğru sıçrayan ayva tüyleri, bu hâliyle irsâl-ı meselde anlatılan duruma örnek olmaktadır. Güneş batınca yeryüzüne gölge uzanır. Ayva tüyleri de dışarı sıçrayıp yüzde yayılmaları yönüyle gölgeye benzetilmiştir, temsîlî teşbih:

Mihr-i ḥüsn irdi zevâle uzanur sâye disün
Ḫaṭṭ-ı nev-ḫîzüñ içün eyleyen irsâl-i meṣel
G185/5

3.3. Umûmî Olarak Sevgili

Divân şiirinde idealize edilmiş bir sevgili tipi vardır; şâir ona yakıştırılmış benzetme ve istiârelerin dışına çıkmaz. Onun duruşu ve tavırları, geleneğin belirlediği şeylerdir. "*Aşkta ıstırap çeken yalnızca âşıktır; sevgili ise âşığın duygularına müstağnidir. Ayrılık, hasret ve bunlardan dolayı yapılan şikâyet, bu aşkın karakteristik özelliğidir.*"[171]

Sevgili fizikî özellikleriyle doğru orantılı olarak, âşığa karşı son derece acımasız ve kayıtsızdır. Âşık onun bu tavrını kabul etmiştir; bu onun için lutuftur. Sevgilinin onu azarlayıp sövmesi, zulmetmesi âşığa en büyük ödüldür. Çünkü cevr ü cefâ göstermeyip ilgisiz durması âşık için ölümle eşdeğerdir. Sevgiliyle âşığın oluşturduğu kompozisyonu tamamayan üçüncü kişi rakiptir. Sevgili, âşığa göstermediği ihsân ve inâyetleri ona gösterir. Canını yoluna toprak eden âşığa değil, rakîbe meyl eder; âb-ı hayât bûsesini ona sunar. Buna tahammülü yoktur âşığın. Sevgili için bunca cevr ü cefâya katlanmışken vuslatını umar. O güzel olan hiçbir şeyin kolay ele geçmeyeceğini bilir; nitekim gülün etrafı da dikendir. Zorluklara göğüs germeden vuslatın mânâsı yoktur. Onun en önemli özeliklerinden biri de naz ve cilvedir. Bütün nazı cilvesi âşığın fitilini ateşleyip yakmaya, onu zâr etmeye yöneliktir. O kadar nahiftir ki her an kırılacak durumdadır. Âşığın ağlayıp inlemesi, bu durumun gözetilmesine uygundur.

[171] Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, 4.basım, s.210

Sevgilinin bu tavırlarıyla ele alınışı, onun güzellik unsurlarıyla anlam kazanır. Güzellik unsurlarının, içinde yer aldığı teşbih ve mecazlar sevgilinin belirleyicisidir. Bu istikamette yapılan en yaygın benzetmeler şöyledir: "*Sevgilinin boyu, yüksekliği ve inceliği ile Tuba ve şimşada benzer. Yürüdüğünde salınan bir servi manzarası arz eder. Bu vücûdun en belirgin kısmı yüzdür. Çehre eğer ay ve güneşe benzetilmişse diğer tamamlayıcı unsurlar da ona eşlik eder. Mesela yüzün aya teşbihi ile birlikte saçın geceyi, kaşların hilâli, dişlerin yıldızları temsili gibi. Şayet kalabalık sevenleri ile kuşatılmış sevgili hükümdar olarak takdim edilmişse bu sefer de bütün güzellik unsurları bu çerçeveye intibak eder ve hükümranlık vasıtaları haline gelir: Yüz, yazıya teşbih edilen ayva tüyleriyle birlikte aşığın katlini âmir bir fermandır; kaş bu fermanın tuğrası, dudak ise mührü makamındadır. Sevgili güzelliğiyle bir gül bahçesini temsil ettğinde çehredeki güzellik unsurları bu sefer çeşitli çiçeklere dönüşür: Saçın sünbül, yanağın gül veya lale, gözün nergis olması gibi. Kuyuya benzetilen çene çukuru da bu tabloya katılır. Sevgili bir cellât rolünü benimsediğinde; saç tuzak, kaşlar yay, kirpikler ok, gamze ve bakışlar ise hançer ve mızrak haline dönüşür. Madenler söz konusu ise kalp taşa, dudak la'le, ağız sadefe ve dişler inciye teşbih edilir. Bazen de dudak şeker, yüzdeki tüyler ekin taneleri ve çehre harmandır. Sevgili güzelliğiyle cennet, âşıklar tarafından tavaf edilmesiyle Kâbe, kendisine perestiş edilmesiyle de puttur. Bu unsurlar sevgili dinî bir nitelik kazadığında yeni teşbih örgüleri oluştururlar."*[172]

İhyâ Divânı'nda işlenen sevgili, yukarıda bahsi geçen sevgili imajıyla aynı istikamettedir. Bazen şâirin yarattığı hayâl ikliminde, bu hayâl atmosferine uygun tepkiler geliştirebilir. Ancak bu, geleneğin belirlediği çizginin dışında bir durum arz etmez. Aşağıya sevgili mefhûmunun *İhyâ Divânı*'nda işlenişini göstermek açısından birkaç örnek alıyoruz:

Âşığın kalp yarasına tek devâ, sevgilinin vuslat mâcunudur. Ancak o alışıldığı üzere hasta âşığa ilgi göstermez; âşık ise hep sevgilinin onun ahvâlini sormasını bekler:

Ṣabr ile eyleme tedbîr ṭabîbim zârım
Yine maʿcûn-ı viṣâlüñle olur tîmârım
Ḥoḳḳa-i laʿlüñ açub âh âşîr-i nigârım
Ne olur sorsañ eger ḥâl-i dil-i bîmârım
Diseñ âyâ nice bîtâb ü tüvânım nicedir

T4/2

[172] Okuyucu, age, s.212

Sevgili için sanem (put) istiâresi yapıldığından aşk kilise olarak düşünülmüş, âşığın efgânları ise kilisedeki çan sesi olarak anlam kazanmıştır. Ancak sevgili her zamanki gibi merhametsiz ve ilgisizdir:

Deyr-i ʿaşḳuñda çü nâḳûs ider İḥyâ efġân
Yine hiç merḥametüñ yoḳ ṣanemâ neyleyeyim
G193/5

Put kadar güzel sevgili, âşığın gözyaşlarına bulanmış dua ve yalvarışlarına aldırış edip de ağzını bir kerecik açmaz. İknci mısrada geçen leb-i gül-ġonçe, sevgilinin ağzı; şebnem-i âlem, âşığın eşk-i niyâzı olacak şekilde ilk mısradaki tasavvuru desteklemektedir. Temsîlî teşbih söz konusudur:

Güşâd itmez dehânıñ ol ṣanem eşk-i niyâzımla
Leb-i gül-ġonçe-i taṣvîri açmaz şebnem-i ʿâlem
G202/5

Âşık, onun yolu üzre durup âh u efgân eylese de hasta bir şekilde onun mahallesenin başında beklese de hatta kurbân olup yoluna cân verse de o merhametsiz sevgili, ona rahmet eseri göstermez:

Reh-güẕârında ṭurub eylesem âh ü efġân
Ḫaste ḫaste ser-i kûyında ṭolansam her ân
Cân da virsem yolına dâḫî olursam ḳurbân
Yine raḥm eylemez aṣla baña ol âfet-i cân
Böyle bîmâr görüb ḥâlime yârân aġlar
T2/4

Sevgiliden alâka görmeyen âşığın son çâresi, aşkından dolayı vücûdunda peydâ olmuş yaraların gülbahçesini ve onlardan müteşekkil aşk gamının kitabının sayfalarını ona göstermektir:

Zaḫm-ı ḫûnîn-i teniñ eyleme pinhân göster
Bâġ-ı ġam güllerini görsün o cânân göster
Keşf it evrâḳ-ı ġam-ı ʿaşḳı nümâyân göster
Yâre aç daġlarıñ çâk-i girîbân göster
Ey dil ol şâhide nev-şerḥ-i gülistân göster
T8/1

Âşık, sevgilinin bütün cevr ü cefâsına sabr eder; umudunu kesmez onun cemâlini görmekten, ondan yüz bulmağa ümit-vârdır. Beyitte geçen “yüz bulmak” ifâdesi kinâyelidir. Sevgiliden alaka görmek anlamının yanında, dizede geçen “sûret” kelimesinden dolayı sevgilinin yüzünü bulmak, görmek anlamını da taşır:

Büt-perestân-ı cemâlüñ ser-be-ser senden müdâm
Ey ṣanem yüz bulmaġa tedbîre bir ṣûret virir
G73/6

Sevgilinin bunca cevr ü cefâsına tahammül eden âşığın elindeki tek silah âhıdır. Sevgili de bundan çekinir:

Temessük itme ẕeyl-i iştikâya güçdir efhâmı
Benim gûş itmedi zîrâ o fettân ḥarf-i şekvâmı
Budur derd-i dilüñ İḫyâ ṭarîḳ-i ʿarż ü iʿlâmı
Görürsem rûy-ı yâri aña bir âh idem İlhâmî
Hemâtâ ol cefâkâra miṣâl-i el-amândır bu
T5/6

Âşık sevgilinin bütün eziyetlerine, zulmüne sabır gösterir. Ancak onun susması, alâkâ göstermemesidir âşığı helâk eden:

İḫyâ helâk iden leb-i ḫâmûşıdır bizi
Virsün yârin o ġonçe-i raʿnâ cevâbımız
G141/7

Âşığın tüm çabaları beyhûdedir. Sevgiliye semenderin kanatlarını yastık yapsa dahi, âşığa bir türlü ısınmaz:

Işınmaz ol büt-i serd-âşinâ bir dürlü ʿuşşâḳa
Ġunûde olsa farżâ bâliş-i bâl-i semenderde
G244/2

Sevgilinin en önemli özelliklerinden biri, buluttan bile nem kapacak kadar nâzenîn olmasıdır. Bunun için âşık ağlayıp figân ederken son derece dikkatlidir:

Rûy-ı cânânı ḫôy-ı ḫaclet bir âh itsem ḳapar
Berg-i gülden nâzik ol ruḫlar buluṭdan nem ḳapar
G107/1

Sevgili, nâz ve işve göstermede mahâretlidir. Onun bütün nazı, cilvesi, itâbı âşığadır:

Bir bûsesin ṭaleble ider biñ ʿitâb yâr
Fikr eyleyüb verâsını bir şey'i çoḳ ṣayar
G100/1

3.4. Sevgilide Güzellik Unsurları

3.4.1. Saç (Zülüf, Gîsû, Mû, Mûy)

Divân şâirlerinin en fazla kullandıkları unsurların başında sevgilinin saçı gelmektedir. Saç ile ilgili tasavvurlar onun şekil, koku ve rengi üzerinedir. Bu husûsiyetlerden hareketle bazı varlık, eşya, bitki ve nesneyle çeşitli benzerlik ilgileri kurularak saçla değişik hayaller meydana getirilmiştir. Divân şâiri, saçı şekil bakımından "çenber, çevgân, zincir, dâm, dâr, yılan, ejder, su'bân, zünnâr, kemend, girdâb, lâm, cim, dâl, ip, rişte, târ, çengel, yol, ömür, perîşân, fitne, bulut, per, perde, örtü, sâlib, âb-ı revân, fetîl, zırh, belâ, lenger, sâhir, dalga, hümâ, şahbâz"; koku bakımından "anber, misk, semen, reyhan, abîr, sünbül, şeb-bû, benefşe, nâfe"; renk bakımından "zulmet, ka'be örtüsü, hindû, zâğ, gölge, küfr, kâfir, dûd, gece, akşam, günah, benefşe, misk, sevdâ" gibi unsurlara benzetir.

İhyâ Divânı'nda saçla ilgili tasavvurlar incelendiğinde teşbihlerin yukarıda belirtilen benzetme unsurlarıyla şekillendiği görülmektedir. Aşağıya alacağımız beyitler, *İhyâ Divânı*'nda saçla ilgili hayâllerin oluşmasında teşbih unsurlarından şâirin ne şekilde faydalandığını göstermek açısından isâbetli olacaktır:

Saç için yapılan yılan benzetmesi, sık rastlanılan bir teşbihtir. Oruçlu olan âşık, sevgilinin kıvrım kıvrım saçını yılan gibi çöreklenmiş görse orucu şüpheye düşer. Şâir, çöreklenmiş ifâdesine çörek anlamını da düşündürecek şekilde yer veriyor; bunu savm sözcüğünden anlıyoruz. İhâm-ı tenâsüp yapılmıştır:

Rûze-dâr-ı ġamnıñ çehre-i ṣavmı bozılur
Mâr-veş görse çöreklenmiş o zülf-i pî-çân
K5/49

Şekil olarak en yaygın benzetmelerden biri de saçların çengele teşbihidir. Kıvrım kıvrım saçların hayâli, âşığın hızla seyreden ömrünün eteğine çengelini vurup duraklatmıştır:

Fikr-i zülf-i pür-ḫamıñ çengâl urub dâmânına
Vaḳfe-gîr itsün biraz ʿömr-i şitâbânım meded
K13/7

Âşığın bahtının karalığı, renk açısından sevgilinin saçlarıyla bir kompozisyon oluşturur:

Zülfi midir baḫt-ı siyâhım mıdır
Rişte-i ḥayretim mi nigâhım mıdır
Şuʿle-i ser-keş midir âhım mıdır

Çekdicegim kendi günâhım mıdır
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete
TB5/4

Saçların halkaya benzetimesi yaygınken tâca benzetilmesi yaygın değildir. Sevgilinin saçlarının halkasının hayâli başına tacdır âşığın. Öyleyse âşık, sevdânın ulu şehrine padişâh olsa bunda şaşılacak bir durum yoktur:

Ben sevâd-ı aʿẓam-ı sevdâya şâh olsam ne ġam
Ḥalḳa-i zülfüñ ḫayâli serde efserdir baña
G4/2

Şâir, sevgilinin saçının övgüsünü yapmada hataya düşmüşken renk bakımından siyah olan taze kaleminin ona kılavuzluk yaptığını ifâde etmektedir. Sevgilinin saçları siyah olduğundan kalemin rengiyle bir bütünlük oluşturuyor. İlk dizede yer alan "hata" ifâdesi, saç için koku bakımından benzetilen olarak kullanılan miskin anavatanını hatırlatacak şekilde tevriyelidir:

Vaṣf-ı gîsûda ḫaṭâya ireyazdım İḥyâ
Reh-nümâ kilk-i ter-i ġâliye-gûn oldı baña
G8/7

Saçlar, kıvrım kıvrım olması dolayısıyla girdâp olarak tahayyül edilmiştir. Sevdâ levendi, gam denizinin siyahında gönül gemisini sevgilinin saçlarının girdâbına düşürmüştür:

Düşürür fülk-i dili baḥr-ı siyâh-ı ġamda
Ḫam-ı zülfüñ gibi girdâba levend-i sevdâ
G13/6

Sevgilinin her uzvu güzellik sahnesini süsleyen nadide parçalardır. Saçlar güzel kokusu ve rengi nedeniyle bu sahnenin miskidir:

Ṭabla-i ḥüsni ṭonatmış ṣanki ʿaṭṭâr-ı ḳader
Müşg ü ʿanber verd-i ḫandândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
G56/6

Saçlarının sünbülü ve gül yüzüyle sevgilinin sûreti, nisan mevsimidir:

Sünbül-i zülfi gül-rûyı görünsün yâriñ
Biraz ey dîde-i ter mevsim-i nîsân göster
G103/4

Saçlar, bu beyitte farklı bir hayâlde rol almıştır. O ay yüzlü, gönül balığını av etmiştir. Saçlarını oltaya kanca yapıp yıldız çekmektedir. Mâhî-i dil ve ham-ı necm ifâdelerinin birbirini tamamlaması, sevgilinin mâh-rû saçların ise bükülmüş olmasındandır:

Ṣayd itdi mâhî-i dili seyr it o mâh-rû
Ḳullâb-ı şest-i zülfin idüb ḫam-ı necm çeker
G93/4

Zülüflerin kıvrılıp birbirine girmesiyle fitne denizi dalgalarla hurûşa gelmiştir:

Ḫam-ı zülfüñle girmiş birbirine çîn-i gîsûlar
Yine deryâ-yı fitne mevc-ḫîz-i penç ü tâb olmış
G155/3

Sabahın görünmesiyle sarıktan fırlayan sevgilinin zülfünün kıvrımları değildir; âşığın gönül dumanının halkasıdır:

Tâb-ı ṣubḥ itdi nümâyan ḥalḳa-i dûd-ı dilim
Pîç-i zülfi çıḳdı ṣanmañ gûşe-i destârdan
G221/2

Saçlar, gölge olup bir tarafa yayılırken diğer taraftan hile ile gönül kuşuna tuzak olmaktadır:

Mesned-i nâzda yan gelseñ ayâ meh-i ṭalʿat
Sâye-veş bir ṭarafa zülf-i siyâhuñ uzanur
G99/4

Gül ruḫlarında zülf-i siyeh-fâm gösterir
Âl ile ṣayd-ı mürġ-i dile dâm gösterir
G129/1

3.4.2. Kâkül, Perçem, Turra

Saçın yüze ve özellikle alına sarkmış kıvrımlarına kâkül denir. Kâkül için kullanılan benzetmeler ve kurulan hayâller, saç için yapılanlardan farklı değildir. Oluşturulan imajlar aynı çizgidedir. *İhyâ Divânı*'nda kâkülün yer aldığı imajlardan birkaçına örnek:

Turralar sevgilinin alnını perde gibi örtmektedir. Bu görüntüyle güneşi kapatan bulutun oluşturduğu görüntü benzerdir. İlk dizede yer alan turra ve pîşânî-i yâr ile sehâb ve hûrşîd-i ziyâ-dâr arasında durum yönüyle yapılan benzerlik sonucu temsîlî teşbih ortaya çıkmıştır:

Niḳâb olsa ne mâniʿ ṭurralar pîşânî-i yâre
Seḥâb olmaz mı gâhî perde ḫûrşîd-i żiyâ-dâre
G255/1

Sevgilinin kâkülleri kıvrımlı olması sebebiyle oltanın kancasına teşbih olunmuştur.

Bûs ider aġyâr ḫâl-i ʿârıżın fırşat bulub
Şest-i târ-ı kâkülünden hemçü mâhî yem ḳapar
G107/2

Kâküller, koku ve renk bakımından sünbülle özdeşleştirilir. Onun kâkülünün sevdâsıyla çimenlikte gezen âşığa, sünbüller kıskançlıktan âh eder.

Sünbüllerinden âh çeker ben żaʿîfe ḫâk
Sevdâ-yı kâküliyle gezersem çemende ben
G214/4

Sevgilinin kıvrım kıvrım kâküllerinin hayali, kemânın kirişine benzer:

Ḳuvvet-feẕâdır itse de ḫam-geşte ḳâmetim
Târ-ı ḫayâl-i kâküli zihdir kemânıma
G257/4

Büklüm büklüm kâkül, sabah rüzgârının açtığı ser-bölük bayrağıdır. Bu benzetmede hareket noktası, rüzgârın saçı dalgalandırmasıdır:

Ser-bölük bayrâġıdır dest-i nesîm itdi güşâd
Râ'yet-i kâkül-i pür-pîç ü nûr-ı dîde-i yâr
G136/4

Vuslatın ümit kapısına zincirdir kâkül, hümânın uzun kanadı olan yine odur.

Çeşmüñe alma ḫayâl-gere kâkülüni
Çekme ey dil der-i ümîd-i viṣâle zincir
K9/73

Başıma sâye ṣalaldan şeh-i mülk-i ʿaşḳım
Heves-i kâküli şehperr-i hümâdır gûyâ
G21/4

Divân'da saç, kâkül, turra, perçem geçen beyitler:
K5/49, K7/11,22,63, K8/75,17,28 K9/41,59,73, K10/8, K11/47, K12/6, K13/7,9,19, K16/65,71, K20/7, K23/3, K28/45, K29/16, K40/31,32, KT13/12, KT37/5, KT60/5, KT89/6, KT97/5.
G3/6,8, G4/2, G5/4, G8/1,7, G12/3, G13/1,3,6,7,8, G16/1, G18/6, G19/5, G21/4, G23/4, G26/5,6, G29/1, G36/4, G38/2, G41/1, G42/4, G44/2, G45/5, G46/5, G47/6, G49/3, G51/2, G56/1-7, G58/1,3, G60/1,3, G62/1,3, G64/1, G73/3, G74/3, G76/3, G78/6, G79/3, G80/1,2,3, G85/2,4, G89/1, G92/2, G93/4,5, G96/1, G98/2, G99/3, G99/4, G101/1, G102/2,4, G103/1,2,4, G104/5, G105/1,3,5, G107/2, G109/4, G111/4, G113/1, G115/6,7, G116/3, G117/2, G118/2, G122/5, G123/6, G127/3,8, G129/1, G130/1, G131/5, G132/2, G134/1,2,6, G136/4, G138/5, G141/5, G143/4, G145/5, G146/1, G147/5, G148/6, G149/2, G150/2, G153/1,3, G157/6,7, G159/1-9, G162/3, G163/3, G171/3, G172/5, G173/3, G174/3, G177/6, G180/2,3, G181/2, G188/2,5, G190/1,2, G191/5, G192/1,4, G194/6, G196/3, G197/6, G200/14, G201/3, G203/3, G205/4, G210/4, G211/1, G214/4, G215/4, G217/3, G220/3, G221/2,3,7, G224/5,6, G226/3, G227/5,6, G228/3, G230/3, G233/1, G234/3, G237/5, G242/3, G243/4, G245/3, G249/4, G250/4,7, G253/5, G255/1,3, G257/4, G258/4,6,10, G260/7, G261/2,4, G262/4, G264/4, G268/1, G270/2, G273/1,5, G281/1,2, G284/5.
MS1/17, MS2/85, T3/3, T6/4, MD2/2, MH1/1, TB3/1, TB4/2, TB5/4,12, R2, N2/2, TK1/15.

3.4.3. Alın (Cebîn, Pîşânî, Nâsıye)

Diğer bir güzellik unsuru olan alın, genellikle saç, kâkül, kaş, gamze, ve ben gibi unsurlarla bir kompozisyon oluşturur. *İhyâ Divânı*'nda alnı, en çok kıvrımlarından dolayı mevc şeklinde tahayyül edilmiş görürüz. O sevgilinin alnı nûr denizi, alnının kıvrımları ise güzelliğin dalgalarıdır:

Çîn-i cebîni mevc-i leṭâfet o ḥüsn ü ân
Deryâ-yı nûrdır aña rengîn ḥabâb-ı ruḫ
G60/2

Divân'da "alın"la ilgili diğer benzetme güneştir. Sevgilinin cebîni, nûr saçan mutluluk güneşinin doğuşudur:

Cebîn-i nûr-pâşı maṭla'-ı mihr-i sa'âdetdir
Dehân-ı dürr-feşânı menba'-ı luṭf-ı firâvândır
K26/7

İhyâ, alnın kıvrımlarından dolayı şiirinin satırlarıyla bir benzerlik ilgisi yakalamıştır:

Saṭr-ı naẓmım degil İḥyâ baña bikr-i fikrim
Gösterir nâzlanub çîn-i cebîn-i fitne
G258/11

Divân'da "alın"ın zikredildiği beyitler şunlardır:
K2/62, K7/67, K11/28, K14/18, K22/13, K26/7, K29/22, KT3/13, KT44/8, KT86/8, KT88/11, KT94/10, KT95/11, MS2/24.
G5/1, G47/5, G49/1, G60/2, G64/5, G72/2, G97/2, G128/1, G13872, G174/2, G218/3, G255/1, G256/2, G258/11, G280/3.

3.4.4. Kaş (Ebrû)

Güzellik unsurlarının en önemlilerinden olan kaş, çoğunlukla eğriliği yönüyle söz konusu edilir. Şekli, rengi ve çift olması nedeniyle yüzün diğer unsurları yanak, kirpik, göz ve gamzeyle birlikte çeşitli tasavvurlar içerisinde işlenir. *İhyâ Divânı*'nda "kaş" mefhûmu, sevgilinin yüzü ibâdethâne olarak düşünülünce mihrâb; âşığa acı çektirmesi ve zulm etmesi yönüyle hançer; hûn-hâr olması nedeniyle kılıç; özelikle şekli gözetilerek kalem, nûn, çevgân, şest, pül ve hilâl olarak tahayyül edilir. Kaşların hilâl olarak düşünülmesinin altında çeşitli sebepler vardır. Bunların en önemlisi hilâlin görünmesinin bayramı işâret etmesidir. Bayramın gelişiyle birlikte bir aylık süre boyunca kapalı tutulan eğlence mekânları ve meyhâneler açılacaktır. Zevk ehli gibi âşık da bugünü bekler. Çünkü bayramda herkes gezmek amacıyla dışarı çıkar. Sevgili ise seyrâna çıkar; böylece âşığın onun yüzünü görme ihtimâli belirir. Sevgilinin hilâl kaşlarını görecek olan âşık için bayram gelmiştir. Ayrıca şâirler bazen bayramın gelmesiyle şeytanların zincire vurulması inancına işâret ederek bu vesileyle rakîbi yermişlerdir. Saçın gece veya bulut olarak tasavvuru, hilâle benzetilmesinde etkili olmuştur.

İhyâ Divânı'nda yukarıda belirtilen teşbih ve mecazlar içinde kaşın kullanımını göstermek açısından, birer örnek vermek yerinde olacaktır:

Sevgilinin kaşlarının güzelliğini yüceltmek için şâir, hüsn-i talil sanatına başvurmuştur. Oruç ayının hilâli, sevglinin kaşlarını kıskandığı için zayıflamış ve böylece o şekli bulmuştur:

Seyr it hilâl-i şehr-i ṣıyâmuñ neḥâfetin
Ebrû-yı yâre reşkile bulmış ḳıyâfetin
G224/1

Bu beyitte kaşları benzetilenden üstün tutma gayreti vardır. Sevglinin kaşlarını hilâle benzetmeyi eksik bulan şâirin, sevgilinin yüzü için teşbihi noksan değildir.

Var biraz noḳṣânı mâh-ı nev disem ebrûsına
Bedre-i vech-i enverin teşbîhim ammâ tâmdır
G122/5

Sevgilinin kaşları için mihrap benzetmesi çok yaygındır. Sevgilinin yüzü ibâdethâne, kaşlar mihrâp olarak düşünülür. Bu beyitte, naz ve işve karışıklığından kaşların mihrâbında tapınmaya seccâdelik kadar yer olmamasından yakınmaktadır âşık:

Miḥrâb-ı ebrûvânda ziḥâm-ı girişmeden
Yer yoḳ perestiş-i dile seccâdelik ḳadar
G126/3

Kaşın yay olarak düşünülmesi, aralarındaki biçimsel benzerlikten kaynaklanmaktadır. Âşığın belinin yay gibi bükülmesinde de sevgilinin kaşlarına benzeme gayreti yatmaktadır. Sevgiliyi öldürmeye âmâde bir kâtil olarak tasavvur edilen gözün silahlarından biri kaştır. Kaş, kemân iken kirpik ve gamze, ok olarak düşünülür. Sevgili, kaşlarını yay gibi kurup âşığı helâk etmeye hazırdır her ân:

Ebrû kemân ü ġamzelerüñdir sihâm-ı nâz
Tîġ-ı nigâha çeşm-i siyâhuñ niyâm-ı nâz
G142/1

Çille-i cevrini yoḳ çekmege ṭâḳat İḥyâ
Tîr-veş ṭoġrusı ben ol ḳâşı yâdan geçdim
G192/6

Peyveste ebruvânını hem-çün kemân ḳurar
Ẓannım budır helâkimi ol bî-amân ḳurar
G102/1

Sevgilinin güzellik unsurlarının harflere teşbihi yaygın bir kullanımdır. Kaşların benzetileni râ ve nûn harfleridir. *İhyâ Divânı*'nda mushafa benzetilen sevgilinin yüzündeki kaşlar, Nûn Sûresi şeklinde düşünülmüştür:

Levḥa-i ḥüsnini ḫaṭṭ-ı ḳîl ile itmiş meşḥûn
Çeşm-i âfet nigehi nüsḫa-i nîreng ü füsûn

Muṣḥaf-ı cebhede ebrûsı velî Sûre-i Nûn
Ṣafḥa-i çehre-i pâkîzesi tefsîr-i ʿuyûn
ʿAks-i müjgânım o tefsîre ʿaceb masṭardır
T6/3

Divân şâirlerinin kaşla ilgili yaptıkları en yaygın benzetmelerden ikisi hançer ve kılıçtır. Şekli yönüyle benzerlik kurulan hayâllerde, sevgilinin kan dökücü tarafı ön plana çıkarılır. Sevgilinin hançere benzeyen kaşları hatıra gelince âşığın sabır sînesi, gamı parça parça eder. Gözler büyücü ve kan dökücüdür; silâhlarından bir diğeriyse kılıç kesilen kaşlardır:

Geldikce fikr-i ẖançer-i ebrûsı ẖâṭıra
Olmaz mı çâk-ẖurde-i ġam sîne-i şekîb
G38/3

Füsûn ile ḳîli tîġ eylemiş degil ebrû
Bir iş keser dile ẓannım o dîde-i câdû
G233/2

Kaşlar kaleme benzetildiği için, insanlar onu el üstünde tutarlar:

Şâʿirân teşbîh idelden ġamze vü ebrûsına
Ṭutdı nâs el üzre buldı iʿtilâ seyf ü ḳalem
G199/3

Çevgân, şekli yönüyle kaşların benzetildiği bir unsurdur. Âşığın inleyen gönlü, gam sahâsının yuvarlanan gûyu; sevgilinin kaşlarıysa çevgândır:

Ġalṭân-ı feżâ-yı ġam olub kûy-ı dil-i zâr
Ḫâhişle o ebrûları çevgânıma döndi
G271/2

Güzellik binâsının önemli bir parçası olan kaşlar, binânın en temel unsûru olan “tak” şeklinde düşünülür. İnşâ edilen binânın kavisli güzel takını gören, sevgilinin kaşlarını hatırlar:

Muʿalla böyle bir bâb eyledi inşâ ki yâd eyler
Muḳavves ṭâḳ-ı zîbâsın gören ebrû-yı ẖûbânı
KT21/2

Kaşların, şekli sebebiyle ilgi kurulduğu diye bir unsur olta kancasıdır. O ay gibi sevgilinin hançer kaşları, rüyâ denizine girse düşüncenin ipi, kıvrım kıvrım hâliyle kanca olur:

Yemm-i ḫulyâya girse ḫançer-i ebrûsı ol mâhuñ
Olur çün şest-i mâhî rişte-i efkâr pîç-â-pîç
G49/4

"Geçmek" eyleminin tevriyeli kullanıldığı şu beyitte ise kaş mefhûmunu kılıçtan köprü şeklinde görürüz:

Geçer dilden pül-i şemşîr-i ebrûdan güẕer ammâ
Dime teklîf idüb cânâ miyânım gibi belden geç
G50/3

Sevgili, güzellik ülkesinin padişâhı olduğu için kaşlar onun tuğrasıdır. Hüküm niteliğindeki fermânların başında sultânın tuğrası bulunur. Âşığın ölüm fermânını da sürgün fermânını da onaylayacak olan sevgilidir. Âşığı sürgüne gönderecek fermânın tuğrası sevgilinin kaşları olmuştur:

Terk itmem kûyuñ didikçe ġamze dâmânım çeker
Nefye ebrûlar ise ṭuġrâ-yı fermânım çeker
G92/1

Sevgilinin kaşlarından dem vurulurken şâirler çâr ebrûya yer vermektedirler. Çâr ebrû, ter bıyıkları da içine alan bir mazmûndur. Sevgilinin iki kaşı ve dudağın üstünde iki yana dökülen terlemiş bıyıklarların oluşturduğu bütünlüktür. Aşağıdaki beyitte bu unsûr, *bir kimsenin ümit ve arzusuna göre duâlar, harfler, şekiller yazılı muska*[173] olarak adlandırılan vefkle tasavvur oluşturacak biçimdedir. Sevgilinin çâr ebrûsu, şekil yönünden dörtlü vefke teşbih olunmuştur:

Ser-i İḥyâda fikr-i çâr-ebrûsı o meh-rûnuñ
Murabbaʿ vefḳdir gûyâ ḥuṣûl-ı ḳâm içün ṣaḳlar
G124/5

İncelediğimiz *Divân*'da sevgilinin kaşlarının yer aldığı beyitler şunlardır:
K2/45, K5/6, K5/34,75, K6/1, K9/71, K10/4, K12/24, K16/67, K17/35, K23/1, K24/1, K24/19, K50/6, KT21/2, KT34/12, KT94/10, KT104/5.
G2/2, G5/1, G6/4,7, G11/6, G14/2, G30/4, G31/5, G38/5, G42/1, G48/1, G49/1, G50/3,7, G57/3, G64/2, G67/1,5, G74/4,6, G80/5, G85/6, G92/1, G93/5, G97/2, G103/2, G116/2, G120/4, G122/6, G124/5, G126/3, G127/2, G131/2, G135/2, G142/1, G153/4, G159/9, G165/2, G173/1, G174/4, G175/2, G187/1, G190/4, G192/6, G198/3, G199/1,2,3,4, G200/3, G224/1, G22671, G233/2, G234/1, G236/1, G243/4, G248/7, G258/10, G271/2, G281/5, G282/2, G285/3.

[173] Onay, age, s.456

MS1/19, T3/1,3, T5/1, T6/3,7, TB3/1,2, R3, TK1/14.

3.4.5. Göz (Çeşm, Dîde, ‘Ayn)

Sevgilinin en etkileyici ve aktif uzuvlarının başında göz gelmektedir. Göz genellikle kaş, kirpik ve gamzeyle beraber kullanılır. Sevgili, âşığa her türlü zulmü, fenâlığı göz vasıtasıyla yapmaktadır. Yay olarak düşünülen kaşlardan âşığın canına kirpik ve gamze fırlatmaktadır. Gözün unsurlarından merdüm ve gözyaşı gözden ayrı düşünülemez. Göz, âşığın karşısında yer alan sevgili portresine uygun özellikler taşımaktadır. Zâlimdir, fitne çıkarır, sihir yapar, kan döker, ilgisizdir, âşığa bakmaz ve âşığın başına gelen belâların altında onun parmağı vardır. Göz için ahvel, mahmûr, mekkâr, sehhâr gibi sıfatlar kullanılır.

Âşık üzerinde tesiri en fazla olan göz, çeşitli unsurlarla teşbih ve mecazlar oluşturacak şekildedir. *İhyâ Divânı*’nda gözün bir kompozisyon oluşturacak biçimde beraber yer aldığı unsurlar “nergis, âhû, yâkût, nigîn, revzen, der, mihr, meh, kadeh, kâse,bâdâm, şehbâz, habâb, deyr, câdû, levh, mum, girdâb, fânûs, âyîne, bîmâr, mest, fevvâre, fitne, Hârût, sehhâr, halka, Behzâd, çeşme, bercîs, mercan, züccâc, sifâl, Ceyhûn, mahmûr, dâm ve câdû”dur. İhyâ’nın göz ile ilgili kurduğu tasavvurlar, genellikle diğer divân şâirlerinin yaptıklarıyla aynı istikâmettedir. Göze yüklenmiş husûsiyetler aynı olmakla birlikte kurulan hayâl açısından dikkate değer gördüğümüz örnekleri şu şekilde yorumlayabiliriz:

Sevgili her ne kadar bütün uzuvlarıyla büyüleyici bir etkiye sahipse de bu uzuvlar içerisinde sihir yapmada en mahâretli olan gözdür. Bunun için şâirler gözü câdû, sâhir veya Hârût gibi mefhumlarla birlikte kullanmışlardır. Aşağıdaki beyit, gözün bu özelliği üzerinedir. Sözü sihir yapıp kılıca döndüren kaş değildir; o câdû gözler galiba gönül için bir tuzak kurmaktadır. Beyitte “iş keser” deyimi, ilk dizedeki “tîğ” sözcüğünden dolayı bölmek, yarmak anlamını da hatırlatacak konumdadır, kinâye vardır:

Füsûn ile ḳîli tîġ eylemiş degil ebrû
Bir iş keser dile ẓannım o dîde-i câdû
G233/2

Gözün sihirle ilgili kullanımlarında teşbih olunduğu diğer mefhûm Hârût’tur. Hârût, arkadaşı Mârût’la beraber sihir yapan ve bu konuda üstâd olan meleklerdir. Bâbil’de bir kuyuda asılı bırakıldıklarına inanılır. Sevgilinin gözlerini uzun bir müddet göremeyen âşık, deyim yerindeyse fırtına öncesi bir sessizlik yaşamakta ve olacakları hissetmektedir. Onlar, Hârût ve arkadaşının kuyuda beklemeleri gibi fitne pususuna yatmışlardır:

Çeşm-i seḥḥârı derin uyḫuya vardı ṣanmañ
Oldı Hârût gibi çâh-nişîn-i fitne
G258/9

Bu beyitte ise hem gözlerin sihirli olması hem de âhûya benzemesi işlenmektedir:

Çeşmi gûyâ deşt-i bî-pâyân-ı ḥüsn âhûsıdır
Bir baḳışda mülket-i siḥr ü füsûn câdûsıdır
G74/1

Ceylanlar sazlık yerlerde yaşarlar. Gözler de kirpikler arasında olması dolayısıyla ceylana benzer:

Gerdiş mi ider çeşmiñ o müjgân arasında
Âhû mı gezer yoḫsa neyistân arasında
G256/1

Cinlerin dişisi olan perîler güzel olmaları açısından sevgili yerine kullanılır. Onun yüzünü görme mutluluğuna erişen âşık, sûretinin aksini cam şişe olarak tasarladığı gözlerinde saklamayı planlamaktadır:

Ol perî-rûyı gözüñ ṭutmışken İḥyâʿ aksini
Şîşe-i çeşmüñde ḥıfẓ itmek amân lâzım saña
G11/7

Gözün kilise olarak tahayyül edilmesi yaygın değildir. Aşağıdaki beyitte, sevgili İsâ nefesli olduğundan Hristiyanlık'a dâir benzetmeler vardır. Kiliselerin duvarlarında İsâ ve Meryem resimleri olur; sevgili İsâ nefesli olarak düşünülünce onun yüzünün göze yansıması, gözün kilise olarak tahayyül edilmesine imkân sağlar. Gözün yardımcısı olan kirpiklerin bu sûreti nakşettiği belirtilir:

Kilk-i mûyın müjem dîvâr-ı deyr-i çeşmime
Şekliñ ol ʿÎsî-demüñ taṣvîre bir ṣûret virir
G73/3

Gözün en önemli unsurlarından biri gözyaşıylarıdır. Sevgilinin hasretiyle âşığın gözyaşları sel olup akmaktadır. Gözün su içinde kalan bu görünüşü, su akıtan fevvâre (fıskiye) benzetmesiyle tasvir edilmiştir.

Sû-be-sû dîde-i giryân ki döner ḥasret ile
Ṣan revân eyleyerek âbını fevvâre döner
G87/4

Gözler keskin görüşlü olması, yırtıcı olması sebebiyle şeh-bâza benzetilir. Gamzeyle birlikte âşıkların gönlünü kapar:

Per-güşâ-yı ġamze olsa şah-bâz-ı çeşm-i yâr
Mürġ-veş İḫyâ dil-i uşşâḳını ol dem ḳapar
G107/6

Gözün saçla birlikte bayrak olarak tahayyülü yaygın değildir. Saçlar bayrağın bezi, gözlerse bayrağı tanımlayan, anlamlı kılan nakış veya işâret olarak düşünülür:

Ser-bölük bayrâġıdır dest-i nesîm itdi güşâd
Râ'yet-i kâkül-i pür-pîç ü nûr-ı dîde-i yâr
G136/4

Gözün, sevgilinin hasretiyle kanlı gözyaşları dökmesi çeşitli tasavvurlarla anlatılmıştır. Bazen bu kanlı gözyaşları, sevgilinin parmağına kına olarak düşünülür bazen de göz kadeh, kanlı gözyaşları ise rengi dolayısıyla şarâp veya şerbet olarak anlam kazanır:

Arûs-ı ḥacle zîb-i ḥasret olmuş dîde lâyıḳdır
Şu ḫûn-ı giryem engüşt-i nigâhiçün ḥınâ itsem
G19/5

Âteş-i ʿaşḳ itdi derûnım kebâb
Dîde-i pür-ḫûnımı câm-ı şarâb
Gitdi bedenden mey-i ʿaşḳ ile tâb
İtdi bu ṣahbâ beni mest ü ḫarâb
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete
TB5/5

Gösterdi vażʿ-ı bâridi çeşm-i pür-eşkime
Gûyâ o ṣûḫ buz ḳodı bir kâse-i şerbete
G259/3

Göz, baygın bakması dolayısıyla mest veya mahmur olarak vasıflandırılır:

Ne ḫôş çekmiş muṣavver ḳıl ḳalemle yâ gibi ebrûñ
Gözüñ 'aynıyla taṣvîr eylemiş maḫmûr göstermiş
G153/4

Nergis ve bâdem, göz ile ilgili tasavvurlarda en çok kullanılan unsurlardandır. Bâdem şekli nedeniyle, nergis ise hem şekil hem de uyku verme özelliğiyle konu edinilir.

Nigâh-ı raḥm ider şâyed süzer ol çeşm-i bâdâmı
Tenüñ dâġ eyle pür-sürâḫ ḳıl hem-şekl-i kefgîr ol
G184/5

Gözüñ açıḳ ḳala şâyed bu fenâ gülşende
Dîde-i yâri gör ey nergis-i ḫôş-bû baña baḳ
G173/4

Göz, görüntüyü aksettirdiği için ayna ile ilişkilendirilir:

Görmeden ḳaddin olur çeşme ḫayâli ẓâhir
Bu ne sırdır biter âyîne-i ḥayretde nihâl
G183/4

Bu beyitte yine gözün görüntüyü aksettirmesine vurgu yapılmış; hayâl bu özellik üzerine inşâ edilmiştir. Saçların büklüm büklüm hâliyle gözde aksi göründükçe gözler, karanfil açmış saksıya döner:

İçinde ʿaksi görindikce zülf-i pür-pîçiñ
Dönerdi ḳaranfil açılmış sifâle dîdelerim
G201/3

Şekil yönüyle tahayyül edilen diğer bir benzetme kafestir. Kirpikler çubuk olarak düşünüldüğünde gözler kafes olur. Sevgilinin güzelliğinin kuşu, tutsak konumundadır:

Şebîke-sâz-ı ḳafes oldı çûb-ı müjgândan
Girifte ṭâ'ir-i ʿaks-i cemâle dîdelerim
G201/4

Gözün, şekil yönünden şaraba veya sütün üstünde oluşan kabarcığa teşbihi yaygındır. Aşağıdaki beyitte şarap kadehindeki kabarcıklar, benzerlik açısından âşığın gözüne dönmüştür:

Câm içre ḥabâb-ı meyi gördüm yine İḥyâ
Döndikçe benim dîde-i ḥayrânıma döndi
G271/7

Divân'da göz uzvunun geçtiği beyiter şunlardır:
K2/33,62,66,76,88,91,92, K4/7, K5/14,19,48,54,59,68, K7/8,72,90, K8/25, K9/24,29,53,56,73,74,76,86, K10/22,43,48, K11/16,55,57, K12/28,33, K13/3,5,13, K14/19,42, K15/3,30, K17/40, K20/15, K25/6,21, K27/14, K28/12,42,50, K29/8, K32/1,3,4,6,19,24, K36/13, K37/2, K40/22, K42/8, K43/3, K51/7,11.
KT1/16, KT2/11,13, KT3/4, KT13/9,13, KT15/6, KT17/11, KT18/7, KT19/8, KT20/5, KT22/18,21, KT31/10, KT32/12, KT33/2, KT34/8, KT38/1, KT44/10, KT45/3,6, KT47/9, KT50/8, KT52/8,9, KT57/2, KT58/9, KT66/9, KT67/10, KT70/8, KT75/4, KT80/4, KT85/5, KT89/8, KT91/4, KT98/11, KT100/6, KT107/2.
G2/2, G3/2,5, G4/5, G5/1,2,4, G6/2,3, G7/3, G10/6, G11/1,3,4,7, G12/6,7, G14/7, G15/4, G18/1,5, G20/2, G21/5, G24/3,4, G25/1, G26/7,9, G29/5,7, G30/5, G32/3, G34/1, G35/2,5, G41/3, G42/2,6, G44/6, G46/2, G48/6, G52/5,7, G53/3, G55/1, G57/1,2, G63/1, G64/7, G66/6, G70/5, G71/5, G72/3, G73/3, G74/1, 4,6, G76/3, G78/3, G79/3, G83/4, G85/3, G86/2,6, G87/4,7, G91/2,4, G92/5, G93/5, G95/5, G96/5, G97/1,3, G98/6, G99/2, G100/2, G102/3, G103/4, G105/2,5, G107/6, G110/1,5, G111/4, G112/1,7, G115/1, G117/1,4, G118/6, G120/1,3, G122/4, G123/9, G124/4, G127/1,2,3,5,9, G128/8, G130/3, G132/3, G133/5, G134/2, G135/6, G136/2,3,4, G139/1, G142/1,2, G143/5,6, G146/2, G150/5, G152/10, G153/4, G155/5, G160/4,5, G161/1, G162/2, G163/3, G164/2, 168/4, G172/3, G173/1,2,3,4, G177/2, G178/2,6, G179/5, G180/1,3, G181/3,7, G183/4,5,7, G185/3, G187/2,5,7,10, G188/3, G192/1,2, G194/2,5, G195/3,5, G196/3,5, G197/5, G200/7,14, G201/1-9, G202/6, G204/5, G205/1,5, G207/1,2, G208/3, G208/8, G212/1, G213/4, G214/5, G215/2,3,6, G216/1,6, G217/5, G220/4,5, G221/7, G222/7, G223/5, G226/3,4, G227/6, G229/2,5,6, G230/5, G233/2, G233/3, G236/7, G237/1, G239/4, G240/3, G241/4, G242/10, G244/1, G251/2, G252/3, G253/2,6, G255/5,6, G256/1, G258/3,5,9, G259/3,5, G261/2,9, G264/2, G265/4, G267/3,5, G269/8, G271/7, G274/7, G277/1, G280/1, G281/4, G282/5,8, G284/2,3.
MS1/7,10,39,63, MS2/10,88, T2/1, T3/3,4, T6/1,3,4,9, T7/1,5,7, T8/3,4, MH1/2,3,4,5, MD2/1-5, MZ1/2, TB3/1,2, TB4/1,2,3, TB5/2,5,10,14, N4/2,3, N5/2, R6, R7, TK1/11,18.

3.4.6. Gamze

Oluşmasında göz, kaş ve kirpiğin rol aldığı yan bakıştır. Hem sevgiliyi etkileyip büyüleyen hem de çeşitli sûretlere girerek ona eziyet ve zulüm çektiren unsurdur. *İhyâ Divânı*'nda "kâtil, zâlim, cellâd, yağmacı, hilekâr, sâhir, sarhoş, hûnhâr, gammaz" gibi sıfatlarla pekiştirilir ve bu özellikleriyle çeşitli unsurlarla benzerlik ilgileri eşliğinde işlenir. *Divân*'da benzerlik ilgisi kurulan unsurlar ok, mızrak, kılıç, hançer, mest, düzd, cellâd, fitne, bîdâd, câdû, berk, tîşe ve ejder'dir.

Gamzeyle ilgili en yaygın teşbihler, âşığın gönlünü yaralayıp delmesi yönüyle ok, mızrak, kılıç ve hançer gibi silahlardır. Gamzeler hem nâz okları hem de âşığın imânını söken kılıçtır:

Ebrû kemân ü ġamzelerüñdir sihâm-ı nâz
Tîġ-ı nigâha çeşm-i siyâhuñ niyâm-ı nâz
G142/1

Tîġ-i ġamzeyle imâñı sökilürken sen de
Dikme göz ʿâşıḳa ey ḥalḳa-i gîsû bana baḳ
G173/3

Sevgilinin gamzeleri, kimi zaman âşığın vuslat harmanını yakıp kül eyleyen bir şimşektir:

Ne ḥâṣıl geşt-zâr-ı dilde toḫm-ı dâġdan ġayrı
Olurken ġamze-i ter-i ḫışmı berḳ-i ḫırmen-i vuṣlat
G43/5

Sevgilinin yan bakışı, cellât denilen gamzenin âşıklara kılıç çekmesi olarak yorumlanmıştır. Böylece gamzenin hem zâlim hem de kesici, öldürücü olması vurgulanmıştır:

Ṣanman o şâh-ı ḥüsn ider ʿuşşâḳa kec-nigâh
Cellâd-ı ġamze anlara tîġ-i sitem çeker
G93/6

Gamzeler tek başlarına hareket etmezler. Gözlerin yönlendirici özelliği söz konusudur. Sihirle ilgili tasavvurlarda yılan ve ejder gibi motifler vazgeçilmezdir. Göz, gamzeleri ejdere çevirip Hârût'u bile korkutacak kadar büyük bir üstâddır:

Her ġamze birer ejder olur ḫışm ile baḳsa
Hârût'a gelür bîm
Siḥr itmede ol çeşm-i füsûn-kâre ne dirsin
Üstâd degül mi?
MZ1/2

Büyü yapma sadece göze mahsus bir yetenek değildir. Gamzenin ondan öğrendiği çok şey vardır. Şâirin, büyücü olarak vasıflandırılan gamzeden isteği, âşıkların günâhına göz yummasıdır. İkinci dizede geçen "bana bak" deyimi beni dinle anlamını da verecek şekilde kullanılarak kinâye yapılmıştır:

Baḳma üftâdeleriñ cürmine aġmâż eyle
Ṭut ricâmı hele ey ġamze-i câdû baña baḳ
G173/6

Aşağıdaki beyitte ise farklı olarak gamze bir yapı unsuruyla ilişkilendirilmiştir. Tasvir edilen yapının sütûnları sevgilinin boyuna, direkleri ise gamzelerine benzetilmiştir:

Ḫayâl-i dilberân deşt-i dil-i ʿuşşâḳa ḳurdıḳca
Ḫıyâm-ı ʿaşḳı kim ḳaddir sütûnı ġamzeler evtâd
KT32/14

Divân'da gamzenin söz konusu edildiği beyitler şunlardır:
K7/12, K16/35, K25/4, KT32/14, KT177/1, G2/6, G6/4, G7/3, G11/4, G18/1, G20/5, G29/2,4,6, G42/3, G43/5, G45/1, G66/2,G92/1, G93/6, G96/5, G104/6, G107/6, G110/7, G111/1, G117/5, G118/4, G127/10, G139/2, G142/1,2, G143/4, G145/1, G150/4, G161/3,6, G164/7, G173/3,6, G180/1, G191/1, G198/5, G199/3,4, G207/2, G211/1, G214/7, G217/1, G220/1,4, G231/1, G243/5, G247/4, G263/4, G264/5, G268/2,6, 269/4, G270/6, G282/5, G285/5.
MZ1/2,4, TB3/1,2.

3.4.7. Yüz (Cemâl, Rûy, Çihre, Dîdâr, Likâ), Yanak (ʻÂrız, ʻİzâr, Ruh, Ruhsâr, Hadd)

Yüz ve yanağın birlikte bulunması genellikle aynı unsurlarla teşbih oluşturmasından kaynaklanır. Diğer güzellik unsurlarını bünyesinde barındırdıkları için önemlidirler. Bundan dolayı âşığın görmeyi en çok arzuladığı unsur yüzdür. Çoğunlukla hatt, ebrû, müjgân, çeşm ve gamze ile beraber tasavvur edilir. Yüz ve yanağın söz konusu edilen özellikleri güzeliği, rengi ve parlaklığıdır. *İhyâ Divânı*'nda yüz ve yanağa dâir benzetmeler ve kıyaslamalar "nüsha, gül, bedr, mah, âyîne, mihr, Mushaf, gülzâr, bağ, gülzâr, levhâ, ibâdethâne, berk, kitâb, Rûm, bahâr, atlas kîse, lâle, şafak, Akhisar, serâb, şem', kumaş, hâver, berg, nigârhâne, subh-ı îd" gibi ifâdeler etrafındadır. *Divân*'da yüzle ilgili olarak "yüzünü görmek, yüz bulmak, yüz sürmek, yüz vermek, yüzüne parlamak, yüzü olmamak ve yüzü kızarmak" deyimlerine yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitler yüz ve yanakla ilgili tasavvurlara örnek teşkil etmektedir.

Sevgilinin yüz güzelliği hem kitap hem de üstünde yer alan ayva tüylerinin hatm ettiği mushaftır:

Dil-bend-i ṭurra olma kitâb-ı cemâle baḳ
Şîrâze-i risâle hem olsun hem olmasun
G215/4

Muṣḥaf-ı ḥüsnini ḫatm itdi yüzinden ḫaṭṭ-ı nev
Mekteb-i ṣabrı yeter bekleḍiñ âzâd olalım
G196/7

Yüz ve yanak ışık, aydınlık, parlaklık münasebetiyle güneş, ay ve ayna gibi unsurlara benzetilir veya onlarla kıyas edilmek sûretiyle yüceltilir. Yüz ve yanağın yüceltilmesi, güzelliklerinin vurgulanması renkli hayaller etrafında teşekkül eder. Gönlün sevgilinin yüzünü görmeden önceki şevk dolu hâli, güneş doğmadan önce dünyanın aydınlanması misâliyle sunulmuştur. Bu durumda rûy-mihr, şevk-münevver ve dil-dünyâ sözcükleri arasında temsilî teşbih vardır:

Görmeden rûyıñı dil şevkıñ ile pür cânâ
Ṭoġmadan mihr münevver olur evvel dünyâ
G15/1

Yanağın ve yüzün kullanımı, genellikle üzerinde yer edinen diğer güzellik unsurlarıyladır. Sevgilinin yanağının parlaklığından âşığın gözyaşlarının kırmızıya boyanması, ikinci dizede tabii bir olayla desteklemektedir. Sanki güneşin doğuşu havuza aksetmiş, su kızıla boyanmıştır. Dîde ve havz, tâb-ı ruh-şafak ve eşk-i nâb-âb sözcükleri arasında temsîlî teşbih yapılmıştır:

Dîdede tâb-ı ruḫıñdan oldı eşk-i nâb sürḫ
Ḥavża ʿaks itdi şafaḳ gûyâ görindi âb sürḫ
G57/1

Bahsettiğimiz iki beyitle paralel olarak aşağıdaki beyit de yüzün parlaklığı ve aydınlığını pekiştirmeye yöneliktir. Yanağın zülüflerin ardından çıkması, bayram sabahının doğuşu olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yüzü ve yanağının bayrama teşbihinin yaygın bir kullanım olduğunu belirtmek gerekir. Bayram benzetmesi genellikle neşe ve huzur yönüyledir:

Olduḳça ʻârıżı şeb-i zülfinden âşikâr
Mânend-i ṣubḥ-ı ʿîd ider efzûn ṣabâḥatin
G224/6

Sevgiliyi görenlerin nizâma geçip üstünü düzeltmesi, sevgilinin yüzünü ayna olarak gördükleri ihtimaline dayandırılmıştır. İkinci dizede tecâhül-i ârif sanatına yer verilmiştir:

Ceyb ü destâre niẓâm-âver olur yâri gören
ʿAcabâ rûyını mir'ât-ı mücellâ mı ṣanur
G99/5

Âşık durmadan etrafında dolaştığı ve onun gözünde kutsal olduğu için yüz, Kâbe'ye benzer. Bu tip kullanımlarda çoğunlukla yüzdeki diğer unsurlara da ihtiyaç duyulur. Zülüf ve hat sevgilinin kabeye benzeyen yüzünü tavaf eden iki insan olarak düşünülmüştür:

Ḥicâc-ı zeng-bâre dönüb itdiler ṭavâf
Rûyuñ miṣâli kaʿbeü'l-ʿuşşâḳı zülf ü ḫaṭṭ
G159/7

Yüzün Rûm'a teşbihi, Rûm'un beyaz tenli güzellerin diyârı olmasıyla ilgilidir. Aşağıdaki beyitte yüz, Rûm olarak tasavvur edilirken ayva tüyleri, Timûr'un askerleri sûretinde düşünülmüştür. Şâir, beyiti inşâ ederken hayâlini Ankara Savaşı'yla pekiştirmiştir:

Ḫaṭṭ geldi ṣanma rûyına eṭrâf-ı mülk-i Rûm
Oldı sipâh-ı fitne-i Timûrâ pâ-zede
KT50/5

Yanağın güle ve semene teşbihi çok yaygındır. Turranın sünbüle teşbihiyle beraber yüz beyaz, siyah ve kırmızı renklerle donanmış bir çiçek bahçesi görünümündedir:

Ruḫ gül o ṭurra sünbül ü ʿârıż semen açub
Olmış sükûfe-żâr sefîd ü siyah ü sürḫ
G58/3

Âşığın, kalbinde taşıdığı sevgilinin yanağının şevkini açığa çıkarması, sepetten gül çıkarma eylemiyle ilişkilendirirlerek anlatılmıştır. Bu durumda kalp sepet, yanak ise güldür:

Ḳalbinde iken şevḳ-i ruḫuñ eyledi iẓhâr
ʿÂşıḳ yine bir gül mi çıḳardı sepedinden
G223/4

Sevgilinin yanağı, beyaz olması sebebiyle atlas keseye benzer. Üstündeki ayva tüyleriyse Şam vâlisinin mektubundaki yazılardır:

Ṣanki aṭlas kîsedir cânâ beyâż ʿârıżuñ
Anda ḫaṭṭ mektûb-ı vâlî-i diyâr-ı Şâmdır

G121/3

Yanağın genellikle diğer unsurlarla beraber kompozisyon oluşturduğunu belirtmiştik. Yanağın Akhisar Kalesi olarak görüldüğü beyitte, zülüf ve hatt tepeye bayrak diken Fransız şeklinde tahayyül edilmiştir. Fransız benzetmesinin yapılması zülüf ve hattın siyah olması ve küfre götürmesi düşüncesiyle doğrudan ilgilidir:

Żabṭ itdi Aḵḥiṣâr ʿiz̲ârıñ Fireng-veş
Dikdi firâz-ı naḫvete bayraḳı zülf ü ḫaṭṭ
G159/5

Üzerinde yer alan zülüf ve hattla birlikte yanak, Çîn'in nakkâş atölyesine benzer. Yanağın atölye olarak düşünülmesinin nedeni, üstündeki güzellik unsurlarının birer nakış veya figür şeklinde tahayyülüne dayanır:

Ḳıldı nigâr-ḫâne-i Çîn o bütüñ ruḫun
Pür naḳş-ı ḥayret eyledi aḥdâḳı zülf ü ḫaṭṭ
G159/8

Aşağıdaki beyitlerde yanak serâb, kumaş ve aydınlatma özelliği sebebiyle gün doğusu olarak düşünülmüştür:

Ser-geşte-i feżâ-yı viṣâl oldı ḫuşk-leb
Ṣaḥra-neverd-i ʿaşḳa ʿiz̲ârı serâb iken
G213/5

Ruḫunda ṣûretâ bir lekedir ḫâl-i siyeh ammâ
O ṭamġâyı ḳumâş-ı ḥüsn ü ân ister mi ister yâ
G14/3

Tâb-efgen olur mihr ü muḥabbet dile andan
Ruḫsârıñı ol vechle ḫâver bilürüz biz
G148/5

İncelediğimiz *Divân*'da yüz ve yanağın geçtiği beyitler şunlardır:
K2/49,72,74,90, K3/1, K5/7,49,53, K7/10,37,43,45, K8/26,35,58, K9/20,36,81, K10/6, K11/32,48, K12/18, K13/4, K15/1, K19/1,13,21, K21/10, K26/2,10, K27/15, K28/2,72, K29/7, K30/10, K31/9,10, K32/19, K33/10,13, K37/7,15, K40/3,9,22,24,32,36,39, K48/3, K50/3,5, K54/3.
KT5/7, KT9/1,8, KT13/7,14, KT20/3, KT28/5, KT29/5, KT34/10, KT48/3, KT57/9, KT67/9, KT72/1, KT83/2, KT85/2, KT88/6,7, KT89/14, KT92/4, KT96/2, KT98/13, KT103/4,14, KT126/1.

G3/4, G4/4, G8/2, G11/3,6,7, G14/3,5, G15/1, G17/6, G21/10, G24/8, G26/5, G28/1,5, G30/5,6, G32/7, G33/2, G35/6, G36/4, G37/2,4,5, G39/6, G45/1,4,5, G46/3, G53/7, G54/2, G55/1,5, G57/5,6, G59/1,5, G60/1-5, G63/2,6, G65/6, G69/6, G73/2,4,5,6,8,9, G74/3,4, G77/5, G81/3, G82/3, G83/1,3, G84/1,4, G85/2,6, G86/4, G87/3, G93/8, G99/5,8, G101/1, G103/1,4, G105/1,2,4, G107/1,5, G109/3, G111/2, G113/3, G115/6, G117/4, G118/1, G120/2, G121/2,3, G123/1,5, G127/3,8, G128/3, G133/4, G143/3,5, G145/2, G149/6, G151/5, G152/8, G155/4, G157/4, G158/2, G159/7, G161/1, G162/4, G164/4, G165/8, G167/4, G171/5, G173/5, G178/5, G179/2, G180/2,4, G181/1, G187/6,9, G189/4, G191/6, G192/1, G194/6, G196/4,7, G201/4, G204/4, G205/1, G208/4, G212/1, G214/9, G215/2,4, G217/6, G224/6, G226/4, G228/1, G229/5, G230/1,2, G233/3, G237/1, G238/5, G240/1,2, G241/3,7, G246/3, G248/6, G253/1,7, G255/7, G257/6, G261/5, G265/2, G266/1,2, G269/6, G272/3, G273/2, G274/2, G276/3,5,7, G277/3, G279/1, G280/2,4, G283/7, G285/1,7.
MS1/2,38,74, MS2/7,36,93, T1/3, T2/5, T3/3,4, T5/1,2,6, T6/4, T7/1, T8/5, MH1/4, TB1/5, TB2/1, TB4/2,3, N4/2, TK1/12.

3.4.8. Kirpik (Müjgân, Müje)

Çoğunlukla gözle beraber mütalaa edilen kirpiğin ondan ayrı bir varlıkmış gibi ele alındığı da olur. Gözün öldürücü silahı konumundadır. Kirpik, yay; müjgan ise ok olarak düşünülür. Kirpik çoğunlukla öldürücü ve yaralayıcı özelliğiyle söz konusu edildiğinden, onunla ilgili tasavvurlar silah malzemeleri cinsindendir. Diğer güzellik ögeleriyle birlikte şâirler mijgan unsuruyla farklı imajlar oluşturmuşlardır. Kirpik, genellikle şekli, düzgün olması ve sayısının çokluğu sebebiyle teşbih olunmuştur. *İhyâ Divânı*'nda "müjgân"ın benzetme ilgisiyle tasavvur edilidiği unsurlar "tîğ, seyf, tîr, hadeng, sûzen, lâle-zâr, dâm, nahl, mastar, târ, ceyş-i fitne, sipâh-ı fitne, pençe, har, kilk, neşter, çûb, dûd, neyistân, mîh ve sîh" tir.

Kirpik en çok oka benzetilmiştir. Bu benzerlik daha çok şekil üzerine inşâ edilmiştir. Kirpiklerin ok olup âşıkları dergâha dizmesi, kalemin onları divâna yazması gibi düşünülmüştür. Divâne ifâdesi, deli anlamını da düşündürmesinden dolayı tevriye yapılmıştır:

Dergâhıña tîr-i müjeñ ʿuşşâḳı dizer heb
Dîvâne yazar anları gûyâ ḳalem-i ʿaşḳ
G172/7

Kirpikleri silah olarak kullanan gözler, yani bakışlardır. Düşman topluluğuna sevgili bir kez ok gibi gazapla baksa kirpiklerinin gölgesi onların gönüllerini deler:

Çü tîr sâye-i müjgânı dillerini deler
Gürûh-ı düşmene bir kez ġażabla ḳılsa nigâh
KT1/8

Kirpiklerin birbirlerine hançer çekmelerinin nedeni, uykuda o âfet-i devrânı seyredebilmek içindir. Böylece çok tabii olan uyku esnasında kirpiklerin birbirine geçmesi hareketi, hüsn-i talille süslenerek verilmiştir:

Girdi ḫançer-keş olub birbirine müjgânlar
Seyr içün ḫâbda ol âfet-i devrânı bu şeb
G33/4

Sevgilinin kan alması hasebiyle "fassâd" olarak tahayyül edildiği olayda kirpikler, can taşıyan damarlara vurulan neşter olarak düşünülmüştür. Âşık, elindeki neşterle canına vurulan kesiklere anlam verme peşindedir. Sevgiliye yüklediği anlamı ise sorular yoluyla istifham yaparak pekiştirir:

Urmaḳda reg-i cân ü dile neşter-i müjgân
Bilmem nedir ʿillet
Ḳân almada her dem o cefâ-kâre ne dirsin
Faṣṣâd degül mi?
MZ1/6

Kirpikler, bir sıra halinde dizilmeleri yönüyle de çeşitli tasavvurlarda benzetme unsuru olarak yer alırlar. Bu yönüyle en çok asker veya ağaca teşbih olunurlar. Aşağıya verilmiş örneklerin ilkinde kirpikler, iki saf olarak dizilmiş ağaçlara, diğerinde ise fitne askerlerine benzetilmiştir:

Ġamıñla oldı eşk-i dîde bir cûy-ı ḫurûşanda
İki cânibde müjgânlar iki ṣaf naḫl-i zîbende
Nazîrin görmege ma'ilsiñ ey serv-i ḫırâmanda
Revân ol sûy-ı Saʿdâbâde ey dil-cû-yı nâzende
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çaġlayanlardır
MH1/2

Berâ-yı rânden ez gerd-i du çeşmet vaḳt-i şâm-ı ḫaṭṭ
Ṣaf-ı müjgân be-ceyş-i fitne vü efsûn zened ḫod-râ
G24/4

Sevgilinin âşığın gönlünde açtığı yaralar kırmızı, sevgili de kâtip olduğu için bu durum kalemle ilişkilendirilmiştir. Kâtip olan sevgilinin kalemi (kirpik) siyah olsa bile yazdığı kırmızı (zahm) renktedir:

Dilde müjgânıyle zaḫm açdı o kâtib âfeti
Gerçi kilk-i ter siyehdir yazdığı elḳâb sürḫ
G57/7

Kirpiklerin dikene teşbihi şekil yönündendir. Uykudayken diken olan kirpiklerin uyku eteğini çekmesinin sebebi, o sevgilinin bir benzerinin uykuda gösterilmesinin istenmesidir:

Bir miṣâlin ol gülüñ maʿnâda gel göster diyü
Ḫâr-ı müjgân dâmen-i ḫâb-ı perîşânım çeker
G92/3

Şâir, gözlerinin fânûsundan çıkan dumanı kirpik olarak tahayyül ederken aynı zamanda muy-ı müjgânlar ifâdesine yer vererek kirpiklerin kıldan müteşekkil olduğuna da işâret etmiştir:

Mûy-ı müjgânlar degil fânûs-ı çeşmimden çıḳan
Ḥâṣıl olmış dûddur şemʿ-i ḫayâliñden seniñ
G181/3

Gözyaşları inci, onları delen kirpikler ise matkap (miskâb) olarak tasavvur edilmiştir. Delinen gözyaşı tanelerinin tespih tanesi şeklinde düşünülmesi yaygındır:

İtmedi bilmem ne ṣaydı sübḥa'-i dest-i ḳabûl
Dürr-i eşki miṣḳab-ı müjgân ile deldikse de
G251/4

Divân'da kirpik kelimesinin geçtiği beyitler şunlardır:
K2/43,88, K5,6, K9/29, K10/4,K14/33, K16/4,5, K25/6,71, K32/2,7,23, KT1/8, KT50/6, G2/2, G5/1, G10/2, G14/2, G24/4, G29/4, G32/3, G33/4, G41/3, G52/7, G57/7, G73/3, G88/1, G90/7, G92/3, G111/3, G117/3, G118/6, G136/2,3, G152/12, G153/1, G172/7, G177/6, G181/3, G185/7, G195/3, G196/3, G199/2, G200/14, G201/4,6, G217/2, G223/5, G230/4, G236/8, G251/4, G255/8, G256/1,4, G257/1, G264/2.
MZ1/6, MH1/2, T2/2, T3/3, T6/3, T8/3.

3.4.9. Ben (Hâl)

Siyah olması ve şekli dolayısıyla konu edinilen "ben" sevgilinin yüzü, dudağının kenarı ve gerdeninde yer alır. "Ben"in tek başına değerlendirilmesi yaygın değildir. Sevgilinin diğer güzellik unsurlarıyla beraber kompozisyon oluşturur. *İhyâ Divânı*'nda "ânber-bû, âteşîn lücce, tohm-efgen-i sevdâ ve fitne-i âhır zamân"

şeklinde tamlanan ben; "peykân, leke, nokta, ahter, şehbâl, habb, müşg, tohm-ı reyhân, hindûyân, kevkeb, fülk , tesbîh ve pervâne" gibi ögelerle benzerlik ilşkisi içinde konu edinilir.

"Ben", siyah olması sebebiyle hindû biçiminde tasavvur edilir. Bu beyitte benin şekil ve koku yönüyle diğer benzetileni olan anber ifâdesine yer verilmiştir:

Gird-i rûyıñda değil ḫâller ʻanber ṣatıyor
Ḥavlî-i câmiʻ-i ḥüsnüñde ṭurub hindûyân
K5/53

Aşağıdaki beyitte "ben" unsuru, "meges" teşbihiyle işlenmiştir. Gözler, örümcek gibi bakışların ipini, sevgilinin sinek misali beninin hayâline ağ yapmıştır:

Aġ itdi dîde târ-ı nigâhın çü ʿankebût
İḥyâ ḫayâl-i ḫâl-i ruḫ-ı yâre çün meges
G150/5

Sevgilinin "kadd, hâl, gamze, göz, kaş, saç" gibi birçok güzellik ögesi fitne sebebidir. O bir bakışıyla fitne koparır. "Ahır zaman", dünyanın yıkılmasına yakın bir zaman olup birçok karışıklık ve fitnenin bu zamanda peydâ olacağına inanılır. Buna devr-i kamer de denir. İlk dizede fitnenin çıkacağına ilk işâret sevgilinin ay gibi yanağının dönüşü yani devr-i kamerdir. Bundan sonraki aşama, fitnenin kendisi olarak tâbir edilen "ben" unsurudur:

Ruḫı devr-i ḳamerden bir nişân ammâ ki laʻlinde
O ḫâl-ı ʿanber-efşân fitne-i âḫır zamân oldı
K17/34

Parlak yıldızı, o ay yüzlünün benine benzetmek hatadır. Hal böyleyken sabahın ona yüz vermesi anlaşılacak bir davranış değildir:

Beñzemez ḫâline bir vechle İḥyâ o mehiñ
Ne virir yüz o ḳadar kevkeb-i pür-tâbe ṣabâḥ
G53/7

Sevgilinin gerdeni ve üstünde bulunan "ben", pervâne ve mum teşbihiyle anlatılmıştır. Zülüf ve yanak ise bu teşbihi güçlendiren diğer unsurlardır:

Şemʻ-i kâfûrîdir ol gerden aña pervânedir
Şuʻledir hem dûd-ı pîçândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
G56/5

Âşığın gökyüzüne doğru yükselen âhınıın nedeni yıldızın çehresini sevgilinin yanağındaki bene çevirmektir. Âşığın semâya çıkan âhı güzel bir sebeple anlamlandırılmıştır, hüsn-i talil:

Ḫâl-i ruḫsârına beñzetmek içün el-ḳışşa
Çehre-i necmi siyâh itmege âhım uzanur
G99/8

Sevgilinin yanağı, parlaklığından dolayı ateşten engin bir deniz olarak hayâl edilirken üstündeki "ben", denizde yüzen siyah renkteki Fransız gemisidir:

Âteşîn lücce ḥüsn-i ruḫ-ı dilberdeki ḫâl
Fülk-i Efrencidir ey dil göricek yan göster
G103/3

"Ben", rengi dolayısıyla kaʻbe, gözlerse onu tavaf eden insanlardır:

Dîdeler ḫâl-i siyeh-fâmın ider İḥyâ ṭavâf
Oldı çün kim merdümânıñ kaʻbe-i ʿulyâsı bir
G128/8

Vech-i hüsndeki güzeliğin müsebbibi "ben"dir. Yanaktaki "ben" eğer yüze ışık ve renk veren benim derse yeridir:

İḥyâ yeri degül mi dise ḫâl-i ʿârıżı
Revnaḳ-dih-i cemâlim o vech-i ḥüsnde ben
G214/9

"Ben"in en önemli özeliklerinden biri kokusudur. Güzel kokusuyla âşıktan saklanmasına imkân yoktur. Zülüflerin büklümüne saklanması boşunadır; çünkü kokusu yerini âşikâr eylemiştir. İkinci dizedeki "bû" ifâdesi, işaret zamiri olmanın yanında koku anlamını da hatırlatacak durumdadır; ihâm-ı tenâsüp:

Ne ṣaḳlanur ḫam-ı zülfiñde ḫâl-i ʿanber-bû
Ṭuyurdı nefḥası bilmez mi ẓann ider bizi bû
G233/1

Ben unsurunun yer aldığı beyitler şunlardır:
K4/5, K5/53, K8/35, K9/20, K10/11, K15/37, K16/70, K19/13, K20/20, K24/19, K32/19, K43/1-7, K51/11, KT3/5, KT119/1, G14/3, G24/8, G70/3, G85/3, G105/1, G168/1, G214/3, G229/6, G245/5.
TS3/2, T6/2,4, TB4/2.

3.4.10. Ağız (Fem, Dehân)

İhyâ Divânı'nda "sırr-ı bahr-ı hayret" olarak vasıflandırılan ağız, en çok dar ve küçük olması yönüyle söz konusu edilmiştir. *Divân*'da "şîrîn" sıfatıyla anılan ağız gül, gonca, dürc, baz, gülbeşeker, hokka ve mîm harfine teşbih olunmuştur. Dehenin en önemli özelliği yok denecek kadar küçük olmasıdır. Ağızın yok şeklinde düşünülmesinde küçüklük kadar görünmemesinin de etkisi vardır. Ağzın görünen tarafı dudaklar olduğu için çoğunlukla ağızla birarada ele alınır. Ağız ile ilgili tasavvurlarda aktif rol alan diğer ögeler diş ve sözdür.

Ağız için goncanın müşebbehünbih olması kapalılığı ve küçüklüğü yönüyledir. Âşığın gözyaşı yüklü duâlarına rağmen put gibi güzel sevgilinin ilgisiz durup ağız açmaması, ikinci dizedeki doğal olayla benzerlik kurularak desteklenmiştir. Beyitte geçen dehân-leb-i gül-ġonçe, eşk-i niyâz-şebnem-i 'âlem arasında temsîlî teşbih vardır:

Güşâd itmez dehânıñ ol ṣanem eşk-i niyâzımla
Leb-i gül-ġonçe-i taṣvîri açmaz şebnem-i ʿâlem
G202/5

Sevgilinin ağzı yok denecek kadar küçüktür. Bunun için nokta, teng ve mîm gibi vasıflara sık yer verilir. Bu durumu işâret eden İhyâ, sevgili için "ağzım gibisi yoktur" sözünü başkalarından duymuştur. Sevgilinin, bu sözleri sarf edecek kadar ağzı belirmişse âşık, bu habere kanaat getirir:

Dehânım gibi yoḳdur didigiñ gûş eyledim ilden
Ẓuhûr itdiyse aġzıñ var olsun bu ḫaber senden
G231/2

Ağzın mîm harfine teşbihi de küçüklüğü sebebiyledir. Sevgilinin mim gibi ağzından bahseden şâir, altındaki ben ile birlikte resmin tamamlandığını belirtir:

Zîr-i mîm-i dehenüñde ḳodı bir noḳṭa-i ḫâl
Resmini eyledi taʿlîm anuñ üstâd-ı ezel
G185/6

Yokluk kavramını aklına sığdıramayan âşık, ancak gönlü süsleyen sevgilinin daracık ağzını hayâl edince bu düşünceyi gerçekleştirebilmiş olur:

Hiç ʿaḳlıma ṣıġmazdı ʿadem şimdi inandım
Aldım dehen-i teng-i dil-ârâyı ḫayâle
G237/4

Dehânın en önemli sıfatlarının başında tatlı olması gelir. Ağız, ondan çıkan sözlerle birlikte düşünülür. Sevgilinin ağzında acı söz bile tatlanıp lezzet bulur. Dehen, sühanla beraber gülbeşekere döner:

Öyle şîrîn dehensin ki ʿitâb itseñ olur
Laʿliñe geldigi dem telḫî-i güftâr leẕîẕ
G68/3

Ey gönül varsa vebâli baña seyr it ammâ
Baḳma diḳḳatle ʿaḳîdeñ bozar ol ḫüsn-ârâ
Bir aġız miski gibi ḫâl-i lebidir bû yâ
Deheniyle süḫanı gülbe-şekerdir gûyâ
Teni pâlûde-i terden daḫî nâz-güsterdir
T6/2

Ağız unsurunun telaffuz edildiği beyitler şunlardır:
K2/27, K5/1,2,33,56, K7/38, K9/52,58, K10/2, K12/45, K16/34, K17/30, K18/3,5, K19/30, K21/7, K26/7, K27/22, K40/42,46, K42/8, KT13/12, KT18/17, KT21/3,4, KT24/10, KT76/3,
G48/3, G52/3, G63/3, G67/10, G68/1,3, G84/4, G85/4, G95/3, G108/7, G119/4, G121/4, G137/3, G138/4, G156/3, G165/3, G185/6, G191/2, G197/7, G202/3,5, G203/4, G209/7, G211/5,6, G224/3, G226/2, G231/2, G235/5, G237/4, G249/3, G274/3, G278/5.
MS1/24,33,90, MS2/58, MZ1/3, T3/6, T4/3, T5/2, T6/2, TK1/13.

3.4.11. Dudak (Leb, La‘l)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan dudak, özellikle rengi, lezîz olması ve vuslata ulaştırması yönüyle söz konusu edilir. Sevgiliye dâir çeşitli hayâllerin kurulmasında en çok yer verilen ve önemsenen unsurların başında gelir. Ağıza yakınlığı, söz ve dişleri gizlemesi ve gülümsemenin kaynağı olması bu önemi artırmaktadır. Dudakla ilgili tasavvurlarda “tad” duyusu ön plandadır; bu yüzden onun özelliklerinin başında lezzetli olması gelir. Mecliste dudağa ilginin altında bu özellik yatmaktadır. Dudak, bunun için şîrîn sıfatıyla nitelenip helva, şerbet, bal ve şeker gibi maddelerle birlikte tasavvur edilir.

Dudağın renginden, lezzetinden ve kıymetinden hareketle çeşitli kompozisyonların oluşturulması oldukça yaygındır. Bunların başında la‘l ve şarap gelmektedir. Rengi ve kıymetli olması sebebiyle dudakla ilgili tutulan la‘l taşı, çoğunlukla şâirler tarafından doğrudan dudak yerine kullanılarak istiâre oluşturulur. Ağız, kadeh olarak düşünüldüğünde dudaklar rengi ve lezzeti dolayısıyla şarap,

genellikle de şarâb-ı nâb olarak tahayyül edilir. Dudakla ilgili tasavvurlarda en sık rastladığımız unsurlardan biri de cândır. Bunun sebepleri son nefesin çıkış yerinin ve âşığa cân verip ondan cân alanın dudak olmasıdır. Âşık için zehir olan da âşığı vuslata ulaştırıp ona dermân olan da dudaktır. Âşıkların, sevgilinin peşinde dolanıp onca cevr ü cefâya katlanmalarının nedeni dudağa, yani vuslata ulaşmak içindir.

İhyâ Divânı'nda dudak "gonca, gül, gülbeşeker, câm, gülnâr, piste, la'l, yâkut, şarâb, tama'-ı hâm, hokka, kand, sükker, nemekdân, kirâs ve mihr" gibi unsurlarla birlikte değerlendirilir. *Divân*'da dudakla şekillenmiş çeşitli tasavvurları örneklemek açısından aşağıya bazı beyitler alınmıştır:

Dudak küçüklüğü, rengi ve kapalı olması dolayısıyla gonca olarak düşünülür. İhyâ, kaleminden gelen cızırtıyı gonca dudaklı bir sevgilinin şevkıne bağlar:

Şimdi bir ġonçe-lebiñ şevḳıne İḥyâ ḳalemim
Başladı naġmeye bülbül gibi ẓann itme ṣarîr
K9/77

Dudağın kadeh veya şarâp şeklinde düşünülmesi yaygındır. Bu benzetmede şekil, renk ve lezzet etkili olmaktadır. Sevgilinin dudağının kadehine ulaşma hasretiyle can veren âşığın mezarı üstünde, goncalar kadeh gösterirler. Gonca, şekil ve renk bakımından genellikle sagâr ile teşbih oluşturur:

Ḥasret-i câm-ı lebüñle cân viren üfṭâdeniñ
Ġonceler ḫâk-i mezârı üzre sâġar gösterir
K28/74

Renginin kırmızı ve ulaşılması zor olması yönüyle değerli olan dudak, aynı özellikleri taşıyan değerli taşlardan la'l ve yâkûta benzetilir. Dudağın la'l olarak düşünüldüğü teşbihlerde bu taşın anavatanı olan Bedahşân'a da yer verilir:

Mey midir yâḳût-ı ter mi yoḳ gören laʿl-i lebüñ
Anı cânâ sâġar-ı ser-şâra ṣor ṣorma baña
G7/2

Eyler fürûġ-ı laʿl ü buḫâr serin ʿiyân
Reşk-i lebiñle kûh-ı Bedâḫşân yanâr tüter
G104/4

Dudaklar kırmızılığı ve lezzetli olması yönünden kiraz olarak düşünülür. Âşığın gözleri, sevgilinin hayâliyle kırmızıya bulanmıştır. Bu durum, saf şarap kadehine kiras koymaya benzemektedir. Dudak-kiraz, göz-sâgar ve gözyaşı-saf şarap ifâdeleri arasında temsîlî teşbih söz konusudur:

ʿÂşıḳ lebüñ ḫayâlini çeşm-i pür-âba ḳor
Gûyâ kirâsı sâġar-ı ṣahbâ-yı nâba ḳor
G120/1

Lezzetli olma noktasında dudak için kullanılan en önemli vasıflardan biri şekerdir. Dudağın tatlılığının vurgulanması, çoğunlukla kand (şeker) ve şeker kamışıyla meşhûr Kandehar kentiyle beraberdir. Beyitte kand ve Kandehar sözcükleriyle iştikâk sanatı yapılmıştır:

Esîr-i zülfüñi sevdâ sevâd-ı Çîne ṣalar
Ḥarîṣ-i ḳand-i lebüñ semt-i Ḳandehârı ṭutar
G109/4

Dudağın tatlı olması, sinek ve bal örneğiyle söz konusu edilmiştir. Sevgilinin tatlı şarap olan dudaklarına gönül yurt olmasaydı; süveydâ (kalbin ortasındaki siyah nokta) sinek gibi bal kâsesine dalmazdı. Beyitte dudak hem tatlı şarâp hem de kâse-i bal olarak tasavvur edilmiştir:

Fikr-i leb-i nûşîniñe dil olmasa me'vâ
Ṭalmazdı süveydâ çü meges kâse-i bâle
G237/3

Dudakla en fazla kullanılan unsurlardan biri tebhâledir. Şâir, dudak ve tebhâleyle (uçuk) bazı teşbih ve mecazlar oluşturur. Kadehte bulunanlar şarap kabarcıkları değildir; sevgilinin dudağı ve üstündeki uçuğun şarap kadehine yansımasıdır:

Lebüñ tebḫâlesi ʿaks-efgen-i câm-ı şarâb olmış
Ḥabâb-ı mey degüldir gördigüñ billûr sâġarda
G244/3

İhyâ Divânı'nda dudak unsurunun zikredildiği beyitler şunlardır:
K2/56,72, K5/48,50,66, K8/21,25,23,25, K9/52/74,77, K10/10,23, K11/36, K15/4, K17/16,26, K27/31, K28/27,44,69, K29/7,11, KT2/3, KT13/14, KT16/18, KT34/2, KT40/5, KT45/1, KT61/4, KT72/7, KT101/4.
G2/1, G3/3, G5/2, G6/5, G7/2, G11/1, G16/5, G18/3, G21/5, G22/1, G23/3, G24/1, G26/2, G27/4, G29/7, G30/2, G32/4, G34/2,3, G35/7, G39/5, G61/7, G63/4, G68/4, G70/3, G77/5, G81/4, G82/1, G86/1, G93/8, G94/5, G95/5, G99/1, G101/1, G104/4, G105/9, G108/5, G109/4, G110/2, G110/6, G111/1, G120/1,5, G123/2, G127/5, G130/4, G134/6, G137/1, G140/2, G141/7, G145/5, G147/1, G152/3,4, G157/5, G159/4, G162/2, G164/1, G175/6, G181/5, G196/2, G197/3, G198/2, G202/5, G204/3, G207/3,6, G208/1, G211/6, G213/3,5, G215/1, G217/3, G224/2,3, G229/4,

G230/1, G235/3, G237/3, G242/2, G244/3, G245/1,5, G246/5, G248/1,4, G252/1, G253/6, G263/1, G268/3, G270/5,10, G277/4, G279/3,2, G284/4, MS1/28,35,99, MS2/13,45,66, MZ1/7, T3/4,6, T5/1, T6/1,2, TB4/3, TB5/13.

3.4.12. Ayva Tüyleri (Hatt)

Yanak, çene ve dudak etrafında yer alan tüylere hatt denir. Yazı ve çizgi anlamlarıyla da kullanılır. Ayva tüyleri, rengi ve kokusunun güzelliği yönüyle ele alınır. Hattın, kokusunun güzelliği yönüyle ele alınmasında eskiden kitap yazımında hatların güzel kokması için mürekkebin içine misk ya da anber katılması âdetinin etkisi vardır. Böyle bir mürekkeple yazılmış kitaplar, özellikle de Kur'ânlar üzerinden yıllar geçse bile açıldıklarında hoş bir koku verirlermiş. Bu konuda etkili olan diğer gelenek ise eskiden saça ve yüze misk gibi güzel kokuların sürülmesidir.[174] Hatt, çoğunlukla diğer güzellik unsurlarıyla birlikte işlenir. *İhyâ Divânı*'nda hâle, anber, zulmet, sipâh, leylak, fireng, zengbâr, nakş, sâye, âh, sebz ve çimenlikle birlikte teşbihe konu olmuştur. Ayrıca, *Divân*'da yer alan 21 ve 22 numaralı gazellerin redifi durumundadır.

Hatt ile ilgili tasavvurlar genellikle yüz, yanak, çene ve dudak gibi diğer unsurlarla birlikte olur. Divân şiiri geleneğinde dudak, âb-ı hayât olarak düşünülür. Âb-ı hayât zulûmatta yer alır. Dudaktani, yani hayat suyundan önce görünen, dudağın etrafındaki ayva tüyleridir; bunlar zulûmâtla anlatılmıştır:

Ol âhû-çeşm ider la'liyle iṭfâ nâr-ı hicrânı
Görindi ẓulmet-i ẖaṭṭı içersin âb-ı ḥayvânı
Çemen-zâr-ı ṣafâda idüb 'ayş u nûş pinhânı
O meh-rûyuñ olursun sen de sîr-âb-ı zenaẖdânı
Ṣular ey teşne-leb ṣabr it ḳararsun vaḳt-ı şâm olsun
T3/4

Yanağa en yakın unsurlar zülüf ve ayva tüyleridir. Şâir, o kadar yakın olmalarına rağmen yanağın gamını anlamamalarını eleştirir. Zülüf ve ayva tüylerinin, hikmetin doğuşunu -yüz kere görmüş olsalar bile- anlamlandıramamalarının nedeni, kara cahil olmalarından kaynaklanmaktadır. "Kara câhil" tamlamasındaki "kara", zülüf ve hattla ilintili olduğu için renk anlamını da düşündürecek şekildedir, kinâye:

Bilmez ġam-ı ruẖıñ ḳara câḥildir añlamaz
Yüz kere göre ḥikmetü'l-işrâḳı zülf ü ẖaṭṭ
G159/6

[174] Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul, 2006, 3.baskı, s.147,148

Âşığın bütün amacı, sevgilinin vuslatına, yani dudaklarına ulaşmaktır. Dudağa ulaşmayı gösteren işâret ayva tüyleridir. Çünkü dudak, onların ardında bulunmaktadır. Âşık, sevgiliden bûse isterken hattın görünmesinden hareket eder; arzusunu ikinci dizeyle pekiştirir. Bahâr geldiğinde bağın ağaçları meyve verirler:

Ḫaṭṭ geldi bûse vir bize ey ḫôş-ḫırâm-ı nâz
Bâġuñ bahâr irince nihâlânı ber virir
G117/6

Yüz, kitap veya sahife; hatt ise yazı olarak düşünülür. Ayva tüylerinin yazıya teşbihi renk ve şekil yönündendir. Aşağıdaki beyitte yanak, ipek keseye; ayva tüyleriyse mektûba benzetilmiştir:

Ṣanki aṭlas kîsedir cânâ beyâż ʿârıżuñ
Anda ḫaṭṭ mektûb-ı vâlî-i diyâr-ı Şâmdır
G122/3

Bu beyitte âşığın âhını, ayva tüylerine teşbih olunmuş görürüz. Şâir, sevgilinin yüzüne asılmış âhını hatt olarak tanımlarken ta‘lîk ifâdesinin anlam zenginliğinden de faydalanmıştır. Ta‘lîk aynı zamanda bir yazı biçimidir; söz konusu hatt ve İhyâ da talîk yazı üstâdı olunca bu sözcüğün tevriyeli kullanılması kaçınılmaz olur:

Taʿlîḳ olalı rûyına ḫaṭṭ eyledigim âh
Saḳf-ı felegi itmedi muḥtâc-ı ʿimâda
G241/7

Ayva tüyleri için yaygın diğer bir teşbih unsuru gölgedir. Bu benzerlik, bir irsâl-ı mesel içinde verilmiştir:

Mihr-i ḥüsn irdi zevâle uzanur sâye disün
Ḫaṭṭ-ı nev-ḫîzüñ içün eyleyen irsâl-i meṣel
G185/5

Ayva tüylerinin renginin açık yeşile çalması sebz, sebz-zâr ve çimenlik gibi müşebbehün-bihleri doğurur. Dudağın etrafında çıkmış olan hatt, cennetteki kevserin etrafındaki yeşillikle anılarak güzellik açısından yüceltilmiştir. Şâir, tasavvurunu istifhâm sanatıyla desteklemiştir:

Demîde gird-i lebiñde ḫaṭṭın mıdır yâḫûd
Kenâr-ı kevṣer-i cennetdeki çemenlik mi
G268/3

Çok olmamakla beraber ayın etrafındaki hâle de hatt için benzetme unsuru olarak değerlendirilir. Bu teşbihin ortaya çıkmasında etkili olan, yüzün aya benzetilmesidir:

Görindi gerd-i rûy-ı meh-veşinde
Miṣâl-i hâle ḫaṭṭ-ı dil-pesendi
K48/3

Ayva tüyleri şekli açıdan, özellikle sıra halinde dizilmiş izlenimi verdikleri için askeri çağrıştırır. Aşağıdaki beyitte yüz, Rûm ülkesi; hatt ise fitnenin askerleri olarak hayâl edilmiştir:

Ḫaṭṭ geldi ṣanma rûyına eṭrâf-ı mülk-i Rûm
Oldı sipâh-ı fitne-i Tîmûrâ pâ-zede
KT50/5

İncelediğimiz *Divân*'da "hatt" ifâdesinin telaffuz edildiği beyitler şunlardır:
K5/20, K12/36, K20/24, K28/39,69/70, K32/19,25, K48/3,5, K51/5, KT5/9, KT26/3, KT81/9, G2/6, G4/6, G5/3, G14/5, G17/6, G24/4, G37/6, G61/7, G82/4, G83/1, G84/1, G88/3, G90/7, G154/4, G158/1-6, G163/2, G212/5, G213/4, G229/4, G239/6, G253/5, G279/4.
TS3/2, T3/1,4.

3.4.13. Çene (Zekan, Zenahdân)

Güzellik uzuvlarından çene, çoğunlukla hatt ile beraber ele alınmaktadır. Çeneyle ilgili benzetmelerde genellikle şekil esas alınmıştır. *İhyâ Divânı*'nda çene ile ilgili teşbihler çâh ve sîb unsurları üzerinedir. Renk ve şekil yönünden çeneyle elma arasında benzerlik ilgisi söz konusudur. Âşık, sevgilinin elma gibi çenesini bir parça ısırınca dudağa, onu vasf u beyân edecek kadar doyasıya bakamamıştır. İlk dizedeki "ısırmak" ve ikinci dizedeki "toyunca" eylemleri tevriyeli kullanılmıştır:

Gözüm ol sîb-i zeneḫdânı ışırdı cüz'i
Baḳmadım lebiñ ṭoyunca idemem vaṣf u beyân
K5/54

Çenenin çâh, yani kuyuya teşbihi şekli yönündendir. Eskiden suçluların konuldukları hapishânelerin kuyu şeklinde yerin altında olmasının da bu benzetmenin oluşmasında etkisi vardır. Çünkü âşığın gönlü sevgilinin zekanına düşmüştür. Sevgilinin güzellik bahçesini arayan âşık, çenesinin kuyusunda bulmuştur gönlünü:

Çeşmimle sû-be-sû arayub bâġ-ı ḥüsnüñi
Buldım dil-i fütâdeyi çâh-ı ẕeḳânda ben
G214/5

Çenenin kuyuya teşbihinde Bâbil ve Hârût telmihleriyle de çeşitli kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Gözler, fitnede Hârût'tan daha sâhirken çene, Bâbil kuyusundan derindir:

Çeşmiñi fitnede Hârût'dan efzûn gördüm
Bâbiliñ çâḥ-ı ẕeḳândan çehini dûn gördüm
G207/1

Çeneyle ilgili tasavvurlar, genellikle diğer güzellik unsurlarıyla birliktedir. Bu beyitte çeneyi, en çok kullanıldığı "hatt"la görürüz. Bağda, bostanda veya çimenlikte bitkilerin su ihtiyacını karşılamak için su kuyuları yer alır. Bu gerçeklik, aşağıdaki beyitte hatt ve zekan unsurlarıyla ilgi içindedir. Çenenin etrafında yer alan hatt, çimenlik; zekan ise kuyu olarak düşünülmüştür:

Ḫaṭṭ-ı ẕeḳân-ı yâri görenler didi vardır
Bir çâh-ı nihân bu çemenistân arasında
G256/3

Hazineler yer altında olur ve bulunması için kuyu kazılır. Bu durum sevgilinin hatt ve zekanı ile ilişkilendirilerek ortaya konmuştur. Âşığın âhı, kazmanın vuruşları; zekan, açılan hazine kuyusu; hatt ise yapılan kazı sonucu elde edilen fitne hazinesidir. Yüz, devr-i kamer olarak düşünülünce hatt, bu zamanda peydâ olacak fitnedir:

Oldı medd-i nigehim tîşe-zen-i çâh-ı ẕeḳân
Çıḳdı ḫaṭṭıñ gibi bir genc-i defîn-i fitne
G258/8

Çene, çukur olması dolayısıyla mezara da benzetilir. Bu beyitte çene, kâkülün üzerine düşmesiyle Zincirlikuyu semtine benzetilmiştir:

Kâkülin çâh-ı zeneḫdânda görüb ḳaldı naẓar
Oldı Zincirliḳuyu semti yine cây-ı nigâh
G261/4

Divân'da "çene" uzvunun geçtiği beyitler şunlardır:
K4/6, K5/54, K13/6, KT81/9, KT85/9, G5/7, G207/1, G214/5, G256/3, G257/8.
T3/4, T6/5.

3.4.14. Diş (Dendân)

Sevgilinin güzellik unsurlarından diş, divân şâirleri tarafından dürr, güher, jâle, pervin, süreyyâ ve nazm gibi unsurlarla benzerlik ilgisi içinde işlenmiştir. *İhyâ Divânı*'nda diş, inci olarak tasavvur edilmiştir. Bir beyitte ise şekil benzerliğinden dolayı şebnemle kullanılmıştır.

Dişlerin inciye teşbihi renk, şekil ve parlaklığı sebebiyledir. İnciyle birlikte oluşturulan hayallerde kimi zaman incinin anavatanı Aden'e yer verilebilir. Diğer bazı güzellik unsurlarının benzetilenleriyle birlikte yer aldığı aşağıdaki beyitte, sevgilinin dişleri Aden incisine benzetilmiştir:

Ḥüsni ʿâlem-gîr o mâhıñ kâküli müşg-i Ḫuten
Rûyı verd-i ʿAdn u dendânı ʿAden lü'lü'sidir
G74/3

İnci delinip ipliğe dizilir; şâir beyiti inşâ ederken dişlerin bir sıra halinde dizilmesinden ilhâm almıştır:

Dendânların müṭâlaʿa itdim dürr gibi
Gözden geçürdim anları silk-i güher gibi
G280/1

Dişin en çok benzetildiği unsurlardan biri şebnemdir. Ancak, aşağıdaki beyitte diş şebneme teşbih edilmemiş; şebnemin kullanımıyla dişin üstünlüğü pekiştirilmiştir. Şâir, güzel bir hüsn-i tâlille gülün yaprağı üzerinde çiy tanelerinin oluşmasını, sevgilinin parlak dişlerini kıskanmasına bağlamıştır:

Reşk ile ṣafvet-i dürr-i dendân-ı dilbere
Düşdi firâş-ı berg-i güle şebnem-i bahâr
G106/5

Divân'da "diş"in geçtiği beyitler şunlardır:
G74/3, G81/4, G106/5, G117/3, G160/2, G165/3, G186/3, G216/2, G280/1.

3.4.15. Boy (Kadd, Kâmet, Endâm)

İnceliği, düzgün olması ve uzunluğu yönüyle ele alınan boy, tasavvurlara en çok konu olan güzellik unsurlarındandır. İhyâ'nın boy için kullandığı sıfatlar "bülend, 'âlî, sehî, hoş-hırâm, hırâmân, dil-cû, müntehâ, mevzûn, gül, nerm, sîm, latîf, bâlâ ve revân"dır. Tasavvurlarda boy için izlenen mübalağalı anlayışın

temelinde sevgilinin tepeden bakması ve ulaşılmaz olması yatmaktadır. Onun salınarak nâz ve edâ ile yürüyüşü (hırâmân) servinin salınışıyla ilgi kurulmasına sebep olmuştur. Bunun için sevgiliden bahsedilirken çoğunlukla serv-i hırâmân şeklinde istiâreli bir söyleyiş tercih edilir. Boy anlamına gelen "kâmet" kelimesi ise "kıyâmet" kelimesiyle iştikak oluşturacak şekilde kullanılır. Sevgilinin boyuyla kıyâmet arasında kurulan benzetme, kıyâmet koptuğunda meydana gelecek kargaşa ve çâresizliktendir. Çünkü sevgili göründüğünde âşıklar arasında heyecan, kagaşa, feryâd ü figân halleri vukû bulur. *İhyâ Divânı*'nda boy "serv, tûbâ, sanavber, kemân dâl, elif, mısrâ', nihâl, nûr, şu'â'-ı âfitâb, pül, elif, 'alem-i fitne, gül, sebz ve âyîne" unsurlarıyla çeşitli teşbih ve mecazlar oluşturur.

Sevgilinin boyu için en çok kullanılan unsur servidir. Böyle bir teşbihte rol alan yönler uzunluk, incelik ve düzgünlüktür. Hatta boyun serviye teşbihi o kadar yaygındır ki çoğunlukla boy sözcüğüne yer verilmeksizin doğrudan sevgili ve boyunu temsilen "serv" tercih edilir. Aşağıdaki beyitte "serv" şeklinde âçık istiâreyle sevgiliden bahseden şâir, boyu "dil-cû" sıfatıyla pekiştirmektedir:

İrtikâb itmem ẖilâfı söylerim ol serve ben
Ṭoġrısı ẖâṭırım nişânım ḳâmet-i dil-cûsıdır
G74/2

Boyun mevzûn olarak tanımlanıp şâirin dizelerine teşbihi, düz ve güzel olması yönündendir. Burada şâir, sevgilinin boyunu harekâtında kusur olmayan baştan sona düzgün ve güzel mısrâ'a benzetiyor.

Hem-çün mıṣrâ'-ı selîs ol ḳadd-i bâlâ mevzûn
Yoḳ rekâket ḥarekâtında ser-â-pâ mevzûn
G218/1

Yukarıda bahsettiğimiz üzere sevgilinin boyu, âşığın gönlünde ve âşıklar arasında kargaşaya sebep olduğu için kıyâmet olarak değerlendirirler. Ayrıca kıyâmet kelimesinin kök olarak ayakta durmak, ayağa kalkmak anlamlarını ihtiva etmesi de bu münâsebetin kurulmasında etkilidir. Sevgilinin kıyâmet gibi boyunu gören âşık, kalbinin gizli hazinelerini ifşâ etmeye başlar. Âşığın gizli sırları ifşâ etmesiyle, kıyâmette yapılacak sorguya telmih söz konusudur:

Serv-ḳaddüñ bir ḳıyâmetdir ki üftâdeñ eger
Görse genc-i râz-ı ḳalbin âşikâr eyler saña
G10/5

Boyun kıyamet şeklinde düşünülmesiyle aynı istikâmette olan başka bir benzetme fitnedir. Kıyâmetin bir alâmeti olan sevgilinin boyunun görünmesiyle

âşıklar arasında zuhûr eden karmaşa ve fitne arasında ilişki vardır. Dünyâ güzeli sevgilinin boyu fitne bayrağıdır:

‘Alem-i fitnedir ol şûḫ-ı cihânıñ ḳaddi
Bestedir muṣḥaf-ı ruḫsâresi tâ mehcesine
G253/7

Serviyle beraber boy için benzetilen konumundaki diğer ağaçlar tûbâ, çenâr, nihâl ve sanavberdir. Beyitte tûbâya teşbih olunan boyla beraber yine kıyâmet mefhûmuna yer verilmiştir:

Görüb âyînede ol serv-i bâlâ
Ḳıyâmet ḳâmetini didi ṭûbâ
G19/1

Boy ve endâm ile ilgili tasavvurlar sadece sevgiliye yönelik değildir. Özellikle kaside ve târih manzûmelerinde, memdûhunu yüceltmek gâyesiyle şâirler bu tip güzellik unsurlarıyla çeşitli kompozisyonlar oluşturmuşlardır. Pâdişâhın endâmı, Yaratıcı’nın bu dünyadaki gölgesi olarak görülmüştür:

Şeh-i vâlâ ki ẓıll-ı Ḥażret-i Mevlâdır endâmı
Ser-â-pâ cihân müstaġraḳ deryâ-yı enʿâmı
K38/1

Boyun şekil yönünden çeşitli harflerle anlatılması sıkça başvurulan bir yöntemdir. İlk beyitte sevgilinin boyu elife teşbih olunurken diğer beyitte söz konusu yapı “dâl” harfiyle anlatılmıştır:

Disem o ḳadde elif rastdır velî zülfe
Dinse sünbül-i bâġ-ı Ḫuten ḫaṭâ bunda
G249/4

Ḫoşâ devlet-serâ-yı meymenet bünyâd-ı vâlâ kim
Sipihrüñ ḳıldı reşk-i irtifâʿ-ı şânı ḳaddin dâl
KT46/7

Sevgilinin gül endâmı, hem güneşin ışınları gibi nûr olarak düşünülmüş hem de feleğin büküşüyle köprüye dönmüş biçimde tahayyül edilmiştir:

Nûrdur ḳadd-i bülendiñ çün şuʿâʿ-ı âfitâb
Ḫâm-ı sevdâdır ümîd bir nihâliñden seniñ
G181/6

Gül-bergi ḫâkden nitekim refʿ ider ṣabâ
Âhımda ḫâbdan o gül-endâmı ḳaldırır
G113/2

Eger ḫam itmeseydi ḳaddümi mânend-i pül devrân
Geçilmezdi ṣafâ-yı ʿömrimüñ âb-ı revâñından
G226/7

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin güzellik unsurlarından boy zikredilmiştir:
K1/25, K7/11,21,67, K9/39,75, K10/5, K12/42, K13/15, K16/17, K19/16, K20/14, K24/2, K25/3, K26/11, K28/41, K38/1, KT3/15, KT9/5, KT22/17, KT30/16, KT32/11, KT38/4, KT46/7, KT57/14, KT58/9, KT69/4, KT74/1, KT76/9, KT80/6, KT90/4.
G2/2, G7/4, G10/5, G16/1, G19/1, G21/8, G23/3, G42/1, G45/6, G49/6, G64/4, G65/2, G66/6, G71/3, G74/2,6, G97/1, G101/4, G113/2, G122/1, G128/3, G135/5, G136/2, G137/6, G144/2, G149/5, G151/4, G167/2, G170/2, G179/7, G181/6, G183/4, G184/6, G190/3, G193/4, G198/6, G207/6, G209/6, G214/2, G218/1, G220/6, G221/4, G225/4,5, G226/3,7, G228/5, G235/5, G240/6, G243/6, G249/4, G251/3, G253/1,7, G257/4, G261/9, G262/7, G270/4, G273/6, G281/3, G282/9, G284/2, G285/1.
MS1/37,48, MS2/87, T3/1, T5/5, T4/1, T7/2, TS2/5, MH1/2, R1, TK1/16.

3.4.16. Sîne (Göğüs, Ber)

Rengi, parlaklığı, lezzeti, şekli ve tâzeliği yönünden ele alınan sîne, genellikle ay, güneş, ayna, kadeh ve semen gibi unsurlara teşbih olunur. *İhyâ Divânı*'nda sevgilinin güzellik unsuru olarak kullanımı azdır. Sîne, daha çok âşık ile ilgli tahayyüllerde söz konusu edilmiştir. Ayrıca memdûh, imâr unsurları, rakîb ve düşmanla ilgili tasavvurlarda da çeşitli benzerlik ilgileri eşliğinde değerlendirmeler mevcuttur.

Sabah vakti güneş ışınlarının etrafı yüz parçaya ayrılmış gibi aydınlatması, sevgilinin sînesini kıskanmaya bağlanmıştır:

Şem'-i ruḫsâruñla rûyı mihr-i âteş-nâk olur
Reşk-i sîneñle girîbân-ı seḥer ṣad-çâk olur
G123/1

Sevgilinin güzelliğe dâir bütün uzuvlarını resmeden şâir, göğsünü ayvâ ünlemiyle tasvîr etmektedir. Diğer dizelerde fıstık, sîb, bâdâm gibi yiyeceklerin kullanılması, ayvâ ifâdesinin tevriyeli olduğunu gösterir. Şâir, sevgilinin sînesini

hem “eyvâh!” anlamında ünlem olarak hem de meyve olan ayvâyı anımsatacak şekilde kullanmıştır:

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir
T6/1

Göğüsle ilgili tasavvurlarda en fazla yer verilen unsurlardan biri aynadır. Göğsün aynayla birlikte telaffuzu parlaklığı münâsebetiyledir. Sînenin görünmesi âşık için büyük safâdır:

Açıldı gül-ruḫı var şemme-i vefâ bunda
Görindi âyîne-i sînesi ṣafâ bunda
G249/1

Aşağıdaki beyitte sîne unsurunu bir yapıya ait hayâllerle birlikte mânâ yüklenmiş buluruz. Akıttığı sudan dolayı berrâk olan sebîl, sînesini açmış güzellik sahibi bir sevgili şeklinde düşünülmüştür:

İşte bu raʿnâ sebîl oldı dil-ârâ-ṭarḥ ile
Sîne-i berrâḳın açmış dil-ber-i ṣâḥib-cemâl
KT13/7

Aşağıdaki beyitler ise sînenin âşık mefhûmuyla kullanılmasına örnek teşkil etmektedir:

Görüb şemşîr-i âḫ-ı ḥasret ile sînemi ṣad çâk
Dimez mi yâr aña ṣıḥḥatli bir şerḥ-i Buḫârîdir
G135/3

Fikr-i âyîne-i ruḫâñ ile derûn-ı sînem
Döndi dükkançe-i rûşen-gere dirsem ne güzel
G187/8

Kûçe-i ʿaşḳda geldim ġam-ı müjgânına rast
Gösterüb sînemi didim buyuruñ ḫâna yaḳîn
G217/2

Divân'da "sîne"nin yer aldığı beyitler şunlardır:
K2/9, K3/6, K7/37, K9/76, K10/46, K11/15,39, K13/7,8, K14/33, K16/30, K17/3,37, K21/16,21, K25/2,17, K26/10, K31/11, K37/1, K44/7, KT16/8, KT31/3, KT37/12, KT61/5, G2/2, G10/2, G18/7, G37/7, G38/3, G40/4,5, G52/2, G55/4, G57/10, G60/1, G65/1,3, G82/5,6, G89/2, G103/7, G104/1, G105/4,8, G107/4, G123/1,7, G135/2,3, G136/6, G147/2, G154/4, G164/9, G171/5, G176/2, G180/2,6, G182/9, G187/8, G191/1, G196/1, G205/5, G214/7, G217/2,5, G249/1, G254/2, G270/5,7, G271/6, G285/5.
MS1/18,61, T2/2,3, T6/1, MR1/1, MD1/2,7, TB1/3, TB5/2,12, R6.

3.4.17. Bel (Miyân)

İnceliği, darlığı ve ortada bulunması yönünden tasavvurlara konu edinilen bel, *İhyâ Divânı*'nda mûy, tel ve kemerle birlikte teşbih oluşturmaktadır. Ayrıca *Divân*'da, bel bağlamak ve bel vermek deyimlerine çokça tesâdüf edilir. Sevgilinin belinin kıl gibi düşünüldüğü beyitte, âşığın onun düşüncesinden dolayı kıvılcım saçan âhı, havâyî fişek gibi gökte kemerlenmektedir:

Fikr-i miyân-ı yâr ile âh-ı şerer-feşân
Çıḳdıḳça ṣan hevâyı fişekdir kemerlenür
G81/2

Belin yine inceliğiyle övüldüğü bu hayâlde şâir, "geçmek" eylemini iki ayrı anlamını ihtivâ edecek şekilde, oyun yaparak kullanmıştır. "Geçmek" eylemleri hem üzerinden yol almak hem de vazgeçmek anlamlarını verecek şekilde tevriyelidir:

Geçer dilden pül-i şemşîr-i ebrûdan güẕer ammâ
Dime teklîf idüb cânâ miyânım gibi belden geç
G50/3

Bel, sarılma ve kucaklama yeri olarak da konu edinilmiştir. Sevgilinin belini saran kemer olduğu için bel ile ilgili tasavvurlarda kemer ifâdesine sık rastlarız. Aşağıdaki beyitte âşığın, sevgilinin kemer gibi incecik belini sarmayı hayâl ettiğini görürüz:

Arzû eyler der-âgûş-ı miyânın çün kemer
Yoḳ yere yârâ olur mı tîġ-ı cevher-dâr kec
G48/4

Âşık, sevgilinin belini sardığı için kemere karşı olumsuz duygular yüklenmiş ve onu her zaman kıskanmıştır. İşve sahibi sevgilinin kıl kadar ince belindeki, kemer değil de sanki hazineye sarılmış yılandır. Beyitte bel-hazine ve kemer-mâr ifâdeleri

arasında temsîlî teşbih vardır. Hazineleri her zaman yılanın beklediği inanışı nedeniyle hazine ve yılan unsurları genellikle beraber işlenir:

Degül zerrîn kemer mûy-miyân-ı şîve-kârımda
Ṣarıldı gence gûyâ bir muṭalsam mâr pîç-â-pîç
G49/3

İnceliğinden ötürü belin ilgi kurulduğu başka bir nesne, tanbûr denilen çalgının orta telidir:

Mû-miyânânı yazub velveleli
Didi heb ṭanbûranıñ orta teli
TK1/17

Divân'da "bel"in yer bulduğu beyitler şunlardır:
K2/70, K3/4, K6/22, K11/12, K14/32, K17/17,35, K27/11, K28/71, KT57/13, KT75/1, KT70/9, KT89/9, KT136/2.
G5/4, G38/2, G48/4, G49/3, G50/3,5, G51/4, G69/1,5, G81/2, G89/2, G163/3, G194/3, G203/3, G221/3, G224/5, G226/3, G240/5, G245/3, G266/6, G281/5.
T7/6, MH1/1, M2, TK1/17.

3.4.18. Kulak (Gûş)

Kulak, *İhyâ Divânı*'nda hem bir güzellik unsuru hem de işitme, küpe takılma özelliği ve sözün girdiği kapı olma yönüyle ele alınmıştır. Sevgili dışında canlı ve cansız kimi varlıklar için de kulak unsuruna yer verilmiştir. Ayrıca söz ve inci arasındaki ilgi dolayısıyla küpe takma âdeti ve kulağa küpe olmak deyimi çeşitli beyitlerde kulakla ilgili işlenen mefhûmlar olarak görülür. *İhyâ Divânı*'nda kulakla ilgili en yaygın teşbih, kulağın kıvrımlı olması dolayısıyla güldür. Kulak, gül dışında "havz, pûte, kâse, mîzân ve dükkân" sözcükleriyle çeşitli benzerlik ilgileri içindedir. Kulak kesilmek, yerin kulağı var, can kulağını açmak ve kulak asmak deyimleri kulak unsuruyla ilgili diğer kullanımlar olarak gösterilebilir.

Aşağıdaki beyitte ipliğe inci dizmek olarak tanımlanan sözün, dostların kulağına küpe olmasından bahsedilir:

Ser-â-pâ dizme lü'lü'-yi kelâmıñ târ-ı iṭnâba
Ola tâ her biri mengûş-ı gevher gûş-ı aḥbâba
G236/4

Kendi nazmını kumaş mefhûmuyla somutlayan şâir, onları kulak denilen dükkana asıp her beyinsize yokluk çarşısının süsü edemeyeceğinden bahseder:

İdüb âvîẖte-i dükkân-ı gûş her sebük-maġze
Ḳumâş-ı naẓmım İḥyâ zîver-i sûḳ-ı kesâd itmem
G206/5

Aşağıdaki beyitte yine söz mefhûmuyla birlikte anılan kulak, ipekten sözün terâzisi olarak tahayyül edilmektedir:

Gûş-ı heves oldı çü mîzân-ı ḥarîr-i güftâr
Biliñür ḳıymeti anuñla ola tâ mevzûn
G218/4

Kulak ve gül arasındaki benzerlik ilgisi, kıvrımlı yapraklarından kaynaklanır. Yavru bülbülün nağmeleri için güllerin açılıp gülbahçesinin kulak kesilmesindeki ilgide, gülün kulakla olan şekli benzerliğinin etkisi büyüktür:

Naġme-i nermîni gûş itmege bülbül-beççeniñ
Güller üşküfte olub gûş kesildi gülzâr
K7/18

Aşağıdaki beyitte de bülbülün nağmelerinden dolayı kulağın gül-i sad-berg gibi açılmasında, yine kulak ve gül arasındaki bu ilgi rol oynamaktadır.

Virdi bir müjde ki reşk-i naġam-ı bülbüldür
Açdı gûş-ı dil ü cânı gül-i ṣadberg-âsâ
K16/5

Memdûhun cevher olarak nitelenen sözlerini öven şâir, kulağı da bu sözlerin yani cevherin eritildiği pûte olarak tahayyül etmiştir:

Kimiñ kim pûte-i gûş pür itse cevher-i nuṭḳuñ
İder pür zer ḥikmet-i ḳalbin ol iksir-i rûḥânî
K2/89

Divân'da kulak uzvunun geçtiği beyitler şunlardır:
G5/6, G17/7, G31/6, G82/5, G96/3, G98/11, G114/3, G135/2, G158/5, G160/3, G161/4, G182/6,7, G194/1, G197/8, G200/8, G206/5, G218/4, G226/1, G231/2, G234/3,G236/4, G262/6, G265/2,7, G266/7.

3.4.19. Ġabġab

Çene altı, çene altında meydana gelen kıvrım olan gabgab *İhyâ Divânı*'nda sadece iki kere kullanılmıştır. gabgab, bu kullanımların ilkinde turunc, ikincisinde elmâ ile kompozisyon içindedir:

Turunc ġabġab-ı maḥbûb-ı zâre dikmesün yâd el
Döner meclis-be-meclis devr iden câm-ı mey
G242/4

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir
T6/1

Divân'da gabgab G242/4 ve T6/1'de geçmektedir:

3.5. Âşık

3.5.1. Umûmî Olarak Âşık

Divân'da âşık olarak genellikle şâirin kendisini merkeze koyduğu görülmektedir. Geleneğin belirlediği özellikleri yüklenmiş bir şekilde âşık mefhûmu, doğrudan doğruya da işlenmiştir. Âşık ve mâşuğun anlam kazandığı önemli bir zemin devlet yapısıdır. "*Reâyâ ve berâyâ olarak ikiye ayrılan Osmanlı'nın devlet yapısının, Divân şâirleri tarafından, maşûk ve âşığa da uygulandığını görmekteyiz. Beyitlerde maşûk berâyâdan "padişah"; "âşıklar" da onun râiyetidir."*[175]

Genel olarak âşık kavramının divân şiirindeki profilini ve mâşuk karşısındaki yerini çizmek faydalı olacaktır. Âşk tek taraflı olarak işlenir. Aşk hikâyesinde yer alan mâşuk, cevr ü cefâdan hoşlanan, acımasız, zalim, gaddar, cilve ve işveyle beslenen, umursamaz, bencil, hükmeden ve hiçbir şeyden memnûn olmayan bir kişiliktir. Âşık ise sevgili karşısında tamamen aşk kanına boyanmış, baştan ayağa yokluk ateşiyle kuşanmıştır. Sevgilinin cevr ü cefâ ve nâz baltasının gölgesi altında âşık, ondan gelecek her türlü tepkiyi cânâ ihsân görür. Sabırlıdır; onun cevr ü cefâsına karşı şikâyetçi değildir. Şikâyeti ilgisizliğine olur ancak. Köyünün başından ayrılmaz, her türlü ayıplanmayı göze alır. Zâten aşk rezil ve rüsvâ olmayı kabul

[175] Neslihan Koç Keskin, "Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 5/3, Summer 2010, p.410

etmek değil midir? Âşık kanâatkârdır, sevgiliye çok bağlıdır, onun kapısındaki köpeklerle aynı tastan yemeyi bile lütûf görür. Cömerttir aynı zamanda, aşkı uğruna canını dar ağacına çekmekten kaçınmaz. Piraheni çâk ederek yaralarla bir gülbahçesine dönen sînesini sevgiliye açtığında sevgilinin ilgisizliğinden âhı gökkûbeyi siyâha boyar. Onun tek silâhı, âh ve inksârdır; sevgili de bundan kaçınır. Sevgiliyle âşık arasındaki üçüncü kişi rakîptir. Sevgili, ona gösterdiği cömertliğin binde birini âşığa göstermez. Mecliste onunla hem-dem olurken âb-ı hayât çeşmesinden istifâde eden yine rakîptir. Âşığın payına hep ayrılıktan müteşekkil ıstırap kıvılcımları düşmektedir. Denilebilir ki "*âşığın değişik rûh hallerine karşılık, sevgili tek boyutlu ve psikolojik derinlikten mahrûmdur. Onun görevi âdeta âşığı aşkta olgunlaştırmaktan ibârettir.*"[176]

Aşağıda yer alan beyitler, İhyâ'da âşık mefhûmu üzerine oluşturulmuş tasavvurlar ve âşıkla ilgili teşbih ve mecazlar hakkında genel bilgi vermesi açısından önemlidir. *İhyâ Divânı*'nda âşık için çizilen portre, yukarıda bahsettiğimiz özelliklerdedir.

Sevgili âşığın feryâd ü figânlarına karşı son derece acımasızdır. Yabancılar bile o put gibi güzel sevgilinin acımasızlığı karşısında hayrette kalır:

Raḥmı yoḳ ʻâşıḳına eylese feryâd bile
Âşinâ ol büte ḥayretde ḳalur yâd bile
G243/1

Ayrılığın illetini çeken bilir. Onun dermânı ise nâz tabîbi olan sevgilinin elindedir:

ʻİllet-i hicrânı ʻâşıḳ yâre ṣor ṣorma baña
Ol ṭabîb-i nâza var bir çâre ṣor ṣorma baña
G7/1

Sevgili uğrunda deli divâne olan âşıklar, onun kirpiklerinin okuyla dergâha dizilirler. İkinci dizedeki "divâne" sözcüğü hem divân hem de deli anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Dergâhıña tîr-i müjeñ ʻuşşâḳı dizer heb
Dîvâne yazar anları gûyâ ḳalem-i ʻaşḳ
G172/7

[176] Okuyucu, age, s.211

Âşık olarak çoğu beyitte şâiri görürüz. Nasıl ki ‘ûd kıymete yanmakla ulaşmışsa İhyâ’nın da o şûh için yanıp yakılması gerekir. Sevgili uğrunda yanmadıkça âşığın kıymeti bilinmez:

Sen de İḥyâ yan yaḳıl tâ ḳıymetüñ bilsin o şûḫ
Ḳadrüni tefhîme çün sûzişle buldı çâre ʿûd
G62/9

Aşk, girdaplarla dolu çetin bir süreçtir. Bu zorluklarla yüklü yolda âşık, aşk gamının bayrağını dalgalandıran kişi olmak istiyorsa sîneden bir âh çekerek yakasını yırtmalıdır. Gam-ı aşkın nakş olduğu satıh, âşığın sînesidir. Ordan çıkacak olan âh ise bayrak gibi dalgalanacaktır:

Dirseñ ey dil ʿalem-efrâz-ı ġam-ı ʿaşḳ olayım
Sîneden âh çeküb çâk-i girîbân göster
G103/7

Sevgilinin yüzünün hayâlinin rengiyle âşık, aşk nüshasına dönmüştür. Gül yaprağının damarlarının her biri şâir için mıstar denilen âletin teli mahiyetindedir:

Nüsḫa-i ʿaşḳım ḫayâl-i rûy-ı rengîniyle ben
Her regi berg-i güliñ bir târ-ı masṭardır baña
G4/4

Âşıkları ayrılığın denizine salan sevgili, cevr ü cefâ çekdirerek onları küreğe döndürür:

Cevr ü cefâyı çekdirerek şehlevendimiz
ʿUşşâḳı ṣaldı firḳatine eyledi kürek
G176/7

Âşığın hâlini en iyi özetleyen unsur sînedir. Çünkü aşk yolunda çekilen acılar orada yaralar şeklinde nakş olur. Ayrılık âhının kılıcıyla âşığın yüreğini yüz parça görecek sevgili, onu Bûhârî şerhi kadar sağlam niteleyecektir:

Görüb şemşîr-i âḫ-ı ḥasret ile sînemi ṣad çâk
Dimez mi yâr aña ṣıḥḥatli bir şerḥ-i Buḫârîdir
G135/3

Aşkın etkilerini gösteren önemli bir unsûr, âşığın vücûdudur. Bunun için âşık, sık sık pirâheni yırtıp sevgiliye hâlini ifşâ eder. Yaralarla dolu sîne, genellikle gülbahçesi olarak tasvir olunur. Aşağıdaki beyitte sarı renkte yaralar peydâ olduğu için bunlar altın teşbihiyle verilmiştir:

Bî-şümâr oldı ten-i ʿâşıḳda dâġ-ı zerd-fâm
Öyle münbitdir feżâ-yı ʿaşḳ kim altun biter
G71/2

Yüreğinde cûşa gelen aşk hevesiyle dünya, âşığın başında dönüp durmaktadır. Felek şeklinde düşünülen dünyanın özelliği dönmesidir. Ancak onun bu dönüşü, âşığın durumuyla özdeş kılınır. Dünyânın dönüşü, âşka bağlandığı için hüsn-i talil vardır:

Başım üstinde felek ṣanma ki âvâre döner
O da ser-geşte-i ʿaşḳ olmada ben zâre döner
G87/1

Sevgiliden ayrı olmak, acıların en onulmazıdır. Şâh olarak vasıflandırılan sevgilinin hasretinden âşığın sînesi, âh ve ayrılık ateşiyle doludur:

Sînem pür âh ü âteş-i hicrân yanâr tüter
Sen şâh içün o micmer-i sûzân yanâr tüter
G104/1

Sevgilinin merhametsizliği dışında diğer önemli özelliği, nâz ve işve sahibi olmasıdır. Âşığa gelince ejder kesilen belindeki hançer bile onun nâzından perişân haldedir:

Belinde nâzdan âşüfte-ḥâl olur ẖançer
Velîkin ʿâşıḳa ejder-miṣâl olur ẖançer
G69/1

Sevgilinin bunca eziyeti karşısında âşığın elinde âhıyla birlikte beddûâ denilen bir silâhı vardır. Çünkü âşıkların duâ ve âhının tutacağına inanılır. Şâir, cevr ü cefâ eylerken inkisâr silahını göz ardı etmemesi konusunda sevgiliye göz dağı vermektedir:

Cevr ile mir'ât-ı ḳalb-i ʿâşıḳı kesr eyleme
Tâzesin ey mah-ı ṭalʿat inkisâr eyler saña
G10/4

3.5.2. Gönül

İhyâ Divânı'nda gönül en fazla kullanılan unsurdur denilebilir. Âşıkla alakalı her tasavvurda âmâdedir gönül. Gönül, aşk duygusunun hareket kazandığı yerdir.

Sevgilinin cevr ü cefâsının tesirlerine hedef olan ilk mekân konumundadır. Göğüs içerisinde kabul edilir, çoğunlukla cân ile birlikte anılır. En önemli sıfatı "virâne" olan gönül, aşkın hazinesi konumundadır. Gönül, tecrit yoluyla başka bir varlıkmış gibi hareket ettirilir. Âşık onunla sohbet eder, dertleşir. Âşık tarafından sevgiliyle ilgili kendisine nasihâtlerde bulunulur. Aslında gönül, âşığın kendisidir. Sevgilinin ihsânıyla karışıklığın çıktığı, fitnenin hâsıl olduğu zemin gönüldür. O, ar ve utanmadan geçmiştir. Aşk için her şeyi yapabilecek kadar delidir. Sevgiliden başka bir tefekkürü yoktur. Yiyeceği cevr ü cefâ gamıdır. Sabahlara kadar kanlı gözyaşları döker, teni yaraların gülbahçesine dönmüştür. Tasavvufî bağlamda Allah'ın gölgesi, sahili görünmeyen deniz ve ka'be olarak da tasavvur edilir.

Gönül mefhûmu da çeşitli unsurlarla birlikte kompozisyonlar meydana getirir. *İhyâ Divânı*'nda gönül mefhûmuyla birlikte çeşitli teşbih ve mecazların oluşmasında rol oynayan unsurlar "fülk, zevrak, tîr, bahrî, mâhî, serv-i âzâde, iklîm, şehir, ġurra, anka, mir'ât, kemân, âb-ı revân, kân, gencîne, defîne, vîrâne, deryâ-yı kanâat, âfitâb, kebâb, kîse, hâne, kasr, derd, sahn, seher, cû, âvâre, bağ, teşne, gülşen, sayd, âşüfte, şeydâ, zahm, tıfl, mürg, gûş, dürc, vefk, lâne, nazm, dûd, levh, seng, tarh, ka'be, dollâb, micmer, mürg, bezm, çâh, sahrâ, çerâğ, divâne, hisâr, rişte, kumaş, bûstân, câm, rind, ğubâr, kâşâne, tahta-i remmâl, bend, keştî, fitne, miskin, kûy, sâgar, bender, çeşm, şîşe ve mevce-i deryâ"dır.

Sevgilinin ok gibi gamzelerine hedef olan, onun cevr ü cefâsından kemâna dönen, kaşlarının kemânına mekân; inci saçan dudağına kaynak ve gam ateşiyle eriyip revân olan yine gönüldür:

Nâvek-i ġamze-i Tâtâre nişân oldı göñül
Çille-i cevriñi çekdikce kemân oldı göñül
Ġam-ı ebrû-yı kemân-dâre mekân oldı göñül
Ḥasret-i laʿl-i güher-pâşıña kân oldı göñül
Sen şehi görmeyeli ḫayli zamân oldı gönül
Nâr-ı ġamla eridi âb-ı revân oldı göñül
Ebr-i sevdâ aḳıdub eşk-i firâvânımızı
İtdi girdâb-ı belâ dîde-i giryânımızı
TB3/2

Sevgiliden ayrı olan âşığın gönlü, ateşlere yanar durur. Gönül, hasret tandırında kebâba döner:

Bir âteşîn-ruḫuñ oda yandı firâḳına
Tennûr-i ḥasretinde göñüler kebâb iken
G213/2

Sevgilinin saçları tuzak, gönül ise ona giriftar olmuş bir kuştur. Tuzağa sayd olmuş kuşun çırpınması beyhûdedir:

Ṭutıldıñ dâm-ı zülfe ḳılma çâḳ ey dil girîbânıñ
Güşâd-ı bâl ü per bî-hûdedir mürġ-ı giriftâre
G255/3

Sevgilinin bütün cevr ü cefâsına, sihâm-ı nâzına hedef olan gönül, bu karışıklığıyla fitnenin oluştuğu yer durumundadır:

Fikr-i zülfiyle biten sünbül-i sevdâdır heb
Bilemem dil ne zamân oldı zemîn-i fitne
G258/6

Tecrîd yoluyla gönül, sanki canlı ve ayrı bir varlıkmış gibi ele alınır. Şâir, karşısına aldığı gönülle sohbet eder, dertleşir ve ona sevgiliyle ilgili nasihatlerde bulunur. Aşağıdaki beyitlerde böyle bir kompozisyon söz konusudur. Gönüle, sevgilinin razı olup olmayacağı konusunda gam yememesi gerektiğini, ona ulaşma yolunda cefâya bel bağlayamayacağını öğütleyip ondan usûlüyle kaçıp gitmesini tavsiye eder. Üçüncü beyitte de öğütlerine devam eden şâir, onun nâzına ve merhametsizliğine vurgu yapar. Gönül, niyâz askerlerini sevgilinin üstüne sürecek olsa bile o, nâzdan katı gönlünü onlara hisâr eder. Yalvarış ve duâlar ona tesir etmez:

Râżı olur mı diyü ne ġam yersin ey göñül
Ṣal mîve-i viṣâle hem olsun hem olmasun
G215/5

Bel bağlayamazsın reh-i vaṣlında cefâya
Ey dil pes dil-berden uṣûliyle çözül ḳaç
G51/4

Sürme yâruñ üstine ceyş-i niyâzı ey göñül
Nâzdan şâyed dil-i saḫtın ḥiṣâr eyler saña
G10/3

Kendine özgü şekiller ile gelecekten haber veren bir çeşit fal niteliğindeki remil, eskiden parmakla kum üzerine çizilirmiş. Remilin aslı nokta olup her iki nokta bir çizgi oluşturmakta remil on altı şekil üzerinde işlem görmektedir.[177] Aşağıdaki beyitte gönül, sevgilinin yanağı ve üzerinde bulunan benlerle birlikte tasavvur edilmiştir. Sevgilinin aşkından dolayı gönül, remilcinin tahtasına dönmüştür:

[177] Pala, age, s.409

Baḳ ṣafḥa-i ruḫsâre ol noḳṭa döken ḫâle
Sevdâsı ile döndi dil taḫta-i remmâle
G235/1

Gönül mefhûmuna başvurulan yerlerden biri memdûhun övgüsüdür. Gönül, şanlı padişâhın bakışının nûrunu, Hazret-i Yûsuf'un güzellik meclisinin mumu olarak hayâl etmiştir:

Meger kim şemʿ-i bezm-i Yûsuf-sitân ḫayâl itmiş
Gönül nûr-ı nigâh-ı ilṭifât-ı Şâh-ı ẕî-şânî
K11/23

Gönlün kabeye veya ibâdethâneye teşbihi, şâirlerin çok kullandığı bir benzetmedir. Âriflerin gönlünün Allah'ın evi olduğuna vurgu yapılmıştır:

Yoḳdur âhû-naẓarân ṣaydına ruḫṣat anda
Dil-i ʿârif ḥarem-i beyt-i Ḫudâdır gûyâ
G21/2

Ümit denzinin gemisi olan gönül, aşk arzusuyla sevgilinin eteğine yapışmıştır:

Hevâ-yı ʿaşḳ ile dil dâmen-i nigârı ṭutar
O fülk-i lücce-i ümmîd bir kenârı ṭutar
G109/1

Halk arasındaki inanışa göre define virânelerde yer alır. Aşkın virânesine dönen gönlün, içerisinde bulundurduğu sevdâ, hazine olarak tahayyül edilmiştir. Definenin virânede olması gibi aşkın yâkûtu da gönül içredir:

Vîrân göñüller içre olur şeb-çerâġ-ı ʿaşḳ
İḥyâ felek defîneyi cây-ı ḫarâba ḳor
G120/7

Hazine ve virâne unsurlarıyla pekiştirilen aşağıdaki beyitte, söz konusu edilen bu kez şâirin nazmıdır. Kalemin kazma olarak düşünüldüğü tasavvurda gönül virâne, çıkarılan nazm ise hazinedir:

Ele al tîşe-i kilkiñ dil-i vîrânımda
Yine İḥyâ niçe gencîne-i mażmûñ gördüm
G207/7

3.6. Maddî ve Mânevî Haller

3.6.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Bu haller için sevgilinin tavırları karşısında âşığın içinde kopan zelzelenin harekete kavuşmuş şeklidir denebilir. Âşık, sevgiliye kavuşup duygularını tatmin edemediğinden bu tepkileri yaşar. Sevgilinin cevri, sövgüsü, alakasızlığı, zulmü, merhametsizliği, naz ve işvesi karşısında âşığın âhı gökyüzünü siyâha boyar; gökkubbe onun feryâd ü figânıyla iniltiye boğulur. Nâlelerle cûşa erişen gözyaşları, sevgilinin ayakları dibine revân olur. Zaten âşığın âhtan, feryâd ü figandan başka meşgalesi yoktur. Onun âh ü feryâdı dünyayı sarsacak, yıldızları söndürecek ve tüm canlıları etkileyecek kadar güçlüdür. Âşığın bu halinin kendisi için olduğunu bilen sevgilinin gururu okşanır, içten içe mutlu olur. Âşığın bu eylemleri, özellikle de âhı karşısında sevgili, temkinli olmak zorundadır. Halk arasındaki inanışa göre âşığın âh ve inkisârı tesirli olup makbuldür. "Alma mazlûmun âhını çıkar âheste âheste" atasözü bu inancın sözcüklere dökülmüş hâlidir. Sevgili bu yüzden âşığın âhını ve beddûâsını almamaya gayret gösterir.

İhyâ Divânı'nda âşığın rûh hallerini anlatan bu durumlar, başka birçok mefhûmla benzerlik ilgisi içinde tasavvurlar meydana getirir. Âh; dûd, meş'al, âteş, bâl, per, şerer, seher, endâze, bayrak, sünbül, tûğ, tîşe, külüng, şu'le, sütûn, âyîne, sîh, fişek, 'alem, bulut, mârpuç, lâle, asâ, hatt, halka, hadeng ve semûm; feryâd, figân ve nâle ise hezar, dil, çarh, Mecnûn, hançer, mevce, hatt, rübâb, uşşâk, neşter, vird, ceres, hâme, piyâle, nağme, ney, nâkûs ve âşık mefhûmlarıyla birlikte teşbih ve mecazlar yaratır.

Âşık, sevgiliye dâir çektiği âhların sebebini bu bentte özetlemiş gibidir. Sevgilinin konuşan gözleri, gamzeleri, yasemin kokulu saçları, hançer misâli kaşları ve rakîplere yüz vermesi âşığın âh çektiği durumlardır:

Bizi dem-beste ider çeşm-i sühan-gûlarıñ âh
Yer ḳomaz şekveye hiç ġamze-i pür-gûlarıñ âh
Saldı sevdâya ser-i zülf-i semen-bûlarıñ âh
Çâk çâk itdi dili ḫançer-i ebrûların âh
Öldürür âdemi aġyâre tekâpûlarıñ âh
Olmasa ey şeh-i nâzende bu bed-ḫûlarıñ âh
Râh-ı ʿaşḳıñda fedâ eyler idik cânımızı
Saña her gûne ḥelâl eyler idik ḳânımızı
TB3/1

Âşığın çektiği âhın tesiri o derece büyüktür ki onun parlaklığının yüksekliğinden şaşkınlık içine düşen yıldızlar, baş aşağı dönmüşlerdir:

Ser-nigûn oldı şihâb öyle ḫacâlet çekdi
Âteşîn âhımızuñ ḳadd-i ser-efrûzundan
G220/6

Âşık, âhının kıymetini bilmeyen, ona kayıtsız kalan sevgiliden şikâyet eder. Çünkü o şuh sevgili, âşıkların âhının nice ğamlardan müteşekkil olduğunu bilmeden onları bâd-ı hevâ sanır:

Bilmez ol şûḫ ne ġamlarla iderler taḥṣîl
Âh-ı ʿuşşâḳı ṣanur bâd-ı hevâdır gûyâ
G21/3

Şâir, gönlündeki hasret karmaşasını ve çektiği âhı, nargile teşbihiyle somutlaştırmaktadır. Kafasını ve gönlünü nargileyle, ordan yükselen âhı ise marpûçla özdeşleştiren şâirin gönlünde nargile misali fıkır fıkır kaynayan, hasretin yarattığı üzüntüdür:

Serimde nârgile-veş mârpuç-ı âhımdan
Göñülde şûriş-i ḥasret fıḳır fıḳır ḳaynar
G108/4

Şâirin âh için başvurduğu bir diğer benzetme tîşedir. Âhının külüngünü başa süs eyleyen âşık, Şîrîn olarak tanımladığı sevgiliye Ferhâd olmuştur:

Tîşe-i âhımızı eyleyelim zîver-i ser
Biz de ol âfet-i Şîrîn-lebe Ferhâd olalım
G196/2

Âh çekmek sadece âşığa mahsûs bir durum değildir. Tasvir ettiği yapıyı çeşitli özellikleriyle yücelten İhyâ, ondaki gül tasvîrini resim ustası olan Mânî'yle pekiştirir. O tasvîri Mânî görse kıskançlıktan kabri üzerinden âhı sünbül misâlî gökyüzüne yükselir:

Gül taṣvîrini Mânî göreydi reşkle âhı
Çıḳardı ḳabri üzre ḫâkden sünbül gibi derḥâl
K51/13

Âşığın, sevgilinin kapısında ettiği âh ü figân boşunadır. Bunu hatırlayan âşık üzülür ve sevgiliye merhametsizliğinden dolayı sitem eder. Sevgilinin sanem, yani put olarak tasavvur edildiği beyitte, diğer unsurlar da bu minval üzerine kurulur. Aşk kilisedir ve İhyâ ondaki çan misali efgân edip durmaktadır. Ancak sevgili merhamete gelmeyecek kadar acımasızdır:

Deyr-i ʿaşḳuñda çü nâḳûs ider İḥyâ efġân
Yine hiç merḥametüñ yoḳ ṣanemâ neyleyeyim
G193/5

Âh, feryâd, figân ve nâlenin geçtiği beyitler şunlardır:
K1/3, K2/30, K7/82, K9/1, K11/9, K13/8,27, K15/4,11, K16/66, K19/26, K28/75, K29/16, K62/9, K65/1, K67/17, K168/21, K174/1.
KT1/12, KT6/6, KT37/3, KT41/3, KT56/5, KT62/5, KT110/1, KT144/1,16, KT156/7, KT157/7, KT158/5, KT159/11, KT165/1.
G4/7, G6/3, G8/1,4,5, G11/5, G13/4, G17/2,4, G18/4, G21/3, G22/2, G23/1, G30/6, G35/4, G38/1, G39/3, G41/5, G43/3, G46/4, G47/6, G49/1, G50/2, G56/3, G57/9, G67/12, G71/1, G74/5, G77/2,4, G78/3, G81/2,3, G82/5, G83/3,6, G86/5, G92/2, G93/2, G95/2,6, G97/6, G98/7, G99/3, G103/7, G104/1, G105/6, G107/1, G109/2, G114/3, G117/8, G118/1, G120/6, G127/10, G130/3, G133/2,3, G139/3, G144/2, G146/1,4, G150/4, G156/3, G158/4, G158/6, G162/5, G165/6, G170/1, G172/1, G188/2, G189/4, G194/1, G197/10, G202/7, G203/2, G214/4, G219/6, G220/2, G227/4, G232/2, G234/5, G236/1, G237/2, G240/5, G241/7, G243/1,3,6, G246/4, G248/9, G252/4, G254/2, G255/9, G257/3, G259/1, G262/7, G266/5,7, G267/4, G270/5, G273/3, G274/4, G276/3, G282/4, G284/1.
MS1/61, MS2/52, MS2/64,111, MS3/12, T2/4, T3/2, T4/2, T5/6, T9/5, TS3/1, TB1/2, TB3/1, TB4/2.

3.6.2. Yara (Dâġ, Zahm)

Yara, sadece âşığa mahsus bir özelliktir. Yaraya sebep, sevgilinin nazı, lakayt tavrı, merhametsizliği, rakîple hem-sohbet olması ve her biri keskin bir silah kesilen güzellik araçlarıdır. Şekli ve rengi dolayısıyla şâirler tarafından farklı benzetmeler içerisinde yer almışlardır. Mesela söz konusu "dağ" ise siyah ve âteşin tesiriyle meydana gelmesi benzetmelerin oluşmasında rol oynar. Âşığın teninde yaralar açan güzellik unsurları, aynı zamanda o yaralara derman niteliğindedir. *İhyâ Divânı*'nda yara "derd, giribân, dil, peleng, hasret, nokta, sîne, aşk, tohm, âteş, altun, karanfil, gül, hal, piyâle, leb, fürûğ, zülf, encüm, kiras ve revzen"le birlikte çeşitli tasavvurlarda yer alır.

Üstündeki yaralarla âşığın cismi, kaplana teşbih olunmuştur. Kaplanın postu benek benek nakışlarla örülüdür:

Pür-tâbı ebr-i zülfüñe şâyân o ʿâşıḳuñ
Kim dağlar ile cismini hem-çün peleng ider
G116/3

Yaralarla ilgili benzetmelerde göz önünde tutulan yönlerin başında renk gelir. Âşığın teninde kat kat olan kanlı yaralar, göğsün bağında açılmış katmerli karanfildir:

Miyân-ı şerḥalarda dâġ-ı ḫûnîn-i tenim ḳat ḳat
Şüküfte ṭarḥ-ı bâġ-ı sînede ḳatmer ḳaranfildir
G89/2

Söz konusu yara, "dağ" ise teşbihin teşekkülünde siyah rengin katkısı büyük olur. Bakışın nûru, o siyah renkteki "ben"in, devreden alevde "dağ" gibi görünmesine sebep olur:

Gerdiş-i nûr-ı nigehden o siyeh ḫâl İḥyâ
Görinür şu'le-i cevvâlede mânende-i dâġ
G162/7

Yaranın rengiyle ilgili teşbihlerin oluşumu aşağıdaki beyitte devam eder. Sevgilinin lâle olan yanağındaki ben, dağa benzemektedir. Sevgilinin gönüldeki gamının nakşı, kumaşta dağ gibidir:

Ḫâl-i ruḫsâresidir lâlede mânende-i dâġ
Dilde naḳş-ı ġamıdır kâlede mânende-i dâġ
G162/1

Âşıktaki yaraların sebebi olan sevgili, aynı zamanda yaraları teskin eden tabîptir. Nasıl geceyi süsleyen parıltı, gündüz olduğunda sönüyorsa sevgilinin yüzünü gören âşığın yarasının şu'leleri de söner. Beyitte geçen rûy-enhâr, şûle-i dâğ-fürûğ-ı şem' ifâdelerinde temsîlî teşbih vardır:

Rûyıñ görince şû'le-i dâġım bulur sükûn
Olmaz fürûġ-ı şem-'i şeb-ârâ enhârda
G240/2

Yara, dağ ve zahm gibi unsurların yer aldığı beyitler şunlardır:
K2/78, K7/37, K11/7, K15/33, K16/16, K25/2, K32/19, K40/25, KT15/3, KT37/5, KT81/3, KT94/7.
G8/6, G11/2, G26/4, G43/5, G53/1, G56/3, G57/4, G58/4, G65/1,3, G67/1, G71/2, G72/2, G89/2, G96/2, G105/1-11, G135/2, G154/3 G162/1-7, G166/2, G177/5, G181/1, G184/5, G185/7, G189/1, G200/2, G206/4, G207/3, G240/2, G278/5, T2/12, T8/7.

3.6.3. Gam, Gussa, Keder, Dert, Belâ

Âşk denen illetin âşıkta hûsûle getirdiği hâllerdir bunlar. Âşığın perîşân bir halde yalnızlık köşesinde kalmasına sebeptirler. Bu belâların mesken tuttuğu mekân, âşığın cânı ve gönlüdür. Cân u gönlü virâneye çeviren bu unsurlar, âşığın âhıyla ve inleyişleriyle geceyi doldurur. Bu hâller, âşıkta çeşitli şekillerde tezâhür eder. Âşığın benzi sararmış, teni yaralardan gülzâra dönmüş ve beli dâl harfi gibi bükülmüştür. Âşık âh ü figân içerisinde yakasını yırtıp sevgiliye ahvâlini ifşâ etme kaygısı içindedir çoğu zaman. Bu, âşığın gam ve keder denizinde yüzmekten şikâyetçi olduğu anlamını taşımaz. O, her karanlık gecenin aydınlık sabahı olacağını bilir. Gam ve kedere bulanmış âşığın bu hallerini teskin edecek şey sevgilinin yanak ve dudağıdır. Bu uzuvlarla benzerlik içindeki şarap ve kadeh, kederi dağıtan unsurlar şeklinde belirir. Âşığın sevgiliden gelen dert, belâ, gam ve kedere bu kadar rızâ göstermesinin nedeni bunlardan sonra vuslatın olacağına inanmasıdır. Ayrıca dert ve belâlara sabretmenin, kişiyi olgunlaştıracağını bilir. Âşığın dert ve keder yaşamasında sevgili dışında dünya, felek, zaman ve mâişet gibi unsurlar da etkilidir.

Dert, keder, gam gibi mefhûmlar siyah renk ve geceyle birlikte kullanılırlar. Âşığın derdinin en çok arttığı zaman gecedir. Herkes meydândan çekilince âşık, gecenin karanlığında dert ve gamıyla yalnız kalır. Gam gecesi âşığın gözünün önüne sevgilinin sûretinin gelmesiyle âşığın gözleri ay gibi sevgiliye hâle kesilmiştir. Hâle ayın etrafında olur, ay gibi sevgili de âşığın gözünden gitmediğinden böyle bir hayâl teşekkül etmiştir:

Ḫayâli geldigi dem çeşmime şeb-i ġamda
Olur o meh-veşe ʿayniyle hâle dîdelerim
G201/5

Ayrılık günü ve gam gecesinin gelmesiyle âşık âh çekmededir. Çünkü elde ateş renkli kılıç ve zulümden başka bir şey yoktur:

Rûz-ı hicr ü şâm-ı ġam gelmekde ben çekmekde âh
Elde ḫayfâ tîġ-i âteş-gûn bir aʿdâ iki
G282/4

Sevgilinin her güzellik unsuru âşık için belâ ve dert hazinesidir. Âşık, ay yüzlülerin bakışlarından ve belâ tuzağı olan kâküllerinin halkasından geçmiştir. Beyitteki “geçmek” eylemi hem gerçek anlamda hem de vazgeçmek anlamındadır, tevriye yapılmıştır:

Çün nigeh-i dîde-i her-mâh-liḳâdan geçdim
Ḫalḳa-i ṭurra gibi dâm-ı belâdan geçdim
G192/1

Aşağıdaki bentte ayrılık acısının âşık üzerindeki tahribâtını görürüz. Onun nabzını ölçen ve yüreğini hasret ateşiyle tutuşur gören tabib, ona merhamet eder. Âşığın, ayrılık acısının hastası olduğuna teşhiste bulunan tabib, durumun vehâmetini "sana dermân ağlar" diyerek özetler:

Pister-i ġamda görüb sînemi pür-sûz-ı lehîb
Nabżıma vaż-'ı benân eyledi bî-ṣabr u şekîb
'İllet-i müşkiledir añladı hicrânı ḥabîb
Gördi çün derd-i dil-i zârımı raḥm itdi ṭabîb
Didi ey ḫaste-i hicrân saña dermân aġlar
T2/3

Gam, Gussa, Keder, Dert ve Belânın zikredildiği beyitler şunlardır:
K2/26,56, K5/49,62,67, K6/31, K8/62,76,81, K9/17,85, K10/33,34,52,54,58, K11/5,8,9,17,19,61, K12/1, K13/33, K14/3,8, K15/8, K16/6, K17/5,22,37,42, K18/6, K21/1, K22/1, K23/4,8,18,28, K26/6, K27/25, K28/57,64, K29/3,11,16, K31/2,12, K33/3,9, K35/2, K37/2,32, K40/26,29,32,45,46,48, K44/12, K63/1, K64/3.
KT1/1, KT2/4, KT18/4, KT18/6, KT32/15, KT34/10, KT35/2, KT37/2, KT41/1, KT44/2, KT52/7,13, KT62/4,5, KT66/14, KT81/1, KT93/10, KT94/7,9, KT95/13, KT143/18, KT144/8, KT153/5, KT157/1, KT158/1, KT160/2, K173/1, KT177/1.
G2/5, G4/2, G8/4, G10/10, G13/1, G13/6, G17/7, G20/1, G21/3,6, G22/1, G27/1, G28/2, G31/1, G33/3, G36/4, G38/3, G39/3, G43/3, G44/7, G47/6, G50/4, G65/1,3, G73/8, G77/4, G81/1, G82/4, G88/1,2, G91/1, G93/7, G94/4, G97/4, G99/7,9, G103/7, G104/2, G110/5, G122/4, G123/7, G126/2, G131/5,7, G137/1,6, G140/4,5, G143/1,3, G146/5, G148/1,6,7, G151/2, G153/2, G159/6,9, G160/1, G161/3, G162/1,3,5, G164/6, G166/1, G167/2,3,5, G168/1,3,4, G171/1, G172/4,1,9, G174/1, G182/5, G183/2, G184/2, G185/3, G186/4, G190/2, G191/5, G192/1, G193/1,4, G194/1, G197/3, G201/5, G202/1, G210/6,7, G212/4, G213/6, G215/5, G217/2,3, G227/6, G228/3,4,6, G232/4, G236/3, G237/1, G238/1,3, G239/1,3, G244/1, G247/5, G248/1,4,5,7,8, G249/2, G258/4, G265/3, G266/1,2,3, G267/3,5, G269/1,4, G270/5, G271/2, G275/5, G282/1,3,4,8, G283/5, G285/8.
MS1/25,45,94, MS2/28,39,42,47,65,110, MS3/14,22, MH1/2, T2/3, T4/1,3, T5/1,6, T7/4, T8/1,3, MD2/2,5, TS2/2, TS3/1,2,3,4, TB1/3,5, TB2/1,3,4, TB3/2,3, TB4/1,3, TB5/1,3,9,13,14,15,16.

3.6.4. Cevr ü Cefâ, Mihnet

Sevgiliden, âşığın payına düşen hediyedir cevr ü cefâ. Sevgili, bunu genellikle ben ve gamzesi vasıtasıyla gerçekleştirir. Çünkü onlar, âşık için yıkıcı ve kesici silahlardır. Sevgilinin âşığa revâ gördüğü eziyetin haddi yoktur. Cevr ü cefâya mâruz kalan cân ve gönüldür. Âşık bu durum karşısında sabır etmekle yükümlüdür.

İhyâ Divânı'nda cevr, cefâ ve mihnet "esb, tîğ, kânûn, tîşe, tabanca, kemân, bâliş, leşker, hâr, sahrâ, seng ve pençe" gibi unsurlarla benzerlik ilişkisi içinde işlenir.

Âşığın çekdiği bütün acıların temelinde sevgiliye kavuşma arzusu vardır. Zaten onca eziyete sabır göstermesi vuslat içindir. Aşağıdaki beyitte şâir, bu durumu gül ve bülbül mefhûmlarıyla örneklemektedir:

Gül-i ḫandânı eger sîneye bir dem çekse
Ağlamaz çekdigi bu cevr ü cefâdan bülbül
G182/9

Sevgilinin cevrini tîşe biçiminde yorumlayan âşık, gönülde hazine olarak taşınanın sevgilinin bizzat kendisi olduğunu belirterek sevgiliyi, gönüle cevr tîşesini vurmaması konusunda uyarmaktadır. Ayrıca kendi perîşân ahvâlini sevgiliye anlatan âşık, ondan merhamet beklemektedir:

Merḥamet it ḳıyma benim cânıma
Girme efendim bir avuc ḳânıma
Gencsin ey meh dil-i virânıma
Tîşe-i cevr urma gelüb yânıma
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete
TB5/11

Aşağıdaki beyitte de eziyeti tîşeyle somutlaştıran şâir, tîşeyle bütünleşen Ferhâd'ın ahvâlini buna örnek verir. Yaşamayan, aşkın verdiği eziyetin baltasını bilemez; başına gelmese Ferhâd bile bunu bilemezdi:

Tîşe-i miḥnet-i ʿaşḳı ne bilür bî-ḫaberân
Gelmese başına bilmez anı Ferhâd bile
G243/2

Cevr ü cefâ gibi mefhûmların tesirini göstermek açısından bunlar genellikle öldürücü silahlarla somutlaştırılırlar. Yukarıda tîşeyle anlatılan mefhûmlar bu beyitte tabancaya döner. Kibir şarabını içen sevgili, inleyen âşığın canına kastedip cevr ü cefâ tabancasını kurar:

Çaḳmış şarâb-ı naḫveti ben zâre ḳaṣd idüb
Cevr ü cefâ ṭabâncasını ol civân ḳurar
G102/5

Cevr ü cefâ ve mihnetin geçtiği beyitler şunlardır:
K8/22, K11/3, K12/16, K13/34, K15/7, K21/21, K28/2,73,79, K32/18, K37/9,26, K57/9,11.
KT17/6, KT22/6,27, KT30/10, KT37/1, KT43/4, KT56/5, KT95/3, KT152/2.
G10/4, G12/4, G21/1, G36/3, G45/1, G51/4, G77/2, G88/2,3, G89/3, G92/5, G102/5, G111/1,4, G113/1, G116/5, G118/4, G123/7, G144/4, G154/2, G159/4, G161/4, G176/7, G182/9, G184/4, G192/6, G198/6, G202/4, G213/6, G228/2, G233/6, G243/2, G250/3, G259/7, G269/7, G277/5, G278/1.
MS1/46, MS2/72, T1/4, T3/2, T5/3,4,6, TB2/4, TB4/1,2, TB5/11.

3.6.5. Hasret, Firkat, Hicr, Hicrân

Sevgilinin ilgisizliğinden dolayı âşık, devamlı hasret ve ayrılık acısıyla yanıp kavrulur. Âşığa en acı veren, âhının yıldızlara ulaşmasına sebep olan ayrılık ateşidir. Her türlü cevr ü cefâya rızâ gösteren âşığa, en zor geleni ayrılıktır. Ayrılığın verdiği acı ve keder sonsuzdur, onun bir ânı bile bin yıl gibidir. Ancak âşık, sevgilinin yüzünün hayâliyle avunur ve ayrılığa tahammül gösterir. Âşık, sabır göstermekle beraber kimi zaman sevgilinin ilgisizliğinden yakınır; sevgiliye şikâyette bulunur. *İhyâ Divânı*'nda ayrılık ve hasretle birlikte çeşitli teşbih ve mecazlar oluşturan unsurlar "dağ, zahm, âteş, dûd, nâr, çeşm, zerd, şemşîr, sirişk, hûn, tennûr, nigeh, sevdâ, hâr, tîğ, şeb, şâm, zulmet, kilîd, pençe, ğam, bahr, haste, dil, nakş ve nüshâ"dır. Bu unsurlarla kurulan tasavvurların hemen hepsinde hasret ve ayrılığın âşıkta yarattığı tahribat işlenmektedir.

Şâir, bazen kendi içinde yanan hasret ateşine tabiatı ve eşyâyı ortak eder. Bunda hem teselli bulmak hem de sevgiliyi yüceltmek amacı saklıdır. Gece meclisteki mumun renginin sarıya dönmesine sebeb olarak sevgilinin ateşten yanaklarına olan hasret gözyaşları gösterilmiştir; hüsn-i talil:

Görmedi ol âteşîn ruḫsâr-ı ḫandânı bu şeb
Oldı şemʿiñ girye-i ḥasretle reng-i rûyı zerd
G65/6

Âşığın çektiği bütün acı ve elemin temelinde vuslat beklentisi yatmaktadır. Vuslattan sual olunurken göz karartma gibi bir eylem söz konusu değildir. Onu böyle gösteren, gözlerin kana boyanmasıdır:

Su'âl-ı vaṣla nice göz ḳarardayım İḥyâ
Boyandı ḥasretle ḫûn-ı âle dîdelerim
G201/8

Âşık, ateş yanaklı sevgilinin ayrılık oduna yanmıştır. Hasret tandırında gönüller kebaba dönmüştür:

Bir âteşîn-ruḫuñ oda yandı firâḳına
Tennûr-i ḥasretinde göñüler kebâb iken
G213/2

Hasret ve ayrılık, âşığı yaralayan hatta öldüren bir etkiye sahip olduğu için çoğunlukla kesici ve öldürücü silahlara benzetilme yoluyla somutlaştırılmışlardır. Bundaki diğer amaç, âşığın içinde bulunduğu perîşân hâli hissettirebilmektir. Sevgilinin ayrılık kılıcıyla açtığı yaraya ne yazık ki tahammül merhemi çâre olamamaktadır:

Derûnı pâreledi tîġ-ı firḳati ḥayfâ
Bu zaḫma fâ'ide yoḳ merhem-i taḥammülde
KT68/2

Ayrılık, genellikle çâresi en zor hastalık olarak tanımlanır. Tek merhem vuslattır ve sevgilinin merhametsizliği dillere destândır. Âşığın hâlini herkes anlamaz, bu illeti ancak çeken bilir. Âşıktaki illetin merhemi de çâresi de nâz tabîbi olan sevgilidir:

ʿİllet-i hicrânı ʿâşıḳ yâre ṣor ṣorma bana
Ol ṭabîb-i nâza var bir çâre ṣor ṣorma bana
G7/1

Âşığın, ayrılığın hasretiyle içinde bulunduğu perîşânlığı anlatmak için başvurulan yollardan biri de onu, hikâyesi herkesçe bilinen kahramanlarla kıyaslama, onlara benzetme veya onlardan hareketle misâller oluşturmaya dayanır. Aşağıdaki beyitte ayrılık mefhûmu Mecnûn ve Leylâ örneğiyle pekiştirilmiştir. Mecnûn'un ayrılık gecesinin aydınlık güne dönmesinin sebebi, Leylâ için çektiği âhın kıvılcımlarının saçtığı aydınlıktır:

Ḳaysuñ olmışdı şeb-i firḳati rûz-ı rûşen
Âh Leylî diyerek şuʿle-i âvâzından
G220/2

Nasıl ki oruçlu olana iftâr sohbeti lezzetli geliyorsa, ayrılık acısı çeken gönüle de vuslat sözünden dem vurmak lezîz gelir. Beyitte geçen dil-i hicân-keş-rûzedârân ve vaʻd-i visâl-sohbet-i iftâr ifâdeleri arasındaki tenâsüp, bu ifâdelerin alt alta gelecek şekilde dizilmesiyle vukû bulmuştur, leff ü neşr:

Dil-i hicrân-keşe İḥyâ ḫôş olur vaʿd-i viṣâl
Rûze-dâr-âne gelür ṣoḥbet-i ifṭâr leẕîẕ
G68/5

Hasret, firkat, hicr, hicrân gibi mefhûmların zikredildiği beyitler şöyledir:
K5/5, K2/78, K10/46, K11/14, K13/2,21, K15/33, K20/8, K25/1, K27/22, K32/3.
KT4/15, KT24/6, KT37/5,8, KT59/2, KT68/12, KT168/17,19, KT169/1.
G3/3, G6/3, G7/1, G9/3, G34/1, G43/2,6, G56/4, G57/9, G65/6, G66/1, G68/5, G78/2, G87/4, G96/2,4, G103/5, G104/1, G108/4, G110/4, G111/3, G123/4, G135/3, G149/3, G151/2, G163/1, G174/5, G176/7, G177/5, G181/7, G183/1, G185/4, G187/6, G190/4,5, G193/2, G194/5, G201/6,8, G212/1, G213/2, G215/2, G217/6, G219/4, G220/2, G226/3, G236/8, G252/3, G253/2, G256/4, G259/1,5, G269/2, G282/4.
T2/1,3, T3/5, T7/1,5,6, T8/2,3,4, MH1/1, MD2/5, TB4/1, TB5/16.

3.6.6. Vuslat (Vasl, Visâl)

Âşığın bayramı olarak tanımlayabileceğimiz vuslat, âşığın sevgiliden gelen cevr ü cefâya, ayrılığa, hasrete katlanmasının altında yatan nedendir. Âşığın eziyetlere sabır göstermesi hep vuslata kavuşacağına olan inancından kaynaklanır. Ayrılık için egemen olan akşam ve gece iken, vuslatın gelişine işâret olarak bahâr ve gündüz ele alınır. Bahâr mevsimi herkesin gezip dolaşmaya çıktığı bir dem olduğundan âşığın sevgiliyi görme ihtimâli yüksektir. Ayrıca gündüzle birlikte bahâr, insanlara neşe ve mutluluk verir; çünkü tabiatin ve insanların aktif olduğu, hareketliliğin yoğun olduğu zamanlardır bunlar. Şâir, vuslat ve bu zamanlar arasında yarattığı duygular açısından benzerlik bulur.

İncelediğimiz *Divân*'da şâir, vuslatı "mîve, pirâhen, gülşen, mahzen, çerâğ, bezm, rûşen, maʿden, berk, hırmen, dâmen, rûzedâr, kâle, metâʿ, menzil, peyâm, sarsar, reh, bâzâr, harîm, devlet-serâ, hân, ümîd, der, maʿcûn, fülk, sahn ve fezâ" ifâdeleriyle birlikte kullanarak çeşitli tasavvurlar oluşturur. Aşağıya aldığımız beyitler bu tasavvurlara örnek mâhiyetindedir:
Vuslatın yolu çeşitli tehlikelerle donatılmıştır. Bu tehlikelerin en önemlileri, her biri yakıcı ve öldürücü birer silâh kesilen güzellik unsurlarıdır. Sevgilinin gamzelerinin hışmı, âşığın vuslat harmanının şimşeği olmuşsa gönül seyrangâhında yara tohumlarından başka ne hâsıl olabilir ki:

Ne ḥâṣıl geşt-zâr-ı dilde toḫm-ı dâġdan ġayrı
Olurken ġamze-i ter-i ḫışmı berḳ-i ḫırmen-i vuṣlat
G43/5

Âşık, vuslata ulaşma yolunda sadece gam, keder ve hasret ateşine bulanmayı yeterli görmez. Sevgili uğrunda cânını da hiçe sayar. Âşığın sevgiliye cânını hediye olarak sunmasının sebebi, vuslat için gönül nakdinin az gelmesindendir:

Virdim o şûḫa tuḥfe-i cân-ı ʻazîzi hem
Kâlâ-yı vaṣla naḳd-ı dil az oldıġın görüb
G32/5

Âşık, sevdâ denilen illete düşmüştür ve tek çâre vuslattır. Vuslât denen dermânı elinde bulunduran tabîb ise sevgilidir. Aşağıdaki dizelerde hasta olan âşığın sabra tahammülünün kalmadığı görülür. Ahvâlini sormadığı için sevgiliye sitemde bulunan âşık, vuslat macûnuyla yaralarına merhem olmasını taleb eder:

Ṣabr ile eyleme tedbîr ṭabîbim zârım
Yine maʿcûn-ı viṣâlüñle olur tîmârım
Ḥoḳḳa-i laʿlüñ açub âh âşîr-i nigârım
Ne olur sorsañ eger ḥâl-i dil-i bîmârım
Diseñ âyâ nice bîtâb ü tüvânım nicedir
T4/2

Sevgiliye kavuşmak, hazinelerin en büyüğüdür. Âşığın onca çilesine ve fedâkarlığına rağmen sevgili rakîple hem-dem olur. Bu, âşık için çekilmez bir çiledir. Alçak olarak nitelenen ve siyah kargaya teşbih olunan rakîbin sevgiliye ulaşması, devlete konmak olarak tanımlanır:

İrdi viṣâle uçdı ṣafâdan raḳîb-i dûn
Ol zâġ-ı rû-siyâhı görüñ ḳondı devlete
G259/2

Divân'da vuslatın zikredildiği beyitler şunlardır:
K2/79, K5/52, K5/51, K9/73, K13/2, K15/8, K67/10,22, KT56/2.
G6/7, G9/3, G31/3, G32/5, G35/5, G43/1-6, G49/6, G50/1, G51/4, G66/4, G68/5, G77/3, G78/7, G82/4, G91/3, G99/6, G100/3, G103/6, G110/4,6, G123/2, G133/1, G142/3, G147/4, G156/3, G163/1, G169/3, G176/2, G183/3, G190/5, G192/5, G198/1, G201/8, G211/2, G213/5, G215/5, G228/2, G244/1, G259/2, G263/4, G277/2, G279/1, G283/2, G284/1, G285/9.
T1/3, T3/3,7, T4/2, T5/2,3, T9/4, TB5/15.

3.6.7. Aşk, Muhâbbet, Sevdâ, Mihr

Kişinin sevgilisine duyduğu aşırı duygular için kullanılan bir terimdir. *"İslâmî literatürde aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış,*

ilâhî aşka genellikle "hakiki aşk", beşerî aşka da "mecâzî" veya "uzrî aşk" denilmiştir. İlâhî aşk geniş ölçüde tasavvufta, kısmen de İslâm felsefesinde işlenmiş; İslâm felsefesinde ayrıca kozmik varlıklar hiyerarşisinde alttaki bir varlığın üstteki varlık veya varlıklara duyduğu arzu (şevk) ve sevgi de çoğu zaman aşk terimiyle ifâde edilmiştir. Kelâma dair bazı kaynaklarda ise tasavvuftaki aşk anlayışı tenkit edilmiştir. Hem ilâhî hem de mecâzî anlamda aşk, edebiyatın ana temalarından birini oluşturmuş, bu kavram etrafında geniş bir aşk edebiyatı meydana gelmiştir."[178]

Tasavvufun yarattığı sıcak duygu atmosferinde aşk için şiirsel tanımlar yapılmıştır. "*Bâyezîd aşkın baharımsı niteliğini görmüştür: 'Sahraya gittim. Baktım aşk yağmış, zemin ıslanmış, ayak nasıl kara batarsa öylesine aşka gömülüyordum'. Daha sonraları İran şiirinin ana temalarından biri durumuna gelecek olan bu bahar imgesini kullanan Şiblî şöyle diyor: 'Arifin vakti bahar mevsimi gibidir: gök gürler, yağmur yağar, şimşek çakar ve rüzgâr eser, ama yine de çiçekler açar ve kuşlar öter. İşte arifin hali böyledir. Gözüyle ağlar, dudaklarıyla tebessüm eder, gönlüyle yanar, başıyla oynayıp dostunun adını söyler ve onun kapısında dolaşır durur.'* "[179]

Beşerî aşkın edebiyatta yer edinmesi gibi ilâhî aşk da tasavvuf çevrelerince yorumlanmış ve aşk kavramı etrafında şiddetli tartışmalar yapılmıştır. Sûfî şâirler, aşkı aşırılık olarak tanımladıklarından, bu mefhûmun Allah'a duyulan sevgi için kullanılmasının yanlışlığına işaret etmişlerdir. Bütün tartışmalara rağmen aşkın, tasavvuf edebiyatının temelindeki en önemli kavramlardan biri olarak yerini koruduğu görülmüştür. Klasik Türk şiirinde de birçok şâirin aşk temasını tasavvûfî bir yaklaşımla işledikleri âşikârdır. Fuzûlî, Nâilî ve Şeyh Gâlib gibi büyük şâirler bu tutumun önemli örneklerindendir. Ancak çalışmamızın konusu olan *İhyâ Divânı*'nda aşkın tasavvûfî açıdan yorumlandığını söylemek pek mümkün değildir. *Divânı*'nda aşk mefhûmuyla örülmüş iki manzûmeden[180] de izlendiği üzere, onda aşkın ele alınışı beşerî çizgidedir.

Birçok kavramla somutlaştırılan aşk, genellikle gönülle birlikte işlenir. Aşkın yarattığı tesir, sevgiliye dâir güzellik unsurlarının çeşitli silahlar şeklinde belirmesiyle sağlanır. Yoğun ve yıkıcı bir taarruzun tazyiki altında kalan âşığın gam, keder, dert ve belâyla ateşlenen âhı, gökkubeyi kıvılcımlara boğar. Aşağıdaki örnekler bu genel çizgidedir:

Aşk duygusunu harâretlendiren, sevgilinin güzellik unsurlarıdır. Âşığın âh çekmesinin nedeni sevgilinin benidir. Sevgilinin beninin hevesiyle âşık, sevdâ kemendini yıldıza atar:

---

[178] Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, C.4, s.11
[179] Annemarie Schimmel, *İslâmın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, 2.baskı, s.155
[180] Bkz. G129, G130

Çekdi âhı heves-i ḫâlüñ ile eflâke
Atdı tâ yıldıza üftâde kemend-i sevdâ
G13/2

Sevgilinin kirpikleri ok misâli âşığın sînesine saplanır. Aşk köşesinde bu delici silaha rast gelen âşık, ev diye kirpiklere sînesini gösterir:

Kûçe-i ʿaşḳda geldim ġam-ı müjgânına rast
Gösterüb sînemi didim buyuruñ ḫâna yaḳîn
G217/2

Aşk mefhûmu çeşitli kavramlarla somutlaştırılır. Aşkın çöl veya ova şeklinde tasavvuru bu cihettendir. Âşığın başında sevdânın perişanlığı var ise bunun sebebi sevgilinin büklüm büklüm kâkülleridir. Onlar âşık için aşk çölünün fitne girdâbıdır:

Serde sevdâ-yı perîşân kâkül-i ḫam-der-ḫamuñ
Girdibâd-ı fitne-i deşt-i maḥabbetdir baña
G3/8

Gül ve bülbül ile şem‘ u pervâne, aşkın sembolü mazmunlardır. Şâirler, genellikle yaşadıkları aşkın derecesini anlatabilmek için bu teşbihlerden faydalanırlar. Aşağıdaki beyitte pervânenin kanadını muma yakması ve bülbülün çıkardığı nağmelerin sebebi olarak aşk gösterilir:

Pervâne idüb def-i perin şemʿle pür-tâb
Bülbül ney-i minḳârın ider pür naġam-ı ʿaşḳ
G172/2

Kimi zaman âşkın kişide bıraktığı etkiler cansız varlıklarla ilişkili şekilde verilir. Bu beyitte âşığın timsali olarak ney enstrümanını görürüz. Neyin kutlu yüzü aşktan dolayı kehribâr gibi sararmıştır:

Sevdâ-yı ʿaşḳ olınca serinde belâ-yı ney
Zerd oldı kehribâ gibi ferruḫ-liḳâ-yı ney
G266/1

Aşkın olumsuz tipi olan rakîp, gerçek bir âşık olmadığı halde her zaman aşk iddiasında bulunur. Arabuzucu rakîp, sararmış yüzüyle aşk iddiası yalanına kanıt sunar:

İddiʿâ-yı ʿaşḳ ider zerdî-i rûyıyla raḳîb
Ol müzevvir daʿvî-i tezvîre bir ṣûret virir
G73/5

Aşk, yakıcı olmasından dolayı en çok ateşle birlikte ele alınır. Şâirin zayıf bedeni, geceleyin gönülde aşk ateşinin ortaya çıkmasıyla fenerlenir:

Dilde şebân-geh âteş-i ʿaşḳ eyledi ẓuhûr
İḥyâ ten-i nizârım anuñçün fenerlenür
G81/5

Aşk, aklın devreden çıktığı bir duygudur. Bu durumu işâret eden şâir, heves gemisi aşk denizine düştüğünde gönülden akla yelken açmasını öğütler:

Düşdiyse baḥr-ı ʿaşḳa eger zevraḳ-ı heves
Var ʿaḳla yelken eyle gönül ṭurma bir nefes
G150/1

3.7. Rakîb

"Klasik Osmanlı Edebiyatındaki diğer tipler gibi "rakib" de idealize edilmiş bir tip olup özellikleri belirlenmiş, vasıfları klişeleşmiş, "âşık–şair"lerin öfke, küfür ve lanetlerine boy hedefi olmuş, aşkı inkar eden "kötü insan"ı temsil eder. Âşık, sevgilide vefâ görmediğinde gerçek hayatta olsun olmasın derhal "rakib" yahut "ağyar"a küfür ve lanetler ederek sebebini adeta onlarda arar. Sufi ve zahide sataştığı gibi rakibe de her fırsatta sataşıp onunla alay etmekten, çoğu zaman da dert yanmaktan geri kalmaz. (…) Çoğu şairlerin eserlerinde "rakib" gerçekten idealize edilmiş, hayal mahsulü bir monotip olarak tesbit edilmektedir."[181]

Sevgiliyle âşık arasında engel teşkil eden rakîp, devamlı sevgilinin yanında bulunur. Gerçek bir âşık olamayan bu kişi sevgliden itibâr görür, âşığın çekemediği de budur işte. Rakîp, sevgili uğrunda yeterince fedâkârlık yapmadığı halde âşık, canını bile sevgili uğrunda vermeye hazırdır, fedâkârdır ve sevgisi saftır. Rakîp, devamlı sevgilinin yanında olması, sevgiliden ilgi görmesi, vuslata ermesi, sevgiliyle birlik olup âşığa acı çektirmesi, merhametsiz ve fitneye sebep olması, sevgiliye ulaşmada âşığa ayak bağı olup onu engellemesi, sevgiliye olan ilgisinin menfâate yönelik ve arabozucu olması yönleriyle konu edinilir.

İhyâ Divânı'nda rakîp, müstakil olarak işlenmiş bir tip değildir. Onunla ilgili tasavvurlar âşığın penceresindendir. Bundan dolayı rakîp ile ilgili değerlendirmeler kıskançlık duygularıyla şekillenmiş çeşitli vasıflarla pekiştirilir. Âşık, rakîbi toplum nezdinde alçak ve aşağı gösterecek sıfatlarla donatır. İhyâ rakîp için ednâ, mantar,

[181] Ahmet Atillâ Şentürk, "Klâsik Osmanlı Edebiyatında Tipler-I", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1997, C.20, s.355

müzevir, dûn, seg, belâ, müdâhin, hâr, ahvel ve zâğ gibi sıfatları tercih etmiştir. Aşağıdaki beyitler şâirin, âşığın gözünden rakîp için oluşturduğu tasavvurlara örnektir:

Âşığın cevr ü cefâya, ayrılığa, gam ve kedere tahammülü vardır; ancak sevgilinin rakîple hemdem olmasına tahammül etmesi mümkün değildir. O âfet sevgiliyi göğsüne bastırp kucaklayan rakîp, âşığın canının sıkılmasına sebep olur:

Sîneye çekmîş der-âġûş itmede ol âfeti
Âh bu ḥâli raḳîbüñ pek ṣıḳar cânım meded
K13/8

Sevgilinin rakîple olan ilişkisi bazen ilginç benzetmelerle anlatılır. Sevgilinin güzellik unsurlarıyla örülmüş bu beyitte rakîp balığa; sevgilinin kûkülünün teli ise oltaya teşbih olunmuştur. Rakîbin sevgilinin yanağındaki beni öpmesi ise oltanın ucunda yer alan yemin balık tarafından kapılması olarak hayâl edilmiştir.

Bûs ider aġyâr ḫâl-i ʿârıżın fırṣat bulub
Şest-i târ-ı kâkülünden hemçü mâhî yem ḳapar
G107/2

Âşık için en rahatsız edici durum, rakîbin sevgilinin etrafında dolaşmasıdır. Rakîbin ikide bir sohbet bahânesiyle sevgilinin yanında bulunması, sıtma nöbetine benzetilmiştir. Sıtma nöbetleri sık sık titreme şeklinde cereyan eder:

Miṣâl-i nevbet-i teb iki günde bir İḥyâ
İdüb bahâne-i ṣoḥbet raḳîb yâri ṭutar
G109/7

Rakîbe dâir beslemiş olduğu duyguları “kara yüzlü karga” benzetmesiyle ortaya koyan âşık, o aşağılık rakîbin vuslata ulaşmasını, devlete konmak olarak yorumlar:

İrdi viṣâle uçdı ṣafâdan raḳîb-i dûn
Ol zâġ-ı rû-siyâhı göreñ ḳondı devlete
G259/2

Yukarıda belirttiğimiz üzere âşık, rakîp için her zaman olumsuz duygular beslemektedir. Bu duygular bazen sövgüye dönüşürken bazen de olumsuz bir sıfata bürünür. Beyitte şâirin, ağyâr olarak adlandırılan ve ednâ olarak vasıflandırılan rakîbe sövgüsü söz konusudur. Şâir sövgüsünün meşrûluğunu, ikinci dizedeki halk âdet ve geleneğiyle pekiştirmektedir:

Aġyârı şimdi ben de ṭonatdım şütûm ile
Ednâları ṭonatmaḳ imiş çün sezâ-yı ‘îd
K29/17

Genellikle âşığı rencide eden, onunla dalga geçip onu küçümseyen rakîptir. Ancak âşık da içinde ona karşı büyüttüğü nefreti, onun fiziki özelliklerini dalga konusu edecek şekilde işler. Rakîbin vücûdunu güllaç sepetine benzeten şâirin, bu hayâli oluşturmasında rakîbin vücûdunu şişman, semîz ve penbe olarak görmesi etkilidir:

Arḳañda raḳîbâ o semîn penbe vücûdı
Gezdirme miṣâl-i seped-i deste-i güllâç
G51/3

Sevgilinin bulunduğu her yerde rakîp peydâ olur. Âşık, bu durumdan şikâyetçidir; çünkü o servi boyluyu tenhada yakalayıp yağmur gibi gözyaşlarını revân etse o alçak rakîp, mantar gibi türemeye başlar. Şâir, rakîbin gereksiz olarak her yerde ortaya çıkmasını mantarın üremesi örneğiyle desteklemektedir. Mantar yağmurla beraber her yerde ortaya çıkabilen değersiz ve aynı zamanda zehirli bir bitkidir. Rakîbe mantar benzetmesi yapılırken şâir, zehirli olma özelliğini de dikkâte almıştır:

Eylesem tenhâ o serv-i ḳadde bârân-ı eşkimi
Ḳande var mantar gibi ol dem raḳîb-i dûn biter
G71/3

Rakîb arabozucudur, o sararmış sûretiyle aşk iddiâsında bulunur; böylelikle yalan dolanlarla dolu da‘vâsını kanıtlamış olur:

İddiʿâ-yı ʿaşḳ ider zerdî-i rûyıyla raḳîb
Ol müzevvir daʿvî-i tezvîre bir ṣûret virir
G73/6

Âşığın mutlu olduğu demler de vardır; sevgilinin rakîble alakayı koparması gibi. Âşık, câhil eşek olarak vasıflandrdığı rakîbe, sevgilinin bir daha alaka göstermeyeceğine inanmak istemektedir:

Ser-rişte-i ʿalâḳayı kesmiş raḳîbden
Yâr ip ṭaḳar mı ol ḫâr-ı nâdâna bir daḫî
G283/4

Divân’da rakîb’in zikredildiği beyitler şu şekildedir:
K5/51, K13/8, K15/4, K28/72, K29/17.

G4/7, G12/4,6, G19/3, G26/3, G29/2,6, G43/4, G51/3, G66/3,4, G71/3, G73/5, G87/3, G91/4, G95/3, G101/3, G107/2,4, G109/7, G111/2, G121/2, G131/1, G153/3, G161/5, G163/1, G170/4, G176/1,4, G200/3,5,6, G221/1, G228/4, G230/2, G237/6, G245/1, G247/1, G250/6, G259/2, G270/4 G276/3, G278/3,4, G281/5, G283/4, TB3/1.

4. TABİAT ve EŞYA

4.1. Kozmik Âlem

4.1.1. Felek

Eskilerin gökyüzü olarak tasavvur ettiği felekler, dokuz tabakadan oluşmaktadır. Her semâda bir yıldız düşünülmüştür. Yedi yıldızdan her birinin dünya ve üzerindeki varlıklara çeşitli etkileri olduğu kabul edilmiştir. Bazıları uğurlu, bazıları uğursuz olarak düşünülmüş; her birinin kendine has özellikleri ve iklimleri olduğu kabul edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı dünyada gerçekleşen çeşitli olaylar felek mefhûmuyla anlatılmıştır. Gökbilimi, göklerin bir eksen üzerine döndüğünü kabul eder. Ancak dokuzuncu felek olan atlas feleği, doğudan batıya ters bir dönüşe sebebiyet verir. Bundan dolayı felek aksine dönen, aldatan anlamlarını içerir.[182] Aslında batıdan doğuya dönen diğer felekler atlas feleği tarafından tersi istikamette dönmeye zorlanır. Böylece kendi istikametlerinin aksine dönen sekiz felek insanların talihi ve gelecekleri üzerinde olumsuz olayların gelişmesine sebep olur. Şâirlerin felekten yakınmaları aslında bu ters dönüşten hareketledir. Çünkü tersine dönen felek, âşığın güzel talihini tersine çevirip onu tarumar eder. Dokuzuncu felekten sonra Allah ilminin başlaması, feleğe şikâyetlerin yüklenmesindeki diğer bir sebeptir.[183]

Yukarıda belirtildiği üzere, feleklerin dönüşü insanın kaderi üzerinde yönlendirici bir etki olarak düşünülür. Bu yüzden şâirirn feleğe bakışı, oldukça menfûr bir çizgidedir. Feleğin sözüne itimâd edilmez, en önemli vasfı dönekliktir. Ona dönek vasfının verilmesinde dönüşündeki tersliğin etkisi büyüktür. Divân şâirine göre felek, zâlim ve acımasızdır. Âşığın güzel talihini tersine çevirip ayaklar altına almıştır. Böylelikle âşığı hicrâna, gam ve kedere mahkûm etmiştir. Felek kahpe, ihtiyâr ve dönek olması gibi özellikleriyle ele alınır. Ayrıca genişliği, yüceliği, parlaklığı ve sonsuz olması yönleriyle de şâirler tarafından tasavvurlara konu olur. Feleğin birçok kullanımı, gökyüzü veya dünyâ anlamını ihtiva etmektedir.

---

[182] Onay, age, s.209
[183] Pala, age, s.165

İhyâ Divânı'nda felekle ilgili kullanımlar çoğunlukla memdûhun övgüsü ve âşığın talihi üzerine kurulmuştur. Ayrıca feleklerin dönüşüyle tabiatta meydana gelen değişiklikler ve canlı cansız varlıklar üzerindeki etkiler de söz konusu edilir. Felekler çeşitli özellikleri, onlarla ilgili teşekkül etmiş inanış ve hayâllerden hareketle bazı teşbih ve mecazlara konu edinilir. Şâir, memdûhun devletini ve gücünü anlatırken felek mefhûmundan çokça faydalanır. Cem'in gösterişine sahip olan memdûhun mertebesi felekler kadar yüce ve yüksektir:

Ṣadr-ı Cem-kevkebe serdâr-ı felek-mertebe kim
Oldı tâ gûş-ı mehe debdebe ḫaylî resâ
KT103/10

Feleğin dönüşü, fezâsında barındırdığı yıldız ve ay gibi unsurlar, memdûhun yüceltilmesi amacıyla renkli bir hayâl içinde sunulmuştur. Gece bekçisi, elinde değnek ve fener olması özellikleriyle felek için benzetilen konumundadır. Devr eyleyen dünyâ, eline değnek alarak yıldızı; fener olarak da ayı alıp sultânın sarayına gece bekçiliği yapar:

Destine çûb-ı şihâb u fener-i mâhı alub
Pâs-bân oldı serây-ı şehe çarḫ-ı gerdân
K5/39

Felek, dönüşü itibâriyle dolab olarak tasavvur edilmiştir. Memdûhunun yaptırdığı sebili öven şâir, bu köhne dünyâ döndüğünden beri böyle bir sebil yapılmadığını belirtmektedir:

Birisi bu sebîl-i bî-bedeldir işte ezcümle
Naẓîrin görmedi devr eyleyelden bu köhne dôlâb
KT9/4

Âşığın talihini tersyüz eden, sevgiliden ayrılmasına sebep olan, feleğin dönüşüdür. Felek dönüşüyle sevgiliyi rakîbin kucağına, âşığı da ayrılığın pençesine sürüklemiştir:

Yârim bütün gün olmada hem-dem raḳîble
Ḥayfâ beni ayırdı felek baḳ şu ḳısmete
G259/6

Aşağıdaki beyitte yine feleğin tersine dönmesinin âşık üzerindeki olumsuz tesirlerini görürüz. Sevgilinin yüzünü rakîbe dönmesindeki neden, feleğin dönüşündeki tersliktir. Mecliste âşığı gören sevgili, talihin dönmesiyle rakîbe meyl etmiştir:

Seyr idiñ ʿaksinedir devr-i felek kim ol mâh
Beni meclisde görince yüzin aġyâre döner
G87/3

Feleğe en çok yakıştırılan sıfat dönekliktir ve bu onun dönüşündeki terslikle doğrudan ilgilidir. Bu sebepten felek için "çarh-ı dûn" tabiri kullanılır. Sevgili, sözünde durmadığı için felek meşreb olarak vasıflandırılmıştır:

Döndi beyʿ-i bi'l-vefâ itmek dilerdi vaṣfını
Ol felek-meşreble ḥayfâ uymadı bâzârımız
G146/6

Felek, bazen insan veya eşyâ şeklinde tasavvur edilir. Aşağıdaki beyitte feleğin dönüşüyle oluşan sabahı, renkli bir hayâlin içinde ışıldar görürüz. Sabah, feleğin Ferhâd şeklinde kuyruklu yıldız denen keskin baltayı kuşanmasıyla vukû bulmaktadır:

Ḳıldı cûy-ı lebin subḥı ser-i kûha revân
Tîşe-i tîz-i şihâb ile felek çün Ferhâd
G63/4

Felek mefhûmunun dünya olarak kullanılması oldukça yaygındır. Bahsi geçen sevgili dünyâda eşi benzeri olmayan biridir. Çünkü onun yanağında hâle gibi tüyler vardır. Yanağındaki tüylerin hâle olarak tahayyülü, sevgilinin ay yüzlü olarak tasvîr edilmesinden kaynaklanır:

Ben bugün bir mâh-rû gördüm felekde yoḳ eşi
Hâle-âsâ gird-i ruḫsârında mûlar var idi
G264/4

Dönek olarak tanımlanan dünyâ, belâ dağıdır. Ferhâd'a bîsütûn olan bu dağda, aşkın baltası lâle rengine boyanmış; Ferhâd'ın kafatasını kanla doldurmuştur:

Kûh-ı belâdır bilürem çarḫ-ı dûn
Oldı bu Ferhâd-ı dile bî-sütûn
Ḳıldı sifâl-i seri lebrîz-i ḫûn
Tîşe-i ʿaşḳ oldı yine lâle-gûn
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete
TB5/13

Âşığın felekle ilgili tasavvurları genellikle nefret yüklü olmakla beraber, kimi zaman kendi hâliyle felek arasında bir yakınlık da kurar. Feleğin dönüşü tıpkı benim gibi aşktandır diyen şâir, hüsn-i tâlille yapmış olur:

Başım üstinde felek şanma ki âvâre döner
O da ser-geşte-i ʿaşḳ olmada ben zâre döner
G87/1

Felek mefhûmunun geçtiği beyitler şunlardır:
K2/14,23, 55, 59, 66, K5/29, 36, 5, K6/3,4,28, K7/72, K8/12,14, 30, 36,68, K9/5,26,39,65,68, K10/35, K11/34,42,68, K12/21, K13/12, K14/6, K15/31,4, K16/17,75, K17/10,21,30, K19/10,32, K20/1, K22/9, K23/6, K24/8, K25/4,10,26, K26/3, K28/1,7,17,23,57,61,69,79, K29/3, K31/5,11, K37/6, K38/10, K40/11,16,21,25, K51/3,10,15, K56/8, K57/6,12,17, K58/6, K60/4,7,8.
KT1/6,18, KT4/, KT15/16, KT17/12, KT24/16, KT26/2, KT27/1, KT29/1, KT30/2,12, KT31/15, KT34/9, KT37/10,13, KT38/3, KT39/9,12, KT47/19, KT50/4,9, KT54/4, KT55/5, KT58/2, KT60/5, KT61/4, KT63/5, KT64/5, KT66/8,12, KT67/2, KT74/1, KT78/2, KT80/2, KT86/8, KT84/4, KT91/3, KT93/5, KT94/12, KT103/10, KT105/3, KT107/4, KT119/10, KT125/1, KT141/12, KT143/1,5, KT144/11,19, KT146/6, KT147/18, KT148/5, KT149/13,10, KT150/14, KT153/8, KT159/1, KT165/1, KT168/25.
G15/2, G16/4, G33/3, G42/1, G54/4, G55/2, G63/4, G65/1, G75/5, G76/4, G80/6, G87/1,3, G88/6, G97/6, G105/8, G109/3, G114/3, G115/6, G117/5, G120/5,7, G146/2,6, G148/7, G152/10, G154/2, G206/4, G210/7, G222/5, G236/3, G251/5, G259/6, G264/4, G267/4, G273/4, G274/2, G279/3, G284/3.
MS1/98, MS2/37,49, MS3/7, T6/7, T7/5, MD1/1-7, MD2/3, TS1/3, TS3/1, TB5/9.

4.1.2. Umûmî Olarak Yıldız

İhyâ Divânı'nda yıldız, sitâre, kevkeb, necm, encüm ve ahter olarak zikredilir. Çok olmaları, karanlıkta parlamaları, gökyüzünde yer almaları, küçük olmaları, âşığın bahtı gibi kayıp düşmeleri ve güneşin doğuşuyla yok olmaları en çok ele alındıkları yönlerdir. Memdûhun talihi ve bahtı için iyi dileklerde bulunan şâir, yine yıldız mefhûmundan faydalanır. Ayrıca felek gibi yıldızların da insanların bahtı üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olduğuna inanılmaktadır. *"İlm-i nücûma göre, yıldızların birbirine yakın, uzak oluşları ve burçlardaki birleşmeleri dolayısıyla insan tâlihine ve çeşitli hadiselere etki ettiğine inanılmaktadır. İslâm dini reddettiği halde bu inanış günümüzde bile yaşamaya devam etmektedir. Eski şâirler inansın inanmasın bu telâkkiye yer vermişlerdir."*[184] *İhyâ Divânı*'nda yıldız mefhûmunun çeşitli benzerlik ilgileri kurularak tasavvurlar oluşturduğu unsurlar "tîr, dürr, hâl, dîde, elmas, nokta, dirhem, dinâr, tükme, şükûfe, dağ ve şerer"dir.

[184] Cemal Kurnaz, age, s.443

Yıldızların, insanın talihi üzerinde etki sahibi oldukları düşünülür. Memdûhu öven şâir, onun bahtının yıldızının insanlara saadet ışığı saçtığını belirtir:

Hemân ṣıḥḥatde olsun mâh-ı evc-ârâ-yı devletdir
Cihâna kevkeb-i baḫtı żiyâ-pâş-ı saʿâdetdir
K18/12

Memdûhun cömertliği, zenginliği, devleti ve büyüklüğü yüceltilirken sık sık yıldızlardan faydalanılır. Tahtında Cemşîd olan sultân, yeryüzüne o kadar çok dirhem ve dinâr saçar ki toprak yıldızlarla bezeli gökyüzünü andırır:

Çerḫ-i pür-necme döner dirhem ü dînâr ile ḫâk
Serer ol rütbe zemîn üzre o Cemşîd ü serîr
K40/19

Sabahın parlaklığı o sultân için nurdan bir sîneye dönerken sabah yıldızı da üstündeki tükme olur:

Tâb-ı ṣubḥ aña sîne-i enver
Anuñ üstinde tükme necm-i seḥer
MS1/18

Naatten alınan aşağıdaki beyitte, giyilen sarı çiçekli lacîvert rengindeki güzel elbise, yıldızlarla bezeli karanlık geceye benzetilmiştir:

Giyüb zerrîn çiçekli lâciverdî câme-i zîbâ
Gören ẓann itdi kim pür-encüm oldı leyl-i ẓulmânî
K2/68

Sevgilinin güzellik unsurlarının tasvîrinde yıldızlardan istifâde edilir. O ay yüzlünün, zülüflerinin çengelini bükülmüş yıldıza çevirip gönül balığını avladığı belirtir:

Ṣayd itdi mâhî-i dili seyr it o mâh-rû
Ḳullâb-ı şest-i zülfin idüb ḫam-ı necm çeker
G93/4

Çarhın, talihini tersine çevirdiği âşığın içinde bulunduğu durumun anlatılmasında da yıldız mefhûmundan yararlanılır. Âşığın gönlünden yükselen duman, çarhın eski yılında yıldızları yaraya çevirirken gökyüzü kaplana döner:

Âsumân döndi pelenge idicek dûd-ı dilim
Encümi çerḫ-i kühen-sâlede mânende-i dâġ
G162/6

Gökyüzünde görünenler yıldız değil, âşığın çarha yükselen âhının kıvılcımlarıdır. Âşık, âhıyla felekde âteş saçan fidan yetiştirmiştir:

Degil encüm çıḳardım çarḫa tâ âh-ı şerer-pâşım
Yetişdirdim felekde böyle naḫl-i âteşîn-bârı
G267/4

4.1.3. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

4.1.3.1. Süreyyâ (Pervîn, Ülker)

Ülker ve pervîn isimleriyle de anılan bir yıldız kümesidir. Yedi yıldızdan oluşan bu yıldız kümesi, oluştumuş olduğu şekil ve parlaklık nedeniyle çoğunlukla sevgilinin güzellik unsurları ya da gerdanlık, tesbih gibi süs eşyalarıyla benzetme ilgisi kurulacak şekilde değerlendirilir.

Sadrazamın mülk edindiği yapıyı öven şâir, onun çatısını üstündeki süreyyâdan avîzeyle pür şu'le görmektedir:

Aldı bu ṣadr-ı pür hüner gördüm ki saḳfı şu'ledir
Necm-i ṣüreyyâdan meger aṣdı felek âvîzeyi
KT105/3

Memdûhun yolunun toprağı öyle yücedir ki pervîn yıldızı, bu topraktan bulsa gözüne sürme yapar:

Öyle ʿâlî-güher ki ḫâk-i rehin
Kuḥl ider bulsa çeşmine pervîn
KT44/10

Felek, övülenin yüceliğinin ve büyüklüğünün tahtının örtüsünü süslemek için gecenin pervînini değil, külçeyle dizi dizi inci alır:

Felek tezyîn içün ferş-i serîr-i ʿizz ü iclâlin
Degül pervîn-i şeb külçeyle lü'lü'-yi naẓîm aldı
KT64/5

Sevgilinin güzellik unsurları için pervîn benzetmesine başvurulur. Sevgili, beniyle felekde pervîni kendisine üftâde kılmıştır:

Cihânda var ise bir ben niçin dimez ḫâlüñ
Felekde kendüye üftâde ḳıldı pervîni
G273/4

4.1.3.2. Kehkeşân (Samanyolu)

Bir yıldız kümesi olan Samanyolu, hem saman taşıyan mânâsıyla hem de şekli itibâriyle çeşitli tasavvurlarda yer alır. *İhyâ Divânı*'nda daha çok memdûhun övgüsünde söz konusu edilir.

Na't-ı şeriften alınan bu beyitte, Peygamber Efendimiz'le ilgili kurulan tasavvurda kehkeşâna yer verilmiştir. Dünyâ O Güzellik Sultânı'nın dergâhında hizmetçidir; Samanyolu ise O'nun belinde bir altın kemer şeklinde durmaktadır:

Ġulâm-ı dergehiñdir ḫidmete bel bağlamış gerdûn
Belinde keh-keşân zerrîn kemerdir yâ Resûlallâh
K3/4

Bu kez sultâna övgüde bulunan şâir, kehkeşânı onun omzuna altın sırmalı şal olarak yakıştırır:

Mâh-ı nev ẕâtına şâyeste muraṣṣa' ḫançer
Kehkeşân dûş-ı mübâhâtına şâl-ı zer-târ
K7/50

Şehzâdenin doğumu için yazılan bu beyitte ise kehkeşân, o ay gibi şehzâdenin nurânî yaradılışı için onu örtecek altından örtü biçiminde tahayyül edilmiştir:

Kehkeşân ol mâh-ı nûrânî sirişte zer ḳımât
Pây-ı mihri olmaḳ ister ġurre'-i ġarrâ-yı ʿîd
KT94/11

4.1.3.3. Şihâb

Kelime anlamı kıvılcımdır. Genellikle kuyruklu yıldız mânâsına gelen şihâb, aynı zamanda kayan meteor taşlarını ve yıldızları da içeren bir özellik taşımaktadır. Medûhun övgüsü, sevgilinin güzellik unsurları ve âşığın durumuyla ilgili çeşitli

tasavvurlarda şihâbtan istifâde edilir. *İhyâ Divânı*'nda şihâb "tîr, seyf, kalem, tîşe, nâvek, çarh, çûb, nîze, hevâyî, rismân, cündî, rişte, hatt ve dâne" unsurlarıyla çeşitli tasavvurlar oluşturur.

Sultânın büyüklüğünü metheden şâir, feleği elinde şihâbtan değnek ve aydan fenerle sultânın sarâyına gece bekçisi olarak tahayyül eder:

Destine çûb-ı şihâb u fener-i mâhı alub
Pâs-bân oldı serây-ı Şehe çarḫ-ı gerdân
K5/39

Aşağıdaki beyitte şâir, memdûhun doğumunu şihab ve geceye farklı roller biçerek kutlamaktadır. Onun doğumunun neşesiyle gece sahnesinde şihâb, at biniciler gibi cirît oynamaktadır:

Şevḳ-i mîlâdıyla ṣaḥn-ı şebde cündîler gibi
Ḥâṣılı gördüm şihâb eylerdi bâzî-i cirîd
KT94/14

Gökyüzünde bulunan yıldızlar ve şihâb, köhne feleğin kırılıp saçılmış tesbih taneleridir:

Rişte vü dâneleridir degil encümle şihâb
Pîr-i çarḫuñ ḳırılub sübḥa-i gerdânı bu şeb
G33/5

Felek, elinde şihabtan keskin baltasıyla Ferhâd olarak düşünülür:

Ḳıldı cûy-ı lebin subḥı ser-i kûha revân
Tîşe-i tîz-i şihâb ile felek çün Ferhâd
G63/4

Mehtâbın gam askerlerini dağıtmak için hilâl, yay; şihâb ise ok biçiminde düşünülür:

Hilâlin ḳavs idüb gâhî şihâbı tîr ider mehtâb
Meger ṭard itmege ceyş-i ġamı tedbîr ider mehtâb
G27/1

Yıldız ve şihâbla gökyüzünde oluşan renkli tablo, remil tahtasına benzetilir. Remil denilen fal on altı noktaya dayanır ve araç olarak kum kullanılır. Gökyüzünde yıldızların ve şihâbın bulunması çarh remilcisinin güneşi bulma gayreti şeklinde değerlendirilerek hüsn-i talil yapılmıştır:

Remmâl-i çarḫ bulmaġiçün mihri her gice
Ḫaṭṭ-ı şihâb ü noḳṭa-i necmi çizer döker
G76/5

Yıldızların en fazla zikredildiği yerlerden biri, âşığın âh çektiği tasavvurlardır. Çünkü âşığın âhı o kadar güçlüdür ki gökyüzüne, yıldızlara ulaşır. Hatta yıldızları siyaha boyar veya kül eder. Bu beyitte şâir, çekmiş olduğu ateşten âhın parlaklığından ve gücünden dolayı şihâba şaşkınlık geldiğini ve bu nedenle baş aşağı döndüğünü belirtir:

Ser-nigûn oldı şihâb öyle ḫacâlet çekdi
Âteşîn âhımızuñ ḳadd-i ser-efrûzundan
G220/6

İhyâ Divânı'nda yıldız ve bazı yıldız çeşitlerinin zikredildiği beyitler şunlardır:
K2/6,58,68,69,70, K5/18,39,43,57, K6/12,16, K7/10,50,51, K8/99, K10/11,17,29, K11/68, K12/3,23, K13/13, K14/1, K15/19,30,49, K16/18, K17/20, K18/8,12, K19/19,32, K22/5, K27/18, K28/6,10,57, K37/4, K38/12, K40/17,19.
KT1/10,18, KT3/6, KT10/1, KT14/1,2, KT22/16, KT27/3, KT31/11, KT34/8 KT39/8, KT45/3, KT63/5, KT64/5, KT88/5, KT94/11,12,14, KT96/3, KT98/11, KT100/3, KT103/10, KT105/3, KT107/4,5.
G13/2, G17/5, G22/5, G24/8, G27/1,15, G29/1, G33/5, G50/2, G52/6, G53/7, G55/2, G63/4, G66/5, G70/3, G75/5, G76/4,5, G80/6, G93/4, G97/6, G99/8, G106/2, G130/2, G161/1, G162/6, G164/12, G173/5, G179/6, G199/5, G202/7,8, G206/4, G207/4, G210/7, G214/3, G220/6, G227/2, G241/3, G247/2, G267/4, G273/4.
MS1/5,16,18,79, MS2/19, MD2/27,62, TK1/6.

4.1.4. Seyyâreler

4.1.4.1. Zühal (Keyvân)

Satürn, keyvân ve sekendiz adlarıyla da anılan zuhal, yedinci feleğe hâkim şekilde düşünülmüştür. Bu yönüyle diğer gezegenlerin hepsinden daha yüksekte bulunur. Şâirler yükseklik ve yüceliği pekiştirmek için bu gezegenden faydalanırlar. Eskiler Zühre'yi uğursuz kabul ettikleri için bu seyyârenin etkisi altında kalan burçlarda doğanların da kötü huylu, aptal ve câhil olacaklarına inanmışlardır. "*Gezegenler arasına siyah renge yakın esmer bir ışık vermesi ile ayırt edilen bu gezegen, edebi tasvirlerde daima zenci, Hintli, mürekkep, ben vb. esmer ve siyah ırk ve nesnelere benzetilmiştir.*"[185]

[185] Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul, 2006, 3.baskı, s.42

Gönül eğer o ay yüzlünün yıldız gibi benlerine sevdâlıysa içten çekilecek âh Merih ve Zühal'den geçecektir:

Gönül sevdâ-perest-i necm-i ḫâliyseñ o meh-rûnuñ
Çıḳ ey âh-ı derûn eflâke Mirrîḫ ü Züḥalden geç
G50/2

Yapılarla ilgili tasavvurlar oluşturmada seyyârelerden istifâde edilir. Şâir, vasfettiği güzel yapının saf mermerlerini Kurban bayramının renginde hayâl etmektedir. Bu yapının damı ise yüksekliğinden gökyüzüyle omuz omuza gelmekte keyvânla da arkadaş görünmektedir:

Ruḫâm-ı ṣâfı hem-reng-i ṣabâḥ-ı ʿîd-i ekberdir
Firâz-ı bâmı hem-dûş-ı sipihr ü hem-ser-i keyvân
KT8/5

Yukarıda belirtildiği üzere, siyah renge yakın esmer bir ışık vermesi nedeniyle genellikle bu renkle ilgili tasavvurlarda işlenmiştir. Aşağıdaki beyitte zühâl, hindû ve hâl sözcükleriyle kompozisyon oluşturur:

Oldı yâriñ ḫâl-i hindû-yı cebîn-ârâsı bir
Asmân-ı ḥüsnünüñ keyvân-ı müsteşnâsı bir
G128/1

4.1.4.2. Müşteri (Bercis)

Bercis, Erendiz, Hürmüz gibi ismlerle de anılan müşteri, gezegenlerin en büyüğü, en parlağı ve çıplak gözle görülebilenidir. Altıncı felekte yer aldığına inanılan bu gezegenin tesiri altındaki burçlarda doğanların utangaç, terbiyeli, mütevazi ve cömert olduğuna inanılır. Şâirler, yaptığı işler ve düşüncelerinden ötürü memdûhu bu gezegene benzetmişlerdir.[186] Mutluluk ve bereketin timsali olan bu gezegen, sözcük anlamından hareketle ihâm-ı tenâsüp oluşturacak biçimde tasavvurlara konu olur.

Aşağıdaki beyitlerde müşteri ifâdesini hem yıldız hem de bir şeye tâlip olan kişi anlamlarıyla kullanılmış görürüz. İlk beyitte geçen "sarrâf/mizân/zer", ikinci beyitte yer alan "nakd" ifâdeleri bir şeye tâlip olan kişi anlamını; yine ilk beyitte geçen "devrân/ahterân" ve ikinci beyitte yer alan "kevkeb/encüm/uttârid" ifâdeleri

[186] Pala, age, s.374

seyyâre anlamıyla beyite bakılmasını sağlamaktadır. Böylece her iki beyitte ihâm-ı tenâsüb sanatına yer verilmiştir:

Müşteri ṣarrâf-ı devrân ḫâṭır-ı ehl-i dile
Aḫterân-ı şeb degil mîzân be-kef zer gösterir
K28/6

ʿArż idince kevkebim kâlâ-yı saʿd-ı ekberi
Naḳd-i encümle ʿuṭârid çıḳmasun mı müşterî
K12/3

Şâirlerin seyyâre ve yıldızlardan en çok yararlandıkları şiirler, memdûha dâir olanlardır. Bu unsurlardan yücelik, yükseklik, parlaklık, baht ve gelecek ile ilgili faydalanma yoluna gidilir. Yıldız ve gezegenler yüksekte, parlak olan ve insan talihi üzerine etkisi olduğuna inanılan varlıklardır. Tahtı felekler kadar yücede olan padişâha bercis gezegeninin övücü olarak rol aldığından bahsedilir:

Padişâh-ı felek-evreng ki olmuş bir bercîs
Aña bu maṭlaʿ-ı ferḫunde ile midḥat-ḫân
K5/29

4.1.4.3. Zühre (Venüs)

Üçüncü felekde bulunan, güneşe yakın bir gezegendir. "*Eskilerin inanışına göre gökyüzündeki gezegenlerden Zühre (Venüs) musikî ve işretin sembolü ve etkileyicisidir. Her seyyâreye bir şahsiyet izâfe edilen Doğu minyatürlerinde elinde kopuz, çeng vb. bir musikî âleti tutan genç kız şeklinde resmedilir. Edebî metinlerde gökyüzünde işret meclisi kurmuş saz çalıp işret eden bir şahıs olarak işlenmiştir.*"[187]

İhyâ Divânı'nda Zühre, belirtilen istikâmette olup çoğunlukla eğlenceye dâir unsurlarla birlikte tasavvurlar meydana getirir. Mecliste dans eden Zührenin cilvesi, âşıkta güç ve kuvvet bırakmaz:

Tâ ki bezm içre o reşk-i zühre-çengî ṣâlına
Cilve-i raḳṣı ḳomaẕ ʿâşıḳda tâb u ṭâḳati
K15/10

Bu beyitte Zühre, zevk u neşeye dâir bir kompozisyon içinde yer alır. Âşık, neşesinin derecesini Zühre'nin onun üstühânını çârpâre denilen mûsiki âletine çevirmeye cân attığını belirterek ortaya koymaktadır:

[187] Şentürk, age, s.57

Neş'em o rütbe kim ölicek zühre cân atar
Heb çâr-pâre itmekiçün üstüḫânıma
G257/7

Sevgilinin çeşitli husûsiyetlerinin anlatımında da seyyârelerden yararlanılır. Baştan çıkarma, naz ve fitnelerin zühresi, sevgilinin keskin kılıca benzeyen dargın bakışından dolayı yüz parça olur:

Zühresi ṣad çâk olur âşûb u nâz u fitneniñ
Nevk-i şemşîr nigâh-ı infiʿâliñden seniñ
G181/4

4.1.4.4. Utarit (Merkür)

İkinci felekte yer alan utarid, çarhın kâtibi şeklinde tanımlanır. Güzel söz ve sanatkârlığın timsâlidir. Doğu mitolojisinde elinde kağıt kalem ve başında kavukla yazı yazan bir kâtip olarak tahayyül edilmiştir. Aşağıdaki beyitte de utarid kâtip özelliğinden hareketle ele alınmıştır. Utarid, memdûhun şanlı lakâbını, semânın lacivert levhâsını süsleyen nakış eylemiştir:

ʿUṭârid böyle taḥrîr eyleyüb elḳâb-ı ẕî-şânıñ
Nüḳûş-ârâ-yı levḥ-i nilgûn-ı asmân oldı
K17/11

4.1.4.5. Mirrih (Mars)

Behrâm olarak adlandırılan ve beşinci felekte yer aldığına inanılan gezegendir. Elinde kılıç veya hançerle resmedilen Merih, Yunan mitolojisinde Savaş Tanrısı olarak tasavvur edilir. Bu gezegenin etkisi altında yer alan burca mensup kişilerin, kuvvetli ve cesûr oldukları kabul edilir. *İhyâ Divânı*'nda memdûh ve sevgilinin yüceltilmesinde kullanılmıştır.

O merhâmetsizin katil gamzelerine, feleğin Merih gezegeni boynu bağlı bir şekilde teslimiyet gösterir:

Oldı gerden-dâde-i teslîm Mirrîḫ-i felek
Ol meh-i nâ-mihribânıñ ġamze-i ḳattâline
K25/4

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin güzellik unsurlarından olan hâl ile kompozisyon meydana getirir. Gönül, eğer o ay yüzlünün yıldız olan benlerine sevdâlıysa içten çekilecek âh, Merih ve Zühal'den geçecektir.

Gönül sevdâ-perest-i necm-i ḫâliyseñ o meh-rûnuñ
Çıḳ ey âh-ı derûn eflâke Mirrîḫ ü Züḥalden geç
G50/2

Divân'da seyyâre ve çeşitlerinin telaffuz edildiği beyitler şunlardır:
K5/29, K9/40, K12/3, K12/21, K15/10, K16/8, K17/11, K25/4, K25/10, K28/6, K39/6, KT8/5, KT70/8, KT75/5, KT100/6, G17/5, G50/2, G128/1, G181/4, G199/4, G257/7, G266/4, TB2/1.

4.1.4.6. Güneş (Mihr, Hûrşîd, Şems, Âfitâb)

Dördüncü felekte yer alan güneş ısı ve ışık yayması, parlak olması, gölge ve zerreyi oluşturması, tabiata ve canlılara hayat vermesi, yaşam kaynağı olması, yüksekte bulunması ve şekli dolayısıyla çeşitli tasavvurlara konu edinilir. Güneş, hem benzeyen hem de benzetilen olarak değerlendirilir. Gökyüzünde yer alan seyyârelerin sultânı olması, memdûh ve sevgili için benzetilen olmasında etkilidir. Ayrıca, her yere yaymış olduğu ziyâyla cömertliğini ortaya koyan güneş, memdûh için bir kıyas unsurudur. Güneş, cömertliği ve güzelliği noktasında memdûh veya sevgilinin altında tutularak onların yüceltilmesinde rol oynar. Parlak olması sebebiyle sevgilinin yüzü ve yanağı için de çokça yer verilen bir unsurdur. Özellikle saçların bulut şeklinde düşünüldüğü kompozisyonlarda yüz, onun ardına gizlenen güneş şeklinde telakki edilir. Ayrıca şekil açısından ayna, renk; devr etmesi sebebiyle de kadeh şeklinde düşünülür. Sevgili veya memdûh için benzetilen konumundayken genellikle istiâre yoluyla doğrudan onların yerini tutar. *İhyâ Divânı*'nda güneşle ilgili tasavvurlar, genellikle yukarıda belirtilen istikâmettedir. Örnek teşkil etmesi açısından aşağıya birkaç beyit verilmiştir.

Işığı, rengi, yüksekliği ve her yeri aydınlatması dolayısıyla güneş mefhûmunun en çok kullanıldığı hayâller, memdûhun övgüsüne dâir olanlardır. Bu şiirlerde güneş, genellikle memdûhun yüceltilmesi açısından araçtır. Güneşin her seher doğmasındaki amaç, o büyüklük semâsının güneşinin yüce dergâhını öpmektir:

Dergeh-i vâlâsın ol mihr-i sipihr-i şevketiñ
Her seḥer bûs eylemekdir âfitâbıñ ḫidmeti
K15/20

Hüner sahibi Sultan Selim; devletin güneşi, saltanatın ışığı ve asâletin yüceliğinin nûrudur:

Âfitâb-ı maṣrıḳ-ı devlet fürûġ-ı salṭanat
Neyyir-i evc-i aṣâlet Şeh Selîm-i pür-hüner
KT25/1

Mihrimâh Sultânın doğumunu öven şâir, onu mutluluğun doruğundan güneş gibi doğmuş tasavvur eder:

Ṭulûʿ itdi miṣâl-i âfitâb evc-i saʿâdetden
Yine bir duḫter-i z̲î-şânı yaʿni Mihrimâh Sulṭân
KT88/3

Güneşin benzerlik ilgisi içindeki diğer unsurlar, yapılardır. Aşağıdaki beyitte şâir, Ramazân ayında câmileri ibâdetle pür-nûr, câmilerin kubbelerini de güneşin düz görünen yüzü gibi nûr-efşân tasvîr eder:

Pürdür envâr-ı ʻibâdetle velî câmiler
Ḳurṣ-ı ḫûrşîd gibi ḳubbeleri nûr-efşân
K5/11

Sevgilinin yüz ve yanağının güneşe benzetildiği beyitlerde, genellikle diğer güzellik unsurları da kompozisyona dâhil olur. Sevgilinin ışık saçan güneş gibi yüzünün önüne geçen saçlar, güneş tutulmasına sebebiyet vermektedir:

Gîsûsı gâhî perde-keş-i inkisâf olur
Rûy-ı ẕiyâ-feşânına mânend-i âfitâb
G26/5

Gönül, o ay gibi sevgilinin câzibe ve güzellik aynasına bakınca güneş misâli hayretten gözü donuklaşır:

Dil ḫîre-çeşm-i ḥayret olur baḳsa ol mehiñ
Mir’ât-ı ḥüsn ü ânına mânend-i âfitâb
G26/7

Güneş, sevgili için benzetilen olmanın dışında daha çok onun güzelliğini yüceltmek açısından araç konumundadır. Felekte güneş bile sevgiliye âşıktır, sırtına siyah buluttan semmûr giyecek olsa bile omuzlara dökülen kâkülleriyle sevgiliye teşbih edilemez:

Felekde mihr daḫî bî-mecâl-i ʿaşḳuñdur
Yürür żaʿîf-i kef-i pertevi cidârı ṭutar
G109/3

Beñzemez rûyıña ol kâkül-i ber-dûşûñ ile
Giyse de mihr-i felek ebr-i siyehden semmûr
G115/6

Sevgilinin yanağıyla güneş arasında dünya kadar fark varken onu güneşe benzetmek olmaz:

Yerden göge dek farḳ var ey mâh-ı cebînim
Ruḫsârıñ ile mihr-i diraḫşân arasında
G256/2

Nergis, şekli dolayısıyla göze teşbih olunan bir çiçektir. Tıpkı gül gibi nergis de üzerinde çiy taneleri taşımaktadır. Şâir bu doğal olayı hüsn-i talile bağlar; güneşe bakılınca gözde sulanma meydana gelir. Nergisin üzerinde çiy tanelerinin oluşması, sevgilinin güneş gibi yüzünü görmesindendir:

Ṣanma pür-jâle olur bâġda çeşm-i nergis
Mihr-i ruyuñ göricek şa'şa'asından ṣulanur
G99/2

4.1.4.7. Ay (Meh, Kamer, Hilâl, Bedr, Dolunay, Mehtâb)

Rengi, şekli, bulunduğu yer ve değişik şekillerde ortaya çıkması yönleriyle tasavvurlara konu edinilir. Ay, ya sevgili için benzetilen olur ya da sevgiliyi yüceltmek gayesiyle mukayese aracı şeklinde kullanılır. Ayın uzakta bulunması, her zaman farklı noktalarda ve farklı şekillerde ortaya çıkması, üstünde siyah lekeler taşıması gibi özellikleriyle sevgiliye benzetilir. En çok sevgilinin yüzü veya yanağı yerine geçer. Yüz veya yanağın ay şeklinde düşünüldüğü hayâlde saç unsuru karanlık şeklinde tabloya eklenir.

Şâirler, genellikle sevgili için istiâreli şekilde ay ve ay yüzlü ifâdelerine yer verirler. Ay, hilâl şekli, mehtâb ve hâle meydana getirmesi yönleriyle de çeşitli kompozisyonların oluşmasını sağlar. Hilâl, şekli dolayısıyla sevgilinin kaşı, tırnağı ve âşığın bükülmüş beli için müşebbehünbihtir. Ayrıca Ramazan ve bayramın gelişinin işlendiği şiirlerde de hilâl söz konusu edilir. Hilâl göründüğünde Ramazan başlar, tekrar göründüğünde bayramdır artık. Âşığın asıl ilgilendiği bayramın gelişidir. Çünkü bayramla birlikte sevgili, rengâreng esvâplarıyla seyrâna çıkacak ve belki âşık onun yüzünün vuslatına erecektir. Ayın dolunay konumunda teşekkül eden mehtâb, sevgilinin cemâli ve güzelliğiyle birlikte yer alır. Ay çevresinde oluşan hâle ise sevgilinin yüzü veya yanağı ay olarak tahayyül edildiğinde hatt sûretinde tebârüz eder. Ayın sevgilinin yüzü olduğu durumlarda kimi zaman şâirler, devr-i kamere

telmihte bulunmuşlardır. Devr-i kamer, dünyanın son devri veya âhır zamândır. Bu zamanda fitne ve fesâdın egemen olacağına inanıldığından sevgilinin ay olarak düşünüldüğü beyitlerde bu mefhûmdan istifâde edilmiştir. Çünkü sevgilinin yüzünün görünmesi âşık için birçok fitnenin ve karışıklığın oluşmasına sebebiyet verir. Ayrıca güneş, yıldızlar ve felek de ay mefhûmuyla çeşitli tasavvurlarda yer alır. Dolunay halindeyken geceyi aydınlatması ve yolculara yol göstermesi, yine ele alınan diğer bir yöndür. *İhyâ Divânı*'nda ay ile ilgili kompozisyonlar, özetlediğimiz istikâmet üzerinedir.

Güneş gibi ay mefhûmuna da sevgili veya övülenin yüceltilmesi gayesiyle yer verilir. Bu kullanımlarda genellikle felek, güneş ve yıldızlarla birlikte tasavvurlar meydana getirir. O, âlemi süsleyen bir padişâhtır ki büyüklüğünün atının nalı ay gibi parladıkça ufka ışık verir. Dergâhında felek hizmetçi, ay ve güneş onun saltanatına alın sürücüdür:

Meh ü ẖûrşîd cebîn-sây-ı der-i salṭanatı
Dergehinde felegi bende-i fermân gördüm
K14/18

Öyle Şâh-ı ʿâlem-ârâ kim virir âfâḳa ferr
Parladıḳça meh gibi naʿl-i semend-i şevketi
K15/15

Ay kavramının ele alınışı, en çok sevgiliyi istiâre yoluyla belirtmek içindir. Ay gibi düşünülen yüz veya yanak, diğer güzellik ve gök unsurlarıyla birlikte kompozisyon oluşturur. Mavi elbiseler kuşanmış sevgili, parlak ay; gökyüzündeki güneş de onun şevkiyle dolanan bir varlık gibi gösterilmiştir. Güneşin dolanışı sevgiliye bağlanarak hüsn-i talil yapılmıştır:

Mâ'iler giymiş amân bir meh-i tâbân gördüm
Gökde ẖûrşîdi anuñ şevḳıne gerdân gördüm
K14/29

Gönül aynasında doğan güneş değildir; sabah şeklinde doğan sevgilinin cemâlinin aksidir:

Ṣanma ẖûrşîd ṭoġar ʿaks-i cemâliñ ey meh
Gösterir âyinesinde dil-i bî-tâbe ṣabâḥ
G54/2

Ay ve güneşin çeşitli tasavvurlarda kadeh biçiminde yer almaları hem renk, hem de devr etmeleri nedeniyledir. Dünyâ denilen meclisin sâkîsi felektir, ay ve güneş onun elinde parlak birer kadehe dönmüştür:

Felekdir sâḳî-i gerdânı şimdi bezm-i devrânıñ
Meh ü ḫûrşîdi dönderdi birer câm-ı diraḫşâne
KT30/2

Ay etrafında oluşan hâle, görüntüsü itibârıyla sevgili ve onun güzellik unsurlarıyla ilgili tasavvurlarda yer alır. Sevgili, aya; yanaktaki ayva tüyleri hâleye teşbih edilir. Ancak beyitte bunun âşığın âhının oluşturduğu halka olması yüksek bir ihtimâldir:

Gird-i ruḫında ḫalḳa-i âhım mı ḫaṭṭ mıdır
Yâ hâle midir ol meh-i pertev-feşânıma
G257/2

Aşağıdaki beyitte ise mehtâbın etrafındaki hâle, hüsn-i tâlille başka bir sebebe bağlanmıştır. Mehtâbın amacı, o şûh sevgiliye benzemektir. Onun için hâle, sarığını bağlayıp sûretini değiştirir:

Teşebbühdür o şûḫa ḳaṣdı İḫyâ başına şimdi
Ṣarub destâr-ı hâle hey'etin taġyîr ider mehtâb
G27/7

Ay mefhûmu etrâfında teşekkül eden unsurlardan bir diğeri hilâldir. Hilâl, genellikle sevgilinin kaşı, tırnağı, hançer ve âşığın bükülmüş beli için benzetilendir. İlk beyitte o ay parçası sevgilinin kemerinde ortaya çıkan hançer hilâle benzetilir, diğer beyitte ise hilâlin doğuşuyla Ramazân ayının gelmesi, sevgilinin hilâl kaşlarına olan kıskançlığa bağlanır. Oruç ayının hilâl ile gelmesinin nedeni sevgilinin hilâl gibi kaşlarıdır:

Mânend-i hilâl ufḳ-ârâ kemerinden
Meh-pâremüñ olmaḳda ʿiyân ḫançer-i elmâs
G152/2

Seyr it hilâl-i şehr-i şıyâmuñ naḫâfetin
Ebrû-yı yâre reşkile bulmış ḳıyâfetin
G224/1

Sevgilinin yüzü, dudağı, beni, gamzesi, ayva tüyleri gibi unsurlar fitneye sebep gösterilir. Kıyâmetin kopmasına yakın olan, fitne ve fesâdın çoğalacağına inanılan zaman, âhir zamândır. Sevgilinin güzellik unsurlarının görünmesi fitneye yol açacağından âhir zamânı işâret eder. Yanak devr-i kamerden bir işâretken dudağındaki ben, âhır zamân fitnesidir:

Ruḫı devr-i ḳamerden bir nişân ammâ ki laʿlinde
O ḫâl-ı ʿanber-efşân fitne-i âḫır zamân oldı
K17/34

İhyâ Divânı'nda güneş ve ayın söz konusu edildiği beyitler şunlardır:
K2/3,4,5,36,41,43,46,55,59,65,78,85,87,91,102,K3/1,K5/1,2,11,30,36,37,38,39,60,75 K6/2,5,6,9,13,20,22,27,35,K7/4,6,7,15,17,28,30,32,34,50,66,68,K8/14,31,32,36,42,57,61,87,K9/15,18,19,31,40,45,50,59,60,81,K10/9,21,22,29,35,39,45,K11/20,27,30,32 55,59, K12/4,5,13,24,45, K13/1,11,13,14,20,30, K14/5,6,18,20,35, K15/1,3,6,12,15,20,31,41, K16/12,16,54,61,75, K17/2,16,29,34, K18/8,12, K19/2,3, K20/15,16, K21/5,12,19, K22/6,9, K23/15, K24/2,6,8,9,13,15,17, K25/4,11,13, K26/7,10, K28/1,2,4,7,9,12,19,30,58,63,69, 72,79, K29/3,5,6,20, K29/16,22, K31/5,9,11, K38/7,8,10,13, K40/10,11,18,20,51, K42/3, K43/1, K46/6, K47/4, K48/3, K50/2, K51/3,8, K53/1, K54/4, K56/6,8.
KT1/11,13, KT3/1,3,6, KT4/6,7, KT6/10, KT8/2, KT10/13, KT11/6, KT12/3, KT13/10, KT15/1, KT17/1,14, KT18/2, KT20/2, KT22/29, KT25/1, KT27/1, KT28/1,3, KT29/8, KT30/7,10,14,17, KT31/9, KT32/1, KT34/3,10, KT37/13, KT39/12, KT41/2,5, KT44/8,19,25, KT45/3, KT46/2, KT47/9,17, KT48/3, KT52/9, KT54/4, KT55/5, KT57/2,18, KT60/5,7, KT66/3,9,10,12, KT67/3,10, KT72/6, KT76/1,5,8,11, KT80/1,2, KT81/1,7, KT82/5, KT84/3, KT85/2, KT86/8, KT87/1, KT88/3, KT89/2,4,7, KT91/1,3,4,5, KT93/5, KT94/9,11, KT95/5,6,7,14, KT96/4, KT97/2,7, KT98/4,10, KT99/5, KT100/1, KT101/3,5, KT102/3, KT103/10, KT104/7, KT107/1, KT108/4, KT111/1, KT112/2, KT115/1, KT119/10,11, KT121/1, KT124/2, KT146/1.
G4/1, G5/3,6, G11/3, G15/1, G16/4, G18/2, G21/7,10, G25/6, G26/1-9, G27/1-7, G29/1, G31/1, G32/8, G33/1,2, G34/5, G35/1,3,6, G36/4, G37/4,7, G40/6, G41/4,6, G42/1,2, G44/1, G45/2,5, G49/4, G50/2, G52/6, G53/1,2,7, G54/1,2,3,5,6,7, G55/5, G57/6, G60/1, G62/4, G64/1, G65/1, G66/1,6, G67/2,3,4, G71/1, G72/4,6, G73/8, G74/3,5, G75/5, G76/5, G77/5, G81/3, G82/3, G84/6, G85/6, G86/3, G87/3,5, G88/6, G93/4, G97/2,5, G99/2,4, G104/7, G105/1,4,8, G106/7, G107/3, G109/3, G110/1,3, G112/2,4,5, G115/6, G116/2, G117/1,5, G118/2, G120/2,4,6, G121/2, G122/6,8, G123/1, G124/5, G125/2, G126/4, G127/2, G128/5,6, G129/5, G130/3, G131/2, G135/2, G138/1,2, G140/1, G141/5, G145/2, G146/2,3, G148/5,7,8, G152/1,2, G154/2,3, G155/1, G156/4,6, G157/4, G161/1,4, G162/3, G164/1,6, G165/1,6,8, G166/2, G167/4, G168/4, G170/4, G171/4, G173/5, G178/7, G180/7, G181/1,6, G185/5, G186/1, G187/2,5, G190/4, G192/1, G195/1, G198/1, G200/5, G201/5, G202/4,8, G203/1, G208/4, G210/2,7, G213/1, G214/1, G215/2, G219/2, G220/1, G221/3,5, G224/1, G226/1, G228/1, G230/2, G231/3, G234/1, G236/3, G237/2, G241/3, G242/1,4, G250/1, G253/1,3,7, G255/7,10, G256/2, G257/2, G259/4, G260/2, G262/2, G264/1,4, G269/6, G271/1, G272/6, G274/2, G276/1,4,6,7, G280/2,3,4,5, G281/5.

MS1/19,84, MS2/15,19,30,94, MS2/19,28,123,126, T3/4, T4/4, T5/1,3,4, T6/1,7, T7/2, T8/4,7, TS1/1, TS2/1, MD2/1-5, MZ1/1, TB1/2, TB3/3, TB4/3, TB5/6,9,11,12, R3, R5, R6, TK1/7, TK1/12.

4.2. Zamân ve Zamânla İlgili Mefhûmlar

4.2.1. Zamân

İhyâ Divânı'nda zamân mefhûmu genellikle devir-dönem anlamıyla işlenmiştir. Mefhûmun "rûzgâr" şeklindeki kullanımı tevriyeli biçimdedir. Zamânın en çok geçtiği şiirler, kaside ve târih manzûmeleridir. İhyâ daha çok sultânı överken onun yaşadığı dönem için bu kullanıma başvurur. Sultânın hüküm sürdüğü asrın adâletli, huzûr dolu, refâh içinde olduğu sık sık vurgulanır. Ancak şâirin zamâna bakışı her zaman bu kadar olumlu değildir. Bir gazelinde redif olarak "zamâne"yi kullanan şâir, döneme dâir şikâyetlere ve yakınmalara yer vermektedir. Devir kötülerin rahât ettiği, murâdın olmadığı, ümit ateşinin keder makasıyla parçalandığı, mutluluk elbisesinin dikiş tutmadığı, güzellik elbisesine kabâhatin girdiği, şâirin kadrinin bilinmediği, mahşer sabâhını andıran bir zamândır. Bunun dışında zamân, şâiri sevgilisinden ayıran, ona türlü acılar yaşatan, gençliğini alan, ona güler yüz yaşatmayan ve onu iki büklüm eden bir olgu olarak ele alınır.

Padişâha övgünün söz konusu edildiği beyitlerde zamân, devir anlamıyla olumlu duygular yüklenmiştir. Onun zamânında bütün âlem mutludur, gönüller gonca gibi açmıştır ve onun mübârek tâlihi, dünyâyı bahâristâna çevirmiştir:

Göreli 'âlemi dil-şâd zamânında seniñ
Dem-be-dem 'ahdiñe biñ cânla ḳurbândır îd
K10/36

Zamân-ı devletinde ġonçe-veş diller güşâyişde
Cihânı eyledi baḫt-ı hümâyûnı bahâristân
KT88/2

İnsânın açlık ve susuzluğunu gidereceği, bir anlamda rahâta kavuşacağı iftâr vaktinin sabırsızlığının işlendiği beyitte zamân, ilerlemeyişiyle durumu eziyete dönüştürmektedir. Kişi için zamânın olumsuz bir anlam yüklenmesi, saatin yere çalınması fikriyle pekiştirilmiştir. Ayrıca beyitte geçen "kurmak" eylemi hem düşünmek hem de zamanı ayarlamak anlamlarını ihtivâ edecek şekildedir, böylelikle ihâm-ı tenâsüp sanatına başvurulmuştur:

Esb-i ṭâḥûna döner hiç yürimez şâma yaḳın
Yire çalmaġı ḳurar sâ‘ati âdem bu zamân
K5/20

Zamana yönelik olumsuz bakışı sürdüren şâir, zamanın insanı güneş çarpması gibi elemin pençesine koyduktan sonra başının bayrak gibi kibirle göğe erdiğini belirtir:

Rûzgâr eyler ânı ṣadme-i ḫûr dest-i elem
Ol ki naḫvetle ser-efrâz ola mânend-i ʿalem
G197/4

Sevgiliye kavuşmasında âşığa engeldir zaman. Aşak yolunda âşığın boyunu köprü misâli iki büklüm eder:

Eger ḫam itmeseydi ḳaddümi mânend-i pül devrân
Geçilmezdi ṣafâ-yı ʿömrimüñ âb-ı revâñından
G226/7

Divân'da zaman ve ilgili mefhûmların yer aldığı beyitler şunlardır:
K2/14,91, K5/4,20,55, K6/20,21,23,25,32, K7/88, K9/38,66,78,79, K10/16,36, K11/49, K12/13,39, K13/19, K14/14,17,37, K16/32, K17/8,34, K18/3, K28/6,15, K32/16, K37/10, K38/14, K39/14, K40/23, K46/1, K54/1, K55/3, K57/68.
KT2/17, KT3/2,4,15, KT4/12,15,22, KT6/6, KT9/8, KT10/1,4, KT12/2, KT15/1,2,14,15, KT16/1,10, KT17/4,15, KT18/6, KT24/4, KT25/5, KT27/1,6, KT28/5, KT29/1, KT30/16, KT32/2,9, KT34/6,7,12, KT36/2, KT38/5,6, KT39/8,12, KT40/8, KT46/12, KT47/14, KT57/4,16, KT58/2,9, KT62/1,4, KT64/12,13,19, KT65/4,6, KT66/14, KT67/9, KT74/3, KT79/1, KT80/5,10, KT82/1,3,4,11, KT87/3,7,9, KT88/2,6, KT89/13,14, KT90/7, KT92/3,4, KT93/11, KT97/5, KT99/2, KT103/4,5, KT104/1, KT106/9, KT108/2, KT109/4,6, KT110/1, KT123/1, KT125/2, KT128/1, KT177/1.
G96/2, G139/1, G189/2, G193/2, G197/11, G203/5, G226/4, G227/1, G238/1-10, G239/1-7, G240/3, G258/6.
MS1/69,70,96, MS2/36,75,122, T1/2,3, T2/1, T3/2, T5/5,7, T7/3,5, T8/3, TS2/3,5, MZ1/6, TB1/3, TB5/6,10, N4/1,3, N6/1.

4.2.2. Yıl, Ay

Belirli veya belirsiz bir süreyi ifâde eden ay ve yıl, en çok memdûha yapılan duâ ve övgülerde söz konusudur. Dünyâ her ne kadar ay ve yılları çevirip arasa da bu kâinât nüshâsında o övgüye lâyık sadrazâm gibi birini bulamamıştır.

Çarḫ taḳlîb idüb evrâḳ-ı meh ü sâlı tamâm
Bulmadı nüsḫa-i ʿâlemde miṣâlin aṣla
K16/56

Şâir sabah-akşam, ay-yıl o memdûhun ömrünün bayram sabahı ve akşamı gibi kederden arınmış bir şekilde sürmesini Hak'tan diler:

Ḥaḳḳ ide ṣubḥ u şâm meh u sâl ʿömrini
Ekdârdan berî çü ṣabâḥ u mesâ-yı ʿîd
K29/30

Ay mefhûmunun kullanılma sebeplerinden biri de Ramazân ayı dolayısıyladır. *Divân*'da yer alan Ramazâniyyede hem bu ayın faziletleri işlenir, hem de hilâl sözcüğünden hareketle sevgili ve âşığa dâir hayâller şekillendirilir. Nefsin kırıldığı bu ay, yılda bir kez Müslümânlara misâfir gelir:

Tâ ki her sâl-ı riyâżetiñde ʿâlemde
Ola mü'minlere bu şehr-i mübârek mihmân
K5/71

Ramazân, ayın hilâl şeklini almasıyla başlar. Ancak Ramazân'ın hilâlle kendini bulması, sevgilinin kaşlarına olan kıskançlığındandır:

Seyr it hilâl-i şehr-i ṣıyâmuñ naḥâfetin
Ebrû-yı yâre reşkile bulmış ḳıyâfetin
G224/1

Divân'da zikredilen diğer aylar, nisân ve temmûzdur. Nisân ayı daha çok yağmur ve inci münâsebetiyle, sultânın cömertliğini övmek için yer bulur. Vücûdu dürr-i şahvâr olan sultânın keremi, nisân yağmuru gibidir:

Ebr-i nisân keremâ dâver-i feyż-âṣâra
Ey vücûdı ṣadef-i ʿâleme dürr-i şeh-vâr
K7/71

Temmuz, sıcak bir ay olması dolayısıyla çeşitli durumlar için müşebbehünbih durumundadır. Sevgilinin yanaklarından dolayı âşığın gönlüne dolan harâret ve nefret dolu insanların içlerinde biriktirdikleri kin, temmûz sıcağına benzer:

Sîne hem-tâb-ı temmûz ol âteşîn ruḫsârdan
Eşk-i bârânımla ammâ faṣl-ı nîsânım henüz
G147/2

Gürûh-ı ehl-i bağyiñ kişt-zâr-ı ‘ömrine ammâ
Tef u tâb-ı temmûz kînesi âfet-resân oldı
K17/23

Divân’da yıl ve ayın söz konusu edildiği beyitler şunlardır:
K5/71, K6/13, K7/3, K9/80, K10/11, K16/56, K17/23, K21/6, K24/23, K25/1, K29/22,30, K47/21, K51/15, KT23/1, KT41/4, KT48/5, KT59/3, KT76/11, G98/11, G162/6, G224/1, G242/7, T1/3.

4.2.3. Mevsimler

4.2.3.1. Bahâr (Nev-bahâr, Nev-rûz)

Divân’da en çok zikredilen mevsim bahârdır. Bahâr, sadece isim olarak değil ihtivâ ettiği tabiat tabloları ve onunla sembolleşen çeşitli canlı varlıklarla birlikte ele alınır. Nisân yağmuru, suların seller gibi cûşa gelmesi, rengâreng çiçeklerin her tarafı bezemesi, kurulan ayş u işret meclisleri, sevgilinin seyrâna çıkışı bahârla ilgili kompozisyonu oluşturan ögelerdir. Bahâr mevsimi nev-rûzla başlar. Nevrûzda gece gündüz eşitliği yaşanır ve bahâr sultânı tabiâta tazelik bağışlar. Bahârın, sıkıntılı bir mevsim olan kışın ardından gelmesi insanlarda güzel duygular uyandırır. Havâların ısınıp yağmurların yağması, her tarafın çiçeklerle ve güzel kokularla renklenmesi bu duyguların temelinde yatan nedenlerdir. Her yerin yeşil ve rengâreng bir örtüye bürünmesiyle güzellerin seyrâna çıkışı, içki ve eğlence meclislerinin kurulmasını sağlar. Bu tabloya güzellik katan diğer unsurlar, çiçek kokuları ve bülbülün nağmeleridir. Ancak bahâr gençlik gibidir, çabuk geçer. Bu duygularla hareket eden şâirler, bu zamânın değerlendirilmesi ve bahârdan kâm alınması gerketiğini düşünürler. Bahâr mevsimi, âşığa sevgiliyi görme fırsatı tanıdığı için vuslat mevsimi olarak da işlenir.

İhyâ Divânı’nda memdûhun övgüsüyle berâber bahâr mevsimini konu alan iki bahâriyye[188] ve bahâr redifli bir de gazel[189] yer almaktadır. Bahârın ele alınışı genel olarak yukarıda belirtilen istikâmettedir. Bunun yanında memdûhla ilgili kimi övgülerde, sevgilinin güzellik unsurlarını ve âşığın ahvâlini anlatan tasavvurlarda bahâr mevsimi, çeşitli unsurlarıyla benzetilen durumundadır.

Nevrûzun gelişiyle eski yıl yerini yeni yıla bırakırken nehirlerin akışıyla ağaçlardaki kuruluk ve sertlik baştan ayağa yok olmaya başlar:

[188] Bkz. K7, K9
[189] Bkz. G77

Virdi gîti-i kühen-i ṣâle ṭarâvet-i nev-rûz
Aldı ḫuşkî-i ser-a-pâ-yı diraḫtı enhâr
K7/3

Bahâra ait en tanıdık manzaralardan biri, bülbülün gülbahçesinde nağmeye başlamasıdır. Nevrûz sultânının huzûruna çıkan divâne bülbüller, rüzgârın elinden feryâd ü figâna başlamışlardır:

Ḥużûr-ı şâh-ı nevrûza çıḳub dîvâne bülbüller
Elinden rûzgârıñ geldiler efġâne bülbüller
G98/1

Nevrûzla berâber bahâr doğmuştur artık. Bütün tabiatı ve canlıları etkileyen bir doğumdur bu. Ortada tüm unsurlarıyla bir bahâr manzarası ve eğlence meclisi dem sürmektedir. Güller açılmış, gönüllerin düğümü çözülmüş, yıldızlar değil çiçekler aks etmiştir göğe. Gül denilen kâse, jâle mezesiyle doldurulup zerrin kadehle ayş u dem başlamıştır. Menekşe bahçesinin kokusu, mutluluk dalgalarını bahârın merdiveni eyleyip güzel kokuların köşküne çıkmış; sevgilinin inci gibi dişlerinin kıskançlığıyla bahârın çiy taneleri, gülün yaprağına düşmüştür:

Gül ġonçeler açıldı olub hem-dem-i bahâr
Oldı güşâde ʿuḳde-i diller dem-i bahâr

Encüm degil şükûfeler ʿaks itdi çerḫa tâ
Mir’âte döndi ṣafvet ile ʿâlem-i bahâr

Lebrîz-i nuḳl-i jâle idüb kâse-i güli
Zerrîn-ḳadeḥle ʿayş ü dem eyler Cem-i bahâr

Ḳaṣr-ı meşâme çıḳdı şemîm-i benefşe-zâr
Mevc-i hevâyı eyleyerek süllem-i bahâr

Reşk ile ṣafvet-i dürr-i dendân-ı dilbere
Düşdi firâş-ı berg-i güle şebnem-i bahâr
G106/1-5

Bahâra ait mefhûmların âşığın hâlini belirtmek için araç olarak kullanılması yaygındır. Âşığın gözyaşları, bahâr mevsiminin yağmuru gibi boşalmakta sevgilinin ayva tüylerinin yâda gelmesiyle de bülbül gibi feryâd u figâna başlamaktadır:

Gülşen-i âmâli İḥyâ girye-i çeşm-i terüñ
Hemçü bârân-ı bahâr üşkûfe-zâr eyler saña
G10/6

Yâruñ gelince ḫaṭṭı fiġânım degil ġarîb
Elbet olur bahârda feryâd-ı ʿandelîb
G38/1

Bahâr ile ilişkilendirilen sevgiliye ait güzellik unsurları yanak, ayva tüyleri ve dudaktır. Sevgilinin yüzü bahâr şeklinde düşünülüp yanak, hatt ve dudak renk açısından baharda açılan çiçeklerle ilişkilendirilmiştir:

Gösterdi rûy-ı yâr sefîd ü siyah ü sürḫ
Ḥüsn açdı nev-bahâr sefîd ü siyah ü sürḫ
G59/1

Sevgiliden bûse isteyen âşık, bu konudaki isteğini haklı kılmak için bahâr mevsimi ve ögelerinden faydalanır. Bahâr geldiğinde fidanların meyve vermesini örnek gösteren şâir, ayva tüyleri görünen sevgiliden öpücük talep eder:

Ḫaṭṭ geldi bûse vir bize ey ḫôş-ḫırâm-ı nâz
Bâġuñ bahâr irince nihâlânı ber virir
G117/6

Bahâr diye tanımlanan sevgilinin yüzünde ayva tüylerinin tebarüz etmesi, yanak denilen gülbahçesini süslemiştir. İhyâ'nın, elinde kalemle bülbül gibi şakımasına sebep, bu manzaradır:

Bahâr-ı ḫaṭṭ gelüb zeyn eyledi gülzâr-ı ruḫsârın
Elimde ḫâme İḥyâ şimdi ol şevḳ ile bülbüldür
G89/5

Şâir, kendi nazmını tanımlarken de bahârdan faydalanır. Onun tâze şiirinin siyahlığı, bahârın kendisidir:

Tevfîḳdir bu ḥüsn ü leṭâfetle eyleyen
İḥyâ sevâd-ı naẓm-ı terüñ tev'em-i bahâr
G106/8

4.2.3.2. Hazân

Bahârın tezâdı olan hazân, hüznün egemen olduğu bir mevsimdir. Neşe ve mutluluğun sefâ sürdüğü mekânlar ve işret meclisleri derin bir sessizliğe bırakır yerini. Bahâr mevsiminde canlı bir tabloya dönen tabiât, hazân mevsiminin hışmına uğrayarak hasta misali sapsarı kesilir. Sert esen rüzgârlar, ağaç ve çimenliği sarıya

boyar. Her şey lerzendedir, bu yüzden hazân sıtma gibidir. Bahâr nasıl gençliğin sembolüyse, hazân da ihtiyârlığı sembolize eder. *İhyâ Divânı*'nda sevilenin ölümü ve âşığın ahvâlini anlatmak için faydalanılan hazân mevsimi, sevgilinin özellikle ayva tüyleriyle ilgili tasavvurlarda da başvurulan bir mefhûmdur.

Hazân mevsiminin gelişiyle ağaçlar yeşil örtülerinden soyunur. Şâir bu tabloyu, hazân mevsimine insânî özellikler yükleyerek somutlar. Tabiâtta meydana gelen bu değişiklik, hazân mevsiminin yol kesici biçiminde tanımlanmasına bağlanır. Hazân, ağaçların yeşil elbisesini eşkıya gibi soyup onları çıplak bırakmıştır:

Câme-i sebzini aldırdı ser-â-ser eşcâr
Anları ṣoydı yine bâd-ı ḫazân reh-zen-vâr
K8/1

Memdûhun ölümü, hazân mevsimi benzetmesiyle anlatılır. Hazân mevsimi sarı rengin sembolü olması ve estirdiği rüzgârla değdiği her canlıyı kurutup soldurması açısından, hastalık ve ölüm halleri için benzetilen durumundadır. Ölen kişinin rûhu çekildiğinde benzi sapsarı kesilir. Ecel rüzgârı da sevgilinin gül yanağını soldurmuştur. Onun latîf vücûdunu hazân yaprakları gibi toprağa düşürmüştür:

Gül-i ruḫsârını ṣoldırdı esüb bâd-ı ecel
Cismin üftâde-i ḫâk eyledi çün berg-i ḫazân
KT53/3

Sevgilinin ayva tüyleri, sarı olduğu için hazân mevsimiyle birlikte tasavvurlar edilir. Âşığın bakışının fidânından, sevgilinin gül yaprağı ayva tüylerini düşürmüştür. Her güzellik mevsiminin bir hazânı vardır çünkü:

Düşürdü ḫaṭṭını gül-berg-i ruḫun naḫl-i nigâhımdan
Bahârı 'âlem-i ḥüsniñ ḫazân ister mi ister yâ
G14/5

4.2.3.3. Kış (Şitâ, Sermâ, Zemherîr)

İhyâ Divânı'nda kış mevsimi bütün hûsûsiyetleriyle söz konusu edilir. Bu mevsimi konu edinen şitâiyyede[190], baharın bitiminden başlayarak kışın başlaması ve yavaş yavaş tabiât ve diğer canlılar üzerinde bu mevsimin ne gibi tesirlerle hakimiyet sağladığı canlı bir tablo biçiminde resmedilir. Hazân mevsiminin, eşcârı

[190] Bkz. K8

yeşil elbisesinden tecrîd etmesiyle kış mevsiminin kılıcı, ağaçların elini toprağa düşürür. Goncaların başında kopan kavgayla bülbül çimenlikten çekilir. Suyun akışındaki makâm değişir; dağların ayağına dehşetle inen su, servide mecâl bırakmaz. Bahâr mevsimi, bülbül gibi çimenlikten ayrılır; çiçekler yokluğun semtine açılır. Gülbahçesinin sahnesi, gül ve goncadan arınmış şekilde iğneci dükkanına döner. Yuvasını şiddetle sarsan rüzgârın elinden bülbül, gözyaşlarını yağmaya verir. Kış, buz tutmuş dalgalarla suyun akışına zincir vurur. Karların üzerine birikmesiyle her minâre, külah üstüne bağlanmş sarığa döner. Yere kuşbaşı inen kar, gökten dökülen kuşların başını andırır. Yeryüzü sahifesine dökülen sanki kar değil, hattâtın kağıda çektiği âhârdır. Mehtap, gecenin soğuğunda donmuş haldedir. Sevgilinin kâkülleri, ona semmûrdan bir örtü olsa dahi kulağındaki küpe bile soğuktan titrer. Velhâsıl beyazlığı ve tesîriyle kışı kelimelere dökmek imkânsızdır. Şâir, kış mevsimini çeşitli özellikleriyle ele alırken bu mevsimde insanların yaptıkları eğlence ve sohbetlere de değinir. Ehl-i sohbet, kış geceleri neşe kumaşını örmek için keten helvâ ipliğini argaç ve iplik yapar:

Târ-ı ḥelvâ-yı ketânî gice ehl-i ṣoḥbet
Nesc-i ḳâlâ-yı neşâṭ içün pûd ile târ
K8/19

İhyâ Divânı'nda mevsim adlarının geçtiği beyitler şunlardır:
K6/30, K7 (Bahâriyye), K8 (Şitaiyye), K9 (Bahâriyye), K10/1,34,54, K27/19, K7/1,29,36,53,75,82,85, K8/6,96, K9/2,7,9,28,62,80, K17/4,22, K21/4, K28/63,66, K32/6, K17/2, K28/63, KT2/14, KT5/11, KT30/3, KT39/2, KT44/1,5, KT49/5, KT60/3, KT88/2.
G10/6,10, G14/5, G16/1, G23/5, G38/1, G55/3, G57/3, G58/2, G59/1, G67/4, G69/6, G73/6, G89/5, G98/1,3, G106/1-8, G117/6, G119/3, G131/4, G143/5, G156/5, G166/9, G208/6, G240/1, G257/3, G285/8.
MS1/1,9,104, MS2/74, MH1/5, T2/1.

4.2.4. Gün ve Gün ile İlgili Unsurlar

4.2.4.1. Umûmi Olarak Gün (Gündüz, Rûz, Eyyâm, Nehâr, Yevm)

Aynı zamanda güneş anlamına da gelen gün, kişide güzel duygular uyandıran bir zaman dilimidir. Genellikle gece ile ikilemeler içinde verilen gün, belirli veya belirsiz bir zamanı ihtivâ eder. Sevgilinin güzellik unsurları için benzetilen ya da mukayese aracı konumundadır. Sevgilinin saçları gece, yüzü ve yanağı ise parlak olması nedeniyle gün (gündüz) biçiminde tasavvur edilir.

4.2.4.2. Gün ile İlgili Unsurlar

4.2.4.2.1. Sabah (Subh, Seher)

Hem zamân unsuru, hem de tabiâta eklenmiş bir tablo olarak sabâh, *İhyâ Divânı*'nda fazlasıyla yer bulur. Şâirin memdûhu için yaptığı duâların çokluğunu belirtmek için akşam vaktiyle birlikte sık kullanılan sabâh, aynı zamanda âşığın ayrılık gecesinde çektiği âh u figânın sürdüğü yerdir. Parlaklığı ve aydınlatması yönüyle sevgilinin yanağı ve yüzü için benzetilen konumundadır. *İhyâ Divânı*'nda sabah mefhûmu gerden, leb, ceyb, rûy-ı cidâr, beyt, 'amûd, sagâr, ferş-i harîm, dülbend, verd, nûr, necm, pertev, ruh, 'ârız, nesîm, bâd, peyk, âh, kilk, mürg, ceyb, sîne, şebnem ve gönül ifâdeleriyle çeşitli tasavvurlar oluşturur. Sabâh vaktiyle ilgili tasavvurlarda genellikle gökteki diğer unsurlardan da istifâde edilir. Dünya sevgili olarak düşünülünce sabâh vakti ak olması dolayısıyla onun gerdeni, yıldızlar da gerdende yer alan ben biçiminde hayâl edilmiştir.

Ḫâldır gerden-i ṣubḥında cihânuñ kevkeb
Ḥüsn-i ruḫsâr-ı meh u sâline bir ândır 'îd
K10/11

Yukarıdaki beyitte gerdende ben şeklinde düşünülen yıldızlar, aşağıdaki beyitte sabahın ışığı sûretindeki sînede yer bulan birer düğme şeklinde tasavvur edilmiştir:

Tâb-ı ṣubḥ aña sîne-i enver
Anuñ üstinde tükme necm-i seḥer
MS1/18

Sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili kurulan tasavvurlara, genellikle diğer unsurlar da eşlik eder. Sevgilinin yanağı, saçlarının karanlığından sıyrılıp ortaya çıktıkça bayram sabahı gibi onun güzelliğini artırır:

Olduḳça 'ârıżı şeb-i zülfinden âşikâr
Mânend-i ṣubḥ-ı ʿîd ider efzûn ṣabâḥatin
G224/6

Sevgili için birer benzetme mefhûmu olan sabah vaktinin, âşığın hayâtındaki rolü de büyüktür. Çünkü âşığın âh ü feryâdı gece başlayıp sabâha kadar devam eder. O, geceler boyunca sevgilinin güzellik ögeleri ve dudağının vuslatını tahayyül eder. Ayrılık gecesinde sabahlara kadar, endişe meclisine sevgilinin dudağı gibi bir kadeh olamayacağını düşünür:

Şeb-i firḳatde döner tâ-be-seḥer fikrimde
Bezm-i endîşeye laʿliñ gibi bir câm olmaz
G149/3

Kişiye yazılan şiirlerde genellikle övülene yapılan duâların çokluğunu göstermek için başvurulan seher vakti, aynı zamanda onu yüceltmek için de çeşitli kompozisyonlara konu edinilir. Medûhunu öven şâir, güneşin pençesiyle sabahın cebini parçalamasını, onun aşk şarabıyla sarhoş olmasına bağlamaktadır:

Pençe-i mihr ile çâk eyledi ceyb-i ṣubḥı
Mey-i ʻaşḳıyla bunuñ var ise sekrândır îd
K10/45

Seher kuşu biçiminde işâret edilen memdûh, ölümüyle aslında ten kafesinden ayrılıp cennete pervâz etmiş, ser-i sidreyi kendisine yuva eylemiştir:

Ḳafes-i tenden olub mürġ-ı revân perrân
Âşiyân itdi ser-i sidreyi mürġ-ı seḥer
KT101/2

4.2.4.2.2. Şafak

Güneş doğmadan önceki alacalık anlamındki şafâk, rengi dolayısıyla genellikle çeşitli teşbih ve mecâzlar meydana getirir. Memdûhun yüceltilmesi gayesiyle de başvurulan bir unsurdur. *İhyâ Divânı*'nda şafâk mefhûmunun kullanımına örnek teşkil etmesi açısından aşağıya birkaç beyit alınmıştır.

Şafak vaktinin cayır cayır bir yangını andıran görüntüsü, kıskançlıktan yüz katmerli gülün kızıl rengini yakmasına bağlanmıştır:

Reng-i ṣad-berg yaḳar reşkile cayır cayır
Dâmen-i çarḫa şafaḳ ṣanma olur zîb-kenâr
K7/16

Şafâk, memdûhun kudretini, devletinin büyüklüğünü ve yüceliğini pekiştirmede kullanılan bir imajdır. Sultânın büyüklük tahtına, şafağın ipek kumaşı örtüdür ancak:

Taḫt-ı iclâline dîbâ-yı şafaḳ pûşîde
Tâc-ı iḳbâline hem ġurre-i çelenk zer-kâr
K8/39

Sadrazamın öven şâir, onun ince tabiâtı karşısında devrânın dönüşünde değişim yaşandığını belirtir. O ince yaradılış karşısında etkilenen tek varlık dünya değildir; şafâk vakti, etekleri tutuşmuş bir halde ona hizmet etmektedir:

Mizâc-ı nâzikinde inḥirâf-ı iḥsâs idüb devrân
Şafaḳ ṣanmañ ṭutuşmuş dâmeni der-kâr-ı ḫidmetdir
K18/7

Şafâk ile ilgili tasavvurlar genellikle rengi yönündendir. En çok al ipek, âteş, şarap, yanak, kan ve kına ile benzerlik ilgisi içindedir. Aşağıda ilk beyitte hacamat yapan kişinin kana bulanmış bardağına teşbih olunurken, diğer beyitte yine rengi dolayısıyla sevgilinin yanağı şeklinde tasavvur edilmiştir:

Şîşe-i ḥaccâme döndi çerḫ ẓann itmeñ şafaḳ
Oldı pür-ḫûn ḳatl olub ol ḳavm-i maġrûr ü zaʿîm
KT16/15

Şafaḳ olmuş ‘iẕâr-ı rengini
Şeb-i târ işte zülf-i müşgîni
MS1/17

İhyâ Divânı’nda gün ve günle ilgili unsurların geçtiği beyitler şunlardır:
K1/3, K2/10, K2/14,67, K2/9,57,65, K3/5, K4/10, K5/4, K5/6, K5/37, K6/12,19, K6/37, K7/3, K7/16, K7/78, K7/88, K8/39, K8/85, K8/91, K9/11,20, K9/11,78, K9/30, K9/81, K10/11, K10/24/37, K10/23,45, K10/59, K11/11,66, K11/20,66, K12/14, K12/50, K13/13, K14/5, K14/31, K14/40, K15/20, K16/50,71, K16/64, K16/66, K17/18, K17/19, K18/7, K19/17, K19/22, K20/16, K21/1, K23/10,21, K24/7, K26/12, K27/31, K28/53, K29/25, K24/21, K28/3,55, K28/4,56, K29/2,25, K31/4, K32/8, K33/11, K37/33,34, K38/14, K40/10, K40/21, K40/52, K42/9, K43/1, K51/3, K51/10, K51/15, K52/5, K54/2, K56/6.
KT4/12, KT8/5, KT10/12,13, KT13/11, KT16/15, KT17/15, KT25/3, KT28/2, KT41/3,5, KT49/1, KT50/8, KT58/2, KT63/6, KT64/4,15, KT67/3,12, KT70/3, KT75/3, KT81/2, KT89/4,9, KT93/5, KT94/4, KT95/2,15, KT97/9, KT98/11, KT100/6, KT101/2, KT123/1, KT171/2,13, KT173/1, KT176/2.
G6/3, G15/4, G21/7, G35/1, G36/4, G42/2, G44/1, G46/3,4, G47/2,7, G57/1,6, G58/5, G66/1,6, G87/5, G88/6, G91/1, G101/1, G105/4,8, G109/7, G117/1,8, G118/2, G123/1, G124/4, G131/8, G149/3, G153/1, G157/3, G164/12, G173/5, G182/7, G200/5, G220/2, G226/1, G252/5, G259/6, G264/4, G266/2, G280/3, G282/4,6.
MS1/17,18,30,64, MS2/65,75,82, T2/1, T4/1, T4/3, T5/4, T7/5, T8/4, MZ1/1, TS1/1, TS2/1-5, TB1/1-5, TB3/3, TB5/9,10, N1/7.

4.2.5. Akşam ve Gece (Şâm, Mesâ, Şeb, Leyl)

Genellikle sabah ve gündüz vakitleriyle birlikte ele alınan gece ve akşam, sevgili ve âşığa dâir çeşitli tasavvurlar meydana getirir. Sevgilinin yanağı ay veya gündüz biçiminde düşünülüp bu resim, geceye benzeyen saçların araya girmesiyle tamamlanmıştır. Misk ve anber, sevgilinin saçlarıyla hem renk hem de koku bakımından özdeşleştiği için gece ile birlikte değerlendirilir. Akşam ve gece vakitlerinin bütünleştiği diğer kişi âşıktır. Âşığın yalnız kalıp ıstırap ve eleme gark olduğu vakitlerdir akşam ve gece. Âşık, ayrılığın verdiği kederle geceyi gözyaşlarına boğar, gecenin karanlığını âhının kıvılcımlarıyla tutuşturur. Kimi zaman felek ve yıldızlar da onun âhından nasibini alır. Gece, karanlık demek olduğundan her dâim ateş, şerer, ziyâ, meş‘al, şu‘le, pertev ve şem‘ gibi aslında kendisiyle tezât içerisinde ama aynı zamanda ilgili unsurlarla birlikte tasavvur edilir.

Akşam ve gece vakitleri, sevgili ve âşık dışında birçok sebeple zikredilir. Sohbet ve içki meclislerinin gece kurulması, ıssız ve karanlık olduğu için gecenin korkuya sebep olması, hasta olanlar için gecenin acıyla yüklü olup bir türlü geçmemesi, ay ve yıldızların gecede belirmesi, Ramazân ayında oruç tutan insanlar için beklenen bir zaman olması, Bayram ve Kadir gecesi gibi zamânların dinî ve manevî yönden önem taşıması, bu vakitlerin işlenmesindeki diğer sebeplerdir. *İhyâ Divânı*’nda akşam ve gece vakti hem bir devam hâli olarak, hem de yukarıda anahatlarıyla belirtilen çizgide ele alınmıştır. Yoğunluklu kullanıldığı yerler, sevgili ve âşıkla ilgili kompozisyonlardır.

Akşam ve gece mefhûmlarının kişiyi yüceltmeye memur edilmesi, genellikle sabah vaktiyle birliktedir. Amaç, günün başlayıp bitişine kadar tek işin onu övmek ve ona dua etmek olduğunu vurgulamaktır. Memdûhunu adâletin ışığı ilân eden şâir, gökteki ay ve güneşi sabah ve akşam onun dergâhına yüz süren varlıklar şeklinde değerlendirir:

Fürûġ-ı maʿdelet Ṣâliḥ Efendi-zâde kim eyler
Meh u mihr-i felek dergâhına şâm u seḥer rû-mâl
K51/3

Akşam ve gecenin, karanlığı ve siyâhı sembolize etmesi sevgilinin saçlarıyla ilgisini gösterir. Bu tip tasavvurlarda çoğunlukla sevgilinin diğer güzellik unsurları ve yıldız, ay, güneş gibi unsurlar da rol alır. Söz konusu gece olduğu için sevgili ya ay, ya da ay parçasıdır. Sevgilinin zülüfleri gecenin, “ben”i de güzellik göğünün yıldız karıştırıcısıdır:

Olınca zülfi o meh-peykerüñ şeb-âşûb
Sipihr-i ḥüsne olur ḫâli kevkeb-âşûb
G29/1

Gece vakti, tenhâ ve bu yönüyle buluşmaya münâsip olması yönünden de ele alınır. Gündüz herkes uyanık olduğu için âşığa gitme konusunda sevgili utanıp nâz eder. Gece vakti hicrânla bütünleşmiş olsa bile vuslat için iyi bir zamândır. Âşık, gündüz utanan sevgiliye yıldızlar geceye yayıldığında gelmeyi tavsiye eder:

Gündizin şerm ider iseñ şeb-ber-necmde gel
Bârî ṭut rûyıña ġırbâl â meh-rû baña baḳ
G173/5

Ayrılıkla özdeşleşmiş gece, dâima âşık, gam, keder ve âh mefhûmlarıyla birlikte işlenir. Bazen âşığın âhından yükselen kıvılcımlar gökyüzünü ışığa boğarak yol gösterici bir meş'ale olur, bazen de gecenin karanlığında parlayan yıldızların yerini, âşığın âhının kıvılcımları alır:

Şeb-i hicrân o ḳadar târ ki reh-yâb olamaz
Çarḫa âhım daḫî yaḳmasa şererden meş'al
G185/4

Her şeb degil fütâde olan encüm-i felek
Çıḳdıḳça evce meş'al-i âhım şerer döker
G76/4

Eğlence ve içki meclisleri akşam veya gece kurulur. Bundan dolayı gece ve akşamla ilgili tasavvurlarda bezme dâir unsurlara yer verilir. Gece meclisinde, kadeh kırmızı güle dönüp hareket hâlindeki bir ateş parçası gibi devredip durmuştur:

Meclisde bu şeb döndi gül-i âle piyâle
Devr eyledi çün şu'le-i cevvâle piyâle
G246/1

Akşam vakitlerinin kullanılma sebeplerinden bir başkası Ramazân ayında iftâr vaktini sembolize etmesi dolayısıyladır. Vaktin geçmemesi, akşama (iftâra) bir türlü ulaşamama, oruçlu kişiyi sabırsız ve asabi yapar:

Esb-i ṭâḥûna döner hiç yürimez şâma yaḳin
Yire çalmaġı ḳurar sâ'ati âdem bu zamân
K5/20

İhyâ Divânı'nda akşam ve gece mefhûmlarının zikredildiği beyitler şunlardır: K2/2,9,10,33,34,57,63,66,68, K5/20, K6/1, K7/78, K8/16,85, K9/18,56, K10/47, K11/20, K13/27, K14/21,24, K15/1,3,38,49, K16/50,61,64, K17/16, K19/22,24,

K20/16, K24/4,5, K26/12, K28/6,10,28,65,78, K29/9,25, K32/2,7,8,13, K37/2,26,33, K38/12, K50/7, K51/3,10,42, K56/7.
KT115/2, KT14/10, KT37/13, KT49/1, KT52/16, KT60/7, KT63/5, KT64/5, KT66/3,11, KT75/3, KT76/4, KT81/2, KT88/4, KT93/5, KT94/14, KT96/3, KT97/9, KT98/4,11, KT171/2.
G6/3, G9/3, G14/4, G17/5, G24/4, G25/6, G27/5, G28/3, G29/1, G31/1, G33/1-7, G35/5, G37/2, G40/5, G41/1,3, G45/5, G53/6, G55/2,5, G58/5, G60/1, G65/6, G66/1, G67/2, G71/1, G75/4, G76/4,5, G78/4, G80/6, G81/5, G85/2, G86/4, G90/1, G97/6, G101/1, G104/7, G120/7, G123/2, G127/2,3, G128/6, G130/2, G141/5, G145/5, G149/3, G153/1, G158/3, G161/4, G164/6,12, G168/5, G173/5, G178/5, G184/2, G185/4, G187/6, G202/5, G211/6, G220/2, G224/6, G230/5, G236/5, G240/2, G246/1,6, G247/6, G250/1-8, G253/3, G255/7, G266/3, G271/4, G282/4,6.
MS1/17,103, MS2/62,82, T2/1, T3/4, T8/4, MD2/1-5, MZ1/1, TB1/1-5, TB5/10, TK1/7.

4.3. Hayvânât

4.3.1. Umûmî Olarak Kuşlar

İhyâ Divânı'nda tuyûr veya mürgân şeklinde zikredilen kuş, genellikle can, âşık, tîr, gönül ve akıl için müşebehhünbihtir. Teşbihlerin hareket noktası çoğunlukla uçma, av ve ötmedir. Kuş mefhûmunun geçtiği beyitlerde av, avcı, ağaç, lâne, gül, akıl, kafes, dâne, figân gibi ifâdeler sık kullanılır. En çok tesâdüf ettiğimiz kompozisyonlar sevgilinin avcı, âşığın gönlünün ise av olmasıdır. Sevgilinin saçları veya şahbâz gözleri, her dâim âşığın gönlünü av eyler.

Sevgilinin gül yanakları üstüne düşen siyah renkli zülüfler, gönül kuşunu avlamak için hile ile av kurar. Beyitte geçen "al" ifâdesi hem tuzak hem de yanak mefhûmundan dolayı kırmızı (yanak) şeklinde anlaşılır, ihâm-ı tenâsüb:

Gül ruẖlarında zülf-i siyeh-fâm gösterir
Âl ile ṣayd-ı mürġ-i dile dâm gösterir
G129/1

Sevgilinin saçlarının tuzağına râm olan gönlün, yakasını yırtması boşunadır. Tuzağa düşmüş kuşun kanatlarını çırpıp durması beyhûdedir:

Ṭutıldıñ dâm-ı zülfe ḳılma çâḳ ey dil girîbânıñ
Güşâd-ı bâl ü per bî-hûdedir mürġ-ı giriftâre
G255/3

Sevgilinin saçları gönül için birer tuzak iken şahbâz gözleri ve gamzesi sayyâddır. Âşıkların gönlünü kuş gibi kaparlar:

Per-güşâ-yı ġamze olsa şah-bâz-ı çeşm-i yâr
Mürġ-veş İḥyâ dil-i uşşâḳını ol dem ḳapar
G107/6

Kişinin ölümü anlatılırken de kuş ve kafes tasavvurundan istifâde edilir. Can kuşu, ten kafesi olan bedenden kanat çırpıp sidre makamının başını, sabah kuşu şeklinde kendisine yuva yapmıştır:

Ḳafes-i tenden olub mürġ-ı revân perrân
Âşiyân itdi ser-i sidreyi mürġ-ı seḥer
KT101/2

Savaş araçları, havada yol almaları ve hızları yönüyle kuş mefhûmuyla birlikte tahayyül edilmiştir. İlk beyitte ok çantası yuva, ok ise uçan kuş; ikinci beyitte ise ateş içinde yüzen her tüfek atıcı, semender kuşu olarak tasavvur edilmiştir:

Uca pervâz-ı âyende çü mürġ-ı perrân
Serîr-âverde olub lâne-i terkeşden tîr
K9/13

Şinâh eyler derûn-ı âteş içre her tüfeng-endâz
Meger mürġ-ı semenderdir degil ceyş-i muʿallim bu
KT90/6

Duâların göğe yükselmesi inancı, onu kuş şeklinde tefekkür etme imkânı sağlamıştır. Şâirin ve bütün kullarının sultâna ettikleri duâlar, kuş kavramıyla anlatılmıştır:

Dâ'imâ Şâh-ı cihân olmaġa manṣûru'l-livâ
Ḳulları mürġ-ı duʿâyı ʿarş-peymâ eyledi
KT26/5

Sevgilinin saçları tuzak olduğu için âşığın gönül çatısındaki huzûr kuşunu uçurur. Beyitin teşekkül etmesinde, kuşların çatıya veya dama konmalarıyla ilgili gözlemin katkısı büyüktür:

Uçmaz mı bâm-ı dildeki mürġ-ı ḥużûrumuz
Sevdâ-yı zülf-i yâr aña mâdâm per virir
G117/2

Sevgilinin güzelliği kuş gibidir. Onun ayva tüyleri, şöhretine kanat vermişken dünyâ âlem, feleklere bu güzelliği uçursa bunda şaşılacak bir durum yoktur:

Nola ʿâlem uçursa vaṣf-ı pâkin yer yer eflâke
Ḫaṭṭ-ı nev mürġ-i ḥüsn-i yâre perr ü bâl şöhretdir
G125/3

Kuş şeklinde tasavvur edilen diğer mefhûmlar, kalem ve nazmdır. Şâirin nazm bahçesindeki kalem denen kuş, gazel yazarak nağme saçar; hüner sâhibi olan memdûh, zahîrî ve bâtınî ilimde zirvede olduğu için onun her beyit kuşu, iki mısraʿını kanat şeklinde açıp pervâz eyler:

Bâġ-ı naẓmımda bu şevḳ ile nola mürġ-ı ḳalem
Naġme-rîz olsa taġazzül iderek bir miḳdâr
K7/35

ʿİlmde ẕü'l-cenâḥeyn oldığı çün ol hüner-perver
Dü-mışraʿdan açar her mürġ-i beyti şehper-i iʿcâz
KT58/8

İhyâ Divânı'nda kuş unsuruyla ilgili birkaç yerde tesâdüf ettiğimiz başka bir kullanım, âşığın Mecnûn'a benzetilmesiyle ilgilidir. Şâir, Mecnûn'un başında kuşların yuva yapması olayına telmihte bulunarak, bu durumu âşık ve çektiği âh ile ilişkilendirir:

Gören târ-ı siyâh-ı dûd-ı âhın ḫam-ı necm serde
Ṣanur mürġân yapmış başı üzre âşiyân Mecnûn
G227/2

4.3.2. Kuş Türleri

4.3.2.1. Karga (Zâġ, Gurâb)

Kalın uzun gagalı ve sesi çirkin olan bu kuşlar, hemen her coğrafyaya uyum sağlamış varlıklardır. Divân şâirleri onu genellikle çirkin görüntüsü, bet sesi, siyah ve leş yiyici özellikleri dolayısıyla olumsuz benzetmeler içinde kullanırlar. Bu yönleriyle karga, şâirin menfi duygular beslediği rakîp için müşebbehünbih olur. Yaygın diğer kullanım yönü ise sesinin kötü olmasından dolayı bülbül ve papağan gibi kuşlarla mukayese edilmesidir. *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte tesâdüf ettiğimiz karga, renk ve fitne unsurlarıyla birlikte rakîp için benzetilendir:

Virdi yâr âġyâr-ı ġammâza bu şeb bir zâġ kim
Ol siyeh-rû tîġden meclisden ol dem çün ġurâb
G28/3

İrdi viṣâle uçdı ṣafâdan raḳîb-i dûn
Ol zâġ-ı rû-siyâhı görüñ ḳondı devlete
G259/2

4.3.2.2. Bûm (Baykuş)

Virâneliklerde yaşayan yırtıcı bir gece kuşudur. Halk arasındaki inancın onu ötüşünden dolayı uğursuz sayması, şâirler tarafından işlenen en önemli özelliğidir. *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyite zikredilen baykuş, yuvasının virânelik olması dolayısıyla gönül için benzetilendir:

Mesken itdi derûnı ceyş-i ġumûm
Ḳalb-i vîrânım oldı lâne-i bûm
MS2/63

4.3.2.3. Bülbül (Andelîb, Hezâr)

İhyâ Divânı'nda bülbül, sözü en fazla edilen kuştur. Güzel ötüşü yönünden tasavvurlara konu edinilir. Sevgilinin gül diye hayâl edildiği kompozisyonu tamamlayan, âşığı sembolize eden bülbüldür. Âşığın gönlü, sevgiliye olan ilgisi dolayısıyla bülbül gibi figân eder. Bülbülün kullanıldığı tasavvurların hemen hepsinde feryâd, nâle, figân, zâr, gül, gonca, gülzâr, gönül, har, çemen, âşiyân ve kadeh gibi unsurlara yer verilir.

Gül ile bülbül, sevgili ve âşık için kullanılan sembollerdir. Nasıl ki âşığın bütün derdi sevgiliye kavuşmaksa, bülbülün feryâtlarının sebebi de gülü bağrına basmaktır:

Gül-i ḫandânı eger sîneye bir dem çekse
Aġlamaz çekdigi bu cevr ü cefâdan bülbül
G182/9

Aşağıdaki beyitte sevgili bahâr, bülbül ise bahârla bütünleşen bir kuş şeklinde ele alınmıştır. Sevgilinin ayva tüylerinin görünmesi bahâra işârettir. Âşık da hattı, yani bahârı görüp feryâd ü figâna başlayan bülbüldür:

Yâruñ gelince ḫaṭṭı fiġânım degil ġarîb
Elbet olur bahârda feryâd-ı ʿandelîb
G38/1

İḥyâ Divânı'nda bülbülün birlikte tasavvur edildiği mefhûmlardan bir diğeri kalemdir. Bülbülün şakıması dolayısıyla şâir, kendi kalemini ona benzetir. Böylece şiirinin, bülbülün nağmeleri gibi güzel olduğunu ve kulağa hitap ettiğini vurgular:

Şimdi bir ġonçe-lebiñ şevḳıne İḥyâ ḳalemim
Başladı naġmeye bülbül gibi ẓann itme ṣarîr
K9/77

Memdûh, goncaya benzetilirken onları metheden kalem, sesiyle bayramın gönül açan bülbülü olur:

Medḥin terennüm itmegin ol iki ġonceniñ
Kilk-i ter oldı bülbül-i dilgeş-nevâ-yı ʻîd
K29/27

Tanbûrun nağmesi, dokunaklı olmasından dolayı tel kafes içinde inleyen bülbüle benzer:

Bir bülbül-i nâlende midir tel ḳafes içre
Ṭanbûrdaki naġme o evtâr arasında
G252/4

Güzel sesiyle bülbül sanki bir şarkıcıdır:

Sâzdır şimdi zîver-i leb-cû
Sanki ḫânende bülbül-i ḫoş-gû
MS1/8

Bülbülün önemli özelliklerinden biri daldan dala atlayıp ötmesidir. Kadeh de elden ele dolaştığı için ona benzer, tek farkı ötememesidir:

Elden ele her dala ḳonan bülbüle döndi
Bir itmedigi ḳaldı hemân nâle piyâle
G246/4

4.3.2.4. Tûtî (Papağan)

Konuşma yeteneğine sahip olduğu için evcilleştirilen bir kuştur. Bu özelliği, onun kafese hapsolmasına sebebiyet vermiştir. Papağan, çoğunlukla şekerle beslenmesi ve kendisine tutulan ayna vasıtasıyla konuşmaya alıştırılması yönüyle ele alınır. Papağanla ilgili tasavvurlarda en çok yer verilen unsurlar kafes, ayna ve şekerdir. *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte zikredilir. İlk beyitte konuşma özelliği dolayısıyla kalemle, diğer beyitte ise kafeste bulunması nedeniyle yüzüğün içinde bulunan zümürüdle ilişkilendirilmiştir:

Elinde kilk-i seḥer âṣârı bir ṭûtî-gûyadır
Aña mir'at-ı ṭab'-ı lehce-âmûz-ı beyân oldı
K17/18

Ḥâtemdir aña işte müferriḥ ḳafes-i zer
Beñzerse nola ṭûtî-i ra'nâya zümürrüd
G61/5

4.3.2.5. Tâvûs

Başında sorgucu bulunan tavûs, rengâreng tüyleri ve kuyruğuyla en güzel kuşlardan biridir. Edebiyatta iffet, renk, gösteriş, güzellik, ihtişam ve böbürlenme sembolüdür. Divân şiirinde, etkileyiciliği dolayısıyla en çok güzellik unsurlarıyla birlikte kompozisyonlar meydana getirmiştir. Kanatlarının ve kuyruğunun rengi, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle sevgilinin zülüf ve kâkülleri için benzetilendir. Cennet kuşu olduğuna inanılmasından dolayı saçlar tavûs, sevgilinin yanağı da cennet biçiminde düşünülür. Tâvûs ile ilgili sık yer verilen diğer teşbihler kanatlarını açması dolayısıyla yelpâze, tüylerindeki dâire biçiminde olan desenler nedeniyle gözdür.[191] *İhyâ Divânı*'nda tâvûsa renk ve görüntüsü dolayısıyla bayrak, güneş, âvîze ve çeşitli yapılar için benzetilen olarak başvurulmuştur.

Güneşin altın renkli ışınlarıyla açılıp günü renklendirmesi ile tâvûsun kanat ve kuyruklarını açması arasında benzerlik ilgisi vardır:

Tâ ki dünbâle-i zerrîn-şu'â'ın ḫûrşîd
Aça ṭâvûs gibi 'âlem ola pür-envâr
K7/84

[191] Ömür Ceylan, *Kuşlar Dîvânı (Osmanlı Şiir Kuşları)*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, 2.basım, s.227-231

İhyânın tâvûs benzetmesinden en fazla yararlandığı yerlerin başında yapılar gelmektedir. Övgüde bulunduğu yapıya cennet diyen şâir, güneşin ışınlarının vuruşuyla parıldayan billûr avizesini de kanatları değerli taşlarla bezeli tâvûsa benzetir:

Aña cennet dir âdem âfitâb olduḳca pertev-pâş
Olur âvîze-i billûrı ṭâvûs-ı muraṣṣaʿ-bâl
K51/8

Methedilen yapı için tâvûs, bir kıyaslama unsuru olur. Rengâreng süslerle bezeli bu köşk, güzelliği ve gösterişiyle cennet tâvûsunu kendisine hayrân eder:

Ḳaṣr-ı zînet-nümây gûn-â-gûn
Ḳıldı ṭâvûs-ı cenneti meftûn
N3/1

Tâvûsun ilgi kurulduğu diğer bir mefhûm, rengâreng bayraktır. Paşanın askerleri renklerle bezeli bayrağı açınca, düşman tâvûs kuşunun kanadı gibi uyum sağlamıştır:

Açub Dümdar Pâşâ leşkeri râyât-ı reng-â-reng
Anı gördükde aʿda çün per-i ṭâvûs ṣulḥ oldı
KT2/12

Sevgiliyi yüceltmede de tâvûs mefhûmundan yararlanılır. Sevgilinin endâmı tâvûs misâli tezyîn edilir:

Merd-i nâkes tüyini düzse ṣafâsından uçar
Başlar endâmını tezyîne miṣâl-i ṭâvûs
G151/4

4.3.2.6. Kumrî, Kebk, Kebûter

Güvercinden küçük, ötücü bir kuş olan kumrunun, divân şiirindeki kullanımı genellikle servi ağacıyla birliktedir. Bülbülün güle sevdâsı gibi kumrunun da serviye aşkı söz konusu edilir. Kumrunu diğer bir kullanım nedeni gerdenindeki halkası dolayısıyladır. *İhyâ Divânı*'nda yalnız bir beyitte yer verilen kumru, gönül ile birlikte tasavvur edilmiştir. Gönül kumrusunun gerdeni, sevgilinin misk kokulu kâkülünün halkasına duyduğu arzu nedeniyle sevdâ bağının zinciri olmuştur:

Ḥalḳa-i kâkül-i müşgîni hevâsıyla olur
Gerden-i ḳumrî-i dil silsile-bend-i sevdâ
G13/7

Kebk, sekerek yürümesi, kahkahaya benzeyen ötüşü ve kınalı olması dolayısıyla tasavvurlarda yer bulur. *İhyâ Divânı*'nda bir beyitte, sevgiliyle ilgili kullanılmıştır. Âşığın gözleri, nâz kekliğini avlamak için iki halkayı hayâl tuzağına ek yapmıştır:

Żamîme eyledi ol kebk-i nâzı itmege ṣayd
Şu iki ḥalḳayı dâm-ı ḫayâle dîdelerim
G201/7

"Türkçe adının yanı sıra kebûter, hamâm/hamâme vb. isimlerle de anılan güvercin, divân şâirinin sevdiği kuşlardandır. Bunun ilk ve en önemli sebebi şüphesiz güvercini diğer kuşlardan ayıran postacılık özelliğidir. Divân şiirinin klasik aşk kurgusuna göre sevgili, âşığa –tenezzül edip- mektup yazmaz. Âşığın ondan alabileceği yegâne haber sabâ rüzgârının getirdiği kokusudur. Sevgilisini gördüğünde –onun güzelliği karşısında- dili tutulup aşkını itirâf edemeyen zavallı âşığın, satırları arasına sevgisini, hasretini, acısını ve dâvetini gizlediği mektûbunu posta güvercininin kanadına can ipliğiyle bağlayarak ona ulaştırmaktan başka çaresi yoktur."[192] *İhyâ Divânı*'nda kebûterden en çok faydalanılan yerler memdûhun adâleti, döneminin güzelliği ve cömertliğini anlatırkendir. Sadrazâmın cömertliğinin, tokgözlülüğün Kâf'ının anka tabiatlılarını, lütuf tuzağının tane toplayanı edip güvercin şeklinde gösterdiğinden bahsedilir:

Cûdı ʻanḳâ-ṭıynetân-ı Ḳâf-ı istiġnâyı heb
Dâne-çîn-i dâm-ı luṭf eyler kebûter gösterir
K28/49

Sultânın zamânında canlıların refah ve barış içindeki hâlini vurgulamak isteyen şâir, bu düşüncesini şahbaz ve güvercin tezâdını ortadan kaldırarak gerçekleştirir. Onun zamânında şahbâz, kanatlarını güvercine yastık yapar:

ʿAhd-ı ḥıfẓında eyledi şehbâz
Perr ü bâlin kebûtere bâlîn
KT44/15

Yapıların inşâsı için yazılan târih manzûmelerinde de güvercin teşbihinden istifâde edilir. Güneş, güvercin gibi o yapıda yuva yapsa yaraşır. Çünkü onun nâmı, kulaklara yüceliğin burcu diye nakşedilmiştir:

[192] Ceylan, age, s.103

Sezâ mihr anda mânend-i kebûter lâne-sâz olsa
Felekde şimdicek burc-ı şerefdir gûşe-i nâmı
K38/10

Allah'tan af dileyen şâir, kendisini kebûter gibi âvâre etmemesi için yakarır:

Her dem bu hevâ vü heves-i nefs ile itme
Mânend-i kebûter beni âvâre Ḫudâyâ
MC1/4

Avcılar, eskiden doğan denilen yırtıcı kuşları ellerine alıştırıp güvercin avında kullanırdı. Bu eylemden hareketle şâir, kalemini doğan biçiminde tasavvur ederken kalemin avını ise gizli mânâlar güvercini şeklinde hayâl eder:

Ḳalemim elde bâz-dest-âmûz
Heb şikârı kebûterân-ı rumûz
MS2/83

4.3.2.7. Şahbâz (Doğan)

Yırtıcı, hızlı uçan avcı bir kuş türüdür. Doğan, şâirler nezdinde kudret ve gücün timsâlidir. *İhyâ Divânı*'nda memdûh, gücü ve kudretiyle doğana benzetilmiş; yaşadığı asrın emniyeti ve barışı barındıran atmosferi, doğanın güvercine kanadını yastık yaptığı düşüncesiyle pekiştirilmiştir:

O şah-bâz-ı hümâ-pervâz evc-i ʿizz ü rifʿat kim
Hilâl-i âsmândır beyża-i ṭuġrâ-yı fermânî
K11/35

ʿAhd-ı ḥıfẓında eyledi şehbâz
Perr ü bâlin kebûtere bâlîn
KT44/15

Şahbâz, bizzat sevgili ve memdûh için müşebbehünbihtir, istiâre yoluyla doğrudan sevgili ve memdûhu sembolize eder:

Diñle İḥyâyı götür ol şeh-i mümtâza ḫaber
Vire tâ şevḳ o sulṭân-ı ser-efrâza ḫaber
Bunı didikçe uçur ṭur meh o şehbâze ḫaber
Ey ṣabâ luṭf idüb İlhâmîye vir tâze ḫaber
Benim ol ruḫları gül tâze-civânım nicedir
T4/5

Şahbaz, en çok sevgilinin gözleri için benzetilen konumundadır. Bu tasavvurlarda âşığın gönlü av, sevgilinin gözleriyse onu kapacak şahbazdır:

Per-güşâ-yı ġamze olsa şah-bâz-ı çeşm-i yâr
Mürġ-veş İḥyâ dil-i uşşâḳını ol dem ḳapar
G107/6

Olurken evc-i pervâz-ı teġâfül çeşm-i şehbâzı
Süzüldi nâz ile mürġ-ı dil-i nâ-kâme bî-pervâ
G20/2

4.3.2.8. Huffâş (Yarasa)

Memeli bir gece kuşu olan yarasa, sese karşı gelişmiş kulaklara sahiptir. Divân şâirlerince çeşitli tasavvurlara konu edinilen yarasanın en çok işlenen yönü, ışığa karşı duyarlı olmasıdır. Özellikle yergi yapılacak kişiye dâir kompozisyonlarda benzetilen rolündedir. *İhyâ Divânı*'nda tek beyitte rastladığımız yarasa, ışığa karşı rahatsızlığından hareketle söz konusu edilmiştir. Işığa karşı duyarlı bu hayvan, gündüz vakitleri mağaraların loş ışığına gizlenir. Memdûhun adâlet güneşinin parıltısından dolayı çapulcu ve açgözlüler gürûhu, tıpkı yarasa gibi saklanırlar:

Fürûġ-ı mihr-i 'adlinde çü ḫuffâş oldılar pinhân
Gürûh-ı muḥtekir her bir gürisne-çeşm-i ḫırş-vâz
KT66/9

4.3.2.9. Hümâ, 'Ankâ (Sîmurg)

Divân şiirinde çokça söz edilen efsânevî kuşlardan olup devlet kuşu, tâlih kuşu isimleriyle de anılır. "*Hümâ, havada çok yüksekten uçması, elde edilemeyişi, tuzağa düşmemesi, gölgesinin insanlara şans getirmesi, kemikle beslenmesi, diğer kuşlardan üstün olması gibi özellikleri ve bunlarla ilgili inançlar, efsaneler, rivayetler dolayısıyla Divân şairinin şiirinde zengin bir hayal ve benzetme dünyası içinde karşımıza çıkar.*"[193] *İhyâ Divânı*'nda hümâ, gölgesinin şans getirmesi yönüyle memdûh ve sevgiliyle ilgili tasavvurlarda yer alır.

Sevgilinin saçları, hümâ kuşu gibi ulaşılmazdır. Gölgesi âşığın üstüne düşerse gönlüne devlet kuşu konar. Beyitte, âşığın başına aşk mülkünün sultânı olan

[193] H. Dilek Batîslam, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 2002, S.7, s.193

sevgili, gölge saldığından beri kâküllerinin hevesi âşık için hümânın en uzun kanadı şeklinew girmiştir:

Başıma sâye ṣalaldan şeh-i mülk-i ʿaşḳım
Heves-i kâküli şehperr-i hümâdır gûyâ
G21/4

Uğurlu olduğu, insanlara şans ve mutluluk dağıttığı için padişâh, hümâ gölgesinin sahibidir:

O şehinşâh-ı felek-pâye vü zerrîn-efser
O ḫudâvend-i hümâ-sâye vü ḫûrşîd-i âṣâr
K8/30

Anka veya Sîmurg, Kaf dağında yaşadığı ve otuz kuştan birer özellik barındırdığı kabul edilen efsânevi bir kuştur. Sîmurg denmesinin nedeni bu özelliğinden kaynaklanır. insan şeklinde bir yüze sahip bu kuş, asla konmadığından avlanması mümkün değildir. İran mitolojisinde, Zâl'ı yetiştirip İsfendiyâr ile savaşında Rüstem'e yardım eden kuştur.

İhyâ Divânı'nda, genellikle yaşadığı Kaf dağıyla birlikte padişâhın övgüsünde geçer. O sultânı Kaf dağına eşdeğer gören Ankâ, kanadının tüylerini yüzlerce kıskançlıkla kar üstüne döker:

Ḳâfa hem-ser görüb ʿanḳâ anı her rîş-i perin
Hem-çü berf üstine ṣad reşkle rîzân gördüm
K14/38

Memdûhun inceden inceye araştıran ok gibi kaleminin hedefi bir mânâ olsa ve o mânâ Kaf dağına uçsa bile ankâ gibi onu avlar:

Nişân-ı tîr-i kilk-i mû-şikâfı olsa bir maʿnâ
Şikâr eyler çü ʿanḳâ tâ be-Ḳâf eylerse de pervâz
KT58/7

Şâir, sadece memdûha dâir övgülerde yararlanmaz Ankâ'dan. Özelliklerini anlattığı yapılar için de ankâ mazmûnundan yararlanır. Belirtilen yapının pencere kanatları, kuş kanadı; iki mermer sütun ise ayak şeklinde düşünülmüştür. Bu haliyle Kaf olarak tasavvur edilen devlet, Anka kuşuna benzemektedir:

Cenâḥ-ı revzeni perdir iki mermer sütûnı pâ
ʿAceb bu Ḳâf-ı devletde muṣannaʿ murġ-ı ʿanḳâ mı
K38/9

Kendisini Kaf dağının etek tutucusu kabul eden şâir, ankânın nâm ve şânının kendisine nisbetle oluştuğunu düşünür:

Bu âlâm ile dâmen-gîr-i Ḳâf-ı iḫtifâ oldum
Baña nisbetle ʻanḳânıñ kim oldı nâmla şânı
K11/18

Yaşadığı dönemi eleştiren şâir, hayâlî olması yönüyle Kaf Dağı ve Ankâ mazmunlarından yararlanır:

Kâfîdir istirâḥat-i ʿanḳâ ṭabîʿata
Mânend-i Ḳâf gûşe-i ʿuzlet zamânede
G238/4

4.3.2.10. Mûsîḳâr

Birkaç neyin bir araya getirilmesiyle şekillenmiş, eskiden kullanılan nefesli bir çalgıdır. Aynı zamanda gagasındaki deliklere rüzgârın vurmasıyla çeşitli sesler çıkaran bir kuşun da adıdır. *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte tesâdüf ettiğimiz mûsikâr, ilk beyitte ney çeşidi olarak toplara teşbih olunmuşken diğer beyitte hem mûsikâr kuşu hem de çalgı aleti şeklinde anlaşılmaktadır. Şâir, bedeninin feryâd ü figânla doluluğundan dolayı her bir kaburgasının nağme oluşturmada, mûsikârdan aşağı kalmadığını vurgular:

Dizilmiş boş degil ṭôblar miṣâl-i nây-ı mûsîḳâr
Meger aʿdâya taḳsîm-i belâ vü fitnedir maṭlûb
KT27/4

Şöyle lebrîz-i figân cismim ki her bir üstüḫân
Ḳalmaz âheng-i nevâ itmekde mûsîḳârdan
G221/6

Umûmî olarak kuş ve çeşitlerinin geçtiği beyitler şunlardır:
K2/41, K7/2,14,15,18,77,79,80,81,84, K8/8,3,4,30,46,65, K9/1,7,47,77, K11/18,30,35, K12/2,6,32, K14/38, K15/21, K16/5,63, K17/15, K19/26, K20/23, K23/23,24, K25/19,26, K28/24,36,40,49, K29/10, K38/9,10, K40/16,36, K51/8,19.
KT2/12, KT5/6, KT9/1, KT16/7, KT16/13, KT26/5, KT27/4, KT28/6, KT29/6, K29/15, KT32/10, KT40/3, KT44/15, KT44/22, KT47/14, KT55/6, KT58/7, KT58/8, KT66/5, KT66/6,9, KT66/11,6, KT76/7, KT82/6, KT89/8, KT90/6, KT97/8, KT100/5, KT101/2, KT106/11, KT120/3.

G3/1, G4/6, G8/5, G12/4, G13/7, G16/3, G18/4,7, G20/2,4, G21/4, G28/3, G37/3, G38/1, G45/1, G46/4, G61/4,5, G63/3, G67/8, G70/2, G78/8, G79/2,3, G80/3, G82/6, G86/5, G88/1, G89/5, G93/1, G98/1-11, G102/2, G105/6, G106/6, G107/6, G117/2, G121/5, G124/4, G125/3, G128/2, G129/1, G131/3, G138/4, G141/4, G148/4, G149/2, G151/4, G155/2,6, G156/2, G157/1,3,5, G163/1, G164/5, G166/4, G170/1, G172/2,6, G178/4, G182/1-10, G188/1, G195/2, G196/1, G201/7, G210/1, G212/4,5, G219/6, G221/1,6, G226/2, G227/3, G232/4, G238/4, G241/5, G242/3, G246/4, G252/4, G253/8, G255/3,8, G259/2, G263/3,5, G264/7, G270/1, G277/3, G282/7, G284/7.
MS1/6,8,12,13,23, MS2/1,63,83,107,112, T4/3, T7/4, TB4/2, TB5/14, N1/3, N3/1, N4/6.

4.3.3. Dört Ayaklı Hayvanlar

4.3.3.1. Esb (At, Semend, Kümeyt)

Divân'da en çok zikredilen hayvanlardan biridir. Atın divân şâirleri tarafından çokça tercih edilmesinin nedeni, o dönem toplumunda işgâl ettiği yerin önemi ve toplumun ona yüklediği anlamdan kaynaklanmaktadır. Rengi, yürüyüşü ve hızlı olması sebebiyle söz konusu edilir. Genellikle memdûhun büyüklüğünü, azâmetini ve himmetini sembolize eder. Atın geçtiği beyitlerde nal, gerd ve sahâ gibi ifâdelere sık yer verilir. *İhyâ Divânı*'nda himmet, gayret, nâz, cevr, sitem, fikr, sevdâ ve zamân gibi soyut mefhûmların anlatılmasında yararlanılmıştır.

Memdûhunu yüceltme gayretindeki şâir, kaleminin atına meydân vermesinin nedenini, O'nun dergâhına intisâb etme gayreti şeklinde yorumlar:

Murâdım intisâb-ı dergehiñdir yoḫsa ḥaddim mi
Semend-i kilke virmek deşt-i evṣâfiñda meydânı
K2/94

Nazmını bir sahâ şeklinde tahayyül eden şâir, şiirinin hattını ise memdûhun övme atının çıkardığı toz şeklinde değerlendirir:

Ḫaṭṭ-ı eş'ârım degil gerd-i semend-i vaṣfıdır
Sâḥa-i naẓmım tozutdı eyleyüb cevlân-geri
K12/36

Âlemin süsü olan sultânın büyüklüğünün atı, ay gibi parıldayan nallarıyla ufuklara parlaklık verir; onun himmetinin atı, savaş meydânında toz kopardıkça düşmanının vücûdu zelillik ve hakirlik tozuna bulanır:

Öyle Şâh-ı ʿâlem-ârâ kim virir âfâḳa ferr
Parladıḳça meh gibi naʿl-i semend-i şevketi
K15/15

Semend-i himmeti ṣaḥn-ı veġâda toz ḳopardıḳça
Vücûd-ı ḫaşmı gerd-âlûde-i z̲ill ü hevân oldı
K17/28

At ile somutlaştırılan mefhûmlardan biri zamân, yani saattir. Saat, hem yürümemesi yönüyle esb-i tâhûn hem de işlek olması yönünden esb-i reh-vâr şeklinde tasavvur edilir:

Esb-i ṭâḥûna döner hiç yürimez şâma yaḳin
Yire çalmaġı ḳurar sâʿati âdem bu zamân
K5/20

Deşt-i pehnâ-ver-i müstaḳbeli ṭayy eyleyemez
Esb-i reh-vâr gibi olsa da işlek sâʿat
G40/2

Sevgili ve âşık arasındaki münâsebetlerde de esb unsurundan istifâde eder şâir. Âşığın gözü, yollarda kalması dolayısıyla ilk beyitte naz atının nalının çivisinin nakşı ve hasret düğmesi şeklinde düşünülmüş; diğer beyitte ise âşığın bizat kendisi, sevgilinin cefâ atının ayağının altında nakış olma ihtimâliyle söz konusu edilmiştir:

Gözüm yollarda naḳş-ı mîḫ-i naʿl-i esb-i nâzuñ mı
Yâ ceyb-i intiẓâra tügme-i ḥaşret midir bilmem
G195/5

Pâ-mâl-i esb-i cevride olsam çü-naḳş-ı pâ
Çıḳmam ḥarîm-i vaṣla çıḳan şâh-râhdan
G228/2

Sevgilinin saçlarının gamı, sevdâ kafilesinin bağı olduğundan beri âşığın tenindeki damarlar, sevdâ atının yolu olmuştur:

Ġam-ı zülfüñ olalı ḳâfile-bend-i sevdâ
Tenimüñ regleridir râh-ı semend-i sevdâ
G13/1

Âşık, sevgilinin atının nalını bakışlarıyla öpmek istediği halde onun sitem çiftesini yemekten kaçınır; bu yüzden gözü kayar:

Naʿl-i semend-i yâri nigâhım iderdi bûs
Ammâ ki cüfte-i siteminden gözüm ḳayar
G100/2

Şâir, mutluluğun verdiği coşkunluktan dolayı fikir atının meydân bulduğunu, böylece iki târih yazdığını belirtir:

Semend-i fikre meydân virdi İḥyâ farṭ-ı şevḳinden
İki târîḫi bir beyt içre ṭabʿ-ı müstâḳîm aldı
KT17/16

4.3.3.2. Ahû (Ceylan, Gazâl)

Güzelliği, gözlerinin iri ve siyah olması, seke seke gitmesi ve ürkekliği dolayısıyla sevgili ile birlikte teşbih ve mecazlar meydana getirir. Genellikle sevgili için benzetilen konumundaki âhû, avcılara av olması yönüyle ve yaşadığı deşt ile birlikte sık telaffuz edilir. Göbeğindeki katılaşmış kandan misk elde edilmesi nedeniyle Huten, Hıtâ ve Çin gibi ifâdelerle birlikte çeşitli terkîpler yapar. *Divân*'da ahû "sayd, şikâr, çeşm, nigâh, dîde, deşt, nâf, müşg, kemend, tîr, neyistân, vahşi ve müjgân" gibi ifâde ve unsurlarla çeşitli tasavvurların içinde yer alır.
Şâir, söz söylemedeki becerisini, mânâ ahûsu terkîbiyle somutlaştırır. O, öyle hüner sahibidir ki mânâ ahûsunu avlar; ancak ahû av olduğunun farkına bile varmaz:

İder âhû-yı maʿnâyı der-ḳayd
Ḫaberi olmaz oldığından ṣayd
MS1/86

Sevgilinin gözleri için âhû, en yaygın müşebbehünbihtir. Kirpiklerin arasında yer alması sebebiyle kamışlıkta gezen bir ceylânı andırır:

Gerdiş mi ider çeşmiñ o müjgân arasında
Âhû mı gezer yoḫsa neyistân arasında
G256/1

Deşt, ceylânın yaşadığı yer olması nedeniyle onunla ilgili kompozisyonlarda sıklıkla yer verilen bir unsurdur. O âhûya benzeyen sevgili, nâz ovasında yabâne bakışlar atmaktadır:

Deşt-i nâz içre o yâbâne baḳışlar nolsun
Kec-nigâh eyleme İḥyâya ey âhû baña baḳ
G173/7

Huten memleketinde yaşayan ve göbeğinden misk elde edilen ceylan türünden dolayı, divân şâirleri âhûyu müşg ve nâfe gibi unsurlarla birlikte zikrederler. Göbekte oluşan nâfe, kazıklara sürtünme sonucu dökülür ve toplanılarak misk kokusu elde edilir. Aşağıdaki beyitte şâir, âhûnun göbeğindeki miski düşürmesinin sebebini, sevgilinin ejderi andıran saçlarının yarattığı korkuya bağlamaktadır:

Ḳabardı bâd ile her târ-ı zülfi ejder olub
Düşürdi bîm ile nâf-ı ġazâl müşgîni
G273/5

Çölde Mecnûn'la arkadaşlık etmesinden dolayı, Leylâ ve Mecnûn şeklinde vasfedilen sevgili ve âşık ile ilgili tasavvurlarda da ahû geçer. Mecnûn'un ceylânları, o Leylâ'nın kaküllerinin halkasını görse av değilken gam çölünde av olur:

O Leylî ṭurreniñ vaḥşî ġazâl-i çeşmini görse
Olur müdrik degilken deşt-i ġamda âhûvân-ı Mecnûn
G227/6

4.3.3.3. Seg (İt, Köpek, Kelb)

Köpek, genellikle menfî duygular beslenilen rakîb için benzetilendir. *İhyâ Divânı*'nda düşman askerleri nefis ve geçim sıkıntısı, dişleme ve kuduz özelliğiyle köpeğe benzetilmiştir:

Der-miyân eyledi ol seg menşe'ni merdân
Aldılar ortaya bir kelb-i ʿaḳûrı güyâ
K16/41

Cûʿ-ı kelbine ḥayretdeyim İḥyâ nefsüñ
Eylemez cîfe-i dünyâdan o seg istikrâh
G234/6

Ḥamle itmişdi baña kelb-i aḳûr-ı maşraf
Dâmen-i ṣabrımı çâḳ itmek idi ḳaṣd-ı bedi
KT109/5

4.3.3.4. Şîr (Esed), Peleng (Kaplan)

Hayvanların en kuvvetlisidir arslan. Genellikle güç ve yırtıcılık yönüyle konu edinilir. *İhyâ Divânı*'nda, memdûhun gücünü pekiştirmek ve savaşta Müslüman askerlerin kahramanlıklarını anlatmak için arslan teşbihine yer verilmiştir:

Dâver-i şîr-i ṣalâbet şeh-i ṣâḥib-'ünvân
Ḫâver-i mihr-i necâbet şeref-i 'âlemiyân
K5/30

Olsañ herze rûyı itmekiçün biñ pâre
İşte imdâdıma gönderdi yüz elli esedi
KT109/7

Kaplan, arslan gibi kuvveti ve yırtıcılığıyla tanınan bir hayvandır. *İhyâ Divânı*'nda 3 beyitte zikredilen kaplanın kullnılma nedeni iki beyitte postunun deseni, bir beyitte ise gücünden hareketle yok edici özelliğidir.

Âşığın cismi, üstündeki yanık yaralarıyla kaplanın postuna döner;

Pür-tâbı ebr-i zülfüñe şâyân o 'âşıḳuñ
Kim dağlar ile cismini hem-çün peleng ider
G116/3

âhı, yıldızları yanıktan oluşan yaralara çevirince gökyüzü kaplana benzer:

Âsumân döndi pelenge idicek dûd-ı dilim
Encümi çerḫ-i kühen-sâlede mânende-i dâġ
G162/6

Padişâh, düşmanın hayat cebini yırtması dolayısıyla, yok edici kaplan pençesinin sahibidir:

Tâb-ı ser-pençe-i peleng-i helâk
Ḳıla ceyb-i ḥayât-ı düşmeni çâk
MS1/106

4.3.3.5. Gürg (Kurt), Rûbeh (Tilki)

İhyâ Divânı'nda iki beyitte zikredilen bu hayvanlardan tilki, hilekârlığı dolayısıyla düşman için müşebehünbih konumundayken kurt ise açlığı ve fakirliği somutlaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkar:

Ḳıldı mekrîn âşikâr ol düşmen-i rûbah-meniş
İtdi çün gürg-i gürisne ʿâlemi pür-gerd-i ġam
KT18/4

Bu defʿa bildi kâr itmez füsûn şîrân-ı İslâma
Ḥiyelden oldı ol rûbeh-meniş meʾyûs ṣulḥ oldı
KT2/10

4.3.3.6. Gûsfend (Koyun), Kebş (Koç), Naḫcîr (Keçi)

Divân'da "koyun" sadece bir beyitte, tuz sevme özelliği dolayısıyla gönül için benzetilen durumundadır:

Yâri düşnâm eyledikce laʿline ḳurbân olur
Bu dil-i şeydâ şekerdir gûsfend-âsâ ṭuza
G254/5

Koç, kurbân bayramının söz konusu edildiği beyitte, bu bayramla özdeşleşen bir varlık olarak ele alınmıştır. Kurban bayramının koç, Ramazân bayramının ise şekerle gelişi memdûh için bir övgü vesilesidir:

Gâh kebş ile gehi tuḥfe-i sükkerle gelür
Şâhîd-i 'ahdine 'îd olmağiçün ḳul ḳurbân
K5/40

Hem av hem de yaban keçisi anlamlarına gelen nahcîr, *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte zikredilmiştir. Sevgilinin kirpiklerinin avın tuzağı olmasına gerek yok, istek çölünde zevkin yaban keçisi sevgiliye avdır:

Deşt-i iḳbâliñde ṣayd olsun saña naḫçîr-i kâm
Olmasun müjgânlarıñ dâm-ı şikâr-ı intiẓâr
K32/23

4.3.3.7. Har (Eşek)

Eşek, genellikle ahmaklığa vurgu yapmak adına şâirin menfî duygular beslediği kimseler için sıfat olur. *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte geçen har, rakîbe sıfattır:

Bârî cevre yoḳ mı iḳbâliñ dime ey kîne-cû
Var raḳîb-i ḫar gibi idbâre ṣor ṣorma bana
G7/3

4.3.3.8. Meymûn, Hûk (Domuz)

Maymun ve domuza, *Divân*'da birer beyitte düşman askerlerini nitelemek için başvurulmuştur. Osmanlı askeri, düşmanları topa tutulmuş maymuna ve güllelerle sersemlemiş domuza döndürmüştür:

Anları ʿasker ider ṭôpa ṭutulmış meymûn
Yaġdırub gülleleri kelle-i bî-maġzâne
KT4/23

İdince kelle-i aʿdâya serzeniş-i gülle
Gürûh-ı düşmeni döndirdi ḫûk-i ser-sâme
K39/9

İhyâ Divânı'nda dört ayaklı hayvanların geçtiği beyitler şunlardır:
K2/10,18,80, 84, K4/27, K5/20,40, K9/56,66,68, K10/10,14, K12/22,36, K15/15, K16/28,41,66, K17/36, K28/68, K29/13, K39/5,11,15, K40/22,23,25, K46/3.
KT1/4,16,12,23, KT2/10, KT7/4,5, KT12/4, KT15/8, KT17/6, KT44/13, KT50/8, KT70/10, KT81/8, KT86/4, KT87/6, KT89/7, KT109/5,7.
G12/7, G13/1, G18/5, G21/2, G40/2, G41/8, G50/1, G60/4, G74/1,6, G100/2, G109/2, G110/7, G112/6, G116/3, G130/5, G132/3, G144/4, G162/6, G172/3, G173/7, G180/1, G181/2, G187/10, G193/3, G195/5, G201/1, G223/2, G227/6, G228/2, G234/5,6, G235/2, G240/6, G250/2, G252/3, G256/1, G273/5, G278/1, G281/4.
MS1/51,106, MS2/23,86, T3/4, T8/7, MD2/1-5.

4.3.4. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler

4.3.4.1. Umûmi Olarak Balık (Mâhî, Semek)

Divân şâirleri tarafından genellikle pullu olmaları, suda yaşmaları, sürü halinde olmaları ve oltayla yakalanmaları yönüyle ele alınırlar. *İhyâ Divânı*'nda, gönül ve rakîb için müşebbehünbihtir. Bu benzetmelerde hareket noktası oltayla avlanmasıdır. Şâir, sevgiliyle ilgili düşüncelerin karmaşıklığını, balık oltasının karmaşık hâliyle anlatmıştır. Sevgilinin hançer gibi kaşları hayâl denizine girse düşünce iplikleri, balık oltası gibi karmakarışık olur:

Yemm-i ḫulyâya girse ḫançer-i ebrûsı ol mâhuñ
Olur çün şest-i mâhî rişte-i efkâr pîç-â-pîç
G49/4

Gönül, sevgilinin avı olduğundan balığa benzer. Sevgili, onu saçlarının oltasının çengeliyle av eder:

Ṣayd itdi mâhî-i dili seyr it o mâh-rû
Ḳullâb-ı şest-i zülfin idüb ḫam-ı necm çeker
G93/4

Gönül, balık gibi suyun derinliğindeki güneş ve nûrdan engin bir deniz olsa bile sevgilinin güzelliğinin muhtevasını hakkıyla bilemez:

Dil ġavṭa-i ḫûr lücce-i nûr olsa çü mâhî
Mâhiyyet-i ḥüsnüñ bilemez yine kemâhı
G274/1

Gökyüzü, rengi dolayısıyla deniz şeklinde düşünüldüğünde hilâl de şekli dolayısıyla balığa benzetilir:

Tâ çarḫa atdı mâhî-i şevḳi degül hilâl
Ser-pençe-i telâṭum-ı mevc-i yemm-i bahâr
G106/7

Sevgilinin yanağı su gibidir; yanaklara inen kâküllerin telleri olta, yanaktaki ben ise yemdir. Sevgilinin yanağındaki beni öpen rakîb de bu tabloya, oltadan yem kapan balık olarak eklenmektedir:

Bûs ider aġyâr ḫâl-i ʿârıżın fırṣat bulub
Şest-i târ-ı kâkülünden hemçü mâhî yem ḳapar
G107/2

4.3.4.2. Pervâne

Divân'da en çok zikredilen hayvanlardan olan pervâne, çoğunlukla şem‘ ile birlikte tasavvurlar meydana getirir. Zayıflığı, tül gibi kanatlarının olması ve ışığa olan aşkı, oluşturulan hayâllerin hareket noktalarıdır. Pervâne, ışığa düşkünüğü ve onun etrafında dönmesi nedeniyle âşık, âşığın canı ve gönlü için müşebbehünbih konumundadır. Âşıklık noktasında bilbülle mukayese edilen pervâne, sevgili uğrunda ölümü göze aldığı için gerçek âşığı temsil eder.

Pervâne ve mûm mazmunları mutasavvıf şâirler tarafından da çeşitli hâlleri sembolize edecek şekilde kullanılmıştır. *" 'Şem' ve pervâne' sembolizmi, aşkı, Yaratıcı'dan başlayarak anlatmaktadır. Zira Şem'/mum önce kendi yanmakta, daha sonra ise ateşiyle pervâneyi yakmaktadır. Aşkın, Yaratıcı'yla ilgili olan boyutu, varlık halkasını oluşturan yaylardan "kavs-i nüzûl"a tekabül etmektedir. "Bilgenin İlke ile sırra ulaşmak için kat ettiği yol (ise) bu evrelerden ikincisidir. Yani başlangıca dönüş hareketidir. Dolayısıyla da bu halkanın ilk yayını mumun yanışı oluştururken ikinci yayını ise pervânenin yanışı (kavs-i urûc) oluşturacaktır. "Zira yere inmek, aşk iptilâsı içindir" Böylece, Yaratıcı'nın bilinmeye duyduğu aşkla açılan varlık halkası, pervânenin mumun ateşinde yanmasıyla beraber kapanacak, başka bir deyişle tamamlanacaktır."*[194] *İhyâ Divânı*'nda şem' ve pervânenin tasavvûfî bir çizgide kullanımına rastlanmaz. Memdûhu yüceltmede ve sevgiliyle ilgili tasavvurlarda faydalanılan bir mazmûn biçiminde karşımıza çıkar. Cân, güneş, tîr, ben, hâdmân, kadeh, şâirin kendisi ve mecûsîyle (âteşe tapmaları dolayısıyla) birlikte çeşitli teşbih ve mecâzlar kurar.

Memdûhu yüceltmek için başvurulan pervâne, hem Padişâhın anlayış mumuna dönen bir güneş hem de diğer bir memdûh olan Mihrimâh Sultân'ın yanağının mumunun aydınlatmış olduğu hareminin etrafında dönen hizmetçiler olarak tahayyül edilmiştir:

Gülşen-i ḫâṭırına bülbül-i gûyâ ilhâm
Şemʿ-i idrâkine ḫûrşîd-i cihân pervâne
KT4/6

Rûşen itdi şemʿ-i ruḫsârı ḥarîm-i devleti
Döndiler pervâneye pîrâmeninde ḫâdmân
KT89/5

İhyâ, memdûhları tarafından inşâ ettirilmiş yapıları tasvîr ederken de pervâne mazmûnundan istfâde eder. Yapının sütûnu, süzülmüş berrak bir mûm; kanadında asılı duran oklar ise pervâne biçiminde tasvîr edilir:

Ol sütûn bir şemʿ-i kâfûrîdir açmış üstine
Tîrler pervâne-veş cevlân idüp bâl u perin
KT3/10

Pervânenin diğer bir kullanım yeri, bezm ve ona ait unsurlarladır. Gam sarhoşu âşık, pervâsızca ateş renkli kadehe düşer; kendisini pervâne gibi pervâsızca kadehin mumuna vurur:

[194] Ayşegül Akdemir, "Güzellik, Aşk ve Bilgi Üçgeninde Şem ve Pervâne", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 5/3, Summer 2010, p.11,12

Düşer maḫmûr-ı ġam ṣahbâ-yı âteş-fâme bî-pervâ
Urur pervâne-veş kendiñ çerâġ-ı câme bî-pervâ
G20/1

Sıcaklığıyla meclisi devreyleyen kadeh, şâirin yatak odasının mumuna dönen pervânedir:

Germiyyet ile meclisi devr eyledi sâġar
Pervâne-veş ol şemʿ-i şebistânıma döndi
G271/4

Mecûsîlik, âteşe tapma dini olduğu için âteşin etrafında dönen pervâneyle ilişkilendirilmiştir. Pervâne, ehl-i kitâb bir varlıkken mumun tarafına kanadının yapraklarını(sayfalarını) açıp dininden dönmüş, mecûsî olmuştur:

Açdı evrâḳ-ı perîn pervâne ṭaraf-ı şemʿde
Bir mecûsî gûyâ oldı dönüb ehl-i kitâb
G28/4

Sevgilinin güzellik unsurlarıyla da mûm ve pervâne kompozisyonu oluşturulur. Sevgilinin gerdeni şeffâf bir mum, üstündeki ben ise etrafında dönen pervâne biçiminde hayâl edilmiştir:

Şemʿ-i kâfûrîdir ol gerden aña pervânedir
Şuʿledir hem dûd-ı pîçândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
G56/5

Kendisini hikmetin mumu ve irfânın ateşi şeklinde tanımlayan şâir, Eflâtûn'un rûhunu, kendi irfân ve hikmet ateşinin etrafında dönen kanadı yanmış pervâne olarak tasavvur eder:

Şemʿ-i ḥikmet şuʿle-i ʿirfânız İḥyâ bezmde
Rûḥ-ı Eflâṭûndır per-suḫte-i pervânemiz
G138/6

4.3.4.3. Meges (Sinek), 'Ankebût (Örümcek), Zenbûr (Arı)

Örümceğin şiirlerde konu edilmesinin nedeni, genellikle ağ örmesi dolayısıyladır. *İhyâ Divânı*'nda bir beyitte zikredilen örümcek, sinekle birlikte bir kompozisyon meydana getirmiştir. Sevgilinin beninin sinek sûretinde düşünüldüğü

beyitte, âşığın bakışının iplikleri örümceğin ağıdır. Amaç, bakışların ağıyla sevgilinin benini avlamaktır:

Aġ itdi dîde târ-ı nigâhın çü ʿankebût
İḥyâ ḫayâl-i ḫâl-i ruḫ-ı yâre çün meges
G150/5

Sinek, *İhyâ Divânı*'nda rengi ve şekerli yiyeceklere düşkünlüğü nedeniyle söz konusu edilmiştir. Yukarıda ankebut için verilen örnekte değinildiği gibi rengi ve küçüklüğü nedeniyle sevgilinin beni için benzetilen iken aşağıdaki beyitte şekere düşkünlüğünden hareketle tasavvura eklenmiştir. Gönül, sevgilinin tatlı dudaklarının düşüncesini kendisine yurt edinmese süveyda, sinek gibi bal kâsesine dalmazdı:

Fikr-i leb-i nûşîniñe dil olmasa me'vâ
Ṭalmazdı süveydâ çü meges kâse-i bâle
G237/3

İhyâ Divânı'nda iki beyitte söz konusu edilen arı, iğnesinin olması ve bal yapması yönleriyle ele alınır. İlk beyitte düşman askerleriyle ilgili bazı durumlar, diğer beyitte ise âşık ve sevgiliyle ilgili çeşitli özellikler için arı, kovan, iğne ve bal unsurlarına yer verilmiştir:

Hemçü zenbûr itdiler ḥışnı ḳovan kendülere
Nîş-i zehr-âlûd-ı ḥarbeyle virüb nâsa elem
KT18/12

Kendüyi nîş-ḫûrde-i zenbûr-ı ʿaşḳ idüb
İḳbâl-i ḥüsni gitdi lebi şehd-i nâb iken
G213/3

4.3.4.4. Mûr (Karınca)

Karınca; küçüklüğü, rengi, birlikte oluşturdukları görüntü ve şekere düşkünlüğü yönleriyle söz konusu edilmiştir. Karıncalara hükmeden bir hükümdâr ve peygâmber olan Hazeret-i Süleymân'ın ismi zikredilmediği halde, Sultân Selim için kullanılan "hüdâvendigâr-ı mûr" tâbiriyle, Hazret-i Süleymân'a teşbih ve telmih vardır:

Ḫudâvendiger-i mûr Şeh Selîm-i salṭânat-perver
Ki bû-yı ʿıṭr-ı ḫulḳın ṣâḥib-i ẕevḳ Selîm aldı
KT64/2

Aşağıdaki beyitte ise bir arada bulunmaları nedeniyle düşman askerleri, sultânın gölgesindeki küçücük âciz karıncalara benzetilmiştir:

Ṭop olub çarḫ-ı felekde yürise rezme ‘adû
Göreler añları sâyeñdeki bir mûr-ı ḥaḳîr
K9/68

Sevgilinin dudağı şeker, etrafındaki ayva tüyleriyse karıncadır. Sevgilinin dudağının etrafındakiler ayvatüyleri değil, onun naz gülüşünün şeker satıcısı olduğunu görüp dudağına ulaşan karıncalardır:

Ḫaṭṭ ṣanma mûr-ı târ-ı nigâh erişdi la‘line
Sükker-fürûş-ı ḫande-i nâz oldığın görüb
G32/4

Sevgilinin dudağının şekeri hatıra geldiği ân gönül zemîninde hırs ve açgözlülüğün karıncaları fıkır fıkır kaynamaya başlar:

Gelürse ḳand-i lebi yâda mûr-ı ḥırṣ u ṭamaʿ
Zemîn-i dilde o sâʿat fıḳır fıḳır ḳaynar
G108/5

4.3.4.5. Mâr (Yılan, Efʿâ, Ejder, Ejderhâ), Neheng (Timsah)

İhyâ Divânı’nda yılan şekli, zehirli ve öldürücü olması, hazineye bekçilik yapması, derisindeki rengâreng desenler ve ağzından ateş püskürtmesi (ejder) yönüyle söz konusu edilir. Bu yönlerden hareketle yılan, *İhyâ Divânı*’nda zülüf, gamze, kemer, nefis, düşman, tîğ, tîr, tesbîh, ney, hançer, tob ve tüfeng ile teşbih ve mecâzlar meydana getirmiştir.

Şâir, Peygamber Efendimiz’den şefâat isterken, nefs-i emmâreyi göğsünde yatan yedi başlı yılana benzetiyor. Benzetme yönü zehirli olmasıdır:

Ḫalâṣın iste Ḥaḳdan ben ḳuluñ kim nefs-i emmâre
Yatur sînemde mâr-ı heft-serdir yâ Resûlallâh
K3/6

Sevgilinin güzellik unsurlarından zülüf, şekil açısından yılana benzer:

Rûze-dâr-ı ġamnıñ çehre-i ṣavmı bozılur
Mâr-veş görse çöreklenmiş o zülf-i pîçân
K5/49

Sevgilinin zülüflerinin rüzgâr tarafında kabarık bir hâle getirilip ejdere benzetilmesi; ceylânın, göbeğinin miskini korkudan düşürmesine sebep olur:

Ḳabardı bâd ile her târ-ı zülfi ejder olub
Düşürdi bîm ile nâf-ı ġazâl müşgîni
G273/5

Yılana teşbih olunan diğer bir unsur, gamzedir. Hışm ile baktığında sevgilinin gamzelerinin her biri, birer ejder kesilir:

Her ġamze birer ejder olur ḫışm ile baḳsa
Hârût'a gelür bîm
Siḥr itmede ol çeşm-i füsûn-kâre ne dirsin
Üstâd degül mi?
MZ1/2

Hazinelerin yılanlar tarafından korunduğuna inanılır. Sevgilinin belindeki altın kemer, defineye sarılmış bir yılandır:

Degül zerrîn kemer mûy-miyân-ı şîve-kârımda
Ṣarıldı gence gûyâ bir muṭalsam mâr pîç-â-pîç
G49/3

Yılanlarla ilgili teşbihlerde hareket edilen yönlerden biri de derisindeki rengâreng nakıştır. Kendisine dünyânın süsüne aldanmaması konusunda öğüt veren şâir, bunu yılanın nakşının renkleriyle pekiştirir:

Ârâyiş-i cihâna göñül virme yoḳ feraḥ
Ger olsa naḳş-ı mâr sefîd ü siyah ü sürḫ
G59/4

Sultânın kahramanlığı ve kudreti anlatılırken düşmân, tabiati yönüyle yılana benzetilmiştir:

Ḫân-ı Selîmüñ şevket-i şâhânesi gösterdi çün
Mâr-ṭıynet böyle ḫaşm geçer veh tiryâḳ-bîm
K16/17

Bir yılan türü olan ejderhânın en önemli özelliği, çok büyük olması ve ağzından ateş çıkarmasıdır. Şâir, savaş meydânında ateş alan top ve tüfekleri, düşmanı yok etmesi yönünden ejdere benzetir:

Ṣaḫn-ı peygârde ḫaşmı yaladı yutdı tamâm
Oldı her ṭôb u tüfeng aġız açub ejderhâ
K16/34

Padişâhı elinde tüfekle seyredenler, onu ateş dilli bir ejderhâya benzetirler:

Elinde bu tüfengi seyr iden Sulṭân Maḥmûdıñ
Ṣanur bir ejder-i âteş-zebândır gördigin ḫâşlar
Nidem yaġdırsa hem-çün raʿd ü berḳ aʿdâya ḳurşûnı
Kedû-yı serleri seyl-âb-ı ḫûnda yüzmege başlar
MR1/4

Neyin sesi, yakıcı olduğundan dolayı ejderhâ teşbihiyle söz konusu edilir. Hayâl sahnesinde gamı darmadağın eden, ejder gibi dem çeken neydir:

Ṣaḫn-ı ḫayâlden ġamı heb târ-u-mâr ider
Ejder miṣâlî çekse eger dem ʿaṣâ-yı ney
G265/3

Tasavvurlarda ejder olarak düşünülen diğer unsurlar hançer ve tesbihtir:

Belinde nâzdan âşüfte-ḥâl olur ḫançer
Velîkin ʿâşıḳa ejder-miṣâl olur ḫançer
G69/1

Düzd-i sehv uġrayamaz daḫme-i ẕikrullâha
Görinür hem çü ṭılsım ejder-i pîçân tesbîḥ
G52/4

İhyâ Divânı'nda sadece bir beyitte timsah zikredilmiştir. Memdûhuna övgüler yağdıran şâir, onun kesici kılıcını, düşman kanından müteşekkil denizin timsahı olarak tasavvur etmiştir:

Tîġ-ı bürrânı neheng-i yemm-i ḫûn-ı düşmen
Tîr-i bürrânı çeleng-i ser ḳahr-ı aʿdâya
K19/8

4.3.4.6. Şeb-tâb (Ateşböceği)

İhyâ Divânı'nda iki beyitte zikredilen şeb-tâb, ışık vermesi dolayısıyla sevgilinin keremi ve yıldızlarla birlikte telaffuz edilir:

Tâ rûz-ı ḥaşr kevkebesi dehre ferr vire
Geldikce şâma encüm-i şeb-tâbdan fürûġ
G164/12

Virilmez pertev-i nâçîz-i iḳbâle vücûd aṣla
Olur mı dil-firîb âdem fürûġ kerem-i şeb-tâbe
G236/5

4.3.4.7. Semender, Bukalemûn

Ateşte yaşadığına inanılan bir masal hayvanıdır semender. Sevgilinin güzellik ögeleri ve âşığın çeşitli halleri için yararlanılan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Söz konusu edildiği bütün beyitlerde âteş ve onunla alakalı unsurlarla birlikte yer alır. Memdûhun övgüsünde de faydalanılan bir unsurdur semender. Kıvılcımlar saçan göğüs, eğer kibir ve kinle çok yakıcı hâle gelirse sultânın keskin oku, semender gibi o âteşe girer:

Eger pür-sûz u kibr u kin olursa sîne-i eşrâr
Girer ol âteşe hem-çün semender tîr-i bürrânı
K11/39

Âteşin içinde yüzermiş gibi tüfek atan her asker, bu hâliyle semender kuşuna benzer:

Şinâh eyler derûn-ı âteş içre her tüfeng-endâz
Meger mürġ-ı semenderdir degil ceyş-i muʿallim bu
KT90/6

Âşk âteşiyle yüreği yanan âşık, semendere benzetilir. Aşk âteşi içinde semender olan âşığın âhının her alevi de semenderin kanadı gibidir:

Micmer-i ġamda yanar aḫsüker miyim
Âteş-i ʿaşḳ içre semender miyim
Ḥayret ile yoḫsa birâder miyim
Hiç bilemem vaṣla sezâver miyim
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete
TB5/15

Çoḳ mı pervâz itsem evc-i âteşîn ʿaşḳda
Âhımuñ her şu'lesi bâl-i semenderdir baña
G4/3

Sevgilinin güzelliği, âşığı yakan bir özelliğe sahip olduğu için semendere; onu oluşturan güzellik unsurları da onun kanadı, kıvılcımı ve âteşi şeklinde tasavvur edilmiştir:

Bir semenderdir ki ḥüsni aña âteş hem-şerer
Hem daḫî şehbâl-i cünbândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
G56/2

Sevgilinin soğuk ve umursamaz hâli, semender teşbihiyle anlatılmıştır. Âşığa bir türlü ısınmayan o serd yaradılışlı sevgili, semenderin kanadının yastığında uyusa bile ısınmaz. İlk dizede yer alan "ısınmaz" ifâdesi hem gerçek mânâda ısınmak, hem de alışmak-ilgi göstermek anlamlarına gelecek şekilde tevriyelidir:

Işınmaz ol büt-i serd-âşinâ bir dürlü ʿuşşâḳa
Ġunûde olsa farżâ bâliş-i bâl-i semenderde
G244/2

Sazdan çıkan nağme, yakıcı olması dolayısıyla semenderle birlikte kullanılmıştır:

Her naġme bir semender olur alsa sazda
Aldıḳca tâb-ı şeh-per mıżrâbdan fürûġ
G165/5

Bukalemun sadece bir beyitte, rengâreng nakşı yönünden vurgulanmıştır. Tasvir edilen yapı, renkli görünüşü ve nakşıyla bukalemuna benzetilmiştir:

Görinür yek naẓarda reng-â-reng
Naḳşı hem-çün nükûş-ı buḳalemun
N3/2

Balıklar, böcekler ve sürüngenlerin zikredildiği beyitler şunlardır:
K3/6, K5/49, K8/27, K9/17,68, K11/11,39, K13/4, K16/34,42,71, K19/8, K28/14,27, K56/4, KT3/10, KT4/6, KT7/4, KT15/2, KT16/17, KT18/12, KT28/5, KT64/2, KT75/3, KT89/2, KT90/6, KT98/6, KT103/7, KT126/1.
G4/3, G20/1, G24/6, G28/4, G32/4, G33/6, G37/3,6, G49/3,4, G52/4, G56/2,5, G59/4, G69/1, G78/2, G88/2, G93/4, G97/2, G106/7, G107/2, G108/5, G123/6, G128/6, G138/6, G148/6, G150/5, G156/4, G157/1, G164/12, G165/5, G172/2, G189/3, G213/3, G236/5, G237/3, G240/4, G244/2, G250/7, G260/3, G265/3, G271/4, G273/5, G274/1.
MS2/17, MZ1/2, MR1/4, TB5/7, TB5/15, N3/4.

4.4. Nebâtât

4.4.1. Umûmî Olarak Ağaç (Şecer, Dıraht, Nihâl)

Çimenlikte, bağda, bahçede diğer bitkilerle beraber bulunan ağaç meyve vermesi, çiçek açması, rüzgârda salınması, kuruması, üzerinde kuşların yuva yapması, uzunluğu ve dalları yönleriyle çeşitli tasavvurlarda yer alır.

Ağaçlar, rüzgârda salınması sebebiyle "mestâne" biçiminde tasavvur edilmiştir. Bu salınmada sabah rüzgârının bahşettiği bir neş'e vardır. Sarhoşlar, içkinin tesiriyle neşe içinde kahkahalarla salınarak yürürler:

Neş'e-baḫş oldı meger her birine bâd-ı seher
Pekçe mestâne ḫırâm itmede gördüm eşcâr
K7/31

Sonbahar rüzgârının tabiatta, dolayısıyla da ağaçlarda yaptığı değişiklik, soyguncu-soyulan teşbihiyle anlatılmıştır. Hazân rüzgârının yapraklarını döktüğü ağaç, bu yönüyle yol kesicilerin hışmına uğramış bir mağdur şeklinde düşünülmüştür:

Câme-i sebzini aldırdı ser-â-ser eşcâr
Anları şoydı yine bâd-ı ḫazân reh-zen-vâr
K8/1

Memdûhun hışmının düşmanı lerzân etmesi, fırtınanın ağaçları sarsıp titretmesi benzetmesiyle verilmiştir:

Lerze-nâk eylerse ḳadd-i düşmeni ḫışmı eger
Resmini ol ḥâletiñ eşcâra şarşar gösterir
K28/41

Özellikle sevgili ve onun ince, düzgün boyu için kullanılan nihâl, memdûhun yüceliğini, cömertliğini ve onun çeşitli özelliklerini anlatmada da başvurulan bir unsurdur. Ayrıca şâirin şiiri ve sevgilinin güzellik unsurlarını tasvir etmede yine "nihâl" teşbihinden yararlanılır.

Fazilet fidânı denilen memdûhun ölümü, ecel rüzgârının ömür yaprağı ve meyvalarını dökmesiyle somutlaştırılmıştır:

Berg ü bâr-ı 'ömrüni rîzân idüb bâd-ı ecel
Ol nihâl-i faẕlı ḳıldı mâ'il-i dâr-ı cinân
KT69/2

Sevgili, endâmı ve tâzeliği sebebiyle hoş-hırâm-ı nâz, nihâl-i bâğ-ı hüsn ya da nihâl-i tâze şeklinde adlandırılır:

Çünki sâḳî ol nihâl-i bâġ-ı ḥüsn almalıdır
Deste rümmânî mey emrûdî ḳadeḥ almalıdır
G114/1

Ol nihâl-i tâze hem-çün sâye pâ-mâl olmaġa
Serv ayaḳ başmış çemen ṣaḥnında çoḳ aḳdâmdır
G122/2

Sevgilinin güzellik unsurları da nihâl teşbihiyle söz konusu edilir. Sevgilinin yüzü, bahâr; ayva tüyleri, nihâlân; âşığa vereceği bûse ise meyvedir:

Ḫaṭṭ geldi bûse vir bize ey ḫôş-ḫırâm-ı nâz
Bâġuñ bahâr irince nihâlânı ber virir
G117/6

En çok sevgilinin boyu için benzetlendir. Sevgilinin uzun boyu güzellik bağının taze fidanıdır:

Ḳadd-i bâlâsı olub bâġ-ı leṭâfetde nihâl
Ḳıldı medd-i nigehim sâḥa-i ḥasretde nihâl
G183/1

Genellikle sevgilinin boyu ve güzellik unsurları için kullanılan nahl, aşağıdaki beyitte âşığın âhı için benzetilendir:

Müṣmir olmaz bâr-ı şeftâlûlarıñ ey serv-ḳadd
Bûstân-ı çarḫa ʿâşıḳ naḫl-i âhı dikse de
G251/3

Nihâl, şâirin nazmı için de faydalanılan bir unsurdur. İhyâ'nın şiirinin her mısraı mânâ yüklüdür. Gönül ehline, ibret gözüyle nihâl şeklinde görünürler:

Bâr-ı maʿna ile her mışraʿ-ı naẓmım İḥyâ
Görinür ehl-i dile dîde-i ʿibretde nihâl
G183/7

4.4.2. Ağaç Türleri

4.4.2.1. Serv

Divân'da en fazla zikredilen ağaç türüdür. Servi, genellikle bir su kenarında bağ, bahçe, çimenlikte ve diğer çiçek türleriyle birlikte yer alır. Su kenarında bulunması dolayısıyla gözyaşıyla birlikte sık kullanılır. Devamlı yeşil kalabilen servi ağacı, boyunun uzunluğu ve düzgünlüğü yönüyle söz konusu edilir. Rüzgârda hafifçe salınması dolayısıyla sevgili ve boyu için benzetilen durumundadır. Bazen kumru ile birlikte sevgili ve âşığı sembolize eder. Ayrıca servin dibine yapılan etek tasavvuruyla sevgilinin eteği söz konusu edilir.

Boyu dolayısıyla serviye benzetilen sevgili için istiâre yoluyla serv, serv-i mevzûn, serv-i hırâmân, serv-i reftâr, serv-kadd gibi terkiplere yer verilmiştir:

Müşmir olmaz bâr-ı şeftâlûlarıñ ey serv-ḳadd
Bûstân-ı çarḫa ʿâşıḳ naḫl-i âhı dikse de
G251/3

Servi, sulak yerde yetiştiği ve âşığın gözyaşları, sevgilinin ayaklarına aktığı için çoğunlukla sevgili yerine serv-i reftâr terkibi tercih edilir:

İtdiklerine ḳalmasaḳ işkeste ü beste
Cûlar gibi ol serv-i ḳaddiñ pâyına aḳsaḳ
G170/2

Kalem, salınması sebebiyle serv-i hırâmân tamlamasıyla temsil edilir:

Sipihr-i mekrümetde ẕâtı ḫurşîd-i cihân-ârâ
Riyâż-ı maʻrifetde kilki bir serv-i ḫırâmândır
K26/5

Servin boyu mevzûndur; bu yüzden şâir, şiirinin dizelerini serve benzetir. Şâir, sevgilinin boyunun düşüncesiyle ağladığında şiirinin gülbahçesinde serve benzeyen vezinli mısralar yetişir:

Fikr-i bâlâsıyla giryân olsam İḥyâ dem-be-dem
Gülşen-i ṭâbʿımda serv-i mışraʿ-ı mevzûn biter
G71/7

Yine boyu sebebiyle minâre için de serv benzetilenine yer verilmiştir:

Câmiʿ-i vâlâ mıdır yâ gülşen-i me’vâ mıdır
Anda zîrâ nûrdan bu iki serv olmuş muḳîm
KT22/23

4.4.2.2.Çınâr

Çınar ağacı, iri gövdeli ve uzun bir boya sahiptir. *İhyâ Divânı*’nda gölgesi ve yaprakları dolayısıyla söz konusu edilir. Yaprakları insan eline benzetilerek çeşitli tasavvurlar oluşturulur. Âşık, çınar ağacı; yapraklar ise el şeklinde düşünülmüştür. O servi boylu sevgilinin bahârı müjdeleyen ayva tüylerini gören âşık, çınar ağacının yaprağı gibi beğenme elini açmıştır:

O serv-i ḳâmetüñ İḥyâ görüb bahâr-ı ḫaṭṭuñ
Miṣâl-i berg-i çenâr açdı dest-i taḥsîni
G273/6

Çınar ağacının yaprağının suya aksi, sevgilinin ayna karşısındaki durumuna benzetilmiştir. Bu durumda çınâr, sevgili; su, gümüşten bir ayna ve çınar ağacının yaprağı ise sevgilinin elidir. Bu unsurlar arasında temsîlî teşbih söz konusudur:

Gördüm ‘aks itdigini berg-i çenârıñ âba
Ṣundı el bir gümüş âyineye ṣandım dildâr
K7/24

Çınâr yaprakları, genellikle ele benzetilmekle birlikte aşağıdaki beyitte Nizâmî’nin hamsesi olarak değerlendirilmiştir. Bülbüller ise bu kompozisyona, bahâr mevsiminin dersine göz atan öğrenciler şeklinde eklenmiştir. İkinci dizedeki “bahâristân” sözcüğü, ders ve Nizâmî hamsesi nedeniyle Câmî’nin ünlü eseri Bahâristân’ı da hatırlatmaktadır, böylece ihâm-ı tenâsüp sanatına başvurulmuştur:

Niẓâmî ḫamsesidir gerçi her berg-i çenâr ammâ
Nigâh-endâzdır ders-i bahâristâne bülbüller
G98/3

Kış mevsiminin harâmî sûretinde tasavvur edildiği aşağıdaki beyitte, rüzgârda sallanan yapraklarıyla çınar ağacı, ona direnen ve onunla pençeleşen bir varlık addedilmiştir:

Tîġ-i sermâ çalub üftâde-i ḫâk itdi elin
Ṭutuşub pençeleşürken o ḥarâmiyle çenâr
K8/2

İhyâ Divânı'nda bir beyitte de servi ağacıyla birlikte, gölgesi yönünden ele alınır. Sultânın faziletinin coşkunluğu, feleğe o derece yükselmiştir ki servi ve çınar ağacının gölgesi, başını yukarı kaldırmıştır:

Cûş-ı feyż öyle ki bâlîde olub tâ felege
Ser-ber-âverde olur sâye-i serv ü çenâr
K7/19

4.4.2.3. Sanevber, Tûbâ, Bîd, Nahl

Çam fıstığı ağacı olan sanevber, sevgili ve onun boyunu temsil eder. Reçine akması ve kozalağı sebebiyle âşığın sevdâyla yüklü gönlü için de benzetilendir:

Yeridir pâyına cûlar gibi aḳsaḳ şimdi
Bâġ-ı ḥüsn içre odur serv ü ṣanevber-i reftâr
K23/27

Fikr-i ḫaṭṭ ḳıldı siyeh ḳalbi ṣanavber şekli
Oldı bâġ-ı emele serv-i bülend-i sevdâ
G13/5

Kökünün yukarıda, dallarının aşağıda bulunduğuna ve cenneti gölgelediğine inanılan tûbâ ağacı, gölgesi ve boyu dolayısıyla söz konusu edilir. Sevgilinin kıyâmet boyu ve memdûhun himmet ağacı yüksekliği ve yüceliği nedeniyle tûbâya benzer:

Görüb âyînede ol serv-i bâlâ
Ḳıyâmet ḳâmetini didi ṭûbâ
G19/1

Devḥa-i himmetini didi gören ṭûbâyla
Öyle bâlâ vü bülend ol ḳadar aʿlâ vü ʿaẓîm
K20/14

Söğüt, su kenarında bulunması ve yapraklarının rüzgarda titremesi yönleriyle ele alınır. Aşağıdaki örneklerden ilkinde, açgözlülüğün meyvesinin hâm olmayışıyla söğüt arasında benzerlik bulunur. İkinci örnekte ise söğüdün su kenarlarında yetişmesinden hareketle sevgiliyle benzerlik ilgisi kurulmaya çalışılır. Söğüdün suya meyli gibi sevgilinin de âşığın gözyaşlarına ilgi duyması ve merhamet etmesi beklenmektedir:

Âb-ı rûyıñla ʿabeṣdir anı sîr-âb itme
Bîd-veş mîve-i naḫl-i ṭamaʿ ḫâm olmaz
G149/6

Gözim yaşına raḥm it ḫâk-i pâyıñdan budur ümîd
Efendim ma'il-i âb-ı revân ol hem-çü naḫl-i bîd
Bu dil-ḫâhım cevâbın eyleme mevc-âver-i terdîd
Gel ey mir'ât-ı rûyı ġıbṭa-fermâ-yı meh ü ḫûrşîd
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çaġlayanlardır
MH1/4

Nahl, hurma ağacı veya gelin odasına konulan bir süs ağacıdır. Genellikle sevgili ve memdûhun çeşitli özelliklerini ön plana çıkarmak ve onları yüceltmek için başvurulan bir ağaç olmakla beraber "nigâh, emel, ümîd" gibi soyut ifâdelerin somutlaştırılmasında da yine bu ağaçtan yararlanıldığı görülür.

İlmin gülbahçesinin süs ağacı şeklinde tanımlanan memdûh, dersin gülbahçesine izzet ve şeref bağışlamaktadır:

Naḫl-i gülzâr-ı maʻârif yaʻni ʻAbdullah Beg
Gülşen-i tedrîs anuñla bulmışıdı ʻizz ü şân
KT69/1

Memdûhuna duâda bulunan İhyâ, onun ümîdinin hurma ağacının dünyâ denilen bahçede meyva vermesini Allah'tan dilemektedir:

Ola naḫl-i ümîdi ravżâ-i ʻâlemde bâr-âver
Duʻâmız böyle merfûʻ icâbet-gâh-ı Zü'l-minendir
G119/5

İncelediğimiz *Divân*'da ağaç ve çeşitlerinin geçtiği beyitler şunlardır:
K2/29,93, K4/9, K6/7, K7/11,19,24,31,36,45,85, K8/1,2,5,60, K9/40, K11/26, K12/11,15,42, K13/1, K14/22, K15/35,40, K16/17, K17/43, K20/14, K21/17, K22/2, K23/27,36, K24/7, K26/5,11, K28/41, K29/14, K32/8, K46/5, KT2/9, KT3/5, KT16/4, KT22/23, K53/1, K56/2, KT66/1, KT69/2,4, KT74/1, KT80/6, KT86/6, KT106/12.
G7/4, G9/5, G10/5, G12/2, G13/5, G14/5, G19/1, G23/5, G25/4, G27/2, G37/7, G42/1, G48/3, G49/6, G65/2, G66/6, G69/6, G71/3,7, G74/2, G98/3,8, G100/4, G104/2, G114/1,5, G117/6, G119/5, G122/2, G127/8, G128/3, G144/2, G145/3, G149/6, G170/2, G176/9, G178/6, G180/5, G181/6, G183/1-7, G190/3, G193/4, G200/1,13, G201/2, G211/2, G221/4, G222/2, G225/4, G236/10, G237/6, G243/6, G251/3, G254/2, G255/5, G262/7, G264/6, G270/4, G273/6, G281/3, G273/6, G282/9.

MS1/3,37,86, MS2/3, T3/2, T4/1, T5/4, T7/2, MR1/5, MH1/2, TB5/3, TK1/16.

4.4.3. Çiçekler

4.4.3.1. Umûmî Olarak Çiçek (Ezhâr, Şükûfe, Üşkûfe)

Bağ, bahçe, çimenlik ve bahâr mevsimiyle birlikte zikredilen çiçek renk, şekil, koku ve dökülmesi münâsebetiyle tasavvurlarda yer alır. *İhyâ Divânı*'nda çiçek göz, encüm, fişeng, girye, gönül ve zeyn gibi unsurlarla teşbih ve mecazlar meydana getirir.

Fişenklerin gecenin mavi dülbendinde ateşlenmesinden doğan renk cümbüşü, çiçeklere benzetilmiştir:

Ber-hevâ ṣanmâñ fişengler mâ'î dülbend-i şebe
Ṣarmadan üşkûfeler işlendi rengi şerbeti
K15/38

Âşığın gözyaşları bahâr yağmurudur. Nasıl ki bahâr yağmurları çiçeklerin açılmasını sağlıyorsa, âşığın gözyaşları da sevgiliye çiçek bahçesi vermiştir:

Gülşen-i âmâli İḥyâ girye-i çeşm-i terüñ
Hemçü bârân-ı bahâr üşkûfe-zâr eyler saña
G10/6

Çiçeklerin açılıp kapanmasıyla gözün bu eylemleri arasında benzerlik ilgisi vardır:

Yine ḫâb-ı 'ademden açdı tamam
Dîdesin her şükûfe-i bâdâm
MS1/7

Gökte parıldayan yıldızlar, aslında aynaya dönen bahâr âleminin çiçeklerinin çarha aksetmesidir:

Encüm degil şükûfeler ʿaks itdi çerḫa tâ
Mir'âte döndi ṣafvet ile ʿâlem-i bahâr
G106/2

Yeni gelinin çiçekli bir elbise giyerek süslenmesiyle, bahârın çiçek açması arasında münâsebet söz konusu edilir:

Ezhâr açıldı şanma zeyn oldı nev ʿarûs
Giydi çiçekli kendini tezyîne başladı
G263/2

4.4.3.2. Çiçek Türleri

4.4.3.2.1. Gül (Verd)

Divân'da en çok zikredilen çiçek güldür. Rengi, saflığı ve güzelliği dolayısıyla Hz. Muhammed'i temsil etmesi, güle duyulan sevginin ve rağbetin önemli nedenlerindendir. Genellikle sevgilinin yanağı ve yüzü için benzetilen konumundaki gül, aynı zamanda doğrudan sevgili yerine kullanılarak açık istiâre meydana getirir. Rengi, şekli, yaprakları, ondan elde edilen su ve içecek, kokusu, bahâr mevsiminin timsâli olması ve iç içe geçmiş yapraklarından dolayı çeşitli tasavvurlarda yer alır. *İhyâ Divânı*'nda gül; yüz, yanak, şafak, âteş, kandil, kulak, hâtem, yâkût, mazmûn, nazm, zahm, dil, sâgar, tabak, hûrşîd, leb, kâse, ışık, destâr, perde, atlâs, kalp, pister, hâme, bûse, mektûb, divân ve şarâp gibi unsurlarla çeşitli teşbih ve mecazlar sağlar.

Gülün en çok kullanıldığı yerlerden biri, bülbül ile beraber sevgili ve âşığın sembolize edildiği tasavvurlardır. "*Gülün tomurcuk hâlinde bulunması ve bilhassa açılması, bu arada dikenleri, dâima âşık-mâşuk arasında tasavvur olunan nâz etmek, gülmek, açılıp saçılmak ya da yüz göstermek, iltifat etmek, rakîp ve ağyârla iç içe bulunmak halleriyle değerlendiririlir. Gülün dikeni, daha ziyâde bu vesilelerle beyitlerde ele alınırken, aynı zamanda onunla, iyinin yanında kötü, faydalının yanında zararlı, rahatlığın yanında meşakkat gibi bir tabiat kanununun bulunduğuna işâret edilmiş olur.*"[195] Gülün açması, onunla ilgili hayâllerin teşekkülünde diğer bir etkendir. Gülün, goncadan güle dönüşürken yapraklarını açması, şâirler tarafından gömlek yırtma veya handân olma şeklinde değerlendirilmiştir.

Gülün dikkâte değer başka yanları ise fidânı ve yaprağıdır. Sevgili için "gül-endâm" tâbirinin kullanımı, gül fidânının inceliği, zayıflığı ve güzelliğine dayanmaktadır. Yaprak, özellikle ondan gül suyu elde edilmesi, üzerinde çiy taneleri barındırması, iç içe geçmiş hâliyle kulak, defter veya divân gibi unsurlara benzemesi yönleriyle söz konusu edilir.

Sabah rüzgârının gül yaprağını kaldırması gibi âşığın âhı da gül-endâm diye vasfedilen sevgiliyi, tatlı uykusundan kaldırmıştır:

[195] Tolasa, age, s.473

Gül-bergi ḫâkden nitekim refʿ ider ṣabâ
Âhımda ḫâbdan o gül-endâmı ḳaldırır
G113/2

Meclislerde akanın gülsuyu değil, âşığın hâlini bilen bayramın gözyaşları olduğu vurgulanarak gözyaşı ve gül suyu arasında ilgi kurulmuştur:

Ṣanma meclislere rîzişde olur şimdi gül-âb
Bildi aḥvâlimi ben ḫasteye giryândır ʻîd
K10/53

Gül yaprağında çiy tanelerinin bulunması, gülün tabak; çiy tanelerinin ise tabaktaki meze şeklinde tasavvuruna olanak sağlamıştır:

Nuḳl-i jâleyle pür itdi ṭabaḳ-ı gülleri heb
Ṣundı sâḳî gibi zerrîn ḳadeḥi çarḫ-ı eṯîr
K9/8

Şekli dolayısıyla gülün kulak şeklinde tasavvuru yaygındır. Bülbül yavrusunun yumuşak nağmelerini dinleyebilmek için güller açılıp gülbahçesi kulak kesilmiştir:

Naġme-i nermîni gûş itmege bülbül-beççeniñ
Güller üşküfte olub gûş kesildi gülzâr
K7/18

İç içe geçmiş berg-i nermîniyle gül, kitap; bülbül ise onu okuyan öğrenci şeklinde tahayyül edilmiştir:

Fıṭra-i şebnem içün câmiʿ-i gülşende hezâr
Açdı sî-pâre-i verdi oḳıyur suḫte-dâr
G131/3

Gül çeşitleri olan gül-i raʻna ve gül-i sad-berg de güle dâir zikredilen mefhûmlardır. Sarı ve kırmızı çiçekler açması dolayısıyla sevgili için kullanılan "gül-i raʻna", bu yönüyle aynı zamanda sevgilinin riyâkârlığını da anlatmaktadır.[196] Gül-i sadberg ile divân, evrâk, mektûp gibi unsurlar arasında münâsebet vardır. Gülün her zaman benzetildiği varlık, sevgili değildir. Memdûh ve çeşitli yapılar övülürken de gül mefhûmundan yararlanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde söz konusu edilen sarâyı yüceltmek amacıyla şâir, yapı ve gül arasında kıyas yoluna gitmiştir:

[196] Sefercioğlu, age, s.440

Dem-be-dem virmede saḳfındaki ol laʿlî reng
Sürḫî-i ḫacleti ruḫsâr gül-i raʿnâya
K19/25

Bir başka gül çeşidi olan gül-i sadberg, kulak teşbihiyle sadrazâmın övgüsünde rol oynamıştır:

Virdi bir müjde ki reşk-i naġam-ı bülbüldür
Açdı gûş-ı dil ü cânı gül-i ṣadberg-âsâ
K16/5

Gülbeşeker, gülşekeri ve gül şerbeti gibi tatlı ve içecekler, yine gül ile ilgili diğer kullanımlardır. Bu tatlı ve içecekler, sevgilinin güzellik unsurları veya memdûhun üstün yönlerini pekiştirmek amacıyla zikredilmişlerdir:

Ey göñül varsa vebâli baña seyr it ammâ
Baḳma diḳḳatle ʿaḳîdeñ bozar ol ḥüsn-ârâ
Bir aġız miski gibi ḫâl-i lebidir bû yâ
Deheniyle süḫanı gülbe-şekerdir gûyâ
Teni pâlûde-i terden daḫî nâz-güsterdir
T6/2

Ezdi gül şerbetin aḫşama şafaḳdan gerdûn
Ḳalmadı câm-ı mehe ḳoymaġa ammâ meydân
K5/37

Şâh-ı zî-şânıñ unutdursun dimâġ-ı ʿâleme
Çaşnî-i ʿadl ü dâdı lezzet-i gül-şekeri
K12/48

Gül ile ilgili en sık benzetmelerden biri de rengi dolayısıyla âteş, şarâp ve yaraya teşbihidir. Hazret-i İbrâhim'in atıldığı âteşten denizin, gülbahçesi şeklinde tasavvuru gül ile âteş arasındaki ilgiyi ortaya koyar. Gül ve âteş arasındaki renk benzerliği, külhânın gülbahçesi olarak tasavvur edilmesine de olanak sağlar. Hamamlarda suyun ısıtıldığı bölüm olan külhan, içinde ateş yakılması nedeniyle divân şâirince gülbahçesine benzetilir. Külhanda yanan âteş, aşk âteşi; oradan yükselen duman ise âşığın âhı şeklinde düşünülmüştür.[197] Gülün şaraba ve kadehe benzetilmesinde, rengi yanında gülün bahâr mevsiminin sembolü olmasının da etkisi büyüktür. İşret meclislerinin inşâ edilip şarabın su gibi akıtıldığı mevsim bahârdır.

[197] Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı (Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992, s.95

Yaraların güle teşbihinde ise âşığın sînesi gülbahçesi şeklinde tahayyül edilir. *İhyâ Divânı*'nda gül ve onunla ilgili çeşitli unsurların kullanımına örnek teşkil etmesi bakımından aşağıya birkaç beyit alınmıştır:

Âşığın kirpikleri diken kesilip sevgili gibi bir gül göstermesi için âşığın uyku eteğini çekiştirir. Ancak sevgili gibi bir başka gül bulunmaz:

Bir miṣâlin ol gülüñ maʿnâda gel göster diyü
Ḫâr-ı müjgân dâmen-i ḫâb-ı perîşânım çeker
G92/3

Gül ile birlikte tasavvurlarda yer alan bir unsur da bağbândır. Gülün yetiştirilmesi meşakkatli bir iş olduğu için bu işi bahçıvanlar yapar. Âşığın gönül bahçesinde baş veren yaralar değildir; sevgilinin yanağının düşüncesiyle gül bahçıvanı, gül yetiştirmektedir:

Dâġ oldı ṣanma serzede-i bûstân-ı dil
Fikr-i ruḫuñla gül bitirür baġbân-ı gül
G189/1

Sevgilinin yanağı, gül şeklinde düşünülür. Her dâim onun yanağının arzusunu kalbinde taşıyan âşığın bunu ifşâ etmesi, sepetten gül çıkarmaya benzer:

Ḳalbinde iken şevḳ-i ruḫuñ eyledi iẓhâr
ʿÂşıḳ yine bir gül mi çıḳardı sepedinden
G223/4

Rengi dolayısıyla gül şeklinde düşünülen bir başka unsur, kandillerdir. Minâreler gül fidânı, kandiller ise açılan güllerdir:

Ḳandillerle oldı müzeyyen minâreler
Sürḫ açdı heb nihâl-i gül gülistân-ı ʻîd
K6/7

Gülün yaprakları üzerinde jâle bulunması, şâir tarafından bülbülün bir eylemi şeklinde değerlendirilmiştir. Gülün açıldığını gören zanpara bülbül, ona jâleden fiske taşı atmıştır:

Gördi âşüfte-i gül-ġonceniñ açıldı yüzi
Jâleden fiske ṭaşı atdı çü zanpara hezâr
K7/14

Diken, gülün yer bulduğu kompozisyonlarda vazgeçilmez bir unsurdur. Genellikle rakîp ve güzelliğin yanında kötülüğün bulunduğunu belirtmek için yer verilen diken, aşağıdaki beyitte iğne teşbihiyle söz konusu edilmiştir. Kış manzarasının üstüne bir kâbus gibi çöktüğü gülbahçesi, gülden tecrîd etmiş hâliyle iğneci dükkânını anımsatır:

Güli yoḳ ġoncesi yoḳ ḫâr ile pür ser-tâ-pâ
Döndi dükkânçe-i sûzen-gere ṣaḫn-ı gülzâr
K8/7

Gülün yapraklarındaki damarlar da şekli nedeniyle şâirler tarafından tasavvurlara konu edinilmiştir. Gül yaprağının damarları, şekli ve inceliği dolayısıyla rübâbın teliyle ilişkilendirilmiştir:

Yâd-ı rûyıyla çıḳan nâleme dem-sâz olamaz
Ḳılsa muṭrıb reg-i berg-i güli ger târ-ı rebâb
G30/6

4.4.3.2.2. Gonca

Gülün açılmamış hâli olan gonca, genellikle kapalı olması, küçüklüğü, rengi ve yapraklarının kat kat olması gibi özellikleriyle ele alınır. Kapalı özelliği, sevgilinin âşığa karşı takındığı tavrına uygun düşmektedir. Ayrıca açılışındaki yavaşlık, sevgilinin yüzünü açmadaki cilve ve nâzına benzer. Bu yüzden en çok sevgilinin ağzı ve dudağı için benzetilendir. Hatta istiâre yoluyla sevgilinin ağzı yerine doğrudan gonca ifâdesinin telaffuzu oldukça yaygındır. *İhyâ Divânı*'nda, sevgili ve memdûhu ifâde etmek için söz konusu edilen gonca; dehen, dudak, sâgar, gönül, yanak, destâr, bâlin, afitâb ve sadef gibi unsurlar için müşebbehünbihtir.

Üzerinde tere benzeyen jâleleriyle gonca bir kadeh şeklinde tasavvur edilir:

Her ḳaṭre ʿaraḳ-rîz idüb eṭrâfını olmış
Bir tâze vü ter ġonçe-i pür-jâle piyâle
G246/2

Gonca, sadef; üstünde yer alan çiy taneleri ise inci şeklinde düşünülmüştür:

Jâle dürreyn-i ṣadef ġonceden iḫrâca müdâm
Tâb-ı mihr olmada ġavvaṣ-ı yemm-âsâ der-kâr
K7/17

Kapalı bir şekilde duran goncanın açılışı, gülüşe benzediği için handân diye vasıflandırılır. Beyitte, dudağı bağlı gonca şeklinde söz konusu edilen sevgili, âşığın yanağını za'ferân misâlî sararttığı için gülmektedir:

Zaʿferân gibi ruḫ-ı ʿâşıḳını zerd itmiş
Şimdi ol ġonçe-i leb-besteyi ḫandân dirler
G110/2

Kat kat yaprakları dolayısıyla gonca, destâra benzer. Güneş, ehl-i aşk olan şâirin gül-gonca sarığı olsa ondaki aşkın yakıcılığı, güneşi bile soldurur:

Bizde bir tâb-ı muḥabbet var ki elbet ṣoldurur
Âfitâbı eyleseñ gül-ġonçe-i destârımız
G146/3

4.4.3.2.3. Lâle (Zer-i mahbûb)

İran mitolojisine göre bir yaprağın üzerindeki çiğ tanesine düşen yıldırımın, yaprağı yakması ve yaprağın bu haliyle donup kalmasıyla lâle oluşmuştur. Lâlenin içinde yer alan siyahlık ise yıldırımın bıraktığı yanık izi kabul edilmiştir.[198] "*Lâlenin Klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgili, memdûh, güzel, gelin, sâkî, hizmetçi, asker gibi şahıslar; sevgilinin yanağı, dudağı; âşığın yüzü, vücûdu, kanı, gözyaşı ve yaraları gibi uzuvlar; kadeh, şarap, tabak, tâc gibi eşya; güneş, ay, yıldız gibi kozmik unsurlar ve cennet, gönül, ümit, dert, şiir gibi soyut kavramlar ile değişik vesilelerle ilişkilendirilmesine dayanır.*"[199]

Osmanlı'da bir döneme adını verecek kadar özel ve revaçta olan bu çiçek, bir 18. yüzyıl şâiri *İhyâ Divânı*'nda çeşitli teşbih ve mecazlara konu olmuştur. *İhyâ Divânı*'nda lâle, Divân şâirinin bu çiçek etrafında meydana getirdiği teşbih ve mecâzlar dünyasına uygun çizgidedir. Lâlenin teşbihlere ilhâm veren yönleri şekli, rengi ve yapraklarının alt kısmında bulunan siyah lekedir. Sevgiliye lâle-had veya lâle-'izâr diyen şâir, genellikle lâleyi rengi dolayısıyla onun yanağı için bir teşbih unsuru olarak kullanır. *İhyâ Divânı*'nda sevgilinin yanağı dışında lâle; kadeh, âteş, kanlı tîşe, yara, yâkût, gönül, kirpik, memdûhun keremi ve âşığın âhıyla çeşitli tasavvurlarda yer almıştır.

[198] Ayvazoğlu, age, s.107
[199] Yavuz Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 2/4, Fall 2007, p.*213*

Kirpikler, üzerinde biriken kanlı gözyaşlarıyla lâle bahçesini andırmaktadır:

Ḳaṭre ḳaṭre eşk-i ḫûnîn taḥassürden bu şeb
Ser-be-ser müjgânlarımdır lâle-zâr-ı intizâr
K32/7

Lâle, renginin kırmızılığı ve yaprakları altındaki siyahlık dolayısıyla "dâğ"a benzetilir. Şâirin yâkût rengindeki gönül yaralarına sultânın lutuf bulutu su vermektedir:

Ser-â-ser dâġ-ı diller lâle-i yâḳût-reng oldı
Seḥâb-ı luṭf-ı Sulṭân anlara ser-cümle ṣu virdi
KT15/3

Âşıkların ateşle oynayan âhı, başı dönen çarha lâledir:

Olmâsun mı çarḫ-ı ser-gerdân ümîd-i ḫalâṣ
Lâle oldı başına bu âh-ı âteş-bâzımız
G146/4

Sevgilinin yanağı lâle, üzerinde bulunan beni ise lâlenin yaprakları altındaki siyahlığa yani yaraya benzer:

Ḫâl-i ruḫsâresidir lâlede mânende-i dâġ
Dilde naḳş-ı ġamıdır kâlede mânende-i dâġ
G162/1

Safâ bağışlayan meclisde, gül yanaklı lâlenin sunduğu piyâle, şekli ve içindeki şarabın rengi nedeniyle lâleye benzer:

Tarḥ it bize bir bezm-i ṣafâ-baḫşı ki olsun
Ey sâḳî-i gül-çehre aña lâle piyâle
G246/3

Bir lâle çeşidi olan zer-i mahbûb, *Divân*'da bir beyitte renginden dolayı, orucun etkisiyle yüzü sararmış kişi için müşebbehünbih konumundadır:

Rûzeden çehre ṣararmış zer-i maḥbûb gibi
Çekilüb Veznecilerden geçiyor sîm-tenân
K5/7

4.4.3.2.4. Nergis (Zerrîn Kadeh)

Divân şiirinde çok kullanılan çiçeklerden biridir nergis. Batı ve şark mitolojilerinde de çeşitli hikâyelerin etrafında teşekkül eden bir çiçektir. Şiirlere konu olan yönleri yapısı, rengi ve sarhoş edici kokusudur. Nergis, sarı rengiyle âşığın saramış benzini, başının öne eğikliğinden dolayı ise âşığın boynu bükük hâlini tanımlar. Şekil açısından göze benzemesi ve kokusunun sarhoş edici bir özellik taşıması nedeniyle sevgilinin baygın gözleri için benzetme unsurudur.
İhyâ Divânı'nda nergisin kullanımı daha çok göze benzerliği yönündendir. Hulyâların gül bahçesinde ümit rüzgârı estikçe âşığın gözleri, nergisler gibi intizârın bahârını açmaktadır:

Gülşen-i ḫûlyâda olduḳca vezân bâd-ı ümîd
Açdı nergisler gibi çeşmim bahâr-ı intiẓâr
K32/6

Nergisin bağda çiy taneleriyle yüklenmesinin nedeni, sevgilinin yüzünün güneşidir. Çiy tâneleri, gözün sulanması şeklinde değerlendirilmiştir. Beyite hüsn-i tâlil sanatı hâkimdir:

Ṣanma pür-jâle olur bâġda çeşm-i nergis
Mihr-i ruyuñ göricek şa'şa'asından ṣulanur
G99/2

Hem kokusu hem de göze benzerliği yönüyle söz konusu edilen nergise, sevgilinin gözlerini görmesi şeklinde beddûâda bulunulmuştur. Sevgilinin gözlerini gören nergisin gözleri, yokluğun gülbahçesinde her dâim açık kalacaktır. Birinci dizedeki "açık kala" deyimi kinâyelidir:

Gözüñ açıḳ ḳala şâyed bu fenâ gülşende
Dîde-i yâri gör ey nergis-i ḫôş-bû baña baḳ
G173/4

Nergis, çimenlikte sevgilinin yanağını hasret dolu gözlerle beklemesi yönüyle âşığa benzer. Şâir, sevgilinin yanağının parlaklığını anlatmak için ince bir buluşla gülün gölgesini, âşık konumundaki nergisin gözüne sürme eder:

Ruḫsâr-ı yâri görmek içün sâye-i güli
Nergis çemende sürme ider çeşm-i ḥasrete
G259/5

Bir nergis çeşidi olan "zerrîn kadeh" de divân şâirleri tarafından şekli dolayısıyla çeşitli tasavvurlara konu edinilmiştir. *" Zerrîn kadeh, nergis çiçeğinin bir*

çeşidi olup beş adet beyaz taç yaprağın ortasında altın sarısı bir kadeh şeklinde oturan diğer taç yapraklarıyla oluşan ve bu hâliyle şâirlerce elde tutulan bir kadehe benzetilen nefis bir görünüm arz eder."[200] *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte zikredilen zerrîn kadeh, çiğ tanelerinin meze şeklinde düşünüldüğü tasavvurlarda kadeh olarak yerini almaktadır:

Nuḳl-i jâleyle pür itdi ṭabaḳ-ı gülleri heb
Ṣundı sâḳî gibi zerrîn ḳadeḥi çarḫ-ı eṡîr
K9/8

Lebrîz-i nuḳl-i jâle idüb kâse-i güli
Zerrîn-ḳadeḥle ʿayş ü dem eyler Cem-i bahâr
G106/3

4.4.3.2.5. Reyhan (Fesleğen)

İhyâ Divânı'nda üç beyitte zikredilen reyhân, fesleyen diye de bilinir. Reyhân, rengi ve kokusu nedeniyle sevgilinin saç ve ayva tüyleri için müşebbehünbihtir:

Dûş-ı ḫûbâne düşen kâkül-i pür ḫamlardan
Ṣanki bir ravża-i sünbül-i reyḫândır ʿîd
K10/8

Gülşen-i endîşede eşkimle İḥyâ serzede
Sünbül degil toḫm-ı reyḫândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
G56/7

Beyâż-ı ʿârıż-ı dilber mi yâsemenlik mi
Siyâh-ı ṭabla-i perçem mi fesleyenlik mi
G268/1

4.4.3.2.6. Sünbül

Divân şiirinin çok sık kullanılan çiçeklerinden sünbül; rengi, kokusu ve şekli dolayısıyla çeşitli tasavvurlarda yer alır. Aşağıya doğru kıvrılmış dağınık hâliyle ve kokusu dolayısıyla sevgilinin saçı ve kâkülleri için müşebbehünbihtir. Sevgilinin saçlarının, güle benzetilen yanakları üzerine düşmesi nedeniyle çoğunlukla birlikte zikredildiği çiçek güldür. *İhyâ Divânı*'nda en çok sevgilinin saçı ve âşığın âhı için

[200] Şentürk, age, s.204

benzetilen konumundadır. Ayrıca memdûhun sakalı, rişte ve şâirin yazdığı dize için de sünbül benzetmesine başvurulmuştur.

Çiçeklerin açtığı ve sevgilinin seyrâna çıktığı mevsim bahârdır. Sevgilinin yüzü gül, yüzüne dökülen saçları ise sünbüldür. Zülüfler ve ardındaki yüzün görüntüsü bahâr mevsiminin gelişine işârettir:

Sünbül-i zülfi gül-rûyı görünsün yârin̄
Biraz ey dîde-i ter mevsim-i nîsân göster
G103/4

Çimenlikte sevgilinin kâküllerinin sevdâsıyla gezen âşığa, üzerinde yetişen sünbüllerle toprak âh etmededir:

Sünbüllerinden âh çeker ben żaʿîfe ḫâk
Sevdâ-yı kâküliyle gezersem çemende ben
G214/4

Memdûhun sakal bırakması, güzellik bağında baş veren sünbüllere benzer:

İrsâl-i liḥye ḳıldı ḥafîd-i mükerremi
Sünbüller oldı bâġ-ı cemâlinde ser-zede
K50/3

Sevgilinin saçı dışında sünbülün en çok benzetildiği unsur, âşığın gönülden yükselen âhıdır. Bahsi geçen yapının nakşı, bir nakış ustası olan Mânî'nin onu görünce kıskançlıktan âhının sünbül gibi topraktan çıkacağı hayâliyle pekiştirilmektedir:

Gül taṣvîrini Mânî göreydi reşkle âhı
Çıḳardı ḳabri üzre ḫâkden sünbül gibi derḥâl
K51/13

Gönül, üstünde yârin yanağı gibi arzûların nakışları bulunan bir levhâya benzer. Yanağın üstündeki nakışlar, sevgilinin sünbüle benzeyen saçlarıdır:

Dil degildi sâde levḥ evvel ʿiẕâr-i yâr-veş
Anda sünbül gibi naḳş-ı ârzûlar var idi
G264/3

Şâir, renkli mısralarının her birini cennetteki hûrîlerin sünbüle benzeyen kâkülü şeklinde tasavvur eder:

Sünbül-i kâkül-i ḥûr olur İḥyâ alsa
Reng-i mışrâʿımı cennetdeki her sünbüle ḳarż
G157/7

4.4.3.2.7. Benefşe

Menekşe; koyu renkli, kısa boylu ve parçalı yapraklı bir çiçektir. Bahârın sembol çiçeklerindendir. "*Genellikle zülüf, hatt, ben, gece, attâr, mecnûn, âşık, kalender, abdâl, mürid, kadeh, çanak gibi unsurlarla birlikte anılan benefşe, ilk açan bahâr çiçeklerinden olması, her yerde yetişmesi, taşlık yerlerde ve duvar diplerinde de görülmesi, incecik sapı, boyunun kısalığı, dolayısıyla yere yakın oluşu, başının eğikliği, gök (açık lacivert) rengi, pazarlarda deste deste satılması, zaman zaman kölelere ad olarak verilmesi ve benzeri özellikleri dolayısıyla çok çeşitli benzetmelere ve söz oyunlarına konu olmuştur.*"[201] *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte zikredilen benfşe, ilk beyitte kokusunun güzelliği, diğer beyitte ise sevgilinin saçlarını yüceltme gayesine hizmet nedeniyle söz konusu edilmiştir:

Ḳaṣr-ı meşâme çıḳdı şemîm-i benefşe-zâr
Mevc-i hevâyı eyleyerek süllem-i bahâr
G106/4

Bir ḳılca kec-muʿâmeleden ṣaḫn-ı bâġda
Bükdi benefşenüñ belin ol zülf-i dil-firîb
G38/2

4.4.3.2.8. Erguvân

Açtığı kırmızı renkli çiçeklerle şiirlere girmiş bir ağaçtır. Çiçeklerinin kırmızılığı sebebiyle dudak, şarap, âteş ve kan gibi unsurlarla birlikte tasavvurlar meydana getirir. *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte zikredilen erguvân, fidanı dolayısıyla sevgilinin boyu için benzetme unsurudur. Ayrıca her iki beyitte, çiçeklerinin rengi dikkate alınarak âteş mefhûmuna yer verilmiştir:

Şuʿle-ver meh-tâblar bir serv-i âteş-berg olub
Döndi naḫl-i erġuvâna her biriniñ ḳâmeti
K15/35

Ḳadd çekdi ṣanma serv ile her naḫl-i erġuvân
Nâr-ı ġamıñla arṣa-i devrân yanâr tüter
G104/2

[201] Ayvazoğlu, age, s.166

4.4.3.2.9. Karanfil

İhyâ Divânı'nda üç beyitte geçen karanfilin ele alınışı, rengi dolayısıyladır. Kırmızı renkteki karanfilin söz konusu edildiği beyitlerde, rengi nedeniyle kan unsuruyla birlikte kullanılmıştır. Âşığın bedeni, sevgilinin kirpiklerinin kılıcıyla kana boyanmıştır; gömleği kandan dolayı karanfilin renkli yaprağına dönmüştür:

Tîġ-ı müjgânı ile ḳana boyandı bedenim
Berg-i rengîn-i ḳaranfil gibidir pîrehenim
Zaḫm ile seyr idicek gül gibi ṣad-pâre tenim
Dâġ-ı sînem göricek ḫûn ile âlûde benim
Raḥm idüp ḥâlime ezhâr-ı gülistân aġlar
T2/2

Âşığın teni, kanlı yaralardan kat kat olmuş haldedir. Sanki göğsün bağında katmer karanfil açmıştır:

Miyân-ı şerḥalarda dâġ-ı ḫûnîn-i tenim ḳat ḳat
Şüküfte ṭarḥ-ı bâġ-ı sînede ḳatmer ḳaranfildir
G89/2

Aşağıdaki beyitte karanfil, sevgilinin saçları için benzetilen durumundadır. Âşığın gözleri, sevgilinin büklüm büklüm saçlarının aksiyle karanfil açmış saksıya benzer:

İçinde ʿaksi görindikce zülf-i pür-pîçiñ
Dönerdi ḳaranfil açılmış sifâle dîdelerim
G201/3

4.4.3.2.10. Semen (Yâsemin)

Beyaz renkli, güzel kokulu bir çiçektir. Şiirlerde genellikle rengi ve kokusu dolayısıyla yer alır. *İhyâ Divânı*'nda sevgilinin sînesi, yanağı, saçı ve pamuk bitkisi için benzetilen konumundadır.

Yâsemin çiçeğinin beyaz renginin nedeni, sevgilinin sînesine olan kıskançlığıdır. Hüsn-i tâlil sanatına başvurulmuştur:

Aġarır sinesine reşk ile sîmâ-yı semen
Ḳızarır ḫaclet ile reng-i lebinden gül-nâr
K7/40

Rengi sebebiyle ilk iki beyitte yâsemin, sevgilinin yanağıyla; diğer beyitte ise pamuk bitkisiyle ilişkilendirilmiştir:

Ruḫ gül o ṭurra sünbül ü ʿârıż semen açub
Olmış sükûfe-ẕâr sefîd ü siyah ü sürḫ
G58/3

Beyâż-ı ʿârıż-ı dilber mi yâsemenlik mi
Siyâh-ı ṭabla-i perçem mi fesleyenlik mi
G268/1

Penbeyi ol şûḫ idüb siḥr ile şâḫ-ı yâsemen
Ḳol atınca bâġ-ı ḥüsne sîm-bâzû ḳoymış ad
G64/6

Yasemin çiçeği, kokusu nedeniyle sevgilinin güzellik unsurlarından saçıyla ilişkilendirilir. Sevgilinin yâsemin kokulu saçları, âşığı sevdâya salmıştır:

Bizi dem-beste ider çeşm-i süḫan-gûlarıñ âh
Yer ḳomaz şekveye hiç ġamze-i pür-gûlarıñ âh
Saldı sevdâya ser-i zülf-i semen-bûlarıñ âh
Çâk çâk itdi dili ḫançer-i ebrûların âh
Öldürür âdemi aġyâre tekâpûlarıñ âh
Olmasa ey şeh-i nâzende bu bed-ḫûlarıñ âh
TB3/1

Doğrudan sevgiliyi ifâde etmek için de bu çiçeğe yer verilmiştir. Beyazlığından hareketle sevgiliye yasemin göğüslü anlamına gelen “semen-ber” denmiştir:

Gâh seyr-i semen-berân idelim
Çeşmi pür naḳş-ı ḥüsn ü ân idelim
MS1/39

Divân’da herhangi bir benzetme unsuru olmadan içinde bulunulan mevsimin bir rengi ve nakşı olması dolayısıyla da söz konusu edilmiştir:

Gördi germîyyet-i hevâyı semen
Giydi bir nev sefîd pirâhen
MS1/4

4.4.3.2.11. Şebbû (Şebboy)

Genellikle geceleri açması ve güzel kokması nedeniyle sevgilinin saçlarıyla beraber tasavvurlar meydana getirmiştir. *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte telaffuz edilen şebbû, sevgilinin saçlarıyla ilişkilendirilir:

Sünbül-i bâġ-ı ruḫuñ var çünki gîsûlar gibi
Zîver-i destâr-ı nâz it anı şebbûlar gibi
G281/1

4.4.3.2.12. Leylâk

Mor ve beyaz renginde, güçlü bir kokuya sahip leylak, *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte sevgilinin ayva tüyleriyle ilişkili ele alınmıştır:

Zeyn itdi âteşîn ruḫ-ı berrâḳı zülf ü ḫaṭṭ
Gülşende açdı sünbül ü leylâḳı zülf ü ḫaṭṭ
G159/1

4.4.3.2.13. Sûsen

Sivri, uzun ve keskin görünümlü çanak yaprakları dolayısıyla tasavvurlara girmiş bir çiçektir. En çok kılıç, hançer, mızrak gibi savaş âletleri ve asker, dil gibi öğelerle ilgi kurularak işlenmiştir. Keskin görünümü çanak yapraklarından ilham alınarak ayrıca şeşper, devât, kadeh, tâs, âşık, hokkabaz, sevgili ve hizmetçi gibi unsurlarla hayâller oluşturulmuştur.[202]

Bahârın gelişiyle içaçıcı bir manzaranın başrol oyuncusu konumundadır sûsen. Sünbülle birlikte mutsuz gönüllerin sevdâsı olan bu çiçek, yine gül ve nergis gibi çiçeklerle birlikte çimenliği çiçekli bir kadifeye dönüştürmüştür:

Dil-i nâ-şâdıñ oldı sevdâsı
Sünbül ü sûseniñ temâşâsı
MS1/21

Her ṭaraf nergis ü gül ü sûsen
Bir çiçekli ḳaṭîfe oldı çemen
MS1/27

[202] Bayram, agy, s.215

Memdûhu yüceltme gayretiyle şâir, bu çiçeğin yapraklarından istifâde eder. Onun temiz yaradılışının iyiliğinin dalgalarını hesab edebilmek için sûsen yaprağının aksi, suyu dilli bir defter şeklinde gösterir:

İtmege emvâc-ı luṭf-ı meşreb-i ṣâfiñ ḥisâb
Cûyı ‘aks-i berg-i sûsen dilli defter gösterir
K28/37

4.4.3.2.14. Gül-nâr, Rümmânî

İhyâ Divânı’nda yedi yerde telaffuz edilen nâr çiçeği, kırmızı rengi nedeniyle sevgilinin dudağı, yüzü, yanağı ve şarap, yakût gibi unsurlarla birlikte işlenmiştir. Sevgilinin dudağı, kırmızı rengi dolayısıyla nar çiçeğine benzemektedir:

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir
T6/1

Peygamber Efendimiz’in güzelliğinden bahseden şâir, O’nun yanaklarının, şafağın gül rengiyle nâr çiçeğinin rengini aldığını vurgular:

Ḳodı âyîne-i ḫurşîdi bâlîn-i ufḳ üzre
Ruḫuñ ol demde gül-gûn-ı şafaḳla ḳıldı rümmânî
K2/67

Söz konusu edilen sâhilhâne, ufukları süslemesi dolayısıyla nâr çiçeği renginde bir yâkûta benzemektedir:

Bu sâḥil-ḫâne bir yâḳût-ı rümmânî gibi ânuñ
Miyânında ṭurub zîynet virir âfâḳa behçetle
KT57/13

Güzellik bağının tâze fidanı olan sevgili, elinde armut biçiminde kadeh ve nâr çiçeği renginde şarapla tasavvur edilmiştir:

Çünki sâḳî ol nihâl-i bâġ-ı ḥüsn almalıdır
Deste rümmânî mey emrûdî ḳadeḥ almalıdır
G114/1

4.4.3.2.15. Buhûr-ı Meryem

Tavşankulağı veya siklamen de denilen bu çiçek, adını Hazret-i Meryem'den almıştır. Rivâyete göre Hazret-i Meryem doğum sancıları nedeniyle zorlanmış ve bu çiçeği tutmuştur. Daha sonra el şeklini alan çiçekten, doğum sancılarını azaltmada istifâde edilmiştir. Bu çiçek, ayrıca tütsü ve günlük olarak da kullanılmıştır.[203] İncelediğimiz *Divân*'da sadece bir beyitte zikredilen buhûr-ı Meryem, sevgilinin zülfüyle ilişkilendirilir. Şâir, çiçeğin isminden dolayı İsâ'yı da kullanarak beyite anlam zenginliği katmıştır:

Sâye-i zülfi düşüb bâġa o ʿÎsî-nefesüñ
Ser-fürû perde-i şemm oldı buḫûr-i Meryem
G197/6

4.4.3.2.16. Za'ferân (Safran)

Kelime mânâsı sarı olan soğanlı bir bitkidir. "*Zâferânın gündelik hayat içerisinde yaşadığı asırların şairleri de bu cazibeli bitkiyi ilgi çekici pek çok özelliğine yakışır şekilde şiire taşımışlardır. Divân şairlerinin içerisinde zâferâna da yer verdikleri zarif hayalleri, çok bildik rengi ve kokusu ile sınırlı değildir. Aksine yetiştirilmesinden hasadına, tıbbî özelliklerinden kullanım alanlarına kadar gösterilecek son derece ince dikkatler, zâferânın anıldığı beyitleri anlamak için hayati önem taşımaktadır.*"[204] *İhyâ Divânı*'nda iki beyitte adı geçen bu çiçek, sarı renginden hareketle âşığın âşktan sararmış yanağı ve yüzü için müşebbehünbih durumundadır:

Zaʿferân gibi ruḫ-ı ʿâşıḳını zerd itmiş
Şimdi ol ġonçe-i leb-besteyi ḫandân dirler
G110/2

Zaʿferân gibi ruḫ-ı zerdimi cânân görse
Baña düşnâmı dehânında hemân ḫande olur
G121/4

İhyâ Divânı'nda çiçek ve türlerinin geçtiği beyitler şunlardır:
K2/1,2,27, K7/5,9,10,12,37,40,47,60, K2/8, K8/16,24, K10/8, K12/31,38, K15/33,35, K20/7, K26/10,12 K28/27,37,46, K29/4,16, K32/6,7, K47/20, K50/3, K51/13, K53/2.

[203] Pala, age, s.89
[204] Ömür Ceylan, "Taşranın Altın Çiçeği Safran", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2005, S.26, s.4,5

KT3/10, KT4/6,8, KT8/8, KT9/8, KT10/1, KT11/4, KT13/14, KT14/11, KT15/1,3, KT17/15, KT19/3, KT22/10,23, KT24/2, KT28/4, KT29/6, KT30/1, KT32/10, KT35/4, KT36/1, KT37/5,11, KT38/1,4, KT39/3, KT40/2,3, KT47/14, KT49/3,5, KT50/3, KT52/15, KT53/3, KT57/8, KT59/3, KT64/15, KT65/6, KT66/5, KT67/9, KT68/3, KT69/1, KT73/1, KT74/2, KT76/9, KT82/10, KT84/1,4, KT85/6, KT88/5,6,9, KT89/3,6,8,15, KT90/4, KT92/5, KT94/1,13,13,15, KT95/4,13, KT97/8, KT98/3,13, KT105/2, KT106/3,10, KT127/1, KT173/2.
G5/5, G8/1, G9/2, G10/6, G12/2, G14/5, G24/2,3, G26/4, G28/1, G31/4, G35/6, G37/3, G38/2, G39/6, G41/7, G45/1, G53/1, G55/1,2, G56/6,7, G57/4,5,6, G58/2,3, G62/4, G64/6,7, G65/1, G70/2, G74/3,6, G78/5, G86/5, G89/1, G93/1, G98/4,5,7, G99/2, G101/1, G103/4, G104/2,5, G105/1,4, G106/1,2,3,4, G110/2, G113/2, G114/1, G117/4,5, G118/5, G119/1, G121/4, G122/4,8, G124/2,4, G129/1,3, G130/6, G131/3,4, G137/4, G138/4, G139/3, G141/7, G143/5, G146/3,4, G147/1, G154/3, G157/2,5,6,7, G159/1, G160/3, G162/1, G164/5, G165/4, G166/2, G170/1,5, G171/2,4, G172/9, G173/4, G176/5,6, G177/4, G180/2, G182/2,3,5,8,9 G183/5, G188/1, G189/1, G198/4, G199/6,7, G200/10, G202/5, G204/4, G205/5, G208/6, G210/3,4, G214/4, G215/2, G222/3, G223/4, G225/3, G235/3, G246/1,2,3, G248/6, G249/1,4, G254/4, G255/10, G257/3, G258/3,6, G261/10, G263/2,4,5, G264/3, G265/1, G267/5, G268/1, G269/3,9, G270/1,3, G276/5, G278/5, G279/2, G281/1, G283/6, G284/7, G285/1,7.
MS1/4,21,27,39,57, MS2/2, T2/2, T3/2, T4/4, T5/1, T6/1,8, T7/1,7, T8/1,2, MD1/2,4, MD2/1, TB3/1, TB4/2, TB5/13, R2, TK1/15.

4.4.4. Meyveler

4.4.4.1. Umûmî Olarak Meyve

Beyitlerde umûmî anlamıyla da söz konusu edilen meyve, genellikle şekli ve tadı dolayısıyla tasavvurlarda yer alır. *İhyâ Divânı*'nda lutuf, kerem, hediye, vuslat, leb, sıhhât, nûr, hâme ve encüm gibi unsurlarla birlikte teşbih ve mecazlar oluşturmaktadır. Meyvenin telaffûz edildiği beyitlerde bağ ve bustân ile alakalı mefhûmlardan da sıklıkla bahsedilir.

4.4.4.2. Şeftâlû, İncir

Renk ve tad bakımından sevgilinin dudağıyla ilgili kompozisyonlarda yer alır. İncelediğimiz *Divân*'da üç beyitte geçen şeftâli, sevgilinin taze fidân olrak düşünülmesinden dolayı meyve olması yönüyle ele alınmıştır:

Olaydı pâyına âb-ı sirişk-i ter rîzân
O naḫl-i bâġ-ı leṭâfet virirdi şeftâlû

G233/4

Bir beyitte zikredilen incir meyvesi, “incir dikmek” deyimi içinde olumsuz bir anlam yüklenmiştir:

Şeftâlû vir dimişdim o nev-naḫle ḫışm idüb
İncir dikdi dest-i reddi ḫânmânıma
G257/5

4.4.4.3. Kirâs

İhyâ Divânı’nda üç beyitte yer alan kiraz, rengi ve lezzeti dolayısıyla sevgilinin dudağı, yara ve şarap gibi unsurlarla tasavvurlar meydana getirir. Âşığın, sevgilinin dudaklarının hayâlini kanlı gözyaşlarıyla yüklü gözlerinde taşıması, saf şarapla dolu kadehe konulan kirazı andırmaktadır. Beyitte geçen leb/kirâs ve çeşm-i pür-âb/sagâr-ı sahbâ-yı nâb ifâdeleri arasında leff ü neşr sanatı söz konusudur:

ʿÂşıḳ lebüñ ḫayâlini çeşm-i pür-âba ḳor
Gûyâ kirâsı sâġar-ı ṣahbâ-yı nâba ḳor
G120/1

Kadeh şeklindeki âşığın gönlüne tâze yaradan konulan kiraz; şarap renginde, neşe verici bir dudaktır:

Dâġ-ı nevden ḳoyayım câm-ı dile tâze kirâs
Yine neş’e-fezâ bir leb-i mey-gûn gördüm
G207/3

4.4.4.4. Üzüm (Engûr, ‘İneb)

İhyâ Divânı’nda dört beyitte zikredilen üzüm, bir beyit dışında şarâbın hammaddesi olması yönüyle söz konusu edilmiştir. Süreyyâ yıldızı, seyretmek için üzüm salkımı gibi sarkınca donan billûrdan âvize değil, söz konusu edilen yapının çatısıdır:

Degül âvize-i billûr saḳfı ṭoñdı ḥayretden
Süreyyâ seyr içün ṣarḳınca hem çün ḫûşe-i engûr
KT52/14

4.4.4.5. Nâr (Enâr, Rümmân)

Nâr meyvesinin şiirlere konu edinilen yönleri, tadı ve rengidir. İncelediğimiz *Divân*'da bir beyitte telaffuz edilen nâr, sultânın tâcındaki yâkûtu yüceltme amacıyla kullanılmıştır:

O şehinşâh ki tâcındaki her yâḳûtuñ
Sürḫî-i rengi virür reşk enâr-i ʿAdne
KT5/2

4.4.4.6. Elma (Sîb), Armut (Emrûd), Ayvâ

İhyâ Divânı'nda iki yerde zikredilen elma; şeklinin yuvarlaklığı, alt ve üst taraflarındaki çukur ve rengi açısından sevgilinin çenesi ve gabgabı için benzetilen durumundadır:

Gözüm ol sîb-i zeneḫdânı ışırdı cüz'i
Baḳmadım lebiñ ṭoyunca idemem vaṣf u beyân
K5/54

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir
T6/1

Divân'da sadece bir beyitte geçen armut, şekli dolayısıyla kadehle ilişkilendirilmiştir:

Çünki sâḳî ol nihâl-i bâġ-ı ḥüsn almalıdır
Deste rümmânî mey emrûdî ḳadeḥ almalıdır
G114/1

İncelediğimiz *Divân*'da iki yerde söz konusu edilen ayvâ, sarı rengi ve sevgilinin güzellik uzuvlarından sîne ve nâfe için benzetilen konumundadır. Şâir, bu kullanımlarda "ayvâ" sözcüğünün "eyvâh" mânâsını da göz önünde bulundurarak tevriye sanatına başvurmuştur:

Rûy-ı zerdin tuḥfe eyler yâre ʿâşıḳ neylesün
Ḥâṣıl-ı ʿömri nihâl-i ḳaddiniñ ayvâsı bir
G128/3

Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir
T6/1

4.4.4.7. Bâdâm, Fıstık (Piste)

"Bâdem, özellikle meze olarak kullanılan, başka yiyeceklere katılan bir meyve olması, tadı, şekli, çiçeğinin rengi ve çekirdeğinden çıkarılan yağı ve ağacının yakacak olarak kullanılan odunu yönünden konu edilmiş; sevgilinin gözü, gamzesi, ağzı, dudağı bademe; badem çiçeğinin rengi şarap, erguvan veya kan rengine benzetilmistir."[205] *İhyâ Divânı*'nda altı yerde telaffûz edilen bâdem, en çok gözle ilişkili şekildedir:

Nigâh-ı raḥm ider şâyed süzer ol çeşm-i bâdâmı
Tenüñ dâġ eyle pür-sürâḫ ḳıl hem-şekl-i kefgîr ol
G184/5

Bâdemin ele alınmasında etkili diğer bir yönü, çiçeğidir. Bâdem çiçeğinin nakış unsuru teşkil edecek şekildeki güzelliğine değinilirken gözle ilişkisi göz ardı edilmemiştir. Sevgilinin gözlerinin hasretiyle âşığın ördüğü her gam kumaşı, nakşı bâdem olan bir çiçekli dergaha benzemektedir:

Ḥasret-i çeşmüñle her nesc itdigim kâlâ-yı ġam
Bir çiçekli dergeh naḳşı heb gül-i bâdâmdır
G122/4

Bâdem çiçeklerinin açılması, yokluk uykusundan uyanmaya benzer:

Yine ḫâb-ı 'ademden açdı tamam
Dîdesin her şükûfe-i bâdâm
MS1/7

Sevgilinin bâdeme benzeyen gözleri, gül renkli şarâp için saklanılan bâdem ezmesi (meze)dir:

[205] Abdülkerim Gülhan, "Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 3/5, Fall 2008, p.352

Süzer çeşmüñ şeker ḫâbıyla açmaz ʿişret olmazsa
O bâdâm ezmesi nuḳli mey-i gül-fâm içün ṣaḳlar
G124/2

Şekli ve tadı dolayısıyla söz konusu edilen fıstık, aynı zamanda sevgilinin güzelliğini yansıtan bir sıfattır da:

Piste-leb bâdâm çeşm ey dil civân lâzım saña
Ḥâṣılı fistıḳ gibi bir dil-sitân lâzım saña
G11/1

4.4.4.8. Turunc, Hanzal

Divân şâirleri tarafından rengi, şekli, kokusu ve tadı dolayısıyla söz konusu edilen turunç, *İhyâ Divânı*'nda sadece bir beyitte sevgilinin gabgabıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır:

Turunc ġabġab-ı maḥbûb-ı zâre dikmesün yâd el
Döner meclis-be-meclis devr iden câm-ı mey âle
G242/4

Hanzal, Ebu Cehil karpuzu da denilen meyvesi acı ve portakal büyüklüğünde bir bitkidir. Bir beyitte zikredilen hanzal, meyvesinin şekli yönünden düşmanın başıyla benzetme oluşturmuştur:

Ser-i düşmen degil ol ʿarṣada ḥanẓal bitdi
Ebr-i şemşîr-i ġuzât ile ṣulandı ṣaḥrâ
K16/35

İhyâ Divânı'nda meyve ve türlerinin geçtiği beyitler şunlardır:
K2/67, K5/54, K16/35, KT5/2, KT52/14, KT57/13, G11/1, G25/4, G31/2, G36/6, G68/4, G114/1, G120/1, G122/4, G124/2, G128/3, G129/4, G149/6, G159/4, G183/6, G185/5, G200/13, G207/3, G215/5, G233/4, G241/6, G242/4, G251/3, G257/5.
MS1/7,40, MS2/37, T6/1,8.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN-I İHYÂ ŞERÎF YAHYÂ

1. İHYÂ DÎVÂNI'NIN YAZMA NÜSHALARI VE TAVSİFLERİ

I. Grup

1. Bayezid Umumi Kütüphanesi, No: 5650.
157 yaprak, 234x134 mm ebatlarında, 19 satır, yazı türü talik, başlangıcı müzehhep, cedveller başlıklar ve mahlaslar sürh, cildi şemseli meşin, sağlam bir durumda kırık yoktur. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Bu nüshanın ilk sayfasında *"İş bu kitâbı Kütübẖâne-i 'Umûmîye vaḳf eyledim"* şeklinde bir vakıf kaydı bulunmakta, hemen altında ve nüshanın son sayfasında aynı silik mühür yer almaktadır. Vakıf kaydının altında 1201 tarihi ve Musa Sâmî Efendizâde adı mevcuttur.

Baş:
Yâ Rabb beni mesrûr it İlâhım sensin
Dünyâda vü 'uḳbâda penâhım sensin

Son:
Yolıñ ṭut Ḥażret-i pîriñ ki oldur reh-nümâ Ḥaḳḳ'a
Çıḳar ser-menzil-i maḳṣûda İḥyâ râh-ı üftâde

2. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, No: 2788.
149 yaprak, 300x183 mm. ebatlarında, 21 satır, yazı türü rika, başlıklar ve mahlaslar sürh, cildi nefti meşin, kağıdı az aharlıdır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Bu nüshanın metin kısmından önceki sayfada *"Divân-ı Merḥûm Şerîf Yaḥyâ İḥyâ"* başlığı altında İhyâ'nın yaşamı, eğitimi, görevleri, ilmî kişiliği ve ölüm tarihi hakkında bilgi içeren 10 satırlık bir bölüm yer almaktadır. Bu nüshada herhangi bir kayıt ve mühür mevcut değildir.

Baş:
Yâ Rabb beni mesrûr it İlâhım sensin
Dünyâda vü 'uḳbâda penâhım sensin

Son:
Sâde-levḫânrâ koned ser-mest-i ṣahbâ-yı ġurûr
Üftedân bî-çâre-gân ez-menzîl-i maḳṣûd dûr
Key büved ehl-i ḫıred mâ'il be-în me'vâ-yı şûr
Nîst în ḫumḫâne ehl-i hûşrâ cay-ı ḥużûr
Berf u bârânî ki mî-rid zi-bâlâ ber-zemîn

Âsumân ez-ġuṣṣa tuf ber-rû-yı dunyâ mî-koned

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Kitaplığı No: 418/2.
47 yaprak, 214x141 mm. ebatlarında, 19 satır, yazı türü talik, başlık ve mahlaslar sürhtür. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Bu nüsha, müstensihi Mehmed Esad b. Mustafa Reşid b. Mehmed adlı bir zât olan Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk adlı mesnevisiyle birlikte aynı cilt içinde yer almaktadır. Nüsha, bu cildin ikinci bölümünü oluşturmuş ve 70. sayfadan başlatılmıştır. Eksik olan bu nüshada sadece kasideler yer almaktadır. Nüshanın her sayfasına, silik olduğu için okunamayan, vakıf mührü vurulmuştur.

Baş:
Dilim yaḳ âteş-i 'aşḳuñla yandır yâ Resûlallah
Benim de şem'-i iḳbâlim uyandır yâ Resûlallah

Son:
Rabbi ulṭuf bihi fe ente laṭîfun
Vebiṣıhrın lehu ve kulli ḥafîd

II. Grup

1. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 7129.
İngiltere British Library Türkçe Yazmalar bölümünden temin ettiğimiz bu nüshanın ebatları, kağıt ve cilt gibi fiziksel hususiyetleri hakkında yurtdışında bulunması nedeniyle bilgi elde edemedik. 127 yapraktan müteşekkil bu nüshanın satır sayısı düzensizdir. Talik yazı türüyle kaleme alınmış nüshada, mevcut şiirlerin tamamı başlıksızdır. Mürekkebin dağılması ve kağıdın ince olması nedeniyle arka sayfadaki yazının öndeki sayfaya aksetmesi sonucu bazı şiirler okunamamıştır. Okunamayan şiir ve beyitler sebebiyle birlikte dipnotta belirtilmiştir. Nüshada kasideden tarihe, tarihten gazellere geçişte bazı sayfalar boş bırakılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Nüshanın metinden önceki sayfasında biri silik üç Arapça tarih yer almakta ve sırasıyla Muḥammed Sa'dullah El-'âṣî, Muḥammed 'Aṭâullah El-müderris ve Muḥammed Cemil Ḥafîd-i 'Üryânî-z̲âde isimleri geçmektedir. Ayrıca tarihlerin altında sırasıyla 1244, 1250 ve 1294 tarihleri bulunmaktadır.

Baş:
Dil âvâre oldı reh-neverd-i deşt-i ḥayrânî
K'olur çâk-efgen-i ceyb-i ḫıred ḫâr-ı muġeylânî

Son:
Hemîşe sâye-i luṭfuñ ser-i cihân üzre
Miṣâl-i mihr ide ser-tâc-ı Ḥażret-i Settâr

2. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, No: 1763.
150 yaprak, 209x125 mm. ebatlarında, sayfadaki satır sayısı düzensiz, yazı türü talik, cildi şemseli koyu kahve rengi meşin, kağıdı aharlı beyaz kağıt, başlıklar sürhtür. Nüshadaki şiirlerin birçoğu üstü çizili bir haldedir. Üstü çizilmiş birçok beyitin yerine derkenara yenisi yazılmıştır. Bu nüshada, diğer nüshalarda bulunmayan toplam 97 şiir ve bir de 2,5 sayfalık bir süslü nesir örneği mevcuttur. Bu özellikleri dolayısıyla nüshanın müellif nüshası olma ihtimâli her ne kadar güçlü görünse de nüshada bu olasılığı güçlendirecek herhangi bir somut bilgi yer almamaktadır. Nüshadaki farklı şiir fazlalığıyla doğru orantılı bir şekilde birçok şiir eksiği de vardır. Diğer nüshalarla karşılaştırılınca özellikle kaside bölümündeki eksik şiir fazlalığı dikkat çekmektedir. 150 yapraktan müteşekkil nüshanın 64 sayfası boştur. Nüshanın metinden önceki sayfasında Muhammed Emin El-Tokâtî adına bir beyit ve ayrı iki Farsça kıt'a yer almaktadır.

Baş:
Dilim yaḳ âteş-i 'aşḳuñla yandır yâ Resûlallah
Benim de şem'-i iḳbâlim uyandır yâ Resûlallah

Son:
Ol çeşm-i girye-ḫîze ki yoḳ behre ḫâbdan
Bir ḥoḳḳadır ki dûdesi maḥv oldı âbdan

3. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, No: 2973.
8 yaprak, 243x158 mm. ebatlarında, sayfadaki satır sayısı 15, yazı türü talik, cildi kahverengi ıstanpa yaldız, kağıdı az aharlı beyaz kağıt, başlangıç ve cetveller müzehheptir. Nüsha III. Selim hakkındaki iki methiyeyi içermektedir. İstinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Nüshada herhangi bir kayıt ve mühür mevcut değildir.

Baş:
Ṣubḥ-dem peyk-i nesîm itdi cihânı tebşîr
Oldı ṣad şevḳ ile feryâd-ı hezâr 'âlem-gîr

Son:
Çeleng-i 'avn ber-ser ḫil'at-ı mecd ü şeref der-ber
Ola dâ'im muẓaffer 'âlemiñ Sulṭân-ı ẕî-şânı

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı No: 2597.
68 yaprak, 231x147 mm. ebatlarında, satır sayısı 19, yazı türü taliktir. İkinci varakta silik bir vakıf mührü bulunan nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Metinden önceki sayfada muhtemelen müstensihin düştüğü, *Divân*'ın tertibini ve tertip tarihini belirten iki şiir yer almaktadır. *Divân*'ın tertip tarihi olarak 1210/1794 geçmektedir. Bu nüshada yer alan şiirlerin bazıları tahrip olmuştur. Bazı şiirlerin iptal olduğuyla ilgili derkenara notlar düşülmüş, birçok şiirin üstü çizilmiştir.

Baş:
Şerbet-i ṣulḥ u ṣalâh ile ṭabîb-i tâḳdîr
Eyledi emzice-i ʿâleme ḥüsn-i tedbîr

Son:
Hevâ-yı naġme ile pür ḥabâbdır gûyâ
Kenâr-ı lücce'-i ʿişretde kâse-i ṭanbûr

5. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, No: 660.
6 yaprak, Dış 259x175 iç 147x219 mm ebatlarında, satır sayısı 10, yazı türü talik, kağıdı aharlı saman kağıt, sırtı kahverengi bez, üstü baskı ebru cilt içindedir. Mavi mürekkeple cetvellidir. İstinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Nüshada herhangi bir kayıt ve mühür mevcut değildir.

Baş:
Ebr-i zülfüñ ki nümâ-baḫş-ı füsûn oldı bañа
Âh-ı dil sünbül-i sevdâ-yı cünûn oldı bañа

Son:
Su'âl-ı vaṣla nice göz ḳarardayım İḥyâ
Boyandı ḥasretle ḫûn-ı âle dîdelerim

6. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler, No: AE Manzum 22.
6 yaprak, 200x131, 154x80 mm. ebatlarında, satır sayısı 10, yazı türü talik, kağıdı etrafı sarımtırak, ortası pembe, ince aharlı, cildi sırt ve kapak kenarları deri, kapaklar mukavva zemin üstü ebru kağıtla kaplıdır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İlk varakta silik bir vakıf mührü bulunan nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor.

Baş:
Ebr-i zülfüñ ki nümâ-baḫş-ı füsûn oldı bañа
Âh-ı dil sünbül-i sevdâ-yı cünûn oldı bañа

Son:
Ḥâmem İḥyâ sâye-efgendir devât ü destime
Naḫl-i ṭûbâ ḳâmet-i mevzûn bir me'vâ iki

7. Milli Kütüphane, Yazmalar Kolleksiyonu, No: 06 Mil Yz. FB 524.
6 yaprak , 215x157 mm. ebatlarında, satır değişik, yazı türü talik, kağıdı kartal filigranlı, cedveller kırmızıdır. Nüsha ebru kağıt kaplı mukavva cilt içindedir. İstinsah tarihi ve müstensihi bilinmiyor. Nüshada herhangi bir kayıt ve mühür

mevcut değildir. Nüshanın ilk sayfasında Fahri Bilge'nin şairle ilgili notu ve asıl nüshayla karşılaştırıldığı yazılıdır. Nüsha Fahri Bilge varislerinden satın alınmıştır.

Baş:
Ebr-i zülfüñ ki nümâ-baḫş-ı füsûn oldı bañа
Âh-ı dil sünbül-i sevdâ-yı cünûn oldı bañа

Son:
Ḫâmem İḥyâ sâye-efgendir devât ü destime
Naḫl-i ṭûbâ ḳâmet-i mevzûn bir me'vâ iki

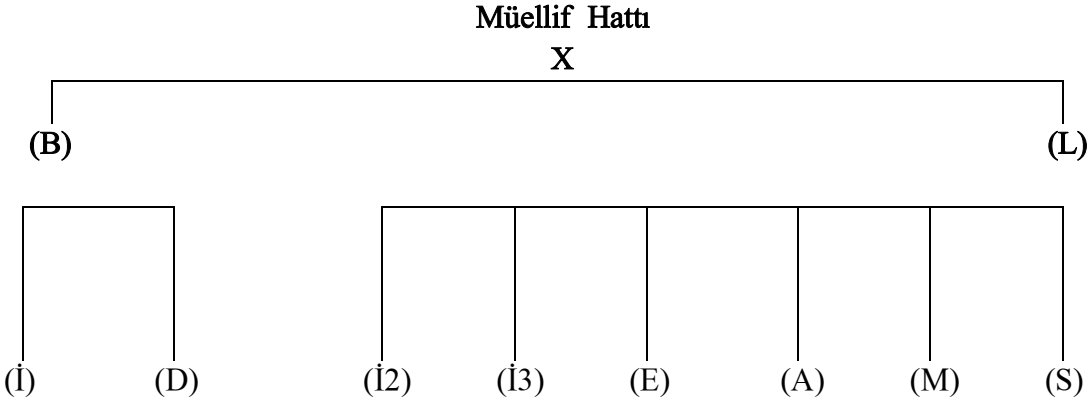
2. METİN TESPİTİ VE HAZIRLANIŞI İLE İLGİLİ HUSUSLAR

İhyâ Divânı'nın yazılış târihiyle ilgili tespit edebildiğimiz tek somut bilgi, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nüshasının metin kısmından önceki sayfada yer alan ve büyük bir ihtimâlle müstensihe ait şu târihtir:

Oldı ser-dâde cümle târîḫe
Naẓm-ı İḥyâ Efendi nev dîvân
1210/1794

1210 tarihini işaret eden bu beyit, milâdi hesaba göre 1794 tarihine denk gelmektedir. İhyâ'nın ölümü 1812 tarihi olduğuna göre şâir, hayatının son çeyreğinde divânını tamamlamış görünmektedir.

Metin tenkidine geçmeden önce *İhyâ Divânı*'nın mevcût nüshalarını tespit ettik. İhyâ Divânı'nın 9'u yurt içi, 1 tanesi ise yurt dışında bulunmak üzere toplam 10 nüshasını temin ettik. Temin ettiğimiz nüshalar içinde herhangi birinin müellif nüshası olduğuna işâret edilen somut bir bilgi bulamadık. Bir eserin müellif nüshasının bulunmaması durumunda metin tenkitçisinin yapması gerektiği eylemle paralel bir çalışma içine girdik. Bu doğrultuda eldeki nüshaların içerdiği şiir sayısı, hacmi, metnin durumu, varsa mukabele, ketebe, temellük, vakıf, sahh gibi kayıtları göz önünde bulundurarak kolbaşı tespit ettik. Daha sonra bahirler ışığında nüshaların okumasına geçerek benzerlik ve farklılıkların tespitiyle bir şecere ortaya koymaya gayret ettik. Eldeki nüshalarda müstensih adının ve birkaçındaki vakıf kaydının dışında kayıt ve tarihlerin bulunmaması işimizi zorlaştıran unsurlar olmuştur. Nüshaların karşılaştırılması neticesinde şöyle bir nüsha şeceresi oluşturduk:

Sonuç olarak elimizde İhyâ'nın kaleminden çıktığı konusunda kesin bilgilere dayandırabileceğimiz bir nüsha mevcut değildir. Bu sebepten dolayı tenkitli metin oluşturma yöntemleri ışığında tespit ettiğimiz nüshaları karşılaştırarak İhyâ'nın bizzat yazdığı orijinal nüshaya en yakın metni oluşturmaya gayret gösterdik. Orijinal metne ulaşmada mukayese ettiğimiz nüshalar şunlardır:

1. Bayezid Umumi Kütüphanesi No: 5650 (B)
2. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 2788 (İ)
3. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 1763 (İ2)
4. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 2973 (İ3)
5. İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 7129 (L)
6. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi No: 660 (S)
7. Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Kitaplığı No: 418/2 (D)
8. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı No: 2597 (E)
9. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler No: AE Manzum 22 (A)
10. Milli Kütüphane Yazmalar Kolleksiyonu No: 06 Mil Yz. FB 524 (M)

3. METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN YOL

Metnin tenkitli neşrinde herhangi bir tahribatın olmadığı, en çok şiir içeren ve okuma açısından yazı olarak da ön plana çıkan Bayezid nüshası kolbaşı seçilmiştir. İngiltere British'te bulunan nüsha için bulunduğu şehrin (Londra) ilk harfi, diğer nüshalar içinse bulundukları kütüphane veya kütüphanenin ilgili bölümünün ilk harfini aldık. Kolbaşı seçilen Bayezid **B** harfiyle, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 2788'de yer alan nüsha **İ** harfiyle, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No:

1763'de yer alan nüsha **İ2** şeklinde, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 2973'de yer alan nüsha **İ3** şeklinde, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Nüshası **A** harfiyle, Milli Kütüphane Yazmalar Kolleksiyonu Nüshası **M** harfiyle, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Nüshası **S** harfiyle, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Nüshası **D** harfiyle, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Nüshası **E** harfiyle, İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Nüshası **L** harfiyle gösterilmiştir. Metin içerisinde her nüshanın içerdiği şiirlerin varak numaraları verilmiştir. Nüshalar arasındaki şiir, dize, beyit ve sözcük farkları dipnot şeklinde gösterilmiş, farkların ait olduğu nüshaların yukarıda belirttiğimiz sembolleri karşısına yazılmıştır. Sadece bir nüshada yer alıp diğerlerinde bulunmayan ve üçten fazla olmayan beyitler dipnotlarda gösterilirken bentler ve üçten fazla olan beyitler metin içerisine alınıp ait olduğu nüsha özellikleri dipnotta verilmiştir. Ayrıca şiirlerin başlıklarıyla ilgili mukayese sonuçları ve şiirlerin kimisinde meydana gelen tahribatlardan dolayı okunamayan şiir, beyit, dize veya sözcük varsa yine dipnotta belirtilmiştir.

Metnin yazımında TL Times NEW V100 transkripsiyon fontunu tercih ettik. Metni yazarken noktalama işaretleriyle birlikte büyük-küçük harf kullanımına riayet ettik.

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

İHYÂ DÎVÂNI ve TAHLÎLİ
(İNCELEME- TAHLÎL-TENKİTLİ METİN)

II. CİLT

DOKTORA TEZİ

Mehmet Halil ERZEN

VAN-2012

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

İHYÂ DÎVÂNI ve TAHLÎLİ

(İNCELEME- TAHLÎL-TENKİTLİ METİN)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Mehmet Halil ERZEN

Danışman
Prof.Dr. Muhsin MACİT

Bu çalışma, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı* tarafından 2010-SOB-D018 numarasıyla desteklenmiştir.

VAN–2012

DİVÂN-I İHYÂ ŞERÎF YAHYÂ

KASİDELER

BİSMİLLAHÎ RAḤMÂNÎ'R-RAḤÎM

1 Yâ Rabb beni mesrûr it İlâhım sensin
Dünyâda vü 'uḳbâda penâhım sensin

2 İḥyâyı cemâlüñle ḳarîrü'l-'ayn it
Bî-şübhe żiyâ-baḫş nigâhım sensin

1[206]
2a

MünâcâtBe-Dergâh-ı Resûl-ı EkremṢallallahu 'Aleyhi Vesellem*

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Dilim yaḳ âteş-i 'aşḳuñla yandır yâ Resûlallah
Benim de şem'-i iḳbâlim uyandır yâ Resûlallah

2 Daḫîl-i dergehiñdir bu siyeh-rû günehe luṭf it
Ḥarîm-i şefḳatüñ dârü'l-imândır yâ Resûlallah

3 Serimden dûd-ı âhım bâd-ı iḥsânın ṭaġıtmazsa[207]
İşim rûz-ı ḳıyâmetde dumandır yâ Resûlallah

4 Şefâ'at müşterîsi naḳd-ı ṭâ'at müflisi bendeñ[208]
Sezâ-yı ḫande-i sevâd-girândır yâ Resûlallah

5 Deriñde maẓhar-ı elṭâf olursa iẕn-i Ḥaḳ ile[209]
Dü 'âlemde ḳulıñde şâdmândır yâ Resûlallah

6 Meded bu deşt-peymâ-yı güneh dil-teşne İḥyâyı[210]
Şefâ'at âbına luṭfuñla ḳandır yâ Resûlallah

---

[206] B 2a, İ 2a, D 1a, L 4b, İ2 3a.

* Bu şiirin İ2 nüshasındaki başlığı şu şekildedir: "Der-şefâ'at-ḫâhî Ez-dergeh-i Cihân-penâhî Ṣallallahu 'Aleyh"

L nüshasında yer alan bütün şiirler başlıksızdır.

[207] Bu mısra, L ve İ2 nüshalarında şu şekildedir: Nesîm-i luṭfuñ ebr-i âhımı serden taġıtmazsa

[208] 4(a) müflisi bendeñ : yoḫsılı 'abdıñ İ2.

[209] 5(a) olursa iẕn-i Ḥaḳ ile: olursa maḥż-ı cûdıñdan L, İ2.

[210] 6(a) dil-teşne İḥyâyı: dil-teşnedir İḥyâ L.

2[211]
2a
(Na‘t)

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Biḥamdillah açıldı bâġ-ı ḳalbiñ verd-i ḫandânı
Şemîmi reşk-i Firdevs itdi ṣaḥn-ı ḥücre-i cânı

2 Ne verd ol reh-neverd-i ‘aşḳa bir tâbende meş‘aldir
Olur şeb pertevinden şüste-rû-yı reng-i ẓulmânî

3 Ne meş‘al bir münevver âfitâb-ı çarḫ-ı devletdir
Şu‘â‘ından derûn-ı ḫâne-i dil oldı nûrânî

4 Odur ol âfitâb-ı maşrıḳ efrûz-ı hidâyet kim
İder ser-geşte reşk-i nûrı mihr ü mâh-ı tâbânı

5 Nedir ol âfitâb-ı ‘âlem-ârâ bilmek isterseñ
Saña ey ‘âşıḳ-ı şûrîde ta‘rif eyleyem anı

6 Göñülde şevḳ-i na‘t-ı Faḫr-ı ‘Âlemdir ki tâbından
Süveydâ oldı ḳalbiñ kevkeb-i dürrini raḫşânî

7 O Faḫr-ı her dü ‘âlem nûr-ı ẕât-ı Îzid-i erḥam
Resûl-ı muḥterem mu‘ciz-nümâ-yı naẓm-ı Ḳur’ânî

8 [Dil-i âvâre oldı reh-neverd-i deşt-i ḥayrânî
K’olur çâk-efgen-i ceyb-i ḫıred ḫâr-ı muġeylânî

9 Şikâf-ı sîne-i rûşen-dilân ṣubḥ-ı ṣafâ-baḫşı
Şebi sevdâ-yı ‘aşḳ-ı reh-revân-ı tîre rûzânî

10 Verâ-yı karbânî rûz u şeb şitâb ü yekdür gûyâ
‘İnân-gîr-i semend-hûş-ı dest-i bîm-i evzânı[212]

---

[211] B 2a, İ 2a, D 1a. / L ve İ2 nüshalarında bu kaside 8. beyitten başlıyor./ B’de başlıksız olan bu kasidenin, İ ve D nüshalarındaki başlığı; “**Na‘t-ı Şerîf Berây-ı Ḥabîb-i Ekrem Resûl-ı Muḥterem Şallallahu ‘Aleyhi Vesellem”**, İ2 nüshasındaki başlığı ise; **“Terennüm-sâzî-i Ḫâme-i Müşgin-raḳam Der-na‘t-ı Şerîf Seyyidü’l-ümem Şallallahu ‘Aleyhi Vesellem”** dir. /Ayrıca bu kasidenin ilk 7 beyiti L ve İ2 nüshalarında mevcut değildir.

[212] 10(b) bîm-i evzânı : bîm-i düzdânı İ2.

11 Şerâr-ı na‘l-i sümm-i çâr-pâyân-ı ḳıṭârıdır
Şebân-geh[213] meş‘al-efrûz-ı ṭarîḳ-i reh-neverdânî

12 Olur enfâs-ı germ-i şu‘le-tâb-ı teşnegânından
Nümâyân sû-be-sû reng-i serâb-ı ye’s ü ḥırmânî

13 Virir dem-serdî-i teb-lerzegân-ı zerre-i hevli
Ser-âpâ-yı vücûd-ı per-i[214] ḫûrşîde lerzânî

14 Felek ser-geşte-i tâb-ı temûzidir şafaḳ ṣanma
Ṭutuşdı germî-i devr ile girdâ-gird-i dâmânı

15 Ne ḫôş bâzîçe-gâh-ı ṭôb u çevgân-ı maḥabbetdir
İder ġalṭîde ser-pûyendegânî pây-ı cünbânî

16 Degildir âbla bâde o deşt-i kâm-baḫşâde
Ayağında bulur seyr eyle âdem gevher-kânı

17 Tevaḳḳuf olmaz anda söyledi bir vâḳıf-ı esrâr
İder vaḳf-ı rûşen pâyı revân rîg-i beyâbânı

18 Beyân u şerḥ ider fen-i ṭarîḳ ‘aşḳı ser-tâ-pâ
Olub her ḫâr-ı ‘uşşâḳıñ sebaḳ-âmûz-ı dâmânı

19 Ḫıred hem-râh-ı dilken bî-kerân ol deşt-i hevl-engîz
Nuḫustîn ḫaṭvede pâ-der-gil-i ‘acz eyledi ânı

20 Ne gûne[215] sâlikânın âhenîn-pây olsa ḫârâsı
Çü mıḳnaṭıs pâdan cezb ider nîrû-yı cevlânî

21 Ḥarîr-i gerdûn bâlâlarına çıḳdı nev câme
İdince ḳaṭ‘-ı reh miḳraż-ı pây-ı reh-güzârânı

22 Göñül çün himmet-i nâgeh-res-i Ḫıżr-ı hidâyetle
Be-dest-âverde-i ümmîd idüb ‘ummân-ı[216] pâyânı

23 Görindi dûrdan bir nûrdan ḥışn-ı felek hem-ser
Ki’ânıñ her sengi bir Ṭûr-ı tecelliyât-ı Raḥmânî

---

[213] 11(b) şebân-geh : şerârı İ2.
[214] 13(b) per-i : pertev-i İ2.
[215] 20(a) gûne : rütbe İ2.
[216] 22(b) ‘ummân-ı : dâmân-ı İ2.

24 Olub ṣad şevḳle reh-bürde-i seyr ü temâşâsı
Görünce ẖîre çeşm itdi velî ol ḥışn-ıtüvânı

25 Ḳabâ-yı[217] mâsivâyı dil kef-i ġayretle çâk itdi
Çü gördi ḥulle-pûş-ı nûr-ı vaḥdet cümle sükkânı

26 Tehî hemyân-ı naḳd-ı ġam dil-i sevdâ-gerânî lîk
Ser-â-ser kâle-i ‘aşḳ ile pür sûḳ u bazâristânı[218]

27 Kim olsa içlerinden sünbül-dûd-ı dili persân
Dehânı ġonçe-i ter-veş olur lebrîz-i ẖandânı

28 İder âb-ı ḥayâtı sîr ceyb-i ẖırḳa-i ẓulmet
Kühen bu[219] ẖân-ḳahda reşk-i âb-ı Kevs̱er-efşânı

29 İder ser-pençe-i ẖûrşîdi her dem ra‘şe-dâr-ı ḥırṣ
Ümîd-i mîve-i ḥüsni[220] dıraẖt-ı bâġ u bustânı

30 Temâşâ-cûy-ı her sûy-ı ṣafâ-baẖş iken dil âh
Ne gördi âteşîn emvâc bir deryâ-yı ‘ummânı

31 Leb-i deryâya seyli zen olub her mevc gûyâ kim
İder ta‘lim-i ẖâmûşı vü ketm-i râz-ı pinhânî

32 Dürr-âsâ zîver-i silk-i kenârı ser-be-ser ‘uşşâḳ
Ġarîḳ-i ḥayret olmuş yek-sere sâḥil-nişînânı

33 Meger andan çıḳarmış şeb-çerâġ-ı şu‘le tâb-ı ‘aşḳ
Dil oldı dîde-dûz-ı intizâr-ı şevḳ-i vicdânı

34 Teveffuḳ eyleyince[221]yek dü laḥza nâgehân oldı
Nümâyân baḥrden ol şeb-çeraġ-ı nûr-ı Yezdânı

35 Ne nûr ol neyyir-i tâbende-i şerḥ-i hezâr ‘âlem
K’odur ‘aşḳ şeh-i kişver-güşâ-yı mülk-i ‘irfânı[222]]

---

[217] 25(a) ḳabâ-yı : libâs-ı İ2
[218] 26(b) bezâzistânı : bedestânı İ2.
[219] 28(b) kühen bu : bu köhne İ2.
[220] 29(b) ḥüsni : çînî İ2.
[221] 34(a) eyleyince : eyledikde İ2.
[222] 35(a) hezâr : hijdeh İ2. / Köşeli parantez içerisindeki beyitler sadece L (2a) ve İ2 (3a) nüshalarında mevcuttur.

36 Ḥabîb-i Rabb-ı ‘izzet tâc-dâr-ı mülk-i ḫatmiyyet
Şeref-efzâ-yı evreng-i nübüvvet ẕât-ı ẕîşânı

37 Ḫaṭîb-i ‘arş-ı minber muḳtedâ-yı cümle peyġamber
Şeh-i levlâk-ı efser maẓhar-ı te’yîd-i Rabbânî

38 Muṭarrâ ġonca-i gülbin-ṭırâz-ı bâğ-ı ev edna
Bihîn ḫalvet-serâ-yı ḳurbetiñ şem‘-i fürûzânı[223]

39 Resûl-ı Kibriyâ Aḥmed Muḥammed Muṣṭafa emced
O maḥbûb-ı Ṣamed evc-i sa‘âdet mihr-i raḫşânı

40 Yegâne gevher-i revnâḳ fürûz-ı kenz-i lâhûtî
Dürr-i ṣâf ṣadef-pîrâ-yı baḥr-ı nesl-i ‘Adnânî

41 Şeh-i mihr-efser-i ‘anḳâ cenâb-ı mülk-i rif‘at kim
Sipihriñ çenberidir beyża-i ṭuġrâ-yı fermânı

42 O sulṭân-ı risâlet nüktedân-ı sırr-ı “mâ evḥâ”
Ki Cibrîl-i Emîn-i Ḥażret-i Ḥaḳḳdır zebân-dânı

43 Görür ẓahr-ı şerîfinden o mühr-i ‘ayn-ı nübüvvetdir
Ḫuceste-mû-yı ‘anber-bûlar eṭrafında müjgânı

44 Olur ḫulḳ-ı ‘aẓîmi kefe-i mîzân-ı şer‘ içre
Tesâvî-senc-i aḥkâm-ı nuṣûṣ-ı[224] naẓm-ı Ḳur’ânı

45 İder menzil-res-i dîn sâ‘id- i‘câzı tîr-âsâ
Kemân-ı kecreh-i ṭuġyândan güm-kerde-i râhânı

46 Degül ebr oldı bâlâ sâyesi re’s-i şerîf üzre
Düşünce ḫâk-i pâye asmânıñ mihr-i raḫşânı

47 O nûruñ sâyesinden ṣaḥn-ı ġabrâya düşer mi bu
İder her ẕerresine[225] arzû-yı câme-pûşânı

---

[223] Bu beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.

[224] 44(b) nuṣûṣ-ı: niẓâm-ı L
44. beyitten sonra L ve İ2 nüshalarında aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Açar mı düzd-i ġaflet heft bâb-ı ḳal‘a-i cismin / O fermân-rân-ı heft iḳlîm-i ‘işmet men‘ ider ânı

[225] 47(b) İde her ẕerresine : ki’de her bir ġubâre İ2 / L’de 47. beyitten sonra, İ2’de ise 49. beyitten sonra aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Zenaḫdânı o mihr-i lem‘a-pâş ‘âlem-i ḫüsnüñ / Çeh-i naḫşeb-nişîn-i ‘aşḳ ḳıldı mâh-ı Ken‘ânı

48 İder Ġalṭîde-i deşt-i ‘adem kûy-ı sivâyı tâ[226]
Çün oldı ṣaḥn-ı tevḥîd içre ḥarf-ı nefy çevgânı

49 ‘Arûs-ı rezm-gâhıñ rûyını gül-gûn-ṭırâz itdi
Dem-i a‘dâ ile meşşâṭa-i şemşîr-i bürrânı

50 Kemâl-i medḥine rû-pûş olurken ‘acz mümkün mi
İder pertev-pez̲îr-i intibâh ol nûr-ı Ḥaḳḳ k’oldı[227]

51 Bu fânûs-ı ḫayâle şem‘-i ḥüsni virmese pertev
‘Ademden kimse farḳ itmezdi bu ṣûretle imkânı[228]

52 ‘Adem mer’î degilken gösterir a‘dâya[229] ser-tâ-pâ
‘Aceb âyîne-i ‘âlem-nümâdır tîġ-ı tâbânı

53 Fetîl aldıḳca ehl-i ‘aşḳ şevḳ-i[230]Fa̲hr-ı ‘Âlemden
Dilinde şu‘le-dâr eyler çerâġ-ı nûr-ı îmânı

54 Olur ser-ḫalḳâ-i bezm-i şerîfi çâr yâr ile
Żiyâfetgâh-ı diniñ çar gül-i fincân-ı ra̲ḫşânı

55 Ḥabîbüñ sevḳ-i ta‘ẕîminde noḳṣân mehi ṭutdı
Felek der-kâr idince muḥtesib-veş elde mîzânı[231]

56 Ṣafâ-yâb itse ḫulyâsıyla bir ḳalb-i ġam-âlûdı[232]
Eger feyż-i tebessüm-rîzî-i la‘l-i dürr-efşânı[233]

57 Görünmezdi cihân-ı dilde târî’-i şeb-i endûh
Olurdı ġıbṭa-ba̲ḫş ṣubḥ-ı ‘îd ol ḳalb-i nûrânî[234]

---

[226] 48(a) İder Ġalṭîde-i deşt-i ‘adem kûy-ı sevâ’yı tâ : İder Ġaltîde-i kûy-ı ‘adem tâ mâsivâ kûyun L, İ2. / 48(b) çün oldı : olınca İ2. / 47 ve 48. beyitler İ2 nüshasında 46. beyitten önce gelmektedir.

[227] 50(b) İder pertev-pez̲îr-i intibâh ol nûr-ı Ḥaḳḳ k’oldı: Aña ṣûret vire mir’ât-ı ṣâf ‘aḳl-ı insânî İ, İ2 / Bu beyitten sonra İ2 nüshasında aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Ḥabîbiñ sûḳ-ı ta‘ẕîminde noḳṣân-ı mehi ṭutdı / Felek der-kâr idince muḥtesib-veş elde mîzânı

[228] Bu beyit L ve İ2 nüshalarında mevcut değildir. / İ2’de bu beyitten sonra aşağıdaki beyit yer almaktadır:
İder pertev-pez̲îr-i intibâh ol nûr-ı Ḥaḳḳ ki’oldı / Gürûh-ı şeb-nişîn-i ġafletiñ şem‘-i şebistânı

[229] 52(a) a‘dâya : küffâra İ2. / 52(b)‘âlem-nümâdır : ‘ibret-nümâdır İ2. / 52(b) tîġ-ı tâbânı : tîġ-ı bürrânı L. / 50. beyit İ2 nüshasında 49. Beyitten sonra gelmektedir.

[230] 53(a) ehl-i ‘aşḳ şevḳ-i : ehl-i şevḳ ‘aşḳ-ı İ2.

[231] Bu beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.

[232] 56(a) Ṣafâ-yâb itse ḫulyâsıyla bir ḳalb-i ġam-âlûdı : Leb-i ṣubḥ ṣafâ-yı ḳalbe rûzî olsa bir kere L, İ2.

[233] 56(b) dürr-efşânı: gül-feşânı L, İ2.

[234] Bu beyit L nüshasındaşu şekilde;
Cihân-ı dilde hergîz ẕulmet-i leyl-i ġam olmazdı / Olurdı ḫande-fermâ-yı behişt ol ḳalb-i nûrânî
İ2 nüshasında ise şu şekildedir:

58 Olur her bâde-i işkeste[235] mir'ât-i dil-i 'uşşâḳ
Sipihr-i 'aşḳ Faḫr-ı 'Âlemüñ bir necm-i raḫşânı

59 Benâniyle idince 'âşıḳımdır diyü eymânı
Felekde şevḳ ile gösterdi meh çâk-i girîbânı

60 Revân itdikce engüşt-i şerîfi[236] âb-ı i'câzı
İderdi dest-şûy çirk-i şirk erbâb-ı ṭuġyânî

61 Resûlün ḳıldı Ḥaḳḳ kürsî-nişîn-i 'âlem-i bâlâ
Ki va'ẓ-ı da'veti lebrîz ide ser-tâ-ser ekvânı[237]

62 Żamîr-i pâki yâhû 'â'id-i ḳurb-ı hüviyyetdir
Nice 'aṭf-ı nigâh eyler cihâna çeşm-i im'ânı

63 Resûlüñ görmeyince meylini oldı ẕen-i dehrüñ
Cebîni bürḳâ'-şîven-nümâsı şebde pinhânî

64 Ṭutuşdı ġayretinden çâre-cû-yı intisâb oldı
Sülûk itdi reh-i ârâyişe ol fitne-enbânı

65 İdüb sâyîde-zîr-i destine seniñ mihr-i enverde[238]
Sefîdâc-ı beyaż-ı ṣubḥ-ı 'îd-i nûr- efşânı

66 Geçürdi saḥḳ idüb pervîzin çarḫ-ı felekden hem
Sevâd-ı leylî ḳıldı çeşmine kuḥl-ı Ṣıfâhânı

67 Ḳodı âyîne-i ḫurşîdi bâlîn-i ufḳ üzre
Ruḫuñ ol demde[239] gül-gûn-ı şafaḳla ḳıldı rümmânî

68 Giyüb zerrîn çiçekli lâciverdî câme-i zîbâ[240]
Gören ẓann itdi kim pür-encüm oldı leyl-i ẓulmânî

Sipihr-i serde sevdâ-yı şeb-i ġam ẓâhir olmazdı / Anı ḫûrşîd-veş maḥv eyler idi berḳ-i ḫandânı

[235] 58(a) bâde-i işkeste: pâre-i işkeste İ, L, İ2. / 58(b) 'aşḳ Faḫr-ı 'Âlemüñ : mihr ü 'aşḳ Ḥażretiñ İ2.

[236] 60(a) şerîfi : laṭîfi İ2.

[237] 61(b)lebrîz / tâ pür İ2. / ide ser-tâ-ser ekvânı: ide âfâḳ u ekvânı L, İ2.

[238] 65(a)destine seniñ mihr-i enverde : deste-seng-i mihr-i enverde İ, L, İ2.

[239] 67(b) ruḫuñ ol demde :ruḫ-ı rengîni L. / (67b) Ruḫuñ ol demde gül-gûn-ı şafaḳla ḳıldı rümmânî : Şafaḳ-ı gül-gûna senden reng-i rûyın ḳıldı rümmânî İ2.

[240] 68(a) Giyüb zerrîn çiçekli lâciverdî câme-i zîbâ : Giyüb bir telli pullı lâciverdî ḫil'at-i zîbâ İ2. / 68(a) lâciverdî câme-i zîbâ : bir ḳabâ-yı lâciverdî-gûn L.
68(b) gören ẓann itdi kim : görenler ẓann eder L.

69 Degil ‘ıḳd-ı şüreyyâ başına elmâs âvîze
Ṭaḳındı aldı dest-i nâza vaż‘-ı ḫôd-perestânı

70 Miyâna bend idüb ḳavs-ı ḳuzaḫdan şâl-ı reng-âmîz
Şerîr-i keh-keşândan virdi ḥabîb-i nâza sâmânı

71 Güzel çekdi çevirdi kendin ol mekkâre kim ḥâlâ
Dile ḥüsn-i niẓâmı oldı bâdî-i perîşânı

72 Muḥaṣṣıl öyle bir ḥüsn ü cemâl itdi nümâyân kim[241]
Ser-engüşt-i taḥayyür-ber-leb itdi ‘işve-bâzânı

73 Ümîd-i yek-nigâh Faḫr-ı ‘Âlemdir meger ba‘ş
Tekellüf-sâzî-i ârâyîş-i ḥüsne o fettânı

74 Pes ol maḥbûb-ı Ḥaḳḳa ‘arż-ı dîdâr eyleyüb ṭutdı[242]
Ṭarîḳ-i ‘işve-i ḫûbân u nâz-ı dil-firîbânı

75 Hemândem dest-i redd-i ḳahramânisiyle ol Ḥażret
Olub seyli zenn-i ruḫsâre-i bî-ḥüsn ü bî-ânı

76 Degüldür ra‘d u berḳ ol sille-i pür-zôr-ı ḍarbından
Ṣadâ virdi ḳafası ateş-efşân oldı çeşmânı

77 Didiler şimdi başı dönmede ol ḍarb ile ḥâlâ
Görünce çeh-nişînân-ı raṣad bu çarḫ-ı gerdânı

78 Hezâran ḥasretiyle mâh-ı nevden mihr-i enverden
Kesüb farḳına na‘l u dilde yaḳdı dâġ-ı sûzânı

79 Resûlullahdan nevmîd vaṣl olduḳda mel‘ûna
Bu ḥüsrân ile ağdı başına ser-cümle şeyṭânî

80 Miṣâl-i gusfendân ümmet-i merḥûmeye ṣaldı
Firîb ü mekrile çün gürg idüb dünbâle-cünbânı

81 Dem-â-dem eylemekdür kârı ol câdû-yı ḫûn-rîziñ[243]
Helâk-i pençe-i iżlâl ser-tâ-pâża‘îfânı

---

[241] 72(a) ḥüsn ü cemâl itdi nümâyân kim : zîb-âver-i ḥüsn oldı kim cümle ṭavrı İ2.
[242] 74(a) eyleyüb ṭutdı :eyleyüb oldı L, İ2.
74(b)Ṭarîḳ-i ‘işve-i ḫûbân u nâz-ı dil-firîbânı : Rabb-ı âlây-ı temelluḳ bir ṭarîḳ-i dil-firîbânı L, İ2.
[243] 81(a) ḫûn-rîziñ : ḫûn-ḫârıñ İ, İ2. / 81(b) ser-tâ-pâ : ser-tâ-ser İ2.

82 Resûl-ı lâ-mekân seyrâ melâz̲-ı ümmetâ faḫrâ
Eyâ kân-ı şefâ‘at dürr-i şefḳat baḥr-ı ‘ummânı

83 Sen ol sulṭân-ı iḳlîm-i mürüvvetsin[244] ki dünyâdan
Ṭutan dâmân-ı luṭfuñ boldı taḫlîṣ-i girîbânı

84 Diliñ bir nüsḫa-i mu‘ciz-ṭırâz-ı vaḥydir ki’ânuñ
Olur Cibrîl “iḳre’ bismi Rabbike”-ḫân-ı ‘ünvânı

85 Mücessem nûr-ı maḥż olduğın eẓher-i şemsden zîrâ
Degüldür z̲ât-ı pâkiñ sâye-efgen işte bürhânı

86 Fitîl-i kâse-i mişkvâh ḳalb-i ehl-i imândır
Seniñ medd-i nigâh-ı ilṭifâtıñ ey kerem kânı

87 Mehâbet öyledir kim z̲ât-ı z̲îşân-ı şerîfiñde
Taṣavvur itse ger yek-mâha[245] menzilden ‘adû ânı

88 Dür-i çeşminden eyler ḫâb-ıemni men‘ içün icrâ
Ser-i müjgânı resm-i dûr-bâş çûb-ı der-bânı

89 Kimiñ kim pûte-i gûşpür itse cevher-i nuṭḳuñ
İder pür zer ḥikmet-i ḳalbin[246] ol iksir-i rûḥânî

90 Ḳalurdı sırr-ı “yübâliġîn” ufḳ-ı ḫurşîd tâ maḥşer
Aña seyr-i cemâliñçün olaydı ḫabıñ imkânı

91 Nigeh-senc-i yaḳîn eyler fürûğ-ı mihriñ[247] itdikce
Zidûde jeng-i ġaflet câm-ı çeşm devr-i bünyânî

92 Devâtım göz ḳarardır bûs-pây-ı kilk-i seḥḥâre
Ki na‘t-ı pâkiñi tebyîż ile lâl itdi sübḥânı[248]

93 Nihâl-i ḫâmemi ḳıldım nişânde bâğ-ı medḥiñde
Ümîdim mîve-çînî-i keremdir eyle iḥsânı

94 Murâdım intisâb-ı dergehiñdir yoḫsa ḥaddim mi
Semend-i kilke virmek deşt-i evṣâfiñda meydânı

---

[244] 83(a) sulṭân-ı iḳlîm-i mürüvvetsin : şâhen-şeh-i iḳlîm-i re’fetsin İ2.
[245] 87(b) itse ger yek-mâha : eylese yek mâha İ2.
[246] 89(b) İder pür zer ḥikmet-i ḳalbin : Zer-âsâ ḳalbini ṣâf eyler İ2.
[247] 91(a) mihriñ : ḫüsniñ İ2.
[248] 92(b) sübḥânı : hissânı L, İ2.

95 İder deryûze-i naḳd-ı şefâ‘at yâ Resulallah[249]
Kemîne çâkeriñ İḥyâ bu luṭfa olsun erzânî

96 Penâhım evvel Allah ṣoñra sensin yâ Ḥabîbullah
O dem kim ola herkes ġavṭa-ḫâr-ı baḥr-ı ḥayrâni

97 Ser-â-ser leke-i nâ-şüste-i cürm ü ḳabâḥatle
Mülevveṣ sâde-i a‘mâlümüñ ẕeyl ü girîbânı

98 Anıñ taṭhîri sûz-ı âteş-i dûzaḫladır ammâ
Şefâ‘at eyler iseñ âb-ı raḥmet pâk ider anı

99 Ḫüdâyâ Faḫr-ı ‘Âlem ḥürmetiçün bendeñe baḫş[250] it
Dem-i âḫır rıżâ-yı pâkiñi Ḳur’ân u îmânı

100 Ne gül-veş âteşîn-aṭlas be-dûş it tâb-ı dûzaḫdan[251]
Ne hem çün ḫâr ile ten bürehne rûz-ı ‘uryânı

101 Kemâl-i raḥmetüñle ḥulle-pûş iḥtirâm eyle
İde gülzâr-ı cennet içre luṭfuñla ḫıramânı[252]

102 Dürr-i mehd-i ṣadefde dâye-i ebr ide tâ der-ḫâb
Vire hem-şîr nûrı ṭıfl-ı mâha mihr-ipistânı[253]

103 İde îṣâl rûḥ-ı pür-fütûḥ Ḥażrete bizden
Ṣalavât-ı bî-ḥadı Mevlâ taḥiyyât-ı firâvânı

104 ‘Aleyhi ṣalli yâ Rabb ‘alâ aṣḥâbihî ṣümme[254]
Vesellim mâ-ṭaġnî eṭ-ṭayri fi’r-ravzî bi’s-seḥâbî

3[255]
4a
Def‘â-i Münâcât

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

[249] 95(a) Resûlallah : Ḥabîbullah L. / 95(b) İḥyâ bu luṭfa olsun : İḥyâya ḳıl bu luṭfı İ2.
[250] 99(a) baḫş : raḥmet L. / 99(b) Ḳur’ân u îmânı : îmânı Ḳur’ânı İ2.
[251] 100(a) be-dûş it tâb-ı dûzaḫdan : be-dûş-ı tâb-ı dûzaḫ ḳıl İ2.
[252] 101(b) İde gülzâr cennet içre luṭfuñla ḫıramânı : Riyâż-ı cennet içre seyr ide emṣâl u aḳrânı L, İ2.
[253] 102(b) ṭıfl-ı mâha mihr pistânı : ṭıfl-ı mâhir ebr-i pistânı L.
[254] 104(a) ‘alâ aṣḥâbihî ṣümme : ve sellim ve ‘ala âle İ2.
[255] B 4a, İ 4a, D 3b.

1 Ruḫuñ pertevde şems ü ḳamerdir yâ Resûlallâh
Cemâliñ nûrı ʿarşa zîb u ferdir yâ Resûlallâh

2 Ṣûver-pîrâ-yı ekvân oldı rûḥ-ı aḳdesiñ zîrâ
Tamam âyîne-i sırr-ı ḳaderdir yâ Resûlallâh

3 Vücûd-ı kâʾinât ol naḫldir kim bâġ-ı imkânda
Aña ẕât-ı şerîfüñ çün ṣemerdir yâ Resûlallâh

4 Ġulâm-ı dergehiñdir ḫidmete bel bağlamış gerdûn
Belinde keh-keşân zerrîn kemerdir yâ Resûlallâh

5 Mübârek gerdeniñ virdikce pertev ḥabîb-i pâkiñden[256]
Ufuḳda ṣandılar tâb-ı seḥerdir yâ Resûlallâh

6 Ḫalâṣın iste Ḥaḳdan ben ḳuluñ kim nefs-i emmâre
Yatur sînemde mâr-ı heft-serdir yâ Resûlallâh

7 Ṭutar İḥyâ ḳuluñ elden gelürse dâmen-i luṭfuñ
Aña nâr-ı[257] cehennemden siperdir yâ Resûlallâh

4[258]
92b
Münâcât[259]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Dil-i virânımı luṭfunla yâ Rabb künc-i ʿirfân it
Derûnım maḥzen-i[260] pergâle-i esrâr-ı pîrân it

2 Ṭarâvet-yâb olub bârân-ı ebr-i feyż cûdından
Benim gül-ġonçe-i ümidimi her-bâr ḫandân it

3 ʿAṣâ-yı istiḳâmet der-kef-i himmet ḳavliñ dâʾim[261]
Der-i ʿişmet-serâ-yı şâhid-i nâmûsa der-bân it

---

[256] 5(a) ḥabîb-i pâkiñden: ceyb-i pâkiñden D.
[257] 7(b) nâr-ı : tâb-ı İ.
[258] B 92b, E 33b, İ 92a, L 64a, İ2 32b.
[259] Bu şiirin başlığı E nüshasında şöyledir: Bu Münâcât Yine Böyle Ẓuhr-ı Ġazeliyâta Taḥrîr Olına. / İ2 nüshasında ise başlık şöyledir: Münâcât Der-ibtidâ-i Ġazelliyât.
[260] 1(b) Derûnım maḥzen-i : Göñül maʿmûresin İ2.
[261] 3(a) dâʾim : her gâh L. / ḳavliñ dâʾim : bu biçâreñ İ2.

4 ʿArûs-ı maʿnî-i bikre derûnım ḫacle-gâh eyle[262]
Vücûdın hem-perend-i ḥüsn-i taʿbiriyle pûşân it

5 Ruḫunda ʿanberîn ḫâl ile her bir noḳṭa-i ḫaṭṭım
Nigâh-ı merdüm-i bed-bînden ammâ ki pinhân it

6 Vire tâ ḥüsn-i diger şâhid-i dil-cû-yı eşʿâre
Derûn-ı maḥberem ʿayniyle bir çâh-ı zeneḫdân it

7 Dü çeşm-i diḳḳatim her keffesi ḫâmem olub meyli
Ḫayâlim teng-ber-teng ḥarîr-i naẓma mîzân it[263]

8 Elimde ḫâme taṣvîr eyledikce rûḥ-ı maʿnâyı
Miṣâl-i ṣûret-i bî-cân aña Bihzâdı ḥayrân it

9 Nihâl-i nevresin bâr-âver-i şevḳ-i eḥibbâ ḳıl
ʿAṣâ-yı kilkim[264] ammâ zümre-i aʿdâya ṣuʿbân it

10 Beşâret-ḫân olub ilhâm-ı ġaybı didi İḥyâ
Emîr-i mülk-i naẓm olduñ bugün[265] şevketle dîvân it

5[266]
4b
Ramażâniyye Berây-ı Şâh-ı Cihân Sulṭân Selîm Ḫânİbn-i Muṣṭafa Ḫân*

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Faʿlün)

1 Görinen ḫalḳasıdır ṣanma hilâl-i raḫşân
Ḫâtem-i ṣavm ile mihr urdı dehâna Ramażân

2 Ehl-i keyfiñ bıçaḳ açmaz dehenin bu demde
Mâh-ı nev ḫançer-i ser tîzi ʿabeṣ itdi ʿiyân

---

[262] 4(a) ʿArûs-ı maʿnî-i bikre derûnım ḫacle-gâh eyle : Derûnım ḫacle-gâh-ı nev-ʿarûs-ı bikr-i maʿnî ḳıl L, İ2.
[263] Bu beyit L nüshâsında yer almamaktadır.
[264] 9(b) kilkim : ḫâmem İ2.
[265] 10(b) Emîr-i mülk-i naẓm olduñ bugün : Serîr-ârâ-yı mülk-i naẓmsın E, L, İ2.
[266] B 4b, İ 4b, D 3b, L 5a.
* Ramażâniye L.

3 Ṣayd-ı ṣavmı ṭutalım ṭatlı şekerle besler
Yoḳdur[267] ol zümreye ammâ ki şikâre imkân

4 Baḥr-ı ḥayretde ayaḳ oltasına çıḳdı yine
Döndi keştîye bu eyyâmda cism-i[268] rindân

5 Şimdi ser-menzil ider mecmâ‘-ı ḫûbân diyerek
Oḳcılar başını hep celle keşân-ı hicrân

6 Siper-i rûza döner ‘aynî ile ġırbâle[269]
Ṭîr-i müjgâna tutunca anı her ḳaşı kemân

7 Rûzeden çehre ṣararmış zer-i maḥbûb gibi
Çekilüb Veznecilerden geçiyor sîm-tenân

8 Rind kâğıd uçurur bulsa eger maḫfî yer
Ḳafes-i tenden ider ṭâ’ir-i ṣavmı perrân

9 Ḥaḳḳa rûzeyle eger ḳulluġa ey mu‘lin-i fısḳ
Ḳudretim yoḳ dir iseñ ḳulluḳ ‘aṣâsına ṭayan

10 Şöyle ẓulmet-kededir mey-kedeler kim şimdi
Göremez neş’e yüzin câmlarından insân

11 Pürdür envâ‘-ı[270] ‘ibâdetle velî câmiler
Ḳurṣ-ı ḫûrşîd gibi ḳubbeleri nûr-efşân

12 Kimi tesbîḥ u tilâvetde kimi ẕikrinde
Cem‘ olur[271] anda melâ’ik ṣıfat-ı ehl-i îmân

13 Ṣu gibi kevṯer oḳur teşne-dilân-ı rûze
Ṭurma ḥıfẓ eylemede mâ’ideyi gürisne-gân

14 Ḫâbı hiç mu‘tekif perde-i çeşmî itmez
Bir imâm-ı sebük-eṭvâr-ı ḫôş-elḥâne uyan

15 Ṣâ’imiñ ṣanma ki ża‘fından ağarmış beñzi
Oldı hep rû-siyehi şüste-i âb-ı ġufrân

---

[267] 3(b) yoḳdur : bu ḳadar D.
[268] 4(b) cism-i : çeşm-i İ.
[269] 6(a) Siper-i rûza döner ‘aynî ile ġırbâle : Şekl-i ġırbâle döner ‘aynî ile cümle-i ṣavm L.
[270] 11(a) envâ‘-ı : envâr-ı L.
[271] 12(b) olur : olub L.

16 Bu deme ḥürmeten el üzre ṭutar ‘uşşâḳıñ
Eşk-i ḫûnîn idüb sübḥa-i mercân-ı ḫûbân

17 Bâġ-ı dilde yeñi ġars[272] itdigi naḫl-ı ẕikre
Mażmażayla ṣu virir zâhid-i ḫuşk ‘aṭşân

18 Uçururken gice ḳandîli ẕerâfetle şihâb
Seyr eylese urub itdi şikest vezîrân

19 Nusḫa-i ‘ömrin ider Ḳaysa naẓarla meşḥûn
Çeşm-i diḳḳatle olan sâ‘ate her dem nigerân

20 Esb-i ṭâḥûna döner hiç yürimez şâma yaḳın
Yire çalmaġı ḳurar sâ‘ati âdem bu zamân[273]

21 Nâfe-i müşg-i Ḫutenden ḳatı çoḳ ‘anberdir
Dem-i ifṭarda bir lûle[274] kübüñ ṭolma duḫân

22 Öyle mâ’il ki cihân añla şebâñ-geh seyr it
Neyyir-i fenerler daḫî her gûşede seng-i ṣıbyân

23 Ṭuyulub sûz-ı derûnı yine patlaḳ virdi
Nâr-ı ‘aşḳı nice işkembe fener ide nihân

24 Ellerinden nola ehl-i şerḥiñdâd dise
Sofradan ḳalḳmaġa hiç ṣaḥne ḳomazlar dermân

25 İtdiler sâde-i güllâcı ḳoyub[275] biñ loḳma
Cû‘-ı kelbîye meger uġradı bî-destârân

26 Resen-i mâhiyeler mi görinen rişte miṣâl
Yâ eẕân şevḳıne târ-ı nigeh muntaẓırân[276]

27 Eyledi şâha derûnundaki şevḳin iẓhâr
Ṣanma ḳandilleri oldu menârıñ sûzân

---

[272] 17(a) ġars : ‘ars L. / 17(b) ḫuşk ‘aṭşân : ḫuşk u ‘aṭşân L.
[273] L nüshasında bu beyitten sonra aşağıdaki beyit yer almaktadır.
Hele aḫşamdan evvel küremâ-yı ‘aṣra / Götürür her ne ḳadar itse ṣenâ cerrârân
[274] 21(b) bir lûle : her bir lûle L.
[275] 25(a) ḳoyub: ḳapub İ.
[276] 26(b) târ-ı nigeh muntaẓırân : târ-ı nigeh ḫıred ü gülân L.

28 Maṭla‘ü’-l fecr-i himem ṣâḥib-i ḳadr-ı a‘ẓam
Asmân-mertebe Sulṭân Selîm-i ẕîşân

29 Padişâh-ı felek-evreng ki olmuş bir bercîs[277]
Aña bu maṭla‘-ı ferḫunde ile midḥat-ḫân

30 Dâver-i şîr-i ṣalâbet şeh-i ṣâḥib-‘ünvân
Ḫâver-i mihr-i necâbet şeref-i ‘âlemiyân

31 Ḳâmet-i himmetine aṭlas-ı gerdûn kutâh
Şâhid-i ni‘metine ṭûl-ı emeldir ḥayrân[278]

32 Pertev-i ṭal‘atidir revnâḳ-ı ehl-i İslâm
Ġurre-i cebhesidir lem‘a-fürûz-ı îmân

33 Ḫâtem-i ‘aṣrıña bir vechile imsâk itmez
Dehen- kîse-i en‘âmı bilür mi Ramażân

34 O kerem-ver ki anuñ gûşe-i ebrûsıdur
Ṭâḳ-ı miḥrâb niyâz-ı dil-i ḥacetmendân

35 Ol şehiñ sorġucı elmâsı yanar mum gibi
Câmi‘-i ḥüsnün ider ol daḫî bir ḳat raḫşân

36 ‘Arż ider şâh-ı cihân-bâne ġurûbı sâ‘at
Ceyb-i maşrıḳdan idüb pîr-i felek mihri ‘ıyân

37 Ezdi gül şerbetin aḫşama şafaḳdan gerdûn
Ḳalmadı câm-ı mehe ḳoymaġa ammâ meydân

38 Ḳaldırub zer ṭabaḳ mihri ḳor ifṭâr şehe
Mertebânî-i mehi farṭ-ı edeble devrân

39 Destine çûb-ı şihâb u fener-i mâhı alub
Pâs-bân oldı serây-ı Şehe çarḫ-ı gerdân

40 Gâh kebş ile gehi tuḥfe-i sükkerle gelür
Şâhîd-i ‘ahdine ‘îd olmağiçün ḳul ḳurbân

---

[277] 29(a) bercis : ḫabîr L.
[278] 31(b) ṭûl-ı emeldir ḥayrân : ṭûl-ı emel virmede cân L.

41 Berḳ-ı ḫâṭıf gibi parlar ser-i a‘dâ üzre
Çekse şemşîrini gösterse hevâda yalmân

42 Ṣît-i şeş-ḫanesi ṭoldurdı cihât-ı sitti
Boş ḳosa da’vî-i lafı nola ehl-i îmân[279]

43 Sür‘at-i seyr-i ḫadengine şihâb üftâde
Lem‘â-i ḥançerine ġurre-i ġarrâ ṣu‘bân

44 Reşk-i rengîni-i eş‘arı ile ġonce-ḫamûş
Luṭf-ı mażmûn-ı laṭîfiyle gül-i ter ḫandân

45 Nermî-i tab‘ını bir şâ‘ire vaṣf ise ġarż
Sâye-i târ-ı ḥarîr ola aña kilk-i beyân

46 Deşt-i sa‘y olsa da ṭayy-gerde-i pây-ı himmet
Ġâyet midḫatine irmege yoḳdur imkân

47 Ḫân-ı elvân-ı medîḥinde taġazzül iderek
Bir şeker çiğnese[280] bâri ḳalem-i nâdire-dân

48 Zâhid-i gürisne-çeşm itdi nigâh-ı im‘ân
Yedi gülnâr-ı leb-i yâri göziyle nâdân

49 Rûze-dâr-ı ġamnıñ çehre-i ṣavmı bozılur
Mâr-veş görse çöreklenmiş o zülf-i pîçân

50 Tel ḳaṭâyıf mı ṣanur usta şekerli ‘acabâ
Leb ü ḫaṭṭın müzellef güzeliñ suḫtegân

51 Çâre yoḳ gözlemeden ġayrı raḳîbi zîra
Ṣoḳılur ḥân-ı viṣâle aralıḳ bulsa hemân

52 Ṭama‘-ı ḫâmdan olsun diyü ağyâra berî
Mîve-i vuṣlatı[281]yerdim aña ey naḫl-ı revân

53 Gird-i rûyıñda değil ḫâller ‘anber ṣatıyor
Ḥavlî-icâmi‘-i ḥüsnüñde ṭurub hindûyân

---

[279] 42(b) ehl-i îmân :ehl-i ṭuġyân İ.
[280] 47(b) çiğnese : çiğne D.
[281] 52(b) vuṣlatı : vaṣlıñı L.

54 Gözüm ol sîb-i zeneḫdânı ışırdı cüz'i
Baḳmadım lîk[282] ṭoyunca idemem vaṣf u beyân

55 Kâle-i naẓmı uzatma bilür ey ḫâme anuñ
Ne ḳumâş oldığını nükte-şinâsân-ı zamân

56 Saña lâzım mı dehen-bâz-ı temeddüḥ olmaḳ
Fehm iderken hüneri dâver-i ṣâḥib-'irfân

57 Âsmân-pâye ḫıdîvâ şeh-i 'âlî-ḳadrâ
Ey felek kevkebe-i ser-tâc-ı selâṭîn-i cihân

58 Sensin ol sâye-i Mevlâ ki olur saña du'â
Dem-be-dem vâcibe-i ẕimmet ehl-i îmân

59 Sensin ol şeh ki revâ sahra-i ġabrâda
Kuḥl-ı çeşm itse ġubâr-ı ḳademinden a'yân

60 Sensin ol mihr-i żiyâ-pâş sipihr-i iclâl
Ki cihân şevket ü şânuñla olur pür-lem'ân[283]

61 Ṣafvet-i ṭab'ını bir şâ'ir-i dil-teşne eger
Ẕikr ider ise olur içmiş ḳadar âb-ı ḥayvân

62 Âteş-i rûze-i ġamla niçe tefsîde gibi
Eylediñ menbâ'ı luṭf ukeremiñden reyyân

63 Ḳulıñadâḫi bu ṣavm öyle ḥarâret virdi
K'ânı ẕikr îtse döner şem'-i fürûzâne zebân

64 Olsa bir kâtîb-i ter-dest anı taḫrîr içün
Levḥ-i yaḫ-pâreyemıṣṭar-keş-i mevc-i 'ummân

65 Kilki her noḳṭa ki vaż' eyleye ol levḥ üzre
Ola bârût-ı hevâyî gibi âteş-efşân

66 Çâklar oldı libâsımda hüveyda ṣanmañ
O ḥararetle yarıldı leb-i ḥabîb ü dâmân

---

[282] 54(b) lîk : lebiñ İ.
[283] 60(b) Ki cihân şevket ü şânuñla olur pür lem'ân : Ki cihân içre ider pertev-i şânıñ lem'ân L.

67 Yedi miftâḥ-ı der-i genc-i keremdir[284] şâhıñ
Ḳayırır ġam yime İḥyâ seni de ol sulṭân

68 Âb-ı luṭfıyle ider tâb-ı derûnuñ iṭfa
Nice bir çeşme-i çeşmiñden ola âb-ı revân

69 Ḥâl-i ma‘lûm-ı hümâyûnıdır itme taṭvîl
Dil agâhına bir şey’ değil ‘âlemde nihân

70 Dest-i ber-daşte-i sûy-ı icabet-gâh ol
Eyle şâhenşeh-i ẕî-şâne du‘âyı pâyân

71 Tâ ki her sâl-ı riyâżetiñde ‘âlemde
Ola mü’minlere bu şehr-i mübârek mihmân

72 İde taḫtında Ḫudâ şâh-ı civân-baḫtı muḳîm
Sâyesinde ola ḫuddâm-ı kirâmı şâdân[285]

73 Kesb-i envâ‘-ı şeref eyleyeler bûs iderek
Dâmen-i devlet-i şâhânesin ehl-i dîvân

74 Bîm-i ḳaḫrile feraḫdan ide a‘dâ perhîz
Luṭf-ı ṭab‘ıyle ola ḳulları dâ’im ḫandân

75 Şâhid-i devlete zer ḫançeri olsun ebrû
Fülk-i salṭanata tîġı hilâl-i tâbân

6[286]
6b
Ḳaṣîde-i ‘Îdiyye Berây-ı Şâh-ı Cihân Sulṭân Selîm Ḫân

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ṣanmañ göründi ġurre-i pertev-feşân-ı ‘îd
Ebrûsun açdı ṭurre-i şebden civân-ı ‘îd

2 Def ‘-i melâl içün yine ṣundı hilâl-i çarḫ
Bâzû-yı ḳahramân-ı neşâṭa kemân-ı ‘îd

[284] 67(a) keremdir : keremden L.
[285] L’de bu beyitten sonra aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Güniñ her biri maḥsûd ola rûz-ı ‘îde / Şeb-i ḳadrı ide (…?) leylî her ân
[286] B 6b, İ 6b, D 5b, L 7a.

3 Cünd-i ṣiyâmı bozdı değil ġurre-i felek
Oldı ḫamîde ḍarb ile terk-i senân-ı[287] ‘îd

4 Sîr-âb-ı raḥmet eyledi ‘aṭşân rûzeyi
Bâm-ı felekde ġurre olub nâv-dân-ı ‘îd

5 Bilmem ki rûzeden mi ża‘îf oldı ol dâḫi
Şekl-i hilâlde görinür üstüḫân-ı ‘îd

6 Ġalaṭîde oldı mağribe tâ kûy-ı âfitâb
Çeldi meh-i nev anı olub sû sübḥân-ı ‘îd

7 Ḳandillerle oldı müzeyyen minâreler
Sürḫ açdı heb nihâl-i gül gülistân-ı ‘îd

8 Gül-gûn u sebz şalların zîb-dûş eyler[288]
Râ’yet-firâz-ı ‘işve gibi dilberân-ı ‘îd

9 Şehr-i Sitânbulı yine âyinedân ider
Mir’at-ı ḥüsn-ṣûret meh-peykerân-ı ‘îd

10 Geldi ḳaṭâr-ı emṭi‘â merḥabâ ile
Hem teng teng bûse ile karbân-ı ‘îd

11 Yelken ḳapatdı sefere degil[289] fülk-i iştihâ
Cûş itdi lücce-i na‘m-ı peykerân-ı ‘îd

12 Ḫûy-gerde oldı cebhesi necm-i seḥer degil
Gelmişdi terk ü nâz ile şâdî-resân-ı ‘îd

13 Her sâl mâh-ı nevden olur şâh-ı ‘âleme
Bir ḫançer-i muraṣṣa‘-ı nev armaġân-ı ‘îd

14 Ol Şâh-ı Cem-ḥaşemiñle rikâbında gitmege
Geldi yetişdi şevḳle peyk-i devân-ı ‘îd

15 Faḫrü’l-mülûk Ḥażret-i Sulṭân Selîm Ḫân
Kim devletinde oldı bülend ‘izz ü şân-ı ‘îd

---

[287] 3(b) terk-i senân-ı :nevk-i senân-ı D, L.
[288] 8(a) zîb-dûş eyler : zîb-dûş ider İ, zîb-dûş idüb L.
[289] 11(a) degil : yayub L.

16 Ol pâdişâh ki pertev-i iḳbâlidir anuñ
Revnaḳ-fezâ-yı kevkebe-i ḥüsn ü ân-ı ‘îd

17 Ol şahvâr kim şerer-i na‘l-i raḫşîde[290]
La‘l-i Bedaḫşân devlet ü yâḳût-kân-ı ‘îd

18 Ol naḫl-i ser-efrâz ḫırâmân-ı salṭanat
Kim zîr-i sâyesindedir emn ü emân-ı ‘îd

19 Ṣanmañ sepîdî-i seḥer afâḳa münteşir
Ferş oldı râh-i dâvere ol perniyân-ı ‘îd

20 ‘Arż itdi mihrini şeh-i devrâna ṣaçdım
Fâş oldı çıḳdı ‘âleme şevḳ-i nihân-ı ‘îd

21 Bozmazdı rüzgâr anı olsaydı fi’l-meṣel
Bâm-ı serây-ı Şehde eger âşiyân-ı ‘îd

22 Ṣandım ki şâtır oldı rikâb-ı şahenşehe
Ben ḫançer-i hilâli görüb der-miyân-ı ‘îd

23 Minnet Ḫudâya devr-i neşâṭ-âver-i ḫıdîv
Çekdirmez oldı ehl-i dile imtinân-ı ‘îd

24 Bir rütbe şevḳ-baḫş-ı cihândır ki ḳılsa şâh
‘Aṣr-ı şerîfini sebḳ-i imtiḥân-ı ‘îd

25 Yek-pâre şüste-ġarḳ-ı şerm olub o dem
Olmazdı naḳş-ı ṣafḥa-i ‘âlem zamân-ı ‘îd

26 Ey şehriyâr-ı kilk-i bedâyi‘ nigârıma
Evṣafiñ oldı bâdî-i şerḥ ü beyân-ı ‘îd

27 Taḳrîr-i şân u şevketüñ eyler degül hilâl
Ḫalḳa lisân-ı ḥâl ile[291] hem tercümân-ı ‘îd

28 Âheng-i medḥiñ itdigi dem nây ḥamemüñ
Dilbeste-i ṣarîri olur muṭrıbân-ı ‘îd

---

[290] 17(a) na‘l-i raḫşîde : na‘l-i raḫşîdir İ, D, L. / şahvâr : şehsüvâr L.
[291] 27(b) lisân-ı ḥal ile : lisân ile L.

29 Elbette rû-mâle gelür astânıña
Şâhâ verâ-yı Ḳâfda olsa mekân-ı ‘îd

30 Bulsaydı reşḥa-i keremine[292] ṭarâveti
Olmazdı baġ-zâr-ı cihânda ḫazân-ı ‘îd

31 Anuñ da dest-i ġam yaḳasın düşürürdi hem
Dâmân-ı luṭfıñ olmasa kehfü’l-amân-ı ‘îd

32 Devrân bilür ki dâver-i İslâmsın seniñ
Her sâl farḳıñ üzre ḳurar sâyebân-ı ‘îd

33 Kim olsa rîze-çîn-i sımâṭ-ı ‘inâyetiñ
Olmaz o bir dâḫî nigeh-endâz-ḫân-ı ‘îd

34 İḥyâ devâm-ı devlet-i sulṭâna ḳıl du‘â
Yoḳdur dem-i du‘â gibi bâd-vezân-ı‘îd

35 Ḫalḳ-ı cihâna tuḫfe-i şevḳ u sürûr ile
Âmed-şüd ide her sene tâ mihmân-ı ‘îd

36 Taḫtında müstedâm ola ol şâh-ı Cem-ġulâm
Tâ ḫalḳ-ı ‘âlemi ide Ḥaḳḳ şâd-mân-ı ‘îd

37 Her gicesi şerefle nümûdâr-ı Ḳadr ola
Her bir güni neşâṭ ile virsün nişân-ı ‘îd

7[293]

7b

Bahâriyye Berây-ı Sulṭân Selîm Ḫân

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fa‘lün)

1 Oldı ezhâr-ı çemen ziynet-i ṣaḥn-ı gülzâr
İtdi güsterde o ḳalîçe-i rengîni bahâr

2 Gülşeni rûşen idüb şu‘le-i avâz-ı hezâr
Yandı ṣad şevḳle her ġonce çü şem‘-şüst-i târ[294]

[292] 30(a) keremine : keremiñle İ, D, L.
[293] B 7b, İ 7b, D 6b, L 8a.

3 Virdi gîti-i kühen-i ṣâle ṭarâvet-i nev-rûz
Aldı ḫuşkî-i ser-a-pâ-yı diraḫtı enhâr

4 Ṣafḥa-i ḫâke gelüb mühre-i mihr ile cilâ
Yazdı raḥmet eserin ḫâme-i târ-ı emṭar

5 Ḫâke üftâde olan cemre şikest oldı meger
Lâleler ṣanma ṭaġıldı yere her pâre-i nâr

6 Âfitâbı nola pirâye-i ceyb itse ḥaml
Bir ḳoyun sa‘ati almış kim ider istikṣâr

7 Mihr raḫşân idüb ‘âlemleri şimdi rûşen
Öyle oldı ki zevâyâ-yı cihân pür-envâr

8 ‘Âşıḳuñ çeşmine geldikçe resen-bâz gibi
Görinür târ-ı nigâr[295] üzre ḥayâl-i dildâr

9 Ḳuvvet-i nâmiye ol rütbe ki ehl-i ‘aşḳuñ
Dûd-ı âhından olur cevv-i hevâ sünbül-zâr

10 Ḫakde nergis ü eflâkde necm-i raḫşân
Her biri oldı nigeh-dûz-ı cemâl-i gülzâr

11 Gel şen ol gülşeni seyr eyleyüb ey âvâre
Servi gör ḳadde bedel ṭurre-i ṣıfât zülf-i nigâr

12 Ġamze-i nergis-i cânân gibi tîġ-ı lâle
Gösterür kendüyi bir ḳana boyanmış ḫûn-ḫâr

13 Bu leṭâfet çıḳarır reng-i güli reh-güzere[296]
Ḥâ’il olmaz aña gülşendeki sengîn dîvâr

14 Gördi âşüfte-i gül-ġonceniñ açıldı yüzi
Jâleden fiske ṭaşı atdı çü zanpara hezâr

15 Ṭutdı gül dâ’iresin mihre idüb pür tef ü tâb
Çaldı bülbülden uṣûliyle ḳarârı ḳodı zâr

---

[294] 2(b) şem‘-şüst-i târ : şem‘-i şeb-i târ İ, D, L.
[295] 8(b) târ-ı nigâr :târ-ı nigâh İ, D, L.
[296] 13(a) Bu leṭâfet çıḳarır reng-i güli reh-güzere : Reng-i gül böyle leṭâfetle çıḳar reh-güzere L.

16 Reng-i ṣad-berg yaḳar reşkile cayır cayır
Dâmen-i çarḫa[297] şafaḳ ṣanma olur zîb-kenâr

17 Jâle dürreyn-i ṣadef ġonceden iḫrâca müdâm
Tâb-ı mihr olmada ġavvaṣ-ı yemm-âsâ der-kâr

18 Naġme-i nermîni gûş itmege bülbül-beççeniñ
Güller üşküfte olub gûş kesildi gülzâr

19 Cûş-ı feyż öyle ki bâlîde olub tâ felege
Ser-ber-âverde olur sâye-i serv ü çenâr

20 Bitdi ḫârâda daḫî zerd ü sefîd üşkûfe
Ḳaḳdı ḫakkâk nümâyişme zer ü sîm nigâr

21 Öyledir ṣafvet-i mir'ât-ı hevâ kim şimdi
Eyler endâm-ı 'adem ṣûret-i hestî iẓhâr

22 İşte bu germ havalarla çıḳarlar başdan
Her perîşân-dil ü sevdâ-zede çün kâkül-i yâr

23 Ṣîşe-i ḳalbi güşâd itdi hevâ ḫavfım odur
Ṭaşra pervâz ide her sırr-ı nihân perî-vâr

24 Gördüm[298] 'aks itdigini berg-i çenârıñ âba
Ṣundı el bir gümüş âyineye ṣandım dildâr

25 Ḥavż-ı pür-âbı göreñ şîşe-i şîrâze döner
'Aks idüb ḳa'rîne üşkûfe pür naḳş ü nigâr

26 Ḫüsrev-i[299] bâd-ı nesîm âbı idüb sîm-evreng
Yer yer üstünde ḥabâb oldı gümüşden mismâr

27 Naġme-i kâse-i ṭanbûre hem aheng oldı
Ṣûret-i mürġân[300] ile virdikce ṣadâyı kûhsâr

---

[297] 16(b) çarḫa : çarḫı L. / olur : olan L.
[298] 24(a) gördüm : ḳurdum D.
[299] 26(a) ḫüsrev-i : ḫüsrev ü L. / Yer yer üstünde ḥabâb oldı gümüşden mismâr : Oldı 'yniyle ḥabâb anda gümüşden mismâr L.
[300] 27(b) Ṣûret-i mürġân : Ṣavt-ı mürġân İ, D, L. / ile virdikce ṣadâyı kûhsâr : olalı velvele-i ḫayr-ı kuhsâr L.

28 Giydi[301] tarî-i siyeh-perde-i ebr-i sermâ
Şem‘-i mihr itdi felek ḫaymesini pür-envâr

29 Mürġ-zâr bağçesi faṣlını seyr itdirecek
Ġalîba ḫalḳa-i ṣuver-bâz-ı sipihr-i devvâr

30 Tâkden mutereşşiḥ ola şâyed mihrüñ
Pertevinde yine bir germî-i keyfiyet var

31 Neş’e-baḫş oldı meger her birine bâd-ı seher
Pekçe mestâne ḫırâm itmede gördüm eşcâr

32 Vaṣf olur ṣanma lisân ile Boġaziçi hele
Ṣâf-ı mehtâb Ḫalici nitekim gerden-i yâr

33 İki cânibde dizilmiş niçe sâḥil-ḫâne
Seyre ṭurmuş[302] iki ṣaf dilber ẕîbende-vakâr

34 Ṣanma ser-pençe-i mihr oldı żiyâ-pâş-ı zemîn
Gördi ḥüsnin didi el arḳası yerde nâ-çâr

35 Bâġ-ı naẓmımda bu şevḳ ile nola mürġ-ı ḳalem
Naġme-rîz olsa taġazzül iderek bir miḳdâr

36 Sebz-pûş ol gül-i nev-ḫîz ṣanavber-reftâr
İtdi ‘uşşâḳını sevdâ-zede-i faṣl-ı bahâr

37 Ne ṭurur[303] sînede endişe-i ḥâlim diyü yâr
Eyledi dâġ-ı bedel bendesin ol lâle-‘iẕâr

38 Ġonce-femlerle iden ülfeti ḥâżır olsun
Dâmen-i ṣabrını çâk itmege ḫâr-ı âẕâr

39 Âteş-i ‘aşḳa ṣalub dün beni Mecnûn itdi
Şunda bir cân yaḳıcı ‘aḳl alıcı âfet var

40 Aġarır sinesine reşk ile sîmâ-yı semen
Ḳızarır ḫaclet ile reng-i lebinden gül-nâr

---

[301] 28(a) Giydi : Gitdi İ, D, L.
[302] 33(b) ṭurmuş : görmüş L.
[303] 37(a) Ne ṭurur : ṭurur İ.

41 Cûşiş-i ‘işve vü mevc-âverî-i nâzından
Fülk-i dil lücce-i ḥayretde arar bûs u kenâr

42 Mey şerm itdi ser-efgende beni saġar ṣun
Ḳaldırub başımı sâkî ideyim def‘-i ḫumâr

43 Tâb-ı rûyûñ gül-i mażmûnum idüb reng-peẕîr
Oldı çün ḫâtem-i yâḳût şeh-i nîkû-kâr

44 Ḫüsrev-i Cem-ḫadem ârâyîş-i bâġ-ı ‘âlem
Şeh Selîm Ḫân mekârim-şiyem-i feyż-i âṣâr

45 Gül-i zîb-âver gülzâr-ı cemâl-i devlet
Serv-i mevzûn-ı çemen-ṣoffa-i taḫt-ı zer-kâr

46 Âsmân-pâye ḫudâvend-i hümâyûn-sâye
Ma‘delet-vâye bihîn ẓıll-ı Ḫudâ-yı settâr

47 Ravżâ-î mekrümete naḫl-i berûmend-i ‘aṭâ
Gülşen-i salṭanata verd-i laṭîf-i bî-ḫâr

48 Ḳaṣr-ı iclâline ṣad ḳuvvet ṭâli‘-i müzd-ver
Kâḫ-ı ‘irfânına rıżvân-ı behişti mi‘mâr

49 Nermî-i ṭab‘ına istebreḳ-i cennet meftûn
Dil-i âgâhına çün ka‘be-i sürûşân züvvâr

50 Mâh-ı nev ẕâtına şâyeste muraṣṣa‘ ḫançer
Keh-keşân dûş-ı mübâhâtına şâl-ı zer-târ

51 Ravża-i devletinüñ cümle nigeh-bânlarıdır
Devr ider her ṭarafın[304] encüm-i seb‘-i seyyâr

52 Ṛevnaḳ-efzâ olalı baḥr ü berre iḳbâli
Ġonce-i ḫandân ṭarab-ı raḳṣ-künân mevc-i biḥâr

53 Sâyebân-ı şehi zîbende görüb oldı o dem
Şerm[305] ile ser bekrî-bân beyân-ı ufḳ-ı ebr-i bahâr

[304] 51(b) her ṭarafın : her ṭarafda İ, D.
[305] 53(b) Şerm :Nerm İ.

54 Ṃâh-ı nevden teber-i sîmini ḳılmış ber-dûş
Asmân pîş-i rikâbında yürür çün ‘ayyâr

55 Âb-ı cûdiyle idüb bâġ-ı cihânı sîr-âb
Ḳodı geçer velâkin dôlab sipihr-i devvâr

56 Nâḫun-ı re’yi ki bir müşkile der-kâr olsa
İder elbet anı bî-‘uḳde çü silk-i hem-vâr

57 Olsa yek keffe-i mîzân ḫıred-i Ḳâfa maḥall
Keffe-i digeri temkîn-i şehe cây-ı ḳarâr

58 Menzîli keffe-i temkîniñ olur rûy-ı zemîn
Keffe-i Ḳâfı yamar aṭlas-ı gerdûna vaḳâr

59 Ṣafvet-i tab‘-ı hümâyûnı eṣer itse güle
Hem-çü billûr geçer bir gûne târ-ı enẓâr[306]

60 Nâr-ı sûzâne vezân olsa nesîm-i ḫulḳı
Ola her aḫkeri bir gül şereri reyḥân-zâr

61 Yâd iden ḫilmini bâzârda güzâr itse eger
Zîr-i pâyında döner ferş-i ḥarîre aḫcâr

62 Cûy-ı inṣâfınuñ olsaydı eger mecrâsı
Cereyân eylese deryâya miṣâl-i enhâr

63 Mevcî-i keştîlere göstermez idi çîn-i cebîn
Olmaz idi daḫî seyli ḫûr tekdîri kenâr[307]

64 Ẕihn-i vaḳârın eger[308] görse ṭonub ḥayretden
Şâḫ-ı mercân gibi efsürde ḳalur şu‘le-i nâr

65 Nermî-i ḫulḳı[309] eṣer itse gülistâna döner
Târ-ı ibrişime gülbünde olan neşter-i ḫâr[310]

---

[306] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Ṭab‘ı ammâ sebḳ-âmûz-ı leṭâfet olsa / Berg-i ṣad-berge çü billûr-nigâh ide güẕâr

[307] Bu beyitten sonra L’de şu beyit yer almaktadır:
Böyle bî-meṣel şehinşâha eger ḳılsa nigâh / Bir olur dîde-i aḥvâlde dutar enẓâr

[308] 64(a) eger İ ve D’de mevcut değildir. / 64(b) ḳalur : ḳala L.

[309] 65(a) ḫulḳı : ṭab‘ı / döner : velî L.

[310] 65(b) Târ-ı ibrişime gülbünde olan neşter-i ḫâr : Rîşe-i nerm ibrişim ola gülbündeki ḫâr L. /65. Beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Bîm-i ser-pençe-i ḳaḥrıyle ṣanur görse ‘adû / El uzatmış anı aḫẕ itmege her şâḫ-ı çenâr

66 Yâdigâr olmaḳ içün ṣundı meh-i nevden çarḫ
Ḳabża-i dest-i hümâyûnına ḳavs-ı ḥilekâr

67 Zîr-i dânendeki ol raḫş-ı gül-endâmı göreñ
Bir sebük-rûḥ ki bâd üzre ider itse ḳarâr

68 Âfitâb eylemeden sâyesin üftâde-i ḫâk
Ber-hevâ aña olur sâḥa-i raḳṣ ü reftâr[311]

69 Vâye-dâr olsa eger mey ‘araḳ pâyından
Mey-keşân görmez idi serde girân-i ḫumâr

70 Vaṣf-ı şehe bir gül mażmûn ile bir gülşendir
Raḫne virmez aña gül-çînî-i dest-i efkâr

71 Ebr-i nisân keremâ dâver-i feyż-âṣâra
Ey vücûdı ṣadef-i ‘âleme dürr-i şeh-vâr

72 Öyle gerdûnı pür itdi mi iḥsânıñ kim
Görinür çarḫ-ı felek çeşmime câm-ı ser-şâr

73 Bilmem âyîne-i İskenderî oldı ‘âlem
Ṣayḳal-i luṭfuñ ile âyîne-i bî-jengâr

74 Her ṭaraf yapdıġıñ âṣâr-ı behişt âsânıñ
Berîn itmekde selef ‘aczini eyler iẓhâr

75 Ẕâtıñ ol nüsḫa-i nâ-yâb-ı İlâhîdir kim
Anda envâ‘-ı hüner faṣl-ı ḫilâfet heb vâr

76 Re’fetiñ şâd ideli ‘âlemi heb bendeleriñ[312]
Devlet ü ‘ömriñe envâ‘-ı du‘âya der-kâr

77 Bâ’-ḫuṣûṣ eylediler vird-i zebân evṣâfıñ
‘Andelîbân naġam-senc riyâż-ı eş‘âr

78 Her biri şâm u seḥer ravża-i iḥsânıñda
Dem-be-dem çekmede gülbang-ı ṣenâ vü eẕkâr

---

[311] Bu beyit L’de şu şekilde yer almaktadır:
Sâyesi evvelden üftâde-i ḫâk eger olur / Çün ḳażâ cûyıña cünbüş ü raḳs u reftâr

[312] 76(a) heb bendeleriñ : ḳullarda daḫî L. /76(b) du‘âya der-kâr : du‘â heb der-kâr L.

79 Niçe dem-beste vü ḫâmûş ola anlar Şâha
Dâne-i çîn-i kerem ü luṭfuñ iken hem-çü hezâr

80 Baḳılub ṣuyına vaḳtinde virildikçe yemi
Bülbülüñ mevce-i feryâdı olur ṭûfân-zâr

81 Birisidir[313] o hezârân neġme-i pervâzıñ
Çâker-i kemter İḫyâ-yı ṣadâḳat-girdâr

82 Varaḳ-ı sebz-i bahâriyye be-kef dergehiñe
Yüz sürer şükrüñ edâ itmege ey iḥsân-kâr

83 Yeter ey ḫâme-i ḫôş-naġme bu feryâd yeter
Oldı hengâm-ı du‘â itme kelâmı ikṣâr

84 Tâ ki dünbâle-i zerrîn-şu‘â‘ın ḫûrşîd
Açа ṭâvûs gibi ‘âlem ola pür-envâr

85 Sebz-gûn ḫil‘âti tâ kim ide her sâl elbâs
Ḳadd-i mevzûn-ı nihâlâne gelüb şâh-ı bahâr

86 Pertev-i şân ile ḫûrşîd-i cihân-tâb gibi
Şâh-ı ‘âlem ide evreng-i sa‘âdetde ḳarâr

87 Gülşen-i dilde gül-i kâmı olub üşküfte
Dâmen-i bergine dest urmaya ḫâr-ı ekdâr

88 Revnâḳ-ı salṭanat ü ‘ömrüni efzûn ide Ḥaḳḳ
Ola eyyâmı ṣafâ-baḫş ü meserret-âṣâr

89 Ḫidmet-i dergeh-i ḫâşında olan ḫidâmı
İdeler mîve-i luṭfuyla tefekküh her bâr

90 Ḥâmî-i devletinüñ ḳalbini lebrîz ide şevḳ[314]
Ḫaṣm-ı bed-kârıñ ola dîdesi pür-ḫâk-i demâr

91 Sâye-i devleti[315] ‘âlemlere ebr-i nisân
Neyyir-i ṭâli‘i âfâḳa bütün lem‘a-niṣâr

---

[313] 81(a) Birisidir : Her birisidir L. / 81(b) kemter : kemteriñ İ.
[314] 90(a) şevḳ : Ḥaḳḳ İ.
[315] 91(a) devleti : re’feti İ, rif‘ati L.

8[316]

10a

ŞitâiyyeDer-sitâyiş-i Müşâru'n-ileyh Eyyad-Allah Ta'alaMülkehu (Berây-ı Sulṭân Selîm Ḫân)

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Câme-i sebzini aldırdı ser-â-ser eşcâr
Anları ṣoydı yine bâd-ı ḫazân reh-zen-vâr

2 Tîġ-i sermâ çalub üftâde-i ḫâk itdi elin
Ṭutuşub pençeleşürken o ḥarâmiyle çenâr

3 'Âkıbet ġonçalarıñ başına ḳopdu ġavġâ
Çekilüb ṣaḥn-ı çemenden öte ṭurmuşdı hezâr

4 İtdi sû faşılda âheng-i maḳâm-ı diger
'Andelib eyledi[317] şu'be-i gülbünde ḳarâr

5 İndi su pâyına kûh-sârların ol dehşetle
Ḳalmadı serv-i ḫırâmanda mecâl ü reftâr

6 Heb ḳaṭâr ile bahâr[318] çemenden göçdi
Semt-i râh-ı 'adem-âbâde açıldı ezhâr

7 Güli yoḳ ġoncesi yoḳ ḫâr ile pür ser-tâ-pâ
Döndi dükkânçe-i sûzen-gere ṣaḥn-ı gülzâr

8 Kîse-i lânesini[319] 'unf ile silker ṣarṣar
Naḳd-i eşkiñ yine yaġmaya virir bülbül-i zâr

9 Çekdi zencire şitâ mevce-i yaḫ-beste ile
Ḳoymadı câriye-i cûy ide bir semte firâr

10 Zî-İslâmdan olmaḳla deġil berf-i sefîd
Her menâr işte külâh üzre sarındı destâr[320]

---

[316] B 10a, İ 9b, D 9a, L 13a.
[317] 4(b) eyledi : eylemedi İ, D, L.
[318] 6(a) Heb ḳaṭâr ile bahâr : Heb ḳaṭârıyle bahârıyle İ, D, L.
[319] 8(a) Kîse-i lânesini : Külliye-i lânesini İ, D.
[320] Bu beyit L nüshasında mevcut değildir.

11 Ser-i mürġânı hevâya uçururrişte-i dey
Âsmândan yire ẓann itme iner ḳuşbaşı ḳar

12 Ṣafḥa-i rûy-ı zemîn üzre degil berf-i sefîd
Üstine çarḫ-ı felek ḳıldı[321] niṣârın ahâr

13 Ḳıldı ṣaḥrâları hem-çün varâḳ-âbâdî
Bir Gülistân yazacaḳ var ise çarḫ-ı devvâr

14 Gice mehtâb idicek basṭ-ı ḥikâyât-ı ayâs
Ṭoñdı ḥayretle felekde küre-i ‘unṣur-ı nâr[322]

15 Dey ider ‘âlemi ġâret[323] hem olur nuḳre-feşân
İşte ḫumlar buña çatlar şikem-i ḥâsed-vâr

16 Âteşîn rûyı ile gerden-i kâfûrî ile
Şöyle maḥbûb ṭurur bezmde şem‘-i şeb-i târ

17 Gûş-vâre daḫî dir dir ditrer sermâdan
Pûşişi olsa da semmûr siyeh-i kâkül-i yâr

18 Olub[324] esfürde birer ḥabbe-i mercâna döner
Olsa berceste bu demlerde giribâne sarar

19 Târ-ı ḥelvâ-yı ketânî gice ehl-i ṣoḥbet
Nesḫ-i ḳâlâ-yı neşâṭ içün[325] pûd ile târ

20 Mümkün olmaz hele bir vech ile vaṣf-ı sermâ
Öyle te’ṣîri füzûn-ter o ḳadar kim beyâż[326]

21 Beñzedi ḳand-ı nebâtiyle ṭonan çöplere
La‘l-i dil-dâre degen her nigeh-i ‘âşıḳ-ı zâr

22 Zikr-i dem-serdî-i sermâ ile geldi yâre
Bir ṣoġuḳ meşrebiñ itdigi cefâ vü âzâr

---

[321] 12(b) ḳıldı : çekdi İ, D, L.
[322] 97(b) nâr : târ İ, D.
[323] 98(a) Dey ider ‘âlemi ġâret : Güni hem ġâret iderdi L.
[324] 18(a) olub : olur L.
[325] 19(b) Nesḫ-i ḳâlâ-yı neşâṭ içün : Nesc-i ḳâlâ-yı neşâṭ ider İ, D.
[326] 20(b) beyaż : bisyâr D, L.

23 Lebini vaṣf ile teskîn-i ḥarâret itse
Bir ġazel söylese ol âfete kilk-i seḫḥâr[327]

24 Serd söylersin amân sözleri ey lâle-‘iẕâr
Ṭoñdurur ‘âşıḳı[328] ḥayretle o bârid güftâr

25 Buzlı yâḳut olur faṣṣ-ı nigîn-i çeşmim
‘Aks idince aña ol la‘l-i leb ile vâr[329]

26 Germî-i ‘aşḳdan ey şûḫ ġınâ geldi bize
Pek ṣoġutdı dili ol çehre-i zükûr dey aġyâr

27 Pisteri olsa da şah-bâl-ı semender cânâ
Işınur mı teb-i hecriñle olanlar bîmâr

28 Gelür ol kâkül-i ber-dûşıñı görsem yâda
Ceyb-i semmûr-ı şehinşâh-ı mekârim-âṣâr[330]

29 Ḫüsrev-i rûy-ı zemîn dâver-dâra temkîn[331]
Ḥażret-i Şah Selîm Ḫân şecâ‘at-girdâr

30 O şehinşâh-ı felek-pâye vü zerrîn-efser
O ḫudâvend-i hümâ-sâye vü ḫûrşîd-i âṣâr

31 O cihânbân-ı Ferîdûn-fer ü İskender-eṣer[332]
Şâhid-i ṭâli‘ine şems ü ḳamer âyine-dâr

32 Levh-i sîmîn mehi kıldı ‘aṭṭâr düşmedi
Böyle taḥrîr idüb evṣâfını pür naḳş ü nigâr

33 Menbâ‘-ı cûd-ı kerem melce’-i ḫulḳ-ı ‘âlem
Maẓhar-ı luṭf-ı şiyem ẓıll-ı Ḫudâ-yı Settâr[333]

34 Mesned-ârâ-yı ḫilâfetiñde Oṣmânî
Tâc-pîrâ-yı şerâfetde taḫt-ı zer-kâr

---

[327] 23(b) Bir ġazel söylese ol âfete kilk-i seḫḥâr : Bir ġazel yapsa nola Ḥaḳḳına kilk-i seḫḥâr D, L.
[328] 24(b) ‘âşıḳı : âdemi L.
[329] 25(b) leb ile vâr : âbile-dâr L.
[330] 28(b) şehinşâh-ı mekârim-âṣâr : şeh ṣâḥib-i temkîn ü vaḳâr L.
[331] 29(a) dâver-dâra temkîn : pâdişeh-i dîn-i mübîn L.
[332] 31(a) İskender-eṣer : İskenderdir L.
[333] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Melce’-i luṭf u kerem maẓhar-ı envâ‘-ı şiyem / Menşe’-i cûd u himem ẓıll-ı Ḫudâ-yı settâr

35 Ḫâl-ı gülçehre-i ‘izzet gül-i bâġ-ı behcet
Gevher-kân-ı aṣâlet şeh-i ferḫûnde-tebâr

36 Âfitâb-ı ufḳ-ârâ-yı cihân-‘aẓamet[334]
Neyyir-lem‘a-i fezâ-yı felek-i ‘izz ü vaḳâr

37 Sâ‘id-i şevket-i iclâle bihîn bâzu-bend
Şâhid-i devlet ü iḳbâle fürûġ-ruḫsâr

38 Kâse-lîs-i ni‘me-i maṭbaḫı şâh-ı Faġfûr
Rîze-çîn-i keremi ser-be-ser ehl-i aḳṭâr[335]

39 Taḫt-ı iclâline dîbâ-yı şafaḳ pûşîde
Tâc-ı iḳbâline hem ġurre-i çelenk zer-kâr

40 Ḫil‘at-ı dûş-ı mübâhâtı olur aṭlas-ı çarḫ
Kime kim mertebe baḫş olsa eger bir miḳdâr

41 İltifâtı gül-i taṣvîre virir neşv ü nemâ
Manẓar-ı[336] raġbeti ol mertebe der-i feyż-i âṣâr

42 Bir siyeh-baḫtı çerâġ itse olur baḫtı anuñ
Şeb-i meh-tâba o dem ḫande-zen-i istiḫḳâr

43 Şeref ü ‘izzet çârû-keşî-i dergâhın
Ṣad ḥased bâd-ı hevâ buldı nesîm-i esḥâr

44 Olsa ger nehy-i terennüm içün emri ṣâdır
Ṭolsa âvâze-i tehdîdi ile çâr aḳṭâr

45 Eyleyüb perde-i kitmândenüḫûfte râzın
Ġayrı bir kimseye ṭınḳırdamaz aṣla şeş-târ

46 İdemez bülbül-i ḫoş-naġme dâḫî ḫavfından
Ne Ḥicâz u ne ‘Iraḳ u ne Ṣıfâhanda ḳarar

47 Teng ider ‘arṣa-i imkânı ser-i a‘dâya
Zîr-i râhında olan eşheb-i ṣarṣar reftâr

---

[334] 36(a) cihân-‘aẓamet : cihân-îḳân L. / 36(b) Neyyir-lem‘a-i fezâ-yı felek-i ‘izz ü vaḳâr : Şeb-çerâġ-ı yemm-i ‘irfân keşîrü’l-envâr L.
[335] 38(b) Rîze-çin-i keremi ser-be-ser ehl-i aḳṭâr : Bende-gân-ı dürr-i iḥsân ü ‘aṭâsı aḫrâr L.
[336] 41(b) manẓar-ı : naẓar-ı İ, D, L.

48 Getürür altımızı üstümüze diyü müdâm
Bîm-i şeş-ḫâne-i şehle ṭolu ḳalb-i küffâr

49 Heybet-i şâh-ı cihân öyle ki ḫârâ üzre
Sâyesi düşse olur sürme gibi ‘ayn-ı ġubâr

50 Ḥükmi[337] feyż-âver deryâ-yı ‘Adn olsa eger
Dürr-i şeh-vârı ider ḳatre-i nisân tekrâr

51 Âb pür-mevc ider ammâ tef ütâb-ı ġażabı
Olsa ger âhen-i süḫân ten-i ḫaṣm-ı bed-kâr

52 Yüzlerin nâḫun-i mevc ile iderler taḫrîş
Meşreb-i ṣafî olub bâdî’-i şerm-i enhâr

53 Reh-i nâ-refte-i bârîk ḫayâli ḳıldı
Deşt-i i‘câzda peyk-i ḫıredi râh-güzâr

54 Oldı be-küsiste ser-pençe-i ġayret şimdi
Naẓm-ı güftârı ile rişte-i dürr-i şehvâr

55 Kilk-i mu‘ciz-demi ẓannım bu sarîriyle ider
Şu‘arâ-yı selefi ḫâb-ı ‘ademden bî-dâr

56 Sâḥa-i midḥatine ḥadd u nihâyet yoḳdur
Ne ḳadar olsa da peymûde-i pây-ı efkâr

57 Ḫüsrevâ dâd-penâha şeh-i ‘âlî-ḳadra
Ey sipihr-i şeref-ġurre[338]meh-i lem‘a-niṣâr

58 Sensin ol dâver-i evreng-nişîn-i iclâl
Sende Ḥaḳ eyledi âṣâr-ı cemâlin iẓhâr

59 Sensin ol naḫl-i serefrâz riyâż-i iḳbâl
Virdiğiñ mîve-i en‘âm u keremdir her bâr[339]

60 Oldı her re’y-i ṣevâbıñ seniñ ey sürûr-ı dîn
Gülşen-i devlete bir serv-i ṣanavber reftâr[340]

---

[337] 50(a) Ḥükmi : Ḥilmi L. / ‘Adn sözcüğü L’de mevcut değildir.
[338] 57(b) şeref-ġurre : şeref ü ‘izzet İ, D, L.
[339] L’de bu beyit aşağıdaki şekildedir:
Sensin ol şâh-ı kerrûbî-şiyem-i ‘âlem kim
(İkinci mısra silik okunmuyor !)

61 Keff ü[341] zer-pâşıña ser-pençe-i ḫûrşîd dinür
Görinür zerre gibi anda ‘aṭâ-yı bisyâr

62 Feṯḥ-i bâb eyler ise ḫande-i luṭfuñ birine
Der-i endûh u ġamı eyler o miskîn dîvâr[342]

63 Görse gül-ḫand-ı leṭâfet eṣeriñ ġonce-i ter
Reşk ider pister-i ârâmını pür neşter-i ḫâr[343]

64 Görse sen ḫüsrev-i ẕî-şânı eger Firdevsî
Ḫâk-i İrânde idüb rûḥ-ı revânı ilġâz

65 Gelüb ol bülbül-i destân-serâ-yı ‘âlem
Dergehiñde senüñ olurdı şâhâ midḥat-kâr

66 Ḳulıña izn-i hümâyunuñ olursa luṭfen
‘Arżıḥal itmege ey pâdişeh-i nikû-kâr

67 Tercemân-ı ḳalemi ḥâlini itsün taḳrîr
Çıḳmasun dâire-i ḥadd ü edebden zinhâr

68 Ser-fürû-bürde-i taḳbîl olub eşkiyle ide[344]
Pây-ı evreng-i felek mertebeñi gevher-dâr

69 Keşf ide perde-i ruḫsâr-ı ‘arûs râzıñ
Pîş-gâhıñda bu üslûbla dest-i güftâr[345]

70 Mübtelâ eylemesün kimseyi[346] ḥâfızullah
‘İllet añladır ṣanki ‘iyâl-i bisyâr

---

[340] L’de bu beyit aşağıdaki şekildedir:
Seniñ ey şâh-ı cihân fikr-i sevâbıñ oldı / Ravża-i devlete bir serv-i ṣanavber reftâr / 60. Beyitten sonra L nüshasında aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Çeşm-i inşâfına ‘aynı vü ġazâlı meftûn / Şarâb-ı şâfıña çü reşkle bî-ṣabr u ḳarâr

[341] 61(a) keff ü : keff-i İ, D, L. / 61(b) Görinür zerre gibi anda ‘aṭâ-yı bisyâr : Aña nisbet görinür zerre ‘aṭâ-yı bisyâr L.

[342] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Nermî-i ṭab‘ıñ itseydi eger ḫâke eṣer / Gülşeniñ ġoncesi üşküfte olurdı bî-ḫar

[343] Bu beyit L’de şu şekildedir:
Olsa şemşîr-i cihân-tâbıñ eger ‘aks-efgen / Çeşmine ḳara ṣu indi ṣanaḫayli eṣrâr.

[344] 68(a) “ide” sözcüğü L nüshasında yer almıyor. / 68(b) mertebeñi : yek ide L.

[345] L nüshasında bu beyit aşağıdaki şekildedir:
Evvelâ ‘izz ü ḥużûruñda ṣenâlar iderek / Söze âġâz ide bu ola ma’il-i güftâr

[346] 70(a) kimseyi : kimesneyi L. / 70(b) ‘iyâl-i : ḫayâl-i L.

71 Teb gibi nevbeti var maṣraf-ı gunâ-gûnuñ
Ṭutdıġı demde düşer lerzeye bu cism-i[347] nizâr

72 Teng-destî beni ḳor mengene-i taẓyîḳe
Nüsḫa-i cânımı mânend-i mücellid o ṣıḳar

73 Kîse-i dilde ḳomaz naḳd-i meserretden eṣer
Ṣanki ev ḫırsızıdır maṣraf-ı yevmiyye-dâr

74 Gireyim ḥalvet-i germ-âbe-i şevḳe dir isem
Giderir çıḳmayı ânîde[348] sipihr-i ġaddâr

75 Pîç-der-pîç iken efkâr-ı perîşân serde
Ne belâ başıma bu ṣıḳlet-i[349] vaż‘-ı destâr

76 Yan çizer dâ’ireme başmaz ayâġın şâdî
Merkez-i dilde ise noḳṭa gibi ġam der-kâr

77 Ḥıfẓ idüb şîşe-i nâmusı bu laġziş-gehde
Âb-ı Rûm eylemedim rîḫte-i ḫâk-i ḫisâr

78 Bunlaruñ maṣlaḥat-ı ḥıfẓi velî bendeñizi
İtdi müstaġraḳ deryâ-yı hümûm u ekdâr[350]

79 Birin işkeste birin eyleye şâyed rîzân
Giderek böyle ḳalursa bu żarûret bu ‘asâr

80 Şehriyârâ meded it bendeñe dermân ile
Çâre cûy-ı keremüñdir bu faḳîr ü nâ-çâr

81 Ḫâne-i ḫatırımı tîşe-i ġam kıldı ḫarâb
Dûd-ı âhım değil eflâke su‘ûd itdi ġubâr

82 Aña ṣu sepdi ümîd-i keremüñ şimdi birâz
Tuz başıldı yeridir yapsa anı bir mi‘mâr

83 Yine mi‘mâranuñ himmet-i şâhâneñdir
O yapar böyle yıḳıḳ ḫâneyi yapmaz neccâr

---

[347] 71(b) cism-i : çeşm-i İ.
[348] 74(b) ânîde: âyende İ, D, L.
[349] 75(b) bu ṣıḳlet-i : ṣıḳlet-i İ, D.
[350] Bu beyit L nüshasında mevcut değildir.

84 Ḳuluñ amma bunı ḳur dimege binâ itmekiçün[351]
Emr ü fermân ide sulṭân-ı merâḥim-girdâr

85 Dil-güşâ tarḥ ü müferreḥ ola hem revzenesi
Sâḥa-i bâğ-ı merâm içre baḳa leyl ü nehâr

86 Beyt-i naẓmım gibi ma‘mûr u metin olsun tek
İstemez olmasa da cüft u revâḳı ḥal-kâr

87 Cây-gîr oldı derûnumda şehâ çün mihrüñ
O dabir şah-nişîne oluyor ḫâhiş-kâr

88 Bunâ ammâ ki ne ahşâb u ne aḫcâr gerek
Neḫırâsan u gec ister neye lâzım mismâr

89 Buña şâyeste mühimmât eṣer-i luṭfuñdur
Bunuñ eczâsıdır elṭâfiñ ayâ iḥsân-kâr

90 Bendeñi vech-i kifâf ile ḳayır sulṭânım
Ḫizmet-i ḫayr-ı du‘âñ itmege tâ ola medâr

91 Bir çerâġ it ki ḳuluñ rûz-ı ḳıyâmetde daḫi
Yanaraḳ yaḳılaraḳ medḥiñi itsün tekrâr

92 Beni ‘add eyleme cerrârdan ey kân-ı kerem
Ṣâhlardan dileyen kimse ṣayılmaz cerrâr

93 Dâver-i ecrimi ‘afveyle ki taṣdî‘imle
Virdigim ṣıḳlete min ba‘d iderem istiġfâr

94 Yeter İḥyâ yeter aḥvâliñi îrâd itdüñ
Eyle evḳâtıñı maṣrûf-ı du‘â-yı ḫünkâr

95 Tâ ki sermâye-i sermâyle sevdâ-ger-i ṣayf
Ala envâ‘-ı çiçekli ide zîb-i bâzâr[352]

96 Vaḳf-ı âmed-şüd-i dergâhı ola peyk-i sürûr
İstedi gitdi[353] ṣafâ geldi dinildikce bahâr

---

[351] 84(a) dimege binâ itmekiçün : dimege binâsiyçün eger L.
[352] L nüshasında bu beyit aşağıdaki şekildedir:
Tâ ki sermâye-i sermâyı ide ṣu gibi ḫârc / Tâcir-i ṣayf ala anuñla çiçekli ide kâr
[353] 96(b) istedi gitdi : işte vey gitdi D.

97 Görmeye rûy-ı ḫazân gül-çemen-i salṭanatı
Bâġ-ı ḳalbi ola ser-sebz ü ṣafâ[354] çün gülzâr

98 Tâb-ı ḫûrşîd ile tâ berf ola ‘âlemde müẕâb
Eriye şu‘le-i tîġıyle dem-â-dem eşrâr[355]

99 Ola ser-tâ-ser âfâḳ çerāġı eyleşe[356] pür
Nitekim meş‘al-ı encümle sipihr-i devvâr

9[357]
13a
(Diger Bahâriyye Der-vaṣf-ı Müşârü’n-ileyh Sulṭân Selîm Ḫân)

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ṣubḥ-dem peyk-i nesîm itdi cihânı tebşîr
Oldı ṣad şevḳ ile feryâd-ı hezâr ‘âlem-gîr

2 Didi sulṭân-ı bahâr eyledi teşrîf yine
Ḳıldı yümn-i ḳademi ḫâki ser-âser iksîr

3 Rüft ü rûb eyledi ferrâş-ı ṣabâ gülzârı
Sâḥasında ḳomadı ḫâr ü ḫâs itdi taṭhîr

4 Cûy-bâr itdi ṣu dîbâsını hem pây-endâz
Döşedi reh-güẕer-i gülşene bir sâde ḫarîr[358]

5 Çemeni bir yeşil iḥrâm ṣafâ-baḫş[359] itdi
Döndi nessâc-ı felek ḳıldı anı ferş-i serîr

---

[354] 97(b) sebz ü ṣafâ : sebz-i ṣafâ İ, D, L. / Bu beyitten sonra L nüshasında aşağıdaki 2 beyit yer almaktadır:
Devḥa-i devlet olan ẕât-ı hümâyunda Ḥaḳ / İde nev-bâde-i nesl ile müzeyyen her bâr
Gül-i ruḫiyle şehzâde-i ẕî-şân ya‘ni / Gülşen-i şulb şehinşâhı ide pür ezhâr

[355] 98(b) dem-â-dem eşrâr : vücûd-ı eşrâr L.

[356] 99(a) eyleşe : ile İ, D, L.

[357] B 13a, İ 12b, D 12a, L 10b, İ3 2a. / B’de başlıksız olan bu kasidenin başlığı İ, D ve L’de şu şekildedir: “Diger Bahâriyye Der-vaṣf-ı Müşârü’n-ileyh Sulṭân Selîm Ḫân.” / İ3 nüshâsında başlık “Hüve’l-Mu‘în” şeklindedir.

[358] Bu beyit İ3 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Bir ṣu dîbâsını cûy eyledi hem pây-endâz / Virdi her gûne ṣafâ gülşene ol sâde ḫarîr

[359] 5(a) ṣafâ-baḫş : feraḥ-zâ İ3.

6 Ṣanma bârân virir eṭrâfına ol iḥrâmıñ
Bir güzel rîşe-i sîmîn[360] zîb ebr-i maṭar

7 Meclis-i şâh-ı[361] bahâra yine ḫânende olub
Başladı naġmeye her bülbül-i şurîde ṣafîr

8 Nuḳl-i jâleyle pür itdi ṭabaḳ-ı gülleri heb
Ṣundı sâḳî gibi zerrîn ḳadeḥi çarḫ-ı eṣîr[362]

9 Ḥâṣılı feyż-i bahâr oldı cihâna sârî[363]
Ḳuvvet-i naġmeye itdi o ḳadar kim te'ṣîr

10 Bir güler ẓâhir olur kilk-i muṣavverde o dem[364]
Gelse ḫulyâsına bir ġonçayı itmek taṣvîr

11 Var havâlarda bu eyyâmda bir ḫiffet kim[365]
Şimdicek bî-meded-i zûr kemân u zih-gîr

12 Uca pervâz-ı âyende çü mürġ-ı perrân
Serîr-âverde olub lâne-i terkeşden tîr[366]

13 Âba 'aks itdi çemen ṣanma ruṭûbetle hevâ
Eyledi âyîne-i cûyları jeng-peẕîr

14 Öyle nerm oldı kim bu 'aṣrda seng-i hârâ
Mey-keşân itse olur penbe-i mînâ-yı 'aṣîr[367]

15 Ḥüsn-i Yûsufda var ol câzibe kim jâlesini
Çekemez pençe-i tâbıyle daḫî mihr-i münîr

16 Cûş-ı ṣafvet o ḳadar kim çemeni seyr idenüñ[368]
Uḳde-i ḫâṭırıñı sebze idüb reng-peẕîr

---

[360] 6(b) simîn : simîn ile İ, D, L, İ3.
[361] 7(a) Meclis-i şâh-ı : Bezm-i sulṭân-ı İ3 / 7(b) naġmeye : naġmelere L.
[362] 8(b) çarḫ-ı eṣîr : ḫarc-ı eṣîr D.
[363] 9(a) oldı cihâna sârî : ile cihâna şimdi İ3 / 9(b) Ḳuvvet-i naġmeye : Ḳuvvet-i nâmiye İ. D, L, İ3.
[364] 10(a) o dem : henüz D, L, İ3. /10(b) Gelse ḫulyâsına : Gelmedin fikrine D, L, İ3.
[365] 11(a) Var havâlarda bu eyyâmda bir ḫiffet kim : Var hevâlarda o nermiyyet ü ol ḫiffet kim D, L, İ3.
[366] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Ṭâ'ir-i tîr-i ṣafâsından uçar eflâke / Ṣoñra şebnem gibi peykânı düşer ḫâke erir.
[367] Bu beyit L ve D nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Oldı ḫâr-ı oḫı bu 'aṣrda nerm ol gûne / Ki'anı mey-ḫâre ider penbe-i mînâ-yı 'aṣîr. / ḫâr-ı oḫı bu 'aṣrda : bu 'aṣrda ḫâr-ı oḫı İ3. Ki'anı mey-ḫâre ider : Ki ider mey-ḫâre anı İ3.
[368] 16(a) idenüñ : itseñ L, İ3.

17 Görinür ḫaṣṣiyyet faṣṣ-ı zümürrüd anda
Kör ider ef'â-i endûh-ı ġamı bî-taḳṣîr[369]

18 Pertev-i mâh o kadar ṣâf ki farżâ olsa
Pes âyînede sır gibi şebân-geh câ-gîr[370]

19 Anda ruḫsâr-ı 'adem ẓâhir olurdı bî-şek[371]
Felegüñ âyinesinde nitekim bedr-i münîr

20 Çehre-i rûzda[372] bir ḫâl-i siyeh-fâme döner
Şeb-i târ oldı bu hengâmede ol rütbe ṣaġîr

21 Öyle taḥrîk ider eczâ-yı cihânı ki neşâṭ
Mevce-i lücce gibi cünbiş ider mevc-i ḥaṣîr[373]

22 Âb u tâbı o ḳadar bezm-i cihânıñ kim olur
Ver'a-i bârid ü hem-ḫuşkî-i ṣûfî taġyîr[374]

23 Sereyân itdi Beşikṭâş sarâyına bu şevḳ
Oldı müstaġraḳ-ı zîver evde çün ṭıfl-ı ṣaġîr[375]

24 Yine mi'mâr-ı ḳader ḫâṭırını yapdı anuñ
Çeşm-i revzenleri hiç görmedi böyle ta'mîr

25 Her kepengiñ per-i tâvûs gibi itdi güşâd
Anı uçmaġa[376] bu ḥüsn ile gören ṭutdı naẓîr

26 Eyleyüb şevḳle[377] fevvâre-i ḥavżı pür tâb
Ḳıldı tâ burc-ı felekde asdı der-zencîr

---

[369] 17(b) Kör ider ef'â-i endûh ġamı bî-taḳṣîr : Çeşm-i ef'â-i ġamı kör idüb eyler te'ṣîr L,D. / Bu beyit İ3 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Görinür faṣṣ-ı zümürrüd gibi kör eyler hem / Çeşm-i ef'a-i ġamı anda olur bu te'ṣîr

[370] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Öyledir pertev-i mehtâb ki farża ḳonsa / Pes âyîneye sîm-âb gibi olsa ḫamîr.

[371] 19(a) olurdı bî-şek : olur bî-şübhe D, L, İ3.

[372] 20(a) rûzda : rûzede L.

[373] 21(b) mevc-i ḥaṣîr : çîn-i ḥaṣîr İ3 / Bu beyit L ve İ3 nüshasında 22. beyitle yer değiştirmiş.

[374] Bu beyit D nüshasında mevcut değildir. / 22(b) ḫuşkî-i ṣûfî : ḫuşkî-i zâhid L, İ3.

[375] 23(b) Oldı müstaġraḳ-ı zîver evde çün ṭıfl-ı ṣaġîr : Ḳıldı tezyîn o daḫî kendini çün ṭıfl-ı ṣaġîr D, L, İ3.

[376] 25(b) Anı uçmaġa : Uçmaġa anı D. / 25 ve 26. Beyitler D, L ve İ3'te yer değiştiriyor.

[377] 26(a) Eyleyüb şevḳle : İtdi bu şevḳ ile D, L, İ3.

27 Âb-ı ḥayvân ile baḥṣ itmege olmuş gûyâ
Selsebilinden aḳan âb-ı zebân taḳrîr[378]

28 Nev-bahârıyle faḳaṭ âyînelenmez bu sarây
Başḳa bir sırrı var oldı bana ol naḳş-ı żamîr[379]

29 Müjdelenmiş gibi maḫfî ṭaraf-ı şâhîden[380]
Dîde-i camları olmuş o müjdeyle ḳarîr

30 Kimse bilmezdi meger peyk-i nesîm-i seḥeri
Anı teşrîf-i şehen-şâhdan itmişdi ḫabîr

31 O şehenşâh-ı bülend-aḫter u ḫurşîd-efser[381]
Ḫâver-i mihr-i hüner dâver-i gerdûn-ı serîr

32 O neberd-âver-i meydân-ı cihân-bânî kim
Ġurredir der-ḳabża-i ḳaḥrında muraṣṣa‘ şemşîr[382]

33 O ḫudâvend-i mu‘aẓẓam ki debîr-i eflâk
Vaṣfını böyle ider levḥ-i sipihre taḥrîr

34 Münşî-i fenn-i kerem[383] münşî-i nâm-ı ḫâtem
Menşe-i ḥüsn-i şiyem menba‘-ı elṭâf-ı ḳeşîr

35 Pertev-i şem‘-i Hüdâ şem‘-i münîr-i taḳvâ
Ḥâmî-i millet-i beyżâ şeh-i tabende żamîr

---

[378] Bu beyit L ve D’de şu şekilde yer almaktadır:
Selsebilini revân-ı âb-ı zülâl ile cân / Ṭatlı dilli gözle itdi görenler tanẓîr / ile cân: zülâliyle hemân L.
27. beyit İ3 nüshasında ise şu şekilde yer almaktadır:
Ṭatlı dilli güzele beñzedir ‘ayniyle hemân / Selsebîlinden aḳan şular görse bu faḳîr.

[379] Bu beyit L ve D’de şu şekilde yer almaktadır:
Ḥâṣılı feyż-i bahâr ile degil bu revnaḳ / Bunda bir sırr-ı ḫafî fehm ideyor ‘abd-ı faḳîr / degil bu revnaḳ : degildir bu şevḳ İ3. / fehm ideyor ‘abd-ı faḳîr : var didi bernâ u pîr İ3.

[380] 29(a) Müjdelenmiş gibi maḫfî ṭaraf-ı şâhîden : Ġâliba müjdesi vardır ṭaraf-ı şâhîden D, L, İ3. / 29(b) olmuş : oldı D, İ3.

[381] 31(a) u ḫurşîd-efser : evc-i rif‘at D, L, İ3. / 31(b) çarḫ-ı serîr : kişver-gîr İ3.
31(b) Ḫâver-i mihr-i hüner dâver-i gerdûn-ı serîr : Mihr-i burc-ı ‘aẓamet pâdişeh-i çarḫ-ı serîr D, L, İ3.

[382] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
O kerem-perver ‘adl-âver-i devrân ki anuñ / Mâh-ı nev ḳabża-i ḳaḥrında muraṣṣa‘ şemşîr. / devrân :‘âlem İ3.

[383] 34(a) fenn-i kerem : naẓm-ı kerem D, L. / nâm-ı ḫâtem : ma‘n ü ḫatem L. / Bu mısrâ (34a) İ3 nüshasında şöyledir: Ma‘nî-i cûd u kerem münşî-i ma‘n u ḫâtem
34(b) Menşe-i ḥüsn-i şiyem menba‘-ı elṭâf-ı ḳeşîr : Mülce-i luṭf u himem pâdişeh-i kişver-gîr D, L, İ3. / kişver-gîr : çarḫ-ı serîr İ3.

36 Revnaḳ-ı salṭanat ârâyiş-i taḫt-ı devlet[384]
Tâb-ı ruḫsâr-ı celâlet şeh-i destûr be-tedbîr

37 Cem ḫadem-i Ḥażret-i Sulṭân Selîm-i a‘ẓâm[385]
Şâh-ı ḫurşîd-i ‘ilm pâdişeh-i kişver-gîr

38 Dâver-i devr-i zamân ḫân-ı[386] şecâ‘at ‘ünvân
Mâye-i emn ü emân sâye-i Mevlâ-yı naṣîr

39 Şeh-i Cem-kevkebe[387] sulṭân-ı felek-mertebe kim
Çarḫ olub ḫam-şüde ḳad eyler o şâha tevḳîr

40 Mâh Behrâm-ı ġulâmı fülk-i salṭanatıñ
Serv-i zîbende ḫırâmı çemen-i feyż-i Ḳadîr[388]

41 Nâḫun-ı fikretidir ‘uḳde-güşâ-yı âmâl
Kâkül-i himmetidir kâmı iden der-zencîr

42 Ṣafvet-i ṭab‘ına âyîne-cûlar ḥayrân
Cebhesi çînine lerzân-ı ḥased mevc-i ḥarîr[389]

43 Bûy-ı ḫulḳı o gül-i ravżâ-i cûd u keremüñ[390]
Eyledi kâm dil-i ḫalḳ-ı cihânı ta‘ṭîr

44 Neyyir-i şa‘şa‘a-pâş ḫıred-i derrâki
İtdi Keşşâf gibi âyet-i nûrı tefsîr[391]

---

[384] 36(a) taḫt-ı devlet :taḫt u devlet L, İ3. / 36(b) şeh-i destûr be-tedbîr : mülk-i ‘adl-ı semîr D, L, İ3.
[385] 37(a) a‘ẓâm : efḫam İ3. / 37(b) Şâh-ı ḫurşîd-i ‘ilm pâdişeh-i kişver-gîr : Şâh-ı memdûḥ-ı şiyem ‘ârif-i esrâr-ı ḳadîr D, L, İ3.
[386] 38(a) ḫân-ı : şâh-ı İ. / 38(b) sâye-i Mevlâ-yı naṣîr : ẓıll-ı ḫudâvend-i naṣîr D, L, İ3.
[387] 39(a) cem-kevkebe : meh-kevkebe D, L, İ3. / 39(b) Çarḫ olub ḫam-şüde ḳad eyler o şâha tevḳîr : Çarḫ-ı ḫam- geşte olub ḳadrine eyler tevḳîr D, L, İ3.
[388] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Serv-i zîbende ḫırâmı çemen-i salṭanatıñ /Mâh-ı behrâm-ı ġulâmı felegiñ şâh-ı dilîr /salṭanatıñ : ma‘deletiñ İ3
[389] 42(b) Cebhesi çînine lerzân-ı ḥased mevc-i ḥarîr : Mużḍarib çîn-i cebîniyle dil-i mevc-i ḥarîr D, L, İ3. / 41 ve 42. beyitler İ3 nüshasında hem yer değiştiriyor hem de 54. beyitten sonra geliyorlar. / Bu beyitlerden sonra İ3 nüshasında şu iki beyit yer almaktadır:
Pertev-i ṭal‘atini görse ṭuyınca zerrîn / Ḫân-ı luṭfından eger olsa piyâz-ı dilîr
Mihr-veş ‘âlemi ḳandîli iderdi rûşen / Baġa olmazdı piyâzı el uzatmaḳla şehîr
[390] 43(a) Bûy-ı ḫulḳı o gül-i ravżâ-i cûd u keremüñ :Verd-i gülzâr-ı leṭâfet ki şemîm-i ḫulḳı D, L, İ3. / Bu beyit İ3 nüshasında 39. beyitten sonra yer almaktadır.
[391] Bu beyit İ3 nüshasında 46. beyitten sonra yer almaktadır.

45 Pertev-i[392]mehçe-i râyât-ı ẓafer-nümâyânı
Sâḥa-i nuṣreti itmekde dem-a-dem tenvîr

46 Bu ḳadar efrâd-ı beşerde o melek-hûya miṣâl
Var ise âyinede ‘aksi ola aña naẓîr[393]

47 Nâm-ı ‘Anḳâyı da zannım giderek maḥv eyler[394]
O ḳadar velvele-i şöhretidir ‘âlem-gîr

48 Öyle dürr-i ṣafvet ẕihni ki anuñ ḥulyâsı[395]
Nâ’imüñ vaḳ‘asınıñ şöyle ider kim tenvîr

49 Pîş-gâhında görür oldığı demde bîdâr
Cilve-ger-i ṣûret-i cismiyyede ḥüsn-i ta‘bîr[396]

50 Âfitâb olsa hedef ol şeh endâze[397]
Diller engüşt-i ḫadengine ider bir zih-gîr

51 Kûh-ı gülzârı o ‘Îsî-demiñ enfâsı eger
Feyż-yâb eylese bâ-izn-i Ḫudâvend-i Ḳadîr

52 Reg-i ḫârâda[398] olurdı eṣer-i nabż-ı bedîd
Dehen-i ġonçayı eylerdi leb-â-leb taḳrîr

53 Ḫâk-i râhından eger çeşmini nâ-bünyânıñ
Kuḥl-veş ḳılsa o sulṭân-ı cihân vâye-peẕîr[399]

54 Çü her ferdi dü nîm eylemesi rûşendir
Bulur ol ḥiddeti medd-i nigehi çün şemşîr[400]

---

[392] 45(a) Pertev-i : Ṣûret-i D. / 45(b) Saḥa-i nuṣreti itmekde dem-a-dem tenvîr : Görinür âyîne-i çarḫda çün mihr-i münîr D, L. / 45. Beyit İ3 nüshasında ise şu şekilde yer almaktadır:
Nigeh-i re’feti mânend-i şu‘â‘-ı ḫûrşîd / Ol ḳamer-i ṭal‘atiñ ‘âlemleri eyler tenvîr

[393] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Yoḳdur efrâd-ı beşerde o melek-ḫûya ‘adîl / Var ise âyînede ‘aksi ola aña naẓîr / 45 ve 46. beyitler İ3 nüshasında 40. beyitten sonra yer almaktadır.

[394] 47(a) Nâm-ı ‘Anḳâyı da zannım giderek maḥv eyler : Nâm-ı ‘Anḳâda olur güm-şüde-i Ḳâf-ı ‘adem D, L : Nâm-ı ‘Anḳâ daḫî ‘âlemden uçar tâ Ḳâfa İ3.

[395] 48(a) anuñ ḫulyâsı : anı fikr ideniñ D, L, İ3. / 48(b) Na’imüñ vaḳ‘asınıñ şöyle ider kim tenvîr : Görse rü’yâyı olan dâmıña ḫâbe esîr D, L : Ḳaṣr-ı çeşminde daḫî ḫâb degilken cây-gîr İ3.

[396] Bu beyitten sonra İ3 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Pertev-i mehce’-i râyât ẓafer-i ġâyâtı / Görinür âyîne-i çarḫda çün bedr-i münîr

[397] 50(a) ol şeh endâze : olsa tîr-i endâze İ. / 50. Beyit D, L ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Ṭablası olsa eger ol şeh-i tîr-endâzıñ / Mihr engüşt-i ḫadengine geçer çün zih-gîr. / eger : felek İ3.

[398] 52(a) Reg-i ḫârâda :Reng-i ḫârâda İ.

[399] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
O şehiñ olsa ġubâr-ı ḥarem-i dergehinüñ / Zerre-i feyż-resânından eger vâye-peẕîr

55 Ḥıfẓı bir mertebede[401] ‘âlemi kim ṣarsardan
Şem‘üñ irmez ser ü sâmânına dest-i tekdîr

56 Târ olursa şeb-i vaḥşetde künâm-ı âhû
Aña bir şem‘-i żiya-güster olur dîde-i şîr[402]

57 Ṭamla yâḳûtı ider bir nigeh-i ḳahrı müẕâb
Âġarub beñzi olur ‘aynî ile ḳaṭre-i şîr[403]

58 Ḥilmini vaṣf idemem kim feyżinden[404]
Eriyüb âb olur aġzımda ḥarf ü ta‘bîr

59 Ṣafḥası pertev-i meh kilk-i teri[405] nûr-ı nigeh
Dûdesi reng-i siyeh kâküli pür bûy-ı ‘abîr

60 Böyle bir mâh-liḳâ kâtib-i ter-dest ola kim
Vaṣf-ı ḥilm-i şeh-i ẕî-şânı ide tâ taḥrîr[406]

61 Dehr ü sâḥa-i evṣâfı nihâyet bulamaz
Sedd olur pîşine ṣad kûh-ı bülend taḳṣîr

62 Ḫüsrevâ Cem-ḫademâ[407] şâh-ı bahâr-âṣâra
Ey ṭarâvet-dih-i ezhâr-ı ‘aṭayâ-yı keṣîr

63 Sensin ol şâh-ı ḳavî baḫtıña zîb-ser anda[408]
Aḫter-i ṭâli‘iñ elmâs gibi çarḫ-ı eṣîr

---

[400] 54(b) Bulur ol ḥiddeti medd-i nigehi çünşemşîr : Tîġ-ı raḫşân gibi medd-i nigeh-i çeşm-i ḍarîr D, L.

[401] 55(a) bir mertebede : ol mertebedir L, İ3.

[402] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Olsa gümrâh-ı şeb-i vaḥşet eger şimdi ġazâl / Aña bir rehber-i meş‘al-keş olur dîde-i şîr.

[403] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Gażâb-âlûde nigâhından erir beñzi atar / Ṭamla yâḳut olur ‘aynı ile bir ḳatre-i şîr.

[404] 58(a) kim feyżinden : kim eṣer-i feyżinden İ, D, L, İ3. / 58(b) Eriyüb âb olur aġzımda ḥarf ü ta‘bîr :Nerm olur şöyle zebânım ki olınmaz ta‘bîr D, L, İ3.

[405] 59(a) kilk-i teri : zer ḳalemi D, L, İ3.

[406] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Böyle bir kâtib-i meh-peyker ter-dest ola kim / Vaṣfını ḥilm-i şehiñ tâ ola aḥrâ-yı taḥrîr / meh-peyker ter-dest : meh-rûy-ı melek-ḫûy İ3.

[407] 62(a) Ḫüsrevâ Cem-ḫademâ : Mihr-i zerrîn-i ‘ulemâ İ3.

[408] 63(a)zîb-ser anda : zîb-ser ider İ. / 63. beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Sensin ol zîver-i evreng-i celâl ü rif‘at / Ṣafdır leşker-i a‘da sipeh-ârâ-yı dilîr / 63(a) zîver-i evreng-i celâl ü rif‘at : ḫüsrev-i evreng-nişîn-i iclâl İ3.

64 Sensin ol nüsẖa-i âdâb-ı cihân-bânî kim
Naḳż u ibrâmıñı men‘ eyleyemez bir taḥrîr

65 Bûy-ı ẖulḳıñla felek micmere gerdân olmuş
Ceyb-i âfâḳı ider işte ser-â-ser tebẖîr[409]

66 Devr-i hıfẓıñda[410] senüñ baġçe-i maṣlaḥate
Cânı yoḳ girmege rûbâh-ı dürûġ u tezvîr

67 Âb-ı tîġıñ ideli rûy-ı zemîni şüste
Görmedi kimse birin gerd-i sitemle dil-gîr

68 Ṭop olub çarẖ-ı felekde yürise rezme ‘adû
Göreler añları sâyeñdeki bir mûr-ı ḥaḳîr[411]

69 Şimdi şevḳ oldı derûnlarda perî der-şîşe
Eyledi ‘âlemi ol mertebe[412] luṭfuñ teshîr

70 Ḳalem nâdire-senc itdi bu şevḳı göricek
Böyle bir nev-ġazel-i neş’e-fezâ taṭayyur[413]

71 Gîr-i şiyem ol ḳaşı yaya diyü olma[414] şehîr
Pek de meydâne atılma a göñül hem-çün tîr

72 ‘Araḳ-ı ẖacleti[415] inbîḳ-i nigâh-ı ‘âşıḳ
İtdi mânend-i gül-âb ol gül-i terden taḳṭîr

73 Çeşmüñe alma ẖayâl-gere kâkülüni[416]
Çekme ey dil der-i ümîd-i viṣâle zincir

---

[409] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Raşḥa-i ebr-i güher bâr-ı bahâr-ı keremiñ / Ḳomadı gülşen-i dillerde ġubâr-ı teşvîr.

[410] 66(a) Devr-i hıfẓıñda : Devr-i ‘adliñde D, L, İ3. / 66. beyitten sonra İ3 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
İtdigi ‘ahde ṭurur şimdi seniñ ‘ahdiñde / Dönemez va‘dine ẖalef ile sipihr-i şerîr

[411] 67 ve 68. Beyitler L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Şüstedir rûy-ı zemîn ger destimden ḥâlâ / Oldı her sûya revân çeşme-i ḥüsn-i tedbîr.
Bûy-ı ẖulḳıñla felek micmere gerdânıñ olub / Ḳıldı kâm melâ’-ı bezm-i ‘alâyı tebẖîr.

[412] 69(b) ‘âlemi ol mertebe : tâ o ḳadar ‘âlemi İ3.

[413] Bu beyit İ3 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Geldi bu şevḳi görüb cünbüşe naẖl-i ḥâmem / Eyledi bu ġazel-i neş’e-fezâyı tasṭîr

[414] 71(a) diyü olma : diyü gel olma L, İ3.

[415] 72(a) ‘Araḳ-ı ẖacleti : ‘Araḳ-ı rûyını İ3. / Bu beyitten sonra D ve L’de aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Sîm-tel ṣanma ruẖında o ‘arûs-ı nâzıñ / Ṭondı ḥayret ile ḳaldı nigeh-i ‘abd-ı faḳîr.

[416] 73(a) Çeşmüñe alma ẖayâl-gere kâkülüni : ‘Aynıña alma ġam-ı kâkül-i cânânı şaḳın D, L, İ3. / 73. beyitten sonra İ3 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Sîm-tel gibi ruẖında o ‘arûs-ı ḥüsniñ / Ḳaldı ḥayret ile ṭoñdı nigeh-i ‘abd-ı faḳîr

74 Pekçe baḳsam lebi ḫâmûş olur eyler gûyâ
Dürc-i güher-veş anı merdüm-i çeşmim temhîr

75 Bir ṣoġuḳ vaż‘ını gördüm ki o nerm endâmıñ
Oldı ḥâyretle ṭoñub her nigehim târ-ı ḥarîr[417]

76 Sîne-i ṣâfını âyîne-i İskenderle
Bu iki dîde ne ṣûretle ne yüzle göre bir[418]

77 Şimdi bir ġonçe-lebiñ şevḳıne İḥyâ ḳalemim
Başladı naġmeye bülbül gibi ẓannitme ṣarîr[419]

78 Naġmemi eyledigi ḫayr du‘âdır ey dil[420]
‘Ömr ü eyyâm-ı şehinşâha bâ-ḫalâṣ żamîr

79 Ben daḫî pey-rev olub ḫâme-i dil-geş naġme
Eyledim ol şeh-i devrâne du‘âyı takṣîr[421]

80 Tâ ki sulṭân-ı bahâr eyleye her sâl gelüb
Gülşeniñ taḫta-i zerrînini zerrîn-i serîr

81 Şâh-ı ‘âlem ola pîrâye-i taḫt-ı iḳbâl[422]
Pertev-i mihr-i cemâli ide kevni tenvîr

82 Tâb-ı ser-pençe-i ḫûrşîd münîr-i baḫtı
Eyleye ẕâtına iḳlîm-i ṣafâyı tesḫîr

83 Teng-nây-ı ġażab-ı Ḥaḳda müdâm a‘dâsı
Ola cân-dâde-i çangâl-ı nekâl u tedmîr

84 Düşmen-i devletine olmaya asâyiş-i dost
Devlet-i düşmeni berbâd ola çün kâh-ı ḥaḳîr

85 Gülşen-i salṭânatında ola âsûde cihân
Olmaya kimselere ḫâr-ı keder dâmen-gîr

---

[417] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında mevcut değildir.
[418] Bu beyit L ve İ3 nüshalarında 73. beyitten sonra yer alıyor.
[419] Bu beyit L ve İ3 nüshalarında 74. beyitten sonra yer alıyor.
[420] 78(a) ḫayr du‘âdır ey dil : ḫayr du‘â mı ‘acaba D : ḫayr du‘â mı bilmem L : ḫayr du‘â mı âyâ İ3.
[421] Bu beyit L, D ve İ3 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Añladım diḳḳat idüb naġmesiniñ mażmûnı / Şâh-ı ẕî-şâne du‘â oldıġını bî-taḳṣîr
[422] 81(a) taḫt-ı iḳbâl : taḫt-ı iclâl L : evreng-i celâl İ3.

86 Tîġ-ı ġayret be-kemer efser-i iḳbâl be-ser
Pertev-i feṯḥ u ẓafer dîdelerin ide ḳarîr

10[423]
15b

‘Îdiyye-i Diger Der-żımn-ı Vaṣf-ıMabeyn-i Cedîd Şehriyâr

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 İmtinân eylese ‘aşḳ ehline şâyândır ‘îd
Mevsim-i dest-res bûse-i ḫûbândır ‘îd

2 Her ṭaraf ġonçe-i dehenlerine baş gösterdi
Ṣaḥn-ı pehnâ-ver-i ḫûlyâda gülistândır ‘îd

3 Şimdi zer-ḫançer-i ḫûbân daḫî tâb-ı efkende[424]
Ṣanma ġurreyle hemân şa‘şa‘a-efşândır ‘îd

4 Tîr-i müjgânını her ḳaşı kemânuñ göreli
İki kez geldigine yılda peşîmândır ‘îd

5 Cünbüş-i fitne-ḫırâm ḳadd-i maḫbûbândan
Mevc-i ‘âşûbla deryâ gibi cûşândır ‘îd

6 Âteş-efşânî-i ruḫsâr-ı perî-rûyândan
Sûz u tâb-efgen kânûn-ı zemistândır ‘îd

7 Ḥarekât u sekenâtı ile her nev ḫaṭṭıñ
Bunu cezm eyle ki bir muṣḥaf-ı ‘Oṣmândır ‘îd

8 Dûş-ı ḫûbâne[425] düşen kâkül-i pür ḫamlardan
Ṣanki bir ravża-i sünbül-i reyḫândır ‘îd

9 Her ḳamer ṭal‘atı gûyâ ki naẓardan ṣaḳınur
Pertev-i mihri ile üstine lerzândır ‘îd

10 Geşt-i âhû-nigehân ile olur deşt-i Ḫuten
La‘l-i ḫûbân ile ammâ ki Bedaḫşândır ‘îd

---

[423] B 15b, İ 14b, D 14b.
[424] 3(a) tâb-ı efkende : tâb-ı efkendir İ, D, L.
[425] 8(a) Dûş-ı ḫûbâne : Dûş-ı cânâne İ, D, L. / 8(b) ravża-i sünbül-i : ravża-i pür sünbül ü İ, D, L.

11 Ḫâldır gerden-i ṣubḥında cihânuñ kevkeb
Ḥüsn-i ruḫsâr-ı meh u sâline bir ândır‘îd

12 Ḫâne-i dilleri sad şevḳle yapsa ne ‘aceb
İnşiraḥ-âver her ḫâṭır-ı virândır ‘îd

13 Geçdi rûzeyle göñüllerdeki tengî-i fütûr
Şimdi tevsî‘-nümâ-yı ḥarem-i cândır ‘îd

14 Gelür iḫvân-ı ṣafâ bezme çubuḳlar elde
Gûyiyâ şîr-i ner-i keyfe neyistândır ‘îd

15 Na‘ralar ‘ayş u ṭarablar oḳınur şarḳılar
Bu şaṭâretle hemân meclis-i mestândır ‘îd

16 Yine pür zîb-i neşâṭ eyledi dünyâyı meger
Peyrev-i ‘ahd-ı laṭîf Şeh-i devrândır ‘îd

17 Dâver-i Cem ḫadem ol ḫüsrev-i ḫurşîd-âlem
Neyyir-i kevkebe-i şânına ḥayrândır ‘îd

18 Şeh Selîm Ḫân ġazâ-pîşe ki şarḳ u ġarbe
Nefḥa-i ḫulḳı ile micmere gerdândır ‘îd

19 Rûḥ-ı ‘âlem ki anuñ neşve-i ‘aṣrıñ göreli
Oldı ser-mest-i mey şevḳle seyrândır ‘îd[426]

20 O kerem-kâr ki ser-sofra-i en‘âmında
Gûyiyâ seyr-i ni‘am olmaġa pûyândır ‘îd

21 Geldi dergâhına keşkûl-ı meh-i nevdir kef
Yine deryûze-ger-i luṭf-ı firâvândır ‘îd

22 Olalı muḳtebes pertev-i meh ṭal‘at-ı şâh
Rûşeni bâḫş-ı dil ü dîde-i a‘yândır ‘îd

23 İreli devlet-i pâ-bûş-ı şehinşâha eli
Şâd olub şimdi leb-i ṣubḥla ḫandândır ‘îd

[426] 19(b) Oldı ser-mest-i mey şevḳle seyrândır ‘îd : Mest olub reşkle bir ḳalıb bî-cândır ‘îd D.

24 Bûs-ı dâmânına erkânı gelür da‘vet ider
Sâ’ir-i eyyâmda bir gûşede pinhândır ‘îd

25 O şehiñ pîş-i rikâbında ṣalâte çıḳıcaḳ
Ṣubḥ-dem sûz-ı şeref[427] ü şândır ‘îd

26 Zîver-i salṭanat sâhi ‘iyân gösterdi
Ṣanki mir’ât-ı cihân-dâde-i raḫşândır ‘îd

27 Cilve-rîz-i tek ü tâz olsa yeridir ḫayli
Eşheb-i şevḳ-i cihân-dâde[428] meydândır ‘îd

28 İntisâb ideli dergâh-ı şeh yemm-i himeme
Cûş-ı zîver ile müstaġraḳ-ı ‘ünvândır ‘îd

29 Gezse biñ yıl göremez kevkebe-i şâha naẓîr
Neye gerdûna süvâr meh-i tâbândır ‘îd

30 Dest-i sulṭân aña beş lûleli bir muḳsemdir
Çeşme-i ‘âṭıfet bî-ḥadd ü pâyândır ‘îd

31 Dökilen rûy-ı zemîn üzre degil berf-i sefîd
Yolına Şâh-ı cihânıñ güher-efşândır ‘îd

32 Bâm-ı beyt-i şeref-i şâhı ṭavâf itmekçün
Devr ider ‘âlemi bir ṭâ’ir-i perrândır ‘îd

33 Ḫaşm-ı ġamdan o cihânbâne penâh-âver olur
Ḫavf ile mültecî-i sâye-i Yezdândır ‘îd

34 Nûş olunsa demidir eşribe-i şevḳ u neşâṭ
Ḫaste-i derd-i ġama mevsim-i dermândır ‘îd

35 Mâh-ı burc-ı şerefâ şâh-ı felek dergâha
İki kez dergehiñe yılda şitâbândır ‘îd

36 Göreli ‘âlemi dil-şâd zamânında seniñ
Dem-be-dem ‘ahdiñe biñ cânla ḳurbândır ‘îd

---

[427] 25(b) Ṣubḥ-dem sûz-ı şeref : Ṣubḥ-dem meş‘ale-sûz-ı şeref İ, D, L.
[428] 27(b) cihân-dâde : cihân-dâvere İ, D, L.

37 Olalı dillere tâb-ı efken şevḳ-ı eyyâmıñ
Âteş-i pür-leheb-i reşkle sûzândır ‘îd

38 Çünki yoḳ anda bu şevḳ-âverî-i dillere tâb
Geldigi semte ḫacâletle girizândır ‘îd

39 Niye ‘aṣr-ı Şeh-i ẕî-şâne şebîhim diyerek
Bu tesellîyle meh-i digere nâzândır ‘îd

40 Gördi nezdîk-i Beşikṭâşa yapıldı bu serâ
Ṭarḥ-ı bünyâd-ı nev-îcâdına ḥayrândır ‘îd

41 Ṣanma bâlâda seḥâb itmege tebrîkin edâ[429]
Sa‘y u gûşişde berzede-i[430] dâmândır ‘îd

42 Pertev-i şevḳle naḳş itdi revâḳ-ı saḳfın[431]
Hem-çü Bihzâd nigârende-i eyvândır ‘îd

43 Pür ṣafâ öyle derûnî ki zevâyâsında[432]
Çeşm-i ‘ibretle baḳıldıḳça nümâyândır ‘îd

44 Güher-bârın mı ‘aceb sengi bu nev-bünyâdıñ
Ceẕbe-i ḥüsni ile bî-ser ü sâmândır ‘îd

45 Pençe-i mihr ile çâk eyledi ceyb-i ṣubḥı
Mey-i ‘aşḳıyla bunuñ var ise sekrândır ‘îd

46 Ḫançer-i ġurrayı çekdi ṭayadı sînesine
Yine sevdâ-zede-i firḳatü hicrândır ‘îd[433]

47 Ḳehkeşân ṣanma ‘aṣâ aldı şebân-geh eline
Bunda ṭurduḳca o dergâha nigeh-bândır ‘îd

48 Ḫakine yüẕ süreli rûşen ider dîdeleri
Şimdi hem-ḫâṣṣiyet kuḥl-ı Ṣıfâhândır‘îd

49 ‘Adni tercîḥde Rıḍvân bu ṣerâyı daḫî bu
Lecc idüb anuñ ile dest-i girîbândır ‘îd

---

[429] 41(a) Ṣanma bâlâda saḥâb itmege tebrîkin edâ : Görinen ṣanma şefḳ-i ḫidmet-i tebrîki içün D.
[430] 41(b) gûşişde berzede-i : gûşişde olub berzede-i İ, D, L.
[431] 42(a) Pertev-i şevḳle naḳş itdi revâḳ-ı saḳfın : La‘l-gûn eyledi gül-reng-i feraḥdan saḳfın D.
[432] 43(a) Pür ṣafâ öyle derûnî ki zevâyâsında : Öyle pür şevḳ derûnî ki zevâyâsında D.
[433] 46(b) Yine sevdâ-zede-i firḳat vü hicrândır ‘îd : Yine bî-ṣabr u şekîb ġam-ı hicrândır ‘îd D.

50 Ḥâlime olmuş iken ser-bekr-i beyân veleh
Ṭutdı dâmânımı târîḫini cûyândır ‘îd

51 Bilmez aḥvâl-i perîşânımı ta‘yîb itmem
Yoḫsa ḥayretle benim başıma zindândır ‘îd

52 Söyledim derd-i dil-i zârımı zîrâ bilürem
Böyle ‘illetlere tedbîrde Loḳmandır ‘îd

53 Ṣanma meclislere rîzişde olur şimdi gül-âb
Bildi aḥvâlimi ben ḫasteye giryândır ‘îd

54 Didi naẓm ile şu târîḫi olsun[434] dil-şâd
Ki ġam-âlûdelere mevsim-i iḥsândır ‘îd

55 Añladım luṭf-ı kelâmın beni irşâd itdi
Ne ‘aceb tesliyet-âmûz-ı ġarîbândır ‘îd

56 Pendin âvîze idüb gûşıma yazdım târîḫ
Ḳuvvet-i ṭab‘-ı pür ekdârıma ḥayrândır ‘îd

57 Yeter İḥyâ Şeh-i ẕî-şâna du‘â ḳıl zîrâ
Böyle bir vaḳt ele girmez bize mihmândır[435]‘îd

58 Tâ ki bu baḥr-ı pür-emvâc ġam-ı ‘âlemde
Zevraḳ-ı ḫâṭır-işkesteye limândır ‘îd

59 Her günin ḫande-zen-i ‘îd ide şâhıñ Mevlâ
Nâs ile böyle du‘â itmede yek-sândır ‘îd

60 Zîb-i evreng-i ḫilâfet ola dâ’im ẕâtı
Zümre-i mü’mine tâ raḥmet-i Raḥmândır ‘îd

61 İşte bu beyt iki târîḫ-i dil-ârâdır kim
Gezdigi yerde bunuñ vaṣfını gûyândır ‘îd

62 Cem‘-i aṣad u mi’et ‘aşerat itmekle
Bunda teḫṣîr-i tevârîḫe şitâbândır ‘îd

---

[434] 54(a) olsun :olursun İ, D, L.
[435] 57(b) vaḳt ele girmez bize mihmândır :vaḳt-i âle girmez mihmândır İ, D, L.

63 Mühmel u mu‘cemi cem‘ ile olub on târîḫ
Bu ḥisâb-ı ferrûḫ-efzâ ile şâdândır ‘îd

64 Bu serây oldı Selîm Şâha sezâ vü şâyân
Müttekî oldı bihîn süddeye der-bândır ‘îd
1217/1801

11[436]
24a
(Ḳaṣîde-i Der-istid‘â-yı Rü’ûs)

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 ʿAceb kim görmemişdir rüzgârından perîşânı
Bu ḫırmen-gehde kim cemʿ eylemiş esbâb-ı sâmânı[437]

2 Bu deyr-i pür nuḳûş bu el-ʿacebde farṭ-ı ḥayretden
Kimiñ var intiẓâm-ı ḥâle ṣûret virmege cânı

3 Sipihri ʿaksine devr itmeden kim men‘e ḳâdirdir
Kim âyîne-i cefâdan döndürür bu çarḫ-ı gerdânı

4 Degil aʿrâżdan cevher gibi şimdi mücessemdir
Nola ʿaks-efgen-i âyîne-i dil olsa ḥayrânı

5 Bu baḥr-ı bî-kerân-ı hemm ü ġammıñ sâḥil-i ḳalbe
Gelür ṣaf ṣaf ḳaṭâr mevce-i bî-ḥadd ü pâyânı

6 O rütbe ḫaşm-ı erbâb-ı hünerdir çarḫ-ı dûn-perver
Ki dest-i ḳahrına ol fırḳanıñ girse girîbânı

7 Anı ṣad çâk idüb her[438]rişte-i bârîkini eyler
Bu ẓulmet-ḫâne-i kevniñ fetîl-i şemʿ-i sûzânı

8 Beyâbân-ı ġama her raḫne-i dîvârı bir revzen
Nümâyân ḳaṣr-ı dilde ol ḳadr-âṣâr virânı[439]

---

[436] B 24a, İ 22b, D 23a, L 16a, İ3 6a. / B ve L nüshalarında başlıksız olan bu kasidenin İ ve D nüshalarında başlığı şu şekildedir: Ḳaṣîde-i Der-istid‘â-yı Rü’ûs.

[437] 1(b) Bu ḫırmen-gehde kim cemʿ eylemiş esbâb-ı sâmânî : Kim itmiş ḫırmen-i ‘âlemde cem‘-i esbâb-ı sâmânî L. / 1. beyit İ3 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Derûna rîḥ-i sevdâ-yı keder virdi perîşânı / Süpürdi sildi ḫırmen-gâh-ı dilden ṣabr u sâmânı

[438] 7(a) Anı ṣad çâk idüb her : İdüb ṣad çâk her bir D, L.

[439] 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. beyitler İ3 nüshasında mevcut değildir.

9 Nev-â-nev ṣaḫn-ı dilde cilve-i endûhdan feryâd
Olaydı elde virmezdim ġama bu rütbe meydânı

10 Göñülde kendine yer yapdı ammâ ḫâṭırım yıḳdı
Ne yapsam ben de bilmem kim yıḳılsa gitse olcânı

11 [Miṣâl-i ejder pîçân ṣarıldı naḫl-i âmâle
Daḫî bî-berg ü bergin eyledi ber-kende nic anı

12 Dirîġâ Ḥażret-i Tevfîḳ Efendiniñ buçâkerde
Maḳâm-ı ḫidmetinde der-miyân itmişdi dâmânı

13 Hümâ-yı rûḥı pervâz eyleyüb ḫuld âşiyân oldı
Anı vâreste ḳıldı bu ḳafesden ʻaşḳ-ı Rabbânî

14 Çerâġ-ı meclis-i ḫâṣ-ı dil-efrûzı olam dirken
Ümîdim şemʻin itdi püf-zede dâmân-ı hicrânı

15 Görüb ḥâl-i faḳîri teslîyet-baḫş oldılar ol dem
Ḥasedle sînesi sûzân olan ṣûrî muḥibbânı

16 Olub pesden tebessüm rîz-i şânı gösterir dürri
Gelince rû-be-rû ol bî-vefâlar çeşm-i giryânı[440]

17 Nigâh-ı yâdlarol köhne taʻbîr ü tesellîler
Dil-iderd-âşnâma tâze bir zaḫm açdı pinhânı

18 Bu âlâm ile dâmen-gîr-i Ḳâf-ı iḥtifâ oldum
Baña nisbetle ʻAnḳânıñ güm oldı nâmiyle şânı[441]]

19 Bu ġamla gûşe-gîr-i ʿuzlet olmuşken bi-ḥamdi lillâh
Anı gördüm ki ber-nûr itdi rûşen çâr erkânı[442]

20 Aġardı ṣubḥ-veş rûy-ı cidâr beyt-i aḥzânım
Şebân-geh ṭoġdı ṣandım baġteten mihr-i raḫşânı[443]

---

[440] Bu beyit İ3 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Tebessüm-rîz-i istiḫḳâr olub pesden iderlerdi / Olınca rû-be-rûy âşnâyı ʻarż-ı girîbânı

[441] Köşeli parantez içerisindeki 8 beyit sadece L ve İ3 nüshalarında mevcuttur.

[442] Bu beyitin L ve İ3 nüshalarında karşılığı aşağıdaki şekildedir:
Muḥaṣṣıl-ı câ-nişîn külbe-i tarîk-i ḥasretken / Ne gördüm âh bir nûr itdi rûşen çâr erkânı
19(a) gûşe-gîr-i ʿuzlet : gûşe-i ʿuzlet D.

[443] 20(b) raḫşânı: diraḫşânı İ, D, L, İ3.

21 Ne ḥâletdir deyû her cânibe oldum nigeh-endâz
Tecessüs iderek her gûşe-i bünyâne vicdânı

22 Ṣitâb itdim taṣavvurḫâne-i pür naḳş-ı ḫülyâya
Anı bir şu'le gördüm eylemiş pür şevḳ u nûrânî

23 Meger kim şem'-i bezm-i Yûsuf-sitân-ı ḫayâl itmiş
Göñül nûr-ı nigâh-ı ilṭifât-ı Şâh-ı ẕî-şânı

24 O şâhenşâh-ı vâlâ-menḳabet sulṭân-ı Cem-ḥaşmet
Serîr-ârâ-yı devlet maẓhar-ı te'eyyüd-i Rabbânî

25 O sulṭân-ı hüner-ver pâdişâh-ı mekrümet-güster
Mu'aẓẓam şehriyâr-ı Ḫıżr rehber-i ẓıll-ı Yezdânî

26 O nev-naḫl-i necâbet sâye-endâz-ı celâlet kim
Odur gülzâr-ı şân u şevketiñ serv-i ḫırâmânı

27 Şeh-i 'âlî-naẓar Sulṭân Selîm-i âfitâb-efser
Cihân-bân-ı muẓaffer zîver-i evreng-i ḫâḳânî

28 'Aceb ḫûrşîd-i 'âlem-tâbdır ol ḳurret-ül-'aynıñ
Ṣabâḥü'l-ḫayr-ı iḳbâle cebîn-i nûr-efşânı

29 Yürir pîş-i rikâb-ı devletinde rehber-i nuṣret
Ne semte raḫşerân-ı 'azm olub eylerse cevlânı

30 Ser-mihr-i efserinde sâyebân 'izz ü şân itmiş[444]
Ḫudâ ẓıll-ı hümâ-yı devleti seyr eyle iḥsânı

31 Yazar levḥ-i sipihre ol Şehiñ vaṣf-ı hümâyunuñ
Bu resm üzre 'Aṭṭâr düşmedi oldur menḳabet-ḫânı

32 Fürûġ-ı mihr-i şevket ḥüsn ü ân-ı çehre-i devlet
Cemâl-i salṭânat revnaḳ-ṭırâz-ı mülk-i 'Oṣmânî

33 Ḫıdîv-i mekrümet-pîrâ[445] ḫudâvend-i cihân-ârâ
Kerîm-i kâm-baḫşâ ra'yet-efzâ-yıcihân-bânî

[444] 30(a) Ser-mihr-i efserinde sâyebân 'izz ü şânitmiş : Ser-yümn ü sa'âdet efserinde sâyebân itmiş D, L, İ3.
[445] 33(a) mekrümet-pîrâ : m'âdelet-pîrâ D, L, İ3. / 25(b) ra'yet-efzâ-yı : ra'yet-efrâz-ı İ, D, L, İ3.

34 O ḫâḳân-ı felek-dergâh şahenşâh-ı ḳadr-ı âgâh
Sürûşı intibâh ol gevher-i cûd u kerem kânı

35 O şah-bâz-ı hümâ-pervâz evc-i ʿizz ü rifʿat kim
Hilâl-i âsmândır beyża-i ṭuġrâ-yı fermânı

36 Meşâm-ı ʿâlemi pür nefḥa-i şevḳ u sürûr eyler
Olursa ġonca-i laʿl-i lebi gülrîz-i ḫandânı

37 Hiras-pençe-i kübrâsı bîm-i ḍarbet-i müşti
İder ser-sâm Sâmı nerm ider cism-i Nerîmânı

38 Yemezler cırb-ı ehl-i ẓulmı ol Şeh ḫân-ı luṭfundan[446]
İderse çaşnî-senc-i ʿinâyet-dâd-ı ḫâhânî

39 Eger pür-sûz u kibr u kin olursa sîne-i eşrâr
Girer ol âteşe hem-çün semender tîr-i perrânı

40 Lehîb-i nâr-ı ḳahrın ol gażanfer-kîneniñ düşmen
Taṣavvur eylese sûzân olub ʿaḳl-ı perîşânı

41 Olurdı cismine sârî o âteş regleri ol dem
Nümâyân eyler idi ḫalḳa şekl-i şâḫ-ı mercânı

42 Ṣalarsa sâye-i dest-i luṭfı ammâ ol kerem-kârıñ
Felekde bir faḳîriñ[447] farḳına çün ebr-i nisânı

43 Ne mâniʿ ḫaşmı eẓhâr-ı bürûdet itse de farżâ[448]
Olur gül-gûn ḳabâ ḫûn-ı ʿadûdan tîġ-ı ʿüryânı

44 Olub[449] ḫûy-gerde tâb-ı ḫaclet cûd u ʿaṭâsından
Teni çün sâḥil-i baḥr-ı ʿAden eyler dürr-efşânı

45 Leṭâfetden muḫmer öyle cism-i nâzenîni kim
Eger naḳş itse bir levḥ-i muṣaffâ üstine anı

46 İder âzürde ol naḳş-ı ṣafâ-baḫş-ı dem-i taḥrîr
Ne gûne nerm-i reftâr olsa pây-ı ḫâme-i Mânî

---

[446] 38(a) luṭfundan : ‘adlinden İ3.
[447] 42(b) faḳîriñ : ḳulunuñ İ3.
[448] 43(a) de farżâ : ḫünkârıñ İ3 / Bu beyit İ, D ve L nüshalarında 35. beyitten, İ3 nüshasında ise 38. beyitten sonra geliyor.
[449] 44(a) Olub : Olur L.

47 Ṣadır-ı sevdâyı şimdi olmaġa cârûb-ı dergâhı
Cinânıñ kâkül-i ḥûrı cihânıñ zülf-i ḫûbânı[450]

48 O rütbe sürʿat-i zihni ki bâd-ı dâmeni anıñ[451]
Olur bürḳaʿ-güşâ-yı çehre-i hem-râz-ı pinhâni

49 Şehiñ bâlâ-yı ḳaṣr-ı vaṣfına ʿayyâr-ı ʿaḳl irmez
Kemend eylerse de târ-ı nigâh devr-i bünyâni

50 Muʿallâ-mesnedâ ʿâlem-penâha mekrümet-kâra
Ayâ şâhenşeh-i âyîn-i bend-i resm-iḫâḳânî

51 Sen ol Sulṭân-ı zînet-baḫş-ı evreng-i ḫilâfetsin
Ki ḳalb-i enveriñdir mihbaṭ-ı ilhâm-ı Rabbânî

52 Sen ol yek-tâ-süvâr-ı ʿarṣa-i pür-tâb-ı şevketsin[452]
Ki evvel ḫaṭvede sebḳ itdi raḫşıñ berḳ-i raḫşânı

53 Sen ol Şâh-ı kerem-baḫşâ-yı iḳlîm-i mürüvvetsin
Ki dest-i luṭfuñ itdikçe cihâna güher-efşânı

54 Ṭonar ḥayretle ʿummân ḫacletle[453] erir hem kân
İder cûduñ maḥaṣṣıl baḥrı kân hem-baḥr ider kânı

55 Baṣar pây-ı nigâhı farṭ-ı şevḳından ser-i mihre
Kimiñ oldıysa ḫâk-i astânıñ kuḥl-ı çeşmânı

56 Sen ol rûḥ-ı muṣavversin seniñle tâze cân buldı
Bu köhne ḳâlıb-ı fersûde ḫâk-i ʿâlem-i fânî

57 Ziḥâm-ı çeşm-i raġbet pür ḳanâdîl itdi devriñde
Çerâġân oldı şimdi sâḥa-i bâġ-ı süḫan-dânı

58 İder vâreste cûduñ bîm-i ye'cûc żarûretden
Kime sedd-i ramaḳ çekdiyse ey İskender-i ṣâni

---

[450] 47(b) Cinânıñ kâkül-i ḥûrı cihânıñ zülf-i ḫûbânı : Cihânıñ zülf-i ḫûbânı cinânıñ sünbilistânı İ3.

[451] 48(a) dâmeni anıñ : dâmeninden heb İ3. / 48(b) Olur bürḳaʿ-güşâ-yı çehre-i hem-râz-ı pinhâni : Ḫabâyâ-yı umûrıñ refʿ olur astâr-ı kitmânı İ3.

[452] 52(a) pür-tâb-ı şevketsin : nûr-ı hidâyetsin İ3.

[453] 54(a) ʿummân ḫacletle : ʿummân tab-ı ḫacletle İ, D, L, İ3.

59 Seniñ ey mihr-i ṭalʿat şebnem-âsâ ḫâk-ı zilletden
Sipihr-ġurre-i tâb-ı himmetiñ refʿ eyler insânı

60 Kerem-kârâ ḳuluñ İḥyâyı hem luṭfuñla İḥyâ ḳıl
Nigâh-ı reʾfetiñ olsun anıñ daḫî nigeh-bânı

61 Yapışdı dâmen-i iḥsânıña bu çâkeriñ luṭf it[454]
Yazıḳdır ḳalmasun ser-pençe-i ġamda girîbânı

62 Ser-i Mecnûndaki jülîde mûlar-veş şuʿûrunda
Görindi şimdi sevdâ-yı rüʾûs ile perîşânı[455]

63 Çerâġ-ı ḫâṣıñ olsun dergehiñde bir de bu kemter
Sezâ efzûn olursa Şâh-ı zî-şânıñ senâ-ḫânı

64 Yeter ey ḫâme-i âferîn[456] ʿarż-ı hüner-mendi
Pür-âşûb olduñ reşk ile mülk-i sâḥiristânı

65 Tażarruʿ vaḳti hengâm-ı duʿâ-yı Şâh-ı ʿâlemdir
Niyâzı eyle revnaḳ-baḫş-ı ṭâḳ-ı ʿarş-ı Raḥmânî

66 Bu çetr-i nüh-ḳıbâbıñ fülk-i zerrîn ḫûrşîdin
Ber-efrâz ide her gün tâ ʿumûr-ı ṣubḥ-ı nurânı

67 Sütûn-ı imtidâd-ı feyż teʿeyyüd-i İlâhîyle
Ola ber-pây-ı Şâhıñ bâr-gâh-ı şevket ü şânı

68 Felekde leşker encüm-şümâr-ı[457] şâh-ı devrânıñ
Şihâb-ı nîzesi recm ide her dem ehl-i ʿadüvvânı

69 Żiyâ-pâş ola farḳ-ı müslimîne neyyir-i baḫtı
Şerâr-efşân ola aʿdâya berḳ-i tîg-ı bürrânı[458]

70 Çeleng-i ʿavn ber-ser ḫilʿat-ı mecd ü şeref der-ber
Ola dâʾim muẓaffer ʿâlemiñ ol Şâh-ı[459] zî-şânı

---

[454] 61(a) iḥsânıña bu çâkeriñ luṭf it : elṭâfıña bu çâkeriñ şimdi İ3.
[455] Bu beyit İ3 nüshasında mevcut değildir.
[456] 64(a) ḫâme-i âferîn : ḫâme-i siḥr-âferîn İ, D, L, İ3. / 64(b) olduñ : eylediñ İ, D, L, İ3.
[457] 68(a) encüm-şümâr-ı : encüm-i D. / 68(b) her dem ehl-i : ehl-i baġy ü ʿadüvvânı İ3.
[458] 69(b) bürrânı : tâbânı İ3.
[459] 70(b) ol Şâh-ı : Sulṭân-ı İ3.

12[460]
25b
Ḳaṣîde-i Der-teşekkür-i Rü'ûs

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ḥamdü'llah kim mülûk-ı ʿâlemiñ ser-defteri
Ḳıldı iḥsân-ı rü'ûs[461] ḳulun ġamdan beri

2 Ṣafḥa-i tedrîsi ber-ser eyledim taʿẓîm ile
Sâye ṣaldı üstüme güyâ hümânıñ şeh-peri

3 ʿArż idince kevkebim kâlâ-yı saʿd-ı ekberi
Naḳd-i encümle ʿuṭârid çıḳmasun mı müşterî

4 Luṭf-ı Sulṭân itdi evc-ârâ-yı rifʿat ṭâliʿim
Şâhid-i kâmıñ göründi ṭalʿat-ı meh-peykeri

5 Ḥabbeẕâ ṭalʿat ki ḥüsn-i pertev-efşânı anuñ
Maṭlaʿ-ı iḳbâl ü mecdiñ oldı mihr-i enveri[462]

6 Reng-i sevdâ zülf-i ʿanber-bârınıñ ârâyişi
Per-i ʿanḳâ bâġ-ı istiġnâsınıñ berg-i teri

7 Girye-i şâdî imiş gördi mey-i cân-perveri
Bezm-i şevḳıñ oldı bu âşüfte-dil raḳṣ-âveri

8 Girye ammâ kim ider her demde reşk-i ḳatresi
Miṣḳab-ı teʾṣîr ile dil-süfte lü'lü'-yi teri

9 Ṭâ'ir-i rûḥum ṣafâsından uçardı şübhesiz
Rişte ber-pây itmese âmâl o murġ-ı ḫoş-teri

10 Cilve-rîz olmaḳda şimdi ḫâne-i dilde neşâṭ
Cân evi ol nev-ʿarûsa ḥacle-gâh olsa yeri

11 Bir ḳadeḥ-kâr-ı sehî ḳâmet-i dü-bâlâ neşvedir
Dilde bu ḳalb-i ṣanavber şeklim oldı sâġarı

---

[460] B 25b, İ 24b, D 24b, L 18a.
[461] 1(b) rü'ûs : rü'ûs ile İ, D, L.
[462] 5(b) mihr-i enveri : mihr-i ḫâveri L.

12 Gülşen-i ṭabʿım çerâġân itdi şevḳ ṣad hezâr
Çarḫ-ı ikbâliñ fürûzân oldı yer yer aḫteri

13 Çirk-i endûh u melâli ṣaḫn-ı dilden silmege
Ḫâdim-i devrân müheyyâ itdi mehden süngeri

14 Ḥâṣılı taḥṣîl-i reʾsü'l-mâl himmetle bugün
Ḫâce-i dil oldı sevḳ-i behçetiñ şeh-benderi

15 Ḫimmet-i bâlâ ki ṭûbâ vü nihâl-i sidreniñ
Âsmân-ı ʿâlem-i rifʿatde oldı hem-seri[463]

16 Oldı rîz-i sâyesinde tâb-ı miḥnetden emîn
İşte ez-cümle şehinşâhıñ bu ʿabd-ı kemteri

17 Pâdişâh-ı Cem-ḫadem Sulṭân-ı ʿâlem Şâh Selîm
Tâcdâr-ı yemm-i himem şâhân-ı dehrüñ sürûrı

18 Lemʿa-i nûr-ı cemâli tâb-ı fer-i[464]salṭanat
Gevher-i ẕât-ı şerîfi tâc ü taḫtıñ zîveri

19 Şehriyâr-ı mekrümet-perver ḫıdîv-i pür-hüner
Pâdişâh-ı baḥr ü berr revnaḳ-fezâ-yı daverî

20 Sâye-i feyyâż-ı muṭlaḳ maẓhar-ı tevfîḳ-i Ḥaḳ
Şâh-ı ẕî-şân-ı muvaffaḳ nüsḫa-i dâniş-veri

21 Yazdı levḥ-i çarḫa[465] vaṣfın böyle bercîs-i felek
Ḳıldı zer-târ-ı şuʿâʿ-ı mihri evvel Mışrı

22 Ney-sitân-ı şevketüñ şîr-i ṣalâbet-güṣteri
Âsmân-ı rifʿatiñ ḫûrşîd-i zerrîn efseri

23 Fiʿl-i ḫayrıñ maṣdarı elṭâf-ı Ḥaḳḳıñ maẓharı
Künc-i ʿişmet gevheri evc-i saʿâdet aḫteri

---

[463] Bu beyitten sonra İ, D ve L nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Himmet-i şâhâne kim bir devḥâ-i aʿẓam miṣâl / Buldılar taḫtında râḥât bende-gânıñ ekṣeri /
Himmet-i şâhâne : Himmet-i vâlâ L.

[464] 18(a) tâb-ı fer-i : tâb u fer-i İ, D, L.

[465] 21(a) levḥ-i çarḫa : levḥ-i mihre L / 21(b) Mışrı : mıṣtarı İ, D / 21(b) Ḳıldı zer-târ şuʿâʿ-ı mihri evvel Mışrı : Ḳıldı zer-târ-ı şuʿâʿından muḳaddem mıṣtarı.

24 Reşk-i fermâ-yı[466] hilâl ebrû-yı tîġ-ı nuṣreti
Cûy-ı gülzâr-ı celâl âb-ı zülâl ḫançeri

25 Bezm-gâh-ı devletüñ bâlâ-nişîn-i aʿẓamı
Rezm-gâh-ı ʿâlemiñ ṣâḥib-ḳırân-ı ekberi

26 Meclis-i pür-zîb iclâl-ı şehinşâhınuñ[467]
Çarḫ-ı gerdân-ı pür-aḫter bir mücevher micmeri

27 Ḫuṭbe-ḫân-ı vaṣf-ı ẕî-şân-ı cihân-dârınuñ
Bu ṭoḳuz eflâkdır ne pâye-vâlâ minberi

28 Kuḥlı neyler cebhe-fersâ-yân-ı bâb-ı devleti
Dîde-i baḫtı mücellâ-sâz iken ḫâk-i deri

29 Ol cihân-dâver kiʿıṭr-ı ḫulḳını neşr itse bâd
ʿÂlem istiṣḳâl iderdi bûy-ı müşg-i ezferi

30 Ol hüner-perver ki leff itse eger bir kağıda
Maʿnî-i rengîn-i mażmûn leṭâfet-perveri

31 Reng olub[468] bû-baḫş olurdı ol varaḳ-ı mażmundan
Reşk ile ṣad çâk iderdi ceyb-i verd-i aḥmeri

32 Bilseñ ayâ âşiyân-ı bülbül-i ḳudsî midir
Ḥaḳḳıñ ilhâmıyla ol şâhıñ dil-i nâzik-teri

33 Öyledir luṭfi ki bir ṭıfl-ı yetîme dûş olub
Yek nigâh-ı merḥamet eylerse çeşm-i enveri

34 Cûş ol[469] demde şîrânide bir pistân olur
Ol yetîme tûde-i ḫâk-i mezâr-ı mâderi

35 Dest-i enʿâmı ider naḳd-ı nevâzişlerle pür
Kîse-i ġırbâl şekl-i ḫâṭır-ı bî-kesleri

---

[466] 24(a) fermâ-yı : fermân-ı L.
[467] 26(a) şehinşâhınuñ : şehinşâh hebsiniñ L.
[468] 31(a) olub : alub iS, D, L.
[469] 34(a) Cûş ol : Cûş ider ol İ, D, L.

36 Ḫaṭṭ-ı eş‘ârım degil[470] gerd-i semend-i vaṣfıdır
Sâḥa-i naẓmım tozutdı eyleyüb cevlân-geri

37 Şehriyâr-ı âsmân ḳadra mekârim perverâ
Ey serîr-i ʿizzetiñ Şâh-ı merâḥim-güsteri

38 Gülşen-i ʿahdiñde ḫandân olmada ehl-i kemâl
Ebr-i gevher-bâr-ı iḥsânuñla çün verd-i ṭarî

39 Ḳıldılar ḫâṭırdan[471] eyyâmıñda heb defʿ-i melâl
ʿÂlemiñ müşkil-pesendân-ı ma‘ârif-perveri

40 Ben ḳuluñ da maẓhar oldıġın[472] ṭuydı meger
Kendini çekdi çevirdi şimdi çarḫ-ı çenberi

41 Evvelâ başdan rü’ûs ile Mesîḥ-i reʿfetiñ
Ḳıldı İḥyâ lafẓen vü ma‘nen bu ʿabd-ı kemteri

42 Sîmâ rütbem görüb bâlâ-ter oldı şevḳ-ı dil[473]
Nûrdan bir serve döndi çekdi ḳadd-i dilberi

43 Bir çerâġıñdır ḳuluñ çün şemʿ-i nev-efrûḫte
Kisve-i nuʿmânı gûyâ oldı fânûs-ı seri

44 Dâverâ me’mûlum oldur kim bu iḥsânuñ olur
Devletiñde bendeñe luṭf-ı keşîriñ rehberi

45 Ḳâṣırım şükrin eda itmekde ben bu niʿmetiñ
Mihr urur dürc-i dehâna ḫatem-i ʿacz-âveri

46 Ḥâżırım amma du‘â-yı Şâha İḥyâ ṣıdḳ ile
Cemʿ olub âmine gelsün fevc fevc üns ü peri

47 Ḳand-ı luṭf-ı pâdişâhân eyleye şîrîn-mezâḳ
Tâ ki bu ʿâlemde üstâdân-ı maʿna-perveri

---

[470] 36(a) eş‘ârım degil : naẓmım sanmayıñ L / 36(b) Saḥa-i naẓmım : Ṣaḥn-ı endîşem D, L. / tozutdı : türetdi D.
[471] 39(a) Ḳıldılar ḫâṭırdan : Ḳılmada ḫâṭırdan D, L.
[472] 40(a) maẓhar oldıġın : maẓhar-ı luṭf oldıġın İ, D, L.
[473] 42(a) Sîmâ rütbem görüb bâlâ-ter oldı şevḳ-ı dil : Gördi kim sâ‘at ḫuṣuṣâ rütbemi şevḳ-i derûn D / Gördi kim sâ‘at ḫuṣuṣâ rütbemi şevḳ-i dilim L.

48 Şâh-ı z̲î-şânıñ unutdursun dimâġ-ı ʿâleme
Çaşnî-i ʿadl ü dâdı lez̲z̲et-i gül-şekeri

49 Bende-gânî zirve-i iḳbâle itsünler ṣu‘ûd
Düşmenânı vadî-i ḫiz̲lâne düşsün serseri

50 Eylesün eyyâm-ı ʿömr ü devletin memdûḥ-ı Ḥaḳ
Müntehâ ḳılsun aña ferdâ-yı ṣubḥ-ı maḥşeri

51 Ḫilʿat-i iclâl der-ber efser-i ʿizzet be-ser
Ṭâliʿü iḳbâl rehber ʿavn-i Mevlâ yâveri

13[474]
27a
Ḳaṣîde-i Der-istidʿâ-yı Maʿîşet

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 ʿÂşıḳ-ı dil-sûz kim ey mihr-i raḫşânım meded
Sâye-veş üftâde kim serv-i ḫırâmânım meded

2 Seyr-i gülzâr viṣâl itdikçe ey gül-ġonce ben
Ḫâr-ı firḳat ṭutmasun raḥm ile dâmânım meded[475]

3 Göz ḳarardırsın niyetârâcaʿaḳlım gösteriş
Sürme çekdiñ çeşmiñe ey şûḫ-ı fettânım meded

4 Ṭurrañı rû-pûş ḳıl pirâhen-i fânûs-vâr
Yaḳmasun şemʿ-i ruḫuñ pervâne-i cânım meded

5 Boş ḳoma sâkîlıġı meclisde lebrîz itmesün
Kâse-i gerdûnı eşk-i çeşm-i giryânım meded

6 Hiç dimezsin bâġ-ı ḥüsnüñ seyr iderken ṭıfl-ı dil
Olmasın üftâde-i çâh-ı zeneḫdânım meded

7 Fikr-i zülf-i pür-ḫamıñ[476] çengâl urub dâmânına
Vaḳfe-gîr itsün biraz ʿömr-i şitâbânım meded

---

[474] B 27a, İ 25b, D 26a, L 19b.
[475] 2(b) Ḫâr-ı firḳat ṭutmasun raḥm ile dâmânım meded : Ṭutmasun ḫâr-ı sitem raḥm ile dâmânım meded L.
[476] 7(a) pür-ḫamıñ : perçemiñ L.

8 Sîneye çekmîş der-âġûş itmede ol âfeti
Âh bu ḥâli raḳîbüñ pek ṣıḳar cânım meded

9 Cemʿ-i ḫâṭır ḳıl yeter zülf-i perîşân baḥsini
İtme taṭvîl ey dil-âşüfte sâmânım meded

10 Ṣaḥn-ı ḫulyâdan çıḳar ḫûbânı Allah ʿaşḳına
Tengdir evṣâf-ı şâhenşâha meydânım meded

11 Şeh Selîm-i pür-hüner kim levḥ-i sîmîn-i mehe
Vaṣfını taḥrîre ḳoymaz ʿacz ü noḳṣânım meded[477]

12 Öyle Şeh kim tîginiñ mâhiyetin söyleşmege
Gurredir ḫayfâ felekde yoḳ zebândânım meded[478]

13 Şâh-ı meh-ṭalʿat ki fikr-i vaṣfı mânend-i nücûm[479]
Tâ seḥer bîdâr ider bu çeşm-i ḥayrânım meded

14 Mihr-i evc-i salṭanat[480] kim tâliʿinden âsmân
Dir ki kesb-i pertev it ey mâh-ı tâbânım meded

15 Cûy dir yanımda ṭabʿ-ı ṣâfını yâd itmeyiñ
Mevc-ḫîz şerm ider endâm-ı lerzânım meded[481]

16 ʿAḳl-ı pür-tâbın göñül ḫulyâya almaḳdan ḥaẕer[482]
Gösterir âyîne-veş esrâr-ı pinhânım meded

17 Tîri her dem dir gül ḫûrşîde mânend-i per[483]
Germe gögsüñ şebnem ise daḫî peykânım meded[484]

---

[477] Bu beyitten sonra D ve L nüshalarında aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Öyle Şeh kim re'y-kâr-ı âmûzı (…?) eyleyüb / Ey Felâṭûn olma şâkird-i sebḳ-ḫânım meded

[478] Bu beyit D ve L nüshalarında 14. beyitten sonra geliyor ve farklı şekillerdedir:
Öyle şeh kim tîġı bildirmek içün mahiyyetin / Bir hilâle söyleme yek olsun zebândânım meded D.
Öyle şeh kim tîġı bildirmek diler mahiyyetin / Bir hilâle söyleyin olsun zebândânım meded . L.

[479] 13(a)mânend-i nücûm : çün aḫter seni D, L.

[480] 14(a) Mihr-i evc-i salṭanat :Âfitâb-ı salṭanat : D, L.

[481] Bu beyit D ve L nüshalarında şu şekildedir:
Ṣafvet ṭabʿ-ı Selîmin görse dirdi cûy-bâr / Mevc-ḫîz ḫaclet oldı cism-i lerzânım meded / ḫaclet oldı : şerm ider L.

[482] 16(a) ʿAḳl-ı pür-tâbın göñül ḫulyâya almaḳdan ḥaẕer : Dehen-i ṣâfın ey göñül ḫülyâya almaḳdan ṣaḳın D, L.

[483] 17(a) Tîri her dem dir gül ḫurşîde mânend-i per : Raḥm idüb tîri gül ḫurşîde dir kim çün per D, L.

[484] Bu beyit D ve L nüshalarında 21. beyitten sonra geliyor.

18 İdeyim[485] âvize levḥ-i vaṣf-ı temkînin disem
Dir sipihr itmez taḥammül tâḳ-ı eyvânım meded

19 Ṣayd-ı dilden el çeküb devrinde söyler her peri
Târ-u-mâr oldı kemend-i zülf-i pîçânım meded

20 Dir ki meh dîhîm-i Şeh mihr-i sipihr-ârâ gibi
Câme-pûş-ı pertev itmez cism-i ʿüryânım meded[486]

21 Dir bu devrân görmedin Şâhıñ dilâverliklerin
Gitdiñiz ḥasretle ey Sâm u Nerîmânım meded[487]

22 Ḳudretiñ yoḳ medḥe bâri ol şehiñ dergâhına[488]
Ḥâlimi ʿarż eyle ey kilk-i süḫan-dânım[489] meded

23 Dâverâ iḥsân-penâhâ şâh-ı Ḥâtem-çâkerâ
Dest-gîr-i bendeñ[490] ol ey merḥamet-kânım meded

24 Ser-firâz itdiñ rüʿûs-ı enʿâm idüb bu çâkeriñ[491]
ʿÂcizim şükründe ey Şâh-ı cihân-bânım meded

25 Ḫilʿat olmuşken bu luṭfuñ ḳadd-i istiʿdâdına
Çirk-i zillet itmesün âlûde dâmânım meded

26 Çâk çâk itmekdedir ser-pençe-i fikr-i maʿâş
Ḳurtar ey şâh-ı kerem-perver girîbânım meded

27 Râh-ı kâmım rûşen itsün şeb-çerâġ-ı himmetiñ
Olmasun meşʿal-keş-i âh şuʿle-efşânım meded

28 Beni ḳavliñde bâġ-ı iḥsânıñda ḳıl pür berg ü bâr
Görmesün ʿüryân beni emṣâl ü aḳrânım meded

29 Bir maʿîşetle çerâġ olmak niyâz eyler ḳuluñ
Merḥamet ḳıl bendeñi redd itme sulṭânım meded

---

[485] 18(a) ideyim : eyleyem D, L.
[486] Bu beyit D ve L nüshalarında mevcut değildir.
[487] Bu beyit D ve L nüshalarında şu şekildedir:
Dir o sulṭânıñ görüb devrân dilâverliklerin / Ḳandesin gel seyre ey Sâm u nerîmânım meded
[488] 22(a) Ḳudretiñ yoḳ medhe bâri ol şehiñ dergâhına : Midḥati ḥaddiñ degil bâri der şâhenşehe D, L.
[489] 22(b)süḫan-dânım : senâ-ḫânım D, L.
[490] 23(b) bendeñ : bî-kesân D, L.
[491] 24(a)çâkeriñ : bendeñi D, L.

30 Besdir ol Şâh-ı civân-baḫtıñ ser-mihr-i efserin
Eyleme taṣdîʿ ey kilk-i senâ-ḫânım[492]meded

31 Ḳıl duʿâ-yı devletüñ ol dâver-i Cem-ḥaşmetiñ
Ḳalmadı vaṣfında İḥyâ ġayrı dermânım meded

32 Âb-yâr-inaḫl-i şân ü şevketi olsun şehiñ
Ebr-i feyż-i reʾfetiñ ey ḥayy ü sübḥânım meded[493]

33 Eyleyüb ṣayḳal-peẕîr şevḳ-i mirʾât-ı dilin
Zerrece gerd-i keder ḳondurma Raḥmânım meded

34 Tâb-ı miḥnet görmesün ʿâlem dûr itmesün[494]
Üstümüzden sâyeñi ey ẓıll-ı Yezdânım meded

14[495]
26b
Ḳaṣîde-i Der-teşekkür-i Maʿîşet

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Necm-i iḳbâlimi ṣad şükr-i diraḫşân gördüm
Şemʿ-i baḫtım yed-i himmetle fürûzân gördüm

2 Eski zaḫm-ı dil-i mecrûḥa ḳonuldı merhem
Yeñiden cân bulub ol ḫasteyi şâdân gördüm

3 Beyt-i maʿmûr-ı neşâṭı pek[496] âbâdân
Dir fersûde-i revâḳ-ı ġamı vîrân gördüm

4 Dâye-i şevḳ olub[497] âġuşuna biñ şîve ile
Yine ṭıfl-ı dil-i şûrîdeyi ḫandân gördüm

5 Sâḳî-i mihr uzadub dest ʿamûd-ı ṣubḥı
Seḥeri ṭabʿa ṣunar sâġarı[498] raḫşân gördüm

---

[492] 30(b) senâ-ḫânım : süḫan-dânım İ, D, L.
[493] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Gülistân-ı şevketin ol şehriyâr-ı ekremiñ / Ebr-i feyżiñ eylesün sîr-âb sübḥânım meded
[494] 34(a) dûr itmesün : Ḫudâ dûr itmesün İ, D, L.
[495] B 28a, İ 26b, D 27a, L 20b.
[496] 3(a)pek : ḳatı pek İ, D, L.
[497] 4(a)olub : alub İ, D, L.

6 Mâh-ı nev ile felek döndi gümüş ḥalḳalıya
Bâde-i şevḳı ḫam-ı dilde[499] ḫurûşân gördüm

7 Öyle deryâ-keş-i ṣahbâ-yı sürûr oldı kim[500]
Mevc-i keyfîyyet-i ser-şârını raḳṣân gördüm

8 İtdi endûh u keder hem-reh olub ʿazm-ı sefer[501]
Ḳandesin kûy-ı ʿadem diyü şitâbân gördüm

9 Ḳondı sulṭân-ı ferrûḫşevket ile ṣaḫn-ı dile
Oldı[502] pür ceyş meserretle o meydân gördüm

10 Faṣṣ-ı pîrûze gibi ḫayme-i sebziyle anuñ
Sâḥa-i ḳalbimi manend-i nigîn-dân gördüm

11 Çâre-sâz oldı bu dil-ḫasteye bir himmet kim
Anı tedbîrde hem-ṣanʿat-ı Loḳmân gördüm

12 Öyle himmet ki odur naḫl-i riyâż-ı devlet
Bihterîn mîve-i her-şâḫını iḥsân gördüm

13 Himmet-i ʿâliye kim kûh-ı miṣâl üstünden
Deşt-i pehnâ-ver-i âmâlı[503] nümâyân gördüm

14 Böyle vaṣf eyledigim himmet-i vâlâ-yı ben
Eṣer-i ʿâṭıfet dâver-i devrân gördüm

15 Nice dâver ki rikâbında çü peyk-i İskender
Yürise ṭâs-be-ser ẕâtına çespân gördüm

16 Dâver-i mülk-i cihân Şâh Selîm-i ẕî-şân
Ḫadim-i dergehini şevket ü ʿünvân gördüm

17 Ḳuṭb-ı devrân ki anuñ ẕât-ı hümâyûnını ben
Mâye-i emn ü amân sâye-i Yezdân gördüm

---

498 5(b) sâġarı : sâġar-ı İ, D, L.
499 6(b) Bâde-i şevḳı ḫam-ı dilde : Ḫam-ı gerdûna mey-i şevḳı D, L.
500 7(a) oldıkim : ol dem kim İ, D, L.
501 8(a) endûh ukeder :endûh-ı keder İ, D, L / 8(a) İtdi endûh u keder hem-reh olub ʿazm-ı sefer : Derd ü ġam dest (…?) olub ʿazim-râh D, L.
502 9(b) Oldı : Ṭoldı İ, D, L. / 9(b) pür ceyş : ecnâd-ı D, L.
503 13(b) âmâlı : ümîdi L.

18 Meh ü ẖûrşîd cebîn-sây-ı der-i salṭanatı
Dergehinde felegi bende-i fermân gördüm

19 Pertev-i şânına[504] ol dâver-i heft iḳlîmiñ
Dîde-i sebʿa-i seyyâreyi ẖayrân gördüm

20 Nice beñzer kef-i iḥsânına kim ẖissetden
Pençe-i mihr-i żiyâ-güsteri lerzân gördüm

21 Ẓulmet-i şâm-ı fücûrı maḥv[505] eylerse
O ḳadar şuʿle-i şemşîrini tâbân gördüm

22 Cünbüş-i ẖâme-i luṭf-âverin itdikçe ẖayâl
Ṣaḥn-ı endîşede bir serv-i ẖırâmân gördüm

23 Re'yi şîrâze-keş-i naẓm-ı umûr olmaġla
Mülkî cemʿiyyeti çoḳ[506] nüsẖa-i dîvân gördüm

24 Zihn-i veḳḳâdını yâd itmekle meclisde
Ḫacletinden eridi şemʿ-i şebistân gördüm

25 Heybetin itmiş idim ẖâbe varırken ẖulyâ
Gice ben vakʿada Sâmı hirâsân gördüm

26 Görmedim ʿaṣr-ı şerîfinde bir ârem-geh diye
Kâle-i maʿrifet ü dânişi erzân gördüm

27 Raẖş-ı ẖâmem idemez sâḥa-i evṣâfını ṭayy
Ḳaldı ol ʿarṣada ben ẖayli süẖan-dân gördüm

28 Çekilüb gülşen-i medḥiñ yine bir gûşesine
Mürġ-ı dil-keş-i naġm-ı kilki ġazel-ẖân gördüm

29 Mâ'iler giymiş amân bir meh-i tâbân gördüm
Gökde ẖûrşîdi anuñ şevḳıne gerdân gördüm

30 Naḳş iderken o büti aldırub ʿaḳlın üstâd
Ṣafḥa-i ẖâke düşüb ṣûret-i bîcân gördüm

---

[504] 19(a) Pertev-i şânına : Ḥüsn-i tedbîrine D, L.
[505] 21(a) maḥv : nolamaḥv İ, D, L.
[506] 23(b) çoḳ : çün L.

31 Açmaḳ ister ṣadr-ı derd-i dilin dil-dâre
Yine ʿâşıḳda bugün çâk-ı girîbân gördüm

32 Görmediñ mûy miyânı gibi yâriñ dirler
Hele ben diḳḳat idüb eyledim imʿân gördüm

33 Oḳuma cânıma degdi begim o ṣâf-ımüjen
Anı ḫaṣm-ı hedef sîne-i ʿüryân gördüm

34 Yeter İḥyâ ki bu ıṭnâb-ı süḫandan nâşî
Ḳalem ü ṣafḥayı ben dest ü girîbân gördüm

35 Mihr-i evc-i keremâ dâver-i iḥsân-kâra
Seni ey Şâh-ı cihân ekrem gördüm[507]

36 Devletiñde nola faḫr eyler isem çoḳ mı baña
Az kerem görmedim enʿâm-ı[508] firâvân gördüm

37 Gökçe ṭaġ ile ser-efrâz olub eyyâmında
Ben ḳuluñ ʿizzet ü rifʿat şeref ü şân gördüm

38 Ḳâfa hem-ser görüb ʿanḳâ anı her rîş-i perin
Hem-çü berf üstine ṣad reşkle rîzân gördüm[509]

39 Böyle[510] niʿmet-i ʿuẓemânıñ edâ-yı şükrin
Ḫidmet-i lâzime-i ʿabd-ı ṣenâ-ḫân gördüm

40 Naḳd-ı şükri zer-sencîde gibi vezn itdim
Ṭabʿ-ı meyyâlimi çün keffe-i mizân gördüm

41 Żımn-ı îfâ-yı teşekkürde suṭûr-ı naẓmım
Bâd-ı iḥsân ile pür-mevc bir ʿummân gördüm

42 Gerçi çoḳdur yolı ser-çeşme-i şükrüñ ammâ
Semt-i daʿvâtı ṣular dîde-i giryân gördüm[511]

---

[507] 35(b) ekrem gördüm : ekrem-i şâhân gördüm İ, D, L.
[508] 36(b) enʿâm-ı : iḥsân-ı L.
[509] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Keff-i ümmîde girüb Ḳafla hem-ser ol kûh / Şevḳden kendimi ʿAnḳâ gibi bürrân gördüm
[510] 39(a) Böyle : Böyle bir İ, D, L.
[511] 42(b) Semt-i daʿvâtı ṣular dîde-i giryân gördüm : Semt-i daʿvâtı yine cümleden âsân gördüm D, L.

43 Var duʿâ itmede ol devlet-i şahenşâhâ
Böyle[512] ḫidmete ey dil seni şâyân gördüm

44 Zîb-i evreng-i ḫilâfet ola tâ rûz-ı ḳıyâm
Bu duʿâda ḳalemim pîr ü pîrân gördüm

45 Ola ḫuddâm-ı kirâmı daḫî luṭfıyle baña[513]
Didi âmin bu mes'ûlüme iḫvân gördüm

46 Dilerim ġâlib ola düşmene ol şâh müdâm
Anda zîrâ eṣer-i nuṣret-i Raḥmân gördüm

15[514]
29b
Ḳaṣîde-i Fişeng

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Oldı pür sevdâ bu şeb dil gördi bir meh-ṭalʿati
Pertev-i rûyından efzûn oldı sûz u ḥurḳatı

2 Gerdenin zeyn eylemiş püskürme beñler ṣanmayıñ
Noḳṭa dökmüş baḫtıma remmâl-ı ḥüsn ü behceti

3 Rûşenâ[515] baḫş olub mehtâb-ı rûyı çeşmime
Ṣâm-ı hecriñ ber-ṭarâf oldı niḳâb-ı ẓulmeti

4 Ber-hevâ ḳıldım fişeng-i âh-ı âteş-bârımı
İtdi aġyârıñ beni sûzân fetîl-i ġayreti

5 Ṭurdıġı yerden atıldı ol büt-i âteş-mizâc
Ehl-i bezme tâb-ı naḫvetle çevirdi ṣûreti

6 Parladı birden o mâh oldı şerer-pâş ġażab
ʿAşıḳa döndükçe döndi neydi bilmem ḥikmeti

7 Ḳalʿa-i ṣabruñ ḫarâb itdi miṣâl-i ḫumbara
Burc-ı bârûsın o yaratdıḳca seng-i miḫneti

---

[512] 43(b) Böyle : Böyle bir İ, D, L.
[513] 45(a) baña : bekâm İ, D, L. / 45(b) mes'ûlüme : mes'ûlede L.
[514] B 29b, İ 28a, D 28b, Bu kaside L nüshasında mevcut değildir.
[515] 3(a) Rûşenâ : Rûşenâyî İ, D.

8 Ṭalma baḥrî-veş göñül sûzişle deryâ-yı ġama
Ṣal viṣâli fülkine atıl ḳo ḫavf u ḫaşyeti

9 Tâb-ı rûyından ṭutuşdı zaḫme-i ʿaşḳ-ı dûn[516]
Çün hevâyî âhlar eflâke itdi sürʿati

10 Tâ ki bezm içre o reşk-i zühre-çengî ṣâlına
Cilve-i raḳṣı ḳomaẓ ʿâşıḳda tâb u ṭâḳati

11 Öyle mest-i câm-ı ʿaşḳım çeksem âh-ı pür şerer
Çarḫı gök ḳandîl ider teʾsîr idüb keyfiyyeti

12 Ol mehi yâd iderek efzûn olur sûz-ı dilim
Ṭabʿım âteşlendirir güftârımıñ germîyyeti

13 Âb-ı vaṣf-ı şehden ammâ anı bu âşüfte-dil
Bir ḳalem ṣu ile teskîn eylemekdir niyyeti

14 Şâh-ı ʿâlem ḫüsrev-dâra ḫaşem kim vaṣfınuñ
Pür şikâf eyler leb-i şirîn kilki-i lezzeti

15 Öyle Şâh-ı ʿâlem-ârâkim virir âfâḳa ferr
Parladıḳça meh gibi naʿl-i semend-i şevketi

16 Öyle ḫâḳân-ı cihân-dâver ki itmişdir ḳader
Ser-keşân-ı heft iḳlîmi zebûn-ı saṭveti

17 Şeh Selîm-i cûd-perver kim ider ḳaṣr-ı neşâṭ[517]
Her dil-i vîrânı miʿmâr-ı nigâh-ı reʾfeti

18 Buldı evrâḳ-ı perişân nüsḫa-i kevn irtibât
Aña çün şirâze-bend oldı ʿulüvv-i himmeti

19 Ṣanma encüm-i himmetidir bir hevâyî kim anuñ
Çarḫa rîzân oldı her ḳandili virdi zîneti

20 Dergeh-i vâlâsın ol mihr-i sipihr-i şevketiñ
Her seḥer bûs eylemekdir âfitâbıñ ḫidmeti

---

[516] 9(a)ʿaşḳ-ı dûn : ʻaşḳ-ı derûn İ, D.
[517] 17(a) Şeh Selîm-i cûd-perver kim ider ḳaṣr-ı neşâṭ : Şeh Selîm Ḫân-ı kerem-ver kim ider ḳaṣr-ı neşâṭ D.

21 Şeh-per-i mürġ-ı hümâ pûşîdesi olsa revâ
Öyle mesʿûd itdi ẕâtı taḫt-ı gerdûn rifʿati

22 Ḫar-veş tutmışken aʿdâ ümm-i dünyâ dâmenin
Eyledi taḫlîṣ elinden ol muʿaẓẓam mülketi

23 Dest-dırâzî-i ʿadû lâyıḳ mı ol muḥbûbeye
Bir ṭarîḳ ile ḳabul itmez muḥabbet şirketi

24 Sindi düşmen her ṭaraf Hind u ʿIraḳ u Iṣfahân
Oldı pür âvâze-i şân-ı bülend-i devleti

25 Virdi şevḳ ol dâvere âyîne-i iḳbâlde
Gördi çün kim ṣûret-i zîbâ-yı fevz ü nuṣreti

26 Ḳıldı fermân-ı hümâyûn oldı deryâ şenligi
ʿÂleme gösterdi âteş-bâẕlar her ṣanʿatı

27 Seyr iden ḫalḳ-ı cihân farṭ-ı taʿaccübden o dem
Boyladılar lücce-i nâ-ḳaʿr-yâb ḫayreti

28 Gâh deryâya girüb[518] itdi hevâya ki şitâb
Dehşet-efzâ-yı fişeng oldı enâmiñ keṣreti

29 Birbirine girdi yek-ser âteş ü âb u hevâ
Seyr[519]yan geldi ḫâk anlardan itdi ʿuzleti

30 Görinen bâlâda ḳandîl-i hevâyîler değil
Seyre indi encüm çarḫ açdı çeşm-i ʿibreti

31 Yaḳdılar meh-tâblar kim reşk-i[520] mâh-ı felek
Ḳıldı rû-pûş ebri hiç ḳâbil degildir rü'yeti

32 Rûyına gül-gûne-sây oldı ʿarûs-ı ʿâlemüñ
Çarḫâ virdikce tef ü tâb-ı havâyî ḥumreti

33 Ṭarḫ olundı şanma baḫrîlerim oldı lâle-zâr
Yaḳdı bu reşk ile gülşen-i dildedâġ-ı ḥasreti

---

[518] 28(a) Gâh deryâya girüb : Girdi deryâya gehî D.
[519] 29(b) Seyr : Seyr içün İ, D.
[520] 31(a) reşk-i : reşkle İ, D.

34 Pür-şerer kestâneler çatlar bu vaż‘-ı bârda
Âba tâb-âver degilken âteş eyler ṣavleti

35 Şu‘le-ver meh-tâblar bir serv-i âteş-berg olub
Döndi naḫl-i erġuvâna her biriniñ ḳâmeti

36 Yâ gelen peyk-i sebük-pâlar nevîd-i feṯḥ ile
Pîş-gâh-ı salṭanatda giydi zerrîn ḫil‘ati

37 ‘Âḳıbet miskini yaḳdı ḥâl-ı ‘anber-fâm-ı yâr
Ṭurma âteş püskürür püskürme seyr it ḥâleti[521]

38 Ber-hevâ ṣanmâñ fişengler mâ’î dülbend-i şebe
Ṣarmadan üşkûfeler işlendi rengi şerbeti

39 Atdı ‘ayâr hevâyîler kemend-i âteşîn
Çıḳdılar burc-ı ḥiṣâr-ı çarḫa seyr it ḳuvveti

40 Baḥr olub bir anda peydâ oldı bâġ u bâġçeler
Mîve-i nûr ile pür her naḫl-i ṭûbâ ḳâmeti

41 Şu‘le-pâş âvîzeler ḳandiller mâhiyyeler
Cilve-ger meh-pâreler eyler içinde ülfeti

42 Ser-be-ser ġılmân u ḥûr itdikce seyrân anları
Ḫulḳ olunmuş ‘âlem-i dünyâda ṣandım cenneti

43 Sîmyâ mıdır bu rü’yâ mı yâ ḫulyâ mıdır
Âb ile âteşde görmüş var mı bu ünsiyyeti

44 Seyre ‘âlem ḳıldı icrâ cûy-bâr-ı sîm u zer[522]
Maṣrafı ammâ ṣudan gördi o kim var ḫisseti

45 Sâyesinde ḥâṣılı ol dâver-i Cem-çâkeriñ
Geldi şevḳ ehli cihâna gitdi nâsıñ vaḥşeti

46 Ḫâkden ref‘-i ser eylerdiheb eslâf-ı kirâm
Olsalar vâḳıf temâşâ itmege bu şevketi

---

[521] Bu beyit D nüshasında şu şekildedir:
Her ṭaraf püskürme âteş püskürür yanmış meger / Târ yine bir şûḫ-ı devrânıñ olub hem-soḥbeti

[522] 44(a) Seyre ‘âlem ḳıldı icrâ cûy-bâr-ı sîm u zer : Cûy-bâr-ı sîm u zer aḳıtdı ‘âlem seyr içün D.

47 Böyle bir şâh-ı felek dergâh-ı gerdûn mesnediñ
Vâcib oldı ḫâṣ u ʿam üzre duʿâ-yı devleti

48 Sen de ḫatm eyle duʿâsıyle bu nazm-ı dil-geşi
Lîkîn İḫyâ dilde der-kâr it ḫulûṣ-ı niyyeti

49 Tâ ki çarḫ üzre hevâyîler ata her şeb şihâb
Tâ bula meh-tâb ile âfâḳ-ı nûrânîyyeti

50 Yâ Rabb ol sulṭân-ı İskender-tüvân Cem-ḫadem
Tâ be maḫşer tâc ü taḫtıñ ola zîb u zîneti

51 Tâb-ı ḳaḫrından ṭutuşsun düşmen-i duzaḫ-maḳarr
Âb-ı luṭfundan füzûn olsun cihânıñ behçeti

52 Ola her demde gül-i üşküfte-i fevz ü zafer
Zîver ü revnaḳ-fezâ-yı gülistân-ı devleti

16[523]
30b
(Ḳaṣîde vü Târîḫ Berây-ı Serdâr-ı Ekrem Yusuf Żiyâ Paşa)

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Dile ḫoş geldi ṣafâ geldi füyûżât-ı Ḫudâ
Ṭûtî-i ṭabʿıma oldı yine âyîne-nümâ

2 Yeridir feṭḥ-i kelâm eylesem ol şevḳile ben
Ney-i ḫâmemde maḳâmdır eger ḳılsa nevâ

3 Yûsuf-istân-ı ḫayâlimde Züleyḫâ-yı neşâṭ
Oldı ṣûret-ger-i envâʿı nüḳûş-ı maʿnâ

4 Dilde feyże[524] nedir bâʿiṣ ü bâdî dir iken
Ṣoluyub geldi o dem müjde ile bâd-ı ṣabâ

5 Virdi bir müjde ki reşk-i naġam-ı bülbüldür
Açdı gûş-ı dil ü cânı gül-i ṣadberg-âsâ

[523] B 30b, İ 29b, D 30a. / L nüshasında yer almayan ve B nüshasında başlıksız olan bu kasidenin İ ve D nüshalarında başlığı şu şekildedir : "Ḳaṣîde vü Târîḫ Berây-ı Serdâr-ı Ekrem Yusuf Żiyâ Paşa."
[524] 4(a) Dilde feyże : Dilde bu feyże İ, D.

6 Didi ʿâlemlere oldı der-i şâdî meftûḥ
Ḥaşm-ı ġamdan idelim Mışr-ı dili ġayrı rehâ

7 Zîver-i ṣadr-ı bülend oldı saʿâdetle yine
Geldi ser-dâr-ı mükerrem deyu ḳıldı inhâ’

8 Öyle ser-dâr-ı ṣaf-ârâ-yı maġâzî kim ider
Çarḫa bu resmle elḳâbını bercîs-i imlâ

9 Leyṯ-i miḳdâm-ı veġâḤaydâr-ı kerrâr-ı ġazâ
Rüstem ki maʿreke-ârâ-yı ṣufûf-ı heycâ

10 Âṣaf-ı ṣaff-şiken ol ṣaff-der-i ceyş-i düşmen
Ṣâḥib-i ḫulḳ-ı ḥasen dâver-i iḳlîm-güşâ

11 Kâr-ı fermâ-yı ẓafer ḥâmî-i şerʿ-i enver
Maʿden-i faż̈l u hüner ṣadr-ı mekârim-pîrâ

12 Neyyir-i evc-i kerem mihr-i żiyâ-pâş himem
Ṣadr-ı ferḫunde-kâdem Ḥażret-i Yûsuf Paşa

13 Ẕat-ı ẕî-şânına heybetle şecâʿat ʿünvân
Emr ü fermânına dil-beste taʿat-ı dünyâ

14 Kemer-i ġayretine ḫançer-i şevket peyvend
Ḳamer-i ṭalʿatına evc-i mehâbet meclâ

15 Âb-ı şemşîri ile gerd-i fiten ḫâk-nişest
Tâb-ı iclâlı ile şân-ı ṣadâret bâlâ

16 Mâh olur dâġ-ı bedel pertev-i iḳbâlinden
Mihr ider şermle tâ maġribe kendin ilḳâ

17 Rifʿati şevḳi ile püşt-i felek şimdi rast
Himmeti reşki ile ḫam-şüde ḳadd-i ṭûbâ

18 Nüsḫa-i baḫtıñ idüb ḫâme-i ḳudret teẕhîb
Eylemiş noḳṭa-i zer necm-i saʿâdetden aña

19 Pür güher ḳılmış o gencîne-i faż̈l u hüneri
Cevdet-i re’y ü ẕekâ farṭ-ı dilîrî ü saḫâ

20 Ḳıldı ol ṣadr-ı neberd-âveri şâh-ı ʿâlem
Ḳahr içün düşmeni ser-leşker-i ḫûrşîd-livâ

21 Dest-i iḳbâline şemşîr-i muraṣṣaʿ virdi
Dûş-ı iclâline hem eyledi ḫilʿat-ikṣâʿ

22 Oldı çün emr-i hümâyûn ile serdâr-ı güzîn
Çıḳdı şevketle ṣalâbetle idüb ḳaṣd-ı ġazâ

23 Cüst-cû eyleyerek düşmeni sûy-ı Mışra
Bî-kerân leşker ile oldı revân Nîl-âsâ

24 Feṯḥ idüb nüsḫa-i âdâb-ı cihâdı Âṣaf
Menʿ ü nuḳż eyledi olduḳça muʿârıż peydâ

25 Oḳudı ʿarṣa-i heycâye ġalaṭ-kâr anı
Serlerin eyledi Ġalaṭada ṣaḥrâ-yı fenâ

26 Düşmen-i dîne ʿarîş olmuş iken ḥışn-ı ḥaṣîn
Bîm ile başına teng oldı sipihr-i vâlâ

27 Cenge nâçâr[525]idüb âġâz-ı ʿadüvv ḥarbe degil
Aldı dil-ḫaste-i ye’s olmaġla deste ʿaṣâ

28 Ḳurdı miʿmâr-ı ḳażâ ʿarṣa-i rezm içre yine
Cemʿidüb esliḥadan nuṣret-i âlât-ı binâ

29 Başladı çün ser-i aʿdâya kemer yapmağa tîġ
Nîzeler itdi esâs-ı ẓaferi pâ-bercâ

30 Şerḥâ-i sîne-i aʿdâdan açıldı revzen
Üstüḫânlar ḳafesi oldı anuñ ser-tâ-pâ

31 Geçdi zann itme ser-i düşmene peykân-ı ḫadeng
Mîḫ-i tevbîḫ çaḳar başlarına dest-i ḳażâ

32 Yaʿni bir ḳaṣr-ı neşât-âver-i nuṣret yapılub
Eyledi baḫş anı ol Âṣaf-ı devrâna Ḫudâ

33 Ḳıldı âreste naḳḳâş-ı ḳadr ol ḳaṣrı
Ḫûn-ı düşmenden naḳşını[526] yâḳût-nümâ

[525] 27(a) nâ-çâr : tâ çâr : İ, D.

34 Ṣaḫn-ı peygârde ḫaṣmı yaladı yutdı tamâm
Oldı her ṭôb u tüfeng aġız açub ejderhâ

35 Ser-i düşmen degil ol ʿarṣada ḥanẓal bitdi
Ebr-i şemşîr-i ġuzât ile ṣulandı ṣaḥrâ

36 Ḥâṣılı himmeti feṯḥ itdi ʿarîşi şâbâş
Eylesün tîġını âvîze-i ʿarş-ı aʿlâ

37 Ceyş-i İslâm ile[527] râyet-keşolub Ḳâḥireye
Ṭard içün düşmeni tekrar o ṣadrü'l-vüzerâ

38 Berḳ-i şemşîri ile raʿd-ı ṣadâ-yı kûsı
İtdi ol mülketi pür-velvele-i dehşet-zâ

39 Ṣıkılub ebr-i siyeh-reng-i sipâh-ı düşmen
Eyledi eşk-i terin her biri bârân-ı belâ

40 Hevl-i cân ile hücûm eyledi İslâma o dem
Herze-gerdân-ı beyâbân ʿutüvv ü baġḍâ'

41 Der-miyân eyledi ol seg menşe'ni merdân
Aldılar ortaya bir kelb-i ʿaḳûrı güyâ

42 Dûş u gûş u ser bî-hûşnı itdi mecrûḥ
Nâvek-i tîġ ü tîr nîze-i ejder-sîmâ

43 Oldı bu ḫaybet ile pey-siper-i râh-ı girîz
Ḳalʿa-i Ḳâḥireyi itdi melâẕ ü me'vâ

44 Ekṣeri tîġ ile zehr-âba çeşn-i merg oldı
Nefʿ-i tiryâḳ-ı ḫiyel olmadı ẓâhir ḳaṭʿâ

45 Ṭutdı bâḳî ḳalanı dâmen-i istimânı
Oldı ricʿatle revân olmaġa ruḫṣat-ı cûya

46 İtdi ʿaks âyîne-i ṣâf dil-i âṣafa çün
Żaʿf-ı ḥâl ḫaṣṣâsiyeti pây-ı aʿdâ

---

[526] 33(b) düşmenden nakşını : düşmenden idüb nakşını: İ, D.
[527] 37(a) İslâm ile : İslâma İ, D.

47 ʿAfv idüb anları ser-dâr-ı merâḥim-girdâr
Oldılar ḫâk-i reh-i dergehine nâṣıye-sâ

48 Virdi aʿdâya güşâd almışken ḳabżasına
Tîr-veş çıḳdı şitâb ile oḳum rüsvâ

49 Buldı fevz ü ẓafer ol ṣadr-ı şecâʿat-güster
İtdi manṣûr u muẓaffer anı teʾyîd-i Ḫudâ

50 Mıṣrı taḫlîṣ idüb ol dâver-i Ebuʾn-Naṣr oldı
Rûz u şeb şimdi duʿâcısıdır ümm-i dünyâ

51 İtdi bu fetḥi kerem Ḥażret-i Rabb-ı erḥam
Ḳıldı Yûsuf ḳulını işte ʿAzîz ol Mevlâ

52 Bârek-Allah zihî ḫidmet-i dîn ü devlet
Ḥabbeẕâ himmet-i merdâne dilîrâne ġazâ

53 Ḳavm-i Yeʿcûc-ı ʿadûya ḳılıcı çekdi sed
Oldı İskender-i ṣânî bu ḫidîvv-i vâlâ

54 Tâb-ı ḥüsn-i himemi pertev-i reʾy-i ḥaseni
Eyledi mâh-ı nevi dem-be-dem engüşt-gezâ

55 Böyle bir vaḳʿa-nümâ[528] tâb-âverî-i temkîni
Mıṣrıñ ehrâmını ḥayretle ider vaḳʿa-nümâ

56 Çarḫ taḳlîb idüb evrâḳ-ı meh ü sâlı tamâm
Bulmadı nüsḫa-i ʿâlemde miṣâlin aṣla

57 Ḥükemâ bilmez iken kühenle şuʿarâyı nice
Böyle ʿâlî güheri vaṣf idebülsün şuʿarâ

58 Vaṣfı ḳâbil degil ol dâveriñ inṣâf eyle
Sen de ḳıl keff-i yed ey ḫâme-i iʿcâz-nümâ

59 ÂṣafâCem-sipehâ ṣafder-i Ḥayder-i rezmâ
Ey dilîr-i ʿilm-efserez-feżâ-yı heycâ

60 Bir ġazâ eylediñ ʿâlemde ki ṭaḥsîn itdi
Saʿy ü aḳdâmıña sükkân-ı semâvât-ı ʿalâ[529]

[528] 55(a) vaḳʿa-nümâ : vaḳʿaya İ, D.

61 Târ idi ḫâne-i diller şeb-i endûhla heb
Oldı bu fetḥiñ ile ḫande-zen-i şems ḍuḥâ

62 Ḳıldıñ ey server-i dîn emr-i cihâdı tekmîl
Ṣadr-ı teşrîfiñ içün muntaẓır ehl-i dünyâ

63 Bülbül ḫâmemi gülzâr-ı taġazzülde bu şevḳ
İtdi bu nev-ġazel dilgeş ile naġme-serâ

64 Bir Mışırlı güzeli oldı bugün bezm-ârâ
Ḳopdı yâ leyl diyüb eyledi ʿuşşâḳ nevâ

65 Zülf-i pür pîçiniñ eṭrâfını almış ḫaṭṭ-ı nevâ
Eylemiş Çîne ġulüvv cünd-i siyeh-pûş-ı ḫaṭâ

66 Çarḫa peyveste olan âh-ı seḥer-gâh degil
Esb-i ʿaşḳıñ iderim gâh ʿinânen arḫa

67 Ḫançer-i nâz be-dest ol iki ebrû peyvest
Gelür ol ʿişve-perest itmege ʿaḳlım yaġma

68 Olalı ḳâküli düm-dâr-ı sipâh-ı fitne
Eyledi ṣaḥn-ı dili pâ-zede ceyş-i sevdâ

69 Ey dil ol Yûsuf-ı ḥüsn ile biri[530] ṭartılamaz
Gerçi ḫûbâna kerândır bu saḫn-ı seng-âsâ

70 Virme yüz ey büt-i şûrîde Fireng-i ḫâle
Mışr-ı ḥüsnüñde seniñ fitneler eyler peydâ

71 Zülfi mâr-efgen olursa dileşerîr gibi
Ṭola feryâdı ile maḥkeme-i rûz-ı cezâ

72 Nîze-bâz ḳılmam ʿarṣa-i maʿnâda yeter
Ḳıldı İḥyâ hüner ü ṣanʿat bî-ḥadd icrâ

73 Maḳdem-i âṣafı tebrîk iderek dergehine
Eyle taḳdîm iki târîḫ-i bedî‘ü’l-feḥvâ

---

[529] Bu beyitten sonra İ ve D nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Ḳıldıñ üşküfte-i gül ḳalb-i hümâyûn-ı şehi / İrişüb müjde-i fetḥ ü ẓaferiñ hem-çü ṣabâ.

[530] 69(a) biri : perî İ, D.

74 Dest-ber-i daşte-i sûy-ı icâbet-gâh ol
Zeyl-i eşʿârıñı ḳıl pür dürr-i şah-vâr duʿâ

75 Zîb-dûş ide felek teʾsîr-i ḫûrşîdi
Çekme şemşîrini hem-ġurrâ-i mâh-ı ġarrâ

76 Heybet-i ḳaḥrı ile Âṣaf-ı ʿâlî-câhıñ
Çâk ola ḳande ise zehre-i ḫaṣm ḫôdra

77 Gevher-i ẕâtı zîver-i ṣadr-ı devlet
Pertev-i şânı ide ʿâlemi pür-tâb u żiyâ

78 Zeyn idüb ravża-i âmâlını gül-ġonçe-i kâm
Ḫâṭırıñ gülşen-i şevḳ eyleye her dem Mevlâ

79 Ol ḫamûş ey ḳalemnadire-gû besdir bes
Böyle mikṣâr değildiñ ʿacaba noldı saña

80 Maḳdem-i âṣaf içün şu iki nev târîḫim
Naḳş-ı levḥ ile bu üslûb ile olsun ammâ

81 Geldi serdâr-ı ṣaff-ârâ o dilîr-i dünyâ
Ṣadrını eyledi pür yümn ile Yûsuf Paşâ

1217/1801

17[531]
33a
(Ḳaşîde Berây-ı Müşârûn-ileyh Yûṣuf Paşâ)

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Bi-ḥamdi-lillah derûn-ı dilde bir gevher ʿiyân oldı
Zemîn-i ḫâṭırım ol gevher-i yek-tâya kân oldı

2 Ne gevher nevk-i şemşîr-i şuʿaʿıyla anuñ ḥâlâ
Çalındı beñzi mâh-ı enveriñ berg-i ḫazân oldı

3 Ne gevher aña sînem üstüḫânından ḳafes yapdım
Göñül şimdi anuñla ṭaʿne-sâz-ı zer-gerân oldı

[531] B 33a, İ 31b, D 32a. / Bu kaside L nüshasında mevcut değildir. / Ayrıca bu kasidenin İ ve D nüshalarındaki başlığı şu şekildedir: “Ḳaşîde Berây-ı Müşârûn-ileyh Yûṣuf Paşâ”

4 Ne gevherdir ki elmâs aña hem-seng-i bahâr olmaz
Egerçi şuʿle-i ḥüsniyle merġûb-ı cihân oldı

5 O yek-tâ gevheriñ şevḳ oldı nâmı fer ü tâbiyle[532]
Açıldı ḫâne-i dil ẓulmet-i ġam bî-nişân oldı[533]

6 O gevher böyle dürc-efrûz-ı dil oldıġınıñ şimdi[534]
Medâr-ilṭifâtı ṣadr-ı ẕi-şân-ı cihân oldı

7 O ṣadr-ı efḫam ü aʿẓam Nizâmü'l-mülk-i ʿâlem kim
Vücûdı mü'mînine mâye-i emn ü amân oldı

8 Sütûde Âṣaf-ı devrân ḥıdîv-i mekrümet ʿünvân
Vekîl-i muṭlaḳ sulṭân İskender-i tüvân oldı

9 Olaldan pertev-i ḫûrşîd iḳbâliyle revşen-ter
Muʿallâ ṣadr-ı devlet şimdi maşrıḳdan nişân oldı

10 Vezîr-i nâm-ver Yusuf Żiyâ Paşâ-yı Ġâzî kim[535]
Felekde ġurra-veş tîġi müşâr-ı bi'l-benân oldı[536]

11 ʿUṭârid böyle taḥrîr eyleyüb elḳâb-ı ẕî-şânıñ
Nüḳûş-ârâ-yı levḥ-i nilgûn-ı asmân oldı[537]

12 Müşîr-i şîr ṣavletiñe ṭâz-ı ʿarṣa-i devlet[538]
Penâh-ı salṭanat kim dergehi kehfüʿl-amân oldı

13 Cihângir-i ʿadû-fersâ vezîr-i ḳahramân heycâ
O ṣadr-kâr-ı fermâ kim neseḳ-sâz-ı cihân oldı

14 Celâlet dûş-ı iclâlinde zîbâ ḫilʿat-i fâḫir
Ṣalâbet tabʿ-ı çâlâkinde zîver-i baḫş şân oldı

15 Şecâʿatde hünerde öyle maʿdûm oldı meṣel kim[539]
Hemân bir ism-i bî-cism olmaġın ʿanḳâ nişân oldı

---

[532] 5(a) ferr ü tâbıyle : ferr-i nâbıyle İ.
[533] Bu beyit D nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
O bir raḫşende gevherdir ki ismi şevḳdir anuñ / Aña mâlik olan reh-yâb-ı künc-i şâygân oldı
[534] 6(a) dil oldıġınıñ şimdi : dil oldı naʿtıñ şimdi : İ, D.
[535] 10(a) Żiyâ Paşâ-yı Ġâzî kim : Żiyâ Paşâ ki ol Ġâzî D.
[536] 10(b) Felekde ġurra-veş tîġi müşâr-ı bi-l-benân oldı : Cihâna tîġ-ı tâbânı ile pertev-feşân oldı D.
[537] 11(b) Nüḳûş-ârâ-yı levḥ-i nilgûn asmân oldı : Bu evsâf-ı bülend ile müşâr-ün-bi'l-benân oldı D.
[538] 12(a) ʿarṣa-i devlet : ʿarṣa-i ḥaşmet D.
[539] 15(a) maʿdûm oldı meṣel kim : maʿdûm oldı kimmeṣeli D.

16 Ẓalâm-ı şirk ü târî-i şebi maḥv itmede güyâ[540]
Leb-i şemşîri mâh-ı nevle yek-dil yek-zebân oldı[541]

17 Belinde ḫançer-i zer-kârı kim elmâs-sîmâdır
Riyâż-ı ʿadli sîr-âb itmege âb-ı revân oldı

18 Elinde kilk-i seḥer âṣârı bir ṭûtî-gûyadır
Aña mir'at-ı ṭabʿ-ı lehce-âmûz-ı beyân[542] oldı

19 Şafaḳ ṣanmañ sezâ-yı ferş dîvân-ḫâne-i câhî
Sipihr-i ihdâya ʿarż itdigi gül-gûn-ı perrniyân oldı

20 Nice miʿmâr-ı gerdûn ide bâm-ı rifʿatin taḫmîn
Şihâbı elde zîrâ bir güsiste rismân oldı

21 O ṣadrıñ zîr-rân-ı râ'îż-i baḫt-ı bülendinde
Felek bir bâd-peymâ eşheb-i çabük-ʿinân oldı

22 Zemîn-i şûre-zâr-ı ḫâṭırı her bir ġam-âlûduñ[543]
Bahâr ḫande-i luṭfıyle gül-zâr-ı cinân oldı

23 Gürûh-ı ehl-i baġyiñ kişt-zâr-ı ʿömrine ammâ
Tef u tâb-ı temmûz kînesi âfet-resân oldı

24 Selîm Ḫân-ı cihân ol ṣadr-ı rezm-ârâ-yı ʿâlemle
Ġazâ-yı ekber itdi şöyle kim bir dâstan oldı

25 Biraz müddet girîbân-ı ʿarûs-ı ümmü'd-dünyâ kim
Bi-emr-i Ḥaḳ giriftâr-ı keff-i yaġmâ-gerân oldı

26 Çeküb ol dâver aldı ellerinden ʿavn-ı Ḥaḳ birle
Görüb bu ḳuvveti ḥayretle aʿdâ[544] leb-girân oldı

27 Ṣulandı ṣaḥn-ı rezm anda ki durur kelle-i düşmen[545]
Ki ol büstâne tîġ-i ḫûn-feşânı nâ-dân oldı

---

[540] 16(a) târî-i şebi maḥv itmede güyâ : târîki-i leyli itmede nâ-bûd D.
[541] 16(b) yek-dil yek-zebân oldı : gûyâ hüner-bân oldı D.
[542] 18(b) beyân : zebân D.
[543] 22(a) her bir ġam-âlûduñ : erbâb-ı endûhuñ D.
[544] 26(b) aʿdâ : düşmen D.
[545] 27(a) Ṣulandı ṣaḥn-ı rezm anda kedûdır gülle-i düşmen : Ser-i düşmenle ḫâk nermî itdi pür keder şimdi D.

28 Semend-i himmeti ṣaḥn-ı veġâda[546] toz ḳopardıḳça
Vücûd-ı ḫaşmı gerd-âlûde-i ẕüll ü hevân oldı

29 Fürûġ-ı mihr re'yi pertev-i mâh-ı nev tîġi
Giydirdi ẓulmet-endûhı ʿâlem şâd-mân oldı

30 Zemîn ü âsmân aġız[547] itdi bûs-ı pâyına
Felekde ġurra-i gülzâr içre her ġonçe dehân oldı

31 Bülend ol rütbe-i ḳaṣr u safî kim ʿıyâr-ı endîşem
Kemend-endâz-ı ʿıṭr olmadan ʿaczi ʿiyân oldı

32 Sen ey semt-i taġazzül ḳandesin ayâ diyüb ol dem
Ḳaṭâr-ı naẓmı bir bir çekdi ol semte revân oldı

33 Yetişdi ḳâmeti pür berg-i bâr ḫüsn-i ân[548] oldı
O zîb-efzâ-yı bâġ-ı ʿişve bir nevres fidân oldı

34 Ruḫı devr-i ḳamerden bir nişân ammâ ki laʿlinde
O ḫâl-ı ʿanber-efşân fitne-i âḫır zamân oldı

35 Binâ-yı ḫüsni ṣanmañ bel virir mûy miyânından
Metânet-baḫş-ı bünyâni dü ṭâḳ-ı ebrûvân oldı

36 Şikâr-ı dil midir ol şehsüvârıñ niyyeti bilmem
Yine esb-i sebük-reftâr ʿişve-i zîr-rân oldı

37 Nizâr-ı derd-i ʿaşḳım şöyle kim cânâ derûnumdan
ʿUrûc-ı âha sînem üstüḫânı nerdübân oldı

38 Ẓuhûrı ḳıldı âḫır ʿâşıḳı dem-beste-i ḥayret
Sevâd-ı ḫaṭṭı güyâ nüsḫa-i ʿaḳdü'l-lisân oldı

39 Yeter İḥyâ yeter vaḳt-i duʿâdır ṣadr-ı ẕi-şâna
Bu ḫidmet-i ṭavḳ-ı gerden-zîb-i kilk-i ter zebân oldı

40 Elimde ṣafḥa-i naẓm oldı ẓann itmeñ nûr-ı dîde
Bu emr vâcibü'l-ityâne dâmen-i der-miyân oldı

---

[546] 28(a) veġâda : duʿâda D.
[547] 30(a) aġız : aġız bir iS, D.
[548] 33(a) berg-i bâr ḫüsn-iân :berg ü bâr ḫüsn ü ân İ, D.

41 Ḫudâ ẕât-ı şerîfİn zîver-i ṣadr-ı bülend itsün
Ḳamer ṭâ zîb ü fer-baḫş-ı firâz-ı âsmân oldı

42 Dem-â-dem gerd-i ġamdan ṣâf ola âyîne-i ṭabʿı
Bu daʿvet-i zîver dergâh-ı Rabb-ı Müsteʿân oldı

43 Ṭarâvet-yâb ola ẕâtıyle dâ'im gülşen-i devlet
Ki fikr-i ṣâbi' ṣaḥnında bir serv ü çemân oldı

18[549]
34b
Ḳaṣîde-i Peçe Berây-ı Müşâru'n-ileyh Yuṣûf Żiyâ Paşa

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Selîm Ḫân cihâna maḥż-ı luṭf-ı Rabb-ı ʿizzetdir
Vezîr-i aʿẓamı kim ḳuvvet-i bâzû-yı şevketdir

2 Semî Ḥażret-i Yûsuf Żiyâ Paşâ-yı ṣadr-ârâ
Vücûdı mü'minîne vâye-i baḫş-ı emn ü râḥatdır

3 Ḫıdîvv-i nükte-dân ol Âṣaf-ı devrân ki medḥinde
Benim dürc-i dehânım ser-be-mühr ʿacz ü ḥayretdir

4 Firâz-ı ḳaṣr-ı şânı sâye-endâz-ı ser-eflâk
Ġubâr-ı astânı mâye-i iksîr-i devletdir

5 Merâḥim-pîşe[550] dil-ḫaste-gân-ı ʿillet-i ẓulme
Ser-â-ser noḳṭa-i fermânı dârû-yı ifâḳatdır

6 Bilür vaż'-ı ser-engüşt itmeden nabżına sîmâdan
Kimiñ varise derdi öyle bir ṣâḥib-ferâsetdir

7 Mizâc-ı nâzikinde inḥirâf-ı iḥsâs idüb devrân
Şafaḳ ṣanmañ ṭutuşmuş dâmeni der-kâr-ı ḫidmetdir

8 ʿAḳâḳîr-i nücûmı vaż'idüb Pervîzin çarḫa
Değil meh anları ḳurş eyledi çoḳ ḫurde ṣanʿatdır

---

[549] B 34b, İ 32b, D 33b.
[550] 5(a) Merâḥim-pîşe : Merâḥim-pîşe kim İ, D.

9 Devâ tertîbider bu vechle ol ṣadr-ı ẕî-şânı[551]
Meger kim ol daḫî remz-aşnâ-yı fenn-i ḥikmetdir

10 Ḥaẕer taṭvîlden İḥyâ duʿâya başla zîrâ kim
O zîb-i ṣadr-ı ʿâlî-menḳabet nâzik-ṭabîʿatdir

11 Ḫudâ ṣadrında dâʿim eylesün ẕât-ı şeref-mendin
Vücûdı şâhid-i raʿnâ-yı kevne zîb ü zîynetdir

12 Hemân ṣıḥḥatde olsun mâh-ı evc-ârâ-yı devletdir
Cihâna kevkeb-i baḫtı żiyâ-pâş-ı saʿâdetdir

19[552]
34b
Ḳaṣîde vü Târîḫ-i Serây-ı Ḳapudân-ı Deryâ Ḥüseyin Paşa

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Âb-ı rûy-ı vüzerâ dâver-i vâlâ-pâye
Ḳulzüm-i cûd u secâ ʿayn-ı şeref dünyâya[553]

2 Mâh-ı burc-ı ʿaẓamet mihr-i sipihr-i devlet
Neyyir-i evc-i şecâʿat fülk-i heycâya

3 Fülk-i iclâle şeref-zâ Ḳapudân-ı Deryâ
Pertevi ṣîti resâ-gûş-ı meh-i ġarrâya

4 Ḳahramân kevkebe Ġâzî Ḥüseyin Paşâ kim
Zevraḳ-ı fetḥe anuñ râyetidir pîrâye

5 Mevc-i bî-ḥarîmcûdı olunmaz taʿdâd
Beñzedi dest-i kerem başı yedi deryâya

6 Âb-ı tedbîri idüb ceyş-i ʿadûyı ber-bâd
Ḫâk-i Mışrı ḳomadı düşmen âteş-i ḫâye

---

[551] 9(a) ẕî-şânı : ẕî-şâne İ, D.
[552] B 34b, İ 33a, D 33b.
[553] Bu beyit D nüshasında aşağıdaki şekildedir:
Baḥr-ı pür-cûş-ı ʿaṭâ ḳulzüm-i enʿâm u saḫâ / Âb-ı rûy-ı vüzerâ ʿayn-ı şeref dünyâya

7 Aldı İskendere nisbet olınan[554] ḥaṣna yine
Ḥükm-i dîn oldı revân Nîl-veş ol mecrâya

8 Tîġ-ı bürrânı neheng-i yemm-i ḫûn-ı düşmen
Tîr-i bürrânı çeleng-i ser-ḳahr-ı aʿdâya

9 Eşheb-i ʿazminüñ ol fâris-i rezm-ârânuñ
Cünbüşi lerze virir sâhire-i ġabrâya

10 Âb-ı şemşîri siyeh-tâbı virüb şimdi reng
Nîl-gûn-ı çarḫ-ı felek döndi yemm-i ḫaḍrâya

11 Ṣûret-i nuṣreti Ḥaḳḳ âyîne-i baḫtında
Gösterir dem-be-dem ol âṣaf-ı rûşen-râye

12 Ṭoldı evṣâf-ı bülendiyle zevâyâ-yı cihân
Oldı her kârı pesendîde şeh-i vâlâya[555]

13 Eṣer-i himmetinüñ işte biridir bu sarây
Ḫâl-veş çehre-i iḳbâle odur pîrâye[556]

14 ʿİẓem-i nüsḫa-i âṣârına nisbet görinür
Böyle zîbinde bana noḳṭa gibi kem-mâye

15 Oldı tecdîdine çün emr-i şerîfi ṣâdır
Ṭarḫ-ı dil-geşle bana oldı bu ʿâlî-câye

16 Ṣanma kim ḳaddi bülend oldı bu nev-bünyâdıñ
Ṭurdı pîşinde ḳıyâm-âver olub paşâya

17 Reng-i dîvârı sefîd öyle ki hengâm-ı seḥer
Dir görenler iki fecr oldı ʿiyân dünyâya[557]

18 Beñzer ol kûh-ı bülend üzre beyâż öyle sarây
Faṣṣ-ı elmâs ile bir ḫâtem-i müsteṣnâya

19 Ḳaṣr-ı rengîni olur naḳş ile reşk-âver-i çîn
Saḳf-ı zer-mîḫi döner çarḫ-ı nücûm-ârâya

---

554 7(a) nisbet olınan : mensûb olan D.
555 Bu beyitten sonra İ ve D nüshalarında şu beyit bulunuyor:
ʿÂlem köhne-revâḳ oldı muḥaṣṣıl âbâd / Âferîn himmet-i destûr cihân-ârâya
556 Bu beyit D nüshasında mevcut değildir.
557 17(b) Dir görenler iki fecr oldı ʿiyân dünyâya : Başladı faḫr ikidir diyü gören daʿvâya D.

20 Ḥüsnüñ ʿâşıḳ-ı üftâdesidir sâyesidir
ʻÂḳıbet[558] düşdi o miskîn daḫî bu sevdâya

21 Pür-ḳuṣûr oldıġını añlar idi cennâtıñ
Olsa her ḳaṣrı bunuñ çehre-güşâ ḥavrâya

22 Ġâliba kendi daḫî ḥüsnine ḥayrândır kim
Naẓar eyler şeb u rûz âyîne-i deryâya

23 Revzenin ḳapıldı medd-i nigeh ḥayretler
Oldı çün perde-i zer-târ añа nev-pîrâye

24 Gösterir ṣûret-i şevḳ âyîne-i câmları[559]
Reng-i şeb daḫî döner anda ruḫ-ı Leylâya

25 Dem-be-dem virmede saḳfındaki ol laʿlî reng
Sürḫî-i ḫacleti ruḫsâr gül-i raʿnâya

26 Görse bülbül dem-i sermâda gül taşvîrin
Başlar âşüfte olub nâle-i nev-peydâya[560]

27 Görse naḳşın bulur ol gûne televvün Mânî
Ki döner ḥaşrdeki dûzaḫa ki me'vâya[561]

28 Küre-i nârı ider böyle giderse iṭfâ'
Âb-ı fevvâresi ol rütbe çıḳar bâlâya

29 Olalı bâd-ı ṣabâ sâḥasınıñ firâşı
Ḫâki muġberr degil âmed-şüd-i nâ-bercâya

30 Vaṣfı sıġmaz dehen-i tengiñe ey ḫâme yeter
Belki küncîde degil ḥavṣala-i İḥyâya

31 Çarḫa âvâz-ı bülend eyle ṭanîn-endâz ol
Bir duʿâ ḳıl ire gûş-ı melâ'-i aʿlâya

---

[558] 20(b) ʻÂḳıbet : Seyr idüb D.
[559] 24(a) Gösterir ṣûret-i şevḳ âyîne-i câmları : Ṣûret-i şevḳe tamâm âyînedir camları D.
[560] Bu beyit D nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Görse her ġonçe-i taşvîrini âġâz eyler / Bülbül-i naġme-serâ nâle-i nev-peydâya
[561] Bu beyit D nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Naḳşını görse televvünde ḳalub ḥayretden / Rûḥ-ı Mânî döne geh dûzaḫa geh me'vâya

32 Tâ ki muḥkem ola mismâr-ı nücûm ile felek
Bula tâ ʿadlle bünyâd-ı cihân pîrâye

33 Devlet-i sermed ü ʿömr-i ebedî virsün Ḥaḳḳ
Böyle paşâ-yı ʿaṭâ-senc ü kerem-baḫşâya

34 Ẕât-ı vâlâsı ola zîvere ser-mesned-i câh
Şân vire ġurfe-i iḳbâl neşâṭ-efzâya

35 Kilk-i ter eyledi imlâ iki târîḫ-i laṭîf
Böyle bir beyt-i ḫoş-âyende-i rûḥ-efzâya

36 Ḳıldı heb ḥüsnine dünyâ bu serâyıñ taḥsîn
Oldı nev beyt-i muṣanna‘ Ḥüseyin Paşaya
1216/1800

20[562]
35b
Ḳaṣîde-i İstid‘â-yı Rü’ûs Şeyḫü’l-İslâmMerḥûm Dürrî-zâde[563]

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ṣardı sevdâyı felek başıma çün ḥalḳa-i mîm
Ṣanki destâr-ı siyehle serim iṭdi taʿmîm[564]

2 Âteş-i şevḳ ilecûş itdi yine dik-heves
Eşkim ol dem cereyân eyledi çün mâ’-ı ḥamîm

3 Cây-gîr öyle ki ḫâṭırda ḫam dâl-ı ümîd
Şimdi beyt-i ḥarem dilde odur şekl-i ḥaṭîm

4 Süst-i bünyân o ḳadar ḫâne-i ṣabrım ki benim
Yıḳılur her kim aña deñse berây-ı termîm

5 Ḳaṣr-ı ṭûl-i emel ammâ ki metîn ü muḥkem
Hedmine kâr-ger olmaz nice biñ re’y-i ḥakîm

---

[562] B 35b, İ 34a, D 34b, L 26a.
[563] Başlık İ ve D nüshalarında şu şekildedir: “Ḳaṣîde-i İstidʿâ-yı Rü’ûs Şeyḫü’l-İslâm Merḥûm Dürrî-zâde Efendi.”
[564] 1(b) siyehle serim iṭdi taʿmîm : siyeh serim iṭdi tanẓîm L.

6 Şâhid-i kâme gül âġuşa didikce ḥayfâ
Baña biñ nâz ile ṣad şîveler eyler taḳdîm

7 Şîşe-i bâṣırada zülfünüñ ʿaksi sünbül
Gülşen-i dilde daḫî fikri gül-bâġ-ı naʿîm

8 Yanına gelmege ḥasret-keşeniñ nâzlanur
Lîk olur dûrdan ol gül yine ḫandân u besîm[565]

9 Didim ey şûḫ-ı remîde ne bu nâzıñ beri gel
Eyleyem gûşe-i dâmânıñı bâri telsîm

10 Şeyḫü'l- İslâm-ı cihânıñ didi taḳbîl eyle[566]
Dâmen-i devletin evvelce bevce taʿẓîm

11 Revnaḳ-ı ṣadr-ı meşîḫat gül-i bâġ-ı devlet
Ger derî-i menḳabet ol ʿârif-i esrâr-ı ʿilm

12 Seyyid-i saʿd-meniş ṣadr-ı efâḍil-i verziş
Faḫr-ı ʿallâme rûşen muġtenim-i feyż-i ʿamîm

13 Ḥażret-i ʿÂrif Efendi o hüner-perver kim
Bende-i perde-güşâ-yı der-i iclâli nesîm[567]

14 Devḥa-i himmetini didi gören ṭûbâyla
Öyle bâlâ vü bülend ol ḳadar aʿlâ vü ʿaẓîm

15 Levḥa-i ṭalʿatini seyr iden ammâ ki olur
Seyr-i çeşm naẓar-ı mihr ü meh çarḫ-ı leʾîm

16 Ḫâdim-i dergehi firâş-ı ṣabâ şâm u seḥer
Pertev-i şems ü ḳamer ṣubḥ u mesâ ferş-i ḥarîm

17 Çıḳa tâ evce nühvelvele-i şükr u sipâs
Kilki erbâbına itdikde[568] nevâyı taḳsîm

18 Olsa cârî eger erbâb-ı hevâya menʿi
Bir daḫî serde hevâ ḳor mı ḥabâb-ı tesnîm

---

[565] 8(b) Bu mısra L nüshasında silik olduğu için okunamadı.
[566] 10(a) taḳbîl eyle : eyle taḳbîl L.
[567] 13(b) Bende-i perde-güşâ-yı der-i iclâli nesîm : Sâḥa-i vaşfında ġâyet bulamaz biñ nesîm L.
[568] 17(b) itdikde : itdikce L.

19 Nâmı deh ḳalmaz idi öyle virirdi vârın
Ḥâteme cûdı eger itse ʿaṭâyı taʿlîm

20 Yazsa bir şâʿir eger midḥat-ı ḥüsn-i ḫulḳın
Ḫâl-i dil-ber gibi her noḳṭa olur nâfe-i şemîm

21 Melce-i muḥteremâ ṣadr-ı mekârim-şîmâ
Ey gül-i âl-ı bihîn baġçe-i şerʿ-i ḳavîm

22 ʿAbd-ı dâʿî-i ṣenâ-kârıñ olursa meʾẕûn
ʿArż-ı ḥâl ide ḥużûruñda eyâ ṣadr-ı kerîm

23 ʿAndelîbi çemen-i salṭanatıñ gerçi hezâr
Naġme-i sübḫân-ı medîḥiñ biri de ʿabd-ı ḳadîm

24 Ḥüsn-i ḫaṭṭ-ı semtine taʿlîḳ-i naẓar[569] itmişdim
Ḥüsn-baḫşende-i ḫaṭṭ oldı baña Ḥayy ü ʿAlîm

25 Her ne ḫidmetiñe zebânımla elimden gele ol
Devlet ü dîne anı itmegi itdim taṣmîm

26 Şâh-ı ẕî-şân-ı cihâna müteʿaddid nüsḫa
Ḳıldı bâ-emr-i hümâyûn bu faḳîriñ terḳîm

27 Ḥâṣılı itmededir ḥüsn-i teveccüh ḳulıña
Her dem ol zîver-i ârâyiş-i tâc u dîhîm

28 Bir teveccühde efendimden ider istidʿâ
Dâʿî-i dergehi bu çâker-i iḫlâṣ u sîm

29 Luṭf idüb bendeñi bu silsilede ḳurtar kim
Olmaya ḫâṭıra zincir-i emel ḳayd-ı ʿaẓîm

30 Bir çerâġ eyle efendim ḳulını şemʿ miṣâl
Olayım gûşe-i miḥrâb-ı medîḥiñde muḳîm[570]

31 Ḳadrim iḥsân-ı rü'ûs itmekle bâlâ ḳıl
Tâ ser-efkende-i ḫaclet ola ḥussâd-ı leʿîm

---

[569] 24(a) "naẓar"sözcüğü L nüshasında yer almıyor.
[570] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Bir çerâġ ideñ efendim beni de şem‘ miṣâl / Olayım gûşe-i miḥrâb-ı du‘â-kerde muḳîm

32 İtme taṣdîʿ sen[571] o maḫdûm içün ol
Dest-i ber-dâr-ıicâbetiñe Ḫallâḳ-ı Kerîm

33 Neyyir-i aʿẓam ola tâ ki ser-i eflâke
Bir diraḫşânde celî şaʿşaʿa-i zerrîn-dihîm

34 Gevher-i ẕâtını ser-tâc-ı efâḍil ide Ḥaḳḳ
Pertev-i ʿilmi[572] lemʿa-dih-i heft iḳlîm

35 Evc-i rifʿatde dem-â-dem bula maḫdûmı maḳâm
Ṣadr-ı üftâde saʿâdetle ola ẕâtı muḳîm

21[573]
36b
Ḳaṣîde-i Peçe Müşârün-ileyh Ḥażretlerine
(Berây-ı Şeyḫü'l-İslâmMerḥûm Dürrî-zâde ʿÂrif Efendi)

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 ʿÂleme geldi ḳudûm-ı ʿîd-i aḍḥâdan şeref
Gitdi dillerden ġam-ı eyyâm oldı ber-ṭaraf

2 Çâr-sû-yı ʿunṣurımda tâcı şevḳ itmede
Ṣad metâʿ-ı neşveden her kûçedeʿarż-ı tuḥaf

3 Girye-i şâdıyle her bir ḳaṭre-i eşk-i terim
Oldı ṣafvetden bu dem reşk-âverdir Necef

4 Girye ammâ kim çü bârân-ı bahârı olmada
Tev'em-i berḳ-i fürûġ ḫande-i bî-ḥüzn ü esef

5 Öyle berḳ-i ḫande kim virse gül gülzâre tâb
Olsa nâ-peydâ gül-i ḫûrşîd olur andan ḫalef

6 Ḫande-i pür-tâb kim ṣad sâl evvel kendini
İtdi reşkiyle anuñ mir'ât-ı İskender telef

7 Ḫande-i şâdî ki oldı bâdî-i feṯḥ-i dehen
Medḥine bir dürr-i dürc-iʿiffetiñhem-çü ṣadef[574]

---

[571] 32(a) taṣdîʿ sen : taṣdîʿ-i ser İḥyâ sen İ, D, L.
[572] 34(b) Pertev-i ʿilmi : Pertev-i ʿilmi ola İ, D, L.
[573] B 36b, İ 35a, D 35b, L 25b.

8 Dürr-i deryâ-yı ekrem[575]dürrî-i eflâk-ı himem
Ẕât-ı kerrûbî-şiyem derrâk-i remz-i "men 'aref"

9 Ḥażret-i ʿÂrif Efendi ibn-i Dürrî-zâde kim
Şeyḫüʿl-islâm-ı cihân-ârâdır ol ṣâḥib-şeref

10 Dûdmân-pirâ-yı taḳvâ ḫâne-perverd-i veraʿ
Âb-rûy-ı efzâ-yı fetvâ reşk-baḫşâ-yı selef

11 ʿİzz ü iclâl ü mehâbetden girilmez bezmine
Gûyiyâ anlar ḥużurunda ḫademdir ṣaf-be-ṣaf

12 Çarḫ-ı sîmîn-i felege eyvân-ı kâḫ-ı rifʿatin
Ḳurs-ı mehden eyler idi olmasa anda kelef

13 Lûle-i ser-çeşme-i mâʾûl-ḥayât feyżdir
Ḫâmesi ḥaḳḳında hiç câî değildir ḳavl-i cef

14 Eyler engüşt-i nigâh-ı luṭfı teşḫîṣ-i 'ilel
Lîk işârâtı şifâ-baḫş-ı dil pür tâb u tef

15 Bûy-ı 'ıṭr-ı ḫulḳını bâd-ı ṣabâ neşr itmede
Bilmem ammâ ġonçe baḫlinden mi eyler anı leff

16 Ṭabʿına reşkiyle vardır iḫtilâcı añladı
Sîne-i baḫre ṭabîb-i bâd idince vażʿ-ı keff

17 Meşrebine cûyı beñzetmekde itmişler ḫilâf
Başḳa bûy çekmiş ṣanavber bir ṭutmuş ber-ṭaraf

18 Besdir İḥyâ ḳıl duʿâ-yı devletin iḫlâṣla
Geldi ervâḥ-ı mücerred baġladı teʾmîne ṣaf

19 Tâ ki ser-mest-i mey şevḳ-i hilâl-ı 'îd ide
'Âlemi devrân miṣâl-i sâḳî-i sâġar be-kef

20 İde zîb-i ṣadr-ı iftâ ẕâtını her dem Ḫudâ
Eyleye hem necl-iʿâlî-şânını ḫayrüʾl-ḫalef

---

[574] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Dilgeş bir ḫande kim açdım anuñla ben dehen / Medḥine birdir tâc-ı 'iffetiñ hemçün ṣadef

[575] 8(a) Dürr-i deryâ-yı ekrem : Dürri deryâ-yı kerem İ, D, L.

21 Dem-be-dem peykân-ı tîr-i cân-güdâz-ı miḥnete
Sîne-i ḥussâr-ı câh u devleti olsun hedef

22[576]
37b
(Teşekkür-i Rü'ûs Yine Müşârun-ileyh Ḥażretlerinedir)
(Berây-ı Şeyḫü'l-İslâm Merḥûm Dürrî-zâde 'Ârif Efendi)

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Bi-ḥamdi'llah derûn-ı dilde şevḳ âmâdedir şimdi
Sevâd-ı ḥarf-ı ġamdan levḥ-i ḫâṭır sâdedir şimdi

2 Emel kim cûy-ı endûhuñ müselsel mûcîdir andan
Göñül bu bâġ-ı 'âlemde çü serv-i âzâdedir şimdi[577]

3 Ḫayâlim yekke-tâz-ı 'arṣa-i naẓm oldı şevḳından
'İnân-ı düldül-i endîşemi irḫadadır şimdi

4 Elifler tâk-i zerher kâse-i nûn oldı bir sâġar[578]
Midâd-ı nevk-i ḫâmem neş'e-baḫş-ı bâdedir şimdi

5 Nola bu bendeniñ raḫşân olursa aḫter-i baḫtı
Çerâġ-ı ḫânedân-ı ibn-i Dürrî-zâdedir şimdi

6 Meh-i burc-ı şerâfet mihr-i evc-ârâ-yı rif'at kim
Anuñ şevḳıyle dil mir'ât-ı ṣayḳal-dâdedir şimdi

7 Penâh-ı 'ilm ü 'irfân Ḥażret-i 'Ârif Efendi kim
Sa'âdetle firâz-mesned-i üftâdedir şimdi

8 Şeref-baḫşende-i ṣadr-ı meşîḫat ṣâḥib-i 'iffet
Anuñla ḳadr-ı dâniş rütbe-i 'ulyâdedir şimdi

9 Nolabaş egse 'âlem emr-i bi'l-ma'rûfuna yek-ser
Felekde mihr ü meh her emrine ser-dâdedir şimdi

---

[576] B 37b, İ 35b, D 36b, L 27a. / B nüshasında başlıksız olan bu kasidenin İ, D ve L nüshalarındaki başlığı şu şekildedir: Teşekkür-i Rü'ûs Yine Müşârun-ileyh Ḥażretlerinedir.

[577] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Müselsel mevc-i zincir-i emel kim cûy-ı miḥnetdir / Dil andan bağ-ı 'âlemde çü serv-i âzâdedir şimdi

[578] 4(a) Elifler tâk-i zerher kâse-i nûn oldı bir sâġar : Elifler tâk-i zer ṣafḥamda her bir kâse-i nûn câm D, L

10 Reh-i taḳvâ daḫî âmed-şüd peyk-i reşâdından
Miṣâl-i meslek-i fetvâ tarîḳ-i câddedir şimdi

11 O rütbe feyż-yâb-ı re'fetidir ḫalḳ-ı 'âlem kim
Sitem-kârân-ı dehriñ meyli 'adl ü dâdedir şimdi

12 Ben evvel ṣoñra sen ol diyü dâmen-bûs-i iclâli
Olub dest ü girîbân cân u dîl ġavġadadır şimdi

13 Rü'ûs ile ser-firâz eyleyüb bu bendesin luṭfen
Cebîn-i ibtihâlim zîver-i seccâdedir şimdi

14 Ḫudâ ṣadrında dâ'im eylesün İḥyâ du'âlar ḳıl
Ki hebâmîn içün kerrübiyân âmâdedir şimdi

15 Daḫî maḫdûm-ı zî-şânın mu'ammer eyleye Mevlâ
Bu ḫâhiş dürr gibi dürc-i dil-i şeydâdadır şimdi

23[579]
38a

Şeyḫü'l-İslâm-ı Sâbıḳ Devletlü Muḥammed Ṣâliḥ Efendi-zâde Efendimize

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Baña ebrû-yı kemân-dârını 'arż ideli yâr
Eyledi tîr-i nigâhı hedef cânıma kâr

2 Şimdi ber-pâdır elem ḫidmet-i pîşimde benim
Pâyem efzûn ideli manṣıb-ı 'aşḳ-ı dildâr

3 Ḳıldı sevdâ-yı ser-i kâkülü dil-ḫaste beni
Degilim yoḫsa yılancıḳ marażından bî-mâr

4 Başbayâġı başamaz oldum ayaġı yire ben
Eyledim derdim eṭibbâya tez elden iẓhâr

5 'İlletiñ 'âraḳu'n-nesâ diyü ayaġa başdı ṭabîb
Gâliba bildi ḳıyâm itmedigimden 'ayyâr

[579] B 38a, İ 36a, D 37a.

6 Merkez itdi bir ayaġımı felek-i dâ'irede
Başladım dönmege bir pâyla hemçün pergâr

7 Giderek ḳaldıramaz oldum ayaġım âḫır[580]
Ḳaldırub ellerim itdüm da'avât bisyâr

8 Ḫaste-gân içre benim pâyıma düşdi bu derd
Pây-dâr eyleme yâ Rabb beni tâ itmeye zâr

9 Dest-gîrim ol İlâhî baña dermân eyle
Bir ḳadem aḳdem ayaḳlandır amân ey Ġaffâr

10 Eyledim tâ-be-seḥer girye idüb böyle du'â
Ṣubḥ-dem gördüm[581] icâbet eserin bu dil-i zâr

11 Ḳıldı devletlü 'inâyetlü efendim irsâl
Bir ṭabîb-i ḥikem-endûz-ı Arisṭô-girdâr

12 Eyledi ya'ni bu taḳrîb ile ol zât-ı kerîm
Bende-i dergehiniñ ḫâṭırını istifsâr

13 Öyle birzât-ı kerîmü'l-şiyem-i 'âlem kim
Geldi luṭfıyla anuñ her dil-i virâne 'imâr

14 Şeyḫü'l-İslâm-ı cihân ṣâḥib-i fażl ü 'irfân
Ḥażret-i Es'ad Efendi o şeref-baḫş-ı kibâr

15 Zîb-i ser-mesned-i fetvâ meh-i burc-ı taḳvâ
Sâlik-i râh-ı Ḫudâ Mâlik-i temkîn ü vaḳâr

16 Nüsḫa-i zâtına ser-levḥa-i zerrîn iḳbâl
Ṣafḥa-i ṭâli'i envâr-ı şerefle ḥâl-kâr

17 Nâḫun-ı fikreti ḥallâl-ı gumûżât-ı 'ulûm
Ḫâme-i ḥikmeti[582] keşşâf-ı rumûz u esrâr

18 Derd-i âmâle işârâtı şifâ-yı 'âcil
Maraż-ı fâḳaya gülḫande-i şarâb-ı dinyâr

---

[580] 7(a) âḫır : ol dem D.
[581] 10(b) gördüm : gördi İ, D.
[582] 17(b) Ḫâme-i ḥikmeti : Ḫâme-i ḥükmini D.

19 Olur olmaz kelimât-ı fuḳahâyı yazmaz
Ḳavl-i müfti bihî ketb itmede kilki der-kâr

20 Dil-i âgâhı o mir'ât-ı muṣaffâdır kim
'Aḳs ider aña nihân olsa ne rütbe esrâr

21 Vardır ol câzibe târ-ı nigeh-i luṭfında
Ki nesîm ü seḥere[583] fi'l-meṣel olsaydı dûçâr

22 Olub âvâre hevâsıyla velî dâ'ireden
Ayrılub bâġ-ı cihânı idemez geşt ü güzâr

23 Ẕât-ı ẕî-şânı sebük-rûḥdur ol mertebe kim
Başdığı berg-i güli şehper ider bülbül-i zâr

24 Öyle mer'îedeb-i bezmi ki varsa çemene
Ḥâric-i perde-i ḳânûn idemez naġme hezâr

25 Sâḥa-i vaṣfına çün ḥadd ü nihâyet yoḳdur
Ḳandesin semt-i taġazzül didi kilk-i seḥḥâr

26 İtdigi vâ'dede ṣâbit-ḳadem olsa dildâr
Ehl-i bezmi bir ayâġ ile çerâġ itse ne var[584]

27 Yeridir pâyına cûlar gibi aḳsaḳ şimdi
Bâġ-ı ḥüsn içre odur serv ü ṣanevber-i reftâr

28 Bir ṭop aldım yine ey dil şu metâ'-ı ġamdan
Urub endâze-i âha baña bir câme çıḳar

29 Çarḫ-ı kec-rev baña hem-pây-ı reh-i 'aşḳ olamaẕ
Düz başarsa ayaġım ide şitâbımdan 'âr

30 Başdı gencîne-i ma'nâya dizildi gevher
Reşḥadan pây-ı ḳalem ṣanma olur âbile-dâr

31 Yeter İḥyâ yeter ol devḥa-i bâġ-ı faẓlıñ
Virmesün ṭab'ına ṣıḳlet bu kelâm-ı bisyâr

---

[583] 21(b) nesîm ü seḥere :nesîm-i seḥere İ, D.
[584] 26(b) Ehl-i bezmi bir ayâġ ile çerâġ itse ne var : Meclis-i 'işrete gelse bir ayâġ alsa ne var D.

32 İtme taṣdîʻe cesâret ser-i devlet-mendin
O veliyyü'n-naʻmıñ eyle duʻâsın ikṣâr

33 Tâ ki bu ʻâlem-i ecsâmda ṣıḥḥatle maraż
Birbirine bu iki ḍarr olalar âyîne-dâr

34 Zîver-i ravża-i fetvâ ola naḫl-i ẕâtı
Sâyesinde ola hem bendeleri ber-ḫurdâr

35 Hiç ayaḳ başmaya dergâhına emrâż u ʻilel
Ḫâne-i devletini ṣıḥḥat ide cây-ı ḳarâr

36 Ẕât-ı zî-şânı muḫâdim-i kirâmiyle ola
Serv-i mevzûn-ı çemen-ṣaffa-i ṣıḥḥat her bâr

24[585]
39a
(ʻÎdiyye Müşârü'n-ileyh Devletli Efendimiz Ḥażretlerine)
(Berây-ı Muḥammed Ṣâliḥ Efendi-zâde ʻÂrif Efendi)

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

1 Rû-nümâ oldı yine ġurra-i ġarrâ-yı ʻîd
ʻAyşa îmâ ider ebrû-yı dil-ârâ-yı ʻîd

2 Gördi endâmını meh-pâre-i şevḳıñ ʻâlem
Oldı ṣayḳal-zede mir'ât-ı mücellâ-yı ʻîd

3 Der-kenâr olmasınıñ şimdimaḥalli didiler
Geldi biñ ʻişve ile şâhid-i raʻnâ-yı ʻîd

4 Başladı ṭolmaġa ṣahbâ-yı fürûġ ile bu şeb
Ġurra ẓann eylediğiñ câm-ı muṣaffâ-yı ʻîd

5 Şöyle mest-i mey-i şevḳ oldı ki yer gök ḳandîl
Ṣanma tezyîn-i menâr oldı şeb-ârâ-yı ʻîd

[585] B 39a, İ 37a, D 38a, L 33a. / B ve L nüshalarında başlıksız olan bu kasidenin İ ve D nüshalarında başlığı şu şekildedir: "İdiyye Müşârü'n-ileyh Devletli Efendimiz Ḥażretlerine"

6 Düşdi zenbîli sipihriñ meh-i nev ẓannitme[586]
Ḳalbi ḳalmışdı döküldi yere na‘mâ-yı ‘îd

7 Ṭarf-ı destâr-ı şafaḳdan çıḳarır ġurra degil
Şu‘le-ver servî-i zer-târı dil-ârâ-yı ‘îd[587]

8 Mâh-ı nev şanma felek nîm raġîf-i ḫâṣı
Ṭabla-i çarḫa ḳoyub ḳıldı müheyyâ-yı ‘îd

9 Vaṣfıdır bir meh-i tâbende-i evc-i faẓlıñ
Eyleyen kilk-i teri menḳabe-i gûyâ-yı ‘îd[588]

10 Medḥi ol âyîne-i ḳalbi münevver ẕâtıñ
Ṭûtî-i nâṭıḳamı ḳıldı şeker-ḫâ-yı ‘îd[589]

11 Ya‘ni ol ẕât-ı şeref-mend-i[590] cihân-ârâ kim
Oldı pür ġulġule şânıyle zevâyâ-yı ‘îd

12 Müftî-i dîn-i mübîn Es‘ad Efendî-i güzîn[591]
Olur envâ‘-ı neşâṭ aña hedâyâ-yı ‘îd

13 Perde-dâr-ı ḥarim câh u celâli ‘iffet
Şevḳ-yâb-ı keremi mâh-ı dil-ârâ-yı ‘îd[592]

14 Nûr-ı ḥüsn ü ‘ameli[593] lem‘a-fürûz-ı Ramażân
Ḥûr-ı ‘izz ü şerefi şa‘şa‘a-baḫşâ-yı ‘îd

15 Ḫâce-i bendir ‘irfânıña anuñ mihriyle
Şevḳden maḫzen-i diller ṭolu kâlâ-yı ‘îd

16 Vüs‘at dâ’ire-i himmet-i şevḳ-âverine
Tengdir nisbet ile ‘arṣa-i pehnâ-yı ‘îd

---

[586] 6(a) Düşdi zenbîli sipihriñ meh-i nev ẓannitme : Düşdi zenbîl-i felek ġurra degil destinde L.
[587] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Gösterir servî-i zer-târını ẓann itme hilâl / Serv-i sitârın açub şûḫ-ı dil-ârâ-yı ‘îd
[588] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ġarażım bir gül-i bâġ-ı hüneriñ vaṣfıdır / Ḳalemim eylemeden bülbül-i gûyâ-yı ‘îd
[589] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ḳıldı bir âyîne-i ḳalbi münevver ẕâtıñ / Ṭûṭî-i nâṭıḳamı vaṣfı şeker-ḫâ-yı ‘îd
[590] 11(a) Ya‘ni ol ẕât-ı şeref-mend-i : A‘ni ol ẕât-ı hüner-mend-i L.
[591] 12(a) Müftî-i dîn-i mübîn Es‘ad Efendi-i güzîn : Ṣâbıḳa müftî-i dîn Es‘ad Efendi-i güzîn D. / 12. beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Kâtibü’l-sırr şehinşâh-ı mekârim-perver / K’oldı envâ‘-ı neşâṭ aña hedâyâ-yı ‘îd
[592] 13(b) mâh-ı dil-ârâ-yı ‘îd : pertev-sîmâ-yı ‘îd L.
[593] 14(a) ḥüsn ü ‘ameli : ḥüsn-i ‘ameli L.

17 Oldı ṣâd ‘uḳde-i endûha güşâyiş vireli
Nâḫun-ı re’yi hilâl-i ferrûh-efzâ-yı ‘îd

18 Yoḳdur elṭâfı gibi râh-rev-i şevḳe delîl
Budur âdâb ü kemâl ehline da‘vâ-yı ‘îd[594]

19 Vaḳt-i erbâbına[595] ebrû-yı kerem îmâsı
Oldı bir ḫâlli güzel beyt-i mu‘ammâ-yı ‘îd

20 Ḫâk-i pâyına bedel kuḥl-ı celâ görmedi hiç
Olalı bâd-ı ṣabâ bâdiye-peymâ-yı ‘îd

21 Aṭlası pertev-i ṣubḥı bend[596] ḳıldı devrân
Dûş-ı iclâline nev-ḫil‘at-i zîbâ-yı ‘îd

22 Yeter ey ḫâme degildir dem-i taṣdî‘ yeter
Tâ efendim ide bir pâre temâşâ-yı ‘îd

23 Behcet-efrûz ola tâ ‘âleme her sâl[597]
Maḳdem-i yümn-i eṣer ‘ahd-i ṭarabzâ-yı ‘îd

24 Ola ârâmıña ehl-i hüner dergâhı
Tek ü pû eyleye tâ peyk-i sebük-pâ-yı ‘îd[598]

25 Ẕât-ı ẕî-şânı ola zîver-i ṣadr-ı ‘izzet
Bûs-ı dâmânı daḫî maṭlab-ı a‘lâ-yı ‘îd

25[599]
39b
(Ḳaṣîde Yine Müşârü’n-ileyh Devletli Efendimiz Ḥażretlerine)
(Berây-ı Muḥammed Ṣâliḥ Efendi-zâde Es‘ad Efendi)

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

---

[594] 18(b) Budur âdâb ü kemâl ehline da‘vâ-yı ‘îd : Budurey dil hüner erbâbına da‘vâ-yı ‘îd D, L.
[595] 19(a) vaḳt-ierbâbına : diḳḳat ehline dü L.
[596] 21(a) bend : yine İ, D, L.
[597] “sâl” sözcüğünden sonra İ ve D nüshalarına “İḥyâ” sözcüğü yer almaktadır.
[598] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ola ârâmgehi sâye-i ẓıll-ı Allahı / Tâ direng eylemeye peyk-i sebük-pâ-yı ‘îd.
[599] B 39b, İ 37b, D 38b, L 32b. / B ve L nüshalarında başlıksız olan bu kasidenin İ ve D nüshalarında şu şekildedir: Ḳaṣîde Yine Müşârün-ileyh Devletli Efendimiz Ḥażretlerine.

1 Yoḳ mu vaḳt-i ḥasretiñ encâm-ı mâh u sâline
İntiẓârıñ kimse yâ Rabb düşmesün çengâline

2 Cüst-cû-yı ṭâli‘im pür noḳṭa-i dâġ eyledi
Sînemi döndürdi dehriñ taḫta-i remmâline

3 Gülşen-i ḳısmetde düşdi bendeye üftâdelik
Şebnem-âsâ bir gül-endâmıñ ḳapıldı âline

4 Oldı gerden-dâde-i teslîm Mirrîḫ-i felek
Ol meh-i nâ-mihribânıñ ġamze-i ḳattâline

5 Cûy-ı şîrînden geçer ẕevḳ-âşnâ-yı sâ‘idi
Ṭatlı cânından bıḳar kim baḳsa yâl ü bâline

6 Çeşm-i maḫmûrın gören bergeşte müjgânıyle dir
Mestdir güyâ el urmış ḳabża-i pinyâline[600]

7 Vaṣf-ı dilberden ġaraż memdûḥımıñ çıḳmaḳ mıdır
Şâhid-i evṣâfınıñ ey ḫâme istiḳbâline

8 Mültecâ-yı ehl-i ḥâcet kân-ı luṭf-ı mekrümet
Müntemî-i ‘ilm u fâẕîlet ẕât-ı ferruḫ-fâline[601]

9 Ya‘ni müftî-i cihân Ṣâlih Efendi-zâde kim
Faẕl ü ‘irfân içre fâiḳdir bütün emṣâline[602]

10 Yazdı bercîs-i felek bu resme vaṣf-ı ẕâtı
Ḫâme-i zerrîn ile ser-levḥa-i iḳbâline

11 Mihr-i enver cebhe-fersâ dergeh-i efḍâline
Ḳadd-ı ḫamîde çarḫ bûs-ı dâmen-i iclâline

12 Deng ü ḥayrân ehl-i ‘âlem cevher-i idrâkine
Degmez ‘ıṭr-ı ḫulḳınıñ iksîr bir miśḳâline

---

[600] 5 ve 6. beyitler İ, D ve L nüshalarında yer değiştiriyor.
[601] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Mîr- vâlâ-yı mükerrem ẕât-ı pâk-i muḥterem / K’ol muḳarrebdir cihânıñ şâh-ı ferruḫ-fâline
[602] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ya‘ni Aḥmed Big Efendi ol ser-ferân-ı hüner / ‘Arṣa-i dânişde meydân virmedi emṣâline

13 Neyyîr-i ‘aḳlı eger âfâḳa virse tâb u fer[603]
Pertev-i mihriñ olurdı bâ‘iṣ iżmiḥlâline

14 Manṭıḳ u âdâbı taḥṣîl ise ey dil maḳṣadıñ
Ḳıl naẓar im‘ân ile aḳvâline ef‘âline

15 Neş‘eye bâdî-i zülâl şîve-i nuṭḳı iken
Mey-keşânıñ ḫakdeber-ser âteş-i seyyâline[604]

16 Ḥall olur olduḳca re’y-i[605] mû-şikâfî şâne-zen
Nev-‘arûs-ı mebḥaṣiñ merġûle-i eşkâline

17 Âteş-i dil-sûz-ı reşkiñ sîne-i ḫûrşîdde
Nûr-ı ‘aḳl pür-fürûġîdir sebeb-i eş‘âline[606]

18 Serverâ ẕât-ı şeref-mendâ ma‘ârif-perverâ[607]
Ey olan vâḳıf żamîri ‘âlemiñ aḥvâline

19 Mürġ-ı dest-âmûz iken en‘âm u iḥsânıñ dile
İp ṭaḳar mı Ḳâfıñ ol ‘anḳâ-yı zerrîn-bâline[608]

20 Naḳş-ı mir’ât-ı żamîriñ olmuş iken maṭlabım
Ġayrı lâzım mı ḳâlem zînet vire timṣâline[609]

21 Ey kerâmetlü efendim lîk çeşm-i intiẓâr
Uḳde oldı bu faḳîriñ rişte-i âmâline[610]

22 Gerçi[611] bendeñ tesellîyet-baḫşım teennîyle dile
Cebr ider nefs-i ‘acûl ammâ ki isti‘câline

---

[603] 13(a) tâb u fer : nûr u fer D, L.
[604] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Neşve’-i güftâr-ı rengîn selîsi var iken / Sâḳî-i bezmiñ baḳılmaz âteş-i seyyâline. / 15(b) seyyâline : meyyâline İ, D.
[605] 16(a) Ḥall olur olduḳca re’y-i : Ḥall olurdı olsa re’y-i D, L.
[606] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Nûr-ı ‘aḳl-ı rûşenidir âfitâbıñ subḥ-dem / Sînesinde âteş-i reşki sebeb eş‘âline.
[607] 18(a) Serverâ ẕât-ı şerefmendâ ma‘ârif-perverâ : Mîr-i ‘âlî-himmet ẕât-ı mekârim-perverâ L.
[608] Bu beyit D nüshasında şu şekilde:
Ṣayd-ı dâm-ı iltifâtıñ olalı bu murġ-ı dil / Ḳâfıñ ip ṭaḳmaz daḫî ‘anḳâ-yı zerrîn-bâline
L nüshasında ise şu şekilde yer almaktadır:
Dâl olduñ bende-i dergâh-ı şâh itdiñ beni / Ḳâfıñ ip ṭaḳmaz daḫî ‘anḳâ-yı zerrîn-bâline.
[609] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Maṭlab-ı bendeñ içün evvel tavsiṭ eyleyüb / Va‘d-ı himmet eylemişdiñ anıñ istiḫṣâline
[610] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Lîk ‘inâyetlü efendim her dü çeşm-i intiẓâr / Oldı bir ‘uḳde faḳîriñ rişte-i âmâline
[611] 22(a) gerçi : ger İ, D, L.

23 Gerçi perîşân nüsḫa-i aḥvâlimiñ ser-tâ-pâ
İtse bir kimse naẓar tafṣîline icmâline

24 Şem‘-veş sûzân olur târ-ı nigâh-ı re’feti
Degdigi demde ḫurûf-ı âteşîn eẕyâline

25 Teng-ter[612] ḳâfiyem ḳalbim gibi İḥyâ yeter
Var du‘â eyle cihânıñ öyle bir mufażżâline

26 Tâ-be-maḥşer sâye-i bâl-i hümâ-yı devleti
Sâyebân itsün felekde Ḥaḳḳ ser-i iclâline

27 Tâ bir ehl-i ḥâcetiñ beyt-i dilin ta‘mîr ide
Yazıla biñ ḥac ṣevâbı defter-i a‘mâline

26[613]
40b

Ḳaṣîde-i Peçe Bu Daḫî Müşârün-ileyh Efendimize
(Berây-ı Muḥammed Ṣâliḥ Efendi-zâde Es‘adEfendi)

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Göñül kim[614] baḥr-ı sâḥil-i nâ-pedîd sırr-ı Yezdândır
Yine bâd-ı vezân şevkle pür mevc ü cûşândır

2 Ne şevḳ ol ârzû-yı vaṣfıdır bir ẕât-ı vâlânıñ
Ki mir’ât-ı cemâl-ı rûşenin kim görse ḫayrândır

3 Şeref-baḫş-ı cihân Ṣâliḥ Efendi-ẕâde kim ḫûrşîd
Felekde ḫak-bûs-ı dergehi ḥırṣıyla lerzândır[615]

4 Ḳarîn-i ‘avn bârı maẓhar-ı tevfîḳ settârı
Fürûġ-ı din-dârı cebhe-i pâkinde raḫşândır[616]

---

[612] 25(a) Teng-ter : Teng-târdır İ, D, L.
[613] B 40b, İ 38b, D 39b, L 34b.
[614] 1(a) kim : bir L. / 1(b) bâd-ı vezân :bâd-ı zebân D.
[615] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Semî Aḥmed Muḫtâr yemm-i mekrümet-âṣâr / Hüner-mend-i faẓîlet-kâr kim tavṣîfe şâyândır
[616] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ḳarîn-i şehriyârı bende-i ḫâṣ cihân-dârı / Fürûġ-ı kâmkârı vech-i pâkinde nümâyândır

5 Sipihr-i mekrümetde z̲âtı ḫurşîd-i cihân-ârâ[617]
Riyâż-ı ma‘rifetde kilki bir serv-i ḫırâmândır

6 Melâz̲-ı ‘âcizân ü çâresâz-ı müstemendândır
Ṭabîb-i şefḳati nabż-âşnâ-yı dertmendândır

7 Cebîn-i nûr-pâşı maṭla‘-ı mihr-i sa‘âdetdir
Dehân-ı dürr-feşânı menba‘-ı luṭf-ı firâvândır

8 Terâḫḫum anda himmet anda luṭf u mekrümet anda
Derûnı ṣanki leb-rîz-i tuḥaf bir genc-i pinhândır

9 Olur menzil-res-i kâm ehl-i ḥâcet bir kelâmiyle[618]
Ki nuṭḳı reh-nümâ-yı zümre-i ümmîd-vârândır

10 Görelden tâb-ı ḫûrşîd cemâlin ḫaṭırdır hem[619]
Açıldı gülşen-i sînemde gûyâ verd-i ḫandândır

11 Nihâl-i ḳadri olsun naḫl-i ṭûbâ[620] gibi bâlâ-ter
Ki z̲ât-ı ekremi faḫr-gerde-i ser-bülendândır

12 Ḫudâ bir vefḳ-i dil-ḫâh eyleye iḳbâlini efzûn
Zebân-ı bendeye şâm u seḥer bu verd-i[621] çespândır

13 Lisân-ı ḥalle yandı yaḳıldı bezm-i luṭfında
Kemîne bendesi İḥyâ meger kim şem‘-i sûzândır

27[622]
41a
Devletlü Sâliḥ Efendi-z̲âde Efendimiziñ Maḫdûmları Ġalaṭa Mollası Olduḳda[623]

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

---

[617] 5(a) ḫurşîd-i cihân-ârâ : ḫurşîd-i dıraḫşândır L.
[618] 9(a) Olur menzil-res-i kâm ehl-i ḥâcet bir kelâmiyle : Nola ser-menzil-i kâma varırsam bir kelâmiyle L.
[619] 10(a) ḫaṭırdır hem : ġonce-i ḫâṭır L.
[620] 11(a) naḫl-i ṭubâ : sâye-i şâhîde L. / 11(b) faḫr-gerde-i : faḫr-ı gürûh-ı İ, D.
[621] 12(b) verd-i : bir İ, D. / şâm u seḥer : subḥ u mesâ L.
[622] B 41a, İ 39a, D 40a, L 38b
[623] Bu başlığın sonunda İ ve D nüshalarında “ Tebrikdir” sözcüğü yer almaktadır. L nüshasında ise başlık bulunmamaktadır.

1 Şükr[624] mir'ât-ı derûn-ı dile ṣafvet geldi
Rûḥ-ı İskendere ṣad reşkle ḥayret geldi

2 Lücce-i ṭab'ımı cûş-âver idüb bâd-ı neşâṭ
Sâḥil-i nuṭḳıma emvâc-ı belâġât geldi

3 Ṭıfl-ı Meryem gibi gehvâre-i sînemde benim
Bu dil-i mu'cize-gûyâya ṭalâḳat geldi

4 Destime nîş-ger-i ḫâmeyi aldım şimdi
Kâm-ı endîşeme bir başḳa ḥalâvet geldi

5 Yine bir vaṣf-ı ṭabî'atda göründi verzîş
Dil-i sevdâ-żedeye ḫâhiş-i midḥat geldi

6 İşte aġrâz ile maḫdûm-ı veliyyü'n-ni'mem
Mevlevîyyetle bekâm oldı beşâret geldi

7 Vâlid-i mâcidi devletlü efendim işidüb
Ṭab'-ı 'âlîlerine farṭ-ı meserret geldi

8 Habbeẕâ Ḥażret-i maḫdûm-ı hüner-pîrâ kim
Oldıġı manṣıba ẕatıyle şerâfet geldi

9 Necl-i faḫr-i 'ulemâ Ṣâlih Efendi kim añа[625]
Cânib-i Ḥaḳdan 'aṭâ 'ilm ü fażîlet geldi[626]

10 Deşt-i pehnâ-ver-i en'âmşehinşâhı görüb
Rûşen-i eşheb-i iḳbâline sir'at geldi

11 Meclis-i ḫâṣına dâmen be-miyân itdi şitâb
Ḫiḍmet-i tehniyete şân ile şevket geldi

12 Nüsḫa-i ṭâli'ini çarḫ güşâd itdi tamâm
Fâl-ı ḫayr anda bütün yümn ü sa'âdet geldi

13 Baġ-ı 'irfânına zînet virüb ezhâr-ı kemâl
Gülşen-i ṭab'ına gitdikce leṭâfet geldi

---

[624] 1(a) Şükr : Yine D, L. / 1(b) ṣad reşkle : ẓannım bu ki D, L.
[625] 9(a) Ṣâlih Efendi kim añа : Ḥażret-i Ṣâliḥ Molla D, L.
[626] 9(b) Cânib-i Ḥaḳdan 'aṭâ 'ilm ü fażîlet geldi : Faẓl-ı Ḥaḳdan añа pîrâye fażîlet geldi D, L. / 9(b) cânib : cenâb İ.

14 Dem-be-dem maṭla‘-ı pîşânî-i iḳbâlinden
Revzen-i çeşm-i dile tâb-ı necâbet geldi

15 Nermî’-i ṭıynet ü rengînî’-i güftârından
Şerm idüb çehre-i gül-ġonçeye ḥumret geldi

16 Lücce-i bî-bûn-ı inşâfını yâd itdikce
Meşreb-i ḳâfiye-i naẓmıma vüs‘at geldi

17 Olalı zîver ser-rişte-i ḥüsn-i naẓarı
Dürr-i güftârıma efzûnî-i ḳıymet geldi

18 Âsmân-ı kevkebe maḫdûm-ı celîlü’l-ḳadrâ
Baña ḥüsn-i naẓarıñ ‘ayn-ı ‘inâyet geldi

19 Ḫâk-i pâyıñdan eger bendeñ olursa me‘zûn
Ḥâlimi ‘arż ideyim mevsim-i himmet geldi

20 Va‘d-i manṣıbı beni lerzân-ı ümîd itmişdi
Şimdicek maẓhar-ı luṭf olmaġa nevbet geldi

21 Vaḳt-ı incâzdır ol va‘de efendim şimdi
Müddet az ḳaldı dem-i ḫatm-ı ṣadâret geldi[627]

22 Ṣarf içün elbiseye aġzını açmış ol dem
Dehen-i kîseye ḫamyâze-i ḥasret geldi

23 Düzeyim bende-i tûyemdirken uçurdum elden
Murġ-ı maḥṣûlı o dem ‘aḳlıma ḫiffet geldi

24 Heb resîd oldı ḥisâb-ı ferruḫ-ı in‘âmât
Yan çizüb gitdi server işte melâlet geldi

25 Gelmedi ‘â’idi ser-levḥalarıñ miḫlendi
Erre’-i ġamla telâş-ı dile vefret geldi

26 Kütb ü taḥrîr olacaḳḳalmadı ibḳâ tevciye
Manṣıb-ı âḫır olur vaḳt-ı ferâġat geldi

[627] 20 ve 21. beyitler L nüshasında mevcut değildir.

27 Ḳavlü’l-‘ârif-i yükfiyedenİḥyâ fikr it
Terk-i ıṭnâba ‘aceb remz ü işâret geldi

28 İrdi encâma süḫân devlet-imaḥdûmına sen
Ḳıl ḫulûs ile du‘â vaḳt-i icâbet geldi[628]

29 Mesned-i şer‘-i şerîf diye tâ kim ‘âlem
Yine iclâl ile bir ehl-i ḥükûmet geldi

30 Ola rif‘atde efendimle bu maḫdûm-ı güzîn[629]
Dem-be-dem ḫâṭıra ṣıdḳ ile bu da‘vet geldi

31 Nesl-i pâki müteselsil ola tâ rûz-ı ḳıyâm
Bu du‘âlarla leb-i ḫâmeye temmet geldi

28[630]
41b
Der-sitâyiş-i Merḥûm Cennet-mekân Tevfîḳ Efendi Ḥażretleri

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

1 ‘Arż-ı mihr eyler felek ḫûrşîd enver gösterir
Şevḳle ceyb-i maḥabbetden yine ser gösterir

2 Ṣanma kim bî-vech ider geh bedr-i mâhı ki hilâl
Dil-ḫırâb-ı cevre şimdi rûy-ı diller gösterir

3 Zîb-i dûş olmak ümîdiyle nigâh-ı raġbete
Nev-perend pertev-i ṣubḥı ser-â-ser gösterir

4 Elde zerrîn dâ’ireyle mihr şarḳ-ḫân olub
Her seḥer kendin kemâl-i şevḳe maẓhar gösterir

5 Çarḫ-ı nîlî-gûn-ıtegerkta‘ne-i bed-ḫâhdan
Ḥıfẓ içün ehl-i kemâli çetr-i aḫḍar gösterir

---

[628] Bu beyit D ve L nüshalarında şu şekildedir:
Ol ḫulûṣ ile du‘â-ḫân-ı devâm-ı devlet / İrdi encâma süḫan vaḳt-i icâbet geldi
[629] 30(a) Ola rif‘atde efendimle bu maḫdûm-ı güzîn : Ola rif‘atde efendim iki maḫdûmı ile L.
[630] B 41b, İ 39b, D 40b, L 27b.

6 Müşteri ṣarrâf-ı devrân ḫâṭır-ı ehl-i dile
Aḫterân-ı şeb degil mîzân be-kef zer gösterir

7 Pâk dâmendir felek şimdi ḫâlâb-ı kîneden
Elde zîrâ ḳurṣ-ı mehden şekl-i sünger gösterir

8 İdemez pervâz-ı naḫvet yaḳdı âhım bir perin
Ġurradan bâz-ı sipihr el'ân yek per gösterir

9 Şöyle bir lâġarsıñ idbâr kim gerdûn aña
Hâle-i mehden güzer it diyü çenber gösterir

10 Câm-ı ġayret âsmânı şöyle sermest itdi kim
Oldı gök ḳandîl ṣanmañ şebde aḫter gösterir

11 Vaż'ı nâ-hemvâr iken şimdi bu ṭavr-ı dil-keşi
Bilmedik ey dil neden ol sifle perver gösterir

12 Ṭuydı ẓannım intisâbıñ ol der-i vâlâye kim
Dîde-i mihre ġubârı kuḥl-ı cevher gösterir

13 Öyledir kim mışra'ını oldı şeh-beyt-i murâd
Noḳṭa-igül-miḫî hem telmîḥ-i diger gösterir

14 Târ-û-mâr ṭard ider mâr-efgenânı şirreti
Çûbını bu bâbda der-bân-ı ejder gösterir

15 Ol der-i iclâlidir 'âlî-himem bir kâmiliñ[631]
Kim ser-i çarḫ üzre devrân ẕâtına yer gösterir

16 Seyyid-i sa'd-ı iştihâr 'arṣa-i dânişveri
Ẕâtın engüşt-i nigehle her hüner-ver gösterir

17 Şehsüvâr-ı merd-i meydân-ı ma'ârif kim felek
Saṭl-ı reh-vârın ser-i şâhâne-efser gösterir

18 Ḥażret-i Tevfîḳ Efendi ṣadr-ı pîrâ-yı kemâl
Feyż-i nuṭḳı teşne-gân-ı 'ilme kevṯer gösterir

19 Ol ki ma'nâ-yı şeref terkîb-i ẕâtından anuñ
Lem'a-i mihr-i cihân-ârâ gibi ferr gösterir

[631] 15(a) Ol der-i iclâlidir 'âlî-himem bir kâmiliñ : Ol dâr-ı iclâlidir bir kâmil meh-i ṭal'atiñ L.

20 Ol ki taṣvîr-i girân temkîn-i ‘izzet gösterir
Ḳulzüm-i na-ḳa‘r-yâb-ı dilde lenger gösterir

21 Ol ki feṯḥ-i bâb-ı ḥışn-ı Ḫayber ḫayr itmeden[632]
Pençe-i saṭvet-nümâsı zôr Ḥaydar gösterir

22 Ol ḫıdîv-i mülket-ârâ-yı fażîlet kim anuñ[633]
Ferş-i ṣaḥn-ı ‘affiyet çün ḳudsiyân pür gösterir

23 Câmi‘-i fażl u hüner ol muḳtedâ kim ne felek
Ḫuṭbe-ḫân-ı medḥine ne pâye minber gösterir

24 Rû-be-rû ṭûṭî-i maḳâlân belâġat naġmeye
İnkişâf-ı tâb‘ı mir’ât-ı Sikender gösterir

25 Çîn-pişânî-i nûr-efşân-ı pâki yek biñ
Nüsḫâ-i re’y-i ṣevâba târ-ı masṭar gösterir

26 Pertev-i âyîne-i feyż-i Ḫudâ ẕâtı gibi
Vâkıf-ı sırr-i dü ‘âlem bir süḫân-ver gösterir

27 Ḫalḳa-i tedrîsin eyler ṭâ’ir-i taḥḳîḳe dâm
La‘l-i gevher-bârın ammâ dâne serper gösterir

28 Olsa da târik-ter bezm-i ârem-gâh-ı ḫayâl
Şeb-çerâġ-ı ẕihn ü ḳârî münevver gösterir

29 Şöyle a‘ẓam devḥa-i fażlı ki Behzâd itse naḳş
Anda bu cism-i kerî‘âlemi berr gösterir

30 Nüsḫa-i mihr ü vefâyı ḫâce-i ṭab‘ı müdâm
Hem yüzünden gösterir ḫalḳa hem eẕber gösterir

31 Ḫaṭṭ-ı bâlâ refte’-i mevhûm-ı bî-pâyândan
Ḳadd-i naḫl-i himmeti ölçülse bir ter gösterir

32 Şîve-i luṭf-ı kelâmı kârbân-ı ḫandeye
Bâz idüb efvâh-ı ehl-i meclisi der gösterir

---

[632] 21(a) itmeden : itmede İ, D, L.
[633] 22(a) Ol ḫıdîv-i mülket-ârâ-yı fażîlet kim anuñ : Ol ḫudâvend-i serîr-ârâ-yı mülk-i dâd kim D, L.

33 Olsa şâkird-i sebḳ-âmûz-ı ḥiddet ẕihnine
Ḥâlet-i ḳaṭ‘ı o dem tîġ-i muṣavver gösterir

34 Eyleyüb zencir-bend-i mevc-i ḥayret ‘âlemi
Emrine âyîne-i ṭab‘ı müsaḫḫar gösterir

35 Ḫâme-i engüşt-i tehdîd ḥikem-pervâzı çün
Ṣafḥa-i dillerde naḳş-ı nehy-i münker gösterir

36 Fâriġü‘l-bâl eyleyüb laḥn-ı celîden bülbüli
Farṭ-ı dehşetden ser-i ṣad-bergi ditrer gösterir

37 İtmege emvâc-ı luṭf-ı meşreb-i ṣâfiñ ḥisâb
Cûyı ‘aks-i berg-i sûsen dilli defter gösterir

38 Ṣorsalar ḥilmin taṣavvur idene ḫûy-şânını
Penbeyi ḥayretle mâder mûmı dâder gösterir

39 Kilki ol saḫḫâr kim bir kerre taḳbîl eylese
Sâde-rû ḫûbân evrâḳı ḫaṭṭ-âver gösterir

40 Olalı dil-ḫaste-i reşk-i ṣarîr-i[634] ḫâmesi
Gonçe vü gül bülbüle bâlîn ü pister gösterir

41 Lerze-nâk eylerse ḳadd-i düşmeni ḫışmı eger
Resmini ol ḥâletiñ eşcâra ṣarṣar gösterir

42 Bîm-i ḳaḥrından perî’-i fitne pinhân olsa da
Şîşe-i gül-gûn-ı çeşminden güzeller gösterir

43 Heybeti olsa ‘aceb mi ḳalb-i düşmende ‘aẓîm
‘Aksini mir’ât-ı dîv insânıñ ekber gösterir

44 Nuṭḳ-ı cân-baḫş lebi semt-i maḳâm neşveyi
Naġme-i ‘ûd-ı ṭarabzâdan çoḳ ‘anber gösterir

45 Ṣanma naẓmı der-kemend-i reşk ider ḥussârını
Bikr-i fikri ḥalḳa-i zülf-i mu‘anber gösterir

46 Ma‘nî-i mıṣrâ‘-ı her beyti ḫayâl-ender-ḫayâl
Bâġ-ı ṭab‘ı sünbül-i mażmûnı ḳatmer gösterir

[634] 40(a) ṣarîr : ḍarîr İ, D, L.

47 Ma‘nî-i sûz-ı iḳtibâs şu‘le-i idrâkını
Lâne-i dillerde mânend-i semender gösterir

48 Mûm ider sengîn dilânı nermî’-i aḫlaḳla
Penbeyi ḫârâya güyâ raḫne-âver gösterir

49 Cûdı ‘anḳâ-ṭıynetân-ı Ḳâf-ı istiġnâyı heb
Dâne-çîn-i dâm-ı luṭf eyler kebûter gösterir

50 Dûr-bîn-i çeşm-i ümmîdiñ silüb jengârını
Dest-mâl-ı himmetiyle çün aña ferr gösterir

51 Mâverâ-yı ḫaṭṭa-i imkânda olsa kâme[635] cây
Anı taḳrîb eyler ol ġâyetde ḫoş-ter gösterir

52 ‘Ârif-i âgeh dilâ ṣadrâ ma‘ârif-perverâ
Ey ki Ḥaḳḳ zâtıñ gibi rûḥ-ı muṣavver gösterir

53 Sensin ol şem‘-i hevâ[636] kim nûr-ı fażlıñ maḥv idüb
Ẓulmet-i ẓulmı sarây güni enver gösterir

54 Mâye-dâr-ı feyż-i re‘fetdir dil-i nâzik-teriñ
Ṭıynetiñ âb-ı leṭâfetle muḫammer gösterir

55 İtmege pâyende’-i ḳaṣr-ı celâl ü rif‘atiñ
‘Arż ider sîmîn ‘amûd-ı ṣubḥı ḫâver gösterir

56 Her seḥer cârû-keşân-ı âsitânıñ reşkle
Ḫâṭır-ı ḫûrşîd-i âlem-tâbı muġberr gösterir

57 Bû-yı ḫulḳındır ifâḳât-baḫş bî-hûş-ı ġama
Çünki encümden felek dârûyı hûş-ber gösterir

58 Ḥüsn-i ṭab‘-ı rûşeniñ temṣîl idüb mâhiyyetin
Çarḫ-ı endîşem hemân bir mâh-ı peyker gösterir

59 Feyż-i nuṭḳuñ öyledir kim perde-i elfâẓdan
Duḫterân-ı ma‘nî-i rengîni söyler gösterir

---

635 51(a) kâme : aña L.
636 53(a) hevâ : Hüda İ. / 53(a) fażlıñ : ‘adliñ D, L

60 Naġme-cûy-ı nây-ı kilkiñ raġbet itmez gerçi kim
Kâle-i âhengini muṭrıb muḫayyer gösterir

61 Serdî-i nâ-sâz-kârî-i felek dil-ḫastesi
Ḫaclet-i maṭbûḫ-ı iḥsânıñla kim der gösterir

62 Her reg-i cismimi[637] olub evtâr-ı ḳânûn ṭarab
Râḥatü'l-ervâḥdan âheng-i ḫôş-ter gösterir

63 Görse mihr-i ṭal'atıñ faṣl-ı ḫazân ye'sde
Devḥa-i âmâlı bî-berg ü nevâ bir gösterir

64 Düşmen-i ġam dilde bayrâḳ gösterirdi âhdan
Şimdi ammâ mevc-i şevḳıñ aña leşker gösterir

65 Şeb-revân-ı ye'se ol dem kim ṭarîḳ-i kâmını
Berḳ-i gül-ḫande[638] lebiñ mânend-i rehber gösterir

66 Hem-çü bârân-ı bahârı girye-i şâdîleri
Gülşen-i dilde ferruḫdan taze güller gösterir

67 Bâb-ı luṭfiñda mülâzım olmak erbâb-ı dile
Emr-i lâzımdır ki insânı muvaḳḳar gösterir

68 Şevḳ-ı müşgîn-i nefḥâ-i nâf-ı ġazâl midḥatiñ
Ṭab'ımı semt-i ġazelde feyż-güster gösterir

69 Ṣanma ol mâhıñ felek la'lin ḫaṭṭ-âver gösterir
Levḥ-i baḫt-ı'âşıḳı tesvîde muḫbir gösterir

70 Vech-i taḥrîr iledir ḳayd-ı ma'âşı ṣanma ḫaṭṭ
Ḥâl-i ḥüsn-i dil-rübâ ġâyet mükedder gösterir

71 Sûzen-i müjgândan târ-ı nigâh-âsâ geçer
Mû miyânıñ ol perî-zâd öyle lâġar gösterir

72 Yârdan ayrılmaz aġyâr-ısiyeh-rû gûyiyâ
Sâyedir kim mihr-i ruḫsârı berâber gösterir

---

[637] 62(a) cismimi : cismi İ, D, L.
[638] 65(b) gül-ḫande : gül-ḫand-ı lebiñ L.

73 Ḫande-rîz-i nâz ider gâhî leb-i gül-fâmını
Telḫ-kâm-ı cevre gûyâ gülbeşeker gösterir

74 Ḥasret-i câm-ı lebüñle cân viren üfṭâdeniñ
Ġonceler ḫâk-i mezârı üzre sâġar gösterir

75 Pûte-i devrânda kimyâ-gerân-ı ‘aşḳına
Dûd-ı âh-ı pür-şerer kibrît-i aḥmer gösterir

76 Serbezânû-yı te’eddüb ol yeter İḥyâ seni[639]
Gerçi naẓm-ı dil-pesendiñ nükte-perver gösterir

77 Ḥâfıẓ-ı kilkiñ du‘â-ı ḫayrını ḫatm eylesün
Çün ḫitâmında icâbet da‘vetiñ ser gösterir

78 Bûy-ı ‘ıṭr-ı ḫulḳı ta‘ṭîr ide kâm-ı ‘âlemi
Ṭabla-i çarḫ üzre şeb tâ müşg-i ezfer gösterir

79 Çâk çâk olsun dil-i bed-ḫâhı tîġ-ı cevriyle[640]
Mâh-ı nevden tâ felek zerrîn ḫançer gösterir

80 Ẕât-ı vâlâ-şân-ı kerrûbî ṣıfâtı dâ’ima
Budur ümîdim ki dehre şevket ü ferr gösterir

81 Ferve’-i iclâl der-ber kiṣve’-i rif‘at be-ser
Baḫt-ı yâver tâ ki âṣârın muḳadder gösterir

29[641]
44a
‘Îdîyye Der-sitâyiş-i Merḥûm Müşârün-ileyh (Berây-ı Tevfîḳ Efendi Ḥażretleri)

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ṭâḳ-ı sipihri itdi yine pür żiyâ-yı ‘îd
Ḳandîl-i ṣâf ġurre-i revnâḳ-fezâ-yı[642] ‘îd

[639] 76(a) seni : saña İ, D.
[640] 79(a) cevriyle : cevrle İ, D, L.
[641] B 44a, İ 42a, D 43a, L 30a.
[642] 1(b) revnâḳ-fezâ-yı : revnâḳ-efzâ-yı L.

2 Ḫûy-gerde oldı cebhe-i ṣubḥı degil nücûm
Farṭ-ı şitâbla gelicek dil-rübâ-yı ‘îd

3 Mir’ât-ı ḳalb-i mü’mine rûşen-ger felek
Ḳıldı hilâli mışḳale-i ġam-zidâ-yı ‘îd

4 İftârı bür’-isâ‘a olub verd-i rûzeye
Ża‘fı izâle itdi müferreḥ devâ-yı ‘îd

5 Ẓann itme ġurrasını mâhıñ kenârdan
Bürâ’ eyledi ṭılasına gerdûn berây-ı ‘îd

6 Ferhâdıñ aṣdı çarḫa gül-nigûn degil hilâl
Ta‘ẓîmlerle Ḫüsrev-i Şîrîn-liḳâ-yı ‘îd

7 Rûy-ı nigâr ile leb-i sâġar öpülmede
Bûseyledir muḥaṣṣılı bey‘ ü şirâ-yı ‘îd

8 Bâm-ı sipihre ġurra ḳosun sürme-dânını
Besdir dü çeşme sürme içün ḫâk-pây-ı ‘îd

9 Ḥâcî fetîl-i ġurrâ bu şeb ‘arż ider bize
Bir şâm-ı ḫalḳasını berây-ı ġıdâ-yı ‘îd

10 Ẓann itme oldı küşte-i ḳanâdîl her menâr
Şehr üzre düşdi sâye-i per-i hümâ-yı ‘îd

11 Meydâna girdi ceyş-i ġam ṣavmı bozmaġa
Câm-ı mey oldı ḳâsım-ı la‘lin ḳabâ-yı ‘îd

12 Virmez riyâ ile o ḳadar aldıġı vużû’
Rûy-ı ‘ubûs-ı vâ‘iẓe aṣla celâ-yı ‘îd

13 Ṣayd u şikâre çıḳdılar âhû-nigâhlar
Her gûşede ṭaraf-be-ṭaraf hûy u hây-ı ‘îd

14 Ġılmân-ı sebz-pûş ṣanavber-ḫırâm ile
Ḫuld birine beñzedi gülşen-serâ-yı ‘îd

15 Ḳartal ḳanâdı allı yeşilli bınış ile
Açdı sehî-ḳaddân Sitanbul livâ-yı ‘îd[643]

16 Şa‘bânı her[644] mehiñ ġam-ı zülfiyle ḳılsa âh
Olmaz mı sünbüli eşeriyle hevâ-yı ‘îd

17 Aġyârı şimdi ben de[645] ṭonatdım şütûm ile
Ednâları ṭonatmaḳ imiş çün sezâ-yı ‘îd

18 İksîr-i ḫâk-i dergehi bir żât-ı ekremüñ
Virdi faḳîre şevḳle İḥyâ ġınâ-yı ‘îd[646]

19 Zîver-nümâ-yı[647] mesned ü fażl u kemâl kim
Ḫâk-i der-i sa‘âdetidir bûse-câ-yı ‘îd

20 Tevfîḳ Efendi kim der-i fażlında olmadır
Çevgân-ı mâh-ı nev ile derbân-recâ-yı ‘îd[648]

21 Züvvâr-ı beyt-i ‘izzeti kerrûbiyân-ı ‘arş
Ferrâş-ı ṣaḥn-ı devleti bâd-ı ṣabâ-yı ‘îd

22 Vaż‘-ı cebîn ḥürmet ider âsitânına
Her sâl iki kerre meh-i dil-güşâ-yı ‘îd

23 ‘Âlemde tâ ki râyet-i zerrîn-i ‘ilm diñse
Bâm-ı sipihre şâh-ı mübârek-liḳâ-yı ‘îd

24 [Bir zevḳ-i dâ’imi bula kim kâm-ı ḫâhişi
Efzûn ola o zevḳe müdâm iştihâ-yı ‘îd

25 Hem iki serv-i gülşen-i zerrîn Ḫudâ
Âzâde-i ġumûm ide budur du‘â-yı ‘îd

---

[643] Bu beyitten sonra diğer nüshalarda bulunmayan sadece L nüshasında bulunan şu iki beyit yer alıyor:
Dîbâ giyüb çü hâle o meh bir daḫî aña / Giydik itmedi bize bir merḥabâ-yı ‘îd
Baġa açılmağa yüzi yoğise vechi var / Cânâne oldı ḫaṭṭ-ı siyâhı ‘aṭṭâr-ı ‘îd

[644] 16(a) her : ol L.

[645] 17(a) Aġyârı şimdi ben de : Ben de berây-ı raḳîbi D, L.

[646] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
İksîr-i ḫâk-pâyı ṣafâsı efendimiñ / ‘Aceb mi virse faḳîre ġınâ-yı ‘îd

[647] 19(a) Zîver-nümâ-yı : Ṣadrü’l-ṣudûr-ı L.

[648] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Tevfîḳ Efendimiz ki olur bûs-dâmeni / Şevḳ-âver-i cihân ü şaṭâret fezâ-yı ‘îd

26 Aġna iki sütûde ḫafîye sa‘idi kim
Anlarladır leṭâfet ḥüsn ü bahâ-yı ‘îd

27 Medḥin terennüm itmegin ol iki ġonceniñ
Kilk-i ter oldı bülbül-i dilgeş-nevâ-yı ‘îd

28 Bu ḫandânıñ ide Ḫudâ ṣubḥ u şâmını
Âlâmdan beri çü ṣabâḥ u mesâ-yı ‘îd[649]]

29 Mir’ât-i ḳalb-i enverine tâb u ferr virüb
Ṣayḳal-zen-i neşâṭ ola dâ’im ṣafâ-yı ‘îd

30 Ḥaḳḳ ide ṣubḥ u şâm meh u sâl ‘ömrini
Ekdârdan berî çü ṣabâḥ u mesâ-yı ‘îd

30[650]
30b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Bir ‘arżıḥâl ile ne olur var efendime
Aḥvâliñ eyle ey göñül eş‘âr efendime

2 Ammâ müfîd ü muḫtaṣar olsun beyân-ı ḥâl
Taṣdî‘-i serle eyleme âzâr efendime

3 Bir ṭarz nola eyle taṣaddî kelâma kim
Olsun neşâṭ u şevḳ be-dîdâr efendime

4 Ehl-i ḥasedden eyleriseñ üşkûh eyleme
Pek de şikâyet oldıġın iẓhâr efendime

5 Böyle diyince virdi baña dil cevâb-ı pâk
Yoḳ bende hiç ṭaḳat güftâr efendime

6 Kilk-i süḫân-veri ṭarafımdan degil ḳîl
Disün ne ise ḥâl-ı dil-i zâr efendime

[649] Köşeli parantez içindeki bu 5 beyit sadece L nüshasında yer almaktadır.
[650] Bu kaside sadece L nüshasında yer almaktadır (30b).

7 Düşdüm hemân niyâz iderek pây-ı ḫâmeye
Didim ki düşdi iş saña billûr efendime

8 Baş üzre didi muşeyyâ ‘alîyü’r-re’s olub revân
‘Arż eyleyem merâmıñı yekpâr efendime

9 Ey luṭfı çoḳ mürüvveti bî-ḥadd kerem-şi‘âr
Olsun Ḫudâ hemîşe nigeh-dâr efendime

10 Ruḫ-sûde-i zeyn-i niyâz oldıġın diliñ
Bir bir idem ifâde vü aḫbâr efendime

11 Ḥussârıñ âteş-i ḥaddi aldı her yanına
Yansa yaḳılsa nola meded-kâr efendime

12 Sûzişleriyle döndi Çırâġâna semtimiz
Seyr itdirir dem olmasa düşvâr efendime

13 Âteşler içre ḳaldıġına göre bârî dil
Olsun çerâġ-ı ḫâṣ u ṭarafdâr efendime

14 Va‘d-ı kerîm sâbıḳa-i incâz u himmeti
Şimdi niyâz ider o şenâ-kâr efendime

15 Maḥv-zede-i ṭarîḳ idi evvel gelüb yola
İtdi rücû‘ ‘âḳıbet kâr efendime

16 Terk eyleyüb imâmeti artırsa ḳâmeti
Oysa nolur benim mülk-i eṭvâr efendime

17 Ṣıdḳıyla dönse dâ’ire-i devletinde hem
Ber-pâ-yı ḫidmet olsa çü pergâr efendime

18 Bundan da ḫavf ider ki ola bu niyâz-ı ser
Şâyed merâm-ı ḳalb-i kerem-kâr efendime

19 Ḥaḳḳında belki diger ola luṭf u ‘âṭıfet
Eyler dil anı söylemege ‘âr efendime

20 Budur ma’il naẓm-ı lâ’lî-i miṣâl ‘arż
Baḥr-ı şerefde ol dürr-i şahvâr efendime

21 Ḥüsn-i naẓarla bendesin İḥyâ idüb müdâm
Olsun du‘âda şevḳle her bâr efendime

22 Allah ‘ömr ü devletini müstezâd idüb
Ḥüsn-i niẓâm-ı ḥâl ola hem-vâr efendime

23 Evlâd ü aḳrabâ vü aḥibbâsın eyleye
‘Âlemde Ḥaḳḳ ṣıddîḳ vefâ-dâr efendime

31[651]
45a
Ḳasîde-i Peçe Der-Sitâyiş-i Defterdâr-ı Sâbıḳ Şerîf Efendi

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Görünmese nola hemçün perî o şûḫ-ı ẓarîf
Girer mi dest-i nigâha hiç öyle cism-i laṭîf

2 Virirse muġbeçe ṣâbun-ı câm-ı billûrı
Eliñ yû ġuṣṣadan ey rind olma ġamla elîf[652]

3 Ne gösterir baña mir’ât ikide bir ‘aḳsiñ[653]
Ne vechle ola cânâ muḥabbetiñ tanṣîf

4 Nigâh-ı raġbet ider aña bir gün evvel âfet
Niyâz-nâmemi çün dûr-bîn iderse lefîf

5 Nüvîd-i midḥat-ı ẕâtıyle bir kerem-kârıñ[654]
Felekde gûş-ı hilâli ben eyledim teşnîf

6 Güzîde-ẕât-ı şeref-mend-i ‘âlem-ârâ kim
Debîr-i çarḫ anı bu resmle ider tavṣîf[655]

7 Sütûde menḳabe ser-defter-i hüner-mendân
Bülend-mertebe müstevfî-i selîf ü ‘afîf

---

[651] B 45a, İ 42b, D 44a, L 31b.
[652] Bu beyitten sonra diğer nüshalarda bulunmayan sadece L nüshasında bulunan şu iki beyit yer alıyor:
Sebük dimekle yerinden ḳımıldamaz ḫârâ / Ṣâḳîl-i bezmi bıraḳmaz olunsa da taḫfîf
Raḳîbiñ itme bize nâmın ey ṣanem telmîḥ / Anı yüzünden oḳur eyleyen ruḫın taṣḥîf
[653] 3(a)Ne gösterir baña mir’ât ikide bir ‘aḳsiñ : Ne gösterir baña ‘aksiñ ikide bir mir’ât L.
[654] 5(a) Nüvîd-i midḥat-ı ẕâtıyle bir kerem-kârıñ : Degil sitâredir midḥatiyle bir ẕâtıñ L.
[655] 6(b) tavṣîf : ta‘rîf L.

8 Şerîf Efendi o müşkil-pesend kim oldur
Umûr-ı ma‘dele-i devleti fehîm ü ‘arîf

9 Nedir o nûr-ı[656] ṣabâḥat cemâl-i pâkinde
Nedir o mihr-i vefâ maṭla‘ı o ṭab‘-ı laṭîf

10 Müẕâb olur daḫî rûyîn-ten olsa ḫacletle
İder o mertebe mihmân bezmini talṭîf[657]

11 Olurdı ḳurṣı mehiñ sîne-bend-i raḫşı eger[658]
İdeydi çirk-i kelefden felek anı tanẓîf

12 Saña bu devlet-i ‘uẕemâ degil midir İḫyâ
Saña bu faḫr yetişmez mi ey çü ẕerre-i ża‘îf

13 Ne bezmi kim ide ol ẕât-ı pür hüner teşrîf
İde cihâna seniñ gibi bendesiñ ta‘rîf

14 Seniñ de vâcibe-i ẕimmetiñ degil mi du‘â
Teşekküren hele fikr it âbâd-kâr-ı lehîf

15 Cihânda olına tâ ḳısmet-i ezel taḳsîm
Ḫudâ ide raḳam-ı ‘ömr ü devletin taż‘îf[659]

32[660]
45a
Ḳaṣîde-i Peçe Der-Sitâyiş-i Debîr-i Sulṭânî

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

1 Oldı şimdi bu dil-i şeydâ düçâr-ı intiẓâr
Naḳş-ıpâ-veş yolda ḳaldı çeşm-i çâr-ı intiẓâr

---

[656] 9(a) o nûr-ı : enver-i L.
[657] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Erirdi ḫaclet ile meclisinde rûyîn-ten / Göreydi kim nice olurmuş nevâẕiş ü talṭîf
[658] 11(a) Olurdı ḳurṣı mehiñ sîne-bend-i raḫşı eger : İderdi raḫşına bir sîne-bend-i ḳurṣ mehi L.
[659] Bu beyit D nüshasında şu şekilde:
Mużâ‘af ide meh ü ṣâlı tâ cihânda Ḫudâ / Ola merâtib-i iḳbâl ü ‘izzeti taż‘îf
L nüshasında ise şu şekildedir:
Mużâ‘af ide meh ü ṣâlı tâ cihânda Ḫudâ / Müdâm eyleye iḳbâl ü ‘izzetin taż‘îf
[660] B 45a, İ 43a, D 44a, L 38a.

2 Lâciverdi ṣafḥa-i gerdûna her şeb ḳılmada
Kilk-i mûyın müjem naḳş u nigâr-ı intiẓâr

3 Girye-i ḥasretle oldı her dü çeşm-i ḫûn-feşân
Reh-güzâr-ı arzûda çeşme-sâr-ı intiẓâr

4 Eyledi beyt-i dilim me'vâ-yı 'adûyı iḫtilâc
Ḫâne-i çeşm oldı cây-ı nâ-bekâr-ı intiẓâr

5 Ḳaṭre-i sîmâya meşḳ-i ıżṭırâb eyler göñül[661]
Oldı şimdi tâ o rütbe bî-ḳarâr-ı intiẓâr[662]

6 Gülşen-i ḫûlyâda[663] olduḳca vezân bâd-ı ümîd
Açdı nergisler gibi çeşmim bahâr-ı intiẓâr

7 Ḳaṭre ḳaṭre eşk-i ḫûnîn taḥassürden bu şeb
Ser-be-ser müjgânlarımdır lâle-zâr-ı intizâr

8 Ben telâş itmem de kim itsün nihâl-i 'ömrime
Erredir âmed-şüd-i leyl ü nehâr-ı intiẓâr

9 Gel didikce şâhid-i kâm eyler oldı baña nâz
Olmayım mı ḫaṭve-senc-i reh-güẕâr-ı intiẓâr

10 Âb-ı himmet eyleye iṭfâ meger kim âteşîn
Yoḫsa heb cismim olur sûzân-ı nâr-ı intiẓâr

11 Öyle himmetdir ki zeyl-i ṣâḥibin bûs itmege
Oldı rû-yı ḫâhiş-i dil pür-ġubâr-ı intiẓâr[664]

12 Râz-dâr-ı şehriyârî kim ṣabûḥ-ı re'feti[665]
Serden oldur eyleyen def'-i ḫumâr-ı intiẓâr

13 Ol kerem-ver kim fürûġ-ı ḫandesin fikr eylese
Rûşen eyler ḫânesin şeb-zinde-dâr-ı intiẓâr

---

[661] 5(a) göñül : müdâm D, L.
[662] 5(b) Oldı şimdi tâ o rütbe bî-ḳarâr-ı intiẓâr : Öyle oldı şimdi bu dil-i bî-ḳarâr-ı intiẓâr D, L.
[663] 6(a) ḫûlyâda : ḫulyâya L.
[664] Bu beyit D nüshasında şu şekilde:
Öyle bir himmet ki eyler bûs-pây-ı ṣâḥibi / Çehre-i mâhı felekde pür ġubâr-ı intiẓâr
L nüshasında ise şu şekilde yer almaktadır:
Öyle himmet-keşân ṣâḥibin bûs itmege / Rûy-ı mâh oldı felekde bir ġubâr-ı intiẓâr
[665] 12(a) Râz-dâr-ı şehriyârî kim ṣabûḥ-ı re'feti : Kâtibü's-sırr-ı şehinşeh kim ṣabûḥ-ı re'feti L.

14 Bî-kerândır baḥr-ı luṭfı öyle kim fülk-i ümîd
Olsa da her su revân[666] görmez kenâr-ı intiẓâr

15 Öyle ‘âlî-rütbe kim pervâzıyle mürġ-ı ḫayâl
Aña çıḳmaḳdan olur perhiz-kâr-ı intiẓâr

16 ‘Abd-ı ḫâṣıdır o şâhıñ kim sezâ âmâline
Olsa eyyâmında ‘âlem tevbe-kâr-ı intiẓâr

17 Şâh-ı Ḥâtem-şîme[667] kim güldeste-i iḥsânına
Yine her medd-i nigeh ṣarmaḳda târ-ı intiẓâr

18 Öyle şeh kim olsa bârân âb-ı cevri[668] zeyn olur
Ġonçe-i kâm ile ṣaḥn-ı şûre-zâr-ı intiẓâr

19 Noḳṭa-i ḫaṭṭ-ı şerîfi ḫâl-ı rûy-ı kâm iken
Merdüm-i çeşm olmasun mı dâġ-dâr-ı intiẓâr

20 Sâḥa-i vaṣf-ı hümâyûnunda bulmaz ġâyeti
Olmasun bîhûde fikr eşheb-süvâr-ı intiẓâr

21 Ey kerîmü’t-ṭab‘ Ḥâtem-menḳabet ḳurtar beni
Ḫaylîden oldum esîr-i dil-figâr-ı intiẓâr

22 Ol şefâ‘at-ḫâh-ı kâm-ı bendeye ol şâhdan
Olmayam sâyeñde her dem dem-güẕâr-ı intiẓâr

23 Deşt-i iḳbâliñde ṣayd olsun saña naḫçîr-i kâm[669]
Olmasun müjgânlarıñ dâm-ı şikâr-ı intiẓâr

24 Rûşen itsün çeşm-i şâhenşâhı hem rû-yı murâd
Görmeye ḳalb-i hümâyûn iġbirâr-ı intiẓâr

25 Rû-yı dil-ḫâhın ẓafer-rengîn idüb İḫyâ ola
Perde-i[670] reng-i ‘adem ḫaṭṭ-ı ‘iẕâr-ı intiẓâr

---

[666] 14(b) Olsa da her su revân : Geşt iderse sû-be-sû L.
[667] 17(a) Şâh-ı Ḫâtem-şîme : Şâh-ı Ḫüsrev-dâd L.
[668] 18(a) âb-ı cevri : her cûdı L.
[669] 23(a) Deşt-i iḳbâliñde ṣayd olsun saña naḫçîr-i kâm : Deşt-i iḳbâliñ maḳarr-ı ṣayd-ı kâm olsun müdâm D, L.
[670] 25(b) Perde-i : Târî’-i L.

33[671]
46a
Ḳaṣîde-i Peçe Der-Sitâyiş-i Re’îs Râşid Efendi

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Bi-ḥamdi-lillâh yine bir dergeh-i vâlâda yüz buldum
Göründi rû-yı kâm ol südde-i ‘ulyâda yüz buldum

2 Heyûlâ-yı emel ṣûret bulur mı dirken ‘âlemde
Bu ḫulyâ ile bir bezm-i neşâṭ-efzâde yüz buldum

3 Degil bî-vech-i şevḳım seyr idüb timṡâl-i maḳṣûdı
Miṡâl-i âyîne ol bezm-i ġam-fersâda yüz buldum

4 Ne bezm ol ḳâni‘ iken anda ben[672] bir ṣûret-i luṭfa
Hezâreyn gördüm ol bezm-i ṣafâ-baḫşâda yüz buldum

5 Odur bezm-i re’îs-i salṭanat Râşid Efendi kim[673]
Görüb ṣad rû-yı dil ol bezm-i bî-hemtâde yüz buldum

6 O ẕât-ı pür-hüner[674] kim her dü dest-i nuḳre-pâşıdır
Keff-i baḫr-ı ‘inâyet ol yed-i ‘ulyâda yüz buldum

7 Mu‘în-i dîn ü devlet kim nigâh-ı iltifâtından
Egerçi ṣûretâ şermendeyim ma‘nâda yüz buldum

8 Görüb mihrin açıldım ġonce-veş gül-zâr-ı meclisde[675]
Nesîm-i himmeti der-kâr olub imdâda yüz buldum[676]

9 Çıḳardı dest-gîr-i himmeti taġrîm-i[677] ġamdan
Muḥîṭ-i luṭf u iḥsânı gibi deryâda yüz buldum

---

[671] B 46a, İ 44a, D 45a, L 32a.
[672] 4(a) “ben” sözcüğü L nüshasında mevcut değildir.
[673] 5(a) Odur bezm-i re’îs-i salṭanat Râşid Efendi kim : Odur bezm-i şerîf Ḥażret-i Râşid Efendi kim L.
[674] 6(a) O ẕât-ı pür-hüner : Re’îs-i salṭanat kim L.
[675] 8(a) meclisde : bezminde L.
[676] Bu beyitten sonra sadece L nüshasında mevcut şu iki beyit yer almaktadır:
Meger kim ḫaṭṭıma ta‘lîḳ itmiş luṭfuñ anıñla / Ta‘alluḳ ḥâṣıl itdim ol kerem-i mu‘tâde yüz buldum
Kemîne çâkerin ‘add eyleyince neyyir-i kânından / Bu yüzden bendeni evṣâfını ta‘dâda yüz buldum
[677] 9(a) taġrîm-i : ḳa‘r-ı yemm-i İ, D, L.

10 Cemâl-i kâmı gördüm sâḥa-i cûdında ben güyâ
Gezüb bazâr-ı ḥüsni cennet-i me'vâda yüz buldum[678]

11 Ola iḳbâli efzûn diyü vird itdüm seḥerlerde
Bu vech üzre du'â-yı devletin i'dâde yüz buldum

12 Çerâġ olsun yüzünden bende-gânî dem-be-dem İḥyâ
O ẕâtıñ kim derinde ben de bu eṣnâda yüz buldum

13 Nümâyân oldı ruḥsâr-ı icâbet dîde-i ḳalbe
İderken bu du'âyı dergeh-i Mevlâda yüz buldum

34[679]
46b

El-Ḳaṣîdetü'l- Müştemile 'Ala't-teşekküri ve Medâyiḥ Li Ḥażreti Min-Tenâṣertu 'Anha Âṣâru'l- faḍâ'ili Ke'l-fevâyiḥi'l-Mevlânâ El-Ekrem ve Üstâzünâ El-Mufaḫḫam Es-Seyyîd Aḥmed Efendi El-Kâḍî, Fi Ġalaṭa El-maḥrûseti Selleme'l-lâhu-Ta'âlâ

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

1 Vecebet 'ala veẓâ'ifi'd-de'avât
Ve-devâmuhâ fi ebreki'l-evḳât

2 Li'l-âlemi't-taḥrîr zi'l[680]-faḍli'llezî
Huve eşrefu'l-feḍalâ'i ve's-sâdât

3 Hûve ḥâkimu fi-hâzihi'l-maḥrûseti
Ḥumiyet 'ani'l-âfâti ve'l-'âhât

4 El-faṣlu beyne'l-Ḥaḳḳi ve beyne'l-bâṭıli
Ke's-sârimi'l-Hindî fi'l-ḥâlât

5 A'nî summiye nebînâ faḫru'l-vera'i
Ve 'aleyhi minnâ ekmelü's-ṣalavât

6 Es-Seyyîd Aḥmed Efendi zü'l-ḳadri'l-'ulâ
Min kulli faḍlin câmi'u'l-eştât

---

[678] Bu beyitten sonra sadece L nüshasında mevcut şu beyit yer almaktadır:
Gül-i şad-berg en'âmın şunub dest-i temennâ / O dem gülzâr-ı iḳbâl-i leṭâfetinde yüz buldum
[679] B 46b, İ 44a, D 45b.
[680] 2(a) taḥrîr zi'l : ḫayri yervi el- D.

7 E‘ṭâ lehu’r-Raḥmân ḳalben ḳad yurâ
‘Aksu’s-serâ’iri fîhi ke’l-mir’ât

8 Beytü’l-‘ulûmi tenevvertu min zihnihi
Feke’ennehu’l-mışbâhu fî’l-mişkât

9 Yusḳâ bimâ’i’l-‘ilmi ravḍatu ḳalbunâ
Min taḥtihâ yecrîhi miṣlu’l-Furât

10 Ṭayru’l-ġavâmiḍi min ‘uḳḳâb dehâ’ihi
Lem yerdi eyne vuṣûliuşşi necât

11 Fi’l-baḥṣi lâ yetekellemu ferrâbihi
Ve yefirru ḫavfü’z-zelli bi’l-eskât

12 Ve zekâ’uhu ke’zekâ’u fi işrâḳihi
Ḥettâ eḍâ’e ġayyâhibu’l-ġafelât

13 Külli’l-lisân li-‘aczihi ‘an zikrinâ
Huve fihi min faḍli ve ḥüsni ṣıfât

14 Yâ himmetî lâ-taḳdîrin ‘alâ edâ’
‘İmedîḥu biḍâ‘etihi muzcât[681]

15 Lâ yec’elu’l-iṭbâbi naẓmuke ceyyiden
İḥyâ fi ḥasbike cûdeti’l-ebyât

16 Feşerre‘tu bi’l-iḫlâṣi ḫayru du‘â’hi
Ve ḫatemte bi’t-ṭâifi’l-ḫetemât

16 Enâ keyfe lâ-ed‘û li haze’s-seyyîdi
Bi’l-luṭfi eḥyâni binev‘i ḥayât

17 Fâḳerre ‘ayneyhi elâ lehu bi-faḍlihi
Ve enâle mâ yercû mine’l-ḫayrât

18 Yersi lehu yâ Rabbi külli maḳâṣid
Veḥfeẓhu bi’l-‘avni mine’l-âfât

[681] Bu beyit D nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Len taḳdîru‘l-ifâ‘u seyli’l-medîḥeti / Bi himmeti biḍâ‘eti muzcât

19 Eḥsın meṭâlibi ileyhi ve'stecib
Da'vâtinâ yâ ḳâḍîye'l-ḥâcât

20 Zid 'ömrehu mâ dâretu'l-eflâk
Ve te'âkabu el-melevânu bi's-sâ'ât

35[682]
47a

Kasîdehu Medḥîhi Ḥaḳḳi Mevlânâ el-Ekrem ve Üstâdünâ el-EfḥamḤażret-i Ḫalîl Efendi Selleme'llâhu Teâlâ

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Şevḳu'l-bedâ ṣâre'l-fu'âdu lehu'l-maḳar
Ḳad lâḥe fi ufḳi'l-meveddeti ke'l-ḳamer

2 Ḥattâ tenevvereminhu külli cevâniḥî
Lem yebḳa fi ḳalbî'z-ẓalâm mine'l-keder

3 Fese'eltu 'an nefsî ve ḳultulehâ bimâ
Eẓherti efrâṭi'l-meserreti fi's-seḥer

4 Ḳâlet teşâdeftu'l-kerîm emmâ terâ
Ke'-şemsi fi vasaṭi'n-nehâri ḳad işteher

5 A'nî Ḫalîl Efendi Mevlânâ 'illet
Evṣâfihu 'an ḥaddi iḥṣâi'l-beşer

6 Hûve efḍalu'l-fuḍelâ'ilem yura miṣlehu
İllâ iẕâ elḳâ bı-mir'âti'n-naẓar

7 Hûve 'âlimu mütevveri'umütefeḳḳihun
Hûve ekmelun ve bihi'l-enâmu ḳad ifteḫer

8 Hûve eşrefü'l-müttefeḳḳihîne mine'l-verâ
'Alâmetün ve bihi'l-enâmu ḳad ifteḫer

9 Velehu cevâhir min ḫiṣali ḥamîdetin
Ve ke'ennehâ fi'l-ḳalbi kenzi muddeḫir

---

[682] B 47a, İ 45a, D 46a.

10 Yuḥyî erâḍî ḳalbunâ bi ifâdati'l sâ
'İlmi ellezî fi'n-nef'i şâbihe'l-maṭar[683]

11 İn lem tekun fî dürri baḥṣi ṣeḳabeti
Yec'elu meṣḳûben bi me'âni'n-naẓar[684]

12 Yeksi'l-kesâ'î berdetın min ḥayretın
Lev kâne evredehu's-su'âlü'l-muḫtaṣar

13 Ve seyyidun fi'l-ebḥâṣi bâbü'l-manṭıḳ
Sedden 'ale'l-ḥıbri'l-ebheri lev ẓehere

14 İnne ḳulte lâ yekfî mine'l-vaṣfi'l-leẕî
Beyyentuhu fî ḥaḳḳihî haze'l-ḳader

15 Ḳultu'l-biḍâ'etu li'l-ḥaḳîri ḳalîletu
Fî haze'l-emru felâ yulâmu in iḳtaṣar

16 Fe lisânu'l-İḥyâ el-muḫliṣi'l el-dâ'î lehu
Ṣurifetu ile'd-de'vâti câlibetu'l-eṣer

17 Yâ Rabbenâ erinâ bülûġe mekâṣıduha
Aḥsen ileyhi bi külli maṭlubihi'ẕ-ẓafer

18 Vec'elhu fi'd-dâreyni maḳrûnu'n-na'emi
Veḥfıẓhu min sû'i'l-ḳaḍâi ve'l-ḳader

19 Ve'l-luṭfu bihi fî külli mes'ûlâtihi
El-luṭfu[685] minke 'ale'l-ḫalâ'iḳi mâ istemer

36[686]
47b
(Ḳaṣîde-i 'Îdiyye-i 'Arabiyye)

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

---

[683] Bu beyit D nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Teḥya erâḍî ḳalbuna bi 'ulûmetin / İz enzele tefhîmu fîha ke'l-maṭar
[684] Bu beyit D nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
İn ḍâke taḳbetu der baḥsin 'âmidin / Fehûve limiṣḳebi fikrihi sâmî'l-memerr
[685] 19(b) El-luṭfu : El-teṭifu D.
[686] By 47b, İ 45b, D 46b.

1 Ẓeheret fi’s-semâ’i ġurretu ‘îd
Sulle seyfu li ṭardi hem müzîd

2 Kurretu’ş-şevḳi min yeddi’d-dehri ennâ
Ḳad aḫeznâ bi savvin lecânın cedîd

3 Ṭâle iyâke intiẓâru’l-enâm
İsre‘ el-yevm bi’l-‘îdi’n-sa‘îd

4 Bike zeylen teşebbeşte li’n-necât
Min cüyûşi’l-ġumûmi eydî’l-‘îd

5 Huve zeylun seyyidin fâḳeṭarren
Bi kemâli ‘ale’l-en‘âmi vâḥîd

6 Sedde bi ḥılli mu‘aḍḍalâti’l-fünûn
Bâbe ebḥâṣihâ bi’t-ṭab‘ın sedîd

7 Yeşreḥu’ṣ-ṣadru ḥukmuhu ke’ş-şerîh
Yenşuṭu’l-ḳalbe şi‘ruhu ke’lbeyd

8 Ḳâṭe‘e bi’l-cevâbi ‘ırḳu’n-nizâ‘i
İnnehu ṣârimun li-ḫaṣmin ‘anîd

9 İnḳıyâden li-ḥükmühü raḳḳe kullu
Min riḳâbi’l-verâ ke ḥabli’l-verîd

10 İrteḳâ rütbeten lehâ müsteḥaḳḳen
Bel li fevḳehâ bi faḍlin mezîd

11 Ve lehu rif‘atün miṣâlü’ṣ-ṣüreyyâ
Ve ḳad[687] isteḥkemtu ke-ḳaṣrin meşîd

12 Ve zekertu ismu seyyidi ba‘de remzen
Ve eşertu ileyhi fi ẕâ’ el-neşîd

13 İnne tevfîḳi Rabbenâ le ‘azîzun
Leyse men lâ yerumu bi’r-raşid

14 Kâne İḥyâ de‘â lehu kulle yevmin
Da‘veten ḳad bedet bi şevḳin şedîd

[687] 11(b) Ve ḳad : İnnehâ D.

15 Ce‘ele’l-lâhu ẕâtihi fî emâni
Ve ezâle illâ zî benevnin li ba‘îd

16 Ve’l-yekun fi ḥişâri ḥıfẓihi illâ lehû
Lâ teḍurru’l-‘îdi lehu bi mekîd

17 Rabbi ulṭuf bihi fe ente laṭîfun
Vebişıhrın lehu ve kulli ḥafîd

37[688]
46a

(Ḳaşîde Der-vaşf-ı Şeyḫü’l-İslâm Es-Seyyîd Muḥammed)

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Şükr kim âyîne-i sînede ṣafvet gördüm
Oldı ‘aks-efgen aña rû-yı beşâret gördüm

2 Perde-keş olmışidi çeşme ẓalâm-ı şeb-i ġam
Ber-ṭaraf ḳıldı anı rûze meserret gördüm

3 Buḳ‘a-i ḫâṭırımı yıḳmışıdı ceyş-i ġumûm
Yapdı mi‘mâr ferahboldı ‘imâret gördüm

4 Dilde cem‘iyyet idüb şevḳ u sürûr uşâdî
Oldılar encümen-ârâ-yı şeṭâret gördüm

5 Baña ‘arż itmege ẓulm ister iken[689] çehresini
Bozdı bir sille ile dest-i ‘adâlet gördüm

6 Ne ‘adâletdir o kim ṣîti ile ṭâs-ı felek
Çekildi âña resâ oldıġı sâ‘at gördüm

7 Öyle bir dest-i ‘adâlet ki hirâs-ı ḍarbı
İtdi gömgök feleğiñ rûyın o ḫaşyet gördüm

---

[688] B 48a, İ 46a. / B nüshasında başlıksız olan bu kasidenin İ nüshasındaki başlığı şu şekildedir: “Ḳaşîde Der-vaşf-ı Şeyḫü’l-İslâm El-Seyyîd Muḥammed ‘Aṭâullâh Efendi.”

[689] 5(a) ẓulm ister iken : ister iken ẓulm İ.

8 Bir ‘adâletdir o kim eyledi maẕhar şimdi
Aña bir ẕât-ı şerîfi yed-i ḳudret gördüm

9 Öyle bir ẕât-ı şeref-mend-i hüner-perver kim
Ḥidmet-i dergehin ehl-i dile rif‘at gördüm

10 Öyle bir fâżıl-ı‘âlî-güher-i devrân kim
Ḥâcib olmuş der-i fażlında mehâbet gördüm

11 Öyle bir dâd-ger-i mülket-i ḥayṣiyyet kim
‘İlm ü fażl u hüneri aña ra’yet gördüm

12 Revnaḳ-ı ṣadr-ı meşîḫat gül-ibâġ-ı ‘iffet
Ẕâtın ‘ârâyiş-i gülşeniñe ‘işmet gördüm

13 Ya‘ni hem-nâm Es‘âd[690] Efendî-zâde
Zîver-i cebhesidir nûr-ı necâbet gördüm

14 Muḳtedâ-yı ‘ulemâ faḫr-ı gürûh-ı fużalâ
Dest-gîr-iża‘fa ṣaḥib-i re’fet gördüm

15 Birisi kefe’-i fetvâ obiri taḳvâdır
Ḳulla fi‘lini mîzân-ı şerî‘at gördüm

16 Sebḳ-âmûz-ı Felâṭûn disem ol ẕâta sezâ
Ki işârâtını heb menba‘-ı ḥikmet gördüm

17 Kesdi ‘aḳlım aña hem-rütbe degil ḥaddâdî
Tîġ-i perrân-ı ẕekâsında ki ḥiddet gördüm

18 Aña nisbet görinür ġayrîleriñ ‘ilmi serâb
Deşt-i fażlında ben ol mertebe vüs‘at gördüm

19 Nefḥa ḫulḳı ile kevṣer nuṭḳıyle tamâm
Meclis-i devletini ravża-i cennet gördüm

20 Ne‘aceb ḳand-ı nebât olsa müẕâb-ı reşki
O ḳadar luṭf-ı kelâmında ḥalâvet gördüm

21 Mucebberi havż-ı gülistân-ı kemâlât ammâ
Naḫl-ı kilkin çemen-ârâ-yı fażîlet gördüm

[690] 13(a) Es‘âd : benî Es‘âd İ.

22 Dir isem and içerek nazm-ı selîsine[691] revâ
Sâḥa-i faẕlda bir cûy-ı leṭâfet gördüm

23 Görmedim miṡlini ‘âlemde meger âyînede
‘Aks imiş ol daḫî bir öyle ‘alâmet gördüm

24 İdemem vaṣfını mebsûṭ o sürḫî-i ṭab‘ıñ
Ḳuvvet-i nâṭıḳada ża‘f u reḫâvet gördüm

25 Sözde maḳal ü dell olmaġla ḫayr-ı kelâm
Reh-i îcâze sülûk itmege ruḫṣat gördüm

26 Ey veliyyü‘n-ni‘m ey maṭla‘-ı ḫûrşîd-i himem
Tâb-ı luṭfuñla kim oldı şeb-i miḫnet gördüm

27 ‘Abd-ı dâ‘î idemez ẕerre ḳadar şükrin edâ
Dergehiñde ḳatı çoḳ luṭf u ‘inâyet gördüm

28 Eyledim bendeñi menzil-i[692] feyfâ-yı emel
Himmetiñ rehber olub semt-i selâmet gördüm

29 Olsa da raḫş-ı ḳalem bâdiye-peymâ-ı raḳam
Seni vaṣf itmede pâ-der-gil-i ḥayret gördüm

30 Kâle-i naẓmı uzatma yeter İḥyâbesdir
Ḫâce-i fikrimi tamġâzen-i temmet gördüm

31 Vaḳtidir eyle ḫulûṣ ile du‘â zîrâ kim
Levḥ-i endîşede âṡâr-ı icâbet gördüm

32 Ḥıfẓ ide Ḥażret-i Ḥaḳḳ gerd-i kederden her dem
Ẕâtını gevher-i gencîne-i devlet gördüm

33 Maṣdar-ı ḫayr ola dâ’im bu du‘âyı şeb u rûz
Bendesi vâcibe-i ẕimmet-i himmet gördüm

34 Ḫânedânı ola tâ rûz-ı ḳıyâmet bâḳî
‘Âleme silsile-i neslini zînet gördüm

---

[691] 22(a) selîsine : selîste İ.
[692] 28(a) menzil-i : menzil-res İ.

38[693]
50b
Târîḫ-i Ḳaṣr-ı Sulṭânî Der- Ḳışla-i Ḳalyonyânî[694]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Şeh-i vâlâ ki ẓıll-ı Ḥażret-i Mevlâdır endâmı
Ser-â-pâ cihân müstaġraḳ deryâ-yı enʿâmı

2 Ḫıdîv-i salṭanat-pîrâ cihângîr-i adüvv-fersâ
Şeh-i ṣâḥib-livâ destinde raḫşân tîġ-ı ṣamṣâmı[695]

3 Kerem-ver yaʿni Ḫân ʿAbdü'l-ḥamîd-i mekrümet-perver[696]
ʿAṭâsı bende-i dergâḥı eyler ḫaṣıla ʿâmı

4 Muvaffaḳ oldı bir destûr-ı ʿâlî-şâne kim ḥâlâ
Anıñ ser-pençe-i ḳaḥrındâdır aʿdânıñ aʿdâmı[697]

5 Ḳapudân-ı şeref-baḫşâ-yı deryâ-yı gevher-i yektâ
Ġazâ-pîşe Ḥasan Paşâ ki dîn ü devleti ḥâmî

6 Bu nev ḳaṣr-ı zerândur leṭâfet-baḫşı himmetle
Bu ṭarz-ı dil-pesend üzre biñaye ḳıldı aḳdâmı

7 Ne ḳaṣr ol ḳaṣr-ı dil-geş ḥüsn ile bir dilber-i meh-veş
İder ʿaḳlı müşevveş cân-fezâ ṭarḥ-ı dil-ârâmı[698]

8 Yapıldı dergeh-i ḳalyonyân zîb u fer virdi
Münevver ḳurṣ-ı mihr-âsâ bülend ol ġurfe'-i sâmî

---

[693] B 50b, İ 48a, İ2 23a.
[694] İ2 nüshasında başlık şu şekildedir : "Târîḫ-i Ḳaṣr Der-ḳışla-i Ḳalyônyân"
[695] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekildedir:
Emîr-i salṭanat-ârâ ḫıdiv-i memleket-pîrâ / Şeh-i devrân ṣâ'ibrâ diraḫşân tîġ-ı ṣamṣamı
[696] 3(a) mekrümet-perver : maʿdelet-perver İ2. / 3(b) ʿAṭâsı bende-i dergâḥı eyler ḫaṣıla ʿâmı : Ferîdûn-fer ʿaṭâ-baḫşende-i mihr-i ḫâṣ u her ʿâmı İ2.
[697] 4(b) Anıñ ser-pençe-i ḳaḥrındâdır aʿdânıñ aʿdâmı : Müyesser pençe-i ḳahrında her aʿdânıñ aʿdâmı İ2. / Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Ne düstûr âṣaf-ı ṣânî vaṣfdır merd-i meydânı / Rezmde itse cevlânı ne Rüstem ḳor ne ḫôd Sâmı
[698] Bu beyit İ2 nüshasında şe şekilde yer almaktadır:
Ne ḳaṣr ol ḳaṣr-ı ḫôş naḳş u dil-ârâ mesned-i dilgeş / Ḳılur ʿaḳlı müşevveş ol bülend eyvân zer-fâmı
7. beyitten sonra İ2 nüshasında şu 3 beyit yer almaktadır:
Ḳudûm-ı Şâh-ı Cem-ḥaşmet virince ḳaṣra ki zînet / İder ser-geşte-i ḥayret meh ü ḫûrşîd u behrâmı
Görüb bu zîb u feri göz yumar mı ṣubḥa dek encüm / Temâşâsı içün ṭoḳuz ṭolanır çarḫıñ ecrâmı
Bu ḳaṣr-ı dil-güşânıñ sâye-i zerrîn kepengiyle / Şerefde sâye-i perr-i Hümânın pest olur nâmı

9 Cenâḥ-ı revzeni perdir iki mermer sütûnı pâ
ʿAceb bu Ḳâf-ı devletde muṣannaʿ murġ-ı ʿanḳâ mı[699]

10 Sezâ mihr anda mânend-i kebûter lâne-sâz olsa
Felekde şimdicek burc-ı şerefdir gûşe-inâmı[700]

11 Gelür dâmân-ı ḳaṣrı bûse deryâ bulsa meydânı
Olırdı sâye-efgen üstüne ebr olsa ârâmı

12 Degil şebde şihâb itmegi[701] zerrîn ḫayṭle taḫmîn
Bu ḳaṣrıñ ṭûl-ı ʿarżıñ bilmek ister çarḫ ressâmı

13 Zemmâm-ı lücce'-i ḫaḍrâ-yı gerdûn içre fülk-i mâh
Şitâb-âver olub devr eyleye tâ kim ecrâmı[702]

14 Ḫıdîvv-i[703] ʿâleminiñ baḥr-ı muḥîṭ-i kâmrânîde
Ḫudâyâ zevraḳ-ı ʿömri dem-âdem bulsun eyyâmı

15 Derûna geldi İḥyâ böyle bir beyt-i dil-ârâ kim
Olur her mıṣraʿından rû-nümâ târîḫ-i itmâmı[704]

16 Biribirine żemm olsa mi'et u 'aşr u aḥâdı
Dü mıṣrâʿıñ sekiz târîḫ olur 'add olsa erḳâmı[705]

17 Dil-ârâ ṭarḥla yapıldı a'lâ ḳaṣr-ı sulṭânî[706]
Bu zîbâ ḳaṣr gâhî seyr içündir cünd-i İslâmı
1197/1781

---

[699] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Şeh-i ḫûrşîd-i ṭal'at rû-nümâ oldıḳca rûzından / Felek şerm ile çekdi rûy-ı mihre perde-i şâmı

[700] 8 ve 10. beyitler İ2 nüshasında mevcut değildir. / 11. Beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Bu eyvânıñ ṣafâ-baḫş oldıġı âyîne-i dilde / Olur ṣûret-nümâ her vechle ruḫsâre-i kâmı

[701] 12(a) itmegi : itmegde İ, İ2 / 12(b) ister : içün İ2 / 12. beyitten sonra İ2 nüshasında şu 3 beyit yer almaktadır:
Meh-i nev gördi zerrîn ḥalḳa-i bâbın bu eyvânıñ / Hilâle döndi reşkiyle ṭolandı gûşe-i bâmı
Çün oldı bu şerefle taḫt-ı zıll-ı Allah fi'l-'âlem / Sezâ kerrûbiyân evc-i a'lâ olsa ḫuddâmı
Ṣafâ-yâb olsa mir'ât-ı dil gûşe-i nişînânı / Ferruḫṣayḳal vire ḳoġdırmaya tâ gerd-i âlâmı

[702] 13(b) ecrâmı : bu ecrâmı İ. / 13. beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.

[703] 14(a) Ḫıdîvv-i : bu Ṣâh-ı İ2.

[704] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Çıḳardı baḥr-ı ṭab'ından dürr-âsâ tam bir târîḫ / Çeküb ser-rişte-i naẓma kemîne 'abd-ı nâ-kâmı

[705] Bu beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.

[706] 17(a) Dil-ârâ ṭarḥla yapıldı a'lâ ḳaṣr-ı sulṭânî : Bu İḥyâ bendesi oldı muvaffaḳ böyle târîḫe İ2.

39[707]
51a
Târîḫ-i Fetḥ-i Şebeş

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Hezâr ḥamd ü s̱enâ ol Ḫudâ-yı ʿallâme
Ḫıdîv-i ʿâlemi müstaġraḳ itdi enʿâme[708]

2 Muvaffaḳ eyledi[709] ʿAbdu'l-ḥamîd-i ẕî-şânı
Muẓafferâne eʿâdî-i dîni iʿdâme

3 Vekîl-i muṭlaḳ ü destûr-ı âṣaf âyînin
Ḥavâle eyledi enf-i ʿadûyı irġâme

4 Müşîr-i maʿreke-perdâz-ı ṣıdḳ-ı niyyet ile
Teveccüh eyledi ḫaşm-ı ʿanîdi ilzâme

5 Semend-i ġayreti sürdi ḥudûd-ı küffâre
El urdı ḳaṣd-ı ġazâ ile tîġ-i ṣamṣâme[710]

6 Ṣâḥîl-i[711] raḫş-ı sipeh tâ sipihre itdi ʿurûc
İrişdi velvele-i kûs gûş-ı Behrâme

7 Ġuzât-ı dîn-i mübîn çekdi at başın bir baş
Varub Şebeş gibi bir kişver-i dil-ârâme

8 Dizildi güng-i mecârî-i âb-ı fetḥ ü ẓafer
Tüfengler metrislerde gelmez erḳâme[712]

9 İdince kelle-i aʿdâya serzeniş-i gülle
Gürûh-ı düşmeni döndirdi ḫûk-i ser-sâme

10 Tüfeng aḳıtdı boġazına Nemçenüñ ḳurşûn
Mihâdiyede dilini ṭutdı düşdi evhâme[713]

---

[707] B 51a, E 18a, L 55b, İ 48b, İ2 15a.
[708] 1(b) Ḫıdîv-i ʿâlemi müstaġraḳ itdi enʿâme : Ḫıdîvv-i ʿâleme baḳ ḳıldığı bu enʿâme İ2.
[709] 2(a) eyledi : itdi şeh İ2.
[710] Bu beyitten sonra L ve İ2 nüshalarında aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Cüyûş-ı lücce-i ḫurûş Muḥammedi yek-ser / Gürûh-ı 'îsûyân üzre ṣaldı hengâme
[711] 6(a) Ṣâḥîl-i : Süheyl-i İ2.
[712] L ve İ2 nüshalarında bu beyitten sonra şu beyit yer alıyor:
Zebân-ı dırâzî-i nîzeyle sîneler ṣad çâk / Ḳıṣaldı câme-i 'ömr irdi ṣâḳ-ı encâme
[713] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu 2 beyit yer almaktadır:

11 Şebeşle serkeş idi esb-i naḫvet-i düşmen
Görüb bu ḳuvveti râm oldı ehl-i İslâme[714]

12 Ḫacâlet öyle niḳâb-âver oldı ṣûretine
Ki perde çekdi kenîsâ[715] rû-yı aṣnâme

13 Duʿâ-ya ḥâżır ol İḥyâ dem-i icabetdir[716]
Yeter bu mertebe-i tebşîr ḫâṣ ile ʿâme

14 İlâhî eyle şehinşâh-ı ʿâlemi manṣûr
Hemîşe feṭḥ ile zîb-âver oldu eyyâme[717]

15 Kümeyt-i ḫâmeyi raḳṣ-âver itdi bu târîḫ
Şebeş uruldı semend-i cihân-ı[718] İslâme
1203/1787

Mıṣraʿ-ı Diger

Şebeş uruldı bu dem heb semend-i İslâma
1203/1787

40[719]
52a

Târîḫ-i Müṣâlaḥa-i Nemçe Bâ-pâdişâh-ı Cihân-penâh Ḥażret-i Sultân Selîm[720]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Şerbet-i ṣulḥ u ṣalâh ile ṭabîb-i tâḳdîr
Eyledi emzice-i ʿâleme ḥüsn-i tedbîr

Düşeş olınca Şebeş feṭḥi zâr olub aʿdâ / Kederle nerd-i neberd içre düşdi âlâme
Yapıldı mâder-i düşmen yıḳıldı burc u beden / Taḥammül itmedi bikr-i ḫiyel bu iḳdâme

[714] Bu beyit L ve İ2 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Şebeşle ser-keş o at başlı kâfir oldı râm / Ḫudâ virince o ḥışn-ı ḥüsnâ-yı İslâm
11. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Firâr eyledi (…?) diyüb ḳıral-ı ʿanîd / Gelür mi bürre-i emn ü amân o bed-nâme

[715] 12(b) kenîsâ : kenîsâda E, L İ, İ2. / 12. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Bileydi ḥaddini mişvârını Ṭameşvârı / Bugün virdi eliyle ḳomazdı aḥşâma

[716] 13(a) Duʿâ-ya ḥâżır ol İḥyâ dem-i icabetdir : Duʿâya ḳaldıralım el dem-i icâbetdir L, İ2 / 13(b) mertebe : güfte' L, İ2.

[717] Bu beyitten sonra L ve İ2 nüshalarında şu iki beyit yer alıyor. Bu beyitler E'de de üstü çizilmiş durumda
Dü şaḳḳ ḥâme-i İḥyâ olub ḫayâl-ı menzil / Reh-i suṭûr-ı şaḥâyifde baḳmaz ârâme
Yetşdi ḫıṭṭa-i ilhâm ġaybe aldı ḫaber / Bu müjde ile dönek çaldı semt-i ikrâma

[718] 15(b) cihân-ı : çehân-ı E, hücûm-ı L, İ2.

[719] B 52a, E 2a, L 41a, İ 50a.

[720] E nüshasında başlık şu şekildedir: "Târîḫ-i Müṣâlaḥa-i Nemçe Bâ-pâdişâh-ı Cihân-penâh Ḥażret-i Sultân Selîm-i 'Âlî-câh"

2 Nice şerbet şeker-âmiz-i beşâretdir bu
Nûş idenler olur aʿdâsı ile sükker ü şîr

3 Nice şerbet ki şifâ-ḫâne-i ḥikmet[721] içre
Bulamaz zümre-i ḥuẕẕâḳ aña mânend ü naẓîr

4 Nice şerbet kʾola pür-kûze-i diller andan
Mütereşşiḥ olur elbette muṣâfât-ı keṣîr

5 Nice şerbet beden-i milketi çün âfet-yümûn
Ḫalṭ-ı sevdavî-i âşûbdan eyler taṭhîr[722]

6 Nice şerbet ki ʿadû ḳaṭresini nûş itse
Nerm olur ṣaḫre-i ṣammây velî hem-çü ḥarîr[723]

7 Yapdı bu şerbet-i cân-perveri ḳânûn üzre
Kâse-i çarḫda ḥıfẓ itdi Ḥakîm-i taḳdîr

8 Geldi nâgeh o devânuñ dem-i istiʿmâli[724]
Dest-i ilhâm ile ʿarż eyledi bâ-ṣad tebşîr

9 Kevni ıṣlâḥa sebebdir bunı beẕl eyle[725] diyü
Luṭfile virdi şeh-i ʿâleme hem-çün iksîr

10 Nice şeh dâver-i dâd-âver-i Dârâ-dergeh
Her seḥer nâṣıye-sâ-yı deridir mihr-i münîr[726]

11 Nice şeh mâh-ı żiyâ-güster-i evc-i ʿaẓamet
Nice şeh mihr-i cihân-tâb-ı felek gibi şehîr

12 Nice şeh tâc-dih-i zümre-i şâhân be-kerem
Nice şeh cân-sitân-ı ḫüṣemâ bâ-şemşîr

---

[721] 3(a) ḥikmet : kevser E.
[722] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer alıyor:
Nice şerbet o ḳadar düşmeni nerm ider kim / Şemʿ-i revġan gibi germî-i muḥabbetden erir.
6. ve 7. beyitler L nüshasında yer değitiriyor.
[723] 6. beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Degil aʿdâyı eger ḳatresi rîzân olsa / Nerm ider ṣaḫre-i ṣammâyı daḫî hem-çü ḥarîr
[724] 8(a) Geldi nâgeh o devânuñ dem-i istiʿmâli : Geldi ol şerbeti nûş eylemeniñ hengâmı L.
[725] 9(a) eyle : eyleye İ.
[726] 10(b) Her seḥer nâṣıye-sâ-yı deridir mihr-i münîr : Reşk ider rûyına her çarḫda mihr-i münîr L.

13 Sâye-i Ḥażret-i Ḥaḳ dâver-i gerdûn evreng
Yaʿni Sulṭân Selîm ol şeh-i ḫûrşîd-żamîr[727]

14 Merkez-i dâʾire-i devlet-i Âl-i ʿOṯmân
Zîver-i salṭanat ol pâdişâh-ı kişver-gîr[728]

15 Ḫâdimân-ı ḥarem-i şevketi ʿizz ü iḳbâl
Ṭâlibân-ı kerem ü ḥimmeti şâhân-ı dilîr

16 Żirve-i rifʿatine süllem-i nüh-pâye felek
Sâḥa-i devletine per-i hümâ ferş-i ḥarîr

17 Ḳaḥramân kevkebe kim vaṣf-ı nigâh-ı ġażabı
Âb ider ṣafḥa-i fûlâde olunsa taḥrîr[729]

18 Bir ḫudâvend-i kerem-ver ki degildir mümkîn
Pençeleşmek kef-i zer-pâşı ile mihr-i münîr

19 Çerḫ-i pür-necme döner dirhem ü dînâr ile ḫâk
Serer ol rütbe zemîn üzre o Cemşîd ü serîr[730]

20 Virdigi şerbet dînâre hiç olsun mı bedel
Tâb-ı mihr olsa da inbîḳ-i nigehden taḳṭîr[731]

21 Gösterir çerḫ-i felek şanma ʿamûd-ı ṣubḥı
Sâḳ-ı sîmîni ider ḫidmet-i şâha teşmîr

22 O ḳadar seyr-i cemâli göze ḳuvvetdir kim
Gerdiş-i dîde olur ḥalḳa-i dâm-ı naḫcîr

23 Oldı efsâne-i ḫâb-âver-i âhû-beçe-gân
Devr-i ḥıfẓında şeh-i nâm-verüñ ṣayḥa-i şîr

24 Nemçe baş ḳaldırayım şanmış idi ʿahdinde
Ḳaḥr-ı şeh itdi anı çehre-be-ḫâk-i taḥḳîr[732]

---

[727] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Ẓıll-ı Ḥaḳ ide Allah Teʻâla bi-l-naṣṣ / Aʻnî Sulṭân Selîm ol şeh Cemşîd-i serîr

[728] 14(b) Zîver-i salṭanat ol pâdişâh-ı kişver-gîr : Ḥilye-i efser ü evreng şeh-i kişver-gîr L.

[729] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ḳaḥramân-ı ṣavlet-i ʻâlem ki nigâh-ı ġażabı / Âb ider üstine fülâdıñ olunsa taḥrîr.

[730] L nüshasında bu beyitin yerine şu beyit yer almaktadır:
Cûdı levḫ-i dile iḥsân zeheb itdikce / Zehebüʾl-ġuṣṣatu terkîbini eyler taḥrîr.

[731] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Nâ-revâ nüsḫa-i mışbâḥ-ı dilin tezhîb / Żuʻ-ı şems olsa da inbîḳ-i nigehden taḳṭîr

25 Teng olub başlarına çerḫ-i felek ser-tâ-ser
Oldılar ḫûk-ı zaḫm-ḫurde sersâme naẓîr

26 Ḳalmadı pây-ı ṣebâtında birinüñ ṭâḳat
Pister-i ʿacze olub derd-i hezîmetle esîr

27 Gördi çâsâr-ı tebehkâr daḫî bu ḥâli
Düşdi bir dâma ki taḫlîṣi degül emr-i yesîr

28 Ayaġın çekdi o dem mey-gede-i maʿrekeden
Ḳatı mest itmiş idi anı şarâb-ı tedmîr

29 Şerbet-i ṣulḥı niyâz itdi hemân derd-i dilin
Eyledi dergeh-i sulṭân-ı cihâne taḥrîr

30 [Ḳıldı ol menbaʻ-ı cûd ʻâlemi seyr-âb-ı neşâṭ
Virdi bu şerbeti nûş itdi cihân bî-teʼḫîr

31 Kendinden neşveʼ-iṣahbâ-yı şehâdetle geçen
Kâkül-i ḥûr gibi ḳayda düşüb oldı esîr

32 Öyle âzâdedir ammâ ki bu cüllâbı içen
Ḫam-ı gîsû-yı ġam olmaz aña dâm-ı teshîr

33 Nemçe çâsârı daḫî ḳavmi ile ser-tâ-pâ
İtdi bu şerbeti nûş itmege birden el bir

34 Genc-i nigâh eylemeden gördi ki çıḳmaz bir yol
Hiç çıḳar mı reh-ḫâbîde-imekr u tezvîr

35 Vâḳıʻagörmez iken düşmen-i dîn vâḳıʻada
Ḥüsni Yûsuf ṣulḥuñ ki olunmaz taʻbîr

36 Gül ruḫun gördi Züleyḫâ-yı ümîdi şimdi
Ḫâr-veş oldı hezâr ʻişve ile dâmen-gîr

37 El-âmân-gûy olub ol dem el-âmân düşmeni heb
Eyledi maṭlabını devlete bir bir taḥrîr[733]]

[732] 24,25,26,27,28, ve 29. beyitler L nüshasında mevcut değildir.
[733] Köşeli parantez içerisindeki bu 8 beyit sadece L nüshasında mevcuttur.

38 Vâṣıl-ı semʿ-i hümâyûn-ı şehinşâh olıcaḳ
Ġadr-ḫâhî-i ʿadûdan olub âgâh ü ḫabîr

39 Ġâze-i ḥüsn-i ḳabûl ile çü meşşâṭa o dem
Ḳıldı şeh çehre-i dilḫânını pirâye-pezîr[734]

40 ʿAḳd-ı ṣulḥ eyledi pes devlet-i İslâm ile ol
Hep çözüldi iki cânibde ṭuran Cemm-i ġafîr

41 Câdde-i ṣulḥı ṭutub buldı necâtı yoḫsa
Ceng ile ḫaṣma muḳarrerdi maḳarr olma saʿîr

42 Nermî-i ṣulḥ ile bend oldı dehân-ı düşmen[735]
Mûm ile ḥoḳḳa-i pür-zehr olındı temhîr

43 Ṣûret-i ṣulḥuñ o âyîneci kâfir âḫır
Oldı ḥayret-zede-i ḥüsni ḳalub bî-tedbîr

44 Yapdı bir ḳaṣr-ı muṣâfât ki bîm-i şemşîr[736]
Ṭarḥ-ı Miʿmâr Sinân'a görinür emr-i ʿasîr

45 Şimdi âlât-ı cedelden bedel esbâb-ı neşâṭ
Öyledir kârgeh-i aʿdâ-yı ġam andan dil-gîr

46 Neyzenüñ aġzı tüfengi ney-i âteş-demdir
Her nefes murġ-ı ġamı eyler anuñla tekdîr[737]

47 Muṭrib-i bezmi görince siper-i defdür kef[738]
Yan çizer dâ'ire-i şevḳden andûh-ı keşîr

48 Ḥâṣılı tîşe-i mıżrâbı ider ṭanbûruñ
Burc u bârû-yı ḥiṣâr-ı[739] kederi raḫne-pezîr

49 Teşne-gân-feraḥ-ı eyledi sîr-âb yeter
Lü'lü'-i ḫâme idüb âb-ı ḥayâtı tefcîr

---

[734] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ḳıldı gül-gûn ḳabûl ile çü neşşâṭ heman / Luṭf-ı şeh çehre-i dil-ḫâhını pirâye-pezîr
[735] 42(a) dehân-ı düşmen : dehânı gûyâ E, L.
[736] 44(a) bîm-i şemşîr : üstâd-ı ṣulḥ L.
[737] 46(b) Her nefes murġ-ı ġamı eyler anuñla tekdîr : Her nefes ṭâ'îr-i endûhı (…?) dir L.
[738] 47(a) defdür kef : der-kef İ. / 47(b) andûh-ı keşîr : ekdâr-ı keşîr L.
[739] 48(b) ḥiṣâr-ı : ḥiṣârı İ.

50 Ġayri ey dil idelim şâh-ı cihân-bâne duʿâ
Diye âmîn aña iḫlâṣ ile her ṣâf żamîr

51 Tîġ-ı tâbânını tâ kim meh-i nev-çerḫe çeke
Nûr u ẓulmet olalar mümteziç u ṣulḥ-peẕîr

52 İde günden güne târîkî-i küfri nâbûd
Pertev-i ġurre-i şemşîr şeh-i kişver-gîr[740]

53 Eyleye zemzeme-i saṭveti âfâḳı pür
Ola hem velvele-i salṭanatı ʿâlem-gîr

54 Şevḳle[741] bende-i dîrînesi İḥyâ şimdi
Şâh-ı ẕî-şâne ṣenâ-ḫân olarak bâ-tevḳîr

55 Didi bu mıṣraʿ-ı ġarrâ ile târîḫin anuñ
Nemçe ṣulḥ oldı Selîm Şâh ile bâ-luṭf-ı Ḳadîr
1205/1789

41[742]
57a
Târîḫ-i Nüzûl-ı Üç Anbarlı vü İki Ḳalyon

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Bir üç Anbarlı daḫî iki muʿaẓẓam ḳalyon
Yapılub baḥre nüzûl itdi bi'emr-iSulṭân

2 Yazdı bir beyt o dem İḥyâ iki mıṣraʿı daḫî
Anlaruñ eyledi târîḫini ser cümle beyân

3 Şâh Selîm emr[743] itdi yemme üç fülk-i kebîr
Bir üç Anbarlı dü fülk oldı baḥre revân
1211/1795

---

[740] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Pertev-i ġurrâ-i şemşîri ile sulṭanıñ / Maḥv ola ẓulmet-i küfr olmaya âlem tekrîr
[741] 54(a) şevḳle : şevḳ ile E, L, İ.
[742] B 57a, E 14a, İ 54b.
[743] 3(a) emr : emr idüb / 3(b) oldı : oldı belî E, İ.

42[744]
62a
Târîḫ-i Bâb-ı Cedîd Der-Tersâne

Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün / Müstef'ilün

1 Şâhenşeh-i Dârâ-ḥaşem Dârâ-yı İskender ḫadem
Sulṭân-ı memdûḥü'ş-şiyem dârende-i mülk-i 'âẕîm

2 Ol ḫûsrev-i kişver-güşâ ol şehriyâr-ı yemm-i 'aṭâ
Ḫâḳân-ı manṣûru'l-livâ ya'ni Selîm Ḫân-ı kerîm

3 Mülk-i cihânıñ şâhıdır burc-ı sa'âdet mâhıdır
Heb bende'-i dergâhıdır a'lâ vü ednâ 'an ṣamîm

4 Her gûşe her sû her ṭaraf pürdür luṭfı çün ṣadef
Dünyâya virdi bir şeref kim şerm ider baġ-ı na'îm

5 Âṣâr-ı cûd-ı lâ-yu'add yapdı bu bâbı çekdi sed
İskendere bildirdi ḥadd ol maẕhar-ı feyż-i 'âmîm

6 Ta'vîẕ-ḫândır her seher tâ dikmeye bir kem naẕar
İtdikçe bu bâba güẕer üfler oḳur bâd-ı nesîm

7 Deryâ miṣâl-i âyîne ḥayretle düşmüş pâyına
Lerzendedir ammâ yine bilmem nedendir ḫavf u bîm

8 Gözden geçürdi 'âlemi her şûḫ u her 'Îsî-demi
Hiç görmedi bir gül-femi kendi gibi nûr-ı cesîm

9 İhyâ yeter eyle du'â ol dâvere ṣubḥ u mesâ
Efzûn idüb 'ömrin Ḫudâ ḳılsun serîrinde muḳîm

10 Bir levḥa-i şâhâneye yaz mıṣra'-ı târîḫini
Luṭf eyledi tersâneye bu bâbda Sulṭân Selîm
1217/1801

[744] B 62a, İ 60a.

43[745]
62b
Târîḫ-i Bâb-ı Ḥavż Der-tersâne

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Mihr her rûz itdi ser-gerdân bâb-ı Şeh Selîm
İntisâb-ı dergeh-i devlet-me’âb-ı Şeh Selîm

2 Bu mu‘alla bâbı ṭaraf-ı ḥavża bünyâd eyledi
Gördi müstaḥsen anı re’y-i ṣevâb-ı Şeh Selîm

3 Böyledir gözlerken iḥsânın nice medḫûl olur
Dîde-dûzân ‘atâ-yı bî-hesâb Şeh Selîm

4 Yazdı bu târîḫ-i cifr-dârı İḥyâ kilk-i ter
Gir yolıyla ḥavża der yapdı cenâb-ı Şeh Selîm
1217/1801

44[746]
21a
Târîḫ

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 O serv-i gülşen-i ‘işmet ki mürġ-ı zühd ü taḳvâ
Ser-â-ser berg ü bârı lâne-i ârâmıydı ḥayfâ

2 Serâ-yı tendeki gerd-i ḥayâtın sildi bâd-ı mevt
O da dâmân-ı terki itdi çârûb-ı ġam-ı dünyâ

3 Du‘â idüb melekler ḳabri üzre böyle dir İḥyâ
Ḥabîbe Ḫânımı câr-ı ḥabîbi eylesin Mevlâ
1202/1786

---

[745] B 62b, İ 60a.
[746] İ2 21a.

45[747]
68a
Târîḫ-i Çeşme'-i Ġâzi Ḥasan Paşâ Der-Tersâne

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Cihânda ḳıldı Ḥaḳḳa cûy-bâr-ı himmeti icrâ
Yine ol ḳulzüm-i cûd u seḫâ Ġâzî Ḥasan Paşâ

2 Ṣafâ-yı meşrebinden sû-be-sû her ḫayr-ı cârîye
Müdâm itmekde meyl ol âṣaf-ı mümtâz u müsteṣnâ

3 Binâ itdi bu zîbâ çeşmeyi ġâyet maḥallinde
Şeref-yâb oldı cârî olma[748] ḳışlanıñ ḥaḳḳâ

4 Çün aldı rûḥ-baḫş olmaḳda bu nev çeşme-i meydânı
Ḳalub pâ-der-gil-i reşk âb-ı ḥayvân oldı şerm-efzâ

5 Revân oldıḳca âbı[749] lûlesinden ṣâḥibü'l-ḫayrıñ
Du'â-yı devletin eyler lisân-ı ḥâlle gûyâ

6 Oḳur ṣû gibi ezber kilk-i ter-i İḫyâ bu târîḫi
Mükemmel çeşme-i dil-cûdan iç mâ 'âfiyet bâdâ

1200/1784

46[750]
54a
Târîḫ-i Seng-i Menzil

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 Âṣaf-ı devrân muḥîṭ-i cûd-ı hem-nâm-ı Ḥüseyn
Menba'-ı iḥsânıña hüner itmez ümîd-i sâ'ilin

2 Ṣaffder-idüşmen ḳapûdân-ı yemmRüstem-i nîrû
Bîm-i nâbûd itdirir a'dâya baḥrin sâḥilin

---

[747] B 68a, İ 66a.
[748] 3(b) olma : olmasıyla İ.
[749] 5(a) âbı : âb İ.
[750] E 17a, L 54a.

3 Ol müşîr-i şîr-i peykârıñ yürek bayraḳ-dârı
Ya‘ni Tâcir-z̲âde kim gördi ‘aṭâ-yı şâhın

4 Ṭurdı ekşi menzilinde yeter perrân eyledi
Gösterüb ṭatlı âteşle ḫalḳa zûr kâmilin

5 Atdı biñ yüz doḳsan üç hem nîm kez câye ḫadeng
Deldi ṣad reşk ile geçmiş pehlûvânânıñ dilin

6 Tîrini yıldız hevâsıyla atınca bîmden
Ḳaldırub tâbânı meh ḫûrşîd çekdi maḫmilin

7 Geldi âḫır ġaybdan bu mıṣra‘-ı târîḫ-i tâm
Bozdı Tâcir-z̲âde yâ Ḥayy diyüb ekşi menzilin
1211/1795

47[751]
72a
Târîḫ-i Sâḥil-serâ-yı Ṣıddîḳ Efendi[752]

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Derûn-ı dilde hübûb-ı nesîm müjde eyle[753]
Yemm-i ṣafâ yine mevc urdı sâḥil-i câne

2 Ne müjde gûş idicek bende ger[754] gelüb cûşâ
Hevâ-yı şevḳ ile döndüm yemm-i ḫurûşâne

3 Budur o müjde ki ʿâlî-neseb-i şerîf-ḥaseb
Ferîd-i fenn edeb-i mâlik-i ʿilm ü ʿirfâne

4 Muḫîṭ-i faż̲l u kemâl ol gül şükûfte-i âl
Fürûġ-ı ʿaḳlı miṣâl-i âfitâb-ı raḫşâne[755]

5 Ḥafîdi Ḥażret-i Tevfîḳ Efendi merḥûmuñ
Ṣıddîḳ Efendi[756] o z̲ât-ı şerâfet-ʿünvâne

---

[751] B 72a, E 10b, L 49a, İ 70a.
[752] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: “Târîḫ-i Sâḥil-serâ Berây-ı Ṣıddîḳ Efendimiz”
[753] 1(a) müjde eyle : müjdeyle İ.
[754] 2(a) bende ger : bendeñiz İ.
[755] 4(b) raḫşâne : devrâne E, L.
[756] 5(b) Efendi : Efendim L.

6 Naṣîb olınca bu sâḥil-serâ elimde ḳalem
Berây-ı ḫıdmet-i[757] tebrîk geldi cevlâne

7 Degül ṣarîri duʿâ eyleyüb dir idim müdâm
Mübârek ola o maḫdûma böyle kâşâne[758]

8 Kenâr-ı yemmde bu sâḥil-serâdır ol maḥbûb
Ki naẓra-senc olur âyîne-i diraḫşâne[759]

9 Degüldir âbda ʿaksi ḫayâline itdi naḳş
Derûnına meger ʿâşıḳ degil de deryâne

10 Gören bunı didi baḥr-ı ṭavîlde ḥaḳḳâ
Yapıldı beyt-i muṣannâʿ sezâdır imʿâne

11 Olurdı şevḳ ile raḳṣân çü mevc mıṣraʿlar
Ṭoḳınsa luṭf-ı hevâsı buḥûr-ı divâne

12 Kenâre olmada emvâc-secer-i[760]baḥr-ı ʿanber-rîz
Düşünce sâye-i müşgîni rû-yı ʿummâne

13 Ḳazıḳ gibi dikilüb ḳaldılar taḥayyürde
Görüb bu ṭarḥı dile geldi işte merdâne

14 Ẓuhûr iden der-i lîmândan piyâde degül
Dilin çıḳardı laṭîfeyle şaḫṣ-ı ḫayrâne

15 Seyirciye anafor eylemekde bâd-ı ṣabâ
Döner hemân der-i sâḥil-serâda der-bâne

16 Ḳulaḳ misâfiri oldum ṣarîr-i bâbına[761] ben
Lisân-ı ḥâlle dir ḳal gitme mihmâne

17 Yeter bu rütbe re'îs-i ḳalem münâsibdir
Çekerse zevraḳ-ı naẓmı kenâr-ı pâyâne

---

[757] 6(b) ḫıdmet-i : ḫıdmete İ.
[758] Bu beyitten sonra E, L ve İ nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Zihî serâ-yı dil-ârâ-yı meymenet-i bünyâd / Ḫoşâ maḳâm-ı Süreyyâ niẓâm-ı şâhâne
[759] 8(b) diraḫşâne : raḫşâne İ.
[760] 12(a) L ve İ nüshalarında "secer-i" ifadesi yer almıyor.
[761] 16(a) bâbına : bâbde E, L. / 16(b) ḥâlle : ḥâl ile E, L, İ.

18 Ḳarâr-ı naġme-i naẓmıñda ṣıdḳ ile İḥyâ
Duʿâdır elzem olan ḫâme-i ḫôş-elḥâne

19 Mezîd-i ṣafvet ola tâ ṭabîʿat-ı mâde
Ṣafâ-yı ḳalb ola rûzî o ẕât-ı ẕî-şâne

20 Nesîm-i feyż bu sâḥil-serâ-yı zîbâda
Vire hemîşe güşâyiş o verd-i ḫandâne

21 Ḳonıldı beyt-i mücevherde sâl-i târîḫi
Neşâṭ-baḫş ola tâ kim derûn-ı yârâne

22 Ṣadef-miṣâl bu sâḥil-serâ maḥall oldı
Ṣıddîḳ Efendi gibi dürr-i lücce-i şâne
1207/1791

48[762]
56a
Târîḫ-i İrsâl-i Liḥye

Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Zihî ʿAbdu'l-kerîm ol ẕât-ı ʿâlî
Mevâlî'-i ʿiẓâmıñ ser-bülendi

2 Saʿâdetle ḳılub irsâl-i liḥye
Anıñ necl-i necîb-i ercümendi

3 Görindi gerd-i rûy-ı meh-veşinde
Miṣâl-i hâle ḫaṭṭ-ı dil-pesendi

4 O maḫdûm ile Mevlâ vâlidinden
Dem-âdem devr ide şûr u gezendi

5 Didi târîḫin İḥyâ mülhem-i ġayb
Ḫaṭṭ-âver oldı baḳ Maḥmûd Efendi

[762] E 21a, L 56a.

49[763]
78b
Târîḫ-i Çeşme-i Yaḥya Beg

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ḥażret-i ʿOs̱mân Mollanıñ ḥafîd-i ekremi
Necl-i İbrâhim[764] merḥûm kim yoḳdı ems̱âli

2 Yaʿni Yaḥyâ Big Efendi ḳılub[765] nev çeşme binâʾ
Munṭafî oldı derûn-ı teşne-gânıñ âteşi

3 Bu maḥali eyledi İḥyâ Didim târîḫini
Yapdı Yaḥyâ Big Efendi çeşme-sâr-ı dil-geşi
1215/1799

50[766]
79a
Târîḫ-i İrsâl-i Liḥye'-i Şeref Mollâ Efendi

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Ṣâliḥ Efendi-zâde ki Rûm-ı[767] ṣadrine
Olmışdı sâbıḳâ-i şeref-efzâ o mesnede

2 Yaʿni kim Aḥmed Esʿad Efendi odur viren
Pertev çü mihr-i maşrıḳ-ı iḳbâl-i sermede

3 İrsâl-i liḥye ḳıldı ḥafîd-i mükerremi
Sünbüller oldı bâġ-ı cemâlinde ser-zede

4 İbrîşim-i siyâh ile şîrâze çekdi ḫaṭ
Oldı güzîde nüs̱ḫa-i ḥüsni mecelde

5 Ḫaṭṭ geldi ṣanma rûyına eṭrâf-ı mülk-i Rûm
Oldı sipâh-ı fitne-i Tîmûrâ pâ-zede

---

[763] B 78b, İ 76b.
[764] 1(b) İbrâhim : İbrâhim Big İ. / ems̱âli : eşi İ.
[765] 2(a) ḳılub : ḳıldı İ.
[766] B 79a, İ 77a.
[767] 1(a) Rûm-ı : Rûm İli İ.

6 Ḫâṭṭ-ı ʿiẕâr-i âlı dü ebrûya virdi fer
Rengîn ḫayâl-iḫurdegibi beyt-i müfrede

7 Baḥr-ı şebâbıñ oldı bedîd işte ḳâresi
Vardı reşîde fülk-i ḫıred irdi maḳṣade

8 Ẓıll-ı ẓalîl-i devlet ceddinde dem-be-dem
Ẕât-ı şerîf maẓhar ola ʿayş-ı erġade

9 İḥyâ reh-i ḥüsn-i ḫaṭṭ ile târîḫ yazdı baḳ
Müşgîn o liḥye oldı şerefzâ Muḥammede
1216/1800

Diger

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

10 Yazdı İḥyâ aña bu vechle bir nev târîḫ
ʿAnberîn liḥye ile buldı Muḥammed şerefi
1216/1800

51[768]
79b

Târîḫ-i Temellük-ḫâne-i Devletlü Efendimiz Muḥammed Ṣâliḥ Efendi-zâde

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Semiyy-i Aḥmed-i mürsel penâh-ı zümre-i kümmel
Zülâl-i faẓla menhel zîver-i ser-mesned-i iclâl

2 Esâs-ı dîn-i devlet[769] rükn-i bâlâ ḫâne-i ʿiffet
Virir İslâma ḳuvvet eyledikce himmetin iʿmâl

3 Fürûġ-ı maʿdelet Ṣâliḥ Efendi-zâde kim eyler
Meh u mihr-i felek dergâhına şâm u seḥer rû-mâl

4 ʿUlüvv-i ġurfe-i ḳadrin muʿalla-pâye ol ṣadriñ
İder çarḫ-ı mühendis rifʿat u şânından istidlâl

[768] B 79b, İ 77b.
[769] 2(a) dîn-i devlet : dîn ü devlet İ.

5 Saʿâdetle budevletḫâne-izîbende bünyâdı
Temellük itdi[770] ṣadr-ı serîr-ârâ-yı istiḳbâl

6 Ḫoşâ devlet-serâ-yı cân-fezâ beyt-i neşâṭ-efzâ
Zihî kâşâne-i ʿâlem-nümâ müstaḥsenüʿl-eşkâl

7 Temâşâsında var bir şevḳ kim ḳandîl-i çeşminden
Fitîl-i medd-i enẓârın ider seyr ideniñ eşʿâl

8 Aña cennet dir âdem âfitâb olduḳca pertev-pâş
Olur âvîze-i billûrı ṭâvûs-ı muraṣṣaʿ-bâl

9 Münevver ṣaḥn-ı dîvân-ḫânesi bir dil-güşâdır kim
Derûnunda ne ḳâbil âdemiñ mestûr ol âmâl

10 Şafaḳ ẓann itmeyiñ revzenleriçün gösterir her şeb
Felek ber-dûş idüb bir perde-i gül-gûnı çün dellâl

11 O rütbe ṣâf-ı dîvârı ki gûyâ merdüm-i çeşmim
Añâ ʿaks idüb oldı gerden-i dilberde müşgin-ḫâl

12 Degildir sâyesi düşdi ḫayâl-i ḫâṭır-ı ḫâke
Meger kim ḥüsnine ol daḫî olmış ʿâşıḳ-ı meyyâl

13 Gül taṣvîrini Mânî göreydi reşkle âhı
Çıḳardı ḳabri üzre ḫâkden sünbül gibi derḥâl

14 Bunuñ vaṣfında İḥyâ kilk-i muʿciz-dem olur ʿâciz
Ḫulûṣ ile duʿâya bî-tevḳîf ile istiʿcâl

15 Kühen-i bünyâdına ṭâḳ-ı felek oldukca pâyende
Cihân nev-rûz ile bulduḳca[771] taʿmîrât-ı nev her sâl

16 Mükerrem iki maḫdûmıyle ol ẕât-ı şeref-mendi
Bu devlet-ḫânede Mevlâ dem-â-dem eyleye ḫôş-ḥâl

17 Bula aḥbâb u itbâʿı daḫî zîr-i cenâḥında
Anuñ ḳand-i nebât ḥüsn-i ḫulḳıyle ferâġ-bâl

---

[770] 5(b) itdi : itdi ol İ.
[771] 15(b) nev-rûz ile bulduḳca : bulduḳca nev-rûz ile İ.

18 Ḳılub tebrîkin ol devlet-serânuñ eyledim taḥrîr
İki târîḫ ile bu beyt-i ġarrâyı bilâ-iḥmâl

19 Temellük eyledi Esʿad Efendi bir güzel menzil
Bu beyt ol hümâdan düşdi luṭfen sâye-i iḳbâl

1217/1801

52[772]
81a
Târîḫ-i Pâye-i Mekke-şüden Maḫdûm-ı Güzîn Muḥammed Sâliḥ Mollâ Efendi

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Zîver-i Ṣadr-ı bülendi fetvâ
Şeyḫü'l-islâm u[773] güzîn-i ʿulemâ

2 Yaʿni kim Ṣâliḥ Efendi-zâde
Ḥüsn ü ḫulḳıyle odur müsteşnâ

3 Pâye-i Mekke ile şâh Selîm
Ḳadr-ı maḫdûmını ḳıldı bâlâ

4 Şeyḫüʿl-islâmına tevḳîrini Şâh
Bu ʿinâyetle de itdi îmâ

5 Ẕât-ı vâlâsı muḫâdîmi ile
Zîver-i ṣadr ola tâ rûz-ı cezâ

6 Söyledi bendesi İḥyâ târîḫ
Ḳıldı bu beyt-i laṭîfi imlâ

7 Himmet-i şahla oldı nâ'il
Pâye-i Mekkeye Ṣâliḥ Molla

1218/1802

---

[772] B 81a, İ 79a. Bu târîh E ve L nüshalarında mevcut değildir. / B nüshasında başlıksız olan bu tarihin İ nüshasında başlığı şudur: "Târîḫ-i Pâye-i Mekke-şüden Maḫdûm-ı Güzîn Muḥammed Sâliḥ Mollâ Efendi."

[773] 1(b) Şeyḫü'l-islâm u : Şeyḫü'l-islâm-ı İ.

53[774]
84a
Târîḫ-i Vefât-ı ʿOṣmân Beg[775]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Nihâl-i nevres-i gülşen-serâ-yı ʿâlem-i fânî
Sipihr-i ḥüsn ü ânıñ âfitâb-ı pertev-efşânı[776]

2 Gülistân-ı ḥayâ[777] gül-ġoncesi yaʿni ki ʿOṣmân Beg
Ruḫ-ı gül-gûnı şerm-efzâ iderdi verd-i ḫandânı

3 Görenler câmiʿ-i ḥüsninde tâb-ı cebhe-i pâkin[778]
Dir idi zîb u fer virmiş cihâna nûr-ı ʿOṣmânı

4 Ayaġın çekdi bu bezm-i fenâdan gitdi ʿuḳbâya
O dem kim sâġar-ı ṣaḥbâyı mevtiñ oldı şükrânı[779]

5 Ḫiṭâb-ı irciʿîyi gûş idince daʿvet-i Ḥaḳḳa
İcâbet eyleyüb terk eyledi bu mâtemistânı[780]

6 Ṭoġancilerde bâz-ı rûḥı pervâz itdi cennâte
Şikâr-ı ṣayd-ı raḥmet itmede aldı bu meydânı

7 Revânın eyleye sîr-âb-ı kevṣer Ḥażret-i Mevlâ
Zemîni tâ ki ebriñ eyleye sîr-âb-ı bârânı[781]

---

[774] B 84a, İ 82b, İ2 26b.
[775] Bu kasidenin başlığı İ2 nüshasında şöyledir: "Târîḫ-i Vefât"
[776] 1(b) âfitâb-ı pertev-efşânı : mâhtâb-ı mihr-i raḫşânı İ2.
[777] 2(a) gülistân-ı ḥayâ : o gülzâr-ı ḥayânıñ İ2. / 2(b) Ruḫ-ı gül-gûnı şerm-efzâ iderdi verd-i ḫandânı: Ḥicâbından ʿaraḳ-rîz olsa şebnem dir gören anı İ2.
[778] 3(a) tâb-ı cebhe-i pâkin : pîşânî-i berrâḳın İ2. / 3(b) Dir idi zîb u fer virmiş cihâna nûr-ı ʿOṣmânı : Żiyâ-pâş oldı dirler cennet içre nûr-ı ʿOṣmânı İ2. / 3. beyitten sonra İ2 nüshasında aşağıdaki üç beyit yer almaktadır:
O mihr nûş idüb ṣahbâ-yı zehr-âlûd mevti ḥayf / Bu meclisden ayaġın çekdi terk itdi bu vîrânı
Züleyḫâ-yı zamân ḫâk eylediyse dâmen-i ʿömrin / ʿAzîz-i Mıṣraʿdan oldı ne ġam ol Yûsuf-ı ṣânî
Ne ol nev sâle dîdâr-ı ʿarûs-ı kâmı seyr itdi / Ne gün gördi felekde ol civân ne sürdi devrânı
[779] İ2 nüshasında bu beyit yer almamaktadır.
[780] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
İcâbet itdi rûḥı bî-teveḳḳuf daʿvet-i Ḥaḳḳa / Ḫiṭâb-ı irciʿîyi gûş idüb bâ-emr-i Yezdânî
[781] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Anıñ sîrâb-ı âb-ı raḥmet itsün rûḥını Mevlâ / Çemende jâle sîr-âb eyledikce verd-i ḫandânı
7. beyitten sonra İ2 nüshasında aşağıdaki beyit yer almaktadır:
Cihânda mâder ile dâder-i dânişveriñ her dem / Muvaffaḳ eyleye ṣabr-ı cemîle ʿavn-ı sübḥânı

8 Yazılsun fevtine İḥyâ ḫaṭṭ-ı yâḳût ile târîḫ
Bozub nâ-gâh ecel ḥakk eyledi bu resm-i ʻOs̱mânı[782]
1196/1780

54[783]
84b
Târîḫ-i Ḳışla Der-Bolı

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün /Fâʻilün

1 Dâver-i devrân Selîm Şâh-ı muʿalla astân
Oldı ʿahd-i devleti ârâyiş-i mülk-i cihân

2 Himmet-i şâhânesi bir güne tezyîn itdi kim
Oldı şimdi salṭanat mânend-i gülzâr-ı cinân

3 Yapdı bu nev ḳışlayı rûy-ı zemîni gûyîyâ
Ḫâl-dâr itdi şeh-i ʿâlem-cû rû-yı dilberân

4 Mihr-i evc-i devlet itsün z̲ât-ı z̲î-şânuñ Ḫudâ
Dem-be-dem şevketle olsun ʿâleme pertev-feşân

5 Söyledi târîḫin İḥyâ bendesi taḥsîn idüb
Dergeh-i ceyş-i maʿlem ile buldı Bolı şân
1219/1803

55[784]
88b
Târîḫ-i Meşîḫat-ı Ṣâliḥ Efendi-zâde[785]

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Biḥamdillah yine mefḫar-ı erbâb-ı faż̲l oldı
Mezîd-i luṭf-ı Sulṭân-ı kerem-perdâz ile müftî

---

[782] Bu beyit İ2 nüshasında aşağıdaki şekilde yer almaktadır:
Ḫaṭṭ-ı yâḳût ile taḥrîre şâyân düşdi bir târîḫ / Ecel ḥakk eyledi İḥyâ bugün resm-i ʻOs̱mânı
[783] B 84b, İ 83a.
[784] B 88b, İ 86a.
[785] İ nüshasında başlık şöyledir: “Târîḫ-i Meşîḫat-ı Ṣâliḥ Efendi-zâde Efendimiz Ḥażretleri”

2 Yine Ṣâliḥ Efendi-zâde oldı ʿizz ü rifʿatle
Niẓâm-ı emr-i dîne himmetin ibrâz ile müftî

3 Şeh-i devrân idüb ḳadr-i bülendin hem-ser-i gerdûn
Hemân oldı bu vâlâ rütbeyi iḫrâziyle[786] müftî

4 Cihân sîr-âb-ı luṭfı çeşme-sâr-ı iltifâtından
Odur ʿâlemde şimdi meşreb-i mümtâz ile müftî

5 Yazub bir mıṣraʿ-ı nev didi İḫyâ bendesi târîḫ
Yine Ṣâliḥ Efendizâdedir iʿzâziyle[787] müftî
1223/1807

56[788]
148b
Diger Teşekkür
(Berây-ı Şeyḫü'l-islâm ʿÂrif Efendi)

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Efendim eyledi iḥsân bu bendeye destâr
Öpüp de başıma ḳorsam teşekküren yeri var

2 Çıḳardı servî-i zer-târını çü ġurra-i göñül
Başında ṭâliʿi var itmesün mi faḫrı şiʿâr

3 Çatal ṣarınsam olur dâl ḳavuġum üzre
Teveccüh itdigine ben ḳula o faḫr-ı kibâr

4 O şemʿ-i bezm-i kemâliñ miṣâl-i pervâne
Dönerse başına şâyân[789] bu ʿabd-ı bî-miḳdâr

5 Göreydi ʿarṣa-i cûd içre menzil-i ḳadrin
Ṣarıḳ bozardı aña Ḥâtem-i kerem-girdâr

6 Ṣarınmadıkça şu dülbend-i pertev-i ṣubḥı
Ḫużûrına çıḳamaz âfitâb-ı pür-envâr

---

[786] 3(b) iḫrâziyle : iḫrâz ile İ.
[787] 5(b) iʿzâziyle : iʿzâz ile İ.
[788] B 148b, İ 143a, L 106a.
[789] 1(h) şâyân : pervâne İ. / Bu dizeden sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Rıżâsını ala ele kim bu nükteyi ey dil / İfâde eyledi terkîb maʿnî-i destâr

7 Şar imdi rişte-i enfâs-ı da‘veti İḥyâ
Miṣâl-i şemmle ser-i âsmâne her şeb-i târ[790]

8 Hemîşe pertev-i şâniyle tâb-ı mihr-âsâ
Felekde ḫayralana çeşm-i ḥâsid-i mekkâr

57[791]
23a
Târîḫ-i Vezâret-i ‘İzzet Paşâ

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḥabbeẕâ ṭâli‘-i ferḫunde-i ḫûrşîd-i żiyâ
Ya‘ni sa‘d-aḫter-i iḳbâl ü sa‘âdet ḥâlâ

2 Pertev-endâz olub evc-i şerefe itdi ṭulû‘
Aḫterân oldı aña ḥayret ile dîde-güşâ

3 Ebr-i feyż-i Ḥaḳḳ idüb dehre gül-âb-efşânı
Terk-i ḫâb itdi dîde-i baḫt-ı dünyâ

4 Nev-bahâr-ı feraḥ ol mertebede itdi güşâd
Dil-i âşüfteyi mânende-i verd-i ra‘nâ

5 Ki derûnında olan bûy-ı ṣenâ vü midḥat
Ḳıldı ta‘ṭîr-i meşâmm ‘âleme baḫş itdi ṣafâ

6 Ḥamdülillah yine luṭf eyledi Rabb-ı ‘izzet
Bize pâşâ-yı felek-mertebeyi ḳıldı ‘aṭâ

7 Dâver-i Cem-‘aẓamet âṣaf-ı dârâ-saṭvet
Ṣadr-ı Fârûḳ-ṣıfat ya‘ni ki ‘İzzet Paşâ

8 O Süleymân-ı zamân kim faḳra mûr-ṣıfat
Dâne-çîn oldı bulub ḫırmen-i cûdında ‘azâ

---

[790] Son üç dize L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Bu ḳubbe-i felek başına dem-i esḥâr
Hemîşe sâye-i luṭfuñ ser-i cihân üzre
Miṣâl-i mihr ide ser-tâc-ı Ḥażret-i Settâr

[791] İ2 23a.

9 ‘Adlle sedd-i Sikenderken o ṣâḥib-i temkîn
İde mi pâ-zede deşt-i dili Ye’cûc-ı cefâ

10 Şefḳati virdi dürr-i eşk-i yetîme raġbet
Ḳabarub şişdi ṣafâsıyla ḥabâb-ı deryâ

11 Keff-i cûdını görüb maḥv u cevr itdi hemân
Kân-ı zer-zîr-i zemîn içre midir şimdi ḥayâ

12 Mâh-ı nev ṣanma felek âyînesi ṣafvetden
‘Aks-i şemşîr-i żiyâ-pâşını eyler peydâ

13 Girye-i ḥâmesidir ḫande-i dôstâne sebeb
Tîġ-ı raḫşendesidir ẓulmet-i ‘ayn-ı a‘dâ

14 Bâġ-ı ‘adlinde ḥayâdan açamaz ġonçe aġız
Ḫavfle göz ḳıparaḳ nergis olubdur şehlâ

15 Ḳâmeti serv-i gülistân-ı celâl ü rif‘at
Dâmeni sâtır-ı her ‘ayb u ḳuṣûr-ıża‘fâ

16 Yine teşrîfi ile buldı ṣadâret ‘izzet
Ẕât-ı pâkidir iden ḳadrini ṣadriñ a‘lâ

17 İns ü cin cümle du‘â-gûy u ṣenâ-ḫânıdır
Yeridir itse felekler de melekler de du‘â

18 Ol ḫamûş ile du‘âsıyla bugün ḫatm-ı kelâm
Añladıḳ sende de yoḳ vaṣfa liyâḳat İḥyâ

19 Ola ser-mest-i ṣafâ devletle ṣadrinde
Mihr ü meh elde ṭuta niteki câm-ı ṣahbâ

20 Lâlelerle nitekim zeyn ola deşt ü kuhsâr
Gülşen-i ḳadr-i bülendi bula biñ neşv ü nemâ

21 Bir gelür dehre bu ṭarz ile dil-ârâ târîḫ
Ṣadre geldi yine iḳbal ile ‘İzzet-i Ḥaḳḳâ

1190/1774

58[792]
24b
Der-Vaṣf-ı Taḫt-ı Hümâyûn

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḥabbezâ taḫt-ı hümâyûn-ı mu‘allâ-pâye
Zîb u fer virdi bu eyvân-ı feraḥ-efzâye

2 Rûy-ı mâlîde ḳılub Pâdişeh-i devrâna
Ser-firâz olsa bu rif‘atle nola bâlâye

3 Sidre vü kürsîyi reşk-âver ider pâdişehüñ
Müntehâ ḳaddi bu taḫt üzre ṣalınca sâye

4 Zîb-i âġûş idicek Şâhı bu taḫt-ı zerrîn
Döndi bu dâ’ire-i hâleye Sulṭân-ı âye

5 Cebhe-sây olmaġa yüz bulmasa pây-ı taḫta
El virir ṭurmak ayâġ üzre Cem-i devrâne

6 Çünki ṣandal ola pûşîde-i taḫt-ı ‘âlî
Felek deryâ-yı melâḥat-ı zikr ol Me’vâye

7 Bâz ḳıl dest-i du‘âyı ṭurub İḥyâ ber-pâ
Ol midâdım daḫî bu beyt-i zebân-pîrâ

8 Tâc ile taḫt-ı żiyâ-pâş ola meh-i ruḫsârı
Tâ ki ḫûrşîd vire revnaḳ u fer dünyaya

59[793]
25a
Târîḫ-i Ḳaṣr

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fe‘ûlün

1 Biḥamdillah gülzâr-ı ṣafâdan
Yine ṣad şevḳle dil oldı gül-çîn

[792] İ2 24b.
[793] İ2 25a.

2 Açıldı gülşen-i sînemde yer yer
Feraḥdan lâle vü reyḥân ü nesrîn

3 Çün İsma‘îl Efendi Ḥażreti kim
Odur ‘anḳâ-yı Ḳâf-ı ‘izz ü temkîn

4 Degil ta’dâd-ı ḥüsn-i ḫulḳı mümkin
Bul imdi ḫalḳ içinde böyle birin

5 Müferriḥ bâġçe içre ḳıldı bünyâd
Muṣanna‘ ṭarz-ı nev bir ḳaṣr-ı rengîn

6 Bülend eyvân leṭâfet-baḫş-ı devrân
Feraḥ-zâ-yı cihân ol ṭâḳ-ı zerrîn

7 Hümâ-yı sâyedâr-ı ‘izz ü rif‘at
Kepengi ṣanma açmış bâl u perin

8 Görenler bunı Firdevs biriniñ
Ġıyâben buldılar yüz biñ ḳuṣûrın

9 Kemer-i ‘âşıḳ ola bu ḳaṣra her şeb
Baḳar ḥayretle ṣabaḥ olınca pervîn

10 Olurdı ṣûret-i dîvâr-ı ḥayret
Göreydi Mânî naḳş ile nigârın

11 Bu nev ḳaṣr içre ol kânûn-ı çînî
Degil vaż‘ı berâ-yı serv-i teşrîn

12 Murâd andan hemân bir ḥüsn-ṣûret
Miṣâlî ḫûbda bînî’-i sîmîn

13 Muḥaṣṣıl ṭarz u ṭarḥ-ı dil-pesendin
Görenler eyledi ṣad gün taḥsîn

14 Du’â eyle gel İḥyâ iḫtitâm it
Bunuñ dâḫî ḫitâmı ola müşgîn

15 Ṣabâ itdikce gülzâra güẕârı
Nevâ itdikce her mürġ-ı besâtîn

16 Bu ḳaṣrıñ ṣâḥibine ola her dem
Neşâṭıyla ṣafâ pisterle bâlîn

17 Güzel târîḫ düşdi ḫüsrevâ bu
Yapıldı oldı maṭbû‘-ı Ḳaṣr-ı Şîrîn
1190/1774

60[794]
25b
Def‘a-i Târîḫ-i Ḳaṣr

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Biḥamdillah yine erbâb-ı dil şevḳ itdiler peydâ
Ne şevḳol şevḳ-i rûḥ-efzâ vü cân-perver ṣafâ-baḫşâ

2 Ki İsmâ‘îl Efendi Ḥażreti bâzû-yı himmetle
Bu nev ḳaṣr-ı dil-ârânıñ esâsın eyledi bir câ

3 Ne ḳaṣr ol ḳaṣr-ı nev cennetde reşk eyler aña Rıḍvân
Ḳuṣûrın bulamaz görse eger İskender ü Dârâ

4 Felek saḳf u kevâkib mîḫ u mâh-ı nev ‘ilm-i ḫôş-ṭarḥ
Degildir ḥâṣılımânend aña dünyâ vü mâ-fîhâ

5 Münaḳḳaş her kepenek la‘l-i rengîniñ güşâd itmiş
Havâya sîne germiş per açub mürġ-i hümâ-âsâ

6 Nesîm ile ṣabâ ḫâdemlerindendir bu eyvânıñ
Birisi perde-dârıdır biri ferrâşıdır ḥattâ

7 Bisâṭ nola tezyîn itmege bu ḳaṣr-ı zîbâyı
Şafaḳ ẓannitme nessâc-ı felek iḫżâr ider dîbâ

8 Degil ḳavs-ı ḳuzaḥ pergâr ile taṣvîr ider ṭarḥın
Ki ressâm-ı felek böyle görir mi resm-i bî-hemtâ

9 Dilersiñ ḫôş hevâsına güşâd eyle temâşâ ḳıl
Ṣorarsıñ âb-ı ṣâfı işte yâ iç ‘âfiyet bâdâ

[794] İ2 25b.

10 Du‘âm iḫfâen vü cehren budur teshîl idüb emrin
Bu ḳaṣrıñ ṣâḥibine ṭûl-ı ‘ömr iḥsân ide Mevlâ

11 Zebân-ı ḥâmeden gûş eyledim İḥyâ bu târîḫi
Müferriḥ câye ṭarḥ oldı bu ḳaṣr-ı cân-fezâ ḥâlâ
1190/1774

61[795]
26b
Târîḫ-i Berâ-yı Ḥacc-ı Şerîf

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Ḥacce Beytü’l-Ḥarâmi İbrâhîm
Me‘e maḫdûmihi bi‘avni’r-raḥîm

2 Vuffiḳi li’r-reşâdi innehumâ
Maẓharâni likulli ḫayri du‘âi

3 Rabbuna aḥfeẓhumâ mine’l-fiteni
Ve’ecid sâlimen ile’l-vaṭan

4 Ḳad eṭâle’l-lahû ‘ömrehumâ
Bi’ṣ-ṣefâ’i’s-serîreti’l-‘ulyâ

5 Rabbi ḫellif maḳâme İbrâhîme
‘Abdike’l-‘ârife bi’ṭ-ṭıfli ‘amîm

6 Ḳultu lâ-budde min-ḥisâbî sînîn
Zâre Beytü’l-Ḥarâmi İbrâhîm
1196/1780

[795] İ2 26b

62[796]
26b
Târîḫ-i Vefât

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fe‘ûlün

1 Nihâl-i nevres gülzâr-ı ‘âlem
Meh-i ḫûrşîd manẓar-ı ṭıfl-ı ḫurrem

2 Ruḫ-ı pür-tâbı çeşm-efrûz-ı mâder
Ṣafâ-baḫş-ı peder ol çeşm-i bâdem

3 Göreydi Ḥażret-i Ya‘ḳûb ḥüsniñ
Bunı Yûsufla zanneylerdi tev’em

4 Bu İbrâhim Edhem nâm-ı ma‘ṣûm
Bıraḳdı mâsivâyı hem-çü Edhem

5 Vezân olduḳda bâd-ı mevt ḥayfâ
Çiçekler açdı ol naḫl-i mükerrem

6 Bu dehr bu el-‘acebde Ḥasbinâllah
Bahâr ile ḫazân olur mı hem-dem

7 Pederle mâderini ṣabra yâ Rabb
Muvaffaḳ ḳıl be-Ḥaḳḳ ism-i A‘ẓam

8 İderken cüst ü cû târîḫin İḥyâ
Dile oldı bu beyt-i tâm mülhem

9 Ṭarîk-i Ḥaḳda olub âh irdi
Beḳâbillâha İbrâhim Edhem
1197/1781

[796] İ2 26b.

63[797]
27b
Târîḫ-i Vefât

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Uzatdı câm-ı ġamı yine sâḳî-i devrân
Ne zehrler bize nûş itdirir ‘aceb bu cihân

2 Ḥamîde idi ḥışâlı Ḥamîde Ḫâtûnuñ
Naẓîrini hele görmiş degildi devr-i zamân

3 Nihâl-i gülbin-i baġ-ı ḥayât iken ḥayfâ
Ḫazân-ı mevt irişüb ḳâmetini ḳıldı kemân

4 Uṣandı pîrezen dehr ile mu‘âşıradan
Çekildi gûşe-i vaḥdet-serâya oldı revân

5 Yazınca fevtini itdi bükâ devât u ḳalem
Muḥaṣṣıl oldılar ey dil ḥacer şecer giryân

6 Kemend-i fikrine İhyâ düşerdi bir târîḫ
K’odur şeh-i ‘alem-efrâz mülk-i ḥüsn ü beyan

7 Ümîdimiz bu kerem ile luṭf idüb Mevlâ
Ḥamîdeye ide zîr livâ-yı ḥamdı mekân

1192/1776

64[798]
28a
Târîḫ-i Velâdet

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 ‘İṣmet-i ufḳından oldı tâbân
Bir mâh ki hem-çü mihr-i raḫşân

2 Ya‘ni pes perde-i ‘ademden
Bir duḫter-i ḫûb olub nümâyân

[797] İ2 27b.
[798] İ2 28a.

3 Dil-i ġammı olursa seyr-i ṣad şevḳ
Çün mâ'idedir bu ṭıfla 'ünvân

4 Ḫân-ı kereminden itdi Mevlâya
Bu ma'ide ile bizi şâdân

5 Oldı ey rüzgârda hem
Bir taḫt-ı neşâṭ çün Süleymân

6 Bu duḫter-i sa'd-aḫter ile
Yâ Rabb ebeveynin eyle ḫandân

7 Ṭayy itdi bir özge deşt târîḫ
İhyâ olub esb-i ḫâme meydân

8 'Îd eyleyelim ki ḳıldı iḥsân
Bir mâ'ide-i kerîme Mennân
1198/1782

65[799]
31b
Târîḫ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Ṭutub Ṭâhir Efendi pâk-i yolından reh-i 'Adni
Çekildi ḫazân ile biz çekdik âh çarḫ-ı peyvesti

2 Vefâtın gûş idenler söyledi târîḫini İḥyâ
Muḥammed Ṭâhir oldı çirk-i dünyâdan yuyub desti
1202/1786

[799] İ2 31b.

66[800]
140a

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Dün gice pîş-i cemâ‘atde imâm
Naġmeyi pesden idüb ṭutdı maḳâm

2 İtdi erkân-ı ṣalâtı ṭor tôb
Bir fetîlde çıḳarub ḳıldı tamâm

3 Zôrı var gibi girüden gûyâ
Secdeye öyle giderdi nâ-kâm

4 Ḳodı başını götinden ṭaldı
Şaşġın ördek gibi ol ṭarafa ḫırâm

5 Sür‘at itmişdi nefeslendi biraz
Ḳor mı ḫalḳ ide yele cüz’î ârâm

6 Solıġı çiftledi bî-çâre
İş çatallandı ḫarâb oldı meşâm

7 Ḥayf ḳaçırdı hevâyı elden
Gübre ḳayıġı bulurken eyyâm

8 Üfleyüb mınfaḫa manḳad ile
Manḳal-ı ḫacleti ḳızdırdı tamâm

9 Tütsi virdi maraż-ı bâsûra
Yâdigârıñ o buḫûrcısı imâm

10 Hele ṭanbûrî-i kün itdi bozuḳ
Virmedi naġme-i taḳsîme niẓâm

11 Dâ’imâ kendi hevâsına gider
Bir ḳuruṣıḳı atub oldı melâm

12 Birbirine uṣurub buṣurdı
İtdiler ḥâdiṯeyi isti‘lâm

[800] İ2 140a.

13 Didiler bir mi eyyâm iki midir
Ki ṣadâ çifte ẓuhûr itdi bu şâm

14 Ötdürüb biri götinde ḫorôsı
Ḳaz boğazı diyü ḳıldı i‘lâm

15 Yapdı bir ḳavġa yaması nâçâr
Gerçi ṭutmaz dikiş eglendi merâm

16 Döndi ol ḳavme didi ḫaclet ile
İderek ortalığı istişmâm

17 Bir tezeke tütsi gibi ḳoku-dâr
Yoḫsa kârîz mi açıldı aḫşâm

18 Didiler söylemeyüz arar giden
İşte yüziñ ne o ṣavt-ı bed-nâm

19 Didi mestim azıcıḳ seslendi
Baḳ belâya ḳoḳıdan ḳaçdı enâm

20 Diklenür mi uṣuruḳdan ta‘mîr
İ‘tizârında ider ġalaṭ-ı kelâm

21 Kesmedi ẓırẓırını kûni gibi
Boşboğaz göt hiç olur mı elzâm

22 Almadı gûş-ı ḳabûle kimse
Köpek uṣurdıya vardı encâm

23 İtdi dünyâyı kirişḫâne miṣâl
Luṭfı yoḳ yaḳsa da ‘anber ḫuddâm

24 Boḳdur râyiḥası çıḳmaz idi
Virdigi zorṭa eger olmasa ḫâm

25 Ṣoḥbeti oldıġı meclislerde
Ehl-i bezm itse revâ istiḥmâm

26 Ṣaḫn-ı endîşeñi taṭhîr eyle
Yeter ey dil buna yoḳ ṭâḳat kâm

27 İtdi bu menḳabe-i mekrûhe
‘Âlemi bûy-ı bediyle sersâm

67[801]
143a
Su’âl-ı Şeyḫ

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Siyâh ben ne münâsib beyâż gerdende
Ruḫ-ı âline ne mu’âdil k’ola dil efgende

2 Göñilden âteş-i ‘aşḳı niçün olur teskîn
Alınca bûse-i dildârı ‘âşıḳ-ı bende

3 Görince dilber-i mümtâzı bu müsellemdir
Göñil neden ṭola boş hem niçün gelür ḫande

4 Dem ü ṣâline cân virdigiyle ‘âşıḳ-ı zâr
Bulınca ḫalvet olur ‘arż-ı kâme şermende

5 Cenâb-ı ṣâ‘ir-i tâze-zebândan ey şeyḫ
Çeker cevâbına ḫâhişleri bu cân tende

Cevâb-ı Faḳîrü’l-Ḥażret-i Şeyḫ

6 Ne ḫôş o ḫâl-ı siyâhı beyâż gerdende
K’odur sefîdî-i ṣubḥ üzre necm zîbende

7 Ne ġam olursa ruḫ-ı âle diller efkende
Gülüñ rübûdesidir ‘andelîb-i nâlende

8 O yârdır iden iṭfâ-yı nâr-ı aşḳ ki yâr
Virince bûse olur ḥâṣıl leb-bende

9 ‘Âceb mi dilberi gördükde ḳahr u luṭfundan
(...?) dil olub eylerse ‘âşıḳân ḫande

10 Ḥicâb-ı ḫâṣṣiyeṭ-i ‘aşḳdır dem-i vuṣlat
O demde lâl olur elbet zebân-gûyende

[801] İ2 143a.

11 Faḳîr-i Ḥażret-i Şeyẖiñ icâzeti var ise
Su’âl-ı sâbıḳa-i diger cevâb var bende

12 Büzürg-ter olıcaḳ maṭlabı dil-ârâdan
Ṭalebde ‘âşıḳ anı olmasun mı şermende

13 Miyân-ı ehl-i süẖande bu resm-i dîrîndir
Su’âl olur saña İḥyâ cevâb vir sen de

Su’âlu’l-Muḥarred

14 Urdı âle neden oldı kâkül-i efgende
Nedir o ef‘a-i pîçide ṭarâf-ı gülşende

15 Derûna geldigi dem fikr-i tîġ-i ebrûsı
Neden bürîde değil ‘araḳ-ı ‘aşḳ dil-i tende

16 ‘Ademle vaṣf öginürken dehân-ı cânâne
Niçün vücûd virir va‘desine her bende

17 Nedendir âh idecek ‘âşıḳân bî-ser ü pâ
O serv-i ḳâmet olur nâz ile ẖırâmende

18 ‘Aceb ne itmedi cezb-i neşâṭ zerre ḳadar
O mâhıñ olmışiken dilde mihri tâbende

19 Bu müşkilâtıñı İḥyâ iderse şeyẖiñ ḥall
Kerâmet itmiş olur şübhe itme hiç sen de

Cevâb-ı Şeyẖ-i Mezbûr

20 Maṣûn olmaġiçün rûy-ı âl zîbende
Muḥâfiẓıdır o kâkül o ṭarâf-ı gülşende

21 Eşer mi eyleye ṭab‘ı sıḳma fikr-i cemâl
Şühûdı yoḳdur anıñ dil çü virmez ol fende

22 Vücûd virse de ca‘lîdir ekşer uşşâḳ
Vücûdın idemez ifnâ viṣâle her bende

23 Olınca ṣavt-ı bülend ile da‘vet-i faḳrâ
Feraḥ bulur şeh-i devrân olur ẖırâmende

24 Gelür fütûr-ı dile şâdî-i cândan heb
O mahıñ oldıġı dem dilde mihri tâbende

25 ‘Ulüvv-i himmet-i İḫyâ olub mine’l-îmân
Kerâmet eyledik ey şeyḫ şübhesiz sende

KIT‘ALAR
ve
KIT‘A-I KEBÎRELER

1[802]
51b

Târîḫ-i Aḫẕ-ı Ḳabża-i Sulṭân Selîm[803]

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Hezâr ḥamd ü ṣenâ Ḥaḳḳa çille-i ġamdan
Olınca riḳḳat ile müslimîn selâmet-ḫâh

2 Kemâl-i reʾfet idüb Ümmet-i Muḥammed içün
Cihâne eyledi Sulṭân Selîmi şâhen-şâh

3 Firiştegân oḳı menzil-i mübâreki didiler
Biri birine cülûs eyleyince taḫta o şâḥ

4 Öñünce pîş-revî Ḫıżrdır o Sulṭânuñ
ʿAceb mi olsa anuñçün ṭarîḳ-i Ḥaḳ şeh-râh

5 Zihî ḫıdîv-i cihân-bân-ı salṭanat-pîrâ
Bihîn-şehin-şeh-i gerdûn veḳâr-ı ʿâlî-câh

6 Ḫudâyegân-ı Felâṭûn-ı ḥükm-i şeh-i aʿẓam
Yegâne ḫusrev-i Cem-çâker-i felek-dergâh

7 Rehîn-i ḳabża-i ḥükmi ser-âser-i ʿâlem
Emîn-i sâye-i ʿadli bülend ü pest-i sipâh

8 Çü tîr sâye-i müjgânı dillerini deler
Gürûh-ı düşmene bir kez ġażabla ḳılsa nigâh

9 Nişâne olsa ḫadengîne pûte-i ḫûrşîd
Gelür mesâfe-i çerḫ aña menzil-i kûtâh

10 Degül nücûm-ı sipihrüñ delik delik deldi
O nilgûn siperiñ böyle nâvek-i cân-gâh

11 Ger âzmâyiş-i tîr-i nigâha görse revâ
Ṭutardı meh daḫî zih-gîr-i ġurresin her gâh

---

[802] B 51b, E 4b, L 43b, İ 49a.
[803] Başlık E'de şu şekildedir: "Târîḫ-i Berây-ı Aḫẕ-ı Ḳabża-i Sulṭânî."

12 Göreydi zûr-ı kemânın çeküb taḥâssür ile
Dikerdi toz ḳoparan seng-i menzile bedel âh

13 Ḫadeng-i târ-ı şuʿâʿ ruḫı ider fersûd
ʿAceb mi ṭabla-i bedrin iderse nev her mâh

14 Çün aldı ḳabża’ o ṣâḥib-ḳırân-ı zûr-âver
Ṣad-âferîn ü pesend[804] odı zîver-i efvâh

15 Hem oldı vâḳıf-ı sırr-ı kemân-keşân yâ Ḥayy
Sezâdır ol şehe ıṭlâḳ-ı ʿârif-i billâh

16 Kemîne çâkeri İḥyâda gözleyüb şaṣtın
Duʿâ-yı devletinüñ buldı vaḳtini[805] nâgâh

17 Güşâd virdi dü-dest-i niyâze ḳıldı hem
İcâbet-i ḥaḳḳı yeter duʿâya menzil-gâh

18 Şihâb-ı ḳavs u ḳuzaḫden müdâm Zâl-ı felek
Kemân ü tîrîn irâ’et ide geh ü bî-gâh

19 Demâdem eyleye Mevlâ muẓaffer ü manṣûr
Sihâm-ı ḳahrına olsun hedef dil-i bed-ḫâh

20 Sürûr-ı ḳalble[806] ḳılsun hemîşe Ḥażret-i Ḥaḳḳ
Serîr-i devleti ol dâvere nişîmen-gâh

21 Görince tîrini kerrûbiyân didi târîḫ
Şehâ ṭoḳuz yüze indiñ ʿaleyke ʿavnu’l-lah
1203/1787

2[807]

53b

Târîḫ-i Ṣulḥ-ı Mosḳov Bâ-Pâdişâh-ı İslâm

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

---

[804] 14(b) pesend : pend İ.
[805] 16(b) buldı vaḳtini :vaḳtini buldı İ.
[806] 20(a) ḳalble : ḳalb ile E, ḳalbe L./ 20(b) ol dâvere : hünkârıma L.
[807] B 53b, E 6a, L 44b, İ 51a.

1 Ḫoşâ ṣadr-ı benâm ârâyiş-i mülk-i şeh-i İslâm[808]
Ki bîm-i saṭvetinden Mosḳov-ı menḥûs ṣulḥ oldı

2 Zihî destûr-ı peykâr-âzmâ serdâr-ı ṣadr-ârâ[809]
Hirâs-ı tâb-ı ḳahrından ḳıral-ı Rûs ṣulḥ oldı

3 Semiyy-i Ḥażret-i Yûsuf Emîn-i Millet-i beyżâ
Olub[810] Rûs İslâm ile me'nûs ṣulḥ oldı

4 Yegâne Âṣaf-ı ṣafdır ki ḫavfile dil-i düşmen
Olınca tengnâ-yı ġuṣṣada maḥbûs ṣulḥ oldı

5 Büti ṣanduḳda ḥüsn-i ṣûret-i re'y-i zerrîninden
Serin farṭ-ı perestişden idüb menkûs ṣulh oldı

6 Dögerdi gögsîn İblîs it diyü cenk itmedi ışġâ
Alur mı ṭabldan hiç dikilmişdi kûs ṣulḥ oldı

7 Yâ'ḳûb tâb-ı nedâmet şem'-i cânın sürḫî-i ḫaclet
Olınca cismine pîrâhen-i fânûs ṣulḥ oldı

8 Bu deyr içre görinmez diyü hergiz ṣûret-i ümmîd
Lisân-ı ḥâlle pend idicek nâḳûs ṣulḥ oldı

9 Leb-i Ceyḫûn ḫûn-ı rezm-gehde şâḫ-ı bîd-âsâ
Olur fehm itdi âḫir râ'yeti ma'kûs ṣulḥ oldı

10 Bu def'a bildi kâr itmez füsûn şîrân-ı İslâma
Ḥiyelden oldı ol rûbeh-meniş me'yûs ṣulḥ oldı

11 Fürûġ-ı rûy-ı feṭḥ âyîne-i tîg-i dilîrândan
Olınca dîde-i idrâkine maḥsûs ṣulḥ oldı

12 Açub Dümdar Pâşâ leşkeri râyât-ı reng-â-reng
Anı gördükde a'da çün per-i ṭâvûs ṣulḥ oldı

13 Aġır aġır başub vardıḳları merdânuñ oldıḳca
'Adûnuñ çeşm-i ḫâb-âlûdına kâbûs ṣulḥ oldı

---

[808] 1(a) Ḫoşâ ṣadr-ı benâm ârâyiş-i mülk-i şeh-i İslâm : Ḫoşâ ṣadr-ışadâret zîb-i mülk-i Şeh Selîm Ḫânı L.
[809] 2(a) serdâr-ı ṣadr-ârâ : serdâr-ı Ekrem kim L.
[810] 3(b) olub : k'olub L, olub 'ahdinde E, L, İ.

14 Muḥaṣṣal gördi düşmen kim yamândır cünbiş-i İslâm
Çekildi gûşe-i emne olub maḥrûs ṣulḥ oldı

15 Muraḫḫaṣ elçisi geldi ḥużûr-ı Sadr-ı Aʿẓamda
Ḳıraliçün didi oldıḳda dâmen-bûs ṣulḥ oldı

16 Duʿâ itdim ẕî-şâna[811] İḥyâ muşt-ı tehdîdin
Ṭutınca târek-i aʿdâya çün debbûs ṣulḥ oldı

17 Meṣâfât idicek Çâriçe-i Mosḳov didim târîḫ
Bu dem dînarler ile Rûs-ı bî-nâmûs ṣulḥ oldı
1206/1790

3[812]
54a

Târiḫ-i Nişândan Seng-i Be-Menzil Ḫadeng[813]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Mihr-i evc-i salṭanat ḫâḳân-ı gerdûn-menzilet
Ḥażret-i Sulṭân Selîm ol ẓıll-i Rabbüʿl-ʿâlemîn

2 Ḳuṭb-ı devrân-ı ḫilâfet kim cemiʿ-i kârda
Ḫıżrı eyler pîşrev ol dâver-i ṣâḥib-yaḳîn

3 Âs-mân-mesned şehinşeh kim yeridir sehmine
Ṭabla-i zerrîn iderse mihri çarḫ-ı çârümîn

4 Ol ki gerd-engîz-i deşt-i saṭvet itse tîrini
Eyler ol dem meyl-i çeşm-i düşmen-i dîn-i mübîn[814]

5 Yaluñuz bir ben degül heb seyr idenler didiler[815]
Oldı peykân-ı ḫadengi ḫâl-i ruḫ-sâr-ı zemîn

6 Mâh-ı nevle ṣanma eṭrâfında zeyn oldı nücûm
Şâha zih-gîr-i muraṣṣaʿ ʿarż ider çerḫ-i berîn[816]

---

[811] 16(a) ẕî-şâna : şeh-i ẕî-şâna E, L, İ.
[812] B 54a, E 5a, L 44a, İ 51b.
[813] Başlık E nüshasında şu şekildedir: Târiḫ-i Seng-i Menzil Berây-ı Şâh-ı Cihân
[814] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Ol ḫıdîv-i nâvek-endâzıñ vücûd-ı ḫaşmına / Girse sehmi çıḳar andan ṣayd ey sehm-gîn
[815] 5(a) Yaluñuz bir ben degül heb seyr idenler didiler : Yalñız bir ben dimem arâbanuñ üstünde kim L.

7 Cemʿ iden elmâs-ı peykânlı sihâmın ʿarṣadan
Aldı gûyâ destine bir deste incü çiçegin

8 Açdı biñ on iki güzde menzil ol ṣâḥib-ḳırân
Didi ʿâlem ḳuvvet-i bâzûsına ṣad-âferîn

9 Bir sütûn-ı bî-bedel naṣb eyledi ol menzile
İşte ṭaş dikdi hüner meydânına ol kâm-bin

10 Ol sütûn bir şemʿ-i kâfûrîdir açmış üstine
Tîrler pervâne-veş cevlân idüp bâl u perin

11 Yâ kefen ber-dûş çıḳdı ḫâkdan mîr-i ʿalem
Ṭoñdı ḥayretle dikildi ḳaldı ol merd-i güzîn[817]

12 Rûḥ-ı Saʿd bin Ebi Vaḳḳâṣı ḳıldı şâd-mân
Düşmenân-ı dîni ammâ itdi ser-tâ-ser ḥazîn

13 Gözleyüb şüst-i duʿâ-yı devletin İhyâ daḫî
Ṣıdḳ ile dergâh-ı Ḥaḳḳa eyledi vażʿ-ı cebîn

14 Hem-ser-i[818] çerḫ ide Ḥaḳ evreng-i iclâlin müdâm
Tîr-i daʿvâtuñ ola tâ menzili ʿarş-ı berîn

15 Bîm-i sehmi eyleye aʿdasınuñ ḳaddin kemân
İde Ḥaḳ bâzû-yı şân u şevketin her dem metîn

16 Âzmâyiş-gâh-ı vâdî-i süḫânde şaʿirân
Meşḳ-i târîḫe ararken her biri bir[819] nev-zemîn

17 Tam iki mışrâʿ-ı târîḫi uçurdı şevḳile
Nâvek-âsâ menzil-i iʿcâze kilk-i ʿanberîn

18 İtdi perrân sehmini Sulṭân Selîm-i kâm-yâb
Ṭaş dikdi Şâh-ı vâlâ menzile ṣâd-âferîñ
1207/1791

---

[816] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Didi pervâz-ı ḫadengin seyr iden peykân ile / Merġdır kim aldı minḳâre-i ḥubûbâtın berîn
[817] 11(b) merd-i güzîn : ferd-i güzîn E.
[818] 14(a) hem-ser-i : hem-siper-i E, L, İ.
[819] 16(b) “bir” sözcüğü İ nüshasında mevcut değildir.

4[820]
54b
Târîḫ-i Tecdîd-i Ṭôb-ḫâne [821]

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Neyyir-i ʿaḳl-ı diraḫşende-i sulṭâne pesend
Âferîn ṭabʿ-ı hümâyûn-ı şeh-i ẕî-şâne

2 Bârekallâh zihî ṣafvet-i ẕihn-i derrâk
Ḳondurur gerd-i kesâd âyine-i raḫşâne

3 Dâd-ı Ḥaḳdır hele bu bâriḳa-i istiʿdâd
ʿÂlemüñ Şâh Selîm Ḫân-ı kerem-ʿünvâne

4 O şehinşâh-ı ḳadr-dân-ı hüner-perver kim
Cümle ḫaṣletde odur fâ’iḳ olan şâhâne

5 Sebḳ-âmûz-ı ḥikem ḫurde-şinâs-ı ʿâlem
Mûcid-i fenn-i himem şuʿbe-fezâ iḥsâne

6 Gülşen-i ḫâṭırına bülbül-i gûyâ ilhâm
Şemʿ-i idrâkine ḫûrşîd-i cihân pervâne

7 Münḫasif ṣanma gehî meh[822] ṭutulur gûş-ı felek
İrişüb velvele-i şânı bu nüh elvâne

8 Ḥilmi ol mertebe kim penbe vü âb ile anı[823]
Ẕerre temṯîl ideyim dirsem eger yârâne

9 Pister-i şerme girüb penbe olur dil-ḫaste
Ḫaclet-efsürde idüb âb akamaz yâbâne[824]

10 Âteş-i ḳahrını ṭôpdan diyeyim fehm eyle
Yoḫṣa tafṣîli olur ḥavṣala-sûz ezhâne

---

[820] B 54b, E 3b, L 42b, İ 52a.
[821] Başlık E nüshasında şu şekildedir: “Târîḫ-i Ḳışla Der-Ṭobḫâne.”
[822] 7(a) gehî meh : mehi ki L. / 7(b) İrişüb : İrişür L. / elvâne : eyvâne E, L, İ.
[823] 8(a) penbe vü âb ile anı : âb ile yâ penbe ile L. / 8(b) ẕerre : anı L.
[824] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Âb-ı ṣâfı olur efsürde-i farṭ-ı ḫaclet / Ṣıḳılur şerm ile penbe ṣoḳılur dâmâne

11 Olsa bâlâ-rev eger tâb-ı lehîb-i ġażabı
Ḥamel-i çarḫ döner sîḫdeki büryâne

12 Ḥüsn-i tedbîrini gûş itse gelürdi her dem[825]
Merḳadında ferruḫ ü şevḳ-i Süleymân Ḫâne

13 İşte ez-cümle anuñ muḫter-i ʿâtındandır
Bu nevîn ṭarḥ u bu[826] tertîb-i cüyûş el'âne

14 Raġbet-i Ḫüsrev-i ẕî-şâne ser-dâr[827] oldı
Faḫr ile ṭôb gibi gürlerse nola Ṭôb-ḫâne

15 Âteş-i ḥasret ü dûd-ı dilin eylerdi ʿârż
Pîş-gâhından ʿubûr itdigi dem sulṭâne

16 Yanaraḳ yaḳılaraḳ maṭlaba irdi âḫir
Nâ'il oldı hele elṭâf-ı şeh-i ẕî-şâne

17 Bu ocaġa o ḳadar bende çerâġ itdi ki şâh
Görse ḫaşmanları bîm ile[828] dutar nîrâne

18 Buldı bu ḳâlıba ifrâġ ile ḥüsni revnaḳ
Ḥıfẓ olub her ṭarafı geldi şeref meydâne

19 Bedevî ṭôpı olub döndiler iş başına hep
Neferât itdi ser-âġâz hemân idmâne

20 Ḥalḳa-i dûd degüldir deheninde ṭôpuñ
Gerden-i ḫaşma kemend-efken olur merdâne[829]

21 Yaḳdılar Câmiʿ-i Fetḥiyyede ṣan ṭôp ḳandîl
Viricek âteşi her ṭôp-ı şerer-efşâne[830]

---

[825] 12(a) her dem : ol dem E, L.
[826] 13(b) ṭarḥ u bu : ṭarḥ diyu L.
[827] 14(a) ser-dâr : sezâ-vâr E, L, İ.
[828] 17(b) ḫaşm anları bîm ile : düşmen birin ânîde E. / 17. beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Bu ocaġa ḳatı çoḳ bende çerâġ eyledi şâh / Ki dutar görse ʿadû anları tâ nîrâne
[829] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ḥalḳa-i dûd degüldir dehen-i ṭôpda ʿıyân / Gerden-i ḫaşma kemend atmadadır merdâne
[830] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Oldı Fetḥiyyeye şâyeste berây-ı ṭôp ḳandîl / Birden âteş virilüb ṭôplara üstâdâne

22 Her ne dem fâliye virüb zâhir olursa mekri
Bulmayıb düşmen-i dîn çâre ânı kitmâne[831]

23 Anları ʿasker ider ṭôpa ṭutulmış meymûn
Yaġdırub gülleleri kelle-i bî-maġzâne

24 Ḥażret-i pâdişehüñ ġayret-i dîniyyesidir
Ṣarf-ı himmet o ḳadar leşker-i bî-pâyâne[832]

25 Eyle maṣrûf-ı duʿâ ʿömrüñi İḥyâ şâha
Nuṭḳıñı itme telef söyleme gel yâbâne

26 Pür ide ġulġule-i salṭanatı âfâḳı
Vire Ḥaḳ feṭḥ ü ẓafer dem-be-dem ol ḫâḳâne

27 ʿArṣa-i himmete sürdikce semend-i ġayret
Mât ola ḫaşmı yâ ruḫ-sûde ola[833] dâmâne

28 Râh-ı peymâ-yı ʿadem öle gide ṭôp yolına
Var ise ḳarşu gelen ol şeh-i ʿâli-şâne

29 Biri müjdeyle gelüb didi budur târîḫi
Ceyş ile ṭôpṭôlı oldı yapılub Ṭôb-ḫâne
1207/1791

5[834]

55b

Târîḫ-i Ḳışla-i ʿArabaciyân[835]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ẓıll-ı Ḥaḳ Şah Selîm Ḫân-ı ḫilâfet-pîrâ
Ḫâk-i pâyi nola beñzerse ġubâr-ı ʿAdne

---

[831] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Sûʿ-ı ḳaṣd-ı küfre fâliye virirse ṭoyılub / Ḥîl ü mekrini saʿy eyler iken kitmâne

[832] 24(b) Ṣarf-ı himmet o ḳadar leşker-i bî-pâyâne : Bu ḳadar tehiye-i leşker-i bî-pâyâne / o : bu E, L, İ.

[833] 27(b) ḫaşmı yâ ruḫ-sûde ola : düşmeni ruḫ-sûde ola yâ L.

[834] B 55b, E 4a, L 43a, İ 53a.

[835] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "'Arabacılar Ḳışlası Târîḫidir."

2 O şehinşâh ki tâcındaki her yâḳûtuñ
Sürḫî-i rengi virür reşk enâr-i ʿAdne

3 Yapdı gerdûne girâne bu nevîn der-gâhı
Farḳ olınmaz ḳosalar anı kenâr-ı ʿAdne

4 Öyle şeffâf ki her seng-i cidârı beñzer
Ṣafvetinden güher-i şuʿle-niṣâr-ı ʿAdne

5 Buldı bu dergeh-i nev-câ-yı sezâ-vârı henüz
Bu ḳadar ancaḳ olur ḳonsa civâr-ı ʿAdne

6 Girmege mâ'il olur dil bu nevîn dergâha[836]
Ḳafes iken daḫî ʿarż olsa hezâr-ı ʿAdne

7 Saḳfınuñ rengi olur ġâze eger ʿaks itse
Çehre-i ḥûrî-i tâbında ʿiẕâr-ı ʿAdne

8 Seyr iden dil-ârâsını[837] bundan geçemez
Vaż‘ olınsaydı eger râh-güẕâr-ı ‘Adne

9 Eyle İḥyâ şeh-i ẕi-şâne duʿâñı taḫrîr
Ḫaṭṭ-ı naẓmuñ döne tâ naḳş ü nigâr-ı ʿAdne

10 Ber-ḳarâr eyleye[838] Ḥaḳ devlet-i şâhenşâhı
Gelmeye tâ ki fenâ-dâr-ı ḳarâr-ı ʿAdne

11 Gülşen-i ḫâṭırını eyle ser-sebz-i neşâṭ
Beñzede reşḥa-i feyż ânı bahâr-ı ʿAdne

12 Çâr-pâreyle bu târîḫe olurlar raḳṣân
İrse[839] gûş-ı ḫadem-i kâr-güẕâr-ı ʿAdne

13 İşte bu mıṣraʿ-ı ġarrâdır o târîḫ-i laṭîf
Döndi gerdûne girân dergehi dâr-ı ʿAdne
1207/1791

---

[836] 6(a) Girmege mâ'il olur dil bu nevîn dergâha : Ola bu dâr-i mühimmât-ı ġazâya mâ'il E, L. / olur dil : olurdı İ.
[837] 8(a) dil-ârâsını : ḥüsn-idil-ârâsını E, L, İ. / 6(b) olınsaydı: olınsa bu E, L.
[838] 10(a) eyleye : eyle İ.
[839] 12(b) irse : degse E, L.

Târîḫ-i Tam

Döndi gerdûne keşân dergehi cism-i fülke
1207/1791

6[840]
56a

Târîḫ-i Sebîl-i Vâlide Sulṭân Der-Eyyûb

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Ḫıdîv-i yem-i himem Sulṭân Selîm ol rûḥ-ı ʿâlem kim
Yeridir Cem derinde çâre-cûy-ı intisâb olsa

2 O sulṭân-ı cihânuñ mâder-i zî-şânı kim her ân
Keff-i cûdı sezâdır ġıbṭa-fermâ-yı seḥâb olsa

3 Çün ol ʿişmet-penâhuñ muḳteżâ-yı meşreb-i ṣâfı
Budur kim eyler icrâ ḳande bir ḫayr ü ṣevâb olsa

4 Yapıldı işte bu dil-cû-sebîl emr-i şerîfiyle
Revâdır böyle câ-yı ḫurrem andan feyż-yâb olsa

5 Sebîl-i nev ki ṣît-ı lezzet-i âb-ı muṣaffâsı
Cihânda gûş-ı girdâb-ı muḥîṭe râh-yâb olsa

6 Olurdı ḳand ile hem-çaşnî-i deryâ-yı himmet[841] ol dem
Biraz da âh bundan mâ'-ı ḥayvân behre-yâb olsa

7 Bu âbuñ ṣafveti şermende itmiş âb-ı elmâsı
Olur mıydı nihân senüñ içre ammâ bî-ḥicâb olsa

8 Beḳâ iḥsân ide Ḥaḳ mâderiyle şâh-ı zî-şâne
Ne rütbe cûybâr-ı ʿömr-i ʿâlem pür-şitâb olsa

9 Didi bir beyt-i zîbâ ḫâme-i siḥr-âferîn İḥyâ
Ki her mışrâʿı bir târîḫ ider peydâ ḥişâb olsa

---

[840] B 56a, E 6b, L 45a, İ 53a.
[841] 6(a) himmet : heft İ. / 6. beyit E ve L nüshalarında mevcut değildir.

10 Hilâl oldı Sebîl-i Mihrişâh Sulṭânda simîn-ṭâḳ
Nola nev-ṭâs-ı zerrîn-i laṭîfî âfitâb olsa

1209/1793

7[842]

46a

Levend Çiftliği Nâm-ı Mevżiʿde Olan Ḳışla Târîḫi

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḫoşâ câ-yı muʿallâ ḥabbeẕâ nev-dergeh-i raʿnâ
Ki ânı ḳıldı iḥyâ himmet-i vâlâsı sulṭânı

2 Levend çiftliġi yaʿni şimdi zînet buldı himmetle
Ne himmet Ḥażret-i Sulṭân Selîmüñ emr ü fermânı

3 Olub ṣâdır esâsı vazʿ olundı işbu dergâhuñ
Bu ṭarḥ-ı dil-pesend üzre yapıldı çâr erkânı

4 Tüfeng-endâz olan şîrân-ı merdânuñ künâmıdır
İderler ejder-âsâ anda meşḳ-ı âteş-efşânı

5 Ziḥâm-ı ʿaskeri bî-ḥad tüfeng-i ḥarbedâr eyle
Görenler yâd eder elbette şîrân-ı neyistânı

6 Bu cemʿiyyetle ḥüsn-i intiẓâm-ı ceyşi seyr itse
Gelür heybetlerinden ḳalb-i aʿdâya perîşânı

7 Muẓaffer ḳıl ġazâ ḳaṣd eyledikce düşmen-i dîne
İlâhî sâye-i luṭfuñ olan Sulṭân-ı ẕî-şânı

8 Zebân-ı ḫâmeden İḥyâ bu târîḫ oldı bir cüste
Yapıldı pâk ü dil-geş dergeh-i nev-ceyş-i sulṭânı[843]

1207/1791

[842] E 7a, L 46a.
[843] Bu beyit E nüshasında şu şekildedir:
Bu resme yazdı İḥyâ kilk-i ter târîḫ-i itmâmın / Yapıldı pâk ü bâlâ dergeh-i cünd-i Selîm Ḫânı

8[844]

56a

Târih-i Diger Berây-ı Sebîl-i Mezkûr

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Yemm-i berr ü ʿaṭâ Sulṭân-ı berr ü baḥr-ı mülk-ârâ
Ḫıdîv-i tâc-ı pîrâ Şeh Selîm-i mekrümet-‘ünvân

2 O mihr-i evc-i taḫtuñ maşrıḳu’l-envâr-ı iclâli
Cenâb-ı mehd-i ʿulyâ Mihri-şâh Sulṭân-ı ʿâlî-şân

3 Ṣafâ-yı meşrebidir sû-be-sû icrâ-yı ḫayr-itmek
Olub cûyâ-yı ecr-i bî-ḥisâb-ı Ḥażret-i Mennân

4 Bu cây-ı dil-güşâda yapdı bir dil-cû sebîl işte
Aḳıtdı cûybâr-ı himmeti ol menbaʿ-ı iḥsân

5 Ruḫâm-ı ṣâfı hem-reng-i ṣabâḥ-ı ʿîd-i ekberdir
Firâz-ı bâmı hem-dûş-ı sipihr ü hem-ser-i keyvân

6 Zebân-ı lüle’-i zerrîni ḥarf-endâz-ı kevşerdir
Dehân-ı ṭâsı ammâ bûse-câ-yı zümre’-i ʿaṭşân

7 Görürdi ṣûret-i âb-ı ḥayâtı rûḥ-ı İskender
Bu âb-ı ṣâfı seyr itseydi çün âyîne-i raḫşân

8 Füyûżât-ı İlâhî Vâlide Sulṭân ile Şâhı
Dem-â-dem gülşen-i devletde ḳılsun gül gibi ḫandân

9 Didi İḥyâ-yı dîrîn bende-i efgende bir târîḫ
Müferriḥ oldı bu zîbâ Sebîl-i Mihrişâh Sulṭân
1209/1703

9[845]

56b

Târiḫ-i Dîger Berây-ı Sebîl-i Mezkûr

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

[844] B 56a, E 6b, L 45a, İ 53b.
[845] B 56b, E 7a, L 45b, İ 54a.

1 Şeref-baḫşâ-yı evreng-i ḫilâfet zîver-i devlet
Fürûġ-ı salṭanat Sulṭân Selîm-i ṭâhirü'l-ensâb

2 O yektâ-güher-i raḫşendeye gencîne-i hestî
Cenâb-ı mehd-i ʿulyâdır kim oldur maʿden-i âdâb

3 O dürr-i lücce-i ʿişmet hezârân ḫayr-i cârîye
Muvaffaḳ oldı ʿâlemde be-ʿavn-i Ḥażret-i Vehhâb

4 Birisi bu sebîl-i bî-bedeldir işte ezcümle
Naẓîrin görmedi devr eyleyelden bu köhne dôlâb

5 Sebîl ammâ ki bir maḥbûb-ı sîm-endâmdır gûyâ
Ki ṭavrı ḫoş gelür her meşrebe ol rütbe[846] zînet-yâb

6 Nola ḫubâna tercîḥ itsem anı meşrebe bağlı
Baña nükteyi[847] zincîr-i ṭâsı itmede işrâb

7 Ḫudâ bânîsini şâh-ı civân-baḫtıyla ʿâlemde
Niçe bunuñ gibi âṣâra İḥyâ ide fırṣât-yâb

8 İlâhî mâder-i ʿişmet-penâhı şâh-ı devrânuñ
Cemâl-i enveriñ görsün dem-â-dem gül gibi şâdâb

9 Didim refʿ-i ser-engüşt-i işâretle budur târîḫ
Cihânı Mihrişâh Sulṭân sebîli eyledi sîr-âb
1209/1793

10[848]
57a

Târîḫ-i Tecdîd-i Câmiʿ-i Ḥażret-i Ḫâlid Raḍyallahü ʿanh

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ḳuṭb-ı devrân-ı ḫilâfet şeh-i vâlâ-himmet
Necm-i tâbân-ı saʿâdet gül-i bâġ-ı tevḥîd

---

[846] L nüshasında "ol rütbe" ifadesi mevcut değildir.
[847] 6(b) nükteyi : bu nükteyi E, L, İ.
[848] B 57a, E 26a, L 60b, İ 54b.

2 Şemʿ-i miḥrâb-ı Ḫudâ lemʿa-fürûz-ı taḳvâ
Virdi âfâḳa żiyâ baḫtı miṣâl-i ḫûrşîd

3 Câmiʿ-i fażl u ḥükm-i ḥâmî-i şerʿ-i aḳvem
Mecmu-ʿı luṭf u kerem ḳıble-i aṣḥâb-ı ümîd

4 Şeh Selîm Ḫân-ı muʿaẓẓam ki esâs câhın[849]
Dem-be-dem ḳılmada elṭâf-ı İlahî te'yîd

5 Muḳtedâdır o şehinşeh ki olur fermânı
Ehl-i sünnet ü cemâʿat olana ribḳa-i cîd

6 Ḫayra meyl itmekle ṭabʿ-ı hümâyûnı müdâm
Oldı envâʿ-ı müberrâta şehüñ saʿyı mezîd

7 İşte aṣâr-ı ḫalel olmışıdı ez cümle
Merḳâd-ı Ḥażret-i Ḫâlidle bu maʿbedde bedîd

8 Ḳıldı ol meşhed-i pür-nûrı maḳdem-i taʿmîr
Oldı emriyle bu maʿbed daḫî şimdi tecdîd

9 Ḳaṣr-ı me'vâ gibi ol türbe olındı tezyîn
ʿArş-ı aʿlâ gibi Câmiʿde ḳılındı teşyîd

10 Bâ-ḫuṣûṣ eyledi üstâd-ı summâr-ı meniş
Böyle nev ṭarḥ-ı dil-ârâ-yı esâsın temhîd

11 Ḳıldı tevsîʿ-i derûnıyla birûn-ı ḫırmen
Ḥażret-i Ḫâlide ḥürmetle o sulṭân-ı vaḥîd

12 Çarḫ idüb ḳâlbe efrâġ-ı ʿamûd-ı ṣubḥı
Aña berrâḳ-ı sütûn itse degil emr-i baṣîd[850]

13 Mihr her rûz ṣarâr üstine zer-beft-i fürûġ
İtmesün tâ ânı fersûde diyü çarḫ-ı ʿanîd

14 İrse ger ḳubbesine medde nigâh-ı ḥayret
Anda âvize miṣâli ḳala çoḳ ʿahd-ı medîd[851]

---

[849] 4(a) esâs câhın : esâs-ı câhî İ. / 4. beyitten sonra L nüshasında şu beyit mevcuttur:
Himmeti öyle bülend ol şeh-i 'âlî-şânıñ / Ki ider şermle ṭûbâyı ser-efgende çü bîr

[850] 12(b) Aña berrâḳ-ı sütûn itse degil emr-i ba'îd : Ḳılsa berrâḳ-ı sütûn aña degil emr-i ba'îd L.

[851] 14(b) medîd : bedîd E, L, İ.

15 Nola ʿâks eylese[852] dîvârına ecr ü ḥasenât
Öyle ṣayḳal-zede âyîne gibi ṣâf ü sefîd

16 Ṭaraf-ı Câmiʿde degül şûʿle-feşân maḥfil-i Şâh
Ufḳ-ı çarḫ-ı saʿâdetde görindi ḫûrşîd

17 Ḳıldı bu ḫidmete ol şâhı muvaffaḳ Mevlâ
Ḥabbeẕâ ṭâliʿ-i ferḫunde zihî baḫt-ı saʿîd

18 Şimdi ser-maḥfil-i endîşede İḥyâ ṭabʿım
Eyledi ṣıdḳile ol Şâha duʿâyı teʾkîd

19 Ta bu maʿbedde ʿibâdet olına Ḥażret-i Ḥaḳ
Vire devletle Şeh-i ʿâleme ʿömr-i câvîd

20 Ḥürmet içün bu ʿalemdâr-ı Resülüñ her bâr
İde manṣûr-ı livâsın o Ḫudâvend-i Mecîd

21 Levḥden geldi derûn-ı dile bir nev-târîḫ
Câmiʿ-i Ḫâlidi Sulṭân Selîm ḳıldı cedîd
1215/1799

11[853]
57b
Târîḫ-i Ḳışla Der-Üsküdâr

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḫıdîvv-i dâd-güster Şeh Selîm-i salṭanat-perver
Ser-i iclâle efser pâdişâh-ı mekrümet-muʿtâd

2 Vüfûr-ı leşker-i İslâm ile ḳuvvet virüb mülke
Metânet-baḫş-ı rükn-i salṭanatdır şâh-ı ḫüsrev-dâd

3 İdince emr u fermân ol serîr-ârâ-yı ḫâḳânî
Bu nev dergâhı şehr-i Üsküdâra ḳıldılar bünyâd

---

[852] 15(a) Nola ʿâks eylese : görinür ʿaksle L. / 15. beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Yâ tehî mi bu derûnındaki nûrânîyyet / İtdi mihr anda ʿalâḳayla fürûġın tecdîd

[853] B 57b, İ 55b, L 62a.

4 Tüfeng-i ḥarbe-dâr ile derûnı lâle-zâr olmuş
Çıḳan verd-i[854] sefîdi tente çekmiş üstine ecnâd

5 Bunuñla semt-i iḥsâniyye çün pehlû-be-pehlûdur
Müşerrefdir bu iḥsân ile şimdi ḳadri hem müzdâd

6 Ḫudâ ol âfitâb-ı asmân-pîrâ-yı iclâlı
Żiyâ-pâş-ı cihân-ı maʿdelet ḳılsun ile'l-âbâd

7 Cünûd-ı ḫüsrev-i şevket-nümûdı her ṭaraf Mevlâ
Muẓaffer eyleyüb ḳılsun gürûh-ı düşmeni ber-bâd

8 ʿİnâyet ḳıldı ʿAllâmü'l-ġuyûb İḥyâyı nâ-çîze
Yazub levḥ-i beyâna iki târîḫ eyledi îrâd

9 Muʿallim-i cünde bu ṭarḥ ile yapdı Şeh Selîm dergâh
Ne raʿnâ ḳışla oldı eyledi Sulṭân Selîm âbâd
1215/1799

12
62b
Târîḫ[855]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Şeref-baḫşâ-yı evreng-i ḫilâfet şâh-ı Cem-ḥaşmet
Nigeh-dârende-i devlet Selîm Ḫân-ı kerem muʿtâd

2 Dem-â-dem şevket-efzûn-ı dîn-i devlet olmışdır
Şehiñ ḳaṣr-ı hümâyûnı Ḫudâ ʿömrin ide müzdâd

3 Olub ol mihr-i evc-i salṭanat tâb-efgen-i heybet
Bu dergâh-ı Üsküdâra sâye ṣaldı oldı nev-bünyâd

4 Tüfeng-i bî-şümârı dûşa aldıḳca cüyûş-ı nev
Döner şîrânî çoḳ bir neyistâna dergeh ü ecnâd

5 Kemîne çâkeri İḥyâ bir beyt eyleyüb tertîb
Anıñla iki târîḫi eyledi bu dergehe îrâd

---

[854] 4(b) verd-i : dûd-ı İ.
[855] L 62b.

6 Bu nev ḳışla yapıldı Üsküdâra oldı ṣad zîver
Hümâyûn böyle bir dergâhı ḳıldı Şeh Selîm îcâd
1215/1799

13[856]
58a
Târîḫ[857]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Menbaʿ-ı luṭf u mürüvvet çeşme-sâr-ı merḥamet
Baḥr-ı cûd[858] u mekrümet cûş-âver-i mevc-i nevâl

2 Gevher-i gencîne-i ʿişmet-fürûġ-ı salṭanat
Ḳaṣr-ı bâlâ ṭâḳ-ı şân ü şevkete rükn-i kemâl

3 Şeh Selîm Hân-ı mekârim-perverüñ hemşîresi
Şâh-ı Sulṭân-ı sütûde-menḳabet ferruḫ ḫıṣâl

4 Mâder-i şefḳat-nijâdı Mihrişâh ḳadın dirîġ
Eyledi maġrib zemîn-i ḫâke çün kim irtiḥâl

5 Virdi Ḥaḳ tevfîḳ sulṭân-ı mürüvvet-meşrebe
Yapdı aʿlâ böyle bir dil-cû sebîl bî-miṣâl

6 Ḳıldı rûḫ-ı mâderîn şâdân bu cârî ḫayrile
Bezl idüb ʿaynü'l-ḥayât himmeti icrâya mâl

7 İşte bu raʿnâ sebîl oldı dil-ârâ-ṭarḥ ile
Sîne-i berrâḳın açmış dil-ber-i ṣâḥib-cemâl

8 Seyr içün nûr-ı nigehler girdiler bir birine
Nâs anı zerrîn-sebîkle eyler ammâ kim ḫayâl

9 Dîde-dûz-ı teşnegândır sû-be-sû gözler müdâm
Ṭâsı ebnâ-yı sebîle ʿarż ider âb-ı zülâl

---

[856] B 58a, E 27a, L 61b, İ 55b.
[857] Bu tarihin başlığı İ nüshasında şu şekildedir: "Târîḫ-i Sebîl-i Şâh Sulṭân"
[858] 1(b) Baḥr-ı cûd : Baḥr ü cûd İ.

10 Ṭûb-ı zerrîn-i ʿilm farḳında mihr-i âsmân
Ṭâḳ-ı sîmîni hem evc-i şevket ü şâne hilâl

11 Rû-sefîd olmış reḫâmı reng-i ṣubḥ-ı ʿîdden
Her gören ḥüsnin ider bu vechden refʿ-i melâl

12 Görse Mecnûn ṭâs-ı zencirini zülf-i Leylîye
Olmaz idi aġzı ṣûyın aḳıdub âşüfte-ḥâl

13 Yâ İlâhî eyleye Sulṭân-ı ẕî-şân dâ'imâ
Ṣad hezârân böyle ḫayrât ü[859] ḥisâna iştiġâl

14 Geh leb-i kevṯerde geh gülzâr-ı ʿAdn içre ḳıla
Mâderi her sû ḫırâm-ı nâz ile[860] ʿarż-ı cemâl

15 Lûle-i ḫâmemden İḥyâ oldı târîḫi revân
Şâh Sulṭân nev sebîl itdi binâ mâ iç zülâl

1215/1799

14[861]
58b

Târîḫ-i Türbe-i Mihrişâh Ḳadın

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Dürr-i iḳlîl-i saʿâdet necm-i burc-ı salṭanat
Şâh Sulṭân-ı nezâhet-pîşe ʿiffet-i ḳarîn

2 Duḫter-i saʿd-aḫter merḥûm Sulṭân Muṣṭafa
Ḫâher-i ʿişmet-penâh Şeh Selîm Ḫân-ı güzîn

3 Mihrişâh ḳadın ki oldur mâder-i pür şefḳati
Eylemişdir kevni tâb-ı ʿiffeti ḫâver-zemîn

4 Olmışıdı Muṣṭafa Ḫânuñ ikinci ḳadını
Anı şemʿ-i bezm-i ḫâṣ itmişdi ol miḥrâb-ı dîn

5 Eyleyüb iṭfâ çerâġ-ı ʿömrini bâd-ı ecel
Girdi mânend-i ṣadef ḳabr içre ol dürr-i ṯemîn

---

[859] 13(b) ḫayrât ü : ḫayrât-ı E, L, İ.
[860] 14(B) nâz ile : nâzıyle İ.
[861] B 58b, L 61a, İ 56a.

6 Farṭ-ı ḥürmetle ri’âyet ḳıldı Ḥaḳ mâdere
Şâh Sulṭân Ḥażreti olsun ḫaṭâlardan emîn

7 Bu ziyâret-gâh-ı vâlâ ṭarḥı bünyâd eyledi
Ḳıldı inşâ bir mu‘anven türbe-i vâlâ-terin

8 Ḳıt‘a-i merġûbesi reşk-âver ḳaṣr-ı cenân
Ḳubbe-i pür-zîverdir hem-ser-i çarḫ-ı berîn

9 Ḫâtem-i engüşt-i raḥmetdir göründi âşikâr
Gevher-i ẕâtı aña merḥûmeniñ gûyâ nigîn

10 Giceler nûr itse ḳabrinden ẓuhûr olmaz ‘aceb
Çünki dirler şu‘le-verdir mevżi‘-i künc-i defîn

11 Oldı ḳurb-ı raḥmete gülzâr-ı fânîden revân
Cilve-gâhın eyle yâ Rabb gülşen-i ḫuld-ı berîn

12 Şâh Sulṭân Ḥażretin ḳıl ṭûl-ı ‘ömr ile bükâm
Ẕât-ı ‘âlî-şânı olsun zîver-i dünyâ vü dîn

13 Yazdı bir beyt-i laṭîf İḥyâ mânend-i güher
Mündericdir anda ġarrâ iki târîḫ-i güzîn

14 Şâh Sulṭân yapdı zîbâ türbe-i vâlâ-yı nev
Mihrişâh ḳadına ‘Adn ola Me’vâ-yı Berîn

1215/1799

15[862]
59a
(Târîḫ-i Feṭḥ-i Mışır)

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Söz olmaz âfitâb-ı himmet-i Sulṭân Selîm Ḫâna
Gül-i şâdîye ṣaḥn-ı bâġ-ı dilde reng ü bû virdi

[862] B 59a, E 23b, L 57a, İ 56b. / 3 nüshada başlıksız olan bu tarihin E nüshasında başlığı şu şekildedir: “Târîḫ-i Feṭḥ-i Mışır”

2 O şeh kim olmaḳ ister şemʿ-i iḳbâline pervâne
Bu ser-gerdânlıġı eflâke heb ol ârzû virdi

3 Ser-â-ser dâġ-ı diller lâle-i yâḳût-reng oldı
Seḥâb-ı luṭf-ı Sulṭân anlara ser-cümle ṣu virdi

4 ʿAlel-ġafle Frânçe almış iken ümm-i dünyâyı
O şâhuñ bîm-i ḳaḥrından yine ol züşt-ẖû virdi

5 Bulandırdı derûn-ı müslimîni ʻAkkada vâfir
O kâfir vardı nâgeh pîşgâhında ṭuruvirdi

6 Teveccüh itdi merdân-ı ġazâ tekbîr ile cenge
Sirişk-i dîde ammâ anlara evvel vużûʿ virdi

7 Ṣulandı bûstân-ı ṣaḥn-ı heycâẖûn-ı düşmenden
Degül yer yer dökülmiş kelleler vâfir gidüvirdi

8 ʿAdûlar şîr-i[863] mestân-ı ġazâya bezm-i rezm içre
Ser-i ẖûn-geşte-i ġalṭîde senden bir ṭolû virdi

9 Cidâr-ı ḥışn açıldı ṣanma nerrâd-ı ḳażâ ẖaşmı
Hemân zâr itmege nerd-i neber içre ḳapuvirdi

10 Nesîm ol demde bû-yı fevzi kâm-ı ehl-i İslâma
İki leşker olınca birbiriyle rû-be-rû virdi

11 Bozuldı çehre-i kibr ü ġurûrı ḳaçdı ʿârından
Bütün esbâb ü âlâtın ġuzâta mû-be-mû virdi

12 ʻArîşe geldi çün Ser-dâr-ı Ekrem Ḥażreti ol dem
Bulub aʿdâyı anda ḥükm-i naṣṣ-ı “uḳtulu” virdi

13 Aḳıtdı cû-yı ẖûn-ı düşmeni Ceyẖûn-veş el-ḥâṣıl[864]
ʿAdûya gûş-mâl-ı ṣadr-ı aʿẓam sû-be-sû virdi

14 Fırânçe bildi bu emr-i şenîʿi pek ḳızıl oldı
Hemân dem râyet-i ʿudvân-ı ṭuġyânı ṣaruvirdi

---

[863] 8(a) şîr-i : seyrân İ.
[864] 13(a) el-ḥâṣıl : ḥâṣıl İ.

15 Amân kûy ü icâzet-ḫâh-ı istîmân olub kâfir
O dem mes'ûlını ol şehri-yâr-ı nîk-ḫû virdi

16 Olub nâçâr me'yûs[865] ḳarâr-ı âḫır dönüb Mışrı
O sulṭân-ı felek dergâha itdi ser-fürû virdi

17 Derûn-ı şehri-yâr-ı Cem-ḥaşemde cûş idüb şefḳât
Dil-i ṣad-çâk ḫalḳa emn ü râḥatdan rüfû virdi

18 Ḫudâ taḫtında dâ'im ḳılsun ol sulṭânı kim cûdı
Nuḳûd-ı luṭfını idüb maḥallin cüst-cû virdi

19 Bu beyte virdi bir ḥüsn iki târîḫ[866] İḥyâ kim
O ḥüsni ṣûret-i Behzâda ancaḳ kilk-i mû virdi

20 Bıraḳdı bîm-i ḳaḥr-ı şehle a'dâ ümm-i dünyâyı
Çekildi Şeh Selîme bî-cedel Mışrı 'adû virdi[867]
1216/1800

16[868]
59b
Diger Berây-ı Târîḫ-i Mışr Ḳâhire [869]

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 Mâh-ı burc-ı salṭanat ḫûrşîd-i evc-i mekrümet
Ḳuṭb-ı devrân-ı ḫilâfet maẓhar-ı feyż-i 'amîm

2 Neyyir-i çerḫ-i kerem nîrû-yı bâzû-yı himem
Ḳuvvetü'l-ḳalb-i ümem sulṭân-ı 'âlem Şeh Selîm

3 Ḫusrev-i ferḫunde-baḫt ârâyiş-i dîhim ü taḫt
Eşheb-i zerrîn raḫt-ı iḳbâline çerḫ-i cesîm

4 Cû-yı şefḳat-i menba' ḳalbinde pür-cûş u revân
İstiḳâmet gülşen-i ṭab'ında bir serv-i muḳîm

---

[865] 16(a) nâçâr me'yûs : me'yûs nâçâr İ.
[866] 19(a) târîḫ : târîḫ ile E, L, İ.
[867] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Bıraḳdı ümm-i dünyâyı Françe bîm-i şâhîden / Cenâb-ı Şeh Selîme cehd ile Mışrı 'adüvv virdi
[868] B 59b, E 24b, L 58b, İ 57a.
[869] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "Diger Berây-ı Feṭḥ-i Mışr Ḳâhire"

5 Tâb-ı luṭfiñdan şüküfte ġonce-i kâm-ı cihân
Bîm-i ḳahrından füsürde ḫûn-ı aʿdâ-yı leʾîm

6 Pençe-i zer-pâşı ḫûrşîd-i cihân-efrûz-ı cûd
Lemʿa-i şemşîri berḳ-i ḫırmen-i ʿömr-i ḫaṣîm

7 Uġrayan dergâhına elbetde bir rifʾat bulur
Anda gûyâ sâye-i perr-i hümâ ferş-i ḥarîm[870]

8 Yümn-i baḫt Şâh-ı İskender-ġulâm eyler müdâm
Kevni mirʾât-ı ṣafâ çün sîne-i ḥûr-ı naʿîm

9 İşte bu demde Fırânçe Mıṣra müstevlî olub
Anı pâmâl-i ḫasâr itmişdi ol ḳavm-i ẕemîm

10 Vâṣıl-ı semʿ-i hümâyûn oldıġı dem bu ḫaber
Eyledi taḥrîk-i ʿırḳ gayret-i Şâh-ı kerîm

11 Ceyş-i bî-pâyân ile gönderdi ṣadr-ı aʿẓamın
Gitdiler ol ḫaṭve-sencân-ı ṭarîḳ-i müstaḳîm

12 Vardılar evvel ʿarîşe urdılar aʿdâya tîġ
Pür-ṭanîn oldı ġırîv-i ḫaşımdan ʿarş-ı ʿaẓîm

13 Farḳına perrân olub ḳondıḳca itdi mürġ-i tîr
Düşmeni naʻzîde pây-ı ḥufre-i nâr-ı caḥîm

14 Cedvel-i taḳvîm olub cism-i ʿadûda şerḥalar
Anda ḫûn-ı sürḫ ile idbâr ü naḫs oldı raḳîm[871]

15 Şîşe-i ḥaccâme döndi çerḫ ẓann itmeñ şafaḳ
Oldı pür-ḫûn ḳatl olub ol ḳavm-i maġrûr ü zaʿîm

16 Dest-bürd-i ḳahrını ceng-âzmâyânuñ görüb
Eyledi ṣad-çâk ceyb-i ʿömrin ol dûzaḫ-ı muḳîm

17 Ḫân-ı Selîmüñ şevket-i şâhânesi gösterdi çün
Mâr-ṭıynet böyle ḫaşm geçer veh tiryâḳ-bîm

---

[870] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer alıyor:
ʻAhd-i faṣl-ı gül gibi pür şevḳ u şâdî dem-be-dem / Gelse gâhî ġaym hiç olmaz hevâsı (…?)

[871] 14(b) raḳîm : remîm E, L.

18 Virdi istîmân ile Mışrı hemân şâhen-şehe
Bîm ü ḫavf itdi leb-i ümmîdini çâk ü dü nîm

19 Dest-i berdâr-ı icâbet-gâh olub ḫalḳ-ı cihân
Eylesünler Şâh-ı ẕî-şâna duʿâyı ʿan ṣamîm

20 İyleyüb manṣûr o şâhenşâhı ḳılsun Ḥaḳ müdâm
Şân ü şevketle serîr-i devletinde müstedîm

21 Didi İḥyâ bendesi bir maṭlaʿ-ı zîbende kim
Mışr-ı ʿaynı iki târîḫ oldı çün dürr-i yetîm[872]

22 Çeyş-i aʿdâ ümm-i dünyâdan çıḳub dil-teng-i bîm
Mâlik-i Mışr oldı manṣûrü'l-livâ Sulṭân Selîm[873]
1216/1800

17[874]
60a
Defʿa Berây-ı Feṯḥ-i Ḳâhire[875]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Meh-i burc-ı ḫilâfet âfitâb-ı maşrıḳ-i devlet
Fürûġ-ı salṭanat kim Ḥaḳdan ol feyż-i ʿamîm aldı

2 Şehinşâh-i ġazâ-endîşe ḫâḳân-ı kerem-pîşe
Düşürdi ḳahrı teşvîşe ʿadûyı ḫavf u bîm aldı

3 Selîm Ḫân-ı kerem-ver pâdişâh-ı hiffet-i kişver kim
Cihâna ʿıṭr-ı ḫulḳın neşr içün[876] bâd-ı nesîm aldı

4 Zamân-ı devletinde Mışrı ḫudʿayla gelüb nâgeh
Fırânçe ʿaskeri ol fırḳa-i dûzeḫ-muḳîm aldı

---

[872] L nüshasında bu beyitten sonra şu iki beyit yer alıyor:
Rû-nümâ oldı maṭlaʿdan dü târîḫ-i diger / Ḥarf-ı cevher-dâde olsa iki mihmelden żamîm
Çâr târîḫ ile bir vefḳ-i murabbaʿdır ki bu / İtdi zîb-i farḳ-ı eşʿârânı bu ʿabd-ı ḳadîm

[873] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Ehl-i îmân ḳıldı heb efrencî dil-teng-i bîm / Rev idüb çend ʿadûyı aldı Mışrı Şeh Selîm

[874] B 60a, E 27a, İ 58a.

[875] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "Târîḫ-i Feṯḥ-i Ḳâhire"

[876] 3(b) ʿıṭr-ı ḫulḳın neşr içün : ʿıṭr-ı neşr ḫulḳın içün E.

5 Meger zaʿmınca Mışrı kendüye ḥaşr itmek isterdi
Ayaḳ başdı o mülke başına ḳayd-ı ʿaẓîm aldı

6 Cünûd-ı Şâh-ı İslâm oldı Nîl-âsâ-revân her sû
O Firʿavni hirâs-ı ġarḳ-ı miḥnet ʿan-şamîm aldı

7 Ser-âġaz itdi kâfir ceyş-i İslâm ile peykâre
Virüb var ḳuvvetin bâzûya ḫüsrân-ı ʿaẓîm aldı

8 Miṣâl-ı sâḥirân gösterdi âteş-bâzlıḳ ḫalḳa
Zemîni ṣanki tâb-ı dûzeḫ ü nâr-ı caḥîm aldı

9 Ser-i düşmen düşüb döndi o yerler ḥanẓelistâne
Ney-i şekker ṣanub taʿam-ı sinânı ol leʾîm aldı

10 Ecel zehr-i helâhil ṣundı ḫaşma müʾmine ammâ
Virüb ḳand-ı şehâdet nefsini Ḥayy ü ʿAlîm aldı

11 Ḳuşatdı bağlayıp eṭrafın ʿasker berren ü baḥren
Çözülmek ṣûretin çeşmine ol ḳavm-i ẕemîm aldı

12 Felek teng oldı geçti başına çün ḫalḳa-i laʿnet
İdüb işʿâr-ı emânın gerdene ṭavḳ-ı cesîm aldı

13 Görüb ʿacz ile istîmânını Sulṭân-ı Cem-ḥaşmet
Aman virdi ʿadûya Mışrı ol şâh-ı kerîm aldı

14 Żiyâ-pâş ola mihr-i baḫt-ı Şeh tâ kim diye ʻâlem[877]
Şu Mışr iḳlîmini ol sâye-i Rabb-ı Raḥîm aldı

15 Dem-a-dem gül gibi şâdâb ola ṭabʿ-ı hümâyunı
Zebâne bu duʿâyı rûz u şeb ʿabd-ı ḳadîm aldı

16 Semend-i fikre meydân virdi İḥyâ farṭ-ı şevḳinden
İki târîḫi bir beyt içre ṭabʿ-ı müstâḳîm aldı

17 Selîm Şâh aldı cebren[878] nev- ʿarûs-ı ümm-i dünyâyı
ʿAdû çıḳdı âmân-gûy oldı Mışrı Şeh Selîm aldı

1216/1800

[877] 14(a) Żiyâ-pâş ola mihr-i baḫt-ı Şeh tâ kim diye ʻâlem : Cihâna mihr-i baḫt-ı Şâh fer virsün dinildikçe E.
[878] 17(a) cebren : cebrâ İ.

18[879]
61a
Târîḫ-i Feṯḥ-i İskenderiyye

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Pâdişâh-ı yem-i ʿaṭâ Sulṭân-ı manṣûru'l-livâ
Dâver-i kişver-güşâd-ârâ-yı İskender-ḥaşem

2 Şeh Selîm-i âfitâb-efser ḫidîv-i kâm-ver
Ḫüsrev-i rûşen-güher Ḫâḳân-ı memdûḥü'ş-şiyem

3 Ol şehüñ ʿahdında cumhûr-ı Fırânçe nâgehân
Geldi keştîlerle ḫâk-i Mıṣra vażʿ itdi ḳâdem

4 Ḳıldı mekrîn âşikâr ol düşmen-i rûbah-meniş
İtdi çün gürg-i gürisne ʿâlemi pür-gerd-i ġam

5 Oldı ẓabṭ-ı memleket aḥvâline meşġul oġul
Gördi teşhîrin o câ-yı ḫurremüñ emr-i âhım

6 Leşker-i Sulṭân o dem eṭrâfını aldı ḫâ'inüñ
Dâma düşmüş ḫûk manend oldı ġamdan beste-dem

7 Oldı[880] tażyîḳ itdiler kim vüsʿat-âbâd-ı cihân
Çeşmine semmü'l-ḫiyâṭ oldı görinmez pîş ü kem

8 Çıḳdı ol ḫâ'in amân ile idüb cânın ḫalâṣ[881]
Ṭuʿme-i tîġ oldı ṭutdı ekṣeri râh-ı ʿadem

9 Ḳıldı pes ciyb-i ʿarûs ümm-i dünyâyı rehâ
Pençe-i ḫaşm-ı ḳavîden şehriyâr-ı Cem-ḫadem

10 Vâfir-i İskenderiyye ḥışnın itmişdi penâh
Müslimîne sedd-i râh olmaḳdı emr-i mültezem

11 Vardı pîş-i ḳalʿaya çün sedd-i İskender sipâh
Ṭurdı ol ye'cûc-sîret ḳavmi maḥsûr itdi hem

---

[879] B 61a, E 31a, İ 58b.
[880] 7(a) oldı : öyle E, İ.
[881] 8(a) Çıḳdı ol ḫâ'in amân ile idüb cânın ḫalâṣ : Çıḳdı ol cânı amânla eyledi cânın ḫalâṣ E.

12 Hemçü zenbûr itdiler ḥışnı ḳovan kendülere
Nîş-i zehr-âlûd-ı ḥarbeyle virüb nâsa elem

13 Pes dilîrân virdiler ṭôb u tüfenge âteşi
Dûd-ı bârût ile çıḳdı ol gürûh-ı müttehim

14 Tîġler hem-ṣafvet-i mir'ât-ı İskender olub
Ṣûret-i iʿdâmı gösterdi ʿadûya çün ṣanem

15 Ḫâr u ḫâşâk fesâd ü fitneyi ol ḫakden
Refte-i cârûb-ı tîġ itdi şeh-i ferḫunde-dem

16 Hâmdülillâh hep yıḳıldı gitdi istîmânile
Ḫâṭırın yapdı cihânuñ bu ḫaber hem çün neʿam[882]

17 Ḳıldı bir ḫıdmet ki dîne ol imâmü'l-müslimîn
Tâ-be-ḥaşr evṣâfını zîb-i dehân eyler ümem

18 Yâ Rabb ol Şâh-ı muraṣṣaʿ-taḫt ʿâlî-baḫtı ḳıl
Ṣad hezârân böyle fevz ü nuṣret ile muġtenem

19 Dâ'imâ ḳılıb hümâyûnı olub pür-inşirâḥ
Bende-gânı ola heb perverde-i ḫân-ı niʿam

20 Ben de İḥyâ bu meserretle alub ḫâmem ele
İki târîḫ eyledim bir beyt-i ġarrâda raḳam

21 Şeh Selîme oldı mülk İskenderiyye ḳalʿası
Ol muṣannaʿ-ı ḥışnı aldı Şâh-ı İskender-himem

1212/1796

19[883]
61b
Târîḫ-iÇeşme-i Sulṭân Selîm Der-Üsküdâr

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Menbaʿ-ı cûy-ı kerâmet âbrû-yı salṭanat
Baḥr-ı pür-cûş-ı ʿinâyet maẓhar-ı feyż-i ʿamîm

[882] Bu beyit E nüshasında kendinden sonraki beyitle yer dğiştirmiş haldedir. / Ayrıca bu beyit İ nüshasında mevcut değildir.
[883] B 61b, İ 59a.

2 Şehriyâr-ı Cem-ḫadem Sulṭân İskender-ḥaşem
Tâc-dâr-ı yemm-i himem Ḫâḳân-ı Ġâzî Şeh Selîm

3 Niçe hayrât-ı bülend-âṣârı bâġ-ı ʿâlemi[884]
Eyledi ġayret-fezâ-yı gülşen-i dâr-ı naʿîm

4 İşte ez-cümle bu dil-cû çeşme-sâr-ı ḫurremi
Böyle nüzhet-gâhe bünyâd eyledi şâh-ı kerîm

5 Ṣâf bir gûne ruḫâmı kim şeb-i târîkde
Dir gören ʿâlemde ẓâhir oldı bir nûr-ı cesîm

6 Cûş ider zerrîn dehân-ı lûlesinden ṣâf mâ'[885]
Dil döker ʿaṭşâne gûyâ bir suḫan-perver nedîm

7 Eyleyüb şûyîde âb-ı şöhreti bu çeşmeniñ
Levḥ-i ʿâlemden ider âb-ı ḥayât ismin ʿadd kim

8 Ḳaṭre-pâş olduḳca çeşm çeşmeler ḫandân ola
Şâh-ı ʿâlî-baḫt olub taḫtında dâ'im müstedim

9 Yazdı İḥyâ böyle bir beyt-i dil-ârâ içre tâm
İki târîḫ-i neşâṭ-efzâyı ṭab'-ı müstaḳîm

10 Padişâha ḳıl duʿâ bu çeşmeden âb iç revân
Cûy-bâr-ı himmet icrâ eyledi Sulṭân Selîm
1217/1801

20[886]
61b
Târîḫ-i Maḫzen-i Çûb Der-tersâne

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Zîver-i taḫt-ı ḫilâfet Şâh-ı ʿâlî-menḳabet
Müttekâ zîb-i serîr-i salṭanat Sulṭân Selîm

[884] 3(a) Niçe hayrât-ı bülend-âṣârı bâġ-ı ʿâlemi : Niçe âṣârı bülend hayrât-ı bâġ-ı ʿâlemi İ.
[885] 6(a) ṣâf mâ' : mâ'-ı ṣâf İ.
[886] B 61b, İ 59b.

2 Pâdişâh-ı yemm-i himem Ḫaḳân-ı İskender-ḥaşem
Ḫâver-i mihr-i kerem ol sâye-i Rabb-ı Raḥîm

3 Ḳıldı naḳd-i himmetiñ ṣarf eyleyüb ol tâc-dâr
Köhne ṭâḳ-ı ʿâlemiñ her vechle rûyın besîm

4 İşte ez-cümle binâ ḳıldı bu zîbâ maḫzeni
Raḫne-dâr olmuşdı eczâ-yı vücûdı ez-ḳadîm

5 Baġrına ṭaşlar başub gözlerdi kim şâyed gele
ʿÂleme luṭfıyla pür-ḫâṭır yapar Şâh-ı kerîm

6 Buldı ümmîd itdigi Sulṭân-ı Ḥâtem-sîreti
Oldı her seng-i sefîdi ġıbṭâ-i dürr-i naẓîm

7 Gördi ḥüsn-i ṣûretin mir'ât-ı yemde âşikâr
Eyledi şâh-ı mekârim-pîşeye şükr-i ʿaẓîm

8 Didi İḥyâ bendesi mışraʿ-ı târîḫin metîn
Ḳıldı bâlâ maḫzen-i çûbı yapub Sulṭân Selîm
1217/1801

21[887]
62b
Târîḫ-i Diger Berây-ı Bâb-ı Digereş

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Selîm Şâh-ı Cihân ol menbaʿ-ı cûd-ı firâvân kim
Pür itdi âb-ı cûşân ʿaṭâsı ḥavż-ı devrânı

2 Muʿalla böyle bir bâb eyledi inşâ ki yâd eyler
Muḳavves ṭâḳ-ı zîbâsın gören ebrû-yı ḫûbânı

3 Yapan üstâda taḥsîn öyle bir ṣûretde yapmış kim
Aḳar aġzı ṣuyı ḥavżıñ görüb bu ḥüsniyle[888] anı

4 Dehânın bâz idüb eyler duʿâ kim ḫüsrev-i ʿâlem
Ola taḫtında dâ'im maẓhar-ı te'yîd-i Rabbânî

[887] B 62b, İ 60b.
[888] 3(b) ḥüsniyle : ḥüsn ile İ.

5 Derûna yol bulunca oldı İḥyâ pür ʿarḳ târîḫ
Budur ḥavż-ı Selîm Şâhîye çâk eyler girîbânı
1217/1801

22[889]
63a
Târîḫ-i Câmiʿ-i Şerîf Der-Üsküdâr[890]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Mesned-ârâ-yı ḫilâfet şâh-ı ʿâlî-menḳabet
Muḳtedâ-yı ehl-i minnet sâye-i Râbb-ı Raḥîm

2 Ḥâmîʾ-i şerʿ-i muṭahhar yâ Şâh-ı baḥr u ber
Dâver-i ḫûrşîd-efser maẓhar-ı feyż-i ʿamîm

3 Ḫâdem-i beyt-i mükerrem Câmiʿ-i ḥüsn-i şiyem
Neyyir-i evc-i kerem Sulṭân-ı ʿâlem Şeh Selîm

4 Öyle şeh kim ferş-i ḫâki ḥüsn-i aḫlâḳı ider
Ṭabla-i ʿaṭtâr-veş pür-nefḥa-i ʿanber-şemîm

5 Ol şeh-i Cem-câh kim oldı nigâh-ı reʿfeti
Bâbımda her ḫâṭır-ı vîrânı üstâd-ı fehîm

6 Öyle şâhenşâh kim eyler fürûġ-ı şevketi
Ẓulmet-i sevdâ-yı cevri beyt-i dillerden ʿadîm

7 Himmet-i şâhânesi dünyâyı maʿmûr eyledi
Ḳıldı şaḥn-ı ʿâlemi reşk-âver bâġ-ı naʿîm

8 İşte ez-cümle Selîmîye bu cây-ı dil-güşâ
Oldı feyż-i luṭf u ihsânıyla bir şehr-i ʿaẓîm

9 Bir maḥalle cemʿ olub bî-ḥadd dekâkîn büyût
Ṣanki bir dîvân-ı şevket oldı bir beyt-i naẓîm

---

[889] B 63a, İ 60b.
[890] Bu başlık İ nüshasında şöyledir : “Târîḫ-i Câmiʿ-i Selîmîye Der-Üsküdâr”

10 Mekteb-i zîbâ-yı pür-ṭıfl-ı sebḳ-âmûz ile
Bûlbüli çoḳ sâḥa-i gülzâre döndi ol naʿîm[891]

11 Ḫân-ḳâh-ı Naḳşibendîyi gören her bendeniñ
Naḳş olur levḥ-i dilinde zikr-i Mevlâ-yı kerîm

12 Dil döker ʿaṭşâne her sû çeşme'-i mâ'-ı zülâl
Lâl olur vaṣfında ammâ ḫâme-i muʿciz raḳîm[892]

13 Bir de bir ḥamâm kim insâna her bir lûlesi
Oldı ṭatlı dilli germ-ülfet mülâyim bir nedîm

14 Sîmâ bu maʿbedi Allah bünyâd eyledi
Oldı ṭarḥ-ı dil-geşi ḥayret-fezâ-yı her ḥekîm

15 Çâr erkân muṣannaʿ resmini seyr eyleyen
Eṣṣelâ var ise bir miṯli dimez mi ʿan-ṣamîm

16 Âsmân-peymâ muʿalla ḳubbe ol ḳandiller
Ol[893] encümle müzeyyen bir ʿaceb çarḫ-ı cesîm

17 Her gören reng-i ruḫâmıñ böyle berrâḳ u sefîd
Ẓann ider bir seng-dil maḥbûbdur endâmı sîm

18 Ḫâṭır-ı maḥzûna her bir dil-güşâ revzenleri
Şevḳ-baḫşâdır miṯâl-i dîde-i ḥûr-ı besîm

19 Maḥfil-i zerrîn-ḳafes oldı ḫıdîv ʿâleme
Guyîyâ bir kerpiçi altundan ḳaṣr-ı naʿîm

20 Pertev-i lerzânı her âvizeniñ bir baḥr-ı nûr
Anda gûyâ ḥabbe'-i billûrlar dürr-i yetîm

21 Çeşm-i bedden ḥıfẓ içün ḥüsn-i cihân-ârâsını
Ruḳye-ḫan olmuş oḳur üfler anı bâd-ı nesîm

22 Nûr-ı ṭâʿatdir direkleñmiş çıḳar tâ südreye
Görinen ṣanma iki mevzûn minâr-ı müstaḳîm

---

[891] 10(b) naʿîm : ḥarîm İ.
[892] Bu beyitten sonra İ nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Bir de şu nev ḳışlayı ceyş-i muʿallemle gören / Dir müheyyâdır berây-ı ḳaḥr-ı aʿdâ-yı leʾîm
[893] 16(b) ol : oldı İ.

23 Câmiʿ-i vâlâ mıdır yâ gülşen-i meʾvâ mıdır
Anda zîrâ nûrdan bu iki serv olmuş muḳîm

24 Sâye-endâz-ı zemîn olduḳca bunlar remz ider
Nâs içün farż oldıġını secde-i Ḥayy-ı ʿAlîm[894]

25 Ḥâṣılı mümkün degil evṣâfını İḥyâ beyân
Ḳıl duʿâ-yı pâdişâhı vâṣıl-ı ʿarş-ı ʿaẓîm

26 Tâ ki pür nûr-ı ʿibâdet ola bu nev ḳıble-gâh
Salṭanatla ola şâhenşâh taḫtında muḳîm

27 Himmet-i miʿmâr-ı luṭfıyla cihân âbâd olub
Pür neşâṭ u şevḳ ola ʿâlem ġâm-ı miḥnet[895] ʿadîm

28 Bende-gânî ola ʿahd-ı devletinde şâd-mân
Düşmenânı dâʾimâ olsun esîr-i ḳaḥr u bîm

29 Levḥ-i mihr üzre iki târîḫ-i ġarrâyı tamâm
Böyle naḳş itdi duʿâ-gûyı bu ʿabd-ı müstedîm

30 Yapdı aʿlâ ṭarḥ ile Câmiʿ-i imâmüʾl-müttaḳî
Bir mücessem nûrdur bu maʿbed-i Sulṭân Selîm

1219/1803

23[896]
63b
Târîḫ-i Câmiʿ-i Emîr Sulṭân[897]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Emîr Sulṭâne olmuşdur[898] binâ vaḳtiyle bu maʿbed
Ḫarâb olmuş mürûr-ı sâl ile ol Câmiʿ-i mümtâz

2 Bu ḥâle vâḳıf olduḳda Selîm Ḫân-ı kerem-muʿtâd
Anı bünyâd ḳıldı himmet-i şâhânesin ibrâz

---

[894] 24(b) Ḥayy-ı ʿAlîm : Ḥayy ü ʿAlîm İ.
[895] 27(b) ġâm-ı miḥnet : ġâm u miḥnet İ.
[896] B 63b, İ 61b.
[897] Bu başlık İ nüshasında şöyledir: “Târîḫ-i Câmiʿ-i Emîr Sulṭân Der-Bursa”
[898] 1(a) olmuşdur : olmuşdı İ.

3 İdüb fermân esâsından yapıldı ṭarḥ-ı dilgeş[899]
Firâz-ı ḳubbe-i vâlâsı oldı çarḫ ile dem-sâz

4 Muvaffaḳ oldı bu ḫayr-ı ʿaẓîmden çün Şeh-i ʿâlem
İder elṭâf-ı Ḥaḳdan bî-gümân ecr-i cezîl iḥrâz

5 İki mıṣraʿla İḥyâ söyledim itmâmına târîḫ
Müfîd u muḥtaṣar ḳıldım kelâmı eyleyüb îcâz

6 Şeh-i İslâm Emîr Sulṭân içün câmiʿ binâ ḳıldı
Şu zîbâ maʿbedi yapdı Selîm Şâh-ı ʿaṭâ-perdâz
1219/1803

24[900]
64a
Târîḫ-i Cübbe-ḫâne

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ḫüsrev-i Cem-ḫadem ârâyiş-i mülk-i ʿâlem
Şâh-ı ḫûrşîd-i ʿilm nuḫbe'-i Âl-i ʿOsmân

2 Nûr-ı pişânî-i devlet gül-i bâġ-ı şevket
Zîver-i salṭanat ol sâye-i luṭf-ı Yezdân

3 Şeh Selîm Ḫân-ı ġarrâ-pîşe cihâd-endîşe
Ṣavletin fikr ile teşvîşe düşer bed-ḫâhân

4 İhtimâm itmede esbâb-ı ġazâya her dem
Böyle sulṭân-ı cihân yolına cânlar ḳurbân

5 İşte ez-cümle bu dergâh-ı bülendi yeñiden
Eyledi himmet-i şâhâne ile âbâdân

6 Arzumend idi taʿmîre bu dergâh-ı ʿatîḳ
Nâr-ı ḥasretle olmuşdı derûnı sûzân

---

[899] 3(a) dilgeş : dilgeşle İ.
[900] B 64a, İ 62a.

7 Emr idüb ḳıldı esâsından anı nev bünyâd
Göricek sûz-ı dilin böyle Şeh-i ʿâlî-şân

8 Bârekallah zihî ṭarḥ-ı dil-ârâ kim anıñ
Oldı her beyt leṭâfetde birer ḳaṣr-ı cinân

9 Bâm-ı ḫâṭırdan ider nâm-ı Sinimmârı bunuñ
Ṭarḥ-ı zîbendesi üftâde-i ṣaḥn-ı nisyân

10 Oldı her revzen-i pertev-figeni gûyâ kim
Ḥüsnine farṭ-ı meserretle dehân-ı ḫandân

11 Kimseler ol emrden aña dâḫil olamaz
Oldı ârâyiş-i bâbını temâşâ der-bân

12 Görse ger zinde olub naḳş u nigârın Behzâd
Ṣûretin şermle herkesden iderdi pinhân

13 Yeter İḥyâ ne ḳadar muʿcize-gûy olsa yine
İdemez vaṣfını bir vechle kilk-i dü-zebân

14 Cümleye vâcib olan Şâha duʿâdır sende
Eyle daʿvâtıñı âvîze-i ʿarş-ı Raḥmân

15 Tâ ki bünyâd-ı kühen ṭâḳ-ı sipihr-i vâlâ
Ola pâyende be-fermân-ı Ḫudâ-yı Mennân

16 Taḫt-ı devlet ola Sulṭân-ı felek-câha maḳarr
Fevz u nuṣret bula her demde be-ʿavn-ı sübḥân

17 Yapıla luṭfı ile bendeleri ḫâṭırı heb
Yıḳıla ḳahrı ile ḫâne-i baġy u ṭuġyân

18 Yazdı itmâmına bu bende dü târîḫ-i laṭîf
İki nev mıṣraʿ-ı ġarrâ ile taḥsîn-künân

19 Ḳıldı bu dergeh-i zîbâyı Selîm Şâh inşâ
Buldı bu ṭarḥ ile böyle cübbe-ḫâne ʿünvân

1219/1803

25[901]
65a
Târîḫ-i Berây-ı Dergâh-ı Nev-bünyâd-ı Ṭôbciyân Der-Taḳsîm

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Âfitâb-ı maṣrıḳ-ı devlet fürûġ-ı salṭanat
Neyyir-i evc-i aṣâlet Şeh Selîm-i pür-hüner

2 Ṣarf idüb tertîb esbâb-ı ġazâya himmetin
Ṭôbciyâne yapdı nev-dergâh o Şâh-ı tâc-ver

3 Seyr idenler tâb-ı dîvâr-ı sefîdin ṣaydılar
Ṣubḥ-ı nuṣretden hüveydâ olmuş envâr-ı seḥer

4 Kelle-i düşmenleri ḫurd idüb ecr itmege
Oldı her bir ṭôb hâven-i deste sengî kelleler

5 Dem-be-dem gitsün revânı düşmeniñ ṭôb yolına
Nev-be-nev gelsün Şeh-i devrâne peyġâm-ı ẓafer

6 Didi İḥyâ bendesi ṣad şevkle târîḫ-i tâm
Ḳışla yapdı Ṭôbciyâne Şeh Selîm-i dâd-ger
1222/1806

26[902]
65a
Târîḫ-i Diger

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Şâh-ı ʿâlem ḫüsrev-i gerdûn serîr-i Cem-ḫâdem
Ḫân Selîm-i pür himem dünyâyı İḥyâ eyledi

2 Yapdı ceyş-i ṭôbciyâne böyle ʿâli dergehi
Her muʿalla ṭâḳ-ı eyvânıñ felek-sâ eyledi

3 Bunda her ṭôb aġzâveti ḳaldırınca düşmeniñ
Ḫaṭṭ-ı cânân gibi ʿaḳlın cümle yaġmâ eyledi

---

[901] B 65a, İ 63a.
[902] B 65a, İ 63a.

4 Girmege Şâhıñ Ḳızılelmâ keff-i tesḫîrine
İşte ḳızġın gülleler bu remzi îmâ eyledi

5 Dâ'imâ Şâh-ı cihân olmaġa manṣûru'l-livâ
Ḳulları mürġ-ı duʿâyı ʿarş-peymâ eyledi

6 Yazdı İḫyâ ḫâme-i âteş-zebân târîḫini
Şâh Selîm bu Ṭôbciyân dergâhın inşâ eyledi
1222/1806

27[903]
65b
Defʿa-i Diger

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Şeh-i devrân Selîm Ḫân-ı Cihân kim âsitânında
Felek nâr-ı şuʿâʿ-ı mihr-i raḫşânın ider çârûb

2 Cüyûş-ı Ṭôbciyâne yapdı böyle cây-ı ḫurrem-dih
Güzel bir dergeh-i bâlâ revâḳ-ı nâdir-el üslûb

3 Şihâb-ı şeb degildir fâliyye virdi âteş-i ʿaşḳı
Ṭutuşdırdı sipihri bundaki ḥüsn-i cihân-âşûb

4 Dizilmiş boş degil ṭôblar miṣâl-i nây-ı mûsîḳâr
Meger aʿdâya taḳsîm-i belâ vü fitnedir maṭlûb

5 Ḳumâş-ı ḫışm u ḳahr olmaḳsa ḳaṣd-ı düşmen-i bed-kâr
Budur bezâz-sitânı gönderilsün aña birḳaç ṭôb

6 Niyâzı böyledir dergâh-ı Ḥaḳdan ehl-i İslâmıñ
Ḫudâ gâlib ide Şâhı dem-â-dem düşmeni maġlûb

7 Cihânı ṭutdı ṣît-i şöhreti İḫyâ bu târîḫiñ
Muʿallâ şöyle dergeh oldı anda cünd-i şâhî ṭôb
1222/1806

[903] B 65b, İ 63b.

28[904]
65b
Def'a-i Târîḫ-i Diger

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Ḫıdîvv-i salṭanat-pîrâ Selîm Ḫân-ı cihân-ârâ
Ne zîbâ yapdı bu nev dergehi ol Şâh-ı mihr-efser

2 Münevver Ṭôbciyân Dergâhıdır bu kim şafaḳ şanmañ
Fürûġ-ı ḥüsni oldı ser-be-ser âfâḳa zîb-âver

3 Degil hâleyle meh bu ʿaks ider mir'ât-ı gerdûna
Lehîb-i ṭôblar eṭrafını itdikce rûşenter

4 Meger ser-meşk-i heycâ gülşenidir ṣaḥn-ı zîbâsı
Ḳızarmış güllelerdir anda tâ ser-i[905] gül-i aḥmer

5 Dem-i âhen güẕârından erir ḫaşm olsa rûyın ten
Müheyyâ ol ḳadar ṭôb-ı mühîb ejdehâ-peyker

6 İlâhî ra'yet-i Sulṭânı evc-ârâ-yı ʿizzet ḳıl
Vir ol mürġ-ı hümâya fevz-i nuṣretden iki şehper

7 Bu resme yazdı İḥyâ mışraʿ-ı târîḫ-i itmâmın
Yapıldı dergeh-i nev ṭarḥ oldı ṭôpṭolu leşker

1222/1806

29[906]
66a
Târîḫ-i Cülûs-ı Sulṭân Muṣṭafâ Ḫân

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

1 Müjde Sulṭân Muṣṭafa Ḫân-ı felek-mesned bu dem
Ḳıldı evreng-i bülend üzre saʿâdetle cülûs

2 Bende-i dergâhıdır şân-ı celâlet ez-ḳadîm
Oldılar ammâ ki şimdi kâm-yâb-ı pây-bûs

---

[904] B 65b, İ 63b.
[905] 4(b) tâ ser-i : ser-tâ-ser İ.
[906] B 66a, İ 64a.

3 Pür-fürûġ u pür-ṭanîn itdi sipihr-i devleti
Berḳ-i tâb-ı şevket ü raʿd-ı ṣadâ-yı ṭabl u kûs

4 Pertev-i saʿd-ı aḫter dâverle oldı ḫânde-rû
ʿArż iderken nâsa çarḫ kîne-i[907] vech-i ʿabûs

5 Vesme'-i ḫâk-i der-i Şeh ġâze'-i reng-i ferruḫ
Zîb u zînet virdi rûy-ı ʿâleme hem-çün ʿarûs

6 Ṭâs-ı çarḫa ʻaks iden ṣît-i şehi gûş itse ger
Kimseyi vaṣf eylemezdi bülbül-i gülzâr-ı Ṭûş

7 Dâ'im ol Sulṭân ola zîver-nümâ-yı tâc ü taḫt
Revnaḳ-ı rûy-ı zemîn olduḳca efrâd-ı nuḳûş

8 Böyle yaz İḥyâ o mihr-i şevketiñ târîḫini
Virdi ferr dünyâya Sulṭân Muṣṭafa ḳıldı cülûs
1222/1806

30[908]
66a
Defʿa-i Târîḫ

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Biḥamdillah nesîm-i müjde oldı kevne şevḳ-âver
Açıldı ġonçe-i diller cihân döndi gülistâne

2 Felekdir sâḳî-i gerdânı şimdi bezm-i devrânıñ
Meh ü ḫûrşîdi dönderdi birer câm-ı diraḫşâne

3 Pür-âşûb idi fitneyle cihân muḫtell idi devlet
İrişdi mevsim-i behçet ferruḫ-zâ oldı ekvâne

4 Nedir bu neş'eye bâdî nedendir şimdi bu şâdî
Ḫilâf-ı meşreb idi didiler çarḫ-ı gerdâne

[907] 4(b) kîne-i : kînedir İ.
[908] B 66a, İ 64a.

5 Ne var destinde çarḫıñ ezelde ser-gerdân-ı ḳudretdir
Aña isbât-ı fiʿl itmek ḫaṭâdır ehl-i îmâne

6 Cenâb-ı Yezdân raḥm[909] idüb mü'minleri dil-şâd
Zimâm-ı mülki virdi böyle bir sulṭân-ı ẕî-şâne

7 Zihî sulṭân-ı Cem-çâker ḫıdîvv-i âfitâb-efser
Ḫüdâvend-i hüner-perver ki irmez vaṣfı pâyâne

8 Semiyy-i Faḫr-ı ʿÂlem Muṣṭafa Ḫân-ı şeref-tev'em
Şeh-i ḫüsrev-i ʿilm kim virdi ferr şevketle dîvâne

9 Ṣabâ neşr eyledi bu müjdeyi ser-tâ-ser âfâḳa
Ki ol şâh oldı zîver şimdi taḫt-ı Âl-i ʿOsmâne

10 Ṭulûʿ-ı Şâh meh-i ṭalʿat cihânda fitne vü cevre
Bir iş itdi ki eyler anı[910] ancaḳ mâh-ı kitmâne

11 Ḫudânıñ bu daḫî bir luṭfıdır kim pîş-i ez-in gerdûn
Maḳarr olmuş iken dûd-ı derûn-ı müstemendâne

12 Ḫulûṣundan bu Sulṭân-ı cihângîriñ felek şimdi
Döner tebḫîr içün bezm-i cihânı bir buḫûrdâne

13 Kimine kâse-i zerrîn-ḫân luṭf-ı iḥsânı[911]
Becâdır tâc-ı ser olsa şeh-i Faġfûr-ı ḫâḳâne

14 Yaḳar insânı mihriñ tâbı iʿṭâsı yapar şâhıñ
Müreccibdir kef-i zer-pâşı mihr-i pertev-efşâne

15 Duʿâ hengâmıdır dest-i niyâzı bâz idüb İḥyâ
İrişdi ġulġul-ı daʿvâtı tâ gûş-ı sürûşâne

16 Şeref virsün dem-â-dem devlete ẕât-ı hümâyûnı
Hedef olsun müdâm endâmı[912] tîr-i ḫüsrâne

17 Yazıldı levḥa-i zerrîn ḫûrşîd üzre târîḫi
Cülûs-ı Muṣṭafa Ḫân bâdî-i emn oldı ekvâne
1222/1806

---

[909] 6(a) Cenâb-ı Yezdân raḥm :Cenâb-ı İzîd erḥam İ.
[910] 10(b) eyler anı : anı eyler İ.
[911] 13(a) luṭf-ı iḥsânı : luṭf u iḥsânı / 13(b) faġfûr-ı ḫaḳâne : faġfûr u ḫaḳâne İ.
[912] 16(b) endâmı : endâm-ı ḫaşmı İ.

31[913]
67a
Târîḫ-i Binâ-yı Câmiʿ-i ʿArab

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Şehriyâr-ı cihân-sütûde cenâb
Sâye-i Ḥażret-i Ḫudâ-yı Ġaffûr

2 Muṣṭafa Ḫân o nuḫbe-i şâhâne
Zîver-i taḫt o tâc-dâr-ı vaḳûr

3 Gördi bu maʿbedi ki olmuşıdı
Tâb-ı âteşle sînesi tennûr

4 Kendi dönmişdi micmer-i ʿûda
Yanmışdı menârı hem-çû buḫûr

5 İrdi maḥviyyete çün ehl-i fenâ
İtdi hestîden anı âteş dûr

6 Oldı tecdîdine muvaffâḳ Şâh
Ḳıldı Mevlâ o dâveri meʾcûr

7 Şimdi bir ḥüsni var ki cennetde
Bulınur aña nisbet ile ḳuṣûr

8 Ger Sinimmâra mümkün olsa naẓar
Ṭarḥı andan iderdi selb-i şuʿûr

9 Kemer-i bâbı ġayret-i meh-i nev
Şemʿ-i miḥrâbı reşk-i şemʿa-i ḥûr

10 Ḳameri hâle-dâr-ı şerm itdi
Çeşm-i revzenlerindeki billûr

11 Şanma maʿbed-i sipihr-i ṭâʿatdir
Cümle ḳandîli encüm-i pür nûr

12 Tâ-be-maḥşer ola be-ḥürmet-i beyt
Ol şehiñ dîn ü devleti maʿmûr

---

[913] B 67a, İ 65a.

13 Ḳıldı bu ḫidmeti livechi'llah
Eyle yâ Rabb sa'yini meşkûr

14 Beyt-i târîḫi oldı cevher-dâr
İtdi İḥyâ derûna böyle ḫuṭûr

15 Muṣṭafa Ḫân şeh-i felek-i dergâh
Yapdı bu câmi'-i kebîri çü nûr
1222/1806

Diger[914]

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

16 Söyledim bu mıṣra'-ı ġarrâ ile târîḫini
Muṣṭafa Ḫân ḳıldı İḥyâ bu güzîde câmi'
1222/1806

32[915]
67b
Târîḫ-i Ḫâne-i Tevfîḳ Efendi[916]

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Meh-i burc-ı şerâfet mihr-i evc-i 'izzet ü rif'at
Cihân-ı ma'rifet mâlik-riḳâb-ı mülk-i isti'dâd

2 Yegâne fâżl-ı devrân Felâṭûn-ı ḥikem-perver
'Ulüvv-i rütbede seyyîdle hem-ser hem-çü sa'd üstâd

3 Cenâb-ı Ḥażret-i Tevfîḳ Efendî-i süḫan-ver kim
Revâc-ı fażl ü dâniş dergehinden eyler istimdâd

4 Mevâlî'-i 'izâmuñ dürretü't-tâc-ı mübâhâtı
Maḫâdîmüñ odır âb-ı ruḫ-ı faḫrın iden müzdâd[917]

---

[914] Bu başlık İ nüshasında "Târîḫ-i Diger" şeklindedir.
[915] B 67b, E 19b, İ 65a, İ2 19a.
[916] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "Târîḫ-i Devleṯhâne-i Ṣadr-ı Rûm Tevfîḳ Efendi"
[917] İ2 nüshasında bu beyitten sonra şu beyit yer almaktadır:
Hüner-pervâz olanlar kâr-gâh-ı şi'r u inşâda / Olurlar zikr u ṣâfıyla ḳumâş-ı naẓma revnaḳ-dâd

5 Urır iḳlîm-i naẓmuñ ḥâkimi endîşeye maʿnâ
Eger râm olmasa Tevfîḳ idüb mâbeynin eyler dâd

6 Gelür dîvânına aḥżârına yine emr itdigi mażmûn
Ne mümkin olmaya fermân-ı Şâh ṭabʿına münḳâd[918]

7 Be-tevfîḳ-i Ḫudâ yapdıḳda zîbâ ḫâne-i pâkin
Yapıldı ḫâṭır-ı aḥbâb anuñla oldılar dil-şâd

8 Ḫoşâ devlet-serâ-yı meymenet bünyâd-ı müsteṣnâ
Zihî beytü'ş-şeref mevzûn-ı esâs ṭarḥ-ı nev-bünyâd[919]

9 Bu devletḫâneye geldikçe tîriñe ṣabâ her dem[920]
Naẓardan ḥıfẓ içün üfler oḳur dâ'îm mübârek-bâd

10 Degül yanında taṣvîr gül-i dîvârınuñ sünbül
Siyeh dûd-ı dilin naḳş itdi anda bülbül-i nâ-şâd

11 Mücessem naḳş-ı saḳfuñ görse süst endâm olur Mânî
Uçar reng-i hevâyîsin göreydi şevḳden[921] Behzâd

12 Degül zer mîḫler bâlâ-yı eyvân-ı bülendinde[922]
Kemâl-i ḥayretinden ḳaldı anda dîde-i Behzâd

13 Duʿâ-gûy-ı[923] devâm-ı devleti ol vaḳtidir İḥyâ
Degül zîrâ ki evṣâf-ı medîḥüñ ḳâbil-i taʿdâd

14 Ḫayâl-i dilberân deşt-i dil-i ʿuşşâḳa ḳurdıḳca
Ḫıyâm-ı ʿaşḳı[924] kim ḳaddir sütûnı ġamzeler evtâd

---

[918] İ2 nüshasında bu beyitten sonra şu 2 beyit yer almaktadır:
Görünse dilde ḫayṭ-ı ebyâż bârik-i efkârı / İder ḳızıl mihr-i şevḳi ṣubḥ-ı sînede îḳâd
Nedem maḥbûbe-i maʿnâyı bikrin görse dîvânı / Olur âġûş-ı saṭra mû-miyânın çekmege muʿtâd

[919] 8(b) nev-bünyâd : nev-îcâd İ2.

[920] 9(a)Bu devletḫâneye geldikçe tîriñe ṣabâ her dem : Ṣabâ tebrîke geldikce bu devlet-ḫâneye her dem İ2.
9. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Besâṭ-ı zer nigârı pür-neşâṭ eylerdi züvvârı / Mehâbet perde-i âdâb bezmi itmese iʿdâd

[921] 11(b) göreydi şevḳden : görürse râḥat İ2.

[922] 12(a) Degül zer mîḫler bâlâ-yı eyvân-ı bülendinde : Bülend eyvânı üzre görinen zer mîḫler ṣanma / 12(b) Behzâd : ḥussâd E. / 12. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Ne ḥâcet ḥâcibe ser-cümle cerrâreyn ider şimdi / Ṣarîr-i mıṣraʿ-ı bâb-ı luṭfından anıñ feryâd

[923] 13(a) Duʿâ-gûy-ı : Duʿâ-ḫân-ı İ2.

[924] 14(b) ʿaşḳı : ḥüsni İ2.

15 Feraḥla[925] bu nişîmen-gehde ẕât-ı pâkini Mevlâ
Hemîşe müttekâ-pîrâ-yı şevḳ ide ġamı ibʿâd

16 Ne ḫôş târîḫ buldum maẓhâr-ı Tevfîḳ-i Mevlâyım
Bu bâlâ menzili Tevfîḳ Efendi ḳıldı ḥüsn-âbâd[926]
1200/1784

33[927]
56a
Târîḫ-i Câmiʿ[928]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ḥażret-i Vâlide Sulṭânıñ bu
Maʿbedi olmışıdı raḫne-peẕîr

2 Böyle taʿmîr-i cedîdi[929] göricek
Dîde-i câmları oldı ḳarîr

3 Beyt-i maʿmûrı ider ġıbṭa-keşî
Ḥüsnle şimdi o Firdevs naẓîr

4 Tâm târîḫi lafẓen vü maʿnen
İtdi bir beytle İḥyâ taḳrîr

5 Ḥamd ol Allaha bu maʿbed oldı
Bin iki yüz ikide ey taʿmîr
1202/1786

34[930]
68a
Târîḫ-i Ṣadr-ı Rûm-şüden Tevfîḳ Efendi

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

---

[925] 15(a) feraḥla : müferriḥ İ2.
[926] 16(b) Bu bâlâ menzili Tevfîḳ Efendi ḳıldı ḥüsn-âbâd : Güzel cây-ı muʿallâ ḫâne-i pâk ü ferruḫ-âbâd İ2.
[927] E 20a, L 56a, İ2 20b.
[928] Bu kıṭʿa İ2 nüshasında başlıksızdır.
[929] 2(a) cedîdi : laṭîfi İ2.
[930] B 68a, E 7b, L 46b, İ 66a.

1 Be-tevfîḳ-i Ḫudâ elḥamdülilâh ol hüner-perver
Kerem-güster ki luṭfı ḫalḳa ber vech-i ʿumûm oldı

2 Muʿallâ-pâye aʿnî Ḥażret-i Tevfîḳ Efendi kim
Leb-i iḳbâle bûs-ı pây ü dâmânı rüsûm oldı

3 Ferîd-i dehr-i ʿadl-âver feżâ'il mülkine dâver
Ruḫı çün mihr-i enver-i tâb-baḫş-ı merzbûm oldı

4 Güher-senc-i maʿârif bihterîn neḳḳâd-ı ʿârif kim
Derûn-ı ceybi ṭabʿ-ı pâki pür-naḳd-i ʿulûm oldı

5 Yegâne gevher-i ʿâlem-behâ-yı ẕât-ı ẕî-şânı
Nigîn-i lemʿa-pâş ḫatem-i iḳlîm-i Rûm oldı

6 Yine ol ṣadr-ı devrân dâver-i ṣınıf-ı hüner-mendân
Firâz-ı ṣadr-ı Rûma meymenet-baḫş-ı ḳudûm oldı

7 Şitâbân olaraḳ taḳbîle pây-i devletin ol dem
Celâl ü şân ü şevket ġulġul-endâz-ı hücûm oldı

8 Ṣabâḥ-ı ḥaşre dek bîdar olur ẓannım ki şevḳından
Şebân-geh dîde-i aḫbâbı mânend-i nücûm oldı

9 Felek münfek olur mı diyicek iclâl-i ẕâtından
Cevâb-ı ʿaḳl-ı küll miḥmel-keş-i ṣavb lüzûm oldı

10 Derûne pençe-i ḫûrşîd-i mihri şevḳ virdikçe
Fürûġ-ı ṣafveti seyli zen-i rûyı ġamûm oldı

11 Ne muḫriḳdür ṣadâ-yı kilk-i Dâvûdîyyü'l-elḥânı
Her âhen-dil anuñla şöyle nerm oldı ki mûm oldı

12 Sezâ îmâ-yı ebrûsına tîġ-ı maʿdelet dinse
Ki her dem kâr-sâz-ı faṣl-ı mabeyn-i ḫuṣûm oldı

13 Ḫudâ pîrâye-baḫş-ı mesned-i şerʿ-i şerîf itsün
Vücûdın[931] tâ ki şâdî ṣafder-i ceyş-i himûm oldı

[931] 13(b) vücûdın : vücûdiyle İ.

14 Mücevher mıṣraʿ ile söyledi târîḫini İḥyâ[932]
Yine Tevfîḳ Efendim câ-nişîn-i ṣadr-ı Rûm oldı
1203/1787

35[933]
53b
Târîḫ-i Velâdet

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Esʿad Efendizâde yaʿni Ḥüssâm Efendi
Maḥdûmıdır cihânıñ memdûḥıdır bu şehriñ

2 Bir duḫteri vücûda geldi ki ḫandesidir
Defʿ-i semûm-ı ġamda mânendi pâr-ı zehriñ

3 Bir mıṣraʿ ile İḥyâ târîḫin itdi inşâ
Geldi Besîme Ḫânım güldi yüzi bu dehriñ

4 Mücevher mıṣraʿ ile bu daḫî târîḫ-i digerdir
Cihânı gül yüzi ḳıldı Besîme Ḫânımıñ şâdân

36[934]
68b
Târîḫ-i Tezevvüc-i Ṣıddîḳ Efendi[935]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḥafîd-i Ḥażret-i Tevfîḳ-i ṣadrü'r-Rûm-ı ʿâlî-câh
Ṣıddîḳ-i muḫterem gülbün-ṭırâz-ı bâġ-ı ḫaysîyyet[936]

2 Dem-â-dem iḳtifâ eṣer-i Resûllullaha ḳârîdir[937]
Yine Elḥamdülillah itdi İḥyâ bir güzel sünnet

---

[932] 14(a) söyledi târîḫini İḥyâ : bendesi İḥyâ didi târîḫ L. / 14(b) Efendim : Efendi İ.
[933] E 15b, L 53b.
[934] B 68b, E 16a, L 54a, İ 66b.
[935] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: Târîḫ-i Tezevvüc-i Ḥafîd Efendimiz
[936] 1(b) Ṣıddîḳ-i muḫterem gülbün ṭırâz-ı bâġ-ı ḫaysîyyet : Ṣıddîḳ-i muḫterem bâlâ-nihâl-i ravża-i rifʿat L.
[937] 2(a) ḳârîdir : tesḥârîdir E.

3 Olındı ʿaḳd-ı bâzû-yı rıżâsı hemçü bâzû-bend
Ṣadef-pîrâ-yı[938] ʿiffet bir dürr-i gencîne-i ʿişmet

4 İki mecmûʿa-i aḫlâḳı zerrîn târ-ı ʿaḳd ile
Bir itdi şerʿ olub şîrâze-bend-i nüsḫa-i ülfet

5 Olub dâmâd aʿnî Ḥażret-i Kâmil Efendîye
Mükemmel-sâz-ı ḫulḳ-ı Faḫr-ı ʿÂlem oldı bî minnet

6 Be ẕât-ı pâki evtâd eyle Yâ Rabb dâmen-i ḥaşre
Ṭınâb-ı neslini peyvend-i bâ-ṣad ʿizzet ü rifʿat[939]

7 Didi ṣad şevḳ ile târîḫin İḥyâ-yı ṣenâ-ḫânı
İki dürr-i müzeyyen oldı ʿaḳd-ı sübḥa-i ʿiffet
1203/1787

37[940]
69a
Târîḫ-i Vefât-ı Muḥammed Efendi

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü /Fâʿilün

1 Ṣad ḥayf kim bu miḫneti efzûn ḫarâbe-zâr
Bilmezdim öyle tâ bu ḳadar tengnây ola

2 Kimdir bu[941] cihânda mışḳale-i şevḳ alub ele
Mir'ât-ı dilden anuñ ile ġam-zidây ola

3 Bir kerre gülse iyleye biñ kerre âh ü zâr
Mâdâm ol ki sâkin-i mâtem-serây ola

4 Üftâde oldı ḫâke dirîġâ o ġonçe kim[942]
Destâr-ı raġbet aña sezâ idi cây ola

5 Bu ḥasret ile göstere her lâle dâġ-ı dil
Gîsûlarını sünbül-i bâġ-ı fenây ola

---

[938] 3(b) Ṣadef-pîrâ-yı : Ṣadr-pîrâ-yı İ.
[939] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Ṭınâb-ı neslin ıtnâb ide Ḥaḳḳ bâ-ḥürmet-i evtâd / Ola dâ'im nişîmen-gâh ẕâtı ḫayme-i ṣıḥḥat
[940] B 69a, E 14a, L 52b, İ 67a.
[941] 2(a) "bu" ifâdesi E ve İ nüshalarında mevcut değildir.
[942] 4(a) ġonçe kim : ġonçe-sîm E, L.

6 Aʿnî sütûde-şîme Muḥammed Efendi kim
Bilmem anuñ gibi hele birinüñ rây ola

7 Olmışdı faẕl ile ser-küttâb-ı mehterân
Kim var kemâle kilki gibi rah-nümây ola[943]

8 Göçdikde eyledi bizi[944] dem-beste ḥayreti
Bilmezdüñ öyle firḳati ḫayret-fezây ola

9 Gelmezdi ḳalbe kim nigeh-i iştiyâḳımız
Ḫâr-ı cefâ-yı hecr ile azürde pây ola

10 Oldı felekde ḥayme-i ẓulmet be-ser o kim
Dûd-ı siyâh-ı[945] âhına ruḫṣat-nümây ola

11 Reng-i perîdemiz bu taḥassürle ḥaşre dek
Rû-yı sipihre ẓannım o gül-gûne sây ola

12 Lâyıḳ budur ki micmer-i pür-sûz-ı sîneden
Dûd-ı duʿâ ʿurûc ide gerdûn-rüsây[946] ola

13 Maġrib zemîne secde-i şükr âle içün
Her şâm tâ ki mihr-i felek çehre-sây ola

14 Yâ Rabb bu ẕât-ı muḫteremüñ ḫâk-i merḳadı
Çün pister-i bihişt aña râḥat-fezây ola

15 Rûḥ-ı revânı ṭâ'îr-i cennet gibi müdâm
Bâlâ-yı evc-i raḥmetiñe pür-güşây ola

16 Târîḫi oldı bir dile âsân duʿâ-yı ḫayr
Maḳbûl-ı bârgâh-ı cenâb-ı Ḫudây ola

17 İşte duʿâ-yı ḫayrımız İḥyâ budur bizim
Ḫuld-ı berîn Muḥammed Efendiye cây ola
1203/1787

---

[943] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Dervîş-meşreb idi o faẕl u kemâlle / İsterdi ḥalḳ anuñçün aña ḫâk-pây ola
[944] 8(a) bizi : velî L / ḥayreti : ḥasreti L / 8(b) bilmezdüñ öyle firḳati : bilmezdi böyle firḳati L.
[945] 10(b) dûd-ı siyâh-ı : derdiyle bâd-ı L.
[946] 12(b) gerdûn-rüsây : gerdûn-sây E, L.

38[947]
69b
Târîḫ-i Vefât-ı ʻÂişe Ḫânım[948]

Mefʻûlü / Mefâʻîlü / Mefâʻîlü / Feʻûlün

1 Nergis gibi göz yumdı o gül çünki cihândan
Fethî didi gitdi benim eyvâh kerîmem

2 Ol ẕât-ı şerîf eyledi güm-kerde vü nâbûd
Ol gevheri kim ḥüsnine ḥayrân idi ʿâlem

3 Üftâde-i ḫâk itdi şikest eyledi anı
Ṣarrâf-ı felek bilmedi mi ḳadrini bilmem

4 El-ḥâṣıl o ṣıddîḳaya hem-nâm o gül endâm
Açıldı beḳâ gülşenine bir ḳadem-i aḳdem

5 Ol ḥamel ṣaḳîliyle yolı düşdi cinâne
Buldı şühedâ menzilini sıḳṭ ile ol dem

6 Târîḫ-i vefâtı bu duʻâdır oḳı İḥyâ
Cennetde ola ʿAyşe-i Ṣıddîḳaya hem-dem
1203/1787

39[949]
69b
Târîḫ-i Neḳâbet-i Tevfîḳ Efendi[950]

Mefʻûlü / Fâʻilâtün / Mefʻûlü / Fâʻilâtün

1 Şükr ol Ḫudâ-yı bî-çûn dünyâyı ḳıldı memnûn
Tevfîḳe itdi maḳrûn nâsı o Rabb-i erḥâm

2 Yaʿni ki feyż-i bârı çün mevsîm-i bahârı
Oldı cihâne sâri luṭfı anuñ demâdem

[947] B 69b, E 15a, L 53b, İ 67b.
[948] Başlık E nüshasında şöyledir: "Târîḫ-i Vefât"
[949] B 69b, E 8a, L 46b, İ 67b.
[950] Başlık E nüshasında şu şekildedir: "Târîḫ-i Neḳâbet-i Merḥûm Tevfîḳ Efendi"

3 Ol feyż-i pür-meserret revnaḳ-fezâ-yı ʿişret
Ḳıldı çüebr-i[951] raḥmet gülzâr-ı kevni ḫurrem

4 Tevfîḳ Efendi ḥâlâ ol ṣadr-ı ʿâlem-ârâ
Ol kân-ı ʿilm ü taḳvâ ol seyyid-i mükerrem

5 Oldı be-ʿavn-i Ḥażret zîb-âver-i naḳâbet
Ol ṣâḥib-i siyâdet ol sırr-ı Ḥaḳka maḥrem

6 Çün berg-i sebz bu câh bir tuḥfedir ki Allah
Ehline virdi nâgâh itmez mi şükr âdem

7 Şükr ol sütûde-evṣâf oldı naḳîbü'l-eşrâf
Meddâḥı olsa vaṣṣâf olurdu lâl ü ebkem

8 Destâr-ı sebzi sâye ṣalsa eger semâye
Virüb nücûma vâye eyler zümürrüd ol dem

9 Cûdı çü baḥr-ı aḫżar oldıḳça mevc-âver
Cünbişle raḳṣ eyler felek ümîd-i muḥkem

10 Ger âl dinse[952] verde dir evvel-i naẓarda
Destâr-ı sürḫî serde sebz ile ide muʿlem

11 Evṣâf-ı pâkin İḥyâ ḳâbil degüldür aḥṣâ
Ḫayr-duʿâdır ammâ ṣıdḳile saña elzem

12 Yâ Rabb o ẕât-ı ẕî-şân mânend-i mihr-i raḫşân
Olsun felekde tâbân şân ü şerefle her dem

13 Maḥşer-geh-i ümemde ẕâtın o müẕdeḥimde
Zîr-i livâ-yı ḥamde alsun Resûl-ı Ekrem

14 Târîḫidir bu ġarrâ mışrâʿ-ı behcet-efzâ
Tevfîḳ Efendi Ḥaḳḳâ oldı naḳîb-i ʿâlem
1202/1786

---

[951] 3(b) "ebr-i" ifâdesi L nüshasında mevcut değildir.
[952] 10(a) âl dinse : aldınsa L. / 10(b) ide : eyle E, L, İ. /10. Beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer alıyor:
Faḍl ile elyaḳ oldur hemsenâ-i ufḳ oldur / Bu câha muṭlaḳ oldur şân u şeref viren hem.

40[953]
70a
Târîḫ-i Vefât-ı Ḥüsne Ḫânım

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Oldı çâk-âver dâmân-ı taḥammül efsûs
Pençe-i ḳaḥr ile fer tuta bu gerdûn-ı leʾîm

2 Nice gül-ġonceleriñ bâd-ı ḫazân gibi ecel
Âb-ı tâbından[954] eṣer ḳoymadı mânend-i heşîm

3 İşte ez-cümle bu raʿna gül-i bâġ-ı ʿişmet
Revnaḳ-efzâ-yı çemen-ṣuffe-i ʻanḳâ bir dürr-i yetîm[955]

4 Yaʿni maḥdûme-i Tevfîḳ Efendi ki anıñ
Ẕâtı idi ṣadef-i ʿiffete bir dürr-i yetîm

5 Ḥüsne Ḫânım o ẕât-ı ḥasenât iʿmâl
ʿAzm-ı Firdevs idüb oldı leb-i kevṣerde muḳîm

6 Nefḥa-i raḥmet-i Ḥaḳ micmere-i ḳabrinden
Oldı tâ kâm-res-i nevʻ-i melâʾik o şemîm

7 Şimdi nüzhetiñe Firdevsi idüb geşt ü güẕâr
Oldı iʿzâz ile perverde-i ṣad nâz u naʿîm

8 Dem-be-dem Ḥażret-i Mevlâ ide rûḥun şâdân
Ḥasenâtı ola hem meclis-i ḫâṣında nedîm

9 Fevti târîḫini İḥyâ didi bu mıṣraʿla
Oldı iḥsân Ḥüsne Ḫânıma bâlâ-yı naʿîm
1204/1788

---

[953] B 70a, İ 68a.
[954] 2(b) Âb-ı tâbından : Âb u tâbından İ.
[955] 3(b) Revnaḳ-efzâ-yı çemen ṣuffe-i ʻanḳâ bir dürr-i yetîm : Revnaḳ-efzâ-yı çemen ṣuffe-i gülzâr-ı ḥarîr İ.

41[956]
70b
Târîḫ- Velâdet-i Luṭfullah[957]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Zihî elṭâf-ı Rabbânî ḫoşâ feyż-i İlâhî kim
Reh-i ġam sedd olub açıldı ẕevḳ ü şevḳden şeh-râh

2 Nümâyân oldı burc-ı ṣulb-ı Feyżûllah Efendîden
Perî-peykerine bir ṭıfl-ı saʿd-aḫter miṣâl-i mâh

3 Bu Yûsuf-ḥüsn içün hem çâk idüb ceyb-i ṣabâḥı hem
ʿAmûd-ı ṣubḥdan çekdi Züleyḫâ-yı cihân bir âh

4 Ḳudûmın gûş idince yümn ü iḳbâl ile dünyâya[958]
Tefekkür üzre iken bende sâl-ı mevlidüñ nâgâh

5 Bu târîḫ oldı ẓâhir gün gibi İḥyâ ḫayâlimde
Miṣâl-i mâh-ı nev elṭâf-ı Ḥaḳdan geldi Luṭfullah
1205/1789

42[959]
70b
Târîḫ-i Çeşme-i Ḳapûdân-ı Deryâ Girîdi Ḥüseyn Paşa[960]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün

1 Baḥr-ı zeḫḫâr-ı mürüvvet Ḳapûdân Pâşâ kim
Keff-i[961] iḥsânı şebîh oldı yedi deryâya

2 Gemilik sâḥilini eyledi nev-tersâne
Nola faḫr olsa bu ḫidmet o kerem-pîrâye

3 Sû-be-sû seyr idüb eṭrâfını gördi bu maḥal
Teşnedir ġâyet ile[962] âb-ı ḥayât efzâya

---

[956] B 70b, E 14a, L 52b, İ 68b.
[957] E nüshasında başlık şu şekildedir: "Târîḫ-i Velâdet"
[958] 4(a) Ḳudûmın gûş idince yümn ü iḳbâl ile dünyâya : Ḳudûmın yümn ü iḳbâl ile gûş itdikde dünyâya L.
[959] B 70b, E 7b, L 46a, İ 68b.
[960] Başlık E nüshasında şu şekildedir: "Ḳapûdân-ı Deryâ Ḥüseyn Paşa Ḥażretlerine Çeşme Târîḫidir"
[961] 1(b) keff-i : luṭf-ı İ.

4 Yapdı bu çeşme-i nev-ṭarḥı aḳıtdı âbı
Anı teşvîḳ iden ecr oldı bunı icrâya

5 Beyt-i târîḫi yanaşdırdı nesîm-i ilhâm
Zevraḳ-âsâ ṭarâf-ı baḥr-ı dil-i İḥyâ'ya

6 Yapdı bu çeşme-i nâdîdeyi zîbâ-câye[963]
Ḥasene yazıla dâ'im Ḥüseyin Pâşâya
1206/1790

43[964]
50b
Târîḫ-i Ḳıble-gâh ü Çeşme-i 'Azîz Efendi

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

1 Muḥîṭ-i mekrümet Aḥmed 'Azîz Efendi kim
Emîn-i maṭbaḫ idi sâbıḳâ o kân-ı saḫâ

2 Viren neẓâret ta'mîr-i râh-ı 'âba anıñ
Vücûd-ı maḥmidet-endûdıdır şeref ḥâlâ

3 Görüb bu çeşmede âṡâr-ı dehen idüb ta'mîr
Yanında ḳıldı bu zîbende ḳıble-gâhı binâ

4 O ẕât-ı ekremiñ itsün Ḫudâ dil-i ṣâfın
Hemîşe menba'-ı cevri neşâṭ u zevḳ-ı ṣafâ

5 Gelince ḫâṭıra bir beyt ile iki târîḫ
Nev-şüste ḳıldı anı nevk-i ḫâme-i İḥyâ

6 'Azîz Efendi leṭâfetle çeşme yapdı hem
Bu ḳıble-gâhı ḫulûṣ ile ḳıldı böyle binâ
1216/1800

---

[962] 3(b) ġâyet ile : ġâyetle İ.
[963] 6(a) zîbâ-câye : zîbâye-câye İ.
[964] E 11b, L 50b.

44[965]
70b
Târîḫ-i Ġalaṭa-Şüden Emîn Big

Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Ḥabbeẕâ mevsim-i sürûr-efzâ
Bârek-Allah dem-i neşâṭ-ḳarîn

2 Yaʿni hengâm-ı feyż-i luṭf-ı Ḫudâ
Oldı şevk-âver-i dil-i ġamgîn

3 Ḥükm-i faṣl rebîʿ-i şâdiyle
Kuḥl-ı[966] ter-veş açıldı ḳalb-i ḥazîn

4 Nüsḫa-i şevḳi bâb bâb tamâm
Ḳıldı bu faṣl-ı dil-güşâ tebyîn

5 Ṣadr-ı şerʿ-i şerîfi bir ẕâtuñ
Vaḳt-i teşrîfidir o faṣl-ı güzîn

6 Öyle ẕât-ı sütûde-sîret kim
Buldı revnaḳ anuñla devlet ü dîn

7 Yaʿni maḫdûm-ı mekrümet-pîrâ
Nâmdâş-ı Ḥabîb-i Rabb-i Muʿîn

8 Mîr-i rûşen-żamîr Emin Beg kim
Mihr ider dergehine vażʿ-ı cebîn

9 Ol ki olmış viḳâye-i Mevlâ
Ẕâtı gencînesine ḥaṣn-ı ḥaṣîn

10 Öyle ʿâlî-güher ki ḫâk-i rehin
Kuḥl ider[967] bulsa çeşmine pervîn

11 Seyyid-i zümre-i efâżıl-ı nâs
Muḥyî-i nâm pâk-ı saʿdüddîn

---

[965] B 70b, E 12a, L 50b, İ 68b.
[966] 3(b) Kuḥl-ı : gül-i E, L, İ.
[967] 10(b) ider : idüb İ.

12 Ẕâtı mecmûʿa-i kemâl ü hüner
Ḳalb-i pâkî kitâb-ḫâne-i dîn

13 Olalı pür şemîm-i ḫulḳıyle[968]
Nâf-i âhûya döndi çerḫ-i berîn

14 Metn-i faẓlın mufaṣṣal u meşrûḥ
Görse ḳâḍî şerîḥ ider taḥsîn

15 ʿAhd-ı ḥıfẓında eyledi şehbâz
Perr ü bâlin kebûtere bâlîn

16 Gösterir dûr-bîn-i kilkiyle
Çeşm-i idrâke şehr-i ʿilmi yaḳîn

17 Dil-i dâʿîlerin ider cûdı
Ḫalecândan o rütbelerde emîn

18 Ki beḳâ-cûyı olsa âb-ı ḥayât
Ṭura emvâcı hem-çü naḳş-ı nigîn

19 Ḥamdulillah o mihr-i evc-i kemâl
Oldı mesned-nişîn-i şerʿ-i mübîn

20 Yaʿni ṣadr-ı ḥükûmet-i Ġalaṭa
Şeref-i maḳdemine oldı ḳarîn

21 Nola daʿvâ-yı rifʿat itse o câh
Ser-fürû itdi aña çerḫ-i berîn

22 Sâye ṣaldı o câh-ı vâlâya
Ṣan hümâ ẓıllin itdi ferş-i zemîn

23 Yeter İḥyâ duʿâya eyle şürûʿ
Odur encâm-ı naẓmda âyîn

24 Bir duʿâ eyle kim kerrûbiyyân
Diyeler ḥavl-i ʿarşda âmîn

25 Gâh ü geh tâ ki mihr-i ʿâlem-tâb
Ola burc-ı şerefde ṣadr-ı güzîn

[968] 13(a) ḫulḳıyle : ḫulḳı ile E, L.

26 Daḫî bâlâ menâṣıb-ı ʿulyâ
Olına z̲ât-ı pâkine taʿyîn

27 Ola ol kân-ı ʿilm ü taḳvâya
Dâimâ ḥażret-i âle muʿîn

28 Ḫalḳa târîḫin eyleyüb iʿlâm
Didi şevḳ ile ḫâme-i müşgîn

29 Oldı bu kân-ı zühd ü[969] ʿadl-efzâ
Genc-i şerʿ-i Muḥammediye Emîn
1206/1790

45[970]
71b

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Hoşâyegâne hüner-ver ki vakt-i teşrîfeş
Be-goft bâ-leb-i tevkîr merhabâ Ġalaṭa

2 Zihî sütûde-i şemâ'il ki gevher-i zâteş
Be-dil çü faṣṣ-ı nigîn er nehed sezâ Ġalaṭa

3 Ân âfitâb-ı sipihr-i şeref ki mî-sâzed
Zi fer-i kevkebeş dîde rû-senâ Ġalaṭa

4 Be-min meḳdem-ikeşte muşk-i ter ḫâkeş
Ez în koned be-ḫeṭâ şirket iddiʿâĠalaṭa

5 Dileş çü dîd ki ṣâfest çün durr-ı ġelṭân
Şodest ġavṭa-ḫûr-ı lucce-i ṣafâ Ġalaṭa

6 Zi hâk-i pâyeş eger zerre bı destâred
Keşed be-çeşm-i ehâlî çü tûtiyâ Ġalaṭa

7 Be-feyż-i ʿilm vey İḥyâ koned cihân-râ Ḥaḳ
Hemîşe vird-i zebân kez în duʿâ Ġalaṭa

---

[969] 29(a) zühd ü : zühd-i İ.
[970] B 71b, E 12b, İ 69b.

8 Berây-ı menşebeş âmed mecevher în târîḫ
Bûd mübârek Emîn Big Efendi-râ Ġalaṭa
1216/1800

46[971]
71b
Târîḫ-i Ḫâne-i Emîn Beg Efendi[972]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Emîn Beg Ḥażreti ol ġurfe-pîrâ-yı fażîlet kim
ʿUlüvv-i şânı bünyân-ı müessesdir bilâ-eşkâl

2 O ẕât-ı pür-hüner faḫrü'l-mevâlî-i cihân yekser
Ki bâm-ı ḳadrine zer-i şemsedür ḫûrşîd-i zerrîn-bâl

3 Ḳonılsa rişte-i hemvâr-ı fikri yânına farażâ
Ḫuṭûṭ-ı müstaḳîme görinür muʿavvecetü'l-eşkâl

4 Eger kim ḥüsn-i ḫaṭṭ-ı kilki manẓur-ı ʿimâd olsa
Ṭoñar târ-ı nigâhı farṭ-ı ḥayretden olur çün nâl

5 Degül tafṣîl-i evṣâf-ı cemîli ḥadd-i imkânda
Binâ-yı ʿizzîni şerḥ itmedür maḳṣûd ʿale'l-icmâl

6 Yapıldı işte dest-i himmet-i miʿmâr ṭabʿiyle
Bu devlet-ḫâne-i zîbende ṭarḥ-ı[973] nâdirüʿl-emṣâl

7 Ḫoşâ devlet-serâ-yı meymenet bünyâd-ı vâlâ kim
Sipihrüñ ḳıldı reşk-i irtifâʿ-ı şânı ḳaddin dâl

8 Çü mir'ât öyle dîvârı mücellâ kim görenler hep
İder ḫavf ânda ʿaks eyler dîv-i esrâr mâfi'l-bâl

9 Eger döndürse pergâr-ı nigâhın dâ'îren-mâ-dâr
Nuḳûş-ı saḳfına Mânî ḥasedden yan çizer fi'l-ḥâl

---

[971] B 71b, E 11a, L 50a, İ 70a.
[972] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "Emîn Beg Efendinüñ Devleṯhânesine."
[973] 6(b) ṭarḥ-ı : ṭarḥ ü E, L.

10 Zemîn-i ʿaşḳ ile[974] sevdâ-yı derûnıñ âşikâr itdi
Fütâde oldı ṣanmañ ḫâke andan sâye'-i iclâl

11 Neşâṭ u şevḳ dirler ismine var iki derbânı
Gelen mihmânı tavḳîr ile fi'l-ḥâl eyler istiḳbâl

12 Dem-â-dem müttekâ pîrâ-yı âsâyiş idüb Mevlâ
Vire bânîsine ḳand-i meserretle ṣafâ-yı bâl

13 Görince ṭarḥını taḥsîn idüb İḥyâ didi târîḫ
Zihî nev-menzil-i pâk âşiyân-ı ʿizzet ü iḳbâl
1207/1791

47[975]
48b
Vâlide Ketḫüdâsı Yûsuf Aġa Sâḥilḫânesine

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Yemm-i ʿaṭa vü kerem ḳulzüm-i seḫâ vü himem
Zeyn-i sütûde-şiyem ẕât-ı mekrümet-pîrâ

2 [Emîn-i salṭanat ü ḫayr-ḫâh-ı devlet ü dîn
Ḳarîn-i pâdişeh Cem-cenâb-ı mülk-ârâ

3 Niẓâm-baḫş-ı umûr-ı mühimme'-i devlet
Tamâm-sâz-ı ḳuṣûr-ı netâyic-ârâ

4 Ṭabîb-i ḫaste-dilân dest-gîr-i pâzede-gân
Mürûr-sâz-ı żaʿîfân u mülecce'-i faḳrâ

5 Miṣâl-i Ḥażret-i Yûsuf ṣadâḳati meşhûr
ʿAzîz-i Mıṣr gibi ʿaṣrımızda bî-hem-tâ[976]]

6 ʿAfîfe Vâlide Sulṭâna Ketḫüdâ-yı Celîl
Yegâne Yûsuf Aġâ Ḥażreti o kân-ı vefâ[977]

---

[974] 10(a)zemîn-i ʿaşḳ ile : zeyn-i ʿaşḳıyla L.
[975] E 10a, L 48b.
[976] Köşeli parantez içerisindeki bu dört beyit L nüshasında yer almaktadır.
[977] 6(b) vefâ : saḫâ L.

7 Görince âb u hevâsın muvâfiḳ-ı meşreb
Saʿadet ile bu sâḥil-serâyı ḳıldı binâ

8 Ḫoşâ mâḳâm-ı dil-ârâ vü câ-yı rûḥ-efzâ
Zihî serâ-yı muʿallâ vü ṭarḥ-ı müsteṣnâ

9 O rütbe revnaḳ ü fer buldı kim temâşâsı
Dü çeşm mihr ü mehi ḫîrelendirirse revâ

10 Müferraḥ öyle ki her ḳaṣr beyt-i şevketdir
Nuḳûş-ı ḫurdesi rengîn-ḫayâldir gûyâ

11 Fütâde oldı yemme ṣanma ʿaks-i rengîni
Başıldı sâde o dülbende naḳş-ı ḥüsn ü bahâ

12 O mertebe ṣaḳınur ʿaksini naẓardan kim
Ḫurûş-ı mevc degül ditrer üstine deryâ

13 Şu rütbe-i ṣafvet her câm-ı rûzını ki ṣafâ
Olur ʿademde ise daḫî anda çehre-nümâ

14 O gûne rûḥ-fezâ âb-ı selsebîli kim
Ṭoḳınsa ger der ü dîvâre ḳaṭresi meṣelâ

15 Terennüm eyler o dem naḳş-ı ṣûret-i bülbül
Bulur ṭarâveti taṣvîr-i gül olur bûyâ

16 Leẕîẕ[978] o mertebe âbı ki reşk-i kevṣerdir
Laṭîf o rütbe hevâ-yı ḫafîfi kim ferżâ

17 Kim itse anı taṣavvur hemân çü kâġız-ı bâd
Uçar ṣafâdan ider seyr-i ʿâlem-i bâlâ

18 Fürûġ-ı mihr ile saḳfında ʿaks-ı mevc degül
Ziḥâm-ı nûr-ı nigehden nuḳûş olur peydâ

19 Felek naẓîrini görmüş degül meger ʿaksin
Derun-ı yemde göre evvelde bî-vücûd ammâ

20 Yeter dürüst niyâzı güşâde ḳıl İḫyâ
Hemîşe vird-i zebânuñ ola senüñ bu duʿâ

---

[978] 16(a) leẕîẕ : laṭîf L.

21 Ṣafâ-yı ḫâṭır-ı bânîsin ide Ḥaḳḳ efzûn
Beḳâ-yı devletini ber-ḳarâr ide Mevlâ

22 Edâ-yı ḫidmet-i târîḫe itdi ḫâme ḳıyâm
O demde ḳıldı bu beyt-i mücevheri imlâ[979]

23 Yazıldı mıṣraʿ-ı pür-cevher ile târîḫi
Kemîn-i nâz ola sâḥil-serâda Yûsuf Aġa[980]
1207/1791

48[981]
73a
Târîḫ-i İrsâl-i Liḥye-i Câvîd Beg

Mefʿûlü / Fâʿilâtün / Mefʿûlü / Fâʿilâtün

1 Hem-nâm-ı Faḫr-ı ʿÂlem Aḥmed Beg ol mükerrem
Manẓûr-ı Şâh-ı Aʿẓam çün nüsḫa vü risâle

2 Ḳıldı o nîk-ḫaṣlet irsâl-i ḫaṭṭ-ı raġbet
İcrâ olındı sünnet irdi şeref kemâle

3 Bâ-himmet-i şehinşâh oldı çerâġ ol mâh
Gördüm ḫaṭṭıñ şebân-gâh rûyında hem-çü hâle

4 Ruḫsâr-ı ḫaṭṭı ber-âver ṣan bir güzîde micmer
Neşr itdi dûd-ı ʿanber ser-meclis-i ricâle

5 Târîḫ-i sâli İḥyâ taʿlîḳ ile yazıldı
Resm oldı ḫaṭṭ-ı yümnî bu levḥa-i cemâle
1207/1791

[979] Bu beyit sadece L nüshasında yer almaktadır.
[980] Bu beyit L nüshasında şöyledir:
Sürûr-ı ḳalble Yûsuf Aġâ-yı vâlâ-câh / Ola müdâm bu sâḥil-serâda kâm-revâ
[981] B 73a, E 15b, L 53b, İ 71a.

49[982]
73a
Târîḫ-i Rü'ûs-ı Bahâr Efendi[983]

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Ravża-i faẕl u hünerde bu ʿalîyü'ş-şanıñ
Medrese-maṭlab-ı aʿlâsı idi leyl ü nehâr

2 İtmesün mi heves semt-i ṭarîḳ-i tedrîs
Mevṣal-ı kûy-ı meṭâlibdir o râh-ı ebrâr

3 Olmışiken aña bu ʿuḳde-i dil ġonçe gibi
Açdı nevrûz-ı beşâret anı hem-çün ezhâr

4 Oldı gülçîn-i riyâż-ı kerem-i sulṭânı
ʿAvn-ı Ḥaḳḳ ḳıldı o naḫl-i hüneri ber-ḫûrdâr

5 Yazdım[984] İḥyâ ser-engüşt-i ḳalemle târîḫ
Zîb-efzâ-yı gülistân-ı rü'ûs oldı Bahâr
1207/1791

50[985]
73a
Târîḫ-i Diger[986]

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

1 Dirîġ o mîr-i mükerrem emîr-i mülk-i himem
Semmiyy-i Faḫr-ı Ümem server-i hüner-mendân

2 Melek-secîye Emin Big Efendi ol[987] kâmil
Vezîr-zâde o faḫr-ı mevâlî-i ẕî-şân

---

[982] B 73a, E 13a, L 51b, İ 71a.
[983] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: 'Alî Bahâr Efendi Rü'ûsuna.
[984] 5(a) yazdım : didim L.
[985] B 73a, E 13b, L 52a, İ 71a.
[986] Başlık E nüshasında şu şekildedir: "Ḳudüs Mollâsı Emin Beg Merḥûma", İ nüshasında ise şu şekildedir: "Târîḫ-i Vefât."
[987] 2(a) ol : o İ.

3 Açıldı ol gül-i ter[988] çâr-bâġ-ı ʿâlemden
Hezâr şevḳle oldı bihişt-i heşte-revân

4 Vücûdı nâdire-i dehr iken felek bilmem
O ẕât-ı muḥteremi çoḳ mı gördi itdi nihân

5 Olınmamışdı o nev-nüsḫa-i kemâlâtuñ
Naẓîri vaż‘-ı kütübḫâne-i şuhûd u ʿıyân

6 Anuñ yanında ḥarîri ḳabâ idi ḳat ḳat
Ḫayâli olsa da çün târ-ı sâye-i müjgân[989]

7 Serâ-yı fikretinüñ bir kitâbesinde idi
Nuḳûş-ı buḳalemun ṣaḥâyif-i ekvân

8 O nûr-ı çeşm-i Ġazâlî ʿulûmı İḥyâda
Çerâġın itmez idi küşte ṣubḥa dek bir ân

9 Şinâver-i yemm-i ʿilm-i ledün iken ḥayfâ[990]
Şikeste eyledi felek vücûdını devrân

10 Birâderânını ḳıl sâye-veş o yatdıḳca
İlâhî serv-i ser-efrâz bâġ-ı rifʿat ü şân[991]

11 Yazıldı fevtine berceste mıṣraʿ-ı târîḫ
Sarây-ı ʿAdni Emîn Big Efendi itdi mekân
1208/1792

51[992]
73b
Târîḫ-i Vefât

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

---

[988] 3(a) L nüshasında “gül-i ter” ifadesi yer almıyor. /3(b) şevḳle : şevḳ ile E, L.
[989] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ḳaba ḳalurdı ḥarîri yanında olsa daḫî / Laṭîf-i târ-ı ḫayâli çü sâye-i müjgân
Yine bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Tekellüm eylese rîzân iderdi dendânı / Çü ere meclis-i faẕla niṣâre-i ‘irfân
[990] 9(a) ḥayfâ : çün Ḫıżr E, L.
[991] Bu beyitten sonra E, L ve İ nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Degül sarîri vefâtın iderken İḥyâ ḳayd / Elimde başladı feryâde ḫâme girye-künân
[992] B 73b, E 17a, L 54b, İ 71b.

1 Zîb-i ṣadr-ı Anâṭolı iken İbrâhim Beg
Fevt-i hemşîresi ol muḫteremi ḳıldı elîm

2 Ümm-i taḳva vü ʿamel bint-i Muḥammed Pâşâ
Tev'em-i ʿiffet o z̲âtü'l-ḥaseb ʿırḳ-ı kerîm

3 S̲âniye Râbiʿaya sitt-i nefîseyle seviy
Kâmile H̲ânım o perverde-i ṣad nâz ü naʿîm

4 Şemʿ-veş ḳıldı[993] yeñişehr-i fenârı rûşen
Merḳadında lemʿân eyleyen envâr-ı ʿaẓîm

5 Bu duʿâyı oḳıyub söyledim İḫyâ târîḫini[994]
Kâmile H̲ânımı Ḥaḳḳ eyleye me'vâdâ muḳîm
1208/1792

52[995]
74a
Târîḫ-i Tecdîd-i Sâḥil-serâ[996]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Cenâb-ı ṣadr-ı vâlâ-menzilet ârâyiş-i devlet
Meşîyyed-sâz-ı ḳaṣr-ı mekrümet kim mis̲li nâ-mez̲kûr

2 Semiyyi Aḥmed-i Mürsel o z̲ât-ı esʿad ü ekmel
Olur engüşt-i tedbîriyle[997] münḥal ʿuḳde-i cumhûr

3 Şeref-baḫş̲â-yı ṣadr-ı Rûm kim şimdi saʿâdetle
Odur icrâ-yı aḥkâm-ı şerîʿat emrine me'mûr

4 Sütûde Ḥażret-i Ṣâliḥ Efendi-zâde kim anuñ
Muḥîṭ olmışdı devletin[998] ʿiffet mis̲âl-i sûr

---

[993] 4(a) şemʿ-veş ḳıldı : her şeb itmekde L / 4(b) Merḳadında lemʿân eyleyen envâr-ı ʿaẓîm : Merḳadından çıḳan ol mûm gibi yüz cism.
[994] 5(a) târîḫini : târîḫ E, L, İ.
[995] B 74a, E 9b, L 48a, İ 72a.
[996] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "Târîḫ-i Sâḥil-serây-ı Ṣâliḥ Efendi-z̤âde Efendimiz."
[997] 2(b) tedbîriyle : tedbîr ile İ.
[998] 4(b) olmışdı devletin : olmış serây-ı devletin E, L.

5 Yed-i miʿmâr ḥüsn-i iltifâtıyla yapılmaḳda
Nice vîrâñ göñüller ṣad-hezârân ḫâṭır-ı meksûr

6 Bu sâḥil-ḫâne-i fersûde bünyâduñ daḫî şimdi
Müceddid[999] eyledi ṭarḥ-ı binâsın ṣarf idüb maḳdûr

7 Zihî sâḥil-serâ kim var ḫayâl it andaki şevḳı
Dil-i ʿġam-gîni şâd eyler olunca dûrden manẓûr

8 Degül Bâġ-ı İrem ʿayninde ḫalḳûñ şimdi ol rütbe
Cihânı ḫayra çeşm itdi bu sâḥil-ḫâne-i pür-nûr

9 Meh-i nev bedr olub çekmiş çevirmiş kendin ister kim
Gire revzenlerinüñ çeşmine mânende-i billûr

10 İder işrâb-ı naḳş ḥalḳa gösterdikçe her mevci
Ki yemmdir ṭavḳ-der-gerden aña bir bende-i mecbûr[1000]

11 Degül sâḥil-serâ bir şûḫ-ı raʿnâdır baña gûyâ
Saçaḳlardır ser-â-pâ ṭurre'-i ḥayret-fezâ-yı ḥûr

12 Nümâyân itdi zerrîn rismân nâr-ı şuʿâʿından
Begenmiş resmini ölçer añunla ṭûl u ʿarżın ḥûr

13 Derûnında mahall yoḳ izdiḥâm-ı şevḳden endûh
Ḳalursa ḫâric-i derde olur bu bâbda maʿẕûr

14 Degül âvize-i billûr saḳfı ṭoñdı ḥayretden
Süreyyâ seyr içün ṣarḳınca hem çün ḫûşe-i engûr

15 Meger kim gördi dîvâr-ı sepîd-i yâsemen kevnin
İder reşkinden iẓhâr-ı bürûdet maʿden-i kâfûr

16 Bu nûrâniyyeti seyr eyleyüb farṭ-ı ḥicâbından
Bozulmaz mı ki âyâ çehre-i reng-i şeb-i deycûr

17 Yeter İḥyâ duʿâ ḳıl vaṣfını mümkin degil taḥrîr
Ne rütbe olsa evṣâfında bâzû-yı ḳalem pür-zûr

---

[999] 6(b) müceddid : mücelled E, L.

[1000] Bu beyit L nüshasında şu şekildedir:
Nelere her mevci naḳş-ı ḫalḳa-i girdâb gösterse / Yemm olmuş ṭavḳ-ber-gerden aña bir bende-i mecbûr

18 Ḫudâ ol ḫânümân-pirâ-yı fażluñ eyleye dâ'im
Żamîr-i enverinden gerd-i ekdâr-ı cihânı dûr

19 Çerâg olsun yüzinden cümle ḫuddâm ü ṭarafdârı
Ola ednâ taʿalluḳ eyleyen dergâhına mesrûr

20 İdüb taḥsîn-i ḫâmem söyledi târîḫ-i itmâmın
Bu ḥüsn-i ṭarḥ-ı nevle oldı bu sâḥil-serâ maʿmûr
1209/1793

53[1001]
74b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün

1 İfttiḫâr-ı ʿulemâ Ḥażret-i İbrâhîm Beg
Sâbıḳa virmişidi ṣadr-ı Anâtôlıya şân

2 O kerîmü'ş-şîyemüñ Fâṭıma[1002] gibi ḥayf
Oldı bir duḫter-i ferḫundesi ʿuḳbâya revân

3 Gül-i ruḫsârını ṣoldırdı esüb bâd-ı ecel
Cismin üftâde-i ḫâk eyledi çün berg-i ḫazân

4 Vire Mevlâ peder ü mâderine ṣabr u cemîl[1003]
İde raḥmetle anûñ daḫî revânın şâdân

5 Fevti târîḫini İḥyâ didi bu mıṣraʿla[1004]
Fâṭıma Ḫânıma aʿlâ-yı cinân oldı mekân
1209/1793

[1001] B 74b, E 15a, L 53a, İ 72b. / B nüshasında başlıksız olan bu târih E nüshasında: "Sâbıḳa Sadr-ı Anaṭolı İbrâhim Beg Merḥûmuñ Kerîmesine" başlığıya, İ nüshasında ise "Târîḫ-i Vefât" başlığıyla yer almaktadır.
[1002] 2(a) Fâṭıma : Fâṭıma Ḫânım E, L, İ.
[1003] 4(a) ṣabr u cemîl : ṣabr-ı cemîl E, L, İ.
[1004] 5(a) mıṣraʿla : mıṣraʿ ile E, L.

54[1005]
74b

Târîḫ-i Vefât-ı İbrâhîm Beg Efendi[1006]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Sâbıḳâ ṣadr-ı Anâṭolıya revnâḳ-baḫşâ
Kân-ı taḳva vü ḥayâ Ḥażret-i İbrâhîm Beg

2 Bulmışıdı pederi yaʿni Muḥammed Pâşâ
Böyle maḫdûm-ı şeref-mend ile şöhret ḳatı pek[1007]

3 Fevtin erbâb-ı ḥaḳîḳat Ramażân içre görüb
Didiler işte budur Leyle-i Ḳadre irmek

4 Ola bâ-luṭf-ı Ḫudâ lemʿa-firûz-ı ḳabri
Nûr-ı âʿmâli çü ḳandîl-i meh ü mihr-i felek

5 Necl-i pâkîzesi Yaḥyâ Beg Efendi yâ Rabb
Ola bir şemʿ-i fürûzânı anuñ[1008] maḥşere dek

6 Gûş-ı İḥyâya bu târîḫi didi mülhem-i ġayb
Gülşen-i ʿAdni maḳarr eyledi İbrâhim Beg
1210/1794

55[1009]
75a

Târîḫ-i Rü'ûs-ı Şeref Mollâ Efendi[1010]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Sâbıḳâ tekye-zen-i bâliş-i ser-mesned-i Rûm
Ẕât-ı ʿâlî ki ider çerḫ egilüb pây-bûs[1011]

[1005] B 74b, E 17a, L 54b, İ 72b.
[1006] E nüshasında başlık şu şekildedir: "Târîḫ-i Fevt-i İbrâhîm Beg"
[1007] 2(b) pek : tek E.
[1008] 5(b) anuñ : seḥer-i L.
[1009] B 75a, E 13a, L 51b, İ 73a.
[1010] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "Devletlü Ṣâliḥ Efendi-zâde Efendimizüñ Ḥafîdleri Rü'ûsuna."
[1011] 1(b) pây-bûs : pâyını bûs İ.

2 Ḥażret-i Esʿad Efendi ki anuñ olmışdur
Şemʿ-i iḳbâline teʾyîd-i İlâhî fânûs

3 Ḥamdulillah ki ḥafîdi şeref üʾd-dîn oldı
Dürr-i şehvâr gibi muntaẓam silk-i rüʾûs

4 Ṭoldırub dâʾire-i devletini ṣît-ı server
Pür-ṭanîn eyledi gerdûnı daḫî hem-çün kûs

5 Yine ḫumḫâne-i dillerde görülsün mi şevḳ
Gösterir işte meh ü mihr-i felek devr-i kûs

6 Murġ-i şevḳ ide maḫâdimi ile ol ṣadrûñ
Cilve-geh-i sâḥa-i ḫâṭırlarını çün ṭâvûs

7 Böyle bir ḫârice İḥyâ didi târîḫ-i laṭîf
ʿİzz ile oldı Muḥammed şeref-efzâ-yı rüʾûs
1211/1795

56[1012]
75a
Târîḫ-i Vefât-ı Çeşmî-zâde Mesʿûd Molla Efendi[1013]

Mefʿûlü / Fâʿilâtün / Mefʿûlü / Fâʿilâtün

1 Mesʿûd Efendi ḥayfâ ol maʿrifetde yektâ
Eylerdi ḫalḳ-ı dünyâ ẕâtın güherle temṣîl

2 Oldıġı rütbe ṣaḫne ḥaḳḳâ ki muvâṣalaydı[1014]
Ḳıldı viṣâl-i Ḥaḳla fânî ṭarîḳi tekmîl

3 Köhne libâs-ı ʿömr-i bî-sûd u müsteʿârı
İstebraḳ-ı cinâne bir demde itdi tebdîl

4 Târîḫ-i fevtin îmâ eyler bu beyt-i vâlâ
Her mışraʿı tamâmen[1015] itmekde anı tafṣîl

[1012] B 75a, E 13a, L 51b, İ 73a.
[1013] E nüshasındaki başlıkta "Efendi" ifadesi yer almıyor.
[1014] 2(a) Oldıġı rütbe ṣaḫne ḥaḳḳâ ki muvaṣalaydı : Ger ṣaḫne-i muvaṣalaydı oldıġı rütbe ammâ.
[1015] 4(b) tamâmen : tamâm L.

5 Cân atdı cevr-i[1016] ʿayna eyvâh Çeşmî-zâde
Mesʿûd Efendi ʿAdne ṣad âh ḳıldı taʿcîl
1211/1795

57[1017]
75b
Târîḫ-i Sâḥil-ḫâne-i Kâmil Efendi[1018]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Sütûde ẕât-ı kâmil zîver-i ṣadr-ı fażâʾil kim
İder vaṣf anı heb erbâb-ı dil ʿizz ü şerâfetle[1019]

2 O vâlâ rütbe kim bâm-ı bülend-i rifʿatin gerdûn[1020]
Dü çeşm-i mihr ü mehle görmege ser-geşte ḥayretle

3 Cenâb-ı Ḥażret-i Kâmil Efendi kim anuñ reʾyi
Esas-ı rükn-i dîn ü devlet olmışdır[1021] metânetle

4 Bu saḥilḫâneyi çün nüsḫa-i fersûde gördükde
Binâsın iyledi tecdîd ol dem ṣarf-ı himmetle

5 Nevâz şikâri-i dest-i nigâh-ı iltifâtından
Yapıldı ḫâṭır-ı meksûrı ʿâşıḳ-veş ʿinâyetle

6 Zihî sâḥil-serâ bünyân-ı dil-geş naḳş kim âdem
Ne ḳâbil geçmek andan istimaʿ-i vaṣf-ı cennetle

7 Sepîde-i cidârından derûnı ḳıṭʿa-i elmâs
Velî kân-ı Bedaḫşân oldı bîrûnı o ḥumretle[1022]

8 Degül sâḥil-serâ bir dilber-i gül-gûn ḳabâdır kim
Ḳızardı rû-yı deryâ ʿaks-ı ḥüsnüñden ḫacâletle

[1016] 5(a) cevr-i : ḥûr-ı E.
[1017] B 75b, E 8b, L 47b, İ 73b.
[1018] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: “Târîḫ-i Sâḥil-ḫâne-i Kâmil Efendi Ḥażretleri Ṭâl-ı Beḳâh”
[1019] Bu beyit L nüshasında şöyledir:
Sütûde ẕât-ı bî-hem-tâ şeref-mend-i hüner-pîrâ / Cihân vaṣf itmede ḥâlâ anı ʿizz ü şerâfetle
[1020] 2(a) rifʿatin gerdûn : himmetin eflâk L. / 2(b) Dü çeşm-i mihr ü mehle görmege ser-geşte ḥayretle : Görelden çeşm-i mihr ü mehle gerdân oldı ḥayretle. L.
[1021] 3(b) olmışdır : olmış bu L.
[1022] 7(b) Velî kân-ı Bedaḫşân oldı bîrûnı o ḥumretle : Velî bîrûnı çün laʿl-i Bedaḫşândır o ḥumretle L.

9 Nigâh-endâz olan her sû görür âyîne-veş anda
Cemâl-i şâhid-i ẕevḳ u ṣafâyı ʿayn-ı ʿibretle

10 Ṣafâsından uçar gûş eyleyen temkîne yer ḳalmaz
Hevâ-yı dil-geşi vaṣf olsa bir meclisde ḫiffetle

11 Görenler ʿaks-ı rengîn derûn-ı yemde ẓann eyler
Döşenmiş al-i kemḫâ mevc mevc olmış leṭâfetle

12 Boġaziçindeki sâḥil-serâlar silk-i gevher-veş
Zen-i dünyâya farżâ zîb-i gerden olsa zînetle

13 Bu sâḥil-ḫâne bir yâḳût-ı rümmâni gibi ânuñ
Miyânında ṭurub zîynet virir âfâḳa behçetle

14 Çekilmiş der-ḳażâ olmış edeble kûh-ı sebz-endâm
Yemm-i aḫżar geçer pîşinden ammâ farṭ-ı ḫaşyetle[1023]

15 Yeter ey kilk-i ḫoş-gû vaṣf-ı sâḥilḫâne nevbet vir
Çalındı gûşa me'mûriyyetim var başḳa ḫidmetle

16 Devâm-ı devlet ü ʿömri duʿâsın ol keremkâruñ
Dem-â-dem ide İḥyâ bendesi ḥüsn-i ṭaviyyetle

17 Hemîşe ẕât-ı ʿâlişânı revnaḳ-baḫş ola yazsa[1024]
Bu sâḥilḫâne-i ʿulyâya ṣıḥḥatle selâmetle

18 Yazıldı levḥ-i mihre böyle bâlâ mıṣraʿ-ı târîḫ
Nevîn sâhil-serâ Kâmil Efendi yapdı devletle
1212/1796

58[1025]
76a

Târîḫ-i Riyâset-i Râşid Efendi Defʿa-i Ṣâniye[1026]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

[1023] 14(b) Yemm-i aḫżar geçer pîşinden ammâ farṭ-ı ḫaşyetle : Geçer pîşinden ammâ âb idüb taʿẓîm-i sürʿatle L.
[1024] 17(a) yazsa : yâ Rabb L, İ.
[1025] B 76a, E 17b, L 55a, İ 74a.
[1026] Bu başlık E nüshasında şöyledir: "Târîḫ-i Re'is-şüden Râşid Efendi."

1 Muḥît-i dâniş ü ʿilm ü hüner[1027] Râşid Efendi kim
Odur keştî-süvârân-ı yemm-i faẕl içre ser-efrâz

2 Hüner-mend-i cihân-pîrâye-i eyyâm kim oldur
İden felek-i faẕîletde riyâsetde[1028] rütbesin iḫrâz

3 Mezâyâ-yı âşinâ-yı rüzgâr ol ẕât kim ʿaḳlı
Yemm-i fehm-i[1029] ferâsetde olur sâḥil-res her râz

4 Yine câh-ı riyâset buldı ol serverle ṣad rifʿat
Ḳudûmiyle o vâlâ mesnedi oldı müşerref-sâz

5 Maʿârif ḳârası baḥr-ı sefîd ṣafḥada peydâ
Olur sükkân-ı kilki deste alsa ol hüner-perdâz

6 Kemân-ı saḫt-ı Rüstem mi nedir yâ andaki ḥâlet
Resîd-i dil-pesendin ṣaḫn-ı ʿâlemde çeken pek az

7 Nişân-ı tîr-i kilk-i mû-şikâfı olsa bir maʿnâ
Şikâr eyler çü ʿanḳâ tâ be-Ḳâf eylerse de pervâz

8 ʿİlmde ẕü'l-cenâḥeyn oldıġı çün ol hüner-perver
Dü-mıṣraʿdan açar her mürġ-i beyti şehper-i iʿcâz

9 Meger kim oldı ḳadd-i ḫôş-ḫırâm-ı kilkine ʿâşıḳ
Dem-â-dem pîş-gâhında devâtı çeşmin eyler bâz

10 Şeref-yâb ola dâ'im maḳdeminden böyle mesnedler
Ḳabûl ide duʿâmı İzid-i bî-çûn u bî-enbâz

11 Didi târîḫin İḥyâ mülhem-i ġayb eyleyüb tebşîr
Re'is oldı yine Râşid Efendi müjde bi'l-iʿzâz

1212/1796

[1027] 1(a) Muḥît-i dâniş ü ʿilm ü hüner : Muḥît-i ʿilm ü dâniş L.
[1028] 2(b) riyâsetde : riyâset İ.
[1029] 3(b) fehm-i : fehm ü E, L, fehmi İ.

59[1030]

76b

Mefâʻilün / Feʻilâtün / Mefâʻilün / Feʻilün

1 Feżâ-yı ʻAdne şitâb eyleyince bu maʿṣûm
Rıżâ Efendiyi ḳıldı ḥazîn riḥlet ile[1031]

2 Ne çare ḥükm-i ḳażâya rıżâ gerek yoḫsa
Kim aġlamaz ciger-pâresine[1032] ḥasretle

3 Henüz ġonce-i terken bu ṭıfl-ı nev-sâle
Açıldı gülşen-i ḫulde-nesîm daʿvetle

4 Yazıldı fevtine İḥyâ bu mıṣraʿ târîḫ[1033]
Cinânı cilvegeh itdi Muḥammed ʻizzetle

1212/1796

60[1034]

57b

Târîḫ-i Menzil

Mefâʻilün / Feʻilâtün / Mefâʻilün / Feʻilün

1 Ṣıddîḳ Efendi o maḫdûm-ı ber-güzîde-şiyem
Ne pek yerinde güzel ḫâne-i raṣîf aldı

2 Zihî sarâ-yı muʻallâ revâḳ-ı dil-geş-i ṭarḥ
Olunca ḥüsnine dil-dâde ol şerîf aldı

3 Bahâr-ı naḳş u nigârı ṭarâvet üzre henüz
Aḳıtdı gerçi anı mevsim-i ḫarîf aldı

4 Ṣabâ leṭâfet-i ḫâkin görüb bu dâʼireniñ
Uṣûl ile yüriyüb ḫaṭvesin ḫafîf aldı

[1030] B 76b, E 14a, L 52b, İ 74b. / B nüshasında başlıksız olan bu tarih E nüshasında: "Târîḫ-i Vefât-ı Maḫdûm-ı Rıżâ Efendi Murâd Efendizâde" başlığıyla, İ nüshasında ise "Târîḫ-i Vefât-ı ʻİzzet Mollâ Maḫdûm-ı Rıżâ Efendi" başlığıyla yer almaktadır.

[1031] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Rıżâ Efendi o pâkîze-güher ola mekîn / Bu ne ḫazîne-i gerdûn içinde devletle.

[1032] 2(b) ciger-pâresine : bu ciger-pâresine L, İ.

[1033] 4(a) Yazıldı fevtine İḥyâ bu mıṣraʿ târîḫ : Didi vefâtına kerrûbiyân budur târîḫ L.

[1034] E 23a, L 57b.

5 Güzel ṭarar diyü zülf-i ʻarûs baġçesin
Şuʻâʻ-ı mihri felek şâne-i naẓîf aldı

6 O beyt-i pür şerefi rüft u rûb içün devrân
Nesîm nâmına bir ḫâdim-i naḥîf aldı

7 Derinde bende-i rû-şüste olmaġa şeb târ
Eline mehden üzengi beyâż lîf aldı

8 Ḳaṣîde-i Şehr-i Sitânbul olub bu şeh-beyti
Ḫayâle ġayrısın ammâ göñül redif aldı

9 Gelince ḫâṭıra bir mıṣrâʻ-ı selîs İḥyâ
Begendi ḥüsnini bu bende-i żaʻîf aldı

10 Budur mıṣrâʻ-ı târîḫ-i dil-pesend işte
Ṣıddîḳ Efendi pek ey ḫâne-i laṭîf aldı

11 Oldı bu muṣraʻ-ı tâm târîḫ-i diger İḥyâ
Aldı Ṣıddîḳ Efendi beyt-i güzîn-i raʻnâ
1214/1798

61[1035]
76b
Târîḫ-i Ḳâim-maḳâm-şüden Bekir Paşa

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Ḫoşâ ḳâʼim-maḳâm-ı ṣadr-ı ʿâlî kim ḳudûmından
Cihân mesrûr ü ḫurrem ḫalḳ-ı ʿâlem şâd-kâm oldı

2 Niẓâmüʼl-mülk-i devlet kim perîşân-nüsḫa-i dehre
Nigâh-ı diḳḳati şîrâze-bend-i intiẓâm oldı

3 O ḫûrşîd-i sipihr-i maʿdelet kim rû-yı ʿâlemden
Ẓalâm-ı ẓulmı maḥva şuʿle-pâş-ı ihtimâm oldı

4 Fürûġ-ı ṣubḥ ṣanmañ ṣadrı teşrîf itdigi demde
Neşâṭından leb-i bâm-ı felek ibtisâm[1036] oldı

[1035] B 76b, E 31b, İ 74b.

5 Olınca ḫil‘at-i ḳâ’im-maḳâmı zîver-i dûş
Ser-â-ser sîneler ol şevḳile âyîne-fâm oldı

6 Cenâb-ı Ḥaḳḳ muvaffaḳ eyleye ẕât-ı şeref-mendin
Bu ṭarz ile du‘â-ı vird-i zebân ḥaṣṣ u ‘âm oldı

7 Didi teşrîf idince ṣadrı İḥyâ bendesi târîḫ[1037]
Bekir Pâşâ-yı âṣaf menzile ḳâ’im-maḳâm oldı
1213/1797

62[1038]
77a

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Cihânı eylese pür ṣît-ı mâtemi ne ‘aceb
Dirîġ gitdi bir Âṣaf naẓîri devrânuñ

2 Vezîr-i muḫteşem ‘âli-himem sütûde-şiyem
Vücûdı zîver ü ârâyişidi dünyânuñ

3 İden ṣadâḳatını âşikâr devletde
Biri de ol idi ḫuddâm-ı Şâh-ı ẕî-şânuñ

4 Ġam-ı cihân çekilür derd-i ser degül gördi
Çekildi seyrine ol dem na‘îm-i me’vânuñ[1039]

5 Bir âh çekdi zemîn ṣanma tûġıdır dikilen
Aña daḫî eṣer itdi ġamı bu mâcerânuñ[1040]

6 Didim vefâtına İḥyâ du‘â idüb târîḫ[1041]
Muḳarrî ‘Adn ola yâ Rabb Ḥüsâm Pâşânuñ
1216/1800

[1036] 4(b) ibtisâm : pür ibtisâm E, İ.
[1037] 7(a) bendesi târîḫ : bende-sır oldı târîḫ E.
[1038] B 77a, E 22b, L 57b, İ 75a. / B ve L nüshalarında başlıksız olan bu Târîḫ, E nüshasında: “Târîḫ”, İ nüshasında ise “Târîḫ-i Vefât-ı Ḥüsâm Paşâ” başlığıyla yer almaktadır.
[1039] 4(b) na‘îm-i me’vânuñ : na‘îm ü me’vânuñ E, L, İ.
[1040] 5(b) mâcerânuñ : hicrânuñ L.
[1041] 6(a) İḥyâ du‘â idüb târîḫ : ben bir du‘â ile târîḫ E, L.

63[1042]
56b
Târîḫ

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Mükerrer ṣadr-ı âlî-ḳadr ol ẕât-ı hünerdi kim
Vüfûr-ı ‘aḳl ile gencîne-i faż̈l u ‘ulûm oldı

2 Penâh-ı ehl-i dil Ṣâliḥ Efendi-ẕâde kim el-ḥaḳ
Ser-efrâz-ı efâḍil şimdi bir vechle ‘umûm oldı

3 Hüner-ârâ celâl ü devletle yine bu vaḳt-i es‘ad
Mu‘alla-mesneddir Rûma şeref-baḫş-ı ḳudûm oldı

4 Ziḥâm-ı şân u şevketden görinmez bezm-i vâlâsı
İderler dâmenin taḳbîl ü bâdî-i ḥücûm oldı

5 Felekde şeb-revân ẓulmı tâb-meş‘al ‘adli
Hidâyet itmede râh-ı ṣevâba çün nücûm oldı

6 Ola tâ rûz-ı maḥşer ḫanmân-ı devleti bâḳî
Du‘â-gûyem bugüne bendeye edeb u rüsûm oldı

7 Görüb târîḫin İḥyâ levḥ-i maḥfûz ḫayâlimde
Yine Ṣâliḥ Efendi-ẕâde bildim ṣadr-ı Rûm oldı

64[1043]
56b
Târîḫ-i Feth-i Cezîre-i Ḳûrfe

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Şeh-i Dârâ-ḥaşem ṣâḥib-ḳırân-ı ʿarṣa-i ʿâlem
Ḫıdîvv-i yemm-i himem kim Ḥaḳdan ol feyż-i ʿâmîm aldı

2 Ḫudâvendiger-i mûr Şeh Selîm-i salṭânat-perver[1044]
Ki bû-yı ʿıṭr-ı ḫulḳın ṣâḥib-i ẕevḳ Selîm aldı

[1042] L 56b.
[1043] E 21b, L 56b.
[1044] 2(a) ma‘delet-perver : salṭânat-perver L.

3 Yegâne ḫusrev-i ẕî-şân ki peyġâm-ı naẓîrüñ hiç
Ne seyyâḫân-ı ʿâlem ne bu ʿabd-ı müstedîm aldı

4 O şeh kim kemterin tâb-ı fürûġ-ı ṣubḥ-ı iḳbâlin
Sefîdac itmege ruḫsâra her ḥûr-ı besîm aldı

5 Felek tezyîn içün ferş-i serîr-i ʿizz ü iclâlin
Degül pervîn-i şeb külçeyle lü'lü'-yi naẓîm aldı

6 İder luṭf-ı kelâmı zinde her dil mürde-i ye'si
Meger enfâsı feyż-i nuṭḳ-ı cân-baḫş-ı kelîm aldı

7 O sulṭân-ı dilberüñ ṣadme-i ḳaḥrından ammâ kim
Gürûh-ı düşmenüñ ḥaṣn-ı derûnın ceyş-i bîm aldı

8 Müyesser oldı ʿahd-ı devletinde Ḳûrfe'nüñ feṭḥi
Meşâmm-ı ḫalḳ bû-yı müjde-i ʿanber-şemîm aldı

9 Donanmâ-yı hümâyûn vardı maḥsûr itdi her sûdan[1045]
Tamâm-ı eṭrâfın anuñ lâ-yuʿadd fülk-i cesîm aldı

10 Tüfeng ü ṭôb-ı âteş-bârdan sûzân olub yekser
Derûn-ı ḳalʿasın külḫan gibi nâr-ı caḥîm aldı

11 Ḥücûm itdikde ceyş Allahü Ekber bu ne ḥâletdür
Cihânı ġulġul-i tekbîr-i Ḫallâḳ-ı ʿAlîm aldı

12 Görüb bu ḥâli düşmen oldı dört yanı deñiz ol dem
Fitîl-i âteş-i endûhı evvel dûzaḫ muḳîm aldı

13 Virüb ḳalʿa ile bu mülk ü saʿyi ehl-i[1046] İslâma
Emânî ol zamân şemşîrden ḫaşm-ı le'îm aldı

14 Suʿûd-ı ṭâliʿ-i ferḫundesi âṣârıdır bu kim
Cihânuñ şehriyârı öyle bir mülk-i ʿaẓîm aldı

15 Duʿâ-yı devleti neşr oldı ṣaḫn-ı gülşen-i dehre
Ki verd-i ṣubḥ-gâhım nefḥasın bâd-ı nesîm aldı

[1045](9a) Donanmâ-yı hümâyûn vardı maḥsûr itdi her sûdan : Donanmâ-yı hümâyûn itdi her sûdan varub maḥsûr L.
[1046] L nüshasında "ehl-i" ifâdesi yer almıyor.

16 Ümîd oldır ḳarîben diye ʿâlem müjdeler işte
ʿAdûdan mülk-i Mıṣrı feṯḥ idüb Şâh-ı kerîm aldı

17 Yeter ġavvâṣṣ-ı ter-dest-i ḳalem baḥr-ı maʿânîden
Egerçi pençe-i ḫâhişle çoḳ dürr-i yetîm aldı

18 Gezüb ben dergeh-i ḫülyâyı vardı sûḳ-ı maʿnâya
Görüb bir kâle-i zîbâyı ṭabʿ-ı müstaḳîm aldı

19 Hemân ʿarż itdi der-gâh-ı şeh-i ẕî-şân-ı devrâne
Ser-i taʿẓîme anı ḫâme-i muʿciz-raḳîm aldı

20 Dir İḥyâ bendesi ol kâle bu târîḫ-i ġarrâdır
Çeküb küffâr elinden Ḳûrfe'yi Sulṭân Selîm aldı

1212/1796

65[1047]
77a
Târîḫ-i Vefât-ı Muṣṭafa Aġâ[1048]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Terk idüb ʿâlemi bir ẕât-ı kerîmü'l-aḥlâḳ
Gitdi seyrân ü temâşâya mesîr-i ʿAdne

2 Keṯḫüdâsıydı Ḳapûdân Ḥüseyin Pâşânuñ
Oldı daʿvetli meger ḫân-ı vefîr-i ʿAdne

3 Zîver olmuşıdı[1049] sırr-ı bevvâbîne
Buldı Rıḍvân varub şimdi serîr-i ʿAdne

4 Getürüb bâd-ı ecel sâḥa-i cennetden bû
Oldı dildâde[1050] o dem müşg-i ʿabîr-i ʿAdne

5 Çıḳarub câme-i fânî-i ḥayâtı tenden
Eyledi raġbet-i[1051] sündüsle ḥarîr-i ʿAdne

[1047] B 77a, E 22a, L57a, İ 75a.
[1048] E nüshasında başlık "Târîḫ" şeklindedir.
[1049] 3(a) olmuşıdı : olmuşıdı vücûdı E, L, İ.
[1050] 4(b) oldı dildâde : dil-firîb oldı L.
[1051] 5(b) raġbet-i : raġbeti E, L, İ.

6 Sâye-endâz ola yâ Rabb ḫırâm eyleyerek
Dem-be-dem gülşen-i bî-miṣl ü nâẓîr-i ʿAdne

7 Oldı târîḫ-i vefâtı bu mücevher mıṣraʿ
Muṣṭafâ-nâm Aġâ geçdi serîr-i ʿAdne
1211/1795

66[1052]
77a
Târîḫ-i İstanbul-şüden Emin Beg Efendi

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Bülend iḳbâl-i devlet nev-nihâl-i bâġ-ı ceyşiyyet
Şerîḥi menḳabet-pîrâye baḫş-ı mesned-iʿzâz

2 Dürr-i deryâ-yı ʿiffet gevher-i kân-ı faẓîlet kim
Ṣunûf-ı ʿilm u faẓl u maʿrifetde ẕâtıdır mümtâz

3 Emin Beg Ḥażreti kim âfitâb-âsâ olur ʿaḳlı
Şebistân-ı ḫayâl maʿnî'-i bârik-i rûşen-sâz

4 İder cevlân-nümâ-yı deşt-i ebḥâṣ olsa bir demde
Kemîne-i gerd-i elzâmı fuḥûle sürme'-i âvâz

5 Degil nuṭḳ-ı dil-ârâ gülşen-i ṭabʿında bî-pervâ
Nevâ-senc-i belâġat oldı gûyâ bülbül-i iʿcâz

6 Göñüller Ḳâf-ı istiġnâda ʿanḳâ olsa ṣayd eyler
Nigâh-ı luṭfıdır bir öyle şahbâz-ı hümâ-pervâz

7 Biḥamdillah olub devletle şimdi ḥâkimü'l-belde
O vâlâ-rütbeyi ẕât-ı şerîfi eyledi iḫrâz

8 Ḳudûmı ḫayr-ı maḫż oldıġını bu câh-ı ʿalîye
Felek idrâk ideydi aṭlasın eylerdi pây-endâz

9 Fürûġ-ı mihr-i ʿadlinde çü ḫuffâş oldılar pinhân
Gürûh-ı muḥtekir her bir gürisne-çeşm-i ḥırṣ-vâz[1053]

[1052]B 77a, L 62b, İ 75b.

10 Ṭolandı bîm ü te’dîbiyle çarḫı nân-fürûş-ı mâh
Raġîf ḳurşını zîrâ gehî nâḳış ider ibrâz

11 Şahbâz itmekde çûb-ı muḫżırân dergehin a‘dâd
Bunı idrâk ider her şeb olan çarḫa nigâh-endâz

12 Felek mizân be-kef çün muḫtesib oldı rikâbında
Ṣavulsun yoldan istiġnâ ṣatan her mâh-ı evc-i nâz

13 Yeter İḫyâ maḫaldir naẓma iṭnâb-ı kelâl-âver
Du‘âya başla ammâ eyle bir ḫoş ṭırâz ile îcâz

14 Dem-â-dem zîver-i ṣadr-ı menâṣıb eyleyüb ẕâtın
Maṣûn itsün kederden Ḳâdir-i bî-çûn ubî-enbâz

15 Didi müjdeyle târîḫ-i laṭîfin mülhem-i ġaybını
Emîn Begdir Efendi ḥâkim İstanbula bâlâ-‘azâz[1054]
1215/1799

67[1055]
77b
Târîḫ-i Sâḥilserâ-yı Ser-tüfengyân Ḫâṣṣa’ ‘Ârif Efendi

Müstef‘ilün / Müstef‘ilün / Müstef‘ilün / Müstef‘ilün

1 Sulṭân-ı Cem-mesned Selîm Ḫânuñ tüfenkci başısı
‘Ârif Efendi kim odur evc-i faẓîletde hümây

2 Ol baḥr-ı pür-mevc-i hüner kim felek idrâk-i beşer
Gezse yem-i vaṣfuñ eger olmaz idi[1056] sâḥil-sây

3 Tâb-ı ẕekâsından niyâz-ı iḳtibâs-ı nûr idüb[1057]
Her ṣubḥ olur mihr-i sipihr-ârâ derinde cebhe-sây

[1053] 9(b) Gürûh-ı muḫtekir her bir gürisne-çeşm ḥırṣ-vâz: Ḳatı çoḳ muḫtekirle gürisne-çeşmân-ı ḥırs-vâz L.
[1054] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Didi tebşîr ile İḫyâ mıṣra‘-ı târîḫini / Oldı İstanbul Efendisi Emîn Beg emrle
[1055] B 77b, E 25a, L 59b, İ 76a.
[1056] 2(b) idi : ebed İ. / sâḥil-sây : sâḥil-resây E, L.
[1057] 3(a) idüb : ider L.

4 Zîbende bir sâḥilserây aldı ki ḥüsnin görmege
Âyînedir kef-i pişgâhında yem-i ṣafvet-nümây

5 Ḳaṣrındaki evc-i ṣaffe elḥaḳ rubʿi meskûne bedel
Ṭarḥındaki her ḫurde bir şevḳ-i ʿaẓîme reh-nümây

6 Pâyına düşmiş mevc-i yem[1058] üftâdesidir gûyiyâ
Âġûşa çekmiş ravża hem mânend-i şûḫ-ı dil-rübây

7 Ḫulḳ oldı bir cennet ṣanub ġılmân eyler şitâb[1059]
Bir âdemüñ ḳalbinde ḥüsn-i ṭarḥı olṣa rû-nümây

8 Uçmaġa teşbîh eyleyen nisbet olınmaz ḫiffete
Ḳaṣrında oldıḳca kepengi zîr ü bâlâ pür-güşây

9 Ẓann itme ʿaks itdi yeme naḳşı miṣal-i mâşiṭâ
Rûy-ı ʿarûs-ı baḥre oldı dem-be-dem gülġûne-sây[1060]

10 Eylerdi bundan mâʿda her biri ṣad-cihân[1061]
Çün kuḥl ideydi sâyesi mihr ü mehüñ çeşminde cây

11 Mümkin degil bir vechile taʿrîf ü tavṣîfi anuñ
Besdir zebân-ı kilk ile vaṣf olmaz ol nüzhet-serây

12 Eyle duʿâ-yı devletin tâ rûz-ı ḥaşr iclâlle
Revnâḳ- ṭırâz-ı mesned-i iḳbâl ide ẕâtın Ḫüdây

13 Gördi temellük itdigin İḥyâ didi târîḫini
ʿÂrif Efendiye sezâ-vâr oldı bu sâḥil-serây
1215/1799

68[1062]
78a
Târîḫ-i Vefât-ı Saʿîd Beg Efendi

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

[1058] 6(a) İ nüshasında "yem" ifadesi yer almıyor. / Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Sanmañ ki mürġân-ı âşiyân-sâz oldılar gülzârına / Ḳuş ḳondurur tezyîn içün saʿye çarḫ olmuş dü-tâ

[1059] 7(a) ġılmân eyler şitâb : ġılmân u ḥûr eyler E, L.

[1060] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer alıyor:
(…?) ile daḫî gelür mi kendü hem / Görseydi naḳş u dil-geşin bu mertebede ḥayret- fezây

[1061] 10(a) ṣad-cihân : seyr-i ṣad-cihân E, L, İ. / 10(b) çeşminde : ḳalbinde L.

[1062] B 78a, E 25b, L 60a, İ 76a.

1 Kitâb-ı ʿömrini tîz âḫir itdi bu maḥdûm
Olur iken daḫî dîbâcesin teʾemmülde

2 Derûnı pâreledi tîġ-ı firḳati ḥayfâ
Bu zaḫma fâʾide yoḳ merhem-i taḥammülde

3 Mizâc-ı nâziki bir gûne laṭîf idi kim
Ben ol leṭâfeti bilmem ṭabîʿat-ı gülde[1063]

4 Beḳâyı tâze iken iḫtiyâr idüp gitdi
Görüb bu ʿâlem-i fâniyi çün tebeddülde

5 Giyâh-ı ḳabri ser-efgende-i niyâz olmış
Dilince raḥmet-i Mevlâya heb tevessülde

6 Demâdem eyleye yâ Rabb şarâb-ı kevṯeri nûş
Müdâm ola naʿim-i cenneti tenâvülde

7 Bu resme söyledim İḥyâ vefâtına târîḫ
Revân oldı Muhammed Saʿîd Beg ḫulde
1215/1799

69[1064]
60a
Târîḫ

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Naḫl-i gülzâr-ı maʿârif yaʿni ʿAbdullah Beg
Gülşen-i tedrîs anuñla bulmışıdı ʿizz ü şân

2 Berg ü bâr-ı ʿömrüni rîzân idüb bâd-ı ecel
Ol nihâl-i fażlı ḳıldı mâʾil-i dâr-ı cinân

3 Ṭabʿı bir dürr-i ṣadef-pîrâ-yı imkân idi kim
Ṣafvetinden oldı ġalṭân yemm-i reşk-i âsmân

[1063] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Feṣâḥat eyledi aña hem-zebân velî ebḥâṣ / Nedîm-i ḫâṣ idi ser-meclis-i taḫayyülde
[1064] L 60a, E 25b.

4 Bâġ-ı fażlıñ serv-i mevzûnıydı fikr-i ṣâ'ibi
Kâḫ-ı 'ilmiñ bir sütûnıydı o kilk-i ter-zebân

5 Dâveri merḥûma olmışdı 'aceb ni'mu'l-bedel
'Azm-i Firdevs itdi ḳıldı ol da tebdîl-i mekân

6 Gördi çün ser-ṣofra-i bezm-i cihânı bî-nemek
Gitti ʿAdne olmaġa lezzet-çeş-i zevḳ-i nihân

7 Eyle diger dâveriñ yâ Rabb hemîşe kâm-ver
Hem bu zât-ı ekremiñ ḳıl hem-demin ḥûr-ı cinân

8 Yazdı bir mıṣra'la İḥyâ fevti târîḫin tamâm
İtdi 'Abdullah Beg ṣaḥn-ı cinânı âşiyân
1214/1798

70[1065]
78b
Târîḫ-i Velâdet-i Sâmiḥa Ḫânım

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Devletlü veliyyü'n-niʿmem Esʿad Efendi
Ḳâṣırdır anıñ midḥat-i zâtında zebânım

2 Bir bir güher-i vaṣfını naẓm itmege gelmez
Tafṣîl ile gittikce evzâr-ı silk-i beyâñım

3 Ammâ yine ben naḳl ile evṣâf-ı bülendin
Ser-meclis-i ʿâlemde bugün menḳabe-ḫânım

4 Aḫlâḳını yâd itsem olur ṭabla-i ʿaṭṭâr
Bâzâr-ı belâġatda dil-i nefḥa-feşânım

5 Maḫdûm-ı hüner-perveri ol ṣadr-ı güzîniñ
Yaʿni ki ḥüsâm-ı şeref-efzâ-yı cihânım

6 Ḳıldı dil-i dâʿisini[1066] lezzet-i ḫışn tebşîr
Bir duḫterim oldı diyu ol nâdire-dânım

[1065] B 78b, İ 76b.
[1066] 6(a) dâʿisini : 'aynı İ.

7 Virmiş aña naḳḳâş ḳadr-ı ḥüsn ile ṣad reng
O ṭıfla sezâdır dise ṭâvus-ı cinânım

8 Dir zühre ki ḫâṣṣiyyet-iḫar-muhreolaydı
ʿAḳd eyler idim mehdine çeşm-i nigerânım

9 Ol ṭıfla olub dâye bunı dir zen-i dünyâ
Her ḫidmeti biñ cânla[1067] dâmen-be-miyânım

10 İḥyâ idemez ʿarṣa-i vaṣfında tekâpû
Anıñ oldı semend ḳalem-i[1068] ḫôş-cereyânım

11 Peyvend ola tâ maḥşere bu silsile'-i pâk
Vaḳf eyledim ol daʿvete ʿömr-i güzerânım

12 Târîḫini bu mıṣraʿ-ı ġarrâ ider eşʿâr
Zîb-âver-i kevn oldı gelüb Sâmiḥâ Ḫânım

1216/1800

71[1069]
79a
Târîḫ-i Çeşme'ül-ḥâc İbrâhim Efendi

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Rükn-i devlet mâye-i faḫr-ı ricâl-i salṭanat
Ẕât-ı pür-himmet ki ḫamdır çarḫ aña taʿẓîmden

2 Şıḳḳ-ı ṣânî yaʿni İbrâhim Efendi kim ider
Ebre meşḳ-bâriş-i iḥsân keff-i pür-sîmden

3 İştiġâl-i ḫidmet-i devlet o ẕât-ı ekremi
ʿAvḳ iderken cûy-ı luṭf-ı icrâsını taşmîmden

4 Buldı fırṣat böyle cârî ḫayra himmet eyledi
Yapdı bu nev çeşme-sârı farḳı yoḳ tesnîmden

[1067] 9(b) cânla : cân ile İ.
[1068] 10(a) İ nüshasında "ḳalem-i" ifadesi yer almıyor.
[1069] B 79a, İ 77b.

5 Ḳıldı kilk-i ter-zebân İḫyâ bu târîḫi revân
Zemzem aḳdı şu maḳâma bir İbrâhimden
1216/1800

72[1070]
80a
Târîḫ-i Anaṭolı-şüden ʿÖmer Beg Efendi

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Müjdeler ḫâṭır-ı erbâb-ı süḫan oldı şâd
Rûy-ı ehl-i hüneri ḳıldı beşâret ḫandân

2 Câh-ı vâlâ-yı Anâṭolıya virdi zînet
Yine iclâl ile bir ẕât-ı celîlü'l-ʿünvân

3 Yaʿni hem-nâm-ı ʿÖmer ṣadr-ı mekârim-perver
Efser-i ʿadle güher olsa kelâmı şâyân

4 Ṣadre rifʿat vireli yümn-i ḳudûmı şimdi
Terk-i daʿvâ-yı ʿulüvv eyledi çarḫ-ı gerdân

5 Sâḥa-i devletine oldı ḥaṣîr-i pür-çîn
Mevc mevc gire nâṣıye-i rû-mâlân

6 Pertev-i şânı ḳadar şuʿlesi yoḳdur yoḫsa
Mûmdur bezmine şemʿ olmaġa mâh-ı tâbân

7 Öyle ṣâf âyîne-i ṭabʿı ki ʿaks-efgen olur
Olmadın zîver leb-i dildeki esrâr-ı nihân

8 Saʿd ol ẕâtına bu câh-ı muʿallâ mesned
Ḳıla Ḥaḳḳ dergehini melce'-i ḥâcet-mendân

9 Yazdı bu resmle tebrîk idüb İḫyâ târîḫ
Geldi ṣadr-ı Anâṭôlıya ʿÖmer Begden şân
1217/1801

[1070] B 80a, İ 78a.

73[1071]

80b

Târîḫ-i Çeşme-i Ḳapûdân-ı Deryâ Ḥüseyin Paşâ

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Âṣaf-ı yemm-i himem ârâyiş-i gülzâr-ı kerem
Zîb u fer buldı bu ʿâlem o kerem-pîrâdan

2 Rüstem-i ʿarṣa-i heycâ ḳapûdân-ı deryâ
Himmeti ḳıldı rehâ baḥr u beri a‘dâdan

3 Münhilü’l-ʿazab mürüvvet-i Ḥüseyn Paşâ kim
Cûd-ı iḥsân[1072] aña bir mevhibedir Mevlâdan

4 Yapdı çeşme’-i dil-cû ki leṭâfet geldi
Sâḥa-i ḥavża o bünyâd-ı cihân-ârâdan

5 Ḳulzüm-i himmetiniñ vüsʿatı şol mertebe kim
Aña nisbet bu eşer ḳaṭre oldı deryâdan

6 Gel bu ser-çeşmeye ey teşne ṭaġıt sevdâñı
Ẓulmeti ber-ṭaraf it âb-ı ḥayât-efzâdan

7 Kilk ile dildeki târîḫi ʿiyân ḳıl İḥyâ
Bir ḳalem ṣu getür ol menbaʿ-ı müsteşnâdan

8 Oḳu bir kerre bu târîḫi pes ey dil-teşne
Nûş ḳıl zemzemi ʿayn-ı Ḥüseyin Paşâdan

1217/1801

74[1073]

80b

Târîḫ-i Vefât-ı Nâ’ile Ḳalfa

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

[1071] B 80b, İ 78b.
[1072] 3(b) Cûd-ı iḥsân : Cûd u iḥsân İ.
[1073] B 80b, İ 78b.

1 Raʿd u bârân ṣanma feryâd eyleyüb aġlar felek
Böyle bir serv-i leṭâfet-baḫş-ı bâġ-ı ʿişmete

2 Gülşen-ârâ-yı ḥarîm-i Asmâ Sulṭân iken
Ol gül-i nev-ḫîzi ṣoldırdı ecel baḳ ḥikmete

3 Zîver-i dürc-i zemîn itdi vücûdın rûz-gâr
Eyledi raġbet meger bu gevher-i zî-ḳıymete

4 Oldı ḥayfâ mâʾil-i ârâyiş-i ḫuld-ı berîn
Baḳmadı fânîdeki kerr ü ferr ü ḥaşmete

5 Söyleyüb târîḫini İḥyâ duʿâ ḳıl rûḥına
Eyleye Ḥaḳ Nâʾile Ḳalfâyı nâʾil raḥmete

1217/1801

75[1074]
80b

Târîḫ-i İslâmbul-şüden Emin Beg[1075] Defʿa-i Ṣâniye

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Biḥamdillah Emin Beg Ḥażretiyle buldı ṣad müjde
Yine bu köhne bünyâd niẓâm-ı belde teʾsîsi

2 Yine bu mesnedi teşrîf idince bildi her dânâ
Murâd eyler ʿibâdiçün Ḫudâ terfîh ü tenfîsi

3 Taḳrîb niyyetiyle Ḥaḳḳa ṣubḥ u şâm ider tebʿîd
Maʿâş-ı ḫalḳdan mânend-i sûs erbâb-ı telbîsi

4 Nigeh-bânî-i ḳaṣr ṭâliʿ-i saʿdiyle ol ẕâtıñ
Ṣabâḥ ḥaşre dek bâz ide Mevlâ çeşm-i Bercîsi

5 Didi târîḫin İḥyâ ʿâlemi tebşîr idüb ḫâmem
Emin Begdir yine bu demde İstanbul Efendisi

1218/1802

[1074] B 80b, İ 79a.
[1075] Emin Beg : Emin Beg Efendi İ.

76[1076]
81b
Târîḫ-i Velâdet-i Muḥammed Sa‘dullah Maḫdûm-ı Ahmed Şâkir Efendi

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Meh-i burc-ı faẕîlet âfitâb-ı evc-i ḫayṣiyyet
ʿUlüvv-i şânı ṣad rifʿatle reşk-i çarḫ-ı aḥḍardır

2 Şeref-baḫş-ı ricâli salṭanat-ı Ahmed Efendi kim
Ser-i iḳbâle efser mesned-i iclâle zîverdir

3 Zebân-ı nükte-senci nâv-dân-ı kevṣer-i ḥikmet
Dehân-ı dürr-feşânı nuṭḳı gûyâ dürc-i gevherdir

4 Ḥubûbâtıñ olaldan nâẕırı ṣad bîmle devrân
Eler ġırbâl-ı şeble gendüm çü ṣanma aḫterdir

5 Ḫudâ ol nüsḫa-i ʿirfâne pür-ṭıfl eyledi iḥsân
Ki tâb-ı cebhe-i raḫşânı reşk-i mâh-ı enverdir

6 Ḳudûmı oldı bu ʿişret-serâ-yı kevne zîb-âver
Vücûdı ʿâlem-i hestîde bir rûḥ-ı muṣavverdir

7 Döner gehvâre-i pür-zîbi ṭâvûs-ı ḫırâmâne
Anıñ gûyâ ḳımâṭ-ı zer nigârı iki şeh-perdir

8 Görüb şâyân-ı ihdâ çarḫ o ṭıfl-ı nâz-perverde
Degildir mâh-ı nev ʿarż itdigi elmâs ḫançerdir

9 İlâhî ol gül-endâmı feżâ-yı bâġ-ı ʿâlemde
Maṣûn it tünd-bâd-ı fitneden kim ġonçe-i terdir

10 Ḳarîrü’l-ʿayn ide ṭûl-ı ḥayâtı vâlideynin hem
Duʿâ ḫatm-ı süḫânde tâ ki de’b her süḫân-verdir

11 Didi tebrîk idüb târîḫ-i sâl-ı mevlidin İḥyâ
Ḳudûmın ide Saʿdullah Muḥammed mihr-i enverdir

1218/1802

[1076] B 81b, İ 79b.

77[1077]
82a

Târîḫ-i Çeşme-i Ḥażret-i Veliyyü'n-Ni'm

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün

1 Zihî müftî-i dîn Es'ad Efendi
Muṭarrâ-cûy-ı iḥsânıyle her yer

2 Binâ ḳıldı bu dil-cû çeşme-sârı
Aḳıtdı kevṯer oldı ḫayra maẓhar

3 Ḫudâ me'cûr ide ẕât-ı şerîfin
Ola cârî bu ḫayrı tâ-be-maḥşer

4 Didi târîḫini İḥyâya Rıḍvân
Bihîn bu çeşmeden iç âb-ı kevṯer

1220/1804

78[1078]
82a

Târîḫ-i Pâye-i İslambul-şüden Maḫdûm-ı Veliyyü'n-ni'mi

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

1 Zîver-i ṣadr-ı meşîḫat bu ḥanîfe menḳabet
Menba'-ı re'fet ki ḥüsn-i ḫulḳınıñ 'âlem ḳulı

2 Ḥażret-i Es'ad Efendi müftî-i 'âlî-maḳâm
Bulmadı miṯlin felek devr eyledi ṣâġ u ṣolı

3 Şâh-ı 'âlem gördi şâyân kerem-i maḫdûmını
Ḳıldı iḥsân-ı hümâyûn pâye-i İstânbulı

4 Öyle 'âlî-pâye kim anuñla erbâb-ı ṭarîḳ
Buldılar bâlâ-yı ḳaṣr-ı 'izzete âsân yolı

5 Eyledi Ṣâliḥ Efendi gibi maḫdûm-ı güzîn
Pertev-i iclâl ile ol rütbeyi yek-ser ṭolı

[1077] B 82a, E 28a, İ 80b.
[1078] B 82a, İ 80b.

6 Raġbeti ʿirfânadır baḳmaz metâʿ-ı zînete
Degmez ol kâlâ naẓar itseñ ḥaḳîḳat bir yolı

7 Yazdı İḥyâ bendesi ṣad şevḳle târîḫini
Aldı necl-i pür hüner nev pâye-i İstânbulı
1220/1804

79[1079]
82a
Târîḫ-i Rü'ûs-ı Sâlim Molla[1080]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Şeyḫü'l-İslâm-ı Cihân Esʿad Efendi kim anuñ
Dem-be-dem olmaḳdadır memnûn enʿâmı nuḳûs

2 Ehl-i ṭabʿı cezb ider luṭf-ı kelâmı öyle kim
Ḳılsa gûş âyîneden tâb ider[1081] naḳş-ı ʿukûs

3 İşte ez-cümle rü'ûs ile rebîb-i bendesin
Bir çerâġ itdi ki oldı dergehinde ḫâk-bûs

4 Öyle pür şevḳ-i ʿinâyetdir ki şimdi beyt-i dil
Oldı her eṭrâfı gûyâ ḫâver-sitân-ı şumûs

5 Bende İḥyâ söyledim iḳdâm idüb târîḫini
Oldı iḥsân Sâlim-i dânişvere elden rü'ûs
1220/1804

80[1082]
82b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Meh-i burc-ı faẓîlet mihr-i evc-ârâ-yı hayṣiyyet
Żiyâ-baḫş-ı sipihr-i maʿrifet faḫr-ı hüner-mendân

[1079] B 82a, E 32a, İ 80b.
[1080] Bu tarihin E nüshasındaki başlığı şöyledir: "Târîḫ-i Rü'ûs"
[1081] 2(b) tâb ider : pür-tâb ider E, İ.
[1082] B 82b, İ 81a. / B nüshasında başlıksız olan bu tarihin İ nüshasında başlığı şöyledir: Târîḫ-i Anaṭôlı-şüden Emin Beg Efendi.

2 Emin Beg Ḥażreti ol mîr-i iḳlîm-i necâbet kim
Felekde cebhe-sây-ı âsitânıdır meh-i tâbân

3 Senâ-ver-i baḥr-ı sâḥil-i nâ-bedîd faẕl u dânişde
Dilâver-i ṣaḥn-ı pehnâ-yı hünerde nâdirü'l-aḳrân

4 Emîr-i kişver-i ʿiffet o mîr-i mülk-i reʾfet kim
İder ḫâk-i derin erbâb ḥâcet-i kuḥl-ı çeşm-i cân

5 Muʿalla ṣadr-ı Anaṭolıya şâyân görüb ẕâtın
Bülend itdi o vâlâ câh ile ḳadrin şeh-i devrân

6 Ser-efrâz oldığına iʿtibârıyle[1083] şehriyârıyle
Olur ser-der-hevâ-yı reşk serv-i sâḥa-i büstân

7 Ezelde ẕâtına tevciye olunmuş bu muʿalla câh
Ḳażâ şimdi ider âṣârını ârâyiş-i ekvân

8 O rütbe şuʿle-i nûr-ı diyânet ṭabʿ-ı ṣâfında
Ki bir fânûs-ı büllûr içre gûyâ şemʿdir raḫşân

9 Girîbân-gîr-i ehl-i ẓulm olurken pençe-i ʿadli
Olur mı dâmeninden münfaṣıl hiç dest-i maẓlûmân

10 Zamân-ı devletin medd eyleyüb Mevlâ cihân içre
Vücûd-ı merḥamet-âlûdına ibḳâ eyleye her ân

11 Mübârek ola ol[1084] necl-i kerîme câh-ı vâlâsı
Muvaḳḳit itdi kim daʿvâta icmâla budur ʿünvân

12 Zebân-ı medḥinde ḳâṣır ḫâme-i ṭaḥrîrinde ʿâcizdir
Hemân târîḫ-i nışbın ile İḥyâ ʿâleme iʿlân

13 Bir ilhâm ile naḳş oldı levḥ-i dilde bu mıṣraʿ
Emin Big Ṣadr-ı Anâṭolıya virdi kemâl u şân
1221/1805

[1083] 6(a) iʿtibârıyle : iʿtibâr-ı İ.
[1084] 11(a) "ol" ifâdesi İ nüshasında yer almıyor.

81[1085]
83a

Târîḫ-i Meşîḫat-ı Seyyid Muḥammed ʿAṭâullah Efendi Defʿa-i Ṣâniye

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Sipihr-i ḳalb-i ehl-i faẕl-ı dânişden[1086] seḥâb-ı ġam
Açıldı mihr-i şevḳ oldı ʿiyân ṣad şükr Mevlâya

2 Şeb-i endûh ile târ olmuşiken ḥücre-i diller
Güşâyiş-yâb-ı nûr-ı ṣubḥ ṣâdî oldı bî-ġâye

3 Ḳumâş-ı şevḳ çıḳdı dest-gâh-ı ḳudret-i Ḥaḳdan
Ururken dâġ-ı dil tamġa-yı nev kâlâ-yı sevdâya

4 Derûn-ı ehl-i dil ṣayḳal-pezîr-i inşirâḥ oldı
Gidüb reng-i küdûret döndi mir'ât-ı mücellâya

5 Ser-i erbâb-ı dâniş müftî-i seyyid-meniş yaʿni
Yine teşrîf-sâz oldı muʿalla ṣadr-ı fetvâya

6 ʿAṭâullah Efendi ol şerîfü'n-nesl-i bî-hemtâ
Feraḥ-zâ oldı yümn-i maḳdemi aʿlâ vü ednâya

7 Yegâne gevher-kec-i maʿârif kim vücûdıyle
Yeñiden mesned-vâlâ-yı âfitâb buldı pîrâye

8 Semend-i kilki cüz'î-i vaḳfe-gîr olmuşdı âyende
Anı mihmîz-i iḳbâli yürütdü ṣaḥn-ı imżâya

9 Müşâbihdir murâdı ḥoḳḳasıyla dil-rübâyîde
Ḫaṭṭ-ı nevḫîz ile çâh-ı zenaḫdân-ı dil-ârâya

10 Riyâż-ı maʿrifetde ḫâmesidir bir ḳalem işi
Virir nev-bâde-i taḥḳîḳi lezzet-i kâm-ı maʿnâya

11 O rütbe bî-şumâr olmuşdur evṣâf-ı bülendi kim
Taḥammül itmez engüşt-i ḫayâlim ʿadüvv-i iḫṣâye

[1085] B 83a, İ 81b.
[1086] 1(a) faẕl-ı dânişden : faẕl u dânişden İ.

12 Ḫudâ ẕât-ı şerîfin maẓhar[1087] eylesün dâ'im
Vücûd-ı ekremi olsun emânet Ḥaḳḳ Teʿâlaya

13 Bu târîḫ oldı mülhem ḫâṭır-ı dâʿîsi İḥyâya
Yine Esʿad Efendi-ẕâde geldi ṣadr-ı fetvâya
1222/1806

82[1088]
83a
Târîḫ-i Pâye-i Anâṭôlı-şüden ḪâceMünîbEfendi

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ḥabbeẕâ ʿallâme-i ʿaṣrü'l-muʿyî ẕü-fünûn
Fâżıl-ı devrân güzîde ẕât-ı vâlâ-yı edîb

2 Farḳ-ı ehl-i ʿilme efser neyyir-i evc-i hüner
Maʿrifet-perver muʿallâ-rütbe hem-nâm-ı ḥabîb

3 Muʿtenâ-yı rûz-gâru seyyid-i saʿd-ı iştihâr
Menbaʿ-ı ḥilm u vaḳâr ṣâḥib-i re'y-i muṣîb

4 Zihn-i vaḳârı giriftâr-ı teb şerm itmegin
Lerze-nâk olmaḳda her dem cism-i nâr-ı pür lehîb

5 Şimdi yoḳ daʿvâ-yı nâza ṭâḳati meh-rûlarıñ
Şâhid-i ṭabʿ-ı laṭîfidir o gûne dil-firîb

6 Saṭre yatmış mest olub dilgeş ṣarîrinden ḫurûf
Elde gûyâ ḫâmesi bir naġme-pîrâ ʿandelîb

7 ʿİllet-i cehle devâ-yı nuṭḳı bür' ü sâʿadır
Hiç bu ʿÎsî-dem gibi emrâż-ı ḳalbe yoḳ ṭabîb

8 Böyle bir ẕât-ı celîliñ devlet-i İslâmda
Ḳadri hem-dûş-ı sipihr olmaḳ degil emr-i ʿacîb

9 Anâṭolı pâyesin ḳıldı müşerref şimdicek
Oldı ẕâtıyle bu vâlâ rütbeye rifʿat naṣîb

[1087] 12(a) maẓhar : maẓhar-ı ḫayr İ.
[1088] B 83a, İ 81b.

10 Zîb-i gûş olduḳda bu ʿîde nüvîd-i pâyesi
Farṭ-ı şevḳından açıldı gül gibi ḳalb-i günîb

11 Ẕâtını ḳılsun maṣûn asîb-i devrândan Ḫudâ
Daḫî aʿlâ rütbeye zîb-âver olsun ol lebîb

12 Deşt-i evṣâfı düketmez[1089] anda raḫş-ı ḫâmeyi
Eyleme fersûde-pây her firâz u her neṣîb

13 Söyle taṭvîl itme İḥyâ mıṣraʿ-ı târîḫini
İtdi erfaʿ-ı Anâṭolı pâyesin Ḥaḳḳâ Münîb
1222/1806

Mıṣraʿ-ı Diger

Aldı vâlâ-pâye-i Anâṭolı Fâżıl Münîb
1222/1806

83[1090]
84a
Târîḫ-i Vefât-ı Ṣâbire Ḫânım[1091]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ṣâbire Ḫânım o bâġ-ı ʿâlemiñ verd-i teri
Eyledi bâd-ı ḫazân merg anı bî-âb u tâb[1092]

2 Çün perîşân itdi evrâḳ-ı cemâlin rüzgâr
Rûyına ḳıldı turâb ḳabri şerminden niḳâb

3 Ḳabri üzre tûde-i ḫâki görenler didiler
Ẓâhir itdi mevce-i deryâ-yı raḥmet bir ḥabâb[1093]

4 Hem-civâr-ı Ḥażret-i Ṣıddîḳ'a vü Zehrâ ola
İde Ḥaḳ cennât-ı Firdevsi aña ḥüsn-i me'âb

[1089] 12(a) düketmez : dükenmez İ.
[1090] B 84a, İ 82b, İ2 27a.
[1091] Bu başlık İ2 nüshasında şöyledir: "Târîḫ-i Vefât"
[1092] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ṣad hezârân ḥayf gülzâr-ı ḥayâtıñ bir güli / Ṣabire Ḫâtûn idi menzilgehiñ itdi türâb
[1093] 2 ve 3. beyitler İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Bildi kim mekkâre-i dünyâda yoḳ mihr ü vefâ / Gör nîm diyü yüzine ḫakden çekdi niḳâb
Tûde-i ḫâk-i mezârı ṣanmañız manẓûr olan / İtdi peydâ mevce-i deryâyı raḥmet bir ḥabâb

5 Didiler İḥyâya târîḫin gelüb bây u gedâ
Müjdeler çün Ṣâbire virildi ecr-i bî-ḥesâb[1094]
1192/1776

84[1095]
84a
Târîḫ-i Velâdet-i ʿÂrif Aḥmed [1096]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Gülşen-i ṣulb-ı Süleymân Efendide Ḫudâ
İtdi bir ġonçe üşküfte yine şükr-i bî-ḥadd

2 Oldı envâʿ-ı füyûżât-ı Ḫudâya maẓhar[1097]
İşte ez-cümle ʿaṭâ eyledi bir ḫûb veled

3 Maṭlaʿ-ı evc-i saʿâdetden o mihr itdi ṭulûʿ
Pertev-i mâh-ı ruḫı oldı cihâna mümtedd[1098]

4 Peder u mâderiniñ gülşen-i âmâllerin
Feyż-yâb eyleye ol ṭıflla[1099] Rabb-ı emced

5 Tâm târîḫidir İḥyâ bu duʿâ hâtifden
Ṭûl-ı ʿömriyle muʿammer ola ʿÂrif Aḥmed
1197/1781

[1094] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Geldi bâ-tevfîḳ-i Ḥaḳḳ mışrâʿ-ı târîḫi tamâm / Müjdeler kim Ṣâbire virildi ecr-i bî-ḥesâb

[1095] B 84a, E 19a, L 55b, İ 83a, İ2 29b.

[1096] Bu başlık E nüshasında şöyledir: “Târîḫ-i Velâdet”/ İ2 nüshasında ise başlık şöyledir: “Diger Târîḫ-i Velâdet”

[1097] 2(a) Oldı envâʿ-ı füyûżât-ı Ḫudâya maẓhar : Oldı memnûn ġâyât çoḳ ol kân-ı kerem L : Oldı memnûn ʿaṭâyâ-yı Ḥaḳḳ ol kân-ı kerem İ2.

[1098] 3(b) Pertev-i mâh-ı ruḫı oldı cihâna mümted : Mâh-ı ruḫsârı şuʿâʿı ola dehre mümtedd L, İ2. / mâh-ı ruḫı : mâh daḫî E, İ. / 3. beyitten sonra İ2 nüshasında şu 3 beyit yer almaktadır:
Zîb-i geh-vâre-i iḳbâl ola cism-i pâki / Şîr-i feyż ola o ṭıfl-ı neve ʿayş-ı erġad
O mehiñ olmaya âvîze-i mehd-i nâzı / Hem-çü ḫar- mühre (…?) naẓar dîde-i bed
Gevher-i ẕâtı ola zîb-i reh silk-i ḥayât / Maḳdemin yümn ide Ḥaḳḳ ṭâliʿ-i baḫtın esʿad

[1099] 4(b) ṭıflla :ṭıflâna E, L.

85[1100]
84b
Târîḫ-i Ḳışla Der-Anḳara

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Zîb-i evreng-i ḫilâfet Şeh Selîm-i pür-himem
Kim ḳarîrü'l-ʿayn olur ḫûrşîd o ẓıll-ı ilahdan

2 Âfitâb-ı maşrıḳ-ı devlet ki rûy-ı baḫtınıñ
Pertev-i iḳbâli efzûn tab-ı mihr ü mâhdan

3 Nîyyeti tanẓîm-i esbâb-ı ġazâdır ol Şehiñ
İntiḳâm içün gürûh-ı düşmen-i bed-ḫâhdan

4 Yapdı ez-cümle bu raʿnâ ḳışlayı bu şehre tâ
Anda meşḳ-ı ḥarb ider her biri ceyş-i Şâhdan

5 Öyle bir ceyş-i teber-dâver ki hengâm-ı hücûm
Ḫaşma göz açdırmaz ol cümle gerd-i râhdan

6 Sünbül-istân oldı dirler şimdi şehr-i Anḳara
Zeyn olub ṣaḥnı hezârân ḥarbe-i cângâhdan

7 Ḳurşun aḳıtmış geldi düşmene her bir tüfeng
Öyle mebhût eylemiş gûş eyledim efvâhdan

8 "İn mâkâne" ile yâ Rabb düşmen-i dîni ẕelîl
Pür-hirâs olsun derûnı ceyş-i şâhenşâhdan

9 Bu iki târîḫi iḫrâc itdi çün[1101] zülâl
Ḫâme delv-âsâ devâtım gibi köhne çâhdan

10 Yapdı zîbâ ḳışla cünd-i müslimîne Şeh Selîm
Oldı maʿmûr Anḳara Ḥaḳḳa o nev dergâhdan

1219/1803

[1100] B 84b, İ 83a.
[1101] 9(a) itdi çün : itdi İḥyâ çün İ.

86[1102]
85a
Târîḫ-i Ḳışla Der-Seydîşehri

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḫıdîvv-i ḥükm-rân-ıḥeft kişver şâh-ı efser[1103]
Selîm Ḫân-ı kerem-ver ẕîver-i taḫt-ı ḫilâfetgâh

2 İdüb tertîb esbâb-ı ġazâya himmet-i vâlâ
Pür oldı[1104] evṣâf-ı Şeh-i ẕî-şân ile efvâh

3 Bu şehre ḳışla bünyâd eyledi tâ kim derûnunda
Cüyûş-ı müslimîn iʿmâl-i ḥarb u ḍarb ide her gâh

4 Ṣalar ihlâke ḫaṣmı her biri şîrâne ol ceyşîñ
ʿAdüvv-i dünbâle-cünbân ḳarîb olduḳca çün rûbâh

5 Dehân-ı her tüfenge ḥarbeler gûyâ zebân olmuş
Ne ḳâbil söyleşe anlarla ceyş-i düşmen-i bed-ḫâh

6 Pür olmuş nev nihâlân ẓaferle ḳışlanıñ ṣaḥnı
Tüfeng üzre degil merkûz olanlar ḥarbe-i cângâh

7 Cihâda böyle ṣarf-ı himmet itdikce dilîrâne
Şeh-i ẕî-şâne olsun taḫt-ı ʿOṣmânı nîşîmengâh

8 Felekde söyledim İḥyâ iki târîḫ-i ġarrâ kim
Sezâdır olmaġa her vechle naḳş-ı cebîn-i mâh

9 Bu nev dergâhı Seydîşehrine Sulṭân Selîm yapdı
Ne bâlâ ḳışla kim meşḳ-ı cihâda oldı cevlân-gâh

1219/1803

[1102] B 85a, İ 83b.
[1103] 1(a) şâh-ı efser : şâh-ı mihr-efser İ.
[1104] 2(b) oldı : oldı şimdi İ.

87[1105]
85a
Târîḫ-i Ḳışla Der-Ḳasṭamonı

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḫıdîvv-i âfitâb-efser ḫudâvend-i Ferîdûn-fer
Cihân-bân-ı hüner-ver Şeh Selîm-i mekrümet-mu‘tâd

2 O ẓıllı Ḥaḳ demâdem taḳvîye virdikce İslâma
Ṭutar yer yer ṭınâb bâr-gâh-ı devletin evtâd

3 Görenler ol Süleymân-ı zamânıñ rüzgâr içre
Helâk diyü ḫaṣma saʿyını dirler mübârek bâd

4 Berâ-yı ḳaḥr-ı aʿdâ cengi idmân itmege ḥâlâ
Cüyûş-ı müslimîne ḳıldı her câ ḳışlalar bünyâd

5 Biri ez-cümle oldı bu mu‘aẓẓam şehre zîb-âver
Sezâdır ḥüsne ṭarḥ-ı dilgeş resm eylesün Behzâd

6 Zihî nev dergeh-i vâlâ ki döndi ġâb-ı şîrâne
Derûn-ı sâḥa-i pehnâveri oldukca pür ecnâd

7 Dilîrânıñ dem-â-dem ḥalḳa-i dûd-ı tüfengden
Ḳażâ aʿdâ-yı dîni bend içün zincîr ider iʿdâd

8 Güzel taʿlîm-gâh oldı fünûn-ı ḥarbi icrâya
İçinde meşḳ-ı peygâr eyleyen merdân olur üstâd

9 Muvaffaḳ ḳıldı Mevlâ Şehriyârı böyle âṣâra
Dem-â-dem nuṣret u fevz u ẓaferle ide Ḥaḳ dil-şâd

10 Bu dergâh-ı bülendiñ zîver-i gûş oldı itmâmı
Şu iki mışraʿ-ı târîḫi İḥyâ eyledim inşâd

11 Yapıldı Ḳasṭamônı şehrine nev dergeh-i dil-cû
Yerinde ḳıldı bâlâ ḳışlayı Sulṭân Selîm âbâd

1220/1804

[1105] B 85a, İ 84a.

88[1106]
85b
(Târîḫ-i Velâdet-i Mihrimâh Sulṭân)

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḫudâ Şâh-ı Cihân Maḥmûd Ḫânı eylesün dâʾim
Anıñ nesliyle şimdi cümle ʿâlem ḫurrem u şâdân

2 Zamân-ı devletinde ġonçe-veş diller güşâyişde
Cihânı eyledi baḫt-ı hümâyûnı bahâristân

3 Ṭulûʿ itdi miṣâl-i âfitâb evc-i saʿâdetden
Yine bir duḫter-i ẕî-şânı yaʿni Mihrimâh Sulṭân

4 Cihânı öyle tenvîr eyledi şevḳ-ı ḳudûmı kim
Felek mirʾâte döndi maḥv olur ẓannım şeb-i devrân

5 Bir elmâs ile zeyn olmuş çiçek ṭaḳdı o şevḳ ile
Serinde ṣanmayıñ çarḫıñ süreyyâdır olân raḫşân

6 Hezâr-ı naġme-pîrâ dâyedir ol ṭıfl-ı gül-rûya
Dem-â-dem ḫâb-ı nâzın daʿvet eyler bâ-hezâr elḥân

7 Cemâlin seyr idenler ḳıldı yek-ser naẓra-i taḥsîn
Pesend işletdiler gûyâ niḳâb-ı rûyına şâyân

8 Ṣabâyı pîş-i ruḫsârında ẓann itmeñ eser gâhî
Oḳur üfler o nev ṭıflı naẓardan ḥıfẓ içün Deyyân

9 Ḥarîm-i salṭanat bir gülşen-i cennetdir elḥâṣıl
İçinde nev-şüküfte ġonçeler ẕürriyyet-i ẕî-şân

10 Hemîşe zîb-i evren-i ḫilâfet olsun ʿâlemde
Niçe şehzâde vü Sulṭân ile ol Şâh-ı Cem-ʿünvân

11 Didi dâʿîsi İḥyâ şevḳle târîḫ-i mîlâdın
Münevver ḳıldı devrânı cebîn-i Mihrimâh Sulṭân
1227/1811

[1106] B 85b, İ 88b.

89[1107]
86a
Târîḫ-i Velâdet-i Şâh Sulṭân (Mihrimâh Sulṭân)

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ḫân Maḥmûd-ı hüner-ver ḫüsrev-i Cemşîd-fer
Pâdişâh-ı baḥr u ber sulṭân-ı İskender-tüvân

2 Âfitâb-ı maşrıḳ-efrûz sipihr-i salṭanat
Dâver-i gerdûn cenâb-ı devlet-i ʿOs̱mâniyân

3 Gülşen-i ṣulbında şimdi bir muṭarrâ ġonçeyi
Ḳıldı üşküfte nesîm-i feyż-i Rabb-ı müsteʿân

4 Şâh Sulṭân ismi bir nev duḫter-i ferruḫ-ḳadem
Oldı ṭâliʿ ṣubḥ-dem mânend-i mihr-i âsmân

5 Rûşen itdi şemʿ-i ruḫsârı ḥarîm-i devleti
Döndiler pervâneye pîrâmeninde ḫâdmân

6 Ferş olundı mehdine gülpister u nâz u naʿim
Olsa lâyıḳdır ḳımâṭı kâkül-i ḥûr-ı cinân

7 Pür kelefdir çehresi olmaz anıñ mihr dâyesi
İtse de târ u sefîd pertevin şîr-i revân[1108]

8 Ol gülüñ şâyândır olmaḳ pûşiş-i geh-vâresi
Çeşm-i bülbül naḳş olunmuş bir liḥâf-ı perniyân

9 Al dîbâ-yı şafaḳdan nev-cibinlik ʿarż ider
Ḫâb-gâhın çarḫ olub tezyîne dâmen-i der-miyân

10 Şevḳ gelmezken bize daʿvetle yümn-i maḳdemi
Şîşe-i dillerde ḳıldı çün peri ḥabs u nihân

11 Sürdür bu nûş olunsun şerbet-i ḳand-ı neşâṭ
İçmesünler ġayrı telḫ-âb-ı ġumûmı bende-gân

[1107] B 86a, İ 89a.
[1108] 7(b) şîr-i revân : şîr-vân İ.

12 ʿArż-ı kâlâ-yı süḫan vaḳti degildir ey göñül
Bu duʿâ hengâmıdır gördüm icâbetden nişân

13 Eyle yâ Rabb nesl-i ẕî-şânıyla Şâh-ı ʿâlemi
Ḳurretü'l-ʿayn-ı cihân tâ âḫır-ı devr-i zamân

14 Dem-be-dem görsün cemâl-i şâhid-i dil-ḫâhını
Sû-be-sû dünyâya olsun emr u fermânı revân

15 Böyle yazdı mıṣraʿ-ı târîḫin İḥyâ bendesi
Şâh Sulṭân ile revnâk buldı gülzâr-ı cihân
1227/1811

90[1109]
86a
Târîḫ-i Ḳışla Der-Şehr-i Muġla

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Selîm Ḫân-ı cihân-ârâ ḫıdîvv-i salṭanat-pîrâ
O Şâhı ḳıldı Mevlâ müslimîne ḳuvvet-i bâzû

2 ʿUlüvv-i himmetin seyr ile bünyâd itdi devletle
Cüyûş-ı ehl-i İslâma muʿalla ḳışlalar her sû

3 Bir ez-cümle şehr-i Muġla'ya revnaḳ-fezâ oldı
Yapıldı böyle bir dergâh-ı nev-mânende-i mînû

4 Degil dergâh o bir maḥbûb-ı sîm-endâmdır ammâ
Lehîbinden tüfengiñ âteşi meşrebdir ol gül-rû

5 İçinde câme-i sebz u sefîd u sürḫle ceyşi
Görenler sâḥa-i dergâhı ṣandı ravża-i şu[1110]

6 Şinâh eyler derûn-ı âteş içre her tüfeng-endâz
Meger mürġ-ı semenderdir degil ceyş-i muʿallim bu

7 Ḫudâ Şâh-ı cihân-bânı muẓaffer eylesün dâ'im
Zamân-ı devletinde ḳaḥr ola her düşmen-i bed-ḫû

[1109] B 86a, İ 84a.
[1110] Bu beyit İ nüshasında yer almıyor.

8 Dü târîḫ oldı İḥyâ iki mıṣrâʿ-ı mücevherde
Çekildi rişte-i naẓm laṭîf iki ṣaf incü

9 Selîm Ḫân-ı cihân yapdı bu ʿâlî ḳışlayı cünde
Diyâr-ı Muġlayı ḳıldı müzeyyen dergeh-i dil-cû
1220/1804

91[1111]
86b
Târîḫ-i Velâdet-i Zâhid Mollâ

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Maşrıḳ-ı ṣulb-ı rebîbimden miṣâl-i âfitâb
Virdi fer dünyâya ruḫsârı bu ṭıfl-ı mâcidiñ

2 Oldı bu maḫdûmla Sâlim Efendi şimdicek
Maẓhar-ı luṭf-ı firâvânı Ḫudâ-yı Vâḥidiñ

3 Görse ebr-i ḫacleti rû-pûş ider mihr-i felek
Pertev-i rû-yı cihân-tâbın bu ṭıfl-ı şâhidiñ

4 Eylese Mevlâ muʿammer tâ ki rû-yı meh-veşi
Şuʿle virdikce ḳarîr olsun dü çeşmi vâlidiñ

5 Böyle yaz târîḫin İḥyâ levḥ-i mihr-i envere
Dehre pertev ṣaldı ḥüsni bu Muḥammed Zâhidiñ
1222/1806

92[1112]
86b
Târîḫ-i Velâdet-i Şâh Sulṭân

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Sürdür bu nûş olunsun şerbet-i ḳand-i naşâṭ
İçmesünler ġayrı telḫ-âb-ı ġumûmı bende-gân

[1111] B 86b, İ 84b.
[1112] B 86b.

2 ‘Arż-ı kâlâ-yı süḫan vaḳti degildir ey göñül
Bu du‘â hengâmıdır gördüm ecânibden nişân

3 Eyle yâ Rabb nesl-i ẕî-şânıyle Şâh-ı ‘âlemi
Ḳurretü’l-‘ayn-ı cihân tâ âḫır-ı devr-i zamân

4 Dem-be-dem görsün cemâl-i şâhid-i dil-ḫâhını
Sû-be-sû dünyâya olsun emr ü fermânı revân

5 Böyle yazdı mıṣra‘-ı târîḫin İḥyâ bendesi
Şâh Sulṭân ile revnaḳ buldı gülzâr-ı cihân
1227/1811

93[1113]
87a
Târîḫ-i Meşîhat-ı ʿÂrif Efendi Ḥażretleri

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ḥamd aña oldı şâhid-i ferruḫ-liḳâ-yı şevḳ
Ṣor temennâ-yı âyîne-i ḫâṭır-ı enâm

2 Geldi nesîm-i müjde-resân-ı ferruḫ yine
Tebşîr idüb cihânı didi ḥâṣıl-ı kelâm

3 Zîb-âver oldı mesned-i fetvâya yümnle
Bir ẕât-ı pür-fażâ’il ü bir efḍal-ı fiḫâm

4 ʿÂrif Efendi Ḥażreti ol faḫr-ı menḳabe
Buldı anuñla ṣadr-ı meşîḫat şeref tamâm

5 Ol fâżıl-ı yegâne ki mihr ü meh-i felek
Olmaḳda cebhe-sây-ı der-i luṭfı ṣubḥ u şâm

6 Ol nüsḫa-i mekârimiñ aḫlâḳ-ı dil-keşi
Fenn-i edebde işte odur me’ḫaẕ-ı kirâm

7 ʿAynı ile ẕevâtı çeh-izemzem-i kemâl
Mîzâb-ı ḫâme-i teri mecrâ-yı intiẓâm

[1113] B 87a, İ 84b.

8 Mâbeyn-i Zeyd u ʻAmrde virir itseler nizâʻ
Tîġ-ı cevâb-ı ḳatʻı fetvâsı infişâm

9 Budur ümîdimiz olur ʻahdinde der-niyâm
Şemşîr-i ġadr u ceyş-i fiten ser-be-ser niyâm

10 Mevlâ kederden eyleyüb âsûde z̲âtını
Ḳılsun hemîşe mesned-i ʻizzetde ber-devâm

11 Târîḫ-i nışbın eyledi İḫyâ nigâşte
ʻÂrif Efendi oldı bu dem müftî-i be-nâm

12 İḫyâ be-ʻavn-i sübḥân târîḫin eyle iʻlân
ʻÂrif Efendi el-ʾân oldı cihâna müftî[1114]

1223/1807

94[1115]
87b
Târîḫ-i Velâdet-i Şehzâde

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Ḥamdülillâh işte zînet buldı bâġ-ı salṭanat
Şimdi bir gül-ġonçe-i şevket daḫî oldı bedîd

2 Yaʻni bir şehzâde iḥsân itdi Rabb-ı müsteʻân
Ḳıldı yümn-i maḳdemi dillerden ekdâr-ı baʻîd

3 Eyledi nesl-i şehinşâh ʻâlemi bir sûr-gâh
İtsün ehl-i intibâh ol niʻmetin şükrin mez̲îd

4 Öyle şâhenşâh-ı vâlâ-ḳadr kim ṣubḥ u mesâ
Böyle eyler ehl-i inşâ vaṣfını güft ü şinîd

5 Tâc-dâr-ı yemm-i himem Sulṭân Maḥmûdü'ş-şiyem
Şehriyâr-ı Cem-ḫadem ẓıll-ı Ḫudâvend-i Mecîd

[1114] Bu beyit İ nüshasında "Târîḫ-i Diger"başlığıyla yer almaktadır.

[1115] B 87b, İ 89b. / Bu nüshada başlıksız olarak başlayan bu târîh, 12. beyitten itibaren 88b varağında ve "Târîḫ-i Velâdet-i Şehzâde" başlığıyla devam ediyor. / İ nüshasında ise başlık şöyledir: "Târîḫ-i Velâdet-i Şehzâde Sulṭân Bayezid"

6 Gevher-bâzû-yı devlet âb-ı rû-yı salṭanat
Zîver-i taḫt-ı ʿadâlet mâlik-i baḫt-ı saʿîd

7 Tecrübe midir kim şümâr olduḳca vaṣf-ı şehriyâr
Defter-i dilden olur her ṣıfr dâġ-ı ġam-resîd

8 Dâḫî bu şehzâde-i ʿâlî nejâdıñ midḥatin
Eylesem teẕyîl aña şâyân görür ʿaḳl-ı reşîd

9 Ṣayḳal-ı şevḳıyle ol şehzâde-i meh-i ṭalʿatiñ
Jeng-i ġam âyîne-i ʿâlemden oldı nâ-bedîd

10 Maṭlaʿ-ı dîvâna şevketdir cebîn-i enveri
Mıṣr-ı ʿayn-ı beyt-i devletdir dü ebrû-yı medîd

11 Kehkeşân ol mâh-ı nûrânî sirişte zer ḳımât
Pây-ı mihri olmaḳ ister ġurre'-i ġarrâ-yı ʿîd

12 Eylesün çarḫ-ı felek âvîze-i gehvâresi
Necm-i raḫşân-ı süreyyâyı çü lü'lü-yi (…?)

13 Neş'e-baḫşâ-yı rabîʿ olduḳda sûr-ı mevlidi
Giydi gülşenler çiçekli câmeler sürḫ ü sefîd

14 Şevḳ-i mîlâdıyla ṣaḫn-ı şebde cündîler gibi
Ḥâṣılı gördüm şihâb eylerdi bâzî-i cirîd

15 Ol ḫamûş ey kilk-i ter vir ġayre nevbetü'l-ḥaẕer
Sen misin ancaḳ heẕâr-ı gülşen-ârây şinîd

16 Şâh-ı ẕî-şânı nice şehzâde-gân ile Ḫudâ
Zîb-i evreng eylesün dâ'im budur Ḥaḳdan ümîd

17 Levḥ-i dilden yazdı İḥyâ bendesi târîḫini
Oldı Ḥaḳ iḥsânı Ḫân Maḥmûda Sulṭân Bâyezid
1227/1811

95[1116]
87b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Biḥâmdillah açıldı perde âşûb-ı devrândan
Nümâyân oldı rûyı şâhid-i dil-cû-yı maḳṣûduñ

2 Cihânı (…?) ʿacz u ḥayret ḳıldı şükründe
Bugüne niʿmet-i nâgeh ẓuhûrı Rabb-ı maʿbûduñ

3 Ne niʿmet ol ki Mevlâ virdi ehl-i ʿâlem olmuşken
Esîri pençe-i tażyîḳi şûr-ı miḥnet-efrûzuñ

4 Odur bir niʿmet-i ʿaẓmi ki iḥsân eyledi Bârî[1117]
Ser-efrâz oldı bir naḫl-i bülendi gülşen-i cûduñ

5 Çıḳub taḫt-ı ḫilâfet üzre yaʿni ḫüsrev-i ʿâlem
Görindi pertev-i âṣârı mihr-i baḫt-ı mesʿûduñ

6 Şeh-i ẕî-şân-ı Cem-çâker ḫıdîvv-i âfitâb-efser
Ḫüdâvend-i kerem-ver aʿẓamı şâhân-ı maʿdûduñ

7 Şehinşâh-ı cihân Sulṭân Maḥmûd Ḫân-ı ʿâlî-şân
Kef-i zer-pâşı raḫşân âfitâbı ʿâlem-sûduñ

8 Yed-i ṭûlâ-yı ʿadli sâye-i luṭf-ı İlâhîde
Resâ oldıġı yerler şâd olur ol ẓıll-ı memdûduñ

9 Düşürdi nefḫa-i ḫulḳ-ı kerîmi âteş-i reşke
Çıḳar meclisde şimdi dûd-ı âhı ʿanber-i ʿûduñ[1118]

10 Cihâna neşr içün ṣît-i bülend-i şevket-i şâhı
Ḳarâr ḳalmadı peyk-i nesîm pây-ı fersûduñ

11 Ẓalâm-ı ẓulmı maḥv itmekde bir ḫûrşîd-i enverdir
O pertev kim cebîn-i şehre ey dil oldı meşhûduñ

[1116] B 87b, İ 85a. / B nüshasında başlıksız olan bu tarihin İ nüshasındaki başlığı şöyledir: “Târîḫ-i Cülûs-ı Sulṭân Maḥmûd Ḫân-ı Şevket-‘ünvân”
[1117] 4(a) Bârî : Mevlâ İ.
[1118] 9(b) ʿanber-i ʿûduñ : ʿanber ü ʿûduñ İ.

12 Yapıldı devletinde köhne beyt ḫâṭır-ı ʿâlem
Anı taʿmîr içün nefʿi yoġ iken bezl-i mechûduñ

13 Muṭarrâ gülşene şevḳ oldı yümn-i maḳdem-i şehle
Derûnı şûre-zâr-ı ḥüzn iken her bir ġam-alûduñ

14 Münevver ḳılsun ol şâhıñ fürûġ-ı mihr-i iclâlı
Miṣâl-i çarḫ-ı dâ'im cismini taḫt-ı zer-endûduñ

15 Bu resme yazdı levḥ-i çarḫa İḥyâ bendesi târîḫ
Cülûsı güni ḫandân eyledi Sulṭân Maḥmûduñ
1223/1807

96[1119]
88b
Diger[1120]

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 ʿÂleme başdı ḳadem yümniyle şâd oldı ümem
Şehriyârı ḳıldı hem mesrûr Sulṭân Bâyezid

2 Rûyı pür şevḳ eyleyüb ḳılsun müdâm ulû cehle
Beyt-i ḳalb-i dâveri maʿmûr Sulṭân Bâyezid

3 Encümi itdi çırâġan şeb-i mîlâdı hem
Ḳıldı gerdûnı maḥal sûr-ı Sulṭân Bâyezid

4 Yazsam İḥyâ kilk-i sîmîn ile târîḫin sezâ
Meh gibi basṭ itdi dehre nûr-ı Sulṭân Bâyezid
1222/1806

97[1121]
89a
Târîḫ-i Pâye-i Rûm İli

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

[1119] B 88b, İ 90a.
[1120] İ nüshasında başlık şöyledir: "Târîḫ-i Diger"
[1121] B 89a, İ 86a.

1 Emin Beg ol ferîd-i ʿaṣr kim ḳadr-i bülendin Ḥaḳ
Hümâ-yı âşiyân-perdâz-ı evc-i iʿtilâ ḳıldı

2 O mihr-i ʿâlem-efrûz fażâil-i burc-ı rifʿatden
Ser-â-pâ sâḥa-i ʿirfânı lebrîz-i żiyâ ḳıldı

3 Hüner-mend-i cihân kim himmet-i bâlâsını Mevlâ
Riyâż-ı dâr-ı ḫuld ʿilme naḫl-i müntehâ ḳıldı

4 Nola naḳş-ı żamîri olsa esrâr-ı cihân yek-ser
Dil-i ṣâfın Ḫudâ âyîne-i ʿâlem-nümâ ḳıldı

5 Dem-â-dem ʿuḳde-i eşkâlden meşâṭa-i fikri
ʿArûs-ı dânişiñ gîsû-yı ebḥâsın rehâ ḳıldı

6 Muʿallâ pâye-i Rûm İlini Şâh-ı kerem-perver
Görüb şâyeste ol taḥrîre iḥsân u ʿaṭâ ḳıldı

7 Bunı gûş eyleyince dilde bir şevḳ oldı peydâ kim
Miṣâl-i mihr-i enver ṣaḥn-ı sînem rûşenâ ḳıldı

8 Nüvîd-i pâyesi kilk-i teri gülzâr-ı vaṣfında
Terennüm-sâz idüb bir ʿandelîb-i ḫôş-nevâ ḳıldı

9 Hemîşe zîver-i ṣadr-ı bülend itsün Ḫudâ żâtın
Kemîne çâkeri her rûz u şeb böyle duʿâ ḳıldı

10 Didi târîḫini İḥyâ bu ġarra mıṣraʿ-ı nevle
Emin Beg pâye-i Rûm İlin ârâyiş-fezâ ḳıldı
1223/1807

98[1122]
89a
Târîḫ-i Şehzâde

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Şeref-baḫşâ-yı evreng-i ḫilâfet Şâh-ı Cem-ḥaşmet
Ḫıdîvv-i salṭanat kim sâye-i Rabbü'l-ʿibâd oldı

[1122] B 89a, İ 90a. / Bu tarihin 9. beyitten sonrası 90b varağında yer almaktadır.

2 Şeh-i ʻâlî-güher Sulṭân Maḥmûd-ı hüner-perver
Ki edna çâkeridir gâhî Cemşîd ü Ḳubâd oldı

3 Nesîm-i luṭf-ı Ḥaḳla ol şehiñ gülzâr-ı ṣulbında
Hezârân şükr bir gül-ġonçe-i raʻnâ güşâd oldı

4 Ṭulûʻ itdi o mâh-ı ʻâlem-ârâ kim żiyâsıyla
Şeb-i târîk-imaḥsûd-ı fürûġ bâ-murâd oldı

5 Civân-baḫt öyle bir şehzâde geldi yaʻni dünyâya
Murâdı ʻâlemiñ ẕâtıydı nâmı hem-Murâd oldı

6 Atıldı ṭôb-ı ejder dem çalındı kûs-ı devlet hem
Ṣadâ-yı şâd-mânı vâṣıl-ı sebʻ-i Şeddâd oldı

7 Nevâ-yı sâzdan ḫôş geldi ṭabʻa ṣavt-ı dellâlan
Nidâlar idicek şehzâde-i ʻâlî-nejâd oldı

8 Ferâḫla sû-be-sû âmed-şüd ʻâlem-i temâşâdır
İşitdim kûçe kûçe kâle-i şâdî müzâd oldı

9 Döner peyk-i ṣabâ tebşîr içün eṭrâf-ı dünyâyı
Ṣanur pûyende-gân kûh u ṣaḥrâ gird-bâd oldı

10 Cevâhir-pâre-i mihri o ṭıfl-ı nâz-perverdiñ
Ser-â-ser bende-gâne zîver-i dürc-i fu'âd oldı

11 Müşaʻşaʻ gevher-i gehvâresine reşkle her şeb
Nücûma her[1123] seḥer bî-ḫâbî-i çeşm iʻtiyâd oldı

12 Görince reng-i laʻlin ḥayretinden ṭamla yâḳûtuñ
Hemândem cism-i ṣâfı vâye-gîr-i incimâd oldı

13 Leṭâfet öyle kim rûyında berg-i gül ḥicâbından
Girîzân olmaġiçün dest-der-dâmân bâr oldı

14 Tefe'ül eyleyenler nüsḫa-i ruḫsâr-ı pâkinden
Didiler andan âṣâr-ı saʻâdet müstefâd oldı

15 Ḫudâ şehzâdesiyle da'im itsün Şâh-ı ẕî-şânı
Ki ẕât-ı ekremi zîb-i serîr-i ʻadl ü dâd oldı

[1123] 11(b) her : tâ İ.

16 Niçe şehzâdelerle dâḫî zeyn olsun ḥarîm-i Şâh
Ki naẓm-ı devletiñ anlarla ḥüsni müstezâd oldı

17 Didi târîḫin İḥyâ bendesi farṭ-ı meserretle
Ḳudûmından cihân Sulṭân Murâd'ıñ ber-murâd oldı
1226/1810

99[1124]
89b
Târîḫ-i Ḳışla Berây-ı Şâd-yân-ı ʿAcemiyân

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Zîver-i taḫt-ı ḫilâfet Şeh-i Dârâ-ḥaşmet
Ḫüsrev-i Cem-ʿaẓamet sâye-i Rabb-ı maʿbûd

2 Ḫân Maḥmûd-ı kerem-pîşe vü ʿadl-endîşe
Görüñ derinde ider mîşe zamânında vürûd

3 Gördi budur[1125] dil-sûḫteyi böyle ḫarâb
İtdi bünyâdına fermân o Şeh-i ṣâḥib-i cûd

4 Bunı yapdı ʿAcemî ḳullara derḥâl üstâd
Tâ-be-maḥşer ide Ḥaḳ devlet-i şâhı memdûd

5 Kemterîn bendesi İḥyâ bu iki târîḫi
Naḳş-ı zer-ṣafḥa-i mihr eyledi bâ-ʿavn-ı Vedûd

6 Şâh-ı deyyân ʿaceb mi ḳışlası[1126] buldı ʿünvân
Ḳıldı bu resme binâ ḳışlayı Sulṭân Maḥmûd
1223/1807

[1124] B 89b, İ 86b.
[1125] 3(a) budur : bu dergeh-i İ. / 3(b) B nüshasında "bünyâdına" ifâdesinden sonra"yine" ifadesi yer alıyor.
[1126] 6(a) Şâh-ı deyyân ʿaceb mi ḳışlası : Şâdyân-ı ʿAcemî ḳışla İ.

100[1127]
89b

Târîḫ-i Meşîḫat-ı Dürrî-zâde Es-seyyîd ʿAbdullah Efendi [1128]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Mâh-ı burc-ı ittiḳâ ḫûrşîd-i evc-i iʿtilâ
Maẓhar-ı feyż-i Ḫudâ ẕât-ı makârim-iʿtiyâd

2 Gevher-i kân-ı fażîlet bu ḥanîfe-menḳabet
Seyyid-i ehl-i şerîʿat menbaʿ-ı cûy-ı reşâd

3 Yaʿni Dürrî-zâde ʿAbdullah Efendi kim odur
Necm-i Dürrî sipihr-i ʿilm u fażl-ı ictihâd

4 Oldı ârâyiş-dih-i ṣadr-ı meşîḫat maḳdemi
Ẕâtına erbâb-ı fażl itdi ser-â-ser inḳıyâd

5 Müstaḥaḳ olmuş ayaġın cedd-i[1129] ʿâlî-manṣıba
Mürġ-ı dest-âmûzdır bu câh gûyâ ḫâne-i zâd

6 Pertev-i şânıyla çeşm-i ehl-i ẓulm oldı ḳarîr
Dîde-i bercîsi tâ ṣubḥ itdi şevḳı şuʿle-zâd

7 Ḥüsn-i aḫlâḳ ile ẕâtı lâzım-ı[1130] melzûmdur
Oldı terkîb-i vücûdundan bu maʿnâ müstefâd

8 Her dem engüşt-i nigâh-ı reʾfetiyle ḥallolur
ʿUḳde-i diller budur dâʿîde ḫüsn-i iʿtiḳâd

9 Dâʾimâ ẕât-ı şeref-mendin ṣafâ-yı ḳalble
Bu muʿallâ ṣadre zîver baḫş ide Rabbüʾl-ʿibâd

10 Bir ṣadefdir kim bu beyt-i İḥyâ derûnından anuñ
İki târîḫ eyledim mânend-i lüʾlüʾ intiḳâd

11 Câh-ı fetvâ zîb u revnaḳ buldı Dürrîẕâdeden
Dehre müftî oldu ʿAbdullah Efendi saʿd-bâd
1223/180

[1127] B 89b, İ 86b.
[1128] İ nüshasında başlığın sonunda "Ḥażretleri" ifâdesi yer almaktadır.
[1129] 5(a) cedd-i : cedd bu İ.
[1130] 7(a) lâzım-ı : lâzım u İ.

101[1131]
90a
Târîḫ-i Vefât

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Şâh-zâde o celî menḳabe Sulṭân Maḥmûd
Eyledi dâye-i mihr-âveri me’vâyı maḳarr

2 Ḳafes-i tenden olub mürġ-ı revân perrân
Âşiyân itdi ser-i sidreyi mürġ-ı seḥer

3 Ḳıldı hem-sâye-i Ṣıddîḳ’a ânı Rabb-ı Raḥîm
Hem-dem-i ḥûr-ı behişt oldı hem ol meh-peyker

4 Seyr idüb cilve-künân bâġ-ı cinânı Rabb-ı Raḥîm[1132]
Oldı ser-i ṣuffe-nişîn leb-i ḥavż-ı kevs̱er

5 Fevti târîḫini İḥyâ[1133] didi mülhem-i ġayb
Ḳıldı Ḥaḳḳ ʿÂ’îşeyi dârü’s-selâma zîver

1222/1806

102[1134]
90b
Târîḫ-i Diger

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Murâdın buldı ʿâlem ḳıldı iḥsân Îzîd-i erḥam
Ser-â-ser bendeler ḫurrem ẓuhûr-ı nesl-i ḫüsrevle

2 Gelüb şehzâdesi Maḥmûd Ḫânıñ cümle şâd olduḳ
Yeter germiyyet-i ülfet-i ġumûm çarḫ-ı keç-revle

3 Şerefle oldı ṭâliʿ-i maṭlaʿu’-l-iḳbâl şevketden
Pür itdi âfitâb-ı ṭalʿati dünyâyı pertevle

[1131] B 90a, İ 87a.
[1132] 4(a) Rabb-ı Raḥîm : her sû İ.
[1133] 5(a) İḥyâ : İḥyâya İ.
[1134] B 90b, İ 90b.

4 Peyâm-ı maḳdem-i Sulṭân Murâdı sû-be-sû neşre
Berîdân oldı pûyân ḫaṭve-sencî-i devâ dola

5 İlahî niçe emṣâliyle dilşâd eyle Sulṭânı
Hemîşe zîb-i taḫt olsun o şâh-ı mâlikü'l-devle

6 Hezârân şevḳle dâʿîsi İḥyâ didi târîḫin
Murâdın Şâh-ı ʿâlem buldı bu şehzâde-i nevle
1226/1810

103[1135]
90b
Târîḫ-i Ṣadâret-i Yûsuf Paşâ Der-defʿa-i Ṣâniye

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ḥamdülillah yine âṣâr-ı meserretle cihân
Oldı me'vâyı neşâṭ ʿarṣa-i cennet-âsâ

2 Ḥamdülillah yine âyîne-i ṣafvet rûy-ı zemîn
Oldı ṣayḳal-zede-i şevḳ u ferrûḫ ser-tâ-pâ

3 Müjdeler dest-i Züleyḫâ-yı emel irdi yine
Dâmen-i Yûsuf inʿâm-ı Ḫudâya ḥamdâ

4 Müjdeler ebr-i celâl içre nihân olmışdı
Yine ḫûrşîd-i cemâl oldı bu dem çehre-güşâ

5 Müttekâ zîb-i ḫilâfet-i Şeh-i devrân yaʿni
Ḫân Maḥmûd-ı Ferîdûn-fer u İskenderra

6 Oldı Tevfîḳ-i İlâhî o şehinşâha refîḳ
Buldı bir âṣaf-ı ʿâlî-güheri ṣadra sezâ

7 Âṣaf-ı ṣaf-şiken âşüfte-ken rûḫ-pesen
Mâhî-i şûr u fiten ḥâmî-i şerʿ-i ġarrâ

[1135] B 90b, İ 87a.

8 Dâver-i Cem-ḥaşem iḳlîm-güşâ-yı ʿâlem
Ṣâḥib-i ṭabl u ʿilm Ḥażret-i Yûsuf Paşa

9 Ḳût-ı baḫtı zebûn-sâz-ı hüner ber-gerdûn
Ṭâliʿ-i saʿdı[1136] gürûh-ı żaʿfâ

10 Ṣadr-ı Cem-kevkebe serdâr-ı felek-mertebe kim
Oldı tâ gûş-ı mehe debdebe ḫaylî resâ

11 Yine teşrîfi ile ṣadr-ı celîlü'l-ḳadriñ
Ḳıldı şân u şerefin yümn-i ḳudûmı bâlâ

12 Rîze-i seng-i der u dîvârı daḫî bu şehriñ
Oldı feyż-i ḳademiyle güher-i şuʿle-fezâ

13 Ẕâtı bir nüsḫa-i nâ-yâb-ı mekârimdir kim
Anı şerḥ itmede lâl oldı zebân-ı ʿurefâ

14 Rûy-mâl ḳadem-i yümn-i eseriyle serimiz
Oldı ṣad şükrine hem-ser çarḫ-ı vâlâ

15 Ṣadrı ol âṣaf-ı ẕî-şâna mübârek ide Ḥaḳḳ
Ola her kârda rehber aña tevfîḳ-i Ḫudâ

16 Söyledi bendesi İḥyâ daḫî bir nev târîḫ
Oldılar çünki tevârîḫe şitâbân şuʿarâ

17 Ser-fürû itdi bu târîḫime erbâb-ı kemâl
Oldı ṣadriñ yine ḥüsn-âveri Yûsuf Paşâ

1224/1808

104[1137]
91b
Târîḫ

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ḥaḳḳa şükr olsun Şeh-i devrân imâmü'l-müslimîn
Ḥażret-i Sulṭân Maḥmûd Ḫân-ı İskender-ġulâm

[1136] Bu sözcükten sonra İ nüshasında şu ifade yer alıyor: "be-der ceyş".
[1137] B 91b, İ 88a.

2 Maẓhar-ı tevfîḳ-i Mevlâdır cemîʿ-i kârda
Rehber olmuş ẕâtına ʿavn-ı Ḫudâ-yı Lâ-yenâm

3 İntiḫâb itdi bu ʿabd-ı ḫâṣını ol şehriyâr
İşte ḳıldı rütbesin terfîʿ idüb ḳâʾimḳâm

4 Öyle ʿabd-ı ḫâṣ kim ẕât-ı şeref-mendin Ḫudâ
Zîver-i faẓl u hünerle ḳıldı memdûḥ-ı enâm

5 İtdiler dîvân-ı ḥüsnünden tefeʾül buldılar
Beyt-i ebrûsında ʿâlem-i devlete ḥüsn-i niẓâm

6 Ḫidmet-i dîn-i mübîn ü devlet-i İslâmda
Saʿyini meşkûr idüb Ḥaḳḳ ide ṣâḥib-i nîk-nâm

7 Oldı levḥ-i mihre ṣebt İḥyâ bu târîḫ-i güzîn
Ḳıldı Aḥmed Ṣâkir-i dânâyı Ḥaḳ ḳâʾimḳâm
1225/1809

105[1138]
91b
Târîḫ

Müstefʿilün / Müstefʿilün / Müstefʿilün / Müstefʿilün

1 Gördüñ mi ey bâd-ı ṣabâ hiç böyle bir sâḥil-serâ
Cârûbı eylersem revâ bu dâmen-i ṣad rîzeyi

2 Ḥüsn-i güli ḫandân ider mevc-i yemmi raḳṣân ider
Bu vechle ḥayrân ider her duḫter-i dûşîzeyi

3 Aldı bu ṣadr-ı pür hüner gördüm ki saḳfı şuʿledir
Necm-i ṣüreyyâdan meger aṣdı felek âvîzeyi

4 Târîḫ içün İḥyâ sezâ bu mıṣraʿ-ı rengîn-edâ
Ṭâhir Efendi aldı sâḥil-ḫâne-i pâkîzeyi
1226/1810

[1138] B 91b, İ 91a.

106[1139]
91b
Târîḫ

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Dirîġ girmişidi baġteten Efendimizüñ
Ḥümâ-yı cismine çün derd-i ʿillet-i ḥummâ

2 Görince naḫl-i mizâcında mîve-i ṣıḥḥat
Çeküb yed-i ṭamaʿ-ı ḫâm ile ḳopardı gedâ

3 Feżâ-yı gülşen-i ṭabʿında her güşâde olan
Gül-iletâfeti ser-tâ-ser eyledi yaġmâ

4 İdince lâne-i âsâyişin perâkende
Tezerv-i keyfi uçurdı oġul-ı cân- fersâ

5 Bilür mi ḥırṣla hiç başdıġı yeri nekbet
Bozıldı maḳdem-i şûmıyle ṣaḫn-ı bâġ-ı vefâ

6 Rübûde itmekiçün kâle-i şuʿûr daḫî
Olurdı ḳaṣr-ı dimâġıñ ṭarîḳini cûya

7 Ḫarâbe virmiş iken böyle reşk-i Firdevsi
Yetişdi ʿavn-ı Ḫudâ geldi baġbân-ı şifâ

8 Ednâ bekârı hemân ṭaşa ṭutdı cinlerle
Güşâde râh ki oldı aña ṭarîḳ-i rehâ

9 Yıḳıldı gitdi o dem buldı bâġ-ı fażl u kerem
Kemâl-i ḥüsnini evvelkiden daḫî aʿlâ

10 Cenâb-ı Ḥaḳ o gül-i gülistân-ı ʿirfâne
Virüb ṭarâvet-i nev ḳıldı cümlemiz İḥyâ

11 Zebânımız nola bir böyle niʿmetiñ olsa
Teşekküri ile ṭûṭî-miṣâli şeker-ḫâ

[1139] B 91b, İ 88a.

12 Meddi oldı mükevver o nihâl-i riyâż iclâlı
Ḫudâ fürûġ-ı keşîriyle eylesün ibḳâ

13 Yazıldı şükrini tezkîre cevherin târîḫ
Bu ʿâfiyetdir Efendim ʿaṭâ vü cûd-ı Ḫudâ
1225/1809

107[1140]
92a
Târîḫ

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḥabbezâ ḳaṣr-ı neşâṭ-âver ü şevḳ-efzâ kim
Reşk ider şemse’-i pür tâbına mâh-ı ġarrâ

2 Pertev-i ḥüsni ile dîdeler ol rütbe ḳarîr
Ki olur kuḥl-ı celâ onlara târî’-i mesâ

3 Yeter ol ḳaṣra bu ʿİzzet kim anı himmetle
Cây-ı ḥaremde binâ eyledi şeyḫü’l-vüzerâ

4 Ṣadr-ı Cem-kevkebe destûr-ı muʿallâ rütbe
Żât-ı vâlâ-yı felek-mertebe ʿİzzet Paşâ

5 Kâḫ-ı iclâli bülend öyle ki olmaz çarḫıñ
Târ-ı bârîk-i şihâbı anı taḫmîne resâ

6 Ḳaṣr-ı cennet gibi envâre olub müstaġraḳ
Pür-ṣafâ eyleye ḳalbin iki ʿâlemde Ḫudâ

7 Didi bu nev eşere bendesi İḥyâ târîḫ
Yapdı bâlâ şu güzel ḳaṣrı Muḥammed Paşâ
1226/1810

[1140] B 92a, İ 88b.

108[1141]
92b
(Târîḫ-i Liḥye)

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ḳıldı icrâ sünneti ḥamdâ Efendi-zâdemiz
Kim maḫâdime odur sermâye-i baḫş-ı iftiḫâr

2 Yaʿni kim Rüşdî Efendi ol mülk-i ḥaṣla bu dem
Eyledi irsâl-ı liḥye oldı ḫaṭṭı âşikâr

3 Ḥaḳ mübârek eylesün hem ṭûl-ı ʿömr iḥsân idüb
Ẕâtını ḳılsun ṭarîḳ-i ʿilme zîver Kird-gâr

4 Ben de İḥyâ söyledim tebrîk idüb târîḫ-i tâm
Vechini Rüşdî Efendi ḳıldı çün meh-i hâle-dâr
1227/1811

109[1142]
148b
Der-Teşekkür-i Sâbıḳ-ı[1143] ʿAṭiyye

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ḥażret-i ʿÂrif Efendi o maʿârif-perver
Şimdi çavuşbaşıdır devletiñ ol muʿtemedi

2 Ḳıldı İḥyâ beni hüsn-i naẓarı ʿâṭıfeti
Her umûrında refîḳi ola ʿavn-ı ṣamedi

3 Sikke-i ḥüsn-i ḳabûliyle virüb yaʿnî revâc
Ḳıldı naḳd-i süḫanım ṭâlibi her bir aḥadi

4 Naẓm-ı nâçîzeme taḥsîn ile virdi raġbet
Aldı paşâdan o dem câʾize-i münteḳidi

[1141] B 92b, İ 91a.
[1142] B 148b, İ 142b.
[1143] sâbıḳ-ı : sâʾiḳ-i İ.

5 Ḥamle itmişdi baña kelb-i aḳûr-ı maṣraf
Dâmen-i ṣabrımı çâḳ itmek idi ḳaṣd-ı bedi

6 Pîşe-zâr-ı kereminden o müşîr-i devrân
Çıḳarub bendeye naḳd-i ṣad u pençâh ʿadedi

7 Olsañ herze rûyı itmekiçün biñ pâre
İşte imdâdıma gönderdi yüz elli esedi

8 O müşîr ile Efendî-i müşârı dâ'im
İde teşvîrden âsûde Ḫudânıñ mededi

110[1144]
52a
Târîḫ-i Tîr-i Güzerâniden An Şâh-ı Be-ceres-i Nişân-gâh

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Dir idi ez-derûn-ı dil-i derrâkim âh bir kerre
Olaydım dil-dûz-ı şeh-i devrân ile yek-dil

2 Süzüldi üstine bir kez ḫadeng-i şâh-ı bâz-âsâ
Sevib cânına ṣoḳdı oldı maḳṣûda ceres nâ'il

3 Murâdı ḥâṣıl olduḳda didim târîḫini İḥyâ
Uruldı nâvek-i Sulṭân Selîme ʿâşıḳ-âsâ zil
1203/1797

111[1145]
56b
Târîḫ-i Bend-i Vâlide Şultân[1146]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ne[1147] mehd-i ʿulyâ Ḥażret-i o menbaʿ-ı cûd u kerem
Çekdi pîş-i âba çün bir sedd-i İskender-pesend

[1144] B 52a, E 5b,İ 49b.
[1145] B 56b, E 26b, İ 54b, L 62a.
[1146] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: "Târîḫ-i Bend"
[1147] İ nüshasında "ne" ifadesi mevcut değildir.

2 Bende İḥyâ aña bu târîḫi muḥkem söyledim
Âb-ı ḥayvân ḳaldı sir‘atden olunca böyle bend
1211/1795

112[1148]
57a
Târîḫ-i Çeşme-i Vâlide Sulṭân

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

1 Bu maḥale mâder-i ʿiffet-penâh-ı Şeh Selîm
Yapdı bu nev-çeşmeyi ʿaṭşânı dil-şâd eyledi

2 Ṭarḫ-ı ġâlîsin görüb İḥyâ didi târîḫini
Mihrişâh Sulṭân-ı dil-cû çeşme bünyâd eyledi
1214/1798

113[1149]
57b
Târîḫ-i Diger

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 ‘İlim-dâr-ı Resûlullaha taʿẓîmen Şeh-i ʿâlem
Binâ ḳıldı bu vâlâ maʿbedi mânend-i mînû

2 Ser ü şân birbirine didiler müjdeyle târîḫin
Ebâ Eyyûbe yapdı Ḫân-ı Selîm bir Câmiʿi dil-cû
1215/1799

114[1150]
68a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 ʿAfife Şâh Sulṭân ḥażreti kim şân ü şevketle
Odur hemşîre-i Sulṭân Selîm-i mekrümet-muʿtâd

[1148] B 57a, E 23a, İ 54b.
[1149] B 57b, E 26b, L 61a, İ 55b.
[1150] E 68a, L 104b.

2 Süvâr oldıḳça bu gerdûneye her bâr-ı devletle
Çıḳar gerdûne tâ âvâze Yâ Rabb mübârek bâd

115[1151]
60b
Târîḫ-i Diger

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Selîm Ḫân-ı cihân ol mâh-ı tâbân sipihr-i şân
Fürûġ-ı şevketinden ʿâlem imkân-ı żiyâ aldı

2 Yedinden düşmenüñ iḳlîm-i Mıṣrı nezʿ idüb ḥâlâ
İbâdullahdan[1152] şâm u ṣeher ḫayr duʿâ aldı

3 Bu kemter bendesi İḥyâ didi müjdeyle târîḫin
Ḳulı Yûsufla Mıṣrı Şeh Selîm-i Cem-edâ aldı
1216/1800

116[1153]
60b
Defʿa-i Târîḫ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Lafẓen ve maʿnen söyledim İḥyâ bu târîḫ-i tamâm[1154]
Biñ ikiyüz on altıda Mıṣr alınub olduḳ be-kâm
1216/1800

117[1155]
61a
Târîḫ-i Mıṣr-ı Yümkîn İstiḫrâcü't-Târîḫ Minhâ Sitte vü Erbaʿîn ü Cihâr

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'ilün

[1151] B 60b, E 28a, İ 58b.
[1152] 2(b) İbâdullahdan : Muḥibbâdullahdan E.
[1153] B 60b, E 28a, İ 58b.
[1154] 1(b) târîḫ-i tamâm : târîḫi tam İ
[1155] B 61a, E 25a, L 59b.

1 Bîm ile şu su‘b-ı ʿadû çıḳdı söndi Ḳâhire
Baḳ ʿadû ḳaçdı bu ḥanîde aldı Mıṣrı Şeh Selîm
1216/1800

118[1156]
62b
Târîḫ-i Anbâr-ı Gendüm

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

1 Ḥabbeẕâ ‘anbar kim bû-güster ez-ʿâlemüñ
Ḥüsn ile bir dânesidir miṣl ü mânendi ʿâdîm

2 Gendüm ʿaşḳıyla ögünse âsiyâb-ı çarḫdan
Laf ṣanmañ ḥubbı itmişdir girîbânın dü nîm

3 Eyleyüb fikr-i daḳîḳ İḥyâ didim târîḫini
Böyle anbâr-ı dil-ârâ yapdı bir Şeh Selîm
1217/1801

119[1157]
64b
Târîḫ-i Ḳışla-i Ṭôbciyân

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

1 ʿAfitâb-ı maşrıḳ-ı devlet-fürûġ-ı salṭanat
Ḫâl-ı ruḫsâr-ı ḫilâfet nuḥbe’-i Oṣmanyân

2 Dâver-i Cemşîd-fer Sulṭân-ı İskender-hüner
Pâdişâh-ı heft kişver Şeh Selîm Ḫân-ı Cihân

3 Ḥüsn-i âṣâr-ı firâvânı müzeyyen-sâz-ı ḫâk
Ṣît-i ʿünvânı ṭanîn-endâz-ı saḳf-ı âsmân

4 Fikreti her demde techîz-i ġuzzât-ı müslimîn
Himmeti tertîb-i esbâb-ı cihâd-ı mü’minân

[1156] B 62b, İ 60b.
[1157] B 64b, İ 62b.

5 Cânib-i Ḥaḳdan kerem ṭabʿ-ı hümâyûn-ı şehe
Şevḳ-i naẓm-ı dîn ü devlet ḳaṣd-ı ḳaḥr-ı düşmenân

6 Ḳışla yapmışdı maḳdem bunda şâh-ı Cem-ḥâdem
Anı meʾvâ vü maḳarr itmişdi ceyş-i ṭôbciyân

7 Bir şebân-geh muḥterif oldı o dergâha ez-ḳażâ
Sîne-i ʿâşıḳ gibi yandı derûnı nâgehân

8 Şâh-ı ʿâlem eyledi fermân müceddid ṭarḥını
Yapılub oldı hemâñ reşk-âver ḳaṣr-ı cinân

9 Pertev-i ḥüsni gözin aldı temâşâ ideniñ
Câ-be-câ ṣanmañ ser-i gül-mîḫler oldı ʿıyân

10 Şuʿle-i mihr-i cihân-ârâ degil üstündeki
İtdi aşḳısın felek bir ṭôb-ı zerrîn perniyân

11 Lâf urub gürler yaturdı sûz-ı mihriyle anuñ
Atılub meydân-ı ʿaşḳa oldı her ṭôb imtiḫân

12 Ṣît-i ḥüsnidir o dergâhıñ iden âfâḳı pür
Ṭôblar ṣanmañ ṣadâ virdi çü raʿd-ı âsmân

13 Besdir İḫyâ ol şeh-i Rüstem-ṣalâbet dem-be-dem
Ḳahr ide aʿdâsını budur duʿâ-yı ins ü cân

14 Söyledim bir beyt-i ġarrâ kim anuñ her mıṣraʿı
Eyledi bu dergehiñ târîḫ-i itmâmıñ beyân

15 Bu muʿalla ḳışlayı âbâd ḳıldı Şeh Selîm
Ṭarḫ-ı raʿnâ buldı dergâh-ı cüyûş-ı ṭôbciyân
1220/1804

120[1158]
65a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

[1158]B 65a. Bu târîh derkenarda yer almaktadır.

1 Bula aḥbâb-ı etbâʿı daḫî zîr-i cenâḥından
Anuñ ḳand-i nebât-ı ḥüsn-i ḫulḳıyle ferâġ-bâl

2 Ḳılub tebrîkin ol devlet-serânuñ eyledim taḥrîr
İki târîḫ ile bu beyt-i ġarrâyı bilâ-ihmâl

3 Temellük eyledi Esʿad Efendi bir güzel menzil
Bu beyt-i evvel ol hümâdan düşdi lafẓen sâye-i iḳbâl

121[1159]
65a
Târîḫ-i Ḳışla-i Tüfeng-endâzân Der-Tersâne

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Zihî nev ḳışla merdân-ı tüfeng-endâz-ı İslâma
Müheyyâ oldı bâ-fermân-ı Sulṭân-ı kerem-perdâz

2 Fürûġ-ı ḥüsni çâḳ ol rütbedir kim anı gördikce
Lehîb-i âteş-i reşkiyle çatlar düşmen-i nâ-sâz

3 Selîm Ḫân bu maḥali ḳıldı İḥyâ söyledim târîḫ
Yapıldı ṭarḥ-ı vâlâ-dergeh cünd-i tüfeng-endâz
1221/1805

122[1160]
66b
Târîḫ-i Diger

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Ḳıldı mihr-i şân u şevket burc-ı devletden ṭulûʿ
Zîb-evreng oldı yaʿni şehriyâr-ı yemm-i ʿaṭâ

2 Didi İḥyâ ʿâleme tebşîr idüb târîḫini
Şân ile oldı cihânıñ Şâhı Sulṭân Muṣṭafa
1222/1806

[1159] B 65a, İ 63a.
[1160] B 66b, İ 64b.

123[1161]
67a
Def‘a-i Târîḫ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün /Fâ‘ilün

1 Söyle ʿâleme tebşîr idüb târîḫini
Oldı eyyâm-ı cülûs-ı Muṣṭafa Ḫân ʿîd-i nev
1222/1806

124[1162]
67b
Târîḫ-i Câmiʿ-i İsma‘îl Efendi[1163]

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Gören dir ṣâḥibü’l-ḫayrât İsmaʿîl Efendinüñ
Ṣabâḥü’l-ḫayr pîşânisi maḥż-ı nûr-ı lâmiʿdir

2 Bu maʿbedle idince yaylayı İḥyâ didim târîḫ
Ne vâlâ maʿbed-i nev-cümle ḥüsniyâtı câmiʿdir
1200/1784

125[1164]
73b
Târiḫ-i Ṣadâret-i ‘Aẓmî[1165]

Mefʿûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Feʿûlün

1 Zînet-ver-i ṣadr oldı gelüb ‘izzetle
Paşâ-yı felek-mertebe’-i âṣafra

2 İḥyâya didi târîḫ-i ḳudûmın ol dem
‘İzzet ile mihr aldı Muḥammed Paşâ
1209/1793

[1161] B 67a, İ 64b.
[1162] B 67b, E 20b, L 56a, İ 65b, İ2 31b.
[1163] Başlık E nüshasında şu şekildedir : “Târîḫ-i Câmi’” / İ2 nüshasında bu ḳıt‘a başlıksızdır.
[1164] B 73b, E 10a, İ 71b.
[1165] Bu başlık E nüshasında şu şekildedir: “Târiḫ-i Ṣadâret-i ‘İzzet Paşa.”

126[1166]
75a
Târîḫ-i Vefât-ı Yan Mollâ

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Yânardı şemʿ-i rûyı yâre çün pervâne ʿâlemde
ʿAlem olmışdı bu dil-sûz-ı nâr-ı ʿaşḳa Yan Mollâ

2 Yaz İḥyâ fevtine târîḫ içün bu beyt-i cân-sûzı
Çün itdi ʿazm-i ʿuḳbâ ʿâlemi hiçe şayân mollâ

3 Maḥabbet nârına Yan mollâ sûzân eyledi kendin
Gidüb âteş gibi ʿAdn-i ʿalâya geldi Yan Mollâ
1211/1795

127[1167]
76b
Târîḫ-i Velâdet-i ʻUbeyde Ḫânım[1168]

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Farṭ-ı şevḳ ile didi ʿİzzet Efendi-zâde
Bâġ-ı ʿömrümde açıldı şu gül-i ḫandânım

2 Yaʿni bu duḫter-i pâkîzeyi iḥsân itdi
Bendeye Ḥażret-i Ḫallâḳ-ı Kerîmü'ş-şânım[1169]

3 Gûş idüb şevḳile İḥyâ didi târîḫi budur[1170]
Zîver-efzâ-yı cihân oldı ʿUbeyde Ḫânım
1212/1796

[1166] B 75a, E 19b, İ 73b.
[1167] B 76b,E 23a, L 57b, İ 74b.
[1168] Bu tarihin E nüshasında başlığı "Târîḫ" şeklindedir.
[1169] 2(b) Kerîmü'ş-şânım : Celîlü'ş-şânım E, L.
[1170] 3(a) şevḳile İḥyâ didi târîḫi budur : şevḳle aḥbâb didi târîḫin L.

128[1171]
80a
Târîḫ-i Diger

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 ʿÖmer Big gibi ẕât-ı ercümendi bu muʿalla câh
İderdi gerdiş-i ebvâb arardı çoḳ zamân buldı

2 Yazub bu mıṣraʿ-ı ġarrâyı İḥyâ söyledim târîḫ
ʿÖmer Big ile ṣadr-ı Anaṭolı zîb u şân buldı
1217/1801

129[1172]
81a
Târîḫ-i Rü'ûs-ı ʿÂrif Efendi

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḫıdîvv-i kişver faẕl u hüner ʿÂrif Efendi kim
Fünûn-ı şiʿr u inşâda odur ṣâḥib yed-i ṭûlâ

2 Çerâġ-ı Şeh Selîm Ḫân oldı İḥyâ söyledim târîḫ
Müderris eyledi ʿÂrif Efendiyi şeh-i vâlâ
1218/1802

130[1173]
81a
Târîḫ-i Diger

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 ʿArż idüb bir böyle târîḫ itdi ḫâmem levḥi bûs
Müjdeler ʿÂrif Efendi ʿizz ile aldı rü'ûs
1218/1802

[1171] B 80a, İ 78b.
[1172] B 81a, İ 79b.
[1173] B 81a, İ 79b.

131[1174]
32a
Târîḫ-i Tevsîʿ

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Şeyḫül'-İslâm-ı cihân Esʿad Efendi kim anuñ
Ṣît-i şân-ı rifʿatı çıkdı sipihr-i tâsiʿa

2 Yapdı bu ḳaṣr-ı vasîʿi söyledim târîḫini
Buldı vâlâ resm ile bu mesned-i fetvâ siʿa
1218/1802

132[1175]
81b
Târîḫ-i Tevsîʿ-i Ḥücre-i Şeyḫü'l-İslâm

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Şeyḫü'l-İslâm-ı cihân Esʿad Efendi kim anuñ
ʿAleme envâr-ı ʿaḳlı rûşenîdir sâṭıʿa

2 Virdi bu nev ḳaṣra vüsʿat söyledim târîḫini
Ṭarz-ı aḥsen ile buldı mesned-i fetva siʿa
1219/1803

133[1176]
81b
Tarîḫ-i Ḳaṣr-ı Bâġ-ı Veliyü'n-niʿmi

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Zihî Ṣâliḥ Efendi-zâde müftî-i cihân-serâ[1177]
Muṣannaʿ ṭarḥ ile yapdı bu nev-ḳaṣr-ı dil-ârâmı

2 Didi gördikde İḥyâ bendesi muʿcemle târîḫin
Feraḥ-zâ oldı nev-ḳaṣr-ı bülend-i Şeyḫü'l-İslâmı

[1174] E 32a, İ 80a. / İ nüshasında başlığı "Târîḫ-i Diger" şeklindedir.
[1175] B 81b, E 32b, İ 80a.
[1176] B 81b, E 32b, İ 80a.
[1177] 1(a) cihân-serâ : cihân-pîrâ İ.

1219/1803

134[1178]
83b

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Mükerrem oldı Anaṭolı pâyesi virilüb
Sütûde bir güher kân-ı faẕla bâlâ celâl

2 İdince gûş anı târîḫ içün yazub İḥyâ
Cevâhir ile pür itdim bu maṭlaʿı fi'l-ḥâl

3 Münîb Efendi o ḫûrşîd-i evc-i ʿilm u kemâl
Bu demde pâye-i Anâṭolıya virdi cemâl

1222/1806

135[1179]
88a
Diger[1180]

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ḫıdîvv-i yemm-i himem Sulṭân Maḥmûdü'şiyem ḥamdâ
Cülûs-ı meymenet-me'nûsı ḳıldı dilleri taṭyîb

2 Hezârân şevḳle dâʿîsi İḥyâ dîdi târîḫin
Cülûsı Ḫân Maḥmûduñ cihânı eyledi pür zîb

1223/1807

136[1181]
88a
Târîḫ-i Taḳallüd-i Seyf

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

[1178] B 83b, İ 82a.
[1179] B 88a, İ 85b.
[1180] Bu târîh İ nüshasında "Târîḫ-i Diger" başlığıyla yer almaktadır.
[1181] B 88a, İ 85b.

1 Şeh-i ʿâlî-güher Sulṭân Maḥmûd-ı cihân-dâver
Ziyâret ḳıldı Ḫâlid Ḥażretin ol ḫüsrev-i mümtâz

2 Yümn-i ḳaṣd idüb ol meşhed-i pâk-i münevverde
Muraṣṣaʿ ḳabża-i şemşîrin miyân-ı bend itdi bi'l-i'zâz

3 Didi dâʿîsi İḥyâ mıṣraʿ-ı ġarrâ-yı târîḫin
Ḳuşandı seyfini Sulṭân Maḥmûd-ı 'aṭâ-perdâz
1223/1807

137[1182]
90a

Târîḫ-i Tekerrür-i Ṣadâret-i Yûsuf Paşa

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün /Fâ'lün

1 Müjde-bâd ehl-i cihân-râ ki şüd in server-i dîn
Bâz ez-luṭf-ı Ḫudâ zîver-i ṣadr-ı vâlâ

2 Goft in bende biñ mıṣraʿ-ı ġarrâ târîḫ
Şüde câ bâ-ṣadr-ı güzîn nîz be-Yûsuf Paşa
1224/1808

138[1183]
91a

Târîḫ-i Diger

Mefʿûlü / Fâ'ilâtün / Mefʿûlü / Fâ'ilâtün

1 Sâʿid-i devlete ḳıldı yine Ḥaḳ bâzû-bend
Gevher-i ẕâtını bu Ḥâtem-i ʿaṣrıñ ḥâlâ

2 Didi mıṣraʿla[1184] bendesi İḥyâ târîḫ
Ḥırz-ı ṣadr oldı yine ʿadlle Yûsuf Paşâ
1224/1808

[1182] B 90a, İ 87a.
[1183] B 91a, İ 87b.
[1184] 2(a) mıṣra'la : bu mıṣra'la İ.

139[1185]
92b
Târîḫ

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Bu zîbâ dergehi Sulṭân Maḥmûd eyledi İḥyâ
Olur bu ṭarḥ-ı dil-geş şimdi ol dergâha faḫriye

2 Ṭanîn-endâz-ı ṭâs-ı çarḫ olur âvâze-i tevḥîd
Derûnın ʿâşıḳân itdikce pür ezkâr-ı cehriyye

3 İder taḥsîn ile târîḫim eflâkı ser-efgende
Maḥallinde yapıldı âstân-ı Naḳşîbendiyye
1226/1810

140[1186]
92b
Târîḫ

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Yapdı bu ḳaṣr-ı pesendîde dil-geş ṭarḥı
Böyle ʿâlî-himem âṣaf-meniş-i ṣa'ibrâ

2 Bende-i dergehi İḥyâ anı gûş eyleyicek
İki târîḫ yazub ḳıldı bu beyti inşâ

3 Ṭarz-ı dil-keşle binâ oldı bu ḳaṣr-ı aḥsen
Zîb-i ṣadr ola cihânda aña ʿİzzet Paşâ
1226/1810

[1185] B 92b, İ 91a.
[1186] B 92b, İ 91a.

141[1187]
13a
Târîḫ-i Velâdet

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Eyâ peyk-i neşâṭ-ı ḫôş-ḳadem ferḫunde-dem imlâ
Yine âfâḳa neşr itdiñ peyâm-ı neşve-baḫşâyı

2 Ne neşve bâde-i şevḳiyle lebrîz eyledik birden
Bu ‘işret-gehde mânend-i piyâle çarḫ-ı mînâyı

3 Vücûd-ı ‘âleme bir müjde ile rûḥ-baḫş olduñ
Beşâret eylediñ Ḥaḳḳa ẓuhûr-ı cûd-ı Mevlâyı

4 Ne cûd ol ni‘met ‘aẓameti vâlâ ḫân-ı ḳudret kim
Kimine çâşnîsi ḳıldı şîrîn-kâm eḥibbâyı

5 Muḥammed Molla-zâde Ḥażret-i maḫdûm-ı ‘âlî-câh
Sa‘îd Mollâ Efendi ol sütûde ẕât-ı vâlâyı

6 Ḫudâ-yı Lem-yezel memnûn iḥsanı idüb şimdi
‘Aṭâ ḳıldı aña bir gevher-i nâ-yâb ü yek-tâyı

7 Ne gevher mihr-i enver şerm-sâr-ı tâb-ı ruḫ-sârı
Meh-i ġarrâya pîşânîsi eyler ġıbṭa fermâyı

8 Ḳadem başdı cihâna ya‘ni bir nev ṭıfl-ı pâkîze
Müşerref eyledi yümn-i ḳudûmı saḥn-ı dünyâyı

9 Semiyy-i Faḫr-ı ‘Âlem zübde-i nev‘-i benî-âdem
Nihâde aḥsen-i taḳvîm ẕâtında dil-ârâyı

10 Fülk-i ḳader u mülk-i manẓar zihî nev ṭıfl-ı aḫter
Fürûġ-ı ḥüsni bî-ferr itdi mâh-ı ‘âlem-ârâyı

11 Diraḫşân-ı cevherinde şöyle nûr-ı ḳâbiliyyet kim
Olur mir’ât-ı ‘aḳla vâye-baḫş-ı ḫayret-efzâyı

12 Felek naḳş-ı niḳâb rûyına zer-târ ider peydâ
Şihâbı ṣanma çekdi ḫadde-i şebden ṣüreyyâyı

[1187] İ2 13a.

13 Gümüşden yapmaḳ ister pây-ı mehdin zer-ger-i devrân
Degil ‘izzet ider (…?) açdı mâh-ı ġarrâyı

14 Bilindi rütbe-i ḳadr-i bülendi terk-i ıṭnâb it
Uzatma sen de ey ḫâme kühen kâlâ-yı ıṭrâyı

15 Dilber-i sözden ‘anber gibi dûd-ı du‘â çıḳsun
Pür itsün ḳubbe-i vâlâ-yı çarḫ micmer-i âsâyı

16 Diken bâġ-ı vücûda ol nihâl-i gülbin-i nâz-ı
Nigeh-dûz itmesün gül ruḫlarına çeşm-i a‘dâyı

17 Hemîşe vâlid-i ‘âlî nijâdıyle bu mevlüde
Vire Ḫallâḳ-ı ‘âlem ni’met-i bî ḥadd ü iḥṣâyı

18 O mihr ü gün gibi ṭoġduḳda İḥyâ söyledim târîḫ
Münevver ḳıldı baḳ ‘Ârif Muḥammed Mônla dünyâyı
1202/1786

142[1188]
15a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Kâse-i ḥırṣa düşüb yüritdi ḫôş-âb ṭama‘ı
Göreyüb manṣıb içün olmışıdı âmâde

2 Maḫrec olduḳda bir geldi didi târîḫin
Manṣıbı aldı ḳırılmış gibi Körük-zâde
1203/1787

143[1189]
13b
Târîḫ-i Velâdet

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

[1188] İ2 15a. / Bu kıt‘anın başlığı yoktur.
[1189] İ2 13b.

1 Gelüb nesîm-i ferruḫ didi kim nefs Ḥaḳdan
Bu dem gibi size olmaz felekde bir ḫôş dem

2 Su’âl idüb didik ey rehber-i cihân-peymâ
Ḳabul olur nefsiñ ‘indimizde çekme elem

3 Delik çehre-nümâ-yı sürâdıḳ ġaybı
Nedir ‘aceb bize keşf eyle olalım maḥrem

4 Didi o Ḥażret maḫdûm-ı imâm-ı vâlâ-câh
Bu demde oldı ‘aṭâ-yı Ḫudâyla mükerrem

5 İmâm-ı Câmi‘-i Sulṭân Selîm o dânâ kim
Firâz-ı minber-i ḳadrine ne felek süllem

6 Ḫazîne-i kereminden Cenâb-ı Ḥażret-i Ḥaḳḳ
Laṭîf bir dürr-i şeh-vâr ḳıldı aña kerem

7 O dürr-i pâk kerân-ı ḳadr-i baḥr-i ‘işmet kim
Ṣafâ-yı cevher-i ẕâtı ider velî ḫurrem

8 Ẓuhûr idüp ṣadef dürc-i ṣulb-ı ṭâhirden
Zekiyye nâm o mülk ṣûret-i ferişte ḫadem

9 Pür oldı pertev-i ḥüsniyle âsmân u zemîn
Şerefle ‘âlem-i dünyâya itdi vaż‘-ı ḳadem

10 Yemm-i ṣafâ-yı dil ü cânı ḳıldı mevc-engîz
İdince ṭurra-i rûyın ṣabâ ḫam-ender-ḫam

11 Ḫayâl-i âhû-yı çeşmi olur mı dilden dûr
Feżâ-yı ka‘bede cevlân ider ġazâl-ı ḥarem

12 ‘Aceb bu Ḥaḳḳa dehen nûrdan mürekkeb mi
Nedir o pertev o engüşt-i sîm hem-çü ḳalem

13 Fütâde çâh-ı zeneḫdânına meh-i Naḫşeb
Zülâl-ı la‘line hem teşne-leb-i çeh-i zemzem

14 Ḳarîn-i mâh-ı nev oldı ṣanur ṣüreyyâyı
‘Araḳ-ı çekîde dü ebrûyı seyr iden âdem

15 Gören o ṭıfl-ı neviñ ḥüsn ü ânıñ el-ḥâṣıl
Mecâli ḳalmadı nuṭḳ itmege olub ebkem

16 Görür mi ṣûret-i imkân vaṣfın ehl-i ʻuḳûl
Ki çekdi perde-i şeb-reng imtinâʻı ʻadem

17 Yeter â ḫâme yeter ḳahve-i midâd içdik
İder seni çoġı tiryâkiler gibi sersem

18 Biraz da câm-ı şeker şerbet duʻâyı çek
Bu sûr-ı neş'e-firâze neden çekersin ġam

19 Diyince ref' yer idüb didi (…?) Allah
Belî bizim gibi dil-sûzadır du'âsı ehem

20 İlâhî bu veledi vâlideyni ile müdâm
Ser üzre vefḳ-i müṣelleṣ gibi ṭuta ʻâlem

21 Duʻâyı ben daḫî İḥyâ bu ṭarzıyla ḳıldım
Zekiyye Ḫânım ola bir güzîde ṣâliḥe hem

1202/1786

144[1190]
14a

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

1 Yine bu ḫâme-i muʻciz-raḳam câdû-fen
Vaṣf-ı memdûḥımı bir ḫoşca beyân eylese âh

2 Çıḳsa meddâḥ gibi ṣandalî-i engüşte
Olmasa menḳabe ḫânide velîkin güm-râh

3 Çıḳmadan bu dehenden çıḳub ol bâlâya
Başladı menḳabe-i vaṣfın edâya nâgâh

4 Resm-i âdâbıyla taḳrîre ser âġâz itdi
Didi pek diñle ḳulaġın baña vir ol âgâh

[1190] İ2 14a. / Bu kıtʻanın başlığı yoktur.

5 Mîr-i ṣâḥib-ḥaşem ol muḥterem nîk-şiyem
Ẕât-ı vâlâ-himem ol ‘izzet ü iḳbâle penâh

6 Zübde-i ‘âlem Emin Big o melek-sîret kim
Ḥüsnidir şu‘le-feşân meh-i sitâre-penâh

7 Râ’iż fikrine teng ‘arṣa-i pehnâ-yı ḫayâl
Târ-ı endîşesine dîde-i sûzen şeh-râh

8 Ḳuvvet-i cezbe-i güftâr ṣafâ-baḫşı ile
Leşker-i ġam çekilür dilden olur ḥâli tebâh

9 ‘Aḳlıdır ḫâce-i dâd dest-i redd u ḳabûl
Ḳalbidir kâle-i ‘ilm u hünere bender-gâh

10 Öyle ḫôş naġme ṣarîr-i ḳalemi gûyâ kim
Olur âvâze-i ṭanbûr aña nisbet cân-gâh

11 Pîşgâh-ı ḫıred şu‘le-i fürûzende ider
Rûz u şeb mihr u meh çarḫ-ı felek vaż‘-ı câh

12 Kâle-i himmetin endâze-i ‘aḳla urdum
Oldı gitdikce dırâz o bu görindi kutâh

13 Şükr Mevlâya ki burc-ı şeref ṣulbından
Ṭoġdı bir ṭıfl sa‘âdetle żiyâ virdi çü mâḥ

14 Ne meh ol mihr-i żiyâ-güster iḳlîm şeref
Lücce-i nûrda ṣad şevḳle itmekde şinâh

15 Reşk-i rûyıyla ṣarardı dönüb ayvâlara meh
Mihr alub başını gitdi o zavallı eyvâh

16 Nergisi fitne-i üşkûfe-i bâdâm ammâ
Leb-i gül-gûnı ġamzeye ḫandeyle gül âh

17 ‘Anberîn ḫâlî midir yoḫsa eşer mi itdi
Merdüm-i dîde baṣar ider rûyına çün pây-ı nigâh

18 Âfitâba kim ider raġbet anı kim ṣalar
Burc-ı gehvâresin itdikce bu meh ârâm-gâh

19 Ḳuyruġın ṣaldı felek aḫter düm-dâr degil
Şîr-ḫâre bu mehe dilek dilenür çün rûbâh

20 Mehdine pertev lerzendesin eyler pûşiş
Ḫavfle ditreyeli mihr görirse anı gâh

21 Ġayrı yoḳ ṭâḳat evṣâfını tebyîż ile
Ḥabbe-i ṭâġdı ey ḫâme yeter itme siyâh

22 Olsa üftâde-i girdâb-ı devât itmem ḫavf
Keştî-i kilke yem ḳâfiye teng olmasa râh

23 Gel du'â niyyetine dest-i ricâyı ey dil
Eyle bir dâşte-i dergeh-i vâlâ-yı âle

24 Eyle yâ Rabb keremiñle ebeveynin dil-şâd
Her birin nâ'il-i kâm ile bunda dil-ḫâh

25 Didi târîḫini taḥsîn ile İḥyâ hâtif
Ḥüsn Râ'if Ḥüseyn Bigdedir ey Mâşâllah
1202/1786

145[1191]
14b
Târîḫ

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Meşâmm-ı kevni pür ḫôş-bûy şâdî eyleyüb ḥamdâ
Ẓuhûr itdi vücûd-ı aṭyeb Râ'îf Muḥammed Big

2 Diraḫşân olalı burc-ı şerefden âfitâb-âsâ
Ḳarîrü'l-'ayndır ümm ü âb Râ'îf Muḥammed Big

3 Bu müjdeyle göñül üftâde-i girdâb-ı şevḳ oldı
Ne girdâb-ı 'ayn çâh-ı ġabġab-ı Râ'îf Muḥammed Big

4 Vücûdı nüsḫa-i kem-yâb-ı aḫlâḳ-ı 'alâyıdır
Bihîn gehvâresidir maḳleb-i Râ'îf Muḥammed Big

[1191] İ2 14b.

5 Müşâhid-i pertev-i ‘aḳl öyle kim ẕâtında Eflâṭûn
Sezâdır olsa ṭıfl-ı mekteb Râ’îf Muḥammed Big

6 Göreydi ṣafvetin ẓulmetde seyr itmezdi İskender
İderdi cüst-cû-yı meşreb Râ’îf Muḥammed Big

7 Hemân kân-ı Bedaḫşândır müzeyyen mehdi kim anda
Nümâyan gevher la‘l-i leb-i Râ’îf Muḥammed Big

8 Baṣar bağrına her kim görse fi’l-ḥâl ol ciger-pârem
Muṣavver rûḥ gûyâ ḳalıb Râ’îf Muḥammed Big

9 Firâz-ı ḳulle-i iḳbâle çıḳsun ‘izz ü rif‘atle
Çün oldı ṭâli‘-i sa‘d eşheb Râ’îf Muḥammed Big

10 Sefîdâc-ı ṣafâ nûr-ı siyâh-çeşm olub gâhî
Ki ‘îd ü ḳadr ola rûz u şeb Râ’îf Muḥammed Big

11 Zemîn-i nevde İḥyâ tâze bir ṭarḥ oldı bu ṯârîḫ
Zihî tâbende nûr-ı kevkeb Râ’îf Muḥammed Big
1202/1786

146[1192]
16b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtün / Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtün

1 Şükr Ḫudâ-yı Bârî olsun lisâna cârî
Şimdi cihâna sârî şevḳ u sürûr-ı bî-ḥadd

2 Bir ṭıfl-ı pâk-i güher gül-ġonçe-leb semenber
Ṭoġdı çü mihr-i enver baḫtı güşâde es‘ad

3 Ḥüsn-i cemâli gül-bîz fitneyle çeşmi lebrîz
Gül-ḫandı neşve-engîz şîveyle nâzı ba‘îd

4 Hem-reng-i lâle ol ḫadd serv-i çemân gibi ḳadd
Nûr oldı ṣan mücessed yâr u ḥader mücerred

[1192] İ2 16b. / Bu kıt‘anın başlığı yoktur.

5 Dünyâya virdi gül baḳ teşrîfi tâze revnâḳ
Mânende-i Ḫavernaḳ ḳaṣr-ı ṣafâ müşeyyed

6 Yâ Rabb o nâz-perver olsun hüdâye maẓhar
Ḳadri felekle hem-ser hem ‘ömri ola mümted

7 İḥyâ-yı bî-mu‘âdil târîḫin oldı ḳâ’il
Gerd-i fitneden ey dil olsun Emîn Muḥammed
1199/1783

147[1193]
18a

Târîḫ-i Mevlevîyyet-i Faḫrü’l-‘Ulemâ’il-a‘lâm (…?) Seyyid Aḥmed Efendi Dâm-ı Bi’l-‘izz ü El-İkrâm

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Minnet Ḫudâya oldı (…?) nesîm şevḳ
Bâdî-i inkişâf-ı dil-i ṣâf-ı Müslimîn

2 Bûn-ı ba‘îde ṭard olınub düşmen-i ġumûm
Ḥışn-ı ḥaṣîn dilde server oldı câ-nişîn

3 Basṭ-ı maḳâl müjde idüb peyk-i inşirâḥ
Revnaḳ-fezâ-yı meclis-i üns oldı âferîn

4 Ḫandân olub didi Ġalaṭa Mevlevîyyeti
Bir seyyîd-i zamân ile oldı şeref ḳarîn

5 Üstâd-ı zü-fünûn cihân-ı hüner-veri
Fâżıl-terîn-i zümre-i erbâb-ı ‘ilm-i din

6 Ya‘nî ki Seyyid Aḥmed Efendi odur iden
Mürġ-ı kemâli ḫırmen-i faẓlında ḫôşa çîn

7 Ol fâżıl-ı yegâne ki şerm-i mehâbeti
Eylerdi zinde olsa Felâṭûnı ḫam-nişîn

8 Aḫfeş göreydi bâġ-ı kemâlin çü ḫarbüze
Olurdı sırr-ı nihâde teslîm berzin

[1193] İ2 18a.

9 İtdikce puḫte ḫâm-ı dilân cehâleti
Ḥayretle ṭoñdı ḥücre-nişînan-ı erba‘în

10 Ḥıfẓ itmege maḳâlını mûmdır ṣımâḫ-ı cân
Şîrîn o rütbe cümle kelâmı çü engebîn

11 Mi‘mâr-ı re’yi mebḥaṣı âdâbıyla keser
Ger ḫâric-i vaẓîfe ise hem-çü şeh-nişîn

12 Bir ḥadde dergeh ḥiddet-i zihni görürüm hiç
Andan geçen daḳîḳaları ‘aḳl-ḫurde bîn

13 ‘Adni taḫayyül itse olur fikri şâne-veş
Ḥall-kerde sâz-ı ‘uḳde-i gîsûyı ḥûr-ı ‘ayn

14 Ferhâd-ı ‘aḳlı uġrasa kûh-ı ġavâmıża
Eyler güşâde tîşe-i kilki reh-i nevîn

15 Olursa dûr-bîn-i ḫayâli ba‘îdi
Taḳrîb-sâz-ı şehr ḫôş-âyende-i yaḳîn

16 Ṣad sâl gezse ṭayy idemez deşt-i vaṣfını
Pâ-ber-zemîn ṣafḥa eger kilk-i ‘anberîn

17 Âḫır du‘âya başladı İḥyâ ḫulûṣ ile
Merfû‘ âsmân-ı icâbet idüb serin

18 Tâ ṣît-i ‘adl-i Ḥażret-i Fârûḳla müdâm
Ne kâse-i felekde ẓuhûr eyleye ṭanîn

19 Pîrâye-baḫş-ı mesned şer‘-i şerîf ide
Bu ẕâtı ma‘delet-rûyı Rabbü’l-‘âlemîn

20 Târîḫ-i sâl yümn-i eṣerin eyledi beyân
Bu beyt ile du‘â iderek ‘abd-ı kemterîn

21 Cûdıyle Seyyid Aḥmed Efendî ide Ḥaḳḳ
Câhende ber-güzîde-i ‘adl-âverân-ı dîn

1202/1786

148[1194]
18b
Târîḫ-i Velâdet

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Biḥamdillah nesîm-i cân-fezâ gülzâr-ı şâdîden
Devrân olduḳda kâm ‘âleme baḫş itdi bir ḫôş bû

2 Didi bu müjde şevḳ-âverî neşr idüb âfâḳa
Görindi mülket-i Çîn-i ‘ademden bir güzel âhû

3 Velâdet eyledi bir ṭıfl-ı nev Ġâlib Muḥammed nâm
Fürûġ-ı ḥüsn ile dünyâyı lebrîz itdi ol meh-rû

4 Der-âġuşa miṣâl-i hâle ol mâhı müheyyâ çarḫ
Meh-i nev ṣanma iclâs itmege hem gösterir zânû

5 Felekde kehkeşân zerrîn ḳımâṭın idüb âmâde
Süreyyâ ‘arż ider gehvâresine bir dizi incü

6 Görince âdemi gelmez mi keyfi la‘l-i mey-gûnuñ
Çekilmez (…?) ol gîsû miṣâl-i devr-i tenbâkû

7 Naẓardan vefḳe dâ’ir ḫaṭṭ-ı ta‘vîẕ-i müselseldir
Degil pîşânî-i pâkinde ḫam-der-ḫam siyeh gîsû

8 Hezâr eyle dü ṣad sâliñ serinde geldi çün kevne
Sezâdır olmaġa ṣâḥib-i mâ’ ol görüñ dil-cû

9 Ġaraż-ı evṣâfın i‘lâm ise kâfîdir bu da ḫalḳa
Yeter ey ḫâme-i seḥer âferîn olma yeter pür-gû

10 Hemândem kilk-i İḥyâ didi al târîḫ-i menḳûṭın
Muḥammed Ġâlibiñ nûr-ı cebîni mevcine yâ hû

1200/1784

[1194] İ2 18b.

149[1195]
19a
Târîḫ-i Berâ-yı İbḳâ-yı Emîn Gümüşḫâne

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḫoşâ ferḫunde-aḫter cûd-perver mekrümet-güster
Zihî kâm-âver-i iḥsânı maḳarr ḫalḳ-ı dünyâya

2 Bihîn ẕât-ı mükerrem daḫme-i cûd u kerem el-ḥaḳḳ
İdince ḫande feṭḥ-i bâb olur rûy-ı temennâye

3 Yegâne gevher-i revnaḳ fürûz-ı ma‘den-i iclâl
Güzîde müttekâ-pîrâ-yı iḳbâl u felek-pâye

4 Emîn-i sîm-ḫâne Ḥażret-i Âġâ-yı zî-şân kim
Döner rûy-ı ḥasûdı zerd olub reşkile ayvâya

5 Keff-i sîm ü zer-efşânın gören vaḳt-i ‘aṭâsında
Anı teşbiye iderse ol virir ḫûrşîd ile âye

6 Ḥużûrunda misen-i ḥâlin ḳoyanlar pûte-i ḳâle
İşin altûn ider mâlik olur iksîr ü kimyâya

7 Cevâhir-pâş-ı güftâr olsa la‘li heb ümîd ehli
Ḳılâde-sâz olurlar gerden-i bikr-i temennâya

8 Delindi tîşe-i reşk ‘aṭâsıyla dil-i ma‘den
Derûn-ı kâne âḫır işledi bu zaḫm-ı bî-ġâye

9 Muḳarrer olıcaḳ çıḳdı mübârek bâd içün râhe
Şitâbından ṣolur bâd-ı ṣabâ tebşîr-i ibḳâya

10 Felek hem gûş idince dîdeler rûşen diyüb ḳıldı
Keşîde kuḥl-ı Leylî dîde-i necm-i ṣüreyyâya

11 Edâ-yı midḥat-ı ẕât-ı şerîf-i mekrümet-kârı
Degildir sehl çün kim zümre-i erbâb-ı inşâya

12 Du‘â-yı devletinde eyledim teşmîr sâḳ-ı âḫır
Döküb eşk-i niyâzı döndürüb ‘âyniyle deryâya

[1195] İ2 19a.

13 Dü destim bâz idüb ḳıldım tażarru‘ Ḥażret-i Mevlâ
Berâber ide ‘izz ü rif‘atin tâ ‘arş-ı a‘lâya

14 Mücevher mıṣra‘ ile söyledim târîḫini İhyâ
Muḳarrerdir Aġâ-yı pâk-i evṣâf u kerem mâye
1202/1786

150[1196]
20b
Târîḫ-i Ta‘mîr-i Gülli Âyîneli Baġçe

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ḫûrşîd-i evc-i salṭanat ârâyiş-i cihân
Pertev-nümâ-yı ma‘delet işrâḳ-ı nûr-ı Ḥaḳḳ

2 Sulṭân-ı Cem-serîr Şeh ‘Abdü’lḥamîd Ḫân
Pîrâye-baḫş-ı taḫt-ı selâṭîn-i mâ-sebaḳ

3 Mecmû‘a-i vücûd-ı şerîf-i şehenşehiñ
Fażlında ne revâḳ sipihr oldı ne varaḳ

4 ‘Azm-i muṣammem eyledi faṣl-ı bahârda
Sûr-ı ḫitâne ola bu gülşen-serâ ḳonaḳ

5 Ṣûret-nümâ-yı himmet olub dâver-i cihân
Tecdîde gördi âyîneli bâġçe-i müstaḥaḳ

6 Ṭarḫ-efgen oldı resmine ṣadr-ı bülend câḫ
Re’y-i zerrîn-i şehle olub re’yi müttefiḳ

7 Ol nâm-dâş-ı Ḥażret-i Yûsuf ki ṣıdḳla
Ḳıldı ‘azîz-i âlem anı Rabb-ı zü’l-falaḳ

8 Bünyâd-ḫurde ṣan‘at-ı revnaḳ-ṭırâz ile
Zîb-âver oldı ḥüsnine her sû biñ nesaḳ

9 Bir ḳıṭ‘a-i baḥri ḳaraladı kilk-i himmeti
Ya‘ni ber oldı birri pür itdi o rütbe Ḥaḳḳ

[1196] İ2 20b.

10 Ḳalyônlar batırdı bu körfez gibi maḥall
Aldı meger çeh-i zeḳan-ı yârdan sebaḳ

11 Mi‘mâr-ı çarḫ-ı devlet ḳurbiyyet-i şehi
Başına ḳaḳdı çûb-ı esâsıñ ṭaraḳ ṭaraḳ

12 Yapdı bu nev-zemînde ḫâḳân-ı baḥr u ber
Bir şâh-ı beyt-i şevket ü ‘ünvânıña dürrden aḳ

13 Tekmîl olub ḳuṣûrı müferriḥ ḳuṣûr ile
Zîbende bir sarây-ı nev oldı ki ṭur da baḳ

14 Her ḳaṣrıñ ‘aks-i perde-i jengâr u sürḫdır
Reng-i kebûdî-i felek ü sürḫî-i şafaḳ

15 Rıḍvân bu reşk-i heşt behişt oldıġın bilür
Çeşmi düçâr üfürse eger keyf mâ-ittifaḳ

16 Naḳş-ı şarâbı rengini görseydi fi’l-meṣel
Şerm eyler idi sûret-i Behzâdı pür ‘araḳ

17 Teb-ḫâle-dâr ider leb-i ḥavżı ḥabâb ile
Atladıġı dem üstine fevvâre pek ataḳ

18 Pîş-i serâde âyîneci baḥre ḳıl naẓar
Gösterdi ‘aks-i ḳarş-ı mehi tuḥfe-i zer-ṭabaḳ

19 Sürḫiyle oldı ser-süḫan-ı gülistânı gül
Ey bülbül anda ṭurmalı Gülli ḳızıl ṭuraḳ

20 Zîb-iser itdi ġonçe-i üşküfte bülbüli
Ṭaḳdı şeṭâret ile külâhına çıḳrıḳ

21 Peyġâm-ı maḳdem-i şeh-i devrâne muntaẓar
Olmış çemende nergis degil şimdi göz ḳulaḳ

22 Ol dâver-i yegâneye ‘arż ise ger ġaraż
Târîḫ-i neşve-dârını ḫatm-ı kelâma baḳ

23 Dâ’im güşâde-baḫt ola Şâh-ı cihân-penâh
Tîġ-ı celâli ide dil-i düşmeni dü şaḳ

24 Bir beyt düşdigim hele İhyâ tamâmdır
Artıḳ devât ü ḫâmeyi elden yeter bıraḳ

25 Âyînelendi pek güzel âyîneli ḳavâḳ
Buldı cilâ-yı nev dil-i Sulṭân ṣafâya baḳ

1201/1785

151[1197]
21b
Târîḫ-i Aydın Pâye-i Anaṭôlı Be-Ḥażret-i Kâmil Efendi

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Sâḳî-i dehr elime câm-ı meserret encâm
Ṣundı ‘işret-gehe ‘âlemde bugün pey-der-pey

2 Oldı bir rütbe neşâṭ-âvere bezm-ârâ kim
Câm-ı mey dest-i dilimde görinür efser gibi

3 Didim ey sâḳî-i gül-çehre nedir bu ikrâm
Söyle aṣlın geliyor ‘aḳlıma ġayrı hey hey

4 Ol velî ni‘met-i ‘âlem o nḳîbü’l-eşrâf
Anâtôlı pâyesin aldı didi zâr olma çüni

5 Dili pür-bâde-i şevḳ itdi bu müjdeyle k’ânıñ
Çaşnî-i baḫş-ı kemîn ḳatresidir neşve-i mey

6 Fażıl-ı dehr ki naḳḳâd-ı ḫüsrev bir kânda
Görmedi gevher-i ẕâtı gibi zî-ḳıymet şey’

7 Seyyidü’l-ḳavm cemâhîr-i hüner-mendân kim
Aḥadu lem-yera miṣlehu vecebe’l-medḥu ‘aleyh

8 ‘İlm-i râyet-i fażlı felege peyveste
Görinür işte hilâl meh-i ġarrâ gibi denî

9 Sâye-i cûdı dırâz oldı o mihr-i keremiñ
Kûteh endâze-i taḫmîn aña nisbet çün fey

[1197] İ2 21b.

10 Hem-‘inân olmaz eger sürse de Ḫâtem-i Ṭâyyın
Eşheb-i himmeti itdikce seḫâ deştini ṭayy

11 Vâdî-i ḳâfiye teng oldı semend-i ṭab‘a
Yoḫsa evṣâfın iderdim daḫî a‘lâ daḫî ey

12 Gel ḫulûṣ eyle du’â idelim ey dil-i herzem
Şeref-i ẕâtını efzûnter ide Ḥażret-i Ḥayy

13 Tam târîḫidir İḥyâ hele bu beyt-i laṭîf
Şübheñ oldıysa ḥesâbında eger bir bir ṣay

14 Bu (…?) aḥbâb feraḥ eyledigi dem iḥrâz
Anâṭôlı pâyesini Kâmil Efendi yâ Ḥayy
1200/1784

152[1198]
21b
Târîḫ

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Dirîġâ ḥacle-gâh-ârâ-yı ‘işmet Fâṭıma Ḫâtûn
Şümâr sübḥa-i enfâsıñ tekmîl olub devri

2 Dile giryân iken fevtiyle İḥyâ geldi bu târîḫ
Ḳodı cevri ḳadın dünyâyı yâ hiç ḳor mı cevri
1200/1784

153[1199]
22a
Târîḫ-i Mevlevîyyet-i Nefes-ẕâde Efendi

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 ‘Arṣa-gâh-ı dile bu dem yine cevlân iderek
Şükr kim peyk-i neşât oldı fürs-rân-ı vürûd

[1198] İ2 21b.
[1199] İ2 22a.

2 Ayş idüb ḥalḳa-zenî-i der-gûş-ı hûşım
İftaḥü'l-bâb diyü sedde meh oldı ruḫ-sûd

3 Didim ol zemzeme-pîrâ-yı beşâret kim ola
Rîsmân-ı emeli çekdim olub bâb-ı kişver

4 Dâḫil-i ṣaḥn-ı derûn oldı hemân bir âfet
Pertev-i ṣa'ṣa'a-i ḥüsni dile şevḳ-efzûd

5 Didi ṣad müje ki râm oldı saña âhû-yı kâm
Ḳılma bî-hûde beyâbân-ı ġamı pâ-fersûd

6 Niçe kâm oldı Nefes-zâde Efendi maḫrec
Bî-kesâne o velî-ni'met şefḳat-âlûd

7 Ḥâkim-i kişver-dâr 'âḳıl-ı sa'd-ı isti'dâd
Bûse-dâr-ı keff-i efḍâlı şeref-rîz-i su'ûd

8 Âfitâb-ı felek-mesned şer'-i Aḥmed
Sâye-i raḥmet râḥat-dih-i ẕât-ı ma'bûd

9 Göremez kevkeb-i baḫtı gibi bir sa'd-aḫter
Olsa da çâh-nişîn-i raṣad erbâb-ı şühûd

10 Nüsḫa-i nâdire-dânî-i rümûzuñ ḥallen
Ḳıldı vâ-beste-i dest-i ḫıredi Rabb-ı Vedûd

11 Görinür ḳadd-i bülend-i himemi itdikce
Pâye-i süllem-i tedrîs ile bâlâye ṣu'ûd

12 Seyr-i çeşm ola mı tâb-ı nigeh-i luṭfına dil
Pertev-i mihr ile olmaz vürûd-ı vezn-i mesdûd

13 Virdigi kürsiyi görse ḫaṭṭ-ı ta'lîḳe eger
Farṭ-ı ḥayretle 'imâd oldum olur 'ayn-ı 'amûd

14 Miṣli yoḳ sâyesi yâ 'aksi meger âyînede
Biri ânıñda siyeh-rû birisi maḥż-ı nümûd

15 Bezm-i iḳbâlini 'anber gibi tebḫîr itdim
Müjeler ṣanma çıḳar micmer-i çeşmimden dûd

16 Yeter evṣâfını ol ẕât-ı şerîfiñ ta‘dâd
Ki degil mevce-i deryâ gibi ey dil ma‘dûd

17 Bir du‘â eyle eliñden gelen oldur ancaḳ
Dergeh-i Ḥażret-i Ḫallâḳı idüb nâṣiye-sûd

18 Maẓhar-ı luṭfuñ olub iki cihânda yâ Rabb
Âḫır u ‘âkıbet kârını ḳıl hem Maḥmûd

19 İşte târîḫdir İhyâ bu mücevher mıṣra‘
Ġalaṭa oldı Nefes-ẕâde o nâm-âver cûd
1200/1784

154[1200]
22b
Târîḫ-i Câmi‘-i Şerîfdir Meydân-ı Ṭoġancılar

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Zihî ẕât-ı mükerrem maẓhar-ı tevfîḳ-i Yezdânî
Ḫoşâ memdûḥ-ı ‘âlem ḥüsn-i ḫulḳı oldı nâ-maḥṣûr

2 Melâẕ-ı müstemendân Ḥâcî Nu‘mân Beg Efendi kim
Olub ilhâm-ı Rabbânî ile bu ḫizmete me’mûr

3 Mükemmel yapdı bu nev ma‘bedi ol câmi‘-i ḫayrât
Ḫarâbe müşerref olmuşken miṣâl-i ḫaṭır-ı meksûr

4 Ṭoġâncılarda aldı şâhbâz-ı himmeti meydân
Görinen ṣanma ma‘bed sâye-i perr-i olur manẓûr

5 Münevver ma‘bed-i zîbâ maḥall-i raḥmet-i Mevlâ
Miṣâl-i cennet-i me‘vâ anıñ her cânibi pür-nûr

6 Muṣallânıñ ider nev-ṭarḥı cem‘-i ḫâtırın maṭruḥ
Temâşâdan meger elif nigâhın eyleye maḳṣûr

7 Bunuñ taṭhîr-i ferş-i sâḥa-pîrâsı içün her dem
Sezâ çârûb olursa kâkül-i ‘anber-miṣâl-i ḥûr

[1200] İ2 22b.

8 Ḳanâdiliyle her âvîze-i billûr-ı berrâḳı
Nücûm u kehkeşânıñ ‘aynıdır dirsem degildir dûr

9 Külâhıyla o minber tâc-ı ber-ser şeyḫ-i ‘âlemdir
Virüb miḥrâba arḳa ḫalvet itmiş nâsdan mehcûr

10 Miṣâl-i mürġ-ı isḥaḳ aṣılur pâyıyla ḳandiller
Olub zâkir-i zebân âteşîniyle her şeb deycûr

11 Muḥaṣṣıl bu ‘ibâdet-gâhı İḥyâ itdi himmetle
Cenâb-ı Ḥaḳḳ daḫî bu ṣâḥibü’l-ḫayrı ide me’cûr

12 Derûna geldi üç târîḫi câmi‘ bir muṣanna‘ pest
Ki her bir mıṣra‘ında tam iki târîḫ olur mezkûr

13 Dü mıṣra‘ıñ mâ’-ı tenden çıḳar târîḫ-i diger hem
Se târîḫ ile bu beyt-i laṭîf İḥyâ olur ma‘mûr

14 Muvaffaḳ itdi Ḥaḳḳ el-ḥâc Nu‘mân Beg Efendîyi
Binâ ḳıldı bu ‘âlî ma‘bedi sa‘yi ola meşkûr

1200/1784

155[1201]
24b
Târîḫ-i Çeşme

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḫıdivv-i Cem-ḫadem düstûr-ı ekrem âṣaf-ı ‘âlem
Vezîr-i muḥterem ḥaydar-şiyem ‘âlî-himem Ḥaḳḳâ

2 Müşîr-i ma‘delet-perver Ḥasan Pâşâ-yı Ġâzî kim
Şecâ‘atde odur mümtâz heybetde o müsteṣnâ

3 Kemend-i ḳahrına Zâl ile Rüstem kemterîn bende
Kemân-ı himmeti tîri şihâb-ı ṭârem-i vâlâ

4 Amân-ı lutf u iḥsânında ‘âlemler emîn oldı
Zamân-ı devletinde zîb ü fer buldı zemîn ḥâlâ

[1201] İ2 24b.

5 Muvaffaḳdır cemî‘-i kârda ol âṣâf-ı devrân
Ne ḫayra niyet eylerse anı fevrî ider icrâ’

6 Binâ itdi bu dil-cû çeşmeyi ez-cümle ‘âlemde
Aḳıtdı sû-be-sû cûy-ı müberrâyı Fırât-âsâ

7 Görürse bu dil-ârâ çeşme-i nev-ṭarḥ-ı zîbâyı
Bu resmiyle leṭâfet-baḫş her meşreb ḥayât-efzâyı

8 Ḳoyub Rıḍvân-ı cennetde Sikender dâḫî ẓûlmetde
Şarâb-ı Kevṣer ü âb-ı ḥayâtı eyler istiḥyâ

9 Sipihr-i ‘adle ḫûrşîd-i żiyâ-pâş-ı cemâl olsun
Ẓalâm-ı ẓulm u şerden ḳalmasun bir zerrece aṣla

10 Libâs-ı fâḫir-i feṭḥ ü ẓaferle ḳadd-i bâlâsın
Müzeyyen eyleye ṭûbâ miṣâlî Ḥażret-i Mevlâ

11 Zebân-ı ḫâmeden bu resme cârî oldı târîḫi
Dilâ nev-çeşmeden yâ iç zülâlı ‘âfiyet bâdâ
1190/1774

156[1202]
27a
Diger Târîḫ-i Vefât

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Yâd idüb Ḥażret-i Ya‘ḳûb Efendi oġlın
Didi ol Yûsuf içün çekdi derûndan âhı

2 Sürmedi Edhem-i ‘ömri benim İbrâhimim
Mevt anıñ pîşine rîzzken girüb oldı nâhî

3 ‘Aḳlı bir ḥâkim idi kişver-i isti‘dâde
Ki’ânıñ evreng-i kemâl idi nişîmen-gâhı

4 Gülşen-i ḥüsnde ol tâze nihâl olmışiken
Perver şiyâfte-i mihr-i peder ol şâhı

[1202] İ2 27a.

5 İndürüb taḫt-ı ḥayâtından ecel gûyâ kim
Ḳıldı bir şâha ġulûyı sepe dergâhı

6 Açdı hem dökdi o naḫliñ çiçegin bâd-ı ecel
Gör bahâr ile ḫazân hem-dem olurlar gâhî

7 İtdi dâmân-ı ḫusûf ecel ol meh-veşi âh
Şöyle pûşîde ki ṭutuldu ṣanırlar mâhı

8 Ola iḥsân peder ü mâderine ṣabr-ı cemîl
Göre ‘uḳbâda bu nevresde cemâl-i ilâhî

9 Düşdi bir vechle târîḫi dil-i İḥyâya
Aġladır gûş idicek ser-be-ser ehl-i Allahı

10 Sâlik-i râḥ-ı fenâ oldı bu İbrâhîm
Oldı Edhem gibi cûyende beḳâbillâhı
1197/1781

157[1203]
28a
Târîḫ-i Vefât

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün
(Fâ‘lün)

1 Âh bu menzil-geh-i nâ-pâydâr-ı bî esâs
Ġam-fezâ mâtem-serây-ı köhnedir bî-iştibâh

2 İşte bu serv-i ḫırâmân-ı gülistân-ı vücûd
Ḫâke düşdi sâye-âsâ oldı aḥvâli tebâh

3 Çeşm-i maḫmûrın alub bu nevresiñ ḫâb-ı ‘adem
İtdi ol dem merḳad-ı cennet miṣâlî ḫâbgâh

4 Vaż‘-ı nâ-hemvâr çarḫ-ı nâ-be-sâmânı görüb
Tüyleri ürperdi ḫâk-i ḳabriniñ ṣanma giyâh

[1203] İ2 28a.

5 Vâlideynin ṣabra tevfîḳ it Resûlüñ ‘aşḳına
Anlarıñ ḫuşk itme hem gülzâr-ı neslin yâ İlâh

6 Düşdi İḥyâ böyle bir beyt-i ciger-sûz-ı cihân
Żabṭ-ı târîḫ-i fevtin ol civânıñ ḳıl nigâh

7 El yûdı Ṭâhir Muḥammed cîfe-i dünyâdan âh
Pâk-i dil idi civâr-ı Ḥaḳḳı ḳıldı cây-gâh
1197/1781

158[1204]
28b
Târîḫ-i Vefât-ı Muṣṭafâ Mollâ Ez-Ḫaṭṭâṭîn

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün
(Fâ‘lün)

1 Dâd-ı evżâ‘ ber-gerdûn-ı kec-reftârdan
Aḫker-i ġam ḳor ider ḫalḳıñ dilin pür-işti‘âl

2 Perde-i tenden alınca rûḥ-ı şem‘in rûzgâr
Gördüm ‘âynîyle cihân bâzîçe-i ẓıll-ı ḫayâl

3 Fâ’iḳü’l-aḳrân hem faḫr-ı ṭarîḳ-i medrese
Muṣṭafâ Monlâ Efendî kim o ẕât-ı pür-kemâl

4 Eyledi İḥyâ ‘imâdıñ nâmını ta‘lîḳde
Reşḥa-i kilk-i güher-bârı idi ‘ayn-ı zülâl

5 Nûş idüb ṣahbâ-yı mevt hâdimu’ẕ-ẕâtı âh
Oldı şîrîn-kâm-ı ẕevḳ neşve’-i ḳurb u ṣâl

6 Cilve-gâh-ı rûḥ-ı pâki cennet-i firdevs olub
Eyleye ḳabrin defîn-i nûr Rabb-ı Zü’l-celâl

7 Fevtin ṯârîḫi İḥyâ geldi bu mışrâ‘-ı tâm
Muṣṭafâ Monlâ Efendi eyledi vâ irtiḥâl
1197/1781

[1204] İ2 28b.

159[1205]
28b
Târîḫ-i Vefât-ı El-ḥâc İsma‘îl Aġa Ḥammâmî

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün
(Fâ‘lün)

1 ‘Aksine devr itmeden ey dil döner ṣanma felek
Naḳd-ı ‘ömrin herkesiñ dôlâble almaḳda âh

2 Cümleden el-ḥâc İsma‘îl Aġa ol merd-i pâk
İşte anıñ dâḫî devrân eyledi ‘ömrin tebâh

3 Zümre-i ḥammâmyânıñ ol vücûd-ı muḫterem
Ḫayr-ḫâhî bâ‘iṣ-i faḫrı idi bî-iştibâḥ

4 Gördi ‘üryan olmada fâḫir libâs-ı cismden
Câmekân-ı dehrde ḫulḳ itmede terk-i külâh

5 Dest-şûy oldı bu çirk-âb-ı fenâdan ol daḫî
Eyledi ḳurb-ı civâr-ı Ḥażret-i Ḥaḳḳı penâh

6 Fevtiniñ târîḫi İḥyâ bu du‘â-ı ḫayrdır
‘Adn ile el-ḥâc İsma‘îli şâd it yâ İlâh
1197/1781

160[1206]
29a
Târîḫ-i Velâdet

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Şükr kim luṭf-ı Ḫudâ ile gelüb beyt-i dile
Oldı mi‘mâr-ı ṣafâ zîb-dih-i ma‘mûrı

2 Nemek-i meclisidir şimdi şükr ḫand-ı neşât
Çün nedîm-i ġam olub şâh-ı dilin menfûrı

[1205] İ2 28b.
[1206] İ2 29a.

3 Geldi ṣad merḥâleden müjde-künân peyk-i server
Didi itme dile endîşe-i dûrâ-dûrı

4 Ṭoġdı pâkîze güher bir veled-i ḫôş-manẓar
Ḥażret-i ‘Âkif Efendiniñ olub manẓûrı

5 Ol sütûde-şiyemi ḳıldı eḥibbâ ile şâd
Ḫâlıḳ-ı Zü’l-minen bu kerem-i muvfûrı

6 Olsa bu ṭıfl-ı melek-sûrete şâyân-terdir
Dâye gülzâr-ı cinân içre olan her ḥûrî

7 Lâyıḳ pûşiş-i gehvâresidir encüm u şeb
Nîl-gûn serpme çiçek şâl ola çün Lâhôrî

8 Ceh dîr engüşt-i şu‘â‘ın uzadub gûyâ meh
Ḫande-rîz itme dürrânıñ bu ṣabîyi zûrı

9 Vâlideyniyle anıñ itmege yâ Rabb taġyîr
Ḫil‘at-i ṣıḥḥat-i cismin leke-i rencûrı

10 Gitdi İhyâ bir müjdeyle didi vâlidine
‘Âleme virdi gelüb şevḳ-i Muḥammed nûrı

1197/1781

161[1207]
29b
Târîḫ-i Câmi‘-i Şerîf Der-Aḳsarây

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Ḥüseyn Aġâ o kerem-pîşe câmi‘-i ḥasenât
Ki reşk-i cûdı ile dil-ḫırâş idi ma‘den

2 Ricâl-ı devlet-i Fâtiḥden ol mülk-i sîret
O ‘aṣrda ġurebâ-i yesâr aġâsı iken

3 Bu cây-ı ḫurreme bir ma‘bed itmişidi binâ
Anıñla beyt-i dil-i mü’minîn olurdı şen

[1207] İ2 29b.

4 Olub bu def‘a-i ḥarîḳ-i kesrde sûzân
Ṭutuşdı ‘âşıḳ-ı billâh idi muḥabbetden

5 Şükrine mütevellî vaḳf-ı İsma‘îl
Efendî kim odur inṣâfa pek temessük iden

6 İdüb bu ma‘bed-i nev-ṭarḥ-ı dil-geşi bünyâd
Binâya virdi leṭâfet bu ṭarz-ı müstaḥsen

7 Ḫitâm buldı şerefle bu nev ‘ibâdet-gâh
Miṣâl-i ‘arş-ı Berîn itdi ḳudsiyân mesken

8 Zihî sa‘âdet-i dâreyn böyle ḫizmetde
Bulundı çün o kerîmü’ş-şiyem o dürr-i ‘Aden

9 İlâhî vir mütevellî vaḳf u vaḳfa hem
Hezâr ḳaṣr-ı mu‘allâ-yı ‘Aden ü ṣad gülşen

10 Bugüne mıṣra‘-ı târîḫ bir düşer İḥyâ
Laṭîf câmi‘-i nûr-ı mücessem rûşen

1197/1781

162[1208]
29b
Târîḫ

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün
(Fâ‘lün)

1 Düşdi bir beyt-i laṭîf İhyâ ki her bir mıṣra‘ı
Olmaġıyla fevtine târîḫ buldı imtiyâz

2 Ḥâcî ibrâhîm Efendi itdi ‘Adni ârzû
Şâhbâz-ı rûḥına oldı der-i firdevs bâz

1199/1783

[1208] İ2 29b.

163[1209]
30a
Yûsuf Paşa Târîḫ-i Ṣadâret

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḥabbezâ mihr-i żiyâ-pâşı sipihr-i rif‘at
Mâh-ı raḫşende-i evc-i şeref ü isti‘lâ

2 Gülşen-i ma‘delet ü zîver-i dîn ü devlet
Gülbin-i mekrümet ü serv-i ser-efrâz-ı saḫâ

3 Menba‘-ı cûy-ı kerem maṭla‘-ı ḫûrşîd-i himem
Ṣadr-ı Fârûḳ-şiyem Ḥażret-i Yûsuf Paşâ

4 Şâh-ı ‘âlem görüb evṣâf-ı pesendîdesini
Sîne-i sâf-ı hümâyûnı olub mihrine câ

5 Mihr-i pâşâya bedel mühr-i hümâyûn’ virüb
Eyledi mertebe-i rif‘at u şânın a‘lâ

6 Nice Pâşâ ‘alem-i râyet-i ‘izz ü iḳbâl
Nice Pâşâ fülk-i devlete mâh-ı ġarrâ

7 Nice Pâşâ ki ṣubḥ olmada çâk-efgen-i ceyb
Her seḥer pertev-i mihriyle olub şevḳ-efzâ

8 Nice Pâşâ ki anıñ pençe-i ṣaḫḫıyla olur
Bîḫ-i berginde dıraḫt-ı künc-i tezvîr-i verâ

9 Nice Pâşâ-yı ḫıred-mend ki re’y-i ṣâ’ib
Oldı perverde-i bâġ-ı ḫıredi serv-âsâ

10 Ẕâtı sencîde-i mîzân-ı vezâret olıcaḳ
Eyledi ḳadrini temkîn ü vaḳârıñ bâlâ

11 Neyyir-i ‘adli olur ẓulmet-i ẓulmı mâḥî
Âb-ı şemşîri ider âteş-i baġyı iṭfâ

[1209] İ2 30a.

12 Re’yi şîrâze-i mecmu’a-i ṣulḥ olsa eger
Varaḳ-ı diger ider ṣoḥbet-i cengi ḫuṣemâ

13 Ṣanma cevher görinen âyîne-i tîġında
‘Aks ider mûy-miṣâl anda riḳâb-ı a‘dâ

14 Nermî-i ṭıyneti feyż-âver-i ḫârâ olsa
Atılur penbe beyâbâna olur ḳadri hebâ

15 Ḥallolur nâḫun-ı engüşt keff-i cûdıyla
Girih-i rişte-i âmâl gurûh-ıża‘fâ

16 Pây-ı iḥsânını rû-mâle şitâbân olaraḳ
Nola dâmânını çâk itse Züleyḫâ-yı ricâ

17 İtme taṣdî‘e taṣaddî ser-i devlet-mendin
Yeter ey ḫâme-i i‘câz-nümâ-yı İhyâ

18 ‘İẓem-i ḳadrin olub dergeh-i Ḥaḳdan cûyân
Olalım dest-güşâ girmez ele böyle du‘â

19 İde Ḫallâḳ-ı cihân devlet ü ‘ömrin efzûn
Kelim-i ṭayyibe tâ maṣ‘ad ola ‘arş-ı Ḫudâ

20 Ṣadrı teşrîf idicek müjde ile mülhem ü ġayb
Ḳıldı târîḫini bu beyt-i mücevherle edâ

21 Ser-i engüşt-i tefekkürle idersin ta‘dâd
Görinür mıṣra‘-ı evvel daḫî târîḫe sezâ

22 Oldı ‘ünvân u ṣadâretle ‘azîz-i ‘âlem
Yümniyle ḳıble-i iḳbâl ola Yûsuf Paşâ

1200/1784

164[1210]
30b
Târîḫ

Fe‘ûlün / Fe‘ûlün / Fe‘ûlün / Fe‘ûl

1 İdüb Ḥâcı Aḥmed Efendi ile
Muvaffaḳ olub ehl-i ‘Adni şirâ’

2 Binâ-yı muṣallâ vü ḥafr-ı bi’r
İkisiniñ âṣârıdır bî-mirâ’

3 Didi hâtif-i İḫyâya târîḫini
Zihî ḫayr-ı cârî maḥall-i du‘â’
1200/1784

165[1211]
31a
Târîḫ

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Âh ḥayretde ḳallur ‘âlem âh
‘Aks-i devr-i felek-i nâ-sâze

2 Ḳıldı evrâḳ-ı ḥayâtın ber-bâd
Bu kilk hem ter iken hem tâze

3 Terk idüb ‘âlemi Ḫôş-nâz ḳadın
Uçmaġa gitdi gelüb pervâze

4 Başladı rûḥ-ı revân-ı pâki
Ḥûrî-i cennete meşḳ-ı nâze

5 Fevti târîḫidir İḫyâ bu du‘â
Cilve-geh-i ‘Adn ola Ḫôş-nâze
1200/1784

[1210] İ2 30b.
[1211] İ2 31a.

166[1212]
31a
Târîḫ

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fe‘ûlün

1 Süleymân-ı serîr-i ‘izz ü iḳbâl
Mekârim-pîşe memdûḥü’l-ḫısâlım

2 Ma‘ârif-i bezmiñ bâlâ-nişîni
O zîb-efzâ-yı iḳlîm-i kemâlim

3 Nużâr-baḫş-ı bâġ-ı ṣulbı oldı
Şükr Mevlâya bu nevres nihâlim

4 Ṭoġub gün gibi İbrâhimim itdi
Münevver ‘âlemi ol meh-miṣâlim

5 Ṭulû‘ın ṣubḥ-dem gördikde ḫûrşîd
Yaḳındır ġâlibâ didi zevâlim

6 Didi çarḫ ebr ṣanmañ bu feraḥla
Ola raḳṣ içün aldım dest-mâlım

7 Lisân-ı ḥâl ile bu ṭıfl gûyâ
Ḥisâb olınsa didi mâh ü sâlım

8 Ḫaber virdi bunı gûş-ı devâte
Zebân-ı ḫâme-i şîrîn-maḳâlım

9 İdüb ṣûret-nümâ târîḫin ol dem
Verâ-yı perdeden şem‘-i ḫayâlim

10 Didi bir beyt-i ‘âlî geldi İḥyâya
Budur işte benim siḥr-i ḥelâlim

11 İlâhî cümle âfât-ı cihândan
Âbıyla ola ebr-i âhım sâlim

1200/1784

[1212] İ2 31a. / Bu kıt‘adan sonra İ2 nüshasında üstü çizili olduğu için okunamayan bir kıt‘a mevcuttur.

167[1213]
31b
Rûm İli Ḳużâtından ‘Âkif Luṭfu’llah Efendi Merḥûmuñ Fevtine Târîḫdir

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün
(Fâ‘lün)

1 ‘Âkif-i i‘câz-ı fen ol ṭûṭî-i şîrîn-süḫân
Çâk-sâz-ı ḳalb-i ḥussâd idi nuṭḳı hem-çü seyf

2 Gitdi bu mihmân-serây-ı ‘âlem-i nâsûtdan
Oldı şimdi ḳudsiyân-ı ‘âlem-i lâḥûta żayf

3 Geldi bâ-ilhâm-ı ġayb İḥyâ dile târîḫ-i nev
‘Âkif ‘Adne ola Luṭfu’llah Efendi gitdi ḥayf
1201/1785

168[1214]
142a
Ṣaydnâme

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Yine bir vâḳı‘a-i bü’l-‘aceb ü nâ-fercâm
Ahladı ẓâhir anı gûş eyleyen oldı ḥayrân

2 Seyr-i ṣaḥrâ iderek ṣayd ü şikâr eyleyerek
Def‘-i sevdâ diyerek geşt-i ḫıyâbân-ı cihân

3 Gezelim didi bizimle nice yârân-ı ṣafâ
Eyledi fâtiḥa bu niyyete iḫlâṣkârân

4 Bir çıḳış çıḳdıḳ o ḫavâhişle şitâbân olaraḳ
Gerd-i reh didemize girdi çü kuḥl-ı Ṣıfahân

5 Şevḳle geşt ü güẕâr eylemedik yer ḳoyduḳ
Deşt ü ṣaḥrâya tekâ-pû iderek atdıḳ cân

[1213] İ2 31b.
[1214] İ2 142a.

6 Diyerek ḳaşḳına ḳuvvet bereket ḳamçıya hem
Şöyle yeldik ki tatâre ḳomadıḳ nâm ile şân

7 Ṣayd-ı ḫargûş hevâsıyla idüb ‘ömri hebâ
Hiç direng eylemedik bâd-ı ṣabâ gibi bir ân

8 Ne izin gördük o mel‘ûneniñ aṣla ne ṭozın
Cümle vaḳtle olub gûşe-be-gûşe nigerân

9 Oldı hem-pâye-i ‘Anḳâ bize istiġnâda
Cismi nâbûd velî ismi idi vird-i zebân

10 İçimizden bir iki bû-el-hevesi at ḳoparub
Gerd-i na‘liyle hemân oldı mükerrer bu cihân

11 Ḫâr u ḫaşâk verâsında görüb gûş-ı ḫarı
İşte ḫargûş diyü cümlesi itdi efġânı

12 Varıcaḳ biz daḫî gördük ki meger bir ḫar imiş
Başı yerde o faḳîriñ götürür bâr-ı girân

13 Kimi ḫar dir kimi ẓır dir kimi ḥayrân baḳar
Şermle nidecegin bilmedi anda yârân

14 Ḥâṣılı her niye çeşm-efgen-i raġbet olsaḳ
Görinür dideye mânende-i ḫar-gûşdır ân

15 Olur âfâḳ-ı ṣadâ ḳoma gitdi eyle per
Olsa bir mürġ-ı ikiz sebz-i çemenden perrân

16 Esb-i tâzîyi sürer tâzıyı hem yoltarlar
Seniñ ḫârâyı gören ṭaş yatur diyü hemân

17 Nigeh-i ḥasret ile dîde-i ḥırṣı kiminiñ
Cüst ü cüda zuġara hiç virir mi meydân

18 Çıḳdı kûh-ı Ḳâyışa fevri ḳâyış baldırmaz
Olmadıḳ biz daḫî münfek çıḳub eftân ḫîzân

19 Hele kûy-ı erene cânına minnet irene
Âteş-i ḥasret ile yaḳdı bizi ḳahve duḫân

20 Geldik alây ile Bostancıbaşı Köprisine
Seyl-veş aḳın idüb olduḳ o eṭrâfa revân

21 Bu hevesle daḫî aḫşâma dek itdik tek ü pû
Dâd u feryâd didi ḫârıñ elinden dâmân

22 Zuġar u tazıları ḳırdı geçirdi bu heves
Bizi de eyledi teb-lerze-i renc-i ḫarmân

23 Bir ‘aceb ḥâlet-i ḥayretde imiş ḥâlet-i ye’s
İtdi vâdî-i temennâda bizi ser-gerdân

24 Bozġın ‘asker gibi bir ‘aceb geliş geldik kim
Ḳalmadı ḥâlimize gülmedik aṣlâ iḫvân

25 Aldık çarḫ-ı felekden yine bir gün dir iken
Bizi üftâde-i dâm-ı elem itdi devrân

26 Yeter ey ḫâme-i İḥyâ yeter itme şekve
Seni şâyed ide şermende dönüb devr-i zamân

169[1215]
143a
Bandırmaya Çıḳub Balıkesîrîye ‘Âzim Olan Birâderimizedir

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Fażîlet-kâr u aḥsen-rây u vâlâ-himmetim cânım
Firâḳıñla derûnım âteş-i hicrâna yandırma

2 Benim rûḥım kemîne bendeniñ pendini ışġâ it
Ḫacâlet virme redd itme bu dâ‘iñi utandırma

3 Şeker-ḫâr-ı adâlet olmadan devr eyleme aṣla
Kerem ḳıl ṭûṭî-i ḳalbiñi zehr-i ẓulme bândırma

4 Ṣaḳın bir bâlı kesr itme vü bâle girme sulṭânım
Meges-veş nefsi lezzet-baḫş olan şey’e dadandırma

[1215] İ2 143a.

5 Dehân-ı fitneye engüşt-i taḥrîk eyleme idḫâl
Ḥazer ḳıl mi‘de-i nâ-pâkini ânıñ bulandırma

6 Yeter ḫâmeñle taṣdî‘-i eḥibbâ eyledin İḥyâ
Melâlet virme taṭvîl-i kelâm itme uṣandırma

7 Dürr-i medḥ ü ṣenâ pîrâye-baḫş-ı miḳdâmı olsun
Der-i rif‘atlerin yâ Rabb güşâd eyle ḳapandırma

170[1216]
171b
Diġer Ḳıṭ‘a

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Şâh Sulṭân-ı ʿiffet-ʿünvânuñ
Ya‘ni hemşîresi Selîm Ḫânuñ

2 Reşk-i gerdûnesiyle şâm u seḥer
Başı dönmekde çarḫ-ı gerdânuñ

171[1217]
152b
Der-Vaṣf-ı Gerdûn

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Şâh Sulṭân ki oldı hemşîre
Şeh-i ẕî-şân-ı rubʿ-i meskûna

2 Cilve-gâhî olub bu gerdûna
Döndi sürʿatde çarḫ-ı gerdûna

[1216] B 152b, İ 146a, L 104b.
[1217] B 152b, İ 146a, L 105a.

172[1218]
105b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Oldı bu bende-i dergâha ‘inâyet ḫamsin
Serdî-i ġamda ışındırdı beni rûz-ı sâye

2 Ola efzûn şerefi açdı rebî‘ keremi
Baña bir lâle gibi ḥoḳḳa-i nev-rûzeye

173[1219]
152b
Der-Vaṣf-ı Ḳaṣr

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Ḳaṣr-ı nev kim ḳuṣûrını bilmem
Budur ancak naẓîrinḫuld-ı berîn

2 Pür-şiken naḳş-ı dil-pesendidir
Ġıbṭa-baḫş-ı nigâr-ḫâne-i Çîn[1220]

174[1221]
152b
Der-Vaṣf-ı Piyâde

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Oldı gûyâ bu zevraḳ-ı dil-cû
ʿArṣa-i yemmde bir piyâde-i dilîr

2 Ṣaldı ceyş-i süvârî-i mevce
Pâlesin çekdi eyledi tedmîr

[1218] L 105b.
[1219] B 152b, E 68a, İ 146b, L104b.
[1220] 2(b) nigâr-ḫâne-i Çîn : kâr-ḫâne-i Çîn E.
[1221] B 152b, İ 146b, L 105a.

175[1222]
152b
Diger Der-vaṣf-ı Ḳaṣr

Fâʿilâtün / Mefâʿilün / Fâʿlün

1 Ḳaṣr-ı ʿâlî ki pertev-i ḥüsni
Âfitâb-ı sipihri deng eyler

2 Naḳş-ı ʿâlem-firîb-i dîvârı
Şafaḳ-ı âsmâne reng eyler

176[1223]
153a
Ḳıṭʿa

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Ne dem ki ḳanlı ḳavâḳ ṣuyını içüb ḳansa
Olur o ġamzesi cellâduñ âb ü tâbı ziyâd

2 Hemân[1224]çatâr dimekdir o âteşîn-ṭabʿa
Yanında Çamlıca kestâne ṣuyın itmek[1225]yâd

177[1226]
153a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Ser-mest ü[1227] nâz u ʿişve o ḳalyoncı dilberi
Meydân oḳursa lerze ṭutar mihr-i enveri

2 Keştî-süvâr-ı naḫvet olub çatdı ḳaşların
Geldi yanın ḳıçın çeküb ʿuşşâḳa ḫançeri

[1222] B 152b, İ 146b, L 105a.
[1223] B 153a, E 68a, İ 146b, L 104b.
[1224] 2(a) hemân : göñül E, L.
[1225] 2(b) itmek : eyleme E.
[1226] B 153a, İ 147a.
[1227] 1(a) ser-mest ü : ser-mest-i İ.

MESNEVÎLER

1[1228]
17a

Meşnevî-i ‘Arż-ı Ḥâl Berây-ı Sulṭân Selîm Ḫân*

Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Ḥamd-ı Allah ḳudûm-ı faṣl-ı bahâr
İtdi gülzâr-ı dehri feyż-i âṣâr

2 Döndi mir’ât-ı ṣafâ çarḫ-ı berîn
Yine âyînelendi rûy-ı zemîn

3 Baġda her nihâl-i cilve-ḫırâm
Ekilüb virdiler nesîme selâm

4 Gördi germîyyet-i hevâyı semen
Giydi bir nev sefîd pirâhen

5 Bâde-i şevḳı encüm itdi sebîl
Âsmân andan oldı kevkeb[1229] ḳandîl

6 Bülbüle ġonca nîm câm ṣunar
Ṭoluyı çarḫ nîl-fâm ṣunar

7 Yine ḫâb-ı ‘ademden açdı tamam
Dîdesin her şükûfe-i bâdâm

8 Sâzdır şimdi zîver-i leb-cû
Sanki ḫânende bülbül-i ḫoş-gû

9 Girye itmekde gâhî ebr-i bahâr
Dili yaġmada ḫande-i gülzâr

10 Çeşm-i ter oldı cûy-bâre ḥabâb
Gözedir kanġı sûdedir aḥbâb

[1228] B 17a, İ 16b, D 16a, L 35a.
* “Meṣnevî-i ‘Arż-ı Ḥâl-i Berây-ı Sulṭân Selîm Ḫân” B, “Meṣnevî-i ‘Arż-ı Ḥâl-i Berây-ı Şâh-ı Cihân Sulṭân Selîm Ḫân” İ, D, L.
[1229] 5(b) kevkeb : ḳandîl İ, D, L.

11 Sâye ṣaldı şecer ṣanmazemîne[1230]
Çemene nâzdan etek serper

12 Ḫurde şâḫ-ı dıraḫtı şimdi ṭuyûr
Naġmesiyle çıġırtma şekline ḳor

13 Tutdı gülbünde ‘andelîb maḳâm
İtmege naġme ile faṣlı tamâm

14 Dil bu ḥâlâtı gördi ser-tâ-ser
Revnaḳ-ı ‘âlem olmuş efzûnter

15 Nev-‘arûs-ı cihân güzellenmiş
Sîm târ-ı maṭarla tellenmiş

16 Başın elmâs ile ṭonatmış heb
Giceler ṣanma gördüğüñ kevkeb

17 Şafaḳ olmuş ‘iẕâr-ı rengini
Şeb-i târ işte zülf-i müşgîni

18 Târ-ı ṣubḥ aña sîne-i enver
Anuñ üstinde tükme necm-i seḥer

19 Eylemiş târze şevḳe ġurreyi dâl
Âsmân didiğiñ şu ḳaşı hilâl

20 Buldı çün böyle ‘âlem ârâyîş
Ṭoldı câm derûn-ı mey-i ḫahiş

21 Dil-i nâ-şâdıñ oldı sevdâsı
Sünbül ü sûseniñ temâşâsı

22 Geldi bir şûḫ o demde ‘işve ile
Şevḳ-i nâmında maḥrem oldı dile

23 Didi kim ey ẕarîf-i nâdire-dân
Bülbül-i naġme-senc-i bâġ-ı beyân

24 Neden ayâ dehânuñ oldı ḫamûş
Ṣamtı ḳıldıñ o ḥoḳḳaya ser-pûş

[1230] 11(a) ṣanma zemîne : zemîne ṣanma İ, D, L.

25 Seyl-i eşkiñle çünki vîrânsın
Ateş-i ġamla yâ ne sûzânsın

26 Olma ḫalvet-nişîn-i tenhâyı
Çıḳ gülistâna gör temâşâyı

27 Her ṭaraf nergis ü gül ü sûsen
Bir çiçekli ḳaṭîfe oldı çemen

28 Naḳş-ı pây-ı bütân dil-cûlar
Oldı tebḫâle-i leb-cûlar

29 Sözi artıḳ uzatmıyam ey dil
Gel benimle çemenistâna çekil

30 Şevḳ idince bu güne ḫatm-ı kelâm
Ḥayret ol nâtüvânı itdi tamâm

31 Bâde-i ḫôş-güvârı[1231] güftârı
Ḳıldı mest-i cünûn o hüşyârı

32 Didi ey şevḳ himmet eyleyesin[1232]
Gel seniñle refâḳat eyleyelim

33 Gerçi dillerde söylenür Gökṣu
Ṣulanur aġzım itmege tek ü pû

34 Çıḳalım seyre herçih bâd âbâd
Serde şimdi hevâ-yı Sa‘dâbâd

35 Ṣalalım cem‘ olub leb-i cûya
Fülk-i medd-i nigâhı her sûya

36 Basṭ-ı aḫrâm ‘ayş u nûş idelim
Neşve-i mey gibi ḫurûş idelim

37 Zîb-i meclis bir iki sâzende
Ola bir serv-i ḳadd-i ḫırâmanda

[1231] 31(a) ḫôş-güvârı : ḫôş-güvâr-ı İ, D, L.
[1232] 32(a) eyleyesin : eyleyelim İ, D, L.

38 Döne bezm içre sâġar-ı gül-reng
Anda ʿaks ide rûy-ı sâḳî-i şeniñ

39 Gâh seyr-i semen-berân idelim
Çeşmi pür naḳş-ı ḥüsn ü ân idelim

40 Ola gâhî gezüb gülistânı
Reng-i rû ʿaks-i gülle rümmânî

41 İtdiler bu taṣviri taṣdîḳ
Oldı ʿaksi ḳażiyyeniñ taḥḳîḳ

42 Buldı ʿanber gibi bu reʾy niẓâm
Oldı sevdâlar velîkin ḫâm

43 Ṣubḥ-dem şevḳ ile dil-i şeydâ
Ṭutayım ṣandı dâmen-i ṣaḥrâ

44 Ṭutdılar kendiniñ girîbânıñ
İtdiler çâk-ḫurde dâmânıñ

45 Ġam u endûh iki ʿaded şerîr
Birisidir vekîl-i ḫarc-ı faḳîr

46 Virdigi maṭbaḫ-ı derûnuma heb
Revġan-ı miḥnet ü daḳîk-i taʿb

47 Evvel biridir ḥaẓîne-dâr-ı vaḳûr
Ḳomadı ḥabîb-i dilde naḳd-i sürûr

48 Bu iki yâdigâr-ı zişt-endâm
Oldılar murġ-ḫâhiş-i dile dâm

49 Her ṭarafdan hücûm idüb bî-pâk
Câme-i ṣabrın itdiler ṣad çâk

50 Didiler ey müseyyebüʾl-eṭvâr
Yoḳla bir kerre menziliñde ne var

51 Düşse kîlâr-ı yeʾse bir kez baḳ
Ser-i mûş ṭamʿ olur iki şaḳḳ

52 Kîse-i ḫâṭırıñ değildir ẓarf
Żerre naḳd-i ṣafâya kim ola ṣarf[1233]

53 Nedir ol pâre pâre pirâhen
Ne ḳıyâfetle arzû-yı çemen

54 Pek düdüksün efendim âh saña
Hiç değildir çalub çaġırman revâ

55 Baḳma gülzâre gör nedir ḥâliñ
Var seniñle ḥesâbı baḳḳâlıñ

56 Ṭutdılar böyle ṭavr-ı Mirrîḫi
Ḳaḳdılar başa mîḫ-i tevbîḫi

57 Serzenişlerle târik-i dil-i ṣâf
Oldı bir başḳa lâle-zâr şikâf

58 Dil bu teşdîd-i ʿunfe virdi rıżâ
İtdi cürm[1234] ikisi de başa belâ

59 Geldi tâ ki[1235] o demde peyk-i ümîd
Çekdi dâmenden el bu iki pelîd

60 Didi bunlar mıdır âyaḳ ṭaşıñ
Neden olduñ ḳarîni o bâşıñ

61 Ḥâlini bildirüb o dem dil-i zâr
İtdi feryâd u âh o sîne-figâr

62 Der-i bâb-ı murâddır dirler
Her ḫazîn anda şaddır dirler

63 Böyle bir âstâne sür yüziñi
Zîb-i gûş ile pendim ac göziñi

64 ʿÖmrüñ olduḳca ṣoñra ṣubḥ u mesâ
Şâh-ı żî-şâne eyle ḫayr duʻâ[1236]

[1233] 51 ve 52. beyitler L'de yer değiştiriyor.
[1234] 58(b) cürm : cezm İ, D, L.
[1235] 59(a) tâki : nâ-geh İ, L.
[1236] 62, 63 ve 64. beyitler D ve L nüshalarında mevcut değildir.

65 Raḥm idüb didi var der-i Şâha
ʿArżıḥâl eyleyesin o dergâha

66 Öyle birşâh-ı afitâb-efser
Öyle bir dâver-i bülend-aḫter

67 Öyle sulṭân-ı vâcibü'l-tekrîm
Öyle fermân-rû ey heft iḳlîm

68 Ol ḫüdâvend-i âsmân-mesned
Sâye-i Hażret-i Ḫudâ-yı aḥad

69 Ḫüsrev-i Cem-ḫadem melâẕ-ı ümem
Ḳuṭb-ı devrân ḫalîfe-i 'âlem

70 Pâdişâh-ı zamâne Şâh Selîm
Tâb-baḫş-ı erîke vü dihîm

71 Şeref-i ḫânedân-ı ʿOṣmânî
Mâlik-i mülket-i Süleymânî

72 Sebeb-i emn ü râḥat-ı ʿâlem
Maẓhar-ı luṭf-ı Ḥaḳ Şeh-i aʿẓam

73 Raḫşan-dân-ı feżâyî-i yek-tâ'î
Kerem-âmûz-ı Ḥâtem-i Ṭâ'î

74 Pertev-i re'y ʿâlem-ârâsı
Devletiñ oldı çehre-pîrâsı

75 Re'feti çâre-sâz-ı ehl-i niyâz
Kef-i iḥsân-ı luṭfı bende-nevâz

76 Himmet-i ser-bülendi devḥa-i Ṭûr
Pertev-i şânı anda şuʿle-i nûr[1237]

77 Baḥr-ı iḥsânına kim itse naẓar
Bâd-ı ḥayretle ʿaḳla yelken ider

[1237] Bu beyitten sonra İ, D ve L nüshalarında şu üç beyit yer almaktadır:
Dem-i 'İsî-pesendi cân-perver / Saṭr-ı eş'ârı rişte-i gevher
Çarḫa ṭutdıḳca tîġını devrân / Ṣanur 'âlem-geh-i ġurra oldı 'iyân
Ṣafaḳı dem-be-dem ider gerdûn / Çehre-i ṭâli'-i şehe gül-gûn

78 Bâğ-ı devletde naḫl-i iḳbâli
Çekeli böyle ḳâmet-i ʿâlî

79 Ṣandılar cümle çeh-nişîn-i raṣad
Mîvesidir bu encüm-i bî-ḥadd

80 Naẓm-ı Şirîn Şâh-ı Ḫüsrev-dâd
Zümre-i şâʿirâne çün Ferhâd

81 Eyledi bîsütûn-ı reşki maḥal
Tîşe-i âhı başlarına ʿamel

82 Yeter İḥyâ nedir bu cûş u ḫurûş
Vaṣfı mümkün değildir ol ḫâmûş

83 Tâc-dâra ḫıdîv-i Cem-câhâ
Ey şehinşâh-ı salṭanat-pîrâ

84 Sensiñ ol âfitâb-ı evc-i himem
Tâb-ı luṭfuñla bâġ-ı dil ḫurrem

85 Seniñ ey dâver-i sütûde-ḫıṣâl
Dergehiñdir melâẕ-ı ehl-i kemâl

86 Himmetiñ bir nihâl-i bâlâ-ter
Mîvesidir ʿaṭiyyeñ ey dâver

87 Luṭf idüb çâkerine bî-pâyân
Nice bâr eylediñ aña iḥsân[1238]

88 Lezzeti cây-gîr-i kâmımdır
Bûyı reh-bürde-i meşâmımdır

89 Râh-ı şükrinde lîkin oldı faḳîr
Herze-gerd-i girîve-i taḳṣîr

90 Ḳıldı şimdi yübûset-tengi
Ceybimi ḫuşk çün fem-i bengî

[1238] 87(b) Nice bâr eylediñ aña iḥsân : Nice bâr andan eylediñ iḥsân L.

91 Tef ü tâb-ı temmûz maṣraf-dâr
Berf-i nüḳram ider mi kîsede ḳâr

92 Güher-bâ ḫâṣṣiyyetde gûyâ zer
Gâh sâmân u ṣabrı ceẕb eyler

93 İtmedi hiç nâzenîn refâh
Gülşen-i ḫâṭırım tenezzüh gâh

94 Beni tażyîḳe ġam idüb âheng
İtdi ḳalbim maʿîşetim gibi teng

95 Böyle ḥâlile gezmek ʿâlemde
Guṣṣadan gâyrı ḳor mı âdemde

96 Likin ümîdim ey Şeh-i devrân
Senden ey pâdişâh-ı fermân-rân

97 Bâd-ı luṭfuñla lücce-i himemiñ
Cûş idüb yaʿni mevce-i keremiñ

98 Bir żamîmeyle felek ʿayşımı tâ
İde sâḥil-resen-i diyâr-ı ġınâ

99 Yeter ey ḫame-i süḫan-perver
Leb-güşâyî-i ḥarf-ı şekve yeter

100 Böyle sulṭân-ı Cem-cenâbıñ var
Böyle dergâha intisâbıñ var

101 Saña lâyıḳ mı ḳayd-ı bûd ü nebûd
Olmuşiken derinde nâşıye sûd

102 Saña şekva düşer mi luṭfı bütün
Bulduñ ol dergehe düşünce düşün

103 Var duʿâ ḳıl devam-ı devletine
Ṣubḥ u şâm eyle şükr niʿmetine

104 Ola tâ nev-bahâr ile ḫurrem
Ṣaḥn-ı pehnâ-yı ravża-i ʿâlem

105 Nev-be-nev ide Ḥażret-i Vehhâb
Gülşen-i devletin ṭarâvet-yâb

106 Tâb-ı ser-pençe-i peleng-i helâk
Ḳıla ceyb-i ḥayât-ı düşmeni çâk

107 Ola ḫûrşîd-i ṭâliʿi her dem
Pertev-efşân sâḥa-i ʿâlem

108 İde Ḥaḳ ʻömr-i devletiñ müzdâd
Ġonca-i ḫâṭırın hemîşe güşâd

109 Cümle ḫuddâmını Ḫudâ her bâr
Naḫl-i luṭfundan ide ber-ḫurdâr

110 Tâc-ı devlet[1239] hemîşe zîver-i ser
Tîġ-ı şevket müdâm zîb-i kemer

2[1240]
20a
Ḳalemîyye Meşnevî-i ʿArż-ı Ḥâl-ı Gûne Berây-ıSulṭân Selîm Ḫân

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Bülbül-i lâne-sâz-ı Şâḫ-ı benân
ʿAndelib-i terâne-senc-i beyân

2 Sârbân-ı ḳaṭâr bend-i suṭûr
Cilve-perdâz-ı sâḥa-i kâfûr

3 Ebr-i gevher-niṣâr baḥr-ı kemâl
Serv-i mevzûn-ḫırâm-ı ṣaḥn-ı maḳâl

4 ʿİlm-efrûz-ı ceyş-i taʿbîrât
Ṣaf-be-ṣaf sâz-ı leşker-i kelimât

5 Eṣnâ-yı mesâʾil her fen
Dest-gîr-i gürûh ehl-i suḫan

[1239] 110(a) devlet : ʻizzet D, L.
[1240] B 20a, İ 19a, D 19a, L 21b.

6 Ḫurde cevlân gelür ṭurfe-nümûn
Der-güşâ-yı ḫazîne-i mażmûn

7 Çehre-pîrâ-yı şâhid-i taʿbîr
Naḳş-bend-i kitâbe-i taḳrîr

8 Tercemân-ı zebân-şinâs-ı ümem
ʿAnberîn câme-pûş yaʿni ḳalem

9 Dergeh-i Şehde oldı ser-be-zemîn
Yer öpüb ṣaçdı ḫâke dürr-i ṣemîn

10 Ḳaṭre-pâş oldı yaʿni çeşm-i teri
Ġörinür işte ṣafḥada eṣeri

11 Oldı bâ-ruḥṣat-ı cihân-bânî
Vaḳfe-gîr-i ḥużûr-ı sulṭânî

12 Başladı ʿarż-ı ḥâle ḫâhiş ile
Evvel ol dâveri sitâyiş ile

13 Leb-güşâ-yı niyâz olub ol dem
Didi ey ẓıll-ı Ḥaḳ Şeh-i ʿâlem

14 Sensin ol pâdişâh-ı Cem-ʿaẓamet
Zîb-baḫş-ı erîke-i devlet

15 Mesned-ârâ-yı mülk-i ʿOṣmânî
Âfitâb-ı sipihr-i ḫaḳânî

16 Şâh-ı ḫüsrev-ġulâm-ı çâr-aḳṭâr
Ṣaf-şikaf-ıʿadû-yı ḫüsrân-kâr

17 Ḥâmî-i din ü millet-i Beyżâ
Mâhî-i ẓulm u yâver-i żaʿfâ

18 Yekke-tâz-ı feżâ-yı luṭf u kerem
Dâver-i Cem-ḫadem sütûde-şiyem

19 Şâh-ı encüm sipâh-ı mihr-i efser
Ḥażret-i Şeh Selîm-i meh-peyker

20 Zübde-i ḫüsrevân-ı ʿâlem-gîr
Nuḫbe-i dâverân çarḫ-ı serîr

21 Müttekâ zîb-i mesned-i iḳbâl
Çâr bâliş-nişîn câh u celâl

22 Râʾiż-i ʿarṣa-gâh-ı feṯḥ ü ẓafer
Ḳahramân-ı ṣavlet ü Ferîdûn-fer

23 Şîr-i berhem-zen-i ṣaf-ı düşmen
Dehşed-endâz-ı rûḥ-ı kebûd-peḫsen

24 Nâmı naḳş-ı cebîn ḳażâvü ʿayn
Vaṣf-ı ẕî-şânı ḫâremüʾl-ḥaremeyn

25 Tâc-dârâ mekârim-âṣâra
Ey şehinşâh-ı salṭanat-pîrâ

26 Sensin ol dâver-i tüfenk-endâz
Daḫî çoḳ maʿrifetde dengiñ az

27 Tîriñi çarḫâ eyleseñ pür-tâb
Görinür âsmânda hem-çü şihâb

28 Ḫançer-i keder zevâl-i düşmene dâl
Virir ammâ cihâna şevḳ-i hilâl

29 Tîġıñ âfâḳa ġurra-i rûşen
Anı parmaḳla gösterir düşmen

30 Seniñ ey âfitâb-ı zerrîn-tâc
Pertev-i âdliñe cihân muḥtâc

31 Tâb-ı ruḫsâruñ ey fülk-i pâye
Dem-be-dem dest-i redd urur âye

32 Naẓm-ı eşʿârıñ oldı dürre naẓîr
Ey ḫıdîv-i serîre-dân-ı żamîr

33 Ḳalemiñ ruḳye-ḫân-ı siḥr-i ḥelâl
Ṭabʿıñ âşüfte-sâz-ı ehl-i kemâl

34 Sırr-ı bâm-ı bülend himmetiñe
Daḫî bâlâ-yı ḳaṣr-ı rif ʿatiñe

35 Ser-ber-âverde oldı itdi naẓar
İşte çarḫıñ henüz başı döner

36 Oldı re'yiñ niẓâm-ı baḫş-ı cihân
Çehre-perdâz nev-ʻarûs-ı zamân

37 Ḫalḳı ʿaṣrıñda ṣıḳmaz oldı felek
Meger engûrı şîre itmege tek

38 Kimse ʿâlemde şimdi ḳırmaz tel
Târ-ı ṭanbûra bilmem irse ḫalel

39 Ḥâṣılı devletiñde ʿâlem şâd
Ġuṣṣadan ḳullarıñ çü serv-i âzâd

40 Ḫüsrevâ şimdicek Niẓâmiyle
İdemem midḥatiñ tamâmiyle

41 Bu ḳadar bes egerçi söz çoḳdur
Vaṣfınıñ ḥadd ü ġâyeti[1241] yoḳdur

42 Sâye-i devletiñde bendeñ eger
ʿAvn-i Ḥaḳḳla iderse defʿ-i keder

43 Nice olurmuş medâyiḥ-i sulṭân
Göre İslâmbul içre heb yârân

44 Çünki yoḳ çâḳeriñde şevḳ ü sürûr
Ṭut ḳuluñ ey Şâh-ı cihân maʿẕûr

45 Olayım ġayrı leb-güşâ-yı duʿâ
Ṣıdḳ u iḫlâs ile şehinşâhâ

46 Eyleye Ḥażret-i Ḫudâ-yı kerîm
Taḫt u devletde şehriyârı muḳîm

47 Ḳıla Sulṭân Selîmi Ḥażret-i Ḥaḳḳ
Ġam u endûhdan emîn muṭlaḳ

[1241] 41(b) ḥadd ü ġâyeti : hiç nihâyeti İ.

48 O ḫudâvendi ide Rabb-ı Ġafûr
Düşmen üzre muẓaffer ü manṣûr

49 Ola fermânına cihân münḳâd
Döne her dem felek bu faḳḳ-ı murâd

50 Tâ-be-dâmân-ı ḥaşr ide Mevlâ
Ḫayme-i ʿömr ü devletin ber-pâ

51 Ḫatm olunca duʿâ-yı ḫâme tamâm
Didi ey dâver-i mülk-i ḫuddâm

52 Dâd ü feryâd elinden İḥyânuñ
Bûs ider bi'l-vâsıṭa dâmânuñ

53 Ḳıldı yüz biñ ricâ ile ey Şâh
Ben gibi ʿâcizi şefâʿat-ḫâh

54 Ser-be-ser ḥâlin eyleyüb taḳrîr
Keşf-i râz itdi bendeñe o faḳîr

55 Söze bu resme eyledi âġâz
Didi ey ḫame-i süḫan-pervâz

56 Baña çarḫıñ nedir bu ʿünvânı
Nesin aldım ki istiyor anı

57 Beni ḳayd-ı maʿâşa bend itdi
Hem-çü ʿiyyâr-ı der-kemend itdi

58 Dehen-i şevḳe urdı mühr-i fütûr
Oldı gûya ḫazîne-i memhûr

59 Pençe-i ḳahrı çâk idüb temennî
Eyledi pâre pâre dâmenimi

60 Şöyle ḳıldı vücûdımı sûzân
Ki beni görse raḥm ider nîrân

61 Âteş-i faḳra atdı ol Nemrûd
Beni hem-çün Ḫalîl-i Rabb-ı Vedûd

62 Ṣanma hengâm-ı şeb görindi şihâb
Ber-hevâ oldı yandı târ-ı ṣiyâb

63 Mesken itdi derûnı ceyş-i ġumûm
Ḳalb-i vîrânım oldı lâne-i bûm

64 Oldı dil âh ü nâle me’vâsı
Ḳopdı güyâ maḥalle ġavġası

65 Beni sûzân idüb ġam-ı eyyâm
Çevirir elde çün fenâr-ı imâm

66 Ḫuşk idüb naḫl-i cismi tâb-ı elem
Oldı leb-teşne-i serâb-ı ʿadem

67 Virmedi zaḫme merhem-i bihbûd
Olmadı çâre-sâz-ı çarḫ-ı ʿanûd

68 Virse de hem virir o ḫâne-i ḫarâb
Bî-maḥall hem-çü ḥâlet-i Sohrâb

69 Bilmedi lîk künc-i pinhânım
Yaʿni bu tabʿ-ı güher-efşânım

70 Eyler idi anı o ġaret-ger
Ceyb-i müflis gibi tehî-i yek-ser

71 Hünerim gevherine irse eli
Anı çoḳdan şikest iderdi velî

72 Ḥâṣılı buldı fırṣatı nice dem
Beni itdi esîr-i cevr ü sitem

73 Keşmekeşdeyken ol ʿanîd eyleyen
Ṣâd-mân olmaz idim ʿîd eyleyen

74 Ḥamdü’llâh irişdi bu hengâm
Mevsim-i cân-fezâ-yı şevḳ-i encâm

75 Bu dem eyyâm-ı nev-civânî-veş
İder ehl-i dili neşâṭ ile eş

76 ʿAhd-ı Sulṭân Selîm Ḫândır bu
Dem-i şevḳ-i süḫan-verândır bu

77 Bundadır perniyân-ı naẓma revâc
Bundadır ḫaste-gân-ı derde ʿilâc

78 ʿArż-ı kâlâ-yı maʿrifet demidir
Hiç ṣorulmaz hüner bahâda mıdır

79 Beni de bu dem neşât-âver
Ḳıldı ʿarż-ı niyâza ḫahiş-ger

80 Ben gibi ḫâk-i pây-ı ehl-i kemâl
Nola olsa naẓarda kuḥl miṣâl

81 Ben de bir kân-ı gevher-hünerem
Ravża-i maʿrifetde vird-i terem

82 Ḳalbim âyînesinde ṣubḥla şâm
Cilve-ger-i ʿaks-i şâhid-i ilhâm

83 Ḳalemim elde bâz-dest-âmûz
Heb şikârı kebûterân-ı rumûz

84 Gülşen-i fikretimde cilve-künân
Bikr-i maʿnâ miṣâl-i ḥûr-ı cinân

85 Şöyle bârik-i târ-ı endişem
Ki anı fi'l-meṣel kemend itsem

86 İder âhû-yı maʿnâyı der-ḳayd
Ḫaberi olmaz oldıġından ṣayd

87 Mevc-i ṣahbâ-yı şevḳ olur ekṣer
Nâvek-i rast ḳadd-i fikrime per

88 Baḳsa ḳaʿr-ı devâtıma ey dil
Ḳararır dîde-i çeh-i Bâbil

89 Naṭıḳam oldı çün dem-i ʿÎsâ
Rûḥ-baḫş-ı ḳavâlib-i maʿnâ

90 Ḥayfdır böyle şâʿiriñ el’ân
Ola me’vâsı gûşe-i nisyân

91 İşte ey kilk-i ter budur ḥâlim
Çünki mesmûʿuñ ola[1242] aḥvâlim

92 Saña ruḫṣat virirse[1243] Şâh-ı cihân
Luṭf idüb ʿarż-ı ḥâlim eyle beyân

93 Çâker-i kemterîn-i dergâhım
Rûy-mâl-ı der-i şehinşâhım

94 Bendeyim bende âsitânında
Ẕarreyim âfitâb-ı yânında

95 Ben gibi ʿabd-ı bî-vücûdı eger
Yine İḥya iderse cûdı ider

96 Ḫidmet-i çend-i dergehidir heb
Sebeb-i ictirâ-yı terk-i edeb

97 Anlar ammâ ki iftiḫârımdır
Baʿṣ-i ʿazv-i iʿtibârımdır

98 Biri mecmûʿa-i şeref- maḳrûn
Oldı[1244] taḫmîslerle hep meşḥûn

99 Biri Dîvân-ı Ṣâbit-i ḫôş-gû
Oldı taṣḥîḥ ser-be-ser daḫî o

100 Biri[1245] şekl-i muṣannaʿ gül-i ḫûb
Oldı ba-ʿavn-ı Ḥaḳ o da mektûb

101 Biri de Mîr Nâṣır merḥûm
İşte âṣârı heb oldı merḳûm[1246]

102 Ger olursa pesend-i Şâh-ı güzîn
İde taʿlîḳime cihân taḥsîn

[1242] 91(b) ola : oldı İ, D, L.
[1243] 92(a) virirse : virir L.
[1244] 98(b) Oldı : K’oldı D, L.
[1245] 100(a) biri : bir İ, D, L.
[1246] 101(b) heb oldı merḳûm : oldı heb merḳûm İ, D, L.

103 İderim ister ise Şâh-ı dilîr
ʿÖmrüm olduḳca ḫidmet-i taḥrîr

104 Çoġı emṣâlimiñ olub dil-şâd
Her biri dergehiñde buldı murâd

105 Kimi tedrîs ile olundı bekâm
Kimi mesned-nişîn-i manṣıb-ı kâm

106 Bende şâyân luṭf u iḥsânım
Şâh-ı ẕî-şân içün ṣenâ-ḫânım

107 Bülbül-i gülistân-ı devletim
Naġme-perdâz-ı vaṣf u medḥiyyetim

108 Kerem ü luṭf idüb ʿinâyet idüb
Bende-i kemterine himmet idüb

109 Ḳıla emr-i maʿâşıma imdâd
İtsün Allah devletin müzdâd

110 Vireli cânıma bu ġuṣṣa taʿb
Ġayrı maṭlabları unutdum heb

111 Geçdim anlardan istemezem[1247] âh
Rû-nümâ olsa dâ'iremde refâh

112 Ḫân-ı luṭf-ı şehin-şehîde[1248] hezâr
Ben gibi mihmân-ı ʿâciz var

113 Olayım bende sîr-ḫân-ı nevâl
İdeyim dergehiñdir refʿ-i melâl

114 İde elḥâṣılʿömrini İḥyâ
Ḥażret-i pâdişâha vaḳf-ı duʿa[1249]

115 ʿArż-ı ḥâl-ı kemînem oldı tamâm
Buldı baḫṣ-ı şikâyetim encâm

[1247] 111(a) istemezem : istemezdim İ, D, L.
[1248] 112(a) şehin-şehîde : şehin-şehîdir L.
[1249] 114. beyitten sonra L'de şu beyit yer almaktadır:
Daḫî ehl ü 'iyâli şükrâne / Heb duʿâ-gûy ola o sulṭâna

116 Lîk ey ḫâme eyledim taṭvil
Muḫtaṣar ḳıl sen itme böyle ṭavîl

117 Nermdir ṭabʿ-ı şâh-ı kişver-gîr
Olur âzürde kelâm-ı keşir

118 Var duʿâ ḳıl devâm-ı devletine
Ḥaḳḳıñ ol muntaẓar icâbetine

119 Yâ İlâhî be-Ḥaḳḳ âyet-i Nûr
Bih bülendî-i sûre-i Ve'ṭ-Ṭûr

120 Be-ser efrâzî-i Resûl-ı Emîn
Be-cenâb-ı Çihâr Yâr-ı Güzîn

121 Be ḥamiyyet-penâhî-i aṣḥâb
Be-taṣarruf kevnî-i çâr aḳṭâb

122 Ḥażret-i pâdişâh-ı devrânıñ
Ol ḫilâfet-penâh-ı ẕî-şânıñ

123 Ser-mihr-i efserinde her dem ü ân[1250]
Sâyebân ola ebr-i şevket-şân[1251]

124 Tâ ki devr ide şeş cihâtı nesîm
Ola fermân revâ-yı heft iḳlîm

125 Düşmen-i dîne Ḥażret-i Zü'l-minen
İde tîġiñ ḥamâ'il-i gerden

126 Ola çün mihr tâ dem-i mevʿûd
Ḫalḳ-ı ʿâlem derinde nâṣıye-sûd

127 Şehd-i luṭfıyle bende-gânî-i müdâm
Olalar devletinde şîrîn-kâm

128 Tâc-ı iclâl ü ʿizz ü şân ber-ser
Tîġ-i raḫşende-i ẓafer be-kemer

[1250] 123(a) her dem ü ân : ola her ân L./ 123(b) ola :olsa İ, D.
[1251] 123(b) Sâyebân ola ebr-i şevket-şân : Sâyebân ebr-i 'işmet-mennân L.

3[1252]
145a

İznikmidi Ṣabrî El-Ḥac Ḥüseyin Efendi Ḥażretlerinden Ḥaşmet Efendi Dîvânınıñ Taḥrîri Niyâz Olınub Luṭf u Keremleriyle Taḥrîr ü Firistâde-i Ṣavb-ı Faḳîr Buyurduḳlarında Teşekküren Bu Çend Ebyât-ı Meşnevî-gûne Naẓm u İnşâ vü Firistâde-i Ṣavb-ı Saâdet-i İḫtivâları Ḳılınmışdır

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘lün

1 Esselâmû aleyk Mevlânâ
Ente min külli vech-i evlânâ

2 İnne ḳalbi biḥubbikum mâlî
Ṭâl bi’l-iştiyâḳi âmâli

3 Leyte li-ṭâli‘i yu‘a‘idni
Bı-mulâḳâtikum yusâ‘idni

4 Ey bihîn ḫil‘at-ı hüner ber-dûş
Yemm-i faż̈l âmed ez-demet be-ḫurûş

5 Ey zi-ṣâ’ib be-fikr-i ṣâ’ib bıh
Bâ-şehâb-ı ḳalem zi-ṣâḳıb bıh

6 Ey zi-şöhret be-ma‘rifet-i şehret
Câm-veş pür şod ez-mey-i midḥat

7 Ey ki bâ-naẓm u neṣr-i u inşâ
Geşte ez-heftemîn felek bâlâ

8 Ey bı-ṭab‘-ı ḫuşeş çü Ḫaḳânî
Fars ‘arṣa-i süḫandânî

9 Ey ki diden be-dûrbîn-i ḫayâl
Ser-i eyvân-ı vaṣfeş emr-i maḥâl

10 Şâh-ı mülk-i hüner-i süḫan-pîrâ
Şeyḫ Ṣabrî Efendî-i dânâ

11 Goft-ḫâyeş çü dürr-i meknûset
Der dileş genç-i faż̈l-ı maḫzûnest

[1252] İ2 145a.

12 Kes ber-âh-ı ḫayâl-i o ne-reved
Reh-nümâ-yı ḫıred eger nebered

13 Ḫâmeeş her kûcâ raḳam sâzed
Sidre gûyâ ki sâye-endâzed

14 Nâme-i hem-çü mürġ ez u bı-perîd
Câme-i ġam-ı dılem zi-şevḳ derîd

15 Gird-i ân mürġ-ı ḫûb-ter bâ-nâz
Bâm-ı iḳbâl-i men müşerref-sâz

16 Saṭr-ḫâyeş eger kunî im‘ân
Mevc-i deryâ bî-bûn-ı ‘irfân

17 Noḳte-ḫâyeş çü lü’lü’-yi lâlâ
Zînet-efzâ-yı efser-i imlâ

18 Ḥarekâteş çü cünbiş-i dilber
Her yekî ez-neşâṭ raḳṣ-âver

19 Buved her şedde-eş be-dendân-hâ
Şâne-i zülf şâhid-i ma‘nâ

20 Per-i ân mürġ-ı ḫûb dîdem pür
Ez-nuḳûş-ı ḫulûṣ hem-çün dürr

21 Pây tâ-ser be-ṣun‘-ı gûn-â-gûn
Ez-hüner hem-çü naḳş-ı buḳalemun

22 Şevḳ-i an naḳş-ı dil-firîb merâ
Ker âzâde ez-ġam-ı dü serâ

23 Ber-sereş nüsḫa-i güzîn dîdem
Pes ez-ân nüsḫa bâz porsidem

24 Goft ez-ân Ḥażret âmed în maṭlûb
Ki bı-nezd-i tû şod besî maḥbûb

25 Goftem ey dil bı-dest-i tû bı-resîd
Ḳufl-ı şâdî-fezâ-yı genc-i ümîd

26 Dûẖte-bûde-i bı-reh-i çeşmet
Înek ez-dôst tuḥfe-i çeşmet

27 Şükr-i în ni‘met ey dılem be-guzâr
Le’ezîdennekum bûd bı-tû yâr

28 Çü pezîroft bâr-ı s̱ıḳlet-i tû
Yâr-i cân in veliyyü’n-ni‘met-i tû

29 Dest-i da‘vet ber-âsimân-ı pervâr
Lîk iẖlâṣ-râ be-pîş be-yâr

30 Ey Ḫudâ-yı ‘Alîm u Ḥayy u Ḳadîr
Der-Ḥaḳḳ-ı o du‘â-yı men bı-pez̲îr

31 Her çı dil-ẖâh-ı o bı-baẖşâyî
Bâ-ṣafâ ẖâṭıreş biârâyî

MUSAMMATLAR

I[1253]
154a
(Murabba‘)

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḥüsn-i reftârı bu nev-zevraḳ dil-cû resmiñ
İtdi gitdikce yemmiñ ḥayretini efzûn-ter
Âbda ʿaksi degil lücce anuñ ʿaşḳıyla
Bî-ḳarâr oldı çeküb sîneye urdı ḫançer

2 Şeh-i ḥaydar-ı ẓafer Sulṭân Maḥmûd-ı hüner-perver
Muvâffıḳdır o dâver her ḫuşûşında be-ʿavnü’llâh
Nidem bâzûya alsa bu tüfeng-i âteş-efşânı
Çıḳar ḳurşûnın istiḳbâle rûḥ-ı düşmen-i bed-ḫâh

3 Ḫân Maḥmûd-ı cihân-dâver ḥûrşîd-efser
Tâb-ı ḳahrı dil-i aʿdâyı ider âteş-i zâr
Olalı maẓhar-ı ḥüsn-i naẓarı ol şâhıñ
Çatladır reşkle ḫaşmı bu tüfeng-i zer-kâr

4 Elinde bu tüfengi seyr iden Sulṭân Maḥmûdıñ
Ṣanur bir ejder-i âteş-zebândır gördigin ḫâşlar
Nidem yaġdırsa hem-çün raʿd ü berḳ aʿdâya ḳurşûnı
Kedû-yı serleri seyl-âb-ı ḫûnda yüzmege başlar

5 Görseler Sulṭan Maḥmudı tüfeng-endâz iken
Dir serv-i şân âferin ol ṣavlet-i şâhâneye
Ṣît-i şânı pür-ṭanîn itdi cihânı öyle kim
Şeş-cihetle ʿâlemi döndirdi bir Şişḫâneye

6 Ẓuhûr-ı ṭavr-ı küstâḫîye bâdî-i bendlerden[1254] heb
Efendilerdeki luṭf-ı şiyem ḥüsn-i şemâ’ildir
Leṭâfet gördigiçün ṭabʿ-ı cûda bîd-i nâ-hemvâr
Zebân-ı berg-i ḫuşkiyle anı tekdîre mâ’ildir

[1253] B 154a, İ 147b.
[1254] 6(a) bendlerden : bendelerden İ.

I[1255]
149b
(Muḫammes)

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Esîr-i bend-i zülfiñ ʿaşḳıña bel bağlayanlardır
Ḥarîḳ-i nâr-ı hicriñ derdle dil dağlayânlardır
Çatanlar saña keştî-i niyâzı yaglayanlardır
Sirişkin cûy idenler heb seniñçün ağlayanlardır
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çağlayanlardır

2 Ġamıñla oldı eşk-i dîde bir cûy-ı ḫurûşanda
İki cânibde müjgânlar iki ṣaf naḫl-i zîbende
Nazîrin görmege ma'ilsiñ ey serv-i ḫırâmanda
Revân ol sûy-ı Saʿdâbâde ey dil-cû-yı nâzende
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çağlayanlardır

3 Dü çeşmim kâse kâse eşk-i pür-cûş eyledi icrâ
Revân olmaḳdadır her sûya âb-ı selsebil-âsâ
Dimez mi seyr iden olmış anıñla sâḥalar deryâ
Ḫurûş-ı ḥayret-efzâ-yı cihândır sen daḫî cânâ
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çağlayanlardır

4 Gözim yaşına raḥm it ḫâk-i pâyıñdan budur ümîd
Efendim ma'il-i âb-ı revân ol hem-çü naḫl-i bîd
Bu dil-ḫâhım cevâbın eyleme mevc-âver-i terdîd
Gel ey mir'ât-ı rûyı ġıbṭa-fermâ-yı meh ü ḫûrşîd
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çağlayanlardır

5 Aḳar seyl-i sirişk-i çeşm-i İḥyâ farṭ-ı sürʿatle
Bahâr-ı ʿâlem-i ʿaşḳıñ revândır cûyı şiddetle
Şeref vir ṣaḥn-ı Kağıdḫâne'ye gel ʿizz ü rifʿatle
Buyur şu ḳaṣr-ı zerrîne hezârân nâz u naḫvetle
Naẓar ḳıl şimdi ʿayniyle sirişkim çağlayânlardır

[1255] B 149b, İ 143b. / Bu nüshâda başlıksız olan bu şiir, İ nüshâsında "Muḫammes" başlığıyla yer almaktadır.

I[1256]

142b

Taḫmîs-i Ġazel-i Şah-ı Cihân Sulṭân Selîm Ḫân

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün /Fâʻilün

1 Şevḳ-baḫş-ı âyine-i ʿâlem-nümâdır salṭanat
Ṣûret-i kâm-ı dile revnaḳ-feżâdır salṭanat
Belki naḫl-i mîve-i cûd ü ʿaṭâdır salṭanat
Bâġ-ı ʿâlem içre gerçi pek ṣafâdır salṭanat
Riḳḳat itseñ bir ḳurı ġavġâya câdır salṭanat

2 Hâhiş-i devletle ey dil râḥatuñ dûr olmasun
Pendimi ṭut ḫâṭıruñ ammâ ki meksûr[1257] olmasun
Ḫande-i iḳbâl ile bir ferd mesrûr olmasun
Bu zamânuñ devletiyle kimse maġrûr olmasun
Kâm alursañ ʿadliyle ol dem becâdır salṭanat

3 Ehli olsa her ne dem bir dâver-i fâ'iḳ anuñ
Pek muḥabbet itmektedir şânına lâyıḳ anuñ
Öyle ʿAẕrâdır ki rûyın görmedi Vâmıḳ anuñ
Kesb ider mi vuṣlatın biñ yılda bir ʿâşıḳ anuñ
Meyl ider kim görse ammâ bî-vefâdır salṭanat

4 Kimseyi telḫî bulur mı leẕẕetüñ imkânını
Virse ḥelvâ ḳor mı turşîden tehî hiç yanını
Dönme dôlâb sipihrüñ añla ḥâl ü sânını
Ḳıl tefekkür ey göñül çarḫuñ hele devrânını
Geh ṣafâ ise velî gâhi cefâdur salṭanat

5 Sen de İḥyâ ʿâmil ol ber-vefḳ-i ʻazmin ḳani'
Ṣâdır oldı Ṣâḥ-ı ʿâlemden bu pend-i müntefiʿ
Böyle dir ol şehriyâr-ı ṣâḥib-i zühd ü verâʿ
Bu cihânuñ devletine eyleme ẕerre ṭamaʿ
Pek ṣaḳın İlhâmî zîrâ bî-vefâdır salṭanat

[1256] B 142b, E 65b, İ 137a, L 102a.
[1257] 2(b) meksûr : mesrûr E.

II[1258]
143a
(Taḫmis)

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ṣanma bâran-ı bahâr üstüme devrân aġlar
Şeb-i firḳatde baña şemʿ-i şebistân aġlar
Ṣubḥ u şâm ey ṣanem ʿaşḳuñ ile dil ü cân
Rûz u şeb dîdelerim derdüñle ḳân aġlar
Vâḳıf olan benim esrârıma her an aġlar

2 Tîġ-ı müjgânı ile ḳana boyandı bedenim
Berg-i rengîn-i ḳaranfil gibidir pîrehenim
Zaḫm ile seyr idicek gül gibi ṣad-pâre tenim
Dâġ-ı sînem göricek ḫûn ile âlûde benim
Raḥm idüp ḥâlime ezhâr-ı gülistân aġlar

3 Pister-i ġamda görüb sînemi pür-sûz-ı lehîb
Nabżıma vaż-‘ı benân eyledi bî-ṣabr u şekîb
ʿİllet-i müşkiledir añladı hicrânı ḥabîb
Gördi çün derd-i dil-i zârımı raḥm itdi ṭabîb
Didi ey ḫaste-i hicrân saña dermân aġlar

4 Reh-güẕârında ṭurub eylesem âh ü efġân
Ḫaste ḫaste ser-i kûyında ṭolansam her ân
Cân da virsem yolına dâḫî olursam ḳurbân
Yine raḥm eylemez aṣla baña ol âfet-i cân
Böyle bîmâr görüb ḥâlime yârân aġlar

5 Baḳ ne dir saña âyâ cân ü dilüñ ârâmı
ʿÂlemüñ pâdişehi ḫüsrev-i Cem-ḫuddâmı
Ol ki İḥyâ ider inʿâm ile ḫâṣṣ ü ʿâmı
Derd ile rûyuña bakdıḳça senüñ İlhâmî
Gerçi[1259] ḫandân olur ammâ cigeri ḳan aġlar

[1258] B 143a, E 66a, İ 137b, L 102b. / B nüshasında başlıksız olan bu tahmis E ve İ nüshâlarında “Taḥmîs-i Diger” başlığıyla yer almaktadır.
[1259] 5(e) gerçi : yüzi İ.

III[1260]
103a
(Taḫmis)

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Görenler ḳıṭ‘a-i mevzûn-ı yâri şâd-kâm olsun
Rümûz-ı mıṣra‘-ı ḳaddin bilen rinde selâm olsun
Bütün dîvân-ı ḥüsni ḫatm olunsun ihtimâm olsun
O şûḫuñ meṭali‘-i ebrûlarında söz tamâm olsun
Ḫayâl-i ḫaṭṭ-ı ‘anber-bârî miski intiḥâm olsun

2 Olursun mâ’il âh ey nihâl-i ḫôş-ḫırâm olsun
İdersin bâr-ı cevrim çek diyü teklîf-i ḫâm olsun
Dimâġ-ı câna olmazsıñ eger bu baḫş-ı kâm olsun
Beni itmezsiñ ey gül-ġonçe ta‘ṭîr-i meşâm olsun
Seni benden izinsiz ḳoḳlıyanlar heb zuḳyâm olsun[1261]

3 Perîşân kişver-i dil şîve-i ġâret rehîniñden
Ḳapandı râh-ı vuṣlat ceyş-i nâzdır kemîniñden
Ḫadeng-endâz-ı müjgân ol dü çeşm-i nâzenîñden
Çıḳar şemşîr-i ebrûñı girih-i bend-i cebîniñden
‘Adû-yı şiveden bir kerre aḫz-ı intiḳâm olsun[1262]

4 Fiten-i sûz-ı dellâl ol tâb-ı rûy-ı âteş-nîkden
Kemend-endâz-ı nâz ol târ-ı zülf-i ‘anber nîkden
Ḫadeng-endâz-ı müjgân ol dü çeşm-i nâz nâ-nîkden
Çıḳar şemşîr-i ebrûñı gire bend-i ḥabâb nîkden
‘Adû-yı şîveden bir kerre aḫz-ı intiḳâm olsun

5 Ol âhû-çeşm ider[1263] la‘liyle iṭfâ nâr-ı hicrânı
Görindi ẓulmet-i ḫaṭṭı içersin âb-ı ḥayvânı
Çemen-zâr-ı ṣafâda idüb ‘ayş u nûş pinhânı
O meh-rûyuñ olursun sen de sîr-âb-ı zenaḫdânı
Ṣular ey teşne-leb ṣabr it ḳararsun vaḳt-ı şâm olsun

[1260] L 103a, E 66b, İ2 144a. Bu tahmis E nüshasında üstü çizilmiş, “yazılmaya!” ibâreli olarak yer almaktadır. / L nüshasında başlıksız olan bu tahmis’in E nüshasında başlığı şöyledir: “Taḫmis-i Ġazel-i Fâżıl Big.”

[1261] Bu bent E nüshasında yer almamaktadır.

[1262] 3. Bent sadece İ2 nüshasında yer almaktadır.

[1263] 4(a) Ol âhû-çeşm ider : O şûḫ eyler göñül E.

6 Olursa rişte-i be-güsiste ne âmâlî-i muntazıruñ[1264]
Kemâl ehlisiñ itme cevher-i z̲âtını menfûruñ
Gider bî-silk-i mıṣṭar ṣanma ḳadri ḥarf-ı mestûruñ
Yine noḳṣan-pezîr olmaz bahâsı dürr-i menşûruñ
İçinde cevheriñ olsun da ister bî-niẓâm olsun

7 Olınca gûş-ı câna ṭatlı ṭatlı ṣoḥbeti vâṣıl
O lezzet ile döndi şîşe-i ḳannâda İḫyâ dil
Şeker-ḫâ-yı[1265] peyâm-ı vaṣl olub meclisde el-ḥâṣıl
Leb-i dil-dârdan bir dâr çalındı aġzıma Fâżıl
Göñül eglensün ol efkâr ile şîrîn-kâm olsun

IV[1266]
143a
Taḫmîs-i Ġazel-i Şâh-ı Cihân

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Rûzġâr içre ʿaceb serv-i revânım nicedir
Ebr-veş giryede mi feyż-resânım nicedir
H̲ande mi itmede çün berḳ cüvânım nicedir
Söyle ey bâd-ı seḥer şîve-zebânım nicedir
Ġamda mı yoḫsa feraḥ-nâk mı cânım nicedir

2 Ṣabr ile eyleme tedbîr ṭabîbim zârım
Yine maʿcûn-ı viṣâlüñle olur tîmârım
Ḥoḳḳa-i laʿlüñ açub âh âşîr-i nigârım
Ne olur sorsañ eger ḥâl-i dil-i bîmârım
Diseñ âyâ nice bîtâb ü tüvânım nicedir

3 Gülüb açıldığı gülşen-i nâz içre o yâr
Ṣolımaz bâd-ı ṣabâ hiç ḫaberim yoḳ deyyâr
Ne ġam olsa dehenimde naġam-ı z̲ikri hezâr
Ben anuñ bülbülüyem zâr iderim leyl ü nehâr
Bilmem ammâ ki benim ġonçe-dehânım nicedir

[1264] 5(a) Olursa rişte-i be-güsiste ne âmâlî-i muntazıruñ : Olursa ṣûret-i teṣvîṣde aḥvâli muntaẓıruñ E.
[1265] 6(c) Şeker-ḫâ-yı : Şeker-rîz-i E.
[1266] B 143a, E 67a, İ 137b, L 103b.

4 On üç on dörtde yüzi bedr gibi ṭolmasa da
Mâh-ı nev gibi neḥâfetden o ḳurtulmasa da
ʻArıżı âyînenüñ ṣafvetini bulmasa da
Gösterişli yüzi ġâyetle beyâż olmasa da
Ḥüsni esmer büt-i şîrîn-zebâñım nicedir[1267]

5 Diñle İḥyâyı götür ol şeh-i mümtâza ḫaber
Vire tâ şevḳ o sulṭân-ı ser-efrâza ḫaber
Bunı didikçe uçurṭur meh o şehbâze ḫaber
Ey ṣabâ luṭf idüb İlhâmîye vir tâze ḫaber
Benim ol ruḫları gül tâze-civânım nicedir

V[1268]
143b
Taḫmîs-i Diger[1269]

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Göñül seyr eyle rûyın mihr-i evc-i ḥüsn ü ândır bu
Degüldir ṭûrra bir ebr-i belâ-yı âsmândır bu
Lebin gör kim mey-i gül-reng-i şevḳ-efżâ-yı cândır bu
Hemîşe ʿâşıḳın mest idici bir nev-civândır bu
Edâ-yı şivesi ʿaḳl alıcı ḳâşı kemândır bu

2 Şehinşâh-ı perî-rûyân-ı iḳlîm-i melâḥatdir
Şeh-i fermân revâ-yı kişver-i ḥüsn ü leṭâfetdir
Dehân-ı tengi gûyâ mühr-i genc-i vaʿd-i vuṣlatdır
Ne dilber oldıġına ḫâtem-i rengîn işâretdir
Güzellik taḫtına hâlâ Süleymân-ı zamândır bu

3 Olur mı reh-revân-ı vuṣlata ârâm-ı menzil-geh
İder sergeşte-i deşt-i maḥabbet ʿâşıḳı hergeh
Dili vardıḳça ṣaḥrâ-yı cefâda ḳılmada gümreh

[1267] Bu bent sadece E ve L nüshalarında yer almaktadır. İ nüshasında bu bent şu şekildedir:
Girüb on dörde yüzi bedr gibi ṭolmasa da
Mâh-ı nev gibi neḥâfetden o ḳurtulmasa da
ʻArıżı âyîneler gibi cilâ bulmasa da
Gösterişli yüzi ġâyetle beyâż olmasa da
Ḥüsni esmer büt-i şîrîn-zebâñım nicedir

[1268] B 143b, E 67b, İ 138a, L 104a.

[1269] Başlık İ nüshâsında şu şekildedir : “Taḫmîs-i Ġazel-i Şâh-ı Cihân.”

Sitem vâdilerin gitdikçe efzûn itmede ol meh
Çeker mi bâr-ı cevr-i ʿaşḳı ey meh-pâre cândır bu

4 Fürûġ-ı ḥüsn ile bir mihr-i ṭalʿat olacaḳdır gör
Ser-i kûyında çün maḥşer ne keşret olacaḳdır gör
Ḳadd-i ṭûbâ-ḫırâmı pek ḳıyâmet olacaḳdır gör
Daḫî nevrestedir şimdi ne âfet olacaḳdır gör
Buñâ şâhid o şûḫuñ ḥüsnidir günden ʿiyândır bu

5 Gerek âb-ı sirişkiyle dem-â-dem dâmeni ṭolsun
Gerek ġarḳ-ı yemm-i ḥayret olup tâ ḳaʿrını bulsun
Gerek ḫâkister olsun ber-hevâ endâmı ṣavrulsun
Ne mümkin ʿâşıḳ-ı şûrîde yanmâkdan emîn olsun
Yanan zîrâ göñülde âteş-i ʿaşḳ-ı büṭândır bu

6 Temessük itme zeyl-i iştikâya güçdir efhâmı
Benim gûş itmedi zîrâ o fettân ḥarf-i şekvâmı
Budur derd-i dilüñ İḥyâ ṭarîḳ-i ʿarż ü iʿlâmı
Görürsem rûy-ı yâri aña bir âh idem İlhâmî
Hemâtâ ol cefâkâra miṣâl-i el-amândır bu

VI[1270]
144a
Taḫmîs-i Ġazel-i Kânî

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ravża-i ḥüsni o reşk-i ḳameriñ pür berdir
İdemem vaṣfını fıstıḳ gibi bir dilberdir
Çeşmi bâdâmdır engüşti ni şekerdir
Lebi gül-nâr o bütüñ ġabġabı sîb-i terdir
Sîne vü nâfesi ayvâ diyecek yerlerdir

2 Ey göñül varsa vebâli baña seyr it ammâ
Baḳma diḳḳatle ʿaḳîdeñ bozar ol ḥüsn-ârâ
Bir aġız miski gibi ḫâl-i lebidir bû yâ
Deheniyle süḫanı gülbe-şekerdir gûyâ
Teni pâlûde-i terden daḫî nâz-güsterdir

[1270] B 144a, İ 138b.

3 Levḥa-i ḥüsnini ḫaṭṭ-ı ḳîl ile itmiş meşḥûn
Çeşm-i âfet nigehi nüṣha-i nîreng ü füsûn
Muṣḥaf-ı cebhede ebrûsı velî Sûre-i Nûn
Ṣafḥa-i çehre-i pâkîzesi tefsîr-i ʿuyûn
ʿAks-i müjgânım o tefsîre ʿaceb masṭardır

4 Ḥayret îrâṣ iden âyîne-i dîdârıñdır
Mûcib-i şîftegi çeşm-i füsûn-kârıñdır
Bâʿiṣ-i dil-şikeni ṭurra-i ṭarrarıñdır
Sebeb-i dil-siyehi ḫaṭṭ-ı siyeh-kârıñdır
Yoḫsa ḫâl-i siyehiñ câna deger ʿanberdir

5 Ḳaṭre-pâşî-i sirişkim göreli her sûda
Reşkle oldı zücâc içre gül-âb âlûde[1271]
Bezm-i cânâneyi tebḫîre ne ḫâcet ʿuda
Ḫâl-i bûyın ise ʿanber-i[1272] dûd-âlûde
Sîmden sâḫte gûyâ zeḳḳanı micmerdir

6 Ẓâhir-i ḥâledir ekṣer naẓar-ı ḫalḳ-ı cihân
Ne bilür bâṭın-ı ʿirfânımızı bî-ḥizzân
Nâmımız bizim şehâdetde[1273] egerçi insân
ʿÂlemü'l-ġaybı taḫallüṣ idinürsek şâyân
Dilimiz vâḳıf-ı ser-i dehen-i dil-berdir

7 Baḳmaz ʿarz itse felek mâh-ı nev-raḫşânı
Görse ʿâşıḳ-ı nedem ol dil-ber-i ʿâlî-şâñı
Olur ebrûsına üftâde dil-i nâlânı[1274]
Üstine düşmemeniñ var mı meger imkânı
Beni âgeşte be-ḫûn eyleyen ol ḫançerdir

8 Ḥasret-i duḫter-i rezle tenimiz oldı żaʿîf
Muḫtesib eyleyeli bâde-keşânı taḫvîf
Göremez şimdi o gül-çehre[1275] bir merd-i ẓarîf
Bûse-i laʿlini bintü'l-ʿinebiñ bî-teklîf
Muġbeçe aldığı vâḳıʿsa er oġlı erdir

[1271] 5(b) âlûde : âsûde İ.
[1272] 5(d) ʻanber-i : bir ʻanber-i İ.
[1273] 6(c) şehâdetde : şehâdetle İ.
[1274] 7(c) nâlânı : dilânânı İ.
[1275] 8(c) gül-çehre : gül-çehreyi İ.

9 Çeşm-i imʿân ile İḥyâ naẓar it ṣayrefiyân
Gevherin köhne ḫazef-pâreye itmez rîzân
Dürrleriñ raḫne-i dîvâre ṣoḳub itmez ziyân
Söziñi eyleme âvâze-i gûş-ı nâdân
Kâniyâ kân-ı maʿânîde süḫan-gevherdir

VII[1276]
149a
(Taḫmis)

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Buyur teşrîf-i bezm-i ʿayş u ʿişret ḳıl efendim gel
Açıl güller gibi meclisde ṣoḥbet ḳıl efendim gel
Cemâliñ nûr-ı baḫş-ı çeşm-i ḥasret ḳıl efendim gel
Gözümden gitmiyor rûyıñ ʿinâyet ḳıl efendim gel
Vücûdıñ çünki ṣıḥatda mürüvvet ḳıl efendim gel

2 Ḳuṣûrım zerre yoḳ ḫidmetde ey mihr-i diraḫşânım
Neden dâmen-keş olduñ benden ey serv-i ḫırâmânım
Nedir bu kec-nigehler bende bilmem cürm ü ʿişyânım
Ṭarıldıñ mı baña bildir ṣucum var ise sulṭânım
Ḫaṭâ benden ʿaṭâ senden semâḥat ḳıl efendim gel

3 Ḫaṭâ mestûr-ı dâmân-ı ʿaṭâ olmaḳdadır ʿömrim
Libâs-ı köhne zîr-i nev-ḳabâ olmaḳdadır ʿömrim
Kerîme bende-gânından ricâ olmaḳdadır ʿömrim
Bilürsin her zamân ḳuldan ḫaṭâ olmaḳdadır ʿömrim
Esîrim boynı baġlu baña re'fet ḳıl efendim gel

4 Hümâ-yı evc-i ʿaşḳım ben velî bâl u peri bilmem
Yerimdir ṣadr-ı ḳaṣr-ı bî-ḫodı bâm u deri bilmem
Beşer mi yemm-i mülkimi itdigim ḫayr u şeri bilmem
Ġamıñla yerde miyim gökde miyim ey perî bilmem
Baña raḥm eyleyüb gâhîce himmet ḳıl efendim gel

[1276] B 149a, İ 143a. / Bu nüshada başlıksız olan bu şiirin İ nüshâsında başlığı şu şekildedir: "Taḫmîs-i Ġazel-i Şâh-ı Cihân"

5 Aḳrabân oldıġım yollarda ḳaldı dîde-i pür-nem
Sen inṣâf eyle yoḳdur intiẓâra ṭâḳatim bir dem
Felekler ḥasretiñle ḫayme-i ẓulmet midir bilmem
Bugün başıma zindân oldı gûyâ kim benim ʿâlem
Yüziñ göster ki ʿîd olsun kerâmet ḳıl efendim gel

6 Sezâdır tâ ezelden oldılar peyveste-i ʿaşḳıñ
Ṣararsa mû miyânıñ her dil-işkeste-i ʿaşḳıñ
Buyur gâhî ṭayanmaz ḥasrete dil-beste-i ʿaşḳıñ
Ḳatı yufḳa olur elbette ḳalbi ḫaste-i ʿaşḳıñ
Amân Allah içün olsun ʿuṭûfet ḳıl efendim gel

7 Ṣabâ-veş olsagüni cüst-cûy ile nola dâ'ir
Nihân oldı gözinden şehriyârıñ ol perî âḫır
O şûḫa dâveriñ İḥyâ ḫiṭâbı böyledir ṣâdır
Düşelim sen gülüñ ardına İlhâmî gidelim dir
Saña bend olmuşum luṭf u mürüvvet ḳıl efendim gel

VIII[1277]
150b
Taḫmîs

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Zaḫm-ı ḫûnîn-i teniñ eyleme pinhân göster
Bâġ-ı ġam güllerini görsün o cânân göster
Keşf it evrâḳ-ı[1278] ġam-ı ʿaşḳı nümâyân göster
Yâre aç dağlarıñ çâk-i girîbân göster
Ey dil ol şâhide nev-şerḥ-i gülistân göster

2 Ṭurma ḳan aġla ruḫ-ı zerdiñi pür-ḫûn-âb it
Nâr-ı hicrân ile daġ-ı diliñ âteş-tâb it
Eşk-i ḫûnîn laḫt-ı cigeriñ seyr-âb it
Remz ile laʿline dil-besteligiñ işrâb it
Sen o gül-çehreye bir ġonçe-i ḫandân göster

[1277] B 150b, İ 144b.
[1278] 3(c) evrâḳ-ı : esrâr-ı İ.

3 Çâr-sû-yı ġam-ı hicrânın olub pîle-verî
Eyle güsterde zemîne güher-i eşk-i teri
Gördigi dem aña raġbet ide şâyet o perî
Târ-ı müjgâna dizüb ḳatre-i ḫûn-âbeleri
Dîde-i dükkânçesin aç sübḥa-i mercân göster

4 Şuʿle-i âhım ile ẓulmet-i şâm-ı firḳat
Oldı âḫır giderek rû-be-râh-ı maḥviyyet
Ḳıldı pür çeşm-i teri pertev-i ṣubḥ-ı ḥayret
Pek aġardı seḥer nûr-ı nigâh-ı ḥasret
Ġayrı mihr-i ruḫıñ ey âfet devrân göster

5 Resm idüb rûyını âyîneli[1279] pek tâbân
Aña Behzâd bu vech ile ḳılur sen ḥayrân
Gösterirsin ten-i nâzik-terini bî-noḳṣân
Naḳş idersin o büti gerçi muṣavver her ân
Lîkin ol naḳşa cânıñ var ise bir ân göster

6 Didi bu sırr-ı nihân baña bir ṣâḥib-i râz
Dilden it jeng-i hevâyı ṭardına dâʾim aġâz
Ḫâṭırı miṣḳale-i zikr ile[1280] ol taḫliye-sâz
ʿAşḳ ola[1281] şâyed çü perî-i ʿaks-endâz
Ḳalbiñi ṣaf idüb âyîne-i raḫşân göster

7 Kendi reşkidir olan dâġ-ı derûnı bedriñ
Ẕikr-i mahiyyet-i maḫdûm ile yoḳdur ḳadriñ[1282]
İtme raḫş-ı süḫanı ḥabs-i (…?) ṣadrıñ
Peyrev ol naẓmına İhyâ şu[1283] refîʿü'l-ḳadriñ
Esb-i ḫâmeñ reh-i tanẓîre şitâbân göster

[1279] 5(a) âyîneli : pek âyîneli İ.
[1280] 6(c) zikr ile : zikrle İ.
[1281] 6(d) ʿAşḳ ola : ṣûret-i ʿaşḳ ola İ.
[1282] 7(b) ḳadriñ : ʿözrüñ İ.
[1283] 7(d) İ nüshâsında "şu" ifâdesi yer almıyor.

IX[1284]
141a
Taḫmîs-i Ġazel-i Nâşid Big Efendi

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḫaṭṭıñ sünbilistân deşt-i ḥüsniñ sebze-zârıdır
Ḫırâmân ḳâmetiñ serv feżâ-yı şivekârıdır
Siyeh ṭurrañ riyâż-ı fitneniñ zülf-i nigârdır
Ruḫun bâġ-ı cemâliñ ey perî-rû lâle-zâridir
Leb-i yâḳût-fâmıñ ṣordum ammâ Ḳandehârîdir

2 Ḥazer itmem ben ol ca‘lı teġâfülden ki ‘indîdir
Sipâh-ı nâz u şîveñ derme çatma birikindidir
Cerîde çıḳdı ġamzeñ ‘arṣa-i ṣînemde cündîdir
Dü ebrû-yı siyeh-tâbıñ iki şemşîr-i hindîdir
Nigâh-ı fitne-sâzıñ yâ tatârî yâ ḳaçârîdir

3 Bu şeb sevdâ-perestân-ı ḫamıñla ḥasb-ı ḥâl itdim
Sûzı zencîr idüb dîvânelerle ḳîl ü ḳâl itdim
Hemân bu ‘uḳde-i ḫâtır içün feṯḥ-i maḳâl itdim
O zülf-i müşg-bûyuñ masḳaṭ-ı re’sin su’âl itdim
Didiler kim ḫaṭâdır ṣorma aṣla Çîn diyarıdır

4 İderdi vaṣl-ı tîmârın taṣarrufdan ḳuluñ ta‘vîḳ
Tirâşîde ḫaṭṭ-ı fermân-ı ‘aşḳıñ diyü her zındıḳ
Görüb ṭuġrâ-yı ebrûñ itdim âḫır ṣıḥḥatin taṣdîḳ
Ḥaṭ-ı dil-keş-nümûn-ı levḥ-i ḥüsniñ eyledim taḥḳîḳ
Berât-ı şâh-ı ḥüsne ḳayd olunmışdır bahârîdir

5 Şikeste ḫâṭır olmazsıñ sözimden bir nefes aṣlâ
Amân ṣûret-perestân hevâya virme yüz cânâ
Bu sırrı itme hem dil-suḫte üftâde ki ifşâ
Ṣaḳın âyîne-i ruḫsârıñ ey mâh-ı cihân-ârâ
Ki dûd-ı âh-ı nâr-ı sîne-i ‘âşıḳ buḫârîdir

6 Naẓîrin varsa görmiş söylesün İḥyâ-yı nâ-şâd
Deġil ‘ayn-ı başîretle müşâhid miṣli rü’yâda
Görilmiş mi bu ḳuvvet-i pençe-i kesb ü temennâda
Bedîhî böyle tezyin-i süḫan tertîb-i ma‘nâda
Bu gûna tâze mażmûnıyla Nâşid feyż-i bârîdir

[1284] İ2 141a.

I[1285]
146a
Müseddes

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ne metn-i ḥüsn-i tedbîr cihân-ı münḳâddan gördüm
Ne ġayra şerḥ idüb eşkâlimi îrâddan gördüm
Ne zûr-ı ẕihn- i âteş-bâr mâder-zaddan gördüm
Ne beẕl-i himmet ü ne nüsḫa-i irşâddan gördüm
Ne taʿlîm ü taʿallümden ne bir üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm

2 Dilim baḥr-i maʿârifdir zebânım olsa da sâkin
Ser-â-ser dürr-i mażmûn eyledi pür sâḥil-i pâkin
Gül-i maʿnâ müzeyyen ḳıldı bâġ-ı sînemüñ ḫâkin
Butertîb-i niẓâm-ı ʿâlem-i ʿirfânı ben likin
Ne taʿlîm ü teʿallümden ne bir üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm

3 Bilâ-kesb-i iddiḫâr zâd-ı ḥikmet zûrdur ammâ
Bu feyż-i maʿnevî fehm-i ḫıredden dûrdır ammâ
Baṣîretle cihân-ı maʿrifet manẓûrdır ammâ
Sipihr-i faẓlda mâhiyyetim meşhûrdur ammâ
Ne taʿlîm ü teʿallümden ne bir üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm

4 Dile feyż-âşinâyî muḳteżâ-yı ḳâbiliyyetdir
Anuñ âṩârıda esrâr-ı Ḥaḳḳa maḥremiyyetdir
Muḥaṣṣal bunı derk itmekde ḫaylî âdemiyyetdir
Bu iḥsân-ı Ḫudâ-dâduñ esâsı maẓhariyyetdir
Ne taʿlîm ü teʿallümden ne bir üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm

5 Göñül mir'âtına ʿaks-efgen oldı sırr-ı Sübḥânî
Giderdi jeng-i cehli ṣayḳal-ı şevḳ-i Ḫudâ-dânı
Nümâyân oldı dilde pes feżâ-yı ʿilm-i Rabbânî
Görindi anda iḳlîm-i maʿârif lîk benânı
Ne taʿlîm ü teʿallümden ne bir üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm

[1285] B 146a, E 64b, İ 140b, L 101a.

6 Rümûz-âmûz-ı edâyım velî da‘vâ nedir bilmem[1286]
Cedel-gûyân bî-maġzan ile ġavġâ nedir bilmem
Ḥased aḥvâlime iḫvândan ammâ nedir bilmem
Ġaraż taḥdîṣ-i niʿmetdir ḫilâf inhâ nedir bilmem
Ne taʿlîm ü teʿallümden ne bir üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm

7 Kitâb-ı sîne pür-sevdâ-yı tesvîdât-ı ḫâhişdir
Kelâmım lîkin İḥyâ nüsḫa-i ʿirfâna hâmişdir
Çü ḳalb-i Ḥażret-i Nâşid derûnım levḥ-i dânişdir
Bu nuṭḳı pâkî ḥasb-ı ḥâl-i ṭab‘-ı pür-güşâyişdir
Ne taʿlîm ü teʿallümden ne bir üstâddan gördüm
Ne gördümse felekde feyż-i istiʿdâddan gördüm

II[1287]
147a
Müseddes

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Oldı mehtâb ile rûşen yine çeşm-i aḥbâb
Kâfirüñ şemʿe virür gerden-i kâfûrî tâb
Çıḳdı âhû ruḫına ʿaks iderek reng-i şarâb
İtdi iḳlîm-i dili dîde-i mestiyle ḫarâb
Raḳs ile virdi bu şeb meclise revnâḳ mehtâb
Lîkin[1288] âhûda gözüm ḳaldı idince pür-tâb

2 Bir nîk ḫandesi ârâmıma berḳ-i ḫırmen
Birinüñ ṭurrası raġbet-şiken-i müşg-i Ḫuten
Deşt-peymâ-yı ġam oldum birinüñ derdinden
Mihridir ol birinüñ cân u dile tâb-efgen
Raḳs ile virdi bu şeb meclise revnâḳ mehtâb
Lîkin âhûda gözüm ḳaldı idince pür-tâb

[1286] E nüshasında bu mısrâ‘ şu şekildedir : Debistân-ı kemâl üstâdıyam daʿvâ nedir bilmem
[1287] B 147a, E 64a, İ 141a, L 100b.
[1288] lîkin : âh lîkin E.

3 Zer-nişân şimdi Çubuḳ'da degül anlar gibi pek
Rû-yı mehtâb ise olmaḳda żiyâ-pâş felek
Nâfe dil-ḫûn olur âhû daḫî gösterse göbek
Meşḳ-i nâz itdi bir birine bâzî iderek
Raḳs ile virdi bu şeb meclise revnâḳ mehtâb
Lîkin âhûda gözüm ḳaldı idince pür-tâb

4 Döndi fânûs gibi âteş-i ʿaşḳ itdi eṣer
Câmesin velvele ḳıldı çıḳarub zîver-i ser
Her birin ṣoñra uṣûl ile geyüb ol gül-i ter
Ṭard içün ʿâşıḳını destine aldı ḫançer
Raḳs ile virdi bu şeb meclise revnâḳ mehtâb
Lîkin âhûda gözüm ḳaldı idince pür-tâb

5 Ḥayf mehtâbımı küstürdiler oldı ḫâmûş
İtdi dülbendini mânende-i hâle rû-pûş
Çarḫa peyveste olan nâlelerim itmedi gûş
Olmışiken ġam-ı hicrân ile İḥyâ medhûş
Raḳs ile virdi bu şeb meclise revnâḳ mehtâb
Lîkin âhûda gözüm ḳaldı idince pür-tâb

I[1289]
154b
Tesdîs-i Beyt-i Yûsuf Żiyâ Paşâ

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Ḳıldı ʿaẓm-i ḳadrini ḫâkiñ meger idrâk
Taʿẓîmle ḫum-geşte olur ser-be-ser eflâk
İtmekde anıñ şevḳine ceyb-i seḥeri çâk
Zîrâ ki odur ḫâver-i mihr-i Şeh-i levlâk
Çün aṣlıdır eczâ-yı ten bu el-beşeriñ ḫâk
Âdâbla baṣ üstine pâyıñ bu türâbıñ

2 Mânend-i ṣabâ her ne ḳadar olsa şitâbıñ
Baṣ ḫâke ḳadem refiḳle terk itme ḥicâbıñ
Vechin sorana yoġise ḫâṭırda cevâbıñ
Bu beyt ola sâ'ile âyende ḫiṭâbın
Çün aṣlıdır eczâ-yı ten bu el-beşeriñ ḫâk
Âdâbla baṣ üstine pâyıñ bu türâbıñ

[1289] B 154b, İ 148b.

3 Ẓâhirde eger ʿunṣur-ı ḫâk olsa daḫî pest
Tâ ʿarşa olur ḫâṣiyet-i ḳadriyle[1290] peyvest
Rifʿatde felek ṣanma anuñla ola hem-dest
Bil ḳadrini sen olma mey-i cehle ser-mest
Çün aṣlıdır eczâ-yı ten bu el-beşeriñ ḫâk
Âdâbla baṣ üstine pâyıñ bu türâbıñ

4 Her zerresidir diḳḳat olınsa nice server
Olmış naẓar-ı raḥmet-i Mevlâya o maẓhar
Bir kân-ı şerefdir ki nihân anda çü gevher
Faḫr-ı Dü Cihân Şâh-ı Rüsûl Ṣâḥib-i kevṣer
Çün aṣlıdır eczâ-yı ten bu el-beşeriñ ḫâk
Âdâbla baṣ üstine pâyıñ bu türâbıñ

5 Pâşâ-yı żiyâ-pâş-ı kerem zîver-i ʿâlem
Bu beyt ile her bî-edebi eyledi mülzem
Mażmûnı ile ʿâmil olanlar olur âdem
Naḳş it bunı İḥyâ dile mânende-i âdem[1291]
Çün aṣlıdır eczâ-yı ten bu el-beşeriñ ḫâk
Âdâbla baṣ üstine pâyıñ bu türâbıñ

II[1292]
155a
Tesdîs-i Âḫır

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Zi-kâr-ı nâ-sezâ rûşen-dilân her gâh mî-lerzed
Zi-mevc-ı lucce' hem-çün 'aks-i mihr ü mâh mî-lerzed
Berâyed çün zi-dıl bâ-bîm-i Ḥaḳ hem-râh mî-lerzed
Ne taḳṣîrât-ı ḫod her ku büved âgâh mî-lerzed
Kesî cürm-i endek mî-koned ez-şâh mî-lerzed
Ki tersem rûz-ı ḥaşr ez-lerze'-i mâ 'arş mî-lerzed

2 Çıra ġam-gîn ne-bâşed an ki bî-pervâ günehkârest
Bı-derd-i cürm der-maʿnî-dilân merd bîmârest
Neyendîşed ki her câ merg-i nâgeh-res ḳafâ-dârest

[1290] 3(b) ḳadriyle : ḳadrle İ.
[1291] 5(d) âdem : ḫâtem İ.
[1292] B 155a, İ 149a.

Der-în ‘âlem çı bî-bâkest ânkû merdüm-âzârest
Kesî cürm-i endek mî-koned ez-şâh mî-lerzed
Ki tersem rûz-ı ḥaşr ez-lerze’-i mâ ‘arş mî-lerzed

3 Bı-şeḥrâ-yı hevâ-yı nefs her dem bâd-peymâyem
Bı-sur‘et der-reh-i mülk-i Ḫıṭâ bâ-berḳ hem-pâyem
Men ez-sû-yı Leylî-i güneh Mecnûn u şeydâyem
Ez-în kırdârem ammâ lerze-nâk-i bîm-i Mevlâyem
Kesî cürm-i endek mî-koned ez-şâh mî-lerzed
Ki tersem rûz-ı ḥaşr ez-lerze’-i mâ ‘arş mî-lerzed

4 Zi-ṭavr-ı nâ-be-sâmânem besî nâlân u zârem men
Be-ziştî-i ‘amel muḥtâc-ı ‘afv-i Kirdgârem men
Tehî hemyân-ı naḳd-i ṭâ‘atem bî-berg u bârem men
Zi-taḳṣîr-i perestiş der-herâsem ra‘şe-dârem men
Kesî cürm-i endek mî-koned ez-şâh mî-lerzed
Ki tersem rûz-ı ḥaşr ez-lerze’-i mâ ‘arş mî-lerzed

5 Zi-kec reftâr-ı ḫod ġâfil ne-lerzed şaḫ-ı bîd-âsâ
Ne-dâned cûy-ı ‘ömreş mî-reved her dem bı-ġeflethâ
Ber-endâmeş ne-yufted lerze ez-endîşe-i ferdâ
Be-goft în beyt İḥyâ bişnev ez Yûsuf Żiyâ Paşâ
Kesî cürm-i endek mî-koned ez-şâh mî-lerzed
Ki tersem rûz-ı ḥaşr ez-lerze’-i mâ ‘arş mî-lerzed

III[1293]
155b
Tesdîs-i Diger

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Ḫalḳ ez în fertûte-i dünyâ heme endûh-gîn
Kes ne şod ez-mekr-i in mekkâr-ı duḫt emîn
Her ki bâşed şûy-ı o kâreş büved âh u enîn
Pes girân şod ber-felek ziştî-i eṭvâreş bebîn
Berf u bârânî ki mî-rid zi-bâlâ ber-zemîn
Âsumân ez-ġuṣṣa tuf ber-rû-yı dunyâ mî-koned

[1293] B 155b, İ 149b.

2 Hîçkes nîgi neyâbed zîn-‘acûz-ı köhne-ṣâl
Sâzkârî-i bâ-kesân ez-vey şeved emr-i maḥâl
Evvel ez-ḫûbî nemâyed şûhereş re-ḫaṭṭ u ḫâl
Mîkoned âḫer giriftâreş bı-dâm-ı mekr u âl
Berf u bârânî ki mî-rid zi-bâlâ ber-zemîn
Âsumân ez-ġuṣṣa tuf ber-rû-yı dunyâ mî-koned

3 Ez-temâşâyeş ḫıredmendân nemî-geştend şâd
‘Ârifân ber-‘işve-i merdum ferîbeş dıl nedâd
Meyl-i în-ġaddâre ey dıl mî-dehed ‘ömret bebâd
Ger tu dânâyî mekon ber rîş-ḫendeş i‘timâd
Berf u bârânî ki mî-rid zi-bâlâ ber-zemîn
Âsumân ez-ġuṣṣa tuf ber-rû-yı dunyâ mî-koned

4 Sâde-levḫânrâ koned ser-mest-i ṣahbâ-yı ġurûr
Üftedân bî-çâre-gân ez-menzîl-i maḳṣûd dûr
Key büved ehl-i ḫıred mâ’il be-în me’vâ-yı şûr
Nîst în ḫumḫâne ehl-i hûşrâ cay-ı ḥużûr
Berf u bârânî ki mî-rid zi-bâlâ ber-zemîn
Âsumân ez-ġuṣṣa tuf ber-rû-yı dunyâ mî-koned

I[1294]
145a
Tercî‘-i Bend

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḳıl beni reh-rev-i ṭâ‘at müderrâ-yı Rabb-ı mecîd
Eyleyem ṣıdḳla z̲ât-ı şerîfiñ temcîd
Âteş-i ḥubb sûy-ı cânıma kâr itdi şedîd
Bâd-ı tevfîḳ ile ḳıl tâb-ı derûnum tebrîd
Oldı tefsîde germî-i hevâ-yı nefs-i ‘anîd
Eş̲er itdi o ḥarâret dil-i zâr oldı ḳadîd
Mürşid-i ‘aşḳa inâbetle ḳuluñ eyle mürîd
Ṣoyınub ḫidmet-i dergâhıñ idem ‘ahd-ı medîd
Ḳıl beni câme-i ġafletden İlâhî tecrîd
Rûz u şeb eyleyeyim Ḥażret-i z̲âtıñ tevḥîd

[1294] B 145a, İ 139a.

2 Müddet-i ʿömrimi ṣarf eyledi kim cürm ü günâh
İtdi mir’ât-ı dil-i ṣâfımı jeng-âver âh
Açayım mişḳale-i zikr ile rûyın çün mâh
Ola tâ cilve-geh-i ṣûret-i esrâr-ı âle
Râh-ı ʿiṣyânda yüzim gerd-i ḥicâb itdi siyâh
Âb-ı raḥmetle meger eyleye taṭhîr Allah
Şüste-rû olmaġiçün çirk-i günehden her gâh
Lücce-i zikre girüb eyleyeyim anda şinâh
Ḳıl beni câme-i ġafletden İlâhî tecrîd
Rûz u şeb eyleyeyim Ḥażret-i ẕâtıñ tevḥîd

3 Dûş-ı dilden öleyim şevḳle bâr-efgen-i ġam
Sînemi eylemesün kül-ḫan-ı pür-sûz-ı elem
Çıḳmalı elbise-i ḥırṣ u ṭamaʿdan âdem
Câmekândır bu cihân bunda ṣoyınmaḳdır âhım
Dest-şûy u şaḫ-ı cürm olayım dir her dem
Tevbe ṣâbûnını yâ Rabb baña sensin erḥam
Ṣıḳmasun cânımı germ-âbe-i şuġl-ı ʿâlem
Olmaya târiḫ-i endîşe ʿaraḳ-rîz-i nedem
Ḳıl beni câme-i ġafletden İlâhî tecrîd
Rûz u şeb eyleyeyim Ḥażret-i ẕâtıñ tevḥîd

4 Nefs-i bed-kîş gibi nâdir olur keştî-ger
Beni meydâna çıḳub eylemek ister tedmîr
Nuṣretiñle aña ġâlib olub ey Ḥayy ü Ḳadîr
Ẓâlimi eyleyeyim püşt-i be-ḫâk taḫḳîr
Geldiler seyre melâ’ikden inen cem-i ġafîr
Yâ İlâhî beni maġlûb idüb itme teşhîr
Kesret-i şevḳle meydâna girince bu faḳîr
Virmesün ḳat ḳat olub baña ʿalâyıḳ teşvîr
Ḳıl beni câme-i ġafletden İlâhî tecrîd
Rûz u şeb eyleyeyim Ḥażret-i ẕâtıñ tevḥîd

5 Zîver-efzâ-yı ṣadâret güher-i kân-ı vefâ
Ṣâḥib-i ḫalḳ-ı ḥüsn Ḥażret-i Yûsuf Paşâ
Ẕât-ı efḫam ki olur naẓm-ı teri derde devâ
Ṣadr-ı aʿẓam ki virir her süḫanı ṣadre şifâ
Menbaʿ-ı ṭabʿı idüb kevṣer-i inṣâf icrâ
Meşreb-i ṣâfı nedir bildi gürûh-ı ‘urefâ
Nüsḫa-i ẕât-ı şerîfindeki terkîb-i İhyâ
Ḳıldı bu beyt-i laṭîfindeki mażmûnı edâ
Ḳıl beni câme-i ġafletden İlâhî tecrîd
Rûz u şeb eyleyeyim Ḥażret-i ẕâtıñ t

II[1295]
145b
Tercîʿ-i Bend

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Oldı şâmil-i niʿâm Ḥażret-i Ḥaḳḳ her şehre
Cûybâr-ı keremi ġıbṭa-fezâdır nehre
Ġâlib olmış nice biñ mertebe-i luṭfı ḳaḥra
Yoḳ ʿibâdında yine çûn ü çirâye zühre
Kimseye derd-i ġam-nâk[1296] olub itme çihre
Eyle bu pendi ḳabûl atma verâ-yı ẓuhre
Her kim eylerse taḥammül ṣademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Ḫudâdan behre

2 Aldı ḥışn-ı diliñ eṭrâfını ceyş-i âlâm
Sedd-i râh oldlar âmed-şüd imdâda tamâm
Leşker-i ṣabr irişüb nuṣrete ḳıldı aḳdâm
İtdi ṭard anları bâ-ʿavn-ı Ḫudâ-yı ʿAllâm
Feṯḥ olur ṣabr ile her ʿuḳde-i düşvâr-ı enâm
Nezd-i erbâb-ı ḥaḳîḳatde müsellem bu kelâm
Her kim eylerse taḥammül ṣademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Ḫudâdan behre

3 Emr ider ṣabr ü taḥammülle Ḫudâ ʿizz ü cell
ʿUḳde-i ḫaṭırı heb nâḫun-ı ṣabr eyler ḥall
Telḫ iken ṣabr virir çaşnî-i ẕevḳ-i ʿasel
Olur anuñla meserret ġam u endûha bedel
Bihterîn süḫan oldur ola mâḳal u dall
İşte bir cild kitâb oldı bu ḳavl-i mücmel
Her kim eylerse taḥammül ṣademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Ḫudâdan behre

4 Maḳṣadıñ şevḳle menzil-res-i devlet eyle[1297]
Reh-rev-i ṣabr ü sükûn ol ne ḳadar zaḥmet ise
Ḳâmetiñ ḫam-şüde-i bâr-ı ġam u miḥnet ise
Ele al çûb-ı tevekkül ʿarżıñ râḥat ise
Maraż-ı dil ġam u endûh gibi ʿillet ise

[1295] B 145b, İ 140a.
[1296] 1(e) derd-i ġam-nâk : derd ile ġam-nâk İ.
[1297] 4(a) eyle : ise İ.

Ḳıl bu nuṭḳ ile devâ câna eger minnet ise
Her kim eylerse taḥammül ṣademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Ḫudâdan behre

Oldı bu beyt-i güzîn güfte-i ṣadr-ı aʿẓam
Ḥażret-i Yûsuf-ı hem-nâm o pesendîde-şiyem
Ḳıldı İḥyâ beni bu beyt-i laṭîfi ḫurrem
Ġaybden ḳalbine esrâr-ı İlâhî mülhem
Ẕât-ı ẕî-şânını taʿrifde lâl oldı ḳalem
Oḳı bu beyitde bil ḳadrini ben vaṣf idemem
Her kim eylerse taḥammül ṣademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Ḫudâdan behre

III[1298]
147a
Tercîʿ-i Bend Şarḳı

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

Bizi dem-beste ider çeşm-i süḫan-gûlarıñ âh
Yer ḳomaz şekveye hiç ġamze-i pür-gûlarıñ âh
Saldı sevdâya ser-i zülf-i semen-bûlarıñ âh
Çâk çâk itdi dili ḫançer-i ebrûların âh
Öldürür âdemi aġyâre tekâpûlarıñ âh
Olmasa ey şeh-i nâzende bu bed-ḫûlarıñ âh

Râh-ı ʿaşḳıñda fedâ eyler idik cânımızı
Saña her gûne ḥelâl eyler idik ḳânımızı

Nâvek-i ġamze-i Tâtâre nişân oldı göñül
Çille-i cevriñi çekdikce kemân oldı göñül
Ġam-ı ebrû-yı kemân-dâre mekân oldı göñül
Ḥasret-i laʿl-i güher-pâşıña kân oldı göñül
Sen şehi görmeyeli ḫayli zamân oldı gönül
Nâr-ı ġamla eridi âb-ı revân oldı göñül

Ebr-i sevdâ aḳıdub eşk-i firâvânımızı
İtdi girdâb-ı belâ dîde-i giryânımızı

[1298] B 147a, İ 141b.

3 Beni ʿavf eyle görüb gün yüziñ âh itdim ise
Âhımı perde-keş-i çehre-i mâh itdim ise
Baña ḫışm itme amân pekçe nigâh itdim ise
Tevbeler tevbeler ey şûḫ günâh itdim ise
ʿÖmrimi râh-ı muḥabbetde tebâh itdim ise
Ḳâmetim bâr-ı melâmetle dün tâh itdim ise

Hem-ser-i çarḫ ider ʿaşḳıñ ʿalem-i şânımız
Artırır leşker-i ġam şevket ü ʿünvânımız

IV[1299]
147b
Tercîʿ-i Bend[1300]

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Gelmediñ ben ḫaste-i hicriñ ṭabîbim yanına
Yoḳ mıdır bir çâre derd-i ʿaşḳınıñ dermânına
Ḳaṭre-i eşk-i teri rîzân iken dâmânıma
Merḥamet itmez misin hiç dîde-i giryânıma
Yoḫsa ḳaṣdıñ mı var ey âfet helâk-i cânıma
Teselliyet-baḫş olmadıñ gitdiñ dil-i nâlânıma

Cevri ḳânûn itdiginiñ bî-çâreyi zâr eyledi
Her reg-i nabżın rübâb-ı nâleye târ eyledi

2 Dökme dûş-ı nâza ey verd-i leṭâfet kâkülüñ
Çeşm-i terdir şîşesi bir öyle ḳatmer sünbülüñ
Rûy-ı âliñden şikest oldı revâcı her gülüñ
Nâle-i ʿuşşâḳ[1301] başdırdı nevâsın bülbülüñ
Ḥüsn-i mâder-zâd ile ṭutdı cihânı ġulġulüñ
Var ise ʿâlemde bir ben didi ḫâl-i fülfüliñ

Revnaḳ-ı ḥüsniñ bütün dünyâyı gülzâr eyledi
Ḫâr-ı cevriñ neyleyim tâ cânıma kâr eyledi

[1299] B 147b, İ 142a.
[1300] İ nüshasında başlık şöyledir: “Tercîʿ-i Bend Şarḳı”
[1301] 2(d) ʿuşşâḳ : ʿuşşâḳı İ / nevâsın : nevâsı İ.

3 Nev-civânım yolıña İḥyâ fedâ olsun seniñ
Ḫâk-i ten şeh-râh-ı ʿaşḳıñda hebâ olsun seniñ
Ḫaste-i dil derd-i ġamıñla âşinâ olsun seniñ
Çeşm-i câna ḫâḳ-i pâyıñ tûtîya olsun seniñ
Perde-keş-i ruḫsârıña reng-i ḥayâ olsun seniñ
Kim naẓar mir'ât-ı ḥüsniñden cüdâ olsun seniñ

Mihr-i rûyuñ ʿâlemi lebrîz-i envâr eyledi
Ḳudretin Mevlâ bu yüzden ḫalḳa iẓhâr eyledi

V[1302]
151a
Tercîʿ-i Bend

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün
(Fâʿlün)

1 Aḳlımı yaġmaladı bir mâḥ-rû
Rîḫte oldı yolına âb-rû
Ḳıldı sipâh-ı ġam-ı ʿaşḳı ġulüvv
Urdılar âteş dilime sû-be-sû
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

2 Eyledi ḥayrân beni ol ḫôd-perest
Bir görinür çeşmime bâlâ vü pest
Sîne-i pür-tâbıma ʿaşḳ urdı dest
Eyledi âyîne-i ḳalbim şikest
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

3 Ḥayf degil mi baña ey şîve-kâr
İtme didiñ tâb-ı ġamı âşikâr
Yandı derûn işte miṣâl-i çenâr
Âteş-i ʿaşḳıñ ḳoydı[1303] berg û bâr
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

[1302] B 151a, İ 145a.
[1303] 3(d) ḳoydı : ḳomadı İ.

4 Zülfi midir baḫt-ı siyâhım mıdır
Rişte-i ḥayretim mi nigâhım mıdır
Şuʿle-i ser-keş midir âhım mıdır
Çekdicegim kendi günâhım mıdır
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

5 Âteş-i ʿaşḳ itdi derûnım kebâb
Dîde-i pür-ḫûnımı câm-ı şarâb
Gitdi bedenden mey-i ʿaşḳ ile tâb
İtdi bu ṣahbâ beni mest ü ḫarâb
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

6 Virmişidim gönlüm o meh-pâreye
Girdi o dem tîġ-ı sitem araya
Ḫaste dilim irmez elim çâreye
Zaḫmıma merhem bilemem yâreye
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

7 Âşıḳ-ı zârım baña itmez eṣer
Tesliyet-i mâder ü pend-i peder
Şemʿiñe pervâneyim ey ʿişve-ger
Şuʿle-i âh oldı baña bâl ü per
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

8 Urmış ezel-i ʿaşḳla bünyâdımı
Seyr idiñ ammâ o perî-zâdımı
Yıḳdı bu ḳaṣr-ı dil-i nâşâdımı
ʿArşa çıḳarsam nola feryâdımı
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

9 Nişleyeyim bu ġam-ı cân-gâhla
Ḳıldı heb ʿömrimi eyvâhla
İtdi güẕer rûz u şiyem-i âhla
Döndi felek başıma ol mâhla
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

10 Sâḳî-i devrân mey-i ʿaşḳı müdâm
Baña ṣunar şâm u seḥer câm-ı Cem
Mülk-i cihân çeşmime oldı ḥarâm
Çarḫa disem ḫayme-i ẓulmet tamâm
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

11 Merḥamet it ḳıyma benim cânıma
Girme efendim bir avuc ḳânıma
Gencsin ey meh dil-i virânıma
Tîşe-i cevr urma gelüb yânıma
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

12 Sînemi ʿaşḳ eyledi pür tâb u tef
Kâle-i ṣabrım yanub oldı telef
Kâkülini itmedigimçün be-kef
Dûd-ı dilim oldı o mâha kelef
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

13 Ḳûh-ı belâdır bilürem çarḫ-ı dûn
Oldı bu Ferhâd-ı dile bî-sütûn
Ḳıldı sifâl-i seri lebrîz-i ḫûn
Tîşe-i ʿaşḳ oldı yine lâle-gûn
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

14 Eylediñ aşüfte dili ey perî
Ḳays-ı belâ-dîde gibi serseri
Lâne-i mürġ-i ġam olub efseri
Şimdi odur mülk-i sitem ser-veri
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

15 Micmer-i ġamda yanar aḫsüker miyim
Âteş-i ʿaşḳ içre semender miyim
Ḥayret ile yoḫsa birâder miyim
Hiç bilemem vaṣla sezâver miyim
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

16 Eylediñ İḥyâyı ferâmûş-ı âh
Hicr ile dem-beste vü ḫâmûş-ı âh
Bâde-i ʿaşḳıñla o bî-hûş-ı âh
Eyledi zehr-âb-ı ġamıñ nûş-ı âh
Âh minel-ʿaşḳ u ḥâlâte
Aḥreḳe ḳalbi biḥarârete

GAZELLER

1[1304]
94b
Hüve'l-ʿazîz[1305]
(Münâcât)

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 İsmüñle o kim bed' ide bir kâre Ḫudâyâ
İtmâmına bî-şübhe bulur çâre Ḫudâyâ

2 Sehl eyle ḳuluñ kârını tâ çekmeye zaḥmet
Nâ-ḫun-ı zen olub ʿuḳde-i düşvâre Ḫudâyâ

3 Al benligin âzâde-ser it ḳayd-ı sivâdan
Sûziş virüb ʿaşḳuñla zâre[1306] Ḫudâyâ

4 Her dem bu hevâ vü heves-i nefs ile itme
Mânend-i kebûter beni âvâre Ḫudâyâ

5 Yâḳ sîneme dâġ-ı ġam-ı ʿaşḳuñ meded eyle
Yandırma caḥîm içre amân nâra Ḫudâyâ

6 ʿAfv eyle bu bî-çâre günehkârı bağışla
Faḫr-ı Dü Cihân Aḥmed-i Muḫtâre Ḫudâyâ

7 Luṭfuñla bu ʿâciz ḳuluñı eyleyüb İḥyâ
Maẓhar ḳıl anı rü'yet-i dîdâra Ḫudâyâ

ĠAZELİYÂT

Ḥarfü'l-Elif

1[1307]
94b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 ʿÂlem esîr-i ʿaşḳı şu cânâne cân fedâ
Âzâde-ser ü gülşen-i ʿirfâna cân fedâ[1308]

[1304] B 94b, E 34a, İ 92a.
[1305] E nüshasında bu başlık şöyle yer almaktadır: "Evvel-i Ġazeliyâta Taḥrîr Olına Hüve'l-ʿazîz"
[1306] 3(b) zâre : dil-i zâre E, İ.
[1307] B 94b, E 34a, İ 92b, L 64a.

2 Yaʿni ki mefḫarü’s-saḳaleyn efḍal-ı rüsûl
Maḥbûb-ı Ḥaḳ Muḥammed o sulṭâna cân fedâ

3 Lü’lü’-yi ṣâf lemʿa-fürûz-ı yemm-i vücûd[1309]
Ol gevher-i ḫazîne-i imkâna cân fedâ

4 Ol şâh-ı ṣâḥib-efser-i levlâke dil ġulâm
Ol ʿâlem üzre raḥmet-i Raḥmâna cân fedâ

5 Dil-mürdegân-ı cürmi şefâʿatle ḥaşrde
İḥyâ iden o menbaʿ-ı iḥsâna cân fedâ

2[1310]
36a

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Ṣorarsın laʻliñ ʻâşıḳ iştihâ eyler mi eyler yâ
Dir isen merde dil cândan ṣafâ eyler mi eyler yâ

2 Dime ey sîne-çâk tîr-i müjgâna ol siyeh çeşmiñ
Kemân ebrûları ḳaddim dü tâ eyler mi eyler yâ

3 Nemed-pûş-ı pelâs-ı minnet itse şâha luṭfin
Bu vażʻı ḫôd-nümâ dirseñ ḳabâ eyler mi eyler yâ

4 Diyen ey nâ-kesâne ʻarż-ı kâlâ-yı ümîd itsem
Gezend âverde-i miḳrâż-ı lâ eyler mi eyler yâ

5 Hevâ-yı nefs ey sâḥil-nişîn-i ṣabr eger dirseñ
Yem-i ârâmı pür-mevc-i belâ eyler mi eyler yâ

6 Füsûn-kârîde kâr-ı ġamze her nev ḫaṭṭı İḥyâ
Dime bu ḫâme-i siḥr-âzmâ eyler mi eyler yâ

[1308] 1(b) Âzâde-ser ü gülşen-i ʻirfâna cân fedâ : Âzâd o serv-i gülşen-i ġufrâna cân fedâ E.
[1309] 3(a) Lü’lü-yi ṣâf lemʿa-fürûz-ı yemm-i vücûd : Revnaḳ-fezâ-yı maḥfaẓa ʻâlem-i şühûd L.
[1310] İ2 36a.

3[1311]
95a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 Mürg-i tecrîdem ʿalâyıḳ dâm-ı z̲illetdir bañā[1312]
Cây-ı pervâz evc-i istiġnâ-yı ʿiffetdir bañā

2 İntiẓâm-ı ḥâl göstermez fenâ-yı ʿâlemi
Raḫ̲ne-i dîvâr-ı sâmân çeşm-i ʿibretdir bañā

3 Ben leb-i maḥbûb-ı cûdım bûse-dâdımdır neʿam
Harf-ı lâ dâʾim girîbân-çâk-i ḥasretdir bañā

4 Şemʿ-veş âsûdeyim bâd-ı ġurûr-ı[1313] ḫ̲aşmdan
Ḫ̲ande-i rûyı şevḳile fânûs-ı ʿişmetdir bañā

5 Fülk-i sâḥil zîb-i deryâ-yı ḳanâʿatdir göñül[1314]
Gerdiş-i çeşm-i ṭamaʿ girdâb-ı vaḥşetdir bañā

6 Şayḳal-ı pîri nümâyân eylemişdir mû-be-mû
Çîn-i cebhem cevher-i mirʾât-ı[1315] diḳḳatdir bañā

7 Bu ne sırdır görsem ey âyîne-ruḫ̲sârım seni
Ḳudretim ḳalmaz niyâza cây-ı ḥayretdir bañā[1316]

8 Serde sevdâ-yı perîşân kâkül-i ḫ̲am-der-ḫ̲amuñ
Girdibâd-ı fitne-i deşt-i maḥabbetdir bañā

9 Evc-i pervâz-ı kemâl isem degil İḫyâ ʿaceb
Anı cevlân-gâh iden şehbâl-ı himmetdir bañâ[1317]

[1311] B 94b, E 35a, İ 92b, L 64b, İ2 36a.
[1312] 1(a) ʿalâyıḳ dâm-ı z̲illetdir bañā : hevâ-yı nefs s̲ıḳletdir bañā L, İ2. /1(b) Cây-ı pervâz evc-i istiġnâ-yı ʿiffetdir bañā : Lâne geh bâlâ-yı yektâ şâḫ̲-ı vaḥdetdir bañā İ2.
[1313] 4(a) ġurûr-ı : burût-ı İ2 / 4(b) şevḳile : şevḳle İ.
[1314] 5(a) kanâʿatdir göñül : ḳanaʿatsem nola L, İ2./ 5(b) vaḥşetdir : dehşetdir L, İ2. / 5. beyit İ2 nüshasında 4. beyitle yer değiştiriyor.
[1315] 6(b) mirʾât-ı : şemşîr-i İ2.
[1316] Bu beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.
[1317] Bu beyit L ve İ2 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır :
Şahbâz-ı evc-pervâz-ı hüner-mendi isem / Eyleme tebʿîd İḫyâ bâl-ı himmetdir bañā

4[1318]
95a

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün /Fâʻilün

1 Sensiz ey meh aḥterân-ı çarḫ aḫkerdir bana
Târ-ı zerrîn-şuʿâʿ-ı mihr neşterdir bana

2 Ben sevâd-ı aʿẓam-ı sevdâya şâh olsam ne ġam
Ḥalḳa-i zülfüñ ḫayâli serde efserdir bana

3 Çoḳ mı pervâz itsem evc-i âteşîn[1319] ʿaşḳda
Âhımuñ her şu'lesi bâl-i semenderdir bana

4 Nüsḫa-i ʿaşḳım ḫayâl-i rûy-ı rengîniyle ben
Her regi berg-i güliñ bir târ-ı masṭardır bana[1320]

5 Ḥasret-i derbânî-i dergâhı pîr itdi beni[1321]
ʿAynek-i çeşm-i ümîdim ḥalḳa-i derdir bana

6 Serde sevdâ-yı ḫaṭṭ-ı nev-ḫîz-i cânânım degil
Ol hümâ-yı ḥüsn ü ândan sâye-i perdir bana[1322]

7 Yârdan aġyârı İḥyâ kesmez âh-ı bî-eṣer[1323]
Ṣafḥa-i çarḫ üzre bir tîġ-i muṣavverdir bana

[1318] B 95a, E 34b, İ 92b, L 64b, İ2 36b.
[1319] 3(a) evc-i âteşîn : levḥ-i âteşîn E.
[1320] 2, 3 ve 4. beyitler L ve İ2 nüshalarında şu şekildedir:
Zülf-i pür-çîniñle ol dem dâver-i mülk-i dile / Ḥalḳa-i girdâb-ı baḥr-ı ḥayret efserdir bana
Âteşiñle yanmada çoḳ mı uçursam kendimi / Şu'le-i dâġ-ı tenim bâl-ı semenderdir bana
Nüsḫa-i 'aşḳ hevâ-yı zülf kim ey ġonçe-i fem / Nâle-i mevzûn-ı bülbül târ-ı masṭardır bana
[1321] 5(a) Ḥasret-i derbânî-i dergâhı pîr itdi beni : Pasbânî-i derk-i ḥasretle pîr itdi beni L : Âsitânıñda gözim dert olsa cânâ ġam degil İ2.
[1322] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Mürġ-ı ḥüsniñ uçdı âvâre şikest reng-i rû / Ber-hevâ oldıḳca ol âvâre şeh-perdir bana
6. beyitten sonra İ2 nüshasında şu iki beyit yer almaktadır:
Ḫaṭṭla pervâz-ı mürġ-ı ḥüsniñ oldı gûş-zed / Rîş-ḫand-ı 'âşıḳân âvâz-ı şeh-perdir bana
Kilk-i âhım ṣafḥa-i gerdûnı tesvîd itmede / Ġâlibâ sevdâ medâr-ı ḥoḳḳa-i serdir bana
[1323] 7(a) Yârdan aġyârı İḥyâ kesmez âh-ı bî-eṣer : Kesmez İḥyâ yârdan aġyârı âh bî-eṣer L. / 7. beyit İ2 nüshasında şu şekildedir:
Ġamze-i ḫâbîdesinden geçmem İḥyâ ol bütüñ / Ṣafḥa-i rûyında şemşîr-i muṣavverdir bana

5[1324]
33a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ṣad tîr dâred ez-müje-yi çeşmet be-kîne mâ
Ebrû kemân u bûd ey meh-cebîni mâ

2 Rengîn ḫayâl-i la‘l-i tû der-dîde câ-girift
Yâḳût-ı aḥmerist faṣṣ-ı nigîn-i mâ

3 Tâ ḫaṭṭ nigeh ne-dâşt reḫt ez-berâye u
Ber-rû-yı mihr perde keşed âstîn-i mâ

4 Meyl-i ḫayâl-i mûy-ı miyânet hemi keşed
Kuḥl-ı celâ be-çeşm-i dil-i ḫurde-bîn-i mâ

5 Der-baḫt-i mâ zi-girye gül-i kâm neşküfed
Her giz ne-ruste sebze be-şûre zemîn-i mâ

6 Dânî ki ten çünî bûd ez-sûz-ı daġ-ı dil
Çün gûş-dârî ber-nefs-i âteşîn-i mâ

7 İḥyâ be-vaṣf-i çah-ı zeneḫdân an ṣanem
Üftâde-est ḫâme-i siḥr-âferîn-i mâ

6[1325]
95a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Gösterir pertev-i âyîne-i taḳdîr baña
Ṣûret-i kâmımı müstaġnî-i tedbîr baña

2 Gördüm âsâyişini ṣaḥn-ı cünûnuñ şimdi[1326]
Dîde-i ʿibret olub ḥalḳa-i zencîr baña

[1324] İ2 33a.
[1325] B 95a, E 35a, İ 93a, L 65a, İ2 33a.
[1326] 2(a) Gördüm âsâyişini ṣaḥn-ı cünûnuñ şimdi : Yoġmuş dâ’ire-i ‘aḳlda râḥat gördüm L, İ2.

3 Şeb-i hicrânı ider çeşmime rûz-ı rûşen
Tâb-ı ẓulmet-şiken-i nâle-i şeb-gîr bana[1327]

4 Fitne-i ġamzesidir perr-i ḫadengi âşûb
Çîn-i ebrûlarıdır cevher-i şemşîr bana[1328]

5 Göremem ẕevḳ-i lebin her ṣanem-i bî-ânuñ[1329]
Neş'e-baḫşâ olamazsâġar-ı taṣvîr bana

6 Heb terâzû-yı şeker-senc-i zebânuñda begim
Bes berâber geliyor luṭf ile[1330] taʿzîr bana

7 Menzil-i vaṣlına İḫyâ o kemân-ebrûnuñ
İremem olsa da şehbâl-i per tîr bana

7[1331]
95b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün /Fâʿilün

1 ʿİllet-i hicrânı ʿâşıḳ yâre ṣor ṣorma bana
Ol ṭabîb-i nâza var bir çâre ṣor ṣorma bana

2 Mey midir yâḳût-ı ter mi yoḳ gören laʿl-i lebüñ
Anı cânâ sâġar-ı ser-şâra ṣor ṣorma bana

3 Bi-ḫôdem efsûn-ı ġamzeñle rumûz-ı çeşmüñi
Var anı[1332] ʿaynı gibi hüşyâre ṣor ṣorma bana

4 Görmek isterseñ ayaġın cûybâr-ı bâdenüñ
Serv-ḳadd sâḳî-i hôş-reftâre ṣor ṣorma bana

[1327] Bu beyit L ve İ2 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır :
Şeb-i hicrânımı rûşen-ter ider rûz gibi : Tâb-ı pertev-fiken nâle-i şeb-gîr bana

[1328] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Gösterir tîġden ʻuşşâḳı geçirdikçe o şâh / Gerd-i râh-ı ʻademi cevher-i şemşîr bana

[1329] 5(a) bî-ânuñ : bî-rûḫuñ İ2 / 5(b) Neş'e-baḫşâ olamaz : Olamaz neş'e-fezâ L, İ2.

[1330] 6(b) luṭf ile : luṭfle İ.

[1331] B 95b, E 35a, İ 93a, L 65a.

[1332] 3(b) Var anı : Şâriḫ-i L. / 3. beyitten sonra sadece L nüshasında yer alan beyit şudur:
Bârî cevre yoḳ mı iḳbâliñ dime ey kîne-cû / Var raḳîb-i ḫar gibi idbâre ṣor ṣorma bana

5 Bilmem aṣlın ḫâmem olmış ḫam-süvâr-ı maḥbere[1333]
Sırrını İḥyâ sen ol ṣeḥḥâre ṣor ṣorma bana

8[1334]
95b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ebr-i zülfüñ ki nümâ-baḫş-ı füsûn oldı bana
Âh-ı dil sünbül-i ṣaḥrâ-yı[1335] cünûn oldı bana

2 Vâdi-i ḥayret-i ḥüsnüñde idim gümgeşte
Şu‘le-i reng-i ruḫuñ râh-nümûn oldı bana

3 Dest-i âhım uzanub ṭâsına ḳor naḳd-i şerer
O ḳadar çerḫ-i siyehkâse zebûn oldı bana

4 Bîsütûn ise eger ḫâne-i[1336] ʿaşḳ-ı Ferhâd
Ḳaṣr-ı Şîrîn-i ġamım âh-ı sütûn oldı bana

5 Neşter-i nâle-i bülbül yüregim deldi benim
Gülşeniñ her güli bir kâse-i ḫûn oldı bana

6 Dile toḫm-efgen-i sevdâ idi ḫâlüñ evvel
Şimdi ḫâlî ḳodıġıñ dâġ-ı derûn oldı bana

7 Vaṣf-ı gîsûda ḫaṭâya ireyazdım İḥyâ
Reh-nümâ kilk-i ter-i[1337] ġâliye-gûn oldı bana

[1333] 5(a) Bilmem aṣlın ḫâmem olmış ḫamsüvâr-ı maḥbere : Dem-be-dem olmaḳda ḫâmem ḫamsüvâr-ı maḥbere E : Oldığın bilmem nedendir ḫam-süvâr-ı maḥbere L. / 5(b) sen ol : ḫâme-i L.
[1334] B 95b, E 35a, İ 93a, L 65a, A 2a, M 2a, S 2a, İ2 32a.
[1335] 1(b) ṣaḥrâ-yı : sevdâ-yı L, A, M, S, İ2.
[1336] 4(a) eger ḫâne-i : nola menzil-i A, M, S, İ2./ 4(b) Ḳaṣr-ı Şîrîn-i : Ḳaṣrın İ. / Şîrîn : Pervîz A, M, S / müşgûy-ı İ2.
[1337] 7(b) kilk-i ter-i : bu ḳalem L, İ2.

9[1338]
96a

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün /Fâʻilün

1 Gitdim âlden mey-i laʻlüñ görüb âl oldı bana
Kendime gelmek ayâġ ile muḥâl oldı bana

2 Bâġ-ı ʿaşḳıñda çıḳan sünbül-i dûd-ı âhım
Çarḫa diksem nola bir köhne sifâl oldı bana

3 Ḳıldı sîm-âb-ı sirişkim şeb-i hicri mir'ât
Cilve-gâh-ı ruḫ-ı Leylâ viṣâl oldı bana

4 Nola şevḳımden uçarsam yeridir eflâke
O sebük-rûḥ ile ülfet per ü bâl oldı bana

5 Ḳıldı İḥyâ meded âb-ı midâdım bir bir
Bâġ-ı naẓmda ḳalem tâze nihâl oldı bana

10[1339]
96a

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün /Fâʻilün

1 Gerçi vaż'-ı bâridi ol şîvekâr eyler saña
Ṣabr it ey dil germî-i ʿaşḳ ânı yâr eyler saña

2 Fikr-i müjgânı nola geçdiyse dôllâb-ı dile
Sûḳ-ı sîneñde behey üftâde kâr eyler saña[1340]

3 Sürme yâruñ üstine ceyş-i niyâzı ey göñül
Nâzdan şâyed dil-i saḫtın ḥiṣâr eyler saña

4 Cevr ile mir'ât-ı ḳalb-i ʿâşıḳı kesr eyleme[1341]
Tâzesin ey mah-ı ṭalʻat inkisâr eyler saña

[1338] B 96a, İ 93b.
[1339] B 96a, E 35b, İ 93b, L 65b, İ2 32a.
[1340] Bu beyitten sonra L ve İ2 nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Naḳa-i Leylî-i sevdâ ḳıldı zülfi çün seni / Çekdigiñ âhı daḫî ʿâşıḳ mehâr eyler saña.
[1341] 4(a) eyleme : itme kim İ2.

5 Serv-ḳaddüñ bir ḳıyâmetdir ki üftâdeñ eger
Görse genc-i râz-ı ḳalbin âşikâr eyler saña[1342]

6 Gülşen-i âmâli İḥyâ girye-i çeşm-i terüñ[1343]
Hemçü bârân-ı bahâr üşkûfe-zâr eyler saña

7 Bir Efendiniñ ḳulıdır şimdi İḥyâ kim göñül
İntisâb-ı dergehiyle iftiḫâr eyler saña

8 Fâżıl-ı devrânıña ey rûḥ-ı Felâṭûn-gösteriş
Müsta'idsin dimege fi'l-cümle 'âr eyler saña

9 Ḥażret-i Tevfîḳ Efendi ḳulzüm-i 'irfân kim
Nuṭḳı ey bezm-i fażîlet dürr niṣâr eyler saña

10 Ġammı pâ-mâl-ı ḫazân-ı ye's ise bâġ-ı emel
Anı ey dil reşḥa-i kilki bahâr eyler saña

11 Mesned-i 'izzetde olsun müstedâm ey çarḫ kim
Ḥüsn-i tedbîr-i laṭîfin ḫôş medâr eyler saña

11[1344]
96a

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

1 Piste-leb bâdâm çeşm ey dil civân lâzım saña
Ḥâṣılı fistıḳ gibi bir dil-sitân lâzım saña

2 Dâġ-ı 'aşḳuñ tâzeler bir yâre ṣar sevdâyı sen
Merhem-i behbûd-ı zaḫm-ı ḫûn-çegân lâzım saña

3 Mihr-i rûyuñ göster[1345] 'uşşâḳı ṣoġutma 'aşḳdan
Lem'a-pâşî-i fürûġ-ı ḥüsn ü ân lâzım saña

[1342] Bu beyit İ2 nüshasında 4. beyitle yer değiştiriyor.
[1343] 6(a) girye-i çeşm-i terüñ : eşk-i çeşmiñ ġam yime İ2. / 6. beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Gülşen-i âmâliñ İḥyâ hem-çü bârân-ı bahâr / Eşk-i çeşm-i ḫûn-feşân üşkûfe-zâr eyler saña
6. beyitten sonra gelen 5 beyit sadece İ2 nüshasında yer almaktadır.
[1344] B 96a, E 35b, İ 93b, L 65b, İ2 35b.
[1345] 3(a) Mihr-i rûyuñ göster : Göster ey meh rûyuñ L, İ2.

4 Ġamze-i pür-kûyı ḳıl ḥarf-âşinâ-yı ehl-i dil
Sen ḫamûş-ı nâzsın bir tercemân lâzım saña

5 Reng-i gülden perde-keş oldı ḥayâ ruḫsârına
Bulmaduñ yüz ey hezâr dil-fiġân lâzım saña

6 Çâre-i sevdâ-yı ebrûsın gör ʿâşıḳ girye it
Ḳıl kemerler[1346] seyrini âb-ı revân lâzım saña

7 Ol perî-rûyı gözüñ ṭutmışken İḥyâʿ aksini
Şîşe-i çeşmüñde ḥıfẓ itmek amân lâzım saña

12[1347]
33b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Gel diyü dûrdan görüb el eylerim saña
Ben ḫaste ʿarż-ı ṭûl-ı emel eylerim saña

2 ʿAṭf-ı nigâh ider diseler serve heb ġalaṭ
Ey ġonçe ṣanma ânı bedel eylerim saña

3 Dilbestegî-i kâkül-i pür-ḫışm nedir dime
Heb mû-be-mû ʿuḳdeyi ḥall eylerim saña

4 Aġyâre ey cefâ ḳılıcı ṭurma zâġ vir
Kes sun dilin bu pendi güzel eylerim saña

5 Âġûşa çeksek ol ḳuzuyı ḳoçsaḳ ey göñül
Iṭlâḳ-ı ism-i burc-ı ḥamel eylerim saña

6 Gelsün demîde gör nice künc-i naẓar raḳîb
Ammâ dîdem ki neyle ʿamel eylerim saña

7 İḥyâ ġazâl-i çeşmini iş'âr ḳıl müdâm
Ben böyle meşḳ-ı şiʿr u ġazel eylerim saña

[1346] 6(b) kemerler : kemerle İ.
[1347] İ2 33b.

13[1348]
96b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ġam-ı zülfüñ olalı ḳâfile-bend-i sevdâ
Tenimüñ regleridir râh-ı semend-i sevdâ

2 Çekdi âhı heves-i ḫâlüñ ile eflâke
Atdı tâ yıldıza üftâde kemend-i sevdâ

3 Cümle sevdâ-ger-i bender-geh-i çîn-i zülfüñ
Oldılar kâle-i ḫarîdâr perend-i sevdâ

4 Âh ẓann itmeñ olur dûd-ı süveydâ ẓâhîr
Micmer-i dilde odur toḫm-ı sipend-i sevdâ

5 Fikr-i ḫaṭṭ ḳıldı siyeh ḳalbi ṣanavber şekli
Oldı bâġ-ı emele serv-i bülend-i sevdâ

6 Düşürür fülk-i dili baḥr-ı siyâh-ı ġamda
Ḫam-ı zülfüñ gibi girdâba levend-i sevdâ

7 Ḥalḳa-i kâkül-i müşgîni hevâsıyla olur
Gerden-i ḳumrî-i dil silsile-bend-i sevdâ[1349]

8 Ḳayd-ı bend-i dil içün pençe-i ṣaḥḥ olmış gîsû
Ḳıl ḥâẕer olmadan İḥyâ güle[1350] mesned-i sevdâ

14[1351]
66a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḫaṭṭıñ sevdâsı çâk-i ceyb-i cân ister mi ister yâ
Muḥabbet nüsḫası şerḥ u beyân ister mi ister yâ

[1348] B 96b, E 36a, İ 94a, L 66a, İ2 35b.
[1349] Bu beyit İ2 nüshasında 5. beyittir.
[1350] 8(b) güle : hele E.
[1351] L 66a, E 36a.

2 Ṭarîḳ-i ʻaşḳa dil bî-fikr-i ebrû vü müjeñ gitmez
O râh-ı pür-ḫaṭer tîr ü kemân ister mi ister yâ

3 Ruḫunda ṣûretâ bir lekedir ḫâl-i siyeh ammâ
O ṭamġâyı ḳumâş-ı ḥüsn ü ân ister mi ister yâ

4 Göñül virmek diler ol dilber-i sengîn-dile zâhir
Muḥabbetiñ naḳd-ı ḳalbi imtiḥân ister mi ister yâ

5 Düşürdü ḫaṭṭını gül-berg-i ruḫun naḫl-i nigâhımdan
Bahârı ʻâlem-i ḥüsniñ ḫazân ister mi ister yâ

6 Ḫamûşân-ı edebdir muʻteber dergâh-ı ʻizzetde
Mülûkuñ bezm-i ḫâṣı bî-zebân ister mi ister yâ

7 Metâʻ-ı ʻaybın İḥyâ tâcir-i tüfeng nihân eyler
Başîretden anıñçün dîde-bân ister mi ister yâ

15[1352]
96b

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

1 Görmeden rûyıñı dil şevkıñ ile pür cânâ
Ṭoġmadan mihr münevver olur evvel dünyâ

2 Ṭaşa çalsa hüner ehlin felek artar ḳadri
Ki ʿayâr-ı zer olur seng-i miḥekkde peydâ

3 Şûr-ı ṭabʿâna eṣer ide mi şîrîn-güftâr
Telḫdir her ne ḳadar (cûylar aḳarsa deryâ[1353])

4 Yoḳ siyeh-rûz olana ehl-i naẓardan behre
Bulamaz ʿaynuñ ile nûrı dü çeşm-i aʿmâ[1354]

5 Ser-nüvişt-i bedi ıṣlâḥ idemez sîm ile[1355] zer
Ḥüsn-i teẓhîb ile olsun mı ḫaṭṭ-ı zişt-i aʿlâ

[1352] B 96b, E 36b, İ 94a, L 66b, İ2 34a.
[1353] Parantez içindeki ifâde B nüshasında yer almıyor, E, İ, L ve İ2 nüshâlarında mevcuttur.
[1354] 4(b) Bulamaz ʿaynuñ ile nûrı dü çeşm-i aʿmâ : Göremez pertev-i ʻaynıñla daḫî olur nâ-binâ İ2.
[1355] 5(a) sîm ile : sîmle İ.

6 İstiḳâmetle ḫırâmân olan İḥyâ her dem
Şemʿ-veş sûḫte-i pâ-der-gîl olur tîr-âsâ

16[1356]
34a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Sefîdî-i siyeh-mû telḫ ider eyyâmımız cânâ
Şitâ-yı şeyb-i berf-âlûd ider endâmımız cânâ

2 Olursa reh-rev-i iḳlîm-i kâm aṣla taʿb çekmez
ʿAṣâdır dest-i dilde ṣabr ile ârâmımız cânâ

3 Ṣadâ-yı şöhret ile mürġ-ı âsâyiş olur perrân
Anıñ ṣayyâdı yüz künc-i ferâġat dâmımız cânâ

4 Bezer ol mey-keşân-ı ʿaşḳ-ı mihr-engîz-i sâḳî kim
Dönen bu ne felekdir bezmimizde câmımız cânâ

5 İder ḥakk mühr-i laʿliñ üzre nâm-ı bûseyi âḫır
O ser-tîz olan elmâs-pâre ibrâmımız cânâ

6 Ḳıyub ehl-i münir ʿâlemde bir nâm oldılar İḥyâ
Bizim de bu eṣerle ola İḥyâ nâmımız cânâ

17[1357]
34b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 İrem kûy-ı nigâre dirdim olsa ol ḥarem peydâ
Degildir gülşen-i ʿâlemde çün Bâġ-ı İrem peydâ

2 Bu âlem âh-ı şeh-râh-ı ʿademdir kârbândır ḫalḳ
Gelüb geçmekde ammâ olmadı naḳş-ı ḳadem peydâ

[1356] İ2 34a.
[1357] İ2 34b.

3 Ne serverler ayaġın çekdi göçdi bezm-i ‘âlemden
Yine devrân ider ammâ dem-â-dem câm-ı Cem peydâ

4 Ġarîḳ-i baḥr-ı eşkim âh ġavvâṣ-ı yemm-i aşḳım
Vücûdımdan eṣer var mı begüm zâhirde nem peydâ

5 Degil aḫter-i şeb oldı müşterî ol leylî-i ḥüsne
Ḫarîdâr olmaġiçün itdi dinâr u direm peydâ

6 Şehâ ḳıl ḫaṭṭıñı çâh-ı zeḳanda ḥüsn yüz virme
Çıḳarsa ol siyeh-rû ḳîl u ḳâl olur o dem peydâ

7 Çalındı gûşıma âheng-i bezm-i ‘işret itmiş yâr
Ne ġam ġayrı ḳıl İḥyâ sâz-ı dilde biñ naġam peydâ

18[1358]
34b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 İderdiñ tîġ-ı ġamzeñle helâk ‘âşıḳlarıñ cânâ
Göziñe kesdirüb âḫır beni de eylediñ ifnâ

2 Ṭutuşdum küşti-gîr-i nâr-ı ‘âşḳınla dilîrâne
Başılmadı yine tâb-âver oldı pençe-i meh ammâ

3 Mey-i la‘liñ hevâsıyla yeler ‘âlemde kim şöyle
Ayâġ aldırmaz aşlâ sâ‘î-i bâde dil-i şeydâ

4 Emîr-i mülk-i istiğnayım âh pür-şerer ṣanmañ
Serimde bir mücevher sorġuc mıdır şeh-per-i ‘Anḳâ

5 Firâḳıyla bir âhû-çeşmiñ oldum şöyle giryân kim
Değil cûlar sirişkimle olur ter dâmen-i ṣaḥrâ

6 Perîşân itse de sevdâ-yı zülfiyle dil ü cânı
Yine yârim değişmem bir yere gelse bütün dünyâ

7 Ma‘ârif gülleriniñ gülşenidir sîne-i İḥyâ
Elinde ḫâme gûyâ elde söyler bülbül gûy

[1358] İ2 34b.

19[1359]
97a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Feʿûlün

1 Görüb âyînede ol serv-i bâlâ
Ḳıyâmet ḳâmetini didi ṭûbâ

2 Virirse bûse dilber gerdeninden
Bu ẕevḳ olmaz Bôġâziçinde aṣla

3 O ṭıfl-ı ḫâcegî gelmez dôlâba
ʿAbeṣ dellâl olmış sîn-i raḳîba

4 Vefât itdi dimiş aʿdâ benimçün[1360]
Yemişler bunda ey şûḫ işte ḥelvâ

5 Olub sevdâ-yı zülfüñle siyeh-pûş
Miṣâl-ı kaʿbedir şimdi süveydâ[1361]

6 Dem-i ʿÎsî gibi[1362] iʿcâz-ı nuṭḳuñ
ʿAceb mi diller İḥyâ itse İḥyâ

20[1363]
97a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Düşer maḫmûr-ı ġam ṣahbâ-yı âteş-fâme bî-pervâ
Urur pervâne-veş kendiñ çerâġ-ı câme bî-pervâ

2 Olurken evc-i pervâz-ı teġâfül çeşm-i şehbâzı
Süzüldi nâz ile[1364] mürġ-ı dil-i nâ-kâme bî-pervâ

[1359] B 97a, E 36b, İ 94b, L 66b, İ2 33b.
[1360] 4(a) Vefât itdi dimiş aʿdâ benimçün : ʿAdûlar öldi dirlermiş hem-çün L : Raḳîb ben öldi dirlermiş benimçün İ2.
[1361] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Siyeh-pûş itdi ḳalbi hem-çü kaʿbe / Seng-i sevdâ-yı zülfiñ anı dil-ârâ L.
Aynı beyit İ2 nüshasında ise şu şekilde yer almaktadır:
Olur sevdâ-yı zülfiñ beyt-i ḳalbe / Siyeh bir ʿanberîn pûşîde cânâ
[1362] 6(a) gibi : ṣıfat İ2.
[1363] B 97a, E 36b,İ 94b, L 66b, İ2 35b.

3 Firâşe girmedi tâ-ṣubḥ teklîf eyledim yatdım
Ṭayandı şehlevendim bâliş-i ibrâme bî-pervâ

4 Çü-bülbül ḫâr-ı dâmen-gîr-i âşûb-ı ʿalâyıḳdan
Göñül reh-yâb olur mı gülşen-i ârâme bî-pervâ

5 Ḥarâretlendirüb germî-i ġamze ol âfeti İḥyâ[1365]
Beni kûpâlle serdi girüb ḥammâme bî-pervâ

21[1366]
97a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Şevḳ-i ḥüsn âyîne-i ḳalbe cilâdır gûyâ
Lîk fikr-i ḫaṭṭ nev-gerd-i cefâdır gûyâ

2 Yoḳdur âhû-naẓarân ṣaydına ruḫṣat anda
Dil-i ʿârif ḥarem-i beyt-i Ḫudâdır gûyâ

3 Bilmez ol şûḫ ne ġamlarla iderler taḥṣîl
Âh-ı ʿuşşâḳı ṣanur bâd-ı hevâdır gûyâ

4 Başıma sâye ṣalaldan şeh-i mülk-i ʿaşḳım
Heves-i kâküli[1367] şehperr-i hümâdır gûyâ

5 Mest ider şîşe-i çeşmimde görindikce beni
Leb-i rengîni mey-i neş'e-fezâdır gûyâ

6 Rîziş-i eşk degül şaḳfı dem-â-dem ṭamlar[1368]
ʿArşa-i ġamda bu ten köhne-binâdır gûyâ

7 Virdi sürḫî-i şafaḳ pençe-i mihre revnâḳ
Kef-i fertûte-i gerdûnda ḥayâdır gûyâ

[1364] 2(b) nâz ile : nâzla İ.
[1365] 5(a) Ḥarâretlendirüb germî-i ġamze ol âfeti İḥyâ : Ḥarâretlendi germî-i nifâḳ ile o şûḫ İḥyâ İ2.
[1366] B 97a, E 37a, İ 94b, L 67a.
[1367] 4(b) kâküli : kâkül İ.
[1368] 6(a)Rîziş-i eşk degül şaḳfı dem-â-dem ṭamlar : Ṭamlıyor saḳfı dem-â-dem dökilen eşk degil L.

8 Olur âġâze ṣoġuḳ sâdece dir dir tenden
Naġme pîrâhen-i endâm-ı ṣadâdır gûyâ

9 Şâhid-i naẓmuñı tezyîn ider İḥyâ nuṭḳuñ
Ḫilʿat-ı fâḫiresi ḥüsn-i edâdır gûyâ[1369]

10 Naẓm-ı ġarrâyı vesîm-i süḫân-ârâ ammâ
Cilve-ger bir ṣanem-i mâh-liḳâdır gûyâ

11 Dest-i taḫsîn gürûh-ı şuʿarâ yek-pâre
Ṣadr-ı rifʿatde aña cây-nümâdır gûyâ

12 O süḫan-ver ki elinde ḳalem-i nâdire-gû
Murġ-ı ḥôş-naġme-i gülzâr-ı ṣafâdır gûyâ

13 O celilü'l-himeme ʿarż-ı ġazel ʿîd üsti
Ḫużyeten ḫıdmet-i tebrîki edâdır gûyâ

22[1370]
97b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Gelmez lebüñ ġamıyla baña sâḳîyâ ṣafâ
Bulmaz o meyle câm-ı dil mübtelâ ṣafâ

2 Yâd-ı ruḫuñla ṣanma ki âh oldı şuʿle-pâş
Çıḳdı göñülden aña olub der-ḳafâ ṣafâ

3 Ey dil merâmıñ ʿömre sürer bir ṣafâ ise
Saʿy ile ḳalbe virmege terk-i ṣafâ ṣafâ

4 Dil-i revzenin güşâde ider gösterir ḥamâl
Olmaz ʿarûs-ı perde-nişîn-i ḫafâ ṣafâ

5 İḥyâ ider ṣabâ gibi gülzâr-ı ḫâṭırım
Nuṭḳuñ virir derûn-ı dile âṣafa ṣafâ

[1369] Bu beyitten sonraki 4 beyit sadece E ve L nüshalarında yer almaktadır.
[1370] B 97b, İ 95a.

23[1371]
97b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḫudâyâ şu‘le-ver kun zi âteş-i ‘aşḳet fiġânem-râ
Be-fîrûzân fürûğ-ı şevḳ-i tû[1372] şem‘-i zebânem-râ

2 Zi ferṭ ṣan‘at-i pîrî ân çınân nerm-i ne-rârem men[1373]
Ki pindâr ü hemâ târ-ı ketân-est üstüḫânem-râ

3 Ser-â-pâ yem-i leb-i ḫamyâze zen-râ zi-rû[1374] kerded
Çü ez târ nigeh-bendî zehî ḳadd-i kemânem-râ

4 Yem-i dilrâ hevâ-yı çîn zülfeş ger be-cûş âred
Buved her mevc o zencîr-i sevdâ pâ-yı cânem-râ

5 Men ân naḫl-i belâġât geşte-em İḫyâ ki mî-kerdem
Zebân-âmûz-ı ṭûṭî lehce-i berg-i ḫazânem-râ

24[1375]
97b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 ‘İtâb-ı saḫt her çend ez lebeş bîrûn zened ḫod-râ
Şeved seng u be-mînâ-yı dil-i pür-ḫûn zened ḫod-râ

2 Ne-gonced eşk-i ḫûn-âlûd-ı cûşânem be ne-eflâk
Müdâm ân bâde-i bîrûn ez ḫem-i gerdûn zened ḫod-râ

3 Be-râh-ı ‘aşḳ-ı Şîrîn kûhken-râ merdüm-i dîde
Şeved mîh u be-zer na‘l-i sîm-i gül-gûn zened ḫod-râ

[1371] B 97b,İ 95a,E 37a, L 67a, İ2 36b.
[1372] 1(b) Be-fîrûzân fürûğ-ı şevḳ-itû : Fürûzân kun be-şevḳ-i yâd-i tû İ2.
[1373] 2(a) Zi ferṭ ṣan‘at-i pîrî ân çınân nerm-i ne-rârem men : Zî bes nerm ü nizâr ez-ża‘f-ı pîrâ şod u cûd-ı men İ2
2. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Be-ân gul ki resed feryâd miyân ü teġâfül tâ / Be-gûşiş penbe derd-i âh-ı pür-nûr dehânemrâ
[1374] 3(a) zen-râ zi-rû : zîr-i ârzû kerded İ2.
[1375] B 97b, İ 95a.

4 Berâ-yı rânden ez gerd-i du çeşmet vaḳt-i şâm-ı ḫaṭṭ
Ṣaf-ı müjgân be-ceyş-i fitne vü efsûn zened ḫod-râ

5 Be-fikr-i Leylî-i zulfet ger ez dil ber-keşem âhî
Nesîm-âsa be-ḫâk-i turbet-i Mecnûn zened ḫod-râ

6 Ḫayâl-i şem‘-i rûyet dîd der vey hem-çü pervâne
Zi her sû ġem be-fânûs-ı dil meftûn zened ḫod-râ

7 Bülend ez be-sikke-i rengînî-i şi‘rim nîst tâb-ı ṣubḥ
Be-dest-i çerḫ ab-ı-gevher-i meẕmûr zened ḫod-râ

8 Çü bîned her yekî ez aḫterân ḫâl-i ruḫeş İḥyâ
Be-sû-yı ḫâk ez ḫaclet zi çerḫ-i dûn zened ḫod-râ

25[1376]
98a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Gerdiş-i çeşm-i tû çün ḫalḳa-i dâmest încâ
Pes zi murġân dil-i âzâde kudâmest încâ

2 Ḫûn-ı mâ bâde-i sürḫest be-meyḫâne-i ‘aşḳ
Heme Ġalaṭîden ser-gerdiş-i câmest încâ

3 Hîç dânî ki şitâb-i güzer-i ‘ömr-i tu çîst
Seyl-i vîrân-kon-i kâşâne-i kâmest încâ

4 Tâb-ı ḫaclet ne-koned puḫte ṭama‘-râ be-cihân
Ber-ser-i naḫl-i emel mîve-i ḫâmest încâ

5 Mî-koned ḫırmen-i cemî‘iyyet-i ḫâṭır ber-bâd
Rûzgâr âfet-i sâmân ü nizâmest încâ

6 Âḫter-i nîk şeved mihr-i cihân-i iḳbâl
Perde-i beḫt-i siyeh ẓulmet-i şâmest încâ

7 Nâmem erzende boved ez suḫenem nîst ‘aceb
Merd-râ naẓm-i ter İḥyâ kon nâmest încâ

[1376] B 98a, İ 95b.

Ḥarfü'l-bâ'
26[1377]
98a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Çıḳ ʿişve âsümânına mânend-i âfitâb
Fer vîr göñül cihânına mânend-i âfitâb

2 Tâb-ı ruḫuñ düşüb lebüñe terbiyyet virir
Bir böyle laʿl-i kânına mânend-i âfitâb[1378]

3 Aġyâr-ı rû-siyâh ufḳ-ı baḫter midir
Çekmiş o şûḫı yânına mânend-i âfitâb

4 Çün lâle-tâb-ı ḥüsni virir reng-i ʿâşıḳûñ
Dâġ-ı dil-i nihânına mânend-i âfitâb

5 Gîsûsı gâhî perde-keş-i inkisâf olur
Rûy-ı żiyâ-feşânına mânend-i âfitâb

6 Maġrib zemîn-i ṭurrada mülk-i ḥüsnüñ o ruḫ
Fer virdi her mekânına mânend-i âfitâb

7 Dil ḫîre-çeşm-i ḥayret olur baḳsa ol mehiñ
Mir'ât-ı ḥüsn ü ânına mânend-i âfitâb

8 Ednâya şuʿle-pâş-ı keremdir viren şeref
Evc-i ʿulüvv-i şânına mânend-i âfitâb

9 İḥyâyı yaḳdı tâb-ı ruḫı câm-ı dîdeden
ʿAks eyleyince cânına mânend-i âfitâb

[1377] B 98a, E 37b, İ 95b, L 67b, A 2a, M 2a, S 2a.

[1378] Bu beyitten sonra L, A, S ve M nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Hem-çün hilâldir ne 'aceb virse rûyı tâb / Ol iki ebrûvânına mânend-i âfitâb

27[1379]
98b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Hilâlin ḳavs idüb gâhî şihâbı tîr ider mehtâb
Meger ṭard itmege ceyş-i ġamı[1380] tedbîr ider mehtâb

2 Elinde kilk-i sîmîn şuʿâʿı ṣafḥa-i âba
Gümüş renginde[1381] bir serv-i sehî taṣvîr ider mehtâb

3 Nüḫâs-ı ḳurṣına ṣanʿatla teʾsîr itdürüb şemsi
Kor ânı hâle-veş bir pûteye iksîr ider mehtâb

4 Leb-â-leb eyleyüb tâb-ı sefîd ẕevḳ-i baḫşiyle[1382]
Sipihr-i nilgûnı kâse-i pür-şîr ider mehtâb

5 Görüb ẓulm-ı ẓalâm şebden istirḥâmını cümle
Reʿâyâ-yı nücûmuñ[1383] muḥżırın temhîr ider mehtâb

6 Degil târ-ı şuʿâʿı ḫayme-i şevḳi idüb ber-pâ
Ṭınâb-ı sîmgûnın her ṭaraf teksîr ider mehtâb[1384]

7 Teşebbühdür o şûḫa ḳaṣdı İḥyâ başına şimdi[1385]
Ṣarub destâr-ı hâle heyʾetin taġyîr ider mehtâb

[1379] B 98b, E 38a, İ 96a, L 68b, İ2 37b.

[1380] 1(b) Meger ṭard itmege ceyş-i ġamı : Helâk-ı düşmen-endûhe beyân-ı E : Meger diyü ġamı ṭard itmege L.
1. beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Kenz-i perteviyle dilleri naḫcîr ider mehtâb / Ġamı târ-ı şuʿâʿı ile der-zencîr ider mehtâb

[1381] 2(b) gümüş renginde : gümüş yek-pâre L. : gümüşden ḳaddi İ2. / İ2 ʿde 2. beyitten sonra şu beyit mevcuttur:
Ṣafâ-yı pertev-i şevḳiyle lebrîz eyleyüb yek-ser / Dil-i erbâb-ı zevḳi kâse-i pür-şîr ider mehtâb

[1382] 4(a) Leb-â-leb eyleyüb tâb-ı sefîd ẕevḳ-i baḫşiyle : İdüb lebrîz envâr-ı sefîd ẕevḳ-ı baḫşiyle L / İ2 nüshasında 4. beyit yer almamaktadır.

[1383] 5(b) Reʿâyâ-yı nücûmuñ : Göre necmiñ ʿarż-ı İ2. / 5. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Girüb meydân-ı rezme şâmda zengî ẓulmetle / Sipâh-ı encüme ḥâcet ḳomaz tedmîr ider mehtâb

[1384] İ2 nüshasında bu beyit yer almamaktadır.

[1385] 7(a) Teşehhübdür o şûḫa ḳaṣdı İḥyâ başına şimdi : Teşehhüb itmege bir vechle İḥyâ o meh-rûlara L.
7. beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ṣarub destâr-ı hâle başına İḥyâ o meh-rûya / Teşebbühde şuʿâʿı sâʿidin teşmîr ider mehtâb

28[1386]
98b

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Virmiş ol gül-ġonçenüñ fer rûyına reng-i şarâb
Ḥüsni mirʾâtına olmış âteş-i terden niḳâb

2 Ḳor mı ḫâşak-ı ġamı kânûn-ı dilde maḥv ider
Şuʻle-pâş oldıḳca bezm-i meyde âheng-i rebâb

3 Virdi yâr âġyâr-ı ġammâza bu şeb bir zâġ kim
Ol siyeh-rû tîġden meclisden ol dem çün ġurâb

4 Açdı evrâḳ-ı perîn pervâne ṭaraf-ı şemʻde
Bir mecûsî gûyâ oldı[1387] dönüb ehl-i kitâb

5 Vaṣf-ı rûyın yazdıġım reşḥ-i midâdı ṣafḥadan
İtse cezb İḥyâ gelür ḫûrşîdden bû-yı gül-âb

29[1388]
99a

Mefâʻilün / Feʻilâtün / Mefâʻilün / Feʻilün

1 Olınca zülfi o meh-peykerüñ şeb-âşûb
Sipihr-i ḥüsne olur ḫâli kevkeb-âşûb

2 Zebân-ı fitne midir tiġ-i ġamze-i şûḫı
Dem-â-dem itmede taḳrîr-i mezheb-âşûb

3 Girişme nev-sebaḳ-âmûz-ı fenn-i siḥr ü füsûn
Teġâfül-i nigeh üstâd-ı mekteb-âşûb[1389]

4 Ḫadeng-i ġamze be-dest oldı ṣaf-keşîde müjeñ
Şikest-i ḳalbe sipâh-ı müretteb-i âşûb

[1386] B 98b, E 38b, İ 96a. Bu gazelden önce L nüshasında bir gazel mevcut, ancak tahrip olduğu için okunamadı.
[1387] (4b) gûyâ oldı: oldı gûyâ kim E.
[1388] B 99a, E 38a, İ 96b, L 68a.
[1389] Bu beyitten sonra E ve L nüshalarında yer alan 2 beyit mevcut, ancak bu beyitler silik ve tahrip olduğu için okunamadı.

5 Dili fütâde-i dâm-ı teġâfül itmekdir
Kemîn-i gûşe-i çeşmüñde maṭlab-âşûb

6 Dilîr-i ġamzeñ ider görse deşt-i ḥüsnüñde
Ser-i nigâhımı pâ-mâl-ı eşheb-âşûb

7 Olur şarâb-ı lebüñ ʿaks idince İḥyânuñ
Dü çeşm-i ḥayreti câm-ı leb-â-leb-âşûb

30[1390]
99a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Sellem mihriyle olmışdır olanlar reh-yâb
O mehiñ dergeh-i vâlâsı degil herkese bâb

2 Cûy-bâr-ı lebini Kûh-ken itdikde revâñ
Eyledi ʿâleme[1391] Şîrînî-i ʿaşḳı işrâb

3 Kilk-i ḳudret seni çün nuṭfede itmiş taṣvîr
Bî-beḳâ hestî-i mevhûmıñı bil naḳş-ı ber-âb

4 Sû-yı maḥvîyete ebrû-yı işâretdir heb
Baña ṣaḥrâ-yı fenâda görinen mevc-i serâb

5 Ḫayra çeşm itdi beni şaʿşaʿa-i rûy-ı nigâr
Âb-ı gevherle mey-i memzûc idi içdigi şarâb

6 Yâd-ı rûyıyla çıḳan nâleme dem-sâz olamaz
Ḳılsa muṭrıb reg-i berg-i güli ger târ-ı rebâb

7 Sâḳîyâ cürmi nedir tâ görelim İḥyânıñ
Ṣun maḳdem-i ṭolıyı aña tehî itme ʿitâb

[1390] B 99a, İ 96a.
[1391] 2(b) ʿâleme :ʿâlemi İ.

31[1392]
99a

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Bedîḍ olub ufḳ-ı dilde âfitâb-ı ṭarab
Siyâhî-i şeb-i ġam oldı maḥv-ı tâb-ı ṭarab

2 Görülmedi hele bir ʿaṣrda çü bint-i ʿineb
ʿArûs-ı cilve-ger-i âteşîn-niḳâb-ı ṭarab

3 Güşâde oldı nesîm-i peyâm-ı vaṣl[1393] ile dil
Şu rüzgârda gördük açıldı bâb-ı ṭarab

4 Ṭoḳınsa ʿârıż-ı gül-berg-i yâre bir kerre
Ṭutar binân-ı nigâhım o dem ḫiżâb-ı ṭarab

5 Żiyâ kesildi derûnum ḫayâl-i ebrûdan
Ṣalınca pertev o şemşîr-i şuʿle-tâb-ı ṭarab

6 Güşâd idince der-i gûşı naġme-i muṭrib
Müşerref eyledi bezm-i dili cenâb-ı ṭarab

7 Şu naẓm-ı dil-geş-i İḥyâyı ḥarf-i bâde gören
Mey-i neşâṭ ile olmaz mı neşve-yâb-ı ṭarab[1394]

32[1395]
96b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Dildârıñ öyle nâdire-sâz oldıġın görüb
Aldırdım ʿaḳlı şuʿbede bâz oldıġın görüb

2 Yaḳdı derûn-ı dilde süveydâmı ʿanberiñ
Micmer-nişîn-i sûz-güdâz oldıġın görüb

[1392] B 99a, E 37b, İ 97b, L 67b.
[1393] 3(a) nesîm-i peyâm-ı vaṣl : peyâm-ı nesîm-i vaṣl L.
[1394] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Bu naẓm-ı dil-geş ü rengîni ḥarf-ı bâde gören / Ne mümkin olmaya İḥyâ o neşve-yâb-ı ṭarab
[1395] İ 96b.

3 Ṣad âferîn didim o büti ḫâme-i müjem
Levḥ-i dü çeşm naḳş-ṭırâz oldıġın görüb

4 Ḫaṭṭ ṣanma mûr-ı târ-ı nigâh erişdi laʻline
Sükker-fürûş-ı ḫande-i nâz oldıġın görüb

5 Virdim o şûḫa tuḥfe-i cân-ı ʻazîzi hem
Kâlâ-yı vaṣla naḳd-ı dil az oldıġın görüb

6 Ḫûbân cüst-cû-yı ḥaḳîḳatle aḳdı dil
Cisri o semtiñ ʻaşḳ-ı mecâz oldıġın görüb

7 Geh kibr u geh tevâżuʻa meyl itdi ḫâkiyân
Rûy-ı zemîn nişîb ü firâz oldıġın görüb

8 Bildim zevâle irdigini mihr-i ḥüsn-i yâr
İḥyâ çü sâye-dâr oldıġın görüb

33[1396]
99b

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

1 Bize yandırdı o meh câm-ı diraḫşânı bu şeb
Eyledi ravża-i ʻişretde çerâġâñı bu şeb

2 Zerd-i rûyân[1397] yine eṭrâfın alub
Hâle-dâr eylediler ol meh-i tâbânı bu şeb

3 Ġam-ı ḫâliyle çıḳan âḥı taʿẓîm iderek
Çekdi pîşinde felek meşʻal-girâñı bu şeb

4 Girdi ḫançer-keş olub birbirine müjgânlar
Seyr içün ḫâbda ol âfet-i devrânı bu şeb

5 Rişte vü dâneleridir degil encümle şihâb
Pîr-i çarḫuñ ḳırılub sübḥa-i gerdânı bu şeb

[1396] B 99b, İ 97a.
[1397] 2(a) rûyân :rûyân-ı maḥabbet İ.

6 Yine bî-revnaḳ idüb şem‘i o ḥüsn-i dil-sûz
Yandı âteşlere pervâneleriñ cânı bu şeb

7 Yine yoḳdur eşeri kâle-i ṣabrıñ İḥyâ
Ḫâce-i ḳalbiñ açılmış gibi dükkânı bu şeb

34[1398]
99b

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Buved zi-girye[1399] dü çeşm-i pür-âb der-teh-i âb
Şeved be-ḳulzüm-i firḳat ḥabâb der-teh-i âb

2 Eger be-ḫuşkî-i leb-i ġuṭemîzem der-yem
Be- mâhiyân be-nümâyem ser-âb der-teh-i âb[1400]

3 Zi reşk-i sürḫî-i la‘l-i tû mî-koned mercân[1401]
Be-ḫûn-ı dil kef-i ḫod-râ ḫeżâb der-teh-i âb

4 Me-pors râz-ı ġarîḳân baḥr-ı vaḥdet-i Ḥaḳḳ
Ne-mîtevân[1402] ki dehed kes cevâb der-teh-i âb

5 Bı-ṣâf-ı dil koned İḥyâ fürûġ-ı ‘aşḳ eşer[1403]
Ki tâb-ı mihr şeved râh-yâb der-teh-i âb

35[1404]
37a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Rûyet egerçi sürḫ koned çün şafaḳ-ı şarâb
Tâbiş velî füzûn şode bâşed çü âfitâb

[1398] B 99b, İ 97a, E 38a, L 68b, İ2 37a.
[1399] 1(a) Buved zi-girye :Zi-girye-est İ2. / 1(b) be-ḳulzüm-i : be-lücce-i İ2.
[1400] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Be-şevḳ-i ḥüsn-i tû ‘akset nedâred ey mehtâb / Keşed zî-âb bı-rûyeş niḳâb der-teh-i âb
[1401] 3(a) Zi reşk-i sürḫî-i la‘l-i tû mî-koned mercân : Zi-reşk-i sürḫî-i la‘let ḫeżâb der-teh-i âb İ2.
[1402] 4(b) Ne-mîtevân:Ne-mî-şeved İ2.
[1403] 5(a) fürûğ-ı ‘aşḳ eşer : eşer fürûġ-ı raḫş İ2. / 5(b) Ki tâb-ı : Şu‘â‘-ı İ2.
[1404] İ2 37a.

2 Peymûde-em besî be-beyâbân-ı ‘aşḳ-ı dôst
Teng âmede be-çeşm-i men in menzil-i ḫarâb

3 Ber-dâred ez-zemîn şeref-i pây-bûs-ı tû
Anrâ ki ḳad be-mihr-i tû ḫam-geşte çün rikâb

4 Ḫâhed şikestegî zi-dıl âmuḫt zi-ân sebeb
Peyrev şeved fiġân merâ nağme-i rübâb

5 Dîdem be-ḫâb vaṣl-ı turâ der-şeb-i firâḳ
Ammâ kunûn bı-geşt merâ ârzû-yı ḫâb

6 Mihr ez-ruḫet bı-şerr-i med ez-ânest baḫr-ı ḫûy
Ez-rûy-ı gül be-custen şebnem koned şitâb

7 La‘let bı-digerân heme şekker-feşân kuni
İḥyâ velî ḫured zi-zebân-ı nişter ‘itâb

36[1405]
37b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 İden bârende âb-rûları şevḳ-i ṭalebdir heb
Fürûġ-ı berḳ-i âteş-tâb bârâne sebebdir heb

2 Düşüb sevdâ-yı ḫâme olma ‘anber sûz-ı meclisde
Viren kâm-ı dile bûy-ı ṣafâ ‘ûd-ı edebdir heb

3 Çıḳar eflâke rütben pest iseñ ḫâk-i ḥarem-âsâ
‘Ulüvv-menzilet-i maḥv u cevr bû-lehebdir heb

4 Ruḫuñ mihri ile sevdâ-yı zülfiñ ‘âlem-i dilde
Baña ey mâhir-i veşâm ġam u rûz-ı ṭarabdır heb

5 Bulur nîk u bedi farḳ ile ‘aḳlıñ cevheri ḳıymet
Miḥekki eyleyen raġbetli temyîz-i ẕehebdir heb

6 Ne erlerden boşandı ḳoca dünyâ istemem İḥyâ
Beni lebrîz-i şevḳ u ẕevḳ iden bintü’l-‘inebdir heb

[1405] İ2 37b.

37[1406]
38a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Mezâḳ-ı câna ol düşnâm-ı luṭf-âmîz-i dilber heb
Gelür Mışr-ı melâḥatden çıḳan ḳand-ı mükerrer heb

2 Şebân-geh ḫâne-i dil oldı sûzân nâb-ı rûyıñdan
Tenimize dağlar ṣanma dökildi ḳaldı aḫker heb

3 Gülistân içre hindû-yı ‘azîmet-ḫândır bülbül
Yanında ḫâr-ı mârı ġonçeler bir künc-i pür-zer heb

4 Degildir hâle şevḳ-i ruḫlarıñla gerden-i mâha
Ṭaḳar her ḥalḳa-i âhım birer ṭavḳ-ı müdevver heb

5 Olur mı ḥüsn-i ḫulḳ ârâyiş-i ṣûretle âdemde
Tehîdir bûy-ı rûḥ-efzâdan izhâr muṣavver heb

6 Ruḫ-ı pür-tâbıñ üzre pür-güşây ḫaṭṭ olub âḫır
İder sûzân vücûdın ḥüsn ü ḫûbı çün semender heb

7 Açub ol mihr-i ṭal‘at sînesin germ idicek bezmi
Nihâl-i âhlar İḥyâ şererden oldı pür-ber heb

38[1407]
100a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Yâruñ gelince ḫaṭṭı fiġânım degil ġarîb
Elbet olur bahârda feryâd-ı ʿandelîb

2 Bir ḳılca kec-muʿâmeleden ṣaḥn-ı bâġda[1408]
Bükdi benefşenüñ belin ol zülf-i dil-firîb

[1406] İ2 38a.
[1407] B 100a, E 37b, İ 97b, L 68a, İ2 38a.
[1408] 2(a) kec-muʿâmeleden ṣaḥn-ı bâġda : kec-mu‘âmele itmekle bağda L, İ2. / 2(b) bükdi : belin L.

3 Geldikce fikr-i ẖançer-i ebrûsı ẖâṭıra
Olmaz mı çâk-ẖurde-i ġam sîne-i[1409] şekîb

4 Târ-ı rebâb-ı ṣıḥḥatı ey dil şikest ider
Tel ḳırmasun mı nabż-şinâs olmayan ṭabîb

5 Sâġar-keş-i neşâṭ olayım dir tehî yere
İḥyâ görürken işte ne çekmekde her lebîb

Ḥarfü'l-tâ'
39[1410]
100a

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Olalı âteş-i bî-şu'le çerâġ-ı yâḳût[1411]
Döndi bir ka'b-ı muḥannâya ayâġ-ı yâḳût

2 Ṣanemâ ḳoydı ṣu reşk-i ruẖ-ı âteş-fâmuñ
Görinürse nola bî-dûd ocâġ-ı yâḳût

3 Ṣu'le-i nâr-ı ġam-ı la'lüñi maḥv itmez âh
Ola mı bâde ile püf-kerde çerâġ-ı yâḳût

4 Ger ṭınâb itmese zer-târ-ı şu'â'ın ẖûrşîd
Deşt-i raġbetde ḳurulmazdı otâġ-ı yâḳût

5 La'lini ẖande dü nîm itse de çıḳmaz bir ḥarf
Ḳaṭre ṭamlar mı şikest olsa ayâġ-ı yâḳût[1412]

6 Eylemez girye o sengîn-dil ü gül-rûya eṯer
Ola mı âb ile ter ṭîb-i dimâġ-ı yâḳût

7 Vaṣf-ı ḥüsn-i ẖaṭṭ-ı la'lin işidirdi İḥyâ
Ânı taḥrîrden olmazdı ferâġ-ı yâḳût

[1409] 3(b) sîne-i : dâmen-i İ2.
[1410] B 100a, E 38b, İ 97b, L 69a.
[1411] 1(a) Olalı âteş-i bî-şu'le çerâġ-ı yâḳût : Yandı bî-sûziş ü bî-şu'le çerâġ-ı yâḳût L.
[1412] Bu beyit E nüshasında yer almıyor./ Bu beyit İ ve L nüshalarında 6. beyitten sonra geliyor.

40[1413]
100a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 İstemez benimki zûr itme ḥarûn pek sâʿat
Belki zinciri ḳırub ṭutmayâ köstek sâʿat[1414]

2 Deşt-i pehnâ-ver-i müstaḳbeli ṭayy eyleyemez
Esb-i reh-vâr gibi olsa da işlek sâʿat

3 Mevlevî sâlikine dönmişdi çarḫa girüb
ʿAşḳ-ı Mevlâya velî bulmadı meslek sâʿat

4 Yüregi ṭıb ṭıb ider sînesi üstinde meger
Gördi bir ʿaḳrebi ḫavf eyledi bî-şekk sâʿat

5 Gice bî-vaḳt başıldım diyerek ḫacletden
Sînesin deldi degül ẓarf-ı müşebbek sâʿat[1415]

6 Belki bir şey çala ṣaymalı degül mi İḥyâ
Hiç yaḳışmaz o mehüñ ḳoynına girmek sâʿat

41[1416]
100b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ez fürûğ-ı raḫt-ı ân zülf-i siyeh pür-tâbest
Behr-i sûd ez dükkân-i tû şeb mehtâbest

2 Merhem-i ḫande nümâyed yumn geşte ‘aşḳ
Ḥâl-i în şîfte ṭabaḳ-ı meṣel-i Sohrâbest

[1413] B 100a, E 38b, İ 98a, L 69a.
[1414] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
On ikisinde ḳamer ṭal‘at-ı o ṭıfl-ı nâzik / Devr ider dâ’iresin görmek içün tek sâ‘at
[1415] Bu beyitten sonra L nüshasında şu iki beyit yer almaktadır:
Başlıyor nâleye at başını ḳaldırsa eger / Fâris-i İncîl dikilmiş hele gûşıñ sâ‘at
Var iken mihr-i cihân itdi ġurûba îmâ / Muttaṣıfmış ḳatı pek kendiyle gerçi sâ‘at
[1416] B 100b, İ 97b.

3 Behr-i teşrîf-i ḫiyâleş pinhân-ḫâne-i çeşm
Kef-i müjgân heme şeb perde-güşâ-yı ḫâbest

4 Mest-i ân bâde-i ‘aşḳım ki zi eşk-i mene zâr
Ḳaṭre-i bâdî-i ser-geştegî-i girdâbest

5 Dûd bın mâyed u feryâd ne-mî-âyed ez u
Dil-i pür-sûziş-i men micmere-i adâbest

6 Yâ teneş rîḫte ez pertev-i lerzende-i mâh
Yâ meger tâ nigâhem zerek-i simâbest

7 Gül-i gülzâr-ı ma‘ârif ne-şeved pejmurde
Ḫâme-eş tâ ki be-tesnîm-i hüner-i mizâbest

8 Hergiz İḥyâ be-semend ḳalem-i în maḥdûm
Ne-resed eşheb-i kilkim ki zi bes bî-tâbest

42[1417]
40a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Serv bended be-zemîn naḳş-ı ḳadd-i dil-cûyed
Ber-felek şod meh-i nev ‘aks-i hilâl ebrûyet

2 Mihr bâ-şerm şitâbed sûy-ı maġrib her rûz
Tâ ki pinhân şeved ez-dîde zi-reşk rüyet

3 Dâmen-i ġamze-et ez-mekr u füsun nist tehi
Ki ez nîm kened âgeh nigeh-i per-i kûyet

4 Dil-i mâ suḫte der-micmer-i rüyet çü sipend
Dûd-ı vey şod girih-i ṭurrâ-i ‘anber bûyet

5 Hem-demi kerd meger bâ-dem-i ‘Îsî ki şeved
Be-dıl-i murde revân-baḫş nesîm-i kûyet

[1417] İ2 40a.

6 Çeşm eger beste-kunî ṣûret-i kâmet bînî
În büved mışḳale-i âyîne-i zânûyet

7 Pây-ı İḥyâ çü nihâdî be-ṭarîḳ-i tanẓîr
Ḥaḳḳ reh-i maʿnî güşâde kuned ez her sûyet

43[1418]
100b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ne mümkindir nigâh-endâzî-i pîrâhen-i vuṣlat
Görinmez serd-i âhımdan kenâr-ı gülşen-i vuṣlat[1419]

2 Kilîd-i firḳat ile ḫâzin-i ʿaşḳ itdi der-beste
Nedir luṭf olsa pür-kalâ-yı ṣâdî maḫzen-i vuṣlat[1420]

3 Fitîl-i şûʿledârım serde âh-ı pür-şerârımdır
Ne ġam olsam çerâġ-ı ḫâṣ-ı bezm-i rûşen-i vuṣlat[1421]

4 Pes dil-dârdan kâvişde çâh-ı fitneyi aġyâr
Meger eyler nihânî cüst-cû-yı maʿden-i vuṣlat[1422]

5 Ne ḫâṣıl geşt-zâr-ı dilde toḫm-ı dâġdan ġayrı
Olurken ġamze-i ter-i ḫışmı berḳ-i ḫırmen-i vuṣlat[1423]

6 Girîbân-gîr-i ârâm oldı İḥyâ pençe-i firḳat[1424]
Kef-i ümmîde girmez bu ṭutumla dâmen-i vuṣlat

[1418] B 100b, E 39a, İ 98a, İ2 40a.
[1419] Bu beyit İ2 nüshasında aşağıdaki şekilde yer almaktadır:
Degül mümkin temâşâ çeşmim itsem vezn-i vuṣlat / Nihâl-i âhım eyler menʿ seyr-i gülşen-i vuṣlat
[1420] 2(b) Nedir luṭf olsa pür-kalâ-yı ṣâdî maḫzen-i vuṣlat : Pür olmuş kâle-i şîveyle luṭfı maḫzen-i vuṣlat İ2.
[1421] 3(b) Ne ġam olsam çerâġ-ı ḫâṣ-ı bezm-i rûşen-i vuṣlat : Çerag olmam diler cânâ hemân bir revġan-i vuṣlat İ2
[1422] Bu beyit İ2 nüshasında aşağıdaki şekilde yer almaktadır:
İderler yâre pesden kâviş-i çâh ḫayl-i aġyâr : Meger kim oldılar ḫâhiş-gerân maʿden-i vuṣlat
4. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Ḫurûşân itse deryâ-yı niyâzı şarṣar-ı âhım / Olur emvâcı keştî-i dili sâḥil-zen-i vuṣlat
[1423] Bu beyit İ2 nüshasında yer almamaktadır. / Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
ʿAraḳ-rîz olına germiyyet-i ḥammâm-ı firḳatle : Olur cây-ı teneffüs câmekân-ı rûşen-i vuṣlat
[1424] 6(a) firḳat : hicrân İ2.

Harfü'l-şâ

44[1425]

41a

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

1 'İẕârı rengine tâb-ı şarâbdır bâ'iṣ
Şafaḳda ḥumrete baḳ âfitâbdır bâ'iṣ

2 Ṭağıtma rişte-i gîsûñı ḫâṭırım yıḳılur
Ḳıyâm-ı ḫaymeye zîrâ ṭınâbdır bâ'iṣ

3 Devâyı söyle ṭabîbâ 'ilâc ṣaġlıḳ vir
Şifâ-yı ḫaste ki şâfî cevâbdır bâ'iṣ

4 Çıḳarmasun seni yoldan nümâyiş-i dünyâ
Helâk-i dehrde ey dil serâbdır bâ'iṣ

5 Sebeb-i dilîrî-i nefs deniye ġafletdir
Tamâmfırṣat-ı a'dâya ḫâbdır bâ'iṣ

6 Ḫilâf-ı cinse ider ḫulḳı çeşm-i ḥırṣ-ı ḳarîn
Hevâyı âb ile cem'e ḥabâbdır bâ'iṣ

7 Gürûh-ı ġamdır dilden açılmaġa İḥyâ
Hemîşe zaḫme-i târ-ı rebâbdır bâ'iṣ

45[1426]

42a

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Ruḫuñ gördikce cevre ġamze-i ḫûn-ḫârdır bâ'iṣ
Hezârıñ şekvesine ġonçelerden ḫârdır bâ'iṣ

2 Baġalgîrî-i mihri pestî-i şebnem ider îrâṣ
'Ulüvv-i şâne lâ-büdd ḥâlet-i idbârdır bâ'iṣ

[1425] İ2 41a.
[1426] İ2 42a.

3 Nüfuz-ı ḳavle bâdî riḳḳat-i ḳalb oldı gör sâzıñ
Dile te’sîrine bârîkî-i evtârdır bâ‘iṣ

4 Ṭarâvet-yâbî-i gülzâr-ı ḥüsn-i rûy-ı dildâre
Revân âb-ı sirişk-i ‘âşıḳ-ı dîdârdır bâ‘iṣ

5 İden envâr-ı ḥüsn-i mâhı şebdir böyle efzûn-ter
Fürûġ-ı rûy-ı yâre zülf-i ‘anber-bârdır bâ‘iṣ

6 Benim ol ḳâmet-i mevzûna İḥyâ meylim iş‘âre
Zebânımdan çıḳan her mıṣra‘-ı eş‘ârdır bâ‘iṣ

Ḥarfü’l-Cîm
46[1427]
101a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Bâdıñ görüb ḫuṣûmetini âşikâr-ı mevc
İtdirdi ‘arż-ı ḥâlimi der-kenâr-ı mevc

2 Ümmîd-i sâḥil ile olur niçe mîlden
Çeşm-i ḥabâba sürme-keşâ intiẓâr-ı mevc[1428]

3 Rûyında ṣanma ẓâhir olur ḫurde-i ḫıṭṭa nev[1429]
Deryâ-yı ḥüsn yâre virir rûz-gâr-ı mevc

4 Ṣaḥn-ı çemende naġmeler itdi dem-i seḥer
Virdi hevâ-yı ‘aşḳa fiġân-ı[1430] hezâr mevc

5 Sevdâ-yı zülfüñ olmasa baḥr-ı siyâhda
Çün şâne-i cismin itmez idi şerḥâ-dâr-ı mevc

[1427] B 101a, İ 98a, L 70b, A 2b, M 2b, S 2b.

[1428] Bu beyitten sonra A, S ve M nüshalarında şu 3 beyit yer almaktadır. Bu 3 beyit diğer nüshalarda 35. gazelin içinde geçmektedir:
Evżâ‘-ı rûz-gârı götürmez żamîr-i ṣâf / Deryâ atar sevâḥile oldıḳca bâr-ı mevc
Çîn-i cebîne bâ‘iṣ olur her kelâm-ı saḫt / Virmekde tünd-bâd ile yemm bî-şümâr-ı mevc
‘Âlemde yoḳ kenâre çekilmek gibi ḫużûr / Anıñçün itdi sâḥile meyli şi‘âr-ı mevc

[1429] 3(a) ḫurde-i ḫıṭṭa nev : ḫurde-i mûy-ı ḫaṭ L, A, M, S. / A ve M nüshalarında bu beyitten itibaren sıralama da farklıdır.

[1430] 4(b) hevâ-yı ‘aşḳa fiġân-ı : hevâ-yı gülşene ṣavt-ı A, M, S.

6 Müsveddesin beyâża çeker ser-güẕeştiniñ
Ṣanmañ keff-i sefîdini eyler niṣâr-ı mevc

7 Görmez hevâ-yı nefsine tâbiʿ ferâġ-ı dil
Uyduḳca rûz-gâra olur bî-ḳarâr mevc

8 Olmaz ḳasemler ile kelâm-ı dürûġ rast
İḫyâ serâbı baḫr idemez müsteʿâr-ı mevc

47[1431]
101a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Ḥayretdeyim ki olmışiken hem-civâr-ı mevc
Hetk-i[1432] dâmen-i ʿarż-ı kenâr-ı mevc

2 Evżâʿ-ı[1433] rûz-gârı götürmez żamîr-i ṣâf
Deryâ atar sevâḥile olduḳca bâr-ı mevc

3 ʿÂlemde yoḳ kenâre çekilmek gibi ḥużûr
Anıñçün itdi sâḥile meyli şiʿâr-ı mevc

4 Ḳadriñ bülend ider seniñ ey dil firû-tanî
İtdikce secde ḳâ'im olur ḳûh-vâr-ı mevc

5 Çîn-i cebîne bâʿiṣ olur her kelâm-ı saḫt
Virmekde tünd-bâd ile yemm bî-şümâr-ı mevc[1434]

6 Zencîr olur gider ġam-ı zülfiyle çarḫa dek
Virse hevâya âh dil-i bî-ḳarâr mevc

7 Şişdi ḳafası sille-i bâd ile ʿâḳıbet
Başın alub sevâḥile itdi firâr mevc

8 İḫyâ nesîm-i rûḥ miṣâl ile olmada
Cünbiş-nümâ-yı ṣaḫna vasîʿ biḫḫâr-ı mevc

[1431] B 101a, İ 98b, L 70b.
[1432] 1(b) hetk-i : itmekde hetk-i İ, L.
[1433] 2(a) evżâʿ-ı : evṣâf-ı İ.
[1434] 4 ve 5. beyitler L nüshasında yer değiştiriyor.

48[1435]
101b

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Ġurresi ḫam-geşte[1436] çarḫuñ ebrûvân-ı yâr kec
ʿAşıḳa vażʿ-ı zemîn ü âsümân (yek-bâr kec[1437])

2 Sîm-ten bir şûḫ geçer fenâre meyl itmiş gibi
Geşt ider ṣaḥrâ vü deşti sû-be-sû enhâr kec

3 Aldılar yâruñ dehân-ı naḳş-ı pâyından ḫaber
Kim o serv-i bâġ-ı istiġnâdaki reftâr kec

4 Arzû eyler der-âgûş-ı miyânın çün kemer
Yoḳ yere yârâ olur mı tîġ-ı cevher-dâr kec

5 Ṭoġrısı bir dâʾire cây-ı ḳarar olmaz aña
Devr iden bu ṣafḥa-i ʿâlemde çün pergâr kec

6 İstiḳâmetle girer âdem cihânuñ ʿaynına
Çeşm-i sûzından güẕer eyler mi olsa târ kec

7 Bîm ile zânûsı lerzândır reh-i tanẓîrde
Seyr ider İḥyâ anuñçün kilk-i siḥr-âṣâr kec

49[1438]
101b

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Olur âh eylesem çîn-i cebîn-i yâr pîç-â-pîç
İder bâd-ı vezân mevc-i yemmi nâ-çâr pîç-â-pîç

2 Dilinde ıżṭırâbı merdüm-i âzâruñ olur her dem
Miṣâl-i cevher-i şemşîr-i âteş-bâr pîç-â-pîç[1439]

[1435] B 101b, E 38b, İ 98b, L 69b.
[1436] 1(a) Ġurresi ḫam-geşte : Ġurre-i ḫam-geşte E, İ, L.
[1437] Bu ifâde B nüshasında yok, E, L ve İ nüshalarında mevcut. / 1. beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Olmışdı yâr ile bazarlıḳ ammâ çı sûd / Çaldı kâr-ı vaṣla tîġ-ı ġamze-i ḫûn-ḫâr kec
[1438] B 101b, E 39a, İ 99a, L 69b, İ2 43a.
[1439] Bu beyit E nüshasında 4. beyit olarak geçmektedir.

3 Degül zerrîn kemer mûy-miyân-ı şîve-kârımda
Ṣarıldı gence gûyâ bir muṭalsam mâr pîç-â-pîç[1440]

4 Yemm-i ḫulyâya girse ḫançer-i ebrûsı ol mâhuñ
Olur çün şest-i mâhî rişte-i efkâr pîç-â-pîç

5 Sebeb-i teşvîşe ḳayd-ı mâsivâdır levḥ-i ḫâṭırda
Olunca ḫaṭṭ ile pür naḳş olur ṭûmâr pîç-â-pîç

6 Miṣâl-i bâd-ı ṣarṣar va'd-i vaṣlı ḳâmet-i ṣabrım
Nihâl-i nev gibi İḥyâ ider her-bâr pîç-â-pîç

50[1441]
101b

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Gel ey ʿâşıḳ umûr-ı vaṣla dâ'ir ʿaḳd u ḫallden geç
Var[1442] vaḥşî ġazâlı ṣayd içün dâm-ı ʿâmelden geç

2 Göñül[1443] sevdâ-perest-i necm-i ḫâliyseñ o meh-rûnuñ
Çıḳ ey âh-ı derûn eflâke Mirrîḫ ü Züḫalden geç

3 Geçer dilden pül-i şemşîr-i ebrûdan[1444] güẕer ammâ
Dime teklîf idüb cânâ miyânım gibi belden geç

4 Düşer seng-i keder şâyed ḫırâmân olma naḫvetle
Ḥaẕer ḳıl zîr-i dîvâr-ı ġurûr-ı pür-ḫalelden geç

5 Reh-i himmetde dâmen-der-miyân-ı gûşiş ol her dem
Gel ey sâlik bu çirk-âb-ı pür-âşûb-ı keselden geç

6 Eger cûyende-i semt-i ferâġ-ı bâl iseñ ey dil
Şitâb it sû-yı maḳṣûda reh-i ṭûl-ı emelden geç[1445]

[1440] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Neden güçdir nigâhıñ ġamze-i fettâne peyrevken / Olur mı sözini rehber idince târ pîç-â-pîç
[1441] B 101b, E 39a, İ 99a, L 70a, İ2 43a.
[1442] 1(b) var : var ol E, İ, L, İ2. / dâm-ı : ḳayd-ı İ2.
[1443] 2(a) göñül : eger L, İ2.
[1444] 3(a) ebrûdan : ġamzeñden İ2. / 3(b) Dime teklîfidüb cânâ miyânım : Dime ey şehlevendim mû-miyânıñ İ2.
[1445] Bu beyit L ve İ2 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:

7 Güşâd itmez dil-i şeydâyı[1446] bir kez ol kemân-ebrû
İlişme tîr-veş İḥyâ o şûḫ-ı bî-bedelden geç

51[1447]
102a

Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün

1 Maṭlûbı ḳażâyâ-yı ḳaderdir iden intâç
Tedbîr-i taṣavvurda[1448] netîce aña muḥtâç

2 Berdâr-ı ser-i zülf-i dil-ârâ olamazsın
Ey 'âşıḳ-ı bî-dil senüñ olmaḳ ne ki Ḥallâc

3 Arḳañda raḳîbâ o semîn penbe vücûdı
Gezdir[1449] miṣâl-i seped-i deste-i güllâç

4 Bel bağlayamazsın reh-i vaṣlında cefâya
Ey dil pes dil-berden uṣûliyle çözül ḳaç

5 Ṣaf-beste[1450] suṭûr-ı ġazel-i bî-bedelimden
Bu baḥr-ı ṣafâ-âver-i naẓmım döker emvâç

6 Ammâ ki anuñ her dürr-i mażmûnını İḥyâ
Ġavvâṣ-ı yemm-i faẓl ü hünerdir iden iḫrâç[1451]

Ḥarfü'l-ḥâ
52[1452]
40a

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

Eger menzil-res-i kâm olmaḳ ister iseñ göñül ṭurma / Şitâbân ol reh-i ḥâbîde-i ṭûl-ıemelden geç

[1446] 7(a) şeydâyı : İḥyâyı İ2. / 7(b) İlişme tîr-veş İḥyâ o şûḫ-ı : Sen ey tîr-i heves ol nâzenîn-i İ2.

[1447] B 102a, E 39b, İ 99a, L 70a, İ2 43a.

[1448] 1(b) Tedbîr-i taṣavvurda : Tedbîr ü taṣavvurda E. : eşkâl-i taṣavvurda İ2.

[1449] 3(b) gezdir : gezdirme E,İ, L, İ2.

[1450] 5(a) Ṣaf-beste : Gerçi ki L, İ2 / bî-bedelimden : pür güherimden İ2.

[1451] Bu beyit L ve İ2 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Ammâ güç olur 'âkif-i pey-revliginiñ / Pây-ı hevesi ḳıl reh-i tanẓîrden iḫrâc

[1452] B 102a, E 39b, İ 99b, L 71a.

1 Dest-bûs idüb olur ḫâdim-i pîrân tesbîḥ
Dönerek ḫidmet ider[1453] ṣıdḳ ile her ân tesbîḥ

2 Ẕâkirüñ ṭûl-ı emel yoḳ dir idim ḳalbinde
Riştesin itmese ger sînede pinhân tesbîḥ[1454]

3 Ḳor ḥesabı ile genc-i dehene bir bir heb
Oldı gûyâ güher-i ẕikre nigeh-bân tesbîḥ

4 Düzd-i sehv uġrayamaz daḫme-i ẕikrullâha
Görinür hem çü ṭılsım ejder-i pîçân tesbîḥ

5 Târdan mil çeker çeşmine ḫalḳ-ı ʿâlem[1455]
Görmesün bizde diyü ʿayb ile noḳṣân tesbîḥ

6 Dest-i nâzında o meh ṭâlʿat-ı evc-i ḥüsnüñ
Baḳ ṣüreyyâya döner lü'lü'-i raḫşân tesbîḥ

7 Dizdi her ḳaṭre-i ḥûnîn-i sirişki çeşmim
Virdi ser-pençe-i müjgânıma mercân tesbîḥ

8 Rişte-i nâẓma çekersem nola dürr-i süḫanım
Budır İḥyâ hüner erbâbına şâyân tesbîḥ

53[1456]
102b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 ʿArż-ı mihr eyler o ruḫsâr-ı ḳamer-tâbe ṣabâḥ
Gösterir dâġ-ı dilin ol gül-i şâdâne ṣabâḥ

2 Münteşir oldı hilâl ufḳa tâb-ı seḥer
Yaydı seccâde-i envârı o miḥrâba ṣabâḥ

[1453] 1(b) Dönerek ḫizmet ider : İşler elden geleni E./ Dönerek ḫidmet ider ṣıdḳ ile her ân tesbîḥ : Her ne ḫidmet gele elden ider ol ân tesbîḥ L.
[1454] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ehl-i zikriñ dir idim yoḳdur emel-i ḳalbinde / İtmese riştesini sînede pinhân tesbîḥ
[1455] 5(a) Târdan mil çeker çeşmine ḫalḳ-ı ʿâlem : Târdan mîl-keş çeşmi ulû ḫalḳ-ı cihân L.
[1456] B 102b, İ 99b.

3 Ṣanma pertev getürür Aydın ilinden penbe
Ṭoldurur maḥzene her dîde-i pür-ḫâbe ṣabâḥ

4 Bi ṣu dîbâsını pûşîde-i mir'ât itdi
Farṭ-ı işraḳla tâb-efgen olub âbe ṣabâḥ

5 Faṣṣ-ı yâḳût ile zer ḫâteme döndürdi yine
Şu'le-pâş oldı seḥer câm-ı mey-ṭâbe ṣabâḥ

6 'Arż ider maḥfaẓa-i nîli şebden çıḳarub
Bir güzel nüsḫa-i şemsiyeyi ṭullâba ṣabâḥ

7 Beñzemez ḥâline bir vechle İḥyâ o mehiñ
Ne virir yüz o ḳadar kevkeb-i pür-tâbe ṣabâḥ

54[1457]
102b

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Ḳıldı zîver şafaḳı mihr-i cihân-tâbe ṣabâḥ
Câm-ı zerrînini ẓarf eyledi vişn-âbe ṣabâḥ

2 Ṣanma ḫûrşîd ṭoġar 'aks-i cemâliñ ey meh
Gösterir âyinesinde dil-i bî-tâbe ṣabâḥ

3 Ketb-i rûz-nâme içün kilk-i şu'â'-ı mihri
Vaż' ider maḥbere-i çarḫ-ı siyeh-tâba ṣabâḥ

4 Nân-ı ḫûrşîdi yemez çünki felekden niçün
Çıḳarır ḳonmışiken dönme o dôlâba ṣabâḥ

5 Görinen mihr degil tâb-ı seḥer içre ḳomuş
Bir zer nâbı müẕâb itmege tîz-âbe ṣabâḥ

6 Naṣb idüb çeter-i sefîdine 'amûd-ı ṣubḥı
Baḳmadı mihr gibi felege zer-târe[1458] ṣabâḥ

[1457] B 102b, İ 100a.
[1458] B(b) zer-târe : zer-tâbe İ.

7 Cümlesi reşkle ay didiler İḥyâ o mehiñ
Bizde aḫşamladıġın söyledim eḥibbâya ṣabâḥ

55[1459]
44a

Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün

1 Rûyında baḳ ol çeşm-i dilârâne müferriḥ
Gülşende gör ol nergis-i şehlâ ne müferriḥ

2 Nessâc-ı felek bâftesidir şeb ü encüm
Bir şâm çiçeklisidir ammâ ne müferriḥ

3 Ḫaṭṭıñ gelicek şevḳle dil çâk-i dile yazdı
Âṯâr-ı bahârı çemen-ârâ müferriḥ

4 Ey dil naẓar it sîne-i berrâḳına yâriñ
Seyr eyle bu mir’ât-ı mücellâ ne müferriḥ

5 Cûşişde sirişkim giceler mâh-ı ruḫıñla
Mehtâbda baḳ mevce-i deryâ ne müferriḥ

6 Ma‘cûn-ı cevâhir mi bu yâḳût-ı revân mı
Keyfiyyeti terkîbiniñ İḥyâ ne müferriḥ

Ḥarfü’l-Ḫâ
56[1460]
103a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Zîb-i evc-i ḥüsn-i cânândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ
Ebr ü aḫter mâh-ı tâbândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ

2 Bir semenderdir ki ḥüsni aña âteş hem-şerer
Hem daḫî şehbâl-i cünbândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ

[1459] İ2 44a.
[1460] B 103a, E 40a, İ 100a, L 71a.

3 Dûd-ı âh ü dâġ-ı dil ‘aks eylemiş[1461] âyînedir
Ehl-i ‘aşḳa cây-ı em‘ândır o zülf ü ḥâl ü ruḫ

4 Ḥubb-ı ʿanber ḳurş-ı güldür bir siyeh dül-bendde
Ḫaste-i hicrâna[1462] şâyândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ

5 Şemʿ-i kâfûrîdir ol gerden aña pervânedir
Şuʿledir hem dûd-ı pîçândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ

6 Ṭabla-i ḥüsni ṭonatmış ṣanki ʿaṭṭâr-ı ḳader
Müşg üʿanber verd-i ḫandândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ

7 Gülşen-i endîşede eşkimle İḥyâ serzede
Sünbül degil toḫm-ı reyḫândır o zülf ü ḫâl ü ruḫ

57[1463]
103a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Dîdede tâb-ı ruḫıñdan oldı eşk-i nâb sürḫ
Ḥavża ʿaks itdi ṣafaḳ gûyâ görindi âb sürḫ

2 Ḥalḳa-i çeşmim boyandı ḳâna ḫûnîn giryeden
Baḥr-ı âteş-ḫîz-i eşkimde olur girdâb sürḫ

3 Vaṣf-ı ebrûsında basṭ itsem nola rengîn maḳâl
Yoḳ kerâhet olsa ger seccâde-i miḥrâb sürḫ

4 Ḥasret-i laʿlinle dâġ-ı âteşînim seyr idüb
Oldı şerminden ruḫ-ı gül-ġonçe-i sîr-âb sürḫ

5 Dir gören pûşîdesi var aṭlas-ı gül-fâmdan
Olsa rûyıñdan nedem mir’ât-ı ṣafvet-yâb sürḫ

6 Dûd-ı âhımdan ṣarar müşgin ne ḳâbildir ola
Reng-i gül-gûn-ı şafaḳdan çehre-i mehtâb sürḫ

[1461] 3(a) ‘aks eylemiş : ‘aksiyle bir E. / Dûd-ı âh ü dâġ-ı dil ‘aks eylemiş âyînedir : ‘Aks-i dûd-ı âh ü dâġıñdır göñül âyînede L. / 3(b) ehl-i ‘aşḳa : eyle vaḳt-i E, L.
[1462] 4(b) Ḫaste-i hicrâna : Ehl-i derd-i ‘aşḳa L.
[1463] B 103a, İ 100a.

7 Dilde müjgânıyle zaḫm açdı o kâtib âfeti
Gerçi kilk-i ter siyehdir yazdığı elḳâb sürḫ

8 ʿAks-i reng-i laʿli engüştin muḥannâ eyledi
Şâḫ-ı sîmîn üzre oldı dâne-i ʿunnâb sürḫ

9 Çün rüfâʿî pîr-i çarḫ iṭfâ ider olsa nedem
Nâr-ı hicrânıñla sîḫ-i âh-ı âṭeş-tâb sürḫ

10 Ḳıldım İḥyâ dilleri mażmûn-ı rengînimle pür
Oldı çün ṣaḥn-ı gülistân sîne-i aḥbâb sürḫ

58[1464]
103b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Zülf ü ruḫ u ʿiẕâr sefîd ü siyah ü sürḫ
Kâlâ-yı ḥüsn-i yâr sefîd ü siyah ü sürḫ

2 Gösterdi heb çiçekleriñ nev ẓuhûrını
Nessâc-ı nev-bahâr sefîd ü siyah ü sürḫ

3 Ruḫ gül o ṭurra sünbül ü ʿârıż semen açub
Olmış sükûfe-ẕâr sefîd ü siyah ü sürḫ

4 Penbeyle ḫûn dâġ ile ʿaşḳ itdi cismimi
Bir ḳaṣr-ı pür nigâr sefîd ü siyah ü sürḫ

5 Evrâḳıdır şu nüsḫa-i rengîn ʿâlemiñ
Leyl ü şafaḳ ü nehâr sefîd ü siyah ü sürḫ

6 ʿAks-i çemenle âyîne-i cûy gösterir
Her mevci ḫâre-vâr sefîd ü siyah ü sürḫ

7 İḥyâ görindi ṣafḥada rengîn-ḫayâl ile
Bu naẓm-ı müşg-bâr sefîd ü siyah ü sürḫ

[1464] B 103b, İ 100b.

59[1465]
103b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Gösterdi rûy-ı yâr sefîd ü siyah ü sürḫ
Ḥüsn açdı nev-bahâr sefîd ü siyah ü sürḫ

2 Ḫûrşîddir bu ḫaymede eşḫâṣı gösteren
Çün şem'-i şu'le-bâr sefîd ü siyah ü sürḫ

3 Ṣarmış rıżâyı başına ḳavs-ı ḳuzaḥ degil
Bu çarḫ-ı bî-ḳarâr sefîd ü siyah ü sürḫ

4 Ârâyiş-i cihâna göñül virme yoḳ feraḥ
Ger olsa naḳş-ı mâr sefîd ü siyah ü sürḫ

5 Rûy-ı 'arûs-ı naẓmımı meşâṭa-i ḳalem
İḥyâ ider nigâr sefîd ü siyah ü sürḫ

60[1466]
103b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü /Fâ'ilün

1 Yâ çâk-i sîne ṣubḥ-ı ṣafâ âfitâb-ı ruḫ
Yâ zülf-i müşk-bâr şeb ü mâhtâb-ı ruḫ

2 Çîn-i cebîni mevc-i leṭâfet o ḥüsn ü ân
Deryâ-yı nûrdır aña rengîn ḥabâb-ı ruḫ

3 Pervâzı âb-nüvis bir âyînedir laṭîf
Ol ṭurra-i siyehle o ḫûrşîd-i tâb-ı ruḫ[1467]

4 Pây-ı semend-i şîriñe ey şeh-levend-i nâz[1468]
Sürmekdedir her 'âşıḳ ḫâṭır-ḫarâb-ı ruḫ

[1465] B 103b, İ 100b.
[1466] B 103b, E 40a, İ 101a, L 71a, İ2 45a.
[1467] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Leb-teşne-gân-ı bâdiye-i 'aşḳa gösterir / Deşt-i ḥayâda pertev-i ḥüsnin serâb-ı ruḫ
[1468] 4(a) şîriñe ey şeh-levend-i nâz : nâzıña ey şâh-ı mülk-i dil İ2.

5 Evṣâf-ı ḥüsn-i dilberi bir bir beyân muḥâl[1469]
İḥyâ olur yazılsa hemân bir kitâb-ı ruḫ

Ḥarfü'l-dâl
61[1470]
71b

Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün

1 Seng olmada beñzerse de ḫârâye zümürrüd
Ḫaṣiyet-i cevherle bulur pâye zümürrüd

2 'Âlemde ser-sebz ile mânende-i sâdât
Nâyıñ mı degil rütbe-i 'ulyâya zümürrüd

3 Bir rif'ati var kim naẓar-ı raġbetimizde
Hem-ser görinür ḳubbe-i ḥaḍrâya zümürrüd

4 Çün mürġ-ı çemen şâḫ-ı ser-engüşt-i gedâya
Bir lâne yapub virdi pîrâye zümürrüd

5 Ḫâtemdir aña işte müferriḥ ḳafes-i zer
Beñzerse nola ṭûṭî-i ra'nâya zümürrüd[1471]

6 'Unnâbe leṭâfet ne şekl-i bergi virirse
Zînet virir engüşt-i muḥannâya zümürrüd

7 Fikr-i leb-i la'l ü ḫaṭṭ sebziñ ḳodı cânâ
Yâḳût ile dürc-i dil-i şeydâya zümürrüd

8 Yâd olsa ger İḥyâ çemen-i naẓmda nâmı
Bâdî ola ser-sebzî-i ma'nâya zümürrüd

[1469] 5(a) muḥâl : güc İ2.
[1470] L 71b, E 40a. Bu gazel E nüshasında "yazılmaya!" ibârelidir.
[1471] Bu beyit E nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
İtdikce yükini aña 'âlem ḳafes-i zer / Teşbîh olınur ṭûṭî-i ra'nâya zümürrüd

62[1472]
104a

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 ʿArż idüb sûz-ı dilin bir âteşîn ruḫsâre ʿûd
Reşk-i bû-yı zülf-i müşgîniyle yandı nâre ʿûd

2 Ṭoñdı ḥayretle gören girdikce saʿdîler gibi
Tâb-ı ʿaşḳ ile tenevvür micmer-i zer-kâre ʿûd

3 Ḥalḳa ḥalḳa dûdını zincîr idüb iẓhâr ider
Ḫalḳa Mecnûn oldıġın bir zülf-i ʿanber-bâre ʿûd

4 Bezme bû-baḫş-ı neşâṭ oldı miṣâl-i mâʾ-ı verd
Ḥasret-i ḫôy-ı ruḫuñla yandı ey meh-pâre ʿûd

5 Olmayınca şemme-yâb-ı ḫâl-i ʿanber-bûları
Ḫâm-ı sevdâlarla tütdi bezmden bî-çâre ʿûd

6 Ẕâṭına heb bu kemâl-i maʿnevîdendir şeref
Yoḫsa oldı ṣûretâ bir köhne-hîzem pâre ʿûd

7 Aṣl-ı vaż̇ʿî bu imiş bezm-i kibâre her ḳaçan
Virse ṣıḳlet tütmegi işʿâr ider züvvâre ʿûd

8 Bir soġuḳluḳ mı bıraḳdı meclise bilmem gül-âb
Micmer içreyken ṣoḳıldı zîb-i ceyb-i yâre ʿûd

9 Sen de İḥyâ yan yaḳıl tâ ḳıymetüñ bilsin o şûḫ
Ḳadrüni tefhîme çün sûzişle buldı çâre ʿûd

63[1473]
104a

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

[1472] B 104a, E 40b, İ 101a, L 71b.
[1473] B 104a, E 41a, İ 101a, L 72a, İ2 46b.

1 Pertev-i niʿmeti çeşm-i ḥased eyler müzdâd
Ḫâne rûşen-ter olur revzene oldıḳca güşâd

2 Yârî-i tîre dilândır sebeb-i rû-sîyehi
Bozılur çehre-i âb itse midâde imdâd

3 Ṭutılır mürġ-ı ḫıred iki ayaġıyla meger[1474]
Dehen-i bülbüle der-ḥalḳa-i dâm-ı ṣayyâd

4 Ḳıldı cûy-ı lebin subḥı ser-i kûha revân
Tîşe-i tîz-i şihâb ile felek çün Ferhâd

5 Cân atar üstine ʿuşşâḳ hemân sen şûḫa
Cânı yoḳ beñzemege ṣûret-i naḳş-ı Behzâd

6 Rüzgâr itdi ġubâr-ı ḫaṭṭ-ı nev-ḫîzüñ ile
Rûyıñı âyîne-i ṣâfken âḫır berbâd[1475]

7 Pâ-be-ḫûn olmadadır kilk-i nigâh-ı İḥyâ[1476]
Ḥoḳḳa-i laʿlin idelden Yed-i Ḳudret îcâd

64[1477]
104b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ḥüsni mir’âtında ʿaks-i âha gîsû ḳoymış ad
Kâse-i mehde müẕâb itmiş güli rû ḳoymış ad

2 İki şemşîr-i siyeh-tâbı fürûġ-ı ḫüsn-i yâr
İtmiş iki ġurre-i raḫşende ebrû ḳoymış ad

3 Dâr-çîn-i ḥiddeti kâfûr-ı vaż‘-ı bâridi
Hâven-i sengîn-dilde mezc idüb ḫô ḳoymış ad

4 Eşk-i terden fitne-i ḥaşrı ḳażâ sîrâb idüb
Eylemiş naḫl-i mücessem ḳadd-i dil-cû ḳoymış ad

[1474] 3(a) Ṭutılır mürġ-ı ḫıred iki ayaġıyla meger : Mürġ-ı ‘aḳl iki ayaġıyla ṭutuldı gûyâ İ2.
[1475] 6(b) Rûyıñı âyîne-i ṣâfken âḫır berbâd : Ṣâf mir’ât iken âḫır rûḫ-ı yâri ber-bâd İ2.
[1476] 7(a) Pâ-be-ḫûn olmadadır kilk-i nigâh-ı İḥyâ : Pâ-be-ḫûn eyledi kilk-i nigeh-i İḥyâyı İ2.
[1477] B 104b, E 41a, İ 101b.

5 Ḫaṭ çeküb remmâl-i ḥüsn ismin dimiş çîn-i cebîn
Dökdigi her noḳṭaya bir ḫâl-i hindû ḳoymış ad

6 Penbeyi ol şûḫ idüb siḥr ile şâḫ-ı yâsemen
Ḳol atınca bâġ-ı ḥüsne sîm-bâzû ḳoymış ad

7 Eyle İḥyâ şîve-i iʿcâz-ı ḥüsne bir naẓar
Nergisi gûyâ idüb çeşm-i süḫan-gû ḳoymış ad

65[1478]
104b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ṣanma ḫûrşîd âşikâr oldı felekde hem-çü verd
Yaḳdı mihriñ sîne-i gerdûna ey meh dâġ-ı derd

2 Ġayret-i ḳaddiñle serv-i ser-keşe geldikce rast
Pâyına bend urdı cûy-ı eşk olub saḥrâ-neverd

3 Eylediler şeş-der-i ġamda dil pür dâġ-dâr
Ḳurdılar ʿaşḳ u muḥabbet sînede bâzî-i nerd

4 Ḳıldı muġberr ḫâṭırım peyġâm-ı ḫaṭṭıñla ṣabâ
Geldi bir sürʿatle kim olmışdı ḫilʿat-pûş gerd

5 İtmesün ey dil seni efsürde vażʿ-ı bâridi
Düşme baḥr-ı ʿaşḳa ol tünd-ḫûnuñ ṣûyı serd

6 Görmedi ol âteşîn ruḫsâr-ı ḫandânı bu şeb
Oldı şemʿiñ girye-i ḥasretle reng-i rûyı zerd

7 Naḳd-ı eşk itse nola serbâz-ı ʿaşḳ İḥyâ beni
Var mı mânend-i derim ḳût-fezâ-yı ḳalb-i merd

[1478] B 104b, İ 101b.

66[1479]
46a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Rûz-ı visâl-i yâr irişüb geldi mâh-ı ‘îd
Gün ṭoġdı başım üzre şeb-i hicr olub ba‘îd

2 Şemşîr-i ġamzesi dili kesdi niyâzdan
Ḳaṭ‘î cevâblarla lisânı ne pek ḥadîd

3 Virmişti señ raḳîbe mey-âşâm iken şehâ
Nuḳl-ı diger yemiş degil ‘âlemde ol pelîd

4 Sûḳ-ı emelde kâle-i vuṣlat müzâd olub
Keff-i yed it raḳîbe direm artırır Yezîd

5 Ḥâliñle ben ne ḥâle giriftârım el-amân
Yâr olmadı sitâre vü baḫtım değil sa‘îd

6 Ol mâh-ı serv-i ḳadde hevâdâr olur ṣabâ
Gün ṭoġrısı gibi gözümizden eser şerîr

7 İḥyâ süḫan-veri saña Vehbî gibi hemân
Ṣâbit ol üstine olasın naẓmda vaḥîd

67[1480]
105a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Zi tâb-ı nâz-ı[1481] ebrû gamze-et der-zîr mî-lerzed
Çü ṣayd-ı zaḫm-ı ḫûr der-sâye-i şemşîr mî-lerzed

2 Me-pendâr ey meh-i men nağmehâ der-vey hüveydâ şod
Zi bîm-i renciş-i tû nâle-i şebgîr mî-lerzed

3 Şeh-i ḥüsn-i tû ‘aks-i mâh-râ meḥbûs-ı yem mî-kerd
Be-bîn ez mevchâ-yı lücce der-rencîr mî-lerzed[1482]

[1479] İ2 46a.
[1480] B 105a, İ 101b, İ2 46a.
[1481] 1(a) Zi tâb-ı nâz-ı : Zi bîm-i çîn-i İ2.

4 Zi berḳ-i tâb-ı rûyet ber-zemîn berg-i ḫazân-âsâ
Hemîşe pertev-i ḫûrşîd-i ʻâlem-gîr mî-lerzed[1483]

5 Çerâ gûyî ki be-guzer pol-i şemşîr-i ebrûyem
Ki zânû-yı şekîb-i men be-ân teşvîr mî-lerzed

6 Çınân bî-tâb geştem ez ḫumâr-ı bâde-i pîrî[1484]
Ki der-dest nigâhem saġar-ı taṣvîr mî-lerzed

7 Hirâs der âistân der-bezm-i sengîn dil zâreş
Nehed pâ ber-zemîn saḫt çün her tîr mî-lerzed

8 Ne-sâzed ḳumrî-i kâm âşiyân ber-ser u tedbîret
Ki ḳad-deş tâ be bîḫ ez ṣarṣar-i taḳdîr mî-lerzed

9 Be-yâd-i sâʻid-i şîrîn-i men çün der-keşem âhî
Berây-ı raḥm ber-men cuy-bâr-ı şîr mî-lerzed[1485]

10 Eger vaṣf-i ten-i pâlûde-sâneş ber-dehân erzed
Zeban-i kilk-i İḫyâ der dem-i taḥrîr mî-lerzed[1486]

Ḥarfül-ẕâl
68[1487]
105a

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

1 Ḳande sükker ola çün laʻl-i şeker-bâr leẕîẕ
Yoḳ degül leẕẕeti ammâ dehen-i yâr leẕîẕ

2 ʿAşḳa ʿaḳlım gider olsa ne ḳadar şûr-engîz
Telḫ iken bâde gelür tabʿa ne esrâr leẕîẕ

[1482] 2 ve 3. beyitler İ2 nüshasında mevcut değildir.
[1483] Bu beyit İ2 nüshasında 2. beyittir.
[1484] 6(a) Çınân bî-tâb geştem ez ḫumâr-ı bâde-i pîrî : Çınân ez neşve-i ṣahbâ-yı pîrî nâ-tüvân geştem İ2. / 6, 7 ve 8. beyitler İ2 nüshasında 3,4 ve 5. beyitlerdir.
[1485] Bu beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.
[1486] Bu beyit İ2 nüshasında 6. beyittir.
[1487] B 105a, E 41a, İ 102a, L 72a, İ2 47a.

3 Öyle şîrîn dehensin ki ʿitâb itseñ olur
La'liñe geldigi dem telḫî-i güftâr lezîz[1488]

4 Ṭamaʿ-ı ḫâm gibi mîve-i ḥarîṣe olmaz
Ki leb-i ḫâhişine gelmede her-bâr lezîz[1489]

5 Dil-i hicrân-keşe İḥyâ ḫôş olur vaʿd-i viṣâl
Rûze-dâr-âne gelür ṣoḫbet-i[1490] ifṭâr lezîz

Ḥarfü'l-râ
69[1491]
105b

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

1 Belinde nâzdan âşüfte-ḥâl olur ḫançer
Velîkin[1492] ʿâşıḳa ejder-miṣâl olur ḫançer

2 Ṣafâsı dilleri bend eyledi[1493] kemerlerde
Leṭâfet ile çü âb-ı zülâl olur ḫançer

3 Yolında ölmege yârun ṭarîḳ var ʿâşıḳ[1494]
Delîl ararsañ eger saña dâl olur ḫançer

4 Tenimde şerḥalarımdan çizilse münḥarife[1495]
İçinde cedvel-i vaḳt-i zevâl olur ḫançer

5 Girer benimle o şûḫûñ miyânına dil atar
Netîce ʿarbede cûy-ı ḳıtâl olur ḫançer

6 Bahâr-ı bâg-ı cemâl ise ol ḫaṭṭ-ı nev-ḫîz
Riyâż-ı fitneye İḥyâ nihâl olur ḫançer

[1488] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Dehen-i dîde ṣulandı degil eşk-i ḥasret / O ḳadar kim süḫan-ı çeşm-i füsûn-kâr lezîz
[1489] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Öyle şîrîn-dehensin ki 'itâb itseñ olur / La'liñe geldigi dem telḫî-i güftâr lezîz
[1490] 5(b) ṣoḫbet-i : cilve-i İ2.
[1491] B 105b, E 41a, İ 102a, L 72b, İ2 48b.
[1492] 1(b) velîkin : gelince L, İ2.
[1493] 2(a) eyledi : itmede İ2.
[1494] 3(a) ʿâşıḳ : ey dil L, İ2. / 3(b) ararsañ eger saña : ister iseñ aña İ2.
[1495] 4(a) Tenimde şerḥalarımdan çizilse münḥarife : Çizilse şerḥalarım sînem üzre münḥarife L : Çizerse şerḥalarım kilk-i tîġi münḥarife İ2.

70[1496]
48b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Dil ehl-i ferâġa ger ṣıġsa rû ger aña birdir
Cihânıñ yek-sere ednâ vü a‘lâsı aña birdir

2 Güşâyiş-ḫâhi olmam ben se rûze ġonçe-i kâmıñ
Hezârı itse de teşvîḳ-i yârânıñ Ḫudâ birdir

3 Nedir sûdı bu nîlî ḥoḳḳa pür dârû-yı encümse
Şifâ ḫâl-i lebiñdir ‘illet-i ‘aşḳa devâ birdir

4 Sebük-serlerdeki ḫiffetle mîzân-ı şenâ‘atde
Girân-bârî-i vaż‘-ı nâ-pesend ḫôd-nümâ birdir

5 Görir biñ çâk-i dâmân ‘uyûbın göz diker ḫalḳa
Egerçi sûzen-i bed-bîne çeşm-i rûşenâ birdir

6 Tehî olmaḳda İḫyâ ḳulḳul-i câm ṣurâḥiyle
Mâ’il-i laḳlaḳ-ı gerden-keşân-ı i‘tinâ birdir

71[1497]
105b

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Gird-i ruḫsâruñda ey mihr ü ḫaṭṭ-ı şeb-gûn biter
Baḳ sifâl-i dilde ammâ âh-ı âteş-gûn[1498] biter

2 Bî-şümâr oldı ten-i ʿâşıḳda dâġ-ı zerd-fâm[1499]
Öyle münbitdir feżâ-yı ʿaşḳ kim altun biter

3 Eylesem tenhâ o serv-i ḳadde bârân-ı eşkimi
Ḳande var mantar gibi ol dem raḳîb-i dûn biter

[1496] İ2 48b.
[1497] B 105b, E 41b, İ 102b, L 72b, İ2 55a.
[1498] 1(b) âteş-gûn : sünbül-gûn İ2.
[1499] 2(a) zerd-fâm : zerd-gûn İ2. / 2(b) öyle / şöyle İ2.

4 Bûse iḳrâr itse câ-yı bûs olur gömgök yere
Ravża-i ḥüsnüñde gûyâ vaʿd ile kemmûn biter

5 Merdüm-i çeşmüñ dile toḫm-efgen-i şevḳ olalı
Çâr-bâġ-ı ʿunṣurumda siḥr ile efsûn biter

6 Kesdi bizden bir nigâh-ı mest-i nâzın[1500] çoḳ görür
Tâkiñ oldıḳça bürîde şâḫı ṣad-efzûn biter

7 Fikr-i bâlâsıyla giryân olsam İḥyâ dem-be-dem
Gülşen-i ṭâbʿımda serv-i mıṣraʿ-ı mevzûn biter

72[1501]
105b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Ol şûḫ-ı dil-firîbe ki ʿâlem pesend ider
Mir'âte baḳsa ḥüsnine ol hem pesend ider

2 Tamġâ-yı dâġ-ı ʿaşḳ ile her dem revâcıma
Naḳşın cebîn-i sikke-i dirhem pesend ider

3 Engüşt-i nerm-i vaṣṣâfiñı medd-i nigâh idüb
Sen şûḫa çeşm-i ḥalḳa-i ḫâtem pesend ider

4 Ser-pençe zîb-i raġbetüñ ey mihr olursa eşk
Bâlâ-terî-i ḳadrine şebnem pesend ider

5 İtdikce ber-hevâ ser-i gürz-i ḥabâbını
Merd-efgenî-i bâdiye Rüstem pesend ider

6 Ṭursam da ben ḫamûş olub ey reşk-i âfitâb
Nev-ḫaṭṭ-ı dil-pesendiñe sâyem pesend ider

7 İḥyâ füyûż-ı nuṭḳ-ı Mesîḥâ-demim ile
İʿcâz-ı ṭabʿ-ı şûḫuma[1502] Meryem pesend ider

[1500] 6(a) nâzın : şûḫun İ2.
[1501] B 105b, E 41b, İ 102b, L 72b, İ2 54b.
[1502] 7(b) İʿcâz-ı ṭabʿ-ı şûḫuma : Bu ṭabʿıma meşîme-i İ2.

73[1503]
106a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ol büti vaṣf itse dil taʿbîre bir ṣûret virir
Yâd idüb evvel ruḫın taḳrîre bir ṣûret virir

2 ʿÂşıḳ-ı küstâḫa ol[1504] ʿitâb itmezse de
Çehre eyler nâz ile taġrîre bir ṣûret virir

3 Kilk-i mûyın müjem dîvâr-ı deyr-i çeşmime
Şekliñ ol ʿÎsî-demüñ taṣvîre bir ṣûret virir

4 Gösterir dil şîşe-i ḫâṭırda rûy-ı inkisâr
Ey perî-ṭalʿat seni tesḫîre bir ṣûret virir

5 İddiʿâ-yı ʿaşḳ ider zerdî-i rûyıyla raḳîb
Ol müzevvir daʿvî-i tezvîre bir ṣûret virir

6 Büt-perestân-ı cemâlüñ ser-be-ser senden müdâm
Ey ṣanem yüz bulmaġa tedbîre bir ṣûret virir

7 ʿÂşıḳuñ bilmezse de imlâ kitâb-ı ḥüsnüñi
Levḥ-i dilde saʿy ider taḫrîre bir ṣûret virir

8 Maḥv ider jeng-i ġamı âyîne-i dilden o mâh
ʿAks-i rûyıyla anı tenvîre bir ṣuret virir[1505]

9 Gösterir İḫyâya rûy-ı dil o miʿmâr âfeti
Köhne-beyt-i ḫâtırın taʿmîre bir ṣûret virir

[1503] B 106a, E 41b, İ 102b, L 73a.
[1504] 2(a) ol : olâfet E, İ, L.
[1505] Bu beyit İ nüshâsında mevcut değildir, L nüshâsında 5. beyitten sonra geliyor. / 8(a) âyîne-i dilden o mâh : ruḫsârı ʿaks-endâz olub L. / 8(b)ʿAks-i rûyıyla anı tenvîre bir ṣuret virir : Ḥüsni mir'ât velî tenvîre bir sûret virür L.

74[1506]
106a

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Çeşmi gûyâ deşt-i bî-pâyân-ı ḥüsn âhûsıdır
Bir bakışda mülket-i siḥr ü füsûn câdûsıdır

2 İrtikâb itmem ḫilâfı söylerim ol serve ben
Ṭoġrısı ḫâṭır-nişânım ḳâmet-i dil-cûsıdır

3 Ḥüsni ʿâlem-gîr o mâhıñ[1507] kâküli müşg-i Ḫuten
Rûyı verd-i ʿAdn u dendânı ʿAden lü'lü'sidir

4 Olmaġiçün bâd-ı âhımdan esen bu çeşm-i ter
Şemʻ-i ʿaks-i rûyınuñ billûrdan ebrûsıdır[1508]

5 Çıkmaġa şevḳ-i ruḫuñla burc-ı mihre dûd-ı âh
Ḳalʻa-i çarḫuñ kemend-endâz-ı her-bârûsıdır

6 Geh ġazel-ḫân iden İḥyâ geh rübâʻî-ḫân seni
Bir gül endâmuñ[1509] ġazâl-i çeşm ü çâr-ebrûsıdır

75[1510]
106b

Mefâʻilün / Feʻilâtün / Mefâʻilün / Feʻilün

1 Göñülde ʿâlemi devr itsem ârzû birdir
Miṣâl-i ḳıble-nümâ semt-i cüst-cû birdir[1511]

2 Ser-i mûḥad eger bir hevâ-yı ʿaşḳ ise bes[1512]
Şinâ-verân-ı yemm-i vaḥdete kedû birdir[1513]

[1506] B 106a, E 42a, İ 103a, L 73a, İ2 48a.
[1507] 3(a) o mâhıñ : seyr it İ2.
[1508] 4(b) ebrûsıdır : fânûsıdır E, İ, L. / 4. beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.
[1509] 6(b) Bir gül endâmuñ : Dil-rübânıñ ol ġazâl-i L, İ2.
[1510] B 106b, E 42a, İ 103a, L 73b, A 4b, M 4b, S 5a.
[1511] Bu beyitten sonra L, A, S ve M nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Niyâzı Ḥaḳḳadır aşla cihâna baş egmez / Teveccüh-i dile miḥrâb-ı ser-fürû birdir.
[1512] 2(a) Ser-i mûḥad eger bir hevâ-yı ʿaşḳ ise bes : Hevâ-yı ʿaşḳla pür öyle bir ser isterler L, A, M, S.
[1513] Bu beyitten sonra L, A, S ve M nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
İder şu vechle bâḳî ki ʻizzet-i nefsi / Yanımda âb-ı ḥayât ile ab-rû birdir

3 Memerr-i her bed ü nîk oldı rehgüẕâr-ı ʿadem[1514]
Ḳavâfil-i mey ü nuḳle reh-i gülû birdir

4 Olur mı ẓulmet-i cehl içre ḫayr u şer temyîz
Şeb-i siyâhda zişt ile ḫûb-rû birdir[1515]

5 Perî-veşân eger encüm-şümâr olursa yine
Felekde ḥüsn ile İḥyâ o mâh-rû birdir

76[1516]
106b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Her dem ki cürʿa-i meyi ol ʿişve-ger döker
Gûyâ piyâle tâbiş-i ʿaşḳıyla dürr döker

2 Nûş eyleyenler ʿaşḳuña sâḳî müşelleşi[1517]
Ten ḳâlıbına rûḥ-ı revân-ı beşer döker

3 Âb-ı sirişkimi resen-i fikr-i kâkülüñ
Ḥavż-ı dü çeşme çâh-ı dilimden çeker döker

4 Her şeb degil fütâde olan encüm-i felek[1518]
Çıḳdıḳça evce meşʿal-i âhım şerer döker

5 Remmâl-i çarḫ bulmaġiçün mihri her gice[1519]
Ḫaṭṭ-ı şihâb ü noḳṭa-i necmi çizer döker

6 Teʾşîr-i sûz-ı nuṭḳıma İḥyâ olur mı söz[1520]
Kim eşk-i ḫâmemi bu dem-i feyż eşer döker

[1514] 3(a) Memerr-i her bed ü nîk oldı rehgüẕâr-ı ʿadem : Degil memerr-i bed ü nîk mâ-ʿadâ-yı ʿadem L, A, M, S.

[1515] 4(a) Olur mı ẓulmet-i cehl içre ḫayr u şer temyîz : Olur mı perde-i cehl içre küfr ü îmân farḳ L, A, M, S. / L, A ve M nüshalarında bu beyit 3. beyitle yer değiştiriyor. / Bu beyitten sonra L, A, S ve M nüshalarında şu iki beyit yer almaktadır:
Çıḳar mı dâmen-i nâmûsa degse leke-i ʿayb / ʿİlâcı yoḳ anı terk ile şüst ü şû birdir
Dehân eylese bed-gû ʿitâb ile şad çâk / Ḫamûşlıḳdır anuñ çâresi rüfû birdir

[1516] B 106b, E 42a, İ 103b, L 73b, İ2 48a.

[1517] 2(a) Nûş eyleyenler ʿaşḳuña sâḳî müşelleşi : Sâḳî içenler ʿaşḳıña râh-ı müşelleşi L : Nûş eyleyen müşelleş sâḳîyi gûyiyâ İ2.

[1518] 4(a) Her şeb degil fütâde olan encüm-i felek : Encüm degil fütâde çekildikce her gice L / 4(b) çıḳdıḳca evce : râh-ı sipihre L. / 4. beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.

[1519] 5(a) mihri her gice : mihr-i ḫâveri L : mihr-i enveri İ2.

[1520] 6(a) Teʾşîr-i sûz-ı nuṭḳıma İḥyâ olur mı söz : Sûz u güdâz-ı nuṭḳıma İḥyâ olur mı söz İ2.

77[1521]
106b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Pister-i nâzda cânân ki nigeh libâsın çıḳarır[1522]
Dûd-ı âhıñ göñül ol demde ḳabâsın çıḳarır

2 Ne ḳâdar ḥarf-nedân-ı sebaḳ-ı cevr ise yâr
Dâl ḫançer olur âh işte[1523] bu râsın çıḳarır

3 Sâḥil-i ḫâhişe yan gelse eger fülk-i viṣâl
Evvelâ başdan o şûḫum bu gedâsın çıḳarır

4 Çeker âh-ı şerer-âlûdı şeh-i mülket-i ‘aşḳ
Rezm-gâh-ı ġama zerrîn livâsın çıḳarır

5 Degül İḥyâ görinen gird-i lebinde ḫaṭṭ-ı nev
Ḥoḳḳa-i laʿlinüñ ol mâh liḳâsın çıḳarır

78[1524]
107a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Kimüñ hem-bezmisin pister-nişîn-i raġbetüñ kimdir
Ḳadeḥ-peymâ-yı bezm-i ḫâs ʿayş ü ʿişretüñ kimdir

2 Ne bezmüñ şemʿisin şevḳ-âşinâ-yı ṭalʿatüñ kimdir
ʿAceb pervâne-veş per-sûz-ı nâr-ı ḥasretüñ[1525] kimdir

3 Perî-zâdem kimüñ mînâ-nişîn-i çeşmidir ʿaksiñ[1526]
Buḫûr-efrûz-ı âh-ı iştiyâḳ-ı daʿvetüñ kimdir

[1521] B 106b, E 42a, İ 103b, L 73b, İ2 49a.
[1522] 1(a) Pister-i nâzda cânân ki nigeh libâsın çıḳarır : Yâr geh pireheniñ ince yaḳâsın çıḳarır İ2.
[1523] 2(b) âh işte : ol mâh İ2.
[1524] B 107a, E 42b, İ 103b, L 74b, İ2 56a.
[1525] 2(b) ḥasretüñ : firḳatiñ İ2.
[1526] 3(a) Perî-zâdem kimüñ mînâ-nişîn-i çeşmidir ʿaksiñ : Kimiñ mînâ-nişîn-i çeşmidir ‘aks-i perî-zâdıñ İ2.

4 Bu nev ḫaṭṭ ile ey şîrâze-bend[1527] nüsḫa-i ḫûbı
Varaḳ gerdân-ı ṣubḥ u şâm bezm-i ülfetüñ kimdir

5 Gül ruḫsâr-ı âteş-reng-i istiḥyâ penâhuñdan
Mey-âsâ ber-ṭaraf-sâz-ı niḳâb-ı ḫacletüñ kimdir

6 Ser-i çevgân-ı merdüm-efgen-i gîsû-yı pür-ḫamdan
Ḫaber vir şehsüvârım gör bây-ı nükhetiñ kimdir

7 Geçilmez kâle cûyân-ı viṣâlüñden ʿaceb bilmem[1528]
Revâc-engîz-i nev-bâf perend-i şöhretiñ kimdir

8 Miṣâl-i kilk-i İḥyâ gülşen-i vaṣf-ı ʿiẕâruñda
Daḫî bir bülbül-i dil-geş-nevâ-yı midḥatüñ kimdir

79[1529]
56b

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Hemîşe reng-i ruḫım ʿaşḳ-ı dil-rübâdan uçar
Lehîb-i şemʿa-i sûzân gibi hevâdan uçar

2 Gedâ-yı kûyınıñ ekl itse üstüḫânıñ eger
Nişân-ı devlet olan ḫâṣiyyet-i Hümâdan uçar

3 Düşer ḳafasına âyende çeşm-i şahbâzı
Çü mürġ-ı dil ḳafes-i zülf-i müşg-sâdan uçar

4 Degilse keştî-i aʿmâle nâ Ḫudâ iḫlâṣ
Hevâ-yı nefs ile mevc-i yemm-i riyâdan uçar

5 Olur mı dâm-ı tevâżuʿla ṣaydı sehl İḥyâ
Güşâde bâl-ı tefâḫür olan semâdan uçar

[1527] 4(a) Bu nev ḫaṭṭ ile ey : Seniñ ey nev ḫaṭṭ-ı İ2.
[1528] 7(a) Geçilmez kâle cûyân-ı viṣâlüñden ʿaceb bilmem : Ser-â-ser kâle cûyân-ı viṣâliñdir cihân ammâ İ2.
[1529] İ2 56b.

80[1530]
49a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Nidem sevdâ-yı zülf-i pür-ḫam-ı dildâr olur ber-ser
Bersem-i şiven ol gûyâ siyeh destâr olur ber-ser

2 Açılsa mû-be-mû eczâ-yı kevne bûy ider te’ŝîr
O müşgîn perçemi çün ṭabla-i ‘aṭṭâr olur ber-ser

3 Niçün iḳlîm-i ḥüsne pâdişah olmaz o şîrîn-kâr
Ki zülfi sâye-i perr-i Hümâ âŝâr olur ber-ser

4 Degil gerdân olan ne çenber-i eflâk-ı nîlî-fâm
Duḫân-ı âhımıñ her ḥalḳası devvâr olur ber-ser

5 Niye engüşt-i ebrûsıyla îmâ itse meclisde
Hemân dest-i temennâ dil-i nâ-çâr olur ber-ser

6 Olursun pâdişâh-ı mülk-i tecrîd ey göñül bir şeb
Nücûmıyla felek bir tâc-ı güher-dâr olur ber-ser

7 O şûḫuñ ḫâk-i pâyı olmaḳ İḥyâ ser-nüviştiñ ser
Çün efser na‘l-i semm-i raḫşı aḫır kâr olur ber-ser

81[1531]
107a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Yan geldi dilde âteş-i ġam kerr ü ferrlenür
Bu vaż‘-ı bâride ḳızar âdem kederlenür

2 Fikr-i miyân-ı yâr ile âh-ı şerer-feşân
Çıḳdıḳça ṣan hevâyı fişekdir kemerlenür[1532]

[1530] İ2 49a.
[1531] B 107a, E 42b, İ 104a, L 75a, İ2 49b.
[1532] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Pek bas rikâb-ı ḫâhişe gel pây-ı himmeti / Elbet semend-i ser-keş-i vuṣlat egerlenir

3 Ṭutdı yüzine dâ’iresin hâle-veş o mâh
Ẓannım ḫadeng-i âh-ı dilimden siperlenür[1533]

4 Şîrînim itse ḫande-i dendân-nümâ bize
Ḳand-i leb-i mükerreri diş diş şekerlenür

5 Dilde şebân-geh âteş-i ʿaşḳ eyledi ẓuhûr
İḥyâ ten-i nizârım anuñçün fenerlenür[1534]

82[1535]
51a

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Leb-i dilber egerçi ʻâşıḳıñ rûḥ-ı revânıdır
Şükr güftârı ḥelvâ rinde şîrîn ḳût-ı cânıdır

2 Zemîn bûsî-i ḫâk-i meskenet resm-i eʻâlîdir
Göñül bâlâde görme kendiñi ṭavr-ı edânîdir

3 Ḳıyâs itme ṣafâ bî-vech ider mir’ât-ı dilde ʻaks
Sebeb ey meh-i ḫayâl şekl-i rûyıñ aḳrânıdır

4 Ġubâr-ı ḫaṭṭ nola ḳumdan uçdı fülk-i dil ammâ
Görindi ḳarası baḥr-ı ġamıñ vuṣlat nişânıdır

5 Çıḳar kâşâne-i gûş ḳabûle eyleme teb’îd
Fiġânıñ üstüḫân-ı sîne zîrâ nerdübânıdır

6 Giriftâr eyleyen dâm-ı niyâza ey hümâ-yı nâz
Seniñ bu gördigiñ ṣad-pâre sînem üstüḫânıdır

7 Vücûdım nüsḫası ẓâhirde İḥyâ muḫtaṣar ammâ
Beyânın ʻârif anlar kim anı kenzü’l-maʻânîdir

[1533] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Rûyına ṭutdı dâ’iresin hâle-veş o mâh / Bildim ki tîr-i âh-ı dilimden siperlenür

[1534] 5(b) fenerlenür : ferrlenür İ. / Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Dilde şeb-i firâḳ ẓuhûr itse nâr-ı ʻaşḳ / İḥyâ ten-i nizârım o sâʻat fenerlenür

[1535] İ2 51a.

83[1536]
51a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ruḫsâr-ı ḫaṭṭ ber-âver-i dil-dâde kim baḳar
Mir’ât-ı jeng-beste-i ekdâre kim baḳar

2 Atmaḳda seng-i ta‘neyi zühhâd-ı ḫôd-nümâ
İşkestegî-i câm-ı dil-zâde kim baḳar

3 Bir vechle o âyîne-i ruḫsârı görsen âh
Sırr-ı nühüfte-i dili iẓhâre kim baḳar

4 Revzen-güşâ-yı dîde-i ‘ibret olur mı ḫulḳ
Sûy-ı feżâ-yı ‘âlem-i esrâre kim baḳar

5 Tesbîḥ-i zikr-i ḳalbe gerek dâne-i sirişk
Zâhidü’l-kemde sübḥa-i zer-târe kim baḳar

6 Dânâ lik oldı beste-niẓâm-ı imâmeye
İḥyâ laṭîf-i naẓmla eş‘âre kim baḳar

84[1537]
51b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ruḫsâr-ı yâre geldi dime ḫaṭṭ ḫaṭâsı var
Her rû-nümâ-yı mülk-i şühûdıñ fenâsı var

2 İtme recâ-yı câh-ı feżâya duḫûl idüb
Varma kenâr-ı çâha düşersin ḳażâsı var

3 Işlâḥ-ı nefse sa‘yde zâhid ḳuṣûrı yoḳ
Berduş ider ḥaṣîri faḳaṭ bu riyâsı var

4 Ḫoḳḳa dehânıdır ḳalem engüşt-i sîmidir
Gülden mürekkeb ol ṣanmañ ḫôş-liḳâsı var

[1536] İ2 51a.
[1537] İ2 51b.

5 Ḫalḳıñ içinde çaġla yüri cûybâr-veş
Bu şûda ṭarz u ṭavrıñ efendi ṣafâsı var

6 Mâhı ḥisâba çekseler ‘âlem ‘aceb degil
Ṣarrâf-ı mihr ile niçe aḫz u ‘aṭâsı var

7 İḥyâ güşâd iden der-i gencîne-i dili
Düzd-i nigâhıdır ki anıñ sâbıḳâsı var

85[1538]
51b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Bir şeh-i ḥüsne ḳul ol ‘aşḳla devlet de budur
Baḳma hiç ġayriye keşretdeki vaḥdet de budur

2 Nola zülfinden ‘araḳ olsa çekîde ruḫına
Giceden jâle düşer gülşene ‘âdet de budur

3 Çeşm-i ‘uşşâḳa misâfir gele ‘aks-i ḫâliñ
Anı gözden ṣaḳınurlar ki ri’âyet de budur

4 Deheni vaṣfını ḳıl ḥalḳa-i zülfinden geç
Yoḳluġa sa‘y idegür varise himmet de budur

5 Uzadub ḳâmeti maḥfilde mü’ezzin-żâdem
Seyr idenler didiler Ḥaḳḳ bu ki ḳâmet de budur

6 Mâh-ı nev ol siyeh ebrû ise İḥyâ ruḫîde
Mihr-i pertev-fiken-i burc-ı leṭâfet de budur

[1538] İ2 51b.

86[1539]
52a

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Ne neşveler dile cânâ ṭolar ṭaşar boşanur
Mey-i lebinle ḫum-âsâ ṭolar ṭaşar boşanur

2 Dü dîdem eşkle vaḳf-ı sebîl-i ʿaşḳ olalı
Miṣâl-i meşrebe-i mâ ṭolar ṭaşar boşanur

3 Şarâb-ı şevḳıñ ile ṣanma bedr u hâle hilâl
Piyâle-i meh-i ġarrâ ṭolar ṭaşar boşanur

4 Nidem ki pey-güdâz olsa tâb-ı ruḫsârıñ
Göñül çü şemʿ-i şeb-ârâ ṭolar ṭaşar boşanur

5 Görüb gül-ġonçeyi tomruḳda taḫlîṣ itmege anı
Dem-â-dem çekdi verd nâleyi şeyḫâne bülbüller

6 Olınca bir nigeh fevvâre çeşm-i giryânım
Ḫazîne-i dil-i şeydâ ṭolar ṭaşar boşanur

7 Naẓîre Ḫaşmete İḫyâ olınca puḫte edâ
Hevesle dik-i temennâ ṭolar ṭaşar boşanur

87[1540]
107a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Başım üstinde felek ṣanma ki âvâre döner
O da ser-geşte-i ʿaşḳ olmada ben zâre döner

2 Büt-perest añlama gördikde seni ʿâşıḳ-ı zâr
Ḫayretinden ṣanma ṣûret-i dîvâre döner

[1539] İ2 52a.
[1540] B 107a, E 43a, İ 104a, L 75a, İ2 50b.

3 Seyr idiñ ʿaksinedir devr-i felek kim ol mâh
Beni meclisde görince yüzin aġyâre döner

4 Sû-be-sû dîde-i giryân ki döner ḥasret ile
Ṣan revân eyleyerek âbını fevvâre döner[1541]

5 Âl-i tennûre idüb çarḫ-ı şafaḳdan İḫyâ
Mevlevî-veş ṭarab-ı Şems ile hem-vâre döner

88[1542]
49b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ġam-ı müjgânıñ ey âfet bu dil ü câna girer
Ṣanki şahbâz-ı sitem-ger ṣaf-ı mürġâna girer

2 Leẕẕet-i ʿaşḳı bilenler ġam u miḫnet bilmez
Sûz-ı cândan dil-i pervaneye pervâne girer

3 ʿArż-ı ḥâl eyelemege cevr-i ḫaṭṭından o şehe
Dil varır dergehe ʿâḳıl ise dîvâne girer

4 Tîr-i âhım bu ṭoḳuz ḳat seper çarḫı deler
Her ḳaçan ol ḳaşı yâ ḥalḳa-i devrâna girer

5 Ṣâḥib-i rifʿat olanın gözedirler ʿaybın
Zer ki noḳṣânı ola cüz'îce mîzâne girer

6 Görinen al şafaḳ içre meh-i nev ṣanmañ
Ser-i mihri düşürüb tîġ-ı felek ḳâna girer

7 Ḫâk-i pâyı gözime girdi begendim yâriñ
Böyle iksîr ne girdi ele İḫyâ ne girer

[1541] Bu beyit İ2 nüshasında 2. beyittir.
[1542] İ2 49b.

89[1543]
107b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Gönül kim gülşen-i ʿaşḳ içre sevdâ pîç-i kâküldür
Çemenzâr-ı ṭarabda rişte bend-i sâḳ-ı sünbüldür

2 Miyân-ı şerḥalarda dâġ-ı ḫûnîn-i tenim ḳat ḳat
Şüküfte ṭarḥ-ı bâġ-ı sînede ḳatmer ḳaranfildir

3 Olur seng-i cefâdan pür-ṭanîn ammâ şikest olmaz
Ḫamîr-i kâse-i faġfûr-ı dil ṭıyn-ı taḥammüldür

4 Mey-i laʿliyle sâḳî ehl-i bezmi ḳıldı dem-beste
Ṣürâḥînüñ anuñçün dem-be-dem âvâzı ḳulḳuldür[1544]

5 Bahâr-ı ḫaṭṭ gelüb zeyn eyledi gülzâr-ı ruḫsârın
Elimde ḫâme İḥyâ şimdi ol şevḳ ile bülbüldür

90[1545]
50a

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Ṭutar beni o perî rûz u şeb ḳırar geçirir
Beni se raʿşe-i ḫâhiş çü teb ḳırar geçirir

2 Laṭîfesi ile güldürmeden bu bezm içre
Fütâde-gânını ol ḫande-leb ḳırar geçirir

3 Açılmaz ise geçilmez dimek der-i maḳṣûd
Bizi o şûḫ-ı cihân bî-taʿb ḳırar geçirir

4 Kemend-i ʿaşḳına zâhid dime boyun virmem
Ser-i taʿaṣṣubuñ ey bî-edeb ḳırar geçirir

[1543] B 107b, E 43a, İ 104a, L 75a, İ2 50a.
[1544] L ve İ2 nüshalarında bu beyitten sonra şu beyit yer almaktadır:
Yıḳıldı zûr seyl-i meyle yâriñ ḳadd-i şimşâdı / Geçer erbâb-ı zevḳ andan kenâr-ı vaṣla yer bildir
[1545] İ2 50a.

5 Ḳırıḳ kesim yanmazdan gelür geçer ol şûḫ
Şikeste ḥâl olan ‘uşşâḳı heb ḳırar geçirir

6 Ḳapuñda görse ger erbâb-ı ‘aşḳı derbânıñ
Ġażabla âteş olur ol ḥaṭab ḳırar geçirir

7 Gelürse ḫaṭṭ geçer İḥyâ diyü muḥabbetden
Faḳîri tîġ-ı müjen bî-sebeb ḳırar geçirir

91[1546]
50b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Göñül sâġar-zen-i meyḫâne-i ‘aşḳ u muḥabbetdir
Ne hüşyâr u ne ser-mest ehl-i derd ü ehl-i ḥâletdir

2 Nola mest-i teġâfül olsa yâriñ çeşm-i maḫmûrı
Ki her târ-ı nigâh âfeti bir tâk-i naḫvetdir

3 Naẓar mir’ât-ı ḥüsne bî-ümîd-i vaṣl-ı ḫûb amân
Görinmek anda ‘aks-ı kâm-ı dil bir başḳa ṣûretdir

4 İṣâbet itmesün ‘aynı diyü aġyârıñ ey âfet
İdersiñ kec-nigeh ol zümreye ayn-ı işâbetdir

5 Güẕer mümkin mi İḥyâ mâverâ-yı ye’se zîrâ kim
Ḥudûd-ı kişver-i âmâle ser-ḥadd-i nihâyetdir

92[1547]
107b

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Terk itmem kûyuñ didikçe ġamze dâmânım çeker
Nefye ebrûlar ise ṭuġrâ-yı fermânım çeker

[1546] İ2 50b.
[1547] B 107b, E 43a, İ 104a, L 75b, İ2 53a.

2 Gerdeninde kâkülün görsem boġar sevdâ beni
Rîsmânım ol dem âh-ı âṭeş-efşânım çeker

3 Bir miṣâlin ol gülüñ maʿnâda gel göster diyü
Ḫâr-ı müjgân dâmen-i ḫâb-ı perîşânım çeker

4 Rişte-i âmâle yer oldıḳça artar ârzûm[1548]
Ânı hemçün târ-ı ḥelvâ-yı ketân cânım çeker

5 Ḥadde-i çeşmimden İḥyâ târ-ı sîm-i eşkimi
Cevr ile ol sîm-keş-i maḥbûb-ı devrânım çeker[1549]

93[1550]
107b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Ṣaḫn-ı çemende bülbül aşüfte dem çeker
Gül-ġonçeler anuñ demine câm-ı Cem çeker

2 Feṯḥ-i ḥiṣâr-ı saḫt-ı dil-i yâre ʿazm idüb
Pîş-i cünûd nâlede âhım ʿalem çeker

3 Ol nâf-ı sîm-gûne ne ḳâbil ḳaplamaḳ
Keştîyi zûr cezb ile girdâb-ı yemm çeker

4 Ṣayd itdi mâhî-i dili seyr it o mâh-rû
Ḳullâb-ı şest-i zülfin idüb ḫam-ı necm çeker

5 Ebrûñı naḳş içün ṣanma her fütâdeniñ
Müjgânı levḥ-i çeşmine mûyın ḳalem çeker

6 Ṣanman o şâh-ı ḥüsn ider ʿuşşâḳa kec-nigâh
Cellâd-ı ġamze anlara tîġ-i sitem çeker

7 Çekmez kemîne fikri terâzû-yı bî-ḫôdî
Mizân-ı ʿaklla keşî her bâr ġam çeker

[1548] 4(a) Rişte-i âmâle yer oldıḳça artar ârzûm : İştihâm efzûn olur âmâle pür olduḳca ben İ2.
[1549] 5(b) Cevr ile ol sîm-keş-i maḥbûb-ı devrânım çeker : Dem-be-dem ol sîm-keş-âşûb devrânım çeker L, İ2.
[1550] B 107b, İ 104b.

8 İḥyâ ẓuhûr-ı ḫaṭṭ ü lebi gelse ḫâṭıra
Rûy-ı ʿarûs-ı şevḳle niḵâb-ı ʿadem çeker

94[1551]
53b

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Gel revnaḳ-ı bezm-i meyi ey pîr-i muġân vir
Keyfi nicedir duḫt-ı reziñ bize nişân vir

2 Ḫışm itme yanımda ne ararsın diyü cânâ
Luṭf it bulayım kendimi bir pâre amân vir

3 Nâr-ı kelle-i hecr ile çün şîşe-i dil pür
Âhıñla ḳażâya behey ifsâde dermân vir

4 Sûzân-ı ġam ol seyr-i yemm-i ʿaşḳ ise derdiñ
Keştî gibi sen ḳârne gelüb âteşe yân vir

5 Güftâre gel öpdür lebiñ ey rûḥ-ı revânım
Pür bâde-i feyż-i ʿâşıḳâ peymâne cân vir

6 Cûş-âverî-i ḳâzem-i eşʿâr ile İḥyâ
Fülk-i dil yârân-ı ṣafâya ḫalecân vir

95[1552]
52b

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Dil eşk ü âhıyla cânâ yağar eser ṣavurur
Miṣal-içarḫ-ı muʿallâ yağar eser ṣavurur

2 Dipî-i girye ile gird-bâd-ı nâlemden
Sipihr-i ʿaşḳ-ı dil-ârâ yağar eser ṣavurur

[1551] İ2 53b.
[1552] İ2 52b.

3 Dehân-ı ṣalyâ-feşânıyla lâf urub gürler
Raḳîb-i ‘arbede cûya yaġar eser ṣavurur

4 Ḳasemle furtuna-iḳasem itdi va‘dini yâr
Niyâz u eşkimiz ammâ yaġar eser ṣavurur

5 Görülse ümm-i ḫabâ’iṣ miṣâl-i bürd-i ‘acûz
Lebimle dîde-i mînâ yaġar eser ṣavurur

6 Fiġân ü girye ü pîçişle dönse çarḫa naġam
Ser-i her ‘âşıḳ-ı şeydâ yaġar eser ṣavurur

7 Güher-feşânî-i mażmûn ile idüb lâfı
Naẓîre-cûy olur İḥyâ yaġar eser ṣavurur

96[1553]
52b

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Ṭurma vaṣf-ı kâküliñ üftâdegân söyler yatur
Ḳaldırır sevdâmı ol dil-bestegân söyler yatur

2 Olmadı merhem-zen-i zaḫm ol ṭabîb-i cân diyü
Pister-i hicrânda ‘âşıḳ her zamân söyler yatur

3 Girmez ey muṭrib uṣûl ile egerçi gûşına
Naġme-i râz-ı dilim her dem kemân söyler yatur

4 Ey ṣanem-i ṣûret-perest ḫüsne itme i‘timâd
Ḫaste-i hicrân kim dirse yalan söyler yatur

5 Ḫâb-ı nâza varsa da çeşm-i süḫan-gû ġamzeler
Yine İḥyâyı ider vird-i zebân söyler yatur

[1553] İ2 52b.

97[1554]
53a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḫayâl-i ẓıll-ı ḳadd-i ḫôş-ḫırâmıyla yürek oynar
Amân ol ḳara gözli şûḫ-ı raḳḳâṣem ne pek oynar

2 Görüb ebrûñı baḥr-ı çîn-i pür-mevc-i cebîniñde
Hilâliñ ‘aksi ol sevḳ ile yemde çün semek oynar

3 Gözimden gitmez ol nev-ṭıflımıñ bâzîçesi yemmde
Derûn-ı çeşm-i giryânımda ṣanmañ kim bebek oynar

4 İder mıżrâb-ı ġam târ-ı rebâb-ı cismimi lerzân
Sen ey nabż-âşinâ-yı ‘aşḳ anı ẓann itme reg oynar

5 Meh ü ḫûrşîd elinde iki zildir şevḳ-i mihriñle
Döner bu çarḫ-ı gerdân kim gûyâ köçek oynar

6 Yedi mıhmîz-i âh-ı pür-şerârı şöyle İḥyâdan
Ki ġırbâl-ı şeb-i pür-necmde raḫş-ı felek oynar

98[1555]
108a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ḥużûr-ı şâh-ı nevrûza çıḳub dîvâne bülbüller
Elinden rûzgârıñ geldiler efġâne bülbüller

2 ʿArûs-ı ḥacle-pîrâ-yı çemendür diyü ser-tâ-ser
Urub zülf-i nesîme şehperinden şâne bülbüller

3 Niẓâmî ḫamsesidir gerçi her berg-i çenâr ammâ[1556]
Nigâh-endâzdır ders-i bahâristâne bülbüller

[1554] İ2 53a.
[1555] B 108a, E 43b, İ 104b, L 75b, İ2 52a.
[1556] 3(a) Niẓâmî ḫamsesidir gerçi her berg-i çenâr ammâ : Nizâmîdir bahârıñ ḫamse-i berg-i çenâr ammâ İ2.

4 Tehî mi câm-ı gül dest-i ṣabâda ditrer eylerken
Cihânı lerze-nâk-i naʿre-i mestâne bülbüller

5 Diken üzre ṭurur geldikce bezm-i gülşen-i dehre[1557]
Olur giryân şitâb-ı ġonçe-i ḫandâne bülbüller

6 ʿAceb mi göz dikerse dâmen-i ṣad-çâḳ-ı berge[1558]
Nigâhın sûzan eyler çâkî-i dâmâne bülbüller

7 Görüb gül-ġonceyi tomruḳda taḫlîṣ itmege İḥyâ[1559]
Demâdem çekdi vird-i nâleyi şeyḫâne bülbüller

8 Ṣenâ-ḫân oldılar mânend-i İḥyâ bâġ-ı ʿâlemde
Yine bir nev-nihâl-i gülşen-i irfâna bülbüller

9 Refîʿâ Ḥażreti ol evc-i pervâz-ı maʿârif kim
Terennüm-sâz-ı vaṣfı oldı meddâḥâne bülbüller

10 Ṣafâ-yı meşrebi reşk-âver-i mirʾât-cûlardır
Edâ-yı dülbend yerin meşḳ ider mürġâne bülbüller

11 Ola pür gûş-ı cânı naġme-i şâdıyla tâ her sâl
Ṭanîn-endâz olamaz[1560] kâse-i devrâne bülbülle

99[1561]
108a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ḳızarır duḫter-i rez laʿl-i[1562] lebüñden utanur
Câmı rû-pûş ider ol vechile bezmi ṭolanur

2 Ṣanma pür-jâle olur bâġda çeşm-i nergis
Mihr-i ruyuñ göricek şaʿşaʿasından ṣulanur

[1557] 5(a) bezm-i gülşen-i dehre : gûyâ bezm-i hestîye İ2.
[1558] 6(a) berge : ṣad-berge E, İ, L, İ2.
[1559] 7(b) İḥyâ : anı E, L. / 7. beyitten sonra gelen 4 beyit sadece E, L ve İ2 nüshalarında mevcuttur.
[1560] 11(b) olamaz : ola ne İ2.
[1561] B 108a, E 44a, İ 105a, L 76a.
[1562] 1(a) laʿl-i : reng-i L. / 1(b) Câmı rû-pûş ider ol vechile : Câm-ı ḫûrşîd ruḫuñ şevḳıne L.

3 Ḫâk-i Mecnûna eger sâye-i zülfüñ düşse
Âh Leylî diyerek ḫâb-ı ʿademden uyanur[1563]

4 Mesned-i nâzda yan gelseñ ayâ meh-i ṭalʿat
Sâye-veş bir ṭarafa zülf-i siyâhuñ uzanur

5 Ceyb ü destâre niẓâm-âver olur yâri gören
ʿAcabâ rûyını mir'ât-ı mücellâ mı ṣanur

6 Ġâlibâ vaṣla kemer-beste-i ruḫṣat olmuş
Gördüm ʿişveyle o nev-reste rıżâyı ḳuşanur

7 Mülk-i ġam şehleridir tâc-ı mücevher yerine
Seng-i ṭaʿneyle sırr-ı ehl-i maḥabbet ṭonanur

8 Ḫâl-i ruḫsârına beñzetmek içün el-ḳıṣṣa
Çehre-i necmi siyâh itmege âhım uzanur[1564]

9 Görse İḥyâ birini meclis-i meyde ġam-nâk
Laḳlaḳayla anı tenşîṭe ṣurâḥî boşanur

100[1565]
108b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Bir bûsesin ṭaleble ider biñ ʿitâb yâr
Fikr eyleyüb verâsını[1566] bir şey'i çoḳ ṣayar

2 Naʿl-i semend-i yâri nigâhım iderdi bûs
Ammâ ki cüfte-i siteminden gözüm ḳayar

3 Ṭınḳırdamazsa naġme-i vaʿd-i viṣâlini
Ol şâh-bâza[1567] dil bozıġı ʿâḳıbet ṭayâr

[1563] Bu beyitten sonra E(E nüshasında üstü çizilidir) ve L nüshalarında şu beyit yer almaktadır: Naḳd-ı eşkin döküb üftâde-i nâlân her dem / Sûḳ-ı ʿaşḳıñda nümâsıyla ne ġamlar ḳazanur
[1564] Bu beyit L nüshasında 3. beyitten sonra yer almaktadır.
[1565] B 108b, E 44a, İ 105a, L 76a.
[1566] 1(b) Fikr eyleyüb verâsını : Encâm-ı kârı fikr ile L.
[1567] 3(b) şâhbâza : şâh-ı nâza E, L.

4 Servüñ görüb ḳıyâm-ı ʿubûdiyyetin müdâm
Ṣahn-ı çemende sâyesi seccâdesin yayar

5 Ḍarbḫâne-i ḫayâlde taḳṭîʿ olındı heb
İḥyâ kelâmımız çü zer-i ḫâliṣü'l-ʿayâr

101[1568]
108b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Her dem ʿâşıḳ-ı miḥen[1569] rûz u şebinden söyler
Rûy ü gîsû-yı büt ġonçe-i lebinden söyler

2 Bilür üftâdeler ol ṭıfl ne şûḫ oldıġını
Ḫâce ṭurmış bize ḥüsn-i edebinden söyler

3 Naḳd-ı eşkim reh-i cânâneye dökdüm dirse
İʿtimâd eylemeñ aġyâre cebinden söyler

4 Ḳatı çoḳ çirk-i ḫabâṣetle mülevveṣ-endâm
Dem-be-dem pâkî-i ʿırḳ-ı nesebinden söyler

5 Vaḳti yoḳ tâze ġazel söylemege İḥyânuñ
Bunı bir şûḫ-ı ẓarîfüñ ṭalebinden söyler

102[1570]
108b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Peyveste ebruvânını hem-çün kemân ḳurar
Ẓannım budır helâkimi ol bî-amân ḳurar

2 Her târ-ı ṭurra zîr-i ʿaraḳ-çîn-i yârde
Mürġ-ı dilüñ şikârına dâm-ı nihân ḳurar

[1568] B 108b, E 44b, İ 105b, L 76b.
[1569] 1(a) ʿâşıḳ-ı miḥen : ʿâşıḳ ṣaḥn-ı L.
[1570] B 108b, E 44b, İ 105b, L 76b.

3 Çeşmim ḫayâl-i yâr ile eglenmek istese[1571]
Ġaflet gelür de perde-i ḫâb-ı girân ḳurar

4 Zülfi hevâsı ile resen-bâzî-i dile
Ṭûl-ı emel didikleri bir rîsmân ḳurar

5 Çaḳmış şarâb-ı naḫveti ben zâre ḳaṣd idüb
Cevr ü cefâ ṭabâncasını ol civân ḳurar[1572]

6 Miʿmâr-ı ṭurfe-sanʿat-ı kilk-i bedîʿ-i naḳş
İḥyâ zemîn-i tâzede beyt-i beyân ḳurar

103[1573]
109a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ebr-i zülfüñden amân rûyıñı raḫşân göster
Berḳ-i âteş-figen ḫırmen-i sâmân göster

2 ʿArşa-i nâza gir ebrûñı çıḳar ṭurrañdan
Ben seri gûy ideyim sen ḫam-ı çevgân göster

3 Âteşîn lücce ḥüsn-i ruḫ-ı dilberdeki ḫâl
Fülk-i Efrencidir ey dil göricek yan göster

4 Sünbül-i zülfi gül-rûyı görünsün yâriñ
Biraz ey dîde-i ter mevsim-i nîsân göster

5 Yaz bütün müşkilimi yârimle muṣavver ammâ
Beni dil-ḫaste-i hicrân anı Loḳmân göster

6 Yeter ey âyîne-i ḥayret-i dil ol ṣanemüñ
Ṭaleb-i vaṣlına bir ṣûret-i imkân göster

7 Dirseñ ey dil ʿalem-efrâz-ı ġam-ı ʿaşḳ olayım
Sîneden âh çeküb çâk-i girîbân göster

[1571] 3(a) istese : ister E.
[1572] Bu beyit E ve L nüshalarında şu şekildedir:
Bilmem nedir ḳuruntusı pür-âteş-i ġażab / Ol nev-cüvân ṭabânca-i cevri hemân ḳurar
[1573] B 109a, E 44b, İ 105b, L 76b.

8 Ḫâmeñ İḥyâ ḳo biraz sâḥa-i naẓmı gezsün
Eyle irḫâ-i ʿinân raḫşıña meydân göster

104[1574]
109a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Sînem pür âh ü âteş-i hicrân yanâr tüter
Sen şâh içün o micmer-i sûzân yanâr tüter

2 Ḳadd çekdi ṣanma serv ile her naḫl-i erġuvân
Nâr-ı ġamıñla arṣa-i devrân yanâr tüter

3 Sûzımdan âteşîn ruḫ-ı nev-reste ḫaṭṭ degil
Eyvân-ı ḥüsniñ ey şeh-i ḫûbân yanâr tüter

4 Eyler fürûġ-ı laʿl ü buḫâr serin ʿiyân
Reşk-i lebiñle kûh-ı Bedâḫşân yanâr tüter

5 Sevdâ-yı zülf ü şevḳ-i ruḫuñla degil biten
Sünbülle gül feżâ-yı gülistân yanâr tüter

6 Berḳ-efgen oldı ġamzesi âhım çaḳan
Ṣaḥrâ-yı dilde ḫırmen-i sâmân yanâr tüter

7 Her şeb zavallı başın alur ġarbe ʿaẓm ider
İḥyâ o mâha mihr-i diraḫşân yañar tüter

105[1575]
109b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ruḫuñda ḫâl-i ʿanber-bûya lâle dâġ-ı ber-dildir
Ḫâm-ı gîsûya mühre-i hâle dâġ-ı ber-dildir[1576]

[1574] B 109a, İ 105a.
[1575] B 109b, E 45a, İ 106a.
[1576] Bu beyit E nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Hemân ḫâl-i rûḫiyle ṣanma lâle dâġ-ı ber-dildir / Ṣevâd-ı naḳş-ı tamġâsıyle kâle dâġ-ı ber-dildir

2 Degil girdâb-ı reşk-i cûşîşiyle baḥr-ı bî-pâyân[1577]
Sirişk-i çeşm-i ʿuşşâḳ cemâle dâġ-ı ber-dildir

3 Ḳaranfil naḳş idelden pîç-i zülfi aṭlas-ı ḥüsne
Sevâd-ı şekl-i tamġâsıyla kâle dâġ-ı ber-dildir[1578]

4 Şafaḳ ẓann itme çekmiş sîneye mihr-i diraḫşânı
Gül rûyındaki ol reng-i âle dâġ-ı ber-dildir

5 Görenler merdümüñdür ṣandı ammâ çeşm-i giryânım
Nihân şu ḥalḳa-i zülfiñde[1579] ḫâle dâġ-ı ber-dildir

6 Gülüñ berginde pinhân ṣanma şebnem infiʿâlinden
Fiġân-ı bülbül-i âşüfte-ḥâle dâġ-ı ber-dildir

7 Degil dilde süveydâ[1580] ey ṣanem sen var iken ancaḳ
Tenim ṣad-naḳş-ı fânûs-ı ḫayâle dâġ-ı ber-dildir

8 Olur mı mihr ü mehden sînesi şam u seḥer ḫâlî[1581]
Felek tâb-ı ruḫuñdan lâ-muḥâle dâġ-ı ber-dildir

9 İder kûh-ı Bedaḫşân laʿlini pinhân derûnında
Lebi rengiyle olur şîrîn-maḳâle dâġ-ı ber-dildir

10 Pür olmış ṣanma naḳş-ı mühr ile mecmûʿa-i ḥakkâk
Ṣay[1582] levḥ-i ḳalb-i ehl-i ḥâle dâġ-ı ber-dildir

11 Ḥabâb-ı bâde-i gülgûn degüldir gördigüñ İḥyâ
Hevâ-yı laʿl-i sâḳîyle piyâle dâġ-ı ber-dildir

[1577] 2(a) Degil girdâb-ı reşk-i cûşîşiyle baḥr-ı bî-pâyân : Degül girdâb-ı baḥr-ı bî-kerân reşk-i ḫurûşundan E.
[1578] Bu beyit E nüshasında yer almıyor.
[1579] 5(b) zülfiñde : gîsûda E.
[1580] 7(a) Degil dilde süveydâ : süveydâ ṣanma dilde E.
[1581] 8(a) Olur mı mihr ü mehden sînesi şam u seḥer ḫâlî: Degüldir rûz ü şeb mihr ile mehden sînesi ḫâlî E.
[1582] 10(b) ṣay : ṣafâ-yı E, İ.

106[1583]
109b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Gül ġonçeler açıldı olub hem-dem-i bahâr
Oldı güşâde 'uḳde-i diller dem-i bahâr

2 Encüm degil şükûfeler 'aks itdi çerḫa tâ
Mir'âte döndi ṣafvet ile 'âlem-i bahâr

3 Lebrîz-i nuḳl-i jâle idüb kâse-i güli[1584]
Zerrîn-ḳadeḥle 'ayş ü dem eyler Cem-i bahâr

4 Ḳaṣr-ı meşâme çıḳdı şemîm-i benefşe-zâr
Mevc-i[1585] hevâyı eyleyerek süllem-i bahâr

5 Reşk ile ṣafvet-i dürr-i dendân-ı dilbere
Düşdi firâş-ı berg-i güle şebnem-i bahâr

6 Germ eyledi hevâ-yı zemistânı serd iken
Tâb-ı nefesle bülbül-i âteş-dem-i bahâr

7 Tâ çarḫa atdı mâhî-i şevḳi degül hilâl
Ser-pençe-i telâṭum-ı mevc-i yemm-i bahâr

8 Tevfîḳdir bu ḥüsn ü leṭâfetle eyleyen
İḥyâ sevâd-ı naẓm-ı terüñ tev'em-i bahâr

107[1586]
110a

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

1 Rûy-ı cânânı ḫôy-ı ḫaclet bir âh itsem ḳapar
Berg-i gülden nâzik ol ruḫlar buluṭdan nem ḳapar

[1583] B 109b, E 45a, İ 106a, L 77a.
[1584] 3(a) kâse-i güli : ġonçe-i güli L.
[1585] 4(b) mevc-i : mey-i E, L.
[1586] B 110a, E 45a, İ 106b, L 77a.

2 Bûs ider aġyâr ḫâl-i ʿârıżın fırṣat bulub
Şest-i târ-ı kâkülünden hemçü mâhî yem ḳapar

3 Ṣubḥ-dem görsem ruḫın eşk-i şebânım maḥv olur
Evc-i ḥüsnüñ mihr-i ʿâlem-tâbıdır şebnem ḳapar

4 Ey ṣanem ṣaḳlar ḫayâlüñ sînede bizden raḳîb
Gûyîyâ deyr içre râḥib ṣûret-i Meryem ḳapar[1587]

5 ʿİṣmet-i maʿnî-i rengîni temâşâ eyle kim
Rûyın ol dûşîze her dem görse nâ-maḥrem ḳapar

6 Per-güşâ-yı ġamze olsa şah-bâz-ı çeşm-i yâr
Mürġ-veş İḥyâ dil-i uşşâḳını ol dem ḳapar

108[1588]
110a

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Firâşe girse ol âfet fıḳır fıḳır ḳaynar
Virir mi ʿâşıḳa ruḫṣat fıḳır fıḳır ḳaynar

2 Derûne olsa ruḫ-ı âteşîni tâb-efgen
Firâz-ı dîk-i maḥabbet fıḳır fıḳır ḳaynar

3 İderse maʿden-i kibrît-i ʿaşḳa dilde güẕer
Çıḳınca eşk-i ter elbet fıḳır fıḳır ḳaynar

4 Serimde nârgile-veş mârpuç-ı âhımdan
Göñülde şûriş-i ḥasret fıḳır fıḳır ḳaynar

5 Gelürse ḳand-i lebi yâda mûr-ı ḥırṣ u ṭamaʿ
Zemîn-i dilde o sâʿat fıḳır fıḳır ḳaynar

6 Çü-ḳahve minkâl-i pür-sûz-ı dilde sevdâmız
O şûḫ ile dem-i ülfet fıḳır fıḳır ḳaynar

[1587] Bu beyitten sonra E (E'de üstü çizili) ve L'de şu beyit yer almaktadır:
Sâḥa-i ġamda cirîd-endâz âh oldıḳca ben / Düşmeden ḫâke hevâdan çarḫ anı muḥkem ḳapar
[1588] B 110a, E 45b, İ 106b, L 77b.

7 Dürûġla köpürür herze-gûlaruñ deheni
Ḫum-ı şarâb-ı ḥabâṣet fıḳır fıḳır ḳaynar

8 Hevâ-yı ʿaşḳ ile sûz-ı süḫan olur efzûn
Ya mevc-i baḥr-ı ṭabîʿat fıḳır fıḳır ḳaynar

9 Bu naẓm-ı dil-geşi ḳaynarca mıdur İhyânuñ
Dem-â-dem anda leṭâfet fıḳır fıḳır ḳaynar

109[1589]
110b

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Hevâ-yı ʿaşḳ ile dil dâmen-i nigârı ṭutar
O fülk-i lücce-i ümmîd bir kenârı ṭutar

2 Remîde olma ey âhû seni fütâdelerüñ
Kemend-i ḫam-be-ḫam âh-ı pür-şerârı ṭutar

3 Felekde mihr daḫî bî-mecâl-i ʿaşḳuñdur
Yürür żaʿîf-i kef-i pertevi cidârı ṭutar

4 Esîr-i zülfüñi sevdâ sevâd-ı Çîne ṣalar
Ḫarîṣ-i ḳand-i lebüñ semt-i Ḳandehârı ṭutar

5 O ser-tıraşe disem yoḳ cihânda bir miṣlüñ
Ḥicâb ider yüze mir'ât-ı tâb-dârı ṭutar

6 Ḳapar o muġbeçe anuñla hûş-ı mey-nûşı
Tehî mi elde ṭolu câm-ı ḫôş-güvârı ṭutar

7 Miṣâl-i nevbet-i teb iki günde bir İḥyâ
İdüb bahâne-i ṣoḥbet raḳîb yâri ṭutar

[1589] B 110b, E 45b, İ 107a, L 77b.

110[1590]
110b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 O perî-dîdeden olduḳça nihân cân dirler
Âşikâr oldıġı ân mihr-i diraḫşân dirler[1591]

2 Za‘ferân gibi ruḫ-ı ʿâşıḳını zerd[1592] itmiş
Şimdi ol ġonçe-i leb-besteyi ḫandân dirler

3 İtme dôlâb aña ey dil saña döndikce döner
Ki o meh-pâreyi pek âfet-i devrân dirler[1593]

4 Kim revâc-ı ser-i bâzâr-ı maḥabbet eyler
Kâle-i vaṣlı kenârındaki hicrân dirler

5 Şevḳ-ı ruḫsârı ile çeşmime bezm-i ġamda
Reşḫa-pâş nem-i eşk olsa gül-âbdan dirler[1594]

6 Dir ise ḫâline lezzet-çeş-i vaṣlıñ fülfül
Lebiñe ḫân-ı melâḥatde nemekdân dirler

7 Tîġ-ı ġamzeñle dikiş ṭutmaz o dil kim ola çâk[1595]
Sûzını olsa da müjġân-ı ġazâlân dirler

8 Ḫayrı çoḳdur hele peyrevliginiñ üstâdlara
Gerçi İḥyâ saña vehbî imiş ʿirfân dirler[1596]

[1590] B 110b, E 45b, İ 107a, L 78a, İ2 57b.
[1591] 1(b) Âşikâr oldıġı ân: Yüze geldikce hemân L / 1. beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır: Ġâ’ibâne o perî-rûya beli cân dirler : Yüze geldikce velî mihr-i diraḫşân dirler
[1592] 2(a) zerd : zâr L. / ruḫ-ı ʿâşıḳını zerd itmiş : hezâr ‘âşıḳı rû-zerd itmiş İ2.
[1593] Bu beyit İ2 nüshasında 2. beyittir.
[1594] 5. beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.
[1595] 7(a) Tîġ-ı ġamzeñle dikiş ṭutmaz o dil kim ola çâk : Çeşmiñe göz dikeniñ ṣabrı dikiş ṭutmaz imiş İ2.
[1596] Bu gazelden sonra L ve E nüshalarında bir gazel yer almaktadır. Ancak bu gazel E nüshasında “yazılmaya!” ibareli, üstü çizilmiş bir halde, L nüshasında ise tahrip olmuş durumdadır. Belirtilen nedenlerden dolayı okunamamıştır.

111[1597]
70a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Dil nûş-ı iştihâ-yı la‘line bâl-ı ṣafâ dirler
Ḫadeng-i ġamze-i zehr-âbıña nîş-i cefâ dirler

2 Görince gitdi nâziyle ḳırılmaḳ ‘işve-bâzından
Ruḫ-ı zerd-i raḳîbe ol vechden mûmyâ dirler

3 Ser-i müjgân-ı çeşm-i ḥasretimden reh-güzârıñda
Olur âzürde-i ḫâr-ı elem pây-ı ṣabâ dirler

4 Sâz-ı cefânıñ baṣar bemm teline dîde-i ‘âşıḳ
Nigâh itmeñ o rütbe zülfiñe ‘ayn-ı ḫaṭâ dirler

5 Benim ṭûṭî-i ḫôş-güftâr-ı ḫâmem söyleden İḥyâ
O dildir ki aña âyîne-i ‘âlem-nümâ dirler

112[1598]
70a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ne âyîne-i diraḫşân nûr-ı Ṭûr feyż-i Sübḥânî
Kelîm-i ḫâmeniñ çeşmi anıñla rûşenâ dirler

2 Ne nûr ol ṭab‘-ı pâk-i Ḥażret-i Nâşid Efendidir
Ki yanında anın ḫûrşîd u mâhı bî-żiyâ dirler

3 Emîr-i mülk-i dâniş mîr-i vâlâ kişver-bîniş
Bihîn âferîneş andaki ṭavr u edâ dirler

4 Bedîhe-gûy-ı devrân gûy-bâz-ı arṣa-i ‘irfân
Aña zerrîn çevgân olsa mâh-ı nev sezâ dirler

5 Sipihr-i mekrümetde ol meh-i tâbân-ı iḥsânıñ
Seḥâb-ı pençesidir reşḥa-baḫşâ-yı ‘aṭâ dirler

[1597] İ2 70a.
[1598] İ2 70a.

6 Olur ṭayy-kerde-i pây-ı semend-i himmet yek-ser
İderse cünbiş-i kemter semâvât-ı ʻalâ dirler

7 Nola ḥayrân iderse çeşm-i cânı ḥüsn-i âsârı
Medâr-ı ḫâmesine sürme-i ḥayret-fezâ dirler

8 Hemân ḫilʻat be-dûş ṣıḥḥat olsun ẕât-ı vâlâsı
Duʻâsın böyle itmezse gönül eyler ḳabâ dirler

113[1599]
111a

Mefʻûlü / Fâʻilâtü / Mefâʻîlü /Fâʻilün

1 Şâneyle yâr zülf-i siyeh-fâmı ḳaldırır
Ser-pençe-i cefâ ile sevdâmı ḳaldırır

2 Gül-bergi ḫâkden nitekim refʻ ider ṣabâ
Âhımda ḫâbdan o gül-endâmı ḳaldırır

3 Berḳ-i cemâliñi gören ey âfet-i cihân
Ṣaḥrâ-yı dilde ḫırmen-i ârâmı ḳaldırır

4 Sâḳî ʻaceb ki bezme ayaḳ başṣa muḥtesib
Âdem yerine ḳor da anı câmı ḳaldırır

5 Sâḳî gelince şevket-i ḥüsn ile meclîse
İḥyâ ayaġa tevbemiz ibrâmı ḳaldırır[1600]

114[1601]
111a

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Çünki sâḳî ol nihâl-i bâġ-ı ḥüsn almalıdır
Deste rümmânî mey emrûdî ḳadeḥ almalıdır

[1599] B 111a, E 46a, İ 107a, L 78b.
[1600] Bu beyit E ve L nüshalarında şu şekildedir:
İḥyâ ayaġa tevbemizi gelse meclise / Ol âfetüñ meḥâbet-i ibrâmı ḳaldırır
[1601] B 111a, E 46a, İ 107b, L 78b.

2 Muḥtesib-zâdem çıḳub mestân-ı ʿaşḳı ṭutmaġa
Kûçe-gerd-i nâz olub eṭrâfa ḳavl ṣalmalıdır

3 Tâ felekde gûş-ı nâhide çalınmış nâlemiz
Ġayrı bu ḳânûn-ı ʿârî yerlere çalmalıdır

4 Geldi ḫaṭṭuñ sâkin olmaz mı hevâ-yı ʿaşḳımız
Bâd-ı saḫt aḫşâm irince ʿâdetâ ḳalmalıdır

5 İsteyen ʿaksi gibi ol serve İḥyâ intisâb
Baḥr-ı ʿaşḳı boylayub tâ ḳaʿrına ṭalmalıdır

115[1602]
111a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 ʿAks ider çeşm-i tere cism-i laṭîfi çün nûr
Bir perî şîşe-i tesḥîrde gûyâ maḥṣûr

2 Gerdeni şevḳ ile sûz-ı dilin ḳıldı beyân
Yandı ol şûḫuñ elinden bize şemʿ-i kâfûr

3 Öyle lebrîz-i taḥammül sitem-i yâre cihân
Ki şikest itse serin ṭınmaya Şâh-ı Faġfûr

4 Âhı peyveste-i çarḫ itme degül emr-i baʿîd
Bir nigâh itdüñ ey âfet baña kim dûr-â-dûr

5 Resen-i cezbe ile olmasa gerden-i beste
Niye ey dil çekilür dâr-ı beḳâya Mansûr

6 Beñzemez rûyıña ol kâkül-i ber-dûşûñ ile
Giyse de mihr-i felek ebr-i siyehden semmûr

7 Oldı İḥyâ şiken-i zülfiñe üftâde begüm
Ḥâlin ʿarż eyledi işkeste vü beste maʿzûr

[1602] B 111a, E 46b, İ 107b, L 78b.

116[1603]
111b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü /Fâ'ilün

1 Ḫırçın ḳalbi cevriyle ol şûḫ teng ider
Ammâ ki bâr-ı ḥayret-i ḥüsniyle deng ider

2 Çarḫ üstüḫân-ı geşte-i ebrûsın ol mehüñ[1604]
Ẓann itme ġurre başına sîmîn çeleng ider

3 Pür-tâbı ebr-i zülfüñe şâyân[1605] o ʿâşıḳuñ
Kim dağlar ile cismini hem-çün peleng ider

4 Ṭutmaz el üzre ḫalḳ-ı cihân ṭard ider anı[1606]
Manende-i ḫınâ ile her kim ki reng ider

5 Gerdân-ı ḥarṣ olan seri gerdûn fırıl fırıl[1607]
Çün seng-i âsiyâ çevirir bî-direng ider

6 Zevrâkçe-i ḫayâlini çekdikçe ḳarâya
Bir bir[1608] suṭûr-ı naẓmını İḥyâ felenk ider

117[1609]
111b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Ol ḥüsn ü ân ki çeşm-i dile tâb ü fer virir
Ṣanmañ o tâbı rûzına şems ü ḳamer virir

2 Uçmaz mı bâm-ı dildeki mürġ-ı ḥużûrumuz
Sevdâ-yı zülf-i yâr aña mâdâm per virir

[1603] B 111b, E 46b, İ 107b, L 79a, İ2 58a.
[1604] 2(a) ebrûsın ol mehüñ : ebrûlarıñ gehî L. / 2. beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ẓann itme ġurra başına gâhî teberrüken / Çarḫ-ı üstüḫân-ı geşte-i ebrûñ çeleng ider
[1605] 3(a) zülfüñe şâyân : zülfe revâdır İ2.
[1606] 4(a) Ṭutmaz el üzre ḫalḳ-ı cihân ṭard ider anı : Ṭard eyler anı 'adem olanlar bir iki dem
[1607] 5(a) gerdûn fırıl fırıl : çün seng-i âsiyâ İ2. / 5(b) çün seng-i âsiyâ: gerdûn fırıl fırıl İ2. / Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Âh itme baḫtıñ olmaya anıñla tîre kim / Ḳartâla çarḫ kendi perendin ḫadeng ider
[1608] 6(b) bir bir : mevc-i İ2.
[1609] B 111b, E 47a, İ 108a, L 79a.

3 Dendânı fikri mes’ele-i ʿaşḳı ḥall içün
Müjgân eline eşk-i terimden derer virir

4 Yâd-ı ruḫuñla dîde ki ḫûn-âbe-rîz olur
Her ḳaṭre-i çekîdesi bir verd-i ter virir

5 Mihr ü meh felekle gül-i gülistân degil
Nevk-i ḫadeng-i ġamzeñe ʿâlem seper virir

6 Ḫaṭṭ geldi bûse vir bize ey ḫôş-ḫırâm-ı nâz
Bâġuñ bahâr irince nihâlânı ber virir

7 Ṭut dâmen-i firâġı göñül ḳısmetüñ gelür
Bâḳ ʿibret ile sâḥile deryâ güher virir[1610]

8 İḥyâ güşâyişi der-i genc-i icâbete
Miftâḥ-ı âhenîn gibi âh-ı seḥer virir

118[1611]
112a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Dile şevḳ-i tecellî-i cemâlüñ pertev-efgendir
Anuñçün âh-ı âteş-bârı cânâ naḫl-i eymendir

2 Ẓuhûr-ı mihr-i Ḥaḳḳa mû-sepîd olmaḳ ʿalâmetdir
Seḥer şemsüñ ṭulûʿından bu maʿnâ baña rûşendir

3 Nola bu çarḫ-ı gerdân ser-be-ser ḫalḳı hebâ itse[1612]
Ḥekîm-i ferdüñ eczâḫâne-i ṣunʿunda hâvendir

4 Ḥaẕer ḳıl şehsüvârım ḳalbe eşhebdân-ı cevr olma[1613]
Sinân-ı fikr-i ġamzeñle pür olmış çâh-ı Bîjendir

[1610] Bu beyit L nüshasında mevcut değildir.
[1611] B 112a, E 47a, İ 108a, L 79a.
[1612] 3(a) ḫalḳı hebâ itse : ʿâlem hebâ olsa L.
[1613] 4(a)Ḥaẕer ḳıl şehsüvârım ḳalbe eşhebdân-ı cevr olma : Dile ey ḳaḥramân-ı ʿarṣa-i nâz esb-i revân olma L.

5 İdelden ḫâhiş-i gül-bûseler pür-naḳş-ı reng-â-reng
Derûnum levḥi şimdi ṣafḥa-i taṣvîr-i gülşendir

6 O şûḫ-ı dil-pesende göz dikersem vechi var zîrâ
Nigâhım rişte dir müjgân-ı çeşmim nevk-i sûzendir

7 Reh-i tanẓîr-i naẓm-ı ʿârif-i ḫôş-gûya düşmekden
Çekilmek günc-i ḫâmûşiye İḥyâ bana ehvendir

119[1614]
79b

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 O ẕât-ı pür-maʻârif kim feżâ-yı gülşen-i taʻbir
Gül-i mażmûn-ı rengîn ile ser-tâ-ser müzeyyendir

2 Kemâl-endûz-ı envâʻ-ı hüner kim sûḳ-ı ʻirfânda
Derûnı kâle-i nev-bâf-ı ʻilm ü fażla maḥzendir

3 Şuʻâʻ-ı zihn-i veḳḳâdı żiyâ-pâş evc-i taḥḳîke
Fürûġ-ı ʻaḳlı nisyân ü zühûle berḳ-i ḫazândır

4 Dehen-i mâhiyyetin taʻrîfden ḫâmûş-ı ʻacz olmuş
Ḳalem-i ḥaysiyyetin zikr ü beyân itmekde elkendir

5 Ola naḫl-i ümîdi ravżâ-i ʻâlemde bâr-âver
Duʻâmız böyle merfûʻ icâbet-gâh-ı Zü'l-minendir

120[1615]
112a

Mefʻûlü / Fâʻilâtü / Mefâʻîlü / Fâʻilün

1 ʿÂşıḳ lebüñ ḫayâlini[1616] çeşm-i pür-âba ḳor
Gûyâ kirâsı sâġar-ı ṣahbâ-yı nâba ḳor

[1614] L 79b, E 47b. E nüshasında ise "yazılmaya!" ibârelidir.
[1615] B 112a, E 47b,İ 108a, L 79b, İ2 59a.
[1616] 1(a) lebüñ ḫayâlini : ki ʻaks-i laʻliñi İ2.

2 Reng-i ruḫuñ perîde ider tâb-ı âfitâb
Yüz virme ebr-i ḫaṭṭ seni ey meḥ ḥicâba ḳor

3 Pây-ı nigâha çeşm-i siyeh-mesti teng ise
Ḫâffâf-zâde ḳalıb-ı bî-reng-i ḫâba ḳor[1617]

4 Tâbânı ḳaldırır meh-i nev mülk-i Çîne dek
Pâyın nidem ki fitne-i ebrû rikâbe ḳor

5 Ḳıymet-feżâ-yı laʿl-i lebüñ oldıġın felek
Fehm itse[1618] âb-ı eşkimi yâḳût-ı nâba ḳor

6 Şevḳ-ı ruḫuñla toḫm-ı şerârın çıḳub bu âh[1619]
Hem-çün sipend-i micmere-i âfitâba ḳor

7 Vîrân göñüller içre olur şeb-çerâġ-ı ʿaşḳ
İḥyâ felek defîneyi cây-ı ḫarâba ḳor[1620]

121[1621]
112a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Dilberâ her gören âzâde seni bende olur
ʿÂlemi bende çeken ceẕbe vü ân sende olur

2 Virür aġyâr-ı siyeh-rûya beşâşet ḥüsnüñ
Ey meh envâruñ ile gökyüzi tâbende olur

3 Görelim şûret-i ḥilmüñ disem ol şûḫa ne dem
ʿAksi âyîne-i rûyında[1622] nümâyende olur

4 Zaʿferân gibi ruḫ-ı zerdimi cânân görse
Baña düşnâmı dehânında hemân ḫande olur[1623]

[1617] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Sâḳî çıḳarsa muḥtesib câm-ı mey ḳavle : Ṭutmaz o mest-i nâzı biraz ıżṭırâba ḳor
[1618] 5(b) fehm itse : añlarsa İ2.
[1619] 6(a) Şevḳ-ı ruḫuñla toḫm-ı şerârın çıḳub bu âh : Tâb-ı ruḫuñla dâġını her sîne sûz-ı ʻaşḳ İ2. /
[1620] İ2 nüshasında 4, 5, 6, ve 7. beyitlerin sıralanışı şu şekildedir: 6, 5, 4, 7.
[1621] B 112a, E 47b, İ 108b, L 80a.
[1622] 3(b) âyîne-i rûyında : mir'ât-ı cebîniñde L.
[1623] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:

5 Ṣanma İḥyâ ḳalemim gibi ḫôş-elḥân bülbül
ʿArṣa-i bâġda yâ gûşe-i gülşende olur

122[1624]
112b

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Ṣanma pîş-i yârda âyîne-i endâmdır
Reng-i ḥayret vâye-gîr-i ṣûret-i ecsâmdır

2 Ol nihâl-i tâze hem-çün sâye pâ-mâl olmaġa
Serv ayaḳ başmış çemen ṣaḥnında çoḳ aḳdâmdır

3 Ṣanki aṭlas kîsedir cânâ beyâż ʿârıżuñ
Anda ḫaṭṭ mektûb-ı vâlî-i diyâr-ı Şâmdır

4 Ḥasret-i çeşmüñle her nesc itdigim kâlâ-yı ġam
Bir çiçekli dergeh naḳşı heb gül-i bâdâmdır

5 Fikr-i târ-ı kâkülüñle ḳurdıġım ḫulyâ bütün
Ṭâ'ir-i reng-i perîdem ṣayd içün bir dâmdır

6 Var biraz noḳṣânı mâh-ı nev disem ebrûsına
Bedre-i vech-i enverin teşbîhim ammâ tâmdır

7 Pek açıḳdan kim görür ruḫsâre-i duḫt-ı rezi
Revzen-i ḫalvet-serây-ı bezme sâġar-ı câmdır

8 Maʿnî-i rengîni İḥyâ zîb-i evrâḳ itmeden
Ḳaṣdı ey meh-pâre gül-berg-i ruḫıñ îhâmdır

Za'ferânî-i ruḫ-ı zerdimi cânân görse / Deheninde baña düşnâmı daḫî ḫande olur.
Bu beyitten sonra L ve E (E'de üstü çizilmiş) nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Teb-i keremiyyet-i mihriyle ölen ʻuşşâḳıñ / Pûşiş-i türbeleri pertev-lerzende olur

[1624] B 112b, E 48a, İ 108b, L 80a.

123[1625]
112b

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Şemʻ-i[1626] ruḫsâruñla rûyı mihr-i âteş-nâk olur
Reşk-i sîneñle girîbân-ı seḥer ṣad-çâk olur

2 Tâb-ı ṣubḥ-ı ʿârıżuñdan tâ-be-şâm ḫaṭṭ-ı nev
Rûze-dâr-ı vuṣlatuñ leb-beste-i imsâk olur

3 Yekke-tâz-ı deşt-i âşûb olsañ ey ṣayyâd-ı cân
Saña nâz u şîve-gerden beste-i fitrâk olur

4 Küştegân-ı ḥasret-i ṣahbâyı laʻlüñçün müdâm
Köhne bu bâġuñ kef-i efsûsı berg-i tâk olur

5 Leylî-i ḥüsnüñ ḫayâle gelse nâ-maḥrem diyüb[1627]
Dest-i ḥayret perdedâr-ı çehre-i idrâk olur

6 Lerziş-i gîsûlarıñ efzûn ider tâb-ı ruḫuñ
Cünbiş-i bâl-i semender âteşe ḫâşâk olur

7 Sîne-çâk-ı tîġ-ı cevr olsa ne ġam her nâm-ver
Faṣṣ-ı ḫâtem dil-ḫırâş-gerlik ḥakkâk olur[1628]

8 Revnaḳın itmez kim âzâruñ şikeste rûzgâr
Şuʻle-i şemʻ-i muṣavver bâddan bî-bâk olur[1629]

9 Âbdan İḥyâ eṣer olmaz zemîn-i şûrede
Görmedim bir saḫt-ı dil kim dîdesi nem-nâk olur[1630]

[1625] B 112b, E 48a, İ 109a, L 80a.
[1626] Şemʻ-i : Şerm-i E, İ, L.
[1627] 5(a) diyüb : olub L.
[1628] Bu beyit E nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Dağdâr olsa dil-i Ferhâd-ı nâm-âver ne ġam / Naḳş-ı mühr ârâyiş-i mecmûʻâ-i ḥakkâk olur
Bu beyitin 1. dizesi L nüshasında şöyledir: Dağdâr-ı ʻaşḳ ise ġamım mı derûn-ı kûh-ken
[1629] Bu beyitten sonra L ve E(E'de üstü çizilmiş) nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Çeşm-i giryânımda ḳalmaz revnaḳı bu ʻâlemiñ / Kâleyi ol cây ider bu şebde kim nem-nâk olur
[1630] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Yazsam İḥyâ ben ʻulüvv-i şânını memdûḥımıñ / Defterim âvîzene ḳubbe-i eflâk olur

124[1631]
113a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Niyâm-ı ḫâbda ṣanmañ o şeh ârâm içün ṣaḳlar
Nigâhı tîġın ârâmı dili i‘dâm içün ṣaḳlar[1632]

2 Süzer çeşmüñ şeker ḫâbıyla açmaz ʿişret olmazsa
O bâdâm ezmesi nuḳli mey-i gül-fâm içün ṣaḳlar

3 Ṭaş aldı aġzına meclisde zâhid söylemez ammâ
Ḫaẕer kim seng-i ṭaʿnı hep şikest-i câm içün ṣaḳlar

4 Seḥerde rîzesiniñ şebnemi dâmân-ı berginde
Gül-i üşküfte[1633] ṭard-ı bülbül-i nâ-kâm içün ṣaḳlar

5 Ser-i İḥyâda fikr-i çâr-ebrûsı o meh-rûnuñ
Murabbaʿ vefḳdir gûyâ ḥuṣûl-ı kâm içün ṣaḳlar

125[1634]
113a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Nedîm-i pâk-ṭıynet zîb-i baḫş-ı bezm-i ṣoḥbetdir
Zebân-ı dürr-feşân nuṭḳı miftâḥ-ı meserretdir

2 Süḫan-şîrîn olur germîyyet-i mihr ü maḥabbetle
Belî perverde-i şems olmayan ber bî-ḥalâvetdir[1635]

3 Nola ʿâlem uçursa vaṣf-ı pâkin yer yer eflâke
Ḫaṭṭ-ı nev mürġ-i ḥüsn-i yâre perr ü bâl şöhretdir

[1631] B 113a, E 48b, İ 109a, L 81a, İ2 54b.
[1632] 1(b) Nigâhı tîġın ârâmıdili i‘dâm içün ṣaḳlar: O şeh tîġ-ı nigâhuñ ehl-i ʿaşḳı râm içün ṣaḳlar E, L, İ2. / Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Güşâd-ı ebrûvânın ḳıldı ḫaṭṭ-ı sebzini ta‘lîḳ : Fürûġ u inkişâfın mâh-ı nev aḫşâm içün ṣaḳlar
[1633] 4(b) üşküfte : âşüfte İ. / gül-i üşküfte : gül-i ṣad-berg L, İ2.
[1634] B 113a, E 48b, İ 109a, L 80b, İ2 55b.
[1635] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Egerlenmiş semend-i vaṣl-ı dilber seyr it aġyâre / Bu da pâ-mâlî-i ‘uşşâḳa şimdi bir ‘alâmetdir

4 Dü-ṭâḳ-ı ebruvânuñla müşeyyed ḳaṣr-ı ḥüsn ammâ
Nem-i eşkimle nev-bünyâd ṭâḳat-ı bî-metânetdir[1636]

5 Geçen gönlümden ol iḳlîm-i ḥüsnüñ şâhıdır İḥyâ
Meger âşüfte-dil bâb-ı hümâyûn-ı maḥabbetdir

126[1637]
113a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Yoḳ ıżṭırâb-ı alâyıḳ âmâdelik ḳadar
Der-ḳayd iden neşâṭı ne âzâdelik ḳadar

2 Baḫş itdi 'aşḳı bir Yemenî âfetüñ bana
Dülbend-i lerziş-i ġamı dil-dâdelik ḳadar

3 Miḥrâb-ı ebrûvânda ziḥâm-ı girişmeden
Yer yoḳ perestiş-i dile seccâdelik ḳadar

4 Ol mihre şebnem-i dili cezb itmedir düşen
Var mı düşen daḫî bize üftâdelik ḳadar

5 Ṣâf eyle gerd-i kîneden âyîne-i dilüñ
Olmaz ṣafâ hiç aña cilâ-dâdelik ḳadar

6 Âsûdedir mu'âmele-i serd-i nâsdan
İḥyâ ḳabâ olur mı dile sâdelik ḳadar

127[1638]
113b

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

1 Şikâr-ı ḥüsni merâm-ı nigâhım olmuşdır
Dü dîde ḥalḳa-i dâm-ı nigâhım olmuşdır

[1636] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Derûnına giren elbet bulur ṣad pâye-i rif'at / Menâr-ı mülket-i 'izzet küleh-dârân-ı devletdir
[1637] B 113a, E 49a, İ 109b, L 81a, İ2 59b.
[1638] B 113b, İ 109b, L 74a, A 3b, M 3b, S 3b.

2 Bu şeb gözümde o mâhıñ ḫayâl-i ebrûsı
Hilâl gûşe-i bâm-ı nigâhım olmuşdır

3 O şemʿ-i rûyı nola çeşmim olsa görmege mûm
Ḫayâl-i kâküli şâm-ı nigâhım olmuşdır

4 Gülince ḫaṭṭı şikest oldı reng-i ruḫsârı
Fütâde-i ser-i bâm-ı nigâhım olmuşdır

5 Züccâc-ı dîdede tebḫâle-i lebiñ ʿaksi
Ḥabâb-ı bâde-i câm-ı nigâhım olmuşdır

6 Gürîze reng-i ḥayâ yol bulur mı bâġ-ı ruḫıñ
Girifte-i râh-ı ziḥâm-ı nigâhım olmuşdır[1639]

7 Geçürdi menzil-i ḥüsniñden âhım itdi hevâ
Ḫaṭṭıñ ki pür sihâm-ı nigâhım olmuşdır[1640]

8 Fürûġ-ı tâb-ı cemâl ile naḫl-i ṭurra naẓîr[1641]
Nihâl şuʿle-ḫırâm-ı nigâhım olmuşdır[1642]

9 Niyâz-ı ruḫṣat neẕẕâresin gözüm kesmez
Ḥicâb-ı nâzı niyâm-ı nigâhım olmuşdır

10 Çerâġ-ı ʿişve be-dest âh o ġamzeler İḥyâ
Fitîle sûz tamâm nigâhım olmuşdır

128[1643]
113b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Oldı yâriñ ḫâl-i hindû-yı cebîn-ârâsı bir
Asmân-ı ḥüsnünüñ keyvân-ı müsteḫnâsı bir[1644]

[1639] A, S ve M nüshalarında bu beyitten sonra şu beyit yer almaktadır:
Gözümde neş'e-i laʿliñle reng-i ḥayrânî / Mey-i leb-â-leb câm-ı nigâhım olmudır

[1640] Bu beyit A, S ve M nüshalarında mevcut değildir.

[1641] 8(a) Fürûġ-ı tâb-ı cemâl ile naḫl-i ṭurra naẓîr : Dıraḫt-ı Tûr gibi maẓhar-ı fürûġ-ı ruḫuñ A, M, S.

[1642] A, S ve M nüshalarında bu beyitten sonra şu beyit yer almaktadır:
Çekerse ḳaraya keştî-i ḥüsni ḫaṭṭ-ı neviñ : Sebeb şu mevc ziḥâm-ı nigâhım olmuşdır

[1643] B 113b, İ 109b, L 74b, A 4a, M 4b, S 4a. Bu gazel E nüshasında mevcut değildir.

[1644] Bu beyitin 2. mısrası S nüshasında atlanmış. Bu beyitten önce L, A, S ve M nüshalarında şu beyit yer almaktadır:

2 Sâʿid-i sâḳîde cây-ı bûseden güller hezâr[1645]
Elde ammâ câm-ı meyden ġonça-i ḥamrâsı bir

3 Rûy-ı zerdin tuḥfe eyler yâre ʿâşıḳ neylesün
Ḥâṣıl-ı ʿömri nihâl-i ḳaddiniñ ayvâsı bir

4 Âhdan ġayrı kim eyler şekvesin eflâk-res
Ḫaste-i hecriñ berîd-i âsmân-peymâsı bir

5 Ol sebük-bâr ey sefer bir gör ki tâb-ı ṣubḥdan
Ḫayme-i çarḫ içre mihriñ bâliş-i dîbâsı bir

6 Şebdir ancaḳ tâbişiyle bâl ü pür-sûz-ı ẓalâm
Şemʿ-i mihr-i enveriñ pervâne-i şeydâsı bir[1646]

7 Zîb-i ser eyler anı[1647] ḫumgeşte olmışiken yine
Gösterişi çarḫıñ ḫalâl-i ġurre-i ġarrâsı bir[1648]

8 Dîdeler ḫâl-i siyeh-fâmın ider İḥyâ ṭavâf[1649]
Oldı çün kim merdümânıñ kaʿbe-i ʿulyâsı bir

129[1650]
114a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Gül ruḫlarında zülf-i siyeh-fâm gösterir
Âl ile ṣayd-ı mürġ-i dile dâm gösterir

2 Söyler naẓarda oldıġın ʿuşşâḳıñ ol perî
Gûyâ derûn-ı şîşede ḫuddâm gösterir

Ehl-i ʿaşḳıñ ẕevḳ-i imrûz u ġam-ı ferdâsı bir : Şâdî-i dünyâ-yı dûn endîşe-i ʿuḳbâsı bir

[1645] 2(a) cây-ı bûseden güller hezâr : güller açdı cây-ı bûseler L, A, S, M. / 2(b) elde : aldı L.

[1646] Bu beyit L, A, S ve M nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Şebdir ancaḳ mihr içün pervâne-i dil-suḫte / Oldı çarḫıñ bâl ü sûz-ı şemʿ-i bezm-ârâsı bir

[1647] 7(a) eyler anı : itmekdedir A, S, M.

[1648] L, A, S ve M nüshalarında 6 ve 7. beyitler yer değiştiriyor. / Bu beyitten sonra A, S ve M nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Geşt ider İḥyâ buḫûr-ı şiʿri ḥâmem kim olur / Öyle ṣâḥib keşfe naẓmıñ sâḥil ü deryâsı bir.

[1649] 8(a) ider İḥyâ ṭavâf : ṭavâf eyler faḳaṭ A, S, M. / 8. beyit A, S ve M nüshalarında 6. beyit olarak yer almaktadır.

[1650] B 114a, İ 110a.

3 Kûy-ı neşâṭı bâdiye-peymâ-yı ʿişrete
Mânend-i reh-nümâ mey-i gül-fâm gösterir

4 Eṭfâl-ı ṭûl[1651] ʿahd ider âḫır kemâl-res
Ol dıraḫt-ı mîveleriñ ḫâm gösterir

5 Aldıḳca naḳd-i ʿömri ṣunar sâġar-ı mehi
Sâḳî-i çarḫ ṣanma tehî câm gösterir

6 Tanẓîre gelmiyor ġazel-i Ḥażret-i Refîʿ
İḥyâ egerçi kilk-i ter aḳdâm gösterir

130[1652]
114a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Zülf-i cânâne dil-i dîvâne-peyker bağlanur
Ṣanki bir zencîre Mecnûn-ı sebük-ser bağlanur

2 Kaʿbe-i kûyı gedâsiçün nücûm-ı şeb degil
Rîsmâñ-ı keh-keşânla ṣurre-i zer bağlanur

3 Ḫıyrelense dûd-ı âh-ı şuʿle-tâbımdan nedem
Çeşmine dülbend-i ebri mihr-i enver bağlanur

4 Semt-i nâzı ṭutsa bend eyler lebin güftârdan
Naḳl içün bir câye gûyâ teniñ sükker bağlanur

5 Nefs-i ser-keş ʿabd-kerden-i bestedir ehl-i dile
Dergehinde şehleriñ şîr ü ġażanfer bağlanur

6 Fikr-i bârîkimde ṣad maʿnî-i rengîn cemʿ olur
Târ ile bir deste İḥyâ ġonçe-i ter bağlanur

[1651] 4(a) eṭfâl-ı ṭûl : eṭfâlı ṭulı İ.
[1652] B114a, İ 110a.

131[1653]
114a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḳadrini bilmedi yerdi Ramażânım aġyâr
Bûs-ı la‘liyle meger eylemişdir iftâr

2 Oldı ṣâfî-i[1654] cemâd ol mehe ṣa‘bân âḫır
Baḳar ebrûları şevḳıyle hilâle her bâr

3 Fıṭra-i şebnem içün câmi‘-i gülşende hezâr
Açdı sî-pâre-i verdi oḳıyur suḫte-dâr

4 Ṣanma gül-ġonçeyi nev ṭıfl-ı bahâr itdi güşâd
Atdı seng-i sitem jâleyi patlatdı fenâr

5 Rûze-dârân-ı ġamıñ oldı dilinde tesbîḥ
‘Uḳde-i kâkül ü her dâne-i ḫâl-ı dil-dâr

6 Aḳçe bozdurmaġa varma o şekerci-beççenüñ
Yanına belki ‘aḳîdeñ bozar ey ‘âşıḳ-ı zâr

7 Çekdigi rişte-i âḥ-ı şerer-efşânından
Nola ḳandîl uçurub yatsa ġamıñla bîmâr

8 Vaḳt-i ezkâr-ı du‘âdır bu mübârek günler
Degil İḥyâ dem-i endîşe-i ‘arż-ı eş‘âr

132[1655]
114b

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Derûna naḳş olan ol ḫaṭṭ-ı nev-demîde midir
Niyâz-ı naġme-i[1656] dil yoḫsa ḫaṭṭ-ı keşîde midir

[1653] B 114a, İ 110b.
[1654] 2(a) ṣâfî-i : ṣûfî-i İ.
[1655] B 114b, İ 110b, İ2 54a.
[1656] 2(b) naġme-i : nâme-i İ, İ2.

2 Nesîm-i şâne-zen-i ṭurra mı nedir bu bû
Yâ ceyb-i nâfe-i müşg-i Ḫuten derîde midir

3 Ḳemend-i medd-i nigehle daḫî şikâr olmaz
Ġazâl-ı çeşm-i nigâr ol ḳadar remîde midir[1657]

4 Rüṭûbeti yine erbâb-ı berg ü bâr görür
Çemende jâle-i ser-ḫâre baḳ çekîde midir

5 Ṣadâ-yı nây-ı yerâ'am bülend iken İḥyâ
Nevâ-yı velvele'-i ṣîti nâ-şinîde midir

133[1658]
54a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Ne sîm u zer ne ḳuvvet-i Ferhâddan döner
Dôlâb-ı vaṣl san'at-ı üstâddan döner

2 Ceyş-i gumûma 'âşıḳ-ı bî-baḫt çekse âh
Ol dâḫî gird-bâd olur imdâddan döner

3 Germiyyetiñle ḥalḳa-i devrân-ı ehl-i 'aşḳ
Fânûs-vâr şu'le-i feryâddan döner

4 Şemşîr-i âhı çarḫa eger çekmese yüzi
İtdikleriñ o tündî-i bî-dâddan döner

5 Bî-girye bezm-i şeyḫden İḥyâ ider rücû'
Bî-âb feyz-i çeşm-i irşâddan döner

[1657] 3(b) Ġazâl-ı çeşm-i nigâr ol ḳadar remîde midir : O rütbe çeşm-i nigâr âhû-yı remîde midir İ2.
[1658] İ2 54a.

134[1659]
114b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Çîn-i cebheñ ki baña mevc-i yemm-i nâzişdir
Ebruvân-ı lenger-i fülk-i dil pür-ḫâhişdir

2 Ḳıldı zülfüñ o ḳadar mâ’il-i sevdâ beni kim
Çeşmime ḫâb-ı ʿadem sürme-i ârâyişdir

3 Bâd-ı ḫandeyle çerâġ-ı dili itme mürde
Revġan-endâz-ı sirişk ol sebeb-i tâbişdir

4 Kim ki şebdîz-i iṣâbet dûş-ı meşverete
İtse irḫâ-i ʿinân râh-rev-i dânişdir

5 Ḳubbe-i mażmûna güzel ʿaḳlı yatur nâdânıñ
Ḫaste ṭabʿ-ı maraż-ı cehle meger[1660] bâlişdir

6 Oldı İḥyâ ser-gîsûları[1661] hevâmız pür ḫam
Lebimiz anuñçün şâne-zen-i nâlişdir

135[1662]
115a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Çemenzâr-ı ḫaṭâ nev Ḫıṭṭa-i müşgîn ʿizârîdir
Riyâż-ı[1663] ḥüsn ü ânıñ sebze-i evvel bâhârîdir

2 Hilâl-i ebrûlarınıñ bir ġulâm ḥalḳadır gûşı
Âverdi ṣâfiñ ammâ sîne-i meh-i dâġdârıdır[1664]

[1659] B 114b, İ 110b, İ2 55a.
[1660] 5(b) meger : ne ḫôş İ2.
[1661] 6(a) ser-gîsûları : ser-gîsû-yı İ. / ser-gîsûları hevâmız pür ḫam : ser-gîsû-yı hevâ ḫam-der-ḫam İ2.
[1662] B 115a, İ 111a, İ2 68a.
[1663] 1(b) Riyâż-ı : Cihân-ı İ2.
[1664] 2(b) Âverdi ṣâfiñ ammâ sîne-i meh-i dâġdârıdır : Meh ammâ âfitâblar ḥüsn-i rûyiñ daġdârıdır İ2.

3 Görüb şemşîr-i âḥ-ı ḥasret ile sînemi ṣad çâk
Dimez mi yâr aña ṣıḥḥatli bir şerḥ-i Buḫârîdir

4 Degil zer noḳṭa yer yer ṣafḥa-i taṣvîr-i ḥüsniñde
Dökülmiş aña Mânî çekdigi âhıñ şerârıdır[1665]

5 Mizâc-ı ġarażına serdî-i levm-i ḫalḳ geçmez mi
Anuñ ki câme-i nâmûsdan endâmı ʿârîdir

6 Revân olsa nola eşk-i nedâmet çeşm-i İḥyâdan
İden çirk-i günâhı şüst ü şû ol mâ'-ı cârídir

136[1666]
115a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 ʿİşve ser-tâ be-ḳadem câme-i çespîde-i yâr
Lîkin ʿuşşâḳa vefâ dâmen-i berçîde-i yâr

2 Bîm-i ser-mîḫ-i müjemle ḳaddin nîm baṣar
Çeşmim üzre nigeh-i âfet-i düzdîde-i yâr

3 Heb reg-i ḫâṭıra[1667] dil-ḫaste-i ʿaşḳın gözedir
Nişter urdığı demde müje-i dîde-i yâr

4 Ser-bölük bayrâġıdır dest-i nesîm[1668] itdi güşâd
Râ'yet-i kâkül-i pür-pîç ü nûr-ı dîde-i yâr

5 Sened-i ḥüsnini ibrâz idemez kim anda
Bir ḳazıntı gibidir ḫaṭṭ-ı tirâşîde-i yâr[1669]

6 Açmaz İḥyâ heves-i sîne-i berrâḳı beni
Fâş ider sırrım o âyîne-i pûşîde-i yâr

[1665] 4(b) Dökülmiş aña Mânî çekdigi âhıñ şerârıdır : Seniñ ʿaşḳınla Behzâd itdigi âhıñ şerârıdır İ2.
[1666] B 115a, İ 111a, İ2 53b.
[1667] 3(a) ḫâṭıra : ḫâṭır İ.
[1668] 4(a) dest-i nesîm : ṣanki ṣabâ İ2.
[1669] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Târ-ı eşki geçüren süzen müjgân olur / Dâmen-i vuṣlata göz dikse pesendîde-i yâr

Ḥarfü'l-zâ

137[1670]

115a

Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün

1 Şekvâ dil-i pür-ġamda o şehnâze bulınmaz
Hîç kâse-i lebrîzde âvâze bulınmaz

2 Tezyîn-i ruḫ-ı neş'eye mânend-i 'arûsân
Gülgûne-i sahbâ gibi bir ġâze bulınmaz

3 Maḫmûr-ı mey-i la'lüñ eger olmasa sâġar
Yoḳ yire dehânında bu ḫamyâze bulınmaz[1671]

4 Reyḥân ile[1672] bir köhne sifâl andan olur ḫôş
Bir serde ki sevdâ-yı ḫaṭṭ-ı tâze bulınmaz

5 Cem'iyyeti ümmîd iledür bezm-i kibâruñ
Hem-çün emel ol nüsḫaya şîrâze bulınmaz

6 Kâlâ-yı ġam-ı ḳâmetini ölçmege İḥyâ
Âhım gibi 'âlemde bir endâze bulınmaz

138[1673]

115b

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

1 Ṣanma mihr atdı ḳapaḳ cûş-ı mey-i ḫum-ḫânemiz
Çarḫı ser-gerdân ider kim cür'a-i peymânemiz

2 Cismimiz lerzân ider çîn-i cebîni ol mehüñ[1674]
Mevc-i sîm-âb üzre gûyâ ṭarḥ olındı ḫânemiz

[1670] B 115a, E 49a, İ 111a, L 81a.
[1671] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Dükkânçe-i ruḫsârına ḫaṭṭ perde çekerse / Ṣanmañ ki revâc-ı emti'a nâze bulınmaz
[1672] 4(a) Reyḥân ile : Şîveyle L.
[1673] B 115b, E 49b, İ 111b, İ2 75b.
[1674] 2(a) Cismimiz lerzân ider çîn-i cebîni ol mehüñ : Bizi lerzân itdi çîn-i cebhe-i cânânemiz L, İ2.

3 Sâḳ-ı berrâḳ[1675] ʿarûs-ı sâġaruñ ḫalḫâlıdır
Ḥalḳa-i revnaḳ-feżâ-yı meclis-i rindânemiz

4 Bülbül-i şîven-ṣafîriz ḫande-rîz olmaz ebed
Ger ḫalâl itse dehân-ı ġonçe çûb-ı lânemiz

5 Şimdi zencîrin sürer eşk-i müselsel-i mevcden[1676]
Ḳıldı ser-şâr-ı cünûn zülfüñ dil-i dîvânemiz

6 Şemʿ-i ḥikmet şuʿle-i ʿirfânız İḥyâ bezmde
Rûḥ-ı Eflâṭûndır per-suḫte-i pervânemiz[1677]

139[1678]
115b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Oldı bîdâr âhımızdan çeşm-i baḫt-ı ḫuftemiz
Rûzgâr açdı der-kâşâne-i nâ-reftemiz

2 Ḳaṭre-i eşkim geçer târ-ı nigehden şimdicek
Fikr-i ġamzeñle delindi ol dürr-i nâ-süftemiz

3 Sürme-i âvâz olur nâlende-gâne sâyesi
Öyle ḫâmûş-ı edebdir ġonçe-i ne-şüküftemiz

4 Reşkle sîm-âbı dil efsürde-i ḥayret ider[1679]
Lerziş-i sîmîn-vücûd-ı dilber-i âşüftemiz

5 Meclis-i yâre ayaḳ baṣdıḳca ġafletle olur
Devr-i sâġar ḥalḳa-i dâm-ı dil-i âlüftemiz

6 Her bün-i ḥarfinde İḥyâ var iken ṣad-sûz-ı ʿaşḳ
Berḳ-i ḫırmen-sûz-ı endûh olmasun mı güftemiz

[1675] 3(a) berrâḳ : sîmîn İ2.
[1676] 5(a) Şimdi zencîrin sürer eşk-i müselsel-i mevcden : Bendler żabṭ idemez eşk-i müselsel-i mevcimiz İ2.
[1677] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Şem‘-i ḥikmet şu‘le-i işraḳ-ı nûr bînişiz / Rûḥ-ı Eflâṭûndır İḥyâ bezm-i pervânemiz
[1678] B 115b, E 49b,İ 111b, L 81b.
[1679] 4(a) Reşkle sîm-âbı dil efsürde-i ḥayret ider: Şüphesiz efsürde-i ḥayret ider sîm-âbı âh E, L.

140[1680]
116a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Pertev-gedâ-yı ḥüsni isek mâh-ı enveriz
Şevḳ-âver olsaḳ ol mehe mihr-i münevveriz

2 Pür bâde-i ḫayâl-i lebüñdür derûn-ı ṣâf[1681]
Gerdişle şimdi meclis-i ʿaşḳıñda sâġarız

3 Sevdâmızı gidermedi ṣûrî bu şevḳimiz
Gûyâ ki levḥ-i dehrde şemʿ-i muṣavveriz

4 Ol şehsüvâr-ı ʿişveye oldıḳca pây-mâl
Çün ḫâk-râh-ı çifte-i derd ü ġamın yeriz

5 Ser-tîşe-i ġamı bizi eylerse dil-ḫırâş
İḥyâ ʿaceb mi kân-ı maḥabbetde gevheriz

141[1682]
116a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Dôlâb-ı çarḫı gerdişe ḳor eşk-i nâbımız
Lîkin çü delv odır sebeb-i inḳılâbımız[1683]

2 Geçdiñ yem-i alâyıḳ-ı ʿâlemden ey göñül
İtdikce der-baġal şu gedû-yı şarâbımız[1684]

3 Hemçün serâb o lücce-i maḥviyyetimiz ki hiç
Yoḳdur hevâ-yı nefs ile memlû ḥabâbımız

4 Ḫâmûş-ı nâz iken reg-i gülden midir ʿaceb
Cânânı bülbül eyledi târ-ı rebâbımız[1685]

[1680] B 116a, E 49b, İ 111b.
[1681] 2(a) Pür bâde-i ḫayâl-i lebüñdür derûn-ı ṣâf : Pür bâde-i derûn-ı ḫayâl-i lebüñdür ṣâf İ.
[1682] B 116a, E 49b, İ 112a, L 82a.
[1683] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Dôlâb-ı çarḫa ṭaleb-i nân ü âbımız / Mânend-i delv olur sebeb-i inḳılâbımız
[1684] 2(b) İtdikce der-baġal şu gedû-yı şarâbımız : Biz der-baġl itdikce gedû-yı şarâbımız L.

5 Ṭayy olmaz ʿarṣa-i şeb-i sevdâ-yı kâkülü
Berḳ olsa raḫş ü mâh-ı nev olsa rikâbımız

6 Düşnâm-ı yâre ḥavṣaladârız o rütbe kim[1686]
Vardır ḳalanı[1687] yemege daḫî ḳabımız

7 İḥyâ helâk iden leb-i ḫâmûşıdır bizi
Virsün yârin o ġonçe-i raʿnâ cevâbımız

142[1688]
116a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Ebrû kemân ü ġamzelerüñdir sihâm-ı nâz
Tîġ-ı nigâha çeşm-i siyâhuñ niyâm-ı nâz

2 Ceyb-i niyâzı ḫançer-i ġamzeye çâk ider[1689]
Maḫmûz-ı çeşmi olsa da mest-i müdâm-ı nâz

3 Geçmek muḫâldır ser-i bâzâr-ı vaṣlından
Reh-yâb ider mi peyk-i niyâzı ziḫâm-ı nâz

4 Cânâ niyâz ile düşerem şoñra üstiñe
İtme beni fütâde-i bâlâ-yı bâm-ı nâz

5 İḥyâ niyâz-ı düzd-i nigeh ġâret eyledi[1690]
İḳlîm-i ḥüsne virmedi ol şeh niẓâm-ı nâz

[1685] E ve L nüshalarında 4 ve 5. beyitler yer değiştiriyor. / 4(b) cânânı : cânâ İ.
[1686] 6(a) Düşnâm-ı yâre ḥavṣaladârız o rütbe kim : Ol âfetiñ ki ḥavṣaladârız cefâsına L.
[1687] 6(b) ḳalanı : ḳalayını E, İ, L.
[1688] B 116a, E 50a, İ 112a, L 82b, İ2 75a.
[1689] 2(a) Ceyb-i niyâzı ḫançer-i ġamzeye çâk ider : Keyfiyyet-i niyâz-ı dil ʿâşıḳı görür E, L, İ2.
[1690] 5(a) İḥyâ niyâz-ı düzd-i nigeh ġâret eyledi : İḥyâ olurdı pâ-zede-i düzd-i her niyâz / 5(b) virmedi:virmese İ2.

143[1691]
75b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Gönül ta‘mîr-i bünyâd-ı ġamıñla zârdır sensiz
Geh levḥ-i câna her dem erre-i âzârdır sensiz

2 Yem-i ḥayret ḫurûş-ı ṭab‘ım üzre bâd-ı ‘aşḳıñla
Ser-â-pâ naḳş-ı mevc-i ârzûlar bârdır sensiz

3 Ne ḳâbil ola şâdî rû-nümâ-yı revzen-i ḫâṭır
Ki dest-i ġam aña sîlî-zen-i ruḫsârdır sensiz

4 Ser-mû sûzen dil-dûz-ı ġamzeñden göñül geçmez
Egerçi ża‘fla bârîk-ter çün târdır sensiz

5 Ṣafâ-yı nev-bahâr gül-‘iẕârıñ iştiyâḳıyla
Dem-â-dem cûy-ı eşk-i dîdeler şer-şârdır sensiz

6 Nigeh ṭûl-ı emel çeşm-i intiẓâr ü cüst-cû girye
Begim İḥyâ reh-i ‘ayn-ı ârzû der-kârdır sensiz

144[1692]
76a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ṣanmân ki cûd-ı ehl-i saḫâya ṭayanmışız
Biz bâliş-i ‘aṭâ-yı Ḫudâya ṭayânmışız

2 Üftâde olmasun diyü ey serv-ḳadd saña
Âh ile püşt-i çarḫ-ı dü-tâya ṭayañmışız

3 Virmez ta‘b nışîb u firâz-ı muḥabbetiñ
Ḳaddiñ ḫayâli gibi ‘aṣâya ṭayânmışız

4 Sürdikce râh-ı cevre o şûḫ esb-i naḫveti
Ḥayretle biz cidâr-ı cefaya ṭayânmışız

[1691] İ2 75b.
[1692] İ2 76a.

5 Olduḳ düçâr himmet-i Ṣabrî Efendiye
İḥyâ bu naẓmla şu‘ârâya ṭayânmışız

145[1693]
76a

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Ḫadeng-i ġamze ile sinemi yarar yaramaz
Dimez ki żâyi‘ olur ‘aḳlı ḫâṭırım aramaz

2 Girer ise pençe-i ḫûrşîd rûy-ı dildâre
Oḳundu ceyb-i temâşâya kimse ḳurtaramaz

3 Feżâ-yı ‘aşḳda bir nev nihâle aḳdı göñül
Şu rütbelerde ki eşkim o vâdîye varamaz

4 Olur mı hiç saña üftâde leb-güşâ-yı niyâz
Yaḳar zebânını sûz-ı derûnı yalvaramaz

5 Arar ṭarar şeb-i zülfiñde şâne düzd-i dili
O muḥtesib anı ẓann itme aramaz ṭaramaz

6 Bu çâr-sû-yı ma’ârifde herkesi İḥyâ
Metâ‘-ı naẓmı niẓâmıyla kâğıda ṣaramaz

146[1694]
116b

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Sürme-i âvâzdır sevdâ-yı zülf-i yârımız
Bestedir zencîr ile pây-ı fiġân ü zârımız

2 Mest-i ʿaşḳız öyle kim dünyâyı görmez çeşmimiz
Olsa da mihr ü felekden[1695] sâġar-ı şer-şârımız

[1693] İ2 76a.
[1694] B 116b, İ 112a.
[1695] 2(b) mihr ü felekden : mihr-i felekden İ.

3 Bizde bir tâb-ı muḥabbet var ki elbet ṣoldurur
Âfitâbı eyleseñ gül-ġonçe-i destârımız

4 Olmâsun mı çarḫ-ı ser-gerdân ümîd-i ḫalâṣ
Lâle oldı başına bu âh-ı âteş-bâzımız

5 Ol sipâhî-i ârâżî-i ġam-ı ʿaşḳız ki biz
Şerḥalardır ḳarye-i tende ḳılıc tîmârımız

6 Döndi beyʿ-i bi'l-vefâ itmek dilerdi vaṣfını
Ol felek-meşreble ḥayfâ uymadı bâzârımız

7 Ḫaṭṭ-ı nev ẓannitme çizdi levḥ-i ḥüsne dâ'ire
Gerdiş-i medd-i nigehdir gerdiş-i per-gârımız

8 Ḫâller gerdende yâd itdirdigiçün başḳa şey
Elde heb gerdendedir tesbîḥ-i istiġfârımız

9 Eyledi bünyân-ı temkîni ḫarâb eşk-i revân
Raḫne-yâb-ı cûşiş-i seyl-âbdır dîvârımız

10 Eyler İḥyâ dilleri keyfiyyet-i terkîbi mest
Bir ʿaceb esrârdır bu naẓm-ı siḥr-âṣârımız

147[1696]
116b

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Mest-i ṣahbâ-yı leb-i gül-fâm cânânım henüz
Yoḳ mecâl-i güft-gû medhûş u ḥayrânım henüz

2 Sîne hem-tâb-ı temmûz ol âteşîn ruḫsârdan
Eşk-i bârânımla[1697] ammâ faṣl-ı nîsânım henüz

3 Ḫâṭırım itdiñ şikest ammâ ne sırdır ey ṣanem
Kâse-i faġfûr-veş lebrîz-i ḥayrânım[1698] henüz

[1696] B 116b, İ 112b, L 82b.
[1697] 2(b) Eşk-i bârânımla : Gevher-i eşkimle L.
[1698] 3(b) ḥayrânım : efġânım İ, L.

4 Düşmedim ṣaḫn-ı viṣâle ḫaylî döndüm bâşına
Ber-hevâsınıñ felâḫın gibi perrânım henüz

5 Mûy-ı ser oldı sefîd ammâ hevâ-yı nefesle
Sû-be-sû mânend-i mevc-i yemm şitâbânım henüz

6 Pertev-endâz-ı şühûd oldum seḫâb-ı ġaybdan
ʿÂlem-i hestîde İḥyâ berḳ-i ḫandânım henüz

148[1699]
117a

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Seniñ sitemiñ başa bir ebr bilürüz biz
Derd-i ser ise âḫere efser bilürüz biz

2 Bir gûne leṭâfetle muḫmer ki görelden
Cismiñ ṣanma rûḥ-ı muṣavver bilürüz biz

3 Baḳdıḳca olur ucıña ḥüsniñe perrân
Mürġ-i dile medd-i nigehi pür bilürüz biz

5 Tâb-efgen olur mihr ü muḥabbet dile andan
Ruḫsârıñı ol vechle ḫâver bilürüz biz[1700]

6 Bir mûyına hiç âteş-i ḫaclet eṣer itmez
Rüsvây-ı ġam-ı ʿaşḳı semender bilürüz biz[1701]

7 Mest-i ġama ʿarż itme felek câm-ı hilâli
Her köhne ḫazef-pâreyi sâġar bilürüz biz

8 Ṣanmañ meh ü mihr iki gedûy ile sipihri
İḥyâ yemm-i ʿaşḳ içre ṣenâver bilürüz biz

[1699] B 117a, İ 112b, L 82a.
[1700] Bu beyitten sonra L nüshasında yer alan ancak tahrib olduğu için okunamayan 2 beyit mevcuttur.
[1701] Bu beyitten sonra L nüshasında yer alan ancak tahrib olduğu için okunamayan 2 beyit mevcuttur.

149[1702]
117a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Sûzişi itmese pâḳ-i ʿaşḳa göñül râm olmaz
Kimseyi fâ’ide-i ten-dâde-i ḥammâm olmaz

2 Ola şeh-per medd-i nigehinden ṭutılur
Zülf-i pür-ḫam gibi mürġ-ı dile bir dâm olmaz

3 Şeb-i firḳatde döner tâ-be-seḥer fikrimde
Bezm-i endîşeye laʿliñ gibi bir câm olmaz[1703]

4 Nîk-nâmene żarar dildeki teşvîşinden
Naḳşı kec olsa da ḫâtem yine bed-nâm olmaz[1704]

5 Görinür ṣûret-i şaḫṣ-ı emeliñ ʿaksi bütün
Çaḫ-ı gerdân gibi âyîne-i endâm olmaz

6 Âb-ı rûyıñla ʿabeṣdir anı sîr-âb itme[1705]
Bîd-veş mîve-i naḫl-i ṭamaʿ ḫâm olmaz

7 Zâhid bârde serd itse de İḥyâ bürhân
Daʿvî-i germî-i ʿaşḳa yine elzâm olmaz

Ḥarfü’l-sîn
150[1706]
117a

Mefʿûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Düşdiyse baḥr-ı ʿaşḳa eger zevraḳ-ı[1707] heves
Var ʿaḳla yelken eyle göñül ṭurma bir nefes

[1702] B 117a, İ 112b, İ2 75a.
[1703] İ2 nüshasında ilk üç beyit şu şekilde yer almaktadır:
Sûz-ı ‘aşḳ itmese pâk aña göñül râm olmaz / Keşî bî-hûde direng-âver ḥammâm olmaz
Mürġ-ı çeşmiñ per-i medd-i nigehin bend ile / Ḥalḳa-i zülfi gibi mürġ-ı dile dâm olmaz
Bâde-i ‘aks-i lebiñdir degil eşk-i pür-ḫûn / Dökilür dîdeden işkestedir ol câm olmaz
[1704] Bu beyit İ2 nüshasında mevcut değildir.
[1705] 6(a) Âb-ı rûyıñla ʿabeṣdir anı sîr-âb itme : Âb-ı rûyıñ ne ḳadar pençe-i rîzân olsa İ2 / 6. beyit İ2 nüshasında 4. beyittir.
[1706] B 117a, E 50a, İ 113a, L 83a, İ2 83a.
[1707] 1(a) zevraḳ-ı : keştî-i L, İ2.

2 İster sipâh-ı[1708] kâfir zülf-i siyâh ala
Ey eşk aḳ ḥişâr-ı dilüñ her yolıñı kes

3 Bir dâlda ṭurur mı hiç ol şâḥbâz-ı nâz[1709]
Yâ dâl-ı ḫançer olmada ey dil ya dâl-ı fes

4 Âgâh ider şu ġamze-i mesti fiġân-ı dil
Düzd-âne-i cünbiş-âver olur nâle-i ceres

5 Aġ itdi dîde târ-ı nigâhın çü ʿankebût[1710]
İḥyâ ḫayâl-i ḫâl-i ruḫ-ı yâre çün meges

151[1711]
117b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Bâd-ı âhı eşer itmez olur ʿâşıḳ-ı meʾyûs
Şem-ʿi ruḫsârına şerm itse ʿaraḳdan fânûs

2 Ṣanemâ dir nişîn-i ġam-ı hicrânuñ olan
Dest-i efsûsın ider zemzeme-sâz-ı nâḳûs

3 Ḫâm sevdâ pişürür maṭbaḫ-ı ḫülyâsında
Geçinen maṣraf-ı yek-rûze ile Keykâvus

4 Merd-i nâkes tüyini düzse ṣafâsından uçar
Başlar endâmını tezyîne miṣâl-i ṭâvûs[1712]

5 Ruḫ-ı pür-tâbına yüz ḳızdırub İḥyâ baḳdım
Oldı işkeste hemân şîşe-i ʿâr ü nâmûs

[1708] 2(a) sipâh-ı : ḫayâl-i İ2.
[1709] 3(a) şâḥbâz-ı nâz : şâḥbâz-ı ḥüsn E, L.
[1710] 5(a) Aġ itdi dîde târ-ı nigâhın çü ʿankebût : Târ-ı nigâhın âġ ider ʿankebût-ı çeşm İ2.
[1711] B 117b, E 50b, İ 113a, L 83a, İ2 83a.
[1712] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu iki beyit yer almaktadır:
Çoḳ mühendislere ġayb itdirir aṣṭar-ı libâs / Dil-firîbâna cihân göstere çün şekl-i ʿarûs
Künc-i ʿuzletde olan pâk-i ʿiyâr ü rû-zerd / Bulur efzâyiş-i ḳıymet çözer Daḳyânûs

152[1713]
117b

Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün

1 Meşşâṭa-i mihr olmasa ziynet-gîr-i elmâs
Pür zîb-i fürûġ olmaz idi peyker-i elmâs

2 Mânend-i hilâl ufḳ-ârâ kemerinden
Meh-pâremüñ olmaḳda ʿiyân ḫançer-i elmâs

3 Virdikde o tersâ-beçenüñ laʿl-i lebi reng
Döndi ḳızıl elmaya o dem sâġar-ı elmâs

4 Tebḫâl-i lebi ṣanmañ ider zerger-i ḥüsni
Ol ḫâtemüñ eṭrâfını pür-zîver-i elmâs

5 Baḳ hendese-i şevḳde ṣad-şekl-i müşelleş
Göstermededir ḫâce-i nîk aḫter-i elmâs[1714]

6 Küser dil-i rûşen-güherân eyleme zinhâr
Ḫûrd olsa eger mühlik olur gevher-i elmâs

7 Ṣâf añladıġım ekşeri çıkdı mütelevvin
Girdi nice renge naẓar itdim fer-i elmâs[1715]

8 Ḫalḳuñ yüzine parladıġından olur elbet
Ṣad şerm ile der-ceyb-i nigîn-dân ser-i elmâs

9 Meşʿal-keş olub ḳâfile-i cevhere yekser
Gösterdi revâcuñ yolını rehber-i elmâs

10 Ḫalḳuñ ne ʿaceb şevḳile çeşminde uçarsa[1716]
Çün berḳ-i felek şaʿşaʿadandır per-i elmâs

11 Baḳdıḳca ider rişte-i medd-i nigehim ter
Pür-cûş[1717] o ḳadar âb-ı ṣafâ-perver-i elmâs

[1713] B 117b, E 50b, İ 113a, L 83a.
[1714] Bu beyit L nüshasında mevcut değildir.
[1715] 7(b) Girdi nice renge naẓar itdim fer-i elmâs : Biñ renge girer bir naẓar itseñ fer-i elmâs L.
[1716] 10(a) Ḫalḳuñ ne ʿaceb şevḳile çeşminde uçarsa : Ṣad şevḳle çeşminde uçar ḫalḳ-ı cihânıñ L.
[1717] 11(b) Pür-cûş : Cûşân L.

12 Ṣâf öyle ki ṭabʿım reg-i endîşeme girse
Müjgân-ı siyâhuñ görinür neşter-i elmâs

13 İḥyâ kim ider küşte-çerâġ itse ḳulın Ḥaḳ
Sönmek mi bilür şemʿ-i żiyâ-güster-i elmâs

Ḥarfü'l-şîn

153[1718]

51a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ezel taḳvîm-i ḥüsnüñde müjeñ maḥẕûr göstermiş
Ruḥuñla kâkülüñ rûz u şeb deycûr göstermiş

2 Mücessem gibi kevni kilk-i ḳudret naḳş idüb dilde[1719]
Ġam iḳlîmin yaḳîn şehr-i neşâṭı dûr göstermiş

3 Raḳîb-i kec-reviş yolsuzluḳ itmiş varmış ol yâre
Ṭarîḳ-i fitneyi ey ʿâşıḳ-ı mehcûr göstermiş

4 Ne ḫôş çekmiş muṣavver ḳıl ḳalemle yâ gibi ebrûñ
Gözüñ ʿaynıyla taṣvîr eylemiş maḫmûr göstermiş[1720]

5 Ḫadeng-i ḫâmeyi İḥyâ idüb menzil-res-i maʿnâ
Kemân-ı maʿrifetden toz ḳoparmış zûr göstermiş

154[1721]

85a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ṣafâ-yı bâde-i kâmı müdâm ʿâlemde kim görmüş
Mey-i baġşı câm-ı ʿayşı bezm-i Cemde kim görmüş

[1718] E 51a, İ2 85a.
[1719] 2(a) Mücessem gibi kevni kilk-i ḳudret naḳş idüb dilde : Tecessüm itdirüp âfâḳı naḳḳâş-ı ḳader ammâ İ2.
[1720] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Tekebbür muḳteżâ-yı çarḫ-ı mînâ-fâmdır ḫalḳa / Büzürgî-i kirâsı kâse-i billûr göstermiş
[1721] İ2 85a.

2 Olur rûşen güher cevr-i felekden raḫnedir dirler
Şikesti pençe-i ḫûrşîdden şebnemde kim görmiş

3 Nigâh-ı mihri zaḫmım rû-sefîdü't-teyâm eyler
Bu gûne reng-i te'ṣîri gül-i merhemde kim görmiş

4 Nigîn-i emeliñ itdi dûde ḫaṭṭıñ siyâh ammâ
Beyâż-ı naḳş-ı vaʻdıñ ṣafḥa-i sînemde kim görmiş

5 Dil-i şeydâdan itmez ıżṭırâbı teslîyet zâ'il
Rûfû-yı bâdı çâk-i ceyb-i mevc-i yemde kim görmiş

6 Olan İḥyâ ġınâ-yı ẓâhiridir rû-nümâ yoḫsa
Ġınâ-yı ḳalbini âyîne-i dirhemde kim görmiş

155[1722]
118a

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Daḫî bir ṭıfl idi on dörde girmiş mâhtâb olmış
Sipihr-i ḥüsne çıḳmış şöyle reşk-i âfitâb olmış

2 Saña âhım yetişdi[1723] ey hümâ-yı evc-i istiġnâ
Meger kim hem-per-i mürġ-i duʻâ-yı müstecâb olmış

3 Ḫam-ı zülfüñle girmiş birbirine çîn-i gîsûlar[1724]
Yine deryâ-yı fitne mevc-ḫîz-i penç ü tâb olmış

4 Degüldir ṣıfr-ı zâ'id yüzde ḫâl-i ʻanber-efşânuñ
Anuñla ḥüsnüñ efzûn oldıġı biñ kez ḥisâb olmış

5 Sirişk-i dîdeler şevḳ-i derûn-ı diller[1725] ey âfet
Senüñ gül-berg-i ruhsâruñda varmış âb ü tâb olmış

[1722] B 118a, E 51a, İ 113b, L 83b, İ2 85b.
[1723] 2(a) Saña âhım yetişdi : Yetişdi saña âhım İ2.
[1724] 3(a) Ḫam-ı zülfüñle girmiş birbirine çîn-i gîsûlar : Ḳarışmış birbirine çîn-i zülfiñle ḫam-ı ebrûñ İ2. / 3. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Ḫaṭṭ-ı nev gûş idince ʻazm-i râh dâver-i ḥüsni / Hemân ol şeh-süvâre tuḥfe-âver-i rikâb olmış
[1725] 5(a) derûn-ı diller : derûnlar şimdi İ2.

6 Yine İḥyâ dil atmış bülbül-i kilk-i süḫan-pîrâ
Naẓîre-gû-yı şiʿr-i Fâżıl-ı ʿâlîcenâb olmış

Ḥarfü'l ṣâd
156[1726]
87a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 İtdikce ʿişve-bâzım amân el-amâñ raḳṣ
Dir dir tenimde ditriyüb itmekde cân raḳṣ

2 Teşrîfiñi terennüm idince hezâr-ı bâġ
Ṣaḥn-ı çemende eyledi bâd-vezân raḳs

3 Ḥarf-ı niyâz-ı neşve-fezâ-yı vaṣlıñ âh
Zîb-i dehânım olsa iderdi zebân raḳs

4 ʿAks-efgen olsan ey meh-i ḫôş-lehce baḥresin
Şevḳıñla ḳaʿr-i yemmde ider mâhîyân raḳṣ

5 Olmuş nesîm-i müjde-resân-ı ḳudûm-ı yâr
İtmekde bu hevâ ile berg-i ḫazân raḳṣ

6 Meclisde yoḳ ol âfet-i devrânı ḳolladım
Heb eyler idi dest-be-dest meh-veşân raḳṣ

7 Ḫiffeti gelse cünbişe İḥyâ o şûḫ ile
Gör meclisinde idmede rıṭl-ı girân raḳṣ

Ḥarfü'l ḍâd
157[1727]
118a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Pertev-i rengîni şemʿ-i ruḫı virse güle ḳarż
Heves-i sûzişi pervâne virür bülbüle ḳarż

[1726] İ2 87a.
[1727] B 118a, E 51b, İ 114a, L 84a.

2 Şöyle mest-i mey-i ʿaşḳım ki olur gök ḳandîl
Dûd-ı âhım şererin virse eger sünbüle ḳarż

3 Görse feyż-i seḥer-i tabʿımı murġ-ı taşvîr
Cân virür almaġa bülbülden o dem ġulġule ḳarż

4 Gösterirdi felege ġurre nedir rûy-ı zemîn
Virse yek lemʿa rikâbından o mihr ü pele ḳarż

5 Meyüñ âvâz-ı ḫurûşiyle döner bülbüle câm
Virse gül-ḫandeni sâḳî leb-i mevc-i müle ḳarż

6 Ḳalmadı sünbül-i kâme ṣaracaḳ târ-ı emel
Virdi heb rişte-i sevdâyı dil ol kâküle ḳarż[1728]

7 Sünbül-i kâkül-i ḥûr olur İḥyâ alsa
Reng-i mışrâʿımı cennetdeki her sünbüle ḳarż

Ḥarfü'l-ṭa
158[1729]
118b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 İḳlîm-i ḥüsne çekdi firâvân sîpâh-ı ḫaṭṭ
Sulṭân-ı ʿaşḳuñ eyledi ḥâlin tebâh-ı ḫaṭṭ

2 Dil olmasun mı ġavṭa-ḫûr-ı lücce'-i ḫaṭṭ[1730]
Deryâ-yı ḥüsnüñ itdi yüzinde şinâh-ı ḫaṭṭ

3 Ruḫsâr-ı âle perde-i şeb-gûn çekerse de
Mümkin mi ḳıl ḳadar ide menʿ-i nigâh-ı ḫaṭṭ

4 Diller fütâde olmaġiçün ḫâr ü ḫas ile
Pûşîde ḳıldı çâh-ı zeneḫdânı âh-ı ḫaṭṭ

[1728] Bu beyitten sonra E, L ve İ nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Bezme geldikçe o gül-çehreye meşʿal-keş olur / Şuʿleyi lâne-i bülbülden alub bülbüle ḳarż

[1729] B 118b, E 51b, İ 114a, L 84a, İ2 89a.

[1730] 2(a) lücce'-i ḫaṭṭ : kaʿr-ı baḥr-ı ġam E, L : lücce'-i melâl İ : kaʿr-ı lücce-i ġam İ2. / 2. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
'Aks itdi ḥâlim âyîne-i rûy-ı dilbere / Âh ebrû-yı keşîde ü baḫt-ı siyâh-ı ḫaṭṭ

5 Pend itmege ḳulaġı dibinde biter hemân
Maġrûr-ı ḥüsne gelmek içün intibâh-ı ḫaṭṭ

6 Dûd-ı siyâh-ı âh degül serlerindeki
İḥyâ gürûh-ı ʿâşıḳa itdi külâh-ı ḫaṭṭ

159[1731]
118b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Zeyn itdi âteşîn ruḫ-ı berrâḳı zülf ü ḫaṭṭ
Gülşende açdı sünbül ü leylâḳı zülf ü ḫaṭṭ

2 Dil ḫânesin yaḳar daḫî ẓannım çü zâyiçe
Ayıñ başında gösterir iḥrâḳı zülf ü ḫaṭṭ

3 Biñ cevheri bir âyineden ḳıldı âşikâr
Keşf itdi sırr-ı Vaḥdet-i Ḫallâḳı zülf ü ḫaṭṭ

4 Bir müşg-fâm cevre leb-â-leb kirâs ile
Geldi suʾâle ḫaṭır-ı ʿuşşâḳı zülf ü ḫaṭṭ

5 Żabṭ itdi Aḳḥiṣâr ʿiẕârıñ Fireng-veş
Dikdi firâz-ı naḫvete bayraḳı zülf ü ḫaṭṭ

6 Bilmez ġam-ı ruḫıñ ḳara câḥildir añlamaz
Yüz kere göre ḥikmetüʾl-işrâḳı zülf ü ḫaṭṭ

7 Ḥicâc-ı zeng-bâre dönüb itdiler ṭavâf
Rûyuñ miṣâli kaʿbeüʾl-ʿuşşâḳı zülf ü ḫaṭṭ

8 Ḳıldı nigâr-ḫâne-i Çîn o bütüñ ruḫun
Pür naḳş-ı ḥayret eyledi aḥdâḳı zülf ü ḫaṭṭ

9 İḥyâ ġubâr ü derd ile heb itdiler siyâh
Ebrû gibi muḳavves iki ṭâḳı zülf ü ḫaṭṭ

[1731] B 118b, İ 114a.

Ḥarfü'l ẕı
160[1732]
90a

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Dil-i bîmârım eyler 'aşḳ-ı ḥüsn-i dil-rübâdan ḥaẕẕ
Neden bilmem ider bu ḫaste derd-i bî-devâdan ḥaẕẕ

2 Heves-kâr-ı ḫayâl dürr-i dendânıñdır ânıñçün
İder ġavvâṣ-ı merdüm baḥr-ı nûr içre ṣenâdan ḥaẕẕ

3 Pür eyler miydi gûşın penbe-i şebnemle gül her giz
İdeydi ger ṣadâ-yı 'andelib pindârınḥaẕẕ

4 Tehî mi gerdişi girdâb-veş ḫân-ı kerîmânı
Ḥabâb-âsâ ider çeşm-i ṭama' bâd-ı hevâdan ḥaẕẕ

5 'Anbâr-ı ḫâk-pâyıñ çeşm-i İḥyâdan dirîġ itme
Benim iki gözim ancaḳ ider ol tûtiyâdan ḥaẕẕ

Ḥarfü'l ayn
161[1733]
91a

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 'Acebdir mihr-i 'aşḳ oldıḳca ṣubḥ-ı sineden ṭâli'
Nücûm-ı eşk-i çeşmim başlar ol dem olmaġa lâmi'

2 Ṣaḳlamış duḫter-i rez ḫam-nişîn olmaḳdan ey sâḳî
Çıḳub meydâne rindâne görinse var mıdır mâni'

3 Ne ġam ġamzeñ taṣarruf eylese maḥlûlden aldı
Olub beyt-i żamîrim vaḳf-ı 'aşḳa 'âid ü râci'

4 Meh-i nev ṣanma devrân gûş ṭutdı perde-i şebden
Cefâ-keşler ne söyler diyü ḥaḳḳında olur sâmi'

[1732] İ2 90a.
[1733] İ2 91a.

5 Seni şeyṭân atına bindirir iġżâb idüb aġyâr
Ṣaḳın ey ḳahveci şûḫı sen olma nefsine tâbi‘

6 ‘Aceb mi itse da‘vâ-yı teferrüd ḥüsnde İḥyâ
Ki tîġ-ı ġamzesi ol şâhidiñ bürhândır ḳâti‘

Ḥarfü’l-ġayn

162[1734]

119a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḫâl-i ruḫsâresidir lâlede mânende-i dâġ
Dilde naḳş-ı ġamıdır kâlede mânende-i dâġ[1735]

2 Ḳaldı çeşmim leb-i sâḳîde görindi ʿaksi
Sâġar-ı âteş-i seyyâlede mânende-i dâġ[1736]

3 Ḳaldırır şöyle ġam-ı kâküli sevdâmı ki tâ
Eṣeri mâhı ider hâlede mânende-i dâġ[1737]

4 Reşk-i rûyıñ ile her ẕerre fürûġ-ı ḫûrşîd
Görinür âyîne-i jâlede mânende-i dâġ

5 Ḫâli heb fülfül-i ġam ekdi süveydâ ṣanmañ
Ḳaldı toḫmı dil-i pür-nâlede mânende-i dâġ

6 Âsumân döndi pelenge idicek dûd-ı dilim
Encümi çerḫ-i kühen-sâlede mânende-i dâġ

7 Gerdiş-i nûr-ı nigehden o siyeh ḫâl İḥyâ
Görinür şuʿle-i cevvâlede mânende-i dâġ

[1734] B 119a, E 52a, İ 114b, L 84b.
[1735] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Oldı ḫâl-i ruḫı çün lâlede mânende-i dâġ / Dilde naḳş-ı ġamıdır kâlede mânende-i dâġ
[1736] Bu beyit L nüshasında farklıdır, ancak tahrip olduğundan okunamadı.
[1737] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Şöyle ḳaldırırdı ġam-ı kâküli sevdâmı ki tâ / Mâhı itdi eṣeri hâlede mânende-i dâġ

163[1738]
92a

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Yaḳında bezm-i viṣâle atar raḳîb ayâġ
Olur mı dâmıña hicre pâ-girifte o zâġ

2 Gelince ḫaṭṭ-ı hümâyûnı ḫıṭṭa-i ḥüsne
Metâʿ-ı ʿaşḳa yine var imiş bilindi yasâġ

3 ʿAceb mi ḳıldan aġırsa terâzû-yı çeşmim
Nigâh-ı diḳḳatim ol mû-miyâne eyledi âġ

4 Temessük eyledi dâmân-ı cânı zâdeye bâd
Bilindi ey gönül işler becâyiş ile ferâġ

5 Nühüfte olsa da bu düzd-i meşk-i faẓl-ı İḥyâ
İder mi ehl-i ḥased aña âşikâre dimâġ

164[1739]
119a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Aldı lebiñ şu cebhe-i pür-tâbdan fürûġ
Yâḳuta geldi mihr-i cihân-tâbdan fürûġ

2 Şevḳ-i ruḫuñla baḥre dü çeşm olsa eşk-rîz
Ẓâhir olurdı dîde-i girdâbdan fürûġ

3 Fânûsa döndi ṣûret-i râzım görindi heb
Dil kesb idince tâb-ı mey-i nâbdan fürûġ

4 Pertevli olmaḳ ister iseñ dökme yüz ṣuyın
Gevher bulur muḥafaẓa-i âbdan fürûġ

5 Pür şuʿle itdi gülşeni âvâz-ı ʿandelîb
Aldıḳca şemʿ-i ġonçe-i sîr-âbdan fürûġ

[1738] İ2 92a.
[1739] B 119a, İ 114b, L 85a.

6 Parlatdılar ḥarîf-i ġama tîġ-i âb-dâr
Emvâc-ı yemm alub gice mehtâbdan fürûġ

7 Bidâr olub o yâr hemân tîr-i ġamzesi[1740]
Çıḳdıḳca virdi tîr-keş ḫâbdan fürûġ

8 Bisyâr-ı emelle[1741] füzûn oldı sûẕ-ı dil
Ol şemʿa geldi rişte-i ṣad tâbdan fürûġ

9 İḥyâ girdi mi dil reh-i târ-ı ḫayâle hiç
Almasa şevḳ sîne-i aḥbâbdan fürûġ

10 Bir ẕâtıñ emri ile bu dürr gibi naẓm-ı ter
Virdi ṣadefce-i dil-i bî-tâbdan fürûġ

11 ʿÂrif Efendi kim felege virse ʿaḳlı nûr
Nâ-bûd olurdı neyyir-i pür-tâbdan fürûġ

12 Tâ rûz-ı ḥaşr kevkebesi dehre ferr vire
Geldikce şâma encüm-i şeb-tâbdan fürûġ

165[1742]
119b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Deryâya geldi pertev-i mehtâbdan fürûġ
Ṣafvetle aldı âyîne-i sîm-âbdan fürûġ

2 Yaḳdım çeraġ-ı âhımı ebrûlarıñ görüb
Çıḳdı sipihre şemʿa-i miḥrâbdan fürûġ

3 Ḫandeyle açsa dürc-i dehânıñ ʿiyân olur[1743]
Dendânları gibi dürr-i nâ-yâbdan fürûġ

4 Evc virdi şuʿle-i nigehinden alub fitîl
Ḳandîl-i târ sünbül-i sîr-âbdan fürûġ[1744]

[1740] 7(a) Bidâr olub o yâr hemân tîr-i ġamzesi : Peykâr-ı tîr-i ġamzesi bîdâr olub o yâr L.
[1741] 8(a) emelle : elemle İ. / bisyâr-ı emelle : bisyârî-i emelle L.
[1742] B 119b, İ 115a, L 84b, A 5a, M 5a, S 5b.
[1743] 3(a) Ḫandeyle açsa dürc-i dehânıñ ʿiyân olur : Dürc-i dehânın açsa tebessüm ʿiyân olur L, A, M, S.

5 Her naġme bir semender olur alsa sazda
Aldıḳca tâb-ı şeh-per[1745] mıżrâbdan fürûġ

6 Yaġdırdı âh-ı pür-şererim bâm-ı çarḫa tâb
Aḳıtdı mâh-ı nev gibi mîzâbdan fürûġ[1746]

7 Olsa nigîn-i ḫâtem sâġar ẓuhûr ider[1747]
Elmâs-pâre-i ġarḳ-ı nâbdan fürûġ

8 İḥyâ derûna fikr-i cemâliñle virdi fer
Buldı o hücre mihr-i cihân-tâbdan fürûġ[1748]

Ḥarfü'l fe
166[1749]
119b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Senden göñül kim irmeye bûs u kenâre yûf
O fülk-i lücce-i gird ġam-ı rûzgâre yûf

2 Bu cism-i dâġ-dâre nigâh itmedi o mâh
Maḥrûm-ı tâb-ı mihr olan ol lâle-zâre yûf

3 Her kec-nihâdı bed-dil ü ef'î-i ṭabî'atiñ
Tezyîn ü ẓâhir itdigi naḳş u nigâra yûf

4 Câm-ı ġurûr sâḳî-i devrâna tef-i hezâr
Seng-i ġâmıyla dilde olan inkisâra yûf

5 Billah ḳudûm-ı şâhid-i iḳbâl-i câh içün
Râḥ-ı emeldeki nigeh-i intiẓâre yûf

[1744] Bu beyitten sonra L, A, S ve M nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Geldi raḳîbiñ eşk-i ter açdıḳca göñlini / Bir pâre naḳd-i ḳalbine sîmâbdan fürûġ

[1745] 5(b) Aldıḳca tâb-ı şeh-per : Şehperr-i berḳ sür'at-i L, A, M, S.

[1746] Bu beyit L, A, S ve M nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Yaġdırmasaydı sûz-ı dili çarḫa ebr-i âh / Aḳmazdı mâh-ı nev gibi mîzâbdan fürûġ

[1747] 7(a) Olsa nigîn-i ḫâtem sâġar ẓuhûr ider : Oldıḳca faṣṣ-ı ḫâtem sâġar ẓuhûr ider L, A, M, S. / L, A, S ve M nüshalarında bu beyit 6. beyitle yer değiştiriyor.

[1748] Bu beyit L, A, S ve M nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Fer virdi ḳalbe resm idüb İḥyâ cemâliñi / Gösterdi naḳş-ı mihr-i cihân-tâbdan fürûġ

[1749] B 119b, İ 115a.

6 Iṭlâḳ-ı çâr bend-i ʿanâṣır olınca rûḥ
Anlarsa[1750] raḳṣ içün eline çâr pâre yûf

7 Câm-ı cihâñ-nümâ dil-i erbâb-ı keşf iken
Âyîne-i Sikender ḥayret-i medâre yûf

8 Abdâl-ı ḫan-ḳâḥ tecerrüd çeker müdâm
Bâr-ı mihen-i be-dûş bülend-i iştihâre yûf

9 Cûlar şitâb-ı ʿömre çemen ḥaşr ü neşre dâl
İḥyâ ṣafâ-yı mevsim faṣl-ı bahâra yûf

Ḥarfü'l ḳaf
167[1751]
94a

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Esdik niçe dem bir niçe eyyâm ṣavuraraḳ
Biz ḫırmen-i geşt-i hevesi tam ṣavuraraḳ

2 Tündâde olub ʿayş u dem-i bezm-i fenâya
ʿÂlemde ḥarîf-i ġama endâm ṣavuraraḳ

3 Gördük ser-i Cem kâse gibi ḫâkde ġalṭân
Bu ġuṣṣa ile biz de birer câm ṣavuraraḳ

4 Âlûde-i gerd itmek içün çehre-i mâhı
Ḫâk-i rehiñ ey şâh-ı dil-ârâm ṣavuraraḳ

5 Ḳıldıḳ emeli maṭlaba dâ'ir yine İḥyâ
Pîş-gîr-i sımâṭ ġam u âlâm ṣavuraraḳ

[1750] 6(b) anlarsa : almazsa İ.
[1751] İ2 94a.

168[1752]
94b

Mefâʻilün / Feʻilâtün / Mefâʻilün / Feʻilün

1 Sezâ-yı derd-i ġam-ı ʻaşḳ olur devâmız yoḳ
Çü ḥabb-ı ḥâl-i ruḫuñ dilber aġdâmız yoḳ

2 O baḥr-ı ʻişmet pür-mevc-i rû-sefîdiyiz
Ki fülk-i ṭaʻne-i bed-ḫâh irer ḳarâmız yoḳ

3 Miṣâl-i âyîne-i ṣafvet-nümâ iken dilimiz
Ġubâr-ı ġamla ne sırdır yine ṣafâmız yoḳ

4 ʻAceb mi sen mehe revzen-güşâ-yı çeşm olsaḳ
Ġamıñla ḫâne-i dil târdır żiyâmız yoḳ

5 Fitile sûz-ı nigâhız çerâġ-ı ḥüsniñden
Şeb-i firâḳde ẓam itme rûşenâmız yoḳ

6 Hevâ-yı şevḳ-vezân menzilinde pûte-i kâm
Velî nişâne varır nâvek-i ricâmız yoḳ

7 Biziz o fülk-nişîn-i yemm-i meşîb İḫyâ
Ki mevc-i şûr u şer nefs ile hevâmız yoḳ

169[1753]
120a

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

1 Ḫıṭṭa-i vüsʿat-ı meşrebde olınca bolluḳ
Naḳd-ı ṣabrı dökinüb dil göre mi yoḫsulluḳ

2 Mest-i ʿaşḳ olmaġıla itdim itâʿatsizlik
Ol şeh-i kişver-i ḥüsnüm didi yoḳ mı ḳulluḳ

[1752] İ2 94b.
[1753] B 120a, E 52a, İ 115b, L 85a, İ2 94b.

3 Kâle-i vuṣlatını ölçdüm o dürzî-beçenüñ
Çıḳdı endâze-i âgûşum ile bir ḳolluḳ

4 Olsa da baḫtı güşâde dil-i zârı eyler
Şeşder-i dehrde nerrâd-ı ḳażâ bir pulluḳ

5 Râh-ı iʿcâzdan dil[1754] İḥyâ ḳalemim çıḳmaz iken
Cilve-gâh oldı reh-i şîve aña bu yolluḳ

170[1755]
120a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Gül-i ḫançer-ḫarı keff-i destinde ṭutınacaḳ
Yarıldı hezârıñ dili feryâd ile şaḳ şaḳ

2 İtdiklerine ḳalmasaḳ işkeste vü beste
Cûlar gibi ol serv-i ḳaddiñ pâyına aḳsaḳ

3 Bilmem ki neden destini rû-pûş ider ol şûḫ
Bir kerre el altından amân bir ḫaber alsaḳ

4 Yüksekde arar kendüyi destiñden o mâh[1756] câm
Bir kerre de sâḳî nolur aġyâre di alçaḳ

5 Pür naḳş-ı gül maʿnî-i rengîn idüb İḥyâ
Nev bâf-ı ḳumâş süḫane virmede revnaḳ

171[1757]
120b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Şevḳ-i ḥüsni dil pür-derde ḳodı cilve-i ʿaşḳ
Pertev-i mihri[1758] o gevherde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

[1754] 5(a) İ2 nüshasında “dil” sözcüğü mevcut değildir.
[1755] B 120a, İ 115b, L 85b, İ2 94a.
[1756] 4(a) o mâh : olur İ : umar İ2.
[1757] B 120b, İ 116a, L 85b.

2 Reng-i şermi ruḫ-ı dilberde ḳodı cilve-i ʿaşḳ
Lâle-zâr üstine bir perde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

3 Kâküli pâyına düşdikce anıñ sevdâsın
Ḳaldırub nâz ile bir serde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

4 Der-i dîvâr-ı gülistâne düşen ʿaks-i ruḫuñ
Cemʿ idüb berg-i gül-i terde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

5 Ḥasret-i rûyıñ ile sîne-i İḥyâda olan
Âteşiñ zerresin aḫkerde ḳodı cilve-i ʿaşḳ

172[1759]
120b

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Âh dilimi çerḫ-resân itdi ġam-ı ʿaşḳ
Eflâke ber-efraşte oldı ʿalem-i ʿaşḳ

2 Pervâne idüb def-i perin şemʿle pür-tâb
Bülbül ney-i minḳârın ider pür naġam-ı ʿaşḳ

3 Çıḳmaz dil-i naḳşîdeden endîşe-i çeşmiñ
Terk-i vaṭan eyler mi ġazâl-i ḥarem-i ʿaşḳ

4 Bir yâre çatar her biri fülk-i dil-zârıñ
Cûş eylese emvâc-ı belâ-ḫîz-i yemm-i ʿaşḳ

5 Çâh-ı zeḳanıñ mûyla ḫaṭṭ ideli ḫas-pûş
Oldı göñül üftâde-i çâh-ı elem-i ʿaşḳ

6 Mecnûn gibi ser-i tâcıñ[1760] lâne-i mürġân
Olmaḳsa ġaraż pâdişeh-i muḥteşem-i ʿaşḳ

7 Dergâhıña tîr-i müjeñ ʿuşşâḳı dizer heb
Dîvâne yazar anları gûyâ ḳalem-i ʿaşḳ

[1758] 2(b) Pertev-i mihri : Pertevi mihr İ.
[1759] B 120b, İ 116a.
[1760] 6(a) tâcıñ : tâcıñ ola İ.

8 Yek laḥẓâda pes-mânde ider medd-i nigâhı
Tâ ʿarşa başar pâyını ṣâḥib-i ḳadem ʿaşḳ

9 Her ġonçe-i mażmûn-terim ṣunmada İḥyâ
Ser-ḥalḳa-i nişînân-ı ġama câm-ı Cem-i ʿaşḳ

173[1761]
120b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Bu teġâfül nedir ey çeşm-i süḫan-gû baña baḳ
Eyleme cân-gehiñ[1762] gûşe-i ebrû baña baḳ

2 Çifte hû gibi dü çeşmim saña ḥayrândır dön
Tekye-i ʿaşḳda bir kerre de yâhû baña baḳ[1763]

3 Tîġ-i ġamzeyle imâñı sökilürken sende
Dikme göz ʿâşıḳa ey ḥalḳa-i gîsû baña baḳ

4 Gözüñ açıḳ ḳala şâyed bu fenâ gülşende
Dîde-i yâri gör ey nergis-i ḫôş-bû baña baḳ

5 Gündizin[1764] şerm ider iseñ şeb-ber-necmde gel
Bârî ṭut rûyıña ġırbâl â meh-rû baña baḳ

6 Baḳma üftâdeleriñ cürmine aġmâż eyle
Ṭut ricâmı hele ey ġamze-i câdû baña baḳ

7 Deşt-i nâz içre o yâbâne baḳışlar nolsun
Kec-nigâh eyleme İḥyâya ey âhû baña baḳ

[1761] B 120b, İ 116a, L 85b, İ2 95a.
[1762] 1(b) cân-gehiñ : cây-gehiñ İ, L, İ2.
[1763] Bu beyit İ2 nüshasında 3. beyit olarak yer almaktadır.
[1764] 5(a) Gündizin : Rûzeden İ2. / 5. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır: Abda ‘aksi seyr itmege gelmez ammâ / Ḳavlimiz bu idelim seyr-i cû baña baḳ

Ḥarfü'l-kef

174[1765]

121a

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Biz bu işret-gedeniñ ʿayş ü deminden geçdik
Böyle bezm-i kederiñ câm-ı Ceminden geçdik[1766]

2 Çîn-pîşânî-i nev devleti tek görmeyelim
Baḥr-ı mevc-âver-i[1767] luṭf u kereminden geçdik

3 Çenberinden feleğiñ geçmiş ol âfet biz de
Ḥalḳa-i kâkül-i pür-pîç ü ḫamından geçdik

4 Ġâm-ı ebrûñ[1768] ile ẕâr olmaya teg muṭrib
Biz kemânıñ nagâm-ı zîr ü bemminden geçdik

5 Ḳıldı İḥyâ tenimiz firḳati mânende-i nâl
Biz de kitâbıñ o ḳaşı ḳaleminden geçdik

175[1769]

121b

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

1 Niyâzım eyledim efzûn utandırıncaya dek
O şûḫı bezme ne çekdim dadandırıncaya dek

2 Güşâyiş olmadı miḥrâb-ı ebrûvânında
Çerâġ-ı sâġarı ben aña yandırıncaya dek

3 Neden bu şuʿle-i âvâzı ey dil artırmaḳ
O şemʿ-i bezm-i ḫayâli uyandırıncaya dek

[1765] B 121a, İ 116b, L 86a.
[1766] Bu beyitten sonra L nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Rûḥ yoḳ meclis-i vaṣlında çü bezm-i taṣvîr / Dir ḥüsniñ niçe zîbâ ṣaneminden geçdik
[1767] 2(b) mevc-âver-i : cûş-âver-i L.
[1768] 4(a) ebrûñ : ebrûlarıñ İ / olmaya : olmayalım İ. / 4(b) zîr-i bemminden: zîr ü bemminden İ.
[1769] B 121b, E 52b, İ 116b, L 86b.

4 O naḫl-i ʿişveye ümmîd-bâr bûse ile
ʿAṣâ-yı âhı ne çekdim uzandırıncaya dek

5 İder dili nigeh-i düzdî kûçe gerd-i firîb
Metâʿ-ı ṣabr ü ḳarârın ṭolandırıncaya dek

6 Ne çekdi ṣafḥa-i ʿâlemde ḥâmesin İḥyâ
Zülâl-i vaṣf-ı leb-i yâre kandırıcaya dek

176[1770]
121b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 İtmez misin perîye[1771] ṣarf-ı mâ-melek
Aġyâre virme ruḫṣatı şeyṭâna uyma tek

2 Ḫân-ı viṣâle sînedeki sûz-ı iştihâ
Sönmez elimde mirvaḥam olsa per-i melek

3 Ḫâḳân-ı ʿaşḳım işte dem-â-dem çekilmede
Gülgûn-ı eşk pîş-i rikâbımda çün yedek

4 ʿUşşâḳ ile tutuşdırub aġyârı seyr ider
Püskürme beñli âfet-i cân bir deli fişek

5 Dillendigi ḳadar var imiş baḳ o sâde-rû
Gül bûselerle gerdeni olmış benek benek

6 Bir lâle-ḫad ki zîver-i nev-ṭarḥ-ı ʿişvedir
Bâġ-ı melâḥat içre degüldir o kem çiçek

7 Cevr ü cefâyı çekdirerek şehlevendimiz
ʿUşşâḳı ṣaldı firḳatine eyledi kürek

8 Ger mevc-i çîn-i cebhesin itdiyse dest-i redd
Fülk-i niyâzı sen de göñül semt-i nâza çek

[1770] B 121b, E 52b, İ 118a, L 86b.

[1771] 1(a) perîye : perîye beşer E, İ. / 1(b) Aġyâre virme ruḫṣatı şeyṭâna uyma tek : Çift olma kuḥl-ı raḳîb ile şeyṭâna uyma tek L.

9 Kim dirse şîveden ḳırılur ol nihâl-i nev
Ḳavline iʿtimâd idüb İḥyâ ṭayanma pek

177[1772]
121a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ḫâb-gâh-ı ġafleti erbâb-ı kibr ü naḫvetiñ
Sâyesidir bâm-ı vâlâ ḳaṣr-ı câh ü rifʿatiñ

2 Vardığın derden[1773] ellerler ey miskîn seni
Ḥalḳa-i bâb-ı temennâ itme çeşm-i raġbetiñ

3 Ey göñül âteşle olmaz penbeniñ bâzîçesi
El-ḥaẕer tâb-ı ġażabdan maḥv olur nermiyyetiñ[1774]

4 Herze-tâzân-ı feżâ-yı neşve çoḳ sürmüş meger
Ayaġına indi ṣu gül-gûn-ı câm-ı ʿişretiñ

5 Târ u pûdı rişte-i medd-i nigâh-ı intiẓâr
Naḳşı ammâ dâġ-ı dildir[1775] destmâl-ı ḥasretiñ

6 Naḳş-ı müjgân-ı ṣaneme cezbeñ öyledir[1776] ey ṣanem
Çekdi mûyı kilk-i Behzâdı yazarken ṣûretiñ

7 Mezrag-ı amâlim İḥyâ itdiñ ey eşk âferîn
Ḳıldı iṯbât-ı vücûd ol ʿarṣada maḥviyyetiñ

178[1777]
97a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Hemân bir çift ṣoḥbetdir niyâzım ḳıl tekellüm tek
Göñül itsün mezâḳ u meşrebiñ cânâ taʿallüm tek

[1772] B 121a, İ 116b, L 86a.
[1773] 2(a) derden : derden müdâm İ, L.
[1774] Bu beyit L nüshasında yer almamaktadır.
[1775] 5(b) Naḳşı ammâ dâġ-ı dildir : Dâġ-ı dildir naḳşı ammâ L.
[1776] 6(a) öyledir : öyledir kim İ, L.
[1777] İ2 97a.

2 İderdi ‘âlemi seyr iki çifte zevraḳ çeşmim
Firâvân olsa eşkim dem-be-dem çün baḥr-ı ḳulzüm tek

3 Nidem ol muṭrib-i ḫôş-naġme âġâz-ı sürûd itse
Aña peyrev olub rindân uṣûliyle ururdum tek

4 Uçardım şevḳden çift-ḫâne-i âġuşda bir kez
Miṣâl-i peççe-i bülbül o şûḫ itse terennüm tek

5 Dırâz olsa (…?) girye itmez dem-i şeb âmâl
Yüzime ṣubḥ-ı maṭlab itse bir kerre tebessüm tek

6 Dü çeşmim çifte ḥavżıñ ‘aynı eylerdim serverimden
Kemer bendiñ görince ṭâḳat-ı dil olmasa kim tek

7 Dimezsiñ ol mehe ḫûrşîd-i evc-i ‘aşḳ kim bâri
Düşür maḫfîce İḥyâ sâyesini ḳıl taẓallum tek

179[1778]
97b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 La’liñle reng-i eşki şarâbî olanlarıñ
Kârı ḳızıldır öyle ḫıżâbî olanlarıñ

2 Ḫâl-i ruḫıñ şümâr idemez ‘âşıḳ-ı cemâl
Âsân değil ḥesâbı kitâbı olanlarıñ

3 Maḥfûẓ-ı câm-ı ‘arżı olur âb-rûları
Meşrebleri şarâbdan âbı olanlarıñ

4 Olmaz ḫadeng-i naẓra-i maḥreme nişân
Mestûre-i ‘uyûbı ḥicâbı olanlarıñ

5 Çeşmin benân-ı ṣâḥib-i tehdîd açar çü mîl
‘Aḳlı gözinde perde-i ḫâbı olanlarıñ

[1778] İ2 97b.

6 Yıldız ḳadar direm ile gök zengin olsa da
Kim ṣaya ḫâṭırını ḥesâbı olanlarıñ

7 İḥyâ ḫayâl-i ḳaddi ile rastdır işim
Olmaz ḫaṭâsı ḳalır ṣevâbı olanlarıñ

180[1779]
122a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 ʿAyn-ı âhû-yı Ḫuten çeşm-i ġazâluñdur senüñ
Ġamze-i dil-dûz-ı tîr mekr ü âlüñdür senüñ

2 Dûd-ı âhım eyleyen rûyan zemîn-i sînede
Ârzû-yı kâkül-i sünbül miṣâlüñdür senüñ

3 Gerdiş-i çeşmimdür ʿaks itmiş ruḫuñ mir'âtine
Ṣanma pîç-i gîsûvân rû-yı âlüñdür senüñ

4 Rûşenâyı baḫş olub iḳlîm-i ʿaşḳı gösteren
Pertev-i dil-sûz-ı ḫûrşîd cemâlüñdür senüñ

5 Ṣarṣar-ı ʿaşḳuñla şimdi kûh u saḥrâlarda heb
Serv ü ʿarʿar mâ'il nevres nihâlüñdür senüñ

6 Sîne pür-naḳş-ı bütân ammâ beni gerdân iden
Bezmde fânûs-veş şemʿ-i ḫayâlüñdür senüñ

7 Cezb iden[1780] dil-i İḥyâyı hem-çün kehribâ
Cünbiş-i sâmân-rübâ-yı nev-hilâlüñdür senüñ

[1779] B 122a, E 52b, İ 118a, L 86b, İ2 97a.
[1780] 7(a) iden : iden gâh E, İ, L. / 7(a) iden dil-i İḥyâyı hem-çün : idüb İḥyâyı rû-zerd eyleyen çün İ2.

181[1781]
122a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Şemʿ-i mihr oldı fürûzân rûy-ı âliñden seniñ
Dâġ-ı ber-dildir meh-i tâbân cemâliñden seniñ

2 Bîm ile dil-ḫûn olur nâf-ı ġazâlâñ-ı Ḫuten
Çîn-i zülfiñ gibi dâm-ı mekr ü âliñden seniñ

3 Mûy-ı müjgânlar degil fânûs-ı çeşmimden çıḳan
Ḥâṣıl olmış dûddur şemʿ-i ḫayâliñden seniñ

4 Zühresi ṣad çâk olur âşûb u nâz u fitneniñ
Nevk-i şemşîr nigâh-ı infiʿâliñden seniñ

5 Ḥalḳa-i meclisde başı döndi câm-ı bâdeniñ
Mest olub bûs-ı leb-i sahbâ miṣâliñden seniñ

6 Nûrdur ḳadd-i bülendiñ çün şuʿâʿ-ı âfitâb
Ḫâm-ı sevdâdır ümîd bir nihâliñden seniñ

7 Ḳaṣdıñ İhyâ rûşen itmekdir dü çeşm-i ḥasreti
Ḫâḳ-i pây-ı dil-rübâyı iktiḥâliñden seniñ

Ḥarfü'l-lam
182[1782]
122a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Çıḳmasa dâ'ire-i şerm ü ḥayâdan bülbül
Böyle pür-tâb ü tef olmazdı nevâdan bülbül

2 Uçurur âl ile bir yardan ol ġonçe anı
Öte ṭursun hele bir pâre ḳayâdan bülbül

[1781] B 122a, İ 117b.
[1782] B 122a, E 53a, İ 117b, L 87a.

3 ʿAraḳ-ı jâle-i gül-ġonçeyi sildi ḫûrşîd
Güle düşdi bu leṭâfetle ṣafâdan bülbül

4 Ṣaḥn-ı gülzârdan ayrılmaz idi bâd-ı nesîm
Ḳopsa elḥân ile bir kerre ṣabâdan bülbül

5 Bâġbân dikdi ʿaṣâyı güle ezhâr içre
Ki bunuñ çün degül âzâde belâdan bülbül

6 Oldı biñ cân ile ṣad-berge ḳulaḳdan ʿâşıḳ
Şemme'-i vaṣfın alub[1783] bâd-ı ṣabâdan bülbül

7 Kâse-i gûşını lebrîz-i ṭanîn itdi gülüñ
Çîn-i seḥer velvele-i ṣît ü ṣadâdan bülbül

8 Ḳuş diliyle yine âşüfteligin itdi beyân
Ġonçeye ṣûret-i rengîn şaḳâdan bülbül

9 Gül-i ḫandânı eger sîneye bir dem çekse
Aġlamaz çekdigi bu cevr ü cefâdan bülbül

10 Ṣanma kim naġme ider tükmeledi heb İḥyâ
Ceyb-i râzın girih-i mevc-i hevâdan bülbül

183[1784]
122b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ḳadd-i bâlâsı olub bâġ-ı leṭâfetde nihâl
Ḳıldı medd-i nigehim sâḥa-i ḥasretde nihâl

2 Görinen tîşe degildir ser-i Ferhâd üzre
Bitirür bârîş-i ġam kûh-ı felâketde nihâl

3 Vâdî-i Eymen vaṣlı görir envârıyle[1785]
Âteşîn âhen iden Ṭûr-ı muḥabbetde nihâl

[1783] 6(b) Şemme'-i vaṣfın alub: Aldı bû-yı ḫaberin E, L.
[1784] B 122b, İ 118a.
[1785] 3(a) envârıyle : envâr ile İ.

4 Görmeden ḳaddin olur çeşme ḫayâli ẓâhir
Bu ne sırdır biter âyîne-i ḥayretde nihâl

5 Mevsim-i gülde çıḳarmışdı çiçek düşdi żaʿîf
Şimdi gülzâre ʿaṣâ der-keff-i raġbetde nihâl

6 Mîve-i fevz ü felâḥ ile olur ṣâḥibi seyr
İstiḳâmetiñe ola ṣaḫn-ı ṭabîʿatde nihâl

7 Bâr-ı maʿna ile her mıṣraʿ-ı naẓmım İḥyâ
Görinür ehl-i dile dîde-i ʿibretde nihâl

184[1786]
122b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ne ey dil meşreb-i dûnâne ḥarf-endâz-ı tekdîr ol
Ne de zehr-âbe nûş-ı ṭaʿne-i telḫ-i gülû-gîr ol

2 Ne rütbe şemʿ-i sûzân-ı şebistân-ı ġam olsañ da
Yine şevḳ-âver-i rûşen-dilân olmaḳda gülgîr ol

3 Alurlar ʿayb-ı bünyân-ı cihân naḳşuñ sen istersen
Ḫamûşî-i edeble bezmde hem-reng-i taṣvîr ol

4 Revâ mı ben ḳuluñ ʿuşşâḳ içre[1787] iḫtiyâr itmek
Cefâ vü cevriñe ey ṭıfl-ı nâzım âferîn pîr ol

5 Nigâh-ı raḥm ider şâyed süzer ol çeşm-i bâdâmı[1788]
Tenüñ dâġ eyle pür-sürâḫ ḳıl hem-şekl-i kefgîr ol

6 Görem endâm-ı kâmı dirseñ İḥyâ baḳma tedbîre[1789]
Ṣafâ-yı ḫâṭır eyle nâẓir-i mir'ât-ı taḳdîr ol

[1786] B 122b, E 53a, İ 118a, L 87b.
[1787] 4(a) içre : içindeE, İ.
[1788] 5(a) Nigâh-ı raḥm ider şâyed süzer ol çeşm-i bâdâmı : Süzer ol çeşm-i bâdâmı nigâh-ı raḥm ider şâyed L. / 5(b) Tenüñ dâġ eyle pür-sürâḫ ḳıl : Tenüñ pür-dâġ-ı ḥayret ḳıl göñül L.
[1789] 6(a)tedbîre : endâme İ.

185[1790]
123a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 İtse her şaḫṣa Ḫudâ mes’ele-i ʿaşḳını ḥall
Ola şîrâze-i mecmûʿa-i ʿâlem muḫtell

2 Eyle ṣaḥn-ı dili ḫâṣâk-ı sivâdan taṭhîr[1791]
Odur âmed-şüd-i sulṭân-ı tecellîye maḥall

3 Mîḫ-i ser-tîz-i ġamûm itmese göz göz ey dil
Çâr dîvâr-ı ʿanâṣır göre mi rû-yı ḫalel

4 Şeb-i hicrân o ḳadar târ ki reh-yâb olamaz
Çarḫa âhım daḫî yaḳmasa şererden meşʿal

5 Mihr-i ḥüsn irdi zevâle uzanur sâye disün
Ḫaṭṭ-ı nev-ḫîzüñ içün eyleyen irsâl-i meṣel

6 Zîr-i mîm-i dehenüñde ḳodı bir noḳṭa-i ḫâl
Resmini eyledi taʿlîm anuñ üstâd-ı ezel

7 Açdı Miʿmâr Sinân müjesini revzen-i dâġ
Virdi beyt-i dil-i İḥyâya güşâyiş ne güzel

186[1792]
123a

Mefʿûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ey mâh-ı ṭalʿat eyle ruḫuñ şuʿle-pâş-ı dil
Râz-ı nihân-ı[1793] ʿâlem-i ʿaşḳ ola fâş-ı dil

2 Kesme ümîdiñ erre-i lâ ile kimsenüñ[1794]
Dâmân-ı ye’si olmaya tâ pür-telâş-ı dil

[1790] B 123a, E 53b, İ 118a, L 87b.
[1791] 2(a) Eyle ṣaḥn-ı dili ḫâṣâk-ı sivâdan taṭhîr : Sâḥa-i ḳalbini ḳıl pâk yolından taṭhîr L.
[1792] B 123a, E 53b, İ 118b, L 87b, İ2 103b.
[1793] 1(b) nihân-ı : nihâl-i İ.
[1794] 2(a) kimsenüñ : herkesiñ İ2.

3 Güftâr-ı yâre mâ’ilim ol rütbe kim olur
Dendân-ı ḥarf-ı sîn-i sükûtı ḫırâş-ı dil

4 Çün gâhvâre-i baḫtı girân-ḫâb ider müdâm
Bâd-ı ġamuñla mevc-i yem-i irtiʿâş-ı dil

5 Sûḳ-ı hünerde zümre-i zer-bâf-ı maʿrifet
Dirler perend-i naẓmımâ İḥyâ ḳumâş-ı dil

187[1795]
123b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Çîn-i ebrûsını tâb-ı ruḫı itmez münḥall
Girih-i cevher-i şemşîri açar mı ṣayḳal

2 Görsem ol âfet-i meh-peykeri mir’ât be-dest
Rast-bîn iken ider âyîne-i çeşmim aḥvel

3 Tâb-ı ruḫsârını gör baḳma serin yâre
Pes âyînedeki sır degil imʿâna maḥall

4 Pertev-i ḥüsni olur gümüşde ḫaṭṭ-ı nevden
ʿÂḳıbet jeng ider âyîneye îrâḫ-ı ḥalel

5 ʿAksi bir ṣûret ile virdi fer âyîne kim
Ḳurṣ-ı mâh oldı ʿiyân çeşmime mânend-i baṣal

6 Şeb-i firḳatde olur ḳâfile-i ḥayretime
Fikr-i âyîne-i raḫşân cemâliñ meşʿal

7 Nigeh-i çeşmiñ ile dildeki naḳşıñ gitmez
Çıḳmaz ʿaks itse de mir’ât-ı şikeste miʿvel

8 Fikr-i âyîne-i ruḫâñ ile derûn-ı sînem
Döndi dükkançe-i rûşen-gere dirsem ne güzel

[1795] B 123b, İ 118b.

9 Ṣâf iken rûyı o ḫûrşîd-i sipihr ânuñ
Olmaz âyîne pür-leke-i mâh aña bedel

10 Geldi İḥyâ yine endîşeme ol çeşm-i ġazâl
Oldı ʿaks-efgen-i âyîne-i ṭabʿım bu ġazel

188[1796]
123b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Rû-yı âteş-tâbınıñ meftûnı cânâ bir degül
Verd-i ṣad-berge hezâr-ı gülşen-ârâ bir degül

2 Eyleyen nâlende her bir mû-yı zülfüñdür beni
Naġme-i sâz-ı derûn bir târ ammâ bir degül

3 Nefsini kecbîn-i naḫvet bir görür mi ḫalḳ ile
Dîde-i[1797] aḥvelde hergiz ʿayn-ı eşyâ bir degül

4 Gâh ṣabr ü geh mümâşât ü gehi rû-yı niyâz
Defʿ-i[1798] aʿdâya kemîn-gâh-ı müdârâ bir degül

5 Pençe ṣaldı ḫaṭṭ perîşân-ḥâl iken zülfüñle dil
Beş biter şimdi ser-i ʿâşıḳda sevdâ bir degül

6 Nerm ṭıynet-veş ḳabûl-ı feyż ider mi ṣaḫt-ı dil
Sebze-zâr ile zemîn-i şûre İḥyâ bir degül

189[1799]
123b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Dâġ oldı ṣanma serzede-i bûstân-ı dil
Fikr-i ruḫuñla gül bitirür baġbân-ı gül[1800]

[1796] B 123b, E 53b, İ 118b, İ2 103b.
[1797] 3(b) Dîde-i : Merdüm-i İ2.
[1798] 4(b) Defʿ-i : Ceyş-i İ2.
[1799] B 123b, İ 119a, İ2 103a.
[1800] 1(b) gül : dil İ2.

2 Memlû muḥabbetiñle derûn u birûn-ı cân
Pür naḳş-ı ʿaşḳıñ ile zemin ü zamân-ı dil

3 Mâr-ı emelle oldı muṭalsım güşâdı güc
Vîrâne-i bedendeki genc-i nihân-ı dil

4 Ḫaṭṭşanma ḳıldı[1801] rûyıñı pür-jeng-i dûd-ı âh
Sûzân-ı nâr-ı hecr olıcaḳ ḫân-mân-ı dil

5 İḥyâ zebân-şinâs-ı muḥabbet degilse yâr
Besdir anuñla ṣoḥbete bu tercemân-ı dil

190[1802]
124a

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Ruḫuñda çün gire zülfe inḥilâl-i muḥâl
Göñülde ʿuḳde-i sevdâya dih zevâl-i muḥâl[1803]

2 Nizârım öyle ġam-ı târ-ı kâkülüñle ki ben
Derûn-ı ḫâmeye girsem degil çü nâl-ı muḥâl[1804]

3 Fütâdegân o sehî ḳadd ile düşer ḳalḳar
Geh ḫôd-be-ḫôd ḥareket sâye-i nihâl muḥâl[1805]

4 Ḫumâr-ı ḥasret-i ebrû-yı yâri defʿ itmek
Girerse destime dih sâġar-ı hilâl-i muḥâl

5 Yâ serdî-i ġâm-ı firḳat yâ tâb-ı vaṣl-ı İḥyâ
Hevâ-yı deşt-i muḥabbetde iʿtidâl-i muḥâl

[1801] 4(a) Ḫaṭṭşanma ḳıldı :Ḫaṭṭ ḳıldı ṣanma İ. / 2 ve 4. beyitler İ2 nüshasında yer değiştiriyor.
[1802] B 124a, İ 119a, İ2 103a.
[1803] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Felekde mâh-ı kelefden ḫûn infiṣâl-ı muḥâl / Ruḫunda dih girih-i zülfe inḥilâl-ı muḥâl
[1804] Bu beyit İ2 nüshasında 4 numaralı beyittir.
[1805] Bu beyit İ2 nüshasında 2 numaralı beyittir.

Harfü'l mim

191[1806]

124a

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Tîġ-ı ġamzeñle degül sînede zaḫm-ı tâzem
Ḳaṣr-ı ʿaşḳım ki güşâd oldı benim dervâzem

2 Naḳş-ı laʿlüñ[1807] gibi üftâde-i ḫâk-i râhım
Ḥasretüñle dehenim bâz ideli ḫamyâzem

3 Kesdi biçdi yine bir çırpıda ehl-i ʿaşḳı
Kâle-peymâ-yı sitem oldı gümüş endâzem

4 Bir ʿaṣâ urdı iki dâlımuñ ortasına yâr
Çıḳdı püşt-i felege dâd diyü âvâzem

5 Nüsḫa-i fenn-i cünûn olduñ oḳut kendüñi dir
Ġam-ı ser-rişte-i zülfi olalı şîrâzem

6 Çehre-pîrâ-yı ʿarûsân-ı meʿâni oldum
İşte rengînî-i mażmûndur İḥyâ ġâzem

192[1808]

124b

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Çün nigeh-i dîde-i her-mâh-liḳâdan geçdim
Ḥalḳa-i ṭurra gibi dâm-ı belâdan geçdim

2 Göz diküb ḫırḳa-i tecrîde miṣâl-i sûzen
Ḳıldım ʿüryân teni zer-beft-i ḳabâdan geçdim

3 Kendinden geçmek ise ʿâlem-i âb içre ṣafâ
Zevraḳ-ı sâġar[1809] ile ben o ṣafâdan geçdim

[1806] B 124a, E 54a, İ 119a, L 88b.
[1807] 2(a) laʿlüñ : naʿlüñ E, L. / râhım : reh kim E, L.
[1808] B 124b, E 54a, İ 119b, L 88b.

4 Zülfinüñ beste-i zinciri olan ʿuşşâḳı
Açayum diyü biraz naġme ṣabâdan geçdim

5 Ḫaṭṭ gelince dimesün bâd-ı hevâdır vaṣlım
O siyeh perr ile ol bâd-ı hevâdan geçdim

6 Çille-i cevrini yoḳ çekmege ṭâḳat İḥyâ
Tîr-veş ṭoġrusı ben ol ḳâşı yâdan geçdim

193[1810]
124b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ḫâl-i düzdân-ı ġamı meyle yamân eyleyeyim[1811]
Ben ḥiṣâr-ı dili pür-emn ü amân eyleyeyim

2 Eşk-i gülgûnum idüb bir nice dem zîver-i ḫâk
Naḳş-ı hicrânı zemîn ile zamân eyleyeyim

3 Ben o bîgâne nigâhı ideyim merdüm-i dost
Deşt-i vaḥşetden ol âhûyı dümân[1812] eyleyeyim

4 Çeküb eflâke ġam-ı ḳâmet-i mevzûnuñla
Âhımı ġıbṭada serv-i çemân eyleyeyim

5 Deyr-i ʿaşḳuñda çü nâḳûs ider İḥyâ efġân
Yine hiç[1813] merḥametüñ yoḳ ṣanemâ neyleyeyim

[1809] 3(b) sâġar : bâde İ.
[1810] B 124b, E 54b, İ 119b, L 89a.
[1811] “eyleyeyim” ifâdesi İ nüshasında tüm gazel boyunca “eyleyelim” şeklinde yer almaktadır.
[1812] 3(b) dümân : zamân L.
[1813] 5(b) hiç : bir E. / neyleyeyim : neyleyelim İ. / 5(b) Yine hiç merḥametüñ yoḳ ṣanemâ neyleyeyim : Ana bir merḥametiñ yoḳ ṣanemâ neyleyim L.

194[1814]
124b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ne gûne derd-i ʿaşḳım zîb-gûş-ı dil-rübâ itsem
Olur mı çarḫ-ı feryâdımla ayâ pür ṣadâ itsem[1815]

2 Dile sûz-ı muḥabbet virdi bir fer kim olur bünyân
Ġubâr-ı ḫâṭırım çeşm-i ḍarîre tûtiyâ itsem[1816]

3 Miyânın zîb-âġûş-ı bezm[1817] olsa ol âfet
Şikest-i ḫâṭırım merḥem-peẕîr-i mûmyâ itsem

4 Dönerdim meclisüñde âl pîrâhenli fânûsa
Lehîb-i nâr-ı ʿaşḳı cismime gülgûn ḳabâ itsem

5 ʻArûs-ı ḥacle zîb-i ḥasret olmuş dîde lâyıḳdır
Şu ḫûn-ı giryem engüşt-i nigâhiçün ḥınâ itsem

6 Yine sevdâ-yı zülfi ḳıldı İḫyâ beyt-i ḳalemim târ
Ḫayâl-i şemʻ-i rûyıyla yeridir pür żiyâ itsem[1818]

195[1819]
125a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ruḫ-ı meh-ṭalʿatı âyîne-i ḥayret midir bilmem
Baḳan ya ṣûret-i dîvâr-ı maḥviyyet midir bilmem

2 Uçurmışlar peyâm-ı ʿaşḳını mürġ-ı dilüñ yâre
Keşîde medd-i âhı şehper-i şöhret midir bilmem

[1814] B 124b, E 54b, İ 119b.Bu gazel L nüshasında yer almamaktadır.
[1815] E nüshasında 1. beyit şöyledir:
Dil-i âzâde-ser bî-ḳayd iken dirdim şafâ itsem / Ṭutıldı dâm-ı ʿaşḳa âh bir kerre rehâ itsem
[1816] Bu beyit E nüshasında yer almamaktadır.
[1817] 3(a) zîb-âġûş-ı bezm : çekmege âgûşuma nerm E, zîb-âġûş itmege nerm İ.
[1818] E nüshasında 5 ve 6. beyitler şu şekildedir:
Sirişk-i ḫûnim engüşt-i nigâha farṭ-ı şevḳimden / Müşâr-ı bil-benân-ı ʿaşḳuñ oldıḳça ḥınâ itsem
Ben İḫyâ maẓhar oldıḳça nigâh-ı luṭf-ı cânâne / Sezâdır çeşm-i câna ḫâk-pâyın tûtiyâ itsem
[1819] B 125a, E 55a, İ 120a, L 89a, İ2 108a.

3 Gözüme girdi ammâ ḳıldı yaġma ṣabr u ârâmı
Siyeh müjgânı meyl-i sürme-i ġâret midir bilmem

4 Çözülmekden murâdı bezmden ol nüsḫa-i ḫüsnüñ
Perîşân-sâzî-i evrâḳ-ı cemʿiyyet midir bilmem

5 Gözüm yollarda naḳş-ı mîḫ-i naʿl-i esb-i nâzuñ mı
Yâ ceyb-i intiẓâra tügme-i ḥaṣret midir bilmem

6 Libâs-ı naẓmuñ İḥyâ bir yerin çâk itdi ʿaşḳuñla
Girîbân-ı bidâyet dâmen-i temmet midir bilmem

196[1820]
125a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Cây idüb gûşe-i maḥviyyeti dil-şâd olalım
Mürġ-ı ʿanḳâya dönüb el sînede yâd olalım

2 Tîşe-i âhımızı eyleyelim zîver-i ser
Biz de ol âfet-i Şîrîn-lebe Ferhâd olalım

3 Kilk-i mûyın müjeyle o bütüñ çeşmimize
Naḳş idüb ʿaynını reşk-âver-i Behzâd olalım

4 Ḫirmen-i devr-i cemâlinde hevâ-yı ʿaşḳa
Cümle ten-dâde olub kih gibi ber-bâd olalım

5 ʿAks-i rengînini dürr-i şîşe-i çeşm itmekiçün
Naẓra-senc-i ruḫ-ı cânân-ı perî-zâd olalım

6 Âhımız şevḳ-i ruḫıyle idelim şuʿle-feşân
Biz[1821] şemşîre bu vech ile cilâ-dâd olalım

7 Muṣḥaf-ı ḥüsnini ḫatm itdi yüzinden ḫaṭṭ-ı nev
Mekteb-i ṣabrı yeter bekleḍiñ âzâd olalım

[1820] B 125a, İ 120a.
[1821] 6(b) biz : bu İ.

8 Sâḥil-i kâme bizi vâṣıl ider mevc-âsâ
Rüzgârıñ öniñe düşmege muʿtâd olalım

9 Biz de İḥyâ gibi meydân-ı belâġatde biraz
Beyitler yapmaġa ṭarḥ-efgen-i bünyâd olalım

197[1822]
125a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Cây-endûh-ı neşâṭ[1823] oldıġını bu ʿâlem
Gösterir nüsẖa-i kübrâ-yı vücûd-ı âdem

2 Söyler idi bu cihân oldıġını maḫż-ı ʿadem[1824]
Sâye-i her-giyeh olmasa zebân-ı ebkem

3 Olma ẖandân seni leb-beste ider keşret-i ġam
Bend urur ẖande idince leb-i zaẖme merhem

4 Rûzgâr eyler anı ṣadme-i ẖûr-ı dest-i elem
Ol ki naẖvetle ser-efrâz ola mânend-i ʿalem

5 Naḳş idem ʿaks-i ẖaṭṭuñ çeşmime hemçün ẖâtem
Çıḳa tâ ṣafḥa-i ʿâlemde[1825] benim nâmım hem

6 Sâye-i zülfi düşüb bâġa o ʿÎsî-nefesüñ
Ser-fürû perde-i şemm oldı buẖûr-i Meryem

7 Dem-i cân-baẖşı gelürse dehen-i mevhûme
Şüphesiz rûḥ bulur gûşe-nişînân-ı ʿadem[1826]

[1822] B 125a, E 55b, İ 120a, L 89b, İ2 108b. Bu gazel İ2 nüshasında şu başlıkla yer almaktadır: "Merḥûm Ḥażret-i Nâbî Efendî'ye Tanẓîr-i Faḳîrâne-i Müzevvir"

[1823] 1(a) Cây-endûh-ı neşâṭ : Cây-endûh ü neşâṭ E, L.

[1824] 2(a) oldıġını maḫż-ı ʿadem : maḫż-ı ʿademoldıġını İ, L. / Bu beyitten sonra İ2'de şu beyit yer almaktadır:
Ser-bülend olsa da eyler ḳadd-i iḳbâlin ẖam / Kim ki bu bî-ser ü pâ çarẖa ide vaż'-ı ḳadem

[1825] 5(b) ʿâlemde : ʿâlem İ.

[1826] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Raẖş-ı câmıñ ayâġın ṣaẖn-ı hevesden kesdim : Meyi ḳıldım leke-i ẖûn-ı düm-i tîġ-ı nedem

8 Çalma nâyı yere ey ṣûfî yerüñ ḳulaġı var
Gûş idüb saña odun mı çala erbâb-ı neġam

9 Sûret-i naḳş-ı ḫayâlin o bütüñ levḥ-i dile
İtme taṣvîr aña cân virmelidir âḫır dem

10 Çıḳamaz olsa da pes-pâye kemend-efgen-i âh
Pâye-i devlet iken zirve-i câha süllem

11 Yapsa da ḫâṭır-ı ebnâ-yı zamânı her kim
Olamaz ebniye-i ʿaṣr-veş İḥyâ muḥkem

198[1827]
125b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 O mâh-ı hâle-dâr-ı şerme îmâ-yı viṣâl itmem
Ruḫı mihrin peẕîrâ-yı küsûf-ı infiʿâl itmem[1828]

2 Temâşâ-yı lebüñden maḳṣadım aġzıñ aramaḳdır
Ser-engüşt-i nigâhım yoḳ yere cânâ ḫalâl itmem[1829]

3 Kesenkesdir cevâbım ḥüsn-i ebrû-yı dil-ârâya[1830]
Zebânım tîġını cevher-nümâ-yı ḳîl ü ḳâl itmem

4 O ser kim lâle-i ser-tîşe-i ʿaşḳ olmıya anda
Ser-i Ferhâd-veş gülzâr-ı raġbetde sifâl itmem

5 Çeker ġafletle bilmez ṭıfl-ı dil şâyed ġılâfından
Anuñçün tîġ-ı ġamzeñ zîb-i dîvâr-ı ḫayâl itmem

6 Ḫam itse bâr-ı cevri ḳaddim İḥyâ ol şeh-i ḥüsnüñ[1831]
Yine şekvâyı ben taḫmîl-i dûş-ı ʿarż-ı ḥâl itmem

[1827] B 125b, E 55b, İ 120b, L 89b, İ2 109b.
[1828] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Sürüb raḫş-ı ümîdim cüst-cû-yı her ġazâl itmem / Dü çeşm-i ḥasretim gül-gûn rân-ı eşk-i âl itmem
[1829] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Baña çîn-i cebîn gösterse de ol sîm-endâm / Yine deryâ-yı ṭab'ım mevc-engîz-i melâl itmem
[1830] 3(a) dil-ârâya : dil-ârâda İ, İ2.
[1831] 6(a) bâr-ı cevri ḳaddim İḥyâ : ḳaddim İḥyâ bâr-ı cevri İ2. / 6. beyit İ2 nüshasında 5. beyitle yer değiştiriyor.

199[1832]
125b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Oldı şekl-i ebrûvân-ı dil-rübâ seyf ü ḳalem
Ḳondı nezd-i şâh-ı ḥüsne bî-bahâ seyf ü ḳalem[1833]

2 İde yazdı ʿâşıḳı müjgân ü ebrûlar helâk
Ḫalḳ-ı ʿâlem anlara dirse revâ seyf ü ḳalem

3 Şâʿirân teşbîh idelden ġamze vü ebrûsına
Ṭutdı nâs el üzre buldı iʿtilâ seyf ü ḳalem

4 Atdı Behrâm ü ʿUṭârîd tîġ ü kilkin bîmden
Gösterüb ebrû vü ġamzeñden ḳażâ seyf ü ḳalem

5 Ḫırmen-i aʿdâya berḳ ü düşmen-i dîve şihâb
Âsmân-ı salṭanatda ġûyiyâ seyf ü ḳalem

6 Biri verd-i zaḫm açar gül-ġonce-i şevḳ ol biri
İki nevres-naḫldir ḥayret-fezâ seyf ü ḳalem

7 Zîb ü fer virmekde olmışdır riyâż-ı devlete
Cûy-ı saṭvet gül-bin-i şevket-nümâ seyf ü ḳalem

8 Biri ḫandeyle ider ḳahr ol biri giryeyle şâd
Oldılar derkâr-ı ḫaşm ü âşinâ seyf ü ḳalem

9 Buldı İḥyâ şimdicek ruḫsâr-ı naẓmım âb ü tâb
Vireli dîvânıma ḥüsn ü bahâ seyf ü ḳalem

[1832] B 125b, E 55b, İ 120b, L 89a.
[1833] Bu beyitten sonraki 8 beyit B nüshasında yer almıyor. Bu nüshada sadece 1. beyit mevcuttur. Diğer 8 beyit E ve İ nüshalarında yer almaktadır.

200[1834]
126a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Nihâl-i bî-ber-i âmâle ḫaylî âb-rû virdim[1835]
O naḫl-i ḫuşke ḥayfâ bilmedim bî-hûde ṣu virdim

2 Dil-i pür-dâġımı ol ḥacle-zîb-i ḫüsne ʿarż itdim
Nişân içün ʿarûs-ı kâma cevherli ḳuṭu virdim[1836]

3 Perestişden raḳîbi menʿ içün miḥrâb-ı ebrûya
Sirişk-i ġayretimle ol büte berây-ı vużûʿ virdim

4 Niyâz-ı bûseye lâ dirken öpdüm laʿl-i nâbından
O ceyb-i lâyı çâk itdikce ben gûyâ rüfû virdim[1837]

5 Kesüb biçmekde imiş ʿâşıḳı endâzeden ḫâric
Bugün aġyâre bende ḫarcını ey mâh-rû virdim

6 Gelince meclîse aġırladım tevḳîr idüb yaʿni
Hemân-dem dûş-ı aġyâre girân câne sebû virdim[1838]

7 [Dü çeşmim ḳaldı şanmañ ḫüsn-i ʿâlem-sûz-ı dilbere
Aşılsun ḫanḳâh-ı ʿaşḳa diyü çifte hû virdim

8 Dem-â-dem nâvdân-ı neyden âb-ı feyż aḳar dirler
Ḥaḳîḳatmış pür itdi kâse-i gûşım ṭutuvirdim

9 Ayaġımla ṭutuldum dâm-ı ʿaşḳa meclis-i meyde
Keff-i sâḳîye mînâ-yı ṣurâḥî-veş gülüvirdim

10 Didim bir gül ḳoparsam bâġ-ı ruḫsârıñdan olmaz mı
Didi şemm ise maḳṣûdıñ müheyyâ işte bû virdim

[1834] B 126a, E 56a, İ 121a, L 90a, İ2 109a.
[1835] 1(a) Nihâl-i bî-ber-i âmâle ḫaylî âb-rû virdim : Ṭarâvet-yâbî-i âmâl içün çoḳ âb-rû virdim L, İ2. / 1(b) O naḫl-i : nihâl-i L, İ2. / bî-hûde : bî-vech İ2.
[1836] Bu beyit L nüshasında yer almamaktadır.
[1837] Bu beyitten sonra L ve E(E nüshasında üstü çizili) nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Alub ḫulyâya ol mâhı fürûġundan şeb-i hecriñ : Sevâd-ı rûy-ı ziştine bu yüzden şüst ü şû virdim
[1838] Bu beyit E, L ve İ2 nüshalarında şöyledir :
Gelince ḫürmet ü tevḳîr idüb aġırladım bezme / Hemân dem yaʿni dûş-ı zâhide pür-mey-sebû virdim

11 Degil imsâkı mâlik-i ṣarfıdır ancaḳ ḥayât-efzâ
Anıñçün her dem enfâsım gibi aldım girüvirdim

12 Seni ey zâhid-i ḫuşk îṣâl dirler ʻâlem-i âba
Ayaḳ başma yaşıñ aldıñ diyü vâfir ḳuruvirdim

13 Çemen-zâr-ı ṭarabda her nihâlin berg ü bârın gör
Güzel şeftâlû virdiñ sâḳiyâ sen ben kedûvirdim

14 Geçürsün diyü çeşm-i sûzen müjgân-ı maḳṣûda
Büküb ser-rişte-i âmâli çarḫa hem-çü mû virdim][1839]

15 Uyutmış tîġ-i kilk-i râtib İḥyâ mülk-i ʿirfânı
Uyansaḳ didi ḫâmem ben de ġafletle uyuvirdim

201[1840]
126a

Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilâtün / Feʻilün
(Fâʻilâtün) (Fâʻlün)

1 Pey-â-pey itdi nigâhın ḥavâle dîdelerim
Kemend üşürdi o vaḥşî ġazâle dîdelerim

2 Riyâż-ı ʿişvede olmazdı böyle bâlâ-keş
Ṣu virmeseydi o nev-res nihâle dîdelerim

3 İçinde ʿaksi görindikce[1841] zülf-i pür-pîçiñ
Dönerdi ḳaranfil açılmış sifâle dîdelerim

4 Şebîke-sâz-ı ḳafes oldı çûb-ı müjgândan
Girifte ṭâ'ir-i ʿaks-i cemâle dîdelerim

5 Ḫayâli geldigi dem çeşmime şeb-i ġamda
Olur o meh-veşe ʿayniyle hâle dîdelerim[1842]

[1839] Köşeli parantez içerisindeki 8 beyit sadece İ2 nüshasında yer almaktadır. Aynı beyitler E nüshasında üstü çizili ve "yazılmaya!" ibârelidir.
[1840] B 126a, İ 121a, L 88a, A 6a, M 6a, S 6b.Bu gazel E nüshasında yer almamaktadır.
[1841] 3(a) görindikce : 'iyân olsa L, A, M, S. /3(b) ḳaranfil : sünbül A, M, S. / L nüshasında3. beyitten, A, S ve M nüshalarında ise 5. beyitten sonra şu beyit yer almaktadır:
Naẓarda ḫâtemü'l-'ilm dimezsiñ ey âfet / Gezerler ḥalḳa-i nûr-ı lâ-muḥâle dîdelerim
[1842] Bu beyit L, A, S ve M nüshalarında şu şekildedir:

6 Şu nâẕırıdır ider ferş künk-i müjgânı
Sirişk-i ḥasret-i Ceyḫûn-miṣâle dîdelerim

7 Żamîme eyledi ol kebk-i nâzı itmege ṣayd
Şu iki ḥalḳayı dâm-ı ḫayâle dîdelerim

8 Su'âl-ı vaṣla nice göz ḳarardayım İḥyâ
Boyandı ḥasretle ḫûn-ı âle dîdelerim

9 Ḥalîm-i pür-hüner-âsâ ʿaceb bu vâdîde
Dû-çâr olur mı bir ehl-i kemâle dîdelerim[1843]

202[1844]
126a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ne rütbe olsa bir dil-i ṣâf mânend-i yemm-i ʿâlem
Yine âyînesinde naḳş olur jeng-i ġam-ı ʿâlem

2 ʿAlâyıḳ-ı câmesiyle seyr olunmaz enfüs ü âfâḳ
Çıḳar tecrîd ile ẕevḳ-i feżâ-yı ḫurrem-i ʿâlem

3 Dehânıñ sırr-ı baḥr-ı ḥayret ṣûnʿ-ı İlâhî ḳıl
Perî der-şîşe olsun dilde râz-ı mübhem-i ʿâlem

4 Kenârı fırladı bâm-ı sipihre mâh-ı nev ṣanmañ
Şikest-i seng cevr-i devr olub câm-ı Cem-i ʿâlem

5 Güşâd itmez dehânıñ ol ṣanem eşk-i niyâzımla
Leb-i gül-ġonçe-i taṣvîri açmaz şebnem-i ʿâlem

6 Gözümde öyle teng ü târ kim sevdâ-yı ḫâliyle
Sevâd-ı merdüme döndi sevâd-ı aʿẓam-ı ʿâlem

7 Degil encüm sihâm-endâz-ı âh oldıkca ben çarḫa[1845]
Delindi çün hedef yer yer ḳıbâb-ı muḥkem-i ʿâlem

Hevâ-yı ʿaşḳı bulana buḫâr-ı sevdâdan : Olur ḫayâliñe ey mâh hâle dîdelerim / Hevâ-yı ʿaşḳı bulana : Ġamıñla ḥîre-ser olsam A, M, S.

[1843] Bu beyit L, A, M ve S nüshalarında yer almamaktadır.

[1844] B 126a, İ 121b, L 88a, A 5b, M 5b, S 6a.

[1845] 7(a) ben çarḫa : eflâke L, A, M, S.

8 Şihâbı[1846] nâvek ü çarḫı seper gürz eyleyüb mihri
Olur cevlân-nümâ-yı ṣaḥn-ı hestî Rüstem-i ʿâlem

9 Çekilmez sâʿid-i tanẓîr ile İḥyâ taʿb çekme
Kemân-ı saḫt naẓm-ı ʿârif-i muʿciz-dem-i ʿâlem

203[1847]
107b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Tâ-be-maġrib diyemem olsa da ḫûrşîd-endâz
Terk-i tâc itdi diyü çarḫ-ı kabûde Edhem

2 Çıḳamaz olsa da pes-pâye kemend-efgen âh
Pâye-i devlet iken düzde-i câha süllem

3 Mû-miyânıñ ola bil kim ṣarılınca luṭfı
Virme işkeste dile yoḫsa ṭabîbâmız hem

4 Dehen-i tengine gelse dem-i cân-baḫşı eger
Şübhesiz rûḥ bulur gûşa nişînân-ı ʿadem

5 Yapsa da ḫâṭır-binâ-yı zamânı her kim
Olamaz ebniye-i ʿaṣr-veş İḥyâ muḥkem

204[1848]
107b

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Eşkim ki revandır leb-i deryâ neme lâzım
Yaşım çü füzûn oldı temennâ neme lâzım

2 Eflâke dikilmek ʿalem-i âhıma lâzım
Üftâdegî-i dâmen-i şekvâ neme lâzım

[1846] 8(a) şihâbı : şihâb-ı İ.
[1847] İ2 107b.
[1848] İ2 107b.

3 Nemdir dürr-i eşkim diyü ṣordum leb-i yâri
Didi ki o bir ṭıflıdır ammâ neme lâzım

4 Gülşende çeküb âhı idem girye ruḫıñla
Nem ḳapsa bulutdan gül-i raʻnâ neme lâzım

5 Ger ʻaynı ise âḫter ü bârânı sipihriñ
Teşbihi anın dideme İḥyâ neme lâzım

205[1849]
126b

Mefâʻilün / Feʻilâtün / Mefâʻilün / Feʻilün

1 Piyâz ile yüze[1850] cânâ dili kebâb idemem
Şu çeşm-i mestiñ içün eşkimi şarâb idemem

2 Niye meye düşeyim bûs-ı laʿl iken emelim
O şerri yoḳ yire ben ḫâyr-ı irtikâb idemem

3 Saña göñül vireni dilli defter itsem de
Fütâde-gân-ı ḫaṭṭ u ḫâli ben ḥisâb idemem

4 Çözül yanımdan amân itme pür-girih-i zülfiñ
Ḫayâli ʿuḳde olub dilde pîç u tâb idemem

5 O gül-ruḫuñ olub ʿaşḳıyla sîne sûzân İḥyâ
Dü dîdem eşkle inbîḳ-i pür-gül-âb idemem

206[1851]
126b

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Dimem nâmın o şûḫuñ keşf-i esrâr-ı fu’âd itmem[1852]
Nühüfte beyt-i dilde bir muʿammâdır güşâd itmem

[1849] B 126b, İ 121b, İ2 108a.
[1850] 1(a) Piyâz ile yüze : Yüze piyâz ile İ2.
[1851] B 126b, İ 122a, İ2 107a.
[1852] 1(a) Dimem nâmın o şûḫuñ keşf-i esrâr-ı fu’âd itmem : Benim âşinâ bir nev-civân ismini yâd itmem İ2 / Bu dize İ2 nüshasında ilk dizedir.

2 Dimâġ-ı çaşnî gîrân-ḫân-ı ʿaşḳı telḫ eyler
Pürr itse ḥalḳa-i[1853] laʿlini yâriñ lafẓ-ı dâd itmem

3 Ayaġa urmak ister muḥtesib kâlâ-yı ṣahbâyı
Ayaḳ baṣ sâḳîyâ di kim şarâbın ben murâd itmem[1854]

4 Mey-i ʿaşḳıñla gök[1855] mest olmış vücûdında
Felek ṣad dâġ-ı encüm yaḳdı dirlerse ʿinâd itmem

5 İdüb âvîḫte-i dükkân-ı gûş her sebük-maġze
Ḳumâş-ı naẓmım İḥyâ zîver-i sûḳ-ı kesâd itmem

207[1856]
127a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Çeşmiñi fitnede Hârût'dan efzûn gördüm
Bâbiliñ çâḥ-ı zeḳândan çehini dûn gördüm

2 Ṣanʿat-ı çeşm-i füsûn-kârıñ ile ġamze degil
Tîġ-i ser-tîz olur ʿaynı ile efzûn gördüm

3 Dâġ-ı nevden ḳoyayım câm-ı dile tâze kirâs
Yine[1857] neş'e-fezâ bir leb-i mey-gûn gördüm

4 Tâb-ı âhımla direklendi şihâb itme ḳıyâs
Çatladı şîşe gibi kâse-i gerdûn gördüm

5 Çirk-i dünyâdan elin yumaġa ehl-i ġaflet
Mâḥ-ı nevden lîkin çarḫda ṣâbun gördüm

6 Sâḳîyâ ḳânına girmiş lebiñ ol şîfteniñ
Yine duḫt-ı reziñ endâmını pür-ḫûn gördüm

[1853] 2(b) ḥalḳa-i : ḥoḳḳa-i İ. / 2(b) laʿlini yâriñ : laʿl-i nigârı İ2.
[1854] 3(b) Ayaḳ baṣ sâḳîyâ di kim şarâbın ben murâd itmem : Ayaḳ baṣ sen de ey pîr-i muġân dir kim murâd itmem İ2.
[1855] 4(a) gök : gök ḳandîl İ, İ2.
[1856] B 127a, İ 122a.
[1857] 3(b) yine : yine ben İ.

7 Ele al tîşe-i kilkiñ dil-i vîrânımda
Yine İḥyâ niçe gencîne-i mażmûñ gördüm

208[1858]
127a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Çü tâb-ı ḫande der-la‘l-i nigârem nîstem hestem
Bi-reng-i câm-ı bâde âşikârem nîstem hestem

2 Çınân sevdâ-yı zulfeş kerd bîmârem ki ez ża‘fem
Miṣâl-i sâye naḳş-ı bî-ḳarârem nîstem hestem

3 Şod ez mir’ât-i imkân ṣûret-i mûmdem ẓâhir
Be-pîş-i çeşm-i merdüm ‘aks-vâremnîstem hestem

4 Tenem mihr-i ruḫet be-gudaḫt cüz şevḳi nemând ez-men
Zi ḫûr-tâb-ı fütâde der-cidârem nîstem hestem

5 Ne şod ez yek-diger bûd u nebûdem ferḳ ez-sûr‘et
Bı-yekdem çün şerer nâ-pâyidârem nîstem hestem

6 Zi enfâs-ı men-i bî-ḫôd meter ġonce-i dil-hâ
Der-in gülşen çü feyż-i nev-bahârem nîstem hestem

7 Şeved ver rûzigâr în cünbiş-i men bâ-‘adem tû’em
Nemûdârî-i mevc-i lücce’ dârem nîstem hestem

8 Be-ṣûret gerçi İḥyâ ẓâhirem ver çeşm-i ‘ibret lîk
Miṣâl-i ḫâb-ı naḳş-i müste‘ârem nîstem hestem

[1858] B 127a, İ 122a.

Ḥarfü'l-nûn

209[1859]

127b

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Nev-ʿarûs oldı meger[1860] şâhid-i maʿnâ-yı süḫan
Girdi dîvan yolına ṣaf-be-ṣaf âlâ-yı süḫan

2 Şâh-ı maʿnâya dil-i iḳlîm ü ḳalemdir ʿilmi
Taḫt-gâhıdır anuñ mesned-i vâlâ-yı süḫan

3 Çekilür ḳâlıba ṣanduḳa-i evrâḳ içre
Ḥıfẓ olur ṣârmaġa[1861] kâġıda kâlâ-yı süḫan

4 Şevḳe var taḳvîyyeti nefʿi muḳarrer-kesele
Girse terkîbine bezmüñ eger eczâ-yı süḫân

5 Gâh zehrâbe olur gâhîce nûş-ı dârû
Meşreb-i nâsa göre şerbet-i mînâ-yı süḫân

6 Ḥüsn-i taʿbir dil-fürûz ü edâ-yı ḫôşdur
Ḫilʿat-ı zîb-dih-i ḳâmet-i bâlâ-yı süḫan

7 Bî-vücûd ise de İḥyâ dehen-i tenginden
Olur işkeste-i lüknet çıḳıcaḳ pây-ı süḫan

210[1862]

127b

Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

1 Girân-ı raḳṣ-ı baṭṭ mı bülbüle âsâ şitâbîden
Sebük-pervâzdır mürġân biri mürġ-ı âbîden

2 O mest-i naḫvet oldıḳca be-der beyt-i şarâbîden
Görenler ẓann ider bedr oldı ṭâliʿ burc-ı âbîden

[1859] B 127b, E 56b, İ 122b, L 90a, İ2 113a.
[1860] 1(a) meger : yine İ2.
[1861] 3(b) ṣârmaġa : ṣârmaġla E, İ2.
[1862] B 127b, İ 122b.

3 Güşâd it perde-i gül-gûn-ı şermi ey ṣanem[1863]
Ruḫuñ pûşîde-dâr-ı neşve ḳıl reng-i şarâbîden

4 Dil oldı zülf-i gül-ruḫsâr-ı ḫûn-rîziñden âvâre
Boşandı âḫır ol dîvâne zincir-i küllâbîden

5 Helâk-ı ḫaṭṭıñ olmış ʿâşıḳa nâ-pâk dir vâʿîẓ
Ṭahâret münseliḫ mi ṣandı meẕbûḥ-ı kitâbîden

6 Olaldan vaḳf-ı ʿaşḳıñ cân evi ḳalmaz ḥücûm-ı ġam
Dile âmed-şüddür[1864] nefret-fezâ-yı merd-i câbîden

7 Ne ġam mâh-ı münevver ketm-i naḳd-i encüm eylerse
Kerem görmiş felekde var mıdır şaḫṣ-ı ḥesâbîden

8 ʿAceb İḥyâ murâdı nev-perend-i tâze mi böyle
Bir evreng istemişdi Ṣâbit merḥûm Nâbî'den

211[1865]
113b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Girdâb-ı vaṣf-ı ḥalḳa-i gîsûya batmadın
Pek de ḫadeng-i ġamzeyi yâbâne atmadın

2 Bâġ-ı viṣâle müşteriyiz heb birer dönem
Ey nev nihâller bize çoḳ ṭafra ṣatmadın

3 Dökmen güzellerin ḳuru lâfıyla âb-rû
Ṣaḥn-ı sarây-ı ʿişmeti yâda ṣulatmadın

4 Şîrîn dehenlerim baña virmeñ cevâb-ı telḫ
Câm-ı şarâb-ı ʿayşıma zehr-âbe ḳatmadın

5 Ey şeb-çerâġ-ı ʿişveler aġız bir eyleyüb
İḥyâya ḫâtem-i lebiñ çoḳaratmayın

[1863] 3(a) ey ṣanem : ey ṣanem meyle İ.
[1864] 6(b) âmed-şüddür : âmed-şüd İ.
[1865] İ2 113b.

212[1866]
114a

Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün

1 Yüz buldı gibi naḳd-ı dili yâr alışından
Gelmez görünüş dîde-i ḥasret ḳalışından

2 Mey virmegi destiyle bize sâḳîye her dem
El virmedigin ṭuyduḳ ayâġın alışından

3 ‘Uşşâḳını ṭutmaḳ ġarażı gûşe-be-gûşe
Ol Şûrbeci-zâde güzeli ḳol ṣalışından

4 Başın ḳodı dil-i baḥr-ı ġamıñ ḳa‘rine ṭaldı
Mürġ-âb gibi belli o sersem ṭalışından

5 Mürġ-ı dil İḥyâyı o ḫaṭṭ eyledi perrân
Şûm oldı çü bûm ol meleğim ḳartalışından

213[1867]
127b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Bir şem‘-i ḥüsne virdi göñül mâhtâb iken
Oldı fütâde aḫter o şûḫ âfitâb iken

2 Bir âteşîn-ruḫuñ oda yandı firâḳına
Tennûr-i ḥasretinde göñüler kebâb iken

3 Kendüyi nîş-ḫûrde-i zenbûr-ı ʿaşḳ idüb
İḳbâl-i ḥüsni gitdi lebi şehd-i nâb iken

4 Ruḫsârın itdi âb-zede eşk-i dîdesi
Nev-ḫaṭṭ-ı müşg-fâm ile ʿanber kitâb iken

5 Ser-geşte-i feżâ-yı viṣâl oldı ḫuşk-leb
Ṣaḥra-neverd-i ʿaşḳa ʿiẕârı serâb iken[1868]

[1866] İ2 114a.
[1867] B 127b, E 56b, İ 122b, L 90b, İ2 114a.

6 Derbân-ı yâri faṣl ider oldı cefâ görüb[1869]
Dillerde şerḥ-i cevr ü ġamı bâb bâb iken

7 Dest-i pesend-i ehl-i dil İḥyâ çü saḳf ola
Ma‘mûr olur büyût-ı naẓîrem ḫarâb iken

214[1870]
128a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ol mâhrûya ḳande naẓar itme ḳande ben
Çeksem de mihri medd-i nigâhımla bende ben

2 Mir’âta ʿaks ider diyemem cism-i enverüñ
Gördikce ol leṭâfet-i endâmı sende ben

3 Bûs ile ḫâl-i yâri yetişdirdim ʿâḳıbet
Keyfim o ḥabb-ı ʿanber ile encümünde ben

4 Sünbüllerinden âh çeker ben żaʿîfe ḫâk
Sevdâ-yı kâküliyle gezersem çemende ben

5 Çeşmimle sû-be-sû arayub bâġ-ı ḥüsnüñi
Buldım dil-i fütâdeyi çâh-ı zeḳânda ben

6 Ṣandım ki berḳ olur ufḳ-ı ḥüsne şuʿle-tâb
Nâgeh görince laʿlüñi lebrîz-i ḥüsnde[1871] ben

7 Geçmişdi ṣadra sînemi ḳılmışdı cây-gâh
Gördüm ḫadeng-i ġamze-i yâri geçende ben

8 Râ’yet-güşâ-yı ḳulle-i ‘aşḳ oldum ‘âḳıbet
Açdım şu çâk-ı ceybimi burc-ı bedende ben[1872]

[1868] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Uruldı bir de ḫançer-i ebrû-yı yâre ol / Tîġ-i nigâhı küşteleri bî-ḥesâb iken

[1869] 6(a) cefâ görüb : cefâyla İ2.

[1870] B 128a, E 56b, İ 123a.

[1871] 6(b) lebrîz-i hüsnde : lebrîz-i ḫande E, İ.

[1872] Bu beyit E nüshasında şöyle yer almaktadır:
Maḥşûr-ı ceyşi ʿaşḳım idüb râyet-i emân / Diksem şu çâk-ı ceybimi burc-ı bedende ben

9 İḥyâ yeri degül mi dise ḫâl-i ʿârıżı
Revnaḳ-dih-i cemâlim o vech-i ḥüsnde ben

215[1873]
128a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Meclisde[1874] yer su'âle hem olsun hem olmasun
Ṣordum lebüñ maḳâle hem olsun hem olmasun

2 Gösterme mihr-i rûyıñı ḥasretle nergisüñ[1875]
Çeşmi pür-eşk-i jâle hem olsun hem olmasun

3 Şerm oldı perde manẓara-i ḳaṣr-ı ḥüsnüñe
Çeşm-i terim ḥavâle hem olsun hem olmasun

4 Dil-bend-i ṭurra olma kitâb-ı cemâle baḳ
Şîrâze-i risâle hem olsun hem olmasun

5 Râżı olur mı diyü ne ġam yersin ey göñül
Ṣal mîve-i viṣâle hem olsun hem olmasun

6 İḥyâ görindi sürmele çeşmüñ ġubâr-ı dil
Ṣâyeste iktiḥâle hem olsun hem olmasun

216[1876]
128b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Ol çeşm-i girye-ḫîze ki yoḳ behre ḫâbdan
Bir ḥoḳḳadır ki dûdesi maḥv olmış âbdan[1877]

2 Şevḳ-âşinâ-yı cevher-i dendân-ı ṣâfınuñ
Geçmez mi rişte-i dili dürr-i hôş-âbdan

[1873] B 128a, E 57a, İ 123b, L 90b, İ2 114b.
[1874] 1(a) meclisde : bezm içre İ2.
[1875] 2(a) Gösterme mihr-i rûyıñı ḥasretle nergisüñ : Öpdüm çemende nergise körlük dü dîdesin İ2.
[1876] B 128b, E 57a, İ 123b, L 90b, İ2 114b.
[1877] Bu beyit İ2 nüshasında 151a'da yer almaktadır.

3 Yoḳ günehiyle rûḥ-ı revândan ḫaber virür
Bir söz alınmasa nola ol laʿl-i nâbdan

4 Sîm-âba şimdi mevc-zen-i taʿnedir tenim
ʿAşḳuñla özge ḥaldeyim ıżṭırâbdan

5 Ḥüsni ʿarûs-ı perde-şikâf-ı ḥayâ olur
Olsa niḳâb-ı ʿârıżı reng-i şarâbdan

6 Ḳaysuñ aġardı ḥasret-i Şîrînle[1878] dîdesi
Yoḳ farḳı cû-yı şîrdeki her ḥabâbdan

7 İḥyâ pür oldı kâle-i şevḳ ile şehr-i dil
Gelmez tehî ḳavâfil-i naġme rebâbdan

217[1879]
128b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Bir perî-ʿişveyi gördüm yine insâna yaḳîn
Nâvek-i ġamzeleri ṭoġrusı bu câna yaḳîn

2 Kûçe-i ʿaşḳda geldim ġam-ı müjgânına rast
Gösterüb sînemi didim buyuruñ ḫâna yaḳîn

3 Öricilerde gezerdi ġam-ı zülfüñle göñül
Oturur şimdi lebüñ şevḳına Mercâna yaḳîn

4 Ḫâṭırım yapmadı yâr eşk-i revânım göricek
Kim ider ḫâne binâ seyl-i ḫurûşâne yaḳîn

5 Żevḳe baḳ dîde-i pür-ḫûnı diküb sînesine
Diz iki ḥabbe-i mercânı girîbana yaḳîn

[1878] 6(a) Şîrînle : Leylîyle İ /6(b)Yoḳ farḳı cû-yı şîrdeki her ḥabâbdan: Baḳ cûybâr-ı şîrde ḳalmaz ḥabâbdan İ2.
[1879] B 128b, E 57a, İ 123b, L 91a, İ2 115a.

6 İtme esrârıña ġammâz-ı dü-rûyı maḥrem
Sen sen ol varma ṣaḳın çifteli ḥayvâna yaḳîn

7 Girdim İḥyâ yine bir ḫoşca ṭarîḳ-i ḫâṣa
Beyt ararken ḳalemim câdde-i ʿirfâna yaḳîn

218[1880]
91a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Hem-çün mıṣrâʿ-ı selîs ol ḳadd-i bâlâ mevzûn
Yoḳ rekâket ḥarekâtında ser-â-pâ mevzûn

2 Kâmil eyler seni ey dil çekilen saḫtîler
Seniñ ile olmadadır gevher-i yek-tâ mevzûn

3 Dest-i der-naḳş-ı cebîni olur ol merdiñ kim
Ola mechûl kemâli çü zer-tâ mevzûn

4 Gûş-ı heves oldı çü mîzân-ı ḥarîr-i güftâr
Biliñür ḳıymeti anuñla ola tâ mevzûn

5 Himmet Ḥażret-i Tevfîḳ-i süḫan-ver ḳıldı
Naġme-i kilk-i nevâ-süḫanımı mevzûn

219[1881]
129a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün

1 Ḫurûşa geldi derûnumda yâd-ı sûy-ı vaṭan
Pür itdi câmımı ṣahbâ-yı ârzû-yı vaṭan

2 Ġarâb-ı ġurbet eger dûd-ı âhım itse de pür
Olur mı perde-keş-i âfitâb rûy-ı vaṭan

[1880] L 91a, E 57b.
[1881] B 129a, İ 123a.

3 Dirîġ seng-i fesâd ile pür-şikâf oldı
Mey-i neşâṭa ʿaceb ẓarf idi sebû-yı vaṭan

4 Ciger o rütbe kebâb oldı nâr-ı firḳat ile
Ki dem-be-dem gelür andan meşâmm-ı bûy-ı vaṭan

5 Virilse râḥat-i ḥulḳûm ʿadl-i dâd[1882] seẕâ
Ki zehr-i fitne ile telḫdir gelû-yı vaṭan

6 O bülbül-i ḳafes-ârâ-yı ġurbetim İḥyâ
Ki nâledir siḥri baña güft-gû-yı vaṭan

220[1883]
129a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Ne ḳadar mihrini ketm itse o meh nâzından
Var nihânı ḫaberim ġamze-i ġammâzından

2 Ḳaysuñ olmışdı şeb-i firḳati rûz-ı rûşen
Âh Leylî diyerek şuʿle-i âvâzından

3 Yine menzil-rev-i ser-rişte-i zülfüñdür dil
Oldı bâzîçe ki ʿaşḳ-ı resen-bâzından[1884]

4 Bildim âḫır dili[1885] kefgîr idecek ġamze ile
Çeşmiñ ol âfet-i cân süzmege âġâzından[1886]

5 Bildi âdâb-ı maḥabbet ne imiş sûḫte-i dil
Gördi fenn-i naẓarı çeşm-i süḫan-sâzından

6 Ser-nigûn oldı şihâb öyle ḫacâlet çekdi
Âteşîn âhımızuñ ḳadd-i ser-efrûzundan

[1882] 5(a) ʿadl-i dâd : ʿadl ü dâd İ.
[1883] B 129a, E 57b, İ 124a, L 91b.
[1884] Bu beyit E ve L nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Târ-ı zülfi gibi ser-menzil-i sevdâya çıḳar / Ṣaḥn-ı ʿaşḳuñ dil-i zâr oldı resen-bâzından
[1885] 4(a) âḫırdili : encâmını E, L. / 4(a) ġamze-i ile : ġamze-i dili E, L.
[1886] Çeşmiñ ol âfet-i cân sürmege âġâzından: Süzmege dîde-i maḫmûrını âġâzından E.

7 Ṣafḥaya sâye-i maʿnâ rûşen-ver İḥyânuñ
Naḫl-i zîbâ ṣemer-i ḫâme-i mümtâzından

221[1887]
129b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Rişte ber-pâ mürġ-i dil târ-ı nigâh-ı yârdan
Hem perîşân lâne seng-i ṭaʿne-i aġyârdan

2 Tâb-ı ṣubḥ itdi nümâyan ḥalḳa-i dûd-ı dilim
Pîç-i zülfi çıḳdı ṣanmañ gûşe-i destârdan

3 Mû miyânından çü mâhı ḫançeri pür-tâb ider
Farṭ-ı cûş-â-cûş-ı mevc-i şîve-i reftârdan

4 Farḳ olınmaz pür mey-i ʿaşḳ olalı ey serv-i ḳadd
Bu ṣanavber-şekl olan dil sâġar-ı ser-şârdan

5 Hâle-âsâ dâʾireñden olma ey meh pâ-birûn
Cünbiş-âmûz-ı edeb ol gerdiş-i pergârdan

6 Şöyle lebrîz-i figân cismim ki her bir üstüḫân
Ḳalmaz âheng-i nevâ itmekde mûsîḳârdan[1888]

7 Ṣaḫn-ı ḫulyâyı ḳılınca fikr-i zülfi teng ü târ
Ben uyandırdım çerâġım dîde-i bîdârdan

8 Virdi İḥyâ naẓma ṭabʿ-ı müstaḳîmüñ zîb ü fer
Ḥüsn alur lü'lü'ler elbet rişte-i hem-vârdan

[1887] B 129b, E 58a, İ 124b, L 92a.
[1888] Bu beyitten sonra E, L ve İ nüshâlarında şu beyit yer almaktadır:
Şevḳ ile oldı göñül ṣûret-nümâ-yı ṣad ümîd / Döndi fânûs-ı ḫayâle şuʿle-i ruḫsârdan

222[1889]
130a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 ʿAleme evṣâf-ı memdûḥuñ yine eşʿârdan
Maḳṣaduñ ey dil ḫayâl-engîzî-i eşʿârdan

2 Naḫl-i[1890] kerrûbi-şiyem maḫdûm-ı ṣadr-ı muḥterem
Nuḫbe-i ʿâlem ki var ṣad-bendesi aḥrârdan

3 Aʿni ʿAbdullah Efendi kim o bir gül-ġonçedir
Gülşen-i nesli şerîf-i seyyidü'l-ebrârdan

4 Çün ʿamûd-ı ṣubḥ olur pür-şevḳ-i ser-tâ-pa ʿimâd
Ḫaṭṭına taʿlîḳ itse rişte-i enẓârdan

5 Dürr-i ṣadefde kevkeb dürri felekde şerm-sâr
Dürc-i laʿlinden çıḳan her naẓm-ı gevher-bârdan

6 Ḥażret-i ʿÂrif Efendî-i meşîḫat-mesnede
Bu dürr-i yek-tâ ʿaṭâdır cânib-i Settârdan

7 Gevher-i ẕâtın Ḫudâ gencîne-i zîb ḥıfẓ ide
Çeşm-i bed-bünyân ü keyd-i zümre-i eşrârdan

223[1891]
130a

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Ḥilmüñle ḥasûd ayrılamaz ḫôy-ı bedenden
Baş egme aña bîm-i kemend-i ḥasedinden

2 Vâdî-i ṣalâḥ-ı[1892] dilüñ emniyeti yoḳdur
Emmâre gibi bîşe-i ġaflet esedinden

[1889] B 130a, E 58a, İ 124b, L 92b.
[1890] ʿ(a) naḫl-i : necl-i E, İ.
[1891] B 130a, E 58b, İ 125a, L 92b.
[1892] 2(a) Vâdî-i ṣalâḥ-ı: Şeh-râh-ı ḥużûr-ı E, L.

3 Ḫalḳuñ ṣuver-i ḫulḳın ider ʻâleme rûşen[1893]
Cân şuʻlesi fânûs-ı ḫayâl-i cesedinden

4 Ḳalbinde iken şevḳ-i ruḫuñ eyledi iẓhâr
ʻÂşıḳ yine bir gül mi çıḳardı sepedinden

5 Olduḳça ḫayâliñ ṣanma maḥrem-i dîdem
Ḫâb oldı girîzân müjemüñ dest-i derinden

6 İḥyâ nola ṭanẓîre ḳalem medîd itse
Var behresi çün mürşid-i feyżüñ mededinden

224[1894]
130a

Mefʻûlü / Fâʻilâtü / Mefâʻîlü / Fâʻilün

1 Seyr it hilâl-i şehr-i ṣıyâmuñ neḥâfetin
Ebrû-yı yâre reşkile bulmış ḳıyâfetin

2 Yâḳût-ı laʻliñ aġzına vir tâ ki defʻ ide
Anuñla rûze-dâr-ı firâḳuñ ḥarâretin[1895]

3 Gird-i lebüñde gerçi aġız miskidir o ḫâl
Virmez velî ʻakîde-i laʻlüñ ḥalâvetin

4 Pâlûde-i tenüñle gören raʻşe-dâr olur
Pîrâhenüñ gülâç miṣâli leṭâfetin

5 ʻArż itdi ġurre sîm-kemer-i mû miyânuña
Üftâde-gânuñ işte bu ṭâḳ itdi ṭâḳatin

6 Olduḳça ʻârıżı şeb-i zülfinden âşikâr
Mânend-i ṣubḥ-ı ʻîd ider efzûn ṣabâḥatin

7 İḥyâ maḳâl-i ḫaṭṭ-ı dil-ârâyı yazmadı
İḥyâ-yı leyleden ḳalemüñ gör berâ'etin

[1893] 3(a) Ḫalḳuñ ṣuver-i ḫulḳın ider ʻâleme rûşen : Göstermede ḫalḳûñ ṣûver-i ḫulḳını rûşen E
[1894] B 130a, E 58b, İ 125a, L 93a.
[1895] Bu beyit E ve L nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Luṭf it şarâb ḳırmız-ı laʻlüñle mesʻûd kim / Defʻ eyle rûze-dâr-ı firâḳuñ ḥarâretin

225[1896]
130b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Tehî semt-i Vefâ gerçi civân-ı tünd-ḫûlardan
Ṭârîḳ-i ʿişvede ammâ geçilmez ḫûb-rûlardan

2 Ḫayâl-i yâre pây-endâz olur kâşâne-i dilde
Yine kemḫâ düşindi mevc mevc ârzûlardan

3 Açılmam ġonce-i gülzâr-ı şermim ol büte ammâ
Döner ṣad-berge ṣabrım ḫırḳası ḳat ḳat rüfûlardan

4 Ne serler dâmen-i küh-sâr-ı ʿaşḳ serv-i ḳaddimde
Olur hemçün kedd ü ġalṭîde seyl-i cüst-cûlardan

5 Nihâyet müntehâ ḳadd olmadan ġayrı ṣemer yoḳdur
Ṣulansa dâḫî bîḫ-i naḫl-i âl-i[1897] âb-rûlardan

6 Tehî destî-i feyż-i neşvedir encâm-ı bezm ey dil
Eli bögrinde ḳalmış ʿibret al şekl-i sebûlardan

7 Görinmez ḳarası bir baḥr-ı bî-pâyân-ı ḥayretdir
Dil-i[1898] İḥyâ ḫayâl-i ṣafvet-i âyîne-rûlardan

226[1899]
130b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Meh-i nev düşdi dâm-ı reşke ṣît-i ebrûvânından
Ṭutıldı gûşlar âvâze-i rûz-ı kemânından

2 Çıḳarmaz devlete dâʾir sözi ʿâḳıl dehânından
Ḫalâli olsa da mürġ-i hümânuñ üstüḫânından[1900]

[1896] B 130b, E 59a, İ 125a, L 93a.
[1897] 5(b) âl-i : âmâl-i E, İ, L.
[1898] 7(b) dil-i : göñl-i E, L.
[1899] B 130b, E 59a, İ 125b, L 93b.
[1900] Bu beyit E nüshasında 5. beyit olarak geçmektedir.

3 Nigâh-ı diḳḳat itme ḳadd-i yâre belki ey ʿâşıḳ
Göziñde ḳıl biter ḥasretle ʿaks-i mû miyânından

4 Meger her ʿaṣrda rûy-ı nigârı görmedir ḳaṣdı
Tehî mi çeşm-i câmuñ gerdişi tâ Cem zamânından

5 Sebük-maġz-ı cünûn-ı ʿaşḳa gelmez neş'e-i temkîn
Şarâb-ı telḫ-i pendüñ çekse de[1901] rıṭl-ı girânından

6 Haẕer gülçîn-i bâġ-ı luṭfı olmaḳdan le'imüñ[1902] kim
Olur dest-i emel âzürde ḫâr-ı imtinânından

7 Eger ḫam itmeseydi ḳaddümi mânend-i pül devrân
Geçilmezdi ṣafâ-yı ʿömrimüñ âb-ı revâñından

8 Degil cây-ı ʿaceb ser-sebz olursa bâġ-ı eşʿârım
Zülâl aḳmaḳda İḥyâ nây-ı ḫâmem nâv-dânından[1903]

227[1904]
131a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Mehâr idüb çekerdi medd-i âhın bir zamân Mecnûn
Olurdı nâḳa-i Leylî-i ʿaşḳa sâr-bân Mecnûn

2 Gören târ-ı siyâh-ı dûd-ı âhın ḫam-ı necm serde
Ṣanur mürġân yapmış başı üzre âşiyân Mecnûn

3 Ḥaḳîḳat semtine cisr-i mecâzîden güẕer itmiş
Niçe dîvâneler var dillerde ammâ dâsitân-ı Mecnûn

4 Urur küh-sâre kendin gâh eflâke meger olmış
Seniñ ʿaşḳ çeker söziñle feryâd ü fiġân-ı Mecnûn

5 Hevâ-yı kâkülüñle ten libâsın çâk ider cânım
Olurmış böyle sevdâlarla hem rûḥ-ı revân-ı Mecnûn

[1901] 4(b) çekse de : çekse sözi de E.
[1902] 6(a) le'imüñ : kimiñ L.
[1903] 8(b) Zülâl aḳmaḳda İḥyâ nây-ı ḫâmem nâv-dânından : Aḳar âb-ı ḥayât İḥyâ devâtım nâv-dânından E, L.
[1904] B 131 a, İ 125b.

6 O Leylî ṭurreniñ vaḫşî ġazâl-i çeşmini görse
Olur müdrik degilken deşt-i ġamda âhûvân-ı Mecnûn

7 Görenler gerd-i bâdıñ gerdiş İḥyâ feżâlarda
Didiler oldı yâd-ı Ḳaysla bâd-veẕân-ı Mecnûn

228[1905]
131a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Rûyı görinmez oldı ziḥâm-ı nigâhdan
Geçmez mi baḥr-ı nûrda ol meh şinâhdan

2 Pâ-mâl-i esb-i cevride olsam çü-naḳş-ı pâ
Çıḳmam ḥarîm-i vaṣla çıḳan şâh-râhdan

3 Sünbilistân şekve ider 'arż-ı ḥâlimi[1906]
Reng aldı kilk-i ter ġam-ı zülf-i siyâhdan

4 İtdüñ raḳîbi bâşıma püsḳülli bir belâ
Cânâ ġaraż ne bendeki böyle külâhdan

5 Şehr içre şöhret-i elif-ḳâmetüñ tamâm
Bâlâ-ter oldı çekdigimiz medd-i âhdan

6 Ḳalbe uzatma beyt-i Ḫudâdır ayaġuñı
Ey ṣâḳî-i keder hele el çek günâhdan

7 'Arż it perend-i naẓmuñı İḥyâ efendiñe
Bulsun revâc-ı nev o sa'âdet-penâhdan

[1905] B 131a, E 59a, İ 126a, L 93b.
[1906] 3(a) arż-ı ḥâlimi : ṣafḥamız meger E, L.

229[1907]
131b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ne rencâned merâ her ku binend ıżṭırâb-i men
Ser-â-pâ-yı tenemrâ covşenest in pîç u tâb-i men

2 Zi çeşm-i ter ne-bâşed intiẓâr-ı bûs-ı le‘leş dûr
Nemâyed pâydârî âferîn ber âb-i men

3 Nigâhem-râ ne sâzed der ḥerîm-i ḥüsn-i tû rehem-yâb
Zi bes der ḥayretem ez perde-dârî-i ḥicâb-i men

4 Çü bıned ḫaṭṭ-i puşt-i la‘l-i meyguneş beḫeşm-i câm
Keşed şemşîr-i mevc ez ġeyreteş ber ḥûr-i şerâb-i men

5 Ne bined çeşm-i ẓâhir bîn rûy-i şâhid-i ma‘nâ
Nümâyân şod mera în ṣûret ez mir’ât-i ḫâb-i men

6 Ne şod ḫâlî bâ şek u ḫâleş dîde ez gerdiş
Ne mâned İḥyâ tehî ez âb-i dâne-i âsiyâb-i men

230[1908]
113a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Eşkiñ ey dil yâd-ı la‘liyle şarâb itmez misin
Tâb-ı ruḫsârıyla hem baġrıñ kebâb itmez misin

2 Ḫâṭırım ṣaymazsın ey mihr devirüb aġyâre yüz
İtdigiñ bî-dâdı bir kerre ḥesâb itmez misin

3 Ḫayme-i ṣabra sütûn itdim ḫayâl-i fâmın
Sen de ey dil fikr-i gîsûsın ṭınâb itmez misin

4 Vâḳıf-ı gencîne-i râz eylerim cânâ seni
Tîşe-i müjgân ile ḳalbim ḫarâb itmez misin

[1907] B 131b, L 126a.
[1908] İ2 113a.

5 Pertev-efşân eyleyüb şâm-ı sevâd-ı çeşmime
Ṭal‘atiñ bu gice reşk-i mâhtâb itmez misin

6 Bir su’âlim var saña ey şâh-ı ḥüsn itme ‘inâd
Hiç İḥyâ bendene luṭf-ı cevâb itmez misin

231[1909]
131b

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Geçürme bunı göñlinden ki bu göñlüm geçer senden
Geçerse ġamze benden geçmez ey ‘işve-ger senden

2 Dehânım gibi yoḳdur didigiñ gûş eyledim ilden
Ẓuhûr itdiyse aġzıñ var olsun bu ḫaber senden

3 Dumanlandı ḳafası hâle-dâr oldı ḳıyâs itmeñ
Çeküb câm-ı şarâb-ı şevḳi nûş itdi ḳamer senden

4 Dikilsin çâre-sâz-ı bûse çînî nev-nihâlimden
Sen ey naḫl-i emel ister dırâz ol mâ’ü’ṣ-ṣemer senden

5 Gel İḥyâ ṭur[1910] nâmıñ deftere dîvâne ḳayd eyle
Giydirsen mülk-i fânîden ḳalur bâḳî eṣer senden

Ḥarfü’l-vâv
232[1911]
131b

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Sensin ey dil ḳal‘a-i gevher zemîn-i ârzû
Sende pinhân oldı ṣad-genc-i defîn-i ârzû

[1909] B 131b, İ 126a, İ2 113b.
[1910] 5(a) ṭur : ṭurma İ. / 5. beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Al İḥyâ deste kilkiñ ḳayd-ı emeliñ naẓma himmet ḳıl / Cihâna pâdişâh olsañ ḳalur tîġ ü kemer senden
[1911] B 131b, E 59b, İ 126b, L 93b.

2 Olsa şâyândır tehî destî-i kâm eyle müdâm
Bu dil-i nâlende câm-ı pür-ṭanîn-i ârzû

3 Olmasun cismi libâs-ı ʿârdan ʿârî müdâm
Yoḫsa ḫacletdir ḳabâ-yı âteşîn-i ârzû

4 Mürġ-ı dil üftâde-i dâm-ı belâ-yı ye’s olur
Olsa ger ṣaḥn-ı ṭamaʿda dâne çîn-i ârzû

5 Reh-rev-i mülk-i ferâġ olmaḳ diler gerçi göñül
Olmasuñ efsürde cism-i nâzenîn-i ârzû[1912]

6 ʿArṣa-i ʿâlemde ser-gerdân ider İḥyâ seni
Eşheb-i nefs-i derûna urma zîn-i ârzû

233[1913]
132a

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿilün

1 Ne ṣaḳlanur ḫam-ı zülfiñde ḫâl-i ʿanber-bû
Ṭuyurdı nefḥası bilmez mi ẓann ider bizi bû

2 Füsûn ile ḳîli tîġ eylemiş degil ebrû
Bir iş keser dile ẓannım o dîde-i câdû

3 Baḳıñ ne sûret ile pârlar ʿâşıḳıñ yüzine
Ḫayâli merdüm-i çeşmimle olsa hem-pehlû

4 Olaydı pâyına âb-ı sirişk-i ter rîzân
O naḫl-i bâġ-ı leṭâfet virirdi şeftâlû

5 ʿArûs-ı perde-nişîn oldı tellenüb ṭanbûr
ʿAceb mi olsa maḳâmı minaṣṣa-i zânû

6 Kemân-ı cevrini İḥyâ çekerdiñ ol şûḫuñ
Bulaydı miśḳale bâzû-yı ṣabrımız nîrû

[1912] 5(b) Olmasuñ efsürde cism-i nâzenîn ârzû : Yol virür mi reh-zenân-ı der-kemîn-i ârzû E, İ, L. / Bu beyitten sonra E, L ve İ nüshalarında şu iki beyit yer almaktadır:
Göz ḳarârdır ẕeyl-i iḥsâna temessük itmege / Çeşm-i ḥırṣı eyleyen faṣṣ-ı nigîn-i ârzû
Görmesün dem-serdî-i der-limânı göñül / Olmasun efsürde cism-i nâzenîn-i ârzû

[1913] B 132a, İ 126b.

Ḥarfü'l-hâ

234[1914]

132a

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

1 Çatmasa ḳâşın eger ṭoġrusı ʿuşşâḳa o mâh
İtmem ebrûsına mâh-ı nevi nisbet billah

2 Bir ʿArab şûḫı görüb didim ayâ rûḥ-ı taʿâl
Ḳırdı fındıḳcı imiş keyfimi gitdi eyvâh

3 Zâhid-i ḫar ḳulaḳ aşmaz resen-i zülfe göñül[1915]
İster it baḥsi dırâz ister iseñ ḳıl kûtâh

4 Pâk-dâmenlere nâm-âver olur ser-be-zemîn
Dâmen-i kâġıda ḫâtimler ider vażʿ-ı cibâh

5 Hemser-i çarḫ-ı berîn olsa da ḳaṣr-ı ẓâlim
Yetişür aña sitem-dîde iderse bir âh

6 Cûʿ-ıkelbine ḥayretdeyim İḥyâ nefsüñ
Eylemez cîfe-i dünyâdan o seg istikrâh[1916]

235[1917]

132a

Mef'ûlü / Mefâ'îlün / Mef'ûlü / Mefâ'îlün

1 Baḳ ṣafḥa-i ruḫsâre ol noḳṭa döken ḫâle
Sevdâsı ile döndi dil taḫta-i remmâle

2 Ey şâh-süvâr-ı ḥüsn ol ʿarṣa-neverd-i nâz
Esb-i sitemüñ ammâ sürme dili pâ-mâle[1918]

[1914] B 132a, E 59b, İ 126b, L 94a, İ2 124a.
[1915] 3(a) ḳulaḳ aşmaz resen-i zülfe göñül : ḳulaḳ aşmazdı zülfe göñül E.
[1916] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Cûʿ-ı kelbî-i seg-i nefse naẓar ḳıl İḥyâ / Eylemez cîfe-i dünyâyı denîden ikrâh
[1917] B 132a, E 60a, İ 127a, L 94a, İ2 124a.
[1918] 2(b) Esb-i sitemüñ ammâ sürme dili pâ-mâle : Sür esb-i cefâñ ammâ gelmez dili pâ-mâle İ2.

3 Al deste gül-i câmı boş gitdi ṭolu gelsün
Mühr-i lebüñi ṣaḳla fincân-ı mey-i âle

4 Üfle neyi ey neyzen her naġme-i dil-sûzı
Bâdî ola tâ nâr-ı şevḳ-i dili işʿâle

5 Süst eylemez endâm-ı kârın ebedî İḥyâ
Kim olsa dehen-beste ḫamyâze-i ihmâle

236[1919]
132b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Bir âh-ı şuʿledir çekdim ben ol ebrû-yı pür-tâba
Sirâc-ı şevḳîmi âvîze itdim ṭâḳ-ı miḥrâba

2 Yem-i ʿaşḳ içre ey dil düşme fikr-i nâf-ı dil-dâre
Düşer fülk-i ḫayâliñ ṣoñra ḥayret gibi girdâba

3 Sevâd-ı ġam degil rûşen-dilâna ṣıḳlet-i ḫâṭır
Kelef seyr it felekde bâr olur mı dûş-ı mehtâba

4 Ser-â-pâ dizme lü'lü'-yi kelâmıñ târ-ı aṭnâba
Ola tâ her biri mengûş-ı gevher gûş-ı aḥbâba

5 Virilmez pertev-i nâçîz-i iḳbâle vücûd aṣla
Olur mı dil-firîb âdem fürûġ kerem-i şeb-tâbe

6 Zebân merdüm-i âzârî dil-i saḫtı ider ser-tîz
Viren seng-i fesândır ḥiddeti tîġ-i siyeh-tâbe

7 Ḥarîṣiñ âb ü tâbı olsa da germî-i ḥırṣından
Gözi bâlâdadır her dem miṣâl-i câm-ı germ-âbe

8 Dirîġâ ḳaṭre-pâş-ı eşk olan ḥasretle dünyâya
Keff-i müjgândan atdı sübḥa-i lü'lü'yi çirk-âbe

[1919] B 132b, İ 127a.

9 O düstûr-ı hüner-pîrâ ki nuṭḳ-ı neşve-dârında
Var ol ḥâlet ki âdem tevbe eyler bâde-i nâbe

10 Ṭarâvet-yâb ola gülşen-serây-ı devleti dâ'im
Nihâl-i ẕâtı olsun ġıbṭa-fermâ naḫl-i sîr-âbe

11 Degildir ḥaddiñ İḥyâ peyrev olmaḳ böyle düstûra
Ki tanẓîr itmek eş'ârın maḥalldir resm-i âdâbe[1920]

237[1921]
132b

Mef'ûlü / Mefâ'îlü / Mefâ'îlü / Fe'ûlün

1 Ey çeşm açıġuñ olmasa[1922] mîrî-i cemâle
Dil maṭbaḫ-ı nâr-ı ġama olmazdı ḥavâle

2 Zâr itdi beni bir ṣanem-i mâh-likâ kim
Taṣvîri fiġân-âver olur ḫâmede nâle

3 Fikr-i leb-i nûşîniñe dil olmasa me'vâ
Ṭalmazdı süveydâ çü meges kâse-i bâle

4 Hiç 'aḳlıma ṣıġmazdı 'adem şimdi inandım[1923]
Aldım dehen-i teng-i dil-ârâyı ḫayâle

5 Dîvâne olur görse ruḫ-ı raḥmeti ẓannım
Dil-beste olan silsile-i zülf ü bâle

6 Gör ṣıḳletin aġyâr-ı girân ṭıynetüñ İḥyâ
Bâr olmada her-bâr o güzel tâze nihâle

[1920] Bu beyit İ nüshâsında 9. beyittir.
[1921] B 132b, E 60a, İ 127b, L 94b, İ2 124b.
[1922] 1(a) olmasa : var ise E, İ2.
[1923] 4(a) Hiç 'aḳlıma ṣıġmazdı 'adem şimdi inandım : Ṣıġmazdı 'adem 'aḳlıma şimdi ben inandım İ2.

238[1924]
133a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Mir’ât iken ruḫ-ı ġama ḥayret zamânede
Naḳş-ı murâda kim vire ṣûret zamânede

2 Nâr-ı emel güsiste-i miḳrâż-ı ye’sdir
Ṭutmaz dikiş ḳabâ-yı meserret zamânede

3 Düşme çeh-i melâlete sevdâ-yı câh ile
Derd-i ser oldı âdeme devlet zamânede

4 Kâfîdir istirâḥat-i ʿanḳâ ṭabîʿata
Mânend-i Ḳâf gûşe-i ʿuzlet zamânede

5 Zişt öyle kim ruḫ-ı zen-i dünyâ baḳılmıyub
Yüz buldı şöyle ehl-i ḫabâṣet zamânede

6 Herkes dikişdi ẕâtına şâyeste câmesin
Girdi ḳabâ-yı ḥüsne ḳabâḥat zamânede

7 Efsürde vażʿ-ı bârid-i ḫulḳ ile kâmımız
Serd ol ḳadar hevâ-yı muḥabbet zamânede

8 Olmış derûn-ı ekṣer nâs ile iḫtirâz
Tenevvür pür-şerâre-i şirret zamânede

9 Ẓannım ṣabâḥ-ı ḥaşr yaḳındır ki şimdicek
Berçîde oldı pister-i râḥat zamânede

10 İḥyâ bilinmez oldı Sitânbul’da ḳıymetiñ
Var ise ṭaşralardadır ʿizzet zamânede

[1924] B 133a, İ 127b.

239[1925]
124b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Müşkil-ter umûr-ı ḳażâdır zamânede
Terk eylemekde başḳa belâdır zamânede

2 Ber-dûş-ı raġbet ile ḥarîr-i tecâhüli
Dalḳ-ı hünerde cilve ḳabâdır zamânede

3 Virmez keder-i teveffuḳ nâ-kes çü ḫâr ü ḫas
Deryâ dil olmaḳ öyle ṣafâdır zamânede

4 Ehl-i keremyek nigeh-i iltifât ide
Bîmâr-ı ye’se ‘ayn-ı şifâdır zemânede

5 Sûḳ-ı ‘amelde dûş-zen-i i‘tinâ olan
Kâlâ-fürûş-ı zerḳ-i deryâdır zamânede

6 Ol ḫaṭve-senc-i şâhide ḥıṭṭa-i ferâġ
Ḳac meyl-i nev-ḫaṭṭ itme ḫaṭâdır zamânede

7 Ser-mest ü neşve-dâr ider erbâb-ı meclisi
İḥyâ şarâb-ı ḥüsn-i edâdır zamânede

240[1926]
133a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ḫaṭṭ eşkim artırır görinüb rûy-ı yârda[1927]
Seyl-âblar füzûn olur elbet bahârda

2 Rûyıñ görince şû‘le-i dâġım bulur sükûn
Olmaz[1928] fürûġ-ı şem-‘i şeb-ârâ enhârda

[1925] İ2 124b.
[1926] B 133a, E 60b, İ 127b, L 94b, İ2 123b.
[1927] 1(a) Ḫaṭṭ eşkim artırır görinüb rûy-ı yârda : Artırdım eşk-i ḫaṭṭı görüb rûy-ı yârda İ2.
[1928] 2(b) Olmaz : Ḳalmaz İ2.

3 Ḫâtem iden o çeşmi benân-ı nigâhına
Parmaḳla gösterirler anı rûzgârda

4 Bed-ṭabʿı zîb ü zîveri eyler mi ḫôş-nümâ[1929]
Yoḳdur feraḫ olursa da pür-naḳş mârda

5 Dil-beste-i miyânı o şehnâzuñ ey göñül
Heb naġme-rîz-i nâle olur bir ḳarârda

6 Tîr itdi fikr-i ṣâʾibi ḳaddin kemân idüb
İḫyâ ġazâl-i maʿniyi ṣayd ü şikârda

241[1930]
133b

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Bir berḳ-i żiyâ-güster-i şevḳ oldı ki bâde[1931]
Çaḳdıḳca virür ḫırmen-i sâmânımı bâde

2 Mîzân-ı ḫıredd olmıyacaḳ bir ḳula dâde
Nâḳışdır ʿayyâr-ı şerefi olsa da zâde

3 Çarḫuñ daḫî ey mâh-liḳâ yıldızı düşkün
Mihrüñle hemân ḫâlüñe bir ben mi fütâde

4 Bu nükteyi âb üzre ḥabâb itmede işrâb
Kim dîde-i erbâb-ı ṭamaʿ bâd-ı hevâda

5 Bülbüllere ʿAṭṭâr ṣabâ itmek içün pend
Bir bir ider evrâḳ-ı gülistânı güşâde

6 Bintü'l-ʿinebe ḥürmet ider pîr-i ḫarâbat
Ol câriyeyi olsa daḫî beyʿ ü şırâda[1932]

[1929] 4(a) Bed-ṭabʿı zîb ü zîveri eyler mi ḫôş-nümâ : Rengîn libâs ile virdim bed-zebâne dil İ2. / İ2 nüshasında 4. beyitten sonra şu beyit yer almaktadır:
Dâġ aḳçe itmez ʿâşıḳa lâzım ḥulûş-ı ḳalb / Sûdı ne sikke olsa zer kem ʿayârde

[1930] B 133b, E 60b, İ 128a, L 94b, İ2 123b.

[1931] 1(a) Bir berḳ-i żiyâ-güster-i şevḳ oldı ki bâde : Tâk-i nigehiñ çeşme-i ṣad neşve-i bâde İ2 / 1(b) çaḳdıḳca : gördikce İ2.

[1932] 6(b) Ol câriyeyi olsa da daḫîbeyʿ ü şırâda : Oldıysa da ol câriyeyi beyʿ ü şırâda E. / 6. beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ḥürmet mi ider duḫt-ı reze pîr-i ḫarâbat / Olmaḳda anı câriye-veş beyʿ ü şırâda

7 Taʿlîḳ olalı rûyıña ḫaṭṭ eyledigim âh
Saḳf-ı felegi itmedi muḥtâc-ı ʿimâda

8 İḥyâ işidüb ṣavt-ı refîʿ ile ṣalâyı
Pes ḳamet-i tanẓîri bülend itdi ziyâde

242[1933]
133b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Mükrime bendedir ol bedr-iṭalʿat şûḫ-ı ebdâle
Geçürmiş gerdene ṭavḳ-ı ʿubûdiyyet degil hâle

2 Ḳumâş-ı ḥüsniñi tamġâladı teb-lerze-i ʿişve
Degildir sevdigim zîr-i leb-i laʿliñde tebḫâle

3 O dil kim bend-i zülfiñdir aña tâb-ı rehâ olmaz
Ne ḳadar mürġ-i dâm-üftâde taḥrik-i per ü bâle

4 Turunc ġabġab-ı maḥbûb-ı zâre dikmesün yâd el
Döner meclis-be-meclis devr iden câm-ı mey âle

5 Maḫall lâyıḳdır ḥüsn-i eşyâyı iden efzûn
Meẕâde çıḳsa da ḫilʿat yaḳışmaz dûş-ı dellâle

6 Görenler rüzgârıñ ṣadme-i âşûb cân-gâhın
Nice târ-ı fitîl eyler nigâhın şemʿ-i iḳbâle

7 Zevâl-i ʿömre dilden pîç ü tâbın âşikâr itdi
Girih naḳş oldı ṣanmañ cebhe-i pîr-i kühen-sâle

8 Unutduñ mı sen ey kilk-i süḫan-ver pend-i İḥyâ
Yine pey-rev mi olduñ ol müşîr-i ṣâḥib-iclâle

9 Felâṭûn-pîşe düstûr-ı ḥükm-endîşe kim aṣla
Degil güncîde vaṣf-ı meşreb-i pâki ḫam-ı ḳâle

Bu beyit L nüshasında ise şu şekilde yer almaktadır:
Ḥürmetli ḳutar duḫt-ı rezi pîr-i ḫarâbât / Gördiyse daḫî câriye-veş beyʿ ü şırâda

[1933] B 133b, İ 128b.

10 Ḫabâyâ-yı umûrı rûşen eyler dîde-i ḥalḳa
O dem kim ẕihn-i vaḳârın ider âġâz-ı işʿâle

11 Ola fânûs-ı ḥıfẓ-ı Ḥaḳḳda şemʿ-i ẕâtı âsûde
Fürûġ-ı şânla fâyiḳ ola aḳrân ü emṡâle

243[1934]
134a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Raḥmı yoḳ ʿâşıḳına eylese feryâd bile
Âşinâ ol büte ḥayretde ḳalur yâd bile

2 Tîşe-i miḥnet-i ʿaşḳı ne bilür bî-ḫaberân
Gelmese başına bilmez anı[1935] Ferhâd bile

3 Dil-i sengînine ol âfetüñ itmez teʾṡîr[1936]
Nâvek-i âh degül ḫançer-i feryâd bile

4 Cânı yoḳ virmege ṣûret ser-i mû ebrûña
Şöyle ṭursun meh-i nev ḫâme-i Behzâd bile

5 Yâre âġyâr ḳafâdâr imiş aṣlın bilemem
Faṣl içün tîġıñı ey ġamze-i cellâd bile

6 Serv elif ḥalḳa-i cû-hâ olub âh itmededir
Ḥasret-i ḳaddüñ ile köhne bu bünyâd bile[1937]

7 Kimse İḥyâ göremez bir pûlı zâr olmayıcaḳ
Nerd-i luʿbet-gede-i dehrde nerrâd bile

[1934] B 134a, E 60b, İ 128a, L 95a, İ2 123a.
[1935] 2(b) bilmez anı : bilmez idi L / başına bilmez anı : bilmez anı başına İ2.
[1936] 3(a) Dil-i sengînine ol âfetüñ itmez teʾṡîr : Seper sîne-i çarḫa olamaz çâk-efgen İ2.
[1937] 6(b) Ḥasret-i ḳaddüñ ile köhne bu bünyâd bile : Reşk-i ḳaddiñle şehâ köhne bu bünyâd bile L, İ2.

244[1938]
134a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Miṣâl-i ḥalḳa çeşmim ḳaldı ey dil bâb-ı dil-berde
Der-i devlet-serâ-yı vaṣlı bâz itmezse baḳ derde[1939]

2 Işınmaz ol büt-i serd-âşinâ bir dürlü ʿuşşâḳa
Ġunûde olsa farżâ bâliş-i bâl-i semenderde

3 Lebüñ tebḫâlesi ʿaks-efgen-i câm-ı şarâb olmış
Ḥabâb-ı mey degüldir gördigüñ billûr sâġarda

4 Ne ṣûret gösterir seyr eyle luʿbet-bâz-ı devrânı
Ḫayâl-i şemʿ-i rûy-ı yâre ḳıldı ḫaṭṭı çün perde

5 Sûzımdan serdeki sevdâ-yı ʿaşḳım heb tırâş itdi
Duʿâ itdim o şûḫa baş açub dükkân-ı berberde

6 Dilin kim ḳorsa nâr-ı ʿaşḳa İḥyâ pâk olur ġılldan
Gider çirki ḳalur zer-pûte-i pür-sûz-ı zer-gerde

245[1940]
134b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ṭurub ḳandiller pîşiñde ʿuşşaḳ ey lebi beste
Raḳîb ammâ müdâhindir çıḳar revġan gibi üste

2 Bihîn kâlâ-yı ʿarżı lekke-dâr-ı çirk-i ʿayb itme[1941]
Olur bî-ḳıymet âb-ı gevher ile olsa da şüste

3 Miyân-ı yâri ḳıldım cüst-cû bir rütbe kim oldı
Reh-i maṭlabda pây ḫâhiş dil mûy-ı be-güsiste[1942]

[1938] B 134a, E 61a, İ 128b, L 95a, İ2 123a.
[1939] Bu beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktaır:
Beni ʿabbâsı ṣardı ṣanma ey Yûsuf-cemâlim sen / Nümâyân olmada sevdâ-yı zülf-i ḫam-ı necm serde
[1940] B 134b, E 61a, İ 129a, L 95b, İ2 125a.
[1941] 2(a) çirk-i ʿayb itme : çirk-i züll itme L, İ2.

4 Görüb ebruñ idersem[1943] girye dükkân-ı kemânkeşde
Olur naḳş-ı çemen püşt-i kemânlardan o dem-rüste

5 Çü mühre ḥoḳḳa-i laʻliñde ḫâlüñ nâ-bedîd eyler[1944]
Ḫaṭṭ-ı nev gibi söz yoḳ ḥoḳḳabâz-ı çâbük ü cüste

6 Çekilmez çilledir tanẓîr ammâ âzmâyîşle İḥyâ
Gel İḥyâ baḳ ne ḳuvvet geldi bâẕû-yı dil-i süste

246[1945]
134b

Mefʻûlü / Mefâʻîlü / Mefâʻîlü / Feʻûlün

1 Meclisde bu şeb döndi gül-i âle piyâle
Devr eyledi çün şuʻle-i cevvâle piyâle

2 Her ḳaṭre ʿaraḳ-rîz idüb eṭrâfını olmış
Bir tâze vü ter ġonçe-i pür-jâle piyâle

3 Tarḥ it bize bir bezm-i ṣafâ-baḫşı ki olsun
Ey sâḳî-i gül-çehre aña lâle piyâle

4 Elden ele her dala ḳonan bülbüle döndi
Bir itmedigi ḳaldı hemân nâle piyâle

5 Pür bîm olıcaḳ muḥtesib-i ʿaṣrla meclis
Oldı leb-i nermi meye tebḫâle piyâle[1946]

6 Her şeb çekilür râh-ı neşâṭa meger olmış
Bir meşʿal-i pür-âteş-i seyyâle piyâle

7 Keyfiyyet-i ḥâlin bilür erbâbı ḳo ṭursun
Taʿbîr ile İḥyâ gelemez ḳâle piyâle

[1942] Bu beyit E, L ve İ2 nüshalarında şu şekildedir:
O rütbe cüst-cû itdim miyân-ı yârı kim oldı / Reh-i maṭlabda pây-ı ârzû çün mûy-ı be-güsiste

[1943] 4(a) Görüb ebruñ idersem : Ġam-ı ebruñla ḳılsam E, L, İ2.

[1944] 5(a) Çü mühre ḥoḳḳa-i laʻliñde ḫâliñ nâ-bedîd eyler : İder pinhân-ı zîr-i ḥoḳḳa-i leb mühre-i ḫâlüñ E, L, İ2.

[1945] B 134b, E 61b, İ 129a, L 95b.

[1946] 5 ve 6. beyitler E ve L nüshalarında yer değiştiriyor./ 5(b) leb-i nerm-i meye : leb-i bezm-i meye İ, L.

247[1947]
134b

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Sebeb ne böyle nihânî şitâb ü gerdişüñe
Ṭolan şu kûy-ı dil-ârâdan ey raḳîb işüñe

2 Ṭutışdı târ-ı nigâhı degül şihâb ey şemʿ
Sitârem olmış idi dide-dûz-ı tâbişüñe

3 Nedir bu pertevüñ ey berḳ-i ḥüsn-i ʿâlem-tâb
Ki ḥâ’il olmadı hiç ebr-i ḫaṭṭ nümâyişüñe

4 Rehîn-i medḥinem ey tîġ-ı ġamze ölsem de
Olur giyâh-ı mezârım zebân sitâyişüñe

5 Açıl uṣûl ile ey ʿuḳde-i keder dilden
Ṣafâ-yı ḫâṭırımız muntaẓır güşâyişüñe[1948]

6 Mülâyemet ile ey seng-dil bu şeb İḥyâ
Ṣoḳıldı penbe gibi pister ile bâlişüñe

248[1949]
135a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ne ḥâlet bâdî-i şevḳım olurken bâde içdikce
Ġam-efzâdır mey-i fikr-i lebiñ ḫûlyâda içdikce

2 ʿİtâb-ı telḫiñ âb-âlûde-i mevc-i tebessüm ḳıl
Beni mest-i cünûn eyler o ṣahbâ sâde içdikce

3 Ruḫuñ tâbiyle şol âyînelenmiş bâde-i nâbı
Esîr-i neşve-i ḥayret olur âzâde içdikçe

[1947] B 134b, E 61b, İ 129b, L 95b.
[1948] Bu beyit L nüshasında yer almamaktadır.
[1949] B 135a, İ 129a.

4 Dirîġâ ṣundı[1950] ḳand-i lebin Şîrîn-i sengîn-dil
Ölürken zehr-i ṣahbâ-yı ġamı Ferhâde içdikce

5 Virir dil-sûz-ı ʿaşḳa şevḳ nûş-ı ḫûn-ı dil şemʿa
Gelür fer baġrı bâġın bezm-i ġam-fersâde içdikce

6 Olur pür-neş'e bûs-ı ruḫlarıñdan vaḳt-i bîdârı
Şarâb-ı gül gibi bir şey göñül rü'yâda içdikce

7 Girîbân-çâk olur reşkiyle miḥrâb-ı münâcâtım
Ġam-ı ebrûñ ile eşk-i terim süccâde içdikce

8 Tehî pür-sûz ider mi berg-i ġamla lü'lü'-i ḳalbim
Gelür ḫôş dûd-ı âhım çarḫ-ı bî-bünyâde içdikce

9 Ṣarîri ṣanma İḥyâ bir sitem-gerdir ki ol âfet
Medâr-ı vaṣfını başlar ḳalem feryâde içdikce

249[1951]
135a

Mefâʻilün / Feʻilâtün / Mefâʻilün / Feʻilün

1 Açıldı gül-ruḫı var şemme-i vefâ bunda
Görindi âyîne-i sînesi ṣafâ bunda

2 Niyâzı der-baġl-ı nâz iderdi yâr ammâ
Gider mi ṣôfî-i ḫar bezmden belâ bunda

3 Ḫaṭṭıñ ki yâfte-i ḥokḳa-i dehânuñdır
Budur mâ'ili ki zaḫm-ı dile devâ bunda

4 Disem o ḳadde elif rastdır velî zülfe[1952]
Dinse sünbül-i bâġ-ı Ḫuten ḫaṭâ bunda

5 Nazîre-cûy olub aḥbâbı eylerem taṣdîʿ
Degüldir itmemek İḥyâ hele revâ bunda

[1950] 4(a) ṣundı : ṣunmadı İ.
[1951] B 135a, E 61b, İ 129b, L 96a.
[1952] 4(a) Disem o ḳadde elif rastdır velî zülfe : Elif disem ḳadd-i bâlâya rastdır zülfe E, L.

250[1953]
135b

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Geldi ol meh didiler bezme inândım bu gice
Şu‘le-i âhımı tâb-ı ruḫı ṣandım bu gice

2 Fikr-i ṣayd ile[1954] bir âhû-nigehiñ tâ-be-ṣabâḥ
Deşt-i pehnâver-i ḫûlyâyı ṭolandım bu gice

3 Yoġiken pister-i ʿaşḳıñda mecâlim nâza
Bâliş-i cevriñe ey şûḫ ṭayandım bu gice

4 Mebḥaṣ-ı Leylî-i zülf-i siyehiñ rü’yâda
Ḳaysa zencîr iderek naḳle boşandım bu gice

5 Ṣubḥa dek gelmedi ben ḫânede ḳandîlledim
Ḥayf ol şemʿ-i ruḫuñ nâzına yandım bu gice

6 Gördüm aġyârı baş egmez o ḳaşı miḥrâba
Abdest virdim o nâ-pâke ṣıġândım bu gice

7 Dehşet-i ejder-i târ-ı ser-i gîsûsıyla
Çeşme âmed-şüd-i ḫâbımdan uṣândım bu gice

8 Ḳıldı İḥyâ beni ṭûṭî-ṣıfat âyîne-i câm
Açdım esrârımı sâḳîye utandım bu gice

251[1955]
135b

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Ra’yet-i nâzı ḥiṣâr-ı naḫvet üzre dikse de
Dil kemend eyler niyâzından çıḳar pek dikse de

[1953] B 135b, İ 130a.
[1954] ṣayd ile : ṣaydiyle İ
[1955] B 135b, E 62a, İ 129b, L 96a.

2 Nâz-ı perverdim olur âzürde-ten pîrâhenüñ
Çeşm-i ʿâşıḳ rişte-i medd-i nigehle dikse de

3 Müṣmir olmaz bâr-ı şeftâlûlarıñ ey serv-ḳadd
Bûstân-ı çarḥa ʿâşıḳ naḫl-i âhı dikse de

4 İtmedi bilmem ne ṣaydı sübḥa'-i dest-i ḳabûl
Dürr-i eşki miṣḳab-ı müjgân ile deldikse de

5 Çıḳmadıḳ İḥyâ felekle başa mânend-i ḫurûs
Anı geh tâc-ı ser itdiñ gâh dik geldikse de

252[1956]
135b

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Bûs eyle lebüñ ḫaṭṭ-ı siyeh-kâr arasında
Nûş eyle göñül bâde çemen-zâr arasında

2 Dil çîn-i cebinüñle düşer lerzeye cânâ
Keştîdir o mevc-i yem-i âzâr arasında[1957]

3 Ḳalmış niçe biñ târ-ı kemend içre çün âhû
Çeşmüñ nigeh-i ḥasret-i nüẕẕâr arasında

4 Bir bülbül-i nâlende midir tel ḳafes içre
Ṭanbûrdaki naġme o evtâr arasında[1958]

5 İḥyâ bugün ol ʿişve-fürûşum güẕer itdi
ʿÜnvân ṣataraḳ ʿâşıḳa bâzâr arasında

[1956] B 135b, E 62a, İ 130a, L 96a.
[1957] Bu beyitten sonra E (E nüshasında üstü çizili) ve L nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Zülfiñ ġamı efkâr-ı perîşânım içinde / Sünbül mi ola gûşe-i destâr arasında
[1958] Bu beyitten sonra E (E nüshasında üstü çizili) ve L nüshalarında şu beyit yer almaktadır:
Terk eyleyemez nerm-i dilân ṭavrı ḥicâbı / Heb penbe ḳalur câmede astâr arasında

253[1959]
136a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Tâb-ı rûyı dile şevḳ-âver olur mehcesine
‘Alem-i ʿişve çeker ḳaddi şehinşehcesine

2 Her dü çeşmimde olan medd-i nigâh-ı ḥasret
Çekilür kûy-ı nigâra yine hem-rehcesine

3 Bezme bir vechle fer virdi ki ol ṭıfl bu şeb
Mâha ya ṭoġ ya ṭoġayım didi eşbehcesine

4 Behcet-i ḥüsniñe neẓâreyi görmez mi revâ
Müftî-i mezheb-i ‘aşḳ itse naẓar behcesine

5 Ḳırdı pâ-bend ser-i zülfiñi raḫş-ı nigehim
Mesken itdi ḫaṭṭ-ı müşgîni çerâ-gehcesine

6 Faṣṣ-ı ḫar-muhre-i çeşminde fer-i ‘ibret yoḳ
Ḫâtem-i la‘liñe zâhid baḳar eblehcesine

7 ‘Alem-i fitnedir ol şûḫ-ı cihânıñ ḳaddi
Bestedir muṣḥaf-ı ruḫsâresi tâ mehcesine

8 Ḳılsa İḥyâ ne ḳadar meşḳ-ı terennüm-i bülbül
Kilk-i dil-geş-i naġmıñ uyduramaz lehcesine

254[1960]
136a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 İşte cânâ nuḳl-i bezm ister mey iç ister boza
Pek ḳatı fındıḳçısın gitmem seniñle Beyḳoza

[1959] B 136a, E 62a, İ 130a, L 96b. / Bu gazel E nüshasında ilk 2 beyitten oluşmaktadır. Geriye kalan 6 beyit E nüshasında yer almıyor.
[1960] B 136a, İ 130b, L 97a.

2 Ḳalma kûtâh ey nihâl âh-ı bâġ-ı sînede
Dem-be-dem bârân-ı eşkimle ser-efrâz ol uza

3 Per virir iʿcâzdan ḳalbinde mużmer-i maʿnîye
Ṣanma bî-maġzânı mânend-i ḥarîrdir ḳoza

4 Baña dâl olsun diyü lâyıḳ mıdır kim rüzgâr
Ġonçe-i verd-i sefîdiñ serde destârın boza

5 Yâri düşnâm eyledikce laʿline ḳurbân olur
Bu dil-i şeydâ şekerdir gûsfend-âsâ ṭuza

6 Ḫâṭır-ı İḥyâyı birden yıḳma gâhî bûse vir
Ṣu sepilsün ol kühen-bünyâddır şâyed ṭuza

255[1961]
136b

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Niḳâb olsa ne mâniʿ ṭurralar pîşânî-i yâre
Seḥâb olmaz mı gâhî perde ḫûrşîd-i żiyâ-dâre

2 Olındı her cihetden nev-edâ-yı şîvesi taḥsîn
Pesend işlendi gerd-i dest-mâl nâz-ı dil-dâre

3 Ṭutıldıñ dâm-ı zülfe ḳılma çâḳ ey dil girîbânıñ
Güşâd-ı bâl ü per bî-hûdedir mürġ-ı giriftâre

4 Olaldan iştihâr-ı revnaḳ-ı ḥüsniñle pür ʿâlem
Odur reşk ile kendin pertev-i ḫûrşîd dîvâre

5 Meger zencîr-i mevc-i cûy-ı eşkim ḳıldı pâyetse
Gözümden ʿaksi gelse de ol serv-i reftâre

6 Degil reg berg-i gülde ḳaldı her târ-ı nigâhımdır
Ruḫuñ şevḳiyle cânâ dîde-dûz oldıḳça gülzâre

7 İder ṣubḥı tebessüm-rîz-i şevḳ ey mâh-rû ḫandeñ
Virir mihriñ güşâyiş rûy-ı zengî-i şeb-i târe

[1961] B 136b, İ 130b, L 96b.

8 Dönerdi kâse-i pür-âb şâdırvâna giryemden
Eger çûb-i müjemden lâne olsa bülbül-i zâre

9 Fiġânı perde-i bîrûn uṣûl-ı şer‘dir muṭrib
Çal imdi çûb-ı tehdîd ile ḳânûn üzre evtâre

10 Virir İḥyâ fürûġ-ı mihr ṭabʿ-ı feyż-i baḫşıñla
Gül-i rengîn maʿnî-i zîb ü fer gülzâr-ı eşʿâre

256[1962]
136b

Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün

1 Gerdiş mi ider çeşmiñ o müjgân arasında
Âhû mı gezer yoḫsa neyistân arasında

2 Yerden göge dek farḳ var ey mâh-ı cebînim
Ruḫsârıñ ile mihr-i diraḫşân arasında

3 Ḫaṭṭ-ı zeḳân-ı yâri görenler didi vardır
Bir çâh-ı nihân bu çemenistân arasında

4 Cûyende olur ṣanma müjeñ dildeki çâki
Bir şaḳa arar nüsḫa-i hicrân arasında

5 Şevḳ ehli içinde hele dil-mürde yaḳışmaz
Çün şemʿa-i püf-kerde çerâġân arasında

6 Ehl-i süḫan İḥyâya tehî mi didi pür-gû
Çoḳ söylenür nâdire-gûyân arasında

[1962] B 136b, İ 131a, L 97a.

257[1963]
137a

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ey Aşcı-zâde şûḫum amâñ girme ḳânıma
İtme kebâb-ı sîḫ-i müjeñ ḳıyma cânıma

2 Gird-i ruḫında ḫalḳa-i âhım mı ḫaṭṭ mıdır
Yâ hâle midir ol meh-i pertev-feşânıma

3 Âh eylesem o gül ḳızarır feyż-i nev-bahâr
Sârî gibi ṭabî‘at bâd-ı ḫazânıma

4 Ḳuvvet-fezâdır itse de ḫam-geşte ḳâmetim
Târ-ı ḫayâl-i kâküli zihdir kemânıma

5 Şeftâlû vir dimişdim o nev-naḫle ḫışm idüb
İncir dikdi dest-i reddi ḫânmânıma

6 Bânû-yı ‘işmetim yüzini açdı dest-i ‘aşḳ
Çâk-âver oldı perde-i râz-ı nihânıma

7 Neş’em o rütbe kim ölicek zühre cân atar
Heb çâr-pâre itmekiçün üstüḫânıma

8 Keştî-i baḥr-ı ḥayretim olmaḳdayım revân
İḥyâ hevâ-yı ‘aşḳ ṭolub bâd-bânıma

258[1964]
137a

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

1 Ḫâl-i ruḫsârı olub deyr-nişîn-i fitne
Ṣûrete secde ider ser-be-zemîn-i fitne

[1963] B 137a, İ 131a.
[1964] B 137a, İ 131a, L 91b.

2 Ḳaṣr-ı ḥüsn üzre hevâ almaġiçün âhımdan
Çıḳdı ḫaṭṭ-ı nevi bir şâh-nişîn-i fitne

3 Baḳsam ol ġonçeye ʿaks-i ruḫ-ı gül-gûnı olur
Ḫâtem-i çeşmime yâḳût-nigîn-i fitne

4 Dile ceyş-i ġam-ı zülf iki ṭarafdan ṣaldı
Yüridi ḳalbe[1965] yesâr ile yemîn-i fitne

5 Fitneyi şekl-i nigâha ḳurar çeşm-i câdû
Göreyim ey dil amân olma emîn-i fitne

6 Fikr-i zülfiyle biten sünbül-i sevdâdır heb
Bilemem dil ne zamân oldı zemîn-i fitne

7 Girih-i cebhe degil seyr eyle deşt-i ḥüsniñ
Dil-i miskîne görindi reh-i çîn-i fitne

8 Oldı medd-i nigehim tîşe-zen-i çâh-ı zeḳân
Çıḳdı ḫaṭṭıñ gibi bir genc-i defîn-i fitne

9 Çeşm-i seḥḥârı derin uyḫuya vardı ṣanmañ
Oldı Hârût gibi çâh-nişîn-i fitne

10 Târ-ı zülf eşheb-i âşûbına pâ-bend-i füsûn
Ṭurra-i ebrûsına pûşîde zeyn-i fitne

11 Saṭr-ı naẓmım degil İḥyâ baña bikr-i fikrim
Gösterir nâzlanub çîn-i cebîn-i fitne

259[1966]
137b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Cânâ revâ mı çekdire dil baḥr-ı firḳate
Hicriñle nâleden çala her dem yeter nispete

[1965] 4(b) ḳalbe : ḳable İ.
[1966] B 137b, İ 131b.

2 İrdi viṣâle uçdı ṣafâdan raḳîb-i dûn
Ol zâġ-ı rû-siyâhı görüñ ḳondı devlete

3 Gösterdi vaż'-ı bâridi çeşm-i pür-eşkime
Gûyâ o şûḫ buz ḳodı bir kâse-i şerbete

4 Gördüm o mâhı ʿâlem-i âb içre bendeñiz
Dûşında mâ'î fermene başında şervete

5 Ruḫsâr-ı yâri görmek içün sâye-i güli
Nergis çemende sürme ider çeşm-i ḥasrete

6 Yârim bütün gün[1967] olmada hem-dem raḳîble
Ḥayfâ beni ayırdı felek baḳ şu ḳısmete

7 Ṭaşı didikce seng-i cefâyı[1968] o şîve-kâr
Baş üstine dimez misin İḥyâ ol âfete

260[1969]
137b

Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün / Mefâʻîlün

1 Döner ṭurmazsa ʿahde gerdiş-i peymâneden ṣoñra
Ne itmem ben o şûḫa naʿre-i mestâneden ṣoñra

2 İderdi bûṣe-cû-yı laʿlini âzâr o mâh evvel
Gelüb ḫaṭṭ şimdi dir bûs it[1970] benim amânedan ṣoñra

3 Çerâġ itmez de ânı yâ ne eyler şemʿ-i bezm-efrûz
Bu sûz-ı perr ü bâle verziş-i pervâneden ṣoñra

4 Külüng-i âhı ʿaşḳ itdim ṭurur mı bî-sütûn-ı çarḫ
Çü Ferhâd itdi kim şu himmet-i merdâneden ṣoñra

5 İrer ṣûret-perestân mecâz-ı ʿaşḳ-ı ḥaḳîḳîye
Varırlar kaʿbeye âmed-şüd-i büt-ḫâneden ṣoñra

[1967] 6(a) gün : gören İ.
[1968] 7(a) cefâyı : cefâmı İ.
[1969] B 137b, İ 131b.
[1970] 2(b) "it" ifâdesi İ nüshasında yer almıyor.

6 O şemʿ-i bezm-i ḥüsnim oldı gök ḳandîl iki sâġar
Ṭutuşdurdum fenerde ʿavdet-i mûm-ḫâneden ṣoñra

7 Nedir bu rütbe İḥyâ rişte-i naẓmı dırâz itmek
Teselsül-gûne vaṣf-ı kâkül-i cânâneden ṣoñra

261[1971]
138a

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Olalı bir ṣanemiñ peykeri mücellâ-yı nigâh
Ṣûret-i ḥayreti kesb itdi heyûlâ-yı nigâh

2 Gören ol şûḫı gözin ayırmaz rûyından
Ḫalḳa-i zülfi olur silsile-i pây-ı nigâḥ

3 Nüsḫa-i ḥüsne iki cedvel-i sürḫ oldı meger
Rengi laʿlinden alub rişte-i yek-tâ-yı nigâh

4 Kâkülin[1972] çâh-ı zeneḫdânda görüb ḳaldı naẓar
Oldı Zincirliḳuyu semti yine cây-ı nigâh

5 Pîş-i nev-ḳaṣr-ı cemâlinde o şâh-ı ḥüsniñ
İki fevvâre-i nûr oldı temâşâ-yı nigâh

6 Ṭoḳınub âteş-i ruḫsârına yâriñ nâgeh
Oldı sözinde ser-şemʿ-i dil-ârâ-yı nigâh

7 Şehriyâr-ı dile câsûs-ı peyâm-âver olur
Mülk-i ḥüsni gezüb ʿayyâr-ı sebük-pâ-yı nigâh

8 Zîr-i ḫâk raḳam-ı lafẓda âyîne-miṣâl
Âb-ı maʿnâyı görür hüdhüd-i bînâ-yı nigâh

9 Noḳṭa-i merdümiñ dîdeden oldı memdûḥ
Levḥ-i çarḫa elif-ḳâmet-i bâlâ-yı nigâh

[1971] B 138a, İ 132a.
[1972] 4(a) kâkülin : kâkülinüñ İ.

10 Gülşen-i naẓmını İḥyâ göricek Sâmînüñ
Oldı gül-reng-i eşer şerm ile sîmâ-yı nigâh

262[1973]
138a

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ṣarf idenler himmetin ezvâḳ-ı rûḥânîyeye
Hiç tenezzül mi ider lezzât-ı cismânîyeye

2 Ebr-i ḳaḥr içre fürûġ-ı mihr-i luṭfı seyr ider
Naẓra-sencân-ı ümîd elṭâf-ı Raḥmânîyeye

3 ʿAşḳa dâʾir ḫâne-i dildir mesâʾil mecmaʿı
Baḳmasın bî-hûde ʿâşıḳ nüsḫa-i ḫâniyeye

4 Eyledi zencîr-i zülfi meskenim dârüʾş-şifâ
Silsileyle ʿâḳıbet geldim Süleymâniyeye

5 Bûselikdir ḳaṣdı ʿuşşâḳıñ muḫayyirsem eger
Muṭribâ ben bî-nevânıñ meyli gerdâniyeye

6 Beñdeñiz sürʿatle göm-gök ṣuya batdım gûş idüb
ʿAzmini sulṭânımıñ zevraḳla Sulṭâniyeye

7 Seyr içün ol serv-i ḳaddi çıḳdı İḥyâ âh[1974] dil
Çarḫ-veş bir ṣuffe-i pür-zîb-i fevḳânîyeye

Ḥarfüʿl-yâ
263[1975]
138b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Dil vaṣf-ı nev-ḫaṭṭ-ı leb-i rengîne başladı
Ḫamriyyeden şu mıṣraʿı taẓmîne başladı

[1973] B 138a, İ 132a.
[1974] 7(a) “âh” ifâdesi İ nüshasında yer almıyor.
[1975] B 138b, İ 132b, L 97b.

2 Ezhâr açıldı ṣanma zeyn oldı nev ʿarûs
Giydi çiçekli kendini tezyîne başladı[1976]

3 Sî-pâresin açınca kilk-i ḫâce-i ṣabâ
Eṭfâl-ı bülbülân o dem âmîne başladı

4 Yapılmasun mı ḫâṭırım îmâ-yı ġamzesi
Gül-mîḫ-i vaʿd-i vaṣlını perçîne başladı

5 İḥyâ nesîm ile ser-i gül ṣanma ditredi
Ṣavt-ı hezâr ḫâmemi taḥsîne başladı

264[1977]
138b

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ey dil evvel sende şevḳ-i mâh-rûlar var idi
Şuʿle-efşân âhlar sûzişli hûlar var idi

2 Nice dem mecrâ-yı eşk olmışdı mîzâb-ı müjem
Çeşme-i çeşmimde Ceyḫûn gibi ṣular var idi

3 Dil degildi sâde levḥ evvel ʿiẕâr-i yâr-veş
Anda sünbül gibi naḳş-ı ârzûlar var idi

4 Ben bugün bir mâh-rû gördüm felekde yoḳ eşi
Hâle-âsâ gird-i ruḫsârında mûlar var idi

5 Ḫâke dökmişdi ser-i ʿuşşâḳı tîġ-i ġamzesi
ʿArṣâ-i ʿaşḳında çok demler kedûlar var idi

6 Şûre-zâr olmış feżâ-yı ʿaşḳ ḥayfâ âhdan
Servlerle anda cârî âb-rûlar var idi

7 Ḫaylî dem İḥyâ Nedîme olmadıñ peyrev[1978] niçün
Ṭûtî ḫâmeñde çün kim güft-gû-lar var idi

[1976] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Ezhâr açıldı ṣanma çiçekli giyüb zeyn / Hem-çün ʿarûs kendini tezyîne başladı
[1977] B 138b, İ 132b.
[1978] 7(a) olmadıñ peyrev : pîr olmadıñ İ.

265[1979]
138b

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Oldı güşâyiş-i dile bâdî[1980] nevâ-yı ney
Gülzâr-ı ʿaşḳ ġonçesin açdı ṣabâ-yı ney

2 Âb-ı revânı zemzeme fevvâre kendidir
Pür ḳıldı ḥavż-ı gûşımı cûş ṣafâ-yı ney

3 Ṣaḥn-ı ḫayâlden ġamı heb târ-u-mâr ider
Ejder miṣâlî çekse eger dem ʿaṣâ-yı ney

4 Çeşm-i dile Iraḳ u Ḥicâzı çü dûr-bîn
Taḳrîb ider o kâmet-i dil-geş-nümâ-yı ney

5 Kâlâ-yı şevḳi artıragör sen de ey göñül
Dellâl-ı kûçe gerd-i dil olmış nidâ-yı ney

6 Taḳsim idüb hevâyı virir bî-ḥisâb zevḳ
Erbâb-ı ʿişrete naġam-ı cân-fezâ-yı ney

7 Diñlenmek içün istese İḥya maḥall-i ḫâṣ
Gûşım gibi olur mı maḳâm-ı nevâ-yı ney

266[1981]
139a

Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'îlü / Fâ'ilün

1 Sevdâ-yı ʿaşḳ olınca serinde belâ-yı ney
Zerd oldı kehribâ gibi ferruḫ-liḳâ-yı ney

2 Oldı seḥerde âyîne-i rûy-ı dil-güşâd
Refʿ itdi perde-i ġamı andan ṣabâ-yı ney

3 Bir şemʿdir ki şuʿle-i âvâzdan bu şeb
Ġam-ḫâne-i derûnı pür itdi żiyâ-yı ney

[1979] B 138b, İ 132b, L 97b.
[1980] 1(a)bâdî : yâdı İ.
[1981] B 139a, İ 133a, L 97b.

4 Hem-dem olub kemâne çıḳub evce zühreniñ
Deldi dilin ḫadeng dem-i dil-güşâ-yı ney

5 Baġrı delik bir ʿâşıḳ-ı nâlende oldıġın
Bildirdi ehl-i bezme ḥazîn ol ṣadâ-yı ney

6 ʿUşşâk-ı zâre ḫidmete bel baġlamış ezel
Olmış miyâne bend-girih muḳteżâ-yı ney

7 Çalındı gûşıma yine İḥyâ ḳudûm-ı yâr
Nâlem semâʿ içün gelür ol mübtelâ-yı ney

267[1982]
139a

Mefâʿilün / Mefâʿilün / Mefâʿilün / Mefâʿilün

1 Görür mi şemʿ-i iḳbâli gezend-i bâd-ı idbârı
O ẕâtıñ kim ola fânûs-ı ḥıfẓı ʿismet-bârı

2 Girânî-i kesel-i pes-mânde eyler kâm-cûyânı
Olur menzil-res ol reh-neverdânıñ sebük-bârı

3 Görince dîde-bân-ı ġam ḳomaz elbette bir yoḳlar
Nedem fülk-i diliñ pergâle-i şevḳ olsa anbârı

4 Degil encüm çıḳardım çarḫa tâ âh-ı şerer-pâşım
Yetişdirdim felekde böyle naḫl-i âteşîn-bârı

5 ʿArûs-ı ḥacle-zîb-i dildir ʿaşḳıñ ânı tezyîne
İder meşâṭṭa-i ġam ẓarf-ı gül-gûn çeşm-i ḫûn-bârı

6 Hevâ-yı müfsidetle kâzibiñ naḫl-i zebânından
Düşen berg-i dürûġı tîre eyler cûy-ı aḫbârı

7 Reh-i tanẓîre atdı ṭutdı İḥyâ ceyb-i ṭabʿımdan
Uzatdı bir müşîrin saṭr-ı naẓmı dest-i icbârı

[1982] B 139a, İ 133b.

8 Müşîr-i kâmil ü dânâ Felâṭûn-ı ḥikem-pîrâ
Göreydi İbn-i Sînâ ḥayy olaydı faẕlını bârî

9 O dâver kim olur ṭûṭîde ebkem bezm-i ḫâṣında
Ki virmez ḥarf-ı bî-maʿnâya şânı ruḫṣat ü bârî

10 Hemîşe tâb-ı nuṭḳ-ı ḥikmet-âmiziyle naẓm-ı ehlin
Ḳarîrü'l-ʿayn ide ol dâveriñ ṭabʿ-ı kehribârı

268[1983]
139b

Mefâʿilün / Feʿilâtün / Mefâʿilün / Feʿlün

1 Beyâż-ı ʿârıż-ı dilber mi yâsemenlik mi
Siyâh-ı ṭabla-i perçem mi fesleyenlik mi

2 Nedir o ġamzede ol cünbiş-i nerîmâne
Merâmı ʿarṣa-i ḥüsn içre tîġ-zenlik mi

3 Demîde gird-i lebiñde ḫaṭṭın mıdır yâḫûd
Kenâr-ı kevṣer-i cennetdeki çemenlik mi

4 Nedir o şîve ile raḳṣ idüb ḳırılmaḳlar
Derûnı yapma mıdır yoḫsa dil-şikenlik mi

5 Ḫıred-feżâ-yı taḫayyülde çâk-i dâmendir
Ḫayâl-i ġamzeñ ile ol maḥall dikenlik mi[1984]

6 O şûḫa târ-ı nigehden tesbîḥ olub İḥyâ
Fürûġ-ı bâṣıra dülbendi pîrehenlik mi

[1983] B 139b, İ 133a, L 98a.
[1984] Bu beyitten sonra İ nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Nedir o yâr naẓar-ı sûyla ey kemân-ebrû / Nişâne-i dile tîr-i nigeh felesenlik mi

269[1985]
139b

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Çekdim tırâş içün o civân berberi berî
Açdım ġamıyla olmışiken serseri seri

2 Giryân-ı ḥasretim o ḳadar kim ʿiyân ider
Cismim yanarsa da yine ḫâkisteri teri

3 Ey gül-i şemîm ḫâliñe nisbetle dehrde
ʿAṭṭârıñ oldı râyiḥadan ʿanberi beri

4 Ġamzeñ ḫayâl ider ġamı defʿ içün ehl-i ʿaşḳ
İʿmâl ider berây-ı ʿadû ḫançeri çerî

5 Yoḳ yol[1986] derûn-ı mektebe taʿlîm-i ʿaşḳ içün
Bekler o ṭıfl-ı nev-sebaḳıñ mâderi deri

6 Bir ḳahramân-ı ʿarṣa-i ḥüsniñ esîriyem
Kim rûy-ı mihr sele urur miġferi feri

7 Pûyân sipâh-ı ʿişve rikâbında ol şehiñ
Ṭurmış ḳafada cevr ü sitem leşkeri geri

8 Görse gözümde uçdıġın ol ḥûr-ı ʿaynımıñ
Rîzân iderdi reşkle bâl u peri perî

9 İḥya çü jâle reşḥa-i kilk-i teriñle ḳıl
Ezhâr-ı naḳş-ı gül-çemen-i masṭârı ṭarı

270[1987]
140a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Ṣabâ gülşende râz-ı bülbül-i şeydâyı çatlatdı
Hemândem ḫandeden gül-ġonçe-i raʿnâyı çatlatdı

[1985] B 139b, İ 133b, L 98a.
[1986] 5(a) Yoḳ yol : Yol yoḳ L.
[1987] B 140a, İ 134a, L 98b.

2 Gönül ṭıfl-ı felâḥın bâz-veş her kûçede ḫalḳa
Ḥadîṯ-i zülf-i pür-pîç-i kemend-âsâyı çatlatdı

3 Sürüb menzil-res-i şevḳ oldı gerçi sâḳî-i gül-rû
Velî gül-gûn-ı câm bâde-i ḥamrâyı çatlatdı

4 Raḳîb-i aḥvel iki gördi ḳaddin ṣanma ey âfet
Naẓardan ol nihâl-i nevres yek-tâyı çatlatdı

5 Ġam-ı ḫaṭṭ u lebiñle ḳaldırub aġız otun ʿâşıḳ
Tüfeng-i sîneden bir âh-ı âteş-zâyı çatlatdı

6 Hevâ-yı tîġ-i ġamzeñ şerḥa-dâr itdi dil-i ṣâfım
Görenler didi ṣarṣar mevce-i deryâyı çatlatdı

7 Şikâf-ı sînesi ḫâkiñ degildir tâb-ı germâdan
Zemîni reşk-i pâ-bûsıyla ol hercâyî çatlatdı

8 Ḳırılma şîvelerle ʿaḳlım aldıñ diyicek zuʿmen
Perî-zâdem o sîm-engüşt-i müsteṣnâyı çatlatdı

9 Direklendirdi ḥayfâ kâse-i ʿarż-ı ḥarîżânı
Ṭamaʿ-ı ʿarḳ-ı ḥayâ cebhe-i beyżâyı çatlatdı

10 Dem-âdem leẕẕet-i nev-bâde-i mażmûn-ı şîrinim
ʿAceb İḥyâ leb-i kilk-i süḫan-pîrâyı çatlatdı

271[1988]
140a

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Çün hâle-i nigâh ol meh-i tâbânıma döndi
ʿAynıyla ḫaṭṭ-ı câm-ı diraḫşânıma döndi

2 Ġalṭân-ı feżâ-yı ġam olub kûy-ı dil-i zâr
Ḫâhişle o ebrûları çevgânıma döndi

[1988] B 140a, E 62b, İ 134b, L 98b.

3 Ṣad lerziş-i bîm ile gönül ḳıble-nümâ-veş
Ṭoġrıldı ḥarîm-i şeh-i ḫubânıma döndi

4 Germiyyet ile meclisi devr eyledi sâġar
Pervâne-veş ol şemʿ-i şebistânıma döndi

5 Dün ḫân-ḳâh-ı ʿaşḳda erbâb-ı irâdet
Ḫidmet idüb ol âfet-i devrânıma döndi

6 Germ itdi ruḫı dâ'ireyi dâ'ire-i bezmi
Bezm âteş olub sîne-i sûzânıma döndi

7 Câm içre ḥabâb-ı meyi gördüm yine İḥyâ
Döndikçe benim dîde-i ḥayrânıma döndi

272[1989]
140b

Fâʿilâtün / Mefâʿîlün / Faʿlün

1 Âb-ı âteş-mizâc yaʿnî mey
Bâdî-i ibtihâc yaʿnî mey

2 Zindegî-baḫş-ı ḫaste-gân-ı ġumûm
Rûḥ-perver ʿilâc yaʿnî mey

3 Fer ü revnaḳ-fezâ-yı sâġar-ı dil
Reng-i rûy-ı zücâc yaʿnî mey

4 Cilve-perdâz-ı bezm-i ehl-i ṣafâ
Şûḫ-ı kerem-i imtizâc yaʿnî mey

5 Bender-i dilde kâle-i şevḳe
Sûd-baḫş-ı revâc yaʿnî mey

6 Ġıbṭa-i tâb-ı şems yaʿnî şevḳ
Şuʿle-güster-i sirâc yaʿnî mey

7 Ḫâtem-i câme oldı faṣṣ-ı İḥyâ
Laʿl-i âb-ı indirâc yaʿnî mey

[1989] B 140b, İ 134a.

273[1990]
140b

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Dönüb felâḥına ḳıldı[1991] zülf-i müşgîni
Perîdesinüñ hevâ-yı cünûn-ı temkîni

2 Baḳınca rûyı ḳızardı o nüsḫa-i ḥüsnüñ[1992]
Naẓarla ẓâhire çıḳdı mâ’il-i rengîni

3 Fiġânı yıḳdı bütün[1993] Bîsütûnı Ferhâduñ
Yapınca Ḫüsrev-i Pervîz Ḳaṣr-ı Şîrîni

4 Cihânda var ise bir ben niçin dimez ḫâlüñ
Felekde kendüye üftâde ḳıldı pervîni

5 Ḳabardı bâd ile her târ-ı zülfi ejder olub[1994]
Düşürdi bîm ile nâf-ı ġazâl müşgîni

6 O serv-i ḳâmetüñ İḥyâ görüb bahâr-ı ḫaṭṭuñ
Miṣâl-i berg-i çenâr açdı dest-i taḥsîni

274[1995]
140b

Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün

1 Dil ġavṭa-i ḫûr lücce-i nûr olsa çü mâhî
Mâhiyyet-i ḥüsnüñ bilemez yine kemâhı

2 Ruḫsârıña beñzetmek içün çehre-i mâhı
Ki bozmada ressâm-ı felek yazmada gâhi

[1990] B 140b, E 62b, İ 134b, L 99a.
[1991] 1(a) Dönüb felâḥına ḳıldı: İder felâḥın zincir-i E, L.
[1992] 2(a) Baḳınca rûyı ḳızardı o nüsḫa-i ḥüsnüñ: Ḳızardı şerm ile rûyı o nüsḫa-i ḥüsnüñ E, L.
[1993] 3(a) Fiġânı yıḳdı bütün : Yıḳardı nâleleri E, L.
[1994] 5(a) Ḳabardı bâd ile her târ-ı zülfi ejder olub:Ṣabâ ḳılınca siyehtâr zülfüñ ejder-i dem L, E.
[1995] B 140b, E 62b, İ 134b, L 99a.

3 Dikdi dehen-i şekvemiz ol âfet-i cânıñ
Ser-rişte-i ṣad-fitne olan târ-ı nigâhı

4 Âh-ı şerâr-âlud degil ravża-i ʿaşḳuñ
Sünbil gibi ḳandillisidir[1996] cümle giyâhı

5 Çün nâfe olur ḫulḳ-ı hüsn ṣâḥibi dil-ḫûn
Taṭyîb-i dil eyler ʿacaba bu mı günâhı

6 Sûzân idüb ʿâlemleri ḫakister iderdi
Maẓlûm olanıñ yerde ḳalaydı eger âhı

7 Çeşm-i dile çün mîl-keş-i kuḥl-ı celâdır
Elden ḳoma İḥyâ kerem it kilk-i siyâhı

275[1997]
141a

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Şîrîn-süḫan-ı Ḥażret-i maḫdûm-ı güzîni
Tanẓîr ile bu bendesi olmaḳda mübâhî

2 Ol ẕât-ı hüner-perver devrânuña ne mümkin
Evṣâf-ı şerîfinde ola ḥadd-i tenâhî

3 Nûr-ı baṣar Ḥażret-i faḫrü'l-ʿulemâ kim
İḳlîm-i kemâlüñ odur ʿünvân ile şâhı

4 Tevfîḳ Efendî-i hüner-mend ki re'yi
Açmaḳda ser-i ḳulle-i eşkâlde râhı

5 Hem dâ'ire-i devleti hem ẕât-ı şerîfi
Âlâm ü kederden ola âsûde İlâhî

[1996] 4(b) ḳandillisidir : ḳandilli çıḳar L.
[1997] B 141a, E 63a, İ 135a, L 99b.

276[1998]
141a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Ruḫ-ı pür-tâbı kim âyîne-i raḫşânı parlatdı
Münevver mihrdir ḳurṣ-ı meh-i ṭâbânı parlatdı

2 Niçün pür-tâb-ı ‘aşḳımsın[1999] didikçe oldı şevḳ-efzûn
Çerâġlandırdı yârim[2000] meşʿâl-i sûzânı parlatdı

3 Yüzüme parlamazdı böyle yâr ammâ ki aġyârıñ[2001]
Fitîl-i ġamzı âh ol şemʿ-i ḥüsn ü ânı parlatdı

4 Görünce ol hevâyî meşrebi püskürme beñlerle
Yaḳub mehtâb-ı nâr-ı ‘aşḳı dil ekvânı parlatdı

5 Faḳaṭ sâġar mı raḫşân oldı tâb-ı ḥüsn-i sâḳîden
Fürûġ-ı rûy-ı gül-gûnı bütün meydânı parlatdı

6 Ṭutışdırdı ḥasedle pençe-i mihri çün ol meh-rû
Elinde ḫâtem-i elmâs-ı nûr-efşânı parlatdı

7 Degüldir pertev-i meşşâṭa-i mâh-ı münîr İḫyâ
Sefîdâc ile rûy-ı Leylî-i devrânı parlatdı

277[2002]
133a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Nihân oldı gözimden ol perî yâr olmadı gitdi
Ḫayâli âşinâ-yı çeşm-i ḫûn-bâr olmadı gitdi

2 Metâ‘-ı vaṣlına naḳd-ı dili virdim didi ḳalbdir
Muḥaṣṣıl Ḫâcegî-zâdemle bâzâr olmadı gitdi

[1998] B 141a, E 63a, İ 135a, L 99b, İ2 134b. / İ2 nüshasında bu gazele ait sadece şu iki beyit mevcuttur:
Cemâliñ pertevi âyîne-i raḫşânı parlatdı / Fürûġ-ı mihr ṣan rûy-ı meh-i tâbânı parlatdı
Niçün yandıñ didikçe nâr-ı ‘aşḳa şevḳım artırur / Çerâlarla raḳîb ol meşʿal-i sûzânı parlatdı

[1999] 2(a) Pür-tâb-ı ‘aşḳımsın :Niçün sûzişdesin E. / şevḳ-efzûn : lehîb-efrûz E.

[2000] 2(b) Çerâġlandırdı yârim :Çerâ ile o meh bu E.

[2001] 3(a) böyle yâr ammâ ki aġyârıñ: ḫışm ile aġyâr-ı ġammâzuñ E, L. / 3(b) âh : lîk L.

[2002] İ2 133a.

3 Gelüb ḫâṭır-ı mürġ-ı ḥüsn-ânîde perrân oldı rûyıñdan
‘Acebdir ṭâlib-i seyr-i çemenzâr olmadı gitdi

4 Görince bâde-i la‘l-i lebiñ dil geçdi kendinden
Reh-i ḥayretde düşdi ḳaldı hüşyâr olmadı

5 Yine ber-dûş idüb bâr-ı girân cevriñi İḥyâ
Ṭarîḳ-i ‘aşḳda cânâ sebük-sâr olmadı gitdi

278
133b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Ẓann itme esb-i naḫvet-i yâri yavaşladı
‘Uşşâḳı seng-i cevre ṭutub ḫayli ṭaşladı

2 Ḳaddiñ görince boyladı deryâ-yı ‘aşḳı dil
Meclisde şimdi ḥayrete ṭalmaġa başladı

3 Aġyâr o şûḫa ḳor gibi zîr virdi ‘âḳıbet
Yaḳdı derûnım âteş-i reşk ile ḫaşladı

4 Bir bâş o şûḫ berbere deg gitdi kim raḳîb
Sür‘atle râhde güẕerimden tıraşladı

5 Pür dâġ idüb o ġonçe-dehen kem çiçek degil
İḥyâ tenimde tâze ḳaranfiller âşladı

279[2003]
134a

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

1 Dirîġ itmezdi vaṣlın ‘âşıḳ ṣâdıḳ-ı dil olsaydı
Naẓarda virdi mir’ât-ı cemâle ḳâ’il olsaydı

[2003] İ2 134a.

2 Dir idim la‘liñe nerm olmasa yâḳût-ı rümmânî
Yâ ṣâfî bâde-i gül-reng ammâ sâ’il olsaydı

3 Çıḳarmazdı metâ‘-ı bûseyi felek leb-i ḫâhiş
Yemm-i iḥsâne dâmân-ı limâna sâḥil olsaydı

4 Olurdı cebhe-şûy-ı baḫt her dem merd-i bî-ṭâli‘
Nem-i eşkiyle ḫaṭṭ-ı ser-nüvişti zâ’il olsaydı

5 Göñül-âbisten ṣad feyż olurdı şübhesiz İḥyâ
Eger bir merd aña hîle-i ṣoḥbet ḳâbil olsaydı

280[2004]
141b

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

1 Dendânlarıñ müṭâla‘a itdim dürr gibi
Gözden geçürdim anları silk-i güher gibi

2 Bîm-i ḫadeng-i âhım ile çekdi rûyına
Çarḫ âfitâb-ı ‘âlemi zerrîn seper gibi

3 Her dem göñül güşâde cebîn-i ṣabâḥat ol
Ḫalḳ-ı cihâna mihriñi ‘arż it seḥer gibi[2005]

4 Güzeller alur fürûġ-ı cemâli çün âfitâb
Ḫâl-i siyeh degil görinenler bu berr gibi[2006]

5 İḥyâ çü yarmada o imam-zâde âfetiñ
‘Âşıḳlarını pençe-i mihri fener gibi[2007]

[2004] B 141b, İ 135a, İ2 133b.
[2005] Bu beyit İ2 nüshasında 4. beyitle yer değiştiriyor.
[2006] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır :
Güzeller alur o ṣa‘ṣa‘a-i ḥüsn ṣanma ḫâl / Rûyında ḳaldı çeşm-i ter birin eṣer gibi
4. beyitten sonra İ2 nüshasında şu beyit yer almaktadır:
Ney mi ṭutar elinde yine gösteriş raḳîb / Tertîb-i bezm-i vaṣl-ı civânı düzer gibi
[2007] Bu beyit İ2 nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
İḥyâyı dönderir o imâm-zâde âfetiñ / Ser-pençe-i muḥabbet ü mihri fener gibi

281[2008]
141b

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Sünbül-i bâġ-ı ruḫuñ var çünki gîsûlar gibi
Zîver-i destâr-ı nâz it anı şebbûlar gibi

2 Ḫaṭṭ degül mirʾât-ı ruḫsâruñda oldı âşikâr
ʿAks-i bârîk-i nigâh-ı âşıḳuñ mûlar gibi

3 Cüst-cû-yı pây-bûsiyle o serv-i ḳâmetüñ
Mevc-ḫîz-i pîç ü tâb oldı göñül cûlar gibi

4 Ṣabr ü sâmân mı ḳor çeşmine otlar yoldırur
Geh çerâ-gâh-ı ḫayâle gelse âhûlar gibi

5 Olsa ḫışm-âlûd bâr-ı ṣıḳlet-i aġyârdan
Ṭâḳ-ı ḥüsni bel virir ol mâhuñ ebrûlar gibi

6 Başıma geldikde bildim gevher-i tâc-ı kemâl[2009]
Olmaz İḥyâ hiç seng-i ṭaʿn bed-ḫûlar gibi

282[2010]
141b

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

1 Fikri ḫâl ü ḫaṭṭ-ı dil meftûn bir sevdâ iki
Ol nesîc-i ʿaşḳ-ı ġam merhûn bir tamġâ iki

2 Ṣafḥa-i ruḫsârı üzre ḳıl nigâh[2011] ebrûlara
Nev-berât-ı ḥüsn-i şevk-efzûn bir ṭuġrâ iki

3 Kimi mest-i şevḳ devrânda kimi bî-hûş-ı[2012] ġam
Cây-ı ḥayretdir ḫam-ı gerdûn bir ṣahbâ iki

[2008] B 141b, E 63b, İ 135b, L 99b, İ2 133a.
[2009] 6(a) gevher-i tâc-ı kemâl : zîb-i tâc-ı iştihâr İ2 / 6(b) bed-ḫûlar : bed-cûlar
[2010] B 141b, İ 135b, L 100a, A 6b, M 6b, S 4b.
[2011] 2(a) nigâh : naẓar A, M, S.
[2012] 3(a) bî-hûş-ı : sermest-i L, A, M, S.

4 Rûz-ı hicr ü şâm-ı ġam gelmekde ben çekmekde âh
Elde ḥayfâ tîġ-i âteş-gûn bir aʿdâ iki

5 Her dü çeşmiñ tîşe-i ġamzeyle der-kâr-ı ṭaleb
Dil gibi gencîne-i medfûn bir cûya iki

6 Rûz u şeb itmekdedir ḫûrşîd ü mâhı ser-nigûn[2013]
Sâʿat-i rîg-i sipihr-i dûn bir mînâ iki

7 Oldı dil ʿahd ü vefâyı bî-nişân-ı yâre cây
Lâne-i sûz u şerer meşḥûn bir ʿanḳâ iki

8 Eşk-rîz olmaḳda kûy-ı yâre dilden dîdeler
Ṣaḥn-ı ġamda çeşme-sâr-ı ḫûn bir saḳâ iki

9 Ḫâmem İḥyâ sâye-efgendir devât ü destime
Naḫl-i ṭûbâ ḳâmet-i mevzûn bir me'vâ iki

283[2014]
142a

Mefʿûlü / Fâʿilâtü / Mefâʿîlü / Fâʿilün

1 Ey dil varırsañ ol şeh-i ḫûbâna bir daḫî
ʿArż it ḥużûra ḥâliñi dîvâne bir daḫî

2 Oldıysa naḳd-i ruḥ-ı beşerle müzâyede
Benden metâ-ʿı vuṣlat-ı cânâne bir daḫî

3 Dil görmeseydi anda perî-zâd ʿaksini
Düşmezdi şevḳi şîşe-i rindâne bir daḫî

4 Ser-rişte-i ʿalâḳayı kesmiş raḳîbden
Yâr ip ṭaḳar mı ol ḫâr-ı nâdâna bir daḫî

5 Merd-i ġamuñ ayaġın alub itmeseydi pest
Çıḳmazdı bâde şerm ile meydâna bir daḫî[2015]

[2013] 6(a) Rûz u şeb itmekdedir ḫûrşîd ü mâhı ser-nigûn : Ser-nigûn itmekdedir ḫûrşîd u mâhı rûz u şeb A, M, S. / Bu beyit S nüshasında 5. beyitle yer değiştiriyor.

[2014] B 142a, E 63b, İ 135b, L 100a.

[2015] Bu beyit L nüshasında şu şekilde yer almaktadır:
Diyü ġamıñ ḳırardı tez elden ayaġını / Mey çıḳsa gezer câm ile meydâna bir daḫî L.

6 Ḫaṭṭ ṣanma berg-i ḥüsnini yaḳdı semûm-ı âh
Gelmez ṭarâvet ol gül-i ḫandâne bir daḫî

7 Kim ḳorsa şîşe-i dile cehl-i mürekkebi
Baḳmaz liḳâ-yı şâhid-i ʿirfâna bir daḫî

8 İḥyâ miṣâl-i şâʿir-i siḥr-âver-i beyân
Ẓannım budur ki gelmeye devrâna bir daḫî[2016]

284[2017]
58b

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Eriseñ çarḫa çıḳar âh-ı şerer-efşânı
Eyle vuṣlat zen-i dünyayla şâd-ı revânı

2 Seyr idenler kemer-i cisr-i fenâ dirler heb
Çeşm-i imʿânla ḫum-geşte ḳadd-i pîrânı

3 Söylemem gendüm içün var mı hele göz gezdir
Köhne ġırbâl-ı felekde biriniñ sâmânı

4 Sırrını laʿl-i şeker-bârınıñ ʿâşıḳdan ṣor
Faḫr-ı râzıyla anı keşfi demez ḥelvâ ni

5 Dil-i meyyâle ḳılub zülf-i siyâhın pâ-bend
Ḳodı ẓulmetde ṣular gibi aḳan ḥayvânı

6 Dâg-dâr itmede ol Mevlevî şûḫı her dem
Bilürüm neyleye çekdir bu dil-i nâlânı

7 Eyler İḥyâ gül-i rengîn-i ḫayâlı tervîḥ
Bülbül-i nâṭıḳamıñ bâd-zen-i elḥânı

[2016] 8(b) Ẓannım budur ki gelmeye devrâna bir daḫî : Ẓannım bu gelmez ʿâlem-i imkâna bir daḫî E.
[2017] İ2 58b.

285[2018]
134b

Fâ‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fâ‘ilün

1 Ey gül-endâm u şîve-kârım ‘Alî
Naz-perverde-i gül-‘iẕârım ‘Alî

2 Zeyn-i ‘aşḳıñla düldül-i ṭab‘ım
Ey müzeyyen ḳılıcı yârim ‘Alî

3 Zülfiḳâr-ı dü ebrûvânıñla
Ḥaydar-ı ṣaḥn-ı iştihârım ‘Alî

4 Ârzûñ itdi göñlimi ḳabz
Saña ḳapıldı dil-şikârım ‘Alî

5 Dilime sînem ḥadeng-i ġamzeñle
Ṣa‘d-ı Vaḳḳâṣ-veş nigârım ‘Alî

6 Seni benden ayırmasın Mevlâ
Sensin ‘âlemde yâdigârım ‘Alî

7 Ḳıldı ḫôş-bû dimâġ-ı cânı ruḫuñ
Gül-i ter gibi ber-güzârım ‘Alî

8 Beni ṣoldurdı baḳ ḫazân-ı ġamıñ
Yetiş imdâda nev-bahârım ‘Alî

9 Ġayrı vaṣlıñla ḳıl beni İḥyâ
Ḳalmadı ṣabr ile ḳarârım ‘Alî

I[2019]
129a
(Müstezad)

Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fe‘ûlün
Mef‘ûlü / Fe‘ûlün

[2018] İ2 134b.
[2019] B 129a, E 57b, İ 124a, L 92a.

1 Şâm u seḥer efġân-ı dil-i zâre ne dirsin
Müzdâd degil mi?
Gûş itmedi ammâ ki o meh-pâre ne dirsin
Bîdâd degül mi?

2 Her ġamze birer ejder olur ḫışm ile baḳsa
Hârût'a gelür bîm
Siḥr itmede ol çeşm-i füsûn-kâre ne dirsin
Üstâd degül mi?

3 Nerm itdi dil-i sengîn o Şîrîn dehânuñ
Ser-tîşe-i âhı
Gösterdi hüner ʿâşıḳ-ı âvâre ne dirsin
Ferhâd degül mi?

4 ʿUşşâḳı ider küşte-i şemşîr-i girişme
Her ḳande görürse
Raḥm eylemez ol ġamze-i ḫûnḫâre ne dirsin
Cellâd degül mi?

5 Bu ten ki revân ḳalʿasıdır ḥıfẓ içün anı
Tâ olmaya maḥṣûṣ
Âmed-şüd-i enfâs-ı meded-kâre ne dirsin
İmdâd degül mi?

6 Urmaḳda reg-i cân ü dile neşter-i müjgân
Bilmem nedir ʿillet
Ḳân almada her dem o cefâ-kâre ne dirsin
Faṣṣâd degül mi?

7 İḥyâ o şeker-leb idicek meşḳ-i nezâket
Yoḳdan neler eyler
Ol vaż'-ı nev-âmûz ile güftâre ne dirsin
Îcâd degül mi?

RÜBÂ'İLER
ve
NAZMLAR

1[2020]

153a

Mef‘ûlü / Mefâ‘ilün / Mefâ‘îlü / Fa‘ûl
Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fa‘ûl
Mef‘ûlü / Mefâ‘ilün / Mefâ‘îlü / Fa‘ûl

Maḥfilde idince ḳâmet ol mâh-liḳâ
Mest itdi beni[2021] o câmi‘-i ḥüsn ü edâ
Ṭoġrısı o ḳâmet-i bülendiyle anuñ
Tekbîri şaşub cemâ‘ate geldi ḳażâ

2[2022]

153a

Mef‘ûlü / Mefâ‘ilün / Mefâ‘îlün / Fâ‘

Ben gülşen-i ḥüsn-i[2023] dil-rübâdan geçdim
Ḫam-der-ḫam o zülf-i müşg-sâdan geçdim
Dir şimdi vefâlıyım o şûḫ-ı zîrek[2024]
Didim ḳo cefâyı ben[2025] vefâdan geçdim

3[2026]

153a

Mef‘ûlün / Fâ‘ilün / Mefa‘îlün / Fâ‘
Mef‘ûlü / Mefâ‘îlü / Mefâ‘îlü / Fa‘ûl
Mef‘ûlü / Mefâ‘ilün / Mefâ‘îlün / Fâ

Ḳıl maẓhar tevfîḳ-i ḳuluñ ey ma‘bûd
Fânî-fillâh olub ide maḥv u cevr
Tâ kim ire menzil-i beḳâ-billâha
Ey yoḳdan iden bu kâ’inâtı mevcûd

[2020] B 153a, E 68a, İ 146b, L 105a, İ2 150b.
[2021] beni : bizi E. / İlk iki dize L ve İ2 nüshalarında şu şekilde yer almaktadır:
Maḥfilde İmâm-zâde oḳudı ṣalâ / Didi benim işte câmi‘-i ḥüsn ü edâ
[2022] B 153a, E 68a, İ 147a, L 105a, İ2 150a.
[2023] Ben gülşen-i ḥüsn-i : Gülzâr-ı cemâl-i E, L, İ2.
[2024] Dir şimdi vefâlıyım o şûḫ-ı zîrek : Şehzâdebaşı’nda ‘arż-ı mihr itdikde E, L, İ2.
[2025] ben: tek L, İ2.
[2026] B 153a, İ 147a.

1[2027]
148a
Der-Vaṣf-ı Selsebîl

Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

1 Ravża-i ḫurremde bu nev selsebîl
Oldı sûy-ı şevḳe meşrebce delîl

2 Oldı bu selsebîl-i feyż-âṣâr
Ġıbṭa-fermâ-yı menbaʿ-ı kuhsâr

3 Olalı âbı naġme-senc-i ḫurûş
Öte ṭurdı bu ravża içre hezâr

4 Ḥüsni şaşırdı[2028] âb-ı ser-şârı
Mey-i ʿaşḳ itdi anı kec-reftâr

5 Ḳalmadı gûş idince evṣâfın
Âb-ı tesnîm-i ʿAdne ġayrı ḳarâr

6 Diger[2029] görenler bu ravża içre anı
Bunda bir ṭatlı dilli dil-ber var

7 Kâseler ṣanma selsebîl-i âl açar
Ṣâḥibiçün duʿâya leyl ü nehâr

2[2030]
105a

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘lün

1 Kâşâne-i nev ki ḥüsn-i ṭarḥı
Yaġmaladı ser-be-ser şu‘ûrı

2 Ḫam-der-ḫam o naḳş-ı saḳf-ı dil-cû
Bend itdi dili çü zülf-i ḥûrî

[2027] B 148a, İ 142b.
[2028] 4(a) şaşırdı : şaşırırdı İ.
[2029] 6(a) diger : dir İ.
[2030] Bu ḳıṭ‘â sadece L nüshasında yer almaktadır.

3[2031]
105a

Fâʿilâtün / Mefâʿilün / Fâʿlün

1 Ḳaṣr-ı zînet-nümây gûn-â-gûn
Ḳıldı ṭâvûs-ı cenneti meftûn

2 Görinür yek naẓarda reng-â-reng
Naḳşı hem-çün nükûş-ı buḳalemun

4[2032]
152b
Der-ʿÖzr-i Taḳṣîr Der-kitâb

Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilâtün / Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿlün)

1 Cürmüm ʿafv eyle ʿinâyetlü Efendüm her dem
Saʿy-i ḫıdmetdeki taḳṣîrime[2033]ben muʿterifem

2 Ḳapadı derd-i remed revzen-i çeşmi muḫkem
Ṣanki olmuş baña ruḫsâr-ı varaḳ nâ-maḫrem[2034]

3 Merdüm-i çeşmimi ẓann eylemek âlûde-i dem
Sürḫî-i şermi ider perde-i gülgûn dîdem

5[2035]
153a
İẓhâr-ı mużmer

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿlün

1 Nigehiñ zaḫme reşk-i merhem
Ḳıl naẓar raḥm it efendim zârım

[2031] Bu ḳıṭʿâ sadece L nüshasında yer almaktadır.
[2032] B 152b, E 68a, İ 146b, L 104b.
[2033] 1(b) Saʿy-i ḫidmetdeki taḳṣîrime : Farṭ-ı taḳṣîrime ḫidmetdeki L.
[2034] 2. beyit E ve L nüshalarında mevcut değildir.
[2035] B 153a, İ 147a.

2 Çeşm-i dûzaḫım ẕevḳ-i ʿayşım
İstemem bâriş-i ġam ʿaraḳ-ı sem

6[2036]
106a

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻlün

1 Bir zamân itmekle dehre isbât-ı eşrâf
Ḳıldı ednâlara cevri felek bî-inṣâf

2 ʻAṣr-ı âlûde çeküb câm-ı selâmı islâf
Endek çekmededir şimdi ḫumârın iḫlâf

7[2037]
105b
Niyâz

Mefʻûlü / Mefâʻîlü / Mefâʻîlü / Feʻûlün

1 İḥyâ ki bâ in nâmeş eḥibbâ hemî-dârend
Mecmûʻa-i âṯâr-i veyest in varaḳ-i çend

2 Mîḫâhem ez îşân ki be-dâmân-ı ʻinâyet
ʻAybeş heme pûşîde vü mestûr bedârend

3 Her geh ki be-şiʻrem nigerend ez ser-i iḥsân
Ez-luṭf-ı Ḫudâ ʻafv-i men bende be-ḫâhem

8[2038]
156a

Mefʻûlü / Fâʻilâtü / Mefâʻîlü / Fâʻilün

1 Kişver-güşâ-yı mülk-i naḳâ Ḥażret-i emîr
Pertev-feşân-ı evc-i velâyet meh-i münîr

[2036] L 106a.
[2037] B 105b, İ 147a.
[2038] B 156a, İ 148a.

2 Olsun yed-i şefâʿatiñ ey şeyẖ-i pür-himem
Pâ-mâl-ı bîm-i ḥaşr iken İḥyâya dest-gîr

9[2039]
156a

Mefʿûlü / Mefâʿîlü / Mefâʿîlü / Feʿûlün

1 Abdâl Muḥammed gibi bir merdi Ḫudânıñ
Kuḥl ile göñül çeşmiñe ḳabrindeki ẖâki

2 Çün ḳaṭre-i nîsândır anıñ mihri güşâd it
İḥyâ aña mânend-i ṣadef sîne-i çâki

10[2040]
156a

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

1 Olaldan ʿaşḳ ile üftâde-i dergâh-ı üftâde
Gözimde ʿayn-ı cennetdir ziyâret-gâh-ı üftâde

2 Yolıñ ṭut Ḥażret-i pîriñ ki oldur reh-nümâ Ḥaḳḳ'a
Çıḳar ser-menzil-i maḳṣûda İḥyâ râh-ı üftâde

11[2041]
150a
Der-Ḥaḳ-i Nargile

Fâʿilâtün / Mefâʿilün / Fâʿlün

1 Sûz-ı ʿaşḳ-ı yâr-ı billûrîn-i beden
Ger terâ ser-germ sâzed dem mezen

2 (…?)
Şevḳet-efzâyed eger pursî zi-men

[2039] B 156a, İ 148a.
[2040] B 156a, İ 148a.
[2041] İ2 150a.

3 Ger dehed çün mâr pîç zülf-i ḫôd
Sa‘diyân-âsâ be-gîr ender-dehen

4 Dûd-ı âh ez-câm-ı dil İḥyâ be-cû
Pes cevâb cûy cûyeş gûş zen

Maṭla‘ ve Müfred

I[2042]
153b

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

1 Çirk-i dünyâdan elin yumaġa her bir maġbûn
Likin çarḫa ḳonuldı meh-i nevden ṣâbun[2043]

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

2 Yoḳ nişân âvâze-i la‘liñden ammâ ey perî
Bellidir mûy miyânıñ ‘âşıḳ-ı şeydâları[2044]

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

3 Yâre ṣalmışlar fitîl-i mekri erbâb-ı fiten
Añladıḳ ṣalındıġın âheste reftâr itmeden

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

4 Geçilmez müzd-i ḫamgâh-ı viṣâlinden gel ey âfet[2045]
Kerem ḳıl bu dil-i şeydâya bir yol vir idüb himmet

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

5 Ḳurub yâr âteş-i seyyâleyi çaḳmaġı zihninden
Ṭutuşdırdı ṭabancayla[2046] ruḫ-ı sâḳîyi ḥırşından

[2042] B 153b, İ 147a, L 105b, İ2 151a.
[2043] L ve İ2 nüshalarında bu beyit şu şekilde yer almaktadır:
Şüst ü şû itmege ḳalbin leke-i ġafletden / Mâh-ı nevden likin bu çarḫda ṣâbûn görinür
[2044] L ve İ2 nüshalarında bu beyit şu şekilde yer almaktadır:
La‘liniñ dil-râh-ı sîneden yoḳ nişân ammâ ki âh / ‘Âşıḳ-ı mû-miyânıñ ey dil-ârâ bellidir / dil-râh-ı sîneden : dil-dâdesine İ2.
[2045] gel ey âfet : seniñ ey şûḫ L.
[2046] Ṭutuşdırdı ṭabancayla : Ṭabancayla ṭutuşdırdı L, İ2.

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

6 Şarâb-ı şevḳ ile ser-mest olur dil-i mehcûr
Olunca pür mey naġmeyle kâse-i ṭanbûr[2047]

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

7 Yâre ṣalmışlar fitil-i mekri erbâb-ı fiten
Añladıḳ ṣalındıġın âheste reftâr itmeden[2048]

Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilâtün / Fe‘ilün
(Fâ‘ilâtün) (Fâ‘lün)

8 Bilmiyüb ḳadrini yerdi Ramażânım aġyâr
Bûs-ı la‘liyle meğer eylememişdir iftâr

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

9 Ṣarîr-i bâbını bu ḳaṣr-ı şâhîniñ alan gûşa
Ṣafâsından uçar kebg verâ-âsâ gelür cûşa

Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün

10 Geçilmez raḥm-gâh-ı viṣâliñden senin ey şûḫ
Kerem ḳıl dest-gîr ol bu dil-i şeydâya bir yol vir

Mef‘ûlü / Fâ‘ilâtü / Mefâ‘îlü / Fâ‘ilün

11 Cûyâ-yı âb-ı raḥmet idi buldı dem-be-dem
Ṭıfl-ı sirişki Vâlide Sulṭân idüb sebîl

Mefâ‘ilün / Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

12 Hevâ-yı naġme ile pür ḥabâbdır gûyâ
Kenâr-ı lücce’-i ‘işretde kâse-i ṭanbûr[2049]

[2047] Bu müfred L nüshasında yer almamakta, E nüshasında ise şu şekilde yer almaktadır:
Ne ġâm bizi yine ser-mest-i şevk iderse bu şeb / Pür oldı bâde-i naġmeyle kâse-i ṭanbûr
[2048] 7, 8 ve 9. matla‘lar ile 10 ve 11. müfredler sadece İ2 nüshasında yer almaktadır.
[2049] E 68a.

I[2050]
150a
Taḳrîż-i Ḫûbânnâme

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

1 Ḫâme-i Fâżıl-ı yek-tâye pesend
Oldı târ-ı nigehim naẓmına bend

2 İtdi bir nüṣha-i nev-ṭarḥ îcâd
Ḳıldı her cinsini maḥbûb-ı yâd[2051]

3 Ṭaḳa-i maʿrifeti tâzeledi
Kâle-i ḥüsni heb endâzeledi

4 Anda çoḳ ṣuret-i ḫûbân çizdi
ʿİşve-i resminde velî yan çizdi

5 Böyle ṣûret virüb itdi tezyîn
Oldı gûyâ ki nigâr-ḫâne-i Çîn

6 Encümen-i ṣafḥaları ḫûbâne
Her varaḳ ʿarṣa-i Kâġıdḫâne

7 Ṣeb-i tesvîdi idüb nûrânî
Heb beyâż eyledi meh-rû-yânı

8 Oldı cennet gibi ġılmâne maḳarr
Kevṣer-âsâ göreniñ göñli aḳar

9 Bunda cemʿ oldı gelüb dûş-be-dûş
Var ise her ne ḳadar cilve-fürûş

10 Oldılar zîver-i âġûş-ı beyân
Ḳavle girdi niçe âşûb-ı cihân

11 Ḫâmesin meyl idüb ol ṣâḥib-i dîd
Ḳıldı her çeşm-i siyâhı tesvîd

[2050] B 150a, İ 144a.
[2051] 2(b) maḥbûb-ı yâd : maḥbûbıñ yâd İ.

12 Rûy-ı ḫûbânı idelden taṣvîr
Ḫacletinden ṭola nûr mihr-i münîr

13 Femleri oldıġını cevher-i ferd
Ḳalemiyle bize çatlatdı o merd

14 Âb u nâb ile yazub ebrûyı
Virdi şemşîr-i ḳaża-yı ṣuyı

15 Oldı şermende-i vaṣf-ı kâkül
Çün perî şişeye girdi sünbül

16 Serv-i ḳâmetleri yazdı mevzûn
Ṭoġrı söz bizde degilken ḳânûn

17 Mû-miyânânı yazub velveleli
Didi heb ṭanbûranıñ orta teli

18 Görmedi çeşm-i cihân böyle eṣer
Gözin açsun şi'r eser tâ ser

19 Ḥâṣılı eyledim İḥyâ taḥḳîḳ
İtmedi miṣlini kimse tenmîḳ

MENSUR TÂRİHLER

Faẕîletlü El-Ḥâc Muḥammed ‘Ârif Efendimiz Ḥażretleri Ḳażâ-i (...?) Nâ’ibü’ş-Şer‘ü-ş-Şerîf İken Ṭaraf-ı Devletlerine Firistâde Olan Ḫulûş-nâme-i Dâ‘îleriniñ Ṣûretidir ki Bu Maḥalle Taḥrîr Olındı
147a[2052]

Tâ ki zibende tâc-ı feṯḥ-i maḳâl, nâm-ı Ḫallaḳ Ḥażret-i muta‘al, ü tâbende-i iklîl-i farḳ emr zî-bâl, ḥamd-ı cihân-âferîn Ḥazret-i Yessirü’l-âmâl, olub nümûne-nümâ-yı naḳş-ı buḳalemûn-ı ḫôş-nigâr, a‘nî ḫayâl-i reng-âmiz-i tâze ẓuhûr-ı endişe-zâr, ser-nâme-i zîb-i levḥ ḫâṭır-ı erbâb-ı naẓm-ı âbdâr, ü naḳḳâş Mânî mânend-i çîh dest-i ḫurde-kâr, ya‘ni meşşâṭa-i şîrîn-kâr ḫâme-i siḥr-âṣâr, gülgûne-ṭırâz ruḫsâr ‘arâyis-i ṣaḥâyif-i eş‘âr, ola üşkûfe-i baḫt-ı meymenet maṣḥûbeleri, ser-şîşe-i zîb bâṣıra-i ‘izz ü iḳbâl, ü gülġonçe-i ṭab‘-ı ẓerâfet-i üslûbları, revnaḳ-dih-i gülşen-serây-ı mecd ü efḍâl olmaḳ da‘avât-ı icâbet ġâyâtı vâcibe-i zimmet ü ḳılâde-i gerden-i rıḳḳıyyet olan bâlâ-nişîn-i ma‘reke-pervâzân-ı ‘arṣa-i hünermendi, vü istiḳlâl-ı nîkden velvele-endâzân-ı sâḥa-i ercümendi, vü ‘anḳâ-yı bâlâ-pervâz kûh-ı Ḳâf-ı ser-bülendi, vü şîrâze-bend-i nüsḫa-i kem-yâb ḫûbî vü dil-pesendi, semâḥatlü necâbetlü celâdetlü sulṭân-ı vâlâ-ḳadr-ı ẕî-şânım efendim ḥażretleriniñ ḳaṣr-ı bülend-i zer-endûd-ı ubbehet ü iclâl, ü kâġ-ı dil-pe-send-i mînû-nümûd câh u celâlleriniñ ki ġarra-i ġarrây sipihr-ârâ-yı maḳâṣıd ü âmâl olan gûşe-i ebrû-yı ‘izz ü iḳbâl, gedâyân-ı perîşân-aḥvâl-i kâse be-kef miṣâl, deryûze ger pertev-i der ü dîvâr ü saḳf-ı zer-nigâr vey olmağa şâyân, ü encüm zehrâ-yı encümen-pîrâ-yı çarḫ-ı meṭâlib emânî-i ricâl olan teṣâvîr-i ezhâr-ı zerrîn târ-ı perniyân-ı mecd ü efḍâl, mânend-i merdüm-i çeşm-i ḥırṣ-vâz ki ḫâl-i ruḫsâre-ṭırâz ṭama‘ ü niyâzdır dîde-dûz-ı ḥasret gülmîḫ-i âsitân-ı şeref-dârı olmağa cespândır. Ol mesned-i refî‘ mu‘allâ ṭâḳ mumâs, ü maḥfil-i menî‘ ü say‘ü’l-ircây Ḫavernaḳ ḳıyâslarına ḫâce-i gevher-şinâs-ı dil dâ‘î-i mihr-i istînâslarınıñ dürc-i la‘l-gûn dehânından cevâhir-i taḥiyyât ü ṣenâ pâşîde, vü mîzâb-ı yâḳût-reng zebanından âb-ı ḥayât teslîmât ü du’â şârîde ḳılınub reşk-âver şeb-çerâġ-ı ‘âlem-bahâ, vü revnaḳ-şiken âyîne-i gîtî-nümâ olan gevher-i şeffâf tâb-nâk-ı ṭab‘-ı ṣâf derrâkleri pirâye-baḫş-ı efser-i istifsâr u istinbâ ḳılınur hem-vâre ẕât-ı melîkî-ül-ṣıfâtlarınıñ zerrîn târ-ı nigâh ‘ayn-ı iltifât-ı mecd ü iḳbâlden mensûc olan ḫil’at-ı fâḫîre-i ‘izz ü i‘tibâr, pîrâye-i dûş-ı mübâhât ü iftiḫârları, vü zi-câm-ı ḥalḳa-i çeşm-i nigehdârân-ı ṣavn u ḥıfẓ-ı ḫadem miṣâlden müşebbik ü maṣnû‘ olan zi-reh-i vârestegî-i fevz ü felâḥ-ı âṣâr, heybet-efzâ-yı endâm-ı temkîn ü vaḳârları ḳılınmaḳ ed‘iyesiyle neşv ü nümâ-peẕîr olan sünbil-i kebûd-fâm dûd-ı dil-i ḫulûṣ-ı istiḫkâmları merfû‘-ı mu‘allâ revâḳ ḥayyiz-i ḳabûl Ḥażret-i Ḫallâḳ ḳılındıġı siyâḳında żamîr-i ṣûr-pezîr füyûżât-ı sübḥâniyyelerine rûşendir ki rûz-ı iftirâḳ ẕât-ı mu‘allâ semâtlarından bevâne gelince şeb-i deycûr-ı derûn-ı dil-i mehcûrde pertev-endâz-ı ḥubb u didâr olan mâhtâb-ı ‘aşk-ı şevḳ-efrûzları bir derece żiyâ-dâr-ı ufḳ-ı ḫâṭır-ı mihr-i i‘tiyâdlarıdır ki maṭla‘-ı mihr-i cihân-tâb server ü şâd-mânı olan ṣubḥ-ı sa‘îd-i rûz-ı ‘îdiñ ḫande-zen-i istiḫḳâr-ı eṭvârı vü tebessüm-rîzişte bâr-ı ẓulmet-şi‘ârı olmuşdur. Ammâ ki iştiyâḳ-ı rûz-ı fîrûz viṣâl u ṭallaḳ u ârzû-yı müşâhede-i mihr-i

[2052] İ2 147a.

cemâl-i behcet işrâḳları bir mertebe bâ‘iṣ tezâyüd-i ẓulmet-i şâm firâḳlarıdır ki maṭâr-ı şeb pere-i ġumûm u hümûm olan leyl-â-leyl ye’s ü nâ-kâmınıñ ḫâk-efşân-ı ser-nâ-be-sâmânı vü nevk-i nîze-i ser-tîz-i şihâb-ı âh-ı âteş-tâb ile çâk-efken-i ceyb ü dâmânı oldıġınıñ vaṣf u beyânı bir lemḥa-i şürû‘ nüsḫa-i hicrânrâ mekon ıṭnâb, ki nâzikest merencân ṭabî’at-ı aḥbâb mażmûnı üzre jeng-âver-i kelâl ṭab‘-ı mir’ât-ı mücellâ miṣâlleri olmaḳ iḥtimâliyle berçîde-i dâmân taṭvîl ḳılınub bu firaḳ-nâme-i müveddet ‘alâme-i dâ‘iyânemizi mânend-i kebûter vesîle-cûy-ı iṭâre-i bezm-i ‘âlî-i felek hem-serleri iken bir munḳażâ-yı ‘âdet ḥüsne-i dâverâne vü mübteġâ-yı şîme-i müstaḥsene-i bende nevâzâne-i eşrefterîn-i ezmene vü âh-ı sa‘dterîn (…?) be-sâ‘ati ki sa‘âdet ez u burd aḫter, be-ṭâli‘i ki tullâ bed u koned taḳvîm, feḥvâ-yı meserret iḥtivâsı üzre bir kerem-nâme-i belâġat dâye-i sâmîleri şeref-rîz-i farḳ-ı ta‘ẓîm ü resîde-i dest-i tekrîm-i ṣenâ-kârları ḳılınmışdır ki el-Ḥaḳ sâkinân-ı kişver-i naẓm ü inşâ vü reh-revân-ı ḫıṭṭa-i ḫaṭṭ ü emel böyle bir bâġ-ı feṣâḥat-ı zemîn ü me’vâ belâġat-ı tezyîniñ ṭarḥ-ı dil-peẕîr ü resm-i bî-meṣel ü naẓîrin ne dûr-bîn-i ḫayâl ile temâşâya ḳudret u ne dûr şinîd gûş-ı heveṣ-i ṣadef-miṣâl ile istimâ‘a ruḫṣat bulmuşlardır ṣad bârek-Allah mânend-i Sa‘dâbâd-ı şeref-bünyâd gird-â-gird-i ḥarem-sarây-ı ma‘ânîsi nigâristân-ı meżâmin ü dâmân-ı mevzûn-ı ḫırâmân-ı elfâẓa mebânîsi pür-şükûfe-i mezâyâ-yı rengîn ü süṭûr-ı mevc-ḫîz ḥurûf-ı dil-âvîzi ‘ayn-ı tesnîm ü nehr-i selsebil-âsâ mecrâ-yı âb-ı revân cân-fezâ-yı ma‘nâ vü her beyt-i dil-nişîn şevḳ-engîzî-i leb-i cûy-bâr-ı ma‘nâda (…?) birer ḳaṣr-ı mu‘allâ ġıbṭa-fermâ-yı bülendî-i felek olub gûyâ bu ṭarḥ-ı şîrîn-i nev-zemin mışdâḳ-ı mażmûn-ı ḥükm-i meşḥûn âyet-i kerîme-i teserrü’n-nâẓirîn olmaġla ger-ber-raḳṣ (…?) ârûz-ı şevḳ in nâme-i dil-râ mîzenem sîneem çün def be-nâlem hem-çü nây-ı âteşîn feḥvâsı üzre bir gûne müheyyic-i şevḳ u neşâṭ u muḥarrik-i ẕevḳ u inbisâṭ olmışdır ki her bir reg-i bârîk ü mûy-ı târîk-i vücûd mânende-i târ kâse-i ṭanbûr u ‘ûd leb-rîz-i nağme-i ṣafâ-baḫşâ-yı sürûd olub mızrâb-ı terennüm-sâz-ı zebân-ı ṭurfe-nümûd keşîde-i kemân-ı dehân-ı ḫôş-âvâz-ı şevḳ-efzûd olmaḳdan nâşî vücûd-peẕîr-i ḥuṣûl u cây-ḫâh-ı gûşe-i gûş-ı ḳabûl olan bu ceẕbiyyet-i ‘âşıḳâne ṭanîn-endâz-ı bezm-i vâlâ-yı veliyyü’n-ni‘âneleri ḳılınmaġa bî-edebâne ictirâ olundı (…?) ne nâme ṣubḥ-ı sa‘îd ṣafâ-yı rûḥânî, ki naḳş-ı mühri anıñ oldı mihr-i raḫşânı, ne nâme baḫr-ı ma’ârif-i telâṭum-ı ‘irfân, içinde beytleri keştî-i süḫandânî, ne nâme farḳ-ı dile sâye-güster-i devlet, olur miṣâl-i Hümâ itse bi’l-cünbânî, ne nâme ḥarfleri naḳş-ı pâdır itdikce semend-i ḫâme feżâ-yı hünerde cevlânı, ne nâme rastî-i saṭr-ı dil-geşinden olur, keşîde-i çeşm-i dil ü câne meyl-i ḥayrânı, ne nâme bu dile sevdâ-yı intiẓâm ḫaṭṭı, unutdurur heves-i kâkül-i perîşânı, ne nâmedir ki sezâ mevc mevc her ṣaṭrı, olursa şâhid-i ma‘nâya çîn-i pîşânî, ne nâmedir bu ki erḳâm-ı müşg-fâmından, nümûde ṣafca der-i i‘câz-ı sünbilistânı, ne nâme mest-i harâb şarâb-ı mażmûnı, görür mi bir daḫî iḳlîm-i ġamda ‘umrânı, resîde-i kef-i ta‘ẓîm olınca ol nâme, feraḥ-resân-ı dil oldı çü künc-i şâyânı bu nâme müjde-künân-ı ḥamâmedir çün kim görindi ḳal‘a-i Baġdâd-ı dilde vîrânı, idince leşker-i Ṭahmas ġam anı maḥṣûr, nüvîd-i feṭḥ gibi atdı üstine cânı, netîce revzen-i ḳalbi pür itdi şevḳiyle, sipihr-i ma‘rifetiñ bir meh-i diraḫşânı, ne meh ki pertev-i ḳahriyle oldı ḫâne-i dil, hemîşe ġarḳa be-nûr server ü şâdânı, cenâb-ı Ḥażret-i ‘Ârif Efendimiz ki odur, erîke-i zîb-i hüner mülk-i faźl-ı sulṭânı, ḳalem

ṣaḥîfeye müsvedde-i ḫayâlin eger, yazsa dile nev ḥıṭṭa döndirir anı, benân nâzikini bûs iderse lezzetden, olur şikâfte leb-i ḫâme-i ḫôş-elḥânı, nesîm-i luṭfı vezân olsa ṭarâf-ı gülzâre, dehân-ı, ġonçede bâḳî ḳalurdı ḫandânı, ża‘îf olanlara zaḫm-ı ṭama‘la hemçün mûr, nigâh-ı şefḳatıdır merhem-i Süleymânî, ḳaṣîde-gûne bu vaṣf-ı medîḥiñ ey İḥyâ, irişdi âḫır. Geldi dem-i du‘â-ḫânı Ḫudâ hemîşe veliyyü’n-ni‘m Efendim ide, feżâ-yı kâm-ı dilin râ’iż-i feres-rânı, terânesiyle sünbül-nümâ-yı sîne-i gül-ġonçe-i ḥamrâ a‘ni târ-ı hevâyı reng-i enfâsın munḥal-gerde-i dehân şükr ü sipâs olub emn-i tezekkür-i ceyrân bizi silm, (…?) ü ma‘â-cûy-ı men makâletin be-dem, feḥvâ-yı taḥassür iḥtivâsı üzre fażîlet-mendim Efendim Ḥażretleriyle bezm-i nûş-â-nûş-ı ‘işretde peymâne-keşân-ı muṣâḥabet u mey-âşâmân mulaṭifet oldıġımız demler tünd-gerd-i der-ḫâṭır ḳılındıḳca dîde-i ḫûn-âbe-rîz-i girye-nâkden dâmen-i ḥasret ü iştiyâḳ pür-ḫûn u nem-nâḳ oldıġınıñ tafṣîl-i keyfiyyet-i mâcerâsı mûriṣ-i taṣdî‘ ser-sa‘âdet-i efserleri olmadan nâşî, işrâb-ı ḳaṭre-pâşî-i çeşm-i ḥasretle iktifâ vü ziyadesinden teḥâşî ḳılındı hem Ḥażret-i nesaḳ-sâz-ı umûr-ı ‘âlem perde-ber-endâz-ı ser-evḳât-ı hicr ü elem olub nev-‘arûs ḥacle-pîrâ-yı mecd u efḍâl olan ẕât-ı bî-hemâl kerrûbî-ḫıṣâl veliyyü’n-ni‘mâneleriyle mülâḳât-ı muḳadder ü yessir eyleye âmin maḥżâ cenâb-ı devlet-me’âb Efendim Ḥażretleriniñ ‘arṣa-i pehnâ-yı müveddetde bendeleriyle bâzîçe-i ṭôb u çevgân mücâmelet-i irḫâ-yı ‘inân iltifâtları vü sâḥa-i mihr ü muḥabbetde dâ‘îleriyle müsâbaḳat-nümâ’î-i mulâṭıfta teşmîr-i sâḳ-ı himmet ‘aliyye-i serî‘aü’l-ḥarekâtları ârâm-rübâ-yı tekâver ḫâṭır-ı ḫôş-futâr u cünbiş-efzâ-yı evhem sebük-pâ-yı ḫâme-i hûb-eṭvâr u bâ‘iṣ sürûr-ı ser-şâr u sebeb-i tebâhî vü iftiḫârım oldıġını beyân-ı żımnında ḫâṣeten raḳîme-i ‘ubûdiyet taḥrîr ü fersitâde-i nâdî-i devlet-maṣîrleri ḳılındı lede’l-vuṣûl manẓûr-ı devletleri buyurulduḳda ḳuṣûrı dâmen-i ‘afv ile mestur buyurulmaḳ der-ḫâst-ı dâ‘iyâneleridir zîrâ ḥavâlî-i bedestân-ı fażl u ‘irfân ziḥâm-ı der-i şâr-veş ‘ulemâ-yı refi‘üş-şân u şu‘arâ-yı mu‘cize-gûyân ü münşiyân-ı belâġat-‘ünvândan bezm gibi laġzîde-pây-ı ḫılâb-ı cehâlet ü tehi hemyân-ı naḳdîne-i faṭânet olanlarıñ güzer-gâhı olmayub ancaḳ bâzâr-ı sipâhî-i köhne-fürûşân-ı müsta‘melât ‘avâmde mânende-i dellâlân pelâs-pâre be-dûş göçer gerd-i ḥayrânî vü medhûş olub ba-hezâr renc ü verziş dest-âverde sa‘y ü gûşişimizde olan yek-çend ḫırdavât menzil-i fażl u hünerden istifâ-ḥanne-i ser-mâye vü zîb-i kemer eyledigimiz biżâ‘ate müzcât ile ḳâni‘ ü taḥṣîl fażla-i fevâżıldan ba‘żı ‘alâyıḳ u ‘avâyıḳ mâni‘ olmaḳ ḥasbiyle pesendîde-i kâlâ-fürûşân-ı ‘ilm ü fażîlet ü zîbende-i dûş-ı mefâḫirân ‘izz ü rif‘at olan aḳmişe-i zînet-ṭırâz kârgâh-ı belâġat ü emti‘a-i nâ-fersûde bender-gâh-ı feṣâḥate dest-res fârıc-ı vüs‘ bende-i bî-kesleri oldıġı cihetden bâ-hezâr ḫacâlet ü şerm-sârı bu köhne ḳumaş (…?) menderesü’l-eṭrâf güsterde-i dîvân-ḫâne-i mecd-i şeref-muṭâfları ḳılınmaġla manẓûr ‘ayn-ı ‘inâyetleri buyurulmaḳ çeşm-deşt-ı dâ‘î-i devletleridir. Bâḳî hemîşe rif‘at-şân-ı müstezâd-bâd.

150b[2053]

Ḥafîdemiz Emîne Dürriye Ḫânım 1275 mâh-ı şevvâl-ı şerîfiñ on dördinci vü mayısın beşinci ṣalı güni aḫşâm üzeri sâ‘at onı ḳırḳ daḳîḳâ geçerek pâ-nihâde-i ‘âlem-i şühûd olmışdır. Ṭuvell-Allah u ‘ömrihâ ve ce‘lehâ mine’ṣ-ṣâliḥâti âmîn bi-ḥürmeti Nebîyyü’l-emîn. Numıḳa efḳeru’l-verâ Yaḥyâ İḥyâ-zâde El-Seyyîd Yaḥyâ İḥyâ, Ġafere’l-lahû-Te‘âlâ.

[2053] İ2 150b.

SONUÇ

Divân şâirlerinin sayısında ciddi bir artışın görüldüğü XVIII. yüzyılda yaşamış bir şâir olan İhyâ Şerif Yahyâ, dönem tezkirelerinin hemen hepsinde yer bulmuştur. Onunla ilgili mâlûmât veren tezkireler, İhyâ'nın sadece sanatçı kişiliğinden dem vurmazlar. İhyâ'nın âlim (müderris) ve hattât yönleri de övgüye mazhar olur. Şâirin bilinen tek eseri olan *Divân*'ı üzerine yaptığımız bu çalışmada, hem eserin tenkitli metni ortaya konulmuş hem de *Divân*'da yer alan şiirler tahlile tâbi tutulmuştur.

Yaptığımız tenkitli metin sonucu gördük ki İhyâ, hemen her nâzım biçimiyle şiir yazmıştır. Şiirleri dil ve söyleyiş yönünden değerlendirdiğimizde ise şu sonuçlara vardık: İhyâ'nın dili, genellikle gazel ve musammat dışındaki türlerde bol terkipli ve ağırdır. Böyle bir tercih, onun müderris kimliğiyle açıklanabilir. Şâir, müderris kimliğinin bir getirisi olarak Arapça ve Farsça'ya son derece hâkimdir. Zaten *Divân*'da yer alan Arapça ve Farsça şiirler bu düşünceyi destekler niteliktedir. Gazellerin birçoğunda ve diğer türlerin bazı bölümlerinde ise şâirin mahallî unsurlarla yüklü sade bir dile ulaştığı fark edilir. Özellikle Türkçe rediflerde tercih edilen yerel söz ve söz grupları, İhyâ'nın ağır bir dilin yanında yüzyılın genel eğilimine paralel hareket ettiğini de göstermektedir. Şâir, birçok şiirinde canlı bir söyleyiş yakalamasına rağmen özellikle terkiplerin yoğunluk kazandığı şiirlerde bu canlı söyleyişe rastlamak mümkün değildir.

Şiirlerinde atasözü, deyim ve halk söyleyişlerine fazlasıyla yer veren şâir, kafiye ve redif seçiminde başarılıdır. Değişik aruz kalıplarıyla şiir söyleyen İhyâ, bazı şiirlerde aruzu başarıyla kullandığı halde bu başarıyı genele yayamaz. Şiirlerinin birçoğu aruz kusurlarıyla doludur.

İhyâ'nın, şiirini üzerine inşâ ettiği mefhûmların tespiti ve böylece şâirin hayâl ve düşünce dünyâsının ifşâsını amaçlayan tahlil çalışmamız bizi şu sonuçlara ulaştırmıştır: İhyâ Türkçe, Arapça ve Farsça'ya hâkim, iyi eğitim almış, dinî bilgisi üst düzeyde bir şâirdir. Ancak onun şiirinde tasavvuf sadece bir çeşni olarak vardır. Yer verdiği tasavvufî kavram ve fikirlerde bir derinlik görülmez. Denilebilir ki; onda tasavvuf, her Divân şâirinin bu alana merakı ve onu şiirine taşıma gayretiyle doğru orantılıdır. İhyâ'nın din anlayışı, Sünnî bir Müslümânınkiyle aynı istikâmettedir. İslâmî inançlara sonuna kadar bağlı olan şâirin şiirlerinde, bu çizginin dışına çıkabilecek bir tavra rastlanmaz. *Divân*'da yer alan ve en uzun manzûme özelliği taşıyan Na'tte, şâirin Hz. Muhammed'e sevgisi ve bağlılığı açıkça görülmektedir. Yine *Divân*'da yer alan münâcâtlarda onu samimi duygularla Allah'a yakarırken ve Peygamber'den şefaat dilerken görürüz. Ayrıca Dört Halife, Ehl-i Beyt ve Ashâb-ı Kirâm'a karşı hürmetkâr tavrı ve bağlılığı, onun samimi bir Müslümân olduğu kanaatini güçlendiren diğer nedenlerdir.

İhyâ Divânı'nda oldukça kalabalık bir şahıs kadrosuyla karşılaşırız. Dönemin pâdişâh, sadrazam, şeyhü'l-islâm gibi önde gelen devlet adamları yanında diğer resmî görevliler, ulemânın önde gelenleri, tarihî ve mitolojik şahsiyetler, şâirler ve diğer sanat dallarına mensûp sembol kişilerden müteşekkil bir kadrodur bu. Divânda zikredilen tarihî, efsânevî ve mitolojik şahsiyetler genellikle İran târih ve mitolojisi ağırlıklıdır. Bu şahsiyetlerin ele alınışı çoğunlukla benzetme ve memdûhun vasıflarını yüceltme amacından kaynaklanmaktadır. Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd ile Şîrîn, Vâmık ile Azrâ gibi hikâye kahramanları da içinde rol aldıkları efsâne veya hikâyeye bağlı bir şekilde sevgili ve âşıkla ilgili tasavvurlarda sık sık ele alınır.

Cemiyetin bir parçası olan şâir, var olduğu çevreden ayrı düşünülemez. Bundan dolayı *Divân*'da, sosyal yaşamdan birçok iz bulmak mümkündür. Eğlence ve mûsikî meclisleri, savaş, savaş silahları, av, içki, raks, örf ve âdetler, inançlar, tıp ve hastalık, çeşitli meslek ve meslek erbâbı, inşâî unsurlar, süs eşyaları, giyim-kuşam, yiyecek-içecek ve bunlara ait kavramlar *Divân*'da yer alan unsurlardır. Genellikle memdûhu yüceltmek veya sevgiliyi anlatmak için işlenen bu unsurlar, şâirin içinde yaşadığı çevreyi ne kadar özümsemiş olduğunun da kanıtıdır.

Sevgili, âşık ve rakip üçlüsünün etrafında teşekkül eden insan, Divân geleneğinin klasik ölçüleriyle uyum arz eder. Fiziksel yönden ince, uzun ve zarif olan sevgili, hûrî sûretindedir. Bazen hükümdâr şeklinde düşünülen sevgili, kudret sahibidir, her şeye hükmeder. Âşığına karşı son derece acımasız bir tavır geliştirir; her biri kesici ve öldürücü bir silah halini alan güzellik uzuvlarıyla âdeta bir cellât rolü üstlenir. O, vefâsız, zâlim, insafsız ve merhametsizdir. Rakiple hem-dem olup âşığı elem ve kasvet denizine gark eder. Âşık ise sevgilinin bu acımasızlığı karşısında iki büklüm olmuştur. Dâima sevgilinin etrafında dolaşır, kapısında Mecnûn'a döner. Ondan gelecek her türlü eziyete, cevr ü cefâya karşı sabırlıdır. Bazen bu durumdan yakınıp âhıyla gökkubbeyi sallasa, yıldızları kül eylese de ızdıraba meyleden tavrı değişmez. Divân Edebiyatı geleneğine uygun bir biçimde karşımıza çıkan rakip ise menfî bir tiptir. Devamlı sevgilinin yanında bulunması, ondan inâyet görmesi âşığın nezdinde olumsuz sıfatlarla anılmasına sebebiyet verir.

Kozmik âlemi; felek, yıldız ve seyyâreler, zaman unsurları, nebâtât ve hayvânât başlıkları altında inceledik. Belirtilen başlıklara ait öğelerin ele alınması, insan kadrosunun en iyi şekilde ortaya konması amacına yöneliktir. Çünkü bu unsurlar, memdûh, sevgili, âşık ve rakibin vasıflarının iyi bir şekilde ortaya konması için benzetme veya kıyas olarak yer alır. Böylece bu kişiler en iyi şekilde ifade edilmiş olur. Değerlendirdiğimiz unsurlar, şâirin iyi bir gözlemci olduğunu ortaya koyması açısından da önemlidir. Şâir, gözlem ve hayâl gücünü bir araya getirmek sûretiyle çok farklı âlemler yaratmıştır. Kozmik unsurlar içinde en çok zikredilenler semâ, ay, güneş ve yıldızlardır. Ağaçlardan servi, çiçeklerden gül, nergis ve sünbül, hayvanlardan bülbül ve âhû *Divân*'da öne çıkan öğelerdir.

Sonuç olarak denilebilir ki İhyâ, en fazla sayıda şâirin yetiştiği bir asırda, şâirliği ve âlim yönüyle tezkirelere girmiş bir sanatçı olduğu için dikkate değerdir. Onun *Divân*'ı üzerine yaptığımız bu inceleme ve tahlille gelecekte İhyâ üzerine yapılacak çalışmalarda fayda sağlayacak birçok bilgiyi ortaya koymayı amaçladık. Ayrıca ortaya koyduğumuz çalışmanın aynı istikamette yapılacak araştırmalara ve mukayeseli edebiyat incelemelerine fayda sağlayacağı inancını taşıyoruz.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi, Haz: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, İşaret Yayınları, İstanbul 2000, 1. Baskı

1. SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1993

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983

KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul, 1998

PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990

REDHOUSE, Sir James W., *Turkish and English Lexion*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, 3.baskı

SAMİ, Şemseddîn, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 4.baskı

Türkiye Diyanet Vakfi İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, C.4

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995, 2.baskı

2. DİVANLAR

Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvânı (Haz: Fatma Sabiha Kutlar), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004

Bâkî Dîvânı (Haz: Sabahattin Küçük), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128335/h/bakidivanisabahattinkucuk.pdf , (Erişim Tarihi: 17.11.2011)

Haşmet Divanı, (Haz: Mehmet Arslan - İ. Hakkı Aksoyak), Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213630/h/girisvemetin.pdf, (Erişim Tarihi: 27.12.2011)

Nâbî Dîvânı (Haz: Ali Fuat Bilkan), MEB Yayınları, İstanbul, 1997, 1. Baskı

Nâşid Dîvânı (Haz: Ömer Zülfe), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998

Nedîm Dîvânı (Haz: Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara, 1997

Nef'î Dîvânı (Haz: Metin Akkuş), Akçağ Yayınları, Ankara, 1993

Şeyh Gâlib Dîvânı (Haz: Naci Okçu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128450/h/giris.pdf , (Erişim Tarihi: 04.11.2011)

3. TEZKİRELER

Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin), Haz: Rıza Oğraş, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf , (Erişim Tarihi: 07.11.2011), Burdur, 2001

Esad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidü'l-Müverrihîn Adlı Eserinin Metni, Haz: Rıza Oğraş, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219131/h/emgvm.pdf , (Erişim Tarihi: 07.11.2011), Edirne, 1995

Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi), Haz: Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219117/h/metin.pdf , (Erişim Tarihi: 29.11.2011)

Silahdarzâde M. Emîn, *Tezkire-i Şu'ârâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Ktp Nr: Ty.2557

Silahdarzâde M. Emîn, *Tezkire-i Şu'ârâ*, İstanbul Millet Kütüphanesi, AE, Tarih, Nr.795

Tezkire-i Şu'ârâ-yı Şefkat-i Bağdâdî, Haz: Filiz Kılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219126/h/giris.pdf , (Erişim Tarihi: 13.11.2011), Ankara

4. KİTAPLAR

AYDEMİR, Yaşar, *Ravzî Divanı*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007

AYDEMİR, Yaşar, *Behîşti Divanı*, MEB Yayınları, Ankara, 2000, 1.baskı

AYVAZOĞLU, Beşir, *Güller Kitabı (Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001

CEYLAN, Ömür, *Kuşlar Dîvânı (Osmanlı Şiir Kuşları)*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, 2.basım

COŞKUN, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, 1.baskı

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlîli*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001

ÇELEBİ, Asaf Hâlet, *Dîvân Şiirinde İstanbul*, Hece Yayınları, Ankara, 2002, 1.basım

DURMUŞ, Tûbâ Işınsu, *Tutsan Elini Ben Fakîrin (Osmanlı Edebiyatında Hâmîlik Geleneği)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, 1.baskı

ECE, Selami, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2007, 1.baskı

İNALCIK, Halil, *Şâir ve Patron (Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme)*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005

İPEKTEN, Halûk, *Şeyh Gâlib (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996

KURNAZ, Cemal – ÇELTİK, Halil, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H yayınları, Ankara, 2010, 1.basım

KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996

MACİT, Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005, 2.basım

MACİT, Muhsin, *Kırklar Divanı (Divan Şiiri Üzerine İncelemeler)*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009, 1.basım

OKUYUCU, Cihan, *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, 4.basım

ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, 1.baskı

SCHİMMEL, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, 2.baskı

SEFERCİOĞLU, Mustafa Nejat, *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 2.baskı

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ – KARTAL, Ahmet, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, 4.baskı

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY, İstanbul, 2006, 3.baskı

TARLAN, Ali Nihat, *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 4.baskı

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 2.baskı

TÖKEL, Dursun Ali, *Dîvân Şiirinde Harf Simgeciliği*, Hece Yayınları, Ankara, 2003, 1.basım

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, 1.baskı

YAKIT, İsmail, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, 3.basım

5. MAKALELER

ALTUNİŞ GÜRSOY, Belkıs, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefâretnâmelerin Rolü", *Bilig*, Kış 2006, S.36, s.139-165

AKDEMİR, Ayşegül, "Güzellik, Aşk ve Bilgi Üçgeninde Şem ve Pervâne", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 5/3, Summer 2010, p.1-36

ASİLTÜRK, Bâki, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyâhatnâmeler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4 /1-I, Winter 2009, p.911-995

AVŞAR, Ziya, "Sınırlı Malzeme ile Bir Biyografi Üretmek: Dürrî Biyografisi", *Mustafa İsen Adına Uluslar arası Sempozyum (Klâsik Türk Edebiyatında Biyografi –Bildiriler–)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2011

BAYRAM, Yavuz, "Klâsik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 2/4, Fall 2007, p.220-227

BAYRAM, Yavuz, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 2/4, Fall 2007, p.209-219

BATÎSLAM, H. Dilek, "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm", *Folklor / Edebiyat*, Ankara, 2003, C.IX, S.34, s.186-199

BATÎSLAM, H. Dilek, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 2002, S.7, s.185-208

CEYLAN, Ömür, "Taşranın Altın Çiçeği Safran", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2005, S.26, s.147-162

DEMİREL, Şener, "XVII. Yüzyıl Klâsik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslûp Hareketleri: Klasik Üslûp – Sebk-i Hindî – Hikemî Tarz – Mahallîleşme", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/2, Winter 2009, p.279-306

DENİZ, Sebahat, "Türk Edebiyatında Hind Üslûbu", *Osmanlı Kültür ve Sanat* , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, C.9, s.639-647

EĞRİ, Sadettin, "Klâsik Türk Edebiyatında Hayvan Motifleri", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, C.9, s.741-749

GÜLHAN, Abdülkerim, "Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 3/5, Fall 2008, p.345-375

HORATA, Osman, "Son Klasik Dönem (1700-1800) Şiir", *Türk Edebiyatı Tarihi C.2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.447-542

HORATA, Osman, "Son Klasik Dönem (1700-1800) Tarihî, Sosyo-Kültürel Bağlam", *Türk Edebiyatı Tarihi C.2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.437-446

KAPLAN, Yunus, "Sâbit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleşileri", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/4, Summer 2009, p.599-635

KARAGÖZ, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, S.6, Ankara, 1995, s.173-194

KAYA, İ. Güven, "Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahyâ Bey'in Bir Kasidesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Erzurum, 2006, S.30, s.39-56

KEMİKLİ, Bilal, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2007, C.XVI, S.1, s.19-36

KOÇ KESKİN, Neslihan, "Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 5/3, Summer 2010, p.400-420

KODAMAN, Bayram, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2007, S.16, s.1-24

LEVEND, Agâh Sırrı, "Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler", *Türk Dil Kurumu Belleten Dergisi*, Ankara, 1988, TDAY-B 1961, s.137-146

MACİT, Muhsin, "Mahalîleşme Cereyânı ve Nedîm", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, C.9, s.711-717

MENGİ, Mine, "Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili", *Turkish Studies (Türkoloji Araştırmaları)*, Volume 2/3, Summer 2007, p.407-417

MERMER, Ahmet, "Türkî-i Basît'e Yeni Bir Bakış", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/5, Summer 2009, p.262-278

SAVRAN, Ömer, "Klâsik Türk Şiirinde Bedenin Harflere Yansıması", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/2, Winter 2009, p.928-937

SEFERCİOĞLU, Mustafa Nejat, "Dîvan Şiirinde Mûsikî ile İlgili Unsurların Kullanılışı", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, C.9

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, "Klâsik Osmanlı Edebiyatında Tipler-I", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1997, C.20, s.333-413

TANYELİ, Halit, "Divan Şiirimizde İrân'lı Kahramanlar-I: Cemşid", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara, Mayıs 1952, C: I, S:8, s.467-470

TUNÇ, Semra, "Klâsik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler", *The Journal of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi),* Volume: 3, Issue: 15, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-, s.225-259

TURAN, Selami, "Divan Şairlerinin 'Zevrâk' Etrafında Oluşturdukları Benzetme Dünyası", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 4/2, Winter 2009, p.1039-1071

6. TEZLER

ÇINARCI, M. Nuri, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü'ş-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep, 2007

GÜNDÜZ, Harun, *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2009

İPEK, Ali, *İhyâ Dîvânı (Transkribe Edilmiş Metin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 1990

TURAN, Lokman, *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlîli (Tenkitli Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1998

YAZAR, İlyas, *Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2006

7. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_bin_Abdullah#cite_note-8 , Erişim Tarihi: 25.01.2012

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sahih-i_Buhari , Erişim Tarihi: 01.02.2012

ÖZET

DOKTORA TEZİ
"*İhyâ Dîvânı* ve Tahlîli (İnceleme-Tahlîl-Tenkitli Metin)"
2012, Sayfa: 1031 (XVII+1014)
Hazırlayan: Mehmet Halil ERZEN
Danışman: Prof.Dr. Muhsin MACİT

Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Dönem tezkirelerinin hemen hepsinde ismi geçen 18. Yüzyıl divan şairi İhyâ Şerîf Yahyâ, ilmiye sınıfına mensup olmanın yanında devlet erkânıyla da ilişkileri güçlü olan bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemin padişah ve sadrazamlarına kasideler sunan İhyâ, gerçekleştirilen imar faaliyetlerine ve politik başarılara da tarihler düşürmüş; sayısı 280'i bulan gazelleriyle 18. yy. Osmanlı toplumunun gündelik yaşantısını ve mahallî özelliklerini *Divan*'na taşımıştır. Devrin şiir geleneğini olduğu kadar sosyal yaşantısını, kültürel, sanatsal ve tarihî değerlerini de yansıtan *İhyâ Divanı*'nda atasözü ve deyimlerin, halk dilinin, birçok âdet ve inanışın canlı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Şiirlerde yiyecek-içecek, giyim-kuşam ve eğlence kültürüne yönelik terimlere sıklıkla yer verilmesi, bu doğrultuda dikkat çeken bir başka husustur. Söz konusu yılların etkin iki akımı olan "Sebk-i Hindî" ve "Hikemî Tarz"ın izlerini de barındırmakla birlikte, İhyâ'nın şiirlerinin şekillenmesinde bilhassa "Mahallî Cereyân"ın belirleyici olduğu söylenebilir.

SUMMARY

THESIS OF DOCTORATE

"*Dîvân of Ihyâ* and Its Analysis (Review-Analysis-Text with Criticism)"

2012, Page: 1031 (XVII+1014)

Prepared by: Mehmet Halil ERZEN

Consultant: Prof.Dr. Muhsin MACİT

University of Yuzuncu Yıl

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Department of Old Turkish Literature

Divan poet of the 18th century, Ihya Sharif Yahya whose name is mentioned almost in all period of the biographical dictionaries is a personality whose relationships with the statesmen are powerful as well as being a member of the class of the science. Presenting the odes to the sultan and grand viziers of his period that he lived, Ihya has written the histories for the performed reconstruction activities and the political achievements; with his lyrics, the number of which reached 280, he has carried the everyday life and the local characteristics of the 18th century of Ottoman society to his Divan. It has been seen that the proverbs and idioms, the public language, many customs and belief were lively processed in Ihya Divan, reflecting also the social life, cultural, artistic and historical values as well as the poetry tradition of the era. Giving often place to the terms of the food and drink, clothing and the culture of entertainment is another issue, drawing attention in this direction. Harboring together with the traces of "Sebk-i Hindî" and Philosophical Manner (Hikemî Tarz) which were the two effective movements of those years, it can be said that the Regional Movement (Mahallî Cereyân) was especially determinative in the formation the poems of Ihyâ.

EKLER-1

Sinân Paşa Külliyesi, Anadolu Kazaskeri Emin Beg Mezarı, İhyâ Divânı KT50.

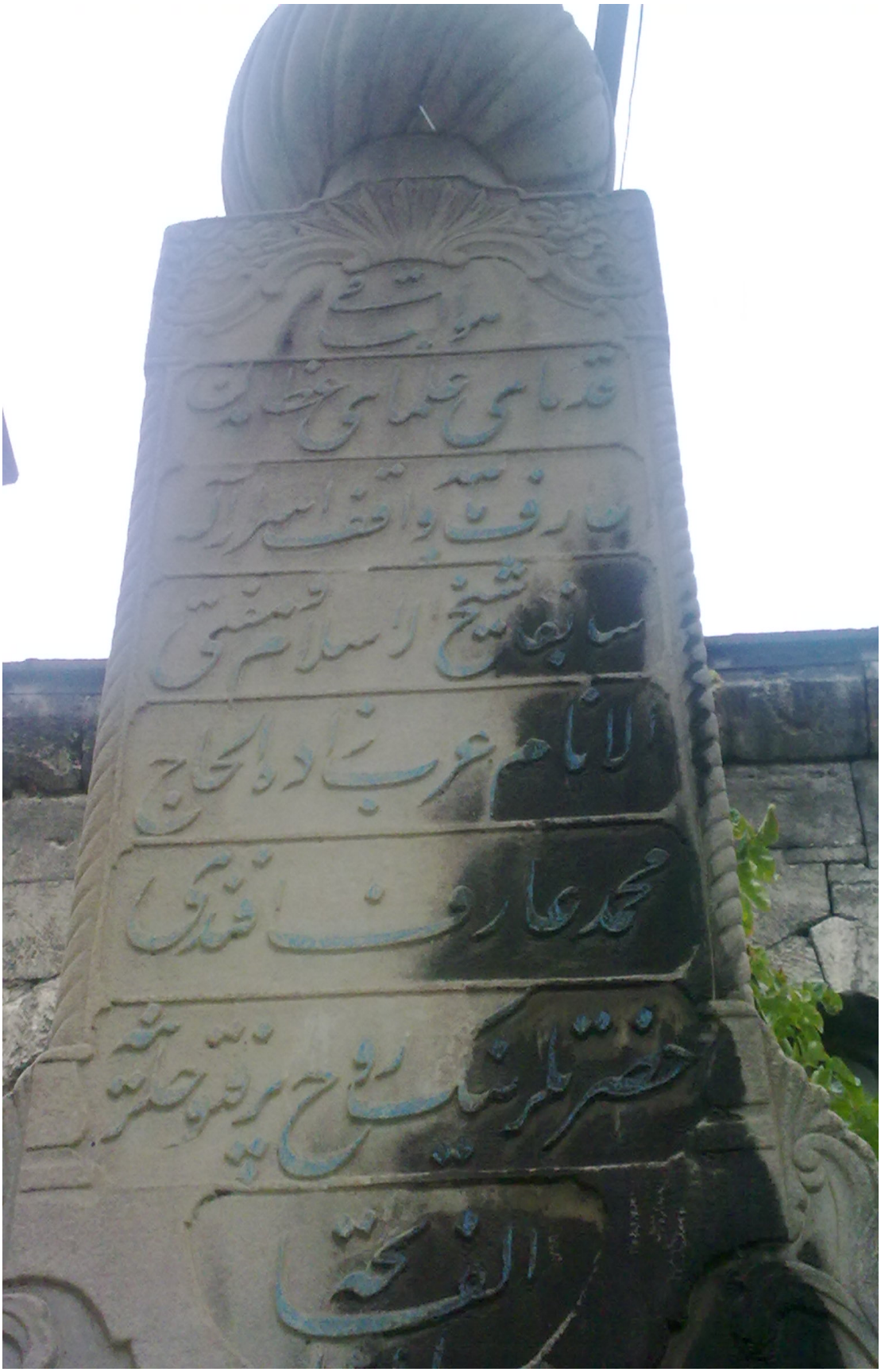
Sinân Paşa Külliyesi, Anadolu Kazaskeri Emin Beg Mezarı, İhyâ Divânı KT50.

Sinân Paşa Külliyesi, Muhammed Sa‘îd Beg Mezarı.

Sinân Paşa Külliyesi, ‘Âişe Kadın Mezarı.

Sinân Paşa Külliyesi, Arab-zâde El-hâc Muhammed ‘Ârif Efendi Mezarı.

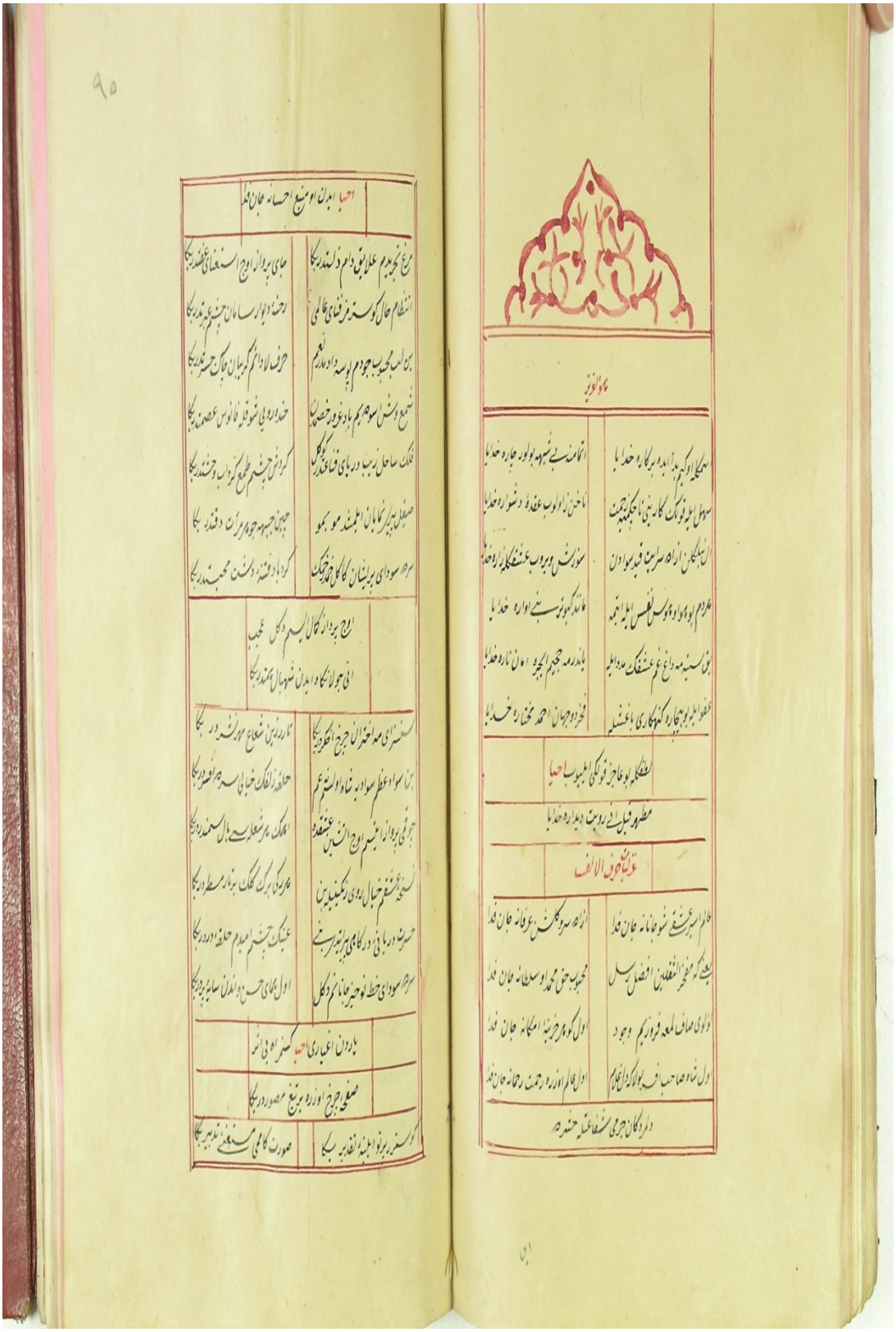

Sinân Paşa Külliyesi, Muhammed Sa‘dullah Efendi ve Mahdûmı Müderris Muhammed Es‘ad Efendi’nin Mezarları.

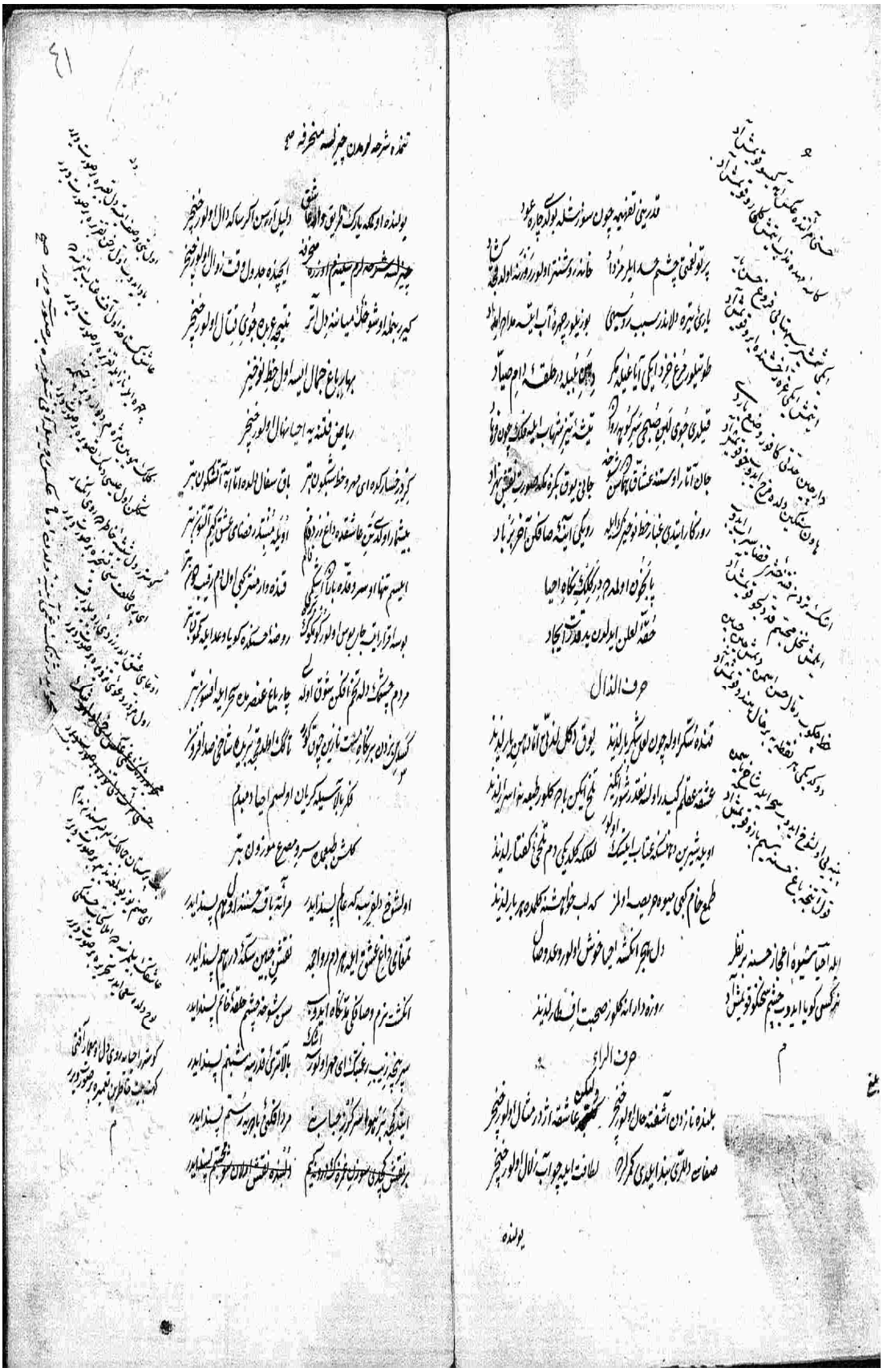

Sinân Paşa Külliyesi, Arab-zâde Ahmed Atâullah Efendi Mezarı.

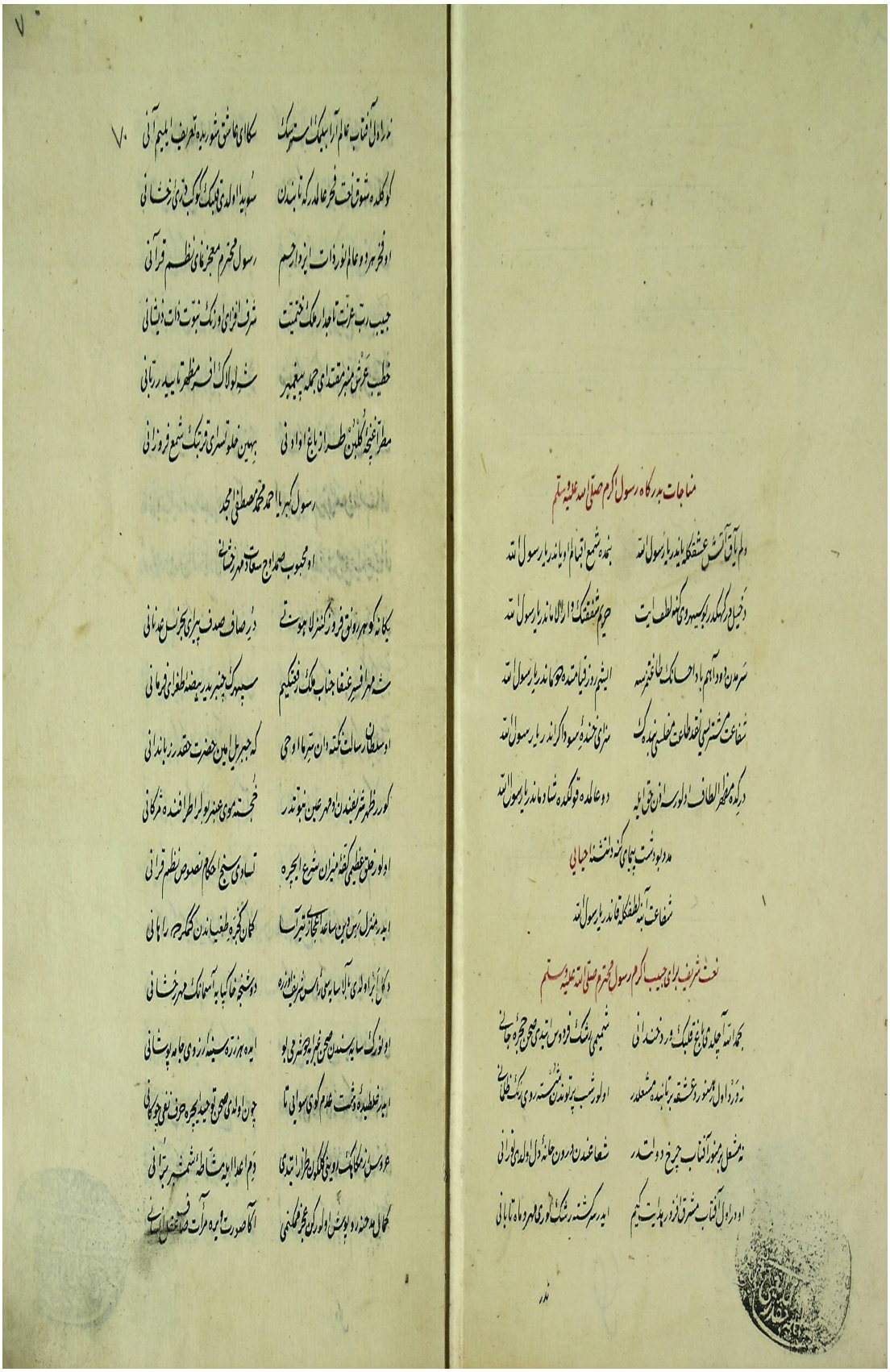
EKLER-2

Bayezid Umumi Kütüphanesi No: 5650 (B)

Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Kitaplığı No: 418/2 (D)

مناجات بدرگاه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

دم بایمان آنکه عشقش عشقکه باید بار رسول الله — بجده شیخ اقتدا او باید بار رسول الله

دخیل درگهش رو بسپرد وی کو لطف بایت — حریم عشقش آرزو باید بار رسول الله

سر من دود آهم باد احساب طاقم نیست — الیم در دیا تمده دوا باید بار رسول الله

شفاعت مستمر لیکن اخذ طاعت مخلص بنده ک — مرا نی خنده سوداگر اندر بار رسول الله

درگه مظهر الطاف اولوسه ان چی ایله — دوعالمده قولکده شاد باید بار رسول الله

مد ولو دشت پیمای گنه دامنشه جایی

شفاعت ایله آلطفکه قاندر بار رسول الله

نعت شریف براه حبیب اکرم رسول محترم صلی الله علیه وسلم

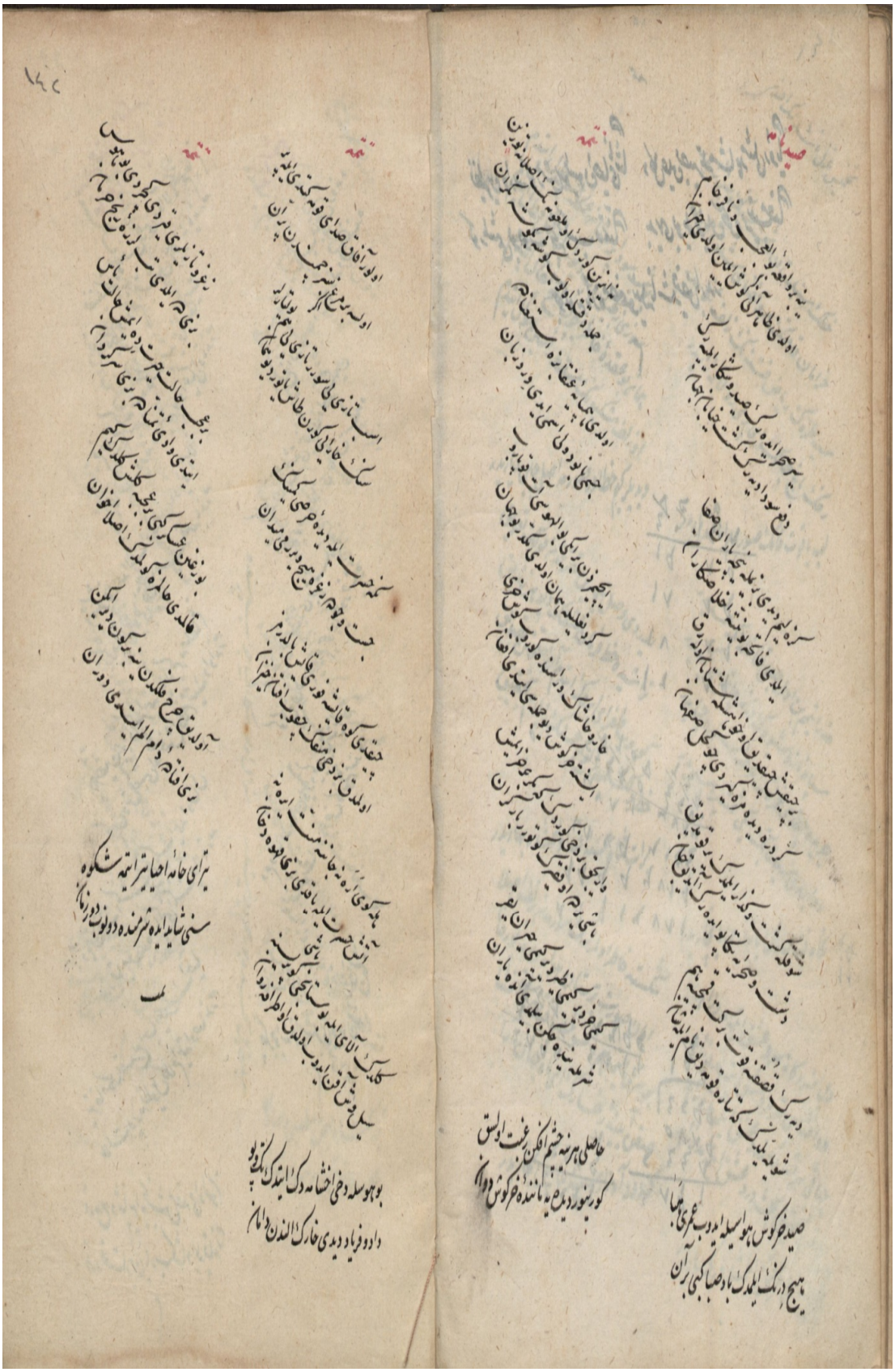
بحمد الله آچلدی قاپی قلبک بو دردمندانی — شبیه بی رشک فردوس ایدی صحن حجره جانی

بزه دردا اول اقصور دغشه بر نامیده مشعور — اولور شب پرتو دن مشعله روی رشک طغانی

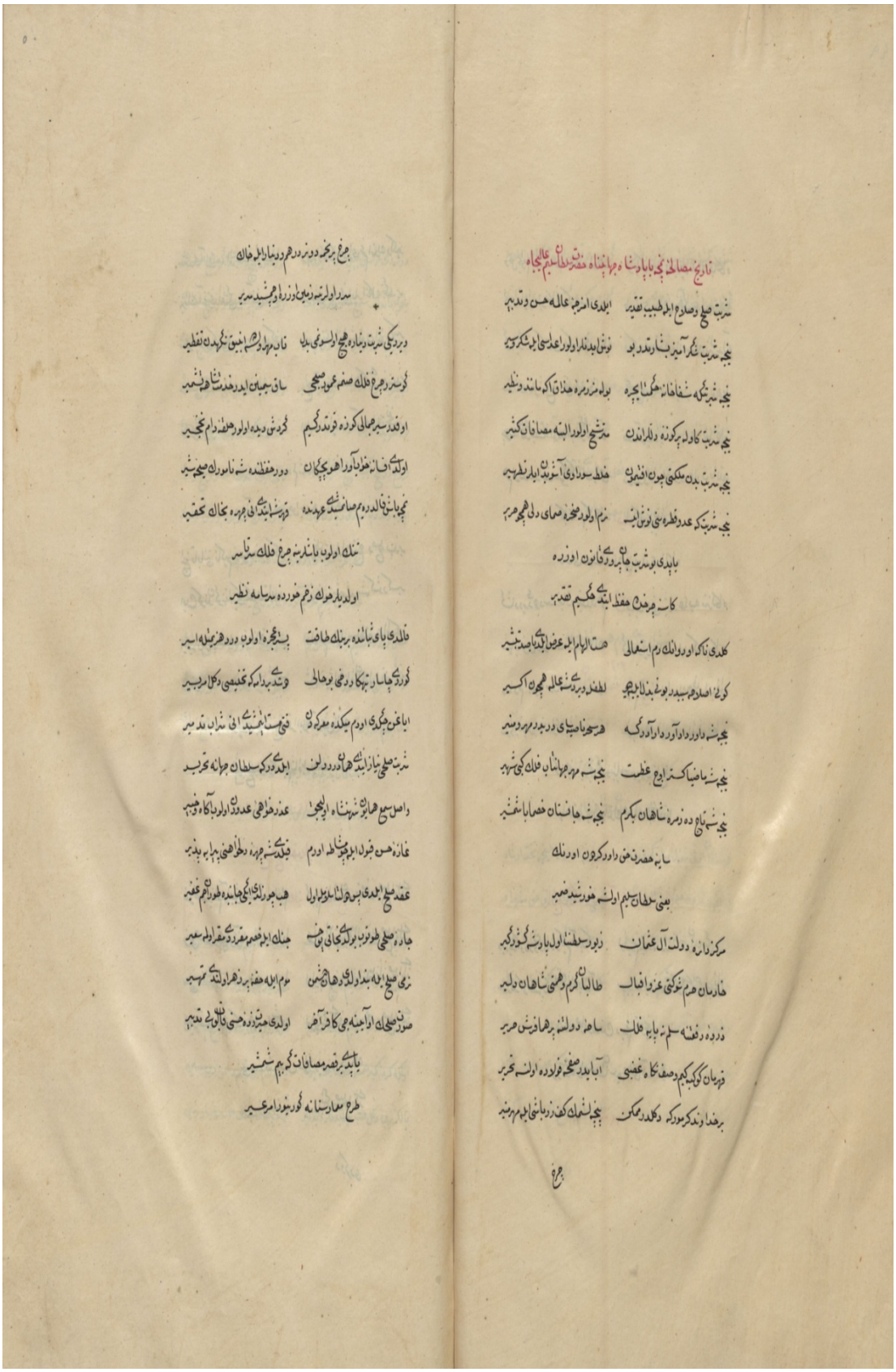
یه مشعل پرتو آفتاب چرخ دولت در — شعاع خدن درون خانه دل ایلدی نورانی

اودر اول آفتاب مشرق انوار هدایت کیم — ایدر سرگشته رشک اوری مهر دماه تابانی

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kitaplığı No: 2597 (E)

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 1763 (İ2)

تاریخ مصالحه پنجم پادشاه جهانپناه حضرت سلطان سلیم شاه عالیجاه

شربت صلح وصادم ایلر طیب تقدیر — ایلدی امر جهان عالمه حسن تدبیر
پنجه شربت شکر آمیز بنا رتدیر — نوش ایدنلر اولور اعدای ایدن شکر گیر
پنجه شربتیکه شفا خانه حکمت پنجه — بوله مزمره هذیان اکه مانند نظیر
پنجه شربت کاوله برکونه ولدراندن — مدتی اولور الیه مصافات کثیر
پنجه شربت بدن ملکتی بحران اقلیمی — خلط سوداوی آنوبدن ایدر نظهیر
پنجه شربت که عدو قطره سنی نوش ایله — نزم اولور مخمره صهای ولی مجمر هیر

باپدی بو شربت جانپرور دلکش قانون اوزره

کاسه هرمدن حفظ ایدنلر حکیم تقدیر

کلدی ناکه اورولدلک رم استعالی — هست ایام ایله عرض ایدنلر ایصدی شیر
کوچ اصلو هر سید بو نوع بدنا پذیر — لطف ویرنلر شعالیه مجموعه اکسیر
پنجه شه داور داوآور دارآور دلکه — هر سخنا صیای دریدر مهر دنیر
پنجه شه ماضیا کستر اوج عظمت — پنجه شه مهر جهانتاب فلک کبی شهیر
پنجه شاه دهزمره شاهان بکرم — پنجه جانستان خصمایا شیر

سایه حضرتلرنی داور کردون اورنلک

یعنی سلطان سلیم اولشه خورشید ضمیر

مرکز دائره دولت آل عثمان — زیور سلطنت اولیارسه کوزکیر
خاریان هرم نوکنی عزوافبال — طالبلرکرم وهمتی شاهان دلیر
ذروه رفعته سلم پایه فلک — ساحه دولتنه برهادرینی هریر
قهرمان کوکبیکم وصف نکاه غضبی — آیا بدر صخمه اولوده اولشه تحریر
برخداوندکرموکه دلکدر ممکن — پنجه لشمالک کف زرباشی ایله مهر منیر

جرح

جرح پنجه دونزدهم دینار ابوخالد

سدر اولرتبه زمین اوزره اوچ شدید سریر

دیدیکی شربت دینار ده هیچ اولسونی بلا — نابه مرد اولرسه اینچه نکردن تقطیر
کوسترجرح فلک صنعه محمود صحیح — سانی حیران ایدر هندسه شاهر شیر
اوقدر سیر جمالی کوزه توتدرکیم — کرمنی دیده اولور هفده دام تحریر
اولدکی فاتحه هزبا آورا هو بچکان — دور هفتاده شه ناموسلک صحیح شیر
نجم یاسنی فالدروم صانیشکی عهده — ویرشایدکی بهره بخالک تحقیر

تمثلک اولوب یاشدیرنه جرح فلک ستاسر

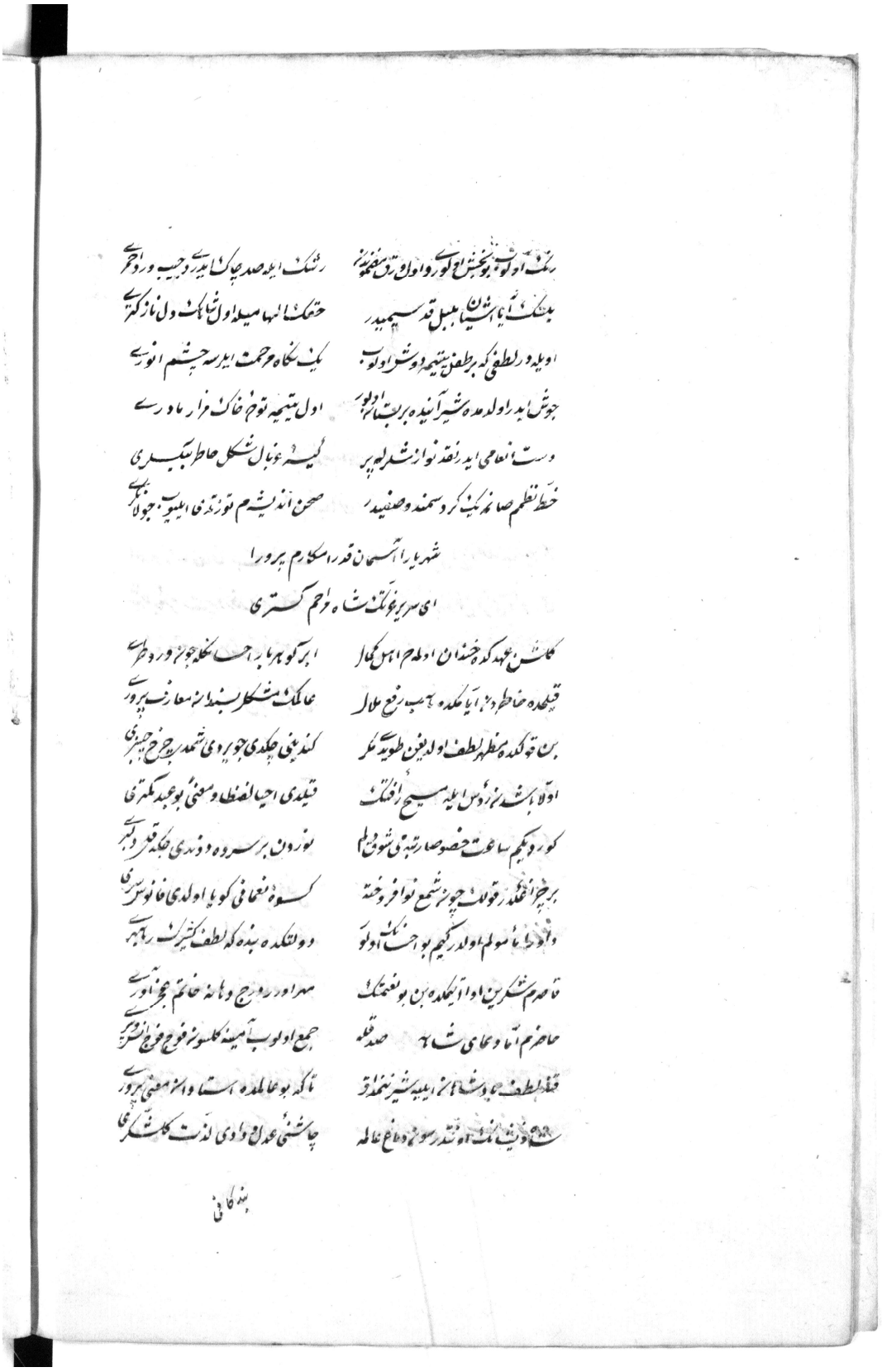
اولدیار خوفک زرقم هورده سیاه نظیر

فالدی پای ثباتنده برجلک طاقت — پنجه اولوب وردهر بیله اسیر
کورکی چاپار تپکا ردنی بوحالی — وتندیدا که تخیلی دکل رسیر
ایاغن کوکدی اودم یکده مرکوکدن — فتی ستا پنجه کی انی شتاب تدبیر
شربت صلح بازایدکی هاکه دولن — ایلدکه سلطان جهانه تحریر
واصل سمع همایون شهنشاه ابوالجود — عذر خواهی عدوسن اولوبا کاه وحیر
غازه حسن قبول ایله مخاطه اودم — قیلدکی چهره دلخواهی بیاض پذیر
عقد صلح ایدی بسوالنا ساز اول — هب هورلدکی ایکی جانبه طوراتم غدیر
جاده صلحی طوتوب یولدکی انی پوشه — جنلک ایله خصم عنودکی مقر اولسه سعیر
نی صلح ایله بنداولدکی وهاکی شمن — موم ایله هفده پر زهر اولدکی تهدیر
صورت صلحک اوآینه جمی کافر آخر — اولدی هیئت زده هستی قاتونی تدبیر

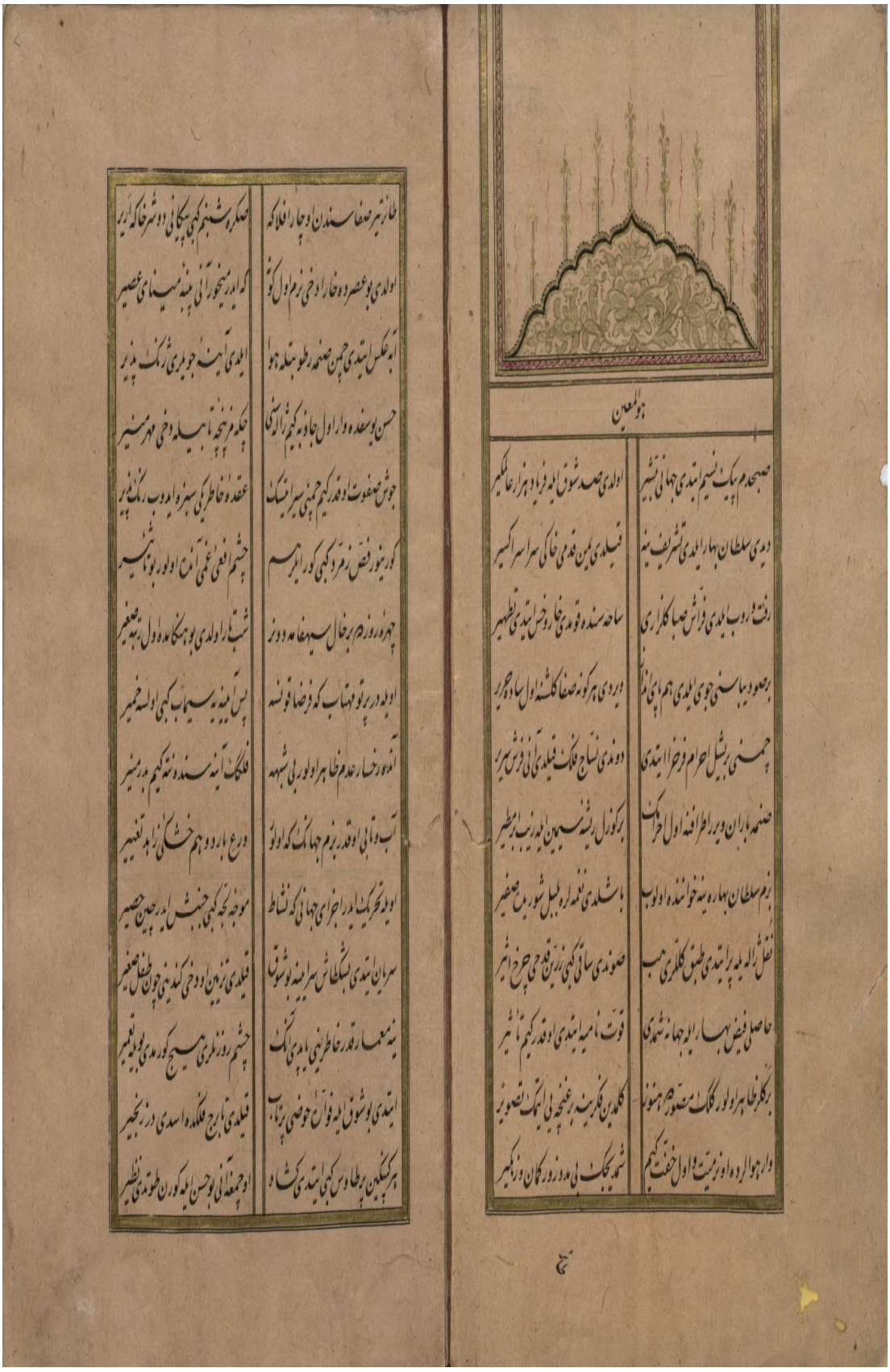
بایدکی قصه مصافات کوبم شرشیر

طرح معمار ستانه کوریجوار امر عسیر

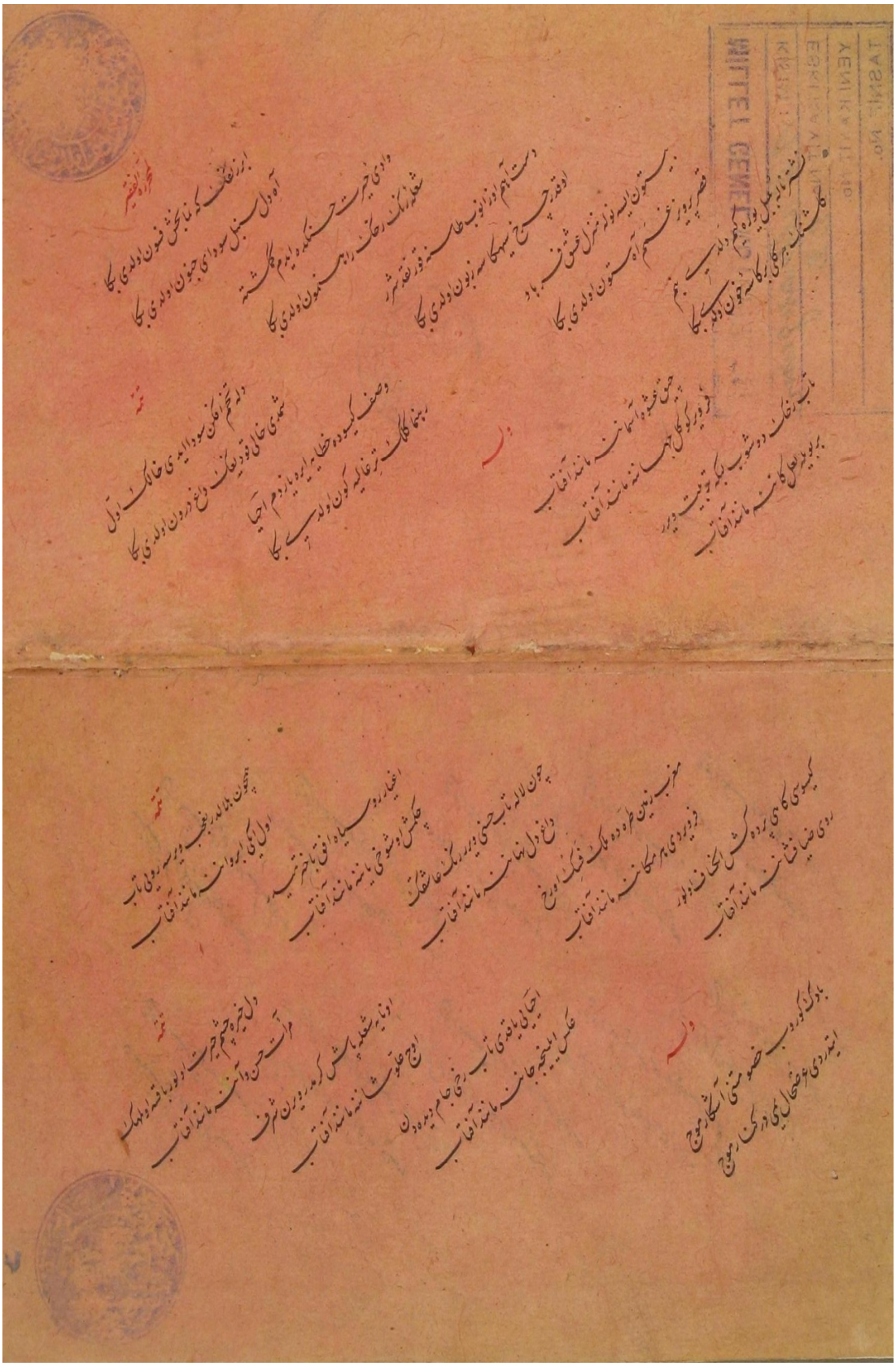
İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 2788 (İ)

İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 7129, Londra (L).

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No: 2973 (İ3)

Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler No: AE Manzum 22 (A)

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi No: 660 (S)

Milli Kütüphane Yazmalar Kolleksiyonu, No: 06 Mil Yz. FB 524 (M)